De Nieuwe Gids. Jaargang 47

bron
De Nieuwe Gids. Jaargang 47. Luctor et emergo, Den Haag 1932

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_nie002193201_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

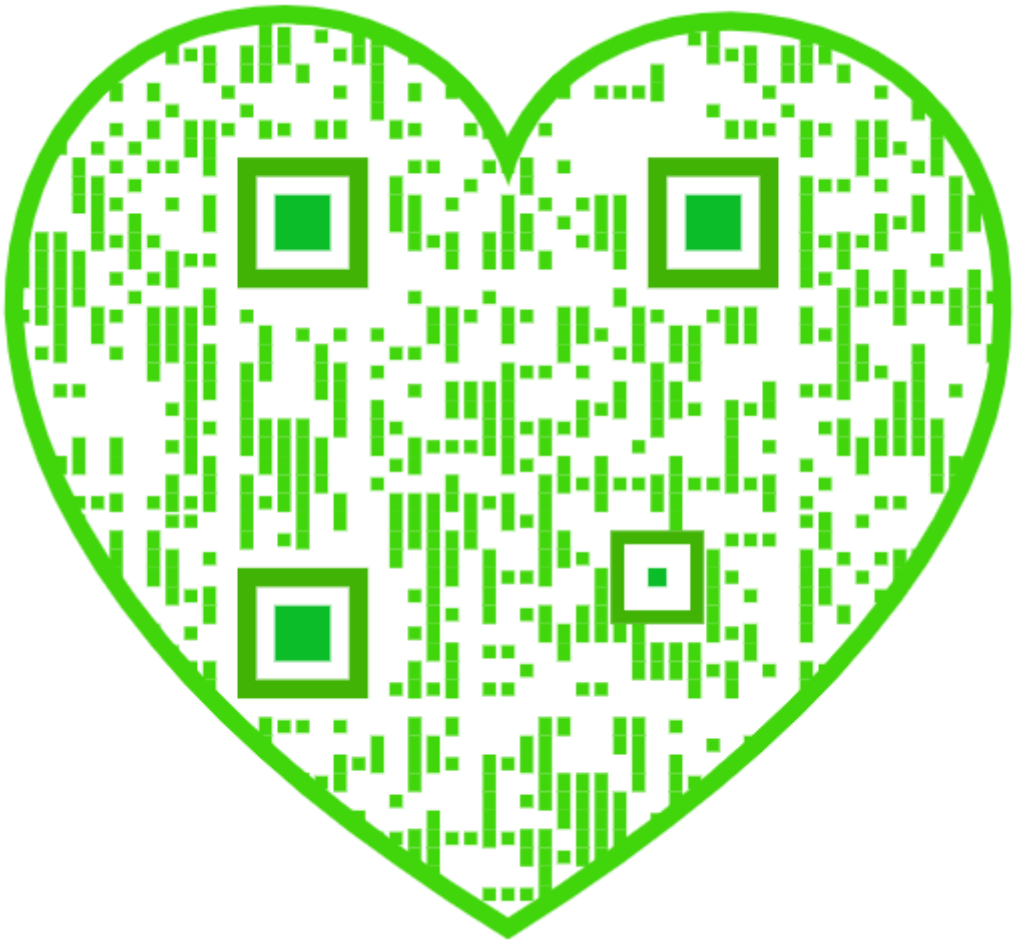

[De Nieuwe Gids. Jaargang 47. Deel 1]

Opmerkingen, beschouwingen, herinneringen[1] door L. van Deyssel.

Tot de bezoeken, die ik te Bergen-op-Zoom (Sept. 1889 - Febr. 1893) ontving, behoorden die van mijn moeder, wonende te Hoogerheide, van den ‘abt’ (pastoor) J.W. Brouwers[2], naar wien het J.W. Brouwersplein bij het Concertgebouw te Amsterdam heet, van Mr. Evert Slaghek, van mevrouw de weduwe L. Sterck-Kervel[3], van (later Prof. Dr.) Jan Veth. van Jacobus van Looy, van Dr. J.J. van Laar (den veel te laat, maar nu dan toch officiëel volkomen erkenden genialen leerling van Professor van 't Hoff). Ik verzuimde ook te vermelden als tot de streek behoorende de *Wouwsche Plantage,* met de villa van Baron de Kat, eigenaar-directeur dezer boschcultuur, en het landgoed *Ruiterhove,* aan den weg van Bergen-op-Zoom naar Wouw, bewoond door de familie Laane, vermaagschapt aan de Amsterdamsche en Rotterdamsche bankiers Gilissen.

Gij zult wellicht minder begrijpelijk vinden, dat ik slechts een enkelen keer ontmoette personen opnoem, omtrent wie niets anders geschiedt als dat hun naam neder geschreven wordt. Het is echter niet als auto-biographisch detail alleen, dat dit bedoeld is. Het beduidt ook het werpen van een toon, een noot, in het geschrift, die later aan andere wordt verbonden en nader uitgewerkt. Ik fixeer daar mede voor een oogenblik een der in het leven mij verschenenen, omtrent wie later een karakter-schetsing wordt

1) Voortzetting der bijdrage in de N.G.-aflevering van October 1931.
2) Voorkomende in het werk *J.A. Alberdingk Thijm* door *A.J.* Amsterdam Loman, 1892.
3) Voorkomende in het werk *J.A. Alberdingk Thijm* door *A.J.*, en in L. van Deyssel, *Gedenkschriften.* Amsterdam, Em. Querido, 1924.

gegeven of wiens persoon aan een meer algemeen onderwerp wordt verbonden. Het bedoelt als een eerste in zich zelve kleurig punt te plaatsen den naam van dien en dien, die er geweest is. Elke mensch is ook op zich zelf belangrijk. Elke mensch is een eenig verschijnsel, een zich nergens herhalende samenstelling, en men zet ze, met naam-aanduiding, neder, met overigens geen uitweiding, op het papier, eenvoudig als door hun naam reeds van alles insluitend. Men plaatst dien naam met de gedachte: laat die-en-die niet vergeten worden. Laat die-en-die ook zijn plaats in dit leven hebben, een verschijning, een mensch, dien men dan toch gezien heeft, dien men, min of meer, gekend heeft, en die, in de uren, dat hij zus en zoo sprak, dat hij zich aldus gedroeg, *om dat* wij in zijn tegenwoordigheid waren, toch met zijn geheele wezen voor ons geleefd heeft.

* * *

Boven-dien werkt men door het vermelden van zoo veel mogelijk personen uit de laatste zeventig jaar, al of niet met, bij het eerste vermelden of later aan te brengen, bijvoegingen van verschillenden aard, mede aan een, voor zoo ver mij bekend weinig in practijk gebrachte, geschiedschrijving. Men kan de geschiedenis van een tijd in een land voor een deel schrijven door het die der families, welke in dien tijd leefden, te doen.

Men kan wel niet met onderdeelen, zoo als die voorkomen in vele gedenkschriften en in sommige geschiedkundige romans, die de Fransche dynastiën betreffen, de geschiedenis van onze landen tijdgenooten, die zelf of wier nakomelingen of andere bloedverwanten in leven zijn, te boek stellen; maar daar buiten om kan men een vrij volledig tafereel geven.

* * *

Wat zal ik u van Mr. Evert Slaghek voor positiefs vertellen? Hij was de zwager van Mr. Herman Des Amorie van der Hoeven, het, Katholiek geworden, Haagsche Tweede-Kamerlid, den grooten vriend van Dr. H.J.A.M. Schaepman, den bloedverwant van den omstreeks 1850 te Amsterdam zeer bekenden en beminden, door Prof. Mr. H.P.G. Quack en de zijnen vereerden Martinus Des Amorie van der Hoeven. De zuster van den, te Leiden

gepromoveerden, Mr. Evert Slaghek was gehuwd geweest met mijn vaders broeder L.J. Alberdingk Thijm en hij zelf in den handel met mijn vader geässocieerd. Hij was de zoon van een wijnkooper, die in een groot huis op den Kloveniersburgwal bij de Oumanhuispoort te Amsterdam woonde, was altijd vrijgezel gebleven, en woonde zelf in een klein huis op het Rokin, met tot oppasser en dienstmaagd een gehuwd paar. Hij was rentenier, maar had de wijnzaak zijns vaders, voor zoo ver dat ging, nog een tijdje lijdelijk voortgezet, en, na de geheele beëindiging dier zaak, enkele der beste relaties aangehouden, die hem nu eenvoudige exquise wijnen leverden voor zijn eigen dagelijksch gebruik. Zijn huishoudster maakte tot middagmaal afwisselend voor hem gereed een biefstuk met uyen en een carbonade met uyen. Hij beschikte over een uitnemend middel om de voor anderen minder aangename gevolgen van het uyengebruik afwezig te doen blijven, een middel, dat daarom ongewoon voortreflijk was om dat het in de plaats van de te vermijden openbaring of verklapping er niet een andere bedrijvige en dus aangenaam aandoende stelde, - en wier aangenaamheid voor het zintuig altijd doorkruist wordt door de gedachte aan haar bedoeling - maar eene openbaring van geheel afzijdige, neutrale, zuiverheid. Indien men zich op den vroegen ochtend na een avondmaal met uyen met hem onderhield, kwamen niets dan degelijke frissche lentezuchtjes op u af.

Hij rookte niet. Hij was een degelijk en edel mensch. Middelmatig van lengte. Hij had echter de fout van de nagels zijner vingers van boven af te bijten. Weet gij iets omtrent dezen karaktertrek in 't algemeen? De hieraan onderhevigen doen het gedurende, en in verband met, hun peinzen. Maar bij welk peinzen? Alleen als er een moeilijkheid moet opgelost worden of ook wanneer zij zich verheugen over iets welgeslaagds?

Gij moet niet denken, dat de uyen-bizonderheid een onbeduidend trekje is in een afbeelding. Het behoort tot het geheel van het soortelijk edele, dat de heer Slaghek was. Hij gebruikte zijn biefstuk en carbonade met uyen, om dat hij dát smakelijker achtte. Dat is één ding. Hij zoude zich van die spijs echter onthouden hebben indien hij de gevolgen niet *op een volmaakte wijze* had kunnen uitwisschen.

* * *

Niet alleen behoort het verloop van het uyen-gebruik tot het soortelijk edele, maar het correspondeert ook met een algemeene eigenschap van den geest op de zelfde wijze als het parfum-gebruik bij een vrouw - nog daargelaten de correspondentie-functie der parfum-nuánce - met een der groote elementen in háar geest. Een vrouw, die zich parfumeert, zal iets geheel anders in zich hebben dan eene, die resideert in een spheer van neutrale zuiverheid. Tégen de gebruikelijke parfums is de oneigenaardigheid, dat deze vrouw, dit wezen, dit voorwerp, dit verschijnsel, dézen geur afgeeft. Dat behoort immers niet bij haar. Men kan allerlei samen passends vinden tusschen parfums en vrouwen: een zwaar aandoende parfum bij een groote 'interessante' donkere vrouw van bijna middelbaren leeftijd; een luchtige frissche bij een tenger blond jong-meisje. Maar daar gelaten, dat deze opvatting voor de toepassing, vooral in iets ruimere verscheidenheid, even zelden als werkelijk groote kleedermakers voorkomende, parfumeurs vereischt, die kunstenaars in hun vak zijn, blijft deze opvatting toch aanmerkelijk ondieper dan die, welke den parfum uit den booze acht en alleen den parfum zoû goed keuren, welke uit de vrouw zelve werd gedistilleerd (indien dit mogelijk ware!). Een vrouw is een bloem en geurt (het haar, bij voorbeeld, al dadelijk). Neem nu zoo een haargeur en verfijn en verinnig dien, tot het waarlijk een parfum zoude zijn, meer van de klasse van hooi-, geraniumblad- en berkenboom-, dan van bloemengeuren misschien, maar er daarom zeker niet minder om.

* * *

De heer Slaghek droeg een klein vol baardje. In 1890 was het grijs. Het was volkomen er meê in orde zoo als dat baardje, waarvan de haarsprietjes eerder bochtjes vormend dan krullend genoemd moeten worden, bij zijn kop paste. Dat kopje was er in geslaagd in zijn weêrgalooze onopvallendheid een bepaalden hoogburgerlijken adel met den grootsten eenvoud uit te drukken. Evenals de baardhaartjes hadden ook de hoofdhaartjes een sobere lengte. Zoo wel zéér kort geknipt haar als lang haar is, evenals een lange baard of een baard in den een of anderen phantaisie-vorm, natuurlijk eenigszins opvallend. In de stukjes wang tusschen de oogen en het baardje deed zich een, door den exquisen Bordeaux-wijn

veroorzaakte, matte bleek-roode kleur voor. De oogen waren grijsblauwe glansende teêre knikkers in hun stil licht-glansend wit. Door het baardje was van den mond bijna niets en van den mond-vórm heelemáal niets te zien. Het hoofdhaar was heel stíl glansend, zonder olie of pommade maar door dagelijksche reiniging en borsteling van nature zoo lichtelijk glansend, en omgaf netjes maar zonder eenigen blijkenden kapselvorm de achter- en zij-deelen van het hoofd en liet de kleine, maar niet te kleine, ooren nagenoeg geheel zichtbaar. Het hoofd was van-boven allengs wat, maar niet geheel, van haren ontbloot geworden.

De reeds aangeduidde nagels bevonden zich aan kleine handen, goed gevormd, met de prettige hoedanigheden van zacht en droog en matig warm te zijn, hoog-burgerlijk van karakter en van de zelfde kleur als de grauw-blanke wangdeelen om de roode wangmidden-kleur heen.

Des ochtends tot na het eerste ontbijt en soms des avonds was de heer Slaghek gezeten in een middelmatig grijze wollen kamerjapon, met zwart band afgezet en met een lang wollen koord met kwasten als gordel.

Eenigen tijd na het eerste ontbijt kleedde Mr. Slaghek zich in een donker jacquette-jasje en begaf zich, in het voor- en najaar met een demi-saison van nagenoeg de zelfde kleur als het jasje en in den winter met zoo een blauwen ‘duffelschen’ winterjas, zoo als die al-gemeen voorkomen maar dán van, voor het ongeoefende oog onzichtbare, bèste hoedanigheid, de straat op. Hij ging dan naar de kerk ‘De Papegaai’ in de Kalverstraat, of alleen een wandeling maken.

Men vroeg zich soms af waarom toch Mr. Slaghek nooit aan een dame een voorstel tot echtvereeniging zoude hebben gedaan. Men memoreerde, dat een bepaalde dame in der tijd een bizonderen indruk op hem zoude hebben gemaakt. De verklaring was dan, dat Mr. Slaghek *te verlegen* was om een huwelijksaanzoek te doen.

Daar Mr. Slaghek, hoewel hij, vergeleken met dat van staatkundige partijleiders en wereldfiguren uit het Bankwezen, altijd een zeer huiselijk stemmig leven had geleid, nam hij toch aan het familie- en vrienden-verkeer in den vollen omvang deel en werd nooit een verlegenheidssymptoom, zoo als die in groote verschei-

denheid in het uiterlijk zich voordoen, bij hem waargenomen. Alleen de vermeldde gewoonte betreffende de vingernagels, zoû misschien wel niet onmiddellijk uit verlegenheid voortkomen; maar uit een eigenschap van den aard, diep verborgen aanwezig, waardoor ook de, aan de oppervlakte onzichtbare en alleen complexen van gedachten en handelingen, groote levenslijnen, beïnvloedende, ‘verlegenheid’ veroorzaakt wordt.

Wanneer men alléen is gaat men, - in die tijdsruimten, die van het ontstaan der aarde af daarvoor reeds bestemd waren! - niet.... iets doen, lezen, schrijven, iets ordenen; maar gaat.... zitten peinzen en brengt daarbij de eene hand aan den mond en, eventuëel, indien het bedoelde aan deze hand verbruikt blijkt, daarna de andere. Het onderwerp van het peínzen kan zeer goed juist de eigen verlegenheid zijn, die het beletsel voor het huwelijksaanzoek is....

* * *

Het boek van Stefan Zweig over Fouché[1)] bevat niet de psychologische of philosophische verklaring van zulk een karakter. Fouché was namelijk een der hoofd-figuren in Frankrijk in een tijd, dat de zeer van elkander verschillende politieke stelsels elkaâr snel opvolgden, en in elken nieuwen vorm wist hij weêr voor-aan te zijn, van de *Terreur* van 1793 af tot het *Keizerrijk* van 1815 toe.

Zulk een karakter is het tegenovergestelde van dat van een mensch, die den marteldood sterft voor zijn, éene en altijd de zelfde, overtuiging.

Nu is daarvoor een zeer gemakkelijke en populaire beöordeeling, luidende, dat zoo iemand een overtuiging- en gewetenloze sluwe en behendige schurk was.

Zoo eenvoudig is het even wel níet. Zoodra een menschengeest de philosophische gedachtenzône bereikt heeft, waarin de waarheid voorkomt, dat aan elkaâr tegen-over-gesteld geheeten zaken het zelfde zijn (‘Eenheid van tegendeelen’), hangt de beäntwoording der vraag of hij monarchist of republikein zal zijn van iets anders af als van de vraag of hij het Monarchistische of het

1) Stefan Zweig: Joseph Fouché. Bildnis eines politischen Menschen. 1930. Im Insel-Verlag zu Leipzig.

Republikeinsche, - de woorden ‘waar’ en ‘waarheid’ op zijn diepst philosophisch beschouwd - voor ‘het ware’ houdt. Diep philosophisch acht hij, dat er geen onder-scheid tusschen de twee stelsels is, - alle onderscheiden zijn bijkomstig en oppervlakkig ten opzichte van het diep philosophische -; en hij acht, dat nú, in déze omstandigheden, voor het land, dat Republikeinsch was, het Monarchistische het beste is.

Zijn ‘waarheid’ vindt deze geest in wat voor hem het diepst philosophisch is. Dieper dan de philosophische grondslag van Monarchie of Republiek ligt *voor hem* de waarheid der Eenheid van Tegendeelen. Zóó is zíjn geest nu eenmaal geconstruëerd.

Er wordt niet bedoeld, dat Fouché zich met eigenlijk gezegde philosophie bezig hield en de rechtvaardiging van zijn gedrag voor zich zelf philosophisch formuleerde. Maar de geestesbeweging in hem ónder zijn gedrag was een reproductie op dát plan der genoemde wijsgeerige waarheid.

* * *

De Essays van Emerson[1)] zijn eerste klasse-denkwerk, behoorende tot eene gedachte-qualiteit, zoo als die in de negentiende eeuw weinig, en in Amerika en Engeland in 't geheel niet, overigens voorkomt.

Ofschoon het niet philosophie is in de beteekenis, welke wij aan dat woord geven wanneer wij spreken van ‘de philosophen’ (Plato, Aristoteles, von Hartmann, Schopenhauer, Kant, Spencer, Cousin, Bergson, Hume, Locke, Leibniz, Bacon, Hegel, Spinoza, Descartes, Berkeley, Schelling, etc. is in rang deze dichterlijke intuïtieve gedachte toch gelijk te stellen met zeer goede philosophie.

Indien wij nu nagaan wat dat eigenlijk ís, wat er eigenlijk aan gedachte gebéurt in *Essays* zoo als dat, getiteld *History,* of dat, getiteld *Friendship,* dan vinden wij iets, dat in de.... middeneeuwen overtroffen is.

Emerson is een negentiende-eeuwer, die eenigszins ‘het Goddelijke’ uitdrukt. Namelijk niet daar óver spreekt, het zelfs nauwlijks, een enkele maal, nóémt; maar zeer eenvoudig over de dingen

1) Essays by Ralph Waldo Emerson. With an introduction by Richard Whiteing. Blackey & Son Ld., London-Glasgow-Bombay.

schrijft, en dan zóó, dat zijn gedachte soms baadt in de ‘goddelijke’ zône van het gedachtenleven.

Nu bedoel ik het zóo, dat wat Emerson b.v. zegt over den een en den zelfden geest of ziel, die in álle menschen is, of zegt over de *identiteit* tusschen Caesar en zekere afbeelders (dichters, schrijvers) van Caesar, - in de middeneeuwsche philosophie betreffende de ‘alomtegenwoordigheid van God’ en dergelijke leerstukken of stellingen, vaster en sterker is uitgedrukt.

Vele twintigste-eeuwers zullen de middeneeuwsche leer alleen kunnen leeren begrijpen door zulke geesten als dien van Emerson heen (hoe zeer ook Emerson zelf, daar naar gevraagd, tegen die leer zoude gebleken hebben te zijn).

En wel om dat deze geesten levend en gevoelig over de dingen schrijven, die in de godsdienst-leerboeken (en dit is betrekkelijk onvermijdelijk) als geheel levenloos vast-gezet en mechanisch voorkomen.

Als gij iemand een dogma voorhoudt en zegt ‘dit moet gij nu gelooven’, - dan zegt hij: ‘o juist’, en daar blijft het bij. Maar ‘maak’ hem eens ‘duidelijk’, dat in dit dogma eenvoudig de uitkomst van het hoogste denken der beste denkers is vast-gelegd.

Aan hetgeen hier als hoofdzaak over Emerson gezegd is, zoû ik gaarne toevoegen, dat de philosophische, philosophisch-theologische, tegenstellingen, door ontleding van hun inhoud, als primaire en absolute tegenstellingen op te heffen zijn. De uitdrukkingen Persoonlijk God, (Christelijk begrip) en Onpersoonlijk God (Pantheïsme, Deïsme,) zijn tegenstellingen.

Door ontleding nu, is aan te toonen, dat het niet tegenstellingen zijn zoo als ijs en vuur; maar veeleer tegenstellingen zoo als ijs en water. De tegenstelling namelijk betreft alleen de *toestanden* van wat *in wezen* het zelfde is.

‘Persoonlijke God’ en ‘Onpersoonlijke God’ zijn philosophische begrippen. Ik bedoel niet, dat het *slechts* ‘philosophische begrippen’, en niet ‘werkelijkheden’, zijn; ik bedoel, dat het philosophische begrippen zijn en niet namen van voorwerpen voor huishoudelijk gebruik of iets dergelijks.

Het is dus een quaestie van ontleding van, philosophische, begrippen.

Wanneer men voor zich zelf heeft uitgemaakt, dat het aannemen

of gelooven aan een Onpersoonlijk God het zelfde is als, en alleen maar minder van hoedanigheid dan, de opvatting als waarheid van een Persoonlijk God, moet men van de hoog philosophische denkingszône uit, waarin men dat voor zich heeft uitgemaakt, deze ont-dekking transponeeren naar de lagere geestelijke luchtlaag, waarin vertoeven degenen, die hier een tegenstelling zien, - en meenen dat zij met hun waarheid van den Onpersoonlijken God zich partij hebben gesteld tegenover de onwaarheid van den Persoonlijken God, zoo dat deze van hun dwaling worden overtuigd, en nu inzien dat hetgeen zij voor het tegenovergestelde van hun overtuiging aanzagen een hoogere vorm van die zelfde overtuiging is, en dan daarnaar handelen, dat is tot die vroeger aan de hunne tegenovergesteld geächte overtuiging overgaan.

De Essays van Emerson zijn in de 19e eeuw in vijf millioen exemplaren in de Vereenigde Staten verkocht. Dit moet hieruit verklaard worden, dat men, - terwijl de groote nieuwe natie zich vormde en gevoel van eigen-waarde begon te krijgen - zoo weinig gééstelijks hád. Men had de dichters Whitman en Longfellow, en Poë, welke laatstgenoemde toen zeer weinig lezers vond; maar geen ander hoog essayist over algemeene geestlijk-zedelijke onderwerpen als Emerson. Men begreep, dat Emerson iets groots was, ofschoon men hem niet begréep. Men las hem dus om althands op de hoogte van het beste nationale te zijn, niettegenstaande hij de meest non-conformistische stellingen verkondigde (non-conformistisch niet alleen in kerkelijken maar ook in algemeenen zin). zonder dat men besefte wat hij zeide. Ik ken trouwens, ook in Nederland, voorbeelden er van, dat letterkundige boeken veel verkocht zijn, waarvan het ónmogelijk is, dat de lezers iets, ook maar óppervlakkig, begrijpen.

Dat in de geschiedenis menschen die in wezen het zelfde dachten (zonder dat te weten!) elkaâr beöorloogd en verbrand hebben, is hieraan toe te schrijven, dat het philosophisch inzicht van ‘in wezen het zelfde’ te zijn tot de gedachten der samenstellers en der religieus-politisch-militaire toepassers van de doctrine niet was doorgedrongen. Hetgeen wel tragisch is.

Ik schrijf zoo maar allerlei gedachten neer. Die er pleizier in heeft kan, nu of later, o.a. de *geschiedenis van een menschengeest*

daar-uit samenstellen. Indien hem, zoo als ik zeg, dit interesseert. Want de geschiedenis van een menschengeest is alleen interessant als die van het beloop van een verschijnsel, nu niet in het sterren-, delfstoffen- of dieren-, maar in het menschen-rijk.

Tot de onderwerpen, die overwogen behooren te worden bij de studie van het verschijnsel Oorlog, behoort deze vraag: 'Gesteld, dat het begrip "vaderland" een "hersenschim" is, - is dan de geestestoestand van den geest-drift, waarmede lieden (die het begrip vaderland niet voor een hersenschim houden), hun leven op het spel gaan zetten om het vaderland te verdedigen. - alleen gekeurd nu als menschen-*geestestoestand* en alle andere overwegingen er dus buiten gelaten, iets hoogers, iets edelers, iets beters dus, dan de geestestoestand van den huisvader, die met zijn gezin te vreden bij den haard gezeten is, - of niet?'

Hierbij komt niet in aanmerking de vraag of al of niet die geestestoestand in den oorlog van 1914-1918 bij de soldaten aanwezig was. De vraag is: indien die geestestoestand, die toch niemand kan ontkennen, dat wel eens is voorgekomen, aanwezig is, is zij dan in waarde gelijk aan dien van den tevreden huisvader, of is zij van hooger, of is zij van minder, waarde?

Dus nogmaals: met 'waarde' wordt niet bedoeld, bij voorbeeld, waarde wat aangaat de gevolgen van zulke geestestoestanden; maar de geestestoestand wordt geächt gekeurd te worden op zijn eigen gehalte alleen, alsof hij niet een geestestoestand maar meel of wijn ware.

En nu: de uitkomst onzer overweging van dit punt zal in geen enkel opzicht beslissend zijn wat aangaat een algemeene meening over 'den oorlog'; men stelt alleen, dat dit punt tot de te beschouwen onderwerpen in deze behoort.

Indien wij zoo iets zeggen als dat een geestestoestand moet gekeurd worden alsof hij niet een geestestoestand maar meel of wijn ware, houdt degene, die ons niet begrijpt, ons voor een geweldige 'materialist'. Hij meent namelijk, dat hiermede wordt te kennen gegeven, dat een toestand van den menschengeest niet iets geheel anders, iets veel edelers, is dan meel of wijn. Het tegendeel is echter waar. Met het gebezigd gezegde wordt veeleer bedoeld, dat men in het hoogste van den menschengeest zoo zeer

is binnengedrongen en daarmede zoo vertrouwd, dat men het classificeert met de zelfde zekerheid en nauwkeurigheid als indien het gewone stoffelijke zelfstandigheden gold.

Het schrijven zonder door een groote lezersschaar onmiddellijk begrepen te worden, is soms onvermijdelijk indien bij het schrijven het er niet om te doen is aan zoo veel mogelijk menschen iets aan het verstand te brengen maar alleen uit te drukken wat, naar de reiking van ons vermogen, best door ons gedacht is.

Onlangs deed zich nog een aardig misverstand in den trant van het zoo even behandelde voor.

Ik had in deze bladzijden geschreven, dat men uit zoo geheeten spiritistische en dergelijke verschijnselen niet tot het 'bestaan van geesten' en z.v. mocht concludeeren. En nu had men dit begrepen als een stelling-neming tegen de meening, dat er 'geesten zouden bestaan.' Dit was onjuist. Mijn meening is, dat het aannemen van 'het bestaan van geesten' uit iets anders moet voortkomen dan uit het opmerken van spiritistische en dergelijke verschijnselen. Naar mijne meening kan de telepathie, eventuëel de in den aether voorkomende afbeelding van overledenen, en z.v. juist zoo natuurkundig verklaard worden als draadlooze telephonie, radio, televisie, en z.v. Maar is de natuurkundige verklaring van 'het Heelal' bijzaak, en de opvatting, dat deze natuurkundige verklaring als levensbeschouwing kan gelden, de natuurkundige opvatting van het Heelal dus, niet de schoonste.

De natuurkundige opvatting staat niet tegenover de idealistische; maar is er de keerzijde van. De onderlinge verhouding is de zelfde als die tusschen de mythologische of historische voorstelling aan de vóorzijde van een tapijt en de aan de achterzijde blijkende samen-stelling van het weefsel. Nu *is* voor mij het tapijt meer zijn voorzijde dan zijn achterzijde. En kán, in een zekere gedachtenstelling, het slechts éen van de twee *zijn* (en dus niet méér de voorzijde dan de achterzijde, maar hetzij de voorzijde, hetzij de achterzijde) dan *is* het de voorzijde.

* * *

Het zij mij vergund nog even eene opvatting van de letterkundige waardeering in herinnering te brengen.

Diegenen, die opvatting A. zijn toegedaan, meenen: ‘van den roman van X. zijn verreweg de meeste exemplaren verkocht; het tooneelspel van Z. beleefde de meeste uitvoeringen. Dus zijn X. en Z. de grootste schrijvers van hun tijd in hun land.’

De opvatting B. toegedanen meenen: ‘in den roman van W. zijn de karakters met de grootste psychologisch juistheid kenbaar gemaakt; de beschrijvingen van menschen zoowel als van de natuur doen de scherpste opmerkingsgave en het vermogen tot warm getintte gevoelvolle plastiek blijken; de compositie eindelijk is magistraal, nergens een te-veel of een te-weinig, de passende tusschen bijzaken en hoofdzaken ontbreekt nergens. Gesprekken wisselen in de juiste mate af met de verhalen en afbeeldende gedeelten. W. is een der beste schrijvers van zijn land en tijd.’

De door míj als de hoogste beschouwde opvatting verschilt van deze beide door dat zij de letterkundige werken niet anders dan bij de bladzijde keurt, *precies zóo* als men het een lapje oud-Perzisch tapijt of een scherf porcelein zoude doen.

Het doel van letterkundige werken, dat van zelf ook taalkundige werken zijn, is, voor zoo ver zij meer in 't bizonder letterkundige kunst-werken genoemd kunnen worden: zoo groot mogelijke schoonheid te bereiken; terwijl, voor zoo ver men ze eerder gedachte-werken moet heeten, het doel is: gedachte *van de beste hoedanigheid.*

De stelling nu, welke aan deze opvatting ten grondslag ligt, is, dat de schrijver van ééne bladzijde, die doet blijken, dat indien deze schrijver in plaats van ééne bladzijde een werk had gemaakt van vier honderd zulke bladzijden dit een schooner uitgebreid kunstwerk ware geweest dan de door eenige zijner collega's in der daad gemáakte omvangrijke kunstwerken, - de stelling is, dat de schrijver dezer ééne bladzijde krachtens die bladzijde een grooter schrijver moet heeten dan de anderen, die de auteurs der groote voltooide werken zijn.

En dit, wíjl, - hetzij men het zóó wil stellen, dat de eigenschappen, die bij opvatting B. geprezen worden, ook wat de compositie aangaat, ook in de éene bladzijde aanwézig zijn en daar van betere hoedanigheid blijken dan in de volledige werken der

anderen; hetzij men meent, dat de keuring andere gegevens dan de karakter- en natuurbeschrijving en de compositie moet betreffen, - het grooter genoemd moet worden even schoonheidsgraad (of gedachte-qualiteitsgraad) nummer vijftig in zijn schrift te bereiken dan te bereiken en langdurig te verwijlen in schoonheids- (of gedachte-qualiteits-) graad nummer twintig.

De man van de veronderstelde ééne bladzijde is een grootere geest, zijn geest is hooger geweest. Hij kènt dus die zône van het geestesleven en dat hij er niet langduriger verwijld heeft of althans die verwijling zich niet meer uitgebreid in zijn werk heeft uitgedrukt, is veroorzaakt door gegevens van aanmerkelijk lager allooi dan dat zijner bereiking van die hoogte.

De, overigens meer philosophische dan physische, vondst van Einstein is op ééne bladzijde uit te drukken. En de Belgische stratospheer-professor was in die hooge streek maar zeer kort.

Over quaesties zoo als die van de ééne bladzijde sprak ik nog al eens met Dr. Herman Gorter. Hij was iemand met de állerhoogste kunstenaars-opvattingen. Hij zeide, dat hij om den wille van het schrijven van ééne bladzijde, die de beste regelen zoude bevatten, welke hij zich kon denken, - tien jaar van zijn leven wilde geven.

* * *

Nú, bij het conflict China-Japan, kan men nauwkeurig bestudeeren een der wijzen, waarop een oorlog ontstaat. Het eerste werk van den Volkenbondsraad, met zijn secretariaat, had in der tijd behooren te zijn het volledig regelen der interventie van den Volkenbond in geval van een oorlogs-begin, zoo dat men, indien de omstandigheid zich voordeed, gereed was. Het is niet genoeg in 't algemeen te bepalen, dat in geval van een oorlogs-begin een namens den Volkenbond handelend leger den ‘aanvaller’ zal dwingen zich terug te trekken. Want vóór uitgemaakt is wíe de aanvaller ís, is de oorlog reeds in vollen gang. Men weet immers, dat áltijd de eene partij van de andere, en de andere van de eene, beweert, dat díe de aanvaller is.

Bij een oorlog-begin moeten de beide partijen *onmiddellijk* genoodzaakt worden zich terug te trekken en rustig te blijven. Daarna kan onderzocht worden wie de aanvaller was. Hoe deze

dwang toegepast zal worden, is de eerste regeling, die de Volkenbond moet samen stellen. Nu had, bij voorbeeld, reeds lang moeten vast staan, welke staten leger-afdeelingen beschikbaar hebben te stellen bij een conflict juist tusschen China en Japan. En kon, om allerlei redenen, deze vast-stelling niet dadelijk bij het ontstaan van den Volkenbond gemaakt worden, - dan had men moeten beginnen met een algemeen model van regeling, waarin later de namen ingevuld zouden worden.

Geholpen door de Geschiedenis, kan men nagenoeg alle gevallen voorzien. In het geval dat aan een groote kolonie Japanners in een Chineesch land door de Chineezen het leven onhoudbaar wordt gemaakt gedurende langeren tijd zonder voldoend, dat is afdoend, optreden der Chineesche autoriteiten daar tégen, kan Japan niet wachten tot de Volkenbondsraad tusschen beide komt indien dit een procédé van vrij langen duur beteekent. Dan móét Japan wel zijn soldaten zenden, hetgeen reeds een oorlogshandeling is.

Moet nu de Volkenbondsraad optreden indien het verschijnsel der plagerijen door de Chineezen begint zich te vertoonen, - dan moet er een organisatie daartoe geréed zíjn. Terwijl volgens de nu gemaakte bepaling Japan als de aanvaller zoude moeten aangevat worden, en het toch de ‘eerste oorlogshandeling’ niet achterwege heeft kúnnen laten.

Indien handelingen van ‘bandieten’ niet als oorlogshandeling aangemerkt worden en er is maar een kleine handgreep toe noodig om van een aantal geregelde-soldaten een aantal bandieten te maken, wordt het zeer moeilijk aanvallen, die oorlogshandelingen zijn, van aanvallen, die dat niet zijn, te onderscheiden.

Al deze dingen moeten vooraf in onderdeelen bestudeerd en, daarbij aansluitend, de handelingen van wege den Volkenbondsraad tot in onderdeelen geregeld worden.

* * *

De ‘Vorrede’ van Kant's ‘*Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels*’ is zeer leesbaar en zeer lezenswaardig. De inhoud komt in 't kort neêr

op het betoog, dat als hij natuurkundig de constructie van het sterrenstelsel uit-een-zet, hij veeleer bijdraagt tot de erkenning en aanbidding van God, die dit alles gemaakt heeft, dan dat hij, zoo als sommige benepen dwalenden meenen, met die uit-een-zetting daaraan afbreuk zoude doen.

Deze voorrede behandelt dus de zelfde vraag als déze is, of men zijn vader meer eerbied en liefde zal toedragen indien men hem, dat is zijn gestalte, dat is zijn lichaam, bestudeert en wetenschappelijk ontleedt, eventuëel terwijl men tegenover hem zit er aan denkend en zich voorstellende, waar zijn lever is en hoe die er uit ziet en wat er in zijn hersens beweegt nu hij ons dit of dat zegt, - dan indien men bij het woord 'vader' alleen denkt aan de gestalte van buiten gezien.

Gesteld, dat men een menschenhoofd geheel doorzichtig kon maken, en gij dus het hoofd van uw vader, b.v. geheel van binnen door záágt terwijl hij tot u sprak, met de bewegingen der hersens en der verbindingsdraden tusschen hersens en oogen, mond en verdere gelaatstrekken, - gelooft gij, dat als bij de gedachte aan uw vader steeds deze geheele machinerie van vleesch en beenderen u voor den geest kwam, uw liefde en eerbied ongerept zouden blijven?

Het is wel zeker, dat een chirurgijn, *die beminnend aan zijn vader denkt,* zich dien dan niet voorstelt als die bepaalde hoeveelheid vleesch en beenderen en den mensch dán niet van binnen ziet. Dit neemt echter niet weg, dat *de mentaliteit* van iemand, die voortdurend met het inwendige van den mensch bezig is, noodzakelijker wijze op de helling is naar die voorstelling en dát zien.

De 'Vorrede' van Kant raakt dus ook aan de vraag naar de hoedanigheid van mentaliteiten, naar het gemiddelde hunner algemeene soortelijkheid in onderlinge vergelijking beschouwd.

Indien zoude gezegd kunnen worden, dat het gemiddelde, of het type, der anatomische-geleerden-mentaliteit iets van minder hoedanigheid is dan dat der mentaliteit van kunstenaars of godsdienstpriesters, zouden wij den chirurgijns een zelfde diepe dankbaarheid kunnen toedragen als de in éen religieus verband met ze levende menschen het den kloostergeestelijken doen, die door hun leven van vrijwillige ontberingen en ander lijden

boete doen voor het door anderen bedreven kwaad, - nu de chirurgijn zich vrijwillig begeeft in een minder-soortige mentaliteit, en dus essentiëel zich opoffert, tot heil der overige menschheid.

Die natuurkundig de constructie van het sterrenstelsel uit-een-zet, draagt niet bij tot de erkenning en aanbidding van God, om dat de erkenning en aanbidding van God mystische en lyrische gevoelsbewegingen zijn en niet de verstandelijke voldaanheid over iets zeer vernuftigs op groote schaal.

De erkenning en aanbidding van God behooren bij verschijnselen zoo als zijn de zaligheden en verschrikkingen van de menschen-slaapdroomen. De erkenner en aanbidder van God wordt getroffen door de schepping zoo als een kunstschilder of een dichter dat wordt, niet zoo als de jonge horlogemakerszoon door het werk van zijn vader.

De gedachte, dat men ‘God’ gaat ‘erkennen’ en ‘aanbidden’ om dat hij met allerlei natuurkrachten en -wetten iets zóó knap in elkaâr heeft gezet, is pueriel en barok, dat beteekent: van een kínder-achtigen slechten-smaak, en miskent geheel de beteekenis der termen ‘erkennen en aanbidden van God’. Het idee van erkennen en aanbidden van God behoort tot een geheel andere ‘mentaliteit’, behoort tot een geestesleven, dat volkomen onbegrijpelijk is voor den waardeerder van het vernuftige en behendige.

* * *

Het beste is een goede theorie verbonden met een goede practijk. Een goede theorie samen met een slechte practijk is echter beter dan een slechte theorie met een slechte practijk.

* * *

Die ouderwetsche breede gouden-lijsten om schilderijen aan den wand, beteekenen - althans als de schilderijen landschappen zijn: - ‘ziet eens aan, te midden van dít heerlijke leeft gij hier op aarde. Ik omlijst dit zoo als het iets zóo kostbaars als dezen herinneringen aan den hemel, waarin wij

hier zíjn, past. Dit zijn in goud gevatte geestelijke juweelen.'

De lijst is dus niet gekozen op dat die in kleuren-harmonie met de schilderij zoude zijn; noch op dat die op het eerstegezicht doe blijken, dat niet hij maar het omlijstte de hoofdzaak is. Maar door hem wordt uitgedrukt, wordt zichtbaar te kennen gegeven, hóé kostbaar voor ons en hóé dierbaar aan ons het omlijstte is, al weder níet om dat dit een meesterstuk van schilderkunst zoude zijn (hetgeen het al of niet moge wezen) maar omdat dit de afbeelding is van onze schoone, met aanbidding beminde, woonplaats. Door hem wordt hetzelfde uitgedrukt als door het metaal en prachtig smeedwerk van een massief gouden doosje, waarin de laatste brief eener doode moeder of echtgenoote wordt bewaard.

De lijst drukt dit uit even zeer als indien ook hij van echt goud ware, om dat hij den schijn heeft van goud te zijn en om dat van de bestanddeelen van het wezen de schijn het eerste is.

Er uit te zien als goud is de voornaamste eigenschap van goud, om dat goud niet iets is voor den reuk, den smaak, het gevoel of het gehoor, maar voor het gezicht.

* * *

Is er werkelijk gevoels-intimiteit jegens iemand in ons, - hetgeen beduidt, dat in der daad eene beweging van geheel anderen aard dan begrijpen, hoog schatten, bewonderen, vereeren, ten opzichte van dien mensch in ons gebeurt, - dan eischt ons gevoel, dat van die persoon uit de verhouding tot ons er een ideale zij.

Indien er ten opzichte mijner moeder werkelijk gevoels-intimiteit in mij bestaat, dan zoude alles, wat niet met mijn ideaal van het moederlijke over-een-komt, wat van die persoon uit naar mij gebeurde, fel kwetsend zijn.

Als mijn moeder maar eens even tot mij sprak, zoo dat het aanhoorde als of deze mensch niet mijn moeder maar een vriendin van mijn leeftijd of mijn dochter ware, zoû dat reeds, - althands even - doen wenschen de betrekking tot haar geheel te verbreken. Om dat hier-uit zoude blijken, dat het

moeder-lijke jegens mij niet van zelf, altijd, onaantastbaar in haar was.

Zoodra er werkelijk gevoels-intimiteit jegens mijn moeder in mij is, moet het moederlijke jegens mij altijd van zelf in haar zijn, even zoo altijd van zelf als haar bloed en haar adem in haar is, wil ik niet wanhopig gekwetst worden. Want mijn gevoels-intimiteit richt zich tot dat essentiëele moederlijke, tot dat in het diepste der natuur van den mensch gelegene moederlijke, en uit het uitblijven der beäntwoording door dat, waartoe ik mij richt, blijkt, dat eígenlijk mijn moeder er niet is en ik mij richt tot iets wezenloos'.

* * *

In het boek van Hermann Löns, *Das Zweite Gesicht, Eine Liebesgeschichte,*[1] komt ook herhaaldelijk de opmerking voor, dat ‘die Kunst nur Ersatz für das Leben ist’ of de verzuchting van Helmold Hagenrieder, de hoofdpersoon, een Kunstschilder, dat hij graâg al zijn gemaakte beste schilderstukken voor eenige jaren waarlijk ‘leven’ zoude geven.

In al dergelijke uitspraken is iets waars; maar zij hebben niet dat karakter van vaste en algemeene waarheid, waarvan zij den schijn hebben. Het is natuurlijk verleidelijk, door de schijnbare redelijkheid van dit procédé, om het soortelijk leven van een kunstenaar naast dat van een staatsman, bankier of militair te stellen en dan te zeggen: ziet, de een werkt met de verbeelding en de gedachte, de anderen met de levenswerkelijkheid. Deze onderscheiding gaat echter op zich zelf niet volkomen op. Het eigenlijke wèrk der groote staatslieden, bankiers en militairen bestaat ook uit: gedachte, èn.... verbeelding in zoo verre als zij, bijvoorbeeld, bij het ontwerpen van een veldslag zich de bewegingen der troepen in den geest vóorstellen (zij het dan dat dit een ándere verbeeldingswerking is dan die in ‘de Kunst’ zich vóor doet).

En getoetst aan de levenspractijk en geschiedenis gaat de

1) 291 bis 351 Tausend. Eugen Diederichs, Jena, 1927.

onderscheiding óok niet door. Het zij zoo, dat menig kunstenaar, die voortreffelijk werk geeft, geheel ongeschikt is voor wat men ‘het dadenleven’ noemt. Daar staat echter tegenover, dat andere voortreffelijke kunstenaars in daden-rijkheid hebben uitgemunt, hetzij door daden of handelingen in verband met hun kunst, hetzij in een daar geheel buiten zijnde afdeeling der samenleving. De levende Nederlanders er buiten latende, kan men bij voorbeeld Alma Tadema, Mesdag, Jan Veth noemen als kunstenaars, die steeds een handelend leven leidden met betrekking tot hun kunst. Terwijl een Leonardo da Vinci, een Rubens, een Lamartine, een Disraeli, een Paderewski, een Claudel als mannen van ‘de daad’ kunnen gelden in een buiten de kunst zich bevindende levens-afdeeling.

Degenen, die Matthijs Maris een subliem en tot geen enkele levensdaad in staat zijnde mijmeraar en kunstenaar achtten en hem als zoodanig stelden tegenover zijn tijd- en stadgenoot Alma Tadema, dien zij een kunsteloos industriëel heetten, zouden, indien zij met deze qualificeering gelijk hadden, met dit voorbeeld de opvatting der tegenstelling tusschen kunst en daden duidelijk maken.

Maar toch - dus indíen zij werkelijk gelijk hadden - zoude dit voorbeeld niet een algemeenen stelregel rechtvaardigen. Immers is Claudel iemand, wiens kunst zelfs veel meer die van Matthijs Maris dan die van Alma Tadema gelijkt, terwijl de ‘handelende’ helft van zijn leven in zoo verre die van Alma Tadema overtreft als, ten eerste, zij in een geheel buiten de kunst zich bevindende afdeeling van het leven zich beweegt en, ten tweede, deze bedrijvigheid in deze afdeeling van een aard is verheven boven die van Tadema in zíjne afdeeling.

* * *

Bij handelingen, die niet van zelf geschieden, moet de gedachte aan de handeling vooraf gaan, en deze gedachte kan niet willekeurig voortgebracht of opgewekt worden.

Indien de spoorwegwachter een sein moet nederhalen en hij doet het niet automatisch noch denkt er aan het te moeten doen, - dan gebeurt het niet, het sein blijft onjuist staan en

er komt een ongeluk van. Indien ik wensch op de rechter zijde in te slapen, maar ik denk er niet tijdig aan, dan gebeurt het niet.

Zonder thands in eene ontledende uit-een-zetting te komen, en na te gaan welke handelingen, of categoriën van handelingen, altijd, meestal, of soms, automatisch geschieden en aan welke, altijd, meestal, of soms, de gedáchte vooraf gaat, - kunnen wij als zeker aanmerken, dat handelingen, ongedaan zijn gebleven om dat de gedachte er aan zich niet vertoonde en andere zijn gedaan om dat de gedachte, die van deze daad weêrhouden zoude hebben, uit bleef.

Indien gij deze opmerking wilt bestudeeren, zult gij waarnemen, dat zij niet alleen de belangrijkste mogelijkheden tot gevolgtrekking in zich bergt wat betreft het mechanisme, - de mentale of psychische structuur - van het menschenleven; maar bovendien, in verbinding met het begrip van ‘verantwoordelijkheid’, de merkwaardigste vergezichten inhoudt in de domeinen der religieuse moraal en der juridisch-justitiëele practijk.

* * *

Het gedachtenleven is een wereld, een gebergtestad met een groote hoeveelheid op allerlei hoogten en in allerlei laagten zich bevindende plannen.

Zoo zegt Hermann Löns in zijn zoo even genoemd boek *Das Zweite Gesicht* (bladzijde 224): ‘Kunst is ungelebtes Leben, ist ein Notbehelf dafür, ein ganz elender Ersatz’. Men kan dan denken: ‘ja, zoo is het, althands doet iemand, die een veldslag bestuurt iets geheel anders dan iemand, die een veldslag beschrijft’.

Men kan echter ook denken: ‘indien een veldslagbestuurder zijn veldslag tevens beschrijft, kan men bezwaarlijk meenen, dat in dit geval ‘Kunst ungelebtes Leben’ zij.

In-tegen-deel, er is dan veeleer sprake van dubbel geleefd leven.

Zoo, bij voorbeeld, in het geval, dat de Koningin van Roemenië, Carmen Sylva, niet alleen ‘Koninginne-gedachten’ zoude hebben geschreven, maar ook Koninginne-leven béschreven.

Maar op zeker plan in onze gebergtestad is in de uitspraak van Löns iets waars. En die waarheid, zoo als die daar dan zich vertoont, beschouwend, is het belangwekkend daar een uitspraak van Emerson bij te gedenken, die het volstrekte tegendeel meent en de *identiteit* van veldslag-bestuurder en veldslag-beschrijver stelt; niet in den zin, dat die beiden één persoon kunnen zijn; maar in den zin, dat het menschenbedrijf van een veldslag te besturen en dat van een veldslag te beschrijven, spiritueel, psychisch, philosophisch, gezien, het zelfde is.

* * *

Eenerzijds is het bestúren van een veldslag het tegenovergestelde van het beschrijven. Immers zoude de veldheer, die zich achter de strijdende legers opstelde met de mentaliteit van een kunst-schilder, verdiept in de beschouwing der schoonheid van de troepenbewegingen, zeker tot de overwinning door zijn leger niet bijdragen, en moet bij den veldslag-bestúurder de koelbloedigheid, de wetenschap, en het vernuft overheerschend zijn, terwijl het gevoel en de verbeelding bij den beschrijver den voorrang hebben.

Maar anderzijds is de identiteit tusschen bestuurder en beschrijver - de stelling van Emerson - een bewustzijns-feít, een wáárheid, - ín de mentaliteít van den (denker-)beschrijver. De (modèl-) beschrijver leeft zich dermate in zijn onderwerp in, - níet, dat 'het hem ís als beleefde hij dat zelf werkelijk', maar zóo, dat het eigenlijk psychische levens-feit, - geenzijds, dieper dan, de onderscheiding tusschen 'gevoel en verbeelding' en 'wetenschap en vernuft', bij beiden het zelfde is.

Bij den bestúurder, die niet, in dézen zin, een denker is, hebben dergelijke psychische levens-feiten niet plaats, of liever, híj heeft niet het vermogen dit, objectief bestaande, feit waar te nemen.

Behalve dat eenerzijds het bestúren van een veldslag het tegenovergestelde is van het beschrijven, en anderzijds de identiteit van besturen en beschrijven vast staat, is ook eenerzijds het bestúren en anderzijds het beschrijven de bèste van de twee verrichtingen.

De bestúrder doet mede aan het veranderen der wereldwerkelijkheid zelve, de beschrijver legt iets voorbijgaands vast tot voor een onberekenbaar verre toekomst. De bestuurder verandert de levende menschheid zelve, de beschrijver bevordert het weten, het begrijpen van die menschheid voor den tegenwoordigen tijd en voor den lateren.

* * *

Hoe kan een mensch verantwoordelijk zijn voor zijn gedachten? Indien gedurende een dag het menschenleven bestaat uit deze en gene ‘gedachten, woorden, werken (handelingen)’ - dan is het leven goed, zoo niet, dan is het leven slecht, althands minder goed. Dit is een in zich zelve redelijke opvatting. Maar hoe kan de mensch voor een gedachte, - die hij niet heeft zien ‘aankomen’ - verantwoordelijk zijn?

Immers, wanneer de mensch opmerkt, dat hij een verkeerde of slechte gedachte denkt, kan hij denken: ‘laat ik iets anders denken’; maar dan is de slechte gedachte er reeds geweest.

Hoe nu kan de mensch verantwoordelijk zijn voor eene (denk-) handeling, die hij niet in zijn macht had te doen of na te laten?

Anthroposophie en oost-christelijke mystiek door Dr. L.H. Grondijs.

I. Inleiding.

De huidige mystieke stelsels wortelen in de verlegenheden der moderne wetenschappen, evenals sommige orchideeën in de ruige holten der boomstammen. Indien onze kennis overal een gaaf oppervlak vertoonde, dan zou het voor de mystiek nergens mogelijk zijn, om in het levende organisme onzer denkstelsels binnen te dringen. Het is echter een kenmerk van ons denken, dat het aan zichzelf niet genoeg heeft, dat het zonder voorstellingen zijn eigen inhoud niet zou kunnen fixeeren, ja dat het een onscheidbaar mengsel vormt van begrijpen en verbeelden. En naarmate onze kennis voorschrijdt, maken wij ons duidelijk, dat in gelijke mate de onvolmaaktheid en ondoeltreffendheid van ons begrip toenemen.

Noch de natuurwetenschap, noch de biologie of de geesteswetenschappen, hebben beantwoord aan de verwachtingen welke een vorig geslacht nog gekoesterd had. Leest men de wetenschappelijke en half-wetenschappelijke geschriften van een halve eeuw geleden, dan wordt men telkens weer getroffen door de daarin uitgedrukte zekerheid, dat alle wetenschappelijke onderzoekers op onderscheidene gebieden van het menschelijke weten, hoe uiteenloopende methodes zij ook volgen, elkaar ten slotte in een identisch wereldbeeld zullen ontmoeten. Deze verwachting was

gegrond in een onverklaaard vertrouwen, dat er een correlatieve betrekking bestaat tusschen eenerzijds de realiteit zelve, en aan den anderen kant ons denken over de realiteit.

'Het is onmogelijk, dat God ons zou hebben willen bedriegen, en indien wij door een verkeerd gebruik van sommige door Hem geschonken vermogens dwalen, dan heeft Hij ons andere vermogens geschonken, om onze dwalingen te herstellen,' aldus heeft Descartes' wijsgeerige scholastiek in een paradoxalen vorm de overtuiging neergelegd, dat wij in goed geloof de vaste scherp getrokken wegen kunnen volgen welke het denken ons wijst, en zoodoende zeker mogen zijn, de waarheid - zij het asymptotisch - te benaderen. Wilden wij twijfelen aan den menschelijken aanleg om tot waarheid te geraken, dan zou alle denken doel- en nutteloos zijn: ziedaar nog altijd de eenige grond voor ons vertrouwen, dat kennis voor ons mogelijk is.

Men heeft wel getwijfeld aan de mogelijkheid, dat het gansche gebied onzer kennis een zuivergesloten geheel zou vormen, maar men heeft dan gedacht òf aan de grenzenlooze uitbreiding van ons kennismateriaal, waarbij onze begrippen onvermijdelijkerwijze iets achter zouden blijven, òf men heeft gemeend, dat sommige grensgebieden voor volledige kennis ontoegankelijk zouden kunnen blijven. Welk een storm is er niet ontstaan, toen du Bois Reymond een halve eeuw geleden durfde uitspreken, dat er zeven onoplosbare 'wereldraadselen' zouden zijn. Slechts zeven barstjes in een overigens volkomen gaaf kennissysteem? Gaapt er niet een kloof tusschen de gansche werkelijkheid en gansch de werkzaamheid van onzen geest? Is er ook maar één wijsgeerig begrip, één vorm van aanschouwing, één kentheoretisch of methodologisch beginsel in een der afzonderlijke wetenschappen, die voor het verstand geen onoverkomelijke moeilijkheden medebrengt, zoodra men het in betrekking denkt tot de werkelijkheid in natuur, geest en leven? Wenscht het denken, elke compromissie met verbeelding en inbeelding te vermijden, dan wordt het onmachtig. Vermengt het zich met de fictie, dan wordt het onzuiver. Het is de groote verrassing geweest voor talrijke vakwetenschappelijke geleerden, in eigen vakstelsels afzonderlijke verlegenheden te ontdekken, en die te zien als specificatie's der algemeene aporie van het denken.

De voorstellingswereld der physica.

In het laatst der vorige eeuw deden talrijke nieuw opgekomen moeilijkheden vermoeden, dat een krisis in ons natuurkundig denken op komst was. Dat deze eerst kort geleden is uitgebroken, is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat nog niet zoo lang geleden ernst gemaakt is met de onderzoekingen omtrent de structuur der materie. Toch is de samenstelling der kleinste materiedeelen het eigenlijke grondprobleem der natuurkunde, en zij is dat altijd geweest. In de oudste tijden is het al als zoodanig aangeduid. Lang voordat de verschijnselen van straling en geleiding, van emissie en absorptie, de vakgeleerden gedwongen hadden, zich te verdiepen in het innerlijk mechanisme van het ‘atoom’, hadden de natuuronderzoekers getracht, zich ook omtrent de macrocosmische natuurfeiten een oordeel te vormen, door vernuftige aannamen in te voeren betreffende de ‘kleinste deeltjes’ der stof. Zelfs verschijnselen als de planetenbewegingen, de lichtvoortplanting in de hemelruimte, de verschijnsels van terugkaatsing en breking van het licht, die schenen aan klare en eenvoudige wetten te beantwoorden, zijn door de natuurkundigen nooit als volkomen verklaard beschouwd, zoolang zij de vertewerkingen, waarmede de wiskunde zich tevredengaf, niet vervangen hadden door uiterst samengestelde atoomfictie's.

Sommige theoretici zouden het nú willen doen voorkomen, alsof het eigenlijke doel der natuurwetenschap er slechts in zou bestaan, quantitatieve betrekkingen tusschen natuurkundige grootheden en tusschen correspondeerende veranderingen dier grootheden vasttestellen, terwijl het futiel zou zijn, een overdreven waarde te hechten aan de verbeeldingen omtrent hetgeen binnen de stof plaatsgrijpt. Deze opvatting is onjuist; ook uit kentheoretisch oogpunt zijn voorstellingen betreffende het innerlijk mechanisme der materie onontbeerlijk. Het is enkel maar de vraag, of men zal mogen verwachten, dat zij logisch sluitend en bevredigend zullen zijn.

De geschiedenis der natuurkunde leert, dat fictie's, als moleculen, atomen, electronen, quanta, verzonnen zijn teneinde een bepaalde groep van verschijnselen te verklaren, en terstond aanvullingen en emendatie's vereischen, zoodra men verlangt er

naburige verschijnselen in te betrekken. Vroeg of laat is daarom elke aanvankelijk bevredigende fictie zoodanig gewijzigd, dat de primitieve gedaante in de latere niet meer te herkennen viel. Het is bv. de vraag, of de Rutherford'sche en Lorentz'sche atoomfictie in 1880 de natuurkundigen ernstig zou hebben beziggehouden, indien zij toen genoodzaakt geweest waren, om rekening te houden met de huidige quantische interpretatie der photo-electrische verschijnselen.

Tengevolge der voortschrijdende specialiseering der natuurwetenschappen en de onafhankelijke ontstaanswijze der afzonderlijke theorieën, zijn voortdurend verschillende fictie's naast elkaar in gebruik geweest waarvan elke bedoelt, een afzonderlijke groep van verschijnselen te verklaren. In oudere (en nieuwere) leerboeken, ziet men fundamenteel verschillende aannamen omtrent de samenstelling der materie en de natuur der electromagnetische straling, vreedzaam naast elkaar gehandhaafd. In het begin der vorige eeuw zag men tegelijk en naast elkaar de warmtestof in de natuurkundige, en de atoomleer in de chemische leerboeken, met kracht verdedigd. En op den huidigen dag vindt men naast elkaar de emissieleer voor kathode- en kanaalstralen en voor photo-electrische verschijnselen, en de undulatietheorie voor de electromagnetische verschijnselen en de geometrische optica aangewend. Zoodra gepast geoordeeld wordt, om verschillende groepen verschijnselen onder één gezichtspunt samentebrengen of zoodra dezelfde feiten komen te vallen onder verschillende hypothesen, blijft niets anders over, dan te trachten, tot een compromis tusschen verschillende fictie's te komen.

Zoo zijn de natuurkundigen verplicht geweest, om de onderling verwante verschijnselen van emissie, voortplanting en absorptie van het licht in eenzelfde theorie samentevatten, om de corpusculaire en de undulatorische fictie's in een beeld samentesmelten. Voordien waren zoo talrijke tegenstellingen in het beeld eener electromagnetische golfbeweging, en in dat van electrisch geladen massadeeltjes in het oog gevallen, dat het geoorloofd was, te betwijfelen of er inderdaad iets werkelijks aan die natuurkundige verbeeldingen beantwoordt. In veel hooger mate worden nu men genoodzaakt is om golfgroepen en corpuskels in één beeld te doen samengroeien, de vroegere vermoedens omtrent de

volslagen irrealiteit der natuurkundige voorstellingswereld bewaarheid. De synthese van golf en corpuskel is volslagen onontbeerlijk; men kan er de belangrijkste voordeelen van verwachten. Daarentegen openen de onoplosbare tegenstrijdigheden welke er bij aan het licht treden zelfs bij hen, die tot dusverre met de grootste piëteit aan de mystiek der natuurkundige hypothesen gehecht waren, de oogen voor de absolute relativiteit onzer natuurkundige verklaringen.

Ook alle fictieve tijd-ruimtelijke aanschouwingsschema's gelijk de mathematische constructie's van Einstein, en de phantastische tòelichtingen van een zoo geestig man als Eddington, raken de realiteit even weinig aan, als een imaginair getal een maatstok. Dat talrijke natuurkundigen in deze rekenverbeeldingen de zuiverste uitdrukking vinden voor hun geloof in een eenheid achter de wereld onzer zinnelijke indrukken, is begrijpelijk. Er is in de wereld onzer zinnen een onredelijke inslag die verhindert, dat onze waarnemingen in één klaar en redelijk geheel zouden kunnen worden samengebracht. De metageometrische configuratie's van Einstein en anderen zijn uit een rekenkundig oogpunt completer, doch voor ons begrip en onze voorstelling des te onaannemelijker. Immers, elke poging om den sluier optelichten, die onze waarnemingswereld scheidt van de fictie's van den physicus, heeft ten gevolge, dat de tegenstellingen tusschen begrijpelijkheid, voorstelbaarheid en berekenbaarheid van ons wereldbeeld hoe langer hoe scherper aan den dag getreden zijn. Menschelijk begrip, aanschouwing en meten kunnen niet in eenzelfde stelsel samenkomen. De voorbeelden liggen voor het grijpen, dat denkbaarheid, voorstelbaarheid en berekenbaarheid der natuur elk alleen ten koste der beide andere kunnen worden bereikt.

Langs den weg van waarnemen, ordenen en overdenken kan door ons geen andere dan enkel symbolische kennis bereikt worden. Meer en meer blijkt dat er een disproportie bestaat tusschen de vormen waarin onze zinnen op de realiteit, en die waarin ons denken op onze zinnelijke waarnemingen reageert. Er is geen correlatie voorbestemd tusschen het voorwerp en het instrument van ons denken; ziedaar wat de geschiedenis der natuurkundige theorieën ons leert.

De voorstellingswereld der biologie.

In de biologische wetenschappen komen dezelfde vraagstukken met nog grooter duidelijkheid aan het licht. De ontzagwekkende ontwikkeling der natuurwetenschappen tijdens de vorige eeuw heeft ten gevolge gehad, dat de verwachtingen omtrent de onfeilbaarheid harer inzichten ten hoogste gespannen zijn, en dat de biologische problemen door de methodes van physica en chemie zijn geannexeerd. Langen tijd heeft men gehoopt, het leven te zullen kunnen beschrijven als eene openbaring van physische en chemische reactie's. Deze waan is opgegeven. ‘Het eigenlijke levensprobleem begint pas, waar de onderzoekingen van den chemiker ophouden’, heeft Hertwig gezegd, en elders: ‘Indien de chemiker de organisatie der stof wilde navorschen, waarop de levensverschijnselen berusten, dan zou hij eerst bioloog en voor alles morpholoog moeten worden; de methodes en de doelstelling van zijn arbeid zouden dan volkomen moeten veranderen’.

Met de wetten en regels, die de veranderingen der doode stof beheerschen, slagen wij er niet in, om verschijnselen als groei, aanpassing, irritabiliteit, genezing en afweer, reproductie, en voor de hoogere levensvormen: bewustzijn, zintuigelijkheid en denkvermogen, met voldoende volledigheid weertegeven. Ontleedt men deze begrippen, dan ziet men terstond, dat zij elementen aanduiden, welke onder geen enkele groep van natuurkundige grootheden kunnen worden ondergebracht. Zij hebben geen natuurkundige dimensie's. Men is genoopt, ze zich te denken als niet-stoffelijke beginselen, die een richting geven aan de physische en chemische processen in de organismen, zonder er energie aan medetedeelen of aan te onttrekken. Er zijn door vernuftige wiskundigen pogingen gedaan, om zulke ‘vitale’ beginselen thuistebrengen in onze voorstellingen van gesloten energiestelsels. Het is echter niet intezien, hoe een niet-energetisch element - zij het dan ook slechts richtend of regelend - invloed kan uitoefenen op een afgesloten stelsel van stoffelijke punten. Cournot's geestige vindingen zijn nooit overtuigend geweest.

Teneinde de levensprocessen te kunnen beschrijven, behoeft de bioloog behalve alle verbeeldingen van physicus en scheikundige, bovendien nog een aantal bijzondere fictie's, die alle in mindere

of meerdere mate een gedachte van vrijheid toelaten. Hetzij men een onbepaald vormbewarend beginsel als de entelechie invoert, of de kenmerkende eigenschappen van een organische soort opsluit in een plasma met zijn biophoren, determinanten, iden en idanten, in beide gevallen heeft men in de leer van het leven het finalisme binnengebracht, d.i. een met het dynamische determinisme strijdige doelstelling.

In nog minder verholen gedaante treedt het finalisme op, zoodra men tracht, de voortschrijdende ontwikkeling der organische soorten te verklaren. De Darwin-Huxley'sche voorstelling eener ontwikkeling van hoogere uit lagere soorten, door aanpassing en overleving der meest geschikten, en uitschakeling der minst weerstandsbiedenden, heeft gefaald. Zij is trouwens nooit anders geweest dan een werkhypothese, die alleen door een voortijdige geestdrift der onderzoekers, en een misverstand der vulgarisatoren, tot een theodicee is misvormd. Bij natuurphilosophen als Carneri, bij wijsgeeren als Nietzsche en Bergson, treden ter verklaring van de wording van hoogere organische vormen, determineerende krachten op van geestelijken aard. De verklaringselementen, welke door hen worden aangevoerd, zooals een behoefte aan gelukzaligheid, of een wil naar macht, vooronderstellen keuze tusschen verschillende ontwikkelingsrichtingen, en dus graden van vrijheid. Bij Preuss, Bergson en anderen, die het probleem radicaal wenschen optelossen, vindt men de oude Platonische gedachte terug: de hoogere vorm die komen moet, staat als idee reeds aan de wieg van den lageren vorm, en drijft dezen boven zichzelf en tegen eigen bedoeling op naar den hoogeren vorm.

Dat vele vakbiologen aarzelen, om naast de natuurkundige fictie's nieuwe verbeeldingen van een vager karakter intevoeren, is toeteschrijven aan de omstandigheid, dat hunne onderzoekingsmethodes groote gelijkenis vertoonen met die van het natuurkundig laboratorium. In waarneming en experiment worden de levensverschijnselen teruggebracht tot physische en chemische processen. Hoewel de biologen zich zeer wel bewust zijn, dat men met het bijgeloof aan een zuiver physisch-deterministische wereldopvatting niet uitkomt, gevoelen zij een schroom, om fictieve geestelijke factoren aantenemen, die aan het experiment

ontsnappen. Zonder die factoren komt echter niemand uit, en zoo vormt zich ook in de levensleer een kluwen van verlegenheden, waarin zelfs de vakmenschen geen mogelijkheid van ontwarring kunnen voorzien.

Verbeeldingen in het geestelijk leven.

In alweer hoogeren graad keeren soortgelijke moeilijkheden in de geesteswetenschappen terug. Het is niet te ontkennen, dat de individueele levens beheerscht worden door denk-beelden en machten, die onafhankelijk zijn van onzen wil, en wier oorsprong daarom wordt toegeschreven aan een onder- of bovenbewust leven. Geschiedenis en leer van godsdienst, zeden, schoonheid en wijsheid toonen ons, dat - schijnbaar zonder 's menschen willige medewerking - geestesvormen ontstaan, zich ontwikkelen en bestendigd worden, welke denk- en gevoelsleven, organisatie's en instellingen der volken bepalen, en de ware opvoeders der menschheid zijn.

Waarin vinden deze leidende ideeën haren oorsprong? Hier bevinden wij ons buiten het physisch determinisme. Dat zelfs zeer eenvoudige geestesverschijnselen niet door een vulgair materialisme kunnen worden verklaard, kan door middel van eenvoudige gedachtenexperimenten worden aangetoond. Het parallelisme van geest en stof is - mits voorzichtig toegepast - waardeerbaar, al kan het slechts een zwak licht werpen op zeer elementaire geestesverschijnsels. Er zijn herinneringsfeiten, welke volgens talrijke zielkundigen zouden moeten bewijzen, dat de geest een eigen leven leidt. De zelfstandige ontwikkeling en de langdurige bestendiging van de menschelijke ideeën, het gebiedende karakter van talrijke tegen het persoonlijke welzijn gerichte denkbeelden, schijnen het bestaan aantewijzen van een bijzondere geestelijke wereld, waarin de ideeën bijzondere wetten volgen en niet onderworpen zijn aan de schakelingen van individueele motieven. Dilthey, Eucken, Windelband, en anderen hebben daarom in moderne denkstelsels de oud-Christelijke gedachte gereproduceerd van een geesteswereld, waarin alle menschelijke geesten zijn ingebed. Volgens hen berust de constructie van een natuurwetenschappelijke wereldbeschouwing op een grove dwaling, daar het

natuurwetenschappelijke denken niets is dan een moedwillig terugbrengen van de werkelijkheid tot slechts enkele natuurkundige begrippen en fictie's. De natuurwetenschappelijke methodes kunnen slechts op bepaalde groepen van problemen worden toegepast, en dan nog op voorwaarde, dat men er slechts één zijde van in het oog vat, met voorbijzien van alle andere.

Zij, die aan het geestesleven een afzonderlijken logischen ‘locus’ in de wereld toeschrijven, onafhankelijk van de stoffelijke wereld, ontkennen niet, dat het innerlijke leven des menschen ondenkbaar is zonder aanraking met de buitenwereld, zonder voorafgaande prikkeling van het lichaam door stoffelijke prikkels. Maar deze laatste zijn van discontinuen aard. Ziel en geest voegen de zintuigelijke indrukken samen tot een geheel, d.i. verbinden ze volgens begrippen en verbeeldingen welke stammen uit een geesteswereld, waarin ook 's menschen geest geworteld is. Het is de onzekerheid omtrent den graad van werkelijkheid dezer wereld des geestes, die de centrale aporie in de geesteswetenschap uitmaakt.

(Wordt vervolgd.)

Lucien Guitry door H. van Loon.

Een groot land en een ingewortelde tooneeltraditie hebben aan de rijke begaafdheid van Lucien Guitry zonder veel moeite de plaats ingeruimd, waarop ze, gelijk dat heet, recht had en die ze behoefde om zich ten volle te ontplooien. Gesteld, dat hij geboren ware in een klein land van velerlei verordening, hij zou dat hooge peil van harmonisch kunnen evenmin als de eer in het oog der wereld bereikt hebben.

Het kan nietig lijken, bij de onthulling van een gedenkteeken voor een kunstenaar, wiens werk met het sluiten van het graf vervliegt, over eer te spreken. De hulde van aldoor weer een volle, tot genot bereide zaal was hem een prikkel, noodiger dan brood. Men zag hem loopen op dien boulevard, schenker van den snel doovenden roem, 's middags in de buurt van de tooneelen, waar hij triomfen vierde. Tot het laatst toe bleef hij ongebogen. Gezwollen van zelfingenomenheid werd hij gescholden. Als een koning, wiens incognito niet te bewaren is en die ook buiten voetlichtgloed koning bleef, bewoog hij zich.

Lucien Guitry was niet populair. De prestance van zijn uiterlijke wezen, zooals dat hoekige en harde hoofd stond op den stierenek, gansch het robuuste lichaam hield op een afstand en boezemde eerbied in. Deze werd te makkelijker aanvaard, daar een sterke persoonlijkheid er zich in uitsprak. Hij leefde voor het tooneel, waarvan de tegelijk innerlijke en uiterlijke werkelijkheid in zijn besef die van het tastbare leven verdrongen had.

Dienaar wilde hij zijn en als dienaar heerschen. De gebreken van die kwaliteiten hielden hem van het waarlijk groote af.

Aischulos noch Shakespeare heeft hij gespeeld. Hij begon met Bernstein in den tijd, dat deze zich met Simson en dergelijke dingen overschreeuwde. Met Molière is hij geëindigd. Dat een geniaal tooneelspeler werk zoekt van minder allooi om voor de ontplooiing van eigen begaafdheid bij wijze van een om te zwaaien mantel des te breeder te kunnen uithalen, is bekend en begrijpelijk. Zoo eenvoudig stond het ten opzichte van Lucien Guitry niet. Ook zij gingen hem hooren, die waren weggebleven, als hij die vrijheid van bewegen ten opzichte van den te spelen tekst voor de grofheid van persoonlijke ijdelheid had opgeëischt.

Een tooneelhervormer is de oude Guitry niet geweest. De wereld telt eenige krachten, die als regisseur zijn meerderen zijn. Voor dien internationalen drang naar vernieuwing had hij geen oog ofwel, hij wou er niet aan denken. Zijn taak lag elders en ze was beperkt en zoo was het goed. De gebondenheid, het *volgestroomde* van elk zijner creaties, dat wat ze waarlijk tot creaties maakte, sloot dat plaatselijk beperkte in. Kwesties van decor en kostuum, van architectonischen tooneelbouw en daarin het bewegen van groepen overeenkomstig de eischen van gezuiverd inzicht, moesten hem koud laten op straffe van zijn geloof in zich zelf anders te verzwakken.

Dit geloof in zich zelf was een geloof in eigen roeping. Door die bres ontsnapte zijn kunstvermogen aan het verstikkingsgevaar van het ‘sterrestelsel’. Hij werkte niet op de zaal. Zijn gezag zou hij ermee verspeeld hebben. Zijn hoogmoed beantwoordde aan de multatuliaansche formule van den moed om hoog te staan. Dat gezag was eigenlijk aangematigd noch aanmatigend, omdat het voortkwam uit de overtuiging, een zending te vervullen te hebben. Het gaf aan zijn verschijnen, zoodra hij opkwam, het overwicht op zaal en kameraden en werkte op hem zelf terug.

Die wisselwerking droeg hem door een bij uitstek glansrijke loopbaan, waarvan de glans het blikkerige van Sarah's roem volkomen miste. In zijn tegenwoordigheid zàg men hem eer dan men hem hoorde. De plastiek was bij hem primair. Men zag het lichaam van een reus, massief en breedgeschouderd. Rust ging ervan uit, de levende rust van de zelfbeheersching, de rust van wie iets te beheerschen heeft. Uit dit lichaam kwam een verwonderlijk diepe stem. Was de stem mooi? De vraag is evenmin te

beantwoorden als die omtrent een levend gelaat. Dit masker, deze stem waren vol uitdrukkingskracht. Het geluid had een diepen, vloeienden ondertoon. De macht van die fantazie keerde terug op het gelaat. Aan een Assyrisch vorst konden die trekken behooren, naar welke eischen hebben ze zich niet gevoegd! Deze man was een uitgelezen 'mime', 'comédien' bij uitstek. Zijn lichaam was voor proteusachtige vervormingen ontvankelijk, tot onherkenbaar wordens toe kon hij zich vermommen.

Dit had niets pijnlijks, omdat alles aan hem onderling overeenstemde. Dit innerlijke evenwicht gaf aan elke rol het monumentale, ongeacht de waarde der weergegeven persoonlijkheid of van het werk. Wel pijnlijk was, gelijk hij zich zijn laatste jaren door zijn zoon Sacha op sleeptouw liet nemen, al bleef hij ook daarin zich zelf. Dit monumentale aan hem botste tegen klassieke en romantische grootheid, welk konflikt in dit leven het objectief tragische was. Subjectief zal hij het nauwelijks ervaren hebben. Het verklaart, hoe zijn beeld in de herinnering boven zich zelf uitgroeit. Dit *zelf* vertegenwoordigt het kleinmenschelijke tegenover het groot-menschelijke, uitgedrukt door de idee, waarvan hij drager en boodschapper was.

Die onoplosbaarheid is geen gevolg van een persoonlijk tekort. Ze ligt in het wezen van den tooneelspeler besloten. Zijn kunst is veroordeeld een benaderen te blijven. Immers grijpt hij naar het hoogste, waarbij onze verbeelding het van nature van de uitbeelding wint, of wel hij stelt zich met minder voldaan, in welk geval dit mindere als een concessie gevoeld wordt.

Fatsoensbanden (romanfragmenten) door H.H.J. Maas.
(Zie aflevering September 1929.)

Annie Werelds zou dan nog maar eens een dag of tien in Keulen gaan doorbrengen om zich weer eens wat echt-mensch te leeren voelen, zooals zij uitriep bij aankomst daar op het perron, waar een clubje kennissen haar met enthousiast lawaai begroetten. 'Die schöne holländische, aber durchaus nicht kleinliche Annie!....'

Zij verviel ook dadelijk in dienzelfden vertrouwden drukken toon van geroep en gebaar. O, hoe zij ernaar verlangd had, weer eens een weekje van het leven te genieten! Mein Gott nein, men kon het haar gelooven, wel veertien dagen lang al had zij het gevoel gehad, levend begraven te zijn geweest! Zij was heelemaal uitgedroogd van verveling, want al dien tijd hing de mufheid van het eentonige, alledaagsche gedoe met haast geen afwisseling van den morgen tot den avond om haar heen! Zij zou het haar kennissen nooit vergeven, als zij niet voor een goede opfrissching zorgden! Want zij voelde zich op weg een alte Jungfer te worden!....

Maar allen verzekerden haar, met optrillerend gelach over haar ontboezemingen, dat het haar niet zou tegenvallen. Men begreep haar immers: te moeten leven in die kleine 'ländliche Stadt'! Dáár zou men wel vergeten, wat één uit het groepje citeerde: 'Die Mädchen, ueber die man klatscht, sind immer glücklicher als die, welche klatschen!....' En 'ganz nett' zou het nu worden!....

En hoe 'ganz nett' werd het ook! Zoo dol, zoo echt-zalig had zij zich nog nooit tevoren geamuseerd. Opvattingen van 'be-

krompenheid' en kwaadsprekende kritiek, die in haar woonplaats elk feestje geregeld op het eind kwamen verzuren, kende daar niemand. Men deed er, waar men lust in had, en men genoot van het moment alles, wat het maar brengen wilde. Wie was daar dwaas genoeg om zich te laten hinderen door de banden van een ouderwetsch-benepen, uitgeleefd fatsoen? Zoo gauw die knelden om de bruising van het bloed, trok men ze maar wat losser! En waarom ook niet? Als men maar even 'logisch redeneerde', dan gaven ze gemakkelijk genoeg mee. Maar dat 'logisch redeneeren', daar schrikte men voor terug! Wien ging het tenslotte wat aan ook, dat de menschen toch érgens eens wijs genoeg waren geworden om alles van het leven te genieten, wat het met gulle hand aanbood? En waarvoor anders bood het leven dat dan aan, dan om ervan te profiteeren? Haar vader en haar broer Paul maakten toch ook gebruik van alle nieuwste vindingen in de fabriek! Natuurlijk! Veroorzaakte men er een ander lást mee, als men zélf in oogenblikken van zaligheid kon wegzwijmelen om alle vervelingen en narigheden te vergeten?

'Es gibt Momente....!'

Grenzen; ochja, dat vervelend gezeur! Dat wist men toch vanzelf wel! Als men van goeden stand was, met een goede opvoeding! In het praatje maakte men den eenen mensch precies als den anderen, maar in het leven ging dat heelemaal niet op! Belachelijke onzin. De een kwam nooit verder dan zijn geboorteplaats en voor den ander opende zich de heele wereld! Was het eerste dan deugdzamer dan het laatste?

'Es gibt Momente....!'

Dagen en nachten aan één stuk door ruischten en bonsden de tonen van de strijkjes haar in het hoofd. In den slaap nog trilden ze na, den doffen slaap van wilden roes en de nasoezing in den toestand van physieke slapheid gedurende de voormiddaguren, waaruit zij dan wakker geroepen werd door de vriendinnen, met het brandende verlangen naar nieuwe bevrediging, als van physieken dorst door een kokerig gevoel in haar heele lijf. Maar dat gaf juist de heerlijke sensatie: de prikkel van den dorst en de zekere vooruitzichten!....

De eerste namiddaguren werden bestemd voor het winkelen. Op een paar honderd gulden keken ze thuis gelukkig niet, en

bovendien bood de valuta voordeelen aan, in het bijzonder in het gezelschap van haar vriendinnen, waardoor het berekenen van extra-prijzen voor Ausländer voorkomen werd. Zoo kreeg zij snoezige pikante toiletjes, die haar zoo beeldig kleedden. Even duidelijk als de spiegel en veel welsprekender, veel streelender nog, hadden oogen van bewondering en verlangen haar dat verzekerd. Wat kon daar voor kwaads bij zijn, als het dan in haar opjubelde van pleizier? En als het voor haar een belofte beteekende van verrukkelijke emoties, straks?

.... Mocht zij zelf niet weten, of zij mooi was of niet? En mocht dat weten haar geen geluksgevoel brengen? Kon zij de stem van het heftige verlangen, haar schoonheid niet nutteloos te laten bloeien en verwelken, zoomaar het zwijgen opleggen? Wat kon het doel, wat kon het loon daarvan zijn? Wie of wat kon daarmede gebaat worden? Welke waarde zou een door den bezitter versmade en aan een ander onthouden waarde kunnen compenseeren? Als haar dat dan maar eens iemand aantoonde! Voor het zékere betere wilde zij ook wel het mindere geven. Maar als een meisje met bijzondere bekoorlijkheden bevoorrecht was, dan begreep zij niet, om welke redenen die angstvallig verborgen moesten worden. Had zij dan de schoonheid van haar lichaam gekregen om die weg te stoppen? Wie het talent bezat voor kunst of wetenschap, of de gaven voor handel of industrie, wilde zijn aanleg toch ook benutten om zich het leven aangenamer te maken? Moest zij zich dan verkniezen in de verveling en de doodschheid van een alledaagsch eentonig dóórzeuren van de uren, bijvoorbeeld met stof afnemen, ‘zich onledig houden’ met een handwerkje, visites maken om de dagnieuwtjes te bepraten, een krantje door te kijken, en dan op den duur maar te trouwen met ‘een goede partij’ - zoo op de manier van een handelszaakje! - met het vooruitzicht, dat dit dorre bestaan zoo verder gerekt moest worden tot de dagen van de grijsheid?

Neen, zulke gedachten schudde zij van zich af; zulk een leeg leven verafschuwde zij. Want de levensdriften, die in haar opbruisten, lieten zich nu eenmaal niet leiden ‘in de banen van plichtsvervulling, die geluk brengt; van zelfverloochening, die veredelt; van opoffering voor anderen, die innerlijke voldoening

schenkt; van een hooger idealisme, dat loutert en verheft; van bovennatuurlijke motieven, die heiligen'. Het was haar onmogelijk, dergelijke vrome beschouwingen, die zij wel eens in de boeken van tante Anna las, te aanvaarden. Dat leken haar kinderachtige sprookjes toe, om de massa te paaien en zoet te houden. Hoe kon iemand, die wat ontwikkeld was, aan zóóiets nu waarde hechten! Ja, zij wist wel, dat sommigen het materialisme veroordeelden, maar onderdehand haalden allen toch maar naar zich toe, wat zij aan bezittingen en genot krijgen konden! Waar bleef dan de eerlijkheid? Wie méénde werkelijk iets van die theorieën.... voor ánderen bestemd? En zij had toch ook geleerd, dat men volgens de beteekenis van het Humanisme tot een andere opvatting moest komen. Het leven op de wereld bestond om op de wereld geléefd te worden. En was het dan niet het wijste, de kansen te nemen, die het bood?....

'Es kommt ein Tag....!'

Al haar vriendinnen wilden 'veroveringen', telkens weer nieuwe, óm het nieuwe.... 'Nur nicht das ewige Einerlei'....
In Keulen verstond men de kunst van léven!

'Warum soll man weinen,
Als man auseinander geht,
Wenn auf jeder Ecke
Doch ein andrer steht!....'

Zulke meesleepende muziek, die je droeg op haar klanken naar de zaligheid van de donzigste valleien, waar je wegdroomde in de bedwelming van de zinnenweelde!....

Nou ja, die saaie poetjes, dat die ánders waren, geen wonder!.... Werd haar een bétere keus gelaten?.... In een komieke voordracht, die Annie op een avond in een Variété had gehoord, werd het maar kortaf-precies gezegd: het was een voordracht om den Volkenbond te bespotten: een straatleelijke vrouw kwam met een aanklacht wegens beleediging voor den arbitrairen rechter, - en ze riep uit:
'Ich bin ein anständiges Mädchen!....'
waarop de 'rechter', neusoptrekkend voor haar leelijkheid, zoo terzij even bromde:

‘Gar kein Wunder!....’

De heele zaal had die oplossing van het probleem letterlijk toegebrúld! Het kwam er maar op aan, of men eerlijk jegens zichzelf en anderen de waarheid erkennen wilde!.... Maar die eerlijkheid! Zij, Annie, wilde eerlijk zijn tegenover zichzelf. Den drang om haar levensgevoelens ook te beredeneeren, om haar redelijkheid in overeenstemming te brengen met haar genietingen, kon zij niet uit haar innerlijk verwijderen. Die stak telkens weer op en veroorzaakte haar last genoeg. Die genietingen alleen gaven aan het leven waarde, dus moest de redelijkheid zich ook naar dien eisch richten. Haar dolste buien volgden geregeld op momenten van dien druk, op stemmingen van twijfel, alsof zij slechts op die manier een hatelijken vijand, die haar het genoegen dreigde te vergallen, overwinnen kon....

Zoo trad ook op een wijze, die Annie vantevoren nooit mogelijk geacht zou hebben, een neerzakking van haar stemming tot genieten zonder eenige belemmerende bijgevoelens of nog watknellende beperkingen, in, juist op het moment, dat zij in deze dagen van dolheid en overprikkelde begeerten het hoogtepunt in haar verhitte fantasie meende te zien blinken. Niet, dat zij er zich rekenschap van gaf, in welken vorm dat hartstochtelijk verlangde nog-onbekende dan zou moeten verschijnen, of dat zij het pervers uitgedacht vóórproevend ging ontleden, maar er moest nog iets ánders zijn, féller prikkelend, héftiger opzweepend dan alles, wat geweest was! Dat spiegelde haar een vage ‘Sehnsucht’ voor. Met de dolste invallen wonden zij en haar kennissen elkander op, zichzelf en elkaar belovend, het alles-overtreffende nú gevonden te hebben....

Maar voor Annie en haar Keulsche kennissen waren de omstandigheden niet gelijk. Wat voor háár nog voldoende bekoring van het nieuwe had behouden, kon hén niet meer uit hun apathische matheid opprikkelen. Hun physiek had te veel geleden in en na de oorlogsjaren. En wat Annie een vurig begeerde afwisseling bracht, was voor hén een dagelijksche gewoonte geworden. Waarin zich bovendien toch ook een verschil tusschen de Duitsche en de Hollandsche mentaliteit ten opzichte van een teugellooze genotzucht openbaarde: terwijl Annie in zichzelf het streven

wilde voelen naar de blije overgave aan de volle levenszaligheden, met gezond en sterk jong lichaam, en bevrijd van alle belemmeringen door scrupules van uitdentijdsche fatsoensbegrippen, - een min of meer bewust streven naar het practisch beleven van een vreugdiger bestaan dan zij zich het verleden van haar omgeving dacht, - meende zij in de gesteltenis, waarmee haar Keulsche vrienden en vriendinnen de genoegens ondergingen, iets dofs, iets passief-onverschilligs te onderscheiden; een afstomping, die geen graad meer voelde en geen verschil meer zag tusschen het begin en het uiterste; het menschelijk-natuurlijke en het monsterachtige; en dat niet als uitingen van in liederlijkheid verzonken individuen, maar veeleer als het zich openbaren van een Wanhoop, die in een duister verleden en in een duistere toekomst staarde met een uitdrukking in den blik, waarin slechts deze gedachte lag: 'Wat heeft alles gebaat, wat zal alles verder baten? Geniet tot aan het einde!'.... Bij háár was het een willen van het genoegen met haar volle levensactiviteit, waarnaar haar mensch-natuur haar dreef; en bovendien een willen van de vreugden, zonder dat deze door een strijd tusschen daad en inzicht, tusschen handeling en geweten vertroebeld hoefden te worden, indien men slechts inzicht en geweten te richten wist overeenkomstig het drijven van de natuur. Bij de anderen scheen het een zich storten in een vuur om te ontkomen aan een golf van ellende. Bij haar vorige uitstapjes naar Keulen en andere steden langs en bij den Rijn had zij die indrukken nooit gekregen. Integendeel, de gemakkelijkheid van leven in die plaatsen en in haar kringen had haar juist een welkomen anderen kijk gebracht op alles, wat de vermetelheid van haar jonge jaren met haar natuurlijke neigingen licht aansprak. Thans drong die somberheid zich aan haar op uit de fatalistische reacties bij haar kennissen, toen na de eerste dagen elk van haar voorstellen op de vraag: 'Wat nu?' beantwoord werd met een vermoeid:

'Ach nein, alles schon dagewesen!'....

Al wat zij vertelde van haar woonplaats, van het duffe gewauwel daar rondom haar club heen, vond geen belangstelling meer; haar pogingen om het recht op amusement volgens hun opvattingen te beredeneeren, konden slechts een lusteloos:

'Ach, Blödsinn, Mumpitz.... Nichts ist die Mühe wert' uitlokken.

Maar zij was nu eenmaal dáár gekomen om te profiteeren!

En zoo dwong men zich, uit beleefdheid voor de gast, toch maar weer tot het gewone rondgangetje, tot eindelijk dien nacht in een cabaret in gemelijke stemming een uit het gezelschap den ban korzelig verbrak:

'Ach was!.... künstliche Aufregung!....' En de woorden 'Berlin.... Nacktkultur....' werden begroet als de inblazing van een idee, dat verlossing bracht uit den druk met beloften van nieuwe spanningen. Binnen enkele minuten was alles afgesproken: Den volgenden morgen zou het heele clubje naar Berlijn gaan, voor een uitstapje van een dag of zes....

Wat Annie dáár zag, in bioscoop, theater en andere gelegenheden, aan tentoonstelling van al het lagere, dat in de donkerste diepten van sommige menschenzielen scheen te leven, daaraan kon Keulen zelfs nog niet eens tippen! Er waren momenten, dat zij haar adem voelde verstijven onder de zware beklemming van de sensaties, bij scènes van tot het uiterste uitgeleefde hartstochten: voorstellingen van menschen, die geen restantje menschelijkheid meer vertoonden, maar meer geleken op vuile dampen uitwalmende monsters. Toen begreep zij eigenlijk pas de boeken van de soort, die men onder haar Duitsche kennissen 'Bücher der Leidenschaft' noemde. Ondanks alles - zij had zichzelf en de clubgenooten in haar woonplaats als volkomen 'aufgeklärt' beschouwd! - bleek haar heel veel vaag te zijn gebleven. Wat zij wel eens in een boek van de voor-oorlogsche Fransche litteratuur had gelezen: 'si tu aimes, aime donc!' dat hadden zij en haar H.B.S.-kennissen omweven met galante fantasieën, niet zonder pikanterie, maar altijd met een omhulsel van wazig-romantische droomerij. En dat ook het einde daarvan soms allertriestigst was.... nou ja!.... maar dat hoefde toch eigenlijk niet? En tóch bleef het verloop zijn bekoorlijkheid behouden, in weerwil zelfs van den tragischen afloop, dien men voor zichzelf in geen geval wenschen zou!....

Maar wat zij *hier* te aanschouwen kreeg! Daar was niets moois, niets aanlokkelijks meer in. Het eene moment sloeg een

huivering op haar neer, en het andere walgde haar heele wezen van afschuw. En een gevoel van ergerlijken spijt bleef haar uren lang vervullen, dat zij dáár was gekomen; want het had zooveel moois weggerukt van haar eigen voorstellingen en verwachtingen!....

Konden menschen zúlke wezens worden op het hellende vlak van de jacht naar de onbeperkte genietingen? In een onbestemde warreling van gedachten, zonder dat zij zich daarvan rekenschap kon geven, rezen voor haar geest op figuren van haar club, zooals Gerard van der Laden.... en Tilly van Lier.... en anderen. En het deed haar pijn.

Onder haar Keulsche kennissen scheen er echter slechts één haar indruken te deelen: de zesentwintigjarige Walther Göhring, den pas afgestudeerden dr. in de Philologie, dien zij in het kringetje van zakenrelaties van haar vader en Paul als een sympathieken vlotten pretmaker had leeren kennen. Alle anderen lachten even onverschillig en mat alles weg, als zij in Keulen gedaan hadden: 'Nur etwas mehr oder minder!....'

Toen moesten zij nog naar een vergadering van een 'Junggesellinnenbund', waar een propagandiste een rede zou houden:

.....Es fällt der modernen Frau gaf nicht ein, ihre Weibsnatur zu miszhandeln und ihr Leben zu verpfuschen durch Entsagung!.... Das neue Leben stellt sie doch den Männern gleich, und nun ziehen die Mädchen einfach die Konsequenzen. Weshalb nicht?.... Es wäre doch auch gar zu grotesk, wenn ein Fräulein aus der besseren Gesellschaft in einer der wichtigsten Angelegenheiten des Lebens unerfahrener und unwissender sein sollte, als ein achtzehnjähriger Gymnasiast und ein sechszehnjähriger Schusterlehrjunge! Eine Schmach für das ganze Weibstum!.... Auch die Mädchen lernen im Gymnasium: 'Naturalia non sunt turpia!' und weshalb sollten sie es nicht praktisch betätigen?.... Sollen sie nicht den Mut aufbringen, natürlich zu leben und sich die Freuden des Eros gönnen, wie schon längst die Fabrikarbeiterin, die Hausangestellte, die Verkäuferin, die Kontoristin sich ihr natürliches Weibsrecht genommen haben? Sollen die Mädchen der besseren Gesellschaft sich dann von ihren vorurteilsloseren Schwestern beschämen lassen?.... Selbst jede Törinnen, die in unzeitge-

mäszen, ueberlebten Anschauungen befangen geblieben sind, und ihre sogenannte Ehre bewahrt haben, schämen sich heute ihrer menschlichen Unvollkommenheit. Sie erkennen, dass es keine Ehre ist, von den Männern verschmäht zu sein und der Natur ihr Recht zu wahren. Sie werfen geringschätzig die Bürde der Jungfernschaft von sich, um nicht dereinst in die Grube zu fahren, ohne das kennen gelernt zu haben, was sie oft als süszestes Erlebnis haben preisen hören. Es heisst auch hier wie ueberall: Nicht den richtigen Zeitpunkt verpassen!.... Es war gewiss keine blosze Schneiderlaune, es war vielmehr eine logische Folge der Frauenbewegung, als die Mode allmählich die Reize des weiblichen Körpers mehr enthüllte: sie erleichtert den Mädchen den Schritt ueber den Rubikon zu tun!.... Wir wollen nicht die Ehe, nicht das Kind, wir wollen nur den Mann und die Leidenschaft!....'

Annie wist niet, wat zij van die door de zaal geslingerde brutaliteiten denken moest. Of zij lachen moest of zich ergeren van schaamte. En evenmin van het razende geklap en getrap van het publiek, voor het overgroote gedeelte toch dames naar het uiterlijk. Verlegen zat zij heen en weer te draaien om een houding te zoeken, waarbij zij den blik van Walther Göhring ontmoette. Die eveneens met een verlegen-triestigen glimlach niets anders zei dan:

'Schade!'....

Wat zij onmiddellijk begreep en hoofdknikkend toestemde.

Maar een van de meisjes wist die opmerking dadelijk oorzakelijk te verklaren door de bewering, dat zich daar niets anders in uitte dan het mannelijk egoïsme: de mannen gúnden de vrouwen niet, wat zij voor zichzelf als een natuurlijk recht opeischten!.... Een paar heeren uit het clubje vielen haar bij:

'Natuurlijk gelijke rechten voor allen, voor de vrouw dezelfde rechten als voor den man op een leven volgens ieders natuur!....'

Maar in een plotseling opkomend onderscheidingsmoment, dat haarzelf bijzonder helder toescheen, voegde Annie hun vrijmoedig toe:

'Ik geloof, dat in zúlke theorieën eer het mannelijk egoïsme spreekt!....'

'Weshalb?'

‘Omdat de man dán genieten kan zonder lasten!.... Als de eene vrouw tenondergegaan is - en hoe, dat hebben we hier in Berlijn wel gezien! - dan bieden honderd andere hém nog weer nieuwe kansen....’

Een lichte blos kleurde vluchtig haar wangen en haar oogen schitterden Walther Göhring toe. Het ontroerde hem: plotseling ontdekte hij in haar een heel ander meisje, ‘de vrouw’ met een nog reinen zielegrond, met gezonde levensdrift en met een vurig temperament; de vrouw voor één man, die van hém wil met haar natuurlijken hartstocht de liefde en het kind, de drie-éénheid van man, vrouw en kind als den hechten grondslag van het gebouw, dat het leven van den mensch beschermen moet; een andere dan de Annie, die door hem nog onbekende invloeden de jacht naar genietingen van dezen tijd was ingestuurd....

Dadelijk steunde hij haar argumenteering:

‘Geen ernstig mensch had den man ooit zúlke rechten toegekend.... als een bepaalde soort vrouwen dus streefden naar het recht, zóó te leven als zij dat van de “Lebemänner” zagen, dan eischten *zij* rechten op, die voor *niemand* bestonden!.... En als vele mannen zich vijandig hielden jegens een dergelijke vrouwenemancipatie, dan kwam dat alleen dáárdoor, dat zij bewust of onbewust de vrouw op een hooger levensplan wenschten te houden, juist omdat zij vrouw is, dus de verheven bestemming in zich draagt, de *moeder* van de menschheid te zijn!.... Zeker, de maatschappij had de fout begaan, voor den man veel door de vingers te zien, wat zij de vrouw niet vergaf.... Maar daar moest men nu niet de gevolgtrekking uit gaan maken, dat die maatschappij ook in de vrouw dulden zou, wat zij den man had toegestaan! Andersom redeneeren: als het op deugdelijke gronden aan de vrouw niet toegelaten mocht worden, dan onderzoeken, of diezelfde deugdelijke gronden niet evenzeer voor den man golden!.... En tenslotte, een man en een vrouw waren nu eenmaal niet dezelfde wezens, physiek niet en geestelijk niet; anders zou er ook aan de Alwijsheid van den Schepper getwijfeld moeten worden, die den mensch toch man-en-vrouw geschapen had!.... Zelfs het dagelijksche leven leerde dat toch ook aanhoudend: een man kon zich op een dollen avond of in een

moment van overheersching der hartstochten wel eens laten meesleepen tot een moreelen misslag, zonder dat die in zijn innerlijk eenigen stempel achterliet, waardoor hij verder geschaad zou worden in zijn geestelijk leven; maar bij een vrouw bleek toch uit alle ervaringen duidelijk genoeg de onmogelijkheid tot absolute uitwissching van alle gevolgen uit haar ziel: wat zij beleeft, ondergaat zij; zij neemt het in zich op, het dringt in haar bloed en kan daar niet meer van gescheiden worden; het zal haar leven lang zijn invloed niet meer geheel en al verliezen....'

Zijn gedachten stuwden omhoog op de impulsen van zijn in hevige beroering gebrachte gevoelens. In het vuur van zijn betoog, dat hij onbewust geen ander doel gaf dan Annie Werelds te overtuigen, zag hij niemand anders dan háár. En zoo drong het niet tot hem door, dat elk van zijn woorden eigenlijk een striemslag was naar de leden van zijn gezelschap! Maar ook de anderen zelf beseften dat niet dadelijk, verbluft door het ongewone en te apatisch om het te ontleden. Totdat het einde toch al te scherp toegespitst werd om althans niet in de een of andere ziel te blijven haken....

Er was in het begin slechts eenig kirrend spotgelach van een paar meisjes geweest, en daarna een kwalificatie als malle plagerij met een pikante, nog niet begrepen onderbedeeling, die zoo dadelijk wel volgen zou als verrassing, - daar had Walther Göhring met zijn studentenervaringen het 'Zeug' voor -, maar toen het ernst bij hem bleek te zijn geworden, sloeg het allen met verstomming; dreef het een van de meisjes het bloed naar het gelaat; en, met trillende lippen en een traan in het oog, vroeg zij hem verwijtend, hoe hij dan zijn eigen wijze van levensgenieting daarmee rijmde, en hoe hij eigenlijk toch wel dacht over háár en haar vriendinnen? Wat wáren zij dan voor hem?....

Inderdaad schrikte hij van zichzelf, zóó tot de werkelijkheid teruggeroepen. Aller blikken trachtten verwonderd een verklaring te lezen uit zijn houding: hij, alijd zoo zacht, zoo vergoelijkend meegaand, die voor alles een verzoenend woord had, hoe had hij zich zoo kunnen laten meedrijven op een stroom van onbegrijpelijke aandoeningen? Waardoor was die omkeer in hem bewerkt?....

Hij werd rood en bleek van verlegenheid en zocht naar een uitkomst om de bedreigde stemming te herstellen:

'Ik zou', begon hij, 'misschien moeten zeggen, dat iemand zicht verplicht kan gevoelen te veroordeelen, wat hem het meest behaagt.... maar voor óns geldt immers: 'Die Gegenwart ist immer ausgeschlossen!'....

Die beleefdheid van gezelschapsconversatie miste thans echter haar doel. De situatie drukte hem terneer, en met een wanhopig gebaar zijn haren met zijn hand doorwoelend, stootte hij op somberen toon uit:

'Och, laat me maar!.... Ik weet zelf niet, wat me scheelt!.... Ich bin der ganzen Krämerei satt!....'

De woorden wrongen zich als kreunen van een gekweld innerlijk over zijn lippen. Dát vond werklank bij allen, want het roerde verwante snaren aan. Iedereen leed immers onder diezelfde geestelijke depressie? En iedereen dacht nu de inzinking erger bij hém, en in een gevaarlijker stadium, dan bij zichzelf, zoodat opeens aller medelijdende sympathie naar hem uitvloeide. Ze moesten hem helpen, want dag op dag hoorde men van wanhoopsdaden onder hen, wier zenuwen uiteengereten waren in de loopgraven en die geen andere verlossing van hun folteringen vonden dan in den dood....

En 'helpen', wat kon dat anders zijn dan troost van de verdooving, dan afleiding in nieuwe dolheid?

Dus ergens heen, 'ganz nett'....

Annie Werelds voelde zich pijnlijk aangedaan. Maar in háár ontroering trilde toch ook iets anders, dat geen pijn deed.

Uit andere gevoelens dan bij de overigen viel het haar op, dat hij het verdere gedeelte van den avond en den nacht herhaaldelijk wegzonk in ongewone verstillingen. En dat hij zich afwijzend hield tegenover de gelegenheden, die hem toch in de dolle opzweeping der zinnen, nadat de roes van dans, muziek, drank en brutaal geflirt overmoedig alle banden van zich had afgetrapt, overvloedig genoeg geboden werden, juist hém, omdat hij hulp behoefde!.... En wat wist men béters?....

Wat Annie vaag in zich opleven voelde, had nog niet de kracht bereikt om haar den moed te geven zich aan die algemeene wild-

heid te onttrekken. Zij vreesde het onbarmhartig cynisch gevraag en gespot! Wie had nog eenige notie van gevoelens sparen?.... Bang, dat men al iets aan haar merken zou, forceerde zij zich zelf tot vrijheden, die ook háár anders onvereenigbaar met het gevoel van zelfrespect zouden zijn voorgekomen....

Toch bemerkte zij wel, met welke smartelijke blikken van droevige verwondering Walther al haar bewegingen en invallen van uitgelatenheid volgde. En de vraag van teleurstelling in zijn oogen roerde haar vrouwelijk wezen, dat begrijpend tot beantwoording van zijn mannelijke gevoelens neigde. Maar zij wilde niet, omdat zij niet durfde. Zij wilde niet, afschoon haar hart snikte, terwijl haar mond schaterde.

Maal ál zijn gedachten, waarin zijzelf betrokken was, kon zij raden. Welke zelfverwijten hem op dat moment pijnigden, vermoedde zij niet. Wat die ééne Keulsche vriendin aanleiding had gegeven tot den verbitterden uitval straks, was voor háár niets meer geworden dan een algemeenheid onder de leden van het clubje, die immers alles van elkaar wisten! Zóó vatte men het nu toch onder elkander op, in den modernen tijd, om zich te amuseeren vrij van alle door een vroegere huichelarij bedachte praatjes?

Hij wist en voelde het echter heel anders. Hij kende de diepere gronden onder de beschuldiging van dat meisje. Want haar gezegde hield een beschuldiging in. Van haar in het bijzonder niet absoluut ten onrechte. De meisjes in het algemeen hadden die ‘opvattingen’ van de ‘demivierges’ *gewild*, opgeëischt zelfs, voor haar eigen genot, en hij en zijn vrienden námen, wat hun aangeboden werd, zonder scrupules, ook voor hún genot!.... Bij dat ééne meisje was het echter jegens hém in een dieper ingeworteld gevoel overgegaan; een verlangen naar méér, naar álles geven en een hoop op álles krijgen, op een basis van hechte duurzaamheid. En evenmin als zij die diepere hartstochten voor hém verborgen had gehouden, had hij een poging gedaan om haar openbaringen te onderdrukken. Misschien.... wie wist!....

Nú vroeg hij zich af, welk antwoord hij zou moeten geven op haar verwijt, wat hij dan eigenlijk dacht van háár en haar vriendinnen?.... Ja, wát? Had de jaloerschheid haar geprikkeld, omdat hij zich blijkbaar voor Annie Werelds interesseerde?

Waren al die nieuwe vormen van amusement toch ook maar schijn tenslotte, een ommaskering op andere wijze van het 'Ewig-Weibliche', evenals zij de vroegere tijden immers 'huichelarij' noemden? Kon het algemeen-menschelijke wel ooit veranderen? De tijden waren anders geweest. Toen hadden de jongelui hun 'filles d'amour', ateliermeisjes, winkeljuffrouwen, volgens de leuze: 'la jeunesse se passe'. Men moest toegeven, grof en plat was het, want het eindigde met een greep in den vestjeszak tot betaling van de genoten diensten. En ook, de zusjes van die jongelui werd leelijk onrecht aangedaan. Want zij zaten onderdehand met al haar onderdrukte en verschrompelende gevoelens maar af te wachten, wanneer er weer eens een van die jongelui blasé genoeg zou zijn van dat leventje, om in een huwelijk - zooals dat genoemd werd - 'rust te zoeken'! Maar wát hadden beide partijen van zulke huwelijken elkaar dan nog te geven?.... Il faut que la passion dévore sans cesse de nouveaux aliments, ou elle se consume elle-même et meurt..... Nú boden die zusjes zichzelf maar aan: meisjes uit denzelfden stand en van dezelfde beschaving als de jongelui ook; ongetwijfeld fijner en veel verfijnder. En heel wat gemakkelijker. Het ging immers 'en bons camarades', zonder lasten!....

Maar wás het inderdaad ook wel allemaal zoo? Lag de schuld niet in de maatschappelijke cultuur? Moest men in dat streven van die lang verongelijkte meisjes uit 'die bessere Gesellschaft' niet een vorm zien om zich de plaats te veroveren, die haar natuurlijkerwijze toekwam? De mensch werd man-en-vrouw geschapen, zoodat de vereeniging van twee naturen noodig is voor de éénheid, die wezenlijk is, van goddelijken oorsprong; maar dan was dus ook de drift van man tot vrouw en van vrouw tot man natuurlijk, gezond en in-zich verheven als wereldbasis. En weerstreving van die natuur moest dan onder bepaalde omstandigheden toch ook iets afschuwelijks worden, mede door het zieleleed van velen, die vergeefs om lafenis van haar smachten zuchtten: het smachten naar de voldoening aan haar natuurlijke bestemming?....

Waren de vormen, waarin het streven van 'de vrouw' zich ging openbaren, niet een bedriegelijke schijn, als gevolg van een geestelijke vertroebeling door allerlei ontredderende invloeden?

Reeds in het beginstadium van elke cultuur lag toch de tendenz als levensbeginsel: één man voor één vrouw, één vrouw voor één man; en de historie leerde, dat alle andere tendenzen slechts verwarringen en stoornissen waren van tijdelijken aard.

Konden de gevoelens, die dat ééne meisje straks hadden gedreven tot haar verbitterde uiting jegens hém, ook niet bestaan tusschen andere paren van het clubje? Misschien was het tot sommiger bewustzijn nog niet doorgedrongen. 't Leek hem niet anders meer mogelijk: zóó moest de algemeen - menschelijke natuur het vorderen. De vormen waren slechts verschijnselen van revolutie-excessen....

Maar de moeilijkheden kwamen achterna: Kon hij die meisjes nu werkelijk ook nog achten, respecteeren? Allen hadden onder elkaar genomen, wat zij als hun goed recht beschouwden: waren zij dan ook niet quitte jegens elkander en ontheven van alle égards? Was er voor zijn gevoelens nog iets verhevens in die meisjeszielen, zooals hij zou wenschen in de vrouw, die *zijn* vrouw zou zijn?.... Men raakte gewoon aan alles en dacht, onderscheidde dan niet meer. Wie, die dagelijks aan een goede tafel zat, gaf zich rekenschap van wat erop stond, van de samenstelling en de herkomst? Maar zou hij er ooit toe kúnnen komen, met dat meisje te trouwen, dat hem zoo droevig haar verwijt had toegevoegd? Hij geloofde het niet, want hij wist immers, dat zij evengoed de ‘bonne camarade’ van alle andere jongelui van hun clubje was geweest? En wát zou het hem baten, al verzekerde zij ook, dat er toch verschil bestaan had? Hoe zouden zij na het trouwen tegenover die jongelui staan, die haar dan toch in ieder geval als jong meisje *ongeveer* op dezelfde wijze gekend hadden als hij?.... Het moest hem al vreeselijk hinderen, geloofde hij nu, als hij ooit iemand ontmoeten zou, die tot hem kon zeggen: ‘Ik heb vóór haar trouwen dikwijls met je vrouw gedanst!’....

Was het Annie Werelds, die deze omwenteling in zijn innerlijk veroorzaakte? Waarom zag hij háár heel anders dan zijn Keulsche vriendinnetjes? Nu deed zij vreemd, raadselachtig voor hem, geforceerd. Hij begreep de oorzaak daarvan niet. Zij moest echter nog anders zijn, omdat zij uit een heel andere omgeving kwam. Dáár vond men het nog de moeite waard te twijfelen, want men

beredeneerde nog de vraag naar de juistheid van den ingeslagen weg. Dat hield mogelijkheden naar den verkeerden kant afgesloten en andere naar de goede zijde geopend....

Zou hij met Annie Werelds willen trouwen?....

Tot volle klaarheid met zichzelf kwam hij niet. Maar op die ééne vraag wist hij het antwoord wel met zekerheid: ja!.... ja!.... Maar dan moest zij terug uit déze richting, en ook dadelijk!....

Als Annie de heele situatie ook zoo gekend had, dan zou in die uitbarsting van haar vriendin jegens Walther Göhring niets duisters gebleven zijn. Dan zou zij hebben begrepen, dat dit meisje ondanks het pleizierleventje ‘en bons camarades’ onder elkaar haar werkelijken hartstocht voor Walther Göhring bewaarde, zooals Tilly van Lier haar werkelijken hartstocht voor Gerard van der Laden bewaarde. Aan beide meisjes werd echter onthouden, wat over allen werd verdeeld. Van Tilly wist zij dat. Voor Tilly zou het de levenstragiek gaan beteekenen, dat was reeds duidelijk merkbaar. Zij richtte zichzelf te gronde, met haar sigaretten, haar verdoovingsmiddelen en haar geraffineerde en toch vergeefsche vrijheden om Gerard nog te prikkelen. Dat zij als H.B.S.-meisje van zestien jaren juist met hém dagelijks de bosschen in trok, dat was uit haar innerlijk leven nooit meer weggewischt. Tante Anna legde het heel anders uit. Die zei, dat het Tilly's eigen schuld was, en dat het alle meisjes van het clubje zoo zou vergaan. Dacht Annie nou, dat een van die jonge mannen met een van die meisjes zou willen trouwen? Dat had tante Anna haar eens gevraagd. Zich amuseeren, maar verder niets!....

Herhaaldelijk moest Annie zich dat gesprek herinneren. Dien dag had zij een heel gewaagde jurk aangedaan: een valutakoopje, om tante te bezoeken. En toen had zij gezegd, dat het net iets voor tante zou zijn, zoo'n mooie vrouw met haar goed gevuld postuur; ma vond het beeldig, verrukkelijk, en wilde er zich dadelijk ook zoo een laten maken.... Maar hoe die goeie tante zich toen kon opwinden! En oom:

‘Als Anna ooit in staat was geweest, haar lichaam zoo voor jan-en-alleman tentoontestellen, net als de slachter zijn bief-

stukken in den winkel, dan had zij voor mijn part ook maar met jan-en-alleman moeten trouwen, maar *ik* zou aan de keuring niet meegedaan hebben!'

Waarop tante met een dieproode kleur en een schittering van haar verliefde blikken naar hem:

'Anna is wel wijzer!....'

Daar had Annie toen niets van kunnen begrijpen. Men dacht toch niet aan trouwen! Men wilde zich volop amuseeren! Waarvoor anders ging een jong meisje met een jongen uit? En zich amuseeren ging nu eenmaal niet met kwezelen samen!....

Die tegenwerpingen hadden tante Anna in gloed gezet. Annie zou dat nog wel eens anders ondervinden. Misschien lieten de jonge mannen van haar club háár nog onverschillig, maar zij moest eens naar Tilly van Lier kijken. Hoe die nu leed! Dat was het gevolg van al dat gezoen en die vrijheden in den omgang onder elkander op fuifavondjes en zoo. Allen wisten dat immers van elkaar, want men maakte daar spelletjes van. Zoo wilden zij het: dat was de nieuwe tijd met zijn nieuwe rechten en zijn grootere eerlijkheid. Zich amuseeren kon niets anders meer zijn dan dát! Een jongen en een meisje van zeventien, achttien jaren gingen samen 'uit', vonden elkaar leuk, en pikant, en zoo-van-alles, en kenden elkaars familienaam misschien niet eens! Zij 'amuseerden zich', zooals ze dat noemden. Maar op den duur wilde ieder meisje 'den heelen man' als een voorrecht voor háár alleen, zoowel als iedere man 'het heele meisje' voor zich verlangde als een voorrecht voor hém alleen.

'Nou ja', had Annie een beetje geaarzeld, 'zich amuseeren gaat toch niet zonder wat vrijheden; dat komt vanzelf, als men in de stemming raakt, onder het dansen en zoo. Anders zou het ook een saaie, flauwe beweging zijn en kon men evengoed thuis blijven zitten kousen breien! Maar het fatsoen blijft er toch ook nog?'

'Och Annie, ik geloof, dat ik net zoo goed als jullie weet, wat hartstochten zijn. En van flauwe kwezelarij heb ik nooit iets moeten hebben; ik was als meisje wild genoeg, zooals de menschen het noemden, en ben ook van vleesch en bloed. Maar gestudeerd heb ik niet, zooals jullie moderne meisjes, en van dat fatsoen begrijp ik niet veel. Den eenen keer is iets fatsoenlijk

en den anderen keer niet. Mij dunkt, dat twee paar oogen, waarin hetzelfde verlangen te lezen is, zich van fatsoen of onfatsoen gauw niet veel meer zullen aantrekken. Ik heb het alleen dáártegen, dat jullie er een spel van maakt, nu met den een en een uur later met den ander, die dan weer fijner en leuker is volgens jullie manier van zeggen. Heeft dat met liefde nog wat uit te staan? Worden lichamen dan niet speelgoed voor iedereen, die een moment in den smaak valt?....'

Toen had Annie tante Anna toch wel wat dom en achterlijk moeten vinden. Dan was ma héél anders, op-en-top modern in haar opvattingen.

En zij meende het met een handig bedachte tegenspraak gemakkelijk te zullen winnen:

Alle meisjes waren toch zoo! Of ze zouden zeker geen kans gezien hebben! Dus als die jonge mannen van haar club wel trouwen wilden met een meisje buiten die club, welk verschil bracht dat dan?....

'Zoolang als zij het niet wéten, hópen zij tenminste, dat het anders is, en dan kan het misschien goed gaan.... Maar jullie meisjes van de club hebben voor de jongelui niets bekoorlijks meer, buiten de momenten van dolheid door drank en dans en ongegeneerde vrijheden.... waarover ze naderhand onder elkaar grappen maken.... en dat wordt Tilly van Lier haar ongeluk!....'

Zóó had Annie echter den toestand nooit kunnen inzien. Wie bekommerde zich nou ook om trouwen!

Maar nú?.... Als tante Anna toch eens gelijk had.... Walther Göhring was in ieder geval geen Gerard van der Laden....

Zij zag, dat hij leed. Om haar? En zij begreep ook een beetje van haar eigen gevoelens voor hém.... Dat Walther Göhring een ander voor haar was dan alle andere mannen tot nog toe voor haar geweest waren; dat in haar innerlijk iets anders voor hém trilde....

Het liefst zou zij, haar heele omgeving vergetend, naar hem toegesneld zijn, om haar armen om hem heen te slaan en hem te kussen, vuriger en hartstochtelijker en tegelijk oneindig inniger en reiner dan de zoenen, die zij honderden malen aan

jonge mannen had gegeven als amusement, om met die omhelzing hun beider loutering te beginnen van een bevlekt verleden voor een toekomst van waarachtig geluk....

Maar zij had den moed niet: bergen stonden in den weg, en hijzelf deed geen stap....

Toen wisten de Keulsche meisjes geen raad meer om hem aan zichzelf te onttrekken en droegen Annie op, zich over hem te ontfermen. Waren hij en zij dien avond niet 'zwei Seelen und eine Gedanke' gebleken?

Onder het oog van allen voelde zij zich echter niet tot iets anders in staat dan om hem met geestige vrijpostigheid en met al de macht van haar jonge, frissche verlokkende kracht van oogen, mond en houding op te vorderen met haar te dansen, hem een variété-liedje toezingend:

> Bist du der Mann,
> Der mich entzücken,
> Der mich beglücken,
> Der mich lieben kann?....

Hij voldeed aan haar wensch, toegejuicht door allen, die zich nu, bevrijd van dien last, overgaven aan eigen genoegen als verlost uit een angstige beklemming, en op hen beiden niet meer letten. Maar in zijn oogen bleef de vochtige glans van naar binnen starende droefgeestigheid. En toen zij - haar rol voortspelend - wat uitdagend hem in de joelstemming te rukken poogde, legde zich om zijn lippen een glimlach van diepen weemoed, terwijl zijn zachte woorden van besliste weigering, bevend van ontroering haar toevloeiden in de klanken van de diepstinnerlijke oprechtheid:

'Nein Annie.... von jetzt an nicht mehr also.... ich kánn nicht mehr.... und du bist im Grunde dafür doch auch zu gut!....'

Het schokte haar, maar zóó, dat er plotseling een weldadige opluchting van haar gemoed op volgde. Een diepe zucht gleed over haar lippen als de ontspanning van haar gedrukte ziel, en zij, die al eenige jaren het woord 'God' niet anders meer had uitgesproken dan in nietszeggende gewoonte-uitroepen, dacht uit den grond van haar hart:

'God zij dank!....'

Waarvoor? Op die vraag zou zij geen precies antwoord geweten hebben. Voor het besluit, in zijn woorden uitgedrukt? Misschien, ja.... Voor het einde van al dat.... minderwaardige, waartoe zij zich den heelen tijd op deze plaats gedwongen had tot zijn zichtbaar leed? Misschien, ja.... Voor een vage, onbewuste hoop? Misschien, ook.... Maar in ieder geval was het haar op het moment goed om het hart, en gaarne liet zij zich naar een met schermen afgeschut zithoekje brengen; een plaats van veiligheid als in haar jaren van klein kind in den arm van haar vader of van zijn jongere zuster, haar peettante Anna.... Bij ma, haar heerlijke, zoo vrijzinnig het leven genietende ma, zeldzaam mooie vrouw van even veertig, die alles met een licht schouderrukje van zich afschudde en met den diepen glans van haar oogen iedereen machteloos maakte tot verzet, bij háár vond zij altijd aanmoediging van haar neigingen tot genoegens. Maar als zij zich onrustig voelde, vond zij steun bij vader en tante Anna.... die wonderlijke vrouw, mooi ook, en jong, nog geen vijfendertig, maar overigens in alles het tegenbeeld van ma.... die goeierd van een tante, altijd vol levenslust, met haar huis vol kinderen, en nog altijd mal-verliefd op haar man, - haar leven moest alleen uit wittebroodsweken bestaan, zei ze! - diep godsdienstig en altijd een straling van blijden lach!.... Kende tante wel tobberijen?.... Waar haalde zij die krachten vandaan?.... Zóó was vader toch niet! Integendeel, hij scheen met de jaren te versomberen, ofschoon hij toch schatrijk geworden was en maar twee kinderen had.... Maar hij was precies tante Anna gewéést, hoorde zij herhaaldelijk door kennissen verzekeren.... Wat kon dáár dan de oorzaak van zijn?.... Ma toch niet?....

Walther praatte.... Hij had haar even aan zichzelf overgelaten. Ja, zij luisterde.... Hoe kwam zij ertoe, dat allemaal te denken, van ma, van vader, van tante?.... Ja, zij hoorde hem aan.... Waar ging zij heen?.... O, juist, dat vroeg Walther, waar het heen moest!....

Een beetje triest, geprikkeld ook door het gevoel, dat zij niet zoo-maar kon laten glippen, wat zij zoo lang als waardevol had beschouwd, en dus op tegenweer bedacht moest zijn, zei ze zacht, op schamperen toon:

‘Waarheen?.... Ja, dát was het juist!.... Als men dát maar eens wist!.... Wie had al ooit het antwoord op die vraag gevonden?.... Háár leek het, zooals zij gelezen had in een boek over ‘Fakirs et Bayadères’:

‘Les fleuves, la mer, le soleil sont inconscients de leur oeuvre, mais l'homme se souvient de la route parcourue par ses ancêtres, il conserve le nom de son père. Il ne revient pas plus en arrière que la jeune fiancée qui se rend à la maison de son époux, il va tout droit croyant qu'il arrivera. Où? Il n'en sait rien, mais il marche toujours’....

Dát zette Walther in vuur. Het kon niet veilig zijn, zich aan zulke wegwijzers toe te vertrouwen! Op het moment, dat zij het toppunt van hun verwaandheid hadden bestegen, om over de wereld uit te kraaien, dat ‘le sphinx sacerdotal a été vaincu par la raison, la révélation par la science’, bekommerden zij zich niets om hen, die zij veelbelovend en nietsgevend in het moeras leidden! Want die verblinden, die anderen een fakkel voorhielden, waarvan zijzelf geen licht kregen, wisten tenslotte toch immers geen beteren raad aan de misleiden te bedenken dan dien: ‘Zie nu maar zelf, dat je verder komt! L'homme marche toujours, il arrivera. Où? Il n'en sait rien, il marche!....

Hoe jammer, dat zij in Berlijn gekomen waren.... of misschien, hoe goed!.... Tenminste, dat hoopte hij, ook voor Annie.... de brutaliteiten van het bederf waren op hém neergebonsd met de schrilheid van een angstschreeuw, die hem uit de bedwelming van een verdoovenden roes had opgeschrikt.... Wat in die vunze luchten trilde, was ook in hun eigen omgeving, al wilde men het daar in die gedaante nog niet zien!.... Jazeker, wáár moest het heen, op dien weg?.... Het begon met een beetje, en telkens kwam er een beetje bij.... De band van fatsoen, die aanvankelijk nauw sloot, werd eerst een centimeter losser getrokken.... een volgenden keer wéér een centimeter.... tot hij eindelijk om álles heen paste!.... Dat elastiek gaf gemakkelijk genoeg mee, naarmate men de hartstochten zich maar uitspannen liet.... Dan *moest* het einde wel zijn, wat zij hier, in Berlijn, hadden aanschouwd: een zee van leed, van afschuwelijke ellende, van rottende melaatschheid der gansche maatschappij, honderdmaal erger dan wat hij in de oorlogszônes

‘Schauderhafts’ had gezien en doorleefd!..... Ook hij, meegesleurd door de reacties in de mentaliteit op de oorlogssfeer, had zich overgegeven zonder weerstand te bieden; had geweigerd elke waarschuwende stem in zijn binnenste-zelf aan te hooren en de snelle voortrotting van het verwordingsproces te gelooven.... Zijn moreele opvoeding volgens de ethica van zijn Godsgeloof was door het kanongebulder en door de ellende in en rondom de loopgraven afgestompt.... En wat hij naderhand had leeren kennen.... nou ja, gedeeltelijk door eigen ondervinding, Annie wist dat immers ook.... maar voor het meerendeel toch van hooren zeggen en door lezen, van alles wat men te verstaan gaf onder de namen ‘demi-vierges’ en ‘Junggesellinnen’ en ‘garçonnerie’, och, hij had daar niets de moeite waard in willen zien om er zich warm over te maken!.... wie pas uit de loopgraven kwam kruipen, voelde zijn kop er niet naar staan om zedepreekers aan te hooren!.... Maar nu scheen alles opeens in hem veranderd.... Zijn jeugd bleek in hem nog niet heelemaal vernietigd.... Het lot van de maatschappij in de toekomst moest toch ook ieder mensch ter harte gaan?.... En hij kón de gedachte niet verdragen, dat die waanzinnige phrasen over ‘ausleben der weiblichen Natur und Gleichheit von Mann und Frau’ bij Annie instemming zouden vinden.... Probeerde men de wereld niet terug te draaien tot den oertijd, als men in de goede kringen een levenspractijk ging invoeren, die van den jongen man een soort polygaam en van het meisje een polyander maakte?....

Spontaan haar hand vastgrijpend, bezwoer hij haar hartstochtelijk:

‘Du, Annie, du bist doch zu gut um in diesem Schmutz zu bleiben runddrehen.... es gibt wahrhaftig viel Schöneres und Höheres im Menschenleben, meinst du nicht auch. Annie?.... wir sind keine Tiere, wir sind Gotteskinder.... du bist noch nach Leib und Seele gesund genug um zurück zu kehren.... ich beschwöre es dir, weil ich dich liebe, kehre doch zurück, ehe es zu spät ist!....’

Midden in het dolle rumoer hadden zij beiden alles om zich vergeten. Dat zij zich met hun tweeën hadden afgezonderd aan

een tafeltje, trok ook niet de minste aandacht: allen waren immers vrij!.... Het zou alleen een onbedaarlijken spotlust hebben opgewekt, dat zij daar serieus zaten te praten, maar niemand vermoedde dat: wie kon de momenten van de goede stemming zóó verknoeien!....

De trillende gevoels- en overtuigingskracht van Walther's woorden hadden Annie gedwongen naar hem te luisteren. Want zij voelde wel, dat het niet het lot van de toekomstige maatschappij was, waardoor hij werd bewogen. Gemeenschapswelzijn en maatschappij waren ook klanken, waarin zij nooit iets had gehoord. En overdrijven deden de Duitschers nu eenmaal graag. De stem van haar vrouwelijke intuïtie fluisterde haar toe, dat het alleen om háár was, dat hij nú zoo praatte; hij liet zich drijven door het verlangen haar van dit leven terug te brengen, omdat haar vrijheid in den omgang met die vele jongemannen hem jaloersch maakte. Kon dat iets anders beteekenen dan dat hij verliefd op haar was?....

Veertien dagen geleden zou de gedachte, dat een van de clubleden in haar woonplaats op een bepaald moment tot haar kon komen met gevoelens van serieuse verliefdheid, reeds voldoende geweest zijn om haar te prikkelen tot scherpen spot over zoo'n ouderwetsche banale verlovingsinleiding tot een allervervelendst solied-eentonig huwelijk!.... Nú dreef het intuïtief begrijpen van Walthers houding haar een bonzing naar het hart: een gevoel van geluk en van onrust tegelijk: als zij zich tóch eens vergiste?....

Maar toen hij haar hand vastgegrepen hield, - het was haarzelf niet eens bewust -, en iemand ondanks het woelige beweeg en geroep het woord ‘liebe’ opving, toevallig, drongen allen om hen tweeën heen en stortten een schallend spotgeschreeuw en opspuitend gelach over hen uit:

‘Eine Verlobung!.... Eine altmodische Heirath zwischen uns!.... Das schändliche Verbrechen zweier Nichtswürdigen!.... Die zum Genieszen zu faulen degenerierten Eidgenossen!.... Treulosen!.... Strafe muss sein!....’

Verlegen, beschaamd, - wat wás nu toch ook alledaagscher en ouderwetscher dan een verloving? - liet Annie zich meesleepen in den wilden hos naar de genieting van aangezweepte

zinnen. ‘Die reizendste aller Sünderinnen sollte büszen, weil sie so grausam und rücksichtslos gesündigt hatte gegen ihre Kameraden und gegen ihr eigenes Blut! Teuer sollte sie den Diebstahl und den Schmach abkaufen!....’

Een gevoel van onrust en onbehagelijkheid bleef echter in haar innerlijk knagen. Een onaangename gewaarwording kleefde zich klam aan haar vast. Slechts door een geforceerd vrij-doen, door dolle invallen, waarmee zij allen in gedurfdheid overtrof en waardoor zij het heele clubje aanhitste tot een jubelend overschrijden van de grenzen, kon zij die indrukken nog wat vervagen.

Maar werkelijk genot gaf het haar niet. Ofschoon zij nogal veel dronk, bleef haar hoofd wonderlijk klaar. En toen zij in den morgen de deur van haar kamer in hun hôtel achter zich sloot, zag zij zichzelf zonder eenigen vermooienden schijn in een realiteit, waarvoor zij terugschuwde en die haar van woede vervulde!.... Was het werkelijk mogelijk, dat het slot van den nacht haar niet te ordinair had kunnen zijn om eraan mee te doen, erger dan een van allen? Nu begreep zij zichzelf niet meer!.... Waardoor had zij zich laten opzweepen?.... Hoe had zij zich zóó kunnen vergooien, zonder nog eenige maat te kennen?.... In haar verbeelding hoorde zij haar eigen gelach nog naklinken als eigenaardig vreemde schrille geluiden.... Wat moest Walther Göhring nú wel van haar denken?.... Wat hij geweigerd had, om haar te respecteeren, had zij in overvloed aan ánderen gegeven.... Toen zij voor den spiegel stond, schrok zij, zooals zij er uitzag: haar beeld leek wel een Annie Werelds, die de rol speelde van een.... Zij durfde de vergelijking niet te voltooien. En op hetzelfde moment, dat Walther, overgeleverd aan zijn gevoelens van razenden en vervloekenden haat tegen al dat gedoe, dat van goede meisjes innerlijk vertroebelde wezens met de behouden fatsoensmanieren in den dagelijkschen gewonen omgang scheen te willen maken, zijn gemoed folterde met de vragen, hóe Annie dan toch eigenlijk was, waaróm zij zich willoos zóó had aangesteld, - rukte Annie walgend zich de bevlekte en verfrommelde kleeren van het lijf en gooide zich op haar bed neer: snikkend van ergernis en spijt; geen dag bleef zij meer daar, niemand wilde zij nog zien, weg uit Berlijn, weg uit Keulen.... Naar huis, naar vader en tante Anna!....

De hut van Oostvoorne door Dr. H. Gerversman.

Voor Winni, Flora en Hans.

In Oostvoorne aan zee, op den hoek van Duinoordscheweg en Duinlaan, in groen-schemerige schaduw van grillig vertakte boomen en dwarrelend struikgewas, staat een oude, wellicht eeuwen-oude, half-vervallen hut. De steenen muren van den stal, met zijn ingedeukt dak, grooter dan 't eigenlijke woonverblijf, zijn groen uitgeslagen. Achter dof-vuile venstertjes hangen dik-buikige spinnen en weven voor een groezelig gordijntje een tweede van grauw-vaal spinrag. Een dakloos, ingevallen schuurtje van takkebossen, strooien vlechtwerk, struiken en planken, waaromheen hoog-op dreigende brandnetels groeien, bergt nog slechts onkruid, balken, latwerk, vuile rommel, afval, waarover glimmende, vettige vliegen gonzen. Langs het armzalige woonverblijf met zijn wit-gekalkt muurtje en 't ééne raam als een blind oog, vreet zich in een groene en goorbruine wirwar het klimop omhoog, van het totaal bedolven oventje - waaroverheen het ligt als een ruig kleed van bladeren en verstrengelingen - langs den gevel, dan verder heen grijpend om het schoorsteentje en weg-dorrend over het bruinige dak. De lage achterkant van den stal, waar een duinrand steun verleent, bestaat slechts uit planken, waartegen weer, als een uitwas, een vervallen schuurtje leunt; gevaarlijk golft het dak op gebroken en doorgebogen latten en vindt op enkele vermolmde balken nog een angstigen steun.

Een eik, waarvan de stam zich in onmogelijke verstrengelingen heeft verward, als worstelende slangen, werpt schaduwplekken op het dak en muur en vroolijke zonnelichten tintelen daartusschen op 't oude, grauwe lijf van hut en stal en schuur.

En dit vreemde, verschrompelde complex wordt omlijst door een haag van boomen, struiken, planken en paaltjes en een stuk duinrug, verborgen onder de wilde weelde van 't klimop, dat overal opkruipt, zich omhoog hijscht langs een ouden stam, zoodat hij lijkt op een ruigharig monster, dat met uitgestrekte klauwen slaat in takken en bladerwerk.

De menschen van 't dorp gaan achteloos voorbij, want er is geen levend wezen te zien, geen nieuwsgierig opkijkende geit, geen kat, die knipoogt tusschen ruit en gordijn, geen kippen, die met vlugge, gulzige halsbewegingen pikken en met driftige pootjes naar wormen krabben.....

Een vreemde rust, niet van afgestorvenheid, maar van oudverborgen leven ligt erover heen. In late avonden, als heel in de verte de zee nauw-hoorbaar zingt, fluistert de grillige eik een geheimzinnig geluid en de klimop-reus schudt zijn hoofd als een oud, peinzend man, die méér weet, dan hij met woorden kan zeggen.

Want achter de blinde oogen der hut leeft de ziel van een verren tijd.....

Eén nacht is er in 't jaar, en in dien éénen nacht één enkel uur, waarop het geheim der hut zich openbaart, - en wie dien nacht en dat uur ontdekt, is òf een kind òf een dichter.....

* * *

Storm waait om de kusten van Holland. De zee is als golvend paarlemoer. Heel in de verte boven den duinrand ligt het op-en-neer wiegende schuim als deinende sneeuw op donkere bergruggen. Tegen de steenen wering van Oostvoorne breken de golven. Gevaarten van wolken, in flarden gerukt, hangen laag boven de zee. Het gist en 't schuimt en dondert, raast, giert, huilt..... En als 't avond wordt en nacht barsten de krachten luider los en soms vliegt het huilen als een langgerekte lach langs de duinen, diepgorgelend opkomend uit de zee en al hooger, hóóger wordend als een fel-hoonende, gierende scheur door de duisternis.....

De hut in 't dorp staat, een zwarte schaduw tegen den nacht, rillend van angst. De eik kreunt en de klimopreus kraakt. Maar opeens is het, alsof de schaduw ver-ijlt tot een zwarte, geweldige schim. De eik ontkronkelt zijn slangen, richt zich op, hoog, trotsch, koninklijk..... Als een wolk, langzaam, zwaar, wentelt, beweegt de

schim, staat dan weer op den grond, groeit uit, al donkerder-wordend, tot vaster vorm: vorm van hooge muren, van torens met kanteelen, transen met boogramen en poorten, tot een burcht uit oude, grauwe tijden. En in de hooge ramen begint het te gloeien, alsof binnen in gewelfde zalen lichten ontstoken worden, al meer, àl meer..... muziek dreunt van trompetten en horens en pauken...

In de groote ridderzaal der oude burcht verzamelen zich de edelen en de vrouwen: één bonte stoet: rijke, ruischende gewaden, zilveren harnassen, gepluimde helmen, schildknapen dragen de blazoenen: gouden sterren boven blauwe golven, dartelende dolfijnen op zilveren grond, bol-zeilende galjoenen, bergtoppen met zilver besneeuwd: de blazoenen der verten.....

Plotseling verstomt de muziek: binnen treedt de Koningin, de heilige, de eeuwige. Neerbuigen de ridders en de vrouwen. Maar zij neemt plaats op een troon, die is gebouwd van zee en hemel: wit als het schuim, blauw als de lucht van verre landen.....

Dan komt het groote wachten.

* * *

De storm raast om de duinen. Het flitst door den nacht. De wolken kraken. Opeens: twee golven slaan over den duinrand, loeiend als het roepen van reuzen. En als zij zijn neergespat, staan daar twee schaduwen als groote mannen, bewegen zich voort, haastig, zwijgend, naar den koningsburcht.

Bazuinen. De poorten wentelen open. Een beweging golft door de zaal: de Koningin, de eeuwige, de heilige staat op. Stilte. Met één ruk worden ter zijde geschoven de zware gordijnen: binnen treden de mannen: groot, stoer, bruine, gegroefde gezichten als van donker brons, zeewier zijn hun haren - en knielen neer voor den troon en een biedt een schelp aan op vlakke hand. Stilte. Ademloos. De Koningin neemt en opent ze en tusschen duim en wijsvinger toont ze een parel..... Muziek valt in als een triomf en om den troon verdringen zich de ridders en de vrouwen: om de parel der eeuwigheid.....

Ergens aan een der smaragdkusten van Oceanië hadden de mannen hem gevonden. Als twee golven hadden ze den weg over de zeeën afgelegd, van storm tot storm, lichamen, armen, hoofden van schuim, en één hield in zijn gebalde vuist de kostbare schelp.

Zoo sloegen zij de zee, voortwielend met reuzen-armen van kust tot kust, van storm tot storm... en brachten de parel herwaarts...

Nu heft de Koningin hare handen omhoog als albasten schelpen, waarin de parel rust. Zij spreekt.

- 'Het uur is als deze parel: een van de oogenblikken der eeuwigheid, die den mensch geschonken worden. En wie die parel vindt, die zal een eindeloos verlangen in zijn leven voelen; in stormen en golven zal hij zijnen naam hooren; de verten zullen hem roepen; hij zal zwerven en dolen door 't leven; leed zal hij moeten dragen en zijn tranen zullen worden tot parels in de diepten..... Maar ook: hij zal van schoonheid weten en van liefde; hij zal de ziel der dingen leeren kennen en in zachte vrouwe-oogen het verlangen lezen naar hem... En hij zal groeien van strijd tot strijd, groeien in schoonheid en liefde: eeuwig, trotsch, koninklijk zal hij zich verheven weten boven de menschen en de latere geslachten zullen hem noemen en naar hem wijzen, zooals zij wijzen naar de eeuwig toppen, die den hemel dragen!' -

Is dat muziek? Zijn dat pauken en trompetten?..... Het zijn de loeiende klaroenen van den storm! Doodstil als van bleek marmer, staan de ridders en de vrouwen; doodstil staat de Koningin met geheven armen. Maar het licht in de zaal kwijnt. IJl worden de gestalten, ijl de hooge muren. De kleuren der gewaden verbleeken. Door de wanden heen ziet men den blauwen bliksem en jagende gevaarten van wolken..... Alleen de parel rust nog als bleek licht in droom-witte handen..... Storm brult door de duinen; donder kraakt..... Weg alles: burcht en ridders en vrouwen..... verdwenen de Koningin, de eeuwige, de heilige..... Maar waar de parel in de schelpen harer handen lag, staat een ster tusschen de wolken .....één enkele groote ster.....

* * *

Den volgenden dag: stralende zonneschijn over hut en schuur en stal. Voorbij gaan de menschen van 't dorp, de boeren, de visschers, de gasten.....

Maar één nacht is er in 't jaar, en in dien éénen nacht één enkel uur.....

Maar wie dien nacht en dat uur ontdekt, is òf een kind, òf een dichter.....

Gas! Door Hein von Essen.

Het woord dat ééns in ons zingende was,
Als een subliem en geliefd gedicht:

'Ziel, ik beken mij aan Uw diepsten droom
En aan Uw zuiverst licht....'

Maar wij hooren
onze
motoren
gonzen;
Wij jachten de stonden
naar de winst van seconden;
Handen en voet,
rad en pedaal
en d'ontvonkte benzine,
Olie en bloed,
vleesch en metaal
worden één wet, één magnifieke machine....!
Gas!
Gas! tot den eindeloos wijkenden zoom,
Gas! tot wij deinen op den stijgenden kilometerstroom
Voorbij en ontvlucht aan het woord, dat ons roepende was
Als een geweten en eeuwige plicht:

'*Ziel, ik beken mij aan Uw diepsten droom*
En aan Uw zuiverst licht....'

Maar wij vieren
de roode
banieren
van 't dooden;
Wij stampen tesamen
harts heilige namen,
techniek en gemoed,
hersens en staal
en Gods donker mysterie,
Modder en bloed,
vleesch en metaal
tot één wet, één magnifieke materie....!
Gas!
Gas! tot den uiterst-onmenschlijken zoom,
Gas! tot wij zijgen op den stijgenden doodenstroom,
Verlost, o voorgoed, van het woord dat ons martelend was
Als een noodlottig en meedoogenloos gericht:

'*Ziel, ik beken mij aan Uw diepsten droom*
En aan Uw zuiverst licht....'

Vrouwen door Hélène Swarth.

I. Moeders jeugdverhalen.

De moeder zwelgt in oude jeugdverhalen.
   Verarmd, herleeft zij weelde van verleden.
   En 't kind doorvlijmt hoe *zij* zal nooit betreden
Voor feestmaal en voor bal die mooie zalen
   En 't edel slotpark, Moeders meisjes-Eden,
Waar met den jonker droomend zij ging dwalen -
Tapijt en voorhang 't meisje ziet vervalen
   En 't kleedje schamel rond haar ranke leden.

Maar 't meisje, moedig, bijt de bittre lippen
En laat geen zucht van stil benijden glippen.
   - ‘Hoe heerlijk was 't! Vertel nog meer! Ik luister.’

Haar teedere aandacht, meer kan zij niet geven,
Als Moeder woelt in asch van vroeger leven -
   Straks, 't mondje in 't kussen, weent mooi meisje, in 't duister.

II. Vriendschap.

Zij vond geen troost in wiegezang der dreven.
De schemer droeft - En, moe van eenzaam dwalen,
Nu wil ze één hart haar leven gaan verhalen:
Dat zal berusting, kracht haar wedergeven.

Haar schreden rept ze, één teeder woord te halen.
Wild bonst haar hart, haar kille handen beven -
Vóor 't blanke landhuis draalt haar schroom wel even.
Toch treedt zij in - Tot loon zal vrede dalen.

Door tranenwaas beneveld, zien haar oogen
Niet snel genoeg hoe koel en onbewogen
Wie zij 't verleden legt in handen luistert.

Dan zwijgt ze en wacht - Geen woord van mededoogen,
Doch streng vermaan. 't Verleden voelt ze ontluisterd.
Door 't grijze veld ze is weenend heengetogen.

III. Tweede jeugd.

Verwonderd, vond zij, na de reis door 't ronde,
Met bloed besprenkte worstelperk van 't Leven,
De weelde weer, ten tweede maal gegeven,
Van Paradijs, waar lokt geen slang van zonde,
Waar bloemen geuren, vogels juublend zweven,
Waar brandt geen pijn van diepe hartewonde,
Waar, blij en veilig, feest haar blanke blonde
Dauwprille jonkheid, boven leed verheven.

Zij peinst niet langer, leest niet meer in boeken -
Beklaagd door hen, die zwoegend waarheid zoeken,
Leeft ze in den vrede van haar jeugd-oase,
Door God gezalfd met balsem van vergeten.
Voor haar geen tijd, in dag en uur gespleten,
Maar eeuwigheid in hemel van extase.

Verzen van Khouw Bian Tie.

Gevangen.

Mannen in het zwart traden op mij aan,
Zij droegen grauwe en zware baarden,
In hun handen blonken blanke zwaarden,
En hun aêm, die was van heete smook belâan,

Zij zagen mij op 's Levens wegen gaan,
Zoo gansch alleen, en dachten toen: ‘Deez' Aarde-
ling is óns,’ en plots rond mij heen schaarden
Zij zich en grepen mij zonder vermaan:

Dat waren mannen uit het sombre heir
Der Smarten, die mij roofden van 't Leven,
En mij sinds dien nimmer vrij-lieten meer,

Voor geen losprijs van zuchten en weenen,
En vleiend smeeken gestameld in beven,
Zij bleven kil en hard voor al mijn stenen....

Christus aan het kruis.

Geen haat blonk er uit zijn starende oogen,
Noch was Zijn mond vertrokken van woede,
Zijn Lichaam klaagde niet, al was 't zoo moede,
Al kwam het aan 't Kruis door snoode logen,

Eén Liefde was Hij en één Mededoogen,
Der Menschen Nijd vergaf Hij, de Goede,
Die wist van meer dan àl menschen vermoedden,
Want God was Hij, die hing aan 't Kruis, het Hooge, -

Ònder Hem krijschten der menschen tongen,
En spogen laster op laster als venijn,
Maar zijn Goddlijk Hart bleef onverwrongen,

Trots lijflijke Smarten en Ziele-pijn, -
Hij leed, maar Hij wist, Hij leed ongedwongen:
Met Zijn Bloed wiesch Hij de wereld weer rein....

Impressie.

In de stilte van den koelen winter-dag,
Zweefde der wereld weemoed over mij heen,
Daar werd ik plots geraakt door zijn wiekenslag,
En van onzegbre pijn kromp mijn hart in-één, -

Straks zong in mij nog de vreugde van een lach,
Nu is 't al verkeerd in droefheid en geween,
O, wat is Geluk? Een fijn-gesponnen rag,
Dat bij geringen druk breekt en springt uit-één, -

Geen meesters zijn wij van dit duister Leven,
Al onze wenschen zijn als open monden,
Die om voedsel vragen, en ons Geluks-streven

Is gelijk een groote, schroeiende wonde, -
En voor geen van twee in deez' aardsche dreven,
Hebben wij ooit spijs of balsem gevonden....

In memoriam Anna Pavlova.

Pavlova's Ziel is van haar vleeschen last bevrijd,
En in 't wijde Ruim danste zij kringend omhoog,
Rondom haar blonken zwijgend starren-oog na oog,
En verrukt danste zij als nooit in haar Aarde-tijd.

Haar stervens-uur heeft zij reeds lang en stil verbeid,
Want als in haar zwanen-dans zij langzaam zich boog,
Al diep en dieper, tot zij zich niet meer bewoog,
Dan voelde zij, dat zij tot sterven was bereid:

Nu dan is haar Ziele eindelijk ontbonden,
En danste zij al naar 't lustte der diepste Ziele zin,
En nooit heeft zij het dansen zóó licht gevonden,

Van lijfsmoeheid wist zij zich vrij en menschen-min,
En gelijk een straal danste zij voort, het ronden
Des Blauws voorbij, en zweefde zóo den Hemel in....

Bevrijding.

Met witte misten was éénmaal mijn Leven
Gevuld, en mijn roode oogen, noch vóór,
Noch achter-waarts konden zij zien en door
Blinden drang enkel werd ik voortgedreven,

Her- en derwaarts richtte ik mijn streven,
Tot, dof van Wanhoop ik den moed verloor,
En niet meer liep en sliep en lag teloor,
En zóó wachtte ik op mijn eindlijk sneven....

Maar in mijn slaap kwamen somb're droomen.
En weer ontwaakte ik. En wat was dat?
'k Zag een groote, blanke hand naderkomen,

En met één veeg de misten open-strijken,
En in blauwe verten schouwde 'k en een stad
Hing licht-schittrend hoog in de lucht te prijken.

Op een winter-dag.

Tot den openen, witten winter-dag,
Voelt zich mijn Ziele onweerstaanbaar gaan,
Het is, als roept een lang begeerd verstaan,
Haar naar buiten, naar waar 't licht is en lach,

Als in ijs-helder huis komt Ziele aan,
En schrijdt schuchter voort, of zij nog niet mag,
In wijde ruimten staart zij vol ontzag,
En nooit heeft zij de wereld zóó schoon gerâan,

Van 't hemeldak omhoog en de wanden
Ter-zij, zilvert 't licht als in schemeringen,
En blank is 't Al tot aan verste randen,

En stil van Geluk zijn al de dingen,
De boomen, de huizen en de landen,
En zwijgend ga ik, 't hoofd vol mijmeringen....

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCXLV.

'k Leefde van vroegste tijden diep-in logisch mijmrend voort
Van uit mijn innigste Eigente, Die stevig-zacht mij henen
Leidde door alle Ellende en vrij van vreezen, zonder weenen
Teer-sterke Geest met eigen vasten Wil, heb 'k blij gehoord

Naar wat mijn Echtheid moedig wees mij telkens, zonder woord
Veelal te spreken dan mijn Werk, dat vliegt op sterke beenen
Verdrijvend 't geestlijk Duister en met vóór-gestoken teenen
Voelt of 't veel verder gaan kan of dat haast nu raakt den boord

't Eens vagen woordenoceaans, waar zin verzinkt. Geschoord
Weet ik, 't heel leven lang, mij door der Psyche stuw. 't Rad meenen
Des daagschen Zelfs, mijn's Buitenzijn's versmaad ik. En vermoord

Heb 'k nooit een Diepe, lijk daar kleine liên naar streven. Leenen,
Dat 's stelen, streng vermeed ik, 'k Lijk 't vreemd Zelf, want wat mij spoort
Is Ziel, die, wen weer eens verwaast ze, uitvloeit in 't Eeuwige Eéne.

DCXLVI.

Als kind nauw raakte 't me, of mijn broosheid wierd gehoond. Haast waan,
Mooie, me ontroerende, 't mij leek, wen 'k zag, hoe krachtig speelden
Vriendjes: verlegen half deed 'k meê soms, doch al ras verveelde
't Mijn stijf, zwak lijf en 'k week. Maar wilssterk langs een lange laan

Hollend, nooit wierd ik moê. Doch wen 'k soms ernstig sprak, verstaan
Deed geen mij goed, zoodat dan plots wijd rees mij naar de keel de
Weemoedge wensch te sterven, want te worden een der beelden
Staande op straf voetstuk, wit in 't groen, die somtijds mij te raên

Gaven, of diep-in leefden ze. Och, 'k voel vaak nog heden gaan
Door 't Leven me als een vreemd Figuur, daar in mij kweelt en kweelde,
Uit vreemde streek, stil puur Muziek, en dies of stadig scheelde

Me iets raar's - Geringen scheen 't steeds zoo - schrijd 'k zingend op mijn Baan.
'k Leef meê met allen en mijzelf in vreedge zieleweelde
En kalm nog streef ik voort, lijk steeds, van knaap, ik heb gedaan.

DCXLVII.

Mijn Ziel weet 'k in mij klagend sinds mijn vroegste jaren. 'k Voelde
Van knaap reeds een verborgen Drang, die nimmer mij verlaat.
Mijn vreemde vleeschen weving leeft diep-stevig maar naar baat
Aardsche voor eigen Wezen schaars ooit hakend, daar doorwoelde

Me in de eerste kindsheid reeds een duistre Gloed, die nooit verkoelde,
Beheerschend streng mij van den morgen tot den avond laat
En waar 'k naar voeg eerbiedig mij, totdat in woord of daad
Hij wijst mij, wat Hij, verste Diepte en dus ik-zelf bedoelde.

Bewustloos-sterk me als teêr vast kind alreede als Stroom doorspoelde
Een veelverscheiden wenschen, lijk 't met Voelers gaat.
Maar dán kwam plots de Weet van wat ik waarlijk moest, daar Raad

Ik diep-in woest, maar manlijk-vredig hoorde, alsof daar stoelde
Een Wijze, Hooge, Die mij heenleidt door al ‘Goed’ en ‘Kwaad’
Als breede stuwing, diepteloozen lijkend ‘Liefde’ of ‘Haat’.

DCXLVIII.

Neen, 'k haat nooit, lief nooit: 'k wil slechts billijk wezen te allen tijde,
Zoodat 'k nog nimmer iets wat 'k schreef of deed herroepen moest.
Maar wierd 'k in jonge jaren dwaas-fel aangerand, soms woest
Mijn psychische Eenheid wordend dan sloeg raak, want nooit terzijde

Vielen de tonen mijner Ziel, die aêrs toen schaars iets zeide.
Als knaapje zweeg 'k al, daar een koud, een kort-gebiedend ‘Koest’
Mij toeklonk, als 'k maar even spreken wilde en dies stil-noest
Verdiepte ik me in mijzelf maar en wat 'k las, om niet door 't lijden

Der Ziel te slaan aan 't weenen. Maar toch wierd ik niet verroest
Van binnen noch van buiten ooit, zoodat 'k nu heimlijk proest
Om dwaasheên, die 'k verneem, want die zich langzaam breidden,

Over mijn heele Zelf en al wat 'k werk en schrijf. Benijden
Deed 'k niemand ooit, en zoo nog blijf 'k als slanke stugge knoest
Hier staan, steeds groeiend, bloeiend, tot kalm eindigt eens mijn strijden.

DCXLIX.

Suf laakt men mij, schoon 'k schreef nooit uit mijn Aardschheid. Och, dees nauw
Met andren ooit te praten wist, wanneer ik diep gezeten
Hoorde de radde woorden als een los-verbonden keten
Vloeien van lippen als wat vaagheên, die dan meestal gauw

Verdampten weer in 't gloeien mijner hersnen, schoon ik lauw
Dees houden woû reeds sinds mijn jeugd en logisch-afgemeten
Hun denkend Doen. Och, achteraf - ik weet - werd mij verweten
Dat nooit iets levends beefde daar, omdat zij voor de kou

Van leege vlotheên weken. O, mijn wildheid, stil ik schouw
Bedarend áan uw durend Dondren: 'k voel mij neergesmeten
Naar de Aarde hier door verre, oneindge Macht, die diep-in trouw,

En sterkend, met waar-menschlijke Echtheid mij bezielen wou
En dies blij-vredig leef ik, daar ik boven uit al veeten
En hol gepraat mijn Geest hef hoog-uit als een breed gebouw.

DCL.

'k Zal stérk zijn, zei zich droef mijn Diepte al, vóórdat 'k wierd geboren
Als zuiver, simpel kind, dat nooit luid schreeuwde. Och, de Aard mij bleef
Weefsel van over-psychisch wanen, en, als Ziener, leef
Ik zelf van vroegste jeugd gerust, diep schromend. Zelden storen

Wou 'k andren in hun vreemde meeningen, maar psychisch hooren
En zien kan 'k wat elk diep-in waant, die spreekt. Doch 'k peins dan, geef
Al voel 'k er neiging toe, geen antwoord, schoon 'k inwendig beef
Breed-zacht vaak door 't begrijpen. Breken, hoonen wil 'k niet, schoren

Voel 'k door onweetbre, onnaakbre Zielsmacht staeg me en 'k streef
Van kind reeds, daarmeê te eenen, te vermengen mij. Maar Toren
Hoog-stijgend boven allen wou 'k nooit wezen, neen ik weef

Vreedge Eenling rustig aan mijn Levenstaak, tot 'k stil verloren
Eens, als heel Oude, voel vergaan me in 't Eeuwge. Toen ik keef
Voorheen soms, had ik Recht, want toen ook leefde ik naar behooren.

DCLI.

Vrede Eeuwge aan al geweekne Beetren, wien ik steeds genegen
Bleef in dit vreemde Leven met zijn redeloos gerucht
Tegen-in elken diepen Lever! Klein nog liep 'k ter lucht
Vaak ziende, voelend: Daar wil 'k zweven.... maar op eens verlegen

Dan wordend voor 't Oneindge, waar ik pijlsnel heengestegen
Had willen zwieren, look ik de oogen: 't Leven leek me een klucht
Waarin ik diep-in roerloos moest berusten met een zucht.
'k Hing als een blad, dat 'k voelde zachtjes op en neer bewegen

Door alle woorden, dingen om mij henen. Dies terdege
Boog ik terug me in 't donkre huisvertrek met boek, gevlucht
Ter eigne lichte Diepte, lijk al visionnairen plegen.

'k Was nog stil knaapje, denkend, leerend, maar diep-in beducht
Was 'k soms voor 't Aanzijn een kort poosje, daar 'k nog geenszins lucht
Vermocht te geven aan wat later werd mijn's Leven's Zegen.

[Erratum]

Noot. - In vers DCXXXIX der Binnengedachten, blz. 706 der Dec.-afl. is regel 8 blijven staan: reeds, drukfout voor *steeds.*

Een onzer jongste dichters door Willem Kloos.

(Rond de wereld, door Jan H. de Groot. - Uitgeversmaatschappij De Tijdstroom. Lochem, 1931.)

Doordat ik mij als prille jongen van zeventien jaren zachtjes-aan van zelf dus heel diep van binnen uit, en allengskens hoe langer hoe sterker tot het lezen voelde aangetrokken van alle soorten van verzen, die toevallig onder mijn oogen kwamen, maar dit nog geenszins met de duidelijke voorstelling en allerminst met de stellige verwachting, dat ik zelf wel eens een dichter van eenig belang zou kunnen worden - want sterk-ambitieus of verschrikkelijk met alles van mijzelf ingenomen ben ik gelukkig nooit geweest - neen, alleen maar omdat mijn destijds natuurlijk nog niet algeheel tot mijn bewustzijn doorgedrongene onbewuste Psychische Achterwezendheid blijkbaar de Dichtkunst wou leeren kennen in dier eigenlijkste innerlijke Wezenlijkheid - immers zoodra ik toen het een of andere vers-stuk had gelezen, begon ik er onmiddellijk een beetje over na te denken, waarom het mij zelf koud liet of ontroerde, terwijl ik er meestal precies het tegenovergestelde over had hooren uitspreken door den leeraar op school - daarom, zeg ik, is het mij een jaar later, dus op mijn 18e, langzamerhand zoo klaar als glas geworden, dat de bestemming mijner nu naderende volwassenheid eene in hoofdzaak letterkundige zou hebben te zijn, en dat vooral de dichtkunst mijn studievak zou moeten worden, omdat deze mij nog méér dan alle andere vakken interesseerde, en ik er ook wel eens, zoo dacht ik, door het plotseling dus ongewild gaan schrijven van duitsche en ook soms hollandsche verzen eenigen aanleg voor te hebben scheen. En zooals ieder nu,

mijn heele leven lang, is kunnen gewaarworden, heb ik in die keuze geen ongelijk gehad. De intuïtieve werking en ziening mijner diepste Wezendheid - of ligt achter deze misschien nog weer iets anders verscholen, iets voor menschen geheel onbenaderbaars wat mij duwt? - de verborgenste Inkracht dus mijner menschlijkheid, zeg ik, die mij in alles altijd heeft geholpen, ried ook hier raak, toen ik tegen-in den goedig-bedoelden raad van verstandige menschen, die er met mij over spraken, mijn innerlijkst psychisch voelen dus weten volgde en literator worden ging.

Ja, het eenige waarop ik altijd, zoodra ik mij maar ernstig bezon, in alle mogelijke moeilijkheden, dus kwestie's, vertrouwens- en succesvol heb kunnen afgaan, is de rustige verre onhoorbaar-gebiedende Aandrang, die mij van binnen vaag, ja, heel vaag soms, maar toch op onwankelbare wijze het toekomstige doet voelen, en die mij nog nooit geheel losliet, al werkte zij vroeger wel eens door de mij evenzeer aangeborene mijmerende melancholie, die in de vele mij onverwacht overvallende ellenden mijns vroegeren levens, soms heelemaal de baas dreigde te worden over mijn diepste energische Kracht, al werkte deze dan, zeg ik, wel eens minder sterk dan zij overigens altijd gewend bleef en blijft om te doen.

Weinig-inzichtigen zullen, vermeen ik, als zij dit lezen mochten, stillekens of luidkeels gaan schamperen: ‘Hij praat hier weer over zichzelf’, alsof het niet ieder ernstig-werkend literator vergund zou zijn, zich te laten zien zooals hij waarlijk van binnen is, tegen-in de averechtsche berichten en voorstellingen, die tot mijn verwondering nog wel eens over mij worden verbreid. Ik ben altijd een heel eenvoudig mensch, zonder innerlijke en allerminst uiterlijke pretentie's geweest, die wat en waar hij maar kon heeft gearbeid met zijn beste zuiverste geestlijke, dus met zijn intellektueele zoowel als gevoelsvermogens, zonder ooit in de eerste plaats aan zichzelf te denken, en hoop op dezelfde wijze, zonder eenige verwaandheid te mogen blijven doorgaan, totdat de Eeuwigheid mij weer in zich opneemt, en ik dus voor goed verdwenen zal zijn. En als nog eenigszins naieve diep-in goedige jongen ben ik zóó begonnen, iedereen voortdurend psychisch-helpend, dien ik tegenkwam, en die dit wenschte, en zal daarmede doorgaan tot de kracht daartoe mij begeeft.

Maar op het oogenblik waarop ik dit thans schrijf, bestaat er voor die inzinking gelukkig nog geenerlei oorzaak, en ik ben thans zelfs veel beter dan ooit vroeger in staat om rustig te volbrengen wat ik van mijn vroegste jeugd onbewust gewenscht heb, nl. voor mijn deel, de Nederlandsche letterkunde evenwaardig te helpen maken en in geestlijke echtheid en kracht, ook te houden met de beste letterkunde van het buitenland.

En daarom recenseer ik ook graag, zooals ik dat altijd heb gedaan. Want uit den aard der zaak, ik werkte geregeld in en voor de dichtkunst, heb ik van deze wezenlijk méér Weet dan de menschen, die er wel eens over praten op schrift, maar er psychisch niet in leven, want nagenoeg nooit een vreemden of Nederlandschen dichtbundel in handen nemen, om hem te bestudeeren, en wel omdat zij niet waarachtig in gedichten thuis kunnen komen, daar hun persoonlijk psychisch Binnenste heel anders georganiseerd is als dat van alle mogelijke waarachtige Poëten, en deze hen dus onverschillig laten, ja, zij, als zij zichzelf een klein weinig om het een of ander in hun eigen organisme ongehumeurd voelen, onpleizierig getroffen worden door de aan de hunne geheel en al tegenovergestelde stemming van den Poëet. Ik merkte het reeds zoo dikwijls, dat er in ons over het geheel nuchter-zakelijk en slechts tamelijk-zelden in psychisch-aesthetisch opzicht goed onderscheiden kunnend Holland zulke weinig geoefende anders-psychische ‘beoordeelaars’ bestaan, doch ik laat dat, vooral tegenwoordig, gewoonlijk maar passeeren, omdat ik uit den aard der zaak als nooit vermoeid bezige voor het geestelijk verzorgen van De Nieuwe Gids en als psychisch producent veel belangrijker dingen te doen heb dan telkens weerwerk te geven op dwaasheden, die ik nog wel eens onder oogen krijg over de beteekenis van mijn willen en mijn egaal persoonlijk mensch-zijn, welk laatste alleen eenigszins beoordeeld kan worden door de vele persoonlijke vrienden met welke alle ik innerlijk vredevol omga, en inzonderheid door mijn vrouw, met welke laatste ik nu reeds 33 jaren, zonder dat er ooit in dat derde van een eeuw een kwaad woord tusschen ons is gevallen, onafgebroken en tot wederzijdsche tevredenheid verkeeren mocht.

En dat komt, omdat, al is mijn onbewuste Psychische Wezendheid allerverst van binnen een voortdurend sterk in zichzelve

bewogene, waardoor ik er gelukkig ook thans nog in slagen kan om zielvolle poëzie te schrijven als deze, en dit veelal geheel en al onverwacht mij uit mijn eigenst Binnenst naar de hersenen gaat stijgen, welk geluk ik, ik maakte hier al vroeger eens melding van, aan de gallische voorvaderen van de moeder mijner eigene moeder dank, - ik aan den anderen kant, dus van vaders zijde een regelmatig-gemoedelijke kalme vastheid, maar die, waar het noodig wordt, ook te slaan weet, bezit. En daar tevens naar mij overkwam de akkurate, stevige studielust, gevoegd bij een strakstijf karakter van mijner moeder Vader, over wien in mijn familie de traditie ging, dat zijn veel jongere en altijd levendig-sprekende vrouw hem menigmaal om zijn exakte preciesheid den gek aanstak (hij gaf zelf ook gedichten uit en kritische, rationeel-godsdienstige beschouwingen over de wereld-letterkunde) kan men zich eenigszins voorstellen, hoe ik zelf, die uit zoo'n gemengde afkomst ook wat nationaliteit betreft, ben voortgekomen er van binnen-uit toe was voorbeschikt om een acteur te worden, en het te kunnen blijven, zoolang ik mag bestaan.

Ja, er valt ook uit af te leiden de gevolgtrekking, dat ik een rijk-verscheiden, want ter eenre geestlijk overgevoelig maar tevens sterk-standvastig temperament bezit, en dus van nature er op aangelegd kan zijn, om te keuren alle mogelijke soorten van gedichten met de geestlijke zintuigen mijner ziel en hen allernauwkeurigst aan- en invoelend als te proeven in hun psychisch hart.

Omdat ik nooit uitbundig of overdadig naar buiten leefde, maar mij van nature psychisch-geestelijk en ook organisch dus gestelssterk, naar binnen toe concentreerde, mag ik in blij vertrouwen op het Mysterie, dat ik diep-in mij gewaarword en waardoor ik mij ook thans nog gelukkig hoe langer hoe sterker steunen voel, blijven voortschrijden door het leven, en evenals in mijn jongere jaren, alle gedichten blijven aanvoelen, trachtend ze te doorgronden, die ik onder oogen krijg. En spreek ik hier nu over mijzelf? Neen, dát doe ik nimmer in de allereerste noch in de allerlaatste plaats. Ik gaf in geen enkel opzicht ooit bijzonder veel om mijzelf: ik heb op de helft van mijn tegenwoordigen leeftijd, dus meer dan een menschengeslacht geleden de meest onduldbre omstandigheden, die door thans psychisch-onvolmaakt

en zwak geblekenen euvel-moedig over mij heen waren geworpen, met de eendere gelijkmoedigheid doorstaan, als waarmee ik van kind reeds van binnen alles heb doorleden, want ik ging ondertusschen ook destijds door met werken en denken, zooals de binnenste Oergrond mij daartoe heeft voorbeschikt. Ik leef om de stille roeping, waarvoor ik het aanzijn kreeg, getrouwlijk en krachtig tot den einde te volbrengen en zoo schrijf ik nu ook weer over den bundel, welks titel hierboven staat.

* * *

Jan H. de Groot is een onzer jongste dichters, die - zijn verzen bewijzen het - in zijn meenen en zich voorstellen geheel en al getrouw is gebleven aan het oud-kerkelijke protestantsche geloof. En dat vind ik uitstekend voor hem niet alleen, maar ook voor onze poëzie, omdat zijn geloof niet een eentonig-koud, een als zagend herhalen van een stelletje godsdienstig te noemene uitdrukkingen blijkt te wezen, zooals men dat vroeger hier in Holland zoo vaak voor dichtkunst heeft willen doen doorgaan, neen, maar omdat hij waarachtig zuiver-eerlijk *voelt* en *ziet* wat hij zegt. Zijn geloof is geen nuchter-droog, krachtens een gewoonte, aannemen van verzekeringen, die het Onzienlijke willen verklaren. neen, hij voelt ver in zijn Binnenste maar op exakte wijze die verzekeringen als vaste waarheden, die hem blijvend ontroeren en die stille gelijkmatige wezenlijk-psychische bewogenheid komt dan heel van zelf bij hem naar boven in een vers. In overeenstemming met den tijd, dien wij thans door te maken hebben, en die al het echte van vroeger wil vernietigen, of tenminste verdoffen, en neerdrukken, vermag hij geen harmonisch-hartstochtelijk godsdienstige te wezen, zooals in de 17e eeuw bv. onze groote diep-eenvoudig voelende Jeremias De Decker geweest is, neen, maar, evenals deze, zingt hij toch zonder aanstellerij van fraaitjes doenden praatlust uit de diepere streek van zijn gemoed.

De Groot's verzen zijn mischien wel niet altijd en overal onberispelijk-rhythmisch vloeiend voor fijner-gevoelige ooren, zooals de Tachtigers er eens alle naar streefden te schrijven en voor zoover deze dichters nog over zijn, dat blijven doen, lettend met de fijnste zenuwen van hun gehoorsvermogen, van uit hun binnenste ziel op den geluidenden kadans van wat er als vers of

proza in hen naar boven komt, maar och, nu eenmaal draagt het jongste geslacht daar minder zorg voor dan de vroegere, die vóórlichting en lektuur hadden en dus geschoold konden heeten in de Kunst.

Ik zal slechts één voorbeeld geven, om klaar hoorbaar voor alle klankgevoeligen te maken wat ik bedoel. Op bladz. 23 lees ik:

Dit is van een geluk het zoet begin. M.i. - ik hoor het zoo - hadde de Grot hier beter gedaan, indien hij in plaats van het volstrekt-toonlooze ‘een’ vóór ‘geluk’ een bijvoeglijk naamwoord b.v. ‘zacht’ had genomen. Ik zeg niet dat ‘zacht’ hier het onverbeterlijke juiste-woord zou zijn, er is misschien een nóg beter te vinden, maar tenminste kan het dan niet gebeuren, dat de vele Hollanders, die verzen nog altijd beschouwen alsof zij stellige zakelijke mededeelingen zijn, dezen regel op de volgende wijze uitspreken gaan: ‘Dit is van 'n geluk het zoet begin’, waardoor deze acht woorden tot een droog mededeelinkje zouden worden, dat de lezer eenvoudig voor kennisgeving aannemen zou, daar het zonder eenige schoonheid van muzikaal woordbeweeg in zijn oor komend, hem natuurlijk in psychisch opzicht zoo koud laat als een steen. Ik gaf hier maar weer een klein staaltje van wat er aan verzen wezenlijk vastzit. De oude waarheid dat vorm en inhoud altijd één hebben te wezen in de echte Poezie, want dat anders geen versregel suggereerend zal kunnen inwerken op het volledige binnenste Zielszijn van den ontvankelijken lezer, is hier in haar onvergankelijke juistheid weer bewezen voor ieder, die met zielsovergave te lezen weet, want alles wat hij zoodoende verneemt, diep-in begrijpen leeren wil.

Doch al maakte ik nu deze opmerking, die ik het beter vond niet achterwege te laten, want vele der tegenwoordige jongsten schijnen wel eens wat al te vlug en spontaan te schrijven, zonder zich daaronderdoor, gestadig fijn-psychisch voelend rekenschap te geven, auditieve en visuëele, met allersubtielst-gevoelige intelligentie, van ieder woord, dus ook iedere geluidsnuance, die zij op het papier komen te brengen, dus al moedigde ik, zeg ik, deze jongere hier een beetje hard aan, om zich nog indringender dan te voren met zijn heele inwendieg Wezen aan de Dichtkunst te wijden, toch schuilt er, weet ik, een heel echt Dichter in hem, en zal hij dus iets, ja, best mogelijk, iets heel bijzonders in die

psychisch-moeilijke kunst, de Poezie, bereiken kunnen, indien hij zich tenminste voortaan met zijn dieperen psychischen Wil er op wil toe gaan leggen, om te betrachten, wat ik hierboven zei.

Want bijna overal achter de verzen van dezen fraai-uitgegeven bundel voel ik met mijn binnenste psychische zinnelijkheid, om het eigenaardig-fijne vermogen van den echten kritischen beoordeelaar, waarmede hij hoort en ziet en voelt, eens zóó te betitelen, telkens weer, zeg ik, ontdekte ik in mijn hypergeestlijke aanruiking van De Groot's verzen, dat hij echte, dus blijvende poezie te schrijven weet.

* * *

De hiervoor staande mededeelingen en beschouwingen, die weer bijdragen kunnen heeten, zooals ik ze reeds zoo menigmaal in mijn leven gaf, tot een juister inzicht in de geschiedenis van de verandering, die nu reeds 50 jaar geleden nieuw jong leven kwam blazen in onze Nederlandsche letteren, zullen van dienst kunnen zijn voor het Nageslacht, dat anders allicht soms een beetje in de war zou kunnen raken door de vele subjektiviteiten, dus onwaarheden, die door in psychisch opzicht minder inzichtige, en buitendien van het een halve eeuw geleden en later gebeurde niets bijgewoond hebbende want toen nog kleine kinderen zijnde of zelfs nog niet eens geborene lieden in de wereld gekomen zijn.

Ik heb altijd over alles van dien tijd en dus ook over mijzelf, zooals ik nu eenmaal van binnen ben, de preciese zuivere waarheid geschreven, en vermag ook alleen zélf haar te schrijven, daar het idee van een noodzakelijk gebeuren moetende algeheele verandering in geest en wezen van de Nederlandsche letterkunde reeds toen ik als jong student van even in de 20 op mijn eenvoudige bovenkamer zat, van tijd tot tijd op eens door mijn hoofd schoot en ik toen langzaam-aan hoe langer hoe meer kalm-sterk-willend andere jeugdige aankomers voor dat denkbeeld te winnen wist.

Zooeven heb ik den jongen dichter gewezen op zijn soms wat te nonchalante weergave, zooals ik die nog wel eens, een enklen keer, méér in zijn boek aantref, van de psychisch-zingende beweging, die hij voor en onder het schrijven, gewaar is gebleken te worden gedurende het op het papier brengen zijner verzen, wier oorzaak

blijken de vrij wel zuivere schoonheid van een aantal andere zijner gedichten niet in een gebrek aan innerlijke gave, ligt, maar, naar ik vermoeden durf, in een jeugdig soort van gemakzucht, die ook velen anderen probeerders van heden eveneens eigen blijkt te wezen, en die hen er van afhoudt om te blijven werken, totdat er niets meer aan de harmonische schoonheid van hun gedichten ontbreekt.

Maar om een staaltje er van te geven, dat hij nog iets meer vermag te wezen dan een geniale in aanleg, die haastig improviseert, schrijf ik hier een zijner beste verzen over, dat misschien als bewijs kan dienen, hoe de Nederlandsche Dichtkunst, door het nu jonge geslacht als zich dit maar serieus-psychisch inspant, op een even hoog peil zal kunnen staan blijven, als zij dit nu reeds zoovele jaren, want sinds 1880 door allerlei wisselingen henen, is blijven doen.

Het gedicht dat ik zal laten zien, en waarmede deze studie dan meteen zal afgesloten wezen, beschrijft een stemming, een heel diep uit het Geheel der psychische voelingen rijzende, maar natuurlijk, na een poosje weer in een eenigszins andere geleidelijk overvloeiende onbewuste geestlijke gewaarwording die ik als jonge knaap ook wel eens zelf onverwacht ondervond, als ik eenzaam aan een niet eindloos groot water rustig staande mij vooroverbukte, om naar de Diepte er van te kijken en mij afvroeg, of het niet heerlijk zou wezen, om mij daarin neer te laten glijden en er dus één mee te worden. Maar onmiddlijk zei mijn nuchter verstand mij dan: Dat zou ik maar niet probeeren want natuurlijk zou je dan niets zien; je zou op eens van alles af zijn, immers ook van je eigen Ik en je zou dús dat éénworden van jezelf met alles niet eens meer gewaar worden. Bij mij heeft gelukkig altijd mijn gezondverstandelijke helft, die ik aan de familie Kloos heb te danken mij behoed voor het ten onder gaan in mijn andere helft, de verbeeldingsvol psychische, die wel de voortdurende vreugd, maar tevens ook de blijvende pijn van mijn innerlijkst Wezen is, zoodat ik als ik nog dieper in mijn verste Eigenheid terugzink, daar altoos een eindloos, wijden, vredigen Weemoed ontdekte, die midden-in ligt tusschen donkere wanhoop en uitbundige vreugde en die de psychische Energie is, waardoor ik mij steeds in mijn heel lang en allermoeilijkst Leven van kind reeds gesteund voelde, en mij nog stand deed houden sterk-dwars maar toch altijd in mijzelf een

harmonische eenheid blijvende tegen-in heel anders psychisch geaarde menschen, die ik menigmaal ontmoeten moest op mijn wereldschen levensweg.

Doch laat ik, na deze zelfontvouwing nu maar het vers overschrijven, dat voor mij een der meest treffende van dezen bundel blijft.

Vijver.

De zwarte doortocht naar een verdronken paradijs
Is dicht omwoekerd van een giftig wier.
In waterholen zweven armen van een dier,
Wakend aan de poort van een paleis,
Stemmen roepen mij in lokkend zingen
Moet ik nu komen en hier ondergaan?
Blinkende armen raken mij zacht aan.
Visch-prinsen stierven in verstikkingen.
Het moet een zoete droom zijn af te dalen,
Om te ontsluieren dit vreemd geheimenis,
Dat eeuwen sluimerde in zijn diepe nis....
Maar visschen stikten in de blauwe zalen
Zie, Heer, rozen en lelies weven
Uit dit moeras hun weergaloos verraad.
Ik neig naar dit verlokkend kwaad,
Ik val naar dit bedwelmend leven.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XII.

Hoe het moet worden gedaan.

Het schijnt ongelooflijk, - en toch is het al verscheidene malen noodig geweest, sommige literatoren er op te wijzen, dat zij, als zij ergens over willen schrijven, het desbetreffende materiaal ook dienen *te lezen.*

Ja, het schijnt ongelooflijk, - en is het niet belachelijk tevens? - dat menig letterkundige het durft bestaan, het een of andere onderwerp te gaan behandelen, *zonder* voldoende kennis te hebben genomen van zijn stof. Vooral is dit het geval, wanneer een bekend auteur onderhanden genomen wordt. Wanneer een reputatie eenmaal is gefixeerd, schijnt de goêgemeente der oppervlakkigen daar genoeg aan te hebben; zij maken van deze reputatie een cliché, dat de een van den ander te leen vraagt, en telkens weer opnieuw gebruikt, zonder zich de moeite te geven een eigen ‘opname’ te doen!

Indien eenmaal de ‘waarde’ van een auteur, - en hoe vaak door ondeskundigen, en hoe vaak door ten goede of ten kwade bevooroordeelden! - is vastgesteld, wordt alles wat hij of zij later presteert, onder hetzelfde hoofd ondergebracht.

Op A. wordt een etiket geplakt: hij is zoo-en-zoo. Op B. wordt een etiket geplakt: hij is zus-en-zus. En *hoe* A. zich ook moge ontwikkelen, en *hoe* B. zich ook moge vernieuwen, A. *blijft* zoo-en-zoo en B. *blijft* zus-en-zus.

Doch vooral wordt de zoogenaamde criticus onthutst, als het latere werk van een auteur diametraal tegenovergesteld is aan het vroegere. Met dat vroegere werk had hij zich nu eenmaal vertrouwd gemaakt, hij was met veel moeite er achter gekomen,

dat het móói was; het latere werk dat daaraan wel tegenovergesteld lijkt, kan dan toch niet eveneens *mooi* wezen? En de 'criticus' decreteert dus: dat werk is leelijk, slecht of minderwaardig, zonder, of zonder voldoende, het te hebben onderzocht. En hij beseft blijkbaar niet de volstrekte oneerlijkheid van zijn uitspraak, die *niet* den besproken schrijver zoozeer blameert, als wel hemzèlf, doordat hij blijk geeft van gebrek aan ernst, aan dieper begrip en aan zelfrespect.

Hoe dwaas, dat het moet worden gezegd, - maar de eerste plicht van den criticus is *lezen.* In geen enkel vak zou het mogelijk zijn, het een of andere onderwerp te behandelen, zonder degelijke en nauwkeurige studie te hebben gemaakt. Is het niet ontstellend, is het niet angstaanjagend voor wie haar liefheeft en vereert, dat het in de literatuur wèl mogelijk is?

In deze kolommen zijn herhaaldelijk de *bewijzen* geleverd, dat over de letterkunde geoordeeld werd door personen, die het door hen besproken oeuvre van een auteur niet of niet voldoende hadden onderzocht. Niet altijd uit kwaadaardig opzet, - óók was het wel eens een verzuim uit gemakzucht, uit gebrek aan tijd, doch meest uit onvoldoenden eerbied, uit domme of onnoozele bekrompenheid, uit een veel te oppervlakkig inzicht in den ernst van waar het om gaat.

Maar hóe het ook zij: of het expres of onopzettelijk geschiedt, - een dergelijke handelwijze is *ontoelaatbaar,* en moet, overal waar zij wordt aangetroffen, nadrukkelijk worden gesignaleerd.

Er was eenmaal een jonge, aankomende romancière, die schreef:

> ....en als je dan eens een veertien dagen in Plato hebt geneusd en niet begrijpen kan. waarom anderen dien man zoo onbegrijpelijk vinden....

(*Dit* schreef zij neer in de beminnelijkste kinderlijkheid, en, volkomen argeloos, vermoedde zij niet, welk een enormiteit zij had gedebiteerd!)

Ik twijfel er geen oogenblik aan, of elke literator, *ook de bovengenoemde weinig-serieusen*, zullen bij deze woorden der jonge schrijfster uitbarsten in een homerisch gelach. Maar de laatsten begrijpen niet, dat zij zèlven doen, wat zij zoo ridicuul

vinden in die andere: namelijk even ‘neuzen’ in het oeuvre van den een of ander en dan zich een oordeel vormen, dat natuurlijk niet op een betrouwbare basis is gegrond.

* * *

Wat ik hier schrijf, is voor de zooveelste maal een pleidooi ervoor, dat, wie zich uitgeeft voor criticus ook den ernst van zijn taak beseffe, en dat hij zich niet vergenoege met een à-peu-près van kennis, maar langdurig en nauwgezet zijn onderwerp bestudeere. Ik pleit ervoor, dat de literator niet anderen gedachteloos napraat, dat hij geen geijkte opvattingen huldigt, dat hij niet, in onbewust pedantisme (zooals die jonge schrijfster) denkt: ‘ik, omdat ik ik ben, wéét alles wel uit mijzelf. A. is zus-en-zus en B. is zoo-en-zoo.’ Ik dring er met den meesten ernst op aan dat er geen oordeelen worden gegeven, zonder serieus, *persoonlijk* onderzoek, en ik doe dat in het belang der zoogenaamde critici zelven, voor hun naam en voor hun blijvende reputatie in de toekomst. (De, door onbegrip en oppervlakkigheid, niet serieus, dus onrechtvaardig behandelde auteur lijdt er de minste schade door, daar de tijd alles wel in het reine brengt, en hem op de plaats zet, waar hij krachtens zijn gaven behoort te staan.)

Een oordeel, het mag goed- of afkeurend zijn, is van nul en geener waarde, zoo lang het niet op eigen onderzoek steunt, en de criticus, die zich daartoe de moeite niet geeft, maar uitgaat van een voorop-gezette opinie, of anderen papegaaiig nabauwt, is altijd subjectief, en mag dus geen criticus worden genoemd in den eenig-juisten, den nobelen zin van het woord.

Indien de literatoren zich aan de allereerste voorwaarde houden, namelijk om te *lezen,* waarover zij willen spreken, dan zullen onjuistheden, vergissingen en rare flaters tot een minimum worden beperkt en grappige blunders als bijvoorbeeld de volgende, - (die maar één is uit velen!) zullen niet meer voorkomen.

De schrijfster Melati van Java stond al jaren lang bekend *geen* schrijfster te zijn. Geen enkele ‘literator’ bemoeide zich met haar of verwaardigde zich, een van haar boeken te recenseeren. Zij was eenvoudig ‘heelemaal niets’, en leverde lectuur, maar in geen enkel opzicht ‘literatuur’. Doch met een genialen inval slaagde

de oude dame er in, zich een plaats te verwerven *in* de letterkunde, - hoe? wel, zij koos zich een pseudoniem, en gaf voortaan haar boeken in het licht onder den naam: Max van Ravestein. En ziet, wat er gebeurde. De ‘jonge schrijver’ werd bij acclamatie ingehaald, ‘hij’ kreeg een zeer goede pers, ‘zijn’ psychologie werd geroemd, en dit ‘opkomende’ talent werd aangemoedigd en geprezen.

Ik, - het zij mij vergund, mij de eere te geven, die mij hier toekomt, - had uit mijzelve het raadsel ‘Max van Ravestein’ opgelost, *omdat* ik de gewoonte heb *te lezen,* wat mij onder de oogen komt (mijn vermoeden werd door den uitgever bevestigd) en ik dus den stijl en de manier van Melati van Java gemakkelijk herkende. Het spreekt echter vanzelf, dat ik, zoolang zij leefde, Melati's pseudoniem geëerbiedigd heb, doch nu zij reeds vele jaren geleden overleden is, mag ik hier dit verbluffend staaltje van de oppervlakkigheid en oninzichtigheid, bevooroordeeldheid en daardoor *onrechtvaardigheid* der dagelijksche pers wel geven. De boeken van Melati werden *niet* gelezen, haar boeken onder pseudo werden wèl gelezen, èn.... goed gevonden en zelfs geroemd! Is er klemmender betoog noodig om te bewijzen, dat het *lezen* der boeken de dringendste eisch is der critiek?

* * *

Er is zoo juist een boek van de pers gekomen, en de schrijver, de heer Khouw Bian Tie, in zijn studie ‘Willem Kloos en de dichtkunst’, geeft aan de velen, die deze les noodig hebben, het voorbeeld *hoe het moet worden gedaan,* als men een schrijver behandelen wil.

Niet het onderwerp, dat deze jonge schrijver zich koos, zal ik hier bespreken, ik wil er slechts op wijzen, *hoe* hij zich kweet van de aan zichzelf opgelegde taak.

Hoe hij dat heeft gedaan?.... Met liefde, toewijding en eerbied.

Geen moeite is hem, - blijkens zijn werk, - te veel geweest, om *alles te lezen,* wat met zijn onderwerp in verband stond; niet alleen Kloos' literatuurgeschiedenis bestudeerde hij, maar hij las ook geregeld De Nieuwe Gids, en daarbij nog tal van werken uit andere literaturen. Zijn studie getuigt van een grooten ernst, een

absoluut begrip van hóe het behoort te worden gedaan, een minutieuse nauwkeurigheid, een overgegeven toewijding, een ontzaglijke belezenheid. Hij, de vreemdeling, stammende uit een voorname geestelijke cultuur, erfde het fijn-scrupuleuse inzicht, de diepe devotie, den meditatieven beschouwingslust, de nauwgezette studieusheid, waarmee zijn vaderen hun onderwerpen behandelden en werd aldus voor de jongeren in Holland, die oppervlakkiger, met minder respect voor hun object en voor zichzelf, te werk plegen te gaan, een te behartigen en navolgenswaardig voorbeeld. Dat zij, door dit eminente boek, tot erkenning mogen komen, en er hun voordeel mede mogen doen, voor de Nederlandsche literatuurgeschiedenis in het algemeen, en voor hun eigen literaire beteekenis in het bizonder.

JEANNE REYNEKE VAN STUWE.

Amerikaansche filmkunst.

In de interessante serie monografieën over filmkunst, onder redactie van Mr. C.J. Graadt van Roggen bij W.L. en J. Brusse te Rotterdam uitgegeven, is thans verschenen: Amerikaansche filmkunst, door Dr. J.F. Otten.

Waar het niet ontkend kan worden, dat de bioscoop in den tegenwoordigen tijd van een enorme cultureele beteekenis belooft te worden, en waar de Noord-Amerikaansche film-industrie de grootste is der wereld, spreekt het vanzelf, dat wij belang stellen in haar ontwikkeling.

Amerika beheerscht momenteel de wereldmarkt, dank zij haar weergalooze organisatie, haar enorme reclame, en haar tot het uiterste technisch en commerciëel geperfectionneerde productie. In alle mogelijke landen hebben de Amerikaansche film-maatschappijen haar eigen bioscopen, haar eigen kantoren en vertegenwoordigers, terwijl de Amerikaansche filmproductie op het oogenblik in één centrum is gelocaliseerd: Hollywood, waar de groote maatschappijen (Paramount, Metro Goldwyn, Fox enz.) jaarlijks honderden films vervaardigen. De ateliers der eerstgenoemde twee beslaan de oppervlakte van een kleine stad.

Kort samengevat is het beeld der Amerikaansche film-industrie aldus: er zijn een aantal groote trusts, die op uitgebreide basis

films produceeren, en waarvan Hollywood het centrum is, terwijl in New York, waar de gigantische buildings der maatschappijen zich verheffen, de commerciëele activiteit wordt uitgeoefend.

De bekwame schrijver vertelt ons niet alleen van de technische zijde der film-industrie, hij beschouwt ook de productie, en deze uit een oogpunt van kunst. En dan komt hij tot een sombere conclusie. De Amerikaansche film geeft poppen, en werkt door sentimentaliteit op het publiek. En hij besluit:

'De Amerikaansche film in zijn huidigen vorm is het prototype van een clicheerings- en standardisatietendenz', en hij acht haar voor wie naar schoonheid zoekt en geestelijken inhoud, van geringe beteekenis. Doch men leze zelf deze van veel kennis, goed begrip en inzicht getuigende monografie.

N.G.

Rococo Italië.

Italië, *la bella Italia,* is van oudsher het land geweest, waar de gedachten en verlangens der beschaafde wereld zich op concentreerden. Uit alle landen trok men er heen, boeken werden er over geschreven, verzen werden er op gemaakt, - Italië leek den schoonheidsminnenden *het* land van belofte, en er is een tijd geweest, dat er aan de educatie van jonge lieden iets ontbrak, wanneer zij niet in Italië waren geweest. In Italië wachtte de kunst, de schoonheid, het vrije, zonnige leven.... en menige dichterlijke geest werd er onweerstaanbaar door aangetrokken. Shelley, Keats, Leigh Hunt, Byron.... later de Brownings, Robert en Elisabeth, Bulwer Lytton, Owen Meredith, - om Goethe niet te vergeten en Madame de Staël, die in haar Corinne, ou l'Italie bewees, dit land 'met vrucht' te hebben bezocht, en Lady Montagu, de onvolprezen briefschrijfster.

Maurits Wagenvoort, de schrijver van het allerleesbaarste en interessante Rococo Italië (uitgave W.J. Thieme en Co., Zutphen) vertoefde er langen tijd (hij heeft ook menig roman geschreven, spelende in dit belangwekkende land), vertelt, dat nog ongeveer 30 jaar geleden alle vreemdelingen in Italië *Inglesi* (Engelschen) werden genoemd. Inderdaad schijnt er bij de Engelschen een ware rage voor Italië te hebben bestaan. Zoodat toen Robert Browning en Elisabeth Barrett het plan maakten, om zich na hun huwelijk

in Italië te vestigen, zij al hun best deden, om een plaats te vinden, die niet door Engelschen werd overstroomd!

Maurits Wagenvoort verhaalt ons evenwel, dat uit alle landen van Europa de vreemdelingen trokken naar dit zuidelijke land. En het is zeer boeiend te lezen, hoe zij er woonden, en er hun tijd doorbrachten, hoe zij er deelnamen aan het Carnaval, en welke feestelijkheden er bij plaats hadden, waarvan wel een der aardigste was de ren der Berbersche paarden. Maar nog véel meer verhaalt ons Wagenvoort, de veelbelezene, de veelbereisde; als *hij* ons bij de hand neemt, en rondleidt, weten we zeker op veilig terrein te vertoeven; hij is altijd uitstekend gedocumenteerd, en zijn kennis berust op een door en door soliede basis. Hij vertelt ons, hoe de reis naar Italië werd gemaakt in de achttiende eeuw, hoe het met het geestesleven in Italië was gesteld in dien tijd; hoe de Jezuïtenorde werd opgeheven, en hoe de vreemdelingen het maakten in het Rococo-gezelschapsleven te Rome. En wij volgen hem, met de belangstelling, die eenmaal gewekt, steeds blijvend is, en al mag iemand soms liever een roman dan historie lezen, deze ‘geschiedenis’ lijkt op een roman, zoo vol leven, humor, afwisseling en interessant van inhoud als zij is. Het lijkt zoo gemakkelijk, een dergelijk boek te schrijven, omdat het zich zoo prettig en zoo vlot laat lezen, maar een enorme hoeveelheid kennis, wetenschap en belezenheid is in dit boek verwerkt.

Maurits Wagenvoort heeft Italië lief, zooals ook onze Couperus het liefhad, van welke liefde ook de laatste zooveel schoone getuigenissen heeft gegeven. En wij zijn dankbaar voor deze nieuwe gave van Wagenvoort's talent, die wederom het bewijs is van zijn aangenamen stijl, zijn fijn-geestelijk inzicht en zijn ontzaglijke verscheidenheid.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

In vliegenden galop rent de Westersche wereld met het economische stelsel, dat haar beheerscht, haar ondergang tegemoet. Wat lieden, die het goede nastreven in alle landen ook bedenken, praten en doen, het helpt niets. Zij schijnt niet meer te redden, en de eenige vraag is slechts wat voor de volken verkieslijker is: dat de katastrope in eens uitbreke, of dat de kanker in haar organen door inspuitingen slepend worde gehouden tot zij allengs van uitputting sterft? Februari a.s. zou ergens, de plaats is nog niet bepaald en men spreekt nu van Den Haag, een algemeene ontwapeningsconferentie belegd, doch waarschijnlijk wel uitgesteld worden. Op aandringen van den Engelschen vredesverkondiger *lord* Cecil, ook onder diens leiding, met Herriot voor de Fransche vredesvrienden mee, werd daarvoor te Parijs, wat men zou kunnen noemen ‘een generale repetitie’ gehouden. De slotzitting daarvan ontaardde echter in een pandemonium, dat in de waardeering der naar vrede hijgende menschheid afkeer opriep tegen de eertijds zoo beminde Fransche natie, zoo geëerd, ook omdat geen volk beter stemming voor zich wist te maken door steeds te roemen op eigen edelmoedigheid en eigen geest. In Parijs, in Frankrijk, want de vijandige geest heerscht in dit geval niet enkel in Parijs, ook in zijn ‘goede stad’ Lyon werd Herriot uitgejouwd, en het schijnt er ongeraden te zijn om van ‘ontwapening’ of vermindering van bewapening te spreken. Het is niet zonder beteekenis, dat het populairste straatliedje van Parijs thans getuigt: ‘Je l'appell la Glorieuse - Ma p'tit' mimi, ma p'tit' mimi, ma mitrailleuse’.... Deze natie

verkeert in een paroxysme van vrees, ofschoon zij de sterkste is van Centraal-Europa, en ieder, die haar er op wijst, dat zìj het is, die de onvermijdelijke katastrophe aan trekt, zoodat ook haar ondergang met de andere zeker is, beschouwt zij argwanend, ook de Nederlanders, misschien meer dan eenig ander volk bereid om ongewapend de gebeurtenissen der toekomst tegemoet te leven. De tot het felste nationalisme bekeerde vroegere Communist Gustave Hervé noemde het aldus tot een pandemonium gebrachte vredescongres *'la plus folle des campagnes'* ten gunste van de ontwapening. 'De feiten', placht Lenin echter te zeggen, 'zijn hardhoofdige argumenten'.

En wat bedoelde die inleidende conferentie te Parijs, welke dan een 'generale repetitie' heette van die, welke, zegt men, in Februari zal beginnen?

'1°. De ontwapening is van vitaal belang voor de organisatie van den vrede en het herstel van het vertrouwen, waarvan de economische voorspoed afhangt.'

'2°. De ware vrijheid is niet gebaseerd op den wedstrijd in de bewapeningen, doch slechts op de samenwerking en de solidariteit der beschaafde volken teneinde den oorlog te voorkomen en zoo noodig te stuiten. Daarom moet de ontwikkeling worden nagestreefd van de internationale juridische organisatie in staat om elken aanval te verhinderen.'

'3°. De onderteekenaars van de vredesverdragen van 1919 en van de andere internationale documenten hebben den eereplicht zoowel ernstige ontwapeningsmaatregelen te nemen als de andere bepalingen van hun internationale verplichtingen na te komen.'

'4°. Een systeem van beperking en vermindering der bewapeningen van elken aard moet het mogelijk maken onder contrôle van een internationale commissie aan alle Staten verplichtingen van gelijken aard op te leggen, en door de vermindering der bewapeningen geleidelijk te komen tot de gelijkheid der volkeren in veiligheid.'

Met bazuinen wordt het in Fransche ooren gedaverd, dat, zooals Grandi, de Fascistische Italiaansche minister van buitenlandsche zaken in een radio-rede zei, 'het van een juridisch, zoowel als moreel standpunt, gezien, onbegrijpelijk is, dat eenige

landen nog steeds tot gedeeltelijke ontwapening verplicht zouden zijn, terwijl andere zich in onbeperkte vrijheid van bewapening verheugen. Slechts wanneer het beginsel van gelijkheid behoorlijk wordt geëerbiedigd en verzekerd, kan men verwachten, dat de grondslag voor een vast stelsel van vreedzame en vertrouwelijke samenwerking der volken wordt gelegd.'

Ondergang! Wie is er blind voor zelfs in ons land, dat, beweert men, er gunstiger voorstaat dan eenig ander land, dat de Westersche beschaving dien tegemoet gaat? Werkstakingen, stopzettingen der verschillende takken onzer nijverheid, een kwijnende landbouw, een ter dood veroordeelde tuinbouw, een wegslinkende scheepvaart, een kwijnende handel, een dagelijks vermeerderend aantal werkloozen, die, hoe ook ondersteund, doch bij mogelijkheid slechts karig, geestelijk uit hun voegen komen door Communistische inblazingen, zoo is het in dit gezegende land, dat, zegt men, er nog niet zoo slecht voor staat. Maar hoe moeten de andere landen er dan wel voor staan? Zoo slecht, dat om de onvermijdelijke katastrophe nog tegen te houden de tegenwoordige Duitsche regeering tot noodverordeningen is gekomen, welke veel hebben van een dictatuur, welke in drie korte volzinnen kan worden gekenmerkt: 'Wet breekt recht': variatie van het vroegere *'Not kennt kein Gebot',* als het water een groot volk tot de lippen is gestegen. 'Duitschland bezuinigt zijn staatshuishouding met tien procent', en 'met nevenregeeringen en onbevoegd soldaatjespelen is het gedaan.' En opnieuw een radio-rede, die van den Duitschen rijksminister van financiën, Mr. Dietrich, die de noodverordening aldus verklaart, dat zij niet zal blijven stilstaan voor particuliere overeenkomsten en contracten. In deze buitengewone tijden is met normale middelen niets te beginnen. Wij verkeeren in een toestand, die als een oorlogstoestand van de ergste soort moet worden gekenschetst, waarbij het heele credietgebouw der wereld en het geheele economische stelsel in gevaar is.' En terwijl, als staatshoofd tot staatshoofd, de Duitsche Rijkspresident, de eerbiedwekkende grijsaard Hindenburg, aan president Hoover van de Vereenigde Staten een brief heeft gericht, welke een ongekende noodkreet is, zooals er nog

nooit door eenig wettig hoofd van een groot volk werd uitgeklaagd, sprak de grijze 'Afrikaner', generaal Smuts, als zijn meening uit, dat 'indien Duitschland niet aan zijn geldelijke verplichtingen voldoet - en de waanzin dier verplichtingen, wordt hièr gezegd, is duidelijk voor iedereen - Groot-Britannië vroeg of laat zal moeten volgen. Het heeft geen zin aan de illusie der internationale schulden en schadevergoedingen vast te houden, welke de internationale financiën reeds in de war hebben gestuurd, en de internationale betrekkingen vergiftigd. Het tijdstip is aangebroken om deze gevaarlijke klucht te eindigen, en aan de arme wereld nieuwe hoop en moed te geven. Indien wij in gebreke blijven dit te doen, zullen wij wellicht sociale omwentelingen krijgen, waarbij veel meer dan schadevergoedingen en internationale schulden zullen worden verloren. Wij gaan zoo snel in de richting van een nieuwe crisis, wat betreft de schadevergoedingen en de schulden, dat de noodzaak van een nieuwe en wellicht definitieve regeling zeer dringend is.'

Dit is gematigde taal, doch of de waarschuwing tot de verblinden, de dooven, de bezetenen, die de wereld tot de katastrophe van het Communisme leiden, gemoedelijk wordt gezegd of in toorn en wanhoop wordt uitgeschreeuwd, het is vergeefs. Het betrekkelijk geringe getal lieden, die in dezen tijd van nood, welke steeds zoo bevorderlijk was aan het zelfzuchtige streven van hen, die op Beurs en in den handel, nijverheid, scheepvaart, vooral in het speculeeren, een 'va-banque' spelen, deze lieden zijn met egoïsme gepantserd. In dezen tijd, die naar ontwapening streeft, zijn het in de eerste plaats de particuliere wapenfabriek-concerns, die de *dies irae* over de menschheid brengen. De oorlog in China en van de Chineezen tegen de Japanners en omgekeerd? De wapenfabrikanten verdienen er geld aan. Nog steeds geldt wat de oude Amsterdammer reeder in de 17de eeuw zei, dat hij wapenen zou leveren - ook aan de vijanden, waarmee zijn volk oorlog voerde - zooals aan de Barbarijsche zeeroovers, zelfs aan de hel, ook al moest hij daarvoor de zeilen zijner schepen zengen. De Chineezen worden, en met voorkennis der regeering, ook uit Engeland van wapens voorzien. Trouwens de Japanners ook.

Verstandige winst heeft geen voorkeur. En dàt praat dan met godzalige gezichten in lange conferenties over het verkeerde, dat die twee volken, daar ver weg, tegen den Volkenbond in, waarvan zij leden zijn, hun *'frischen fröhlichen Krieg'* hebben begonnen, omdat, naar het schijnt, het Westen toch wel 'n beetje aftandsch daarvoor wordt, en niet meer zoo goed dùrft, uit vrees voor de millioenen toornenden, die in alle landen dreigen, dat hun afkeer en hun woede tegen de bestaande maatschappelijke internationale verhoudingen tot een algemeenen opstand drijven. Maar de heeren der wapenfabricatie zijn daarvoor niet bang. Laat de wereld maar vergaan, als zij maar hun dividenden kunnen uitkeeren en ontvangen. De kortzichtigen, die denken dat zij, wat zij aldus gewonnen hebben, zullen kunnen behouden, indien een Communistische omwenteling in hun land uitbreekt.

Maar er is werkelijk gevaar, dat zulk een revolutie als navolging van de Bolsjewistische, in West-Europa, in Noord-Amerika en in de Britsche 'Dominions' mogelijk is? Theodore Dreiser is, komt mij voor, de meest-representatieve van de tegenwoordige romanschrijvers in zijn land, en al zijn zijn stijl en scheppingsconceptie dan van een oude school - maar bestaat er voor een waarachtigen kunstenaar wel een school? - niet kan ontkend worden, dat zijn weerspiegelingen van het leven en de menschen in de 'athletische republiek', al zijn die dan ook uit een tijdperk, waarin hij-zelf jong was, de laatste tien jaren der negentiende eeuw, zelve athletisch bezield en gevormd zijn,

Een paar jaar geleden is van hem een boek verschenen, getiteld 'Dreisers "kijk" op Rusland' *('Dreiser looks at Russia')* als gevolg van een uitnoodiging tot hem gericht door de Soviët-regeering, een jaar of vier geleden. Hij stelde zijn voorwaarden, vóór hij die uitnoodiging aannam, opdat hij vrijelijk zou kunnen rondgaan in het haast onbeperkte land met zijn vele verschillende volken. Maar hij sprak geen Russisch, en had tolken en gidsen noodig door de Soviëtregeering uitgezocht en aangewezen, om hem te begeleiden, en het tegenwoordige leven in Soviët-Rusland te verklaren op de punten, waarop het hem anders duister moest blijven, indien hij geen contact had met

de menschen-zelf. Dat de Soviëtregeering hem uitnoodigde bewijst reeds, dat zij, ofschoon het een hulde was aan zijn groot talent, in hem een geestverwant, althans een welgezind beoordeelaar zag, en dit laatste is hij in zijn 'kijk' gebleken, zelfs nog eêr geestverwant dan welgezind beoordeelaar.

Welnu, hij erkent zelf, althans dit is tusschen de regels te lezen, dat indien er ooit, vroeg of laat, voor wat wij dan 'het Westen' noemen, sprake zal kunnen zijn van wat men een Communistische revolutie zou kunnen noemen, deze er althans geheel anders zal uitzien en niet zulke groteske vormen zal kunnen bezitten als die van het Rusland der Czaren in den baaierd van het Bolsjewisme ondergegaan. Met zulk een droombeeld is elk verschil tusschen deze semi-Oostersche Soviët-wereld en de Westersche in tegenspraak. Hij geeft het Oostersche karakter van de menschen, die thans de Bolsjewistische zegeningen ondergaan en dat van bijvoorbeeld de Amerikanen, doch het geldt ook voor andere Westersche volken, zeer typeerend aan door het leven en zijn verschijnselen te vergelijken met een dier *'skyskrapers',* bijvoorbeeld van twee-en-dertig verdiepingen. De Westersche menschen gaan voor hun belangen, denken, wenschen zelden per lift hooger, althans in hun meerderheid, dan de tien onderste, maar die kennen zij goèd, en zij zijn nauwelijks nieuwsgierig naar het leven en zijn verschijnselen van de twee-en-twintig hoogere. Omgekeerd is dit het geval met de Russen in hun meerderheid, voor wie leven en verschijnselen der tien onderste étages weinig voor hun bestaan noodzakelijks bezitten, doch die het liefst verkeeren in de hoogere regionen, waar men het algemeene leven veel verder kan overzien, doch, met het hoofd in de wolken, eigenlijk niets met groote helderheid waarneemt, en daardoor eêr geneigd is om datgene wat er te zien zou kùnnen wezen, in wat nog niet is maar wòrden kan, te verdichterlijken. 'En', zegt Dreiser: 'het ware toch te wenschen, dat de Westersche menschheid wat meer belangstelling en liefde toonde voor leven en verschijnselen van de hoogere étages', en daarmee is wel ieder doordenkende ziel het met hem eens.

Geestverwant, Dreiser? Jà. Deze Bolsjewistische omwenteling is er vooral een geweest - niet van wat men gewoonlijk

noemt ‘de proletariërs’, wier man Kerenski was. Elders zijn de proletariërs in maatschappelijk welvaren opgekomen door de Sociaal-democratie, en allengs min of meer welvarende kleinburgers geworden. Hun gelederen zullen helaas nu door den nood der tijden worden gedund in de vlucht naar radicaler begeerten. Neen, het is in Rusland een dictatuur van slokkers, slampampers en paupers onder leiding van een betrekkelijk kleine groep overtuigde, dus intellectueele Communisten. Maar deze Russische of half-Aziatische slokkers, slampampers en paupers werden door het Czarisme bejegend en beschouwd als beesten, en hun leven was beestelijk in alle opzichten. Zelfs de jammerlijkste slokkers, de meest futlooze slampampers, de ellendigste paupers in Westersche landen doorleven hun ontbering onder gunstiger voorwaarden dan het door de mentaliteit van onderdrukkers en onderdrukten in de Ruslanden mogelijk was. Deze menschen zijn nu in dat veelgeprezen Soviët-Rusland opgekomen, en de duffe luchtjes van hun mentaliteit en nog steeds vuile, maar warme kleeren, hun bijeenhokken in één-kamer-woningen, waar overal ‘moeder de vrouw’ nu haar potje kookt op naar petroleum stinkende z.g. ‘blauwbranders’ van het Russische merk ‘Primus’, een walm die heel Rusland vervult, hangen als een maatschappelijke mist over heel dit belangrijk deel der wereld. Onder het Czarisme bezaten zij geen woningen, althans geen die voor menschen konden dienen; nauwelijks lompen om hun naaktheid te bedekken, ‘moeder de vrouw’ kookte niet op walmende ‘primus’-branders. Dank zij het Bolsjewistische Communisme zijn zij er althans nu beter aan toe. Zij hebben ook nu niets te zeggen, maar wenschen ook niets in het midden te brengen. Zij zijn overtuigd, altijd met hun gedachten in de twee en twintig hoogere étages van het leven, dat dit niet beter kan zijn dan het is. Wat Amerika? Wat Rusland? Zeker, Amerika is Rusland nog steeds in werktuigen en practische opzichten vóór, doch het zal op die punten door het in hun oog nog steeds ‘heilige Rusland’ binnenkort zijn ingehaald. Immers ‘het Russische volk’ heeft alles uitgevonden, wat zijn leven thans zooveel aangenamer maakt dan het voorheen was. Telefoon, ‘radio’, gramofoon overal, allemaal Russische uitvindingen, en de

Amerikaansche landbouwmachines in alle dorpen er bij, waarop zij slechts hebben aan te merken, dat deze hen dwingen tot een snelheid, welke niet met hun tragen aard strookt. De andere volken? Natiën van slaven door bloedzuigers geregeerd.

Soms neemt Dreiser in zijn 'kijk' een humoristisch loopje met deze Russische zelfoverschatting, te grappiger omdat de woorden zoozeer in strijd zijn met de daden. De Russen spreken veel over vooruitgang en dat hun land en hun systeem weldra heel de wereld zullen overwinnen, maar zij zijn nog de oude Oosterlingen gebleven. Voorheen zeiden zij op alles: 'het komt er niet op aan'. Nu heet het: 'er is tijd genoeg'. Zelfs op hun spoorwegen. Dreiser vertelt, dat hij eens negentien uur op zijn trein heeft moeten wachten, onder de geruststelling: 'er is tijd genoeg'.

Welnu, welk denkend mensch acht het mogelijk, dat een dergelijke mentaliteit en haar levensvolbrengingen voor Westersche Volken eenige aantrekkelijkheid kunnen hebben, zij die sinds anderhalve eeuw, ook door omwentelingen, jà, maar vooral door die omwentelingen, welke steeds de maatschappelijke dienen vooraf te gaan, de omwentelingen der hersenen, de omwentelingen van het algemeene denken, zich een levensstandaard hebben geschapen, welke in haar laagste verhoudingen, hoe vol ontbering ook, reeds sinds lang beter was dan wat nu door de Bolsjewistischen levensstandaard in Rusland bestaat, en waarover Dreiser, die toch waarschijnlijk wel blij zal geweest zijn, dat hij het Russische stof van zijn zolen heeft kunnen schudden, met zooveel welbehagen en ingenomenheid soms schrijft. Communisme is de toekomst? Men kan een Fransche Alexandrijn, aldus vertaald, er op toepassen: 'Montaigne zei: 'ik weet niet', en Rabelais: ''t Kan wezen'. Maar in ieder geval niet in het Westen een Communisme naar Bolsjewistisch model. Dit is uitgesloten. Onze slokkers, slampampers en paupers zelf zouden haar niet wenschen, indien zij wisten wat zoo iets in de werkelijkheid beteekent. Ongelukkigerwijs weten zij dit niet en vernemen zij van zoogenaamde 'intellectueelen' er slechts harmonieën van schoonheid over.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk
(Vervolg van blz. 758.)
Les vrilles de la vigne.

Nadat het huwelijkspaar Colette-Willy uiteen was gegaan, gaf Colette een bundel korte verhalen in het licht, dien zij: *Les vrilles de la vigne* noemde; (welke bundel vele malen is herdrukt en o.a. óok verscheen in de editie *Le livre moderne illustré* bij Ferenczi et fils te Parijs, met zeer mooie en toepasselijke houtsneden van Clément Serveau.)

Het eerste verhaal, dat aan het boek den titel heeft gegeven, is een soort van allegorie, waarin Colette, naar mij dunkt, de gevoelens heeft beschreven, waardoor het haar onmogelijk was, haar huwelijk voort te laten bestaan.

Zij vertelt, dat de nachtegaal vroeger, evenmin als andere vogels, zong des nachts. Doch eenmaal had de nachtegaal zich te slapen gezet op een wilden wingerd, waarvan de taaie krulletjes, die ieder kent, zich dien nacht zóo sterk ontwikkelden, dat de vogel er geheel door ingewikkeld werd.

....Les vrilles de la vigne poussèrent si drues cette nuit-là, que le rossignol s'éveilla ligoté, les pattes empêtrées de liens fourchus, les ailes impuissantes....

Met de uiterste moeite bevrijdde hij zich, en zwoer een duren eed, dat hij in de lente niet meer zou gaan slapen, zoolang de *vrilles de la vigne pousseraient.* En om zich wakker te houden, zong hij den heelen nacht:

Tant que la vigne pousse, pousse, pousse,
Je ne dormirai plus!
Tant que la vigne pousse, pousse, pousse....

En na dit sprookje verteld te hebben, - waarschijnlijk een overlevering van haar ‘pays’, zegt Colette opeens met groote bitterheid:

Cassantes, tenaces, les vrilles d'une vigne amère m'avaient lieé, tandis que dans mon printemps je dormais d'un somme heureux et sans défiance. Mais j'ai rompu d'un sursaut effrayé, tous ces fils tors, qui déjà tenaient à ma chair, et j'ai fui....

En, gaat zij voort:

Pour me défendre de retomber dans l'heureux sommeil, dans le printemps menteur où fleurit la vigne crochue, j'écoute le son de ma voix.... Parfois, je crie fiévreusement ce qu'on a coutume de taire, ce qui se chuchote très bas....

Om *wakker te blijven,* verheft zij haar stem, en zij zou willen: dire, dire, dire tout ce que je sais, tout ce que je pense, tout ce que je devine, tout ce qui m'enchante et me blesse et m'étonne.... En zij vergelijkt haar veelsprekendheid met de *volubilité de l'enfant, qui parle haut pour se rassurer et s'étourdir.*

En zij eindigt:

Je ne connais plus le somme heureux, mais je ne crains plus les vrilles de la vigne....

Is dit niet een fijne, geresigneerde levensallegorie? En mogen we hierin niet het beeld van Colette's bestaan-zelve zien, dat zij op zoo dichterlijke wijze voor ons heeft geplasticeerd?....

Een mooie, rijke verzameling is *Les vrilles de la vigne,* die Colette's talent op de meest verschillende wijzen toont, zooals een steen, in facetten geslepen, ons telkens een anderen lichtgloed en kleur doet zien.

Al meermalen heb ik het gezegd, hoe diep Colette de natuur aanvoelt, en hoe onnavolgbaar zij haar gevoelens weet uit te beelden. In dezen bundel zijn het *Nuit blanche, Jour gris, Dernier feu,* waarin wij onweerstaanbaar worden geboeid, door haar visies en haar schilderingen, en men begrijpt, hoe intens wáár het is, als zij haar sensatie van de natuur op *deze* wijze beschrijft, - dat zij, na een dag buiten te hebben doorgebracht, is:

.... toute ivre d'un plaisir sans nom parmi les hommes, le plaisir ingénu des bêtes, heureuses dans le printemps....

‘Dronken van een pleizier, dat de menschen niet kennen... het argelooze pleizier van het dier, dat zich verheugt in de lente....’

Is het niet goed gezegd? En is het niet de wáárheid, dat de mensch, over het algemeen, dit argelooze pleizier niet kent? Wie is er in den tegenwoordigen tijd nog, die *genoeg* heeft aan zonneschijn en zoele lucht, aan mollig water en 't malsche gras? Het was William Long, de kenner en voeler van dier en natuur, die ons vertelde, dat, zoodra een dier, een hevig gevaar is ontkomen, hij onmiddellijk weer terugkeert tot zijn gerusten, zorgeloozen staat. Een hert bijvoorbeeld, lang door de honden nagejaagd, zwemt een stroom over, weet, dat hij veilig is, en.... begint oogenblikkelijk te grazen. Hoe kan zoo iets bestaan? vraagt *de mensch* zich af? En het antwooord is, dunkt mij, dit: omdat het dier in het oogenblik leeft, en geen herinneringssmart en geen toekomstvrees kent.

Er is bijna geen enkel mensch, die argeloos gelukkig is, - laten wij nog verder gaan, en zeggen: die argeloos gelukkig *durft* zijn. Gesteld, op een zeker moment, zijn uiterlijke en innerlijke omstandigheden geheel naar wensch. Is de mensch nu rustig en tevreden, is hij voldaan met het goede oogenblik, waarin hij leeft? Welneen, welneen, bijna nooit. Hij zegt: Zeker, nú zijn de dingen goed, maar wat heb ik al niet dóórgemaakt! Ik heb dit verlies geleden en die teleurstelling ondergaan; ik heb smaad ondervonden, en moetie, nood en gebrek zijn mijn deel geweest. En wie zegt me, hoelang ik mijn geluk houden mag? Wie weet, wat me in de toekomst wacht!....

Zóó spreekt de mensch, en verbittert zich het *heden,* doordat hij zich niet losmaken *kan* van zijn verleden, en altijd in angst voor de toekomst te beven zit. Het dier echter geeft zich over aan het oogenblik, en is door zijn gelukkige beperktheid, bevoorrecht boven den armen, zieligen, piekerenden mensch. En ook Colette voelt zich bevoorrecht, omdat zij op sommige oogenblikken kan wezen: ivre d'un plaisir, le plaisir ingénu des bêtes....

De liefde voor haar ‘pays’, waar zij één was met de natuur, is Colette altijd bijgebleven. ‘Le parfum des bois de mon pays égale la fraise et la rose!’ Als je dáar bent, zegt zij, dan ruik je de rijpheid van vruchten, ‘fruits insaissisables’, maar waarvan je den welriekenden geur inademt bij elken stap.

O, zegt zij, die bosschen van mijn land.... ‘C'est une forêt ancienne, oubliée des hommes et toute pareille au paradis....’

‘Si tu suivais, dans mon pays, un petit chemin que je connais, jaune, et bordé de digitales d'un rose brûlant, tu croirais gravir le sentier enchanté qui mène hors de la vie.... Le chant bondissant de frelons fourrés de velours t'y entraine et bat à tes oreilles comme le sang même de ton coeur, jusqu'à la forêt, làhaut, où finit le monde’....

Zij ziet zichzelve als kind, als zij in de bosschen naar de wilde bloemen zoekt, naar de: primèveres de Paques, les jeannettes jaunes au coeur safrané, et les violettes, les violettes, les violettes.... Je revois une enfant silencieuse que le printemps enchantait déja d'un bonheur sauvage, d'une mystérieuse joie.... Een kind, dat zich gevangen voelde op school, en gráag al haar kleine bezittingen ruilde voor de premiers bouquets de violettes des bois, rapportés par les petites bergères des fermes environnantes.... O, violettes de mon enfance!.... violettes blanches et violettes bleues, et violettes d'un blanc-bleu, veiné de nacre mauve.... O, violettes de mon enfance!....

Ja, ook *ik* ken het geluk der eerste viooltjes.... Ik herinner mij, hoe ik, als heel klein meisje, in het park van Huize ter Meer, waar ik mijn heerlijke kindsheid doorbracht, in het koele gras zocht naar de Maartsche lenteboden, of, verder in de boschlanen, naar de frêle witte anemonen, aan den rand licht aangeroosd.... de bekoorlijke, fijne, ronde kelkjes, door Walter Crane *frail windflowers* genoemd, of naar de lelietjes van dalen, die Colette óók al weer zoo fascineerend beschrijft:

....entre deux valves de feuilles, allongées en coquilles de moules, mystérieusement s'arrondissent ses perles d'un orient vert, d'où coulera l'odeur souveraine....

O, Colette heeft gelijk. De herinnering aan onze jeugdjaren, in den tijd, dat wij nog waren als het argelooze dier, kunnen wij nooit vergeten.

Maar *wie* heeft ooit zóo bekorend en suggestief de natuur in woord gebracht als zij?.... Wel, in Holland wordt Colette hierin op zij gestreefd door onze eminente dichteres Hélène Swarth, die eveneens de natuur ziet en schildert als een ras-artieste, èn als een diep-gevoelige vrouw.

Wij weten, hoezeer het Colette mogelijk is zich te verplaatsen in de sentimenten, opvattingen en gewaarwordingen van het dier.

Lees eens Nonoche, - het binnenleven van een poes, die, een tijdlang niets dan moeder geweest zijnde voor haar, eigenlijk reeds te groot wordend jong, bij den verren roep van een mannelijken geliefde opeens weer den hartstocht der *grande amoureuse* in zich voelt wakker worden.... En lees vooràl de nieuwe Dialogues de bêtes, die in dezen bundel zijn opgenomen, weder samenspraken tusschen hond en kat, waarin de karakters meesterlijk zijn volgehouden, en waarin wij veel vernemen over Elle. (Colette.)

Zooals men weet, is, na haar scheiding, Colette opgetreden in musichall en theater, waar zij heeft gedanst, geacteerd, en pantomime gespeeld. Zij heeft daarover waarschijnlijk wel eens het een en ander moeten hooren, maar: Je veux faire ce que je veux! roept zij sterk en hoogmoedig uit, en Toby Chien hoort haar aldus:

'Je veux jouer la pantomime, même la comédie. Je veux danser nue, si le maillot me gêne et humilie ma plastique. Je veux me retirer dans une île, s'il me plaît, ou fréquenter la société.... Je veux écrire des livres tristes et chastes, où il n'y aura que des paysages, des fleurs, du chagrin, de la fierté, et la candeur des animaux charmants qui s'effraient de l'homme.... Je veux sourire à tous les visages aimables, et m'écarter des gens laids.... Je veux chérir qui m'aime et lui donner tout ce qui est à moi dans le monde.... Je veux.... je veux!.... Je veux danser pour le seul plaiser de danser, d'accorder mes gestes au rhythme de la musique, de virer, brûlée de lumière, aveuglée comme une mouche dans un rayon.... Je danserai, j'inventerai de belles danses lentes où le voile parfois me couvrira, parfois m'environnera comme une spirale de fumée, parfois se tendra derrière ma course comme la toile d'une barque..... Je serai la statue, le vase animé, la bête bondissante, l'arbre balancé, l'ésclave ivre....

Wie zegt, dat ik mij verlaag, door op te treden in het publiek? vraagt zij verontwaardigd. Je ne me suis jamais sentie plus digne de moi-même!....

Er zijn uit dien tijd photografieën van Colette, die haar toonen in plastische standen, gedrapeerd in wijde, witte gewaden, waarin zij, met de onvergelijkelijke gratie van haar prachtig lichaam en haar wel-geëvenredigde gebaren, er werkelijk uitziet als een 'statue', als een 'vase animé', als een 'arbre balancé'....

En even hooren wij nog, hoe zij vertelt, dat ‘Lui’ werd omringd door zich aan hem opdringende vrouwen, aan wie hij geen weerstand bieden kon, vrouwen, die háár haatten en kwaad van haar spraken, en ‘toutes elles souhaitaient ma mort’.... terwijl zij tegen Hem beweerden ‘la vraie Claudine’ te zijn.... totdat Zij, gekrenkt en diep beleedigd heeft uitgeroepen: adieu! adieu à tout! Je Le leur laisse!....

Maar denk daarom nu niet, zegt zij, dat mijn leven ledig en ‘inutile’ zou zijn. Ik heb alles lief wat mooi is, en wàt ik liefheb vermooi ik nog door mijn gedachten. En als ik liefheb, het schoone wat ik ontwaar, dan is dat voor mij, wat ik noem: le frôlement du bonheur. Frisson mystérieux.... angoisse légère que je cherche et qui m'atteint devant un cher paysage argenté de brouillard, devant un ciel où fleurit l'aube, sous le bois où l'automne souffle une haleine mûre et musqueé.... Tristesse voluptueuse des fins de jour, bondissement sans cause, d'un coeur plus mobile que celui du chevreuil, tu es le frôlement même du bonheur, toi qui gis au sein des heures les plus pleines.... Et on oserait dire ma vie inutile et vide....?!

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

L.J. Rogier: *Hendrik van Veldeken. Inleiding tot den dichter en zijn werk met bloemlezing.* Leiter-Nypels te Maastricht.

Het motto, waaronder dit werk is ingezonden, *Tusschen twee werelden,* is suggestief. Het wijst op de uitzonderlijke positie, die Limburg inneemt in het Nederlandsch verband en die Veldeken als een plant van dezen bodem moest innemen in de Nederlandsche en Europeesche letterkunde. In het woord-vooraf van het Veldeken-comité staat te lezen: 'Indien men Nederland ziet als een hoek van West-Europa, waarvan de eigen aard bepaald wordt, doordat het 't snijpunt is der groote West-Europeesche kulturen, dan is Zuid-Limburg tusschen twee werelden in, een zeer zuivere vertegenwoordiger van den Nederlandschen aard. Hoe paradoxaal het misschien voor een of ander moge klinken, dat "de merkwaardigste hoek van Groot-Nederland" een der meest Nederlandsche deelen van Nederland is.'

Mogelijk is in bovenstaande woorden de juiste visie vastgelegd op de Nederlandsche taal en cultuur, maar dan zou de bizondere ligging van ons land geen voordeel zijn, want van beide zijden zouden de stroomingen het aanvreten en bestoken. Veldeken is de man, die den invloed heeft ondergaan der beide groote naburige culturen, die hij gedeeltelijk in zijn eigen taal tot uiting heeft gebracht. Hij was ingedrongen in de in zijn tijd reeds gevorderde Fransche beschaving en in de werken van de Provençaalsche troubadours. Hoewel hij in het begin heeft gedicht in de taal van zijn gewest, de omstreken van Hasselt, heeft hij in den loop van zijn dichterleven meer en meer het Hoogduitsch gebruikt. Zijn *Servaas-legende,* zijn Eneïde (de vertaling van de Fransche *Roman d'Enéas*) zijn minneliederen zijn niet tot ons gekomen, zoo als hij ze heeft geschreven, daar ze door latere afschrijvers en zangers bij het gebruik in Duitschland zeker meer en meer zijn verduitscht. De gewestelijke taal uit zijn tijd is op het oogen-

blik weinig of niet bekend en om al deze redenen moet het zeer moeilijk zijn den ouden dichter juist te meten en te wegen met betrekking tot onze letterkunde.

De heer Rogier stelt ons Veldeken voor als een zeer bereisd man van groote ondervinding en van Europeesche cultuur en verdedigt deze meening met goede gronden. Het verblijf van den dichter aan het Thüringsche hof staat vast en zijn Eneïde is een beeld van de feodale maatschappij van de twaalfde eeuw.

'Maar syntheties bekeken, maakt de Eneïde toch sterk de indruk het werk te zijn van een wereldkenner, een ervarene, die veel gelezen, maar ook zeker veel gezien heeft, die zich een ruimte van blik verworven heeft, bezwaarlijk te krijgen in een rustig leven op de vorstelijke burcht of vissend en landbouw-beoefenend op de eigen heerlijkheid'.... Aan de hand van de hoofse epiek, aan de hand van Eneas, zien we herrezen de hofwereld der Plantagenets, die van Champagne, Picardië en Artois, de dertiende-eeuwse verfranste wereld der Dampierres, misschien de kring der graven van Loon; ook het schitterend hof der Hohenstaufen en het leven der Thüringse vorsten, dat Veldeken op zijn oude dag zou aanschouwen. Deze wereld is in de Eneïde belichaamd. Dit er in zoekende, doen wij Veldeken recht.' Aldus verduidelijkt de heer Rogier voor ons deze dichterfiguur.

De treklust van den Limburger, altijd geneigd tot wegzwerven uit eigen streek en milieu en tot het zich storten hals over kop in een der twee groote culturen, die zijn gewest raken, zien wij belichaamd in deze eenzame schildwacht, die staat aan het begin van onze letterkunde. 'Daarmee (met het ontstaan van de roman d'Enéas) is in Normandiese lucht de hoofse ridderroman geboren. Een kwart eeuw later is de Roman d'Enéas zijn schoolmakende zegetocht door het Germaansche land reeds begonnen: omstreeks 1175 heeft Henric van Veldeken hem reeds voor het grootste deel vertaald. Hiermee sloeg de Limburger de brug tusschen de nieuwe Romaanse epiek en de Germaanse letterkunde. Aan zijn Eneïde dankt hij zijn bemiddelende plaats tusschen de twee werelden. De Eneïde van Henric van Veldeken is een zeer vroege aftakking uit de nieuwe Fransche epiek.' Dit lezen wij op pag. 47 van dit boek.

In de minneliederen, geïnspireerd op de Noord- en Zuid-

Fransche voorbeelden, maar meer op deze laatste, heeft onze Limburger een eigen noot, zegt de heer Rogier, die de landaard van de dichter kenmerkt. Zoo heeft hij ook in de Eneïde weggewerkt, wat hem al te fantastisch voorkwam: ‘Als het origineel een wonder vermeldt, laat Veldeken het meestal weg of hij mitigeert het. Een pijl, die Eneas treft, vliegt in de Fransche roman op mirakuleuse wijze weer terug uit de wond; Veldeken laat dan dokter Japis met tangen aan het werk gaan’, staat op pag. 87.

Na het aandachtig lezen van deze studie blijven vele vraagteekens als dwaallichten zweven om Veldekens figuur. Maar toch is het aangenaam zich te verdiepen in al de onderstellingen, die de schrijver oproept en er is een satisfactie in de gedachte, dat hij waarschijnlijk niet ver van de waarheid is. Hij heeft licht laten vallen op Veldekens figuur, de baanbreker onzer letterkunde. Hij heeft hem bekeken en belicht naar alle zijden. Hij doet recht aan de moeilijkheden van den voortrekker, die de voorbeelden en vormen, die hij vond heeft toegepast in een taal, die daar nog niet voor was gebruikt. Hij was de man, die de toepassing heeft gebracht, ook voor de Duitsche dichters, van de strenge epische versbouw en het zuivere rijm (pag. 75). Al heeft de minnezanger zich in de loop zijns levens van zijn gewestelijke taal verwijderd en meer en meer het Hoogduitsch als schrijftaal gebruikt, al staat hij met één voet in onze letterkunde, met de andere in die onzer Oostelijke buren, hij blijft in tijdsorde de eerste Nederlandsche schrijver. De hoofddichters der Duitsche litteratuur in de Middeleeuwen eerden hem als hun meester, als de man die volgens Godfried von Straszburg

> (er) impete daz êrste riz
> in tiutscher zunge,
> dâ von sît este ersprungen
> von die bluomen kâmen....

Rudolf von Ems spreekt van hem, als den wisen man, der rehte rime allerêrste began en Wolfram von Eschenbach roept uit:

> ôwê daz so fruo erstarp
> von Veldeke der wise man!

Voor de scherpzinnigheid en de volharding, waarmee de schrijver van deze verhandeling zich door alle moeilijkheden der onderzoekingen heeft heengeslagen, mogen wij hem dankbaar zijn. Het Veldeken-probleem is nu van vele zijden belicht en de oude dichter is een realiteit voor de Nederlanders geworden, mede door de bloemlezing, die op deze Inleiding volgt. Voor die er zich inwerkt gaat van deze regels een bekoring uit en het is begrijpelijk, dat dr. André Schillings, een Limburger, met piëteit naar den ouden landgenoot terugzag en zijne minneliederen herdichtte.

In de middeleeuwen is het land van Limburg vruchtbaar geweest aan kunstenaars. De streek van Maastricht zond ze naar alle zijden heen. Meister Wilhelm von Herlen ging naar Keulen en de van Eycken trokken van Maaseyck naar Vlaanderen. Ook de bouwers van de Maastrichtsche kerken Sint Servaas en Onze Lieve Vrouwe, waren groote artiesten, zooals Noord-Nederland er geen heeft gehad.

De kunstzinnige Maastrichtsche uitgever Charles Nypels heeft aan dit boek groote zorg besteed, oude afbeeldingen en stukken van het Leidsche Sint-Servaas-handschrift zijn gereproduceerd. De tekst is gedrukt met een schoone scherpe letter, die duidelijk is en prettig voor de oogen.

J. de Haas: *De ervaringen van een zieke.* Gebrs. Bos, Franeker.

In den laatsten tijd is door eenige kleine geschriftjes, o.a. *De ervaring van een zieke,* opnieuw de aandacht gevestigd op graaf Cesare Mattëi, een hoogstaande en belangwekkende persoonlijkheid, die voorname betrekkingen heeft bekleed bij de pauselijke regeering van vóór 1870. In het jaar 1848 trok Mattëi zich na den politieken moord op zijn vriend Rossi, minister van Pius IX en specialiteit in het strafrecht, uit het openbare leven terug en wijdde zich geheel aan de wetenschap. Hij studeerde biologie, physiologie, chemie, botanie. Omdat hij veel belang stelde in het welzijn der bewoners van de uitgestrekte bezitting, die bij zijn kasteel, la Rochetta in de Apenynen behoorde, was hij bij de bezoeken aan zijn zieke onderhoorigen dikwijls getuige van de machteloosheid der geneesheeren tegen de vijandelijke ziekten en

gedreven door de zucht om de lijdende menschen te helpen, ging hij zich op de medische wetenschappen toeleggen. Daar hij zich door de allopathie niet tevreden gesteld zag, wendde hij zich naar de door Hahnemann geschapen homeopathische geneeswijze en nam van hem het principe *Similia similibus curantur* over, maar stelde een nieuwe artsenijleer op, door hemzelf gevonden. Ook Paracelsus had hij ijverig bestudeerd. Door gisting scheidde hij de geneeskrachtige sappen uit de planten af en stelde daaruit een niet talrijke serie van geneesmiddelen samen. Hij nam de minimale doseeringen van Hahnemann over, doch in tegenstelling met dezen laatste, die slechts enkelvoudige middelen toelaat, gaf Mattëi op grond van zijn ervaringen de voorkeur aan combinaties der verschillende plantensappen. Een ander verschil met het systeem van Hahnemann is dat daarin mineralen worden toegepast, terwijl Mattëi slechts plantaardige stoffen gebruikt.

Het schijnt, dat de Italiaan zich hoofdzakelijk richt tegen de ziekelijke toestanden van het menschelijk lichaam en niet zoozeer de ziekte op zich zelf aanvalt, dat hij er dus naar tracht het lichaam in staat te stellen zichzelf te genezen. Aan deskundigen zij het overgelaten deze methode kritisch te onderzoeken, maar wel kan ook de leek constateeren, dat het historisch vaststaat, dat Mattëi in Rome, waar hem het groote Theresia-hospitaal ter beschikking was gesteld, duizenden genas, waaronder veel ongeneeslijk verklaarden.

Dat een nieuwe methode vijandig wordt ontvangen door de vertegenwoordigers der oudere wijsheid, is helaas een telkens wederkeerend verschijnsel, dat wortelt in de minder goede menschelijke qualiteiten. Het blijkt zelfs, dat de Hahnemannsche homeopathen, zelf nog niet geheel ontkomen aan den vijandigen druk der vertegenwoordigers der officieele wetenschap, deze jongere spruit der homeopathie, de Mattëi-methode, met bijl en knuppel te lijf gaan. De historie herhaalt zich, sinds eeuwen zijn de onderdrukten tot onderdrukkers geworden.

In ieder geval gaat het er niet om of de doctoren een afkeer van veranderingen hebben, maar of de lijdende menschen worden verlicht en genezen en het eenvoudige, pretensielooze boekje ‘De ervaring van een zieke’ geeft een interessanten kijk op zulk een geval van genezing. Dat graaf Mattëi 87 jaar oud werd en zijn

meest voorname patient Pius IX, dien hij van een vetziekte genas, ook een bizonder hoogen leeftijd mocht bereiken, pleit voor de efficaciteit van deze geneesmethode, immers de ironie van het lot heeft juist aan vele gezondheidsapostelen slechts een kort leven gegund. Na zijn genezing wenschte de Paus de samenstelling der middelen te kennen, die hij had gebruikt, want in de eerste jaren hield Mattëi deze geheim. Toen de graaf aan zijn verzoek had voldaan, riep Pius uit: 'O, God, hoe oneindig groot zijt gij, daar gij in zoo eenvoudige plantenvezels een zoo geweldige geneeskracht hebt gelegd.'

Tien jaren lang heeft Mattëi zijn middelen gratis afgestaan aan artsen en patiënten, maar daar sommigen van dezen er handel in begonnen te drijven, zag hij zich genoodzaakt een matigen verkoopsprijs er voor vast te stellen. Volgens mededeeling der Matthëi-homeopathen passen in Duitschland meer dan 600 doctoren deze geneeswijze met succes toe.

Hoewel hij geen examens in de medische wetenschappen heeft afgelegd, hebben verschillende Italiaansche universiteiten aan dezen ontdekker den doctorstitel gegeven. Het zijn dikwijls leeken en geen vakmenschen geweest, die nieuwe vindingen in zwang hebben gebracht en later heeft dan de officieele wetenschap hare adhesie verleend. Het gebouw van de medische wetenschap is op het oogenblik een labyrint, zelfs voor de vakmenschen en het is zeer moeilijk daar den weg te vinden, maar dit staat in ieder geval vast, dat de homeopathie veel fijner in de schuilhoeken van het menschelijk lichaam opereert dan de allopathie. Wel mag men aannemen, dat de chirurgie in den laatsten tijd groote vorderingen heeft gemaakt, doch de genezing der inwendige ziekten, dit mag worden geconstateerd, is nog weinig vooruit gekomen en de op goed geluk toegediende medicamenten maken den patiënt dikwijls nog zieker dan hij is. Men meene echter niet, dat het verkeerd aanwenden der homeopathische middelen geheel schulde loos zou zijn, doch in ieder geval hebben zij nooit de schadelijke nevenwerking der allopathische medicamenten, die in zulke groote doseeringen worden verstrekt.

In ons land heeft de homeopathie nog niet de plaats, die haar toekomt en haar is gegeven in andere landen, zoo als in Engeland en Amerika. Aan de universiteit van Berlijn wordt zij gedoceerd

en in Duitschland bestaat bij de allopathen in den laatsten tijd een groote toenadering tot de leer van Hahnemann.

Een principieel boekje.

Het is een belangwekkend boekje, dat Mevrouw Laman Trip-de Beaufort uit de geschriften van Isaäc van Ninive heeft samengesteld.[1)] Deze mysticus, geboren in de tweede helft der zevende eeuw, leefde in een klooster bij Ninive. De roep van zijn wijsheid en heiligheid was de oorzaak van zijn verkiezing tot bisschop; maar na een vijftal maanden reeds legde hij die waardigheid neer 'uit gronden aan het nageslacht onbekend', zegt de vertaalster, 'in het gebergte trok hij zich als kluizenaar terug....' Hij, die heeft kennis genomen van den gedachtengang van den ouden asceet, zal het echter niet vreemd vinden, dat hij het bisschopsambt als een ondragelijke last beschouwde en de eenzaamheid verkoos. Als kluizenaar verdiepte hij zich meer en meer in de mystiek en leefde geheel innerlijk. Op het eind van zijn leven was hij blind.

Isaäc van Ninive schreef in het Syrisch en onze landgenoot Professor A.J. Wensinck vertaalde eenige zijner tractaten uit het Syrisch in het Engelsch, naar welk werk Mevrouw Laman Trip dit boekje in het Nederlandsch heeft samengesteld. Deze hoogleeraar heeft Isaäc van Ninive behandeld in zijn boek 'Oostersche Mystiek. Christelijke en Mohammedaansche'. (Uitgave Paris, Amsterdam.)

In de inleiding stelt de vertaalster ons den ouden ascetischen schrijver voor: 'Isaäc, als elke mysticus voor en na hem, wil het pad der eenzaamheid loopen om te komen tot een uiterlijke en derhalve innerlijke bevrijding van elk soort der aardsche gebondenheid. Verhoudingen tot menschen en dingen vervullen het gemoedsleven niet alleen, maar bezetten hoofd en hart, zelfs de genegenheden voor menschen leggen geest en ziel aan banden; de omgang met menschen is nooit bij voortduring volstrekt zuiver, daarom drukt hij veelal neer. De geheel naar binnen gekeerde mensch zal daarom met vrijen wil zich losmaken van dit bestaan en een ledig leven verkiezen, een leven zonder eenige voorkeur

1) H. Laman Trip-de Beaufort: *Uit de geschriften van Isäac van Ninive.*

boven een bestaan waarin de daad als het hoogste wordt geacht.'

Er zit in deze bladzijden een grond, waarvan de diepte alleen door nauwkeurige ervaring kan worden gepeild. Niettemin zijn er in de geschriften van Isäac grondbeginselen blootgelegd, waarvan de juistheid en de waarheid voor een hedendaagsch denker betwistbaar mag heeten. Om een voorbeeld te noemen neem ik het verhaal van twee broeders, waarvan er een op sterven ligt en het bezoek verlangt van zijn broeder, die in de nabijheid vertoeft. Deze weigert zijn zieken broeder te bezoeken en laat hem alleen sterven, want: 'indien ik uitga, dan zal mijn ziel iets van haar zuiverheid tegenover God inboeten, zelfs broeders in den geest laat ik na te bezoeken, zou ik dan natuurlijke banden meer eeren dan Christus? En zoo ging zijn broeder in den dood zonder hem gezien te hebben.' Zoo vertelt Isäac deze gebeurtenis.

Andere heiligen en mystici uit het Christendom hebben anders gehandeld. Van Franciscus van Sales, Augustinus, Teresia van Avila is dit bekend. Welk is hier de ware weg en waar loopt de draad der juiste levensrichting? Indien ik mij in het labyrint van deze grondbeginselen begeef, kom ik er niet zoo gemakkelijk uit en zal ik mij met een wanhoops-decisie er door moeten slaan.

Over iedere bladzijde van dit boekje valt na te denken en te mijmeren, want niet zoo direct is het practische resultaat van deze bespiegelingen duidelijk. Er zit meer achter dan men oppervlakkig zou denken en er moet reeds een lange weg zijn afgelegd om tot deze resultaten te komen. Het is niet gemakkelijk, staande in de samenleving, in den omgang met de menschen, de waarheid er van in te zien of er practisch zijn nut mee te doen.

Anders is het gesteld met Kempis' Navolging of zijn andere geschriften. Hoewel ook deze zieleleider waarschuwt tegen de gevolgen van den omgang met menschen en de eenzaamheid aanprijst als de veiligste weg, erkent hij toch de plicht van het leven tusschen zijn medeschepselen. De methode van Isäac van Ninive is die van de volkomen vlucht met achterlating van de bagage van alle persoonlijke ambitie, neiging of voorkeur. De menschen en hun gedoe bestaan voor hem niet meer. Hij is hard tegenover den medemensch, hij is ook hard tegenover zich zelf. Hij is alleen bezig met zijn eigen innerlijk leven en een opgaan in de gemeenschap der menschen is voor hem uit den booze. Wij staan hier

voor een zeer moeilijke beslissing. De geest van onzen tijd is vijandig aan het individualisme en wil, dat de mensch zich oplosse in de gemeenschap.

Daar tegenover meen ik te moeten zeggen dat het doel van ieder menschenleven is *God,* het bereiken van een zoo groot mogelijke vereeniging van de ziel met God en dat de oorzaak van dit verlangen en streven is liefde, liefde van den Schepper tot het schepsel en van het schepsel tot den Schepper. Die liefde is niet altijd duidelijk te onderscheiden voor dengene, die zich weinig heeft beziggehouden met deze zieleproblemen; zij kan niet worden vergeleken met eenige aardsche liefde, maar toch ligt zij in ieder mensch op den bodem van zijn wezen en is de zoo vaak onbekende oorzaak van veel duistere verlangens, van veel onbevredigdheid en onrust. Zegt Augustinus niet: ‘Mijn hart is onrustig, totdat het ruste in U!’ Mijne meening is, dat het dienen van de gemeenschap alleen goed is, wanneer het geschiedt uit liefde tot God. Dat dus de intentie hier de beslissing moet brengen, de *goede* meening, waardoor beide richtingen goed worden en zonder welke zij beiden op zelfvernietiging zouden uitloopen. Mevrouw Laman Trip noemt den mysticus onsociaal. Dat behoeft hij niet te zijn en dat is hij ook niet, zoo zijn meening zuiver is het zoeken van God, want dan vervult hij het doel, waarvoor zijne existenie is ontstaan en dient hij daardoor de gemeenschap der menschen. De kluizenaar Isäac wist dat wel, toen hij schreef: ‘Hij die voor zich zelf door gebed en waakzaamheid beheersching kreeg, deze mensch zal moeiteloos zijn naaste tot leven kunnen brengen, zelfs zonder vermoeiende woorden of in 't oog loopende vermaningen.... Wees een vriend van alle menschen, maar een eenzame in eigen geest. Deel in het lijden van alle menschen, maar houd uw lichaam ver van al de menschen.’

Hier spreekt de asceet nog alleen van het voorbeeld of van de gevoelens ten opzichte der menschen, maar hem was wel bekend de uitgebreide werkzaamheid verricht door de in God opgaande ziel en de energie, die daar voor wordt gebruikt. In het geestelijk rijk, in de groote gemeenschap der zielen, doet zij het aanvullende, het verzoenende en het plaatsvervangende werk. De eenzame bidt en zijn gebed vult aan het tekort van anderen, doet troost en kracht neerdruppelen op hem, die mijlen ver woont onder andere

hemelstreken, die niet weet dat de biddende bestaat. De aan God overgegevene lijdt, hij lijdt lichaams- of zielepijn en die pijn verlicht een andere lijdende. Hij smacht in geestelijke armoede en dorheid, in een momenteele afwezigheid van Gods voelbare tegenwoordigheid en in dien zelfden tijd verdient hij door zijn geduld den troost van een andere hem onbekende smachtende en lijdende ziel. Is zoo iemand anti-sociaal of onsociaal? Hij zou dat zijn, wanneer hij slechts zijn eigen ziel zocht om haarzelfs wil, maar hij doet dat niet, wetende dat dat de richting is van de zelfvernietiging. Wanneer Isäac van Ninive zegt, dat eenzaamheid kan worden aangeduid als 'een rust van alle dingen', weet hij wel, dat hij die rust niet zal vinden, wanneer hij om *haar* de menschen verlaat, maar hij weet, dat hij die rust slechts zal bemachtigen, wanneer hij om *God* de eenzaamheid ingaat. En ook kan en moet de in en voor de gemeenschap der menschen levende een zieletoestand verkrijen, waarin hij met God in een eenzaamheid leeft, doordat het doel van zijn verkeer onder de menschen God is. Zijn meening doordrenkt al zijn daden en maakt ze levend, want de daad om de daad-zelf zou op dorheid uitloopen.

De strenge asceet Isäac was ook vol liefde voor zijn medemenschen. Zoo schrijft hij: 'Wees vreedzaam, geen ijveraar, wees weldadig, niet rechtvaardig alléén. Rechtvaardigheid behoort niet bij het Christendom, in de leer van Christus wordt er niet van gerept. Wees blij met de verblijden, huil met de huilenden; dit is een bewijs van zuiverheid.... Wees een vriend van alle menschen, maar een eenzame in den geest.... Spreid uw mantel uit over den zondaar en bedek hem.... Op punten van eer koester geen haat. Heb geen vreugde aan het richten van hem die uw naaste is.'

Men zou altijd meer willen overnemen van de wijsheid van dezen eenzame. Opmerkenswaardig is zijn uitspraak, dat rechtvaardigheid niet bij het Christendom behoort. Op een zekere wijze heeft hij gelijk. Christus heeft het gebod der liefde als *zijn* gebod gegeven en dit zeer uitdrukkelijk; maar de liefde sluit de rechtvaardigheid in tegenover den evenmensch. Isäac heeft hier willen waarschuwen tegen de verkeerde rechtvaardigheid, die niet om de liefde maar om haarszelfs wil of om haat wordt gezocht. Dit blijkt uit het verband.

De vertaalster heeft met dit kleine boekje veel wijsheid onder

het bereik van velen gebracht. Tusschen de oppervlakkige litteraire productie, waarmee onze markt wordt overstroomd, is dit boekje een oase. Iedere gedachte daarin roept een andere gedachte op. Het is een vruchtdragende daad deze regels tusschen de naar genot jagende menschen te hebben geworpen.

FRANS ERENS.

J.W.F. Werumeus Buning, Hemel en Aarde. Uitgave van Em. Querido's Uitgevers-Mij., A'dam.

De dichter doet ons dolen door oude scheppingstijden en wat hij zegt en zingt en beeldt is belangrijk. Hij heeft een werkwijze, die niet gemakkelijk te verstaan is. Er is, wat den geest betreft, eenige verwantschap met Vondel en Leopold, maar de adem is anders. Telkens na volkrachtige verzen, statig van beweging en sterk van bouw, wordt het innerlijk genieten belet door de overtalrijke hiaten, die zijn als evenveel gaten in het vers, dat van nature zich wil voortbewegen. Het is schoon aan ieder woord waarde van vrijheid te geven, maar dat mag niet gaan ten koste van den psychischen stroom. Vandaar dat vele van zijn verzen wankel zijn van bouw en dat is heel jammer, omdat dit schaadt aan den indruk dien wij krijgen. Ook wie met zwaarder stem zijn verzen leest, zal telkens die onvastheid voelen. Men moet zijn stem al op een bizondere wijze gebruiken om te kunnen zeggen:

> Verander, *droomerige,* staar niet maar leef met lust
> *liefde is weelderiger,* wanneer gij Adam kust.

Er is gevaar dat men struikelt bij het woord-rekken ‘droomerige’ en ‘weelderiger’. Wie weet onmiddellijk of hij moet lezen: ‘liefd' is’ of, met hiaat, liefde is?

Men leze het volgende fragment:

> Zoo, dreigend met Gods macht stonden daar Adams dieren,
> stonden de menigten van al de vele dieren
> getemd door Godes wil ten Adams morgengang,
> dampend, en zagen hem en dreunden van gezang
> en stampten op de aard'. Hij hief zijn glanzende oogen, enz. enz.

En stampten op de aard'.... daar is het weer, die breuk, dat luchtledige.

Zou het voor zijn Kunst, die zulke groote mogelijkheden heeft, getuige haar dramatische kwaliteiten, haar fijnheid van stemming soms, haar teerheid van leven, schoonst en innigst waar gevoeld wordt die zekere schroom om alles te zeggen wat men onderging in die wijde wereld ‘achter de regenbogen’, niet van groot belang zijn, als hij, - fijn luisterend naar de stem die in hem klinkt op die edele oogenblikken van aandacht -, zijn vers wist te volmaken tot vreugde voor de hem welgezinden, die belangstellen in zijn geestelijken arbeid, die altijd getuigt van een nobel streven?

In dit boekje staan prachtige kleinere verzen, in vlucht gemakkelijker te volgen dan de zware scheppings-verzen. Zij zijn getiteld ‘Een Vlam’ I, II en III; ‘Kerstnacht’; ‘Terzinen’ en ‘Ballade’, welk laatste lied tot motto heeft: ‘Que fit Villon pour lui et ses compagnons s'attendant d'être pendu avec eux.’

Deze elegische verzen, eenvoudig gezegd, ontroeren door hun innigheid. Uit ieder dezer liederen zou ik iets schoons kunnen aanhalen, droom-strofen uit ‘Een vlam’; droom-strofen van een modern mensch, die leeft en lijdt als een moderne, of uit de Ballade’, maar nu alles in mij zoo stil is blijf ik toeven in deze schoone Verbeelding:

Daar lag in moeders schoot,
op 't eenigst helder linnen,
's werelds en Gods kleinood,
een nieuw beginnen.

Daar steeg de adem van de koe
recht naar de donkere balken toe,
zoo steeg de wierook en de myrrhe;
daar knielde een herder bij het vuur
en blies en deed de vonken vliegen,

men hoorde een moede stem, teer als van duiven kirren.
zacht zingend om het kind te wiegen.
Men hoorde ook, in den strengen nacht,
de wilde ganzen, schreeuwend trekken
en van zeer ver, als ging het henentrekken
een ijl en zwevend koorgezang, een ruischen door den nacht.

Het kind sloeg zijne oogen op,
de koe boog haren zwarten kop,
de moeder zag het kind.
Toen werd de hemel stil,
en deze kleine mond
glimlachte in Gods wil.

Dat is de sfeer der middeleeuwen, daar is innigheid en wonder van droom, ontroering van verwonderlijk cosmisch gebeuren, daar is het zachte hijgen dat als een adem is; daar is de glimlach uit den Hoogen, geschouwd door de eenvoudigen, die goed zijn van wil. In de duisternis was zichtbaar geworden het Licht. Uit voelen en schouwen en vroom leven deden de middeleeuwen deze sfeer ontstaan en thans deed Werumeus Buning haar leven voor ons.

'Hemel en Aarde' is een fijne bundel en ik geloof, dat 's dichters naam vooral zal verbonden blijven aan 't Kerstlied, waarvan het bovenstaande een fragment is en aan de schoone zangen, die 'k noemde.

JOANNES REDDINGIUS.

Dr. H. Oldewelt: *Plato.* Met 7 illustraties. - J.P. Kruseman, 's-Gravenhage (1931). Prijs ing. f 2.75, geb. f 3.75.

Dit werk bevat, na een 'Voorwoord' p. 7 en een 'Inleiding' p. 9-16, de volgende hoofdstukken over 'Socrates' p. 17-24, 'Socrates en Plato' p. 25-36, 'Terugkeer' p. 37-43, 'Dichter-Denker' p. 44-53, 'Academie' p. 54-64, 'Symposion' p. 65-74, 'De Ideeënleer' p. 75-90, 'Staatkunde' p. 91-101, 'De laatste jaren' p. 102-109.

De schrijver heeft, zooals hij in zijn 'Voorwoord' ronduit erkent, niet naar volledigheid gestreefd, maar een poging gedaan 'om van uit één gezichtspunt een beeld te geven van de psychologische ontwikkeling van Plato, zooals die zich op grond zijner geschriften laat vermoeden', waarmee uiteraard 'het ontstaan der Ideeënleer in het middelpunt der belangstelling' kwam en een

meer uitvoerige bespreking noodzakelijk werd van het Symposion en van den Phaedo, een zeer welkome noodzaak ‘doordat ze de gelegenheid bood om het langst stil te blijven staan juist bij die dialogen, welke.... tot het schoonste behooren van wat Plato geschreven heeft.’

Met het oog vooral op den Phaedo betoogt Dr. Oldewelt, dat bij de ideeënleer ‘niet alleen het denken is betrokken geweest, maar dat daartoe zijn wenschen en emoties minstens evenveel hebben bijgedragen. Het is deze invloed, die den gloed gebracht heeft in het betoog. Want - en hiermee krijgt de theorie pas de bekoring die haar bestaansreden is - de Ideeën bestáan niet alleen, maar hun “zuiver zich zelf zijn” wordt terstond door Plato verstaan als uiting van een onaardsch edele bestaanswijze, die hen te zamen typeert als de betere wereld, die louter is en helder, bestendig, onwrikbaar en eeuwig’, p. 79. Voorts wordt er op gewezen, dat Plato de neiging heeft ‘om de ziel als de gelijke der Ideeën te beschouwen’, p. 81.

Het spreekt vanzelf, dat over een onderwerp als Plato wel altijd te discussieeren valt. Sluit referent bijv. zich gaarne bij de zienswijze van Dr. Oldewelt over de emotionaliteit der Ideeënleer aan, hij is daarentegen geneigd, met O. Apelt, Platonische Aufsätze (1912) p. 160-164 de ‘Weltflucht’ in den Phaedo iets minder zwaar op te vatten. De stijl van Dr. Oldewelt heeft iets meeslepends, maar is ook hier en daar wat gekunsteld. Alles te zamen genomen echter zal een onpartijdig beoordeelaar erkennen, dat wij hier te doen hebben met een werk van origineel inzicht, een werk, zoowel den vakman als den belangstellenden leek ten zeerste aan te bevelen.

Dr. K.H.E. de Jong.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 47. Deel 2]

Anthroposophie en oost-christelijke mystiek door Dr. L.H. Grondijs.

(Vervolg van blz. 31.)

De pretentie der anthroposophie.

Wij hebben getracht, te doen zien, dat elke poging om de vragen welke het leven in ons doet rijzen, en de partieele oplossingen welke er in de verschillende wetenschappen op gegeven worden, in een stelsel samen te denken, tot mislukking gedoemd is. In het, door de verschillende wetenschappen verspreide, menschelijke denken ontmoeten wij telkens dezelfde verlegenheid: dit denken wordt onophoudelijk gesteld tegenover problemen, voor welks beantwoording het niet gewapend is.

Daarentegen heeft bij velen in den laatsten tijd de overtuiging postgevat, dat het uitblijven van antwoorden op voor 's menschen geluk en zelfkennis belangrijke vragen niet enkel is toe te schrijvan aan de ondoeltreffendheid onzer denkmethodes, maar in de eerste plaats aan den beperkten omvang onzer ervaring. De kosmos, aldus denken velen, is omvattender dan het gebied onzer mogelijke waarneming, en er zijn ‘dingen tusschen hemel en aarde’, welke met andere zintuigen dan de onze wellicht zouden kunnen worden waargenomen.

Zulk eene verwachting verklaart de aantrekkingskracht, die door de Anthroposophie op talrijke geesten wordt uitgeoefend Deze leer geeft voor, door bijzondere innerlijke waarnemingen een ervaringsgebied te kunnen opensluiten, dat tot dusverre

voor alle normale methodes van wetenschappelijke waarneming ontoegankelijk is geweest.

De anthroposophie bedoelt niet, een nieuwe denk- of kennis- of methodenleer te brengen. Zij geeft voor, het in den loop der eeuwen door de wetenschappen verzamelde feitenmateriaal, met nieuwe reeksen van gegevens te kunnen vermeerderen. Zij belooft, langs dezen weg eindelijk de volledige oplossingen te kunnen geven van de oude problemen aangaande ons leven en onzen dood, onzen oorsprong en onze bestemming.

Langs welken gedachtengang is Steiner tot deze probleemstelling geraakt? Men moet erkennen, dat zijn betoog niet van vernuft ontbloot is.

Evenals de gansche moderne wijsbegeerte, verwerpt zijn stelsel het naief realisme. Het staat voor Steiner vast, dat alle gezichtsindrukken scheppingen zijn van het oog, de gehoorsindrukken van het gehoorswerktuig, enz. Verder aanvaardt hij de pretentie der natuurwetenschap: dat alles wat in onze zintuigelijke waarneming subjectief en valsch is, door de zielkundige analyse, door rangschikking en interpretatie in een geschoold denken, kan worden gecorrigeerd, zoodat onze wetenschappelijke stelsels de mogelijkheid inhouden van een exact natuur- en geestesbeeld.

Als tusschenschakel tusschen de werkelijke wereld, die op onzen geest inwerkt, en het ‘ware beeld’ onzer wijsgeerige aanschouwing, bevindt zich dus de wereld onzer zintuigelijke waarneming, die op schijn berust. ‘Hoe komt het’ vraagt Steiner, ‘dat, hoewel wij voor het grootste deel zelven de scheppers zijn van onze zintuigelijke wereld, wij er desniettemin een karakter van realiteit aan toekennen, van eene existentie welke onafhankelijk zou zijn van onze vormen van waarneming en reproductie?’ ‘Wat is de zin van deze ongerechtvaardigde realiteitstoekenning, en waartoe dient de pseudo-realiteit, die wij spontaan aan onze eigen scheppingen toeschrijven?’

Steiner antwoordt op deze moeilijkheid, dat men deze incongruentie van ons wereldbeeld met de realiteit niet behoort op te vatten als de mislukking van een innerlijken zin tot afbeelding, maar als een noodzakelijke uitkomst van de normale werking onzer zielkundige functie's. Onze ziel is geen

afbeeldingsapparaat. Zij onderscheidt zich van onze zintuigen die dat in meerdere of mindere mate wel zijn, in dit belangrijk punt: dat zij niet als de zintuigelijke organen discontinue indrukken voortbrengt, maar een continu verloop heeft. Ons bewustzijn is tevens voortdurend zelf-bewustzijn, het is onophoudelijk vergezeld van de Ik-gedachte.

Nu is dit een geestige gedachte van Steiner: dat de Ikgedachte niet zou hebben kunnen ontstaan zijn, en dat zij zich zeker niet temidden van den onophoudelijk wisselenden stroom van indrukken zou kunnen handhaven, indien ons zieleleven niets meer was dan een onafgebroken reageeren op krachten uit de realiteit. Immers was dat het geval, dan zou de ziel een uitsluitend passief karakter dragen, en zij zou zelve een discontinue opvolging zijn van ongeordende zintuigelijke indrukken. Dat zij iets anders is, dat zij in dien wervelenden storm der door een aan toevalligheden onderhevige wereld op haar gerichte invloeden, toch zichzelf handhaaft, en in een ononderbroken bewustzijn de nimmer-wijkende voorstelling van het Ik bewaart, komt doordat zij niet toelaat, dat de realiteit op haar indringt, en haar bemeesterend vervult.

De invloeden welke de buitenwereld op de ziel uitoefent, doen er geen overeenkomstig beeld in ontstaan. Reeds in den eersten zintuigelijken indruk wordt iets onderdrukt, wat tot de dingen behoort. Na aldus bij den eersten aanblik der dingen iets te hebben uitgebluscht, wat tot hun wezen behoort, voegt de ziel er - zelfscheppend - uit zichzelve iets aan toe, wat deze half-werkelijkheid aanvult tot iets, dat een werkelijkheidskarakter draagt. Dit toegewezen werkelijkheidskarakter is deel van het werkelijkheidskarakter dat het Ik zichzelf toewijst. Zoo vindt het Ik dus destemeer van zichzelf in de waarnemingswereld terug, naarmate de banden, welke onze waarneming aan de realiteit binden, losser worden.

Bij het eerste contact der realiteit met onze ziel, worden de ‘dingen’ vervormd, en als het ware gedepotentialiseerd. Geeft men dit alles toe, dan spreekt van zelf, dat alle bronnen onzer kennis buiten ons bewustzijn gelegen zijn, en voorgoed ontoegankelijk voor de normale vormen onzer aanschouwing.

Geen enkele inhoud van het menschelijke bewustzijn - met

hoeveel aandacht ook beschouwd - kan ons dus volgens Steiner naderbij brengen tot het gene-zijds. Geen voorstelling, die door een der kanalen onzer zintuigen tot ons gekomen is, of zij is (om het wat ruw uit te drukken) van den aanvang af verminkt, en daarna met vreemde elementen aangevuld. Elke introspectie, welke gericht wordt op eenigen inhoud van onze ziel, heeft enkel gedeformeerde voorwerpen. Steiner verwijt zoodoende aan de moderne geestesvorschers, zooals Eucken, Dilthey en anderen, dat zij door de opmerkzaamheid te richten op den bewusten zielsinhoud, zich nooit meer bewust kunnen worden dan de grondslagen en deel-scheppingen van het Ik. Tot de realiteit zelve dringen hunne onderzoekingsmethodes niet door.

Stelt men zich echter voor, aldus Steiner, dat er zielsorganen zijn, die niets tot den normalen bewusten zielsinhoud bijdragen, die geen indrukken voortbrengen welke vorming en continuiteit van het zelfbewustzijn in gevaar brengen, en waartegen het Ik zich dus niet door een automatische vervorming behoeft teweer te stellen, dan zal elke werking dier organen buiten het normale zintuigelijke bewustzijn om plaats hebben, en hunne indrukken zullen ware ‘afdrukken’ zijn van de werkelijkheid. Mochten wij er nu in slagen, om onze opmerkzaamheid door genoemde verborgen organen heen te leiden, dan zouden wij als het ware langs en parallel aan het normale bewustzijn, de bronnen der realiteit zelve kunnen bereiken, en niet langs den weg der deductie maar der onmiddellijke aanschouwing, kunnen komen tot kennis omtrent talrijke thans voor ons verborgen dingen.

Het zijn deze bij de meesten van ons geatrophieerde geestelijke organen, welke actief kunnen worden gemaakt en ons de mogelijkheid verzekeren eener ‘hoogere geestelijke kennis’.

Anthroposophie en geesteswetenschap.

Steiner heeft er herhaaldelijk den nadruk op gelegd, dat zijn leerstellingen de uitkomsten zouden zijn van methodische onderzoekingen. Hij geeft voor, dat zijn inzichten bereikt zijn door beoefening van vermogens welke allen menschen eigen

zijn, althans in alle menschen kunnen worden gewekt. Een ieder is volgens hem bij machte, om door eigen middelen, en met dezelfde evidentie als Steiner zelf, te geraken tot de door hem verkondigde ondervindingen in een 'hoogere wereld'. Steiner herhaalt telkens opnieuw, dat zijn nieuwe wijsheid niet rust op een persoonlijke openbaring, maar op bij iederen medemensch reproduceerbare proefnemingen, dat zij niet is religieuze geheimleer, doch geesteswetenschap.

Indien men echter, na lectuur van Steiner's geschriften, kennis neemt van die zijner volgers, dan dringt onwillekeurig een andere indruk zich op. Onder zijn leerlingen zou men niemand kunnen aanwijzen, die het recht kan opeischen, om op even apodictische wijze te spreken over zelfaanschouwde 'geestelijke waarheden'. Hoe men ook over het waarheidsgehalte van Steiner's stelsel moge denken, het is niet te miskennen, dat Steiner talrijke visie's gehad heeft van een zeer hoog poëtisch gehalte. De verbeeldingen welke hij ondergaan heeft, vertoonen vaak de kenmerken van geslotenheid, hardnekkigheid en doordringendheid, welke aan de vizioenen van diepe dichterlijke naturen eigen zijn. Het kan ons zeker niet verwonderen, dat zijn volgers weinig meer gedaan hebben dan zijn openbaringen uitleggen en verklaren, dat zij weinig anders zijn dan vereerders van zijn poëtisch genie, emendatoren en apologeten van de door hem nagelaten teksten. Maar wij veroorloven ons, ons af te vragen of er hier van geestes*wetenschap* sprake kan zijn.

Steiner's leerlingen verhouden zich tot hun leermeester anders dan wetenschappelijke vorschers tot een voorganger. Steiner's esoterische stellingen, d.i. alle inzichten die aan de aanwending zijner nieuwe geestelijke methodes te danken zouden zijn, worden zonder de geringste wijziging en zonder voldoende blijk van hernieuwde waarneming door zijn leerlingen overgenomen. Deze bloote herhaling zijner 'waarnemingen' vermindert er in hun oogen het waarheidsgehalte niet van, integendeel! Steiner heeft op zijn vrienden en hoorders een groote persoonlijke suggestie uitgeoefend. Zij, die zijn persoonlijken invloed ondergaan hebben, en zijn uitspraken hebben aanvaard, wijl zij kwamen uit zijn mond, zijn na zijn dood de

apostelen geworden voor een huidig geslacht, dat hem niet heeft gekend. Hun getuigenis staat in voor de authenticiteit van leer en uitlegging. Geen waagt het, den achtergelaten prophetenmantel om te slaan. Tezamen waken zij voor een onkreukbare trouw aan 's meesters leer voor vorming en behoud eener smettelooze traditie. ‘Hij heeft het zelf gezegd!’ De leidende Steinerianen zijn minder zelfstandige ‘geestelijke vorschers’, die persoonlijke ervaringen noteeren op een tabula rasa, dan wel presbyters, die waken over de zuiverheid van een nieuw evangelie.

Om dit nieuwe evangelie hebben talrijke scharen zich verzameld. Beschouwt men die menigten met een critisch oog, dan bemerkt men in verreweg de meeste gevallen, dat zij niet zijn aangevlogen op een wetenschappelijke leer, maar op een verrassende revelatie. Hoe vele en hoe verschillende kategorieën onzer medeburgers zien wij niet in de anthroposophische gemeenten vertegenwoordigd: vakgeleerden, wien de vakillusie te eng geworden is; dichterlijke naturen, die in Steiner inspiratie's vermoeden welke aan de hunne verwant zijn; geestelijk tragen, die buiten de wegen van harde scholing en bittere inspanning een paar klemmende formules hopen machtig te worden; cultuurphilisters uit de welgestelde klassen, die zich terloops een oncontroleerbare wereldbeschouwing aanschaffen; zachte naturen vol menschenliefde, die zich in een nieuw gene-zijds troosten over de verstandelijke hardheid der aardsche dingen; teleurgestelde theosophen; berouwvolle Dageraders; alle uit kerkelijke verbanden losgelatenen; priesternaturen zonder kudde; geloovigen zonder openbaring.

Hoe kan men zich bij hen allen een zoo heftige neiging voor mystiek verklaren? Heeft men te maken met een verschijnsel van teruggang, of van aanvulling en compensatie? Hoe het zij, een vogue als die, waarin het Steinerianisme zich verheugt, vindt haar verklaring eerder in de subjectieve gesteldheid der geesten, dan in het gehalte van het voorwerp, waardoor zij zich gevoelen aangetrokken. Het object doet er immers minder toe: ziet men onze geliefde medeburgers niet periodisch van de eene naar de andere tabernakel stroomen? Hoevelen hunner hebben wij niet, met een even beminnelijke als vermakelijke inconse-

quentie, achtereenvolgens van theosophie naar Nieuw-katholicisme zien overgaan, en vandaar over Sufisme en terloops over nog een stuk of wat persoonsvereeringen (nomina sunt odiosa) naar de anthroposophie! Nog is men een leer niet meester geworden, of de volgende verdringt haar alweer. Daarbij blijven alle voorafgegane stelsels latent, en komen zich broksgewijs in de meest onverwachte gedaanten met de latere vermengen.

Nu kan niet ontkend worden, dat al deze zoekenden in Steiner's leer een stabieler evenwicht vinden, dan in alle andere godsdiensten van den dag. Al staat zij uit kentheoretisch oogpunt (wij zullen het later zien) niet sterker dan de andere mystieke stelsels, welke de onweerstaanbare Oostenwind ons gebracht heeft, Steiner is een grooter figuur en hij beheerscht een uitgebreider kenniscomplex dan zijn voorgangers. Dat zijn kapel talrijker geloovigen trekt dan die zijner tijdgenooten, is te danken aan de indrukwekkendere architectoniek, aan het rijkere ornament, aan een atmosfeer van diepere en meer verfijnde raadselachtigheid.

Zij, die de bijzondere waarde der anthroposophie als een voor onzen tijd kenmerkend verschijnsel in twijfel trekken, hebben ongelijk. Ik ben van meening, dat het Steinerianisme veel meer aandacht verdient, dan velen uit het natuurwetenschappelijk kamp er aan wenschen te wijden. Van ontstaan en verbreiding der anthroposophische beweging zijn wij getuigen geweest. Wij hebben eraan kunnen leeren, hoe een godsdienst geboren wordt. Voor onze oogen hebben wij een geestelijke gemeenschap zien opkomen, met priesters die van hunne roeping vervuld zijn, met van geestdrift vervulde geloovigen, met even talrijke als onverwachte openbaringen van den ‘geest’, met visioenairen en getuigen en martelaren, met concilie's en wondergeloof en anathema's.

Uit welk kamp recruteert deze nieuwe religie hare adepten? Zou men eigenlijk niet verwacht hebben, dat zij voortkwamen uit de kringen van het katholiek ‘obscurantisme’? Meenden velen onder ons niet, dat de laatste, de positivistische periode in Europa's ontwikkeling nu voor goed aangebroken was? En merkt wel, dat de groepen, die nu voor de anthroposophie ge-

wonnen worden, uit de protestantsche wereld afkomstig zijn! Zijn zij dan verwant met alle elementen, welke tot dusverre uit het openbaringsgeloof afgegleden waren naar vrije kritiek en systematischen twijfel? Moet men de antroposophie dan opvatten als een protestantsch cultuurphenomeen? Hoe laat zich echter de geest van nuchtere terughouding en vrij onderzoek met dezen nieuwen honger naar mystiek en geheimleer rijmen?

Anthroposophie en protestantisme.

Dat voornamelijk lieden, welke behooren tot protestantsche cultuurkringen, zich aangetrokken gevoelen tot Steiner's leer, moet hieraan worden toegeschreven, dat deze voor hen allen een gebrek aan mystiek in hunne religie vereffent. De anthroposophie is de huidige vorm van aanvulling eener, voor het protestantisme kenmerkende, te vaak eenzijdig rationalistische opvatting der godsdienstige vragen, en te nauwe inperking der openbaringsgedachte.

Men herinnere zich immers, dat de ‘hervormende’ kerkbewegingen zich juist wegens een principieel ander inzicht in de mystieke Presentie, van de katholieke kerken hebben losgemaakt.

Zoowel de Grieksch- als de Romeinsch-katholieke kerk leeren, dat de geschiedenis des menschen vergezeld gaat van een nimmer-eindigende stroom van bijzondere goddelijke openbaringen. De menschwording Gods is niet alleen door goddelijke revelatie's (wonderen, prophetieën) voorafgegaan, maar zij wordt er nog voortdurend door gevolgd. Naast de H. Schrift, die een uitzonderlijke plaats inneemt in de reeks van goddelijke openbaringen, erkennen de Grieksche en de Roomsche kerken een onafgebroken uitvloeien van geestelijke genadegaven in wonderdadige gebeurtenissen, in vizioenen, in wijsgeerig en mysterisch geïnspireerde stelsels.

Het verweer der opkomende protestantsche geestesstroomingen is dan ook in de eerste plaats gericht geweest tegen de gelijkwaardigheidsverklaring van geloofs- en denkwaarheden, van de canonische en navolgende geïnspireerde geschriften.

Hetzij onder invloed der ideeënleer, zooals deze in de Oostersche kerkvaders binnengedrongen was, of onder invloed van den ‘philosophus’ die in het Westen als autoriteit werd erkend. bleef de kerk in den vorm van indrukwekkende mystieke en theologische geschriften, een vloed van gezaghebbende vizioenen en ideeëngroepen in haar geloofsschat opnemen. Aan deze gedachtenstelsels en schoone verbeeldingen werd in beide katholieke kerken een gezag toegeschreven, dat de simpele vereering voor kundig menschenwerk verre te boven ging. Zoo werd het gezag der H. Schrift aangevuld door een weelderigen uitgroei van honderd nieuwe geestelijke autoriteiten; tegen zoodanige vermenging en vervloeiing der meest verschillende vormen van geestelijk gezag, heeft het protestantisme zich verzet.

In de late middeleeuwen had de katholieke leer: dat de waarheidsopenbaring zich bedient van onderscheiden vormen van ingeving, en dat de godheid voortgaat zich in de menschelijke geesten te openbaren, de grenzen verdoezeld of uitgewischt tusschen patriarchen en kerkvaders, profeten en theologen, apostelen en heiligen, mystici en wijsgeeren.

Zoo had de scholastiek vanaf de periode harer rijpwording geleerd, dat niets waar kan zijn in de theologie, wat onwaar is in de wijsbegeerte. Deze identiteit volgt trouwens vanzelf uit de aanname, dat geloof in, en begrip van de waarheid, niet alleen hetzelfde object bedoelen, maar in éénzelfde bewustzijn naast elkaar kunnen worden gerealiseerd. Zoodoende komt men tot de overtuiging, dat het denkende en het geïnspireerde bewustzijn slechts in graad van elkaar verschillen.

Alweer wegens de identiteit van het voorwerp (kennis en aanschouwing Gods) en wegens de gelijktijdige beoefening door gelijkgeaarde geesten, zijn de grenzen tusschen philosophie en mystiek noch bij de wijsgeeren beider katholieke kerken (S. Grigorios van Nazianz, Johannes Damascenus, Scotus Erigena, S. Thomas), noch bij de meest vermaarde mystici (S. Bernardus, S. Theresia, Dionysius den Areopagiet) scherp getrokken. Ook de speculatie der wijsgeeren culmineerde in de Visie Godes, al was deze eerst voor de gelukzaligen als een natuurlijke staat bereikbaar. En de groote mystieken lieten zich dragen op de wieken van het speculeerende begrip, wan-

neer zij rezen naar de sferen der extatische aanschouwing.

Tegen deze opvatting: dat het denken door eigen middelen en langs eigen wegen de waarheid zou kunnen benaderen, en dus - naast en onafhankelijk van de H. Schrift - een vat der openbaring zou zijn, heeft het protestantisme verzet aangeteekend. De protestantsche gedachte heeft de leerautoriteit opnieuw gelocaliseerd in de boeken van het oude en het nieuwe Verbond, en heeft radicaal gebroken met de oude kerkelijke traditie eener dagelijksche openbaring van den H. Geest. Luther heeft het in zijn prachtige boersche openhartigheid uitgesproken: dat de menschelijke rede in alle goddelijke dingen blind, verdorven en dwaas is. De vier faculteiten heeft hij vergeleken met de vier soldaten, die Christus gekruisigd hebben. S. Thomas mocht volgens hem slechts met haat en verachting worden vermeld. En de weinige mystieken die hij geroemd heeft, zijn de vrouwelijke heiligen Agnes, Lucia en Anastasia geweest, die alle in haar prille jeugd, zonder schoolsche leering, tot inzicht in Gods geheimenissen gekomen zijn.

Een belangrijk uitvloeisel dezer protestantsche opvatting is: dat er geen geïnspireerde personen noodig zijn, om dienst te doen tusschen den H. Geest en de gemeente. De protestantsche gemeente is een pneumatische democratie. Ze heeft geen bijzondere geesteselite noodig. Ze erkent geen religieuze aristocratie, welke - in tegenstelling tot de gemeente - reeds op aarde sommige weldaden van gelukzaligheid en helderziendheid geniet, en apostolische voorrechten bezit, die voor alle andere geloovigen zijn weggesloten. Geen asceten en monniken, geen volstrekte navolging Christi in armoede en zuiverheid (want Christus is een éénmalige verschijnsel) en geen onderscheiding van Christenen eener eerste, en die van tweede en derde kategorieën.

Met de afschaffing der kluizenaars- en klooster oligarchieën, is echter tegelijkertijd de klasse verdwenen welke het ascetisch enthousiasme droeg. De oud-Christelijke traditie's van opklimming naar een bovennatuurlijken staat, en van onmidellijke aanschouwing van bovenzinnelijke dingen na passende voorbereidingen, vervielen. De vurige gevoelens van mystieke geestdrift, welke volgens het oude monniksideaal evenzoovele

poorten waren naar de visie Gods, en die stelselmatig door zoo talrijke geloovigen waren gezocht, ontaardden langzamerhand en verdwenen voor goed.

Wel bleef het protestantisme voortgaan, de zekerheid te leeren eener bovenaardsche wereld, waaruit wij stammen en waarheen wij zullen terugkeeren, en van goddelijke machten die in onze aardsche bestemmingen ingrijpen, maar het voegde erbij, dat het goddelijk wezen sinds Christi hemelvaart aan onze aardsche oogen onttrokken gebleven is. Geen mogelijkheid en trouwens geen noodzaak om te trachten langs bijzondere wegen in gemeenschap te komen met de overzijde des doods. Geen ander gewisheid aangaande de werkelijkheid eener bovenzinnelijke wereld, dan door het geloof in openbaringen, die aan verdwenen geslachten waren gedaan.

De (Roomsch- en Grieksch-) Katholiek vindt elken dag in een nieuwe liturgische suggestie een vernieuwd steunpunt voor zijn weifelende geloofshouding. Het protestantisme heeft als eenig steunpunt het blinde geloof behouden in een onherhaalbare revelatie. Op deze scheermessnede tracht het, het sidderende juk zijner belijdenissen in evenwicht te houden. Het biedt den twijfel geen enkel compromis aan, het wijst naar geen tusschenkomst eener mystieke ervaring, en eischt de onverbiddelijke zekerheid van een naakt en onvoorwaardelijk geloof. Met onverzettelijke gestrengheid en onwrikbaren ernst hebben de hervormers getracht, de menschheid samen te drijven op den nauwen bergrug, die opstaat tusschen de afgronden van de gerechtvaardigde wonderbehoefte en van den vrijen twijfel, tusschen het bijgeloof en de ontkenning.

Slechts kleine eenzame groepen kunnen zich op dit standpunt handhaven. De volken welke tot de protestantsche cultuurwereld behooren, vloeien naar twee geestelijke richtingen uiteen. Aan de eene zijde de ontkenning eener bovenzinnelijke werkelijkheid, waarheen alle bruggen zijn afgebroken. Aan de andere het zoeken naar nieuwe middelen en wegen om zekerheid te herkrijgen omtrent een zelfstandige geesteswereld.

Nu men de liturgie, deze pasmunt van het Wonder, had afgeschaft, liep de door het protestantisme opgeëischte geestesvrijheid gevaar, om tot stelselmatigen twijfel, tot agnosticisme,

te verstarren, en onze metaphysische behoeften om in mysticisme te ontaarden.

Bij zeer velen onzer tijdgenooten, die op den tweesprong dezer beide wegen zijn aangeland, dringen de behoeften aan een ‘overzijde’ van het bewustzijn, en aan een persoonlijke onsterfelijkheid, op het oogenblik dat zij bereid waren er voor goed afstand van te doen, plotseling met onweerstaanbare kracht naar voren. Uiterst weinigen keeren naar den mystischen vóórvorm der Roomsche eucharistische gedachte terug. Er zijn nieuwe godsdiensten opgekomen, welke voorgeven, langs proefondervindelijken weg, oude geliefde intuitie's van ons werelddeel te kunnen toonen en bewijzen. Wij hopen eenigermate begrijpelijk gemaakt te hebben, waarom het vooral verdwaalde en dwalende protestanten zijn, die in deze nieuwe gedachtensystemen troost zoeken.

Anthroposophie en oost-christelijke mystiek.

De Europeesche cultuurmensch, die voor het eerst kennis maakt met de anthroposophie, ondervindt gevoelens van instinctieve bevreemding. Hij wordt aanstonds getroffen door begrippen en gevoelssuggestie's welke vreemd zijn aan zijn werelddeel.

Wel geeft de anthroposophie voor, niet gelijk de stelsels van Blavatsky en Annie Besant uit het Oosten te stammen, en thuis te hooren in de oude wereld, ja deel uit te maken en de onontbeerlijke slotsom te zijn van elke Christelijke cultuur.

Het is daarom van belang, Steiner's leer te vergelijken met analoge leeringen welke behooren tot den ideeënkring van het Christendom. Dit spant daarom te meer, wijl Steiner aan den Europeeschen Christen een volledig begrip van Christus belooft, en wijl hij herhaaldelijk verzekert, dat in zijne theosophie alle opvattingen des Christendoms geerbiedigd worden, uit welke geloofsgemeenschap zij ook mogen voortkomen, mits zij ‘vanuit hare ware beginselen’ zijn ontwikkeld.

Wij zullen ons afvragen, in hoeverre Steiner's leer iets met mystieke stelsels van Christelijken oorsprong gemeen kan hebben. Wij zullen nagaan, in hoeverre zij in hare oefeningen

en geheimleer overeenkomt met en op welke punten zij verschilt van typisch Christelijk mystieke stelsels.

Wij denken hierbij aan een geheimleer in het Christelijke Oosten, die wel evenals de Steiner'sche haar genadegaven alleen aan een kleine groep van ingewijden in vollen omvang ontvouwt, maar die gelijk zij, door groote scharen van geloovigen wordt vereerd en aanvaard. Wij bedoelen de mystiek van Symeon Junior (omstreeks 1000). Evenals de anthroposophie neemt zij het bestaan van een hoogere geestelijke wereld aan, zij leert, dat iedere mensch door passende oefeningen zich in onmiddellijke aanraking met die bovennatuurlijke werkelijkheid kan brengen, en dat een zoodanig contact begeleid wordt door en vastgelegd in bijzondere bewustzijns-indrukken.

De leer van Symeon Junior wortelt in veel oudere gedachten en practijken, doch zij is door hem voor het eerst tot den rang van een stelsel verheven. Na geruchtmakende controversen is zij vooral op gezag van den kerkvader Grigorius Palamas definitief in de Oost-Christelijke wijsheid opgenomen, en de theologische ontwikkeling van haar beginselen is door Symeon van Thessalonica afgesloten. Door de practijken van de Hesychasten, door de levensberichten en geschriften van Symeon's navolgers, is deze geheimleer in bijna alle kloosters en lawra's van Rusland, Griekenland en Klein-Azië verbreid. In de toonaangevende Mont Athoskloosters vormt zij de grondslag van het religieuze onderricht.

Het innerlijkst beginsel dezer Oost-Christelijke geheimleer is: dat elke kennis Gods door begrip alleen, ijdel is, en dat de ware kennis alleen kan worden verkregen door directe aanraking met de Godheid. De openbaringen uit vroegere tijden kunnen ons alleen van dienst zijn als aanwijzingen van weg en methode. Iedere geloovige is geroepen om - gelijk de apostelen en propheten - door persoonlijke inspiratie inzicht te verkrijgen omtrent de goddelijke dingen. Buiten de ‘inspiratie’ d.i. het persoonlijk schouwen, is er geen kennis Gods.

Van deze gedachte is de gansche populaire vroomheid in Rusland doortrokken. Kluizenaars en monniken, pelgrims en ‘wandelaars’, en honderdduizend gewilligen uit het eenvoudige

Russische Christenvolk, prevelen het door Symeon aanbevolen ‘onophoudelijk gebed’, en passen in ascetische levensregelen en aandachtsoefeningen de voorschriften toe, voor welker navolging de Nieuwe Theoloog de visie van het ‘ongeschapen licht’ in het uitzicht had gesteld.

Natuurbeschouwing in anthroposophie en in Grieksch-christelijke ascetiek.

In hare houding jegens de ‘natuur’ toont de Anthroposophie sterke overeenkomst met de Grieksch-Christelijke ascetiek. Beide stelsels gaan uit van de gedachte, dat de huidige mensch door verbastering of ontaarding of door ‘zonde’ een natuurlijken staat verloren heeft, waarin hij regelmatige betrekkingen met de geesteswereld onderhield. De bijzondere organen voor waarneming van geestelijke dingen en werking op de geesteswereld, zijn in ons verlamd. Zij kunnen door bijzondere oefeningen worden verjongd, en de mensch wordt zoodoende tot zijn natuurlijken staat teruggebracht. Voor beide stelsels bestaat dus de voorbereiding tot hoogere geestelijke werkzaamheid in een wegnemen van onnatuurlijke belemmeringen die aan de normale werking onzer geestelijke organen in den weg staan.

Met het pathos en het begrip der oud-Christelijke wereld, is door Symeon den Studiet, Symeon Junior, diens leerling Niketas Stethatos en door alle auteurs van hun mystieke school, de gedachte uitgedrukt, dat de natuur goed is, en dat zij wezenlijk deel uitmaakt van de goddelijke werkelijkheid. Aan Niketas Stethatos' νοητ□ς παρ□δεισος ontleenen wij een korte kenschetsing van zijn natuurleer: Alles is slecht wat ingaat tegen de natuur, παρ□ φ□σιν, alles wat natuurlijk is, □ατ□ φ□σιν, is goed. Natuur is onschuld. Slagen wij er in, tot haar terug te keeren, dan bevinden wij ons opnieuw in den natuurtoestand. De toestand van vervreemding van den natuurtoestand, die door de practische theologie wordt opgevat als *zondeval* wordt door de Oost-Christelijke mystiek weergegeven als ontaarding van een hooger *kennisvermogen.* Het moet de taak zijn der ascese, om ons naar de natuur terug te voeren. Wij zijn ervan vervreemd doordat wij ons aan een ongebonden

zinnespel hebben toevertrouwd. Brengen wij dat tot onderwerping en regelmaat terug, dan zijn wij in het paradijs teruggekeerd.

Vandaar ook, dat volgens het stelsel van den belangrijksten mysticus der Oostersche Christenheid, de ware Christen, na een voorbereidende periode van ascetische, wereldvluchtende oefeningen, naar een normaler levenswijze moet wederkeeren. De zinnen zijn tot bedaren gebracht, en de ascese is niet meer noodig. De 'ware Christen' heeft dan de rust in zich hersteld, het verwrongen natuurbeeld stil en recht getrokken, en de beschikking over oude, diepe paradijskrachten herkregen. De ingewijde asceet, omring door een vredig landschap en door gedweëe dieren, ziedaar de normale mensch in een normale natuur.

Dit is de grondstemming van het Oostersche Christendom. De oude Oostersche heiligenlevens zijn geleefd en beschreven bij den aanblik eener 'volmaakte natuur', die goed is en waar en schoon. Zij is geen schijn, zij is waard om in een onsterfelijke wereld te worden bestendigd. Zij staat in de scherpste tegenstelling tot de Augustinische leer, die de Westersche ascetiek heeft beheerscht, en waaruit een geur van weemoed en pessimisme opslaat.[1)]

Het protestantisme heeft het Roomsche ascetische wereldbeeld verworpen, en is weergekeerd naar een optimistische wereldaanschouwing. Achter de onvolmaakte, lijdende wereld en den zondigen mensch, is een volmaakt geestelijk heelal verborgen, tot welks verwerkelijking wij hebben mee te werken. Volgens protestantisme en Oost-Christendom valt de grenslijn tusschen goed en kwaad niet samen met die tusschen geest en natuur, maar tusschen volmaaktheid en onvolmaaktheid in geest en natuur. De leer der menschwording is de leer der realiteit van natuur en geest beide. De methodes der mystieke opvoeding bestaan ook voor de anthroposophie niet in een herschepping, maar in correctie en opwekking. In zooverre alweer is de anthroposophie een protestantsch verschijnsel.

(Wordt vervolgd.)

1) De duivel, grond der zonde, is de vorst der wereld (de trin. 4, 17 v.). De gansche natuur is daardoor slecht geworden (c. Julian, 3, 59). God heeft slechts het kleinste deel der menschheid willen redden, en Christus is alleen voor hen gestorven (Enchir. ad Laur. 24, 27) etc.

Benard Gebed door Fred Batten.

I.

O Heer, ik roep U aan in dezen nacht.

Ik vraag mij af, waarom 't hart soms luider klopt, en vreugde ons zoo vèrre is.

Ik bid U zèlden, Heer: ik vind niet licht de woorden meer, die 't zielsgebed zoo innig maken, en zou ijl. Ik wéét niet, Heer, waarom dit kwam; ik heb U zèlden meer zóó lief gehad, als in den tijd van 't oud sermoen, en U een andere, goede Vader was, aanwezig overal... Ik wéét niet, Heer, waarom 't leven niet meer goed is, en 't hart der menschen zoo weinig mild en mij gemeenzaam...

Ik zòcht U zèlden, Heer; ik rùstte niet - De zon kwam snel den nacht temoet, de schemer groeide rùstloos naar den dag. Ik vond U nergens meer: ik zòcht U niet. Ik wilde een àndre eenzaamheid: de eenzaamheid, vervuld van Uwe aanwezigheid, werd mij sinds lang zeer vreemd...

Ik zocht U zèlden, Heer; wellicht -, vergàt ik U.

Vergeef mij -, Heer. Ik weet, ik deed niet goed, ik had mij dièper moeten nijgen, dien éénen dag van 't alom sterven; ik heb de goedheid van Uw oogen, Heer, eens wel lièf gehad: dàt uur was leêg, als géen daarvóor, terwijl de vroege vogels riepen...

Vergeef mij, Heer - Ik doolde andre wegen uit, ik wierp mij in de onrust van versierde woorden, een bonte rondedans, waaraan geen eind kwam, en rust was vèr. Ik heb à Kempis,

loom en oud, bespot, zeer luid; en dan geweend om het stervend woord van een superben snob.

Vergeef, vergééf mij -, Heer. Ik doolde vreemde wegen langs; nog dekt veel grintgruis mijn gewaad, nòg gaan mijn voeten moede na dit rustloos gaan, nòg schreit mijn hart soms om 't zeer. Ik buig mij dièp thans, Heer. Vergééf mij deze jaren, deze ledigheid; kastijd mij n i e t , Heer. Maar zend mij, warm en stil, Uw médedoogen...

Ik zal U dànken -

Open over mij de ernst weêr van Uwe goede oogen, Heer, en bet met Uwe handen de wonden van mijn vermoeide voeten: de koele windvaan, die langs mijn kamer wuift, zal van dit streelen koeler worden, en in het klagend buigen der droeve wilgen aan het oever-water zal dit erbarmen komen, U w erbarmen. In het zuivre licht der sterren zullen de woorden stijgen, die ik weêr vinden zal, zeer licht naar U omhoog... Wees mij nabij, o Heer; en méér nabij...

II.

Heer, ginds - ginds in het graf rust nu mijn Vader uit.

Ik miste hem zeer; U naamt hem àl te snel van ons; er is een vrouw die schreit om dit gezag, Heer, als 't heimwee komt ten laten nacht. In den morgen keert haar vroomheid weêr: een trouw besef.

Mij is geen balsemwoord.

Men zegt: de ziel valt na den dood zéer zacht aan Uwen ruimen schoot.

Is de aarde dan Uw schoot, o Heer; en liet *U* toe, dat daar mijn Vader weerloos dorde tot het hard gebeent, en gruwelijk werd?

Mijn oogen zagen eens zijn val; het was een gure dag, een koekoek slikte tonen in. De stoet was grauw; de kuil voor 't oog zoo diep - - De plof was èven dòf, en droef, zoo eindloosdroef - - Dan vielen de witte bloemen: nu zijn ook die kleurloos of reeds lang vergaan. -

Ik heb Uw naam geroepen, mijn goede Vader, in een nachtlijk uur: de lieve dingen waren van mij heengegaan...

III.

Men zegt, dat sterven slapen is, een rùstig slapen, en een wakkerworden in een ander land van heller licht, en gouden geurigheid.

Men zegt, Uw voeten treden in dat zuivre licht en dezen warmen geur van bloemen - er is ook altijd vreugde in de lucht en zacht gerucht van zang - zóo licht en broos als nooit zij traden in dit te tijdlijk land.

Men zegt, - en wat al niet? - - men zegt, gij zijt niet meer van dezen aard!, nu niet meer hier, in aarde's onherbergzaamheid, maar hoog en stil in den verren hemeltuin, en rùstig in den palm der hand, die diepe veiligheid van God's hand...

Wonder ònverstaan...

Gij zijt nòg om ons, - men zei 't mij; men zei mij véél -, àltijd om ons, en met Uw oogen open naar ons leed en onze vreugd, Uw leed dan ook en Uwe vreugd? De menschen vinden licht een steunpunt in een oud en blind betrouwen. Soms, sòms wànkelt 't; de hand laat los: 't hart bèèft zoo, één oogenblik, in angstige eenzaamheid...: Zóó kwam 't, dat ik in dat duister avonduur - de boomen kreunden en de wind woog zwaar om 't huis - een vrouw heb hooren snikken, een breken was 't van 't moede hart -, en dan haar àrme stem verstond, die droef, en tóónloos-droef Uw naam verzei...

Haar hart zocht zóo, schoon d'onverhoedsche golfslag van Uw Dood verrustigd scheen daarin ten laten dag tot het blank besef van Uwe aanwezigheid, en wijfelwiegeling niet meer over was, in het holle duister heur leed te stillen, in éénzaamheid. Zij schreide om Uw stem, een téeken licht en ijl, dat wèl òverkwam, maar dat zij niet verstond in hare ònmachtigheid; zij schreide om het al-ontwend omhelzen, een ongevoelde innigheid.

IV.

Dit is het uur, dat aan 't molmend hout, Uw klamme schamele huis, de wormen knagen, en door Uw willig vleesch de witte linten gaan der duizend maden, gierig kruipsel van den vrèdigen nacht...

Dit is het uur, dat zwarte legers, zat en gonzend uit Uw oogen gaan en trekken door Uw arm gelaat, in grijnslach uitgebeten, en het ingewand bezoeken, rustloos, làngzaam -, òngemoeid... Dit is het uur, waarin dit àl verteren gaat: Uw oogen, de ernst en goedheid van Uw trouw gelaat, Uw mond, - tot kussen niet meer reê -, de kommervoren in Uw hooge voorhoofd, en het gebed van Uwe teedre handen...

Dit is het uur - 't uur, waarin Gij ànders worden gaat, onherkenbaar, en diep in Uw verborgenheid, maar zichtbaar tòch. Heer, waarom gaaft Ge mij die kennis, die kenbaarheid?

Vergeef mij, Heer; ik bad U zelden -

Straf mij niet zóó...

V.

Mijn Vader, wees mij méer nabij, vervul mij weêr...

Ik weet, het is niet goed aldus den Dood te denken; wellicht vlùchtte U, vele malen, voor d'onvermurwbaarheid van 't àl te zware hart-slot; gij liet mij dan alléén? Zij dit zoo, en wil mij thans vergèven.

Ik wilde in d'ontstegenheid van Uwe ziel gelooven, en daarin rùstig zijn -

Zegen deze ònrùstigheid, mijn Vader; mijn handen vòuwen zich...

Schoorvoetend wil ik nu tot U komen, en aadmend door de rozen gaan, nader tot het licht der maan - Een vogel, laat, zal roepen.

Open over mij Uw goede oogen, Vader, en wees mij zeer nabij, een warm, vertrouwd aroom, een mild erbàrmen in mijn droevigheid. Zoo zult ge òm mij zijn, voor làng weêr om mij: Uw oogen zullen spiegelend zijn in 't onbestemd gelaat; de vreugde en de ootmoed zullen keeren.

Open over deze leêgheid Uw goede oogen, Vader.

En wees mij zeer nabij, altijd mij nabij, àltoos - -

En zeg mij, zèg mij iets liefs; ik zal weêr schreien om Uw woord: een teeken, ver en ijl, een vúúrge geur - En aan mijn wangen zal de nachtwind streelen....

VI.

Neem mijn hart nog eenmaal op in Uwe warmte, Vader, làngontwend... Omadem mij met zoele togen, ongekend aroom.

De nacht zal een koepelruim zijn, vervuld van ver en zoeten zang, van veêl-geluid. De sterren zullen komen in mijn hart, een cascade van licht en geurigheid: de sterren, die de oogen zijn van àl Uw witte, zuivre Englen. Ik zal daarvan branden gaan. De vogels zullen roepen, hèl en hoog. Het twijfelleed zal héén zijn...

VII.

O Heer, ik roep U aan; dit nachtlijk uur kwam vol van droef verwachten en nog meer àngstigheid. Ik weet niet goed, waarom mijn hart soms luider klopt, zoo luid - -

Vergééf mij thans, wat ik misdeed, o Heer: ik vergat U zéér... Ik wil U lief zijn. Vergeef, vergééf mij...

Verzamel deze droomen, deze tranen, Heer, en wisch ze uit mijn hart.

Bevrijd mij van de dorre geuren, Heer, die òpwaarts stijgen, waar mijn voeten kort naar marren, en sla mijn oogen b l i n d , Heer, waar véel diepten gapend zijn.

Omring 't koele marmer - ik huiver voor dit koele wit, Heer, àl te zeer - omring 't met 't lichte en diepe groen der zware kastanjelaren, met de geuren van 't nabije rozenpark, als de lente en de zomer keeren.

En werp de donkere schaduwen van Uw wolken, Heer, wanneer de blaadren niet meer vallen en de rozen geuren, op 't witte, àl te wit gesteente, gestadig neêr. Als wij de leliën, de rozen en de ròzige tulpen schikken in de hooge vazen, die 't steengewicht meê verzwaren en zéér verzwaren, Heer - streel dan met Uwe handen de bloemen aan: in dit schromig scheren van den wind zullen zij heur blaêren licht verliezen, en koel zal deze geurige, kleine weide zijn.

Temper, o Heer, temper het licht der helle zon, als mijn voeten nu spoedig derwaarts gaan. Omgeef mij met Uwe goède aanwezigheid, mijn Vader, en wees mij zéer nabij, als een oude

geur, of een echo op 't mild herinneren: ik zal de woòrden vinden, die tot U gaan.

Ik zal mij buigen, Heer; zegenen Uwe handen.

Het hart zal schrèiend breken in dit herkennen, Heer, dit hèl herinneren, en dit te laat gewònnen-geven -

Amen.

16 Januari 1931.

Ontwaakt Zuid-Afrika.
Uit de geschiedenis van de eerste en tweede taalbeweging door Fred. Oudschans Dentz.

Ofschoon in art. 8 van het traktaat van overgave van de Kaap in 1806 wend bepaald, dat ‘De burgers en ingezetenen (zullen) alle hunne Regten en Voorregten, welke zij tot hiertoe hebben genoten, blijven behouden’[(1)] (waartoe ook de taal behoort) bleek dit alras een ijdele waan te zijn en heeft Engeland zich stelselmatig aan de verengelsching van de ons handig afgenomen Kaapkolonie toegelegd, waar eerst een halve eeuw later door het licht van een aanbrekenden dag de hoop zou worden opgewekt om door taaie volharding terug te winnen wat verloren scheen. Trouwens ‘It seems absurd that such a small body of people (there were only a little over thirty thousand in number) should be permitted to perpetuate ideas and customs that were not English in a country that had become part of the British Empire’.[(2)] Het feit dan ook, dat generaal Collin in 1809 den vaderlijken raad gaf (dus nog vóór de Kaap wettelijk in Engelsch bezit was) ‘Import English teachers and the next generation will be Englishmen’,[(3)] wijst duidelijk op de richting welke men wilde inslaan.

Eerst in 1875 zou de ontwaking volgen van het Afrikanerdom, tot welks eer wij in Nederland moeten erkennen, dat onze afstammelingen hebben teruggewonnen, wat hun was afgenomen: de taal hunner vaderen, welke thans bij artikel 137 van de Uniegrondwet van 1910 als officieele taal is gewaarborgd en die

(1) Dr. W.J. Leyds. De Eerste Annexatie van de Transvaal, 1906, blz. 14.
(2) Theal. Progress of South Africa, blz. 110.
(3) Dr. E. Malherbe. Education in South Africa, blz. 57, noot 8.

met de Engelsche taal ‘gelijke vrijheid, rechten en voorrechten’ geniet.

Was in de periode van 1806 tot 1875 het eerste tijdperk tot 1836/1839 dat van centralisatie van macht en geweldadige pogingen tot verengelsching, en dat van 1836/1839 tot 1875 dat van stelselmatige verengelsching met de scholen als uitgangspunt,[4] daarna breekt het licht door van de eerste Afrikaansche taalbeweging, welke na den Anglo-Boerenoorlog de tweede Afrikaansche taalbeweging kan worden genoemd. In ‘Een Eeuw van Onrecht’ worden deze twee tijdperken anders onderscheiden en wel het 1ste als de: Politiek van verachting en het 2de als de: Politiek van Bedrog en Traktaatschending.[5]

De eerste doelbewuste poging tot verheffing van het Afrikaansch tot schrijftaal ging uit van het op 14 Augustus 1875 te Paarl opgerichte ‘Genootskap van Regte Afrikaners’,[6] waarvan de ziel waren ds. S.J. du Toit,[7] diens broeder D.F. du Toit D.P. zn.,[8] C.P. Hoogenhout,[9] ds. J. Lion Cachet,[10] A. Pannevis,[11] F.W. Reitz,[12], dr. J. Brill,[13] Samuel Zwaartman, C.H.W.A. Cooper, A. Ahrbeek[14]. Baanbrekers zijn daarvan geweest de Nederlanders Arnold Pannevis, officier van gezondheid bij de Ned. Marine, die ontslag uit den dienst nam en naar de Kaap verhuisde, waar hij tal van leerlingen (waaronder S.J. du Toit) had en Casper Peter Hoogenhout, de onderwijzer en paedagoog. Reeds eenige jaren vóór de stichting van genoemd genootschap was de beweging begonnen met in het Afrikaansch gestelde artikelen in de Kaap van ‘Klaas Waarzegger Jr., die ook onder den schuilnaam van “Oom Jan wat versies maak” bekend is. (Hoogenhout), “Oom Lokomotief” (D.F. du Toit D.P. zn.), “Ware Afrikaander” (S.J. du Toit). dr. S.J.

(4) Gedenkboek ter eere van die Genootskap van Regte Afrikaners (1875-1924). Inleidend woord door G.S. Nienaber, blz. 11.
(5) Een Eeuw van Onrecht. Officieele groenboekuitgave, blz. 40.
(6) De Eerste Afrikaanse Taalbeweging en Letterkundige Voortbrengselen, Dr. Lydia van Niekerk, 2de druk. Amsterdam, 1916, blz. 1.
(7) Ds. S.J. du Toit. 1847-1911.
(8) D.F. du Toit D.P. zn. (‘Oom Lokomotief’), 1846-1922.
(9) C.P. Hoogenhout. 1843-1922.
(10) Ds. J. Lion Cachet. 1838-1912.
(11) A. Pannevis. 1838-1889.
(12) Dr. F.W. Reitz. 1844-.
(13) Dr. J. Brill. 1842-1924.
(14) Ds. A. Ahrbeck. 1851-.

du Toit was de man die op Hoogenhouts verzoek zeven spelregels opstelde, waarvan de eerste de ons bekende is: Ons skryf soos ons praat.

Het op 14 Aug. 1875 opgerichte “Genootskap van Regte Afrikaanders” had ten doel: om te staan ver ons Taal, ons Nasie en ons Land. Het nietige maandblaadje “Die Patriot”, 15 Januari 1876 verschenen, groeide tot een weekblad uit met duizenden inteekenaren. Het werd in Sept. 1904 gestaakt. Het ontstaan van de eerste Afrikaansche taalbeweging is in cultuurhistorischen zin de belangrijkste gebeurtenis in de geschiedenis van Zuid-Afrika geweest, zij was een mijlpaal in de geschiedenis van de taal en had voor de volksontwikkeling verreikende gevolgen. Immers uit haar ontstond in 1881 de stichting van “Onze Jan” (J.H. Hofmeyr)[15]: De Afrikanerbond, toen deze kampvechter voor het Hollandsch zijn woorden: “Is het ons ernst?” in de ooren van het geheele Afrikanerdom liet weerklinken.

Wij zullen niet stap voor stap opsommen wat in de eerste taalbeweging is voorgevallen, maar nog vermelden de stichting op 31 October 1890 van den Zuid-Afrikaansen Taalbond, naar aanleiding van een te Kaapstad gehouden congres. Het doel was “Bevordering van de kennis der volkstaal en aankweeking van een ontwikkeld nationaliteitsgevoel”.

Op die bijeenkomst werden de 71 stellingen van ds. S.J. du Toit (die niet tegenwoordig kon zijn) door zijn broer D.F. du Toit D. Fzn.[16] voorgelezen. Ze werden het volgend jaar uitgegeven onder den titel: “Afrikaans ons Volkstaal. 71 Theses of Stellinge, neergeleg en verklaar deur S.J. du Toit”, en hebben betrekking op het Afrikaansch als taal, als moedertaal, landstaal, volkstaal, schrijftaal, bijbeltaal, schooltaal en kerktaal.

Alvorens tot de tweede taalbeweging over te gaan halen wij van die stellingen nos. 29 en 47 aan, luidende:

no. 29. Di Taal is di Volk en di Volk is di Taal. Waar 'n volk, 'n nasionaliteit is, daar sal 'n taal wees. Taal en letterkunde hang onverbrekelik same met nasionaliteit. Albei groei same op’.

(15) J.H. Hofmeyr. 1845-1909.
(16) D.F. du Toit D. Fzn. (Dokter)

No. 47: ‘Di verwagting van 'n eie nasionaliteit, 'n eie beskawing, 'n eie letterkunde, hiir in Suid-Afrika (gekoester deur onse edelste en geleerdste manne) is dus glad ni 'n ydele droombeeld ni, mar 'n heerlike ideaal ver Jong Suid-Afrika’.

Deze beide stellingen had du Toit ontleend aan een voorlezing te Bloemfontein van dr. Brill over ‘De Landstaal’, in Mei 1875.

De eerste publicatie van Die Genootskap was: Die Afrikaanse Volkslied, gedicht door Pannevis en Hoogenhout en door D.F. du Toit in Afrikaansch overgezet. Ds. S.J. du Toit heeft dit toen verbeterd. Het werd eerst gedrukt in ‘Die Zuid-Afrikaan’ en ook afzonderlijk verspreid. Onderstaande tekst is genomen uit het eerste nummer van ‘Die Patriot’. De heer J.S. de Villiers van de Paarl schreef er de muziek bij.[17]

Die Afrikaanse volkslied.

1.

Een ider nasie het syn LAND,
Ons woon op Afrikaanse strand.
Ver ons is daar geen beter grond
Op al die wy'e wereldrond.
Trots is ons om die naam te dra
Van kinders van Suid Afrika.

2.

Een ider nasie het syn TAAL
Ons praat, van Kaap tot in Transvaal,
Wat almal maklik kan verstaan.
Wat gaat die ander tale ons aan?
Ons praat, so's Pa en Oupapa,
Die Landstaal van Suid Afrika.

3.

Een ider nasie het syn WET,
Wat goed gebied en kwaad belet:
En elk syn wet is na syn aard,
En gaat met syn natuur gepaard.
So volg ons oek die sede na,
Wat thuis hoort in Suid Afrika.

4.

Een ider nasie het syn REG,
Al is hy nog so swak en sleg.
Daar is een Oog wat alles merk;
Hy set die onreg paal en perk.
Hy kyk ook ons verdrukkers na,
En waak ook ver Suid Afrika.

5.

(17) Plateatlas by die Afrikaanse Letterkunde, saamgestel deur Dr. M.S.B. Kritzinger, 1931. J.L. van Schaik Bpk. Pretoria, blz. 26.

Een ider nasie het syn TYD
Om op te groei en af te slyt,
En so's ons liewe Heer dit doet,
So is dit altyd wys en goed.
Daar kom een dag ver ons oek ja
Vertrouw op God, Suid Afrika!

6.

Want al die nasies het één GOD,
Hy re'el ider volk syn lot;
Hy het ver ider volk syn taal,
Syn land, syn reg, syn tyd, bepaal.
Wie dit verag sal syn straf dra.
O God, beskerm Suid Afrika.

Een der belangrijke uitgaven van het Genootskap van Regte Afrikaners was de uitgave in 1877 van Die Afrikaanse Almanak, burgerlik en kerkelik, welke onafgebroken is verschenen, met een tusschenpoos van een paar jaar tijdens den 2den vrijheidsoorlog. De oplage liep in de duizenden. In de eerste van 1877(18) verscheen daarin het wapen van het genootschap, bestaande uit de symbolen van geloof, hoop en liefde, met den Bijbel; aan weerszijden vlaggetjes met de namen der vier staten en rondom de voortbrengselen van Zuid-Afrika in dien tijd: druiventrossen aan een rank, korenaren, een paard, rund, schaap, struisvogel en een diamant. Bovenaan staat: Verenigde Suid Afrika - een der groote idealen van de Regte Afrikaners - en daaronder de leuze: Ver Moedertaal en Vaderland. De naam van het genootschap en datum van stichting staan onderaan.

Vijf en dertig jaren later zou het ideaal der vereenigde staten door de Unie van 1910 verwezenlijkt worden.

* * *

De tweede taalbeweging was een uitvloeisel van den tweeden vrijheidsoorlog, waarin de staatkundige eenheid van een deel van het volk wel verloren ging, maar de geestelijke onafhankelijkheid van het geheele Afrikanerdom werd gewonnen. Uit de schijnbare nederlaag werd een Afrikaansche natie geboden. Die strijd was de smeltkroes. Op de puinhoopen van het verleden zag de Afrikaner naar vreugdevolle toekomst en na de eerste weemoedsvlaag toonde het volk zijn vasten wil om te behouden wat nog behouden kon worden: taal, tradities en eigen cultuur. De stootkracht kwam uit den boezem van het volk zelf voort, van de Afrikaners, terwijl de eerste taalbeweging van drie Nederlanders, Pannevis, Hoogenhout en Van der Rijst was uitgegaan.(19) De tijd was aangebroken voor een nieuwe lente en een nieuw geluid.

Met de stichting op 13 December 1905 van Die Afrikaanse Taalgenootskap te Pretoria neemt de tweede Taalbeweging een aanvang. Wat was daaraan voorafgegaan?

De aanleidende oorzaak van de stichting van het A.T.G. was de toespraak van ‘Onze Jan’ op 6 Maart 1905 voor ‘Ons

(18) Plateatlas, blz. 29.
(19) Gedenkboek, blz. 177, noot.

Spreekuur' te Stellenbosch met de vraag: Is 't ons ernst? Zijn rede verscheen in haar geheel in De Volkstem van 5 April en daarna verschenen er van 19 April tot 14 Juni in vijftien achtereenvolgende nummers van dat blad een reeks artikelen van den man, die algemeen als de leider de belangrijkste rol in de totstandkoming van de beweging heeft gespeeld, Gustav Schoeman Preller (thans dr. G.S. Preller),[(20)] toenmaals assistent-redacteur van De Volksstem, journalist, schrijver, geschiedvorscher. De titel van zijn betoog luidde: 'Laat 't ons toch Ernst wezen!'

De kern van zijn betoog waren de volgende drie stellingen:

I. De taal die in een land leeft, die in het volk wortelt, heeft in dat land en onder dat volk de meeste kans op voortbestaan en laat zich niet uitroeien dan met de uitroeiing van het volk waarin ze leeft.

De geschreven taal van enige nasie regelt zich onwillekeurig, of behoort zich te regelen, naar de gesproken taal van die nasie; anders lopen de twee naderhand zo ver uitmekaar, dat zij feitelijk afzonderlijke talen zouden worden.

II. Afrikaans wortelt diep en leeft gezond in de Afrikaner nasie. Geen andere taal doet hetzelfde.

Onze schrijftaal verschilt zover van onze spreek-taal, dat de gros der Afrikaners het geschrevene slechts met moeite verstaan, en het zelf nagenoeg nooit schrijven.

III. Daarom heeft Afrikaans in Zuid-Afrika de grootste en beste kans op voortbestaan.

Daarom behoort zich onze schrijftaal te wijzigen naar onze spreektaal.

Wijzende op vruchtelooze pogingen om het Nederlandsch in Zuid-Afrika in eere te herstellen herinnert hij aan de voorspelling van president Burgers 'dat hier eenmaal in Zuid-Afrika een taal gesproken zou worden, die noch Hollands, noch Engels, maar Afrikaans zou zijn.'

(20) Dr. G.S. Preller. 1875-.

Preller zegt dan verder: In het Afrikaans alleen is de Afrikaner in staat met de meeste kracht weer te geven wat er in hem omgaat, zijn natuurlike gewaarwordingen, zijn gevoelens - het is de taal die ook bij uitnementheid behoort te wezen het voertuig zijner op papier geschrevene gedachten.

De belangstelling die Prellers artikelen opwekte was groot. Er kwamen sympathiebetuigingen in van heinde en ver en De Volkststem nam die op. De eerste was van den heer I. van Heerden, den lateren secretaris van de A.T.G. Enkele der voornaamste namen mogen hier volgen: de studenten van de Theologische Kweekschool te Potchefstroom, H. Visscher, L.J. Cachet, J.D. du Toit, F. Postma, J. Kamp, dr. M.S. Lingbeek, Nico Hofmeyr, E.N. Marais (‘Klaas Vakie’), ds. Brandt, H.S. Viljoen, J.A. du Plessis, G. Leliveld (in het Nederlandsch. Deze schrijft: spreekt al mijn hart voor Nederlandsch, mijn verstand zegt in Afrika, Afrikaansch), generaal C.R. de Wet. Prellers artikelen werden met een voorwoord van dr. F. Vredenrijk Engelenburg, hoofdredacteur van De Volksstem uitgegeven met den tweeden titel: ‘Gedachten over de Aanvaarding ener Afrikaanse schrijftaal’.

Toen werd in Bloemfontein een voorloopige commissie samengesteld uit de volgende leden: ds. W. Postma, Joh. Visscher, en D.F. du Toit (‘Oom Lokomotief’); in Transvaal: dr. N.M. Hoogenhout, dr. M.S. Lingbeek, N. Hofmeyr, E.N. Marais en G.S. Preller. Tal van personen gaven zich op als lid van een te stichten genootschap zooals generaal en Mevrouw J.C. Smuts, H. Visscher, ds. Paul Roux, A.J. van der Walt, C.J. van Rijn, J. Coetzee. De stroom van brieven over het Afrikaansch hield aan, totdat op Woensdag 13 December in het kantoor van De Volksstem een vergadering van dertig geestdriftige voorstanders gehouden werd, waarop besloten werd een genootschap te stichten met een eigen tijdschrift. Als bestuursleden werden gekozen: N.M. Hoogenhout, A.J. van der Walt, H. Visscher, N.J. de Wet, I. van Heerden, F.T. Nicholson en G.S. Preller met recht om anderen aan zich toe te voegen, zoodat het geheele land vertegenwoordigd zou zijn. Deze toegevoegde leden waren H.C. Jorissen, dr. D.F. Malan (van Montagu), dr. J.D. du Toit (van Potchefstroom), S.W. Pienaar, ds. W. Postma, Joh.

Visscher (van Bloemfontein), J.S.M. Rabie (van Pietermaritzburg), ds. Snijman (van Steijnburg).

Drie honderd personen uit Transvaal en 100 uit den Oranje Vrijstaat hadden met de beweging hun instemming betuigd. Het Afrikaanse Taalgenootskap was een voldongen feit. En dat de datum van 13 December niet willekeurig gekozen was, mag blijken uit het feit, dat die dag in de geschiedenis van Transvaal een dag van beteekenis was. Immers op dien dag vaardigden in 1880 S.J.P. Kruger, M.W. Pretorius en P.J. Joubert te Paardekraal, in naam van het volk der Zuid-Afrikaansche Republiek, onder biddend opzien tot God, door den Volksraad in zijn zitting van dien dag als het driemanschap aangesteld dat voorloopig het opperbestuur der republiek voerde, zijn beroemde proclamatie uit, welke als een historisch document van groote beteekenis was.

In het begin der 20ste eeuw werd verwezenlijkt, hetgeen politieke en economische factoren in 1875 onmogelijk hadden gemaakt. ‘Men kan veeleer zeggen’, schrijft professor Van Hamel in zijn ‘Zuid-Afrikaansche Gemeenbest’,[21] ‘dat Zuid-Afrika meer dan ooit verzuidafrikaanscht. Gelijk een tooverstruik ziet men zich daar een natie ontplooien. Een natie, die niet meer “iets anders” wil zijn: spruit van dit of nakomeling van dat: die geen stekje is van de Hollandsche of een aangroeiing van de Engelsche en geen uitlooper van Franschen of Duitschen tak, - neen, een eigen variatie op de wereld’.

‘Onderdruk 'n taal, heet in ander woorde, die taal bestendig. Dit gaan daarmee soos met 'n besembos. Hoe meer dit deur die diere afgetop word hoe meer die wortels deur die sap gevoed word en versterk word om bij geleentheid van die volgende opwaartse poging kragtiger te klim en sy lewenserns beslister te openbaar. Die onsimpatieke behandeling was miskien juis die redding’.[22] Deze woorden van C.S. Nienaber zijn wel bewaarheid.

Een kwart eeuw heeft nu die Afrikaanse Taalgenootskap bestaan en vruchtbaar gewerkt aan de verheffing van het Afrikaansche volk en zijn taal. Na de stichting van dit genootschap verrezen er andere lichamen in andere deelen van Zuid-

(21) Blz. 15.
(22) Gedenkboek, blz. 18.

Afrika, die hetzelfde doel wilden nastreven. De Zuid-Afrikaanse Onderwijzers Unie op 4 April 1905 (waarvan de bekende Nederlander M.J. Stucki de eerste voorzitter was) welke in Juli van dat jaar haar eerste maandblad 'De Unie' deed verschijnen, dat nog steeds geregeld uitkomt nu als 'Die Unie', Maandblad vir Opvoeding en Onderwijs, Orgaan van die S.A.O.U., (Suid-Afrikaanse Onderwijzers Unie), Zuid-Afrikaanse Taalbond, U.D.V. (Unie Debats Vereenigingen), en C.L.S.C. (Chautaugua Lees en Studie Cirkel te Kestell). De Afrikaanse Taalvereniging op 3 November 1906 te Kaapstad, Onze Taal in 1908 te Bloemfontein en de Zuidafrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst, op de conferentie in de Hugenooten gebouwen te Kaapstad op 5 Januari 1909 gesticht op voorstel van generaal J.B.M. Hertzog, gesecondeerd door dr. W.J. Viljoen luidende: 'Dat een lichaam in 't leven worde geroepen ter bevordering van de Hollandse taal en letteren in Zuid-Afrika'.[23] Een voorloopig comité kwam te Bloemfontein op 30 Juni van dat jaar in de Gedenkzaal van de Ned. Hervormde kerk bijeen en legde de ontwerp statuten voor, welke op 1 Juli en volgende dagen werden goedgekeurd. Al deze vereenigingen en nog vele andere waren zoo veel teekenen van herlevende liefde voor en belangstelling in de moedertaal. Samenwerking tusschen al deze vereenigingen had ten gevolge, dat een affiliatie commissie op de 4de vergadering der Akademie te Pietermaritzburg op 4 en 5 Juli 1913 een rapport uitbracht, waaruit bleek, dat met 21 bestaande vereenigingen in Zuid-Afrika verbinding was gezocht en zich de volgende bij de Akademie hadden aangesloten: de takken Johannesburg, Bloemfontein en Potchefstroom van het Algemeen Nederlandsch Verbond, Die Afrikaanse Taalgenootskap (Pretoria), Het Studenten Werda Komite (Stellenbosch), Ons Spreekuur (Stellenbosch), De Afrikaanse Christelike Vrouwen Vereniging (K.P.), Onze Taal (Bloemfontein), Die Afrikaanse Taalvereniging (Kaapstad, provisioneel), De Chautauqua Lees en Studie Cirkel (Kestell), De Unie van Debatsverenigingen van de O.V.S., De Zuid Afrikaanse Vrouwen Federatie (Transvaal), tezamen 12 vereenigingen.[24]

(23) Jaarboek 1910, blz. 10.
(24) Jaarboek 1913, blz. 26.

Tal van Hollandsche bladen werden in het leven geroepen, als ‘De Goede Hoop’ in Juli 1903, ‘Ons Moedertaal’ op 15 Juli 1914 te Stellenbosch, in Mei 1916 vereenigd met ‘De Huisgenoot’, die in Mei 1916 verscheen,[25] ‘Die Brandwag’ te Pretoria op 31 Mei 1910 dat tot 25 Februari 1922 bestond en werd opgevolgd door ‘Die Nuwe Brandwag’ in Februari 1929.

De oogst was groot. De tweede beweging leidde niet alleen tot bewustwording van den Afrikaner op letterkundig gebied, maar sporen van de herleving werden waargenomen in alle takken van het culteerleven. ‘Die rooidag[26] van die Afrikanerdom’ noemt dr. P.C. Schoonees de opkomst van beeldende kunst-, schilder- en beeldhouwkunst en wetenschap en de deelneming van de Afrikaansche vrouw in de cultuurbeweging’. Orals sien ons die drang tot meerdere selfstandigheid, die losmaking uit geestelike en ekonomiese knegskap, die gestadige ontwikkeling volgens eie geaardheid, die welige groei van 'n ontluikende volksiel’ en verder ‘Ons leef in die oggendvroegte; ons loop na die land van die opgaande son; die tinteling van die jeug is in ons bloed; die frisheid van die morekoelte waai ons teë. As 'n jong nasie sien ons amper ons hele loopbaan tegemoet. 'n Jong volk leef vorentoe. Sy leuse is die hoop; geduld en moed sy wagwoorde; 'n jeugdige entoesiasme sy dryfveer....’[27]

(25) Thans: ‘Die Huisgenoot’ geheeten.
(26) Gedenkboek, blz. 204.
(27) Gedenkboek, blz. 207.

De ontwapeningsconferentie en haar mogelijke resultaten door H.Ch.G.J. van der Mandere.

In de tal van ontwerpen, in den loop der eeuwen aan een organisatie der Staten gewijd, neemt de beslechting van internationale geschillen, hetzij door het college, dat als algemeene vergadering van zoodanige organisatie valt te beschouwen, hetzij door eenig afzonderlijk juridisch lichaam in den trant van het tegenwoordige Permanente Hof van Internationale Justitie, een belangrijke plaats in, tevens vindt men in bijkans alle deze ontwerpen de leidende gedachte terug, dat, organen voor de vredelievende en regelmatige oplossing van geschillen eenmaal geschapen zijnde, het wapengeweld tusschen de Staten vanzelf zal verdwijnen. Het behoeft geen verwondering te wekken, dat in deze ontwerpen, voorzoover zij in de veertiende tot de zeventiende eeuw verschenen, niets voorkomt over gelijktijdige vermindering van bewapeningen, leidende tot ontwapening, want in dien tijd kende men de uitrusting ten oorlog gedurende de korte periode, dat vrede heerschte, niet. Huurlegers werden aangeworven, zoodra de oorlog uitbrak, en slechts zeer, zeer ten deele instandgehouden gedurende den vrede, en alleen voorzoover de handhaving van de innerlijke orde dit medebracht. De Fransche Koningen, vooral Lodewijk XIV, vingen aan staande legers in te richten, al bestonden ook deze uitsluitend uit beroepssoldaten. Vandaar, dat John Bellers, die met William Penn tot de meest vooraanstaande der Quakers behoorde, welke hun aandacht aan het vraagstuk der Staten-organisatie hebben gegeven, in zijn ontwerp, dat in 1710 te Londen, voorloopig anoniem, verscheen, erop wijst, dat, zoodra men Europa als één Staat met ééne Regeering kan beschouwen,

elke Staat ook kan overgaan tot beperking van troepen en schepen, die in vredestijd worden onderhouden. Naarmate in de achttiende eeuw het voorbeeld van de Fransche Koningen navolging vond, vooral bij hun Pruisische naburen, komt deze gedachte ook in de ontwerpen, aan Statenorganisatie gewijd, sterker naarvoren.

Het mag bijkans verwondering wekken, dat de Abbé de Saint-Pierre in zijn nauwkeurig uitgewerkt project, dat nog altijd tot de meest belangwekkende behoort, slechts zijdelings dit onderwerp behandelt. Maar zoowel het anoniem in 1787 openbaar gemaakte vredesplan als dat, hetwelk ten name van den Silezischen theoloog Schindler dient te worden geschreven, dringt niet alleen op ontwapening aan, doch wijst op het voorbeeld, dat automatisch uit de verwezenlijking van de door hem voorgestane gedachte zal voortvloeien. Immers, zoo redeneert de onbekende, zoodra zekerheid is verkregen, dat geschillen binnen bepaalden termijn en op tevoren overeengekomen wijze worden beslecht, heeft men noch legers noch vloten meer noodig en kunnen de kosten, daaraan in vredestijd uitgegeven, gespaard worden. Een overweging, die bij den Engelschen philosoof Jeremy Bentham vooropstond toen hij tusschen 1780 en 1798 zich zette aan een gelijk ontwerp, dat echter eerst in 1843 tot openbaarheid is gekomen. Want Bentham achtte, gezien de groote lasten, die naar evenredigheid reeds toen op de Staten werden gelegd tengevolge van de bewapeningen, vermindering daarvan dringend noodzakelijk. Principieel, niet op economische motieven ingesteld, bepleitte de groote philosoof Immanuel Kant in zijn beroemd geschrift: Ten eeuwige vrede, dat de staande legers dienden te worden afgeschaft. Reeds hij trof de opgedreven bewapeningen met het voornaamste argument, daartegen in te brengen: deze bewapeningen bedreigen de Staten wederzijds voortdurend met oorlog. Reeds toen ook vernam men, dat zoodanige staande legers en vloten juist dienden als verzekeringspremie tegen den oorlog, maar Kant heeft in zijn geschrift dit argument stellig en bondig verworpen.

Het eigenaardig geval heeft zich voorgedaan, dat toen in 1815 door de oprichting van de New-York Peace Society de georganiseerde vredesbeweging in het leven werd geroepen, deze zich afwendde van de opbouwende gedachten van de voorgangers van eeuwen achtereen. De georganiseerde vredesbeweging achtte niet,

althans niet in de eerste plaats noodig een geheel gewijzigde indeeling van de Statensamenleving door middel eener Staten-organisatie, maar drong allereerst aan op beslechting van internationale geschillen door bemiddeling of arbitrage eenerzijds; op vermindering der bewapeningen, die door de conscriptie, door Napoleon ingevoerd, een ongekenden omvang dreigden aan te nemen, anderzijds. Wie kennis neemt van de resoluties, welke de Vredescongressen, die in de jaren 1848 tot 1853 in verschillende Europeesche hoofdsteden werden gehouden, aannamen, vindt daarin slechts een flauwen weerklank van de gedachte der Staten-organisatie terug, doch de directe invoering van scheidsgerechten, de directe vermindering van bewapeningen vooropgesteld. De Parlementen der verschillende landen volgden de vredesbeweging in deze richting. Van de souvereinen, die aandacht aan het ontwapeningsvraagstuk hebben geschonken, deed ongetwijfeld Nicolaas II van Rusland de meest kenmerkende stap, toen hij op 28 Augustus 1898 zijn manifest, dat tot het bijeenroepen der eerste Haagsche Vredesconferentie aanleiding zou geven, in de wereld zond. Hij deed daarin uitkomen, dat het behoud van den internationale vrede voortdurend het doelwit vormde der internationale politiek, maar dat niettemin, of wellicht juist daardoor de financieele lasten, door de bewapeningen op de volkeren gelegd, een ongekenden omvang hadden aangenomen:

> Des centaines de millions sont employés à acquérir des engins de destruction effroyables qui, considérés aujourd'hui comme le dernier mot de la science, sont destinés demain à perdre toute valeur, à la suite de quelque nouvelle découverte dans ce domaine. La culture nationale, le progrès économique, la production des richesses se trouvent paralysée ou faussés dans leur développement. Aussi, à mesure que s'accroissent les armements de chaque puissance, répondent-ils de moins en moins au but que les Gouvernements s'étaient proposé. Les crisis économiques, dues en grande partie au régime des armements à outrance et le danger continuel qui gît dans cet amoncellement de matériel de guerre, transforment la paix armée de nos jours en un fardeau écrasant que les peuples ont de plus en ulus de peine à porter.

De tegenstand, die zich uit technisch en politiek oogpunt tegen de verwezenlijking van de denkbeelden van Nicolas II deed gevoelen, maakte van de door hem gedachte Ontwapeningsconferentie een Vredesconferentie, welke ongetwijfeld meer algemeen en hooger doeleinden nastreefde, doch tengevolge van haar uitgebreid programma niet in de gelegenheid werd gesteld op het gebied van ontwapening, ja zelfs van vermindering van bewapening stappen van beteekenis te doen. Rusland bracht voorstellen aan de orde, die niet slechts op onderdeelen van de bewapening betrekking hadden, doch die ook de beperking der bewapening in het algemeen beoogden; die een stilstand in het leven wilden roepen gedurende een termijn, voorloopig op 3 of 5 jaren te stellen. Was het destijds niet de Duitsche technisch gedelegeerde Generaal Gross von Schwarzhoff, die met nadruk afwees, dat het Duitsche volk gedrukt zou gaan onder de lasten, die dienstplicht en bewapeningen het oplegden, en werd door den Franschen gedelegeerde Léon Bourgeois, niet onmiddellijk daarop gerepliceerd door zulks in gelijke mate voor Frankrijk af te wijzen. In die omstandigheden kan het niet verwonderen, dat de technische gedelegeerden vrij spel hadden; dat zij maar al te gemakkelijk de Conferentie konden doen verklaren en aanvaarden, dat zoowel zuiver technische overwegingen als die, berustende op de wijze van samenstelling der nationale begrootingen, een overeenkomst als door Rusland voorgesteld, onmogelijk maakten. De eerste Vredesconferentie heeft zich zoodoende beperkt tot een uitspraak, die niet anders inhield dan dat een vermindering van de lasten, die de bewapeningen op de volken legden, voor de vermeerdering van hun sociaal en economisch welzijn zeer bevorderlijk zou zijn.

Hoezeer de verschillende Staten, de groote Mogendheden vooraan, met deze uitspraak rekening hebben gehouden, bleek kort voor het samenkomen der tweede Vredesconferentie in 1907! De cijfers der bewapeningen van toen en acht jaren tevoren naast elkander leggende, viel het niet moeilijk te constateeren, dat Duitschland de kosten voor zijn leger verdubbeld, Amerika die voor de vloot verdriedubbeld had, terwijl Japan den achterstand, dien het op militair en maritiem gebied in 1899 gevoelde, reeds ten deele had ingehaald. Kon men in 1899 het meerdendeel der

vertegenwoordigde landen nog bereid vinden om een verbod van het werpen van projectielen uit ballons te aanvaarden; kon men in ernst het verbod van duikbooten overwegen - de vorderingen der techniek in de tusschenliggende acht jaren maakten elke mogelijkheid van accoord op dit punt in 1907 uitgesloten. Sterker nog, de voorafgaande onderhandelingen, die Engeland met andere groote landen voerde, bewezen, dat men ter tweede Vredesconferentie de ontwapeningsgedachte zelfs niet ter sprake mocht brengen. Zoo had men te volstaan met een inleidende redevoering van den Engelschen eerste afgevaardigde, als gevolg waarvan de nietszeggende resolutie van 1899 werd herhaald, met even weinig succes als tevoren. Ongetwijfeld sloegen Duitschland en Engeland kort voor het uitbreken van den oorlog den goeden en practischen weg in door een Vlootbestand in wederzijdsche parlementaire redevoeringen te overwegen; Vlootbestand, dat ook door Lord Haldane bij zijn bezoek aan Berlijn is besproken. Wellicht, ware de oorlog niet uitgebroken, en had men tijd gehad deze gedachte verder uit te werken, ware daarvan iets gekomen. Maar voorloopig werd elke poging om tot ontwapening te komen, verlamd door het criterium van evenredigheid en gelijktijdigheid, dat men bij vermindering der bewapeningen vooropstelde, opdat de veiligheid der wederzijdsche Staten niet zou worden aangetast. Men ondervond al de gevolgen van den vloek der booze daad; ondervond, dat het gemakkelijker is de wederzijdsche bewapeningen, zoogenaamd terwille van de wederzijdsche veiligheid op te voeren, dan tot een stelsel te komen om deze, zonder de eens geschapen verhoudingen geweld aan te doen, te verminderen, laat staan geheel op te heffen. Om geenszins te spreken van de tal van sociale, economische en financieele overwegingen, die geleidelijkheid bij de pogingen tot vermindering der bewapeningen gewenscht, neen absoluut noodzakelijk maakten!

Van den Volkenbond werd vóór alles de oplossing van het ontwapeningsvraagstuk verlangd. De Financieele Conferentie, die einde 1920 te Brussel samenkwam, nam een reeks resoluties aan, waarin zij de Staten den weg wees naar de economische en sociale noodzakelijkheid van vèrgaande vermindering der bewapeningen. Zelfs de Opperste Geallieerde Raad, dien men van radicalisme in dit opzicht moeilijk kan verdenken, sprak zich,

zij het uiteraard meer gereserveerd, in dezelfde richting uit. In tegendeel daarmede echter gelukte het noch aan de Assemblée van den Volkenbond van 1920 noch aan die van 1921 om deze vingerwijzing te volgen, ja zelfs handelen zij in strijd met de bewoordingen van art. 8 van het Grondverdrag. Immers art. 8 stelt op den voorgrond, dat er een *plan* tot vermindering der bewapeningen moet zijn. Het erkent, dat dit plan met de nationale veiligheid der Staten rekening heeft te houden. De Assemblée nu bleek niet bereid aan de permanente militaire Commissie terzake van de ontwapening, die krachtens art. 9 van het Grondverdrag geëischt wordt, uitsluitend de behandeling van dit vraagstuk over te laten. Zij schiep de Tijdelijke Gemengde Commissie, waarin naast militaire deskundigen vooraanstaande politici en economisten zitting hadden, en ook vertegenwoordigers van de Arbeidsorganisatie. Deze T.G.C. bleef aanvankelijk aan de opdracht, gelijk art. 8 deze heeft geformuleerd, getrouw, doordat zij behandelde een ontwerp van haar medelid Lord Esher, die, naar overigens vrij willekeurige elementen, de effectieven van de verschillende landen wilde beperken. Dit voorstel stuitte echter dadelijk op dezelfde deskundige bezwaren, die ter eerste Vredesconferentie en tal van malen daarna waren vernomen; tegen welk ontwerp ook en welke maatstaven dit aanlegde. Toen kwam in dezelfde Commissie Lord Robert Cecil met het ontwerp zijner zgn. Waarborgverdragen, welke geheel het aspect van de oplossing veranderen. In deze Waarborgverdragen was echter geen plan tot ontwapening te bekennen; het was een ontwerp teneinde het vinden van den grondslag voor overeenstemming te vergemakkelijken.

De Waarborgverdragen gingen van de zeker niet onjuiste gedachte uit, dat, indien het middel werd gevonden om de veiligheid der Staten, ondanks vermindering van bewapeningen, te waarborgen, tal van technisce en andere moeilijkheden vanzelf zouden worden overwonnen. Daarom schiepen deze Waarborgverdragen, terzijde van het Grondverdrag van den Volkenbond, een overeenkomst, krachtens welke het land, dat zou worden aangevallen door een anderen Staat, die aan de vereischten van vermindering der bewapening niet had voldaan, zou worden bijgestaan door alle andere contractanten. Het Waarborg-

tractaat echter zou eerst dan in werking treden, wanneer vermindering van bewapeningen was verkregen. Echter, in de debatten, welke ter Assemblée van 1922 en 1923 werden gevoerd, werd wel overeenstemming verkregen tussch de geheel uiteenloopende standpunten, die Frankrijk en Engeland innamen, maar zulks ten koste van het laatste. De ontwapening werd steeds meer achterop geplaatst; de waarborgen voorop. Het Waarborgtractaat, dat aanvankelijk van algemeenen aard diende te zijn en daardoor elke agressieve bedoeling automatisch verloor, werd voor gedeeltelijke toetreding vatbaar geacht. Zoo kreeg dit Waarborgtractaat het karakter van een verdediging der veiligheid langs den weg der machtsmiddelen, bovendien gedeeltelijk en slechts langs indirecten weg leidende tot ontwapening. Na de beslissing, in 1921 genomen ten aanzien van de uitvoering van art. 16 van het Grondverdrag, hetwelk op de sancties betrekking heeft, en deze sancties grootendeels terzijde stelde, kon het niet verwonderen, dat een groot aantal Staten zich van de aldus gewijzigde Waarborgtractaten afkeerde.

De opvatting dat, zou maar eenmaal een waarborg voor de veiligheid zijn verkregen, de vermindering der bewapening gemakkelijker viel te regelen, lag aan het Protocol van Genève van 1924 eveneens ten grondslag. Maar dit ontleende zijn beteekenis daaraan, dat het waarborgen niet alleen in machts-, doch ook in rechtsmiddelen zocht en vond. Daartoe dichtte het de in het Grondverdrag nog steeds bestaande leemte, welke een zgn. wettigen oorlog tusschen twee leden van den Volkenbond mogelijk maakt; daartoe gaf het een ingenieus gevonden oplossing ter beantwoording van de vraag wie aanvaller moet heeten. Het Protocol eenmaal in voldoende mate geratificeerd zijnde, zou in 1925 de Ontwapeningsconferentie zijn bijeengekomen. In het licht der latere gebeurtenissen beschouwd, mag men zich afvragen of het eigenlijk geen geluk kan heeten, dat aldus niet is geschied. Want deze, in geen enkel opzicht technisch voorbereide Ontwapeningsconferentie zou zeer zeker niet tot een succes zijn geworden. Toen, tengevolge van Engeland's gewijzigde houding tegenover het Protocol, de Ontwapeningsconferentie vanzelf verviel; toen tegelijkertijd het tractaat van Locarno in hte vooruitzicht kon worden gesteld, keerde de Volkenbond tot

de bewoordingen van art. 8 van het Grondverdrag terug. In zijn vergadering van December 1925 maakte de Raad gebruik van de door de Assemblée verleende machtiging om over te gaan tot de instelling eener Commissie van voorbereiding voor de Ontwapeningsconferentie, in welke Commissie ook de deelneming werd gezocht en verkregen van Rusland, Frankrijk en Amerika. Deze Commissie, die in haar eerste bijeenkomst op 18 Mei 1926, den Hollandschen eersten gedelegeerde Jhr. dr. J. Loudon tot haar President verkoos, heeft in zes, eigenlijk zeven zittingen haar werk volbracht, dat echter eerst einde 1930 gereed was. Dat wijst erop, dat zij langzaam heeft gearbeid, waarvoor echter verontschuldigingen zijn te vinden; eensdeels in het feit, dat de technischmilitaire opvattingen veel principieeler tegenover elkander stonden dan men aanvankelijk had verwacht; anderdeels in de achtereenvolgende negatieve resultaten, die de pogingen om tot uitbreiding van het Vlootverdrag van Washington, hetzij wat het aantal onderteekenaars, hetzij wat de categoriën van gelimiteerde schepen betreft, deden mislukken. En nog is dit resultaat der Commisie-Loudon, bestaande uit een ontwerp, dat meer schema dan ontwerp is, en een rapport, dat slechts de allernoodzakelijkste toelichting bevat, van min of meer twijfelachtigen aard.

Toch kan men het verwijt, dat zij *te* langzaam heeft gewerkt, aan de Commissie-Loudon niet onthouden, wanneer men bedenkt, dat zij haar hoofdtaak: het voorbereiden van een ontwerp, reeds in haar derde zitting in 1927 zoo goed als geheel had vervuld. De twee, in 1926 daaraan voorafgaande zittingen hadden gediend om de door de twee subcommissiën, de militaire en de economische, opgestelde beantwoording van de vragen van den Volkenbond, in eerste behandeling te nemen. In de derde zitting kwam men tot een ontwerp, dat echter, juist tengevolge van het feit, dat de technisch-militaire gezichtspunten zoover uit elkander liepen, voor verschillende artikelen een alternatieven tekst bevatte. Maar tevoren was wel te voorzien, dat in alle deze punten geen overeenstemming viel te verkrijgen. Vragen als die òf men de drie categorieën der bewapeningen: land-, zee- en luchtmacht in onderlinge afhankelijkheid moet zien of elk op zichzelf; of tot de effectieven, die verminderd moeten worden, ook moeten worden

gerekend de geoefende reserves; of beperking van materiaal mogelijk is langs den directen weg dan wel langs den indirecten van vermindering der budgetten - zij kunnen slechts door wederzijdsche concessies een oplossing vinden. En wel heeft men ter zesde zitting, in 1929 gehouden, enkele concessies verkregen, doch in zoodanigen zin, dat de waarde van het ontwerp er eer door is verminderd dan vermeerderd. Men zegt dan ook zeker niet te veel, wanneer men beweert, dat bijkans geen enkel land, dat te Genève ter Ontwapeningsconferentie vertegenwoordigd zal zijn, met volle instemming tegenover het ontwerp der Commissie-Loudon staat.

Ongetwijfeld heeft het door Frankrijk ingenomen standpunt in de bepalngen ervan voor het meerendeel gezegevierd, maar dit is juist wat Engeland en Amerika in dit ontwerp niet kan bevredigen. Ter laatste zitting van de Commissie-Loudon heeft Duitschland de verantwoordelijkheid voor dit ontwerp van zich gewezen, en van de zijde der zgn. kleine Staten is meer dan eens duidelijk gezegd, dat de voorstellen, door deze ingediend en door de meerderheid der Commissie verworpen, ter Conferentie opnieuw zullen worden opgevat. Waarbij dan nog niet eens gedacht wordt aan het feit, dat alle cijfers, die aan dit ontwerp waarde geven, ter Conferentie dienen te worden ingevuld. De Commissie-Loudon heeft zich zelfs geplaatst tegenover elk denkbare oplossing, te vinden door middel van een gemeenschappelijken maatstaf. Een maatstaf voor de wederzijdsche evenredigheid, die gelegen zou zijn b.v. in de uitgestrektheid der grenzen van een land, in het aantal inwoners, in het daartoe behoorend overzeesch gebied of welk ander criterium ook, heeft zij resoluut verworpen. Vergelijkingen van cijfers acht zij slechts voor elk land onderling mogelijk. Waarvan het gevolg is, dat de landen elk voor zich ter Ontwapeningsconferentie zullen moeten komen met cijfers, gelijk zij die voor zichzelven wenschen ingevuld te zien, waarna dan, vermoedelijk met veel loven en bieden, een oplossing kan worden verkregen. Dat zulk een oplossing niet alleen veel van het geduld der Conferentie zal vergen, maar ook op bedenkelijke wijze het resultaat der Conferentie in gevaar kan brengen, behoeft wel nauwelijks te worden betoogd.

Intusschen, kon men anders verwachten? Een ieder erkent de

noodzakelijkheid van de oplossing van het ontwapeningvraagstuk, maar langs geheel verschillenden weg wil een ieder de drie voornaamste, de technische, de politieke en de juridische bezwaren, die zich bij deze oplossing voordoen, uit den weg gaan. Technisch wordt geredeneerd, dat aan de bewapeningen van de verschillende Staten geen gemeenschappelijke maatstaf is aan te leggen, en dat elke vermindering, die dientengevolge niet met de van ouds geëischte evenredigheid zou geschieden, de oorlogsgevaren vergroot inplaats van deze te verkleinen. Bezwaar, dat in den boezem der Commissie-Loudon uitvoerig is besproken; aanleiding heeft gegeven tot de vorming van een niuewe gedachte, die men in het oorlogspotentieel terugvindt, van welk oorlogspotentieel - dat ook met de capaciteit van industrieën heeft rekening te houden - inderdaad de positieve vaststelling als onmogelijk is erkend. Het politieke bezwaar tegen vermindering der bewapening is daarin gelegen, dat van de zijde van bepaalde Staten wordt volgehouden, dat de zgn. Centrale Mogendheden, de in den oorlog overwonnenen dus, aan hun verplichtingen tot ontwapening, haar door de verschillende Vredesverdragen opgelegd, niet hebben voldaan. Men denke maar eens wat men Duitschland ten laste legt: de geweldige credieten voor militair materiaal, de ontwikkeling van een leger naast het officieel als zoodanig fungeerende, de geheime fabricatie van wapens en munitie, de strenge maatregelen, genomen tegen berichtgeving, die een en ander aan het licht kan brengen - en men kan zich overtuigd achten, dat van bepaalde zijde bestreden wordt, dat voldaan is aan de voorwaarden, die het Verdrag van Versailles en de andere Vredesverdragen hebben gesteld. Waartegenover valt op te merken, dat eenerzijds formeele klachten dienaangaande bij den Raad van den Volkenbond, waarvoor zij hadden behooren te worden gebracht, niet zijn ingediend, en anderzijds, dat ook van Fransche zijde meer dan eens is erkend, dat thans een zoodanige veiligheid is verkregen, dat met de vermindering der bewapeningen een aanvang kan worden gemaakt. Veiligheid, steunende op rechtsmiddelen, daarvan intusschen weer wordt opgemerkt, dat deze niet zoodanig voldoende zijn om de juridische bezwaren tegen vermindering der bewapeningen weg te nemen. Temeer niet, waar de toepassing van art. 16 door de besluiten van de Assemblée van 1921 geheel in het vage is

gelaten, en de Volkenbond zoodoende practisch sancties tegen overtreding niet kent.

Veiligheid is en zal ten allen tijde een zeer betrekkelijk begrip blijven. Absolute veiligheid bestaat er niet in het meest vreedzame gedeelte van den meest vreedzamen, beschaafden Staat. Het is onmogelijk om in de tegenwoordige samenleving het individu preventief tegen elken aanval te beschermen. Maar de repressieve waarborgen, die geschonken worden, zijn in den regel voldoende krachtig om overtredingen van orde te voorkomen. Dit geldt ook van de samenleving der Staten. Wie in 1899 ter eerste Vredesconferentie de mogelijkheid van vermindering der bewapeningen zou hebben verdedigd op grond van uitbreiding van de internationale arbitrage, zou zijn uitgelachen. Thans wordt in de Algemeene Acte van Arbitrage, die door de Assemblée van den Volkenbond in 1928 is aangenomen, een waarborg van veiligheid van zekere waarde gezien. Men vergeten niet te bedenken, dat, onder de hoede van den Volkenbond, Commissiën van verzoening paarsgewijze tusschen bijkans alle landen bestaan; Commissiën welke ten doel hebben om, bij het uitbreken van een conflict, den eersten stoot van heftige opwinding op te vangen. Men verlieze ook niet uit het oog, dat het Permanente Hof van Internationale Justitie de dwingende rechtspraak, die men het bij zijn oprichting in 1920 weigerde, dank zij de zgn. facultatieve clausule van artikel 36 langs een omweg vrijwel volledig heeft verkregen, wijl bijkans alle Staten, groote en kleine samen, hebben verklaard voor rechtsgeschillen deze rechtspraak dwingend te aanvaarden.

Maar vooral heeft men, wat voor den oorlog nimmer is geschied, ook niet geschieden kon, stappen gezet op het terrein van preventieve afwering van den oorlog. Daar is het Verdrag, dat middelen dienaangaande beraamt, totstandgekomen in de laatste Assemblée, hetwelk den Raad bij het uitbreken van een conflict practische bevoegdheden van beteekenis geeft. Daar is het Verdrag betreffende financieelen bijstand aan den aangevallen of met aanval bedreigden Staat. En daar is geheel de machinerie van handelingen van den Raad opgebouwd op art. 11 van het Grondverdrag, dat aan ieder lid van den Bond de mogelijkheid opent om de aandacht van Raad of Assemblée te vestigen op elke

gebeurtenis, in staat den vrede te verstoren. En dat zijn niet in het minst de tal van practische maatregelen, die in den loop der laatste jaren zijn getroffen teneinde den zetel van den Volkenbond in tijden van crisis, dus wanneer oorlog dreigt, met de buitenwereld ongestoord te verbinden. Niet lang meer zal het duren of de Volkenbond beschikt over eigen auto's en vliegtuigen, voorzien van een kenmerk van onschendbaarheid, de laatste in staat te landen op het eigen landingsterrein van den Volkenbond nabij Genève. Voor 1932 is bepaald de opening van het radiotelegrafisch station, gebouwd van zoodanige kracht, dat het Genève verbindt met alle, zelfs de verst afgelegen landen, zoodat ten allen tijde en in elk conflict de Raad ongestoord gedachtenwisseling kan voeren met alle partijen. Kleine middelen, elk voor zich zelf wellicht onbeduidend tegenover het alomvattende vraagstuk, dat ontwapening heet. Kleine middelen echter, die, tezamen genomen, een geheel vormen van niet geringe beteekenis.

Het petitionnement, door de Nederlandsche Dagbladpers met zoo groote kracht georganiseerd, heeft het grootste deel van Nederland zich doen uitspreken voor het welslagen van de Ontwapeningsconferentie. Wat echter is welslagen? Wat de een als welslagen beschouwt, zal de ander eene mislukking achten; dit hangt samen met wat men van deze Ontwapeningsconferentie verlangd en verwacht. De Union der Volkenbondvereenigingen, meermalen als de voorhoede van den Volkenbond aangewezen, heeft in een uitvoerige resolutie, op haar Congres, in Mei 1931 te Budapest gehouden, de elementen van dit welslagen meer specifiek bezien. Zij acht de noodzakelijkheid aanwezig, dat de Conferentie tot een positief resultaat komt, d.w.z., tot een internationaal verdrag; zij betoogt de noodzakelijkheid van een belangrijke vermindering van de bewapeningen, die zij op 25% van de gezamenlijke militaire uitgaven raamt; zij legt nadruk op de ontwikkeling van de factoren voor een meer volledige ontwapening, en bepleit de noodzakelijkheid van stappen in de richting van internationale gelijkheid in zooverre, dat niet als thans, er zullen staan tegenover elkander de Staten, die contractueel ontwapend zijn gelijk Duitschland en andere, en Staten, die het aan zichzelven hebben voorbehouden om zoodanige ontwapening te aanvaarden. Ten opzichte van de verwachtingen, die de Ont-

wapeningsconferentie zou hebben te verwezenlijken, laten zich ook geheel andere stemen hooren, en men kan moeilijk beweren, dat de landen, die aan de Conferentie deelnamen, in hun respectieve openbare meeningen een evenwijdige lijn trekken. Neen, er zijn vele, zeer vele meeningen over wat welslagen der Conferentie kan heeten. Maar in één opzicht stemt men overeen, en wel in de opvatting, dat het vraagstuk der ontwapening, eenmaal aangevat zijnde, niet meer losgelaten *kan* worden. Dat is het groote verschil, dat de Ontwapeningsconferentie-1932 onderscheidt van de Vredesconferentie 1899. De laatste was een op zichzelf staand feit in de geschiedenis der volkeren, en toen zij uiteen ging, kon men moeilijk weten of zij al dan niet gevolgen zou met zich brengen. De Ontwapeningsconferentie van den Volkenbond daarentegen is de eerste stap op een langen, zeer langen weg, dien men geheel ten einde zal moeten aflegen alvorens het voorgestelde doel te hebben bereikt. Reeds nu hoort men oplossingen aanbevelen, die zouden moeten dienst doen, wanneer eventueel, hetgeen niet te hopen is, de Ontwapeningsconferentie een volslagen mislukking zou beteekenen. Oplossingen als de Fransche publicist Cornesson er een heeft gegeven met zijn denkbeeld eener internationale politie, opgebouwd op denzelfden grondslag, dien onze geniale landgenoot van Vollenhoven reeds in 1910 daarvoor vond. Men mag aannemen, dat wel vaststaat, dat de wenschen van degenen, die het verst grijpen in hun verwachtingen, niet zullen worden verwezenlijkt, maar dat anderzijds voor een al te zwartgallig pessimisme geen plaats is; liever gezegd geen plaats moet worden gelaten, omdat een volslagen mislukken der Ontwapeningsconferentie, hoezeer daarop ook terug te komen valt, eenerzijds het prestige van den Volkenbond geducht zou schaden, anderzijds zou leiden tot pogingen, die in het belang eener ongestoorde ontwikkeling van de samenleving der volkeren niet zouden kunnen worden toegejuicht.

De critiek, die reeds bij voorbaat op de Ontwapeningsconferentie wordt toegepast, berust in den regel op een en hetzelfde misverstand. Voorzoover deze critiek wil aantoonen, dat de totdusver bestaande internationale organisatie van onvolkomen aard is, heeft zij gelijk. De tegenwoordige collectiviteit der Staten is zeker nog niet in staat de veiligheid van ieder van

de leden dezer colectiviteit te bewaken zoodanig, dat deze leden zelven zich daarvoor geen moeite meer zouden heben te getroosten. Er is dan ook niemand, die aan volledige ontwapening denkt, en in dit verband is het begrijpelijk, dat allerwege, ook van de zijde van die landen, die oprecht vermindering der bewapeningen verlangen, naar Genève worden gezonden militaire en martieme deskundigen, bevoegd de technische draagwijdte van bepalingen eener overeenkomst te beoordeelen. Maar het gaat niet om ontwapening; het gaat om de vraag of de tegenwoordige, zij het onvolmaakte organisatie, niet reeds een voldoenden trap van veiligheid heeft bereikt om pogingen in de richting van ontwapening te beginnen: pogingen, die te duidelijker kunnen spreken naarmate goede wil over en weer aanwezig is en de vooropgestelde bedoeling bestaat de overeengekomen bepalingen getrouwelijk uit te voeren. De Ontwapeningsconferentie-1932 steunt op een internationale organisatie, welke de Vredesconferentie van 1899 nog slechts als een vaag toekomstbeeld kon zien; de Ontwapeningsconferentie-1932 komt bovendien samen in sociale en economische omstandigheden, die de bestrijding van de sociale en economische noodzakelijkheid van krachtige vermindering der bewapeningen, in 1899 met opgeheven hoofd uitgesproken, tot een aanfluiting zullen maken.

P. Cornelis de Moor door N.J. Swierstra.

P. Cornelis De Moor is te Rotterdam geboren in 1865. Zijn eerste opleiding ontving hij in zijn geboortestad. Als jongeling ging hij daarna naar de Antwerpsche academie, om zijn studie vervolgens in Amsterdam te voltooien. Tenminste in technisch opzicht! Want wat hij als schilder is geworden, zijn zeer persoonlijke en afzonderlijke uitingswijze, dat kon geen academie hem leeren.

Zijn niet sterk gestel, - een chronisch lijden aan asthmatische aandoeningen - noodzaakte hem, om steeds weer, na langer of korter verblijf hier te lande, de Hollandsche atmosfeer te ontvluchten. Zoo zwierf hij rond in 't Zuiden langs de kusten der Oude Wereldzee en strekte zijn tochten zelfs uit tot Palestina.

De Moor begon zijn loopbaan, toen de Haagsche School in het toppunt van haar bloei stond. Het impressionisme had de onverwelkbare schoonheid van het Hollandsche landschap weer ontdekt, en met moderner toongevoel benaderde men weer de pracht van Ruysdael en Van Goyen.

Maar een hoogtepunt is altijd een keerpunt. De toonaangevende schilders van de generatie, die omstreeks '90 het eerst van zich deden spreken, kwamen tot de slotsom, dat het impressionisme niet het eindpunt der schilderlijke evolutie kon zijn. Uit de eenzijdige natuurverheerlijking, waartoe men dreigde te vervallen, moest men komen tot een dieper begrip van de werkelijkheid. Uit de kunst, die ontroert door stemming, moest men komen tot de kunst, die de krachten van den denkenden geest aanvuurt, die uitdrukking geeft aan het worstelen van den

geest en die de vormen der natuur in rhytmisch beeldende lijnen dwingt tot compositaire scheppingen waaruit een gedachte spreekt, welke dieper reikt dan het tijdelijke en toevallige van een mooi landschap of een interessant gelaat. Men zocht den dieperen werkelijkheidsgrond der verschijnselen en daarvoor was noodig het symbool.

Zoo kwamen de symbolisten tot wie ook De Moor eens behoorde. En eigenlijk behoort hij er nog toe, al heeft zich dat heel anders ontwikkeld dan b.v. Toorop en Van Konijnenburg. Zijn symbolisme is picturaal, dat van de genoemden meer teekenkunstig. Zijn symboliek beroert de gevoelige zijde van het menschelijk gemoed op magische wijze. Die van de anderen heeft meer het intellectueele element aan zich. Dit mag allerminst aldus worden verstaan, dat hun kunst intellectualistisch zou zijn. Het is slechts een accentverschil. Wie als de genoemden de aesthetische idee dient, schept krachtig van uit een geestelijk middelpunt en uit een principe, dat alle verhoudingen van te voren met beheerschte verbeelding regelt en ordent.

Zooals bij elken kunstenaar van beteekenis, berust het werk van De Moor in de eerste plaats op observatie van de werkelijkheid. Maar terwijl op den duur bij het impressionisme dit observeeren eenig doel scheen te worden, ten einde het geobserveerde picturaal zoo getrouw mogelijk onder zekere stemming weer te geven, ging de symbolist alles innerlijk verwerken. Na analyseerende observatie kwam het synthetisch samenvatten en ordenen, waaraan de logisch redeneerende geest minstens evenveel aandeel had als het ontroeringsleven van het gemoed.

Bij De Moor heeft zich dat op geheel bizondere wijze geopenbaard. Hij herschept de werkelijkheid van binnen uit, maar doet dit op geheel andere wijze dan b.v. Van Konijnenburg. Hij brengt ons altijd in een eigenaardige sfeer van mystische verbeelding. Atmosfeer in den geest der impressionisten schept hij niet. Neen, bij hem komen de dingen der werkelijkheid te voorschijn als droomdingen in een mystiek waas. Daardoor hebben zijn voorstellingen van een bloem, een boom, een landschap, een kop of een figuur hooger beteekenis dan het bizondere. Er schijnt aan alles een mystieke idee ten grondslag te liggen, die als alle mystiek evenzeer het hoofd als het hart beroert.

Wel moet even worden opgemerkt, dat deze mystiek Germaansch van karakter is en dus de klaarheid van het Zuiden mist. Zij is geheimzinnig en omfloerst als de schemer der Germaansche wouden.

De Moor verplaatst ons in de wereld waar droom en werkelijkheid elkaar naderen. Misschien zou men nog beter aldus kunnen formuleeren: hij tracht te geven het primaire beginsel, het mystieke oerprincipe, waarvan de dingen der werkelijkheid de toevallige verbizonderingen zijn.

Men heeft bij de tentoonstellingen, een paar jaren geleden te 's-Gravenhage in ‘De Poort’ en te Leiden in ‘De Lakenhal’ gehouden, verschillende bloemverbeeldingen van hem kunnen zien. Het zijn geen bloemvormen zooals de realiteit ons die geeft, al berusten ze in wezen op observatie. Het zijn bloemvormen, die in hun sierlijke lijnen en hun droomerige tintelende kleuren voor onzen geest een paradijsweelde oproepen. Het zijn bloemen, visioenair geschouwd als de ideale oervormen van bloemenleven. Deze bloemen openbaren ons de verborgen harmonie van een andere wereld. Ik denk aan het werk, dat hij ‘Aanroep’ noemt. We zien daar groote bloemen als mystieke kelken omhoogrijzen. En uit de prachtige kelken rijzen met fraaie buiging de meeldraden op. Er is in heel die weelde een drang opwaarts. Het geheel symboliseert voor ons gevoel het streven van menschenzielen, die roepen om licht en geluk in verheerlijkte extase. Ik weet niet, of de schilder het aldus heeft bedoeld, maar zooiets meen ik er in te voelen, al blijft het altijd gevaarlijk ‘hineinzuinterpretieren’.

Ik denk verder aan ‘Gladiolen’. Uiterst fraai is ook hier weer de statige buiging der stengels, waaraan de groote bloemen picturaal uitnemend zijn getroffen, terwijl ze tevens iets onwezenlijks hebben. Dit zijn bloemen opgebloeid uit een mystieke dichterziel. Evenzoo zijn er die groote lilabloemen, die aan pioenrozen doen denken in een groen en transparant licht.

Na deze en andere bloemverbeeldingen denk ik aan de even interessante boomverbeeldingen. Er is een werk, door den schilder eenvoudig ‘Landschap’ genoemd. Het is een stuk Zuidelijk aandoende natuur, maar alweer in een wonderlijk verdroomde atmosfeer, die meer Germaansch dan Italiaansch

aandoet. In het geheel domineert een gigantische cypres. Men moet niet vragen, of er in werkelijkheid zulke boomen bestaan. De fantasie van den schilder suggereert ons de mogelijkheid, dat ze er waren in een der vroegere tijdperken van de geschiedenis onzer aarde, of dat ze er nóg zijn, desnoods in een andere wereld, die heel ver is verwijderd van de onze en die we misschien over eenige eeuwen nog wel eens zullen bereiken bij interplanetair verkeer. Hij geeft ons het oerfenomeen 'boom' in zijn geheimzinnig monumentale gedaante, omdroomd van een sfeer, die we kennen uit de beste oogenblikken onzer fantasie, maar niet uit de werkelijkheid.

Zooiets vinden we ook in 'Poggio Imperiale'. We zien weer een exotisch landschap, waarin de geheele vegetatie een indruk geeft van het weelderige en fantastische in een magische sfeer. Als een rotsformatie staat een boom in het midden; terzijden en op den achtergrond zien we vaag de contouren van andere boomen, alles in een transparanten nevel. Het is geen aardsche nevel, het is alles heel fijn en heel droomerig en doet denken aan de weelderige atmosfeer van het tertiaire tijdvak.

Men begrijpt, dat voor het schilderen van dergelijke voorstellingen niet alleen een eigenaardige, persoonlijke vizie van binnen uit, en een heel bizondere toongevoeligheid noodig is, maar dat deze in de eerste plaats slechts bereikt kunnen worden door een verfijnde schildertechniek. Dat De Moor overigens ook met hartstocht en brio kan werken, bespeurt men aan het eerstgenoemde landschap met den cypres. Het tintelen van de majestueuze bladerkruin wordt daar vooral bereikt, doordat het schildersmes met forsche bewegingen over de nog vochtige pate is gehaald, zoodat telkens de nerf van het doek even door de verf heen blikkert.

Het herhaald en langdurig verblijf in Italië heeft natuurlijk op De Moors vizie grooten invloed gehad. Ik denk b.v. aan 'Italiaansche tuin': statig rijzen de boomen omhoog; een trap daalt van het terras af en voert naar een waterbekken; drie slanke vrouwenfiguren staan aan den rand daarvan. Het doet alles naar de compositie even denken aan de klassieken. Maar het is niet meer dan een herinnering. Er is in dit werk een eigenaardig verticalisme, dat veel meer Noordelijk dan Romaansch aandoet.

Ook de atmosfeer schijnt ons een gelukkige synthese: het zware van het Noorden, doortrokken van den gloed van het Zuiden.

Bij een ander ‘Landschap’ valt dat opnieuw in het oog. Op den voorgrond een partij met een waterbekken. Terzijden staan treurcypressen, die zwaar en tevens met een zekere bevalligheid hun loovertrossen laten hangen. Twee jonge menschen rusten in dit idyllisch oord onder het gebladert. Op het tweede plan het spiegelend water van een meer en daarachter het gebergte. Op het achterste plan een sneeuwkam in rose licht. Zoo'n werk is heel streng rhytmisch gebouwd. Het is heel zuiver van vlakverdeeling. Maar het klare coloriet en de fijne afgewogenheid van tonen maken dat het geheel ongewild aandoet als de onopzettelijkheid van een droom. Men denkt aan muziek van Mozart, zoo streng van bouw en rhytmische structuur en toch zoo argeloos en vanzelfsprekend.

Nog interessanter is misschien ‘Landschap op de andere wereld’. Massieve boomstammen rijzen als zuilen omhoog. De structuur van de gedeelten stam, die men kan zien, is van dien aard, dat de hoogte niet is te benaderen. Het loover is gloeiend bruin met rose reflexen. Zwaar hangt het neer in een atmosfeer, warmer dan de onze en weldadiger en milder dan de tropenhitte. De bodem is diepgroen; de lucht van een wonderlijk heel diep en doorschijnend blauw. Het kleurengeheel van dit werk is verfijnd mooi en getuigt van poëtische fantasie. Droom en werkelijkheid naderen elkaar in dergelijke werken.

Welk een poezie weet De Moor te leggen in de figuren, welke hij soms in zijn landschappen plaatst. We denken hierbij in 't bizonder aan zijn ‘Bloemenmeisjes’, vijf meisjes, allerbekoorlijkst gerangschikt, die een schat van roode bloemen dragen. Ook hier weer die smettelooze zuiverheid van toon en stemming. waardoor de meisjes zelve bloemen zijn geworden.

De Moor is een droomer en romanticus, en met de schrijvers der Duitsche Romantiek van een honderd jaren geleden heeft hij gemeen, dat hij gaarne vrouwenfiguren in ijle, sprookjesachtige schoonheid schildert. Groot moet zijn vereering van de vrouwenpsyche zijn. Nooit is voor hem de vrouw een intellectueele, eenigszins demonische puzzle, bestemd om den man altijd weer op een dwaalspoor te brengen omtrent haar neigingen. De

vrouw is voor hem een bloemekelk, die wel bloeit in geheimzinnige schoonheid en lieflijkheid, maar het mysterie heeft voor hem eerder het goddelijke dan het demonische in zich. In de vrouw ziet hij de broosheid, de teerheid, de ontroering, de zelfvergeten overgave, het summum van alle aardsche schoonheid en beminnelijkheid. En al deze hoedanigheden zijn tenslotte de inspireerende krachten voor den man. Zoo worden zijn energie en scheppingskracht uit de mysterieuze zwakheid en teere bloemenschoonheid van de vrouw geboren. Zoo ziet De Moor de vrouw dan ook weer in haar meest volmaakte en geidealiseerde wezen, juist zooals hij de bloemen zag.

'De Slaap' verbeeldt hij door een rustende vrouwenfiguur, heel blank, waaromheen paars en donker-fluweelig de nacht zijn schaduwen hult. Een dergelijk doekje vinden we in 'Maannacht', haast nog mooier. Hier weer een droomend feeëriek figuurtje. 't Is of een fijne aureool straalt om het hoofd. Terzijden vallen de gordijnen met hun zachtgroene plooiingen en erachter de nachthemel van een doorschijnend diepblauw. Een derde verwante compositie is 'Rustende vrouw', gehouden in een bruingoudig tonengamma, alles heel fijntjes afgewogen en vol van droomsfeer.

Men moet technisch wel geweldig knap zijn, om die porcelein-achtig doorzichtige, frêle bloemenschoonheid te bereiken.

Een apart genre vormen zijn danseresjes. Alle schilderijtjes, hierop betrekking hebbend, zou men kunnen noemen een apotheose van den dans. De dans als symbool van innerlijke schoonheid en innerlijke welbehagen aan het leven, zich uitend in gracieuze bewegingen van lichaam en ledematen in een rhythmisch lijnen- en vormenspel; de dans als meest volkomend demonstratie van lichaamsschoonheid en innerlijke muzikaliteit; de dans die bijna een gewijd karakter aanneemt.

Er zijn stukjes, waarop danseresjes voorkomen, die met hun wuivende sluiers zóó fijn zijn geschilderd, dat ze aan libellen doen denken, over welker groengouden vleugels het zonlicht in duizenderlei tintelingen weerkaatst, danseresjes van een prinselijke gratie als we ons als kinderen slechts konden voorstellen in het rijk der sprookjesfantasie. Soms heeft De Moor de schoonheid van den dans verbeeld in grootere composities. Bij

een paar dezer moesten we bij alle verschil even denken aan Willem van Konijnenburg. We zien hierbij een spel van kruisende, welvende en rondende lijnen, die in een prachtig harmonische schema zijn gecomponeerd en coloristisch een ongemeene bekoring uitoefenen. En steeds weer treft ons de subtiele bloemachtige schoonheid der figuurtjes. Het is alles van binnen uit geboren, van binnen uit gecomponeerd en in toon gebracht.

Bloemenschoonheid is ook in de kopjes, welke De Moor schildert.

Natuurlijk berusten ook deze in eersten aanleg op observatie. Maar als hij iets verbeelden wil, weet hij zich van al het bijkomstige en toevallige en van het al te directe en materiëele der observatie los te maken. Met de observatie ging steeds gepaard een intuitief zich inleven in de psyche van zijn object. Men kan niet zeggen, dat hij dit scherp critisch zag, zooals b.v. Haverman of ideaal-critisch, zooals Van Konijnenburg. Hij schijnt meer een mystiek-romantisch begrip van den menschelijken geest te hebben. Het portret is voor hem een dichterlijke uiting en geen scherp omlijnd karakterbeeld. Daardoor kunnen we ons voorstellen, dat sommigen zijn portretten niet altijd even sterk vinden. Ten onrechte! Men moet hem eenvoudig een anderen maatstaf aanleggen dan men het rake schilders of teekenaars van karaktertypen doet. Zijn portretten zijn vertolkingen van een mystieke idee. Daarom schept hij ook dikwijls ideaalkopjes en noemt deze: ‘Fantasia’, ‘Moed’, ‘In gedachten’, of eenvoudig ‘Vrouwenkop’. Beschouwt men het eerste, dan ziet men van voorhoofd tot borst een uiterst fraai gebogen profiellijn. De oogopslag heeft het verre staren naar te verwachten geluk. Rijk is de coloristische bewerking van deze schilderij en bij allen rijkdom blijft het sober en ingetogen. Het is als een bloem in een mystische sfeer. ‘Moed’ toont ons een vrouwenkop in stijlvolle schoonheid, die staart in een visioen van bloed - het is een werk uit de oorlogsjaren -. Zeldzaam mooi is ook ‘In Gedachten’, een peinzend kopje, de kin gesteund op de hand. Het is of juist de gedachten een lichtende sfeer scheppen om het hoofd, terwijl alles in heel fijn verdroomd blauw is gehouden. Ik denk verder aan een vrouwenkop met iets Grieksch in de profiellijn, maar ondanks de herinnering aan de

klassieke schoonheid toch geheel van onzen tijd. Al deze en andere ideaalkopjes, waaraan steeds een idee ten grondslag ligt, hebben niets te maken met het dikwijls heel oppervlakkige mooi van de eene of andere schoonheidsmiss. Daarvoor is de uitdrukking van het psychisch wezen te diep. Meermalen meent men Italiaansche invloeden te bespeuren. Soms ook denkt men even aan de groote Engelsche portretschilders der 18e eenuw. Maar deze invloeden zijn zoo grondig verwerkt, dat alleen even een herinnering overblijft. De Moor blijft steeds de aparte, merkwaardige figuur, die zich niet laat indeelen. Hij is altijd zichzelf. We komen hier even op het probleem der originaliteit. Zoo vele jonge kunstenaars streven er in onzen tijd zeer bewust naar. oorspronkelijk te zijn. Zij wenschen zoo weinig mogelijk gebruik te maken van de middelen, en opvattingen die de groote geesten voor hen aanwendden. Zij vreezen daardoor schade voor hun persoonlijkheid te lijden. Zij willen prikkelen, verbluffen en vergeten daardoor, dat de ware kunstenaar slechts in nederige dienstbaarheid zijn taak mag vervullen. Het merkwaardige is, dat juist de allergrootsten, zij die wisten wat ze waard waren, altijd keken naar hun groote voorgangers en zoo stevig rustten op de basis der traditie. Wat zou Vondel zijn geweest zonder de klassieken? Wat is Beethoven zonder Mozart en Haydn? Is Rembrandt aanvankelijk niet in vele opzichten Pieter Lastman? En zijn Toorop en Van Konijnenburg niet voortgekomen uit het impressionisme even als Verster? Wij gelooven niet, dat De Moor de oorspronkelijkheid willens heeft gezocht. Zij is in hem uitgebloeid, zooals zij uitbloeit in allen, die noest werkend en zich zelf verdiepend bijna ongemerkt zich zelf ontdekken en de dingen doen, die de innerlijkste neigingen hunner ziel hun ingeven. Dit brengt figuren, die een grooten aanleg bezitten, altijd boven de middelmaat uit, terwijl soms prachtige talenten in hun opzettelijke oorspronkelijkheidszucht verdrinken.

Een aantal geteekende portretten van De Moor zijn van bepaalde personen: we noemen Arthur van Schendel, des schilders vrouw, zijn zoon, een Florentijnsch meisje, een paar kinderkopjes. Er is in alle deze steeds een lichte neiging tot styleeren merkbaar, doordat het psychisch wezen van het object van binnen uit wordt gezien. Daardoor gaan deze portretten uit boven het tijdelijke en toevallige.

Zoo is er een geteekend portret van des schilders echtgenoote, met iets Arie Scheffer-achtigs in de compositie, prachtig als vlakvulling en van een edel lijnenrhytme. Naar het uiterlijk is het profiel eenigszins gestyleerd, maar juist dát, gepaard aan den oogopslag geeft ons innerlijk waarachtiger beeld dan een fotografische nauwkeurigheid van het uiterlijk alleen zou kunnen geven. Nu zien we in de beeltenis meteen den schilder zelf, we voelen er in wat er is tusschen twee menschen en wat het leven van den kunstenaar heft op hooger plan.

Overzien we al dit werk van bloemenschoonheid, van droomwerkelijkheid en idee, dan is het ten slotte of alles is voortgekomen uit een zielsgesteldheid van adoratie en verheerlijking; dan treft ons het innerlijk religieus sentiment. Het is geen wonder, dat zich dat ten slotte ook heeft geuit in werken van een meer bepaald religieus karakter. Men weet, dat deze schilder voor eenige jaren tot den Katholieken godsdienst overging. Sinds dien tijd heeft hij o.m. de R.K. Kerk te Laren voorzien van kruiswegstaties in fresco-techniek. Over deze voorstellingen hebben we geen oordeel, aangezien we ze niet zagen. Maar wel kennen we van hem een ‘Annunciatie’. De Moors opvattingen zijn hierbij nog niet verknocht aan de attributen, welke de ontwikkeling der liturgie in den loop der eeuwen aan bepaalde Bijbelgegevens heeft toegevoegd. Hier is niets anders gegeven, dan de zaak waar het om gaat. De Engel heeft de bekende Boodschap aan Maria gebracht en staat nu met spanning op het gelaat te wachten, wat deze zal antwoorden. De houding van Maria, wier gelaatsexpressie absolute overgave te kennen geeft, is niet minder prachtig getroffen. De leliën- en duivensymboliek is weggelaten. Men ziet alleen twee figuren in een meesterlijk getroffen psychische verhouding tegenover elkaar. Bij een Graflegging treft dezelfde inhoudrijke soberheid. Beide werken zijn voortreffelijk van compositie en van lijnenrythme. Bij het eerste wordt de compositie bepaald door de lijnen der naar elkaar toegebogen figuren, terwijl de contrastwerking wordt aangebracht door de wieken van den Engel. Bij het tweede wordt alles besloten in ovalen. In beide gevallen is werkelijk gecomponeerd, d.w.z. hier is de voorstelling als een organisme gegroeid uit een idee, een beeldend principe, dat de voorstelling van te voren regelt in evenmaat en harmonie. Ook

de kleuren van beide werken zijn fijn gevoeld en hebben symbolische beteekenis, het eerste vol licht, het andere donker, ondanks de aureolen om de hoofden en om het geheel.

Er is nog een genre werken, waarin de symboliek zich op meer demonische wijze uit. Het zijn stukken als 'Prinses de Lamballe': de drie geheimzinnige figuren die hij 'Mysterie' noemt, 'Memento Mori', een jonge vrouw die bedreigd wordt door twee monsters met grijnzende bekkeneelen, 'Beauty and the Beast', 'De tuin van Circe', 'Apollon aux Outrages'. Bij werken van dien aard, zoo ook bij teekeningen als 'Danse Macabre', 'Enchantement Infernal', 'La danse infernale', 'Le diable à genoux' enz, denkt men aan de satanisch fantastische verbeeldingsproducten, waarmee de meesters uit de 15de en 16de eeuw hun infernale voorstellingen bevolkten, b.v. Lucas van Leyden en Albrecht Dürer. Een van de laatste werken is 'De Beurs', waarin de fantasie van den schilder zich hoonend sarcastisch uit. Hoe goed zij ook geschilderd moge zijn, toch kan deze onsmakelijke voorstelling ons niet bekoren. Zij valt, naar ons dunkt, buiten den algemeenen toon van zijn werk. Wij laten het hierbij.

Een enkel werk uit het geheele oeuvre, voor zoover ons dat bekend is van dezen schilder, heeft op het algemeene oordeel en de groote waardeering, die wij voor hem koesteren natuurlijk niet den minsten invloed. Hij blijft voor ons de fijne vertolker van bloemenschoonheid in een teer en tintelend coloriet, een droomer, een romantisch bepeinzer van de verborgen schoonheid van de dingen dezer wereld ten grondslag ligt. In deze tijden van herrieachtige werkelijkheidsjacht kan zijn mijmerende en verinnigde schoonheidsvizie ons slechts ten goede komen en tot rust en overpeinzing stemmen.

Kinderen door Hélène Swarth.

I. Verwachting.

Kleine Broêr zal komen aangevlogen
Uit den Hemel naar de woning toe.
   Zusje trippelt, kijkt en roept ten hoogen:
   - ‘'t Wiegje is klaar en Moetje is 't wachten moe.
Zoen haar hoofdpijn weg! Zij ligt te rusten.
Vlieg naar binnen door het open raam!
'k Spaar mijn lekkers, morgen zal je 't lusten.
   Moetje is lief: wij spelen heerlijk saam.’

   Zusje tuurt - Zou één der Cherubijnen,
In de wolken zwevend door 't azuur,
   Broêrtje wezen? Kijk die lokken schijnen!
Vleugels trillen, blank in zonnevuur.

- ‘'k Zing voor jou en, kan je nog niet praten,
Al mijn speelgoed wacht op jou alleen.
   Maar die vleugels moet je buiten laten.
Anders vloog je weer naar de Englen heen.’

II. De schommel.

De schommel vliegt door ruischend loof van boomen.
Klein meisje juicht, de handjes om de touwen
En laat den wind klapwiekend openvouwen
Haar blonde lokken - O nu kan zij droomen
Dat ze is een vogel, zwevend door den blauwen
Kristallen hemel! Zou zij, zonder schromen,
Een Engel vragen: - ‘Mag ik binnenkomen?
Neen, even maar die heerlijkheid aanschouwen?’

‘Zien vogels de Englen? Schalt daarom in tuinen
En woud zoo blij hun zang?’ - Tot hooge kruinen
Zij drijft den schommel, dan laat kalm zich wiegen.

Zou Broêrtjen iets nog van den Hemel weten,
Waaruit in huis, hij door het raam, kwam vliegen,
Of zou hij 't al in Moeders arm vergeten?

III. Sneeuw.

Verheugd roept Broêrtje: - ‘O Moedie! 't regent suiker!’
En waadt in sneeuw en plonst er als een duiker
En stopt vol heerlijks 't gretig mondje en weet,
Terwijl hij hapt, dat hij géen suiker eet.

De groote jongens kneden witte ballen.
Door 't grijs der lucht hun blijde kreten schallen.
Eén klopt aan 't raam - ‘Kom, kleum niet, Zus, doe mee.’
Zus gooit haar boek neer en speelt mee gedwee.

Zes roode handjes, lenig en al warmer,
Boetseeren vlug een beeld zoo blank als marmer.
Zus geeft den vorm: zij teekent ook zoo mooi.
't Versiert den tuin, het praalt er tot den dooi.

Dan, droomend stil, laat Zus de reine vlokken
Bestrooien mantelblauw en blond van lokken.
In 't gloeiend handje smelt een sneeuwkristal -
Hoe mooi is de aard na hemelbloesemval!

Verzen van J. Decroos.

Gezicht.

't Was na een moedeloozen, sombren dag,
Ik lag half sluimerend, half wakend neer.
En 'k zag een man die vastberaden naar
Een weide ging en, lijk een valdeur, hief hij
Een zodenstrook omhoog en steeg toen neer
De gapende oopning in; en boven hem
Trok hij de groene deur gelaten toe.
En 't was opeens als bleek ikzelf die man.

Don Juan.

Dien avond, in zijn vage mijmerij,
Zag Don Juan in bleeke schimmenschaar
Opdoemen uit zijn droomen na elkaar
Wie hij verleidde in wulpsche minnarij.

Voortschuivend traag in onafzienbre rij
Met oogen dof en losgeslingerd haar,
Heur sluiers scheurend in heur smartmisbaar,
Verhieven zij een eindloos weegeschrei.

Doch in zijn trotsche ziel dringt spijt noch rouw:
Geen spier vertrekt zich om den strakken mond,
Geen rimpel groeft zich om de sombre brauw.

Geen adelaar met scherpen bek en klauw
Bekreunt zich om de duiven die hij wondt,
Maar bloedig stijgt hij in het hemelblauw.

Vorfrühling.

Gouden zonneschichten flitsen schuin
Door de donkre takken in den tuin,
Prille knoppen scheemren glanzigbruin,
Zachte rilling vaart door kruin bij kruin.

Met de voetjes rakend nauw den grond,
Luchtig zwevend hand aan hand in 't rond,
Reien kinderen blauwgeoogd en blond,
't Lichte haar door blonder licht bezond.

Jonge paartjes trekken blijgemoed
Veldwaarts-in, de zonne tegemoet:
Lente en liefde gisten in hun bloed.

De oude stede, die te droomen ligt,
Glimlacht met heur steenen aangezicht
In 't herboren wonder: 't wassend Licht.

Allerzielen.

Allerzielenklokken luiden
In den avond dof en traag.

Door den herfstmist, door de boomen
Halfontloofd, halfbruinbebladerd,
Over duistre en koude velden
Dreunt heur zware stem mij tegen
Uit de middeleeuwsche stede,
De oude middeleeuwsche stede,
Waar 't verleden nog in rondwaart
Spokend nog door steeg en straat.

't Is of schimmen van voorhenen,
De afgestorvnen van 't verleden,
Wie in vroeger tijden leefden,
Warend door de aloude stede,
Met de stem der klokken klaagden
Loom en langzaam, dof-eentonig,
Droevigjammrend door den herfstmist,
Of ze dof me tegenkreunden.
Al de dooden hoor ik treuren
Om hun leven dat voorbij is,
Om hun waren in de koude,
Donkre woonstêe van den Dood.

Verzen voor jou en jou door Fred Batten.

I.

Herinnering doet soms plotsling pijn,
Een kleine pijn, na jaren....
Wij leeren alles af, maar ik zal eender zijn
Bij 't bleeken van de blaêren.

Om weêr te weten wat ik had
Eén winter -, wìtter dan de rozen
Hoe veel je gaf, hoe weinig ik bezat
En hoe intiem je soms kon blozen.

Je reisde veel te ver van hier.
Je werd mijn droom, zoo zoet begroet, per brief,
In kleine wolken hemelblauw papier.
Zoo, tròòstend hadden wij nog lief....

Dat alles, alles kon verkeeren:
Die liefde, ònze liefde in 't bijzonder.
Dat was, leert men, niet eens zoo'n wònder.
Zoo laat ons van dìt wonder leeren....

En weet, wie al te roekeloos beminde
In woorden, wòòrden, in de verte, kind,
Moest daaraan zèker sterven.
Maar moet ik daarom alle droomen derven?

Ik stel die vraag met pijn en schroom....
Vergeef mij àlles, - blìjf mijn Droom.

II.

Alles, alles gaat voorbij.....
Bloemen en het guurst getij.
Zoo laat ons zwijgen, kind.
En zwijgen dieper dan de rózen zwegen.
Ik ben weêr wijs, en jij om niets verlegen.
Maar laat ons zwijgen, kind.
Ach, alles gaat wel weêr voorbij,
Zóó 't kleine vers van jou en mij.....

III.

Eér ik vergeet... Maar wij waren beiden dom!
We liepen zwijgend heel 't oude stadspark om,
Alsof een wonder voor ons komen kon....
En toen ik vroeg -, zweeg je... Eer ik weet, waarom.

IV.

Dien avond toen uit zee 't heel zoel woei en
Bloesems open sprongen in 'n teedre bloei, en
Alles sluimerend in ons openlag.....
Ach, heel dien avond vroeg ik je - te stoeien.

V.

Kleine kindren zongen: 'In het groene dal...'
Hoe was 't weêr? Ach ja: een blanke waterval...
Vergetelheid en wat niet méér, mijn kind?
Vraag niet, of ik altijd bij je blijven zal...

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCLII.

Geestlijk alleen in 't Aanzijn streefde als kind 'k en knaap en later
En diep-harmonisch schreef 'k steeds wat mijn binnenst Wezen dacht
En zingend dan naar me opstuwt. Dies in vredig sterk-zijn lacht
Mijn mond, wen 'k hoor nog steeds, mijn ooren langs, 't beaat geschater

Van liên, die nauw me ooit lazen, dus niets weten, zoodra laat er
't Mijn hyper-psychisch Zielsdiep ruischen uit in vreê, bevracht
Van kind reeds door al aardsche Zwaarten. In den zwarten nacht
Ontwakend soms opeens, voel 'k 't Eigenst als een Klaarte. Of 'k baat er

Den huidgen mede, vraag 'k niet. Steeds ontweek ik 't vreemd gesnater
Van alle dwazen, die mij haten en beweeg mij zacht,
Inkrachtig door al moeiten henen. Och, 'k ben schaarsch nog Hater,

Of liever: 'k voel 't heele Aanzijn als een allervreemdst Theater,
Waar 'k zit en vriendlijk kijk en kalm-eenvoudig houd de Wacht,
Wetend dat 'k altijd werkend geef mij. Men zal 't voelen later.

DCLIII.

In-goede, die mijn liedren schrijft me, vredig vraag 'k U: Wie
Zijt gij? Broêr, lieve, ik noem mijn Ziel u, want mijn jongensleden
Die stuurloos strompelden en dan weer vlot-energisch gleden,
Waren uw Maaksel, Wil, Die doet. Gij, eigen Geest, geen knie

Boog 'k voor u neer ooit, wij zijn zelfden, want uw Poëzie,
Uw Diepte stort Ge in me over van dat 'k deerlijk heb geleden
In allereersten kindertijd en later, diep beneden
Al 't ijdle Zien van Lieden. Och, ik ben een Fantasie

Diepe, onder myriaden, van de' Oneindgen Eeuwge, Die
In allen leeft en mijne is en diep-redloos doorgeleden
Heeft zonder aanvang durend en steeds strijdt als zachte, wreede,

Totdat vergaat eens in Zichzelf Hij, maar weêrkeert. ‘Geschiê,’
Zoo zal 'k me op 't allerlaatste vragen, ‘me alles.’ 'k Heb mijn Rede
Ten Steun, dies hoog en diep mijn Ziel denkt als dees Schijnzijn's Spiê.

DCLIV.

Ja, Goede, die mijn liedren schrijft, Diepst-Eigne, 'k vraag me
't Heel leven door: ‘Leeft buiten 't Leven Gij, die steeds mij draagt?’
Als kind en knaap reeds heb 'k mij vreemd opeens dit afgevraagd
Maar 't eenge wat 'k dan hoorde was: ‘Blijf sterk!’ En dies ik draag me

Gelaten verder en blijf jong van Geest, ofschoon ik plaag me
Gestadig met al dingen. Ja, mijn Ziel streeft hoog nog, dies gezaagd
Heb 'k nooit eentonig eender, of 'k ook diep-in waar' bedaagd.
Heil, jong door eindelooze jaren henen, strevend 'k jaag me

Voorwaarts fijn-fier inwendig. 'k Weet, dat 'k eindlijk, eindlijk slaag, me
Weer diep-in te eenen met 't Al-Eene, wat 'k al klein, doorknaagd
Van 't puurst Begeeren wenschte. Ja somwijlen toen reeds daagde

Me een toekomst van hoog leven, zonder dat mijn Geest meer klaagde.
Bewustloos-gloênd nog voel 'k mij, nu vergaand in lauwe Vaagt'
Zijn allen, die me eens, of 'k diep-krachtelooze waar', belaagden.

DCLV.

Vriendlijk maar strikt van binnen was mijn Wezen reeds als kind
Ik loog nooit, gluurde nooit naar 't goed van andren, weetloos tillend
Mij boven sluimerende slechtheên uit, geen oogwenk willend
In vollen ernst iets aêrs als altijd eerlijk goed-gezind

Te wezen jegens ieder, dus ook met mijzelf bevrind
Te blijven steeds als Sterke, die geen oogenblik luidgillend
Wierd, wen 't Lot sloeg, neen, die dan zachtjesaan diep-in verstillend
Zich voelde door Zichzelf. Gelijk op staêgen luwen wind

Een espenblad hoog hangt in 't hem wat vreemde Waaien rillend,
Zóó peinst mijn Ziel ook in dit rare Leven, nooit nog blind
Geheel en al voor wat haar dreigt. Als simpele bemind

Heb 'k diep-in ieder van den aanvang, maar zich gansch verspillend
Voor andren was Ziel nooit zich, daar Zij heel dit Aanzijn vindt
Een Waan, die wijkt, wanneer Zij ligt op 't laatst, voor goed verkillend.

DCLVI.

Nu 'k naar mijn heele Leven stil terugzie, vraag 'k mij: Was
Ik anders als al tijdelijke vriendjes? Ja, gelegen
Liet ik vóor alles zijn me aan 't ieder ernstig ding terdege
Eerst te onderzoeken, vóór 'k iets deed of zeide. Och, 'k, stille, vlas

Noch vlaste ooit op de Toekomst. Tijd bestaat niet, schoon hij rasch
Te gaan schijnt: in mijn diepste Kalmte leeft iets aêrs steeds: wegen
Ging 'k eerst diep-in met mijn puur-voelend Inzijn, dat gestegen
Dies langzaam kwam tot aan mijn Aardschheid, en niet in zijn sas

Te zijn scheen, vóór ik 't hoorde, als wat 'k beginnen wilde. En 'k las
Ook duizend schrijvers, zonder oordeel uit te spreken. Leêge
Lever voor mijn pleizier was 'k nimmer, schoon precies van pas

Kwam me elk genoegen, wen 't mij wenkte. En altijd-door verlegen
Een beetje stond 'k steeds op dit aardsch Verblijf, daar 'k tot een Ras
Een aêr behoor, en dus heb 'k soms een langen tijd gezwegen.

DCLVII.

Nooit heb ik mij verneedrigd noch verheven. Vredig sta
'k Thans, voelend diep-in 't Zijnde, lijk dit is. Ik weet, weer vlieden
Eens moet ik, lijk zoo heel veel mindere en al meerdre lieden
Die in een oogwenk soms verdwenen. Maar dees dikke Wa

Des Aanzijn's bergt iets anders, 'k weet niet wàt. Dus ernstig ga
'k Als Eenling door steeds, alles fijntjes psychisch-ziende, wiênde
Al 't slecht-doende IJdle waar dat moest, maar verder ieder biênde
Wanneer hij 't wenscht de Wijsheid, die 'k veelmalen tot mijn Schâ

Doch steeds weer willig schreef of zeide. Ik voel me in al 't Geschiênde
Vroom Zoeker die stil denkt: Verlang 'k oneindige Genâ?
Wat is dat? 'k Voel me als piepjong Vogeltje in een donkre Lâ

Dat 't eenge Deurtje nooit ontsloot, ofschoon zoo dikwijls riên de
Ellendigheden mij 't waarin 'k gebracht wierd. Vóór en ná
Verborgen werk ik. 'k Weet waardoor: 't is 't Eene, Oereigenst-Ziende.

DCLVIII.

'k Voel 't Diepste, dat steeds bleef zich onder 's Leven's IJs-laag breiden.
Reeds merkte ik 't uit de Verte als kind, dat slechts zeer zelden sprak
Maar 'k weet, dat 'k nooit, beseffend, 's Diep's geheimst Bevelen brak
In Denken niet of Dichten, en alminst nu 'k staêg de wijde

Bevroedingen mijn's Wezens breed-sterk naar me omhoog voel glijden
Uit eigne wijde Inzijndheid onder steev'ger hersnen Dak.
't Is stil Muziek des Aanzijn's, die mij stuwt. Als zuigling, wrak
Eerst lijkend allen, moest 'k toch leven en gauw diep-fel wijden

Ging 'k me aan 't begrijpen van de alverste Inwezendheden. Strak,
Soms stijf naar buiten, maar toch nimmer, in mijn peinzen, mak
Leef 'k vechtend, groeiend, diep-in Eén door alle levenstijden,

Stil-gevend, zonder te verliezen, en breed-lief, nooit zwak,
Ga 'k kalm door 't Aanzijn zonder eengen mensch iets te benijden,
Tot 'k psychisch-rijdend eindlijk glijd in 't grondlooze Eeuwge Wak...

Roel Houwink als geestlijk ziend en voelend dichter door Willem Kloos.

(Voetstappen, door Roel Houwink. - W.L. en J. Brusse, N.V. Rotterdam, 1931.)

I.

Nadat ik, zooals ieder, als redelijk en zedelijk mensch, verplicht is om te doen, die op resoluten toon over een reeks van gedichten wenscht te gaan schrijven, dezen bundel van Roel Houwink in rustig-diepe overgave van mijn eigen Binnenst verscheidene malen met ruimen wil en alleraandachtigst had gelezen van de eerste bladzij tot de laatste, dus, iederen regel psychisch proevend, hem nu geheel heb doordrongen, vermag ik voor thans en voor latere tijden het hier volgende er over te boek te stellen met gewetensvollen geest.

* * *

In deze ‘Voetstappen’ liet Roel Houwink zich aan mij kennen als een fijn psychisch dichter, die den diepsten achtergrond van zijn geestlijk Voelen en Denken met zacht-verlangend Willen poogt te benaderen, en die er dan ten slotte spontaan in slaagt om goed want precies onder zingende woorden te brengen wat er tot dusver slechts onbewust in die verste Achterafheid van zijn eigen Wezen als een voor zijn daaglijksch Menschzijn nog tamelijk vage maar heerlijk-vredige want somtijds reeds halfzingende aanvoeling levend had bestaan.

En om nu hierna even rustig-objektief ook dátgene te kenschetsen wat er in zijn Binnenste schuilt.

Deze nog jonge Dichter voelt zich in zijn Diepte aangenaam vervuld van het eer in merg en nieren te voelene dan met nauwkeurig-abstrakte woorden te Bepalene wat ‘God’ wordt genoemd.

Want dit woord, (immers wat er onder wordt verstaan) reikt uit den aard der zaak, zooals de menschelijke Rede in haar slechts schijnbare Eindeloosheid tegenover het Eeuwige heeft te staan, hemelhoog uit boven alle mogelijke formuleeringen, en bovendien is het nog dieper dan het allerdiepste wat eenig hersenstel bevatten kan. En raak dus, zou ik bescheiden haast willen zeggen, niet met uw woorden, 't zij dan onkerkelijk-afkeurende en smalende natuurlijk, maar ook niet met kerk'sch-exakt-bepalende aan dien allerdiepsten Binnengrond van al het zoogenaamd-Bestaande, dus niet aan het eenig-waarachtige Zijn. Wij allen hier op de Aarde zijn slechts vliedende en vervliegende Stervers, die eenmaal weer gelaten in 't Eeuwige terug want terneder glijden als machtelooze dof-gewordene vonken in het groote en onnaakbaar-brandende, want altijd-door alleen door zijn uitwerkingen voor ons kenbaar wordende Eeuwige Vuur, Dat buiten en boven alle Tijd en Ruimte, zooals Herakleitos reeds wist, bestaat.

En alle preciese woorden daaromtrent geven eigenlijk niets anders weer als menschelijke begrippen welke in alle meer of min ongemeene menschenhersens, die al het in Ruimte en Tijd geschiedende als iets echt-reëels, zij het dan iets laag-reëels opvatten, zijn kunnen ontstaan.

En dus: goedheid of gemeenheid, rechtvaardigheid of onbillijkheid, liefde en haat, al die veel te kwistig want meestal onnadenkend gebezigde doodverwingen, kunnen door menschen, dus betrekkelijke Wezens alleen gebruikt worden over andere vergankelijke betrekkelijkheden, al komt dan ook, zooals ik vluchtigjes even laat doorschemeren, de toepassing van die betitelingen wanneer men alles heelemaal psychisch dus diep-in heeft leeren zien, toch meermalen volstrekt niet uit.

Neen, herhaal ik, voor het Al-Eene, het onbenaderbare en altijd onverstane Absolute, dat het diepste Fondament en de allerachterafste Stuwkracht van alles is, passen geen menschlijke

benamingen, al lijkt dat ons menigmaal wèl. Wij begrijpen het Eeuwige niet, al verbeelden wij ons het te doen. Dat Eeuwige verschuilt zich voor altijd onafgebroken bestaand, in en achter de menschen-zelve, zoowel als in en achter al het andere, wat quasi-substantieel stoffelijk, of echt, dat is psychisch-geestelijk is. En het reikt dus, zooals ik reeds aangaf, boven al menschlijk spreken en dus bepalen uit, gelijk ik zelf als kleine knaap reeds, onbewust, als ik om mij heen of naar de lucht keek, het mij dan voor een korter of langer poosje sterk-bewust makend, het plots in mijn Binnenste heb gevoeld en het nú, als een kalme, blijvende geresigneerd ondergane Zekerheid, óók maar nog veel sterker blijf gewaarworden, wanneer ik, zooals op het oogenblik, al mijn gedachten onverwacht, en mijn volledige Gevoel naar die mij vredigheid gevende Stelligheid richt, waarin ik weer eens zonder vrees of weerzin wil vergaan. En ik bleef dus steeds en blijf nog er gelaten tegenover zwijgen, in zielsdiepe overgave als een bijna altijd uiterlijk-stoïsch gesproken en gedaan hebbend, maar innerlijk altijd-door fijn-hartstochtlijk bewogen mensch. En het eenige dus wat er in mijn stilste meest zelfverdiepte stemmingen - want dan ging ik er altijd aan denken - in mij omgaat is een willig het er mee eens zijn, zonder iets exorbitant's voor mijn Aardschheid te verlangen, zoodat ik ook in de moeielijkste omstandigheden mijns Levens, waarin ik reeds van mijn kindsheid telkens kwam te verkeeren, staande ben kunnen blijven als een geestlijk stevige, al blijf ik tegelijkertijd altijd diep-gevoelig, want door alles hevig-geëmotionneerd en ook voor alle meer uiterlijke dingen, want geluid en kleur en vorm en beweging, rustig aesthetisch ontvankelijk tot in mijn diepst-in vredigen, zienden en peinzenden menschlijken Geest. Maar op dat binnenste en buitenste van mij verhief ik mij nooit met woorden noch in mijzelf. Ik denk buiten deze zelfbeschrijving om, er wezenlijk nooit aan, want ik ben van kindsbeen er aan gewend, en vind het dus volstrekt niet interessant. Immers men denkt evenmin aan zijn eigen gezichtsvermogen, zoolang dit heelemaal in orde blijft, ook al kijkt men den heelen dag lang.

Ik voelde als jongen reeds halfbewust, een overtuiging, die, omdat ik levenslang bezig ben mijzelf te bespieden en al mijn woorden en daden objectief-kalm tot in hun diepste beweeg-

redenen en dus hun beteekenis te onderzoeken, hoe langer hoe sterker in mij werd, dat achter mijn altijd stoïsch-vredige en alles heel gewoon doende menschlijkheid een heel andere Wezendheid schuilt, die zuiver-geestlijk in en met zichzelf werkt, en die wel in, maar toch eigenlijk ook buiten mij om, de allerverste Ingrond van mijn Menschzijn is. En alles wat daarin gebeurt, geschiedt buiten mijn gewonen wil om, dus verborgen voor mijn Bewustzijn, dat ondertusschen met heel andere dingen, neen met dingetjes, nuchter-praktische of huislijk-gezellige vlijtig bezig blijft. Doch dan plots soms, onder door dit laatstgenoemde waar dat Diepere zich nagenoeg geheel en al apart van houdt, voel ik mij zacht-vreemd en prettig van binnen worden, zonder dat ik dit wetend gewild had, of zelfs maar gewenscht. Mijn ander meer uiterlijk doen gaat dan allengskens een beetje verslappen: het vloeit als weg uit mijn hoofd dat een paar oogenblikken onwezenlijk schijnt te worden. Maar dan voel ik van binnen uit in mijn hersens een nauw bespeurbaar want allerfijnst maar niet onprettig trillen komen en dan niets anders meer merkend, neem ik een pen en begint mijn hand zich van zelf te bewegen en schrijft, ook uit zichzelf als 't ware, een vers zich op 't papier. En ofschoon ik op dat oogenblik van het produceeren volstrekt niet bewusteloos kan heeten, integendeel ik let op ieder woord en elke zinswending, die 'k ver in mijn achterhersens hoor en voel en dan zie komen op het papier - mijn Bewustzijn en mijn gewone wil zijn dan alleen aanwezig als een kontroleerende en geenszins als een besturende Macht, zoodat ik niet anders dan tot de slotsom kan komen, dat er nog een heel andere meer wetende en ziende en willende Wezenlijkheid in mij leeft, die veel meer waard is, want méér vermag dan mijn zonder eenige uitzondering gemoedelijk daaglijksch Menschzijn, dat als klein kind reeds en ook als jongen en man nooit bijzonder veel noten op zijn zang heeft gehad, als het maar vriendlijk met vrede wordt gelaten en niet achteraf of in 't publiek onredelijk wordt betutteld door menschen, die niets-wezenlijks weten 't zij van mijzelf, 't zij van de vele dingen, die 'k steeds deed en doe, bescheiden en stil maar krachtig, want met het beste gedeelte van mijn Binnenzijn. Ja, zóó, als die buitennormaal te noemen inwendige toestand in mij rijst, die mij onderdoor zijn gebeuren voor al

het andere, het gewone daaglijksch-aardsche minder ontvankelijk doet wezen, voor zoo lang of kort als hij duurt, op die wijze, zeg ik, dacht ik en denk ik nu al 55 jaren, als mijn omstandigheden het mij veroorloofden, want er mij gelegenheid toe lieten, dus als ik niet door de uiterlijke en innerlijke kwellingen des Aanzijns werd geremd.

Zonder eenigen ophef gesproken, ik heb met die beiden als reeds van nature ondruk en zelden opgetogen doend of sprekend temperament veelal sterk-geduldig moeten worstelen in mijn kinderjaren, zoowel als veeltijds later en ik schreef dus gewoonlijk niet heel veel. Maar nu ik gelukkig nog in mijn eigne volledige kracht staan kunnend niet telkens weer in benarrende uiterlijke en dus ook bezwarende zielstoestanden behoef te verkeeren, nu kwam ik er van zelf uit mijn Achterbewustzijn toe, om er hier even op te wijzen, hoe het met mij als levenslang in de Poëzie en de Kritiek gestreefd en iets bereikt, want steeds ook voor anderen gewerkt hebbende met mijn volhardende praestatiekracht, steeds gesteld is geweest in alle tijdperken van mijn Bestaan. En de drie mij thans ook nog daartoe nopende oorzaken daarvan zijn 1° omdat een paar lieden die van mijzelf, dat is van mijn persoonlijk eenvoudig menschzijn, zoomin als van de Dichtkunst-zelve nooit eenigerlei diep-indringende dus wezenlijke studie blijken te hebben gemaakt, dus op goed geluk af, mij nog wel eens onredelijk want onschrander blijven beschamperen en 2° omdat ik, voorzoover dit noodig mocht zijn, nieuwen frisschen moed in mij ontwaken voelde door het ernstige, degelijke boekwerk van mijn goeden vriend den heer Khouw Bian Tie, die geheel en al buiten mijn medewerking, alles wat ik op het papier bracht gelezen en bestudeerd blijkt te hebben, en dus op gedegene wijze een geestlijke Daad heeft verricht, voor welker goedgeslaagd resultaat ik hem hier hartelijk dank zeg, daar hij zoodoende een boek in de wereld brengen kon van zuiver-exakte en psychische Waarheid over wat ik van uit mijn allerinnerlijkst geestlijk Wezen voor de Dichtkunst heb vermogen te doen. En de 3e en laatste reden, waarom ik dit hier zeide, en waarmede ik meteen in mijn eigenlijkst onderwerp kom is dat Roel Houwink, wel te weten zijn onbewuste Binnenziel, die voor hem en met hem werkt, mij

voorkomt in zijn dichterlijk voortbrengen niet vierkant tegenovergesteld te werk te gaan aan de wijze waarop ik zelf, dat is mijn Psyche en mijn Geest, zichzelve altijd bewogen en bewegen blijven, als ik komponeer en schrijf.

Hij brengt niet de door haast iedereen in zijn jeugd uit het hoofd geleerde en dan verder al of niet in praktijk gebrachte godsdienstige beweringen op het papier in vloeiende rijm en maat, zooals de Voortachtigers dat veelal doen wilden, neen, omdat hij een echt Dichter, dus een persoonlijk-voeler en ziener is, schrijft hij alleen maar verzen, wanneer hij in zijn eigenst persoonlijk Binnengemoed, dus geheel en al uit hemzelf een zachte ontroering voelt bewegen gaan over wat hem op een gegeven oogenblik in zijn religieuse stemmingen meer dan eentonig-flauwtjes aandoen bleef.

En daardoor werd ikzelf ook, als lezer, op eene heel bijzondere, een fijne, zachte wijze door verscheidene plaatsen in Houwink's verswerk ontroerd.

Ik werd dat onder de lektuur in mijzelf gewaar, en wel met een verrassing, die mij heel aangenaam was. Want, och, daar ik nu reeds, door al mijn jaren heen, zoo'n ontelbare hoeveelheid verzen van allerlei soort heb gelezen, in elke taal, en ik buitendien in mijn achterafste Binnenst telkens in onverwachte mijmeringen het heele Levensraadsel te doorvoelen poogde, spreekt het van zelf, dat religieuse verzen - als zij maar diep-in echt gemeend en waarachtig-gevoeld zijn - iedere overtuiging omtrent het Metaphysische heb ik altijd gerespecteerd - mij even sympathiek aandoen, als alle andere echte poëzie.

En dat deze ‘Voetstappen’ van Roel Houwink mijn wel langzamerhand meer klassiek-harmonisch, maar niet diep-in verhard gewordenen want nog altijd hartstochtlijk voelenden immers levenden Geest even waarachtig raakten als alle pure poëzie steeds deed, valt onweersprekelijk af te leiden uit het feit, dat er onder de lezing door, zonder dat ik er ook maar eenigszins op verdacht was, herinneringen in mij opkwamen, zooals ik reeds hierboven even aanduidde, aan mijn eigen jeugd, toen ik in mijn eentje door de omstreken van Amsterdam loopend, er toe kwam, heel spontaan voelend, om te denken over God. Ik zag dan toevallig soms naar de blauwe lucht omhoog, en vroeg mij, tot

mijn innerlijke verwondering opeens: ‘Is Hij dáár?’ ‘Neen, natuurlijk niet,’ hoorde ik dan mijn mij eveneens aangeborene psychische nuchterheid mij zeggen: ‘Want dan zou dat al lang waar bevonden zijn door een uitstekenden teleskoop. Immers - dát staat vast - is het heele Heelal vol van Zonnen die meer of minder overeenkomstig met de onze zijn, en om die allen zullen vermoedelijk ook planeten moeten loopen, op welke, denk ik, alles in essentie niet vierkant tegenstrijdig toegaat als hier met de dingen op de Aard. Dus dáár kan evenmin tehuis behooren de Allerhoogste Macht, die alles deed ontstaan en het Persoonlijk Opperwezen is. En waar is dan ook eigenlijk de Hemel met heel zijn bevolking van goede menschen, die vroeger hebben geleefd?’

Zóó dacht toen reeds mijn altijd vreedzaam, maar ook durend stil-bewogen 14 à 15 jarig hersenstel, dat onbewust-hartstochtlijk groeide, maar naar buiten zweeg, omdat ik slechts vluchtig-weg een mij zelf reeds bekend conventioneel antwoord kreeg op alles wat ik vroeg en zei.

Want al word ik door mijn onbewuste Inwezendheid, door welke ik mij altijd voelde dragen, en die mij steeds in en met Zichzelf te redeneeren bleek, al word ik door mijn Psyche, zeg ik, gedwongen om niets, maar dan ook niets van andren aan te nemen over het Metaphysische, wanneer ik niet door eigen intuïtie of nadenken kan geraken tot de slotsom, dat het hoogstwaarschijnlijk tot in de fijnste puntjes, juist zal zijn wat men mij zegt, - persoonlijke aangenaamheden dus wenschen laat ik daarbij nooit den doorslag geven - toch was ik ook nooit een per se recalcitrante natuur, die eenvoudig tegen wat hij van andren hoort, gaat opstrijden omdat hij eigen misschien slechts oogenblikkelijke en dus weer vergaan kunnende indrukken en gedachten voor zich zelf voor de meest juiste houden zou. En ik nam dus, als jonge Jongen reeds, niets aan over het intrinsieke onweetbare, neen ik wacht kalm-geduldig, totdat ik als eenvoudig en boven alles de zuiverste Waarheid lievend mensch, in mij zelf iets hoor, of van andren iets verneem, wat ik intuïtief voel, dat mij verder brengen kan. En zoo bleef ik ook later werken, dat is: denken en geestlijk-psychisch onderzoeken, heel veel lezend en overwegend ook, en vormde mij dus, heel

langzaam-aan, want weer telkens een beetje vordrend, mijn eigen zuivre denkbeelden over de vele kwestie's waar mijn psychisch Inzijn mee te maken kreeg.

II.

Houwink's zich invoelen in het Eeuwige lijkt mij, naar deze verzen ten minste te oordeelen, evenals het mijne, volkomen en volstrekt vrij van alle mythologie.

Hij voelt van uit zijn verste Onbewustheid de Idee van God te voorschijn komen als de Tijdelooze Oorsprong, de Eeuwige Bron van alles, die in Haar wezenlijkste Wezenlijkheid voor ons natuurlijk ongekend blijven moet maar Die alles wat wij ons krachtens onze spontaan en konstant konstrueerende innerlijkste gesteldheid, voorstellen dat bestaat, dus wat wij als het door ons zóó geheeten Zijnde waarnemen, uit Zich omhoogzendt door elk onzer heen.

Dit bleek mij reeds uit Houwink's allereerst gedicht

Eeuwige bron.

‘O, Bron verdroog u niet,
alvoor dit dorstig lied
U ganschlijk heeft gedronken.
Vrees niet, mijn Ziel, God eindigt niet
Eer hij in aller sterren lied
Zich gansch heeft uitgeschonken.’

Zóó luidt het praeludium dezer verzameling van 42 korte gedichten. Het lijkt mij in den goeden want vast-verzekerden en toch gevoelden toon gezongen, en alleen (om ook hier, zooals altijd, de volle waarheid te zeggen) werd ik eenigszins vreemd getroffen door den 5en regel, waarin men de uitdrukking leest: ‘in aller sterren lied’. Deze vier woorden sloegen niet bij mij in, ja zij misten wezenlijk elk effekt op mij: zij lijken mij geheel uit den tijd, of laat ik het maar ronduit zeggen: verouderd. Immers in de aloude dagen, vóórdat ieder ontwikkeld mensch, zooals de heer Houwink natuurlijk is, te weten was gekomen -

zelfs de geleerden wisten het toen evenmin - dat alle ‘vaste sterren’ gloeiende gasbollen van zeer vaak oneindig veel grooter omvang dan onze eigene zon zijn, die op billioenen kilometers afstand, ja nog veel verder van ons verwijderd zich bewegen, maar voor ons schijnbaar stilstaan, door het eindlooze Heelalruim heen - kon een naïef Dichter de verbeelding krijgen, dat zij als vocaal en muzikaal begaafde geheimzinnigheden om ons heen dansten geweldig hoog door de Atmosfeer. Maar tegenwoordig weet ieder, die zooals de heer Houwink voldoende onderwijs genoot, want tot den beschaafden stand behoort, dat die vele lichtjaren van ons verwijderde en milliarden maal milliarden eeuwen voortgloeiende gevaarten, indien een mensch in staat ware ze zoo dicht mogelijk met een vliegtuig te naderen, zonder dat hijzelf daarbij omkwam, er toch geenerlei kwestie van zou wezen, dat hij ‘zang’ te hooren kreeg. Maar natuurlijk schrijf ik deze opmerking hier volstrekt niet neer, om den heer Houwink te hinderen, zooals ik dat trouwens in geen enkel mijner kritische uitingen expreslijk deed. Het is in mijn kritieken altijd mijn doel geweest, en het zal dat ook altijd blijven, om zoo scherp omschreven dus duidelijk mogelijk de preciese waarheid te zeggen over wat ik lees, zooals ik die exakt gewaarword in mijn Binnenzijn. Roel Houwink kan, zooals ik voorzie, een groot dichter worden; hij is dit thans reeds op tal van plaatsen, zoodat ik dan ook dezen heelen bundel, met de waarachtigste waardeering, op die eene plaats na, las.

Het hier volgende gedicht b.v. is er een der vele, die mij stil want diep-ontroerd hebben.

Overgave.

Ziet Heer, mijn handen ijl en blank,
mijn lichaam krachteloos en krank,
mijn hart, voos als een rottend ooft.
Ziet Heer, mijn schande en mijn dank.

Als men met zijn heele Wezen, in de christelijke levensstemming, dus houding tegenover het ondoorgrondbare Zijnsmysterie en het eigene Ik fijn-sterk voelend is doorgedrongen,

dan voelt men zich wonderbaar ontroeren door dit eenvoudige, bij den eersten inkijk niet zoo veel te zeggen schijnende gedicht.

En ook het gedicht Geheim heeft een onuitsprekelijk-psychische bekoring.

> Gij, Dichter, spreek het laatste niet.
> Weerhoud zijn woorden in uw lied.
> Want gij zult uitgewezen zijn voorgoed
> Uit dit luw en vertrouwd gebied.

Van enkele verzen van De Génestet, diegene nl. waarin hij onder zijn aarzelend twijfelen door, dat hij dan ternauwernood aanroert, zijn innigst gelooven doet voelen, heb ik altijd veel gehouden, maar ik moet er voor uitkomen, dat dit gedicht van Roel Houwink nog veel fijner van vreemd-suggestieve psychische Diepte heeten kan.

Ik geef maar niet meer voorbeelden van Houwink's echte Zielekunst dan deze twee. De fijnziende lezer, die een eigen geestlijk voelend en mijmerend Binnenleven bezit, moet dezen bundel maar in handen nemen, en stil voor zichzelf op een vredigen avond gaan lezen: ik verzeker hem: hij zal er veel in vinden wat zijn diepst gemoed treft, als hij tenminste deze 44 bladzijden langzaam één voor één wil lezen en geestlijk proeven zonder eenige vooropgestelde achterafgedachte aan eigen voortreflijkheid en wijsheid in zich zelf te houden.

Geef u zelf geheel over, zou ik willen zeggen, zooals ik zelf ook altijd deed en doe bij het genieten van echte poëzie.

[Erratum]

N o o t . Op blz. 84 Jan. afl. r. 17 v.b. heeft men, in plaats van de staan-gebleven fout ‘acteur’ natuurlijk te lezen ‘auteur’.

Antoon van Welie over de schilderijen van de koningin door Hans P. van den Aardweg.

Antoon van Welie, onze vermaarde portretschilder, is wel stellig één der Nederlandsche kunstenaars, die zich eene wereld-reputatie verwierf. De klank van zijn naam ligt allerminst gevangen binnen de ruimte tusschen Schelde en Eems. Vèr daarbuiten - in Europa en Amerika - kent men van Welie als den gevoeligen rijk-begenadigden artist, voor wien bij uitstek de grooten der aarde poseerden. Pausen, prinsen, staatslieden, kunstenaars.... En het is voor deze faam in den vreemde vooral teekenend, dat een buitenlander de eerste geweest is, die in zoo warm-waardeerende bewoordingen van zijn eerbied en bewondering getuigenis aflegde. Die ons op héél bijzondere wijze de oogen opende voor de waarde van den eigen landsman. In 1924 immers verscheen te Parijs dat belangwekkende en, met de reproducties van 'schilder's meest-geslaagde peintures, prachtig verluchte boekwerk ‘Antoon van Welie’, geschreven door Camille Mauclair, die ons scherp daarin belicht de vele facetten van van Welie's magistrale kunst. ‘- Hij - verhaalt ons de begaafde Franschman, die niet alleen eene sublieme en verrassende visie op het oeuvre van zijn Hollandschen collega blijkt te bezitten, maar tevens toegerust is met een ragfijn psychologisch onderscheidingsvermogen - is bijzonder kalm, evenwichtig en in-vrede-met-zichzelf; zijne kunst is noch door haar stijl, noch door haar sujetten, noch door haar karakter uitsluitend Hollandsch, zij is het integendeel zeer *weinig,* ondanks van Welie's geboorte en ondanks zijne groote liefde voor zijn schoone vaderland’.

Rust en vrede kenmerken ook in hooge mate van Welie's schilderstukken. In zijn smaakvolle Haagsche atelier heb ik het, kortgeleden, op een troosteloos-somberen winter-zondagmiddag rijkelijk kunnen ervaren: het edele peinzende hoofd van den, in smetteloos wit gekleeden, paus Pius den tienden, om wien nog de machtige stilte van het Vatikaan scheen te zweven. Iets verder tegen den wand hing de beeltenis van de Italiaansche zangeres Gemma Bellincioni, en op een standaard, in het midden der zaal, stond de typisch-joodsche figuur van professor Tilanus, ten voeten uit. Ik noem slechts deze drie. Schijnbaar tegenstellingen. Maar alle denkbare contrasten waren opgelost in die diepe rust, welke van Welie's werken alle gelijkelijk kenmerkt en hen tot ééne wijde harmonie doet zijn.

Ik zou nog véél willen verhalen over den artist van Welie en over den mènsch van Welie, maar hoe vleiend de verleiding ook is, in *dit* artikel - de titel beloofde het reeds - dient van Welie zèlf aan het woord te komen over eene andere. Over H.M. de Koningin, die ten bate van de noodlijdende kunstschilders in huize Kleykamp te den Haag de stukken exposeerde, die zij in de pittoreske omgeving van het Loo of temidden van het grootsche gletscherlandschap zèlve schiep.

- Wat mij, begon van Welie, in het schilderwerk van de Koningin in de allereerste plaats zoo hevig gefrappeerd heeft is de niet te loochenen artisticiteit. Laat ik volkomen eerlijk zijn: Ik ging naar de tentoonstelling toe met, ik zal niet zeggen in het gehéél geene verwachting, maar toch in ieder geval in geenen deele met eene overdreven voorstelling. En ik nam mij onderweg reeds voor om, als het werk van de Koningin, die mij om velerlei redenen buitengewoon sympathiek is en wier spontane daad, om den in kommer verkeerenden artisten op *deze* manier de helpende hand te reiken, toch alle recht heeft op volle en onverdeelde appreciatie, mij zéér tegenvallen zou, te zwijgen en vooràl geen woorden van ongemeende waardeering te spreken.

- De collectie, en het is mij eene vreugde het te kunnen zeggen, is mij eene openbaring geworden. O zeker, er zijn technische onvolkomenheden aan te wijzen. Hoe kàn het ook anders? Niet altijd is bereikt datgene, wat men voelt, dat de koninklijke kunstenares bedoeld heeft te geven. Maar daarnaast staat schit-

terend-geslaagd werk. Wat vooral blijkt, zoo klaar als de dag, is het onbetwistbare feit, dat de Koningin temperament heeft, een open oog en hart voor het schoone in de Natuur en een onbedwingbare drift om zich te uiten. Oók in haar - en ik zeg nogmaals: als het anders was, zwéég ik - smeult het feu sacré, dat in de beste momenten - de oogenblikken, waarop in geestvervoering iets aanschouwd wordt - hóóg oplaait.

- Méér dan tachtig schilderstukken zijn geëxposeerd; ik heb ze dus niet alle in mijn hoofd. Maar eenige hebben zich diep in mijn geheugen gegrift. Er is bijvoorbeeld een doekje bij, dat een kasteeltje voorstelt, waarachter de avondzon daalt, en het knappe hierin is, dat die ondefinieerbare tinten van de naderende duisternis - als de dag als-het-ware den nacht nog in beraad houdt - zoo zeldzaam gelukkig getroffen zijn. Hier is stemming, sféér.... Eene andere avondimpressie maakte op mij den indruk van eene nocturne van Chopin. Het is waarlijk vooral de groote verdienste van de Koningin, dat zij de suggestie van het onberedeneerbare, het onuitlegbare, zoo vaak in kleuren te voorschijn geroepen heeft. Ik herinner mij een alpenlandschap - ijs en sneeuw op de bergen - en alléén iemand, die op doordringende en persóónlijke wijze die sneeuw heeft z i e n liggen en onder den ontroerenden indruk gekomen is dier blanke uitgestrektheid, kan zóó de sneeuw geschilderd hebben. De Koningin heeft zonder twijfel héél veel gevoel voor contour en kleurschakeering. De totaal-impressie van menig harer stukken doet denken aan die goed-doende kleuren van een oud Perzisch bord.

- En dan is het ook zéér opmerkelijk - aan de hand der gesigneerde doeken is dit na te gaan - dat de Koningin voortdurend evolueerde. Van ‘cliché’ is geen sprake. Ieder stuk, dat zij gemaakt heeft, is anders van intensiteit dan het voorafgaande.

- Ja, inderdáád, besloot Antoon van Welie ons gesprek, ik ben van harte verheugd de Koningin de eer en dank te kunnen brengen, die haar zoo ruimschoots toekomen....

Distributie-dag door Ralph Springer.

De electrische bel trilde. Direct daarop, dreunde een hevige bons tegen de straatdeur.

- Dat is de bakker, Ben, smaalde het jongere broertje. Nou mot je tenminste fijn opstaan.

- Of 't zoo'n lolletje is, gromde Ben, tenger jochie van zestien jaar. Ik geef 't jou te doen, elken morgen in donker de deur uit. Niks dan nachtwakers kom je tegen.

Wéér een zware bons op de deur, dan een gierende ruk aan het trektouw.

- Bakkér! joelde een stem naar boven.

- Nou, wat zei ik je? tergde kleine Manuel.

- Och, jong, hou je kop dicht.

Haastige voeten stommelden langs de trappen; een vuist trommelde op de gangdeur.

- Jà-à! schreeuwde Ben. D'r is toch geen brand!

Met een schoot hij zijn broek aan, rukte de deur van het slaapkamertje open. In de binnengang stond een witte gedaante.

- Ben je d'r eindelijk uitgekomme? vroeg Sara. 't Werd tijd.

Ze was in nachtpon en op bloote voeten. Voorzichtig trok ze de gangdeur op een kier en schoof het broodmandje er door heen.

Duizend gram wit en vier honderd bruin, zei ze.

- Heb U bonne? vroeg een wantrouwige stem.

- Ja.... duizend wit en vier honderd bruin.

- Of U bonne heb, vraag ik. Ik mót bonne hebbe!

- Die krijg je toch zeker àltijd.

- Gistere heb ik d'r te min ontvange, 'k had twee honderd te weinig.

- En ik had vier fijntjes minder, merkte het meisje aan. Dàt komt dus precies uit.

- Wat mot die vent toch, mopperde Ben, zich groot houdend jegens de oudere zuster. En wààrom klee je je niet behoorlijk aan, als je de mensche te woord staat?

- Krijg ik nou haast me bonne! krijschte de bakker, door de deurkier. De baas héb gezegd, geen fijntje zonder bon.

- En m'n brood dan? Duizend gram wit en ..

- Eérst me bonne!

- Geef die kerel z'n bonne en laat 'm d'r mee stikke! proestte Ben met een mondvol zeepsop los.

Sara trok de deur wat wijder open en stak, zich verschuilend, de hand met broodkaart-knipsels uit. Een hand, buiten de deur, graaide ernaar, een stem gromde tevreden. Eindelijk kreeg ze het broodmandje gevuld terug.

- Hoé was moeder vannacht? vroeg Ben, bezorgd.

- Hetzelfde, haast niet geslape; maak nou maar voort, drong het meisje aan.

Van het bovenste portaal snerpte een schrille roep naar omlaag.

- Bakkér, bakkér! Ben je d'r nog?

- Jà-à-à-!

- Twaalf honderd wit!

- Heb U bonne?

- Hóór je niet! Twaalf honderd wit!

- En ik vraag of U bonne heb! schreeuwde de bakker, geërgerd. Als 'k geen bonne krijg....!

- Zeg 's, wat mot dat! gromde nu een zware mansstem. Kan je niet fatsoenlijk brood brenge, als 't je fatsoenlijk gevraagd wordt!

- Dat heb je hier nou elke ochtend, fluisterde Sara. Ik geloof dat ze hem op drie hoog àltijd te weinig bonne geve, niet zooals wij, nu en dan eens.

Ben bromde wat, strikte voor den spiegel zijn dasje.

- Hoeveel brood geef je me vandaag mee? vroeg hij dan.

- Twee honderd vijftig.

- Kan 'k wéér honger lije.

- 't Is méér dan je deel, zei het meisje zacht en toegeeflijk als een moedertje. Je krijgt elke dag honderd gram van ons d'r bij. D'r is toch niet meer.

- Heb je koffie?

- Je weet toch wel dat 'r geen gas is.

- Rotzooi, gromde de jongen. Vijf fijntjes voor de heele dag....

Zwaar gestommel langs de trap deed hem nieuwsgierig naar de gangdeur snellen.

- Dat is de bakker, prevelde Sara, met witte lippen. Ik geloof dat ze 'm naar beneden gooien.

Ben rukte de deur open. Stommelend rolde de bakker tegen hem aan.

- Ben je gevallen? vroeg de jongen.

De bakker rukte zich overeind, greep zijn mand, die een hoogere trap afrolde.

- Ze hebbe me de trap afgedouwd, dat tuig! schreeuwde hij. Wat let me, of 'k haal me mes en steek het in jelie donder! dreigde hij, naar boven. Kom 's benede als jelie durft, afzetters, vuile bonnedieve!

- Bek dicht, of 'k doen 't nog 's dunnetjes over, dreunde de zware stem. As je bonne wil hebben, ga je maar naar de minister!

- Ik heb niks met je minister te make, dief! Me bonne!

- Ben, hou 'm vast, brulde de zware stem, hou 'm vast, zal 'k 'm bonne!

- Je blijft hiér, 't is geen portuur voor jou! gilde een vrouwenstem.

- Laat me los, wijf, 'k mot 'm effe over z'n gezichie aaie!

- Ga nou heen, smeekte Sara, den bibberenden bakker, bevend. Hij is niet gemakkelijk, als ie begint.

- Ik óók niet, pochte de man, met bevenden mond.

Op het bovenste portaal joelden de zware en de gillende stem tegen elkaar in. Op twee hoog werd voorzichtig de gangdeur open geduwd. Een magere vrouw, in onderrok, kwam sluipend eenige treden lager.

- Wat is d'r nou weer, Bennie? vroeg ze, vinger op den mond houdend.

- Weet 'k niet, misschien weer sjikker, mompelde de jongen, naar boven wenkend.

- Verlede week ben ik vijf duizend gram bonne te kort gekome, zei de bakker nu, klagend. En nou denkt me baas dat ik ze verkoop en houdt ie ze van m'n geld af.

- Ga maar door, suste de magere vrouw. Je weet wat voor één hij er is. Hij is nog niet voor drie begiete.

- Mot 'k me dan maar zoo late afzette?

- Wààrom niet? Vecht dan tege de overmacht. Een mensch is nou eenmaal op de wereld om zich 'n geweldje te late doen. Dààr is 't nou eenmaal mobelesasie voor. Vroeger kreeg 't kapitalisme van alles de schuld en tegewoordig de mobelesasie. De naam verandert, maar de sof blijft eender. Hebbe ze verlede week me schoondochter d'r boeltje niet verkocht en mit d'r twee kindere op straat gezet? En wààrom, denk je? Om de mobelesasie. Dàt zeie ze tenminste. Roep ze nasjer na, als 't niét zoo is. En als dié mesjokaas over is, krijgt weer wat anders de schuld. Mot je maar rood stemme, zegge ze. Komt me schoondochter dààrmee soms weer in d'r boeltje te zitte. 't Is de kat en de kater, zei me man zaliger altijd en ga jij nou maar door, bakker. Als die van bove één hand uitstrekt, lig jij attelemiese.

- 't Is dat 'k geen tijd meer heb, bromde de bakker en holde de trap af.

- Wat 'n geweldenaar, wat 'n geweldenaar, schudde ze, bewonderend, het hoofd. Een jehoede zal zoo'n geweldenaar en doordrijver zijn. Ze mes wou ie hale.

- Ik smeer 'm, zei Bei. Ajuus, Saar!

- Dag!

Sara ruimde, toen ook de oudste zuster, Lea, naar het atelier was gegaan, den ontbijtboel weg, liet alleen een kop en eenige boterhammen staan, voor Levie. Hij had geen werk en sliep halve ochtenden. Toen ruimde ze snel het zijkamertje, waar de jongste jongens sliepen, op en bracht moeder, die aan het venster zat te verstellen, een kopje melk.

- 'k Moet zien dat ik wat in huis haal, zei ze. D'r is geen messepunt boter in huis en niks anders ook.

- Heb je geld?

- Levie heeft gistere z'n laatste twee gulde gegeven.

- Nebbisj.

- Niks nebbisj, snibde het meisje, gebukt onder de verantwoordelijkheid voor het huishouden. Als ie 't geld onder weg verliest, is 't veel erger, dàn heeft niemand er wat aan.

De eerste winkel dien ze in de straat voorbij ging zag er zóó aanlokkelijk, doordat hij leeg stond, uit, dat ze niet nalaten kon, binnen te stappen. In geen maanden had ze een zaak, waar levensmiddelen verkocht werden, zoo rustig en van klanten verlaten gezien. Bij het open duwen van de schel-ringelende deur, bemerkte ze dat er een papier op geplakt was, met de kennisgeving, in zeer vrije spelling, dat er geen boter voorradig was.

- Nou, Saar? vroeg de winkelierster, nieuwsgierig. Wéét je wat?

- Heb U geen boter, juffrouw Augurkiesman?

- Ken jij niet meer leze, Saar? wees de vrouw haar terecht. Dàt heb me Jakoppie geschreve, pochte ze meteen. Wàt zeg je d'r van? Wat 'n hand, hé? Ze wille in de buurt hebbe dat 'k naar de wethouder ga, om 'm te late doorstudeere, als de verkiezinge goed afloope. Hij is geregeld 'n kopwerker, zegge alle mensche.

- Wààrom zorgt ie dan niet dat er boter is, als ie zoo'n kopwerker is, viel Sara wrevelig uit.

- Mot me zoontje daarvoor zorge? vroeg de winkelierster gekrenkt. En laat 'k 't je meteen zegge, als is d'r boter, krijge jelie tóch niet.

- Waarom? Is ons geld soms valsch? vroeg het meisje scherp.

- Maak geen sjtosj. Boter is voor me klante. Binne jelie wel klante? Bij wie hale jelie je thee als d'r bonnen binne en je weet 'k veel wat nog meer? Ja, nou haal je je hooffie op, maar ik heb gelijk. Rijst verkoop ik ook en erwte en andere bonsartikele, maar die haal je bij de groote winkelier. Haal er dan boter óók! Ik speel voor jou niet voor sjabbosgoje.

Juffrouw Augurkiesman had nog veel meer te vertellen, maar Sara liep ongeduldig den winkel uit; ze had dat deuntje al zoo vaak gehoord.

Snel liep ze de straat door, omdat de meest nabije winkel in een dwarsstraat was. En nu opeens, ofschoon ze er al acht jaar woonde, vond ze de heele buurt foeileelijk en armoedig-ouwelijk.

Toch was de straat nauwelijks eenige tientallen jaren oud. Maar o, ze riekte zóó armelijk en duf, dat Sara moest denken aan het ghetto, waar ze haar jongsten kindertijd in had gewoond. Nog zoo betrekkelijk jong van duur, wàs haar straat al tot ghetto verworden.

Vrouwen, ternauwernood gekleed, stonden voor haar woningen te babbelen, manden met groenten of aardappelen tegen zich aangedrukt. Vaalbleek goorden haar gezichten, van armoede, ondervoeding en ontevredenheid, als sinds haar opstaan nog ongewasschen. Kinderen krioelden voor de huisdeuren, sommigen zonder kousen, velen met overdadig gelapte kieltjes en broekjes aan, bemorste gezichtjes en vieze neusjes. Ze speelden met papierproppen en koolstronken, doch géén vroolijke kreet, géén schril gefluit ontsnapte hun.

Tegen een pui hingen, lui en willoos, opgeschoten jongens, vroegere straatvensters, nu, door inschikkelijkheid van distributie-bureaux, gemeente-leveranciers van groenten. Sara wist dat de jongens, hoe onsmakelijk ze er ook uitzagen, per dag, in enkele uren soms, honderd gulden verdienden, met het overdoen aan de gemeente, van door hen in commissie gekochte levensmiddelen. En toch, al verdienden ze nu ook het tienvoudige van hetgeen ze vroeger op zijn allermeest ontvingen, behoorden zij nog evenzéér tot de armoedige, snel-verouderde straat, ja, gaven zij en hun kornuiten er voornamelijk dat cachet aan.

Dicht bij de dwarsstraat klonk gejoel, dooreenwarreling van kreten en uitroepen. Vroeger, vóór den oorlog, zou dat gedruisch haar hebben doen denken aan een opstootje of volksfeest, een groot draaiorgel, van dansende kinderen, tierende jongens en meiden omringd, een optocht van de jeugdorganisatie, met banieren en roode lappen, aan twistende buurtvrouwen of dollerij met een dronken man. Nú echter, geleerd door distributie-ondervinding, wist ze dadelijk wàt er gaande was, nog vóór ze iets had gezien. Dat rumoeren, als van zang- en schreeuwstemmen dooreen, van goedsmoeds gebabbel en fel gekijf, van gillen en dreigkreten en, er boven uit, schril, snerpende jongensfluiten en krijschen, beduidde, dat er een rij menschen voor een winkel stond, in afwachting om een bepaald artikel te kunnen koopen.

Snel tastte ze in haar blouse, voelde of ze haar huishoudgeld bij zich had. Ja. Dan haastte ze zich den hoek om. Vier, vijf

huizen breed stond een zesvoudige rij menschen opgesteld, mannen en vrouwen, van verschillenden leeftijd, uit allerhande kringen, die zich anders niet dooreen mengden.

De man in manchester werkbroek stond naast de vrouw in fluweelen mantel en met een voile voor. De dame sprak ernstig met den man, vroeg hem blijkbaar iets, in verband met den levensmiddelennood. Juist kwamen een heer met grijzen baard en gouden so easy en twee jonge meisjes aansnellen, schoven vlug achter de 'rij' aan. Sara nam meteen achter hen plaats. Ze wist weliswaar niet, voor welk doel deze menschen hier stonden, wélk artikel in den winkel ginds verkrijgbaar was gesteld. *Zij* had momenteel het meest behoefte aan boter en eieren en, als ze ze zonder bons kon krijgen, aardappelen. Of deze artikelen te krijgen waren, wist ze niet. Maar, niemand vroeg zich tegenwoordig zoo iets af, dacht ze. Indien men ergens een 'rij' zag staan, dan voegde men zich er bij en wachtte af.

Achter haar drongen voortdurend nieuwelingen aan; de 'rij' groeide gestadig. Uit nabijliggende straten kwamen ze aansnellen, mannen, vrouwen en kinderen, de meesten met bakje of mandje aan de hand. Heeren op leeftijd hadden een sigarenkistje onder den arm, jongens droegen een vuilen gonjezak over den schouder. Vooral jongens waren ontevreden met hun plaats, heel achteraan. Ze liepen een eind terug en stortten zich dan als bommen, te midden van de opeengedrongen wachtenden, trachtten zich met de ellebogen tot dicht bij den winkel te werken.

Enkelen hunner gelukte dat en ze handhaafden zich in die onrechtmatig verkregen positie, zonder zich gekrenkt te toonen over de schampere opmerkingen en felle beleedigingen van teruggedrongen manmen op leeftijd, noch zich wat aan te trekken van de booze duwetjes en venijnige kneepjes van verbolgen oude vrouwtjes.

Andere jongens, die bij den stormloop gefaald hadden, probeerden nu met list hun doel te bereiken. Ze kozen, in de 'rij', kleine zwakke ventjes uit, gingen vriendschappelijk naast dezen staan, om schijnbaar oprecht-belangstellend te babbelen over de laatste voetbalmatch of gebroken ruit, in de buurt. Zoodra echter de kennismaking in intimiteit gevorderd was, tot het leggen van een arm, op den schouder van een argeloos ventje, trok de belager dit

de ‘rij’ uit en ging dan op zijn plaats staan. Agenten liepen ijverig heen en weer, om de kleine ordeverstoorders in bedwang te houden, maar dezen verschalkten hen gemakkelijk. En intusschen vorderde de verkoop, in den winkel, maar heel langzaam, terwijl de rij nog steeds aangroeide.

Toen Sara ongeveer een kwartier gewacht had, was ze niet verder opgeschoten dan de dikte van haar eigen persoontje. En nog steeds wist ze niet, voor welk artikel men eigenlijk zoo geduldig wachtte.

Ze keek om zich heen, naar een bekende, om er naar te informeeren. Toen ze niet één vrouwtje uit haar straat zag, vroeg ze een burgerlijk huismoedertje naast zich, dat met uitgestrekten arm een groote mand buiten de rij hield, wàt er dien dag verkrijgbaar was. Het vrouwtje keek haar met stekelige oogjes scherp aan en fluisterde dan een voor haar staande vrouw iets in het oor.

- Wéét je 't niet, meissie? zei ze daarna tot Sara. Néé? Nou, ik óók niet, hoor. Dan binne we even wijs.

De vrouw vóór haar, met wie ze gefluisterd had, gichelde, alsof ze den besten mop sinds de mobilisatie gehoord had en fluisterde hem de voor hààr staande vrouwen in. Sara trok de schouders op. Ze wist nu eenmaal dat het heel moeilijk was, van vrouwen in de buurt, die maar iets buiten haar sfeer leefden, iets gewaar te worden. Zonder er ooit studie van te hebben gemaakt, was het haar reeds lang bekend, dat de vertrouwelijkheid en mededeelzaamheid, onder het ‘proletariaat’, maar heel vaag waren. Nu ook de andere vrouwen hatelijk gichelden, begreep ze wel, dat niet één haar iets zou willen vertellen. Dus, probeerde ze het nog eenmaal bij een jongetje, achter zich. De vrouw met de mand trok hem echter verbiedend aan den arm.

Je geeft d'r géén antwoord, Dirrikkie! riep ze streng. Laat jij je eige maar niet nemen door die jodenstreken.

Het woord stak Sara als lichamelijke pijn. Zij lachte gekrenkt. Hier stonden nu christenen en joden, armen en gegoeden, gedwongen te wachten, op een half pondje van het een of ander, dat de regeering wel zoo goed was te koop te stellen en nóg konden die stumpers zich niet los maken, van hun belachelijk kleine vooroordeeltjes. Waarschijnlijk las dat zelfde mensch nog

wel iederen avond uitgebreide artikelen over de ‘solidariteit’ en het ‘klassegevoel’ van het ‘proletariaat’. Eigenlijk waren ze toch niet meer dan stumpers, in hun kleinzieligheid, meende ze en mocht ze zich er niet eens boos om maken. Wist ze echter nu maar, of hetgeen er verkrijgbaar was, voor haar wel de moeite van het wachten loonde.

Zij trachtte nu maar iets op te vangen van de gesprekken om haar heen, Het burgerlijk vrouwtje kreeg het opeens heel druk met een groote vrouw op leeftijd, die naast Dirrikkie stond. Ze stond fier en zelfbewust overeind, had nagenoeg wit haar en scheen erg trotsch op een fijn, grijs snorretje. Haar groote grijze oogen staarden overtuigd de wereld in, als van iemand, die groote verantwoordelijkheid te dragen had.

- Ik had ze gisteren vier uur opstaan en toen waren ze nog niet gaar, beweerde ze, op krachtigen toon. Toen heb 'k ze toch maar op tafel gebracht, want je ken de mannen toch niet zonder vreten laten.

- Daar moest ik bij die van mijn niet mee ankomen, antwoordde het burgervrouwtje. Die lust niet, wat niet gaar is.

- Ik zelf óók niet, zei de witharige, minachtend. Maar me man en de jonges, als die maar d'r bast vol krijgen.

- Van de centrale keuken krijg je 't drie maal in de week; daar hiete ze 't skildpadsoep. Maar de skildpadde binne d'r uit en je vindt d'r niks als halfrauwe boonen en skille in.

- Vandaar dat 't skilpadsoep hiet, grinnikte een magere vent.

- Dank je wél, viel een schrale vrouw, met waterige oogen, uit. Lievers verrek ik, als dat ik vreet van de keuke. Je mot ze van de disterbusie maar 's hoore vertelle, wat ze d'r alzoo in doene.

Haar waterige oogen schitterden en haar magere koortsroode wangen gloeiden van minachting, voor de ingrediënten, waarvan de soepen en stamppotten van de centrale keuken werden samengesteld. Maar een man, met gepoetste schoenen aan en goren boord om, die rustig tegen een pui leunde alsof hij, in gedachten, de uren die hij nog moest wachten geduldig in minuten en seconden onderverdeelde, schudde afkeurend het hoofd bij die critiek op het gemeentebeleid.

- Zoo moest U toch niet spreken, juffrouw, zei hij, met ver-

manende stem. Het gemeentebestuur doet z'n best en de keuken is een uitstekend georganiseerde inrichting.

- Zég, hoor je dié! schreeuwde de schrale vrouw tegen de fiere, met het witte haar. Dié trekt d'r sekers van. Man, man, span je eige niet zoo in. Jij ziet d'r mit je ondervoed gezicht óók niet naar uit, of je je elke dag ten berste vreet. Mot je soms nog een sneetje regeeringsturfmolm, smaalde ze. Ik heb d'r nog een bij me, om voor de mussche te gooie.

De vrouwen grinnikten nu geamuseerd. Ook om Sara's mond kroop een glimlach.

- Ontevreden kan m'n altijd zijn, hield de man, bedaard vol. Wij, bij me thuis, hadden gisteren vier porties mit ons zevenen en ik meest m'n riem losmaken. 'k Had van m'n leven nog niet zoo smakelijk gegeten. Alle eer aan het gemeentebestuur en de proletarische wethouders.

- Och arme.... smaalde de schrale.

- Kijk 'm eens an, die lekkerbek, vinnigde het burgervrouwtje. Je zou zoo denken, dat ie onder tafel van z'n prulletarische wethouders mag zitte, kruimels opvange.

- Och, laat 'm leutere, meende de witharige, met haar koele, grijze oogen den man doordringend aanziend. Misschien móet ie hier wel het volk staan te verneuke, je hebt tegeswoordig allerhande baantjes, waar ze 'n goed stuk geld mee verdienen. Dan is 't niks dan z'n broodje.

- Sal 'k 'm se pet fan se kanis trekke? fluisterde Dirrikkie, hardop.

- Och, jongen, laat gaan, de man is ommers niet wijser. Miskien staat ze wijf wel ons soort vrouwen op de lappiesmarkt met mooie smoesies allerhande lorren an te smeren en hier speelt ie ze mooie wethouder tegen ons uit. Dàt zijn nou je medevolksgenooten.

- We moeten den persoon van onze overheidsmenschen...., trachtte de man de dreigende volksongunst af te wenden. Echter schreeuwden de vrouwen er tegen in.

- Och kerel, hou nou maar je gezicht, mit je stadhuislatijn, vermaande de witharige. Staan hier toch niet zoo je personen en overigheid zoo op te hemelen. Is 't niet gosjammerlijk treurig

genogt, dat 'n mensch hier uren moet staan te hunkeren, om 'n half onsie koffie?

- Koffie? riep het burgervrouwtje, van verbazing haar klein gezichtje bijna verkreukelend, mensch weet je zeker dat je hier voor koffie staat? En laat ik nou, zoo waar, denken, dat 't om rijst te doen was.

- Rijst.... maar nee mensch, hoé heb 'k 't noú met je? Rijst ligt ommers in de feime te wachte, tot ze verrot is. Ik zeg, 't is om koffie te doen, wat U, juffrouw Scheffer?

- Moeder vraagt je wat, trok Dirrikkie de aangesprokene aan den arm.

- Jonge, laat me los, geen mensch vraagt joú ommers wat. Wàt zeid U, koffie? 't Kàn zijn, 't kan ook niét zijn, besloot juffrouw Scheffer, geheimzinnig.

De schrale vrouw met de koortskleurtjes trok minachtend de schouders op.

- Koffie, zegt U toch? Mensch, daar kan me zwager, van de havenreserve over meespreken; die het vroeger, toen hun soort nog werken moest, menig baaltje op ze hoofd gedragen. Maar nou is die van de reserve, hoeft alleen maar te werken, als hun lui te veel in de kieren loopt. Koffie, zeit ie, ligt allemaal in de Nieuw-Amsterdam en wààr die leit, weet geen mensch. Miskien bestaat die skuit geen eens, zeit ie. Gaan 't maar navragen. Nee, waarvoor ik hier staan en wat geen jokkes is, voor bleekpoeier.

Spot-gegichel, van vrouwen om haar heen, deed haar waterige oogjes giftig flikkeren.

- Ze zeit wat! riep een stem.

- W'r voor lachen jullie! viel ze nu heftig uit. Dàt jullie niet en weet, waarvoor jullie staan, dàt en is je eigen stomme skuld. *Ik* weet 't wél. Ik zit om bleekpoeier verlegen.

- Me goeie mensch, dat is d'r ommers niet.

- Zoo, *is* die d'r niet? Nou, mijn 'n biet, maar ik mot 't hebben. Vertel mijn anders eens, hoe 'k de verskooning van m'n meiden skoon krijg. Nog al 'n paar lekkere torren, die van mijn. Ik voor mijn, *ik* had al zoo lief 'n paar polderjongens in de kost.

- Maar mensch, trachtte de witharige haar tot kalmte te brengen, maak je eigen niet zoo giftig. D'r *is* niet, àf.

- Zoo, is d'r niet? En waar voor staan ik dan hier te wachten?

En jij en juffrouw dinges. *Ik* zeg je, d'r *is*. Gisterenavond nog heb ik 't hooren zeggen, waar zoo dat doet d'r niet toe. Héb ik hooren zeggen, vandaag is d'r een half ons bleekpoeier te koop voor vijftien centen, maar dan mot je d'r twee stukken zeep bij nemen, elk van een kwartje 't stuk, en dié deugen niet.

- Doén jij dat? vroeg het burgervrouwtje, wantrouwig.

- Bi-je nou heelegaar niet wijs, mensch? Neem mijn nou. Ik gaan d'r in en vraag een half ons bleekpoeier en dan leg ik drie spie neer en verder lou loene met de klep toe; dan smeer 'k hem.

Rondom haar steeg algemeen gelach op.

- Och mensch, geloof 't toch niet, d'r is niks van an. Je staat te wachten voor den winkel van De Gruyter en die het geen draad bleekpoeier in z'n heele zaak.

- Niks van an, ik en wacht voor Van den Berg.

- Wacht dan maar tot je 'n ons weegt, want die houdt z'n deur potdicht, vandaag. Geloof nou op m'n woord van waarachtig, trachtte Dirrikie's moeder haar te overtuigen, 't is om De Gruyter te doen.

- Zóó? vroeg de moeder van de meiden die liever polderjongens in den kost had eindelijk aan de groote vrouw met het witte haar, wàárvoor denkt *U* dan wel dat je staan te wachten?

Sara keek bij deze vraag gespannen naar het wilskrachtige gezicht met de groote grijze oogen.

- Ik? Ik moet 's zien of ze nog groene erwten hebben.

- Groene erwten! hoonde de schrale vrouw, die staan van de week geen eens op de bon.

- En zoo net zei je nog tegen mijn, fluisterde Dirrikkie, luid, ik most voor jou 'n half pond margarine zien te krijge.

- Natuurlijk! joelde het nu uit verscheidene monden, we staan ommers te blauwbekken om marregerine!

- God mensch, wist je dat geen eens?

Sara werkte zich, geërgerd, weg uit de ‘rij’. Margarine, dààr had ze nu haar tijd aan verknoeid. Nu moest ze zich nog haasten om boter op te doen. Aanstonds was het twaalf uur en dan kwamen de kleintjes uit school.

Een straat verder ontdekte ze een nieuwe rij, voor een boter- en kaaswinkel. Er stonden ook bekende vrouwen in.

- Wat wordt er vandaag verkocht? vroeg ze zacht, aan juffrouw Uiekruier, die tegenover haar woonde.

- Vijf eieren voor twintig cents 't stuk en misschien een half pond boter, fluisterde de buurvrouw. Maar als je tegen Van Dam knikt, krijg je d'r stiekum nóg wel vijf.

Sara lachte haar moe toe, voelde zich te ellendig om het gesprek aan te houden. Dààr moest je nog vriendelijk voor zijn, om eieren tegen twintig cents te koopen. Ze vond steun tegen een pui en schoof, gedurende anderhalf uur, nu en dan eenige centimeters op. Toen ze eindelijk in den winkel stond, bleek dat de eieren uitverkocht waren. Maar ze maakte met Van Dam een afspraakje en toen kreeg ze een half pond boter mee, een kwartje duurder dan ze had gedacht dat die kostte.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XIII.

Hoe het moet worden gedaan. II.

Onder dezen titel plaatsten wij in de Januari-aflevering van De Nieuwe Gids een beschouwing over het boek van den heer Khouw Bian Tie, dien wij als voorbeeld stelden van ‘hoe het moet worden gedaan’, namelijk: letterkundige geschiedenis schrijven.

Als eerste voorwaarde stelden wij toen den eisch, dat de werken, waarover een criticus verlangt te schrijven, ook door dezen zouden worden g e l e z e n .

En ziehier nu de tweede en vermeerderde druk verschenen van Stroomingen en Gestalten, een literatuur-geschiedenis, waarin zeven eeuwen letterkunde worden weerspiegeld, geschreven door Dr. K.H. de Raaf en Dr. J.J. Griss, en welk boek, dat men een standaard-studieboek zou kunnen noemen, wederom een voorbeeld is van ‘hoe het moet worden gedaan’.

De samenstellers, beiden leeraar H.B.S., waren uit den aard der zaak de meest bevoegden voor hun taak. En de wijze, waarop zij deze hebben vervuld, bewijst, hoe volkomen zij de verantwoordelijkheid voelden, van wat hun door henzelven was opgelegd. Groote ernst, groote liefde, groote toewijding heeft hen bezield, en daarom is het resultaat van hun gezamenlijken arbeid zoo betrouwbaar en zoo waardevol.

Men voelt bij de lectuur voortdurend, dat hier menschen aan het woord zijn, die slechts oordeelen na grondig onderzoek en rijpelijk nadenken. Zij hebben tijd noch moeite geschuwd, om hun stof degelijk meester te worden, en alles, wat er mee in

verband stond, hebben zij door en door bestudeerd, zoodat hun arbeid ook blijk geeft van een ontzaglijke belezenheid.

In dit werk vindt men een overzicht van zeven eeuwen, waarin de leidende geestelijke stroomingen gedurende dat tijdsverloop behandeld, en verschillende cultuurverschijnselen onderzocht en verklaard worden. En van de in dit boek opgenomen auteurs krijgen wij, van de voornaamsten eenige details uit hun leven en een karakteristiek van hun oeuvre.

S t r o o m i n g e n e n g e s t a l t e n, - was een beter titel denkbaar?...

Voor de literatuur na 1914 hebben de schrijvers de medewerking ingeroepen van een der jongsten, Dr. N.A. Donkersloot, - al weder een bewijs, hoe volstrekt serieus zij de samenstelling van hun werk hebben opgevat; immers, zij dachten, dat een, midden onder hen levende, streven en bereiken der allerjongsten het beste zou begrijpen.

Iedereen, die belang stelt in letterkunde, en dit zijn toch zeker méér personen, dan de leerlingen van inrichtingen voor middelbaar en hooger onderwijs (aan wie belangstelling voor dit ‘vak’ tot een verplichting gerekend wordt) moesten dit boek aanschaffen en het bij de hand houden, om er telkens eens in te kunnen lezen, of iets in na te slaan. En door een gestadig zich in deze F u n d g r u b e te verdiepen, zal men zich hoe langer hoe meer gaan interesseeren voor de literatuur, die maar niet een aardig kunstje is of een tijdverdrijf, maar, men kan dit gerust zeggen, d e b a s i s v a n d e g e h e e l e m o d e r n e b e s c h a v i n g.

Het is door de literatuur, dat het leven door alle tijden heen bestendigd wordt, - want de literatuur is de weerspiegeling van het menschenbestaan en van het heele wereldgebeuren.

Zeven eeuwen. Het was geen kleinigheid om dezen tijdsduur te omvâmen, en uit te leggen als een geestelijke landkaart, waarop de bekwame, energieke, inzichtsvolle topografen diepten en hoogten nauwkeurig hebben aangegeven. We kunnen ons nauwelijks begrijpen, nu het resultaat in al zijn glorie voor ons ligt, hoeveel geduld, hoeveel studie, hoeveel arbeid aan dit werk moet ten koste zijn gelegd. En men krijgt respect voor de ondernemers, die, zich geestelijk capabel voelende, om gidsen en leiders

te kunnen zijn, hun grootsche taak ook ten einde toe, met dezelfde objectiviteit, dezelfde beheersching, hetzelfde entrain hebben ten uitvoer gebracht.

Een overzicht van het register, toont ons, hoe bewonderenswaardig volledig dit interessante studieboek moet worden genoemd, dat veel meer geeft, dan oppervlakkige beschouwingen; de schrijvers hebben zich zorgvuldig ertegen behoed, subjectief te zijn, en, hoe persoonlijk zij ook in hunne opinies zijn, hun uitspraken zijn altijd zóo, dat ze, als strikt rechtvaardig, zuiver en objectief kunnen worden aanvaard.

Op bladzijde 481 hekelt Dr. K.H. de Raaf het ‘gedachteloos napraten zonder een spoor van zelfstandig onderzoek, - een onuitroeibaar euvel bij literaire waardeering en zoogenaamde kritiek.’ Ook wij zijn daar steeds tegen opgekomen met alle kracht, die in ons is, en het doet goed een gezaghebbend criticus ons inzicht in deze te zien ondersteunen!...

Wij hebben dit boek nauwkeurig nagelezen en kunnen het met oordeelen, opvattingen en beslissingen der schrijvers vrijwel overal eens zijn. Hun critiek is volstrekt eerlijk, onbevangen, en toch individueel, en een dergelijke manier van doceeren, namelijk uitgaande van kennis, degelijke overweging en diep onderzoek, is de eenige, waarop men kan boeien en suggereeren, en een blijvenden indruk nalaten.

Een kleine vergissing zij hier even recht-gezet.

Op blz. 210 der Stroomingen lezen wij, dat ook Willem Kloos zou behoord hebben tot de bezoekers der literaire avonden, welke Prof. J.A. Alberdingk Thijm Dinsdagavonds voor oudere en jongere minnaars der poëzie te zijnen huize gaf. Willem Kloos heeft echter nimmer een dergelijke bijeenkomst bezocht.

‘Eén der leden van den kring was Willem Warner van Lennep. Deze had van Keats' Hyperion een zeer verdienstelijke vertaling gemaakt, die daar gelezen en besproken werd’, schrijft Dr. Griss. En hij gaat voort:

‘Nog meer genoten zij echter (dus ook Willem Kloos) van van Lenneps opmerkingen over de schoonheid van klank en rhythme in Keats' meesterwerk, over den rijkdom van zijn beelden en de schilderende kracht van zijn taal, kortom, over het ware wezen van de poëzie’. En dan trekt Dr. Griss de

volgende conclusie, die dus evenwel n i e t op Willem Kloos kan slaan:

'Dat het gehoorde ingang vond en tot eigen schepping opwekte, bewijzen Kloos' dramatische fragmenten van Rhodopis en Sappho, benevens zijn onvoltooide Okeanos...'

Hoe Willem Kloos er toe kwam, Duitsche verzen te schrijven (zie blz. 476) heeft hij uitvoerig verhaald in De Nieuwe Gids (o.a. April 1931); het was na de groote ontroering, die de zelfmoord van een jongen vriend hem veroorzaakte, waardoor zijn diepste binnenste werd omgewoeld, en hij zich uitte in poëzie, - in D u i t s c h e poëzie, wat, in verband met Willem Kloos' Duitsche afkomst (men zie Nov. afl. N.G. 1931; waarin genealogische bizonderheden voorkomen over het geslacht Kloos, benevens een afbeelding van het stamhuis te Oberwiddersheim) wel zeer merkwaardig is.

Nevens de literatuurgeschiedenis, die men Stroomingen en Gestalten heeft genoemd, hebben de samenstellers drie deelen bloemlezing uitgegeven, die allen reeds een derden druk beleefden: van 1200 tot 1700; van 1700-1880; van 1880 tot 1930, welke anthologieën eveneens bij de firma W.L. en J. Brusse te Rotterdam zijn uitgegeven, gelijk deze tweede druk der Zeven Eeuwen.

Er is misschien geen moeilijker opgave dan een bloemlezing of leesboek voor de jeugd te maken. Als ik mij de boeken herinner, zooals die door mij op de Lagere School, en later op de H.B.S. voor meisjes werden gebruikt, en welke boeken mij zeer interesseerden, omdat ik, leesbegeerig, ze allen achter elkaar las, dan moet ik mij dikwijls verbazen over de keuze der bloemlezers.

Zoo herinner ik mij, dat, als geschikte lectuur voor tien- of twaalfjarigen, (toen ik dien leeftijd had) geoordeeld werd b.v. een, van Victor Hugo vertaald stuk, dat heette: De dood in het drijfzand. Ik beken, dat ik zeer onder den indruk ben geweest van deze suggestieve beschrijving, die zelfs niet voor ons land het nut eener waarschuwing kon hebben, daar drijfzand niet voorkomt op onze kusten. De schildering hoe een ongelukkige langzaam wordt opgezogen, en zich niet verweren kan, totdat één hand nog ten slotte ópsteekt, 'kramptrekt en verdwijnt',

vind ik, eerlijk gezegd, een horreur, en vergis ik mij niet, dan komt dit stuk thans nog in leesboeken der Lagere School voor. Een ander verhaal, dat met het genoemde op één lijn van griezeligheid staat, was Haafner's Gevecht van een tijger met een wilden buffel. Buitengewoon vervelend kwam mij de toespraak van Antonius uit Julius Cesar voor, met het telkens herhaalde: Want Brutus is een achtenswaardig man, - waarvan ik de portée natuurlijk niet begreep. Op hetzelfde niveau van verveling stond voor mij het fragment uit de Genestet's Sint Nicolaasavond, (dat ik met de meeste belangstelling ging lezen, omdat het onderwerp mij uit den aard der zaak zeer interesseerde, maar het viel mij als kind bitter tegen) en het fragment uit Vosmaer's Londinias, waarvan ik toen onmogelijk beseffen kon, waarom dit dichtstuk zoo aardig is.

En zoo is er meer. Laten we ons gelukkig prijzen met dezen boekengids, die onze jeugd leert den weg te vinden in het overgroote aantal auteurs, dat zeven eeuwen hebben voortgebracht, en hun den weg wijst om te genieten van al het schoone, belangwekkende en karakteristieke, dat dichters en schrijvers aan Holland hebben geschonken.

JEANNE REYNEKE VAN STUWE.

Op bezoek bij mensch en dier.

Te allen tijde hebben er menschen bestaan, die het onmogelijk konden uithouden ‘in het hoekje van den haard’, in wier hersenen en bloed en zenuwen de drang prikkelde naar opener luchten, wijder horizonnen, die het niet konden bestaan als Jan Salie prettig te berusten in het Ewige Einerlei, maar die, gelijk Jan Courage ‘het want kozen’. Menschen, die de grenzen van het eigen land te nauw vonden, en de geheele wereld namen tot hun terrein, - die moesten gehoor geven aan de call of the wild.

Mannen, met dezen aangeboren aard, leverden het grootste contingent aan zeevarende lieden, oorlogscorrespondenten, reizende journalisten, ontdekkingsreizigers, Pool-onderzoekers, bergbeklimmers en dergelijke. Bij vele jongens zit de avonturen-

lust in het gestel, en telkens leest men van knapen, die het ouderlijk huis zijn ontvlucht, en zwervende, of verborgen op een schip worden aangetroffen.

Dat vrouwen dezen aanleg vertoonen komt veel zeldzamer voor! En de namen van hen, die het vraagstuk durfden bestaan, zich te scharen in de rijen der ontdekkingsreizigers blijven dan ook met sterke teekens in de herinnering gegrift. We denken hier aan freule Alexandrine Tinne, die haar ondernemingszin met den dood heeft moeten bekoopen, en wier ondervindingen indertijd zijn neergelegd in den roman van freule von Kellner (de vriendin van Betsy Perk) S c h i p b r e u k i n d e H a v e n, waarin zij de tochten dezer wereldreizigster beschrijft, en hoe deze in Afrika werd vermoord.

Ook in onze dagen kennen wij in Nederland een onversaagde vrouw, mevrouw Jenny Visser-Hooft, die tot driemalen toe haar echtgenoot vergezelde ter exploratie van het Karakorumgebergte.

En thans is er een boek verschenen (bij de firma Tjeenk Willink te Haarlem) waarin twee koene, krachtige jonge vrouwen het interessante relaas doen, hoe zij, zonder bizondere geldmiddelen, zonder hulp van gidsen of beschermers, moederziel met haar beiden alleen, het hebben bestaan om dwars door Amerika te trekken, met de eenvoudigste hulpmiddelen, in een kleine auto, moedig het hoofd biedend aan alle gevaren, - worstelend en overwinnend. Hoe zij gingen ‘op bezoek bij mensch en dier’, hoe zij haar kost ophaalden, en hoe zij het hoofd boden aan haast onoverkomelijke moeilijkheden.

Het zijn de dames P. en C. Arntzenius, die reeds van hun reizen vertelden in verschillende lezingen; en velen, die daarvan genoten, en de kloeke reizigsters bewonderden en... benijdden misschien, - kunnen thans rustig genieten van al het belangwekkende, dat de tweelingzusters hebben beleefd, dat zij beschreven in hun dagboeken, en vasthielden voor de toekomst met behulp van een camera, die hun de verhalen rijkelijk kon doen illustreeren.

Dit is een boek voor oud en jong. Veel kunnen wij er uit leeren, omdat wij, op zoo'n levendige, prettige en gemakkelijke wijze in aanraking worden gebracht, met alle mogelijke dieren,

en kennis maken met allerlei volksstammen. De hinderpalen, die de jonge dames op hun weg vonden, leken dikwijls onoverkomelijk, met alle menschelijke tegenslagen hadden zij te kampen; ziekte, diefstal, bijna broodsgebrek, onbegaanbaarheid der wegen (eens moesten zij met tinnen borden twee geulen voor hun auto maken in het dikke zand!), maar moedig hielden zij vol met ontembare energie; geen enkelen arbeid schuwden zij; zij gaven lezingen en hielden voordrachten, zij werkten in een laboratorium en richtten zelfs honden af! en dat alles, omdat hun groot verlangen uitging naar 'ongerepte natuur, primitieve volken en in het wild levende dieren'.

'Soberheid vormt het aantrekkelijke van deze reisverhalen', zegt de oud-minister Rambonnet in zijn voorwoord, 'wars van alle romantiek vertellen de schrijfsters hunne ervaringen'. En zoo is het ook. Dit, in mooi formaat op keurig papier uitgegeven boek ziet er uiterlijk alleraantrekkelijkst uit, en de binnenkant beantwoordt daaraan volkomen. (Een uitvoerige inhoudsopgave ware bij een tweeden druk wel gewenscht.) We hopen eerlang ook een verslag te krijgen der Afrika-reizen van Peronne en Constance Arntzenius, moedige, onverschrokken meisjes, op wier volharding en efficiency onze geheele natie trotsch mag zijn.

N.G.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk
(Vervolg van blz. 110.)

L'envers du Music Hall.

De ondervindingen, beschouwingen, kennismakingen, die Madame Colette, gedurende de jaren, dat zij optrad in *café chantants* (apropos, café chantant is geen Fransch, het is een ‘Hollandsch’ woord, evenals sousterrain voor sous-sol en flux de bouche voor flux de paroles. In Frankrijk zegt men nooit anders dan café concert, bij afkomstig ‘caf'conc’, of.... music hall) opdeed, bemijmende of ondervond, heeft zij neergelegd in een belangrijken bundel: L'envers du Music Hall.

De keerzijde van deze inrichting blijkt wèl minder eclatant en entraînant, wèl minder vroolijk en glanzend te zijn, dan wat de toevallige bezoeker, gemakkelijk gezeten in zijn fauteuil, op het tooneel voor oogen krijgt.

De twee eerste qualiteiten, die aan elken schrijver eigen moeten zijn: observatievermogen en plastische kracht, bezit Colette in hooge mate. Met haar fijnen blik, haar scherpzinnige intelligentie, neemt zij alles wáár, en haar gevoel helpt haar, van alles wat zij heeft opgemerkt, een suggestieve uitbeelding te geven.

Aan haar observaties geeft zij vorm en gestalte, en het is, als trokken zij ons in levenden lijve voorbij: de ‘nummers’, de koormeisjes, de kleedsters, en de gedresseerde dieren.... Zonder eenige sentimentaliteit, zonder overdrijving, in sobere woorden, beeldt Colette haar confraters en confrateressen voor ons uit: en ofschoon zij hen niet bemedelijdt met luidruchtige uitingen,

men *voelt* haar mededoogende sympathie voortdurend, en dááraan ontleenen deze korte beschrijvingen, (want het zijn meer beschrijvingen dan schetsen met een *pointe* en een intrige) hun indringende kracht.

Overwerkt, oververmoeid, en tegelijk ondervoed, zijn de meeste van deze typen. Zij leiden een bestaan, dat menig arbeider van den tegenwoordigen tijd, met al zijn voorrechten en verzekeringen, zijn hooge loonen en zijn overvloed van vrijen tijd, niet ‘menschwaardig’ zou noemen.

Helaas, deze klasse van lieden behoort niet tot het proletariaat, dat beschermd behoort te worden en in al zijn eischen toegegeven, dat, ofschoon het, uit den aard der zaak, stevig genoeg van lijf en leden is, om met hun gespierde knuisten elken ‘kappetalist’ succesvol te lijf te gaan, volgens Henriëtte Roland Holst-van der Schalk *gewapend* worden moet!.... Het proletariaat, dat zich thans verheugen mag in ouderdomsverzekering en algemeen kiesrecht, in woningwetten en ziektewetten en ongevallenverzekering, om niet te spreken van hun reuzeloonen. Och, neen, de music-hall-menschen zijn ‘maar’ artiesten, met een beetje kunstzinnigheid en een beetje ontwikkeling, - nuttelooze sujetten, die niet kunnen hakken en houwen en beuken en bouwen, die alléén maar een weinig bijdragen tot verhooging van het algemeene levensgenoegen, - (óók van het proletariaat, dat 's Zondags, zooals Colette vertelt, als het *even* wachten moet tusschen de nummers, met hielen en stokken stampt en met sinaasappelen gooit.) Overbodige schepselen dus, met wie men geen consideratie te hebben behoeft, die gerust te weinig mogen eten en te weinig slapen, gerust zich mogen overwerken op repetities en uitvoeringen.... Colette laat ons voelen, welke ongelukkige wezens degenen zijn, die optreden in het café chantant. Een miserable processie laat zij voorbijtrekken aan onze oogen, - ‘kunstenaars’, die op de grens van ‘kunstenmakers’ staan, wier talent niet groot genoeg is, om ‘naam’ te maken, en die een poover bestaantje leiden op 's levens donkeren achtergrond. Mimes, danseurs en danseressen, zangers en zangeressen.... met honger in hun oogen, hun stemmen, hun gebaar.... Arme menschen, wier lichaamskracht niet gedoogt, dat zij metselen en hameren, wier ‘stand’ niet toelaat, dat zij arbeider worden in een fabriek; die ter wereld

kwamen met een bescheiden aanleg voor tooneel, zang en dans, en die van hun gaven trachten te leven.... zij *leven,* ja.... *aber fragt mir nur nicht wie....*

Colette, in haar menschelijk medelijden, *ziet* de van uitputting verbleekte wangen, de paarse kringen onder de oogen, zij ziet de onveerkrachige houdingen, het slappe ineenzijgen, als van een dier, aan wie een te zware last is opgelegd. Zij ziet het overvloedige zweet der te groote inspanning parelen op de voorhoofden, zij hoort den steunenden adem, zij speurt bij degenen, die haar kameraden zijn, het gebrek, het onvervulde verlangen, den honger en den dorst, de koude, de weerloosheid....

Maar daar zij een artieste is *pur sang,* hoedt Colette er zich wel voor, een tendenz-boek te schrijven. Zij houdt zich streng aan het voorschrift: *Bilde, Künstler, rede nicht.* Inderdaad, zij beeldt. Zij houdt zich niet op met lange redevoeringen, waarin zij aantoonen en bewijsvoeren wil. Zij laat eenvoudig de dingen zien, zooals zij zijn, en dit doet zij meesterlijk.

Meesterlijk? waarom? Omdat zij meestal maar enkele woorden noodig heeft, om een persoon, een omgeving, een situatie te creëeren. *L'envers du Music Hall* bevat in 245 blz. niet minder dan 26 kleine opstellen, maar elk van deze geeft een indruk, is de weergave van een gesprek, een toestand, een ondervinding, een persoonlijkheid, een levensgeval.

Korte filmpjes zijn het, die ons voorbij glijden in een ononderbroken reeks; maar die allen de beoogde impressie nalaten; en wat het publiek niet ziet, dat gekomen is om te kijken en zich te amuseeren, dat zien *wij,* het lezerspubliek, met de oogen en de ooren en het weten van Colette, de schrijfster:

Le public, prostré, invisible dans la salle éteinte, ne verra rien de ce qu'il doit ignorer; le halètement rapide qui dessèche nos poumons, l'eau qui nous inonde, et noircit la soie de nos costumes, la moustache de sueur et de poudre collée, qui virilise si mal à propos ma levre supérieure; il ne verra pas, dans le visage exténué de son comique favori, le regard égaré, enragé, l'envie de mordre; il ne devinera pas, surtout, qu'une horreur nerveuse me soulève, à ne rencontrer, à ne palper que des mains, des bras, des joues, des nuques mouillées, des verres poissées, des mouchoirs en éponges molles.... Et moi-même....'

Le rideau tombé, nous nous séparons vite comme honteux.... pauvre troupeau fumant que nous sommes....

Nous nous hâtons vers la rue, aspirant au soir sec et poussiéreux, vers l'illusion de la fraîcheur, que verse une lune déjà haute, épanouie, chaude et dédorée....

La Vagabonde.

Behalve in *L'envers du Music Hall* heeft Colette haar ondervindingen van het theaterleven neergelegd in den roman *La Vagebonde,* waarvan ik de.... 38e editie bezit, en daar deze reeds in 1910 verscheen, zal dit getal nog wel zeer verhoogd zijn geworden!

Colette bezit een natuurlijk, want aangeboren schrijfsterstalent, en daarom zijn haar eenvoudigste verhalen zoo boeiend, haar simpelste opmerkingen zoo captivant. Het is niet zoozeer wát zij zegt, als de manier waaròp zij het zegt, - want Colette heeft een zeer uitgesproken individualiteit, en bovendien een heel eigen, persoonlijk, origineel talent.

In *La Vagebonde* heet zij ons de geschiedenis te vertellen van Renée Taillandy, de gescheiden echtgenoote van Adolphe Taillandy, den schilder, die in zijn leven van den leugen een culte maakte, en, die, nevens zijn vrouw, nog een geheel leger andere geliefden bezat.

En, zooals de schrijfster opmerkt: men kan leven met verdriet (ça vous tient compagnie, - zooals zij een vrouwtje in L'envers du Music Hall laat zeggen); men went aan chronische maagpijn, aan chronische kiespijn, maar men went *nooit* aan chronische jaloezie.

Er moest een einde aan komen. En er kwam een einde aan, na een achtjarig huwelijk. En ‘Renée Taillandy’ werd werkzaam in een Music Hall.

Is het erg stoutmoedig, om Renée, in vele opzichten te vereenzelvigen met.... Colette? De ikvorm van den roman geeft nog méer aanleiding, om, bij de lectuur, ons te verbeelden, dat Colette-zelf hier aan het woord is.

Het zal met dit boek wel wezen, zooals met zooveel andere gevallen: een neus van werkelijkheid op een gezicht van fantasie. Natuurlijk gelooven wij niet, dat Renée's ondervindingen vol-

komen identiek zijn aan die van Colette, - maar het leven, dat Colette leidde, na haar scheiding, moet wel heel veel overeenkomst hebben gehad met dat van de fictieve Renée.

Kan het anders? Legt niet ieder auteur een deel van zichzelf in zijn werk? En wij vermoeden, dat het deel van Colette, uitgedrukt in La Vagabonde tamelijk groot moet zijn.

Het verhaal begint, dat Renée in haar kleedkamer zich schminkt vóor haar optreden. In den spiegel ziet zij een vreemd gezicht, dat haar aankijkt, en zij vraagt zich af, of het beeld in het glas, evenals *zij* de mogelijkheid verwacht, dat het Toeval een ander gelaat zal plaatsen tusschen deze beide gezichten....?

Zij gelooft aan het toeval, zij gelooft aan het avontuur:

A chaque désespoir je n'attends plus ma fin, mais bien l'aventure, le petit miracle banal, qui renoue, chaînon étincelant, le collier de mes jours....

Inderdaad, een soort van avontuur begint; een jonge man verschijnt, die haar zijn hulde betuigen wil, maar, als zoovele malen, weinig geïnteresseerd, wijst zij hem de deur. En keert terug naar haar étage, alleen, zooals altijd alleen.

En toch. Hoezeer drukt haar de eenzaamheid. En ziehier, hoe Colette in één uitdrukking, het gevoel van isolement, van onwezenlijkheid omgrijpt:

'Ma maison elle-même, toute seule dans la rue a 'l'air que ce n'est pas vrai'.

Is het niet voortreffelijk? O, dit leven, het schijnt zoo onwerkelijk, zoo doorzichtig, zoo ongrijpbaar-ijl, alsof het *niet waar is,* alsof zij het leven niet *leeft*....

Alleen, denkt zij. Ik ben alleen.

Me voilà donc, telle que je suis! Seule, seule, et pour la vie entière sans doute. Déjà seule! C'est bien tôt!....

Zonder twijfel worden hier door Colette Colette's eigen gedachten en gevoelens uitgedrukt, toen zij even dertig jaren oud was. In waarschijnlijk volkomen oprechtheid, geloofde zij toen steeds alleen te zullen blijven. Het 'Toeval' heeft haar echter nog veel, heel veel gegund. Wij weten, hoe zij later hertrouwde met Henri de Jouvenel, en dat zij een dochtertje kreeg, en dat ook na de verbreking van dit tweede huwelijk, de liefde haar meermalen genaderd is. Zij zelve vertelde immers, dat in

Léa (Chéri) veel van haarzelve schuilt, en in *L'aube du jour* vertelt zij geheel, een stuk harer eigen geschiedenis.

Maar zoover zijn we nog niet.

Renée peinst een paar bladzijden over haar eenzaamheid en zegt dan opeens:

- Si tu vis toute seule, m'a dit Brague (een collega en vriend, die haar, in haar carrière met alles helpt, en haar ook soms duchtig de waarheid zegt) c'est parce que tu le veux bien, n'est-ce pas?

En dan zegt zij, met een zucht:

Certes, je le veux *bien,* et même je le *veux,* - tout court. Seulement, voilà.... il y a des jours, ou la solitude, pour un être de mon âge, est un vin grisant, qui vous saôule de liberté, et d'autres jours où c'est un poison qui vous jette la tête aux murs....

Zij went weliswaar aan haar eenzaamheid, en tracht die niet meer te vullen met haar eigen stem, door te praten met haar hond, tegen het vuur, of met haar beeld in den spiegel.... Zij mijmert nu maar stil voor zich heen, en overdenkt haar leven.

Zij was een schrijfster.... en schrijft nu niet meer. Wás zij dan wel een schrijfster? wordt er van haar gezegd. Oók wordt er van haar gezegd, dat zij ‘fait du théâtre’, - maar nimmer noemt men haar een actrice. Is zij dan wel een actrice? (Men weet, dat Colette het optreden later geheel heeft laten varen.)

Waarom ben ik in de oogen van het publiek en van mijn kennissen, geen ‘echte’ actrice, vraagt zij. Is het een ‘refus poli de me donner un grade dans cette carrière que j'ai pourtant choisie’....

Schrijven.... al doet zij het op het oogenblik niet, - zij houdt ervan, o! hoe duidelijk blijkt dat, door de wijze, waarop zij de gewaarwordingen van een auteur beschrijft! Zij vertelt, hoe zij zit voor het witte blad papier, waar doorheen de zwarte schriftteekens hun schaduwen al schijnen te laten dóórschemeren, hoe zij wègraakt in een andere wereld, waar waarheid en droomen één en hetzelfde zijn, en het overgegeven schrijven eindelijk, noemt zij, - (prachtig!) *une bienheureuse mort....*

Maar thans, mismoedig, waant zij, dat de weg, dien zij nu betreedt, noch leidt naar den roem, noch naar den rijkdom, en ook niet naar de liefde....

En dan zegt zij weer, - en hoe fijn ook *deze* opmerking: Geen enkele weg *leidt* naar de liefde. Rien ne mène, - je le sais, - à l'amour. C'est *lui* qui se jette en travers de notre route. Il la barre à jamais.... ou, s'il la quitte, laisse le chemin rompu, effondré....

Ja, ontredderd blijft men achter, op den levensweg, als de liefde voorbij is gegaan. Maar, merkt zij op, geloof niet, dat men dan zoo spoedig sterft van smart. Mourir de chagrin? Haal maar eens sceptisch de schouders op, als ge hoort, dat een vrouw van verdriet is gestorven. Een vrouw, c'est une bête si solide, si dure à tuer! En meestal zal een verlaten vrouw haar trots voelen ontwaken, en, door haar trots, zal zij haar zenuwen voelen stalen, en allerlei krachten en qualiteiten worden in haar wakker, zoodat zij een completer, sterker en energieker mensch is dan voorheen!....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Als de dagen heeten te lengen lijkt het in den morgenstond nog donkerder dan vóór Kerstmis, en in den avondstond vraagt men of er inderdaad van een lengen der dagen sprake kan zijn. Tot op een dag, kort na Driekoningen,.... ziedaar.... een langer wijle licht! Zoo is het thans met de nachtduisternis, waarin de Westersche wereld sinds geruimen tijd leeft, beklemd van ziel. Men zou zeggen, dat er nu.... eindelijk.... een glimp licht is doorgebroken: enkele koersen rijzen, enkele stapel-artikelen maken betere prijzen. Er is een bliksemstraal door de duisternis geschoten: dr. Brünings verklaring aan den Engelschen ambassadeur, dat Duitschland insolvent is, en niet langer de schulden betalen kan, die zoogenaamde staatslieden, in een toestand van oorlogsgeest-verbijstering, het te Versailles hebben opgelegd, een zwichten voor overmacht, waarvan thans nog de tegenwoordige Fransche minister van financiën, Flandin, den treurigen moed heeft te zeggen, dat het overwonnen volk dien vernietigenden last ‘vrijwillig’ op zich nam. Maar terwijl even te voren, omtrent Kerstmis, het leven der wereld nog zoo duister leek, dat de Paus ditmaal weigerde om van het gebruikelijke ‘Vrede op aarde’ te spreken, leest men tegenover Flandins cynischen leugen, in enkele Fransche dagbladen, zij 't ook van de uiterst-linksche bezieling, hièr: ‘wij behoeven slechts te willen en wij kunnen de wereld redden’, dààr: ‘een herziening van het verdrag van Versailles op alle punten, welke onuitvoerbaar zijn geworden, inclusief de clausule van Duitschlands volledige ontwapening, is een g e s t e , die gedaan moet worden, wil alles in orde komen’.

Het is waar, dat daar tegenover staat, dat Aristide Briand, die sedert het, helaas, nu vrijwel weer vergeten tractaat van Locarno, krachtig voor een welwillender bejegening van Duitschland door Frankrijk streed, door zijn verzwakte gezondheid uit het ministerie Laval moest verdwijnen en een der rechtsche bladen durft zeggen: 'met Briand verdwijnt ook zijn politiek'. Het bewijs, dat Laval daardoor al dadelijk vrijmoediger durfde spreken, immers nu meer naar het verblinde rechts georiënteerd, was, dat hij bij zijn eerste rede in de Kamer van het hervormde, Briand-vrije ministerie sprak van 'de verwarring', welke er door de economische crisis heerscht 'in de openbare meening'. Het omgekeerde is echter waar. De verwarring heerscht niet in de hersenen der geregeerden, althans niet meer, maar, sinds Versailles, in de 'doctrinaire fantasie' van sommige staatslieden, in het bijzonder van die van Frankrijk. Het is de eminente man, die sinds tien jaren Italië's voortgang leidt, Benito Mussolini, die het in eenvoudige en heldere woorden heeft gezegd, dat thans snelwerkende en doeltreffende middelen noodig zijn.

'Halve maatregelen hebben geen doel meer. Besluiten moeten snel worden genomen, men mag geen uitstel meer toelaten. De wereldhandel bevindt zich als in een dwangbuis. Overal zijn hooge tolmuren opgericht. Geen land wil meer goederen toelaten, doch wel zooveel mogelijk uitvoeren. Daarbij komt de quaestie der oorlogsschulden en herstelbetalingen. Frankrijk en de Vereenigde Staten zijn in het bezit van 75% van het goud. Hoe zou men kunnen verwachten, dat de staten hun schulden betalen, wanneer zij hun betalingen slechts mogen verrichten in goud, dat zij niet bezitten? In goederen betalen is ook onmogelijk, omdat de tolmuren hunner crediteurstaten zóó hoog zijn, dat de goederen geen grenzen meer kunnen passeeren. Sinds eenigen tijd is de wereld in een economischen oorlogstoestand geraakt. Zooals bij het uitbreken van een oorlog diplomatieke verdragen, zoo verscheurt men thans handelsverdragen. Binnenkort zal deze economische oorlogstoestand over de geheele wereld verbreid zijn. Het is slechts een terugkeer tot de versterkte steden van de middeleeuwen. Het is hoog tijd, dat de staatslieden bijeenkomen om den economischen oorlog te doen eindigen. Speciaal de goudquaestie eischt dringend een regeling, want een werkelijke

oplossing van de economische crisis is niet mogelijk zoolang Frankrijk en Amerika het goudmonopolie hebben. Alle tolmuren moeten worden neergehaald, opdat de wereldhandel worde hersteld en de staten hun betalingen in goederen zullen kunnen verrichten.'

Men zou kunnen zeggen, dat het economisch leven der volken neergeworpen is in een dier donkere kelders, als waarin de middeleeuwen hen lieten verkwijnen tot wier dood besloten was, doch dat de regeering der Vereenigde Staten den sleutel der deur van den kelder in handen heeft. Alle volken staan onderling bij elkaar in schuld en Duitschland verklaart zich in staat van insolventie, waarvoor een conferentie, den datum echter telkens verschoven en misschien op den Griekschen kalender gezet, zal worden belegd. De Vereenigde Staten zijn het eenige land, dat thans bij niemand meer in het krijt staat. Daarentegen staan allen in het krijt bij de Noord-Amerikaansche Beurs. Doch die verkeert zelf in een zoo bedenkelijken staat, dat het getal over den kop gevallen Noord-Amerikaansche bankinstellingen er vorig jaar het duizendtal overtrof. Het leger werkloozen neemt ook daar met den dag toe. Het is dus verklaarbaar, dat er stemmen van beteekenis opgaan, welke volhouden, dat Europa eerst zijn verwaarloosde huishouding op orde moet brengen wil het recht hebben, daadwerkelijke hulp van Noord-Amerika te verwachten. Evenwel gaan er óók stemmen van beteekenis op, die er tegen protesteeren, dat het Noord-Amerikaansche volk wordt voorgesteld als de Shylock, die het volle pond economisch vleesch wil snijden uit het lichaam van Europa. Men mag dit wel het rottende lichaam noemen. Stimson, de Noord-Amerikaansche minister van Buitenlandsche Zaken, is een dergenen, die de mogelijkheid aanvaarden, dat het volk door hem vertegenwoordigd inschikkelijk zal wezen, indien het daardoor den algemeenen toestand kan gebeteren. Wel zal aan de z.g. 'Herstelconferentie' deze schuldeischer van allen niet deelnemen, trouwens in Frankrijk verluidt reeds, dat nu Duitschland, haast met stilzwijgend goedvinden van Engeland en met steun van Italië, zich insolvent heeft verklaard, deze 'Herstel-conferentie' vrijwel onnoodig is. Maar vooral op aandrang van de regeering te Washington zal er daarna ook een Ontwapeningsconferentie

worden gehouden, en Stimson verklaart er zich met kracht vóór, dat zijn regeering daaraan in vollen omvang deel neemt. Zoo niet, het doel der internationale 'ontwapening' zou weder op de lange baan worden geschoven, en aan de pacificatie en aan de stabilisatie der wereld een onberekenbaar zwaren slag toegebracht. En daarop Stimsons woord van blinkend gezond verstand: 'Amerika heeft tezamen met de andere landen gestaan op Duitschlands ontwapening'. Met andere woorden: de Amerikaansche regeering erkent thans zijn deel verantwoordelijkheid voor den waanzin, waarin de overwinnaars te Versailles den overwonnenen den 'vrede' hebben gedicteerd, waarvan nog heden een Fransch minister durft zeggen, dat Duitschland 'vrijwillig' zich er aan heeft onderworpen.

Niettemin moet erkend worden, dat dit land, althans zijn economische leiders, zich na Versailles hebben doen kennen als wat men, als het particuliere personen gold, doelbewuste oplichters zou kunnen noemen. De dolzinnige bedragen te Versailles aan Duitschland ter schadevergoeding van den oorlog opgelegd, welker lasten zouden drukken op meer dan één menschengeslacht, dat nog geboren moet worden, hebben zij voor een niet onbelangrijk deel gevonden in Beursgrepen, waardoor het Duitsche geld en daarmee de Duitsche schuld aan het speculeerend buitenland door een ongekende inflatie volkomen waardeloos werd. En toen dit geld weer eenigermate was gestabiliseerd, hebben zij links en rechts buitenlandsche leeningen kunnen sluiten tegen lage rente, doch van het geleende geld aan Rusland tegen hooge rente voorschotten verstrekt, zoodat er niets anders noodig is dan dit voorbeeld van internationale kapitalistische hocus-pocus om aan te toonen hoe gewetenloos zij met de welvaart der volken omspringen, die in kapitalistische en politieke kringen leiden.

Door het tractaat van Versailles werd Duitschland een last van vergoedings- en herstelschulden opgelegd, waarvan de onwaarschijnlijke bedragen reeds een paar maal in onderlinge beraadslagingen moesten worden herleid. Dit wil zeggen, Duitschland verkeerde onder curateele en had geen vrije beschikking meer over zijn geldmiddelen. Niettemin gingen alle gemeentelijke regeeringscolleges in het land leeningen

sluiten, welke onder de termen zouden vallen van de Strafwet, indien het financieele transacties betrof met individuen onder curateele. En van alle kanten vloeide geld toe. En waarvoor? Als er zoovelen zijn in Frankrijk, dat spaarzaam is, men moet het die eer laten, die hardnekkig weigeren om aan Duitschlands armoede te gelooven, en in zijn voorgewende insolventie slechts onwil om te betalen zien, dan kunnen zij wijzen op de grootsche moderne hervormingen in alle stedelijk beheer er tot stand gekomen: scheppingen, zooals men die in Frankrijk niet kent: grootsche stadions, zelfs voor betrekkelijk kleine steden, prachtige parken, onvergelijkelijke zwem- en gymnastiek-inrichtingen, model-fabrieken, nieuwe wijken van volkswoningen, zooals andere landen slechts met inspanning kunnen bouwen, en al deze moderne schoonheid voor het overwonnen volk, dat geen geld heeft om zijn schulden te betalen, doch genoeg geld wist te leen te krijgen om het Fransche volk, ten spijt van zijn noodlottige overwinning, de oogen met zijn gemeentelijke weelde uit te steken.

En toch is de duisternis niet meer zoo duister. Een nieuwe periode in de ontwikkeling van het wereldgebeuren breekt aan. De eindliquidatie van den oorlog is nabij, en de verslagene van gisteren zal uit zijn boeien worden verlost. Deze schrijver herinnert zich, dat, toen aan Duitschland te Versailles ontwapening werd opgelegd, hij, niet minder onderhevig aan de algemeen heerschende illusie dan anderen, juichte, dat nu dit te voren zoo machtige en gevreesde militaristische land tot ontwapening was gedwongen, weldra de andere volken het daarom zouden benijden en van hun regeeringen eischen om zèlf te doen, wat zij het overwonnen land afdwongen. Niets daarvan is gebeurd. Duitschland zal weer het recht krijgen zich te bewapenen, zooals het wil. Tenzij de overige landen inzien, dat een beperking van bewapening ook van hen - ontwapening, nù, is een bedriegelijke leus! - voor het herstel der wereld volstrekt noodzakelijk is. Doch zal men dit inzien? Thans is deze schrijver minder optimistisch dan toen. Het kapitalistische stelsel, dat de wereld beheerscht, wil tot de laatste uitputting zijn orgiën genieten. Het heeft nog zijn particuliere bewapeningsconcerns; deze drijven het eene volk tegen het andere op.

Zelfs beweert men in Frankrijk, dat Duitschland zich op een volgenden oorlog voorbereidt door de daarvoor noodige bewapening, welke het thans niet zelf kan maken, te bestellen in de vroegere neutrale, omringende landen: ons land in de eerste plaats. Volstrekt fantastische, althans dolzinnig-overdreven verhalen doen daarover in de chauvinistische pers van Frankrijk de ronde, en l o r d Cecil krijgt daardoor opnieuw gelijk in zijn waarschuwing om vooral hen in het oog te houden, die zoo hevig te keer gaan over de bewapeningsvoorbereidingen in naburige landen. Die schrijvers in de dagbladen zijn de gehoorzame knechts der bewapeningsconcerns in eigen land; zij verdienen als melaatschen uit de gemeenschap der menschen te worden gebannen.

Het schijnbaar zoo machtige en rijke Frankrijk is bang, is benauwd. Wijl het bij Engeland geen steun meer vindt en nergens ter wereld kan rekenen op medewerking in geval van nieuwen oorlog, denkt het over een nieuw verbond met Rusland, welks opnieuw machtig geworden leger een nieuwe troef kan zijn in het spel van hen, die winst zoeken in het verderf der wereld: de kapitalisten van het bewapeningsbedrijf. Zeker, het Soviëtleger is machtig. Maar wordt de aard der volken gewijzigd door een wijziging in het gouvernement? Het Czaristische leger, hoe machtig het leek, scheen wel een monopolie te bezitten van de nederlaag. Bijna had het die in den Krimoorlog ook geleden tegen het leger van den toen nog zoo genoemden ‘Zieken Man’ van Turkije. Rusland van heden heeft zijn leger lief, doch het heeft nog liever zijn Communistisch Evangelie naar Marx en Lenin, en zijn liefste wensch is om dit door middel van zijn leger ‘aan alle creaturen’ te prediken. Allermeest aan het reactionnaire Frankrijk, dat niet zooveel in 1789 over Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap heeft geroepen, of het is nu het land, waar deze leus het krenkendst wordt bespot. Maar Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap zijn ook zoek in het Rusland van heden, al noemt men er elkaar - het ‘Soviët-Rusland’ nog ‘heiliger’ dan het Czaristische - ook ‘broeder’ voor en ‘broeder’ na.

Intusschen gaat daar in Mandsjoerije de tragedie voort, welke men best een ‘tragi-comedie’ zou kunnen noemen. Oorlog?

Hoe komt iemand er aan de gebeurtenissen dáár zoo te noemen? De Japanners niet. Washington doet ‘stappen’ in Tokio; Genève doet ‘stappen’, en wie doet er al geen ‘stappen’ in Tokio? Zelfs Nederland werd er door de anderen toe uitgenoodigd om aan het stappen doen mee te helpen. Doch de Nederlandsche regeering heeft wijselijk voor deze eer bedankt. Het Japansche leger in Mandsjoerije stapt over die ‘stappen’ heen en gaat zijn weg naar de volslagen onderwerping van het land onder Japansch oppertoezicht. Alleen voor het naburige Soviëtleger heeft Japan eenig ontzag, al herinnert het zich het Russische leger reeds eenmaal te hebben verslagen. Doch dit blijft waar het is. Het gaat vooral om het bezit der spoorwegen in Mandsjoerije, waar de Chineezen concurreerende lijnen hadden aangelegd met de bedoeling de trafiek van de Japansche af te leiden. Daarom lachen de Japanners om welke ‘stappen’ ook. Er is geen volk van evenwaardige portuur, dat er over zou willen denken om zijn ‘stappen’ te laten volgen door dwangmaatregelen van welken aard ook. Alleen Moskou heeft nog geen ‘stappen’ te Tokio gedaan. Maar het Soviëtleger schijnt niet zoo graag op een botsing met het Japansche. Ook dit herinnert zich de door het Czarisme geleden nederlaag. Wat de regeering te Moskou betreft: zij maakt zich ‘ongerust’.

Nog een woord over den toestand in Britsch-Indië. De Britsche regeering was er na Gandhi's terugkomst gedwongen tot een zelfbewuster optreden tegen de ‘Congres’-partij, waarvan zij de leiders, ‘mahatma’ Gandhi allereerst, in arrest en de bezittingen in beslag moest nemen. Maakt dit den toestand beter? Er is niemand in Engeland, zelfs Winston Churchill niet, die dit denkt. De staatslieden der volken hebben veel hoofdbrekens tegenwoordig. Maar het schijnt wel of hun koppen gemaakt zijn van het teerste kraakporselein. De staatslieden van voorheen waren toch van een ander maaksel.

Bibliographie.

Alice Nahon, Schaduw. - Uitgave van De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen; A.W. Sijthoff's Uitg. Mij., Leiden.

Aan de beide vorige bundels van Alice Nahon bewaar ik een schoone erinnering; die liedjes daar waren zoo simpel van zegging, zoo menschelijk-trouw en jonkvrouwelijk-teeder, zoo mild-wijs-diep en zoo rijk aan liefde voor menschen en dingen, dat te luisteren een genot was. De woorden liepen als klaar water; men behoefde nimmer te vragen, hoe moet ik dit vers lezen of dàt; daar was een eindeloos vlieten en de dichter bracht zingend ons altijd waar wij verlangden te zijn. Als fijne tafereeltjes zie ik haar liederen, uitmuntend als geheel; wel verzorgd in onderdeelen; geen glimp, geen kleur, geen nuance was vergeten. Daar was blijheid, ingetogenheid, daar was altijd vreugde van geven. Die bundeltjes werden gezocht door hen, die hunkerden naar Schoonheid, naar diepe ontroering, troost. Men stelde belang in het leven van de Vlaamsche dichteres, die ergens moest wonen in ziekenhuis of klooster, tusschen vier witte kamermuren, met weinig meubelen en weinig boeken en die door een klein venster bij tijden het lampje zag branden in de verte in het droef huizeke waar de lijken werden bijgezet. Zij, zieke, zag dat lampje branden en dacht aan het heengaan der menschen en aan het eigen lot. Het gebeurde wel, dat op zoo'n avond haastig iemand langs haar venster ging en riep: ‘Gij moet maar veel bidden, Alice, want spoedig is het uwe beurt....’

O kortzichtigheid der menschen wat kunt gij een kwaad doen! Een kruis-lieven-Heer tegen den blanken muur, enkele boeken met verzen en Gezelle's portret waren de genooten van

haar eenzaamheid en van die allen heeft zij gezongen. In de warme zomersche dagen kon zij zwerven door de tuinen, door meersch en bosch, luisteren naar de stemmen der vogelen, naar het geruisch van het water. Zij zag de bloemen en altijd was daar aandacht in haar ziel. Zij zag de witte Margrieten, de gouden zonnebloemen met nacht-zwart hart, de roode rozen en de lelies blank. Zij zag de dorpskinderen op de holleblokskens naar school toegaan, zingend; zij zag de maaiers op de velden, de wiedsters en de bindsters en met hun leven werd zij één en wist hun leven te zeggen in haar lied. Vlaamsch-voelend, Vlaamsch-denkend was zij en over de toekomst van haar vaderland dacht zij met ontroerende liefde.

Haar lied is tot velen gegaan, óók over de grenzen, naar 't noorden, en dat moge haar belooning zijn, niet vergeten te worden, want haar boekjes gingen menigmaal van vriendenhand tot hand.

Jaren gingen er voorbij en in alle stilte bleef de dichteres doorwerken, in alle stilte, want de Noord-Nederlandsche tijdschriften brachten maar een enkele maal wat werk van haar. Licht en Schaduw leerde zij kenen. Haar gezondheid liet haar toe weer maatschappelijk werk te doen en haar aandacht ging uit tot de nooden der menschen.

Deze nieuwe bundel heet ‘Schaduw’, maar er is óók Licht te vinden. De teederheid van een zacht-innige, leven-vervullende mystiek leeft ook hier, ook al ging de mensch door vele bittere ervaringen, en nog altijd kan ‘Gods droeve toovenaar, de dichter’, knielen.

Ziehier hoe de bundel opent:

> Als de engelen voorbij zijn
> en de dichter zit alleen
> - nog liggen zijn handen gevouwen,
> nog woont zijn wezen sereen -
> maar aan de ruit van zijn oogen
> hangen de bloemen al slap.
> Barmhartigheid des Heeren,
> daal van uw zilveren trap.

Soms is daar even het verdriet van meer van de menschen te willen weten:

> Buiten mijn moedertaal en die der nachtegalen
> wist ik naar diepen zin geen klare talen
> en vaak heb ik bedroefd naar 't wonder boek gekeken
> waarin geschreven stond wat andere landen spreken....

Zij ziet den leeuwrik zingend stijgen en aardeleed kennende zegt zij tot den vogel:

> Leeuwrik, beeld van Godschouwende geesten,
> gevers van al geestelijken zoen,
> ga vandaag niet zingen naar den hemel
> op het laagland zijt ge zeer vandoen.

Van de menschen, die levenslang als gemaskerd gaan en geen enkelen dag wat avondrust krijgen, daar zij nimmer zichzelf zijn, zegt zij:

> Zij gaan, 'lijk zwervers, altijd door
> langs dageraad en avondrood;
> ze vinden nergens 't eigen huis
> dan in den dood.

Ze ziet in den zomer de middag-wiedsters, die zwijgende vrouwen van arbeid en leed, die werken in den zonnebrand, loom, afgebeuld, moe, berustend:

> En wijzende naar de gewassen een poos
> viel van hun lippen een schraal gezeg.
> Toen keken ze weder gedachteloos
> in de schamele kruidekes langs den weg.

Ze ziet bloemen, witte Margrieten en aan die bloemen doet ze het verhaal van haar liefde en ze buigen naar elkander toe 't naieve margrietenhoofd:

Nu staan ze zonder vragen,
een bleeke sterrenstoet,
een goedheid zonder woorden,
te bloeien aan mijn voet.

Ook door dit boek beeft weer een ontroering over hemelsche en aardsche dingen; zwaar valt dikwijls de schaduw, 's menschen wegen en 's menschen beproevingen zijn vaak wonderbaar, wie schaduw weet hunkert naar het licht. Werkend weldoen maakt àl smart lichter. Als de schaduwen der boomstammen vallen over den grond van de laan, zijn daar lichte plekken; loopend gaat men van schaduw naar licht en zoo verder, licht en schaduw om en om; gelukkig wie weet, dat er licht is.

Op bladzijde 36 staat de aanhef van een lang gebed en dien nog willen wij afschrijven, opdat het velen moge aansporen dit boekje te koopen en zelf te lezen:

Laat mij door donkren grond
van menschenharten ruw en teer
sturen den blinke-ploeg van mijn geestdrift, Heer,
en door de scherpe, trage eg van wijs beleid
breken de klonters, dat de akker openleit
effen, gereed voor zachten val van zaad,
dat uit mijn droom en mijn twee handen gaat,
geharde korrels, maar van kiemkracht groot.
Heer, maak mij zaaier op de velden van den nood.

Hoe groot moet het loon zijn voor wie zóó willen werken. Alice Nahon is één van de schoonste geestelijke krachten van Vlaanderen.

JOANNES REDDINGIUS

[De Nieuwe Gids. Jaargang 47. Deel 3]

De bolvorm der ziel door Dr. K.H.E. de Jong.

De oude Grieken hadden, over het algemeen genomen, een sterk ontwikkeld gevoel voor scherpe lijnen en zuivere omtrekken. Geen wonder dus dat beeldhouwkunst en architektuur bij hun zulk een hoogen (zoo niet den hoogsten) trap van volmaaktheid hebben bereikt. Geen wonder evenzeer dat de geometrie en stereometrie bij hun zulke geniale beoefenaars hebben gevonden. Maar geen wonder dan ook dat Grieksche denkers wel eens een verband hebben gezocht tusschen wiskundige figuren en wijsgeerige begrippen en dat zij wel eens aan onzichtbare, ja zelfs aan 'metaphysische' wezens een meetkundigen vorm hebben toegekend. En daarbij moest van zelf de bol, het meest volmaakte van de regelmatige lichamen, op den voorgrond treden.

Een der oudste en beroemdste Grieksche denkers, Parmenides (± 500 v. Chr.) zegt van het 'Zijn' dat het volkomen is en 'gelijk aan de massa van een goed afgeronden bol.'[1)] De uitleggers zijn het er niet over eens of dit in letterlijken dan wel overdrachtelijken zin moet worden opgevat, maar in elk geval is die uitdrukking hoogst opmerkelijk.

Het was te verwachten dat men hetgeen Parmenides voor den geest zweefde, toen hij het 'Zijn' wilde bepalen, ook op de ziel ging toepassen.

Aristoteles vermeldt dan ook in zijn werk 'De ziel' I, 2, 3 van den meest wetenschappelijken der oude atomisten het volgende: 'Democritus beweert dat zij [de ziel] een soort vuur en warmte

1) Bij H. Diels, Frag. d. Vorsokr. I, 2e uitg. (1906), p. 121.

is, want terwijl er oneindig veel vormen en atomen bestaan, noemt hij de bolvormigen vuur en ziel' en t.p. 12: 'Democritus beweert dat de ziel hetzelfde is als de geest, dat deze uit de primaire en ondeelbare lichamen bestaat, maar beweegt door de fijnheid van zijne deelen en door hun vorm; hij zegt dat van alle vormen de bolvormige het meest bewegelijk is en zoowel de geest als het vuur van dien aard zijn.' Voorts zijn, volgens de leer der oude atomisten, de zielsatomen door het geheele lichaam heen verspreid.

Na Plato en Aristoteles treedt (sinds ± 300 v. Chr.) in de Grieksche philosophie het materialisme weer op den voorgrond. Epicurus hernieuwt de atomistiek. De Stoïcynen laten alle dingen uit een fijne oerstof, een soort 'vuur' ontstaan en er zich weer in oplossen. De wereld is één en heeft den vorm van een bol. De menschelijke ziel, evenzeer een fijne stof of 'vuur', doortrekt het geheele lichaam. Aangaande het lot der ziel na den dood vinden wij bij de Stoïcynen het denkbeeld van een voorwaardelijk en tijdelijk voortbestaan.[1)] Vermeld wordt, dat de zielen der wijzen zich van de aarde tot den hoogsten hemel, tot de (bolvormige) sterren verheffen. Een en ander maakt ons de leer van Chrysippus, den scherpzinnigsten dialecticus der Stoa (± 250) begrijpelijk dat de zielen 'na hunne afscheiding van het lichaam bolvormig worden'.[2)] En allicht was het toch iets meer dan beeldspraak wat wij in de 'Zelfbespiegelingen' van den Stoïcynschen Keizer Marcus Aurelius (gest. 180 n. Chr.) XI, 12 lezen: 'De ziel is een aan zich zelf gelijke bol, wanneer zij noch zich naar iets uitstrekt, noch zich binnenwaarts samentrekt, noch zich uitbreidt, noch ineenzinkt, maar straalt van het licht, waarbij zij de waarheid ziet van alle dingen, en de waarheid die is in haar zelf'.

In verband hiermede verdient het onze aandacht, dat tegen den geleerdsten der oud-christelijke schrijvers, Origenes uit Alexandrië (gest. ± 252 n. Chr.) de beschuldiging is uitgesproken van te hebben beweerd dat het opstandingslichaam van Christus bolvormig zou zijn geweest en dat ook de lichamen der menschen bij de opstanding bolvormig zullen zijn.[3)].

1) Vgl. ons artikel 'Materialisme en Voortbestaan' in De Nieuwe Gids, 37e jrg. (1922), April, p. 509 vlg.
2) Schol. in Hom. Il. XXIII, 65 bij Arnim, Stoic. vet. frg. II (1903), p. 224.
3) De gegevens hieromtrent te vinden bij P. Koetschau in zijn uitgaaf van Origenes' 'De principiis' (1913), p. 176.

Men heeft aangaande dit laatste wel eens vermoed, dat die beschuldiging zou berusten op de navolgende passage in Origenes' van omstreeks 233/234 dateerend geschrift ‘Het gebed’, 31, 3:

‘Aangaande de noodzakelijkheid der kniebuiging, wanneer iemand op 't punt staat, zijn eigen zonden tegenover God aan te klagen, smeekende om de genezing en de vergeving ervan, dient men te weten dat zij een kenteeken is van onderworpenheid en onderdanigheid, zooals Paulus zegt (Ephes. III, 14 vlg.): “Daarom buig ik mijne knieën voor den Vader, naar wien alle geslacht in de hemelen en op aarde genoemd wordt”. De geestelijke kniebuiging echter, aldus genoemd naar het feit dat “in den naam van Jezus” ieder van de bestaande wezens aan God onderworpen is en zich voor Hem verdeemoedigt, schijnt mij de apostel aan te duiden in de passage (Philipp. II, 10): “opdat in den naam van Jezus ieder knie zich buige van hen die in den hemel en op aarde en onder de aarde zijn.” Want dat de lichamen der hemelsche wezens zoo gevormd zouden zijn dat ze ook lichamelijke knieën hebben, dat is toch wel niet aan te nemen, daar door hen, die zich hiermede nauwkeurig hebben beziggehouden, aangetoond is dat hunne lichamen bolvormig zijn. Wie dit niet wil aannemen, zal, als hij ontzag heeft voor de rede, ook moeten aannemen, dat elk van de leden zijn afzonderlijk gebruik heeft, opdat niet iets door God voor hen tevergeefs zij gevormd en zoo zal hij in beide opzichten struikelen, hetzij hij beweren zal dat de leden van het lichaam te vergeefs en niet voor hun eigen verrichtingen hun door God zijn geschapen, hetzij hij zeggen zal, dat de ingewanden en de endeldarm hun eigenaardige functies ook bij de hemelsche wezens vervullen. En diegene zal zich in zeer zotte bochten moeten wringen, die meent dat [bij de hemelsche wezens] op de manier van standbeelden, slechts het uiterlijk dat van een mensch is, maar het innerlijk niet. Dit dan zeg ik bij mijn onderzoek over de kniebuiging en ziende dat “in den naam van Jezus ieder knie zich zal buigen van hen die in den hemel en op aarde en onder de aarde zijn.” Maar ook wat bij den profeet (Jes. XLV, 23) staat geschreven “ieder knie zal zich voor mij buigen” komt op hetzelfde neer.’

Wie dit onbevooroordeeld leest, zal er niets in vinden wat op de opstanding der dooden betrekking heeft en wie met Origenes'

gedachtenwereld eenigszins vertrouwd is, zal terstond begrijpen, dat onder de ‘hemelsche wezens’ hier de sterren moeten worden verstaan, die hij zich immers als bezield dacht, een opvatting die later als kettersch is veroordeeld.

Origenes' geschrift over de opstanding (waarschijnlijk tusschen 218 en 220), dat ons de beste opheldering over het punt in quaestie zou kunnen geven, is verloren geraakt. In het dogmatische hoofdwerk van Origenes ‘De beginselen’ (waarschijnlijk kort na 220 geschreven), ons op enkele fragmenten na, slechts in de onnauwkeurige en willekeurige vertaling van Rufinus (iets voor 400) overgeleverd, vinden wij in boek II, hoofdstuk 10, 1-3, waarin hij de leer der opstanding behandelt en o.m. zekere populaire grove opvattingen ervan bestrijdt, niets over den bolvorm van het opstandingslichaam; er is echter niet zonder reden het vermoeden geopperd,[1)] dat de vertaler opzettelijk een en ander, dat voor de orthodoxe opvatting al te aanstootelijk was, heeft weggelaten.

Iets positiefs hieromtrent vinden wij bij den kerkvader Hieronymus (gest. 420) die herhaaldelijk als bestrijder van Origenes is opgetreden. In zijn (waarschijnlijk in 400 geschreven) 84. brief, aan Pammachius, waarin hij het druk over Origenes heeft, zegt hij c. 5: ‘zij [blijkbaar de Origenisten] vragen of wij gelooven dat ook de geslachtsdeelen van beide seksen weer opstaan, en dat onze wangen ruig, die van de vrouwen glad zullen zijn?’ en merkt ten slotte op: ‘Zij ontkennen het bestaan der afzonderlijke ledematen en zeggen [toch] dat het lichaam hetwelk uit de ledematen bestaat, herrijst.’ Die opvatting nu is best met de voorstelling van een bolvormig lichaam overeen te brengen. Er is echter meer. In brief 108 (uit het jaar 404) aan de maagd Eustochium spreekt Hieronymus c. 23 van een ketter, wien hij aangaande de opstanding vragen laat doen als: ‘Op welken leeftijd zullen wij herrijzen? Is het dezelfde, als waarin wij sterven? Dan zullen er [bij zuigelingen] ook na de opstanding minnen noodig zijn’ en ‘Zal er ook een verschil van mannelijke en vrouwelijke sekse wezen of niet?’ Als het zoo is, dan zullen er ook huwelijk, geslachtelijke vereeniging en voortplanting uit

1) Koetschau in zijn uitgaaf van De princ. (1913), p. 176.

volgen.' Ook beweert de ketter t.p.: het zullen 'ijle en geestelijke lichamen' zijn, en verkondigt ook voorts Origenistische leeringen. Hieronymus verwijst hem echter c. 24 in zake opstanding naar Ev. Joh. XX, 27, waar Jezus tot den ongeloovigen Thomas zegt: 'Breng Uwen vinger hierheen en raak mijne handen aan en strek Uwe hand uit en leg ze in mijne zijde en wees niet ongeloovig maar geloovig', alsmede naar Luk. XXIV, 39 vlg.: 'Ziet mijne handen en mijne voeten dat ik het zelf ben. Raakt mij aan en ziet, want een geest heeft niet vleesch en beenderen, zooals gij ziet dat ik heb. En na dit gezegd te hebben, toonde hij hun zijne handen en voeten'. En dan voegt de Kerkvader er aan toe: 'Gij hoort (nl. dat er in deze bijbelplaatsen) sprake is van beenderen en vleesch en voeten en handen, en gij verzint me bollen zooals de Stoïcynen dat doen en zekere andere uit lucht gevormde krankzinnigheden.' Daaruit blijkt toch wel dat Hieronymus een en ander bij Origenes heeft gelezen over den bolvorm van het opstandingslichaam.

De voorstelling van den bolvorm der ziel komt niet alleen in de oudheid voor.

J.J. Görres vermeldt in zijn grootsch opgezet en inhoudsrijk werk 'Die christliche Mystik' II (1837) p. 565, hoe bij een bekende ekstatica, de hl. Christina mirabilis (± 1170) hare ledematen met volmaakte lenigheid zich samentrokken en de gestalte van een bol vormden 'waarin ook in verscheidene visioenen de afgestorven geesten zich zintuigelijk waarneembaar maken.' En in den van omstreeks 1222 dateerenden en voor dien tijd zeer karakteristieken 'Dialogus miraculorum' (Tweegesprek over wonderen) van Caesarius von Heisterbach lezen wij I, 32, hoe iemand, die, uit zijn lichaam getreden, een blik in de andere wereld had mogen slaan, verzekert dat 'zijn ziel [in dien toestand] geweest was als een glazen bolrond vaatwerk, van achteren en van voren met oogen voorzien.'

Ook in onze dagen heeft de bolvorm der ziel verdedigers gevonden.

Dr. H. Thoden van Velzen, die een 'System des religiösen Materialismus' (1909) heeft ontworpen, dat in zekere opzichten aan de Stoa doet denken, verkondigt uitdrukkelijk de stoffelijkheid der ziel. Vgl. bijv. zijn volgende zeer opmerkelijke argumentatie, Syst. d. rel. Mat. I p. 398:

‘Evenmin als wij menschen ooit een ander karakter dan ons eigen zouden leeren kennen, wanneer wij niet het analogon ervan in ons bezaten, evenmin zouden wij stoffen buiten ons kunnen aannemen, wanneer wij niet in ons d.w.z. in onze ziel, stof kenden.’

Uitgaande van de stelling ‘Het vraagstuk van het gezichtsveld kan slechts psychologisch worden behandeld’ (Syst. d. rel. Mat. I p. 209) en van de feiten dat wij telkens en telkens weer de hemelruimte als eene hemispheer waarnemen (p. 209 vlg.), dat die hemispheer zich zelf gelijk blijft (p. 210) dat zij altijd slechts eene beperkte grootte heeft (p. 212), voorts bewerende dat zien, als beweging opgevat, geen grens heeft, daar slechts hetgeen beweegt of bewogen wordt, een grens heeft (t.p.) concludeert hij dat die hemispheer niet de grens van ons zien, maar van onze gezichtsbeelden is, en, daar onze gezichtsbeelden tot ons geheugen behooren, die hemispheer de grens is van een deel van ons geheugen (t.p.). En aangezien het geheugen tot onze ziel behoort, is die hemispheer de grens van een gedeelte onzer ziel (t.p.).

Het geheugen is een stoffelijk wezen en moet wel bolvorm hebben, p. 214 vlg.

1) omdat, wanneer wij met beide oogen zien, wij eene grootere hemispheer kennen dan wanneer wij met één oog zien, zoodat, indien wij aan alle kanten een gezichtszintuig hadden, wij waarschijnlijk een bol zouden waarnemen;

2) omdat alle door onze zinnen opgewekte voorstellingen gelijkelijk op ons Ik inwerken. Zoowel geluiden als smaken, zoowel tastgewaarwordingen als gezichtsbeelden doen ons ‘bewust’ zijn, voelen, denken, willen. Het is daarom het meest waarschijnlijk, dat zij op gelijke wijze tegenover ons Ik gelegen zijn;

3) omdat alle door onze verschillende zintuigen veroorzaakte beelden een hypnotischen invloed uitoefenen, vooral wanneer zij intensief of duurzaam voorhanden zijn, zoodat eerst de oppervlakkig in het geheugen liggende beelden en later de dieper ingeprente overschaduwd worden, hetgeen erop wijst, dat zij allen een gelijken invloed op de overige voorstellingen uitoefenen, wat weer op een gelijke verhouding tot dezen en tot het Ik wijst, dat dan van een gedeelte van zijn arbeidsveld wordt beroofd.

Het bolvormige geheugen, dat ergens in de hersenen te localiseeren is, p. 430 vlg., heeft tot middelpunt, den geest of het Ik,

p. 216 vlg., 387 vlg., een uitgebreid atoom, p. 390. Geheugen en geest vormen samen de ziel, p. 1.

De heeren J.L.W.P. Matla en G.J. Zaalberg van Zelst, die, na allerlei (moeilijk te verifieeren) proefnemingen met zeer kunstige apparaten tot de conclusie zijn gekomen, dat de ziel als gasvormig lichaam den dood vermag te overleven, hebben zich ook over den vorm van den mensch in zijn 'tweede bestaan' nader uitgelaten.

Op grond van eene mediamieke communicatie nemen zij aan,[1)] dat de 'geest' onmiddellijk na den dood zich tot een bol samentrekt, die, soms binnen eenige uren, soms binnen eenige dagen, den vorm van een buste aanneemt. Gebeurt dit niet, dan lost de bol zich van lieverlede op.

Het zij ons ten slotte vergund, over de hypothese van den bolvorm der ziel, eene hypothese die ongetwijfeld den meesten onzer uiterst zonderling zal toeschijnen, eenige opmerkingen te maken.

Dat de ziel stoffelijk zou zijn, is niet botweg voor onmogelijk te achten[2)] en de bovenaangehaalde desbetreffende argumentatie van H. Thoden van Velzen heeft zeer zeker niet minder bewijskracht dan de veelgeprezen uitspraak van den Neoplatonist Plotinus (± 250 n. Chr.) dat het oog de zon niet zou kunnen zien, als het niet zelf zonachtig was geworden, Enn. I, 6, 9, of de beroemde vraag van den dichter Manilius (1 eeuw n. Chr.), Astron. II, 114: 'Wie zou God kunnen vinden, als hij niet zelf een deel der goden was?'

Dat de stoffelijkheid der ziel althans hare onmiddellijke vernietiging na den dood geenszins insluit, spreekt bij eenig nadenken van zelf. Den doorslag geeft hier echter de omstandigheid dat verscheidene door het psychische of wil men parapsychische onderzoek onzer dagen vastgestelde feiten - men denke slechts aan zekere verschijnselen bij 'phantasmas' en in spookhuizen - sterk voor een stoffelijk voortbestaan der ziel pleiten.

Met dat al verkeeren wij omtrent den vorm der ziel vooralsnog in onzekerheid.

1) Le Mystère de la mort, 2e ed. (1930), p. 98.
2) Vgl. bijv. J.J. Poortman, Tweeërlei Subjectiviteit (1929), p. 309 vlg.

Wat den bolvorm in 't bijzonder betreft, kunnen wij aan de Grieksche opvatting dat zij daarom aan te nemen zou zijn, omdat de bol het meest volmaakte stereometrische lichaam is, niet de minste waarde toekennen. Bij een streng wetenschappelijk onderzoek moeten aesthetische predilecties evengoed worden uitgeschakeld als gemoedsoverwegingen.

De argumenten door H. Thoden van Velzen te berde gebracht, zijn niet van vernuft ontbloot en passen zeer goed in zijn systeem, het valt echter te betwijfelen of zij groote overtuigingskracht vermogen uit te oefenen op diegenen, die het geheugen veeleer als een vatbaarheid beschouwen, een hypothese waartegen overigens H. Thoden van Velzen niet geheel zonder reden bezwaren heeft geopperd, Syst. d. rel. Mat. I. p. 416 vlg.

De Heeren Matla en Zaalberg van Zelst eindelijk zouden zich wat aangaat hunne bewering, dat de ziel na den dood tijdelijk den vorm van een bol aanneemt, kunnen beroepen op de omstandigheid dat homogene stoffen inderdaad de neiging hebben om in tal van gevallen den bolvorm aan te nemen en zoodoende zou hunne opvatting zich nog het meest bij de thans gangbare denkbeelden aansluiten.

Anthroposophie en oost-christelijke mystiek door Dr. L.H. Grondijs.

(Vervolg van blz. 139.)

Over toegankelijkheid en beleefbaarheid der waarheid.

Verreweg de meeste Westersch-Katholieke mystische stelsels zijn onder den druk van een bindend dogmatisch gezag uitgegroeid; de wijzen waarop en de vormen waarin directe aanschouwing eener bovenzinnelijke realiteit mogelijk is, zijn er door voorzichtige omschrijvingen in omhuld. In de Grieksch-Christelijke mystiek is deze quaestie met grootere openheid, energie en klaarheid ontwikkeld.

De 11e-eeuwsche Byzantijnsche mysticus Symeon, wien de Grieksch-Christelijke wereld den bijnaam van den ‘nieuwen theoloog’ gegeven heeft, daar hij verdiende, naast Johannes den evangelist geplaatst te worden, heeft zich herhaaldelijk uitgelaten over de menschelijke verplichting om te trachten, de waarheid onmiddellijk te beleven. Geen geloovige mag zich tevreden geven met een beschrijving door anderen, al waren het de profeten en evangelisten zelven, van een goddelijke realiteit, welke voor een normaal bewustzijn verscholen zou moeten blijven. Het leven in de realiteit (of in de taal der kerk het ware Christelijke leven) is pas mogelijk, nadat men het goddelijke zal hebben aanschouwd. Geen beschrijving vervangt de eigen waarneming.

‘Al had iemand alle heilige schriften gelezen en in zich opgenomen, en al kon hij ze gelijk een psalm uit het hoofd opzeggen, dan

zou hij desniettemin de gaven van den Heiligen Geest niet kennen, welke opgesloten zijn in een schatkist, die geen menschelijke wijsheid kan openen'[1]. Spreken over hetgeen men niet zelf heeft gezien noch aanschouwd, is alogisch en onwetend.'[2]. Zij, die de waarheid meenen te bezitten zonder haar te hebben waargenomen, bedriegen zich. Want 'hij, die naakt is van lichaam, is zich zeer wel bewust van hetgeen hij doet als hij zich kleedt, en zijne kleeding ziet; en zou hij, die zijn naakte ziel met God bekleedt, daarvan niets bemerken? Alleen de lijken gevoelen niets, wanneer men ze kleedt, en ik vrees wel, dat de belijders van zulke meeningen niets dan naakte lijken zijn'.[3]

'Indien ge zegt, dat de visie plaats heeft na den dood, zult ge ook noodzakelijkerwijze de zuivering na den dood plaatsen, en zoo zal het komen, dat ge nooit God zult zien, daar er na den dood geen practijk zal zijn om de zuivering te bereiken.'[4]

Niemand mag zich neerleggen bij het bloote geloof aan de goddelijke realiteit. Hij, die God niet als realiteit in een duidelijke waarneming heeft ondervonden, is geen Christen. De Geest is reëel en bereikbaar.

'Hij, die Christus' beeld nog niet door duidelijke waarneming en kennis in zijn innerlijk en verstandelijk wezen heeft beleefd, is nog slechts vleesch en bloed'[5]. Om zich in betrekking te kunnen denken met de hoogere wereld, welker openbaring en advent juist de boodschap van het Christendom geweest zijn, is het volgens Symeon noodzakelijk om Christus te zien en zijn tegenwoordigheid te gevoelen.

Er is een grond-experiment van het godsdienstig bewustzijn: n.l. de geestelijke waarheid als iets zelf-doorleefds. Dit grondexperiment is noodzakelijk om ons evidentie te geven van de werkelijkheid van den geest. Dit is geen moreele of aesthetische maar vooral een noëtische eisch. De Grieksch-Christelijke asceten leggen er immers den nadruk op, dat zonder deze vorm van zekerheid, alle voorwerp des geloofs wel een spel van onze verbeelding zou kunnen zijn.

1) Migne P.G. 120, 401 C.
2) Σ□ΜΕΩΝ ΤΟ□ ΝΕΟ□ ΘΕΟΛΟΓΟ□ ΛΟΓΟΣ (zie uitgave door Irénée Hausherr S.J. in Orientalia Christiana No. 36).
3) Ibidem c. 1.
4) Symeon, Logos (Hausherr) p. 182.
5) Capita practica et theologica c. 36 (Mi 120, 617 C.).

De ascese vooronderstelt voor den O.-Chr. mysticus geen bijzonder charisma, zij is voor ieder toegankelijk, zij ligt in de mogelijkheden van het empirisch karakter, en brengt vanzelve charisma's mede.

Het gaat hier niet alleen om een kennis- maar tevens en vooral om een heilsprobleem. Met de aanschouwing der waarheid wint de geloovige niet een intellectueel genoegen,, maar het hoogere goed der onsterfelijkheid. Het eeuwige leven, eens ondervonden, zal ook verder in den mensch blijven.[2)]

Dat Steiner geleerd heeft, dat een ieder door de ontwikkeling van in elk onzer sluimerende kennisorganen onmiddellijk kennis kan verwerven omtrent hoogere werelden, is bekend; deze stelling is de basis van zijn onderricht. Maar ook de heilswaarde van de aldus verkregen kennis stemt met de Oost-Christelijke opvattingen overeen. Steiner maakt herhaaldelijk duidelijk, dat wij met de oefening en verscherping onzer geestelijke zintuigen niet alleen hoogere inzichten verkrijgen, doch ook macht over existentie's welke gelegen zijn aan gene zijde van ons huidig bestaan. De Steiner'sche adept kan ervaringen beleven, hij kan werelden bereiken, waartoe hij anders eerst in veel latere levens toegang zou kunnen krijgen. Door Steiner's aanwijzingen te volgen, kan hij ingrijpen, over leven en dood heen, in levens na dit leven. Hij kan nuttelooze herhalingen van zijn aardsche existentie voorkomen. Hij heeft het in zijn macht, om het wentelende rad des levens - door inzicht en methodische waarneming - tot stilstand te brengen.

De rol van het verstand.

Welke beteekenis heeft voor de mystiek het verstand, deze functie van ordening in onze ervaringswereld? Hier ontmoet men een kenmerkend verschil tusschen de houdingen van het Grieksche ascetisme en de anthroposophie.

De Byzantijnsche asceet ging in zijne voorbereiding tot de ‘theoria’ of contemplatie, niet uit van nauwkeurige waarneming en overpeinzing der stoffelijke wereld, maar van losmaking aller banden, welke den mensch binden aan zijn brooze zinnen en zijn empirische individualiteit.

2) Zie de door Holl geciteerde teksten in Enthusiasmus und Bussgewalt 82.

In tegenstelling met de wijsgeeren, die vreezen, alle vastheid in den geest te verliezen, indien zij de begane paden van zintuigelijke ervaring en verstandelijk denken verlaten, gevoelden de Grieksche asceten eene vijandschap jegens onnoodige ideeënkennis en akademische scholing. Waartoe diende het, in het stoffelijk heelal te blijven spijbelen? Zij allen bestreden de meening, dat men tot geestelijke kennis kon geraken door syllogismen. Allen hadden haast, zich in de extasen te storten.

Bij Symeon Junior, bij zijn leerling Niketas, en bij al zijne volgers in later eeuw, bestond niet de minste twijfel, of de genadegaven der hoogere aanschouwing zijn dezelfde voor iedere geestesleerling, hoe ontwikkeld of hoe onontwikkeld ook. Hier zou de verstandelijke critiek, die de waarnemingen afmeet naar zintuigelijke maten, niet kunnen dienen. Ten aanzien der hoogere geestelijke ervaringen kan slechts één bijzondere genade den asceet dienstbaar zijn, en deze genade der Onderscheiding zal te gelegener tijd zoowel aan den geleerde als aan den onwetende worden medegedeeld.

Is echter het verstand en is de profane kennis voor den onwetende overbodig, dan kunnen zij voor den geleerde slechts gevaarlijk zijn. In alle aardsche dingen is het onderscheidende verstand onontbeerlijk; wat kan het ons meer baten, zoodra wij objecten van veel hoogeren aard voor ons hebben? Daarom hebben alle authentieke Oost-Christelijke mystieke stroomingen min of meer vijandig gestaan tegen overbodige ideeënkennis. Niketas Stethatos getuigt, dat hij, evenals zijn leeraar Symeon Junior en diens leermeester Symeon de Studiet, er zich op hebben beroemd, geen doctoren te zijn.

'Hoewel Symeon reeds op 14-jarigen leeftijd de wereldsche dingen had vaarwel gezegd, bezat hij toch een zoodanige wijsheid en zulk een wetenschap in zijn woord, dat allen de intelligentie zijner gesprekken bewonderden, en in hunne verwondering uitriepen: "Vanwaar heeft deze man, die immers geen profane studiën gedaan heeft, zoo groote kennis en wijsheid opgedaan?" Zij begrepen niet, dat God, die de volmaakte wijsheid en kennis is, allen die Hij zoekt, geheel vervult, en dat Hij hen, die deel aan Hem hebben, wijzer maakt dan alle wijzen en rhetoren, zooals hij dat gedaan heeft voor zijn leerlingen en apostelen.'[1)]

1) Niketas Stethatos, Leven van onzen heiligen Vader Symeon den Nieuwen theoloog, priester en abt van het klooster van St. Mamas van Xerocercos, c. 20.

Immers, even als alle ‘ware inzicht’ voor het protestantisme een aanvang neemt in opmerkzaamheid en nadenken, komt het voor den orthodox voort uit de geestdrift. De gansche Oost-Europeesche mystiek vindt haren oorsprong in het vroeg-Christelijk enthousiasme.. Aan die mystiek is het te danken, dat zoovele en zoo verschillende vormen van dat enthousiasme in Oost-Europa tot den huidigen dag zijn overgebleven.

Het spreekt aan den anderen kant van zelf, dat een in protestantsche omgevingen ontstaan mysticisme zijn ingevingen niet aan denzelfden vuurgloed zal hebben ontstoken. Boven den drempel van Steiner's methodologie staan voorschriften, die in de allereerste plaats verinnerlijking en verdieping van het verstandelijke denken bevorderen. Zoodoende wordt dit vrijgemaakt van alle zinnelijke ervaringen, en als het ware samengetrokken in een punt, dat de mensch volkomen in zijn macht heeft. Dit ‘middelpunt’ voor alle stroomingen van het etherlichaam’, dat de ‘aanraking van den menschelijken geest met alle geestelijke machten des heelals beheerscht,’ ligt niet in de hartstreek, maar in het hoofd. ‘Werd het van den beginne af,’ aldus Steiner, ‘in de hartstreek geplaatst, dan zou de beginneling weliswaar een blik slaan in hoogere werelden, maar geen juist inzicht krijgen in den samenhang dezer hoogere gebieden met onze stoffelijke wereld’. De helderziende ‘mag geen dweper worden, hij mag den vasten grond niet onder de voeten verliezen’.

Dat Steiner zijn leerlingen aanraadt, de paden der hoogere aanschouwing niet te betreden, alvorens in het stoffelijk gebied al hunne vermogens tot ervaren en rangschikking te hebben geoefend, beteekent niet, dat hij den Oost-Christelijken asceet ongelijk zou geven, hetzelfde langs een directeren weg te hebben beproefd. Steiner's geestelijke weg is een omweg, en zijn historisch inzicht Abderitisme. Het is volgens hem aan ontaarding onzer natuur te wijten, dat wij ons door langdurige en moeilijke oefeningen voor de Schouwing hebben voor te bereiden. De ‘hoogere geesten’ hebben in vroegere historische periodes directen omgang gehad met de menschheid; maar hebben zich later van haar verwijderd.

Den hedendaagschen geestesleerling blijft niets anders over, dan langs den weg der Overpeinzing naar dien der Schouwing weder te keeren.

De ascetische voorbereiding.

In de anthroposophie is dus een hernieuwde prediking van de nabijheid, de bereikbaarheid, ja de tastbaarheid van het bovenzinnelijke wedergekeerd. Evenals Symeon Junior leert Steiner, dat voor iederen mensch de transcendente wereld gelijkelijk nabij is.

Maar de Oost-Christelijke mystiek heeft uitdrukkelijk verkondigd, dat de aanraking met die hoogere wereld ontoegankelijk is voor allen, die aan de zinnelijke dingen gehecht gebleven zijn, en dat zij alleen maar mogelijk is na een volledige omkeering al onzer voorkeuren. Voor hem, die zijn aandacht van zichzelf en van zijn stoffelijke omgeving wil afwenden, rijzen onmetelijke, schijnbaar onoverwinnelijke moeilijkheden omhoog. Deze kunnen alleen door den drang eener grenzelooze geestdrift worden bemeesterd. De prediking der ongewoon gestrenge geestelijke oefeningen, welke het 'volmaakt Christelijke leven' voor de Byzantijnsche monnikengemeenschap medebracht, is dan ook alleen mogelijk geweest temidden eener wereld, welke nog gansch van het oud-Christelijke enthousiasme doortrokken was.

Deze ascetische geestdrift beteekende de vervulling van den geheelen mensch, dag en nacht, naar denken en genegen zijn, door één enkel voorwerp, door het éénige en ware voorwerp voor den geest. Zij bracht vanzelve mede, dat eerst alle opmerkzaamheid, dan alle liefde zou worden gericht op de (goddelijke) realiteit. En de ascetische oefeningen, welke alleen maar in een onafgebroken uitstorting van enthousiasme konden worden verricht, bedoelden, deze vage en vormlooze geestdrift met belemmeringen te verzadigen, en den mensch los te maken, eerst van alle uiterlijke afleidingen (wereldvlucht), daarna van alle innerlijke verzoekingen (dooding der hartstochten).

De eerste scholing zijner ziel verrichtte de asceet door aandachtsoefeningen, welke beoogden den wil van alle aardsche objecten af te scheiden en de opmerkzaamheid lenig en richtbaar te maken. Daartoe moesten alle onwillekeurige zielsbewegingen, welke uit het onbeteugelde lichaam stammen, beteugeld worden. De hartstochten moesten worden afgestemd, het hevige lichaam verzwakt, de aandacht als een boogkoorde vast gespannen. Zoo alleen kon in een strijdbare bezieling, in een klemmende exaltatie, de 'bestorming der geestelijke vesting' geschieden.

Is het geestelijke instrument onderworpen en gedwee gemaakt, dan zal de asceet eerst zijn geestdrift richten op de aardsche symbolen der bovenaardsche objecten. Dan zal op eenmaal - zoo leert de Oost-Christelijke geheimleer - het symbool door de realiteit vervangen worden, en zal het goddelijke substraat ons bewustzijn binnentreden.

Een opmerkelijke overeenkomst bestaat er tusschen hetgeen anthroposophie en Oost-Christelijke mystiek - in tegenstelling met Westersch-Katholieke opvattingen - beide leeren omtrent het noëtische karakter der geestelijke oefeningen. In beide vormen van mystiek gaat het in laatste instantie minder om deugd dan om kennis. Ook de Grieksche ascetiek was in de allereerste plaats voorbereiding tot wijsheid, tot Godskennis. Zij was geen opzameling van goede werken.

'Hoevele malen,' roept Symeon uit, 'hebt gij de heilige Vaderen ons niet hooren zeggen, dat wij om Gods wille moeten vasten, en aalmoezen geven, of andere goede werken verrichten. Vertrouw, dat zij zich aldus aan onze krachteloosheid hebben aangepast: God, die niets behoeft, heeft van dat alles niets noodig.'[1)] Alle ascese en goede werken gaan God alleen in zooverre aan, als zij de ziel zuiveren en openen voor de goddelijke genade, welke een aan verstrooiingen en hartstochten onderworpen ziel onwaardig zou zijn.

Van geen ascetische oefeningen, ja zelfs van de kerkelijke mysteriën niet, gaat een blijvende invloed uit: want al hun nawerkingen worden uitgedoofd, indien de aandacht weer op aardsche dingen gericht wordt. Zoodra iemand het geweld der hartstochten in zich voelt opkomen, dan heeft hij de doopgenade verloren.[2)] Geen boetedoening en geen kerkelijk sacrament bluscht de zonde uit. Het eenige middel is, opnieuw de waarheid te aanschouwen.

De ascetische oefeningen zijn dus niet, of niet in de eerste plaats, deugdoefeningen. Zelfs de opvolging der gestrengste zedelijke voorschriften had in de eerste plaats de beteekenis eener voorbereiding tot geestelijke contemplatie Gods, d.i. het wijsgeerig ideaal, het allerhoogste, mede doordat zij vanzelf als voorwaarde de hoogste

1) Mi CXX, 350A.
2) Mi CXX, 280A.

zedelijke volmaaktheid medebracht, terwijl omgekeerd de zedelijke virtuositeit niet door het vermogen tot extase en schouwing werd vergezeld.

Indien dus aan den asceet werd opgelegd, om de gedachten te zuiveren (Καθαιρε□ν το□ς λογισμο□ς) en de hartstochten uit te roeien (□ε□ □□πιεντ□ π□θη) dan was de bedoeling van dat voorschrift, dat de ziel door de aanschouwing van en de vereenzelviging met hoogere waarden, en door het verkrijgen van macht over diepere krachten, van den dood en de eeuwige vernietiging zou worden gered. Symeon Junior en zijn volgers hebben in zóó sterke mate den nadruk gelegd op het noëtische karatker hunner ascetische oefeningen, dat de grootste doodzonde volgens hen was: de verstrooidheid tijdens psalmodie en gebed.

Daarentegen legt de anthroposophie geen zedelijke plichten op en geen levensbeperking. In haar is de huiverende verwondering en het heete enthousiasme der oude mysteriediensten ingeschrompeld tot een koele levensstudie.

Steiner eischt van zijn leerlingen, zoodra dezen de paden van vereering en hoogere kennis gaan betreden, dat zij zich veranderingen zullen opleggen in hun innerlijk leven, en niet in hun uiterlijke levenswijs, of in hun dagelijksch werk.

‘Niemand behoeft eenige verandering aan hem te bespeuren. Hij volbrengt zijn plichten als voorheen, hij doet zijn dagwerk als vroeger.’

‘Niemand behoeft aan zulke oefeningen meer tijd te besteden dan zijn krachten hem veroorloven. Het pad der hoogere kennis mag niemand er toe brengen, om ook maar het geringste in zijn uiterlijke levensomstandigheden te veranderen.’

‘...De huisvader blijft een even goed huisvader..., de beambte wordt in geen enkel opzicht van iets afgehouden, evenmin de soldaat of wie ook, die leerling der geestesscholing wordt. Integendeel, alle eigenschappen, die een mensch deugdelijk maken voor het leven, nemen bij den ingewijde toe in een mate, waarvan de oningewijde zich geen denkbeeld maken kan.’

‘... Wie, na het genot, zich door het genotene iets laat openbaren, geeft zijn kennisvermogen voedsel en brengt het tot ontwikkeling... *Het genot moet hij zoeken;* want slechts langs dien weg komt de

buitenwereld tot hem. Stompt hij zich af voor het genot, dan wordt hij als een plant, die geen voedingsstoffen uit zijn omgeving meer tot zich trekken kan.

'Onthouding en gebed,' aldus de pseudo-Symeon in zijn Methode van het heilige gebed, 'zijn met elkaar vereenigd, gelijk de ziel en het lichaam, zoodanig, dat zonder de eene de andere niet kan bestaan.' Daarentegen belooft Steiner aan zijne leerlingen alle geheimen, waarvoor in de oude Mysteriën en in het Oost-Christelijke monnikendom de zware prijs der levensvlucht en -ontkenning moest worden betaald, zonder dat hij iets anders vraagt dan van tijd tot tijd eene verplaatsing der innerlijke aandacht.

Den Ouden, en ook aan de Christelijke wereld, had het altijd toegeschenen, dat de openbaring van zoo geweldige inzichten, en het verkrijgen van zoo buitengewone krachten alleen zou kunnen worden verkregen door menschen, die een diepdringende loutering ondergaan hadden door buitengewone wilsoefeningen en exceptioneele gevoelsverplaatsingen. Het zou niemand in den zin gekomen zijn, te veronderstellen, dat men, zonder tot een geesteselite te behooren, en zonder het offer van de zinnesvreugden, tot de kennis van zoo gewichtige levensgeheimenissen zou kunnen worden toegelaten.

De zware eischen, die aan het geestesleerlingschap in de Oost-Christelijke kerk gesteld worden, brengen tevens een beperking mede van het aantal der leerlingen en van het misbruik, dat van hun roeping kan worden gemaakt. De toekomstige adept moet zich zoo volkomen uit de wereld terugtrekken, hij moet zoo geheel met al zijne levensgewoonten breken en zich voortaan alle aardsche voldoeningen in zulke mate ontzeggen, dat alleen zij, die op onweerstaanbare wijze zich door het ascetisme aangetrokken gevoelden, tegen al zijn ontberingen bestand waren.

Het moest dus van zelf uitkomen, dat alles wat zweemde naar amateurisme en spel, uitgesloten werd. De wilszwakken, voor wie geestelijke oefeningen een vermoeienis waren, allen die abnormaliteiten vertoonden in hun zielsleven, en de lichamelijk debielen, vielen van zelve uit. Zóó hooge eischen werden gesteld aan wilskracht en uithoudingsvermogen, dat de ernstige opvatting omtrent een blijvende geestelijke roeping enkel kon opkomen bij een kategorie van bijzonder krachtige naturen.

Elke asceet was athleet, en de benaming van ‘geestesworstelaar’ was meer dan een metaphoor. De gezondheid, welke Steiner aan zijne leerlingen vraagt, maar zoo vaak in hen in gevaar brengt of vernietigt, was in het Christelijk ascetisme voorwaarde voor het bereiken der laagste graden.

De leiding door meer ervarenen.

Steiner's leer heeft met de oude mystieke stelsels, en met name ook met dat van het Grieksch-Christelijke monnikendom gemeen: dat zij bij de oningewijden een toestand van verregaande weerloosheid aanneemt jegens dwaling en misbruik. Voor beide genoemde stelsels is kenmerkend, dat de nieuweling, ook nadat hij zich zal hebben losgemaakt van de grofzinnelijke waarneming, een uiterst gestrenge leiding behoeft bij de keuze en uitvoering der oefeningen, en bij de schifting en beoordeeling der nieuw aanbrekende geestesverschijnselen.

Voor den jongen monnik was het een even streng vereischte als voor den aanvangenden Steineriaan, dat hij zich gehoorzaam zou voegen naar de voorschriften van een ingewijde.

In de Byzantijnsche Christenheid maakte het geloof in een godsbegenadigden ingewijde deel uit van het godsdienstig leven der wereldlingen. Talrijke monniken zijn nog tijdens hun leven als profeten en wonderdoeners vereerd; van Symeon den Styliet, van Johannes den Hesychast, zijn gedurende hun leven wonderdadige beeltenissen en navolgenswaardige levensbeschrijvingen verbreid.

Veel nauwer was de band, die de jongere asceten aan deze geestelijke vaderen bond. Aan de vereering van den leek beantwoordde hun gehoorzaamheid. En terwijl de menigte uitkeek naar het wonder als kenmerk van den pneumatophoros, den geestesdrager, begreep de ware leerling, dat niet in de magische vermogens het karakter van den godsman was neergelegd. Hij gevoelde, dat de goddelijke gaven iets incommensurabels zijn; met zekerheid kan alleen hij, die zelf ‘ziende’ is (dioratikos), den ander herkennen.

De gehoorzaamheid van den asceet jegens zijn ‘patèr pneumatikos’ heeft daarom niets met de kloosterdiscipline gemeen. Hoe zou dat ook, daar immers geen kluizenaar, geen monnik der hoogere orden (megaloschèmoi) tot het vervullen der waardigheid van abt

bereid gevonden werd. Neen, de jonge asceet zocht zich een eigen leider uit, en bond voortaan al zijne handelingen aan diens oordeel. Welk een providentieele rol de geestelijke vader vervulde in de roeping van den leerling, blijkt uit de uiterlijke teekenen van den eerbied, welken de laatste hem toedroeg. ‘Aldus door den Vader geoefend en door de beste aller opvoedingen herschapen, maakte de nieuweling (Symeon Junior) zoodanigen vooruitgang in het vertrouwen en de vereering jegens den Vader, dat hij zorgvuldig alle voetstappen zette in de voetsporen van den Vader, en dat hij elke plek, waar hij hem in gebed verzonken had zien staan, vereerde als een heiligdom; hij knielde er neer, en kuste de aarde... wat betreft een kleedingstuk van den Vader aan te raken, daartoe rekende hij zich volmaakt onwaardig.’[1)]

Steiner's voorschriften op dit punt zijn - hoezeer dan ook in een geest van soberheid en matigheid gehouden - even bindend. ‘Men doet goed, op dit gebied ervarenen te raadplegen. Wat anders slechts tasten in den blinde zou zijn, wordt onder dergelijke leiding doelbewuste arbeid...’

‘Het is voor niemand wenschelijk, verder te gaan, alvorens zorgvuldig de raadgevingen en verdere verklaringen van den geestesvorscher in acht te nemen.... het is verreweg het beste, zich aan zulke kundige leiding te houden...’

‘Waarheid en dieper leven liggen diep verscholen... Aangaande de wijze om... hindernissen weg te ruimen... kan alleen hij, die in de occulte wetenschappen ervaren is, van raad dienen.’

Op het Steineriaansche voorschrift, om zich aan de leiding van een geestelijken vader toe te vertrouwen, hebben wij een sterken nadruk moeten leggen. Het is namelijk voortaan voor den Steineriaanschen geestesleerling niet uitgesloten, dat zijn ‘vrije geestelijke waarneming’ en zijn inspiratie op ingrijpende wijze beinvloed worden door de persoonlijke inzichten van den leermeester.

In de Oost-Christelijke ascetiek betroffen de voorschriften van den geestelijken vader de oefeningen, waardoor 's menschen geest tot een passend voertuig voor de Schouwing kon worden gemaakt. In de anthroposophie schrijft de leider bovendien in bijzonder-

1) Niketas Stethatos, Leven van Symeon den nieuwen theoloog, c. 12.

heden voor, wat de leerling geroepen zal zijn in een later stadium waar te nemen, en wat hij in de huidige phase nog in het geheel niet ziet.

'Ten onrechte,' aldus Steiner, 'zou iemand hiertegen kunnen opmerken, 'ik kan de uitkomsten der geesteswetenschap niet aannemen, voordat ik ziende geworden ben. Zijn toestand zou kunnen worden vergeleken met dien van een ongeboren kind, dat zou weigeren, gebruik te maken van de krachten, welke hem van de moeder toevloeien, en wachten wilde, totdat het zich die van zelf kan verschaffen.

'De mensch, wien het hooger waarnemingsvermogen ontbreekt, ervaart de waarheid van hetgeen geesteswetenschap leert, evenals het ongeboren kind door zijn levensgevoel de juistheid van hetgeen hem geboden wordt.'

'De eigenlijke occulte leeringen zullen den leerling worden ontsloten in een bijzonder occult schriftstelsel, en het zijn alleen ingewijden, die het hem kunnen mededeelen.' 'Aanwijzingen tot handelingen van hoogere orde zijn slechts verstaanbaar in teekens van het aangeduide schrift.' 'De kracht die ertoe dwingt, om wezens en gebeuren der geestelijke wereld als teekens te ontcijferen, zou ook als vanzelf kunnen ontwaken. Het is echter doeltreffender om de voorlichtingen te volgen van ervaren geestesvorschers.'

Men bedenke, welke eeuwige belangen er voor den Steineriaan op het spel staan bij de gehoorzaamheid aan een ingewijden leermeester. Door voorlichting van een geestelijken vader kan hij reeds in dit leven inzichten winnen, welke hij anders eerst in wellicht talrijke toekomstige incarnaties zou kunnen bereiken. Door hunne aanwijzingen op te volgen, kan hij het langdurige proces van volmaaktwording bekorten met talrijke menschenlevens, die anders nutteloos zouden zijn.

Men zal moeten toegeven, dat in een, met zoo sterke middelen gesuggereerde toewijding aan het oordeel van den leermeester, groote gevaren voor de onafhankelijkheid van het 'geesteswetenschappelijk' onderzoek van den neophiet verborgen zijn.

(Wordt vervolgd.)

Jacques Perk.

Huize 'Bornia'
Driebergen-Rijsenburg.

Driebergen-rijsenburg, 12 Januari 1932.

Hooggeachte Heer Kloos,

Bij het doorzoeken van de nagelaten papieren en documenten mijner ouders vond ik o.m. een brief van mijn neef Jacques Perk van 3 Juni 1878. Deze brief was blijkbaar gericht aan mijn Vader Jhr. W.F. Clifford Kocq van Breugel en zijn zuster Mevrouw M.A. Dézentjé die destijds met hun moeder in Haarlem woonden.

Hoewel deze brief slechts een vroolijk familiebabbeltje bevat, zou hij misschien gepast hebben in het kader van de herinneringen aan Jacques Perk opgehaald in het jongste Jubileumnummer van de Nieuwe Gids.

Mitsdien veroorloof ik mij U hierbij afschrift van dezen brief te doen toekomen. U, voorzoover noodig, machtigende hem te publiceeren verblijf ik inmiddels met de meeste hoogachting,

Uw dienstw.,
J.R. CLIFFORD KOCQ VAN BREUGEL.

Afschrift

3 Juni 1878 Amsterdam.
Lieve tante en oom,

Hier ben ik weder in papieren gedaante op 't Kennemerplein. De gelegenheid tot dit uitstapje heeft zich niet eer opgedaan, want de dagen worden hier tegenwoordig in pretjes en wandelingen zoekgemaakt en de pen komt haast niet meer in hande. Indien het anders ware, indien mijn inktpot lettersgewijze over 't papier werd uitgestort dan zou er een boekdeel gevuld kunnen worden met het opschrijven van alle aangename herinneringen, die bij mij oprijzen als ik aan Haarlem denk. Ik denk veel aan Haarlem. Ik gevoel me gelukkig bij die gedachten. De indrukken die een liefelijke natuur, die een hartelijk huis-

gezin nalaat zijn blijvend en vervullen de ziel met gevoelens van innige sympathie. Daarbij voegt zich dankbaarheid en wat is meer noodig om iemand in de zaligste stemming te brengen? Alleen de kleine ongelukken, die ik heb begaan, en die me niet kwalijk zijn genomen spreiden over die herinneringen een weinig schaduw. Verkeerd de maat nemen; lompweg een kist voor Indië verkeerd merken, dan onwillens hooren ‘dat je aan die Jacques ook letterlijk niets kan overlaten’ en ‘niets er van zeggen Marie’ en zien dat in de eerste dagen het tòch brandt op de lieve lippen van die Marie, eindelijk respect krijgen voor hare stilzwijgendheid en wat al niet!!

Ja Tante! telken morgen als ik mij wentel in kietelende handdoek, die u in mijn bezit heeft gebracht, denk ik aan u en niet minder wanneer ik met het mooie potloodje poppetjes op de pleé verf. Waartoe goud al gebruikt wordt, nietwaar!! Dan denk ik aan het oogenblik waarop ik het ontving, aan de heerlijke tocht naar Santpoort, aan melk met brandewijn en korte spoorritten, aan Tramwayliederen en museums van schilderijen, aan stout en aan de goeie, beste grootmoeder, die een voorbeeld is van menschelijke zielsrust na een stormachtig leven, die gelaten leert berusten en in voortdurende werkzaamheid de hersenen *niet* laat rusten maar tusschenbeide een les vol wereldwijsheid en menschenkennis óverstort in het hart van die haar omringen uit haar ondervindingrijk gemoed.

Dan riek ik de Meidorens weêr, die ik nu niet meer te rieken kan krijgen en dan voel ik het lekkere zonnetje van de serre mij schijnen en mij koesteren op ruggetje en bolletje.

Och, waarom is 't nu ook zulk druilerig weer!! Maar druilerig of niet, ik wilde dat ik er door kon om u genoegen te doen.

Verzuim toch nimmer om als u iets uit Amsterdam noodig heeft u tot mij te wenden. Ten allen tijde sta ik gereed om stipt uw believen uit te voeren en mij niet te vergissen. U zult me door me alsdan te vertrouwen groot genoegen doen.

Kus de lieve moeder alstublieft hartelijk van mij en wees zelf op 't vertrouwelijkste gegroet door uw dankbare en u steeds zeer toegenegen neef,

w.g. JACQUES PERK.

Iets over Goethe door Willem Kloos.

I.

De Amsterdamsche hoogleeraar Dr. J.H. Scholte is kort geleden zoo vriendelijk geweest, mij te vragen, evenals hij dit toen ook aan zeer vele andere menschen deed, hoe ik mij verhoud tegenover Goethe en of ik invloed heb ondervonden van hem in wat ik zelf voortdurend op schrift brengen mocht[1]. En met genoegen heb ik Z.H. geleerde toen geantwoord en herhaal dat nu hier, met bijna eendre woorden en alleen, om nog precieser te zijn, met eenige bijzonderheidjes aangevuld.

* * *

Ofschoon ik reeds op mijn 18e jaar in Goethe ging lezen[2], en hem later telkens weer opsloeg en dan geruimen tijd van hem genoot (ook in de laatste jaren heb ik dat nog wel eens gedaan) moet ik er toch rond voor uitkomen, dat ik, terwijl ik soms uren in hem zat te lezen, dood-bedaard, meestal toch méér een gevoel van stil-sympathiseerenden eerbied voor hem kreeg, en dezen ook steeds heb behouden, dan dat mijn allerverst Inzijn, waar ik, als jonge knaap reeds, in spieden ging, om mijzelf beter te leeren kennen, onder dat langzaam-mijmerend pleizier hebben, geheel en al aan hèm, den voornamen, altijd ernstig op te vatten schrijver zich overgegeven zou hebben gevoeld, zooals mij dit bv. wèl gebeuren kan bij een groot aantal Grieksche, Latijnsche en Engelsche auteurs. En dit begon mij reeds op mijn 21e jaar

1) Thans reeds haast 55 jaren lang.
2) Ik was op de toenmalige Amsterdamsche ‘Botermarkt’, waar boeke-stalletjes stonden, voor 3 gulden, die ik angstvallig daartoe had opgespaard - op de 5-jarige H.B.S. was ik iets over G. te weten gekomen - een veel gebruikt exemplaar van de Reclam-editie machtig geworden, dat ik later weggaf, toen Perk mij, ter herinnering aan hem, zijn grooter gedrukte Hempel-uitgave nagelaten had.

eenigszins bewust te worden, toen ik haast dagelijks met Jacques Perk verkeerde, die mij nog veel meer dan ik, 'dol' op Goethe bleek te zijn. Vaak, als ik in mijn tallooze literaire gesprekken met hem, dien naam toevallig noemde, was zijn luchtige lust in gewoon gebabbel op eens uit hem geweken; hij ving dan aan, zelf over den grooten Dichter te praten, geestdriftig-rad. Ja, hij haalde wel eens een deel van de Hempel-editie uit zijn boekenkast en ging mij, daarin bladerend, fraaie passages eruit voorlezen, en ik zie nú nog vóór me, hoe hij eens opgewekt ging deklameeren, en hoe hij, onder dat lezen door, zijn vingers plots aan de lippen bracht, en ze toen boven zich uit in de lucht wierp, als naar de hooge zoldering van zijn kamer, waar, door het veelal openstaand raam, de zon naar binnen scheen. En hij riep toen: 'Vind je dat óók niet heerlijk, Willem? Er is nooit iets mooier's gezegd!'

Ik zelf echter - ik gaf het zooeven reeds aan - was reeds destijds niet zoo woest-enthousiast voor Goethe omdat diens psychisch temperament, dat rustig-diep want zichzelf altijd volkomen beheerschend is geweest en gebleven, zoo'n hoog oplaaien van andere geesten tegenover hem, niet eischt, en de kalm-stevige rustig-vriendlijke Rots, die hij altijd is gebleven, er slechts minzaam-glimlachend naar neer zou hebben gezien, als zoo'n opjubelende verrassing van jongeren naar hem omhoog gestormd zou zijn. Ja, ik weet mij te herinneren, dat ik zelf, op dat oogenblik, Jacques' jongensachtige verrukking een beetje vreemd vond. Want hij deed wel steeds levendig, maar was volstrekt geen diep-in opgewonden standje, zoomin als ik. Ik had toen reeds de Iphigenie auf Tauris zoowel als den Tasso en andere geschriften van den grooten Duitscher gelezen met een ten deele diep-fijn intelligente bewondering, en gedeeltelijk ook van tijd tot tijd met een nog dieper-gaand psychisch-aesthetisch genieten van den eersten regel tot het eind. En ik voel die beide serieuse dichtwerken uit den aard der zaak, want omdat zij het waarlijk zijn, ook nog heden aan als rustig in mij doordringende psychisch-intellektueele scheppingen, doch tevens moet ik mij steeds bekennen, dat ik, door de bank heen, mij nog veel subtieler want aesthetisch-zuiverder voel bewogen door wat er is overgebleven van Aischulos en Sophokles en óók van Euripides.

En nu ten tweede: Goethe's romans las ik voor het eerst in mijn jongenstijd, maar ook later als student (van 1880-84) zooals ik nog met alles doe, langzaam en aandachtig en ook meestal met onverdeeld, allerfijnst genoegen door, al vond ik destijds in dat eerste deel van den Wilhelm Meister wel eens wat te veel plaatselijke en tijdelijke redenatie's en beschouwingen, die mij niet zoozeer raakten. De Wanderjahre echter en de Wahlverwandtschaften trokken mij over het geheel niet zoo bijster-sterk aan.

Goethe's liederen daarentegen en ook heel vaak vele zijner andere gedichten, waarin hij soms plotseling raak, als met een paar stille elegante slaagjes, den spijker precies op den kop weet te slaan, zooals ik die waarheden zelf ook altijd voelde te wezen, zonder dat ik ze ooit opschreef of volkomen-bewust tegen mijzelven zei, die verzen, zeg ik, zijn mij altijd heel lief geweest, zoodat ik, als ik hen thans nog wel eens inzie, psychisch eenige neiging ga voelen, om hèm, Goethe, glimlachend met licht gebogen nek, dus als van ondren op even aan te zien terwijl mijn oogen hem dan zeggen: ‘Van alle menschen, in uw tijd, wist Gij dat alleen.’

En nu ten slotte nog de Faust.

Het eerste deel heeft mij door zijn rad, en eenigszins afgescheiden van elkander elkaêr opvolgen van veelal niet lange tafereelen nooit zoo volkomen kunnen overweldigen, als het groote publiek, dat niet zoozeer tot zelf lezen komt, en welks oordeel dus meestal niets anders als het gedachteloos herhalen van telkens weer vernomen meeningen van andren kan zijn, zich verbeeldt, dat het er wèl door wordt gedaan. Doch het tweede deel, al valt de diepere beteekenis er van niet overal gereedelijk te vatten, vertoont toch in de episode van Helena bv. tooneelen, zóó magnifiek van versbeweeg en van diep-uit den grooten Dichter ontrezene suggestieve kracht, dat men er geestelijk-stil van wordt in zijn binnenst Wezen en zich in zijn eigen buitenwereldsche gedachten verloren gaan voelt.

II.

Dit wil mij, op het oogenblik, invallen van de vele indrukken die ik in mijn nu reeds langdurig psychisch leven telkens weer van Goethe kreeg.

Maar, of er naar mijn eigen productie en gedachten suggestie van Goethe is uitgegaan? Direkte stellig niet, zoomin als van eenig ander buitenlandsch of Nederlandsch auteur. Evenwel: ofschoon ik dien geestlijken meester nooit bewust of onbewust heb nagevolgd, toch onwillekeurig zinkt natuurlijk alles wat een altijd ernstig gearbeid hebbend en zóó nog werkend literator leest, en wat dan vasten dus blijvenden indruk op hem weet te maken in zijn Onderbewustheid neder en helpt die sterke Diepte dan, die er zich door verluchtigd en verlicht voelt, om zichzelve naar boven te werken en de woorden te schrijven, waarin zij haar eigen Wezendheid kond poogt te doen. Immers, zelfs de groote Goethe zelf, indien hij in zijn leven nooit iets zou hebben gelezen, zou natuurlijk een eenigszins ander want minder kompleet auteur geworden zijn, dan hij wezenlijk is, nl. de in essentie geniale, zoowel als veel-verscheidenste geest, die in Duitschland, ja, misschien in de heele wereld ooit heeft geleefd.

Bijbelsche elementen in Goethe's taal door Dr. Nelly Geerts.

Goethe is, zooals het destijds in protestantsche Duitsche families gebruikelijk was, met den bijbel opgegroeid en de bijbel heeft dan ook grooten invloed op de vorming van zijn karakter gehad. In ‘Dichtung und Wahrheit’ zegt hij, waar hij van de theologie in Leipzig spreekt, van de Heilige Schrift: ‘Wat mij betreft, mij was zij dierbaar en eerbiedwaardig, want mijn zedelijke opvoeding had ik bijna geheel aan haar te danken en de gebeurtenissen, de leeringen, de symbolen, de gelijkenissen, alles was diep in mijn gemoed gedrongen en had op de een of andere wijze invloed op mij gehad.’

Den knaap Goethe trok vooral het Oude Testament aan; het Nieuwe Testament had toen voor hem door vervelende preeken en dorre catechisatie van zijn aantrekkingskracht verloren. Zijn ouders bezaten een folio-bijbel, met kopergravures verlucht; die prenten bekeken de kinderen Goethe van hun prille jeugd aan met bijzonder genoegen en kenden ook al vroeg de voor hen begrijpelijke bijbelsche verhalen. Deze leverden ook het grootste deel van het repertoire, dat vertoond kon worden op hun marionettentheater, het laatste kerstgeschenk van grootmoeder Goethe. Daar zagen de kinderen Samuel en Jonathan, koning Saul in zwart fluweel met een gouden kroon op 't hoofd en den kleinen David met herdersstaf en -tasch, die met zijn slinger den reus Goliath te lijf ging. Deze vertooningen maakten zulk een diepen indruk op Goethe, dat hij, toen hij al lang volwassen was, in

‘Wilhelm Meisters theatralische Sendung’ de marionetten nauwkeurig beschreef. Daar vertelt hij ook, dat Wilhelm's lieve grootmoeder van vaderszijde de marionetten eigenhandig in de kleeren heeft gestoken en van ijzerdraadjes voorzien, ‘want’, zegt zij tegen haar zoon ‘Kinder müssen Komödien haben und Puppen.’ In ‘Wilhelm Meisters Lehrjahre’, een nog weer veel later ontstane bewerking van de ‘theatralische Sendung’, vinden wij ook de marionetten weder, zelfs Samuel's tabbaard van taftzijde met een weerschijn, waarvoor grootmoeder een van haar oude japonnen opgeofferd had. Deze laatste bijzonderheid past eigenlijk niet bij de woorden van Wilhelm's moeder in de ‘Lehrjahre’: ‘Hoe vaak heb ik (van mijn man) verwijten moeten hooren over dat verwenschte poppentheater, dat ik jelui twaalf jaar geleden met Kerstmis ten geschenke gaf.’ Want als Wilhelm's moeder, de vrouw van een welgesteld man, de poppen gegeven en de kleertjes genaaid had, zou zij haar eigen lapjes daarvoor gebruikt hebben en er niet voor naar haar schoonmoeder zijn gegaan.

Ontspanningslectuur voor de jeugd bestond er in Goethe's kinderjaren nauwelijks. Daarom lazen de kinderen toen boeken voor volwassenen en, zooals vanzelf spreekt, ook in den bijbel. De tegenwoordige jeugd leest verhalen van kinderschrijvers en -schrijfsters, vooral, graag zulke over sport en avonturen.

Die lectuur heeft soms wel paedagogische waarde, maar het gevoel voor schoonheid van taal wordt er, ten minste in Nederland, maar zelden door ontwikkeld. Goethe las als kind ook een boek over een kampeerder, namelijk een Duitsche vertaling van Defoe's Robinson Crusoe, den echten Robinson, niet de bewerking voor kinderen, want die verscheen pas in 1779. Ook een andere Robinsonade boeide hem, ‘die Insel Felsenburg’ van J.G. Schnabel en het relaas der avonturen van Lord Anson op zijn reis om de wereld. Maar geen van deze en nog andere prozawerken had op den wordenden taalkunstenaar een zoo sterken invloed als de bijbel. Dat mogen wij Luther als een verdienste aanrekenen. Luther was een taalkunstenaar bij uitnemendheid. Wie hiervan nog niet overtuigd is, legge den Luther-bijbel met zijn kernachtige, gespierde taal naast den zooveel slappperen Duitsch-Zwitserschen. Ook onze Statenoverzetting, hoe verdienstelijk die zijn mag, kan, wat schoonheid van taal betreft, de

vergelijking met den Luther-bijbel niet doorstaan, om van de Leidsche vertaling niet te spreken.

Goethe's ouders waren vertrouwd met den bijbel en gebruikten in hun dagelijksche spreektaal vaak genoeg bijbelsche uitdrukkingen en toespelingen op de Heilige Schrift. In degelijke, protestantsche families uit den burgerstand - de familie Goethe behoorde niet tot de eigenlijke patriciërs in Frankfort - was dit heel gewoon, het klonk natuurlijk, niet preekerig. Geen wonder dus, dat Goethe zelf zich in zijn jeugd ook van bijbelsche spreekwijzen bediende. Toen hij, zestien jaar oud, als student in Leipzig ingeschreven was, maakten de dames en heeren, die hij daar leerde kennen, aanmerking op zijn Rijnfrankisch accent: zij lieten slechts het Meiszner Duitsch gelden, een Oppersaksisch dialect, dat een tijd lang voor het beste Duitsch gehouden werd. Goethe zegt daarvan: ‘Wij hebben heel wat jaren onder deze schoolvossige heerschappij geleden en slechts door zich herhaaldelijk te weer te stellen, hebben al de andere gewesten hun oude rechten herwonnen.’ Ook de wijze, waarop de jonge student uit Frankfort zich uitdrukte, mishaagde den Leipziger families: men vond die niet beschaafd. ‘Zij wilden’, lezen wij in ‘Dichtung und Wahrheit’, ‘mij de toespelingen op kernachtige bijbelplaatsen verbieden alsook het gebruiken van trouwhartige uitdrukkingen onzer kroniekschrijvers. Ik zou moeten vergeten, dat ik Geiler von Kaisersberg gelezen had en mij niet meer van spreekwoorden mogen bedienen, die, in plaats van er om heen te draaien, den spijker dadelijk op den kop slaan, dit alles, wat ik mij met jeugdig vuur eigen gemaakt had, zou ik moeten missen; ik voelde mij in mijn binnenste verlamd en wist nauwelijks meer, hoe ik mij over de gewoonste dingen moest uitdrukken.’

In Goethe's proza en poëzie zijn de bijbelsche uitdrukkingen en de herinneringen aan bijbelteksten legio. Hier volgen eenige voorbeelden, gedeeltelijk ontleend aan een opstel van Viktor Hehn in het Goethe-Jahrbuch van 1885.

De herbergier in ‘Götz von Berlichingen’ zegt I, 1: ‘In meiner Stub soll's ehrlich und ordentlich zugehen,’ met de woorden van 1 Kor. 14, 40: ‘Lasset alles ehrlich und ordentlich zugehen.’

Dat Bruder Martin, een geestelijke, bijbelteksten in den mond

neemt, is heel natuurlijk, I, 2: ‘Der Wein erfreut des Menschen Herz’ (Psalm 104, 15: ‘Und dasz der Wein erfreue des Menschen Herz’) en ‘Wohl dem, der ein tugendsam Weib hat, desz lebt er noch eins so lange’ = Sirach[1] 26, 1: Wohl dem, der ein tugendsames Weib hat, desz lebt er noch einmal so lange; maar ook Liebetraut, de hoveling zegt I, 4: ‘Ein Prophet gilt nichts in seinem Vaterlande!’ (Matth. 13, 57: Ein Prophet gilt nirgend weniger, denn in seinem Vaterlande und in seinem Hause) en Götz von Berlichingen zelf I, 3: ‘Meint Ihr...., dasz ich nicht sehen soll, wo alles hinaus will?’ (Matth. 26, 58: Petrus gieng hinein und setzte sich bey den Knechten, auf dasz er sähe, wo es hinaus wollte. De Duitsche bijbeltekst is hier levendiger en aanschouwelijker dan de Hollandsche, die de spanning, waarin Petrus verkeerde, het dramatische van het gebeuren, niet weergeeft: en binnengegaan zijnde, zat hij bij de dienaren, om het einde te zien.) III, 4 zegt Götz: ‘Der Kaiser hat Exekution gegen mich verordnet, die mein Fleisch den Vögeln unter dem Himmel und den Tieren auf dem Felde zu fressen vorschneiden soll.’ (1. Sam. 17, 44: ich will dein Fleisch geben den Vögeln unter dem Himmel und den Thieren auf dem Felde) II, 8 Adelheid: ‘O ihr Ungläubigen! Immer Zeichen und Wunder!’, een uitdrukking, die veelvuldig in den bijbel voorkomt o.a. 2. Mos. 7, 3.

‘Harzreise im Winter,’ een gedicht van 1777 bevat in het fragment hiervan, dat Brahms in zijn ‘Rhapsodie ingelascht heeft, den versregel:

> “Der du der Freuden viel schaffst”,

een naklank van Jesaia 9, 3: damit machst du der Freuden nicht viel. Het slot van hetzelfde gedicht begint:

> Du (d.i. der Brooken) stehst mit unerforschtem Busen
> Geheimnisvoll offenbar
> Über der erstaunten Welt
> Und schaust aus Wolken
> Auf ihre Reiche und Herrlichkeit.’

1) De apocriefe boeken staan in den Luther-bijbel tusschen het Oude en het Nieuwe Testament.

Deze laatste regel klinkt als die van Christus' verzoeking door den duivel, Matth. 4, 8: Wiederum führete ihn der Teufel mit sich auf einen sehr hohen Berg und zeigete ihm alle Reiche der Welt und ihre Herrlichkeit. Dat Goethe, als hij op een bergtop stond en zijn blik over het panorama, dat zich voor hem uitstrekte, liet gaan, inderdaad aan dit verhaal uit den bijbel kon denken, blijkt, behalve uit de 'Harzreise' uit passages in brieven aan Charlotte von Stein.

21 Sept. 1780 schrijft hij: 'Wir stiegen, ohne Teufel oder Söhne Gottes zu sein, auf hohe Berge und die Zinne des Tempels, da zu schauen die Reiche der Welt und ihre Mühseligkeit' en 12 April 1782: 'Erlaube, wenn ich zurückkomme, dasz ich Dich nach meiner Art auf den Gipfel des Felsens führe und Dir die Reiche der Welt und ihre Herrlichkeit zeige.'

Goethe's brieven, vooral die uit zijn jonge jaren, hebben talrijke aanhalingen uit den bijbel. Ik laat hier slechts één voorbeeld volgen. Aan zijn makker Schönborn schrijft hij: 'Aber ich höre das Philistervolk schon rufen: er ist voll süszen Weines! und der Landpfleger wiegt sich auf seinem Stuhle und spricht: du rasest' (Apostelgeschichte 2, 13: Die andern aber hatten es[1] ihren Spott und sprachen: Sie sind voll süszen Weins, en 26, 24: Da.... sprach Festus mit lauter Stimme: Paule, du rasest.)

In het gedicht 'Adler und Taube' van 1773 wordt van den aangeschoten adelaar gezegd, dat hij

> 'Frasz seinen Schmerz drei Tage lang,'

een prachtige uitdrukking, die Goethe te danken heeft aan Psalm 39, 3: Ich bin verstummet und still, und schweige der Freuden, und musz mein Leid in mich fressen. Men bedenke, dat het Duitsche fressen in de beteekenis verteren een woord is, dat ook in edelen stijl gebruikt kan worden. Naast de poëtische vertolking van Luther doet de Nederlandsche vertaling ondichterlijk aan: Ik was verstomd door stilzwijgen, ik zweeg van het goede; maar mijn smart werd verzwaard.

Van Mignon's lied 'Nur wer die Sehnsucht kennt' begint de tweede strophe, die Goethe later met de eerste tot een niet-strophisch gedicht verbonden heeft:

1) = er over.

‘Ach der mich liebt und kennt,
Ist in der Weite!’

Dat zijn bijna de woorden van Hiob 16, 19: und der mich kennt, ist in der Höhe.

Mignon's laatste lied, dat zij kort voor haar dood zingt, begint:

‘So laszt mich scheinen, bis ich werde,
Zieht mir das weisze Kleid nicht aus!
Ich eile von der schönen Erde
Hinab in jenes feste Haus.

Dort ruh' ich eine kleine Stille,
Dann öffnet sich der frische Blick;’

Dit lied is gedeeltelijk geïnspireerd door de Offenbarung Johannis 6, 11: Und ihnen wurde gegeben einem Jeglichen ein weiszes Kleid; und ward zu ihnen gesagt, dasz sie ruheten noch eine kleine Zeit.

Wij zijn met deze liederen in ‘Wilhelm Meisters Lehrjahre’ terecht gekomen en halen uit dezen roman nog de bewering van den theaterdirecteur Serlo aan, (5. boek, 4. hoofdst.) waarmee hij het schrappen in tooneelstukken wil rechtvaardigen: der Künstler müsse goldene Äpfel in silbernen Schalen seinen Gästen reichen. Hij citeert hier Sprüche 25, 11: Ein Wort, geredet zu seiner Zeit, ist wie goldene Aepfel in silbernen Schalen. Aan het slot wordt de quintessens van den roman in de volgende, tot Wilhelm gerichte woorden uitgesproken: ‘du kommst mir vor wie Saul, der Sohn Kis, der ausging seines Vaters Eselinnen zu suchen, und ein Königreich fand.’ Dat is in 't kort de inhoud van 1 Samuelis 9 en 10.

In ‘Wilhelm Meisters theatralische Sendung’, het werk, dat in 1910 in Zürich aan het licht is gekomen, vernemen wij wat meer, dan wij reeds wisten over twee bijbelsche drama's ‘Jesabel’ en ‘Belsazar’, die Wilhelm, dat is in dit geval Goethe, als knaap geschreven had. Wilhelm's zuster reciteert den monoloog des konings van 44 alexandrijnen, waarmee het tweede bedrijf van ‘Belsazar’ begint. Jehova's dreigende woorden vóór het feest, waarop het Mene tekel zal verschijnen zijn hier natuurlijk bijbelsch getint:

‘Es tönt: du bist ein Staub, den ich im Sturm verwehe,
Du bist, o Herrlicher, die Blume, die ich mähe.’

Dat de bijbeltaal een innerlijk bezit van Goethe geworden was, blijkt wel daaruit, dat in ‘Iphigenie auf Tauris’, een drama uit de Grieksche mythologie en in idealistischen stijl, die sterk verschilt van den realistischen stijl der jeugdwerken, zelfs bijbelsche uitdrukkingen te vinden zijn. Pylades zegt tot Orest, sprekend over hun eigen leven en de groote daden hunner voorvaderen (II, 1):

‘Es klingt so schön, was unsre Väter thaten,
.....
Und was wir thun, ist, wie es ïhnen war
Voll Müh' und eitel Stückwerk!’

Deze beide mooie versregels is Goethe verschuldigd aan Psalm 90, 10: ‘Unser Leben währet siebenzig Jahre,.... und wenn es köstich gewesen ist, so ist es Mühe und Arbeit gewesen’ en aan 1 Kor. 13, 9: Denn unser Wissen ist Stückwerk und unser Weissagen ist Stückwerk. Hier hebben wij weer een van die gelukkige vondsten van Luther. De Statenbijbel zegt: ‘Want wij kennen ten deele en wij profeteeren ten deele’, zakelijk en nuchter. Ook het woord eitel in dit vers van Goethe

‘Voll Müh' und eitel Stückwerk!’

is bijbelsch. Het beteekent ‘niets dan’ en komt in deze beteekenis nog in Noordduitsche dialecten voor. De dichter kende het woord uit den Luther-bijbel; 1. Mose 26, 35 bijv. luidt: Die machten beyde Isaak und Rebecca eitel Herzeleid. 25 Regels verder in denzelfden dialoog zegt Pylades:

‘Die Götter rächen
Der Väter Missethat nicht an dem Sohn;
Ein jeglicher, gut oder böse, nimmt
Sich seinen Lohn mit seiner That hinweg.’

In deze verzen zijn weder bijbelsche elementen: der Väter Missethat (2. Mos. 20, 5), gut oder böse (bijv. Matth. 5, 45:

Denn er lässet seine Sonne aufgehen über die Bösen und über die Guten), nimmt sich seinen Lohn hinweg (1. Mos. 27, 35: und hat deinen Segen hinweg).

In Faust is de proloog in den hemel een navolging der twee eerste hoofdstukken van het boek Job: Satan wil zoowel Job als Faust in het verderf storten, weshalve hij van den Heer verlof vraagt en krijgt om zijn slachtoffer op de proef te stellen. In de apotheose aan het slot van het tweede deel van Faust heeft Goethe zelf twee bijbelplaatsen, die hem geïnspireerd hebben, aangegeven. En hoeveel uitdrukkingen en aanhalingen uit de Heilige Schrift staan tusschen dit begin en dit slot! Een overzicht daarvan zou het bestek van dit opstel te buiten gaan en bovendien de aandacht van den lezer vermoeien.

Uit de hier besproken voorbeelden blijkt toch wel, hoe belangrijk de bijbel voor Goethe geweest is. Maar al kunnen wij bijbelsche en andere elementen in zijn taal aantoonen, de onverwelkbare bekoring van zijn poëzie en proza blijft het geheim van zijn dichtergenie.

Goethe und die Lehre vom Atem von Felix Augustin.

‘Im Atemholen sind zweierlei Gnaden:
Die Luft einziehn, sich ihrer entladen.
Jenes bedrangt, dieses erfrischt;
So wunderbar ist das Leben gemischt.
Du danke Gott, wenn er dich presst,
Und danke ihm, wenn er dich wieder entlässt.’
G o e t h e , West-östlicher Divan.

Das Werk eines Dichters bleibt der Nachwelt meist in einer gewissen Vollständigkeit erhalten. Einzelheiten aus dem Leben des Künstlers jedoch sind uns nicht immer genügend überliefert. Die sicherste Quelle für derartige Tatsachen sind stets eigene Aufzeichnungen, die ja auch oft in Form von Briefen, Tagebüchern, autobiographischen Studien und Romanen vorhanden sind. Sie werden ergänzt durch Berichte von Zeitgenossen, durch Anekdoten und allerlei Mitteilungen, die auf Beobachtungen, Erfahrungen, kritischen Urteilen von Personen beruhen, die dem Toten nahegestanden haben oder Gelegenheit hatten, ihn auf irgend eine Art kennen zu lernen.

Alle diese Möglichkeiten, sich ein Bild vom Leben und Schaffen des Dichters zu machen, geben kein absolut zuverlässiges Material. Der Biograph, der Schriftsteller, der später aus allen vorhandenen Quellen versucht, ein Porträt des Künstlers - als Studie, in einer Novelle, einem Roman - anzufertigen, befindet sich in der Lage eines Restaurators, der aus verstreut aufgefundenen Gesteinsbrocken ein altes Bildwerk zu seiner ursprünglichen Form zusammenfügen soll. Er vermutet, dass die Steine alle zu diesem einen Kunstwerk gehören, vermutet, dass sie so und so zusammen-

passen, und es gelingt ihm auch, kraft seiner Erfahrung und seiner eigenen künstlerischen Fantasie, eine Figur aufzubauen. Aber ob sie wirklich nun in ihrer einstigen Gestalt dasteht, das weiss weder er noch ein anderer....

Autobiographische Notizen sind von ebenso geringer Zuverlässigkeit, wie Berichte von Augenzeugen. Die Zeugenaussagen vor Gericht erweisen zur Genüge, wie unsicher das menschliche Beobachtungs- und Beurteilungsvermögen ist. Beim Dichter kommt noch die besondere Neigung zum 'Fabulieren' hinzu und oft andere verwischende oder trübende Eigenheiten. Eitelkeit, die Neigung als Märtyrer zu gelten, Prahlsucht, Eifersucht Neid und Hass gegen Zeitgenossen, auch die oft vorhandene Neigung, sich selbst schlecht zu machen, zu übertreiben, überall Missgunst und Härten zu sehen und vieles andere. Man könnte mit Recht über viele Autobiographien den Titel 'Dichtung und Wahrheit' setzen.

Eine Unterlage aber gibt es, die den Literaturfreund, den Kunstkenner, den Forscher selten täuscht: Das Werk des Dichters an sich. Was der Dichter sich von der Seele schreibt, ist für die, die Seelenschriften entziffern können, so aufschlussreich, wie eine Keilschrifttafel dem Keilschriftkundigen.

Bei Goethe erweist sich diese Behauptung besonders richtig. Wenn wir von Goethes Leben nichts wüssten, so könnte uns sein Werk allein Vieles offenbaren. Wir erführen daraus vielleicht keine bestimmten Daten, aber wichtigere Dinge, z. B. schon Goethes tiefes Interesse für den Osten, für den Orient.

Wie wertvoll diese untrüglichen Beweise für uns sind, zeigt sich erst, wenn wir den Einfluss verfolgen, den dieses Interesse auf Goethe gehabt hat. Denn damit halten wir den Schlüssel in Händen, der uns den Ursprung und die Art der Entstehung von Goethes Dichtung überhaupt, der uns auch die Wechselwirkung zwischen Leben und Schaffen Goethes erschliesst.

Diese Wechselwirkung hat tatsächlich bestanden und besteht bei jedem wahren Künstler. Goethe selbst hat sie nie abgeleugnet und die Polarität - Systole und Diastole - spielt in seiner Weltanschauung eine bedeutsame Rolle. Hier haben wir den ersten Anhaltspunkt für Goethes *bewussten* Glauben an den Einfluss des Atems, des Weltatems.

Gehen wir von diesem Punkte aus weiter. Wir können nicht wissen, ob Goethe das Wissen vom Atem im Sinne der alten Kulturvölker bereits gehabt hat, als er sich dem Studium östlicher Weisheit zuwandte, oder ob er erst durch dieses Studium zu seiner Erkenntnis, seinem Wissen kam. Es steht nur eins fest, dass er zu der Literatur fand, die den Atem als schöpferische Macht pries und besang. Und damit ist das Wichtigste für uns festgestellt. Goe he erkannte den Wert des Atems und machte ihn für sich nutzbar. Die Folgen dieses Verhaltens werden wir später konstatieren.

Zunächst wollen wir uns mit dem Atem selbst befassen. Der Begriff Atem ist uns so vertraut, wie Brot oder Wasser. Aber das Selbstverständliche, Gewohnte verlieren wir leicht aus dem Auge. Wir betrachten das Atmen als mechanische Verrichtung unseres Körpers und begnügen uns mit dem Wissen: Wenn Mensch und Tier nicht mehr atmen, dann sind sie tot.

Damit bekunden wir jedoch die allerprimitivste Auffassung. Schon die Bibel enthält ja viele Stellen, die auf eine tiefere Bedeutung des Atems hinweisen, und wir sollten einem Vorgang, dem die ganze Natur ihr Dasein, ihr Leben verdankt, nicht so gleichgültig gegenüberstehen.

Es ist sehr gut denkbar, dass Goethe schon in jungen Jahren auf jene Stellen in der Bibel gestossen ist, die auf den Atem als Lebenselement hinweisen, denn schon dem Knaben machte Luthers Bibelübersetzung einen gewaltigen Eindruck und seine hebräischen Studien bestätigen den Ernst seines Interesses für biblische Stoffe. Dieses Interesse bestätigt sich auch in vielen Übersetzungen und Arbeiten Goethes.

Die Bibel spricht nicht nur davon, wie Gott einem Lehmkloss Atem eingehaucht und so das erste Lebewesen geschaffen habe. Joh. XX, 22 heisst es: Jesus gebiete seinen Jüngern zu beten, ohne Unterlass zu beten. Er zeige ihnen selbst, wie es zu tun sei, atme vor ihnen und sage: ‘nehmet den Heilsatem auf!’

Die Verbindung des Atmens mit dem gesprochenen oder gesungenen Wort war bei allen alten Kulturvölkern Vorschrift. Talmud und Kabbala enthalten die Lehre von der Atemkunst und die praktische Anweisung durch zahlreiche Sprüche und Gebete. Auch die rhythmische Bewegung kam noch hinzu, um

Inspiration, Konzentration, Selbstbesinnung und Heilung zu fördern. Alle vier Begriffe aber ergeben den eigentlichen Sinn des Gebets. Der betende Mensch wollte sich beseelen lassen von frommem Empfinden, sich sammeln, sich auf sich selbst besinnen und Heilung erlangen. Der Atem verhalf ihm dazu, ebenso wie er ihm auch zur Befreiung von Schwerem, Üblem verhalf.

> 'Werden sich bange Gefühle
> im Unermesslichen regen -
> *atme den Feind aus der Brust!*'

sagt Platen. Das Ein- und Ausatmen diente also beinah denselben Zwecken wie Amulett und Talisman. Und wenn das gesprochene Wort die Wirkung des Atems unterstützen soll, so werden tatsächlich auch Amulette und Talismane mit Schriftzeichen versehen.

Es ist müssig, die Frage aufzuwerfen, ob der Atem denn wirklich jene Kräfte besitzt, die die Alten ihm zuschrieben. 'Sind wir nicht ein Spiel von jedem Druck der Luft?' fragt Goethe. Wir brauchen uns nur zu vergegenwärtigen, welchen Einfluss der Atem, das kräftige Einatmen guter Luft auf Lungenkranke oder Bleichsüchtige hat. Wir brauchen nur an die 'Wunder' der indischen Fakire zu denken, die allein durch die Beherrschung des Atems zustande kommen.

Wenn wir in unserer hastigen, zerfahrenen Zeit, im heutigen Europa die Heil- und Wunderkraft des Atems erproben wollten, würden wir nicht gleich Erfolge erzielen. Wir sehen ja an unseren Sportchampionen, dass der dauernde Zwang zu tiefem Atmen zwar kräftige, leistungsfähige Körper hervorbringt, dass aber die geistigen und seelischen Kräfte damit keineswegs verstärkt werden. Zur Erzielung solcher Wirkung bedarf es einer Besonnenheit, die heute nur noch wenige Europäer aufzubringen vermögen.

Goethe hat diese Ruhe, diese Konzentration besessen und bei ihm hat sich die Atemkunst körperlich *und* geistig ausgewirkt. Wer weiss, ob Goethe physisch und psychisch so lange leistungsfähig geblieben wäre, wenn er nicht täglich seine Atemübungen gemacht und laut Psalmen gesungen und Dichtungen rezitiert hätte.

Dr. med. J.L. Schmitt sagt in seinem herrlichen Werk ‘Das Hohelied vom Atem’: ‘Der Atem wob aus tausendfältigen Fäden jenes Bild, das einen Goethe wiedergab in Werk, Wort und Wesen; der Atem gab ihm den Rhythmus, in dem er seine Lieder sang, die Tiefe, mit der er Werthers Leiden erlitt, die Geistklarheit, mit der er die Natur sah und ihr nachsann, die Sammlung, mit der er gestaltete, die Unerschüttertheit, mit der er vergleichbar einem sicheren Stern unter Millionen von Sternhaufen selbstverständlich seine Bahn zog; der Atem gab ihm die Macht, mit der er wortlos in einem Augenblick mehr war als er in hundert Erdenleben hätte dichten können, gab ihm sein Wesen als König des Menschentums. Er, der täglich eine Stunde Psalmen sang und summte und seinen Milton laut vor sich hinsprach um im Rhythmus zu leben, er, den des Atems Ton und Art so sehr fesselte, dass er darinnen versank wie das trunkene Kind im Meer der Klänge, er, der die Worte schrieb, die zu Beginn des Buches leuchten von der geheimnisvollen Doppelgestalt der Gottesgnade im Atem: Er war Charakter und Künstler und König zugleich.’

Überall fand er sein Wissen von der Macht des Atems bestätigt. Kants Naturwissenschaft lehrte ihn die Urpolarität aller Wesen. Immer wieder gedenkt er der Anziehung und Abstossung in der Natur. ‘Man gedenke der leichten Erregbarkeit aller Wesen, wie der mindeste Wechsel einer Bedingung, jeder Hauch gleich in den Körpern Polarität manifestiert, die eigentlich in ihnen allen schlummert.’ (Maximen und Reflexionen)

Goethe, von dem das Wort stammt: Wär unser Aug nicht sonnenhaft, könnt es die Sonne nicht sehen - erkennt natürlich auch, dass dasselbe Gesetz, das Mensch und Tier beherrscht, im All wirksam ist. Die wechselseitige Anziehung der Weltkörper und ihre Drehung um die eigene Achse betrachtet er als Resultat der anziehenden und abstossenden Kräfte im Erdinnern.

‘Das Leben wohnt in jedem Sterne:
Er wandelt mit den andern gerne
Die selbstgewählte reine Bahn;
Im innern Erdenball pulsieren
Die Kräfte, die zur Nacht uns führen.’

(Zahme Xenien)

Und auch hierbei bleibt er nicht stehen, sondern findet nun die Brücke, die uns zu Gott hinüberführt in derselben Kraft, die das Leben spendet:

‘Wenn im Unendlichen dasselbe
Sich wiederholend ewig fliesst,
Das tausendfältige Gewölbe
Sich kräftig ineinander schliesst,
Strömt Lebenslust aus allen Dingen,
Dem kleinsten wie dem grössten Stern,
Und alles Drängen, alles Ringen
Ist ewige Ruh in Gott dem Herrn.’

(Zahme Xenien)

Unzählige Stellen aus Goethes Schriften könnten als Beweise dafür angeführt werden, wie der Atem, Systole und Diastole, alle Dinge, alle Empfindungen, alles Tun beeinflusst und durchdringt. Auch in der Farbenlehre sagt er, das Leben der Natur bestehe in einer Vereinigung des Entzweiten oder Entzweiung des Vereinigten, es sei dies das Ein- und Ausatmen der Welt, in der wir uns bewegen. In seinen Vorträgen über vergleichende Anatomie lehrt Goethe: ‘Die Mineralkörper haben nach ihrer Grundbestimmung gewisse stärkere oder schwächere Verhältnisse, die, wenn sie sich zeigen, wie eine Art von Neigung aussehen; deswegen die Chemiker auch ihnen die Ehre einer Wahl bei solchen Verwandtschaften zuschreiben.’

Dies ist im Einzelnen, Kleinen, Körperlichen das Vorbild für das Verhalten der Menschen untereinander im Seelischen. Diese Naturnotwendigkeit bei den chemischen Wahlverwandtschaften ist ausschlaggebend für die psychologische Entwicklung des gegenseitigen Verhältnisses der vier Hauptpersonen in Goethes Roman ‘Wahlverwandtschaften’. Ein kurzes Bruchstück aus dem Inhalt selbst bestätigt uns dies.

‘Ja wohl! versetzte der Hauptmann: diese Fälle sind allerdings die bedeutendsten und merkwürdigsten, wo man das Anziehen, das Verwandtsein, dieses Verlassen, dieses Vereinigen gleichsam übers Kreuz, wirklich darstellen kann; wo vier, bisher je zwei zu

zwei verbundene Wesen, in Berührung gebracht, ihre bisherige Vereinigung verlassen und sich aufs neue verbinden. In diesem Fahrenlassen und Ergreifen, in diesem Fliehen und Suchen glaubt man wirklich eine höhere Bestimmung zu sehen; man traut solchen Wesen eine Art von Wollen und Wählen zu und hält das Kunstwort Wahlverwandtschaften vollkommen gerechtfertigt.'

'Man muss diese totscheinenden und doch zur Tätigkeit innerlich immer bereiten Wesen wirkend vor seinen Augen sehen, mit Teilnahme schauen, wie sie einander suchen, sich anziehen, ergreifen, zerstören, verschlingen, aufzehren und sodann aus der innigsten Verbindung wieder in erneuter, neuer, unerwarteter Gesalt hervortreten: dann traut man ihnen erst ein ewiges Leben, ja wohl gar Sinn und Verstand zu, weil wir unsere Sinne kaum genügend fühlen, sie recht zu beobachten, und unsre Vernunft kaum hinlänglich, sie zu fassen.'

Goethe zeigt uns deutlich, wie er an den Einfluss der Polarität auch auf menschliche Beziehungen glaubt. Und wir haben keinen Anlass, an den Ergebnissen seines Glaubens, seiner Feststellungen zu zweifeln. Wir sind in den meisten Fällen darauf angewiesen, vom Gesetz eines *Teiles* auf das Gesetz eines *Ganzen* zu schliessen. Wie könnten wir die Gestirne, Lichtstärke und Entfernung von der Erde und all diese uns unerreichbaren Dinge erforscht haben, wenn wir nicht einen verlässlichen Massstab in Messungen und Berechnungen gehabt hätten, die wir auf unserer Erde anstellen konnten. So sagt Goethe durchaus mit Recht:

'Was ist das Allgemeine?
Der einzelne Fall.
Was ist das Besondere?
Millionen Fälle.'

(Maximen und Reflexionen)

Noch ausführlicher äussert er sich hierzu in 'Principes de Philosophie Zoologique'. Da sagt er: 'Möge doch jeder von uns bei dieser Gelegenheit sagen, dass Sondern und Verknüpfen zwei unzertrennliche Lebensakte sind. Vielleicht ist es besser gesagt, dass es unerlässlich ist, man möge wollen oder nicht, aus dem

Ganzen ins Einzelne, aus dem Einzelnen ins Ganze zu gehen, und je lebendiger diese Funktionen des Geistes, wie Aus- und Einatmen, sich zusammen verhalten, desto besser wird für die Wissenschaft und ihre Freunde gesorgt sein.' Damit spricht er den Gedanken klar aus, dass die Forschung sich nicht auf Einzelergebnisse beschränken kann sondern darauf angewiesen ist, das Einzelne immer als Teil des Ganzen zu betrachten, vom Einen stets auf das Andere zu schliessen.

Es ist nicht schwer, diesem Gedankengang zu folgen. Wir brauchen uns nur in der Natur ein wenig umzusehen, um ihn in den kleinsten Dingen bestätigt und erklärt zu finden. Die Blume im Garten, in der Vase, dient uns dazu ebensogut, wie ein ganzer botanischer oder zoologischer Garten.

'Wir wiederholen hier jene oben angezeigte Bemerkungen', sagt Goethe über die 'Metamorphose der Planzen', 'dass Griffel und Staubfäden auf der gleichen Stufe des Wachstums stehen, und erläutern jenen Grund des wechselsweisen Ausdehnens und Zusammenziehens dadurch abermals. Vom Samen bis zu der höchsten Entwicklung des Stengelblattes bemerken wir zuerst eine Ausdehnung, darauf sahen wir durch eine Zusammenziehung den Kelch entstehen, die Blumenblätter durch eine Ausdehnung, die Geschlechtsteile abermals durch eine Zusammenziehung; und wir werden nun bald die grösste Ausdehnung in der Frucht und die grösste Konzentration in dem Samen gewahr werden. In diesen sechs Schritten vollendet die Natur unaufhaltsam das ewige Werk der Fortpflanzung der Vegetabilien durch zwei Geschlechter.'

Mit Hilfe der Technik gelingt es uns heute, den Vorgang des Wachstums und Aufblühens, der Befruchtung und des Absterbens, der in ursächlichem Zusammenhang mit der Atmung der Pflanze steht, viel schneller und genauer zu verfolgen. Der 'Zeitraffer' photographiert das ganze Leben der Pflanze in all diesen Stadien, und auf der Filmleinwand sehen wir Aufblühen und Vergehen in einen Zeitraum von wenigen Minuten zusammengedrängt. Wir sehen es vor unseren Augen geschehen und können nicht mehr zweifeln.

Das Gesetz der Anziehung ist uns ja auch schon aus der Kinderzeit her bekannt. Der Magnet vollbrachte das Wunder und auch

Goethe hat sich als Kind schon bemüht, sein Geheimnis zu ergründen. Bald fand er am Magnet nur bestätigt, was sich ihm überall offenbarte: das ewige eine Gesetz der Polarität.

> ‘Magnetes Geheimnis, erkläre mir das!
> Kein grösser Geheimnis als Liebe und Hass.’
>
> (Gott, Gemüt und Welt)

Alles folgt demselben Gebot. Im ‘Tasso’ heisst es:

> ‘Der Mensch bedarf in seinem engen Wesen
> Der doppelten Empfindung, Lieb' und Hass.
> Bedarf er nicht der Nacht alswie des Tags?
> Des Schlafens wie des Wachens?’

Wer den Magnet kennt, kennt das Wesen der Welt überhaupt. Der Magnet sei ein Urphänomen, sagt Goethe, dessen Name schon Erklärung berge. Es werde dadurch Symbol für alles Übrige, für das wir weder Worte noch Namen zu suchen brauchten. Die ganze Schöpfung sei nichts anderes und nie anderes gewesen, als Abfallen und Zurückkehren zum Ursprünglichen.

Wir sehen, dass Goethe - Mensch, der ohne Atem nicht zu denken wäre - den Atem und die Eigenheit des Atems, das Ausstossen und Einziehen, Systole und Diastole, in seinem Leben und seinem Werk für sich nutzbar machte und diesen Nutzen pries.

Een volkenbondsreis naar Finland en naar de Baltische landen door H.Ch.G.J. van der Mandere.

I.

De Vereeniging voor Volkenbond en Vrede, het nationaal centrum van de propaganda voor en de kennis van den Volkenbond hier te lande, heeft in 1930 een reis ondernomen naar Finland en is vandaar teruggekeerd via de Baltische landen, Koningsbergen en Danzig. Het doel, dat bij haar voorzat, was eenerzijds van representatieven aard: het beantwoorden van het bezoek, dat een Finsche delegatie onder leiding van den oud-Minister van Buitenlandsche Zaken, den heer Enckell, een jaar tevoren aan Nederland had gebracht. Maar het doel lag in algemeenen zin *hooger.* Sedert een paar jaren bestaat bij deze Vereeniging de overtuiging, dat een reis als deze, mits goed voorbereid, kan strekken niet alleen om een bepaald land en volk beter te leeren kennen, en tegelijkertijd om Nederland en zijn karakteristiek bij zoodanig land en volk beter bekend te maken, maar dat uit een dergelijk bezoek kracht voor de Volkenbondsidee voortspruiten, en dat daaruit samenwerking, voorzooverre de Volkenbondsarbeid de mogelijkheid daartoe schept, ontstaan kan. In dien geest werd in 1929 het bezoek der Finsche heeren aan Nederland opgevat en uitgewerkt, en in het bijzonder het optreden van de vooraanstaande Finsche sprekers, die zich in het gezelschap bevonden, te Amsterdam en te 's-Gravenhage, heeft tot dat resultaat bijgedragen. En resultaat is ook door de Nederlanders in Finland bereikt. Want de leider van de Nederlandsche delegatie, de oud-Minister Dr. J. Schokking, heeft ruimschoots - naar zijn smaak misschien wel eens

te ruim! - gelegenheid gevonden om zich in woorden te uiten over den Volkenbond, over Nederland, over het vele dat Nederland en Finland bindt. Bovendien zijn de dames en heeren, die de Nederlandsche delegatie samenstelden, met vooraanstaande Finsche gastheeren op bijkans elk gebied in aanraking gekomen, en is er ruimschoots gelegenheid geweest tot uitwisseling van gedachten. Zooveel staat voor alle deelnemers aan deze reis wel vast, dat in 1929 wel de eerste Finsche delegatie hier te lande is geweest, maar voorshands niet de laatste, en dat deze eerste reis van een Nederlandsch gezelschap Volkenbondsvrienden naar Finland wel de eerste, maar niet de laatste zal zijn!

Het merkwaardige van het bezoek aan Finland was ook daarin gelegen, dat men Finland bezocht op een oogenblik, dat voor dit jonge onafhankelijke land van bijzonder belang was. Men had ter plaatse gelegenheid de zgn. Lappo-beweging gade te slaan. Het is uitgesloten, dat men in zoo korten tijd de beteekenis dezer beweging leert beseffen of verstaan, maar men komt op die wijze nader tot haren oorsprong en hare bedoeling. Het Nederlandsche gezelschap werd, dank zij de welwillendheid van den Rijksdag-voorzitter, geïntroduceerd in die zitting van den Rijksdag, waarin de voorlezing van de Regeeringsverklaring van het reeds afgetreden Ministerie plaats had. De discussie geschiedde grootendeels in het Finsch, voor een klein deel in het Zweedsch. Voor de gasten dus voor het meerendeel onverstaanbaar. Hadden zij niet de uitlegging gehad van hun gastheeren, zij zouden in de meening hebben kunnen verkeeren, dat de Rijksdag een of ander onverschillig wetsontwerp behandelde, en zij hadden zich alleen erover verwonderd, dat niettemin alle banken bezet waren. Want zoowel het protest van de uiterste linkerzijde tegen de maatregelen, door de Regeering genomen, als het antwoord van de Regeering en de Regeeringspartijen daarop, geschiedde zonder eenigen zweem van opwinding. Zoo was het ook in de zittingen, waarin de belangrijke Grondwetswijzigingen ter bescherming van de Republiek werden behandeld, en zoo was het ook bij den opmarsch en den terugtocht der demonstranten naar en van Helsingfors. Vastberadenheid sprak uit hun aller voorkomen, maar alle gedachte aan uitdaging scheen hun vreemd. De beweging, die in Finland is ontstaan, wordt gekenmerkt door zelfbeheersching, al zijn natuurlijk dingen

geschied, die niet kunnen worden goedgekeurd. Voor wie er rondreist, zijn de herinneringen aan den Vrijheidsoorlog van 1917-18, dien het Finsche volk tegen eigen landgenooten streed, voldoende om te beseffen hoe een beweging als deze *kon* ontstaan. Tabletten in openbare gebouwen, in scholen en overal, die vermelden de namen van in den oorlog gevallenen, zijn er in Frankrijk en Duitschland, in België en Engeland, kortom overal, maar de tabletten, die men in Finland ziet, vermelden menigmaal voor het meerendeel de namen van degenen, die niet zijn gesneuveld, maar vermoord, ja op soms afzichtelijke wijze geslacht. Dat is twaalf jaren geleden geschied en dat het nog leeft bij het grootste deel der bevolking, bewijst de Lappo-beweging.

Intusschen, al was er politieke beroering te over in Finland, de Hollandsche gasten hebben er niets ten nadeele van bemerkt. Hun ontvangst was overal even goed voorbereid, even hartelijk en voorkomend. Bij de aankomst veel en vriendelijke belangstelling en de noodige maatregelen teneinde moeilijkheden, die nu eenmaal aan elke aankomst in een vreemd land zijn verbonden, te vermijden. Precies 5 uur legde de boot, het bijkans nieuwe stoomschip ‘Ilmatar’ van de Duitsch-Finsche Stoombootmaatschappij, aan de ruime aanlegplaats te Helsingfors aan. Niet meer dan een 50 m. verwijderd van het schip, dat even tevoren Prins Hendrik uit Stockholm had gebracht. Om 5 uur aangekomen en om 6 uur reeds thee bij den Minister van Buitenlandsche Zaken, den heer Procope, die nog immer dezelfde jeugdige trekken heeft, als toen wij hem het vorig jaar in Holland zagen. In het paleis, dat eens de Russische Gouverneurs-Generaal herbergde, waar de gestrenge Bobrikof heeft gewoond, was ter eere van den Prins en de Hollandsche gasten een aanzienlijk gezelschap bijeen Er werd veel kennis gemaakt, zeer prettig gepraat, en de Prins bewoog zich tusschen de vele genoodigden. Dan een korte tijd van rust, die benut diende te worden om zich in avondkleeding te steken. Want het diner, dat de Vereeniging ‘Pro Jure Nationum’ aanbood, kreeg door de aanwezigheid van den Prins een streng officieel karakter. In avondtoilet de dames, behangen met decoraties de heeren. Een eerste officieel welkom van Prof. Tallquist, die nog even onvermoeid is als een vorig jaar in Holland, gericht aan het adres van de Nederlandsche gasten. Met herinnering aan

Van der Vlugt en wat hij voor Finland deed. In het antwoord van den heer Schokking de sympathieke gevoelens, die Nederland aan Finland toedraagt, en het vriendelijke woord van Mevrouw van der Vlugt, dat zij eigenlijk voor bijzondere personen in Finland geen groeten kon medegeven, omdat zij er zoovelen kende en allen even hartelijk voor haar en haar man waren geweest.

Eigenlijk elken avond te Helsingfors een diner, op een avond afgewisseld door de onvergetelijk mooie vaart door de scheren. Die vaart geschiedde aan boord van het jacht, dat ter beschikking staat van den President en gebruikt wordt voor vreemde gasten, het jacht, dat vroeger Nicolaas II, ook tijdens den oorlog, door de havens bracht. Vanuit Helsingfors verschillende aantrekkelijke uitstapjes. Een geheelen dag naar Borga, de stad, die daarom voor Finland zoo groote beteekenis heeft, omdat daar in 1809 Keizer Alexander I de Finsche stenden samenriep teneinde zijn voornemen om Finland's onafhankelijkheid te erkennen en te handhaven duidelijk te doen spreken. De zaal, waarin de afgevaardigden dicht opeengepropt hebben gestaan, heeft later als Gymnasium dienst gedaan en is thans museum. In de kerk, waar de afgevaardigden zich tevoren vereenigden, treft het familiegraf en familiewapen van de Adlercreutz. Maar Borga is vooral vol van herinneringen aan Rüneberg. Het moge zijn, dat de laatste der Russische Czaars in 1899 aan Finland zijn onafhankelijkheid ontnam, het moge zijn, dat ook zijn voorgangers aan Finland's rechten hebben getornd - dit staat wel vast, dat de achtereenvolgende heerschers voor Finland en de herleving van de Finsche taal en kunst veel hebben gedaan. Den oppervlakkigen bezoeker kan het verwonderen, dat op het Senaatsplein, het grootste van Helsingfors, het standbeeld van Alexander II staat, dengene, die weet wat deze Keizer voor Finland gedaan heeft, verbaast het niet. Zeker, de Russische keizers deden het om Finland van den ouden Zweedschen invloed weg te nemen, maar hoe dan ook, zij deden het, en Finland heeft ervan geprofiteerd. In die periode heeft Rüneberg Finland zijn volkslied gegeven en Rüneberg's huis, dat hij bewoonde in het belangrijkste deel van zijn leven, is het belangrijkste monument van Borga. Met welk een piëteit wordt er niet alles bewaard, en hoeveel is er niet te zien voor degenen, die dezen dichter liefhebben!

De Hollandsche gasten, die kransen legden bij het monument van Rüneberg en tegelijk bij dat van Snellman, die voor de herleving van de Finsche taal en letteren zooveel heeft gedaan, waren ook gasten op Finsche goederen van beteekenis. Zeker niet de minst typische herinneringen hebben zij aan het bezoek aan het landgoed Esbö, gelegen aan den grooten weg tusschen Helsingfors en Abö. Een huis dateerend van het einde der achttiende eeuw, en steeds door dezelfde familie bewoond. Een molen daartegenover, gesticht in den tijd, dat Gustaaf Adolf in Finland was. Een eigenaar en familie, die als genomen waren van een prent in het midden der negentiende eeuw. Een gastvrij onthaal, mooie wandelingen over het buitengoed en een bezichtiging van het geheel inu stijl gehouden interieur dezer woning. Hier trof, gelijk op meer dezer Finsche goederen, die men bezichtigde, de voorname rust. Enkele dagen later waren wij te Kangasala, dat bij den strijd om Tammerfors in den Vrijheidsoorlog zulk een belangrijke rol speelde en bezochten er den heer Arlström. Het bezoek was door de omstandigheden kort, veel te kort, vooral daar heerlijke aardbeien met room evenzeer tot langer blijven uitlokten. Maar wat een voornaam interieur niet, wat een voorname ontvangst en wat een vriendelijke gastvrijheid! Hier zag men even iets typisch van het land, gelijk ook dien middag, nadat het Openluchtmuseum was bezocht, de kantele, een wel buitengewoon ingewikkeld instrument, voor de gasten werd bespeeld.

Per daartoe door de Regeering ter beschikking gestelde slaapwagens werd een rondreis door het land gedaan. Uitnemende geleiders stonden ons terzijde: de onvermoeibare prof. Tallquist en naast hem onzen vriend Hiitonen, die de Volkenbondsafdeeling van het Ministerie leidt. De slaapwagens werden aan de voornaamste treinverbindingen aangehaakt en afgehaakt; soms spoorde men des nachts door; soms ook stond men den geheelen nacht stil. Een enkelen keer begaf men zich nog laat in den nacht naar het eigen hotel, dat rustig op het station verblijf hield. Eigenaardig, die korte nachten in den Finschen zomer. In het Zuiden van Finland natuurlijk geen echte middernachtzon, maar donker wordt het er nauwelijks. Wanneer wij des nachts om 2 of 3 uur van eenig souper terugkwamen, was het weer klaarlichten dag, evenzeer als toen wij er om 11 uur naar

toe wandelden. Het eigenaardige is, dat men spoedig aan dit, voor ons toch zeer bijzondere natuurverschijnsel went, en op de terugreis het weer even spoedig is vergeten. Dien eersten ochtend in onze slaapwagens waren wij te Kymene aan de rivier Kymi om er de groote papierfabrieken, de grootste van geheel Finland, die in de productie van tal van groote bladen in het buitenland voorzien, te bezichtigen. Hier de eerste reeks hartelijke ontvangsten in het Finsche binnenland. Dienzelfden dag kwamen wij te Wyborg, waar voor een aantal leden van het gezelschap de gelegenheid bestond om per vliegmachine de nieuwe naar het Oosten uitgebouwde havens te bezichtigen. Voor de anderen stond een bezoek aan Wyborg, zijn historisch slot, zijn prachtig ingerichte nieuwe ziekenhuis, zijn park met gezichten op de Finsche Golf en niet het minst een bezoek aan den historischen toren, die nu een alleraardigst restaurant vormt, op het programma. Wij hebben daar met eenigen trots het Amsterdamsche wapen ontdekt, als een bewijs, zoo dit noodig was, dat er in den ouden tijd talrijke betrekkingen tusschen Nederland en Finland hebben bestaan. Zoo dit nog noodig was, want dien avond en vele keeren daarna hebben wij het vernomen, dat ook Finland zich met genoegen herinnert, dat in den ouden Hanze-tijd de Nederlandsche schippers reeds in de Finsche havens kwamen.

Een volgenden dag de onvergetelijke indrukken van den grooten Imatra-val. Dienzelfden dag door naar het zoo mooi gelegen Nyslott, zoowat in het centrum tusschen Zuid- en Midden-Finland, nabij de Oostelijke grens gelegen, ook al is vandaar de afstand naar Valona en het Ladogameer nog vrij groot. Wie Finland niet kent, maakt zich nooit een voldoende voorstelling van de afstanden in dit reusachtig groote land. Daar speelt men met de 100 K.M.'s, en het is te begrijpen, dat de auto's er geen lang leven hebben, want zij moeten dienst doen over in het algemeen voor het autoverkeer geschikte wegen, maar over afstanden, die tot geweldige getallen per jaar loopen. Nyslott is, ondanks het doorgaande verkeer van Zuid naar Noord en Oost naar West, een betrekkelijk klein plaatsje gebleven. Klein, maar wel uitermate bekoorlijk gelegen. Daar bij Nyslott is de Olafsborg, een der weinige middeleeuwsche burchten, die Finland bezit. En sedert enkele jaren organiseert Aino Ackté, de bekende ster, die

eenmaal aan de Fransche Opera te Parijs verbonden was, er voorstellingen in den hof van het kasteel. Zijzelf werkt niet mede; zij organiseert alles, regisseert en beheert. Aino Ackté is de echtgenoote van Generaal Jalander, thans prefect van Neuland, met zetel te Helsingfors. Haar zuster, thans nog aan de Opera te Parijs verbonden, en tal van vooraanstaande Finsche zangers en zangeressen vormden een uitnemend ensemble. Wij zagen er een opera met een typisch Finsch onderwerp. Zij speelt in Ostrobothnia, dat gedeelte om Wasa, waar de Lappo-beweging zich doet gevoelen. Die opera spreekt van den vrijheidszin dezer bevolking, van haar eigenaardige oude zeden en gewoonten, maar ook van haar geloof. De uitvoering was uitnemend, en bijzonder stemimngsvol. Allen, die haar bijwoonden, zullen daaraan herinneringen hebben behouden, die niet zoo spoedig worden uitgewischt.

Van Nyslott gingen wij naar het onvergetelijke Punkaharju, de landtong, die het typisch Finsche landschapsschoon van meer en bosch het beste tot uiting doet komen. Hier leeft men als in een sprookje, hier moet men de Kalevala, het boek der Finsche legenden, lezen om het ten volle te waardeeren. Ons reisgezelschap bracht er een heerlijk rustigen Zondag door, en ging toen in den avond via Jyväskylä en Pieksamaki, dat stukje spoorweg, dat in den Vrijheidsoorlog ook alweer zoo'n belangrijke rol heeft gespeeld, naar Tammersfors, het groote Finsche industrieele centrum. Er was heel wat beweging op de stations van die lijn, want de Lappo's trokken dien avond op naar Helsingfors. En er was den volgenden avond heel wat beweging in Tammersfors, want midden in den nacht doch bij helder licht kwamen de Lappo-mannen terug om hun reis naar het Noorden voort te zetten. In Orivesi waren de Hollanders de gasten van de Volkshochschule daar, niet te verwarren met onze Volksuniversiteiten, omdat het hier betreft onderwijs, dat voor de landbouwende bevolking dient. Later op den weg werd het padvinderskamp van Kangasala bezocht, waar een 800-tal knapen de bezoekers enthousiast ontving. In den vroegen middag kwamen wij in het mooie, ruim uitgebouwde Tammersfors aan. In het fraaie hotel, dat de industrieelen er hebben gebouwd teneinde hun zakenvrienden uit den vreemde goed te kunnen ontvangen, was er een lunch. Daarna bezichtiging

van de stad, en daarna een heerlijke boottocht door de meren, die Tammersfors omgeven. Deze boottocht voerde ons voorbij de plek, waar ruim een jaar tevoren in het zicht van Tammersfors dat vreeselijke ongeluk plaats had met het schip, dat zooveel kinderen droeg. Vlak daartegenover is het eilandje, waarop zich het restaurant verheft, dat door de arbeiderspartij te Tammersfors wordt geëxploiteerd. Hier bood de Gemeenteraad van Tammersfors een uitnemend diner aan, en hier werden wij verwelkomd met muziek van een der arbeidersvereenigingen uit Tammersfors en naar het eiland vervoerd met een der bootjes, die bij de exploitatie van dit restaurant behooren. Ook alweer een echt Finsch diner, met zeer uitgebreide en echt smakelijke hors-d'oeuvre, eigenlijk reeds voldoende om den eetlust te bevredigen, wat hier inderdaad slechts als inleiding diende voor het wel uitgebreide menu, dat daarop volgde!

Welk een verschil tusschen Tammersfors en Abö, dat wij den dag daarop bezochten. Abö is de oorsprong van Finland; de oorsprong ook van den Zweedschen invloed, die zoolang over Finland heeft geheerscht. Nog immer is omtrent 10% der bevolking naar de taal Zweedsch geörienteerd, doch telken jare neemt de Zweedsche invloed af, blijkende bijv. uit het feit, dat de Gemeenteraden van Helsingfors en Abö van Zweedsch Finsch zijn geworden. Het regende, toen wij te Abö aankwamen, en de Voorzitter van den Gemeenteraad gaf er de voorkeur aan om, zonder zelfs door een parapluie gedekt te zijn, zijn welkomstwoord uit te spreken op dat gedeelte van het station, dat niet door een overkapping beschermd was, welk voorbeeld toen door onzen praeses, den heer Schokking, gelukkig wat korter, diende te worden nagevolgd. Wij reden daarop onder leiding van den Consul, den heer Grönblom, een der vooraanstaande kooplieden van deze stad, Abö door; wij bezichtigden den Dom, het kasteel, waarin het museum is gevestigd en verschillende andere gebouwen, terwijl wij in het buitenhuis van den Consul een uitnemenden lunch genoten. Naar het oordeel van den gastheer moesten wij ons hier behelpen, maar als men in een landhuis ruimte heeft om in de hall over de dertig gasten te herbergen, gaat het met dat behelpen nog wel! Des middags voeren wij naar het nabijgelegen kleine badplaatsje Naäntali, dat recht tegenover het buitenverblijf van den president is gelegen.

De President, de heer Relander, vertoefde nog te Helsingfors; besprekingen met het nieuwe ministerie waren nog noodig. Maar Mevrouw Relander, een gastvrije, mondaine jonge vrouw, ontving ons, liet ons de tuinen van het buitenverblijf zien en ging daarop met ons aan den overkant theedrinken. Typisch eenvoudig leeft hier het gezin van den President; tegelijk, dat onze boot zich losmaakte van den steiger om den overkant te bereiken, vertrok ook de zoon van den President in een klein motorbootje om zoo straks zijn moeder naar den overkant te kunnen terugbrengen.

Het werd een laat diner dien dag in Abö, waar over en weer hartelijke woorden werden gewisseld. Het was niet zoo heel erg, dat het laat werd, want wij bleven dien nacht aan het station staan en hadden den volgenden achtend 'vrij' om boodschappen te doen. Daarop vertrokken wij naar Hangö, de eenige ijsvrije haven, die Finland aan de Zuidkust heeft - heel hoog in het Noorden is Petsamo aan de Arctische zee vrij van ijs! - en bovendien een aardig badplaatsje. Vroeger kwamen hier de Russen in grooten getale; nu in dit jaar door de slechte economische verhoudingen in het bijzonder was het vrij stil. Hangö heeft een prachtig gemeentegebouw, met een groote gehoorzaal, die ons vol trots werd getoond. Maar Hangö heeft ook een inwoner, bekend verre buiten de grenzen van zijn vaderland, den Generaal Mannerheim, die in 1918 den Vrijheidsoorlog leidde. Hij woont er in een eenvoudige villa naast een even eenvoudig als schilderachtig restaurant. De villa is gelegen op een rots, ver uitstekende in zee en op die rots heeft de Generaal, die over veel vrijen tijd beschikt, een mooien tuin laten aanleggen. Vol trots toonde hij ons dezen tuin, toen hij ons, lange slanke figuur nog vol levenskracht, met hartelijke gastvrijheid tegemoet trad. Voor twee dagen was hij te Helsingfors het verafgode middenpunt der demonstreerende boeren uit het Noorden; nu was hij een eenvoudig, maar zorgvol gastheer. Uiteraard praatte men met hem over al het andere, doch niet over den politieken toestand, tenzij hij er, wat zoo nu en dan gebeurde, zelf over begon. Mannerheim is een figuur, die, ofschoon hij 60 jaren telt, nog in de kracht van zijn leven schijnt. Een figuur, voor wie het begrijpelijk is, dat groote populariteit van geheel Finland uitgaat. Een man ook, dien men het kan aanzien, dat hij een man is van de daad!

Van Hangö bracht de trein ons terug naar Helsingfors. Nog eens een kijkje op de meren en de bosschen, die de karakteristiek van Finland vormen. Een laatste praatje met den vriendelijken conducteur, die onze slaapwagens geleidde. Toen aankomst in het groote, door Saarinen zoo mooi gebouwde station van Helsingfors en toen gezellig afscheid van onze Finsche mede-geleiders in de hall van het Carlton Hotel, het nieuwste, maar ook bijkans het beste hotel van Helsingfors. Het echte afscheid kwam eerst den volgenden ochtend, toen om 10 uur de boot naar Talinn vertrok. Heel wat handen moesten worden gedrukt, heel wat wederzijdsche groeten gewisseld en heel wat beloften tot spoedige overkomst worden gegeven. Lang, lang nog terwijl wij reeds ver in de scheren van Helsingfors waren, wuifden ons de zakdoeken nog ten afscheid!

II.

Van Helsingfors naar Reval of Tallinn, zooals de nieuwe hoofdstad van het nieuwe Estland herdoopt is, is een reis van slechts enkele uren met betrekkelijk kleine, maar goed ingerichte en zeevaste schepen. Heel lang, nadat wij Helsingfors hadden verlaten, zagen wij nog de silhouetten van de gebouwen der stad zich tegen den gezichtseinder afteekenen, en vrij geruimen tijd, voordat wij te Tallinn meerden, werd deze schilderachtig gelegen stad voor ons oog zichtbaar. Tallinn heeft nog veel van het Russisch karakter behouden; men ziet het in het innerlijk en het uiterlijk der stad. Het midden daarvan wordt gevormd door den vroegeren Burcht, waarheen van verschillende kanten steil opgaande straten naar boven voeren. De burcht is een samenstel van gebouwen; er is een ambtswoning voor den President van den Ministerraad, die tevens President van de Republiek is, en er zijn daarnevens ambtswoningen voor verschillende Ministers. De Minister van Buitenlandsche Zaken, de heer Lattik, ontving ons in een der vele Russische paleizen, die den nieuwen Staat ter beschikking staan. Het was een aangenaam, doch goed verzorgd diner, waarbij het ons trof, dat huishoudelijke zuinigheid, zonder ook maar in het minst schrielheid te worden, in dezen jongen, maar financieel niet sterken Staat uitnemend werd in acht ge-

nomen. Tevoren hadden wij Tallinn bezichtigd; prachtige uitzichten heeft men hier en daar over de schilderachtig gebouwde stad; terzijde van het nauw ineengebouwde middengdeeelte, zijn er heel mooie pleinen en lanen, terwijl even buiten de stad zich het oude lustslot van de groote Catharina verheft, thans zomerwoning van den President der Republiek, die er ook werkelijk verblijf hield.

De gastvrijheid bleef ons verder in Estland vergezellen. Twee mooie slaapwagens waren te onzer beschikking gesteld, en des avonds laat, nadat wij onze officieele costuums met gewone reiscostuums hadden verwisseld, gingen wij, ook hier onder goed geleide, naar Narva. Onze Consul-Generaal, de heer Schultz, wien geen moeite te veel was, en de Chef van de Persafdeeling van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken, de heer Haman, vergezelden ons. Des morgens vroeg, bij aankomst te Narva, waren de dames en heeren bestuursleden van de daar gevestigde afdeeling van de Estlandsche Vereeniging voor den Volkenbond reeds bij hun gasten. Onder geleide van hun vice-Presidente, Frau Neumann, brachten zij ons eerst naar een overvloedig ontbijt; lieten ons vervolgens bij de groote textielfabrieken, die hier zijn, doch gedeeltelijk stil liggen, de prachtige stroomversnellingen bewonderen, en deden ons daarna de tegenover elkander liggende versterkingen van Zweedschen en Russischen oorsprong zien. Narva heeft in de geschiedenis van het voortdringende Rusland een belangrijke rol gespeeld; de Zweedsche Koningen kunnen er van meepraten. De vroegere Zweedsche vesting is thans kazerne, en vlak daarvoor stond den dag, dat wij er waren, een juist kort tevoren neergeschoten Russisch legeravion, die, in strijd met het verbod, boven de vesting had gekruist. Vanaf den hoogen toren, die bij deze kazerne behoort, hadden wij een prachtig uitzicht over het omliggende land. Narva behoorde tot het vroegere Gouvernement Petersburg; in ruim twee uren tijds bereikt men de voormalige Russische hoofdstad. Niet meer dan 10 K.M. van Narva ligt de Russische grens. Wij gingen er heen eerst langs den voormaligen landweg; voormalig, omdat deze van weerskanten thans met prikkeldraad en hekken is versperd, en zich slechts één keer heeft geopend, toen een der Zweedsche lucifers-magnaten den wensch te kennen gaf dien weg per auto te gaan. Daarna gingen wij de grens bezoeken aan den spoorweg, waar

een stevige dwarsbalk het onverwacht binnenkomen van gepantserde treinen verhindert. Bij het punt, dat de grens vormt, een in de Estlandsche kleuren geschilderd hek; daarachter het Russische wachthuisje met den jongen blonden bolsjewistischen soldaat op post. En daarachter de typische eerepoort, waarop in Russische letters de arbeiders van het Westen welkom worden geheeten! Meer dan een enkelen voet hebben wij bij voorkeur maar niet op Russischen bodem gezet!

Narva heeft, een uur varens daarvan gescheiden, een heerlijk strand, met een uitnemend ingericht Kurhaus. Daar brachten wij een deel van den middag door, het betreurend, dat wij des avonds reeds zoo vroeg moesten vertrekken. 's Avonds en 's nachts spoorden wij door het omvangrijke Estlandsche gebied, dat overal denzelfden vlakken indruk maakt van Nederland, doch uiteraard minder welvarend is dan ons land, naar Dorpat, om de aloude Universiteit te bezichtigen. Hier was Prof. Piip, een der voormalige Staatspresidenten van Estland, de Voorzitter van de Estlandsche Volkenbondsvereeniging, onze geleider. Dorpat heeft ook een ietwat Slavisch tintje; de Russische invloed van eeuwen achtereen is er nog duidelijk merbaar. Wij zagen er oude kerken en andere openbare gebouwen; wij bezochten er de Universiteit, wij deden er inkoopen van prachtig Estlandsch handwerk, en wij verlieten nog denzelfden avond het gastvrije Estland, dat ons zijn slaapwagens afstond tot Riga, de hoofdstad van Letland. Eigenaardig, bijkans op de grens tusschen Estland en Letland kan men bemerken, dat er verschil is in natuurlijken rijkdom van beide landen!

Dienzelfden avond nog waren wij in Riga. Wij hadden allen haidbagage bij ons, maar hoeveel, hebben wij nooit zoo duidelijk bemerkt als aan het station te Riga. Geheel een optocht van dragers formeerde zich om die bagage, alle van rood-wit-blauwe labels voorzien, naar buiten te dragen. Ook hier onze Hollandsche Consul-Generaal, de heer Hermarck, en de Consul, de heer Endel, op hun post en bereid ons in alles te helpen; ook hier de persafdeeling van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken, vertegenwoordigd door den heer Bilmans, en de bestuurders van de Letlandsche Volkenbondsvereeniging aanwezig. Aan hun geleide dankten wij het, dat wij in korten tijd de mooie en indrukwek-

kende stad Riga bezochten; de ‘Livonische Schweiz’ konden waardeeren en den middag aangenaam konden doorbrengen aan het vermaarde Rigasche zeestrand, dat zich uren en uren achtereen uitstrekt, en waar de kleine badplaatsen zich als het ware aaneenrijen. Wij hebben op die manier van Letland een opwekkenden indruk meegenomen. Wij waren in den ‘Livonischen Schweiz’, in het mooi gelegen Sigulda, de gasten van de Persvereeniging, die er over een eigen gebouw in kasteelvorm beschikt, en wij hebben daar genoten van de heerlijke omgeving. Wij reden er heen langs een prachtigen weg, die ons eerst voerde langs het indrukwekkend grafmonument, dat Letland heeft opgericht ter eere van de strijders, die in den Vrijheidsoorlog zijn gevallen. Vlak daarbij liggen Letland's groote mannen begraven, en daar is ook het gedenkteeken voor den ongelukkigen Minister Myrowicz, die bij een auto-ongeluk om het leven kwam, en die er begraven is met zijn vrouw, die zich korten tijd na dit ongeluk zelf het leven benam. Ook hier in Letland alle denkbare hartelijkheid en gastvrijheid; ook hier alle mogelijke gelegenheid om met vooraanstaande personen van gedachten te wisselen; ook hier belangstelling voor de wederzijdsche landen en versterking van de vriendschappelijke banden.

Des morgens vroeg bracht de trein ons naar Kaunas. Overal droeg men aan de grenzen zorg voor een ongehinderd passeeren, hetgeen, gezien onze hoeveelheid bagage, een niet te onderschatten voordeel was. Te Kaunas, aan het station, dat kennelijk nieuw gebouwd is, ontvangst door onzen Consul-Generaal, den heer Tillmanns en de besturusleden van de Lithauensche Volkenbonds-ereeniging. Toen wij denzelfden middag onzen Consul-Generaal een bezoek brachten, bevonden wij ons in het huis, dat Hindenburg bewoond heeft na den opmarsch der Duitschers; in den tuin is nog het schildwachthuisje te zien, dat in dien tijd dienst deed, en de ronde tafel in den salon van den Consul is die, waaraan de Duitschers hebben beraadslaagd toen zij besloten om aan Lithauen een zekere zelfstandigheid te verleenen. Wij waren in Kaunas al spoedig de gasten van het Gemeentebestuur, dat ons eerst aan een thee vereenigde en ons daarna gelegenheid gaf om op de Njemen de mooie ligging van Kaunas te bewonderen. Kaunas is een stad, die een Oostelijke kleur heeft, maar men werkt hard

in Kaunas en in het verder Lithauen, en zoo goed als de stad reeds nu onherkenbaar is voor degenen, die haar in tien jaren niet bezochten, zoo goed zal zij over tien jaren opnieuw voor ons onherkenbaar zijn. Aan de Njemen is het lokaal van de Jachtclub, en daar brachten wij aan een gezelligen maaltijd den avond door; daar speechten wij over en weer te midden van de andere belangstellenden, die met aandacht toehoorden. Tevoren hadden wij de elken avond en ochtend terugkeerende plechtigheid bij de graven der in den Vrijheidsoorlog gevallenen medegemaakt; het vuur wordt des avonds aangestoken, des ochtends gedoofd en dit geschiedt met medewerking van oud-strijders, die uit den oorlog meegebrachte vlaggen dragen, en steeds ten aanschouwe van een groote menigte. Vlak daarbij is het zn. Nationaal museum met herinneringen aan den Vrijheidsoorlog van Lithauen, waarin natuurlijk Wilna en Memel een niet onbelangrijke rol spelen. Waar het maar even pas gaf om het ons te vertellen, ja, ook daar waar het geen pas gaf, werd ons bijgebracht, dat Wilna voor Lithauen een open vraagstuk blijft. Men doet dit wel wat al te duidelijk gevoelen, want in de gidsen, die ons tevoren werden toegezonden, werd Wilna met omgeving maar kalm in het Lithauensch grondgebied opgenomen, hetgeen voor den onervaren reiziger met het oog op pas- en andere formaliteiten reeds dadelijk allerlei onaangenaamheden met zich kan brengen.

Wij hadden den volgenden ochtend gelegenheid den Minister van Buitenlandsche Zaken te ontmoeten, en eveneens om de omstreken van Kaunas te zien. Daar is een klooster, dat achtereenvolgens door Russen en Duitschers is ‘bezet’, gelijk het in Letland en Estland eveneens is geschied, terwijl ook de sporen van de bekende troepen van Bermont, die op instigatie van de Baltische baronnen maar niet wilden weggaan, nog duidelijk merkbaar zijn. Wij hadden ook gelegenheid de plek te zien, waar Napoleon den opmarsch van zijn geducht leger naar Rusland heeft gadegeslagen, en het huis, waarin hij gewoond heeft. Toen volgde al spoedig ons vertrek, ditmaal naar Koningsbergen. Daar hielden wij verblijf in het nieuw ingerichte Hospize, het Noordbahnhof hotel, vlak bij het station van dien naam, een hotel, dat van harte kan worden aanbevolen aan ieder, die in Koningsbergen voor korter of langer tijd verblijf houdt. Wij waren dien eersten avond

de gasten van het Gemeentebestuur. Dit bood ons een bieravond aan, en tegelijkertijd hadden wij gelegenheid om een mooie Oost-Pruisen film te zien, en een korte voordracht aan te hooren van Oberbürgemeister Lohmeyer, die ons de economische positie, waarin Oost-Pruisen verkeert na het Verdrag van Versailles, uiteenzette. Een voordracht, die uitblonk door de beheerschtheid, welke de Oberbürgemeister aan den dag legde, al deed hij niet duidelijk uitkomen, dat Oost-Pruisen door het Verdrag van Versailles is teruggeekeerd in den toestand, waarin het eeuwen achtereen verkeerde, en al noemde hij niet de cijfers van het handelsverkeer van Oost-Pruisen met het verder Pruisen en Duitschland, die de cijfers van vóór den oorlog aanmerkelijk overtreffen.

De dag in Koningsbergen was voor een deel aan Kant gewijd. De door hem nagelaten reliquien hadden de bijzondere aandacht van ons reisgezelschap; aan den voet van zijn standbeeld nabij de oude Universiteit legden wij een krans. Tevoren had, in de Bibliotheek van den Dom, een der Professoren ons een korte voordracht over Kant gehouden, welke het in beheerschtheid zeker niet van die van den Oberbürgemeister won. Neen, zelfs bij Kant liet men het Tractaat van Versailles niet rusten! Wij bezochten het verder Koningsbergen, dat een moderne riante stad is geworden, waarin het oude gedeelte een aanmerkelijk bijkomstige plaats inneemt. De Regeeringspresident leidde ons zelf in het prachtige slot, dat de voormalige Kroonprins nog tijdelijk bewoond heeft, rond. En bood ons daarna in het zn. Blutgericht, eigenlijk met den Ratskeller te vergelijken, een uitstekenden lunch aan. De stemming liet zoo weinig te wenschen over, dat wij op den rit naar de Koningsberger kust, die daarop volgde, nauwelijks bemerkten, dat het regende. Het was voor onzen Nederlandschen Consul, den heer Porr, die zich zooveel moeite voor ons bezoek had gegeven, wat jammer, dat dit nummer van het programma dreigde te mislukken, maar gelukkig, het was droog toen wij aan de kust kwamen, wij hebben de eigenaardige kustformatie met rotsen, die stijl in zee neerdalen, nog tenvolle kunnen bewonderen. En toen ging het weer verder, nu naar onze laatste plaats, naar het vermaarde Danzig. Een klein deel van het reisgezelschap scheidde zich af, en in den Speisewagen, die ons tusschen Konings-

bergen en Marienburg ten dienste stond, moesten wij, ondanks de aanwezigheid van anderen, wel officieel afscheid nemen en enkelen van ons eens hartelijk laten leven! Of de medebezoekers van den Speisewagen den indruk zullen hebben gekregen, dat wij Hollanders zoo altijd zonder enthousiasme zijn?

Des ochtends vroeg, na den nacht in Marienburg te hebben doorgebracht, komen wij te Danzig aan, en onder geleide van onze vrienden van de Danziger Völkerbundliga bezichtigden wij deze heerlijk mooie stad. Wat een overeenkomst niet met Vlaamsche, ja eigenlijk Hollandsche steden; wat een weelde niet van oud-Hollandschen bouwstijl. Wat hebben wij niet gaarne getoefd in de Frauengasse en andere mooie straten van Danzig; in zijn prachtige kerken; in dat zoo goed behouden patriciërshuis in de Langegasse, een voorbeeld hoe men vroeger in Danzig woonde en leefde. Per boot gingen wij geheel de Weichselhaven door, en daarna naar Zoppot, waar onze Hollandsche consul, de heer Drewitz, ons een lunch aanbood. Des middags bezochten wij Zoppot, waar het onder stortregen bloemencorso was, en tevens het terrein, waar een week later de openluchtuitvoeringen van de 'Freischütz' zouden beginnen. Wij zagen ook het oude Oliva, waar de Bisschop van het nieuwe Danziger gebied, de eenige Bisschop die rechtstreeks onder den Paus staat, zetelt. En wij waren in Danzig de gasten van den Senaat, die ons in den Ratskeller vereenigde, en van den gastvrijen President der Danziger Liga, den heer Neumann. Er zijn ook in Danzig vriendelijke woorden over en weer gewisseld, al bleef ondanks dat alles ons de indruk bij, dat het Danziger vraagstuk nu niet bepaald op den weg der oplossing is. Het feit, dat Polen zijn nieuwe haven in Gdynia in de onmiddellijke nabijheid van Danzig gereed heeft, drukt zwaar op Danzig. Dat de spoed, die met deze haven is gemaakt, gedeeltelijk te schrijven valt op rekening van den Danziger tegenstand, dien Polen in de eerste jaren in Danzig ondervond, wordt slechts ten deele erkend. Het zou ook niet zoo heel veel helpen, want het Danziger vraagstuk, dat toch al ingewikkeld was, wordt er niet minder ingewikkeld door. De tijd kan hier wellicht verzachting brengen, al zal dan meer objectiviteit worden vereischt dan thans aan den dag wordt gelegd.

Toen wij, de reis naar Finland aanvaardende, voor de vraag

stonden hoe wij de terugreis zouden nemen, scheen het aanvankelijk aangewezen om via Zweden en Denemarken terug te reizen. Dit te meer, omdat in Stockholm een tentoonstelling was te zien, die allerwege geroemd wordt. Wij hebben ons toen echter voor oogen gesteld, dat Zweden en Denemarken landen zijn, die door Nederlanders in den regel zijn of worden bezocht. Een gelegenheid om de Baltische Staten, waarvan wij zooveel gehoord hebben en zoo weinig weten, te zien, doet zich daarentegen niet elken dag voor. Geen onzer, die dezen thuisweg heeft betreurd. Eén ding hebben wij allen ervaren: dat wij ondanks de wijze, waarop wij getracht hadden ons tevoren in de Baltische vraagstukken eenigszins in te werken, nog nauwelijks het begin ervan wisten en weten. Er leeft daar in de Baltische Staten veel, dat tenvolle de moeite waard is om gekend te worden door de volken van het westen van Europa. En er is daar een wacht tegen Communisme, die reeds in de praktijk bewezen heeft van groote waarde te zijn, en die het ook in de toekomst zal blijven.

Voor Dr. Karel de Jong door Willem Kloos.

Vreedzaam te doen van-uit en mèt zijn diepsten Geest, naar 't Schijnen
Want weetloos zelfbewust gewaan der velen luistrend nauw,
Daar, meenend te bevroeden, ze enkel spelden op de mouw
Zich laten 't àl door wie nooit peinsden, zoo'n Lot staeg is 't mijne,

Ja, wàs 't reeds, toen 'k als altijd mijmerende, schrale, kleine
Logische knaap, voorover zittend, las en dacht. In touw
Was toèn mijn Binnengeest reeds, lijk steeds later. Scherp en gauw
Begreep 'k, maar bleef toch voelen, zwevend op 't voorzichtig deinen

Van mijn gemoed. En zóó streeft Gij ook, Vriend, die smal noch flauw,
Diep-in bedaard, al ‘Waarheên’ naweegt, tot een kalme, reine
Weting ontstijgt uw Wezen, strikt precies. Dies hou-en-trouw

Zei 'k in mijn zuiverst Zijn U reeds veel jaren. Scherpe pijnen
Vóór 't puurst Begrijpen draagt Gij stil. En breed ook leeft Ge als fijne
Meêvoeler menschlijk met al goedheid in dees Aanzijn's Koû.

Voor 9 Februari 1932.

Ik zag... door Hélène Swarth.

I. Een mond.

Ik zag geen aangezicht, ik zag geen oogen -
Ik zag alleen een rooden liefdemond,
Als voor een kus ontloken, rozerond,
Robijnen kelk vol zoeten liefdelogen;
Dan - voor welk woord? o zoo 'k dat woord verstond! -
Mysterievol geluideloos bewogen,
Dan door een glimlach vlinderspeelsch omvlogen,
Dan purpren grot, dan lippen van een wond.

Nu, vreemd en wreed, beängstigend verwrongen,
Karmijnen slang, gezwollen van venijn,
Dan open wijd als voor een kreet, verdrongen,
Een wilde kreet van felle hartepijn,
Om de éene snaar in harte's harp gesprongen -
'k Weet niet van wien die roode lippen zijn.

II. In het lentebosch.

In winddoorsuizeld lentewoud ik zag
Een blijden boom, in glans van gouden licht,
Ten hemel rijzen als een rein gedicht.
Zijn loofgroen klapwiekte als een lentevlag.

Doch uit een wortelknoest dook 't aangezicht
Van d' ouden Boomgod, die bedolven lag,
Verbannen uit azuur en zonnelach.
Zijn rechter hield ten hemel opgericht
Den blijden boom, die zoog zijn hartebloed.
Zijn linkerhand omklauwde, in felle pijn,
Den ranken stam en regenkristallijn
Zijn oogen vulde als tranen - 'Wáarom moet
Ik lijden?' vroeg zijn donkre lippenspleet.
Hij zag mij aan met oogen zwart van leed.

III. Verbannen engel.

Toen zag ik uit azuren hemel dalen
Een Engel, eenzaam, ver van zijn genooten,
- Om welke zonde? - door zijn God verstooten.
In trage zweving bleef hij aarzlend dralen.
De zomerboomen ruischten, winddoorvloten
Een zachten zingzang, zoet als troostverhalen.
Doch, luistrend nog naar hemele-koralen,
Hief hij 't gelaat - De hemel bleef gesloten.

Al lager zonk hij, tragisch, in gewemel
Van engelkopjes, tusschen aarde en hemel,
Verlamd, de vleugels, nimmermeer te spannen,
Onstuimig tuimlend, plots ten val gedreven -
En, machtloos, ruischte 't lied der zomerdreven
Voor d' eenzame' Engel, naar onze aard verbannen.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCLIX.

De Wijdten mijner Ziel naar de Aard te halen is de zware
Puur-hooge taak mijn's altijd vasten Zijn's, dat diep-gezond
Als zalige Eenheid sinds mijn eenzaam kind-zijn saem nooit klont
Met menschenwanen, neen, gelaten, als een Zoeker, varen

Blijft vreedzaam op zijn stroomend peinzen. Dies een wonderbare
Vreemdling hier leek en blijf ik. Ieder lieft of haat mij, kond
Staeg doend mij 't, in hun daên of woorden, ook toen 'k goedig stond
Diep-ziend bij lieden, die mijn schijnbre goede vrienden waren.

Braven zij schenen mij: zij liepen vriendlijk met mij rond
En dachten mij te kennen, maar geen kón dat, schoon zij staren
Soms bleven áan me, alsof zij wisten. Och, 'k ben niets dan klare

Inkijker van heel 't Eeuwige Inzijn en al liên. Dies bond
'k Heel schaarsch me ook aan wie echt mij leken. Want zelfs déze waren
Grillige schaduwen voor mij, die altijd eender stond.

DCLX.

Wat Leven is, wat Ziel, wie wist gehéél 't ooit? Maar toch voel
Ik 't sinds mijn kindsheid, die steeds zwijgen moest, mij stil ontroerend
O, toèn reeds, in mijn geestlijk Binnenst, hoorde ik vooglen koerend
Dat was 't Een-Zijnde, wat 'k hoog God noem, en wat diep-in zoel

Bezielt me in alles wat 'k ooit deed of schreef en soms zelfs zwoel
Als onweersstorm drijft voort me. 't Leeft, staeg diep me als wind omsnoerend
Mij, kalme, met millioenen waaiingen en eens weer voerend
't Mijn weetloos Wezen zijn zal wijd naar 't Eeuwge. Warrelboel

Bleek de Aard steeds: diepst-in raakt zij nooit mij, neen, mijn klaar en koel
Inwendigst stilkens voelend Weten ziet fijn-scherp naar 't loerend
Gekijk, gekijf der kleinen in dit gek-doend dol gewoel.

't Eeuwge raadt diep-in áán mij: Houd u hoog! uw eenig doel
Neen 't Mijne is, dat gij zingt, al pure luistraars stil-verstoerend
En 't Huis der latre lettren met uw denkensmacht bevloerend.

DCLXI.

Vreemd aan doet me alles thans wat me ooit weervoer sinds de' eersten keer,
Dat 'k wist: driejarig viel 'k als bleeke, spierloos-schrale vage,
Wiens oogen altijd naar de Verte als naar afweezgen zagen,
Struiklend, met kopje op koopren stoof-rand, plotseling terneêr,

Dof-voelend toen, niet weende ik, schoon 'k wild rilde. Och, 'k was een teêr,
Eenzaam, zwak kind, dat nooit iets zei, want zelfs niet iets mocht vragen
En stil dies steeds ik zat, een eenling hooploos zonder klagen.
Ik was mijn eigen vreedzaam vriendje en stil-bewogen veêr,

Ging heel den dag mijn fijn-gevoelge Diepte heen en weêr:
Wat later kreeg 'k veel plannen, doch snel zag 'k dan: 't kan niet slagen,
Want 'k was reeds sterke Voeler, Weter doch behoedzaam zeer

En zóó bracht ik mijn jeugd door, kalm-robuust van binnen, eer
Wou 'k sterven dan dat 'k losliet wat 'k mijn Binnenst zag bejagen
Met strakke resoluutheid, door een diepren Wil gedragen.

DCLXII.

Als kleine jongen sterk diep-in reeds voelde ik soms subiet,
Wen 'k willoos opkeek, uit mijn lezen, naar de vensterglazen,
Glurend door hyacinthen henen in een vaag verbazen,
Wie ben 'k? En hoe kwam 'k hier in 't vreemde huis? 't Bevalt mij niet.

Dan nam 'k mijn pet, en vloog ter voordeur, slank als wankel riet.
'k Hoorde wel achterrugsch gebrom, maar of 'k mij weggeblazen
Voelde van binnen-uit, zoo vluchtte ik, lijk ik las, dat hazen
Vaak doen gaan, eer de slinksche jager naar hun leven schiet.

Vlug liep 'k de gracht af, straten door, verjongd opeens door 't razen
Daarbuiten en dan rees vreemd door mij heen opeens een lied
Waarvoor 'k geen woorden wist nog: 't leek me of snelle verre Vliet

Viel van de bergen, nu 'k was zalig weg van 't booze ‘bazen’
Over mij, fijn-preciesen peinzer, aan wien elk zich stiet
Lijk dat ook tháns nog soms bij wat ik schrijf of doe geschiedt.

DCLXIII.

Hoe ouder 'k word, al weet 'k mijn donkren kop nog jong, temeer
Voel 'k weg mij van dees Aarde, lijk reeds deed 'k in kinderdagen
Toen velen, die me ontmoetten, zagen me als vervelend-vagen
Knaap, die veel sprák nooit. 'k Leek den liên, zóó nu 't mij dunkt, een Beer

Een vredig-turende naar alles, staande op hooge leer
Die suffend zag naar andren zonder bijten. Ja, reeds dragen
Liet 'k, nog bewustloos, mij door 't Diepste. Hoorbaar-voelend klagen
Nooit ging 'k, maar 't daaglijksch Aanzijn in mijn Binnenst deed mij zeer,

Want schoon mijn Ziel voor niets ooit bang bleek, toch reeds eindloos teêr
Voelde ik van binnen voor al dingen, menschen, zoodat plagen
Lijk kindren doen, geen enkle deed ik. Neen, slechts zag 'k met gragen

Snel weer geweeknen blik naar schoonheid en dan als een veêr
Bewogen, mijmerde ik gelaten, tot eentonig jagen
Uit diepsten Wil mijn bloed ging en niets voelde ik verder meer.

DCLXIV.

In de ééne Helft was 'k strak en koel steeds, maar in de andre gloeiend
En zóó dus leef 'k nog steeds diep-dichtend, daar nú fijn, dán fel
Het Waarste brandt me in 't Diepste. 't Aanzijn lijkt mij slechts een spel
Van bellen: 't Eeuwge blaast staêg ze uit, of wreed noodlottig stoeiend

't Blijft zijn, in eigen Wezen, met den Schijn, die altijd groeiend
Te staan schijnt, maar dan weder neerslaat. En dies scheen me een hel
't Aardsch leven sinds mijn aanvang, doch ik draag een stevig vel
Van kindsbeen om mijn Ziel, en zelden toornend, dus kalm-groeiend

Bloei 'k thans als kind en knaap en man tezaem door 't vreemd Bestel
Eens andren Zijn's dat 'k jong al kende en liefde. Vaaglijk bloeiend
In eerste jeugd reeds was 'k een enklen keer. Maar 't diep bevel

Des Geestes klinkt thans strikter, tot op 't eind mijn broeiend
Wezen vergaat weer. 'k Was steeds vreedge lever, traag noch snel
Die diep-bezield stil streeft in 't redloos, reedloos aardsch gerel.

DCLXV.

Straatknapen hollend langs hun Beetren schelden scherp en snel
Met domme woorden, doch de vreedgen, die zich laten raken
Nooit door onnoozel schampren, schrijden dóor en laken
Gaan zelfs niet ze in zichzelf 't leeg schimpen. Want zij weten wel -

Zij kennen 't leven - dat lijk kindren vlotte bel na bel
Blazen uit aarden pijp vol viesheid met de bolle kaken,
Zóó ook de schimp der leegen, die de werkers willen laken,
Niets was ooit dan een weer verloren loopend nijdig spel.

O, 'k weet zoo goed nog: als jong schrijver leefde ik als in hel
Waar ieder minzaam hoonde mij; men zei me: een vers te maken.
Nooit wist ik, noch te denken: later heette ik slap, ja, staken

De liegers hieven, waar 'k aan hangen zoude, ik, die steeds stel
Hoog 't zuivre zien en zeggen van de Waarheid: ze is mijn baken
Dat 'k heenricht naar den chaos thans van 't geesteloos gerel.

Kentering door J.F. Baer v. Hemmersweil.

In den grooten leunstoel naast de tafel met 't roodpluche tafelkleed zat mevrouw Poortman gebogen over haar naaiwerk. De groote schemerlamp met de roodzijden kap zond fletsch licht in de kleine voorkamer. Mevrouw Poortman had de schuifdeuren der suite gesloten. Het was reeds midden October en het begon kil te worden. In een hoek der kamer - het was nog te warm om de kachel te stoken - stond een petroleumkacheltje. Het blauwe contrôle-glaasje wierp een blauwachtigen schijn op het vloerkleed. Boven op 't kacheltje pruttelde het waterketeltje. Door de kieren van de rood-pluche overgordijnen - alles was ouderwetsch rood, de fluweelen zittingen en ruggen der stoelen, 't tafelkleed, de gordijnen - drong het licht van een straatlantaarn binnen. Een ‘unheimisch’ wit spookachtig licht. Mevrouw Poortman stond op om het gordijn te sluiten. Even wachtte ze, schoof het gordijn verder open en keek op straat. Er viel een fijne motregen, 't had den geheelen dag geregend. De straat glom. Het water droop van de muren der huizen. Ze kon bij het licht van de lantaarn de groezelig grauwe sporen zien, die het water in den loop der jaren in de blauwe steenen gegroefd had. Een goot liep ergens over, ze hoorde het regelmatig getik der druppels, die van het dak neersiepelden. In het licht der lantaarn scheen de motregen te verstuiven, om de lantaarn vormde zich een matte lichtkrans. De weinige voorbijgangers doken in hun regenjassen weg, scholen onder de zwartglanzende parapluies.

Mevrouw Poortman tuurde nog steeds op straat. Ze dacht aan Karel, haar man, die nu juist een week geleden gestorven

was. Op 't kerkhof zou het nu ook motregenen. De zerken en kruisen zouden eveneens glanzen en op de grafsteenen zouden zich al even zeer die verweerde roestbruine groeven afteekenen van 't neersiepelende water. Mevrouw Poortman huiverde, schoof de gordijnen over elkaar, zocht haar toevlucht in den breeden leunstoel en boog zich weer over haar werk.

Teddy, het hondje, dat in een mand in een hoek lag, had even zijn oogen geopend en haar aangestaard, toen dommelde hij weer in.

De oude dame voelde zich onrustig, die vreemde eenzaamheid in de vroeger zoo vertrouwelijke kamer benauwde haar. Als om troost te zoeken staarde ze naar 't levensgroote portret van haar man, dat in een zwarte lijst tusschen andere familieportretten hing. Ze had het eenige dagen geleden vlak na zijn dood van een goedgelijkend potret laten vergrooten. Ze keek verteederd naar het portret: een gezicht met rustige, 'n weinig vermoeide trekken waarop scheen afgestempeld de vaalheid van ambtenaarsleven, het zitten dag in dag uit in muffe, bedompte kamers van een kantoor.

Vreemd dat Karel er niet meer was en dat alles zoo plotseling was gegaan; 'n attaque had de dokter gezegd, zoo ineens weg, als een kaarsje uitgeblazen. Veertig jaar hadden ze samen geleefd. Heel gelukkig, zonder ruzie, zonder kinderen, maar ook zonder groote liefde. Maar dat laatste was mevrouw Poortman vergeten en met tranen in haar oogen keek ze naar den grooten breeden leunstoel van haar man, waar hij zoo trotsch op was. Een gebeeldhouwde stoel met allerlei tierelantijntjes: druiventrossen, hertjes en wonderlijk gevormde leeuwen. Daarna dwaalden haar oogen af naar 't theeblad, waarop nu ongebruikt zijn groote kop stond. Toen boog ze zich weer over haar werk. Maar even later knipperden haar oogen weer heel verdacht, toen ze op den schoorsteenmantel naast den tabakspot Karel's pijp zal liggen. Die had ie nog een uur voor zijn dood in den mond gehad. Had de dokter niet gezegd om haar te troosten: ‘Hou u flink mevrouwtje. Uw man heeft een mooien dood gehad, zoo zonder ziekbed te sterven met 'n pijp in den mond. Menigeen zou hem benijd hebben!’ Ze had toen even geglimlacht, maar was daarna weer in doffe gelatenheid teruggezonken.

De hond in de mand jankte klagend. ‘Kst Teddy!’, zei z'n meesteres. De hond dook weer met zijn snoet tusschen zijn voorpooten weg, bleef echter janken; 't was als gesmoord snikken. Mevrouw Poortman liet haar bleeke smalle handen in haar schoot rusten en keek naar den hond. ‘Hij mist den baas!’, dacht ze. ‘Mis je den baas, Teddy? Waar is de baas?’, zei ze verteederd. De hond hief zijn kop op en staarde haar aan. Twee bruine melancholieke oogen. Het oude hondje stond traag uit de mand op en schommelde naar haar toe.

De oude dame streelde hem over den kop. ‘Je bent oud, Teddy, net zoo oud als de vrouw en de baas. Maar die is er niet meer!’, zuchtte ze. ‘Die is 't eerst weggegaan, die goeie baas, Teddy, die altijd met je wandelde. En jij zit daar met je halfblinde oogen en je grijze snuit. Jij die volgens de baas er het eerst aan zou gaan. Misschien overleef je ons alle twee, Teddy!’ De hond keek haar aan, alsof hij haar begreep en kwispelde.

Mevrouw Poortman zweeg en boog zich opnieuw over haar handwerkje. De hond liep onrustig de kamer door en jankte. ‘St Teddy!’, herhaalde zijn meesteres. Maar het dier bleef voor de deur stilstaan en jankte opnieuw. ‘Wil je er uit, arme jongen? Mis je den baas voor je avondwandelingetje! Zal de vrouw je 's uitlaten?’ De hond kwispelde en sprong met zijn voorpooten tegen de deur op. ‘Kalmpjes aan Teddy!’, zei zijn meesteres norsch. Toen verteederd keek ze naar 't dier, dat zoo toonde, dat ie zijn baas miste. ‘Wil je 'n uitje?’, vroeg ze. De hond danste voor de deur heen en weer. Even schrok mevrouw Poortman voor 't druilige herfstweer buiten terug. Maar ze voelde 't toch tegenover Karel verplicht. Had ze Teddy niet al dien tijd verwaarloosd. Had ze 'm niet de laatste dagen alleen maar uit gelaten op het smalle binnenplaatsje, die verwende Teddy, die 's avonds altijd een paar uur met den baas drentelde. Lieve hemel een paar uur. Wat had Karel daar altijd aan om zoo'n paar uur 's avonds door die dooie straten te sjouwen. 's Zomers kon ze 't zich nog wel begrijpen, maar ook 's winters had hij er op gestaan, zelfs bij regen en wind en vriezend weer. De keeren dat hij met Teddy thuis was gebleven, kon je tellen. En dan was hij nog uit z'n humeur geweest ook! Enfin gezellig was het niet, je man zoo'n halven avond te moeten missen. Maar

je raakte er wel aan gewend en nu was Karel voor goed heengegaan en daar wen je tenslotte ook aan. Mevrouw Poortman zuchtte. Twee uur lang bijna iederen avond, je had er geen man aan. En dat zeker de laatste tien jaar. Karel had de wandeling steeds uitgebreid. Eerst een uur, toen anderhalf en eindelijk een paar uur. Enfin naar 'n societeit of kegelclub was hij nooit gegaan en verder was hij na zijn pensionneering 'n thuiszitter geweest.

De oude dame werd in haar overpeinzingen gestoord door den hond, wiens vreugdegehuil nu in een vragend gejank was overgegaan. ‘St Teddy!’, suste ze. ‘Je zult je zin hebben!’ Ze liep naar de muurkast, haalde hoed en mantel te voorschijn en kleedde zich aan. Het hondje had kwispelend naar de toebereidselen gekeken en sprong keffend tegen haar op. Mevrouw Poortman had er er nu zelf plezier in. Ze opende de kamerdeur; de hond schoot als een pijl uit den boog langs haar, zoodat ze bijna struikelde. ‘Kalm Teddy, waar is de baas? Arme Teddy, arme vrouw zonder baas. Maar je zal je uitje hebben Teddy!’ En ze zocht naar 't halsbandje, dat aan den kapstok moest hangen, maar kon 't in de gauwigheid niet vinden. ‘Dan moet je maar los mee! Maar dan zoet zijn hondje!’ Ze opende de voordeur. Als 'n klein rond zwart kogeltje schoot 't schippertje de deur uit, gleed bijna uit over de gladde stoeptegels. Zijn meesteres volgde. Ze stonden op straat. Mevrouw Poortman in haar donker zwartzijden mantel, op het grijzende haar het zwarte hoedje, waarover de rouwsluier, die tot ver over de schouders hing en Teddy, 't oude hondje, ook zwart met 't grijzende snoetje. Een oogenblik stond ze besluiteloos niet wetend, welke richting uit te gaan. Op goed geluk sloeg ze links af. Maar dat was niet naar den zin van Teddy, die dralend achter haar aanliep en langs de huismuren snuffelde. Toen zijn meesteres zich verder verwijderde, bleef hij halsstarrig midden op straat zitten en keek haar na. Zijn meesteres keek om, Ze zag den hond zitten in den motregen, 'n glanzend zwart hoopje op de glibberig natte straatsteenen. ‘Kom Teddy!’, riep ze. Maar de hond bleef, waar hij was. Toen probeerde ze hem te fluiten, maar ze spitste tevergeefs haar lippen. Ze liep terug om den weerbarstige te halen. Toen de hond haar zag naderen, stond hij snel op, maar in plaats van naar

haar toe te komen, liep hij de andere richting uit, tergend langzaam, steeds omkijkend met den staart tusschen de pooten in een houding van: Ik ben wel heel ondeugend en ik krijg 'n pakslaag, maar ik doe 't lekker toch!

Voor de tweede maal glimlachte mevrouw Poortman dien avond en in plaats van toornig tegen het ongehoorzame hondje uit te varen, liep ze hem verteederd achterna. ‘Dat deed ie altijd met Karel!’, dacht ze. ‘Daar had Karel juist zoo'n pret om. Karel wandelde niet met Teddy, maar Teddy met Karel!’ En waarom zou ze 't ditmaal ook niet 's doen? Uit een soort van piëteit den weg volgen, dien haar man jaren lang geduldig met Teddy geloopen had. En ze keek goedig naar de slimme glimmende oogen van 't hondje, dat voelde, dat ie zijn zin kreeg en speelsch om haar heen dartelde. En in gedachten verdiept volgde zijn meesteres den weg, dien hij haar aangaf. Die leidde door stille verlaten straten, waarin 'n wazige motregennevel hing, nauwelijks gebroken door den matten glans der lantaarns. Over een groot plein met verschillende banken, waar Teddy zich thuis scheen te voelen en voorliefde had voor bepaalde boomen en banken. Hij besnuffelde ze als oude bekenden. Keek z'n meesteres aan, alsof hij vragen wilde, waarom ze niet ging zitten. ‘Daar heeft Karel dikwijls gezeten!’, dacht ze. ‘Daar heeft hij gepraat met andere wandelaars. Waarover zou hij gepraat hebben, over 't weer, over Teddy, over de politiek? Daar op dit plein had zich 'n stuk van 't leven van haar man afgespeeld, waar ze niets van wist.’

De regen siepelde monotoon. Van de bijna bladerlooze boomtakken vielen droppels op haar. De grond lag bezaaid met afgevallen rottende blâren. De van matglas voorziene lantaarns wierpen vreemd schemerig licht in den motregennevel. De bankzittingen glommen van nattigheid. Overal lagen modderigzwarte plassen. De voeten zogen in het drassige grint vast. Als het hekwerk van een reusachtig graf stak de omrastering van het middenperk omhoog. ‘Het is als 't kerkhof!’, dacht de oude dame. ‘Waar Karel nu ligt, waar het nu ook regent en het van de takken der bladerlooze boomen druppelt!’ En ze verlangde er naar de stille straten weer te bereiken. En de hond scheen 't ook tijd te vinden verder te gaan. Opnieuw gaf hij den weg aan,

zijn meesteres volgde hem, totdat ze belandden in een nauwe straat met smalle lage huisjes. Teddy had er 'n holletje ingezet en de oude dame kon hem slechts met moeite bijhouden. Toen midden in de straat hield hij eensklaps stil voor een verflooze huisdeur en begon vragend te blaffen, eerst zacht vleiend, toen luid gebiedend. Mevrouw Poortman was nu ook het huis genaderd. ‘Hij schijnt 't huis te kennen!’, dach ze, stond stil en keek nieuwsgierig naar de gesloten deur. De hond blafte nog steeds, sprong tegen de deur op en krabde er tegen. Niet begrijpend bleef zijn meesteres toekijken. Ze zag, hoe licht in de gang werd ontstoken en de voordeur geopend werd. In het schemerlicht kon de oude dame de gestalte van een vrouw onderscheiden. Ze wist niet, of ze jong was, maar ouder dan 45 schatte ze haar toch niet. De vrouw had haar nog niet gezien. Ze zag, hoe ze een stap naar buiten deed en hoe de hond tegen haar opsprong. ‘Ben je daar eindelijk, Teddy!’, hoorde ze de vrouw zeggen. ‘Arme Teddy zoo zonder baas!’ Toen eerst bemerkte ze de oude dame. Ze schrok terug. ‘Pardon mevrouw!’, zei ze en wilde de deur sluiten.

Mevrouw Poortman hield haar terug. ‘'n Oogenblik juffrouw. U schijnt mijn hondje te kennen. Hij u trouwens ook, zooals de heele buurt hem bekend schijnt!’ De jongere vrouw keek haar verbijsterd aan en zweeg. De oude dame zag haar verwarring en glimlachte stijf. Toen opeens bij intuïtie voelend, welk raadsel hier achter verborgen zat, zei ze na een stilte ijskoud: ‘Weet u, dat mijn man gestorven is!’ De vrouw knikte. ‘Ik ben met Teddy op de wandeling!’, vervolgde de oude dame. ‘Hij heeft me hier naar toe getroond, hij kent blijkbaar den weg op zijn duimpje. Het spijt me, dat ik u lastig gevallen heb, juffrouw!’

De jongere vrouw had sprakeloos toegeluisterd, niet het juiste wederwoord vindend. ‘Kom mee Teddy!’, zei mevrouw Poortman, die vond, dat het onderhoud lang genoeg geduurd had. Maar de hond bleef staan, keek nog steeds vol verwachting naar de deuropening. Hij verwachtte zeker iets. De vrouw merkte het. ‘Maar ik kan je niets geven!’, zei ze. ‘De baas is er immers niet meer, Teddy. Je mag hier niet meer komen! Het is heusch mijn schuld niet, dat Teddy u hier bracht mevrouw!’, voegde ze er verslagen aan toe.

‘Wanneer u naar binnengaat en de deur sluit, kan ik hem misschien meekrijgen!’, zei mevrouw Poortman zich beheerschend. De vrouw knikte, ging naar binnen en sloot de deur. Maar 't hondje weigerde nog steeds en zijn meesteres moest 't zijden koord van haar mantel als riem gebruiken om hem mee te krijgen.

Opnieuw volgde die eindelooze tocht door de glimmend natte stille straten, totdat ze eindelijk haar huis bereikte. Weer in de veilige omgeving van haar kamer teruggekeerd liet mevrouw Poortman zich als versuft in haar leunstoel neer. Eerst nu drong het pas volkomen tot haar door, dat hetgeen ze zooeven doorleefd had geen booze droom, maar werkelijkheid geweest was. Bedrogen had haar man haar. Tien jaar lang, misschien nog langer had hij schijnheilig naast haar geleefd, had hij bijna iederen avond die wandeling met Teddy naar de stille straat gemaakt, had hij een deel van den avond bij die andere vrouw doorgebracht. Hij had haar zeker onderhouden. Hoe had Karel haar dit aan kunnen doen! En ze keek naar het levensgroote portret van haar overleden man, dat met rustige oogen op haar neerzag. Ze keek hem verwijtend aan, maar het was haar, of er iets in den blik van het portret lag, dat zei, dat niet Karel maar zij de schuldige was en de oude dame sloeg de oogen neer. Ze keek naar Teddy, die moe van 't uitgangetje rustig in zijn mand te slapen lag. Ze voelde eenigen wrok tegen hem, want eigenlijk had hij Karel verraden. Zonder 't hondje had ze 't nooit geweten!

Dien nacht lag mevrouw Poortman langen tijd wakker en dacht na over de gebeurtenissen van dien avond. Steeds opnieuw hamerde 't in haar leege moede hoofd: Karel heeft me bedrogen, 10 jaar lang heeft hij me bedrogen en hij is den dood in gegaan, zonder dat ik 't wist en ik zou altijd goed van hem gedacht hebben, wanneer Teddy hem niet verraden had. Teddy die 10 jaar lang bijna iederen avond met hem den gang naar de stille straat had meegemaakt. En ook nu weer vond ze, dat het grootste gedeelte der schuld op 't hoofd van Teddy neerkwam, was 't haar, of eigenlijk 't hondje schuldig was, had ie niet zijn baas verraden, die goeie baas, die daar buiten lag op 't stille kerkhof, waar het nu motregende. En toen ze eindelijk insliep, lag om haar lippen een vergoelijkend glimlachje.

* * *

Den volgenden morgen ontwaakte mevrouw Poortman na een vasten slaap met het onbehaaglijke gevoel, dat men heeft, wanneer men weer tot de werkelijkheid wordt terug geroepen en voor den nieuwen dag een opeenstapeling van moeilijkheden en onaangenaamheden verwacht. Opeens schoot haar de gebeurtenis van den vorigen avond te binnen. Hoe ze ontdekt had, dat Karel haar bedrogen had. Maar ze was nu eenmaal geen natuur om om onder 't piekeren stil te zitten. Ze had als bedrijvige huisvrouw eerst 's morgens 't huishouden te regelen en 's middags zou 't wel weer condoleance-visites regenen. Vriendinnen en verre familieleden, die met uitgestreken meewarige gezichten haar zouden praten over haar lieven Karel, zijn eigenschappen en levenswandel roemen en met een snik in hun stem kijkend naar 't levensgroote portret zeggen, hoe goed dat toch leek. Die edele Karel! Ze moesten eens weten....

Zoo verliep de dag. Maar 's avonds toen 't dagmeisje weg was en de oude vrouw alleen zat, drong zich het besef weer onverbiddellijk aan haar op. Karel had haar bedrogen. Hij had haar 10 jaar lang bijna iederen avond bedrogen. Iederen avond had hij die andere vrouw opgezocht en om half elf keerde hij terug zonder zijn eigen vrouw iets te laten blijken. En Teddy had 't geweten en had eindelijk zonder 't te beseffen zijn baas verraden. Maar toen ze naar het portret van den doode keek, voelde ze evenals den vorigen avond haar wrok bekoelen en moest ze opnieuw de oogen neerslaan, omdat ze zich ook schuldig voelde. Hadden Karel en zij eigenlijk niet steeds langs elkaar heen geleefd. Hij vegeteerend op 't muffe ambtenaars-bureau, 's avonds stil teruggetrokken; zij steeds op visite of bezoek ontvangend, jeuselend met haar vriendinnen. Misschien overal belang in stellend, behalve voor wat haar eigen man betrof. Pas na zijn dood beseffend, wat ze in hem verloren had. En toch ongelukkig waren ze niet geweest in hun huwelijk. Hij zeker niet, dacht ze schamper. Dat die stille Karel, die steeds achter zijn boeken wegkroop, tot zooiets in staat kon zijn. Een oogenblik voelde ze ontzag voor hem. Er stak dus meer in hem, als ze gedacht had. Maar toen hamerde opnieuw de toch zoo vernederende gedachte, dat hij haar bedrogen had, haar door 't hoofd. En wrokkend dook ze weg in haar leunstoel en keek naar Teddy, die in zijn mand te slapen lag en in zijn droom kreunde.

Ze dacht aan die andere vrouw, die daar in de stille zijstraat woonde. Die tien jaar lang bijna elken avond op Karel gewacht had, totdat ze den avond van zijn dood tevergeefs gewacht moest hebben en eindelijk hoorde, dat hij gestorven was. Hoe zou ze de doodstijding hebben opgenomen? Wat voor vrouw zou ze zijn? Ze had haar maar een oogenblik in de deuropening zien staan, was echter te boos en onthutst geweest om haar goed op te nemen. Meer dan tien jaar had Karel die vrouw gekend en hij moest wel van haar gehouden hebben, dat hij haar zoo al dien tijd had opgezocht. Er moest wel een groote band tusschen hen bestaan hebben, grooter dan tusschen Karel en haar. Die vrouw had dus ook een rol in zijn leven gespeeld. Ze hadden samen een geheel gevormd, waarvan Karel 't middelpunt was. En nu was alles uit elkaar gesprongen. Zij was eenzaam achter gebleven, maar was die andere vrouw niet even eenzaam, omdat ze eenzelfde verlies geleden had? Ze voelde een drang in zich groeien iets meer van die andere vrouw te weten te komen. Het was niet alleen nieuwsgierigheid, wat haar dreef.

Na eenigen tweestrijd besloot ze nogmaals die wandeling naar de stille straat te ondernemen. Een half uur later stond ze met Teddy voor de verflooze deur in de stille straat. Ze belde aan. Teddy blafte uitgelaten. Precies als den vorigen avond werd 't licht in de gang ontstoken, de deur half geopend. Op den drempel stond de onbekende vrouw. Een oogenblik schoot 't mevrouw Poortman te binnen, dat haar bezoek wel heel vreemd moest schijnen en de vrouw 't misschien verkeerd kon opvatten. Ze wilde een verontschuldiging stamelen. Maar de jongere vrouw glimlachte. ‘Ik heb u verwacht, mevrouw! Misschien nog niet vandaag, maar toch later. Ik voelde, dat u komen zoudt!’ De oude dame keek haar vragend aan. ‘Karel, ik bedoel uw man heeft me veel over u verteld, over u, uw huis, Teddy, z'n kleine en groote belangetjes!’ vervolgde ze eenvoudig.

Vreemd, mevrouw Poortman werd heelemaal niet boos over hetgeen die vrouw zei. Ze vond 't zelfs heel gewoon, dat ze zoo sprak. Een vreemde rust kwam over haar. Een gevoel van erkentelijkheid, dat Karel haar nooit tegenover die andere vrouw verloochend had. Ze nam 't hem nauwelijks meer kwalijk, dat hij het steeds voor haar verborgen had gehouden.

Ze volgde de jongere vrouw in de kleine gezellige zitkamer. Deze liet haar plaats nemen in een gemakkelijken leunstoel, dezelfde waar Karel eens in gezeten moest hebben. Met zachten drang bewoog ze de oude dame hoed en mantel af te leggen. De vrouw nam eveneens plaats. Ze zaten een oogenblik zwijgend tegenover elkaar. Het bevreemdde mevrouw Poortman, dat 't niet bij haar opkwam de jongere vrouw rekenschap te vragen over de ontrouw van haar man. Zelfs niet te vragen, hoe en wanneer ze hem voor 't eerst ontmoet had. Ook de andere vrouw vermeed dit onderwerp. 't Was als 'n zwijgende overeenkomst dit punt niet aan te roeren.

De jongere vrouw verbrak het stilzwijgen. Met zachte stem vertelde ze van Karel. Hoe hij 's avonds in den grooten leunstoel zat, waarover ze 't hadden, wat hij haar vertelde. Ze sprak over de kleinste nietigheden met 'n groote teederheid, zichzelf geheel wegcijferend. Mevrouw Poortman sloot de oogen en luisterde. Ze voelde iets van zich afvallen; een weldoende rust kwam over haar in deze kalme vredige kamer. O het was hier goed, uren zou ze zoo kunnen zitten, luisterend naar die zachte stem, die haar van haar man vertelde. Ze zag haar man voor zich, zooals hij daar gezeten moest hebben, 't was, of hij voor haar herleefde. Maar ze zag ook, dat haar man hier dezelfde was gebleven, zooals hij thuis was. En een berusting kwam over haar, dat 't zoo had moeten zijn en niet anders, dat 't heel logisch was geweest, dat Karel hier bijna iederen avond eenige uren had doorgebracht. Dat er niets slechts in gezien kon worden. Ook zij sprak af en toe, vertelde van Karel's gewoonten en gezegden. En de jongere vrouw glimlachte en knikte: zoo was Karel ook bij haar geweest. En nog sterker kreeg mevrouw Poortman den indruk, dat haar man hier steeds dezelfde gebleven was, dat hij in dit huis dezelfde leegte had achtergelaten als in 't hare, dat deze vrouw zich even eenzaam moest voelen als zij.

Na eenigen tijd stond de oude dame op om afscheid te nemen. De jongere vrouw liet haar en Teddy uit. Ze vroeg haar niet om terug te komen. Ze namen zelfs zwijgend afscheid, maar beiden voelden, dat ze elkaar weer zouden zien om te spreken over den doode.

Rendez-vous door Willem Eges.

I.

De kruideniersfamilie Petersen, door haar ouderdom en haar groot aantal winkels, in de stad harer vestiging algemeen bekend, hield, gelijk eens een oolijke knecht het noemde, ‘vergadering’.

Ten huize van den oudsten zoon Ben, die, gehuwd dooh zonder kinderen, dus, vond men, daarvoor het meest in aanmerking kwam, zaten de zoons en dochters om de groote vierkante tafel gekringd.

Op den blinden Joseph na, waren alle zusters en broers gekomen.

De jongste, Jan, met vrouw; de daarop volgende in jaren, Henk, ook met vrouw. Dan, een jaar verschillend met Joseph, Nic, met echtgenoote; en Karel, op een na de oudste, eveneens met vrouw.

Ook Marie, Carla en Stien, gedrieën van hun man vergezeld.

Negen kinderen uit een gezin, behalve Joseph, allemaal gehuwd en, op Ben na, kinder-bezittend. Ieder dreef een zaak in kruidenierswaren.

Hun vader, na zijn elf-jarig huwelijk weduwnaar geworden, liet vijftien ‘goed gaande’ winkels na, wier aantal door de kinderen tot een achtal beperkt werd. Sinds dien stonden deze los van elkander. De band bleef; de wisselende stemming, zonder welke geen familie harmonieert, ook.

Men bezocht elkaar bij tijden en ontijden. Men leefde met en, schijnbaar, voor elkaar. Zoo kende men alleen elkanders zichtbare gesteldheid.

En Joseph, hulpbehoevend en bij Carla gehuisvest, schiep, buiten zijn wil, voldoende stof voor familie-gesprekken.

Reeds bij zijn geboorte was het tobben met zijn oogen. Veel offerden zijn ouders op. Niets hielp; en met de jaren voltrok zich het proces: volslagen blindheid.

* * *

Naast Ben, groot en breed in zijn spannend jacquet en met zijn rug naar den haard gekeerd, veerde Jan als in een rijdende auto. Zijn grijs colbert plooide door zijn magerte.

Naast hem deftigde in gekleede-jas, als een ouderling op bezoek, Henk. Zijn lange, gemanchette mouwen, waaruit ivoorkleurige en dunne vingers, overdekten het patroon van 't roode tafelkleed.

Nic glunderde voldaan. Zijn haarlooze schedel glansde onder het lamplicht.

Het zwagers-trio sloot den kant van de mannen af.

Nel, de gastvrouw, evenals haar man gezet, troonde naast Ben. Haar vlammend-roode japon vloekte tegen Carla's donker, mager uiterlijk.

De witte blouse van Louise, Nic's vrouw, gaapte tusschen Stien en Marie.

De andere kleeding had min of meer bestendige kleur.

Stien, tot ergernis der anderen, had haar jongsten zoon meegebracht. Starend leunde het ventje van twaalf, zwak en wit uitziend jongetje, tegen den stoel van zijn moeder.

Druk tuimelden de stemmen dooreen en sloegen telkens botsend stuk. Dan kraakte plots een hard woord of glipte een lach van een der vrouwen los.

Ben trachtte de anderen te overspreken, doch stokte herhaaldelijk, overtuigd van zijn mislukken.

Eindelijk scheen de rust gevallen.

- Er moet raad worden geschaft, begon hij weer. - 't Is nu lang genoeg geweest. Van den zomer wist ik er al van. Natuurlijk, 'k heb niets gezegd; 'k heb jullie willen sparen, omdat 'k zeker wist dat 't gauw bekend zou wezen. - En nu is het zoo!

Door zijn overtuigende stem geboeid, knikten allen goedkeurend.

- Goddank, ging hij verder, - kunnen we het doen. Wie hem in huis neemt, zal, financieel, niets te kort komen.

- Nee, viel Jan in, - financieel niet. Maare....

- Nu-ja.... Nou-nou-ja, protesteerden de anderen.

- 't Is, kwam zwager Klaas, Marie haar man, - oppassen met hem. Je kunt hem niet -

Het jongetje van Stien hinderde hem opeens hevig.

- Stien, je moet voortaan geen kinderen meer meebrengen als we iets dergelijks te bespreken hebben, schoot zijn aanmerking los. - Dat jullie dat zelf niet begrijpen!

- Asjeblieft, kaatste Stien.

Doch Rie, haar man, had meer te zeggen.

- Jij hebt maar te bevelen. Ten eerste, begrijpt dat kind nog niets; en ten tweede, moet jij je daarmee niet bemoeien. Dat zullen wij wel weten....

Niemand hielp hem.

De stilte drukte.

Onder het lamplicht stond elk der gezichten als een groot ovaal.

Doordat de meid koffie bracht, verging de stilte. Getik van kopjes, schoteltjes en lepeltjes; geschuif van stoelen, waar doorheen het telkens ‘astublieft mevrouw’, ‘astublieft meneer’, brachten nieuwe momenten.

Onderling was er gemompel over de koffie, gehoest en keelgeschraap om zich een houding te geven.

Een zucht rekte.

Maar de oude stemming keerde niet.

Hendrik, Carla's man, goedmoedig als altijd, gooide een kans.

- Laten we nu geen grapjes maken. Jij verder, Klaas.

- Je kunt hem niet heelemaal vertrouwen, begon deze weer.

- Van vertrouwen gesproken.... Ik zal niet langer zwijgen en jullie ronduit zeggen wat ik weet. 't Is niet van vandaag of gister, maar al lang, dat hij onbetrouwbaar is. Jullie weten allemaal, dat Carla en Hendrik zoo met hun meiden tobben. De laatste jaren hadden ze er - hoeveel Carla? - de laatste jaren hadden ze er vijf. Vijf!.... Dat kwam door Joseph.

De laatste zin sneed.

Verwezen keek men toe.

Zwager Leendert, een schraal mannetje in ordinair bruin colbert, waarvan hij de revers duchtig vasthield, plakte zijn hand op tafel.

- Heb ik 't niet gezegd? praatte hij tot zijn vrouw. - Maar waarom kom je daar nu pas mee an? vroeg hij Ben.

- Aan ons ligt het niet, verzekerde Carla. - Van den zomer wilden we 't reeds zeggen. Ben wou 't verzwijgen. - Da's erg, vond je, niet, Ben? - Daar moeten de anderen nog buiten blijven, was je meening. Waar of niet?

Ben bevestigde, trachtte verontschuldigingen te plaatsen. Zijn woorden werden langzaam begrepen, dus aanvaard. En als een vloek hing de naam van Joseph in de kamer. Men was verbaasd en ontstemd; men gevoelde zich door het bezit van zoo'n broer beleedigd. Men was vanzelf overtuigd, het reeds lang gemerkt te hebben. -

Potdorie! dit kwam niet uit den hemel vallen. Waarachtig niet! De geheimzinnigheid van Ben en de quasi-voorname weterij van Carla had in 't geheel geen doel. Dat Joseph, nu ja, zoo.... zoo was, had noch Carla noch Ben ontdekt....

II.

De juffrouw die de familie uit gewoonte ‘de verpleegster’ noemde, was getrouwd. Zij had jaren haar krachten als baker, hulp-bij-zieken en den laatsten tijd ook als verzorgster van den blinden Joseph, aan de gezinnen geschonken. De stille angst, over te zullen schieten, had haar op den duur humeurig gemaakt. Tot opeens een wel-is-waar oude maar toch nog flinke man haar vroeg. En gebruik makend van de verhouding die Joseph door zijn handelswijze in Carla's gezin had geschapen, gelukte het haar door zich op te dringen, Joseph in huis te nemen.

Trouw brachten de broers en zusters het groote pensionverschuldigde op, hetgeen ‘de verpleegster’, doordat haar man weinig verdiende, zeer apprecieerde.

Bij gunstig weer wandelde zij met hem aan den arm, de andere dagen zette ze hem in de kamer bij de radio.

Wanneer hij stil in den rieten leunstoel zat, alleen zich wetend met het ether-geluid, ging dikwijls zijn denken uit naar de ge-

vallen tijden. De dagen vergingen bij hem niet: zij vielen, gelijk alles bij hem zonk.

Toch wist hij nog de jaren van z i c h t . Zijn leven stond afgebakend in zijn geest. Drie perioden beleefde, dus drie levens leefde hij. Een met dreigenden avondhemel. Een vol mist. En dit, hetwelk hij nu bezat, was enkel zwart.

Obstinaat spaarde hij in mijmeringen de beelden uit zijn eerste leven. Telkens werd hij rijker, sprong hij als een wondermensch de jaren over. Afstanden kende hij niet. Zijn sterk geheugen, dat anderen verbaasde, vond hij gewoon. Als men hem om herinneringen vroeg, sloot hij zich. Een machtig gevoel groeide dan in hem. Tartend bevocht hij de vragers.

Wat niemand wist was, dat hij de radio-muziek soms niet hoorde. Dit niet door doofheid, want niets was zoo goed bij hem ontwikkeld als juist zijn gehoor. Maar zijn zinnen maakten hem van streek. Pratende menschen, die hun woorden tot hem richten, bracht hij door zijn afwezigheid-van-aandacht in een moeielijk parket.

Ook op zijn wandelingen werd hij door zijn zinnen geleefd.

Aan den arm zijner hospita, zachtmoedig gestemd door de zon, die hij 's morgens reeds op de veranda geproefd had, vlamde zijn begeeren omhoog. Zijn klamme handen verschoven nerveus op den arm der vrouw en tastten tot het vleesch van haar pols. Nog mollig bij de veertigjarige hospita, zette haar vleesch hem in verrukking. Door deze aanraking was het fundament van zijn begeerte-van-het-oogenblik gelegd. Slechts restte hem voort te bouwen. Naast haar schoof hij mee, voorzichtig met zijn voeten de stoepen zoekend.

Boven, terug in zijn stoel, was het gebouw een puinhoop. Alle inspanning om uit de stukken iets bruikbaars te winnen, faalde. Doch 's nachts werkte hij staag en kreunde meermalen. Door zich in zijn houten ledikant herhaaldelijk om te keeren, zoodat het kraakte, meende hij zijn door hem met schrik gehoorde geluiden af te leiden. Hij wist, het echtpaar sliep in de kamer naast hem. Niemand zou van zijn begeerte weten. Als een licht droeg hij het vage beeld der Vrouw in zich.

Hij herinnerde zich uit zijn eerste jaren vele gestalten, die hij niet vermocht uiteen te houden. Vrouwen, hij had ze gezien, toen

zijn oogen nog, wat hij noemde ‘sterk’ waren. Toen en nu.... Lag daar niet welhaast een eeuwigheid tusschen? Zij waren dezelfde gebleven. Hij was innerlijk vergroeid en lichamelijk....

Later, in den val der dagen, toen enkel damp voor hem hing, herkende hij geen vrouw. Zwarte zuilen schoven in afwisselend tempo voorbij. Dat het menschen waren, *voelde* hij.

Een enkele maal, als een gestalte hem zeer nabij kwam, rook hij. O, die geur van jonge vrouwen! Het tartte hem. Hij bad om meer, om veel. Waarom omringden ze hem niet? Zijn vingers sperden zich en zochten bevrediging door in zijn stoelleuning te knijpen of in zijn wandelstok.

Hij woonde toen nog thuis, in het drukke gezinsleven. Nu en dan bezocht hij de straat, begeleid door een zijner zusters. Ook nam hem weleens een broer mee, doch liever ging hij met een geleidster. Zij waren zoo handig in alles!

Toen Carla getrouwd was, ging hij op haar verzoek bij haar in wonen. Daar vond hij maanden afleiding. Het vreemde huis boeide hem. Hij rook de koude lucht en betastte de muren, stijlen en deuren. Zijn levenswijze sloeg in dit nieuwe huishouden om. Gewillig schikte hij zich.

Zoo vielen twee jaren.

En in dien tijd sloegen vaak de vlammen in hem stuk, doordat hij eenzaam was. Geen vrouw kwam in zijn cirkel noch naderde hem tot op de grens waar zijn geest verbleef. Het was een zware tijd; verlangen stond dreigend.

Doch toen Carla, na zich van het dagmeisje ontdaan te hebben, een volwassen meid in haar dienst nam, brak bij Joseph het vuur uit.

Dien heette zij.

Door haar luidruchtigheid zette zij een leven tusschen de wanden.

's Morgens, als Dien zijn bed opmaakte, schoof hij onverhoeds de trap op, waar hij bij zijn waschtafel, in de linnenkast of in de laden zocht naar niets. Vlakbij wist hij haar.

'r Stappen en haar getemperd zingen pijnigde hem.

Nog geen vier weken was ze in huis, of zijn vingers wisten haar vleesch. En het had zich herhaald, met voor hem onverklaarbare hiaten ertusschen.

Steeds streed zij. Haar reinheid was een schutting, waardoor Joseph niet wist door te dringen. Zijn grepen misten of stuitten. Daarna vielen felle tikken. Het was een slag voor hem, toen zij voor goed wegbleef.

Na haar kwam er een andere. Stevig en forsch was deze Judith. Zij deed haar werk gelijk een machine, zonder veel te spreken. Haar groet was bizonder achteloos.

Joseph voelde voor deze meid een stillen angst. Hij bemerkte haar kracht en streed. Weken hield hij het uit, steeds haar nabijheid zoekend en tegelijk vreezend. Tot op een middag, toen zij de huiskamer deed en naast zijn stoel bewoog. Een spattende lach lag op zijn tong, zijn oogleden sloegen onrustig. Zijn lichaam onderging de slagen van haar lijfsgeur. En terwijl hij den zucht van haar voorbijgaan voelde, trok hij haar met beide handen op zijn knieën. Zijn eene hand greep wild, doch plots voelde hij zijn pols omsloten. Zij dwong hem van zijn stoel en voerde hem zonder woorden de kamer uit.

En Judith zei haar dienst op, zonder opgaaf van reden.

Zoo kwamen en gingen er nadien. Zoo werd het leven voor Joseph drukkender. De vrouwen waren hem tot vijanden geworden, die hem omringden en waarvan hij den geur rook, die hem trapte en sloeg. Wel altijd meende hij zoo te moeten leven, zonder het geluk, waarna hij zoo intens verlangde.

III.

De middag trok weg en de avond kwam traag.

Bij het schemerlicht zat Joseph stil te tobben. Bei zijn handen lagen met gestrekte vingers op de stoelleuning. Zijn mond vertrok.

Zooeven, reeds alleen in de kamer, werd hij gesard door radio-dans-muziek. Mompelend was hij opgestaan om den stroom af te zetten. De sleur-cadans en het onpersoonlijk rhythme van den populairen deun, pijnigde hem. Een wilde haat voer hem tot het toestel, waarvan hij de bediening nauwkeurig wist. -

- Geen muziek, had hij nog gezegd. - Asjeblieft geen muziek van avond!

Maar ja, ze hadden het ding toch aangezet en hem met de wanklanken alleen gelaten.

Nu, de stilte was hem een weldaad. Zijn denken hield zich bezig met voor hem onbelangrijke dingen; en een lichte slaap stortte zich over hem uit.

Een tijd daarna wekte hem de dreun van een dichtslaande deur. Niet begrijpend, geeuwde hij lang-gerekt. Doch opeens was hij klaar wakker en zijn gezicht werd een lach rijk. Nog bleef hij zitten, hoewel zijn beenen wilden loopen. Neen, verzette hij zich, neen-neen! Maar dit negeeren baatte niet. Want juist nu wilde hij. Nooit was de avond zoo licht voor hem geweest, nooit zag hij zoo ver als nu met dit weten. Wat zoo'n dichtslaande deur voor hem juist een openen was!....

* * *

Door zijn slaapkamer ging een lichte tocht, die van uit de gang, de deur bewoog. Joseph, na de gewone klokslag-van-elf, had zich naar hier begeven. Hij zat op den rand van zijn ledikant en luisterde. Zijn voeten, reeds van schoenen ontdaan, voelde de kou. Korte rillingen trokken hem over den rug, zoodat hij niet langer in deze houding bleef.

- Nou zal 'k, zei het in hem. En meteen stond hij, schoof naar den muur, die hem tot op de gang leidde. Het gerekt scharnieren der deur vervloekte hij: het deed zijn hart krimpen.

- Ellendige deur, bevestigde hij, toen een zwakke slag zijn ooren zocht.

- Niks, begreep hij. En even stond hij nog roerloos, sterk luisterend, als vroeg hij geluiden. Er kwam echter niets. Een koude lucht zoog langs zijn beenen, die hem een huivering gaf. Zijn linkerhand bevoelde den muur en voet voor voet bereikte hij de slaapkamer van het echtpaar.

Voor de deur, op de grove mat, drukte de kokos-vlechting pijnlijk door zijn kousen. Dit gaf hem een onaangenaam angstbesef.

- Hij is weg, vloog als een antwoord deze zekerheid door zijn kop. - Zoo-zoo, is hij weg. Maar dan is de kans groot. Het ligt nu echter aan jezelf.... Neen-nee-nee.... Uitstel is....

Sterk door zijn begeerte, opende hij als geruischloos de deur en vastberaden betrad hij de verboden kamer, die hem een ruimte

vol mysterie geleek. Wat was dat alles ijl om hem aan zekerheid!

Nu stond hij voor het ledikant, waarin hij de vrouw wist.

Alle geluid was hem vreemd. Een snelle berekening flitste in hem op, waar het hoofdeinde moest zijn, doch als bij ingeving was het hem duidelijk: aan de zijde der ramen.

Met het keeren van zijn lichaam strekte hij zijn armen en zochten zijn bevende handen op het bed. - O, die gloeiende pijlen die zijn hart doorstaken! Was er ijs op zijn kop?

Zijn eene been wilde onder de dekens.

- God! Als in een klem vielen zijn handen. Daarna voelde Joseph zijn armen branden in den harden mannengreep. Hij kreeg een duw, die hem onvast maakte en tegelijkertijd sloeg een woord in zijn ooren, dat hem als een ontzetting beving. Het werd slechts eenmaal geuit, doch in Joseph herhaalde het zich voortdurend.

En toen de verraste echtgenoot het licht aanknipte, stak hem het geluid van de schakelaar als een dolk.

Beide mannen stonden tegenover elkaar. De man met een ingehouden drift, die hem zijn oogen verdonkerde en hun uitdrukking wild maakte; Joseph, nerveus en toch schijnbaar rustig, beefde met zijn oogleden, als was zijn geest bij onschuldige herinneringen.

- Ik-ik-ik.... wilde hij verontschuldigen. Doch in hem brak de zin. Zijn beenen wisten geen grond en zijn lichtlooze oogen weenden gloeiende tranen.

Jac. van Looy als geestlijk mensch en dichter door Willem Kloos.

(Gedichten, door Jac. van Looy (1884-1925). - A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij. N.V. Leiden, 1932.)

Jacobus van Looy is altijd geweest een tot in zijn diepsten Ingrond zuiver, ja, in alles onkreukbaar maar daarom ook juist onbewust-behoedzaam, dus eer teruggetrokken lijken willend dan langdurig en bijzonder véél met en over anderen pratend mensch.

Hij redeneerde ook haast nooit over iets, en wen hij plots van binnen voelde, dat hij het nu dóen moest, duurde het slechts een heel kort poosje, doch dan kon men uit den strengen en stevigen maar goedmoedigen toon van zijn stem gewaar worden, dat er heelemaal uit hem kwam, wat hij diep-in dacht, dus dat hij volkomen en waarachtig meende wat hij zei.

Een heel enkelen keer slechts, ja, hoogst zelden, als de toenmalige jongelieden van het Nieuwe-Gids-geslacht gezellig met elkander zaten te keuvelen, ging hij er spontaan toe besluiten, terwijl zijn donkere oogen rustig flikkerden en een halve lach, die soms op eens tot een kort sterk geluidje ging worden, als in eersten aanleg om zijn lippen speelde, om te vertellen over allerlei dingen van vroeger, zooals hij dit, even spontaan maar natuurlijk meer plastisch-verzorgd en met weglating van het onbelangrijke, later in zijn altijd leven blijven zullende literaire meesterwerken heeft gedaan.

Ja, van Looy was óók in den persoonlijken omgang, zooals ik hem vriendschappelijk heb leeren kennen - een vriendschap, die natuurlijk levenslang bestaan bleef - (wij noemden elkaêr al

dadelijk Willem en Cobus) - een ongemeen-intensief en vrijwel altijd kalm-opgewekt en in alle dingen volkomen onbevangen, dus natuurlijk doend en bovendien voor ieder, die zelf een bijzondere mate van spontaan scherp-gevoelend en ook precies-juist inzicht in de innerlijke geestlijke geaardheid zijner vrienden bezit, een door-en-door diep-geniaal-werkend en eerlijk-levend mensch.

Meestal hield hij zich, evenals ik, buiten het roezige praten der anderen, zijn oogen stonden dan schijnbaar onverschillig en toch soms intens-strak naar de verte ziende, als ware hij bezig, om van binnen-uit vroolijk-ernstig zijn eigen aangelegenheden voor zich op te halen tot iets volmaakt-aanschouwelijks, al begreep ik destijds, zooals van zelf spreekt, nog niet zoo duidelijk als thans - ik was nog maar onder de 30 - waarom Co's oogen op eens zoo donker, en toch zoo vreedzaam-helder, als afwezig gingen staren van uit zijn robuust, bruin-rood gezicht. En ik vroeg mij dan wel eens van binnen, terwijl ik zwijgend naar de onderlinge conversatie der anderen zat te luisteren en naar alles keek: 'Reageert hij nu misschien inwendig een beetje op het een paar plaatsen van hem af aan de gang zijnde drukke en snelle "doceeren" met bewegelijken, spits-opgestoken voorsten vinger, over oude schilderijen, dat Jan Piet[1)] daar weer eenigszins nadrukkelijk bezig is om te doen?'

Doch als de stellig in sommige opzicten fijn-zinnige, doch veelal gelijkvloersch koel-zakelijk denkende speecher over kunst die Veth steeds moest blijven, van Looy er even bij wou halen, om dezen over iets te raadplegen of diens instemming uit te lokken, dan haalde de groote schilder-schrijver meestal grappig, ja, nauwmerkbaar verbaasd zijn vierkante schouders op en gaf hij een wel geenszins onvriendlijk, maar toch kort en bondig antwoord dat wel eens weinig of in het geheel niet op het hem gevraagde sloeg, zoodat al de aanwezigen verrast gingen schateren omdat zij inzagen, dat Cobus eigenlijk maar met een half oor naar des tien jaar jongeren Veth's wijze betoogjes had geluisterd, immers innerlijk vervuld was geweest van heel iets aêrs. Cobus hield niet of slechts uiterst zelden, bv. als Witsen sprak, van die knappe,

1) De voor mijn menschlijk gevoel wel wat vroeg-gestorvene Jan Piet Veth was toen, als een der jongsten van allen, nog lang geen professor, maar als even 20-jarige had hij er toch reeds een ziertje van beet in zijn uiterlijk doen en vooral in zijn gebaar.

maar hem ‘akademisch’ lijkende spitsvondigheidjes, zooals waar de in artistiek opzicht, fijn-bedrevene maar niet, zooals van Looy zelf, een innerlijk-breed sterk-hartstochtelijke golving, die zich dan kristalliseerde tot vorm en kleur, in zich voelende, van-oorsprong-Dordtsche kunstenaar zijn goeden en volkomen-verdienden naam door kreeg.

Hij, Co, kende zijn eigen vak natuurlijk tot in den grond: hij had naar behooren de schilder-akademie bezocht, waar de fijn- en zuiver-gevoelige Allebé les gaf, naar wiens voorbeeld Veth ging werken, maar hij, van Looy, wou toch liever, toen reeds en later als onbewust, oorspronkelijk strever met het penseel, zoowel als met de pen, een van uit zijn eigene alle theoriën blauw-blauw latende psychische kracht prachtig stoer doende individualist zijn, zooals dat altijd de waarachtig-groote kunstenaars van alle tijden zijn geweest.

En zoo is hij dan ook geworden, wat hij is. Maar over zijn schilderwerk, al werd ik er menigmaal bijzonder sterk door getroffen, als ik er toevallig iets van zag[1)], zal ik hier natuurlijk niet verder spreken, want ik oordeelde altijd uitsluitend over dingen, waar ik zelf van nature geestlijke en technische bekwaamheid voor bezit en dus in blijf arbeiden levenslang.

En zoo kan, dus wil ik hier alleen naar waarheid vaststellen, als redelijke en zedelijke overtuiging van een altijd voelenden en zienden denker, dus weter, dat van Looy als schilder niet alleen, maar ook als schrijver en evenzeer als mensch, steeds eender-sterk is geweest, en onwankelbaar willend groot.

Ja, ik heb van Looy tamelijk-goed leeren weten, daar ik hem vroeger zeer geruimen tijd bijna dagelijks ontmoeten mocht, in het van ouds bekende, voortreflijke eethuis de Amsterdamsche Poort van Cleef. Hij arriveerde daar dan gewoonlijk nog al veel later dan al de andren, schilders en schrijvers, die er geregeld tezaamkwamen. Want hij had dan den heelen dag zitten te schilderen of lezen, en daarná, als het donker ging worden, reed hij niet, (want hij moest het toen in alles heel zuinig aanleggen, doch hij sprak daarover met niemand), neen, stapte hij nooit vermoeid

1) Wat blijken kan uit mijn vers ‘Eva’.

stevig den meer dan een half uur langen weg af van zijn rustige atelierkamer in de Govert Flinckstraat[1] naar het zooeven genoemde woelige maar gemoedelijk-gezellige restaurant, heel dicht bij den Dam. En na den eten ging hij dan, midden onder het joviale praten van de andren, weer even plotseling weg, hetzij omdat hij teekenles moest geven, (want daar bestond hij toen, geloof ik, van), hetzij omdat hij de lektuur wou voortzetten van een door hem begonnen boek, of probeeren wou zelf iets letterkundigs te brengen op het papier. Want hij schreef toen reeds verzen of aanteekeningen voor proza, al liet hij aan mij of andren er nagenoeg nooit iets van zien.

Zijn eerste volmaakte scheppingen zouden pas uit hem naar boven komen, na of gedurende zijn Spaansche reis. Zij verschenen later in zijn Proza, welke bundel op zichzelf reeds, ook al zou hij in zijn verder leven nooit meer iets letterkundigs gepraesteerd hebben, voldoende zou geweest zijn, om hem onsterflijk te doen blijven door alle verdere tijden henen onzer nationale literatuur.

Een hoogst-schaarschen keer echter ging hij, als hij toevallig juist iets had afgekregen, na het middagmaal mede, met het ter eenre helft vroolijk-druk-sprekende, en ter andre, of voor een heel klein deel soms tenminste, Witsen en ik bv., rustig achteraan schrijdende gezelschap van jonge, onbewust-bezielde strevers, naar het atelier of de kamer van een dier wordende beroemdheden. En aangekomen, na een of twee binnentrappen opgeloopen te zijn, ging van Looy dan rustig achterover leunen in den rug van een makkelijken stoel of op een kanapee. En hij trok vervolgens gewoonlijk zijn beenen naar zich toe in de hoogte en sloeg daar een zijner armen om heen, met vingers die zich diep vastklampten in het scheenstuk van zijn donkren pantalon. En rookte dus, uitrustend van zijn dagtaak, evenals ik zelf, de eene pijp na de andere - Jan Veth kon daar nog niet zoo goed tegen en legde dus het lange rook-instrument na een trek of wat gauw weer neer. En Witsen, die veelal wat beter bij kas dan de overigen bleek te zijn, proefde liever een voortreflijke sigaar. Maar tal van schilders, die óók vaak aanwezig waren, kende ik niet zoo

1) De huur van dat hoogst-eenvoudig-gemeubelde vertrek (81B) nam ik later, toen hij op reis moest, van hem over (1885).

familjaar als de drie nu genoemden, en op dit oogenblik stel ik mij hen dus niet zoo duidelijk voor.

Doch van Looy, over wien ik het heb, weet ik mij als ik dat wil, na niet veel minder dan een halve eeuw, nog stipt-precies met zijn gelaat en al zijn doeningen voor mij te halen, omdat, al deden hij en ik, in dat gezelschap meestal zeer verschillend van elkaar: hij was nooit stijf, want niet, zooals ik, aanhoudend psychisch-reflektief, dus geenszins verlegen, en hij voelde zich dan ook overal onmiddellijk op zijn gemak - ik voelde toch, ondanks ons uiterlijk onderscheid in doen en bewegen, een innerlijke vriendlijke verwantschap met hem, omdat hij, evenals ik, soms volkomen naief wist te wezen, en toch tegelijkertijd diepgeestlijk nuchter van begrip en zien, terwijl hij, zoomin als ikzelf, ooit verwaand over zijn met hem meegeboren kunstenaarschap sprak. Ik voelde psychisch, dat wij beiden eenvoudigen van hart waren, maar dat het ons, vóór alles, te doen was om ons werk, en dat wij dus beiden evenzeer afwerend niet, maar kalm-gelaten kijkend stonden tegenover het vreemde komplex, dat de wereld heet, en dat wel hoogst interessant was, maar toch niet zoozeer aanpassend bij ons eigen persoonlijk, onbewust willend doen. Noch van Looy, noch ik, konden verwachten noch zelfs dachten wij daaraan dat wij ooit eer of zelfs maar bekendheid, laat staan dan geld voor ons streven zouden oogsten, maar wel wenschte hij zoowel als ik, dat de wereld, dat is de pers, ons met rust zou laten en niet telkens over ons heenvallen en afkeuren, zooals zij tóen reeds deed, bij alles wat hij op het doek bracht en ik op het papier. Van Looy noch ik, en ook Witsen niet, streefden er naar om precies te zijn en te doen als de doorsnee-menschheid - Jan Veth door zijn afkomstig zijn uit een provinciestad, had daar veel meer het uiterlijk air van - maar wij anderen voelden onbewust, dat ons Nederland niet langer, zooals in vroegere tijden, het karakter van een oud-vaderlandsche kleine dorpsgemeente droeg, waarin iedereen achteraf of in het openbaar de anderen hekelt, alsof die andere de minst waardige en de verdienstelooste van allen zou zijn. Men schijnt elkaêr daar, in een dorp, tot op een haar te kennen, maar dikwijls is het dan volstrekt niet zoo, al verbeeldt men het zich van wèl, en allerminst kan dat het geval zijn, in groote steden, waar ieder uit den aard der zaak slechts

uiterst weinig van den ander wezenlijk ziet, en men dus bij het spreken over iemand's persoon af moet gaan op bedachte praatjes die door kwaadwilligen in de wereld zijn gebracht. En daarom vermoedelijk ook liet van Looy, die de wereld had leeren kennen, en tot de overtuiging was gekomen, dat zelfs ‘dikke’ vriendschappen op het einde heelemaal niets blijken te beteekenen, en ook dat de daaglijksche kritiek, door de weinig-wetenden, en onbewust tegen hun Meerderen geporteerden eveneens slechts heel weinig ‘om het lijf heeft’, daarom, zeg ik, liet de goede van Looy zich slechts uiterst zelden en dan nog heel weinig met de wereld in. Hij was natuurlijk als iedere waarachtige kunstenaar geenszins afkeerig van succes, maar nam het toch, als het kwam, slechts gelaten, rustig-prettig aan; doch haast zijn eenige streven bleef om schoonheid te genieten en ook zelf haar te scheppen en verder met wie hem zeer lief waren, in vrede voort te bestaan, werkend voor de toekomst, waarin hij altijddurend en niet meer door de dwaasheid aangerand, voort zou blijven leven, al zou ook zijn aardschheid zooals die van ieder eens voor goed verloren zijn. Hij was in dit opzicht zoo'n beetje als ik. Vriendelijk maar echt-stoïcijnsch gezind staarde hij de groote door niemand gewetene en dus telkens weer door onnoemlijk-vele sekten, wier eigene van andere aangeleerde of zelf-gevondene overtuiging voor hen en haar vele volgers, de volstrekte waarheid is, telkens weer anders voorgestelde Eeuwigheid rustig aan en stoorde zich aan den anderen kant ook nooit aan de schijnbaar kritische wijsdoenerijen die hij als ieder mensch en kunstenaar soms plotseling van geheel en al onbevoegden kreeg te verduren dus te verduwen. Hij bleef getrouw aan zijn eigen hoog Beginsel, om haar te minachten. Hij werkte eenvoudig door, omdat hij voelde, dat hij móest, evenals ik, levenslang dat ook zelf heb gedaan, hij om zijn binnenste door de werkelijkheid veroorzaakte visie's, ik om mijn innerlijk psychisch leven, mijn geestlijk voelen en denken en doen te schenken aan de velen of weinigen, die er dan pleizier in konden of zullen kunnen krijgen, terwijl hij er nooit, evenmin als ik, naar vroeg, want er bij zijn geheel oorspronkelijke praestaties nooit aan kon noch wilde denken of zijn geestlijke productie den bepaalden smaak van het oogenblik, een smaak, die telkens weer wisselt, behagen kunnen zou.

Jacobus van Looy was een sterk karakter, een echte man uit één stuk, die, al leefde hij en deed hij altijd innerlijk fijn-psychisch, toch niets om ‘diplomatie’ gaf en zich aan dat voorzichtig zich wenden of dwaas zich omdraaien, waar Jan Veth soms aan leed, nooit schuldig maken ging.

Het liefste wat hij deed, was stil dus ongestoord den heelen dag te werken aan wat hij in dit Aanzijn te doen had gekregen, namelijk aan de wereld alles te schenken wat hij in zich had en voelde te kunnen dus te moeten doen met zijn pen zoowel als met zijn penseel, gelijk ik zelf, op mijn eigen wijze daar óók steeds, van uit mijn innigste Binnenheid, naar gestreefd beh, en waar ik, in dit opzicht gelukkiger dan hij, nog zeer vele jaren mee hoop voort te mogen gaan. Want eerst nadat ik alles, wat door den psychischen Binnengrond dus Wil mijns nu nog opgeruimd en krachtig-levenden Menschzijns, uit mijn vreemd-subtiele Achterwezendheid naar me omhoog komt stuwen, volmaaktlijk zal hebben uitgedrukt, zal ik kunnen want mogen gaan voelen: hier op deze zonderlinge Aarde is mijn taak thans eindelijk volbracht, en kan ik dus want mag ik mij vreedzaam want geleidelijk terug laten glijden in het door iederen waarachtig-intelligente gevoelde maar voor eeuwig onbepaald blijven moetende, waarin eens alles van de menschheid voor altijd weer vergaat, en waarin thans ook hij, van Looy, die prachtig-persoonlijke schepper met zijn dubbeloppe want tweevoudige en door en door echte begaafdheid als een schaduw lijkt verzweefd.

* * *

Van Looy was voortdurend, evenals ik, een onnoozel kind in deze wereld, zoodat hij geen mensch iets misgunde, 't zij van voorspoed of roem, 't zij van bijzondere geestesgaven of intiem geluk. En hij, zoowel als ik, kwamen er dus inwendig nooit toe om anderen of elkander te ‘bedillen’, zooals dat onder artiesten maar al te veel gebeurt, zoodat er dan ook, in onzen sporadischen omgang met elkaêr, nooit een scherp woordje van den een naar den ander kwam vliegen, ja, zelfs geen kwade blik uit onze onbevangen oogen den andere trof.

Maar niettemin had hij uit den aard der zaak, want als iemand, die van kindsbeen een veelal hard leven achter den rug had

gehad, een nog veel stugger dan mijn stil in zichzelf vordrende peinzing, over alles en allen, een stil-intuitieven kijk op al soort van menschen en sprak hij dus wel eens een heel enkel keer snel en luchtig met een paar woorden, doch innerlijk-vast, een scherptreffend woord over den een of ander, ondanks hem zelf, uit, waarbij ik dan als ik die menschen óók kende, tot mijn verrassing gewaar werd, dat ik vroeger uit mijzelf reeds minder scherp, doch vrijwel eender in mijn eigene Diepte over die lieden was gaan oordeelen, maar het dan weer voor mijzelf weg had gemaakt. Maar als hij dan plots zoo iets gezegd had, sprak ik er met niemand verder over - ik was nooit een praatvaêr, evenmin als hij - doch kreeg wèl het prettige gevoel, dat ik zelf den door hem kortweg gekarakteriseerden mensch niet geheel en al averechts had aangevoeld. Maar ook hèm, van Looy, zei ik dat niet. En hij verlangde dat ook niet. Want hij noch ik wilden noch konden ooit ‘kwaadsprekend’ wezen, doch als ik weer van hem weg, naar mijn woning ging, dacht ik wel eens stil in mijzelf: ‘Wat heeft die Cobus, ondanks zijn schijnbare losse eenvoudigheid, een scherp-psychisch verstand en dus een van-zelf indringenden kijk op vele lui.’ Zonder bewust willend met zijn spiedend verstand alle dingen waar te nemen, en er dan schijnbaar logische konklusie's uit te trekken gelijk Veth dat veelal deed, was van Looy, als geniale, een spontane naïeve voeler en ziener en doener, maar bezat hij tevens een rechtuit-vaste, kalm-zakelijke gemoedelijk voelende psychische redelijkheid, die van zelf tot objektief oordeelen kwam in zijn allerdiepsten onbewusten hypergeestlijken ondergrond.

En dáárvoor heb ik levenslang een mij in dien alouden, dien allereersten Nieuwe-Gidstijd diep-in nog niet volkomen duidelijk worden kunnende menschlijke sympathie voor van Looy gevoeld. Want hij was een alles vreedzaam-episch ziende, en ik veeleer een in mijn rustig-hooge oogenblikken elk ding breed-wijsgeerig beschouwende natuur. Maar nu ik langzamerhand, door zijn mij stil-diep ontroerend vergaan zijn, zijn echt-psychische menschlijke Diepte van zelf beter ben gaan begrijpen, voel ik sterker de overeenkomst, in het allerbinnenst psychische tusschen hem en mij, dan ik dit vroeger wist te doen. In mij, zoo goed als in hem. vallen de dingen der buitenwereld van zelf, dus zonder dat wij

dit expres willen, precies en zuiver neer, zooals zij in hun innerlijke essentie zijn.

Maar, terwijl die uiterlijke aanschouwing en innerlijke doorvoeling, die half buiten mijn Bewustzijn om want niet door mijn daaglijkschen wil in mij neervielen en blijven vallen, diep-in nog voor later bewaard liggen, en voor een ander deel, ook lagen totdat zij plotseling, door de een of andere van buiten af mij genaderde soms heel toevallige aanleiding weer in mij omhoog komen stuwen, en ik dientengevolge zuiver-realistische en ook doordringend-psychische tafereelen kan schetsen, hetzij in proza, hetzij in vers, uit de authentieke geschiedenis der onderling zeer verschillende, ja soms lijnrecht onder elkander tegenstrijdige Tachtigers - ik deed dat reeds vroeger een aantal malen en hoop dit voort te mogen zetten tot het eind van mijn, hoop en verwacht ik, nog lang duren kunnend want veelal rustig diep-gezond en dus sterk aardsche Bestaan, zóó ging het ook bij van Looy, dien grooten sterk-zienden en mooi-puur voelenden realist.

Hij zag, als buiten zijn eigen daaglijksch Zijn om, alle dingen, die hij gewaarwierd in de natuur of het menschlijk leven, met zijn eigen klare pure onbewuste psyche van zelf, maar ging dan niet zoo sterk als ik krachtens mijn eigenen onbewusten wil steeds gedaan heb, zijn personen innerlijk voor zichzelf fijn napluizen - dit had voor hem vermoedelijk ook niet de moeite geloond, daar de menschen, die hij schetste tamelijk simplistisch waren van aard, - neen, hij gaf ze, zooals hij hen zag op zijn eigene magnifiek-plastische wijze, doch met meestal een korte aanduiding slechts van hun, zooals bij het meerendeel onzer soortgenooten vlak onder de hersenschors zich makkelijk bewegen blijvend psychisch Bestel.

* * *

Cobus van Looy was altijd een zeer persoonlijk mensch, een temperamentvol individualist, en dus nooit is hij een ‘kuddedier’ noch zelfs een ‘kuddeleider’ geweest. Hij had van uit zijn buitengewoon sterke geaardheid en fijn-psychisch temperament, zijn volstrekt-eigenen kijk op alles en op ieder, dien hij kende. Objektief-goedig en nooit sterk pro of contra naar buiten, ja, eigenlijk een beetje onverschillig-minzaam in zich zelf de schou-

ders over hen ophalend, bezag hij hen, doch zweeg, want veel sprekend en lang redeneerend is hij nooit geweest. Doch, dat hij diep in zich zelf vaak spontaan over hen dacht en zoodoende tot een naief maar altijd onbevooroordeeld-zuiver en menigmaal treffend juist inzicht over hem komen kon, is mij menigmaal gebleken, als ik met hem saamzittend en over allerlei kwestietjes iets loslatend, in den eersten Nieuwe-Gidstijd, terwijl hij mij dan rustig, als zelf absent aankeek, soms plotseling tot mijn verrassing, een kort karakteristiekje uit zijn mond hoorde komen, met een vlug-gesprokene vijf-en-twintig woorden waaruit mij bleek, dat in essentie zijn opinie geenszins van de mijne verschilde, maar dat hij alles veel meer nuchter, zakelijk en dus ook precieser zag. Van Looy en ik beiden zagen de menschen om ons heen, intuitief dus heel van zelf, aan, zooals zij eigenlijk in hun verste Wezendheid waren. In de toekomst, die thans het heden is geworden, is het uitgekomen dat die lieden waren, zooals zij mij vroeger vaak reeds leken, maar terwijl ik toen lyrisch en inwendig wijsgeerig peinsde en op mijn bevindingen doorging, hield hij stil bij de feiten en richtte hij zich kalm daarnaar in zijn gedrag tegenover die lui. Van Looy voelde zoo goed als ik de menschen aan, zooals zij inwendig waren, met, om eens zoo te spreken, de voelsprieten zijner ziel, maar hij was nooit, zooals ik in dat opzicht vroeger dikwijls zijn moest, een hartstochtelijk lyricus met meditatieve neigingen, neen, hij was een diep-in, evenals de jonge Willem Kloos, alles van binnen zuiver aanvoelend, maar dan in tegenstelling tot mij, als epicus alles rustig aanvaardend, en binnen-in met zichzelf alleen genoegen nemend mensch.

Een waarachtig lyricus, dus iemand, die hartstochtlijk gestemd wordt door dingen of lieden buiten hem en dan zijn innerlijke emotie stormend bewogen uitzingt is de wijze, want het onzinnige gedoe der andere menschen inwendig volkomen aan zijn laars lappende Cobus nooit geweest. Maar daar hij een kalmsterke en toch diep-in als-kinderlijk-fijn geblevene gevoeligheid van ziel bezat waar ieder eerbiedig-zwijgend het hoofd voor heeft te ontblooten, zijn deze verzen van hem spontaan kunnen worden tot de vredig subtiele in deinende maat bewogene weergave van een deel zijns persoonlijken mensch-zijns, voor zoover hij daar in zijn stevig episch werk niet zoozeer aanleiding toe vinden kon.

Van Looy bleef altijd beelden - inwendig was hij zoo, en is daarom ook schilder geworden - en zoo doet hij dan ook dikwijls in zijn poëzie. Lees b.v. maar voorzichtig dus woord voor woord oplettend het op bladzijde 77 beginnend en dan iedren psychischen lever ongetwijfeld ontroeren zullende gedicht.

Van Looy zit vermoedelijk des avonds in zijn kamer en mijmert dan op de volgende wijs:

> 'Een droom van stilte nu de lamp brandt klein -
> Zwachtels van nacht, te betten hel geschijn
> Des langen dags in zijn zeer scherpen schijn....'

Wie dit met zijn psyche hoort en aanschouwt ziet den Dichter hier in zijn met zijn geest alleen zijn willende, rustige afzonderlijkheid vreedzaam zitten, los van al 't omringende, hoezeer hem dit ook bevalt. Maar hij wil zich nu zijn diepste psyche bewust maken, waar hij den heelen dag door geen kans toe heeft gezien. Hij voelt ver van binnen zijn eigenste Eenzaamheid die iedere groote want zuiver-voelende en tot zijn eigen innerlijkste zielediepten en den afgrond dáár weer achter kalm-sterk door te dringen wetende Persoonlijkheid vaag-ontroerd, ja, bijna schrikkend gewaarwordt en in die mystische Diepte gedaald en zich van daaruit alles bewust makend, ziet hij zijn nimmer-eindigende levensmoeite, waar hij natuurlijk onderdoor zijn spontaan en naief daaglijksch zwoegen nooit aan denkt, als met één plotselingen oogopslag aan, en hij, de Dichter mijmert, met gedempten toon zingend:

> 'O, pijn van 't hart bij elken zwaren stap
> Dien 't mensch-kind zet bij 't stijgen op de trap
> Waar zooveel loopen met een ijl gesnap.'

Dit beteekent: de kunstenaar, die tevens een psychisch begrijper is, (zooals van Looy dat was) wil steeds hooger komen (niet maatschappelijk of finantieel, al blijft vordering in deze beide gevallen altijd aangenaam), neen, inwendig wil hij met zijn alles ziende en wetende allerbinnenste oerkracht vreedzaam boven alles uitrijzen, ook boven zijn eigene aardsche Zelfheid, al voelt hij zich dan ook op die als metapsychische hoogte absoluut alleen.

Hij haat daar niet, maar lieft ook niet: hij wil alleen maar boven alle begeerten, ja zelfs boven wenschen uitgekomen alles, het heele aardsche leven en evenzeer zijn eigen daarin bestaan moeten objektief zien, met zijn verste Inwezendheid, zonder dat hij verder eenig mensch 't zij ten goede, 't zij ten kwade, al te ernstig opvat. De eene van hen zegt dit, en de andere weer heel iets anders, maar al dat gepraat slaat daar niet meer bij hem in.

Van Looy gaat verder:

> ‘En die schier elk begint met grage vaart:
> Schittren geen sterren, 't rappe stijgen waard?
> 't Luchtigste hart naar hooger zich vervaart,
> Op gaan wij allen, zij het ook in waan,
> Zij het in volgen of in vóóropgaan
> Treedje voor treedje of met veel overslaan.’

De jonge man begint stevig-rustig en gaat den Levensberg op naar allerlei mooie dingen, die hij ziet, al is het zeer best mogelijk, dat wat hij zelf wil, en wat alle anderen, op hun eigen wijze, óók willen, in den grond der dingen volstrekt geen waarde heeft, ja, geen waarachtig stijgen is, (‘zij het ook in waan’). Want aan de menschen heeft hij niets, immers zonder dat zij zelf iets weten of begrijpen van hem noch van zichzelf, blijven ze allemaal aan zijn ooren zeuren: de eene heeft deze aanmerking en de andere weer een andere en met gerechte reden houdt zijn ziel zich dus strak-gesloten voor al dat gepraat. Want of hij er al naar luistert, het geeft hem niets: al die tegenstrijdige oordeelen zouden hem alleen van den wal in de sloot kunnen brengen, want zijn eigen goed en mooi en rechtuit voortworstelen op zijn eigenen, hem door zijn Diepte voorgeschrevenen levensweg kunnen verzwakken en dus vertragen:

> En als in vlucht reikend de helling op:
> - Geluk'ge gij, die in jammer tob -
> - Haaster waartoe? Gij komt wel op den top. -

Zóó hoort de echt van uit zijn binnenste Wezendheid strevende, die hem nu eens wilder en dan weer voorzichtiger, nu

eens sneller en dan weer langzamer stuwt, de om hem zijnden praten: zij allen willen hem, voor de voldoening van hun eigen zèlf willen maar niet kunnen, dus ijdelheidswege tegenhouden:

> ‘Zoo roezen woorden, waar wij allen stijgen
> Kalm of gezwind, sterk of neer aan 't zijgen
> Allen te gaer naar waar niets gloort dan zwijgen.’

Van Looy beschouwt hier blijkbaar het leven als iets van minder belang te zijn, in vergelijking met het einde, waarin het uitloopt, en dat het Eeuwige is, dat altijd zwijgend is en dus onbepaalbaar blijft.

Dit gedicht, dat vermoed ik, het hoogste is wat de groote auteur ooit op het papier heeft gebracht, doet ons zelf zwijgen: wij groeten slechts met stille inwendige veneratie zijn, door zijn altijddurend werk in alle verdere tijden leven blijven zullende nagedachtenis.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XIV.

Parodieën.

Men zegt, dat het teekenen van parodieën een geheel aparte kunst is op zichzelf.

Het *schrijven* van parodieën is dat zeer zeker!

Het schrijven van parodieën, van 'snaaksche stijl-variatiën', zooals mevrouw Laman Trip-de Beaufort ze noemt met een gelukkige woordvondst, - kan beschouwd worden als een grap en zelfs als een volkomen onschuldige grap. Kan dat óok met geteekende parodieën? Onzes inziens neen! De caricaturist kiest zich een slachtoffer, bestudeert diens zwakke punten en vermeit er zich in juist die zwakke punten naar voren te brengen, en hij doet dit, opdat de *galerie* lachen kan, maar wie *nooit* lacht, dat is de mishandelde zelf. Ja, deze uitdrukking is misschien niet kwaad: de teekenaar-parodist *be*handelt niet zijn sujet, hij *mis*handelt het. Een persoon met een grooten neus *wordt* enkel neus, iemand met een vooruitstekende onderlip *wordt* enkel onderlip. De caricaturist haalt het leelijke, het onbelangrijke, het beter-verzwegene naar voren, en legt er een boosaardigen nadruk op. Voor wien is dit van eenig nut?.....

Parodieeren, caricaturiseeren is een kunst ten behoeve der vijanden van den betrokken persoon. De lach, die deze producten verwekken, is er een van Schadenfreude, van hoon. En het succes, dat ermee bereikt wordt, is op een goedkoope, gemakkelijke, dikwijls onwaardige wijze verkregen.

Maar..... ook in de parodie bestaan er graden. Er *zijn* gemoedelijke parodisten (zooals bijvoorbeeld Ton van Tast) wier oeuvre wel het natuurlijk resultaat schijnt van een, alles door een lachbril

zienden, opgewekten, goedig spottenden, rumoerig langs de dingen heenstormenden geest. Hier zit dan ook werkelijk de bedoeling vóór, om te amuseeren, om de dingen in een vermakelijk daglicht te stellen, en geen der gecaricaturiseerden zal er zich beleedigd of verontwaardigd door voelen.

Overigens is o.i. parodieeren een uit subjectieve motieven ontstane kunst: uit hekelzucht, uit animositeit, uit sarcasme, uit eenzijdige critiek, uit een te scherp en tegelijk te begrensd observatie-vermogen, - is dus dikwijls, zooals alle tendentieuse kunst ietwat bedenkelijk en onzuiver, - de groote kunstenaars, die haar hebben beoefend, niet te na gesproken!.....

Hoe geheel anders staat het met de geschreven parodie. De geschreven parodie stamt uit een fijn en schrander brein, dat bovendien nog begiftigd is met een zeer subtiel onderscheidings-vermogen en een constructieve capaciteit. Om niet te spreken van de enorme en degelijke belezenheid, die de parodist moet bezitten, en de geestigheid, waarover hij dient te beschikken.

Het is eigenaardig, dat er in het stugge, ietwat harde Holland, met zijn trage, weinig lenige zwaarte-van-geest deze luchtige kunst verschillende malen beoefend is met uitstekend succes. Daar hebben we ten eerste Cornelis Veth met zijn Prikkel-idyllen; voorts moet hier genoemd worden Dop Bles, die onder den schuilnaam van Ronselaar Brevier, jarenlang in *De Hofstad* een Internationale Bloemlezing gaf, waarin hij, met een intrinsieke knapheid, een diep indringingsvermogen en met verbazingwekkende expressieve qualiteiten, proza en poëzie gaf, geïnspireerd op beroemde, buitenlandsche voorbeelden.

Voorts kennen wij de imitaties van F. de Sinclair, en *last not least* de Parodieën van mevrouw H. Laman Trip-de Beaufort.

(Al de hierboven genoemde imitaties kwamen voort uit een speelschen, oolijken geest, die, zichzelven amuseerende, ook anderen amuseeren wou; van gansch anderen aard echter, - en deze blijven hier daarom buiten beschouwing, - waren indertijd bijvoorbeeld de op Jacques Perk uitgebrachte parodieën, die men niet anders kenschetsen kan, dan als het instinctmatige verzet van de imponente middelmatigheid tegen het genie, dat verre boven haar staat.)

* * *

De imitaties van F. de Sinclair beslaan een geheel boekdeel; (getiteld: Een prijsvraag in de hel, dat indertijd werd uitgegeven door de firma Van Holkema en Warendorf te Amsterdam). De schrijver stelt het voor, alsof eenige auteurs, na hun verscheiden, aangeland zijn in het voorportaal van de hel, waar hun een prijsvraag te beantwoorden wordt opgegeven, om er een schets van te schrijven (de eerste prijs krijgt het beste plaatsje in de hel en zoo vervolgens) met het volgende onderwerp:

Een oude man, een jonge gade, een dochter, en een dinger, welgevallig in het oog der gade, naar de hand der dochter.

De auteurs, die deze prijsvraag heeten beantwoord te hebben, zijn Louis Couperus, Israël Querido, Jeanne Reyneke van Stuwe, Felix Timmermans, G. van Hulzen, J.H. Speenhoff en M.J. Brusse. Elk van hen heeft op zijn wijze de opgave uitgewerkt (Speenhoff in dichtmaat). Van elken schrijver werden de meest karakteristieke eigenschappen in dit werk naar voren gebracht, en men moet erkennen, dat F. de Sinclair met meesterschap zijn materiaal heeft behandeld, en dat deze beelden waarlijk zijn geboetseerd *d'après nature.*

Om met succes in dit imitatieve genre te kunnen slagen, moet men zelf een literair artiest wezen en zichzelf volkomen onder contrôle hebben. Want heeft men dit *niet,* en laat men dus onbeheerscht zijn pen maar gaan, dan komt er niets van het procédé terecht. Knapheid, smaak, bezinning en intelligentie zijn voor den imitator eerste vereischten.

Imitation is the highest form of flattery, zegt het Engelsche spreekwoord, en ofschoon natuurlijk niet in bovengenoemden zin bedoeld, kunnen wij het ook zéér stellig op het hier voorafgaande van toepassing brengen. Want, geïmiteerd te worden, zooals de Sinclair het deed en zooals ook thans werd gedaan door mevrouw Laman Trip, bewijst, dat de geïmiteerden origineel en karakteristiek genoeg waren, om te *kunnen* worden nagevolgd, en in hun werk een uitgesproken, oorspronkelijke individualiteit vertoonden!.....

In de ‘snaaksche stijl-variatiën’ van mevrouw Laman Trip-de Beaufort (verschenen bij C.A. van Dishoeck te Bussum) gaat de geestige schrijfster aldus te werk.

Zij kiest zich een thema en laat dit door verschillende auteurs, elk op zijne of hare wijze, behandelen. Zij begint met:

De dominee van Urk moest op Schokland gaan preeken,
Maar door het razen van de zee had hij zijn tekst vergeten.

en doet deze regelen dan quasi vertolken door Vondel, door Rhijnvis Feith en door Augusta de Wit (des noms bien étonnés de se trouver ensemble!) maar de manier, waarop mevrouw Laman Trip het doet, is wezenlijk allemachtig aardig. Wij krijgen een kort, pittig hekelvers in den trant van Vondel, een wijdloopige, gevoelerige beschouwing van Feith en een modern, pittoresk stuk proza à la Augusta de Wit.

Dan zijn wij in het Mauritshuis bij Rembrandt's David en Saul, en hooren hoe dit schilderstuk becommentarieerd wordt door een paar personen van Frans Coenen en door Fliérefluiter en Merijntje Gijsen. Volgt:

Moriaantje, zwart als roet.....

als Moriânicos dichterlijk geïnterpreteerd naar Couperus, als Morrejan ruig verbeeld naar Querido; en ten slotte krijgen we een reeks plastieken van:

Jan, mijne man, wou ruiter worden.....

in den geest van Hieronymus van Alphen, van Lodewijk van Deyssel, van Ary Prins, van Arthur van Schendel, van Dirk Coster, van Henriëtte Roland Holst, van Ina Boudier-Bakker, van Jan Greshoff en van Jo van Ammers-Küller.

Natuurlijk is de eene parodie wel eens wat beter geslaagd dan de andere, maar over het algemeen moet worden erkend, dat mevr. Laman Trip een gelukkige keuze heeft gedaan, en meestal in haar opzet volkomen is geslaagd. Haar bedoeling is geweest, zich een onschuldige scherts te veroorloven, en het komt ons voor, dat de behandelde auteurs zelf, voor zoover nog in leven, in deze imitaties evenveel schik zullen hebben als het lezende publiek. Met een lachend gezicht reikt de schrijfster ons een ruiker kunstbloemen over, waarin echte ‘kinderen Flora's’ op bedriegelijk-natuurlijke wijze zijn geïmiteerd, als producten van een vlotten, vaardigen, goed-observeerenden, en scherp-van-geheugen-zijnden geest, - en het publiek kan niet beter doen dan deze goed-gelukte grap eveneens met een lachend gezicht te aanvaarden!.....

N.G.

Theo en Vincent van Gogh.

Alles *om, van* en *aan* een beroemd man is belangrijk, - en nu de bij zijn leven zoo doodarme en diep-ongelukkige Vincent na zijn sterven zóó wereldberoemd is geworden, dat zelfs zijn werk wordt nagemaakt, - nu verlangt het publiek met gretigheid, alles wat met hem in verband staat, te leeren kennen. Een interessante man, die Vincent! *on comprend toujours l'artiste après sa mort,* en het is zoo onderhoudend en verkwikkend, te lezen, hoe een groot kunstenaar geworsteld heeft met ziekte en gebrek en rampzaligheid! Dat schijnt nu eenmaal het lot van de, door de Muzen begenadigden, dat hun tocht door het leven er eene door spitsroeden is, en dat zij dikwijls failliet gaan, of op 80-jarigen leeftijd provoost aan de bank van leening moeten worden, of eindigen in een ziekenhuis of sterven op stroo. Wat kan men er aan doen! C'est la vie. De bij hun leven gesteenigden (Shelley, Verlaine) gaven aan de menscheen schat van schoonheid, waarvan het eene geslacht na het andere in verrukking geniet, - en vindt de kunstenaar niet altijd de belooning in zichzelf?.....

Door de goede zorgen van de Wereldbibliotheek, die de drie deelen brieven van Vincent aan zijn broeder Theo uitgaf, zijn thans ook de brieven van Theo aan Vincent verschenen. Ter completeering zeer belangrijk, en ook op zichzelf, om de groote en warme liefde, die er heeft bestaan tusschen deze beide broers. Ze zijn ontroerend van menschelijkheid, deze epistels, en men kan ze niet zonder aandoening lezen.

Johanna, de vrouw van Theo, vereenigt haar genegenheid met die van haar man, en ze schrijft ook aan Vincent de hartelijkste brieven. Na haar dood in 1925, kwam de correspondentie in handen van haar zoon Vincent, die ze thans heeft uitgegeven, en voorzien van een notitie over zijn moeder, die deze kloeke, verstandig-gevoelige vrouw alle eer aandoet.

Ikzelve heb mevrouw van Gogh-Bonger (toen nog mevrouw van Gogh, later hertrouwde zij met Johan Cohen Gosschalk, schilder en kunstcriticus) persoonlijk gekend en haar mooi en flink karakter leeren bewonderen en waardeeren, gedurende een verblijf te haren huize op Villa Helma in de Koningslaan te Bussum. Aan deze dagen heb ik de prettigste herinneringen behouden. Mevr. van Gogh stond

aan het hoofd van een pension en wist haar gasten werkelijk een tehuis aan te bieden. En tegelijkertijd was zij voor haar zoontje de liefste en zorgzaamste moeder, terwijl zij zoodanig met haar tijd wist te tooveren, dat zij haar lectuur kon bijhouden en jarenlang het feuilleton in *De Kroniek* van P.L. Tak verzorgde, en dit alles op voortreffelijke wijze deed. De korte verhalen vertaalde zij uit het Fransch, Duitsch of Engelsch, en zij deed dit op een wijze, die bewees, dat zij volkomen haar talen beheerschte. Zij schaakte goed, bezat een algemeene ontwikkeling, en toonde zich in alles de vrouw, die de menschen en het leven heeft leeren kennen, doch daardoor haar eigen geestkracht heeft voelen verhoogen en ruim en fijn van inzicht en begrip is geworden. Vooràl de opgewektheid van haar temperament, haar nooit-bij-de-pakken neerzitten, haar energieke voortvarendheid, haar veerkrachtige, goedgehumeurde gemoedelijkheid deed zoo weldadig aan.

En zeer stellig verdient het, dat in deze editie een, (zeer goed!) portret van haar verschijnt, want (men merkt het uit deze brieven) sinds het begin van haar huwelijk heeft zij voor den naam van Vincent geijverd en gewerkt. Villa Helma hing vol van de werken van den te-laat beroemden schilder, en jaren lang is zij bezig geweest met het uitzoeken en rangschikken der brieven van Vincent. Alle proeven corrigeerde zij, ook die van de Duitsche uitgave, en haar illusie was, ook een Engelsche uitgave te bezorgen. Zij had, toen zij stierf, 265 brieven in het Engelsch vertaald!

Na het overlijden van haar man (haar huwelijk had haar nauwelijks twee jaren van onverdeeld geluk gegund) verliet zij Parijs, om zich te Bussum te vestigen, en aldaar te voorzien in het levensonderhoud van haar en haar kind, met ‘quelques meubles’ en een groot aantal schilderstukken. (Een typische bizonderheid is de volgende. In haar serre had zij een groot gebrandschilderd raam laten plaatsen, een herder met schapen voorstellende. Aan één kant was dit kostbare raam defect, en lachend vertelde zij mij: ‘Bij mijn verhuizing naar Holland heb ik alles zelf ingepakt, behalve dit raam; dat durfde ik niet zelf te doen en droeg het op aan een emballeur, en *het eenige* wat onderweg schade leed, is juist dit raam geweest!’)

‘Quoique ma mère fût très occupée par les soins de son ménage, mes souvenirs d'enfance me la présentent entièrement dévouée à

moi. Elle arrangeait ses journées de sorte que pendant l'après midi elle trouvait le temps pour s'occuper de moi. Je n'aurais pu désirer de meilleure maison maternelle et de jeunesse plus heureuse.'

Zijn deze woorden van den zoon niet een schoone getuigenis voor de vrouw, die voor haar kind en voor den naam, dien hij droeg heeft gewerkt, zoo lang haar het leven was gegund?.....

Deze brieven staan vol interessante bizonderheden over verschillende personen, meest schilders, en hun uitspraken; over Theo's gelukkig bestaan met zijn jonge vrouw, en natuurlijk met allerlei details over het leven van Vincent. Allen, die belang in dezen stellen, zullen dit boek (met portretten versierd) willen bezitten,

Met een curieuse critiek van den ouden Israëls over het werk van Vincent van Gogh zullen wij besluiten. In haar dagboek schrijft mevrouw van Gogh:

Avec de l'interêt j'écoutais l'opinion du vieux Israëls; il y avait des tableaux qu'il trouvait beau. Mais il dit, qu'il faut distinguer entre les choses qui se prêtent à être peintes et celles qui ne s'y prêtent pas.

JEANNE REYNEKE VAN STUWE.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Terwijl men voor Japans expeditie in Mandsjoerije in de chaotische toestanden, welke er heerschen, en die er het vreedzame en ordelijke leven onmogelijk maakten, althans de verontschuldiging kon vinden, dat het voor zijn noodzakelijke en economische expansie dit groote land noodig had, en er een weldadige taak kon vervullen, waaraan het reeds een begin heeft gemaakt, door het land volkomen 'onafhankelijk' (?), ook van Japan, maar zelfstandig en los van China, te verklaren, is zijn aanvallend optreden in Shangay en daarachter volkomen onverdedigbaar. Het is dit temeer, omdat deze oorlog zonder zoo genoemd te worden tusschen China en Japan plotseling zoo fel oplaait, dat de groote mogendheden, die er exterritoriale gebieden hebben te verzorgen, zoo niet te verdedigen, door het machtige oorlogsapparaat, dat Japan op China heeft afgezonden, oogenschijnlijk verschrikt werden, en haar grootste en machtigste kruisers bemand met talrijke legerscharen en bewapend met sterk oorlogsmateriaal naar Shangay zonden: een tragi-comedie, welke de felste kinnebakslag genoemd mag worden, door de Westersche groote machten ooit ontvangen van een Oostersche groote macht, welke, wat men haar kan verwijten, de erkenning verdient, dat zij moed heeft en, eenmaal in een avontuur, voor niets terug deinst. Geheel anders dan de grootsche Westersche strijdkrachten, nu voor Shangay verzameld, die voor alles terugdeinzen door het besef dat de geringste onvoorzichtigheid de complete vernietiging van het Westersche gezag in het Oosten, toch al niet veel bijzonders meer, kan

veroorzaken, doet Japan, welks krijgsleiding niet meer schijnt te gehoorzamen aan het burgerlijk bestuur te Tokio, wat zij noodzakelijk acht om haar steeds hoogmoediger eischen aan de Chineesche regeering kracht bij te zetten. Japan doet volkomen wat het wil, en neemt zelfs niet meer notitie van de papieren protesten, nu door dezen consul, dan door anderen ingezonden, gelijk het ook geen notitie neemt van de bedreiging der Vereenigde Staten, dat het den door Japan in Mandsjoerije geschapen toestand nooit ofte nimmer zal erkennen. Ofschoon Soviët-Rusland geneigd schijnt Mongolië aan de nieuwe republiek cadeau te maken, is het de vraag of de regeering te Tokio op dit geschenk erg gesteld zal zijn?

Ik herhaal: dit alles heeft iets van een tragi-comedie, waarin de schuchtere Volkenbond de slagen ontvangt, juist op het oogenblik, dat hij voornemens was der wereld te toonen hoe goed zijn willen was om den oorlog, zoo niet voortaan onmogelijk te maken, dan toch te fnuiken. De gebeurtenissen te Shangay: oorlog zonder den naam, hebben der wereld getoond, dat de Volkenbond eigenlijk niets anders is dan een hersenschim, een droom, doch waarin de Westersche Wereld gelóóft omdat de bond het eenige is, waaraan zij zich kan vastklemmen in den om haar heen dreigenden baaierd. De twee oorlogvoerende partijen zijn er lid van, en zetten met veel Oostersch suiker-gepraat de tragi-comedie te Genève voort, en ook de heeren dáár fronsen de voorhoofden, en doen of zij ernstig verstoord zijn over Japans gedrag. Wat kunnen zij anders? Er is te Genève nu eindelijk sprake van Westersche bewapeningsvermindering, en Frankrijk is er gekomen met een aardig voorstel om de a s s e m b l é e te doen gelooven, dat het heelemaal niet denkt aan een militaire hegemonie op Europa's Vasteland. Met een royaal gebaar stelt het de machtigste elementen van zijn leger en vloot ter beschikking van den Bond, zoodat deze, zooals nu in Shangay, er gebruik van zou kunnen maken en een vuist krijgen om althans mee te dreigen. Echter er zijn enkele moeilijkheden: dit volkenbondsleger, deze volkenbondsvloot, in welk arsenaal, in welk versterkt kamp moeten zij worden geborgen, onder wiens bevel staan, tot tijd en wijle dat de Volkenbondsmilitaire en maritieme leiding het goed vinden

van hun kracht gebruik te maken? En indien alle volken, ook Noord-Amerika, dat nog steeds niet tot den Volkenbond behoort, zoo min als Soviët-Rusland, bereid zouden zijn hun contingent te leveren, zouden leiding en 'mannekens' ook bereid worden gevonden om op te trekken tegen eigen volk? Frankrijk's voorstel lijkt al te fantastisch, doch wanneer zijn militair bestuur daardoor den algemeenen en steeds dringender eisch naar bewapeningsbeperking denkt te voorkomen, dan ziet het de heeren van den Volkenbond aan voor naïver dan zij zijn. Voor elke natie een klein leger en zijn benoodigdheden, een kleine vloot tevens, maar daarnaast een groot repressief Bondsleger? En waar blijft dan de noodzakelijke bezuiniging? Mag men van een slimmen staatsvos als Tardieu gelooven, dat hij eerlijk gedacht heeft, dat hij de overige opnieuw te Genève verzamelde staatslieden met dit voorstel zou kunnen paaien? Grandi voor Italië, dr. Brüning voor Duitschland, Litwinof voor Rusland, Vandervelde voor België, l o r d Cecil voor Engeland, zelfs zijn eigen landgenoot Jouhaux, namens het 'Internationaal Vakverbond' brachten hem spoedig tot een helderder inzicht, dat men thans niet was bijeen gekomen om de bewapeningen te laten wat zij zijn: een vernietigende last voor alle volken, voortdurende bedreiging met den geesel van oorlog, om het gewicht van dien last nu eens op een anderen schouder te leggen, neen, lastontheffing was het waarvoor men thans was bijeen gekomen. En het was in het bijzonder Grandi, de jonge minister van Buitenlandsche Zaken in Italië, die deed uitkomen, dat de volken met niets minder tevreden zouden zijn dan met totale afschaffing van alle slagschepen en duikbooten; afschaffing van schepen, die vliegtuigen aan boord kunnen hebben. Te land: afschaffing van alle zware artillerie; afschaffing van alle vechtwagens. In de lucht: afschaffing van alle bombardementsvliegtuigen. In het algemeen: afschaffing van elken vorm van chemischen en bacteriologischen oorlog, voorts een herziening van de internationale overeenkomsten tot verzekering van volledíger en krachtige bescherming der burgerlijke bevolking. Doch wanneer men dankbaar, immers onder de gegeven omstandigheden is dankbaarheid gemakkelijk, moet erkennen, dat er ook in het Fransche voorstel tot vorming van een bondsleger een clausule voorkwam,

volgens welke het gebruik van brandbommen, bacteriën en giftige gassen zou moeten worden verboden, en dat geen niet-militaire terreinen onder vuur zouden genomen mogen worden, terwijl de burgerlijke bevolking beter zou moeten worden beschermd, dan mag men blijder gestemd, er nadruk op leggen, dat, zoo niet de vredesgedachte, althans de afkeer voor de verschrikkelijkste oorlogsuitwassen, toch een paar schreden vooruit heeft gedaan. Het kan immers ieder zijn opgevallen, dat in den 'oorlog' China-Japan, oorlog tusschen twee volken, welke, hoezeer zij in hun hart geestelijke waarden bezitten, niet behooren tot de bloem der tegenwoordige beschavingsopvatting, twee volken, die, indachtig aan de oorlogsmethoden van Ghenkis-c h a n en den 'Manken Timour', voor geen klein oorlogswreedheidje terug deinzen, nog niet gehoord werd van bacteriologische vergiftiging of van vergassing, zooals nog zoo vaak voorkwam in den verfoeilijken oorlog der tot waanzin gekomen Westersche volken, die zich toen niet ontzagen hun Oostersche achterban op te roepen om die te leeren hoe 'beschaafde' natiën tegen elkaar oorlog voeren. Neen, van dergelijke geraffineerde oorlogswreedheden heeft men in het verre Oosten nog niet gehoord, en daaruit zou men misschien mogen afleiden, dat voortaan ook de Westersche legerleidingen er geen gebruik meer van zullen maken.

Hoe dit nu verder te Genève en te Shangay zal afloopen is een vraag, welke beantwoordingsmogelijkheid in de toekomst ligt. Wij leven toch wel waarlijk in een grooten tijd, een tijd zwanger van geweldige levensvragen, waarbij het gewicht van gebeurtenisjes als het aftreden van Laval en zelfs de waarschijnlijke a.s. herkiezing van maarschalk Hindenburg als Rijkspresident, hoe gewichtig voor hun volken ook, in het niet verzinken.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk
(Vervolg van blz. 235.)
La Vagabonde. *(Vervolg.)*

Het leven eener mime-danseuse, met wat zij opmerkt en ondervindt, wordt ons door Colette in La Vagabonde wel heel duidelijk voelbaar gemaakt. Over zichzelve spreekt ‘Renée’ weinig. We zien haar zoo goed als nooit optreden, en met fijnen smaak vermijdt zij het, ons haar welslagen en haar successen op te dringen. Het is meer het leven in het algemeen, dat zij beschrijft, van het nomadenvolkje, dat nu eens hier optreedt, en dan weer daar, dat zich vagelijk aan elkaar verbonden gevoelt, maar eigenlijk onberoerend langs elkander henen gaat, want morgen, overmorgen kan het scheidingsuur slaan, waarna zij nooit meer tezamen komen.... ‘Comme le repos et la securité, la tendresse est pour nous un luxe inaccessible....’

De jonge man echter, dien Renée zonder meer de deur heeft gewezen, toen hij haar in haar kleedkamer hulde kwam bewijzen, laat niet zoo spoedig af. Bij verschillende gelegenheden ontmoet zij hem. Ook op een keer, als zij is aangezocht, om met haar collega Brague op te treden in een particulier huis, het huis van den broer van den Grand Serin (zooals zij den jongen Dufferein Chantal steeds in gedachten noemt).

Hij stuurt haar bloemen, en tracht nader met haar in connectie te komen, maar alles stuit af op Renée's grenzelooze

onverschilligheid. Het schijnt, dat haar ontzaglijke deceptie in haar huwelijk, haar immuun voor de liefde heeft gemaakt. Zij bejegent hem vormelijk vriendelijk, maar hij kan haar niets, maar ook volstrekt niets schelen, en dat toont zij hem duidelijk.

En toch, wanneer het Kerstmis is geworden, en zij geheel alleen zit in haar kamer, met druiven van een goeden vriend en bonbons haar gezonden door Dufferein Chantal, slechts in gezelschap van haar hond, dan heeft zij een knagerig-onvoldaan gevoel, een jaloersche verdrietigheid kwelt haar, als 'van een kind, dat men vergeten heeft, als er een partijtje gegeven wordt....' Maar dan kapittelt zij zich weer, en vraagt zich af: Wat had je dán gewild? Soupeeren met dezen of genen....? Neen! o, neen!.... En toch, wanneer zij in een dergelijke stemming is, dan neemt zij het aan andere menschen eenigszins kwalijk, dat zij pret hebben en gezellig samen zijn, terwijl *zij* alleeen is, en zich knorrig verkniest..

Zij heeft uit haar 'vroeger' leven een vriend overgehouden, de schilder Hamond, die ongeveer in dezelfde conditie verkeert als zij. Ook hij is verlaten na een kort huwelijksgeluk, en hij komt dikwijls bij Renée zijn bittere en zoete souvenirs savoureeren. Zij zitten dan zwijgend bij elkaar, elk in eigen gedachten verdiept, en het schijnt, dat dit sympathetisch zwijgen hen elk een beetje troost.

Zeer toevallig is deze Hamond een kennis van Maxime Dufferein Chantel. Zij spreken samen over Renée en Maxime bekent aan Hamond zijn steeds stijgende genegenheid.

En Hamond, als zeer goede vriend van Renée, en die het wèl met haar meent, denkt oprecht, dat hij niet beter kan doen, dan haar aan te raden, dezen braven jongen in haar bestaan te brengen. En als zij hem ronduit vraagt, of hij Maxime beschermt, antwoordt hij:

- Voilà l'amant qui vous faut, me chère! Bonne santé, ne joue pas, ne boit pas, fortune suffisante.... Vous me remercierez!

Renée gelooft niet aan een nieuw geluk. Zij staat volkomen cynisch tegenover den man, na de vreeselijke desillusie van haar huwelijk. En nu is juist het erge, dat zij in Maxime niets anders

ziet dan den *man.* Brague is een kameraad, Hamond is een vriend, maar Dufferein Chantal is niets dan een man, een robuuste, soliede, zinnelijk-gezonde man, die haar in geen enkel opzicht aantrekt. Hij is haar 'amoureux', hij is verliefd op haar, en hardnekkig houdt hij die verliefdheid vol; hij komt haar, op instigatie van Hamond, de armen vol rozen, bezoeken, hij blijft soms met Hamond eten *à l'improviste,* hij applaudisseert haar in de music hall, en hij is zoo verstandig, om bescheiden te zijn, niet indringerig, niet voortvarend, maar geduldig te wachten, te wachten.

Het is met Renée een voor mannelijke observatie zeer vreemd geval, doch elke *vrouw* zal Renée kunnen begrijpen. Zij voelt zich eenzaam, zij voelt zich zielig alleen, zij heeft heimwee naar iets.... naar wat? Zij zou zichzelve willen vergeten, om op te gaan in een ander, - haar leven is leeg en onbelangrijk, en zij weet het maar al te goed. Toch *kan* zij zich niet los-scheuren van de herinnering, die steeds als een last blijft wegen op haar geest, - zij heeft haar jongen levensmoed verloren, zij gelooft niet meer aan een nieuwe liefde, die *zij* zou kunnen ondervinden; als iemand, die zich deerlijk gebrand heeft, schuwt zij het vuur; zij *durft* niet denken aan een nieuwe toekomst, omdat zij daarin nieuwe ontgoochelingen, nieuwe smarten, nieuwe pijnlijke ondervindingen vreest.

Zij is niet meer het argelooze, verlangende kind, dat zich in de armen wierp van den eersten man, die zeide haar lief te hebben, en aan wien zij zich overgaf met lichaam en ziel, met geest en hart, met al haar faculteiten, met al haar wenschen; die de vervulling was van al haar kinderlijke illusies, in wien zij geloofde, op wien zij bouwde, met een volledig vertrouwen, zonder nagedachte en zonder voorbehoud....

Zij is thans een vrouw geworden van bijna vierendertig jaar, en het litteeken, dat zij van haar huwelijksleven met zich mededraagt, kan nooit vergroeien. Het funeste is, dat zij voortaan altijd *vergelijkt,* dat niets meer nieuw voor haar is, en dat het beeld van den man, die haar versmaadde, maar dien zij nooit heeft kunnen vergeten, omdat zij hem zóó heeft liefgehad, altijd als een schim om haar henen zweeft, en haar alle hoop en verwachting op een hernieuwd bestaan, belet.

Ja, wij vrouwen kunnen Renée's gevoelens medevoelen. De frischheid, de vertrouwensvolle innigheid der eerste liefde kan niet voor de tweede maal worden ondervonden. En de vrouw zal altijd het méeste liefhebben, hèm, die haar initieerde, - die de bloesem harer jeugd tot volle bloem rijpen deed....

* * *

Eens op een avond ziet Renée, dat Maxime, gecharmeerd door een bekoorlijk collegatje, deze langdurig applaudisseert. En dan....

O, Colette schrijft zoo ragfijn, zoo subtiel, dat er niet met ronde woorden staat, hoe Renée jaloezie in zich voelt ontwaken, doch *dit* zal toch wel de reden zijn, dat Renée dien avond voor de eerste maal haar handen laat in die van Maxime, - en, terwijl zij zijn vasten, warmen greep om haar vingers voelt, komt er een, in lang niet gekend gevoel over haar.... een verlangen, om zich eindelijk weer eens, toe te vertrouwen:

....à un ami, de m'appuyer un instant contre lui sans paroles, de me réconforter contre un être immobile et chaud, affectueux, silencieux.... O, jeter mes bras au cou d'un être, chien ou homme, d'un être qui m'aime....

En opeens vraagt hij:

- Renée! je huilt! Waarom huil je, Renée?

- Huil ik?

Ja, ja, hij heeft gelijk. Zij huilt.... het licht breekt in duizendkleurige stralen in de tranen, die aan haar oogen ontwellen...., en die zij snel afwischt, maar niet ontkent.... Zij huilt?.... zij, die in zóó lang.... in jaren.... niet heeft geschreid?.... Maar dan:

- Mon enfant chérie, wat is er, wat heb je?

Zal hij den kreet vergeten en de siddering, die haar doorvaart bij deze woorden? Mon enfant chérie.... Son premier mot de tendresse c'est: Mon enfant chérie.... Le même mot et presque le même accent que *l'autre*....

De herinnering heeft haar doorschokt als een physieke pijn. En als Maxime, die er natuurlijk niets van begrijpt, haar deemoedig vraagt, of zij dan nooit zal leeren een beetje van hem te houden, antwoordt zij:

- Ach, hoe graag zou ik 't willen.... hoe graag zou ik *kunnen* liefhebben.... Misschien, zegt ze, als ik terugkom van mijn tournée?.... (Een veertigdaagsche tournée door Frankrijk staat op haar programma). En anders: une très, très grande amitié..

Il secoue la tête. Wat geeft hij om vriendschap! Natuurlijk niets. Moi, je serais bien contente d'avoir un ami, un ami moins âgé, moins *fine* qu'Hamond, un vrai ami....

Zij beschouwt hem al lang als vriend. Gaarne vergezelt zij hem op autotochtjes buiten Parijs, graag is zij met hem in gezelschap, als hij haar met rust laat, en er niet over klaagt, dat (hoe goed gedefinieerd!) haar oogen *ne laissent pas entrer son regard....* maar verder.... als man, als minnaar is hij haar onverschillig. Toch, uit medelijden, biedt zij hem haar mond.... en.... als hij haar kust met hartstocht en teederheid tegelijk, dan.... wat gebeurt er met haar?.... dan plotseling ontwaakt in haar, de warme, voluptueuse zinnelijkheid, die zij gestorven waande, maar die in haar slechts bleek verdoofd. (Zooals de van het leven afgestorvene danseres Grusinskaja door een gepassioneerden kus tusschen haar schouderbladen tot nieuwe liefde wordt gewekt.) Renée's sensualiteit is het, die haar zich doet voelen, als aan hem onderworpen, en die haar doet gelooven, dat zij opnieuw als een gewillige slavin zich zal toewijden aan een man en tevreden wezen met *la place aux pieds du maître....*

* * *

Maar als Maxime weg is, begint in Renée de twijfel, de strijd. Houd ik van hem? vraagt zij zich af. Is dit nu liefde? Zij heeft bij zijn kussen een groot geluk ondervonden, maar zij weet, dat liefde en zinnelijkheid niet hetzelfde is. Houdt zij van hem? Is dit nu liefde....?

En dan, in diepen weemoed, denkt zij:

- De eerste maal.. toen twijfelde ik niet. Toen vroeg ik mij niet aarzelend af: is dit nu liefde? Hij! hij was het! die opeens alles in mijn leven werd. Aan wien ik me overgaf, zonder vragen, zonder restrictie en zonder angst. Aan hem heb je gegeven, wat men slechts eenmaal in het leven weg te schenken heeft: een volmaakt vertrouwen, een argelooze overgave, een

vroom gelooven, een verwonderde vreugde om den eersten kus, de ongereptheid van je ziel en je physieke virginaliteit.... Helaas, dat wat toen nieuw in je leven was, kan niet meer nieuw worden voor den tweeden keer....

Houd van Maxime, zooveel als je kan.... in de liefde telt niet anders dan de *eerste liefde.* En de eerste liefde is het meedoogenlooze noodlot der latere liefde. Probeer een nieuw geluk te vinden, probeer niet te vergelijken, probeer je niets te herinneren.... het is onmogelijk. Je eerste liefde heeft je bedorven voor alle latere aandoeningen.... en zal vergif gieten in elken dag van je nieuwe leven, want de eerste liefde is de eenige,, *le vrai, le seul amour*.... En hij, Maxime, zal nooit bevroeden, wat eeuwig tusschen jullie beiden zal blijven staan, - *qu'il te partage avec un souvenir*....

* * *

Renée's vriend Hamond pleit en blijft pleiten voor Maxime. Hij zou willen, dat zij met hem trouwde. En dan barst haar bitterheid uit, en alles wat vernederend en pijnlijk was in haar huwelijk komt naar buiten:

- Trouwen? weet je, wat dat is voor 'n vrouw? De man zegt: Wees de wrijfpaal voor m'n kwade humeur. Leg m'n goed klaar. Doe de knoopjes in m'n overhemd. Wees m'n gewillige hulp, zorg voor me, verdraag m'n luimen, maak me mooi voor 'n andere vrouw.... Kluts m'n ei, schud m'n kussen op, haal m'n pantoffels, strik m'n das.... vraag niet, waar ik zoo laat vandaan kom, ontvang de vrouw, die me charmeert, maak de veters van m'n schoenen vast....

En dan zegt Hamond een heel mooi woord:

- Och, Renée, zegt hij, je weet toch, dat in de liefde al die onbelangrijke dingen voor de vrouw symbolen worden, *symboles sacrés et révérés*.... Nu, nu je niet meer van hem houdt, zie je ze als leelijk en vernederend voor je zelfgevoel. Maar heb je me vroeger niet zèlf gezegd: Aimer, c'est obéir!....

En bedroefd moet Renée erkennen, dat hij de waarheid spreekt. En tegelijk weet zij, dat zij Maxime niet genoeg liefheeft, om ooit bij hem iets dergelijks te zeggen. Dat hij haar zinnelijk aantrekt, is niet genoeg om een geheele toekomst op aan te

gaan.... De sensualiteit is maar een heel klein onderdeel van *le désert illimité de l'amour....*

Tot dusverre heeft Renée het streng vermeden Maxime tot minnaar te nemen. Iets, een instinct, een stellige intuïtie, houdt haar terug. En ofschoon hij haar smeekt, haar tournée op te geven, zij gaat; en in dien scheidingstijd voelt zij, zal zij met zichzelve tot klaarheid weten te komen.

En inderdaad gebeurt dit ook. Zij correspondeeren samen. Bij Maxime wordt het Engelsche spreekwoord bewaarheid: *Absence makes the heart grow fonder....* bij Renée echter overheerscht haar intelligent verstand. Ik ben even oud in jaren, zegt zij in zichzelve, als hij, maar hoeveel ouder in gevoel en in levensondervinding! Hij.... is nog jong, nog naïef, hij is impressionabel. Hoe gemakkelijk kan het niet gebeuren, dat hij onder de bekoring raakt van een jongmeisje, een *jong* meisje.... en moet ik dan opnieuw de hel doormaken van de jaloersche, verlaten vrouw?.... Neen, neen! zij wil dat niet meer. Beter bijtijds te scheiden, nu er noch voor haar, noch voor hem iets onherroepelijks is gebeurd....

En aan het einde van haar tournée, als hij haar terug verwacht, schrijft zij hem een afscheidsbrief, een langen, beredeneerden brief, die hem alles zal doen begrijpen, en die hem, naar zij hoopt, hem haar zal doen vergeven.... en vergeten.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

[De Nieuwe Gids. Jaargang 47. Deel 4]

Anthroposophie en oost-christelijke mystiek door Dr. L.H. Grondijs.

(Vervolg van blz. 266.)

Het pad der vereering.

Talrijke andere voorschriften van Steiner maken eerbied en toewijding voor den leerling tot een plicht, en kritiek tot een ondeugd. ‘Elke kritiek, elk vernietigend oordeel verdrijft evenzeer de hoogere kenvermogens der ziel, als eerbied en toewijding ze ontwikkelen.’

Deze Steiner'sche eerbied is een zwakke afschaduwing van de oud-Christelijke geestdrift. Steiner vergelijkt de stemming, waarin de aanvang der scholing moet gemaakt worden, met den schroom, waarmede het kind de woning van een vereerde persoon nadert. ‘Wat in het kind menschenvereering geweest is, wordt later eerbied voor waarheid en kennis.’

Men gevoelt, welk een onderscheid er is, ja welke afgrond ligt tusschen deze beweging van omhoogzien, en het gevoel van vernietigdzijn tegenover de alomvattende goddelijke machten. Het oud-Christelijk enthousiasme, dat geleefd heeft in den woestijnheilige, in de naar extase smachtende bewoners der middeleeuwsche koinobia en lawra's, en nu nog de Russische monniken vervult, en de rondreizende pelgrims voortdrijft van de eene bedevaartplaats naar de andere, dit enthousiasme is een dubbele en gelijktijdige beweging van zielsverheffing, een spanning welke de beide polen van het empirische bewust-

zijn uiteenbuigt, het ik naar het Niet, en de idee der godheid naar het Al.

Zoo sterk wordt deze spanning in het oud-Christelijk bewustzijn ingesteld, dat het gansche leven moet worden getransformeerd, teneinde er de potentiaal van te kunnen bewaren. Zij wordt het eenige wat in dit leven waarde heeft; al het andere wordt waardeloos. Alleen de asceet kan hopen, op deze hoogte van Gods-bewustzijn te blijven staan. Daarvoor zal hij al zijn andere liefdes en voorkeuren moeten verloochenen, moet hij zijn leven ontkennen.

Steiner'sche voorschriften tot eerbied zouden in de Oost-Christelijke mystiek waardeloos zijn. Daar is de verheffing tot hooger inzicht uitwerking van een onweerstaanbare kracht, uitdrukking van een kosmische openbaring.

Steiner erkent dan ook, dat vroegere tijdperken dichter dan het onze gestaan hebben bij het onmiddellijk godsbesef. De krachten welke het moderne leven voortgebracht hebben, hebben tevens onze geestelijke organen afgestompt. ‘Nimmer hadden wetenschap, industrie, verkeer en rechtsverhoudingen van onzen tijd zich ontwikkeld, indien de mensch niet allerwegen kritiek geoefend had, en den maatstaf van zijn oordeel aangelegd. Maar deze aanwinst op het gebied van uiterlijke beschaving moesten wij boeten met een overeenkomstig verlies aan hoogere kennis, aan geestelijk leven.’

De laatste vormen van den vooruitgang hebben een overspanning der kritiek, van het afwijzende oordeel, teweeggebracht. Wij hebben het vermogen tot eerbied en devotie verloren, en zoodoende de aanrakingsmogelijkheden met hoogere werelden. Langs geleidelijke banen, niet bewogen door meesleepende suggestie's, maar door methodische raadgevingen, moet de komende anthroposoof trachten, zich tot gehoorzaamheid jegens een gereede leer aan te passen.

De voorbereiding tot de meditatie of de eerste apathie.

In de eerste voorbereidende oefeningen bestaat er een merkwaardige overeenstemming tusschen Oost-Christelijke mystiek

en anthroposophie. De eerste onderscheidt zich van Steiner's leer alleen door een hartstochtelijker accent en den eisch van een volledige toewijding.

De Oost-Christelijke mystiek is geworteld in de volgende wijsgeerige overtuiging: onze bewustzijnsinhoud is niet geheel en al schijn. Zij is een mengsel van werkelijkheid en onwerkelijkheid, van juiste natuurafbeelding en futiele subjectieve verbeelding. Teneinde ons natuurbeeld te zuiveren, moeten de grillige uitwassen onzer verbeeldingskracht door passende oefeningen worden verwijderd. Dit is de bedoeling der voorbereiding tot den toestand van Apathie.

Is het natuurbeeld rechtgetrokken, dan ontdekt de menschelijke geest - aldus het Oostersche Christendom - dat de stoffelijke wereld grenzen vertoont, waarop de menschelijke aandacht stuit, en welke zij tracht te doorbreken daar zij achter deze grenzen de ware Realiteit (God) vermoedt, waarvan het normale bewustzijn slechts nu en dan een waarschuwing ontvangt of een schijnsel bespeurt. Begenadigde wijsgeeren hebben door vernuftige inductie's, omtrent eene wereld aan de overzijde van onze voorstellingen, inzichten kunnen verkrijgen, die wel een karakter van waarschijnlijkheid hebben, maar niet van zekerheid. Zekerheid omtrent de Realiteit (God) kan men evenals in de stoffelijke wereld alleen verkrijgen door aanschouwing. Deze aanschouwing wordt bereikt door oefeningen van een hoogere kategorie, welke wij in een volgend hoofdstuk zullen behandelen.

Dit is de Visie der Oost-Christelijke mystiek: natuur is klaarheid, God is licht; verwarring en schaduw (d.i. zonde) stammen uit een aan de waarheid vijandig beginsel. Het zijn onze zinnen, die een waan over ons uitbreiden, die ons omgeven met een net van begoochelingen. De mensch moet zich bevrijden, moet de ware (schuldelooze) natuur bevrijden, die onder den storm der zinnen, hybridische (diabolische) gedaanten aanneemt.

Naarmate de asceet door bijzondere hygiënische methodes de hartstochten meester wordt, bemerkt hij, dat niet alleen zijn vleesch en bloed als beletselen tegenover hem staan, maar

dat achter de menschelijke hartstocht en dwaling een eeuwig beginsel staat, n.l. de Onrust van binnen, en het Irrationeele daarbuiten. Deze verpersoonlijkt hij tezamen als Satan.

Hier ontmoet de asceet bewustzijnverdubbelingen: tegenover zijn naar zuiverheid trachtend Ik, stellen zich de onbeteugelde hartstochten als onoverwinnelijke krachten, als vreemde realiteiten, als onafhankelijke wezenseenheden, waaraan de asceet persoonlijkheid gaat toeschrijven. Door aan de onbeheerschte ingevingen (demonische) persoonlijkheid toe te kennen, scheidt men ze uit eigen wezen af. Men voelt ze aan als vreemde wezens, welke men moet bestrijden. Deze bestrijding in een verdubbeld bewustzijn is de Meditatie.

De strijd met onrust en irrationaliteit (d.i. het Booze) kan alleen worden uitgevochten in de kern van het tot rust wederkeerende hart, n.l. in de eenzaamheid. Reeds in de eerste eeuwen der Christenheid zonderden de asceten zich in de eenzaamheid (d.i. de woestijn) af voor den eindkamp, want de woestijn wordt door de demonen bewoond. In de woestijn moeten de demonen worden aangevallen.

Is de strijd uitgevochten, is in de eenzaamheid de zin der wereld verstorven, dan opent zich het oog voor de Kosmos noètos.

Men kan niet genoeg herhalen, dat de Oost-Christelijke ascese geen doel is maar middel. De zonde is een psychologische tekortkoming, en alleen dáárom misdaad jegens God, d.i. metaphysisch vergrijp, wijl zij den mensch van het (redelijke) vermogen berooft, om God te aanschouwen. De ascese, die haar doel niet bereikt, n.l. de volledige zuivering des harten en de aanraking met de Realiteit, is nutteloos geweest, daar zij geen doel heeft in zichzelve. Het zou geen zin hebben, reeksen krachtproeven door te maken, zoo die niet leiden tot de aretè, de zuiverheid des harten.

Is deze zuiverheid bereikt, zijn de door onrust en illusie verwekte rimpels weggestreken, dan is de ziel geworden tot een spiegel, waarin de asceet nu en dan plots het vlekkelooze beeld der realiteit (God) ziet opdoemen.

De biographen der oude Christelijke heiligenlevens stellen in den aanvang der ascese een genadegave (charisma) waardoor

de mensch tot het ondergaan der nieuwe beproevingen wordt gereedgemaakt. De latere mystici, en de gansche huidige Oost-Christelijke mystiek beschouwen de ascese als een procédé, dat vrijwel tot ieders beschikking staat, en geen genaden medebrengt. Heeft de ascese gezegevierd, dan komen van zelve de genadegaven, welke de latere aanraking met de Realiteit in het vooruitzicht stellen. In de eerste plaats hoort daartoe de genadegave der Onderscheiding (τ□ χ□ρισμα τ□ς δια□ρ□σεως) het vermogen om te onderscheiden tusschen hetgeen waar en onwaar is. Want de vlam der waarheid flikkert, en ons ongewend oordeel wankelt.

Ook bij Steiner geraken alle 'ethische' beoordeelingen onzer handelingen op den achtergrond. Het eenige wat belangwekkend is, is hetgeen leidt tot hoogere geestelijke waarneming. De voorbereiding tot de meditatie wordt door de anthroposophen aan soortgelijke regelen onderworpen, als door Symeon. Men moet de verstrooiingen mijden, en zich onnut gemijmer en ijdele phantasie ontzeggen. Gevoelens en gedachten die naar het toeval gaan en komen, moet men onderdrukken.

'De mensch moet leeren, steeds minder aan indrukken van buiten overgegeven te zijn, en daarentegen een rijk innerlijk leven te leiden. Wie van den eenen indruk der uiterlijke wereld, naar den anderen jaagt, vindt den weg naar de kennis van het verborgene niet.'

'Dan nadert het oogenblik, waarop de leerling voelt, dat hetgeen zich in de stilte van zijn innerlijken gedachtenarbeid openbaart, veel hooger en reëeler wordt dan de ruimtelijke werkelijkheid.... Hij beseft, dat niet louter schaduwbeelden in onze gedachten tot uitdrukking komen, maar dat door haar, verborgen wezens tot hem spreken.'

Ook hier, gelijk men ziet, hetezlfde innerlijke proces der demoniseering. 'Zulk een verwijlen der ziel in gedachten, zich meer en meer uitbreidend tot een leven in geest-wezenheid, wordt door de gnosis, de geesteswetenschap, *meditatie* of bespiegelend nadenken genoemd..... Geen zwelgen in gevoelens. Klaar, scherp belijnd, duidelijk denken!.... Het gevoelsleven wordt er niet door verarmd, integendeel worden rijkdom van gevoel en ware scheppende phantasie eerst recht verkregen.

Hier en daar, en eigenlijk in strijd met de elders gegeven voorstelling alsof de anthrosophie een zaak voor allen zou zijn, wordt door Steiner gewezen op de bijzondere eigenschappen, welke de komende geestesworstelaar behoeft:

'Hij, die de inwijding zoekt, moet een reeds tot zekere hoogte ontwikkelden moed en onverschrokkenheid medebrengen. De leerling moet rechtstreeks de gelegenheid zoeken, waarbij deze deugden tot ontwikkeling komen.

Evenals de physieke mensch een kracht in zijne zenuwen moet hebben, om zijn zintuigen te kunnen gebruiken, heeft de psychische mensch de kracht van noode, welke slechts ontwikkeld wordt in moedige, onverschrokken naturen.'

Wanneer Steiner waarschuwt tegen de 'gevaren' waaraan de leerling bij zijne inwijding in 'hoogere geheimenissen' blootstaat, en van hem eischt, dat hij daartegen gewapend zij met onverschrokkenheid, dan denken wij alweer onwillekeurig aan de oud-Christelijke opwekkingen tot den kamp met de demonen.

Voorbereiding der tweede apathie.

In zijn bondig geschrift □ νοητ□ς παρ□δεισος heeft Symeon's leerling Niketas op overzichtelijke wijze in navolging van Johannes Damascenus de phasen geteekend, welke de asceet in zijnen groei moet doorloopen. In den toestand der eerste A-pathie is in de menschelijke ziel de natuur van de hartstochten, de orde van de onrust bevrijd. Met dezen 'terugkeer naar den paradijstoestand', n.l. naar het niet meer door de hartstochten gehinderde leven temidden der natuur, is het eenige doel der ascetische practijken bereikt. Zijn rust en vredigheid, ontspanning en vrijheid, wedergekeerd, dan kan de asceet opnieuw een normale leefwijze aanvangen.

Slaagt hij er in, dezen toestand van 'innerlijke zuiverheid' te behouden dan is hij rijp geworden voor de contemplatie. Na zich in de eerste a-pathie van de woelingen der passie's te hebben bevrijd, maakt de asceet zich in de tweede a-pathie los van zijn empirisch egoïsme, van zijn gehechtheid aan de stoffelijke natuur. Hij bereidt zich voor, zich te bewegen in de wereld der eeuwige ideeën, en moet daartoe in zich blusschen

wat Niketas genoemd heeft de παγ□□σμιος □ισθησις het gevoel voor het geschapene in al zijn vormen. De asceet richt zijn aandacht op het eeuwige, hij tracht te leven sub specie aeterni, en wacht in gretige opmerkzaamheid ingevingen, gedachten, ideeën af.

Meer dan ooit tevoren dreigt hier het gevaar der dwaling. Want het logisch denken is onvermogend om juiste (n.l. op realiteiten slaande) gedachtenreeksen van onjuiste te onderscheiden. Verbeelding en redeneering brengen ons op een dwaalspoor, daar zij zich bewegen kunnen in futiele, d.i. objectlooze vormen- en begrippen-reeksen. Bovendien kunnen achter gelijkluidende en gelijkvormige ingevingen, zich tegengestelde ideeën verbergen.

Nu leert Symeon (in navolging van oudere asceten), dat op dit oogenblik in den asceet de genadegaven der geestelijke onderscheiding, het χ□ρισμα τ□ς δια□ρ□σεως, begint te werken. Niet logisch discrimen, evenmin zijn zin voor oorzakelijke, ruimtelijke en tijds-orde is hem van dienst, want deze kunnen slaan op ledige omhullingen, maar een van nu af oprijzende innerlijke zin voor realiteit, een Φυλα□□ □αρδ□ας zooals Niketas zegt, een stem des harten, waarschuwt hem, of hij inbeelding of werkelijkheid voor zich heeft. Hij zal voortaan in staat zijn, om door deze 'wacht des harten' n.l. door een natuurlijk aanvoelen van bovenzinnelijke realiteit, te bepalen, of hij naar de bovenzinnelijke realiteit (God) wordt heengeleid, of er zich van verwijdert.

Zoo klimt de asceet op naar het zienerschap, waarvan de 'wijsgeerigheid' naar Oud-Christelijke overtuiging slechts een flauwe afschaduwing verbeeldt. Hij wordt een 'engel' in stoffelijke gedaante, en leeft verder als 'onstoffelijk wezen' met zijn medemenschen samen. De gedachten glijden nu voorbij in een atmospheer van volmaakte rust. De asceet doorziet menschen en dingen met zijn denken. Met den onafgewenden, doordringenden blik der volmaakten[1)] staart hij in de wereld der ideeën, en begrijpt en prophetiseert menschelijke en goddelijke dingen.

1) □ τ□ς θεωρ□ας □□λιν□ς □νατ□νισις, □τις □στ□ τ□ν τελε□ων (pseudo-Symeon, De methode van heilig gebed en aandacht).

Maar voor deze bovenmenschelijke geestelijke vrijheid betaalt de asceet den prijs der afsterving van zijn levenszin. Eenzaam, van de menschheid afgescheiden, doorwandelen in de Oost-Christelijke kloosters, de monniken der hoogste orden, de μεγαλ□σχημοι, de kloostergangen en tuinpaden, gehuld in zware met groote witte kruisen geteekende pijen, als waren het gestorvenen in hunne grafgewaden, wier ledematen door onaardsche geesten bewogen worden. Van Symeon's leermeester, Symeon den Studiet, verhalen de kronieken, dat hij zijne medemenschen ook reeds als gestorvenen bejegende, daar zijn eigen levenszin de vlucht genomen had naar de visie's van God, en de omgang met anderen slechts verkeer was met stoffelijke dingen.

Ook Steiner's methodes schrijven voor, de inwendige stilte te zoeken, welke onmisbaar is voor innerlijk waarnemen. In die innerlijke eenzaamheid zal de geestesleerling werkelijkheden aanschouwen, waaraan hij zich kritiekloos zal overgeven. Zoo roept hij in zichzelf den ‘hoogeren mensch’ wakker, die wel in een ieder naast de ‘alledaagsche ikheid’ leeft, maar in de meesten blijft sluimeren. Het gaat er dus om, in den hoogsten zin, zijn ‘hooger Zelf’ te vinden. Heeft men dat gewekt, dan wordt men geheel ‘stil’. Dan dalen geleidelijk uit de hoogere wereld waarheden af; en geen hoogere waarheid wordt verkregen op andere wijze dan door deze ‘innerlijke inspraak’.

Dit is de Egyptische opvatting van de ziel als rechter, als een tweede Ik, dat het empirische leidt.

‘Gij mijn hart, gij hart mijner moeder, sta niet tegen mij op, leg geen getuigenis af tegen mij’, zegt de overledene, wanneer zijn hart tijdens het Jongste gericht op de feillooze weegschaal van Osiris gewogen wordt.

De oude Egyptenaren wisten, dat 's menschen ziel, zijn ‘hart’ vaak tegen den mensch opstaat, en met hem worstelt. De ‘ziel’ des menschen is een van hem afgescheiden wezen, als het ware een in hem levende god, en wee den mensch als zijn ziel tegen hem opstaat!

Dit tweede Ik, als een hooger Zelf, is in den waren zin een persoonlijkheid, een centraal wezen. Het kan door middel van ingevingen de handelingen eener persoonlijkheid leiden, en kan spontane beslissingen inspireeren. En is men bereid en gereed,

om aan die ingevingen gevolg te geven, dan is er geen plaats meer voor bedenkingen en weifelingen; het dwalende logische ik is uitgeschakeld.

Deze ‘verdubbeling van het ik’ is kenmerkend voor Steiner's denkwijze. Telkens ontmoet men bij hem de gedachte, dat alle hoogere waarnemingen, indrukken of ingevingen zijn van ‘hoogere wezens’.

Voor de Oost-Christelijke mystiek is deze polypsychie uitgesloten, wijl zij het leerstuk der eenheid en ondeelbaarheid van 's menschen ziel, zonder welke de patristische ideologie zich geen onsterfelijkheid denken kan, in gevaar brengt. Waar de Christelijke ascetiek derhalve van bijzonderlijk werkzame genadegaven spreekt, voert Steiner zelfstandige geestelijke wezens in. In ons geval valt de rol van het Charisma tès diakrisieoos met die van het ‘hooger Ik’ samen.

Eindelijk maken wij de opmerking, dat Steiner voor deze phase van geestelijke voorbereiding nu eens den nadruk legt op werkzaamheid, dan weer op lijdzaamheid van het verstand. Bijna tegelijkertijd zal hij aandringen op klaar en scherp omlijnd denken, en er vervolgens op wijzen, dat men het geestelijk aanschouwde niet ‘met het onbeholpen verstand behoort te doorwroeten’. Deze tegenstrijdigheid vloeit voort uit het dubbele karakter van zijn kentheoretisch inzicht. Zijn aanspraak op ‘geesteswetenschappelijkheid’ brengt mede, dat de resultaten zijner waarneming mededeelbaar, vergelijkbaar, beschrijfbaar en dust vast omlijnd moeten zijn in onze reproductie's. Daarentegen heeft Steiner uitdrukkelijk moeten wijzen op het heterogene karakter der ‘hoogere geestelijke organen’, die aan geheel andere wetten gebonden zijn dan de lichamelijke zintuigen waarvan de leerling zich tot dusverre had bediend, zoodat de ‘hoogere inzichten’ aan een andere orde zullen gehoorzamen dan die der verstandskategorieën.

De aard der hoogere kennis.

Van welken aard is de ‘hoogere kennis’, welke de Schouwing inasceet en anthroposooph wekt? Men zal zien, dat ook hierin kenmerkende overeenstemmingen bestaan tusschen beide stelsels.

In uiterlijke eenzaamheid en innerlijken vrede, versterft voor den asceet de zin der wereld, de pankosmios aisthèsis, en opent zich zijn aandacht voor het ‘geestelijk heelal’, den □□σμος νοητ□ς. De asceet krijgt inzicht in den kosmos, hij leert de logoi der dingen, d.i. hun prototypen, of ideeën kennen. En langs de ideeën der dingen stijgt hij op naar de hoogste, naar de goddelijke idee, den Logos zelf.

Ook bij Steiner bevindt men zich, zelfs terminologisch, temidden van Platonisme en Neoplatonisme. Ook hij zegt, dat de geestelijke mensch leert, den ‘waren naam der dingen’ te kennen. De inwijding van den adept bestaat immers juist hierin, dat hij alle dingen leert noemen bij de namen welke zij dragen in den geest der goddelijke wezens. In deze benamingen ligt het geheim dat elk ding in zich draagt. De ingewijden duiden zoodoende de dingen aan met de ‘namen waardoor zij gemaakt zijn’.

Een soortgelijke verwantschap treft men ook in beide stelsels aan voor den graad der realiteitstoekenning aan de objecten der schouwing.

Nergens verheft Symeon's stijl zich tot uitdrukkingen van suggestiever kracht als daar, waar hij het verschijnsel van aanraking, ja vereenzelviging van den menschelijken geest met de bovenbewuste realiteit beschrijft. Hier verbergt een eenvoudige en karakteristieke innerlijke ervaring zich achter de termen van Christelijk gevoel en voorstelling, waarin Symeon zich uitdrukt. Daarom moeten wij een oogenblik stilstaan bij de door hem ingevoerde voorstellingen.

Het doel der ascetische voorbereiding, het voorwerp der aanschouwing, is geweest aanraking met de opperste realiteit, d.i. met God-zelf. Op het oogenblik, waarop de mysticus d.i. de schouwende wijsgeer (want deze mystiek onderscheidt niet tusschen begrip en schouwing) meent, de Realiteit te zullen beleven, schuift zich tusschen hem en het diepste centrum der godheid, als een ondoordringbaar scherm, de wereld der ideeën. De ‘logoi’ welke de mysticus aanraakt, vormen den sluier, die voor altijd den goddelijken oer-grond scheidt van elk schepsel, ook van den mysticus.

Nu spreken alle mystici van ervaringen, van aanraking met de Realiteit, en zulke aanraking schijnt hun toe, niet beperkt te blijven tot hun begrip, maar zich uittebreiden tot 's menschen levenszin, tot het zintuigelijke waarnemen van den mensch. Waar Symeon spreekt van een zoodanige versmelting van den mensch met de godheid, kan noch van den Vader, noch van den H. Geest sprake zijn. Hier vindt een verschuiving plaats van het kennisideaal naar eene verwachting van wedergeboorte. Er is hier overgang van de zekerheid aangaande God, d.i. de Vader-mystiek, naar de gedachte eener innerlijke transformatie door goddelijke aanraking, d.i. de Zoons-mystiek.

Zoodanige vereeniging van den mensch met de godheid is enkel mogelijk door de samensmelting beider naturen in Christo. Men leert hier beseffen, welke enorme beteekenis de leer der Menschwording Gods, vooral voor het Christelijk Oosten gehad heeft.

Zoodoende brengt de Symeon'sche Vader-mystiek eener beleving der Realiteit, als begeleidend verschijnsel, de innerlijke ervaring eener vergoddelijking van ons gansche wezen, en ook van ons lichaam, mede. ‘Ik neem deel’, aldus Symeon, ‘aan licht en glorie, en mijn gelaat glanst gelijk van Hem, dien ik wensch te bereiken, al mijne ledematen vangen aan te glanzen, en ik word dan schooner dan de schoonsten, goddelijker dan de goden, machtiger dan alle machten, ik verhef mij boven de vorsten der aarde, en word eervoller dan al wat zichtbaar is, niet alleen de aarde en wat op aarde is, maar dan den hemel en dan hen, die den hemel bewonen’.[1)]

De extase maakt den ziener niet los van het lichaam, maar dit wordt mede omhoog genomen. Ingevolge de oud-Christelijke visie, maakt het lichaam in verheerlijke ‘schema’ deel uit van de goddelijke natuur. Het Oostersch Christendom heeft hier gebroken met het Platonisme, dat het lichaam beschouwt als eene belemmering voor de geestelijke vlucht, en den dood opvat als eene vrijmaking van de stof. Naar Oost-Europeesche opvatting wordt de mensch in zijn geheel, naar lichaam en geest, met de godheid vereenigd, welke immers onze beide wezenskenmerken in zich heeft opgenomen.

1) Migne P.G. CXX, 533D.

In zijne oogenblikken van horasis, van extase, gevoelt Symeon zich één met de goddelijke realiteit. Hij is dan de Christus zelf geworden: ‘Tweevoudig maakt hij mij, een persoon en twee naturen....’ met Hem vereenigd naar gevoel en verstand geestelijk en wezenlijk....’[1] ‘Wij worden de ledematen van Christus’ aldus Symeon, ‘en onze ledematen zijn Christus geworden’,[2] ‘Mensch ben ik door mijn natuur, God door genade.’[3]

Dezelfde Grieksch-Christelijke visie van een versmelting van ons lichaam met het goddelijk lijf en van onzen geest met den goddelijken geest, vindt men later in de vizioenen van - uit Oost-Europa geïnspireerde - Westersche mystieken terug. ‘God trekt mij naar zich toe....’ zegt Angela da Foligno in een harer revelatie's,.... in den donkeren nacht, in de oneindige duisternissen zie ik de heilige Drieëenheid, en in de Drieëenheid, in den nacht aanschouwd, zie ik mijzelven, staande, in het middelpunt’, ‘....de Mensch-God trekt mijn ziel met zachtheid naar zich toe, en zegt soms: Gij zijt ik, en ik ben gij’. ‘....Hij omhelst mijn ziel, Hij drukt haar tegen zich aan, Hij drukt haar met een oneindig nauwe omhelzing tegen zich aan.’[4]

Hiertegenover stelt Steiner de afzondering en ontstoffelijking van ons geestelijk inzicht, en hier is een terugkeer naar het Platonisme, dat een dualiteit van ons wezen veronderstelt. De ziel heeft haar eigen zintuigen, haar eigen omtrekken, haar eigen oorzakelijke betrekkingen met andere zielen. Zij maakt zich van haar los, om tijdelijk een onafhankelijk bestaan te voeren en daarna van een ander lichaam bezit te nemen. Zij vormt van eeuwigheid tot eeuwigheid een afgescheiden substantie, die met de stoffelijke dingen slechts vluchtige verbindingen aangaat. En nooit houdt zij op, door middel van hare etherische organen met de hoogere wezens in betrekking te blijven, en er de werkingen van te ondergaan.

‘Zoolang ik niet gelooven kan aan deze wereldomspannende beteekenis van mijn wezen’, heeft Steiner gezegd, ‘ben ik voor

1) ibb. 556D.
2) ib. 532D.
3) 556D.
4) Uit het 26e hoofdstuk, de groote duisternis.

het geestesleerlingschap ongeschikt. Dan pas ben ik van de beteekenis van mijn binnenste doordrongen wanneer ik daaraan zóó arbeid, alsof mijn innerlijk wezen minstens even reëel ware als alle uiterlijkheden'. 'Voor de wereld zijn gevoelens en gedachten realiteiten.'

Deze afscheiding van ziel en lichaam, welke alle populaire godsdiensten kenmerkt, en ook aan de vulgaire vormen van het Oostersch Christendom eigen is, is door het laatste bestreden, wijl zij het leerstuk der menschwording en derhalve van de God-menschheid in gevaar zou brengen.

Statica en dynamica der ideeen.

Er is mede een overeenstemming tusschen Symeon's logoi, en Steiner's 'geestelijke krachten'. De ideeën, die, met de stof verbonden, de zichtbare wereld vormen, kunnen worden gedacht, hetzij als rustende denk-beelden, hetzij als bewegende beginselen. In het eerste geval ziet de ingewijde ze - naar Oost-Christelijke verbeelding - als onbewegelijke, boven tijd, ruimte en causaliteit verheven geestelijke substantie's. In het tweede geval worden zij in Steiner's leer gedacht in hare voortschrijdende verbinding met de stof, als ontwikkeling van in organischen rijkdom klimmende levensvormen.

Terwijl dus de oude ascetiek de logoi opvatte in hun statische macht, legt Steiner den nadruk op alles wat dynamisch is in het leven. Volgens hem blijkt de actie der geestelijke krachten uit veranderingen in levende geheelen. Hij leert, dat de openbaringen dier krachten in de stoffelijke wereld levensverschijnselen zijn, in ontspruiting, opgroei, bloei en afsterving. Alvorens de geestesleerling in latere toestanden van helderziendheid, met geestelijke wezens zelve in aanraking zal komen, moet hij de aardsche presentie van hoogere krachten ondervinden in de door haar teweeggebrachte levensmanifestatie's.

De adept moet zich afsluiten van de buitenwereld, terwijl hij die verschijnselen aanschouwt, en zich duidelijk maken, hoe zijn ziel reageert op die verschijnselen van gedijen en bloei. Methodologisch is deze beschouwing van het organisch leven dáárom belangrijk, wijl de denkbeelden welke ontleend worden aan de aandachtige beschouwing van het leven van

planten en dieren, later zullen worden toegepast op de betrekkingen tusschen onze lichamen en de ons vergezellende geestelijke wezens.

Onder de logoi, welke door asceet en geestesleerling worden aanschouwd, in hun zuiverheid, bekleeden de ‘ideeën’ van den empirischen mensch, zijn gezonde lichaam en zijn gezuiverden geest, een voorname plaats. De Oost-Christelijke asceet heeft daarom een juisten blik op alle lichamelijke en psychische afwijkingen; hij is bij uitstek geneesheer van lichaam en ziel.

Grieksch asceet en Steiner'sche geestesadept, kennen gelijkelijk het menschelijk hart. Symeon heeft herhaaldelijk gesproken van de genadegave van de onderscheiding der geesten, welke de asceet ontvangt, waarmede hij allen begrijpt, die hem naderen, en die hem in staat stelt om een ieder raad te geven, op welke wijs hartstochten en andere afwijkingen moeten worden genezen.

Dit afwijzen van rationeele geneesmethodes en deze verwijzing naar een uitsluitend op ingevingen berustend inzicht in 's menschen lichaam en ziel, vindt men bij Steiner terug, en trouwens bijna gelijkluidend in alle divinatorische geneeswijzen (b.v. psychanalysten). Aan deze methodes ligt ten grondslag de opvatting, dat een dieper en nauwkeurige begrip van anderen niet kan worden verkregen door logische afleidingen uit waargenomen stoffelijke feiten, maar alleen kan plaatsvinden in hen, die zich hebben losgemaakt van eenzijdig verstandelijke afleidingen, en in zichzelven verborgen zielsvermogens van aanvoelen en innerlijke reproductie hebben wakker geroepen.

Verschillende ontologie.

Dat aan de anthroposophie een andere wereldvisie ten grond ligt dan aan de Oost-Christelijke, blijkt uit zijn ontologie, die uit een exotische bron bij ons is binnengevloeid. Elke Europeesche zielkunde beschouwt onze voorstellingen als beelden van, en onze gevoelens als vluchtige reactie's op werkelijkheden. Daarentegen schrijft Steiner's zielkunde - in navolging van Aziatische leeringen - aan onze gevoelens, behalve een min of meer verwijderde correlatieve verhouding tot stoffelijke dingen, ook eene zelfstandige en blijvende realiteit toe.

Ons werelddeel heeft het kenmerk voor werkelijkheid gezocht in het overal en altijd geldige. Hetgeen werkelijk is in de stoffelijke natuur, ontleent zijn realiteit aan, als eeuwig-gedachte substraten (stof, kracht, energie, etc.). Wat werkelijk is in het leven, borgt zijne realiteit aan die der eeuwige ideeën. De werkelijkheid in ons subjectief bewustzijn denken wij ons als uitvloeisels der eeuwige rede. Daarentegen zijn onze gevoelens slechts geldig voor óns, en op dit oogenblik. Onze gevoelens zijn differentiaalverschijnsels; zij begeleiden ontstaan en aanzwellen van voorstellingen. Elke poging om gevoelens af te zonderen van (duidelijke of onduidelijke) voorstellingen, faalt. Immers, in elk gevoel constateeren wij niets dan den voorbijgaanden indruk van een opkomende voorstelling op ons individueele bewustzijn. Ja, wat zijn onze gevoelens anders dan reactie's van onzen levenswil op (nuttige of onnutte, levensbevorderende of schadelijke) voorstellingen. Zij zijn geen waarnemingsobjecten, en hoogstens indicatoren. Het zijn doffe spiegelingen van een schijn-substantie in een schijn-substraat.

Steiner kent aan gevoelens (en gedachten) niet de schimachtige existentie toe van voorbijvliegende schaduwen. Hij beschouwt ze als zelfstandige realiteiten, en dit is een wezenlijk onderdeel van zijn leer.

‘Men bereikt oriënteering in de geesteswereld’ aldus Steiner, ‘door zich geheel van het bewustzijn te doordringen, dat gevoelens en gedachten - evenals stoelen en tafels in de stoffelijke wereld - realiteiten zijn, en in het ziele- en gedachtengebied op elkaar inwerken, zooals in de stoffelijke wereld de lichamen’.

‘Denkt iemand iets verkeerds, dan kan dit even verwoestend werken als een blindelings afgeschoten geweerkogel op de voorwerpen die erdoor getroffen worden.’

‘Onze gevoelens en gedachten zijn voor de wereld even zeer van beteekenis als onze daden. Wij moeten inzien, dat het even verderfelijk is, om onzen medemensch te haten als hem een slag toetebrengen.... Geeft iemand mij ergernis, dan gaat een stroom van hem uit in de zielewereld.... Uit mijn reine gedachte trekt de wereld evenveel nut als uit mijn reine daden.’

Dit standpunt is wézenlijk voor de anthroposophie; telkens herhaalt Steiner: ‘Zoolang ik niet kan gelooven aan deze wereldomspannende beteekenis van mijn wezen, ben ik ongeschikt voor het leerlingschap.’ En elders: ‘Ik moet aan mijne ziel zoo arbeiden, alsof mijn innerlijk wezen even reëel ware als alle stoffelijke dingen.’

Men ziet: aan menschelijke gevoelens wordt identiteit in verandering toegeschreven, voortduur in den tijd, localisatie in de ruimte, overdracht van energie aan andere wezens. Dit zijn alle kenmerken van stoffelijke dingen. Steiner behandelt gevoelens als brokken materie, en inderdaad zijn zij volgens hem deelen van een fijnstoffelijk lichaam, met wel andere schalen van ruimtevervulling dan de materieele voorwerpen welke binnen het bereik onzer zintuigen vallen, maar daarom niettemin onderworpen aan de schema's van tijd, ruimte en causaliteit. Dit fijnstoffelijk lichaam is 's menschen ‘astrale gestalte’.

Deze astrale gestalte bezit niet, gelijk in de Christelijke angelologie de zuivere omtrekken van 's menschen ideale gedaante, neen, zij lijkt eerder op den nimbus der oude heiligenvoorstellingen, maar ditmaal gedacht als een samenstel van waarnemingsorganen, bewegelijk, uitdeinbaar, vloeibaar, als een onophoudelijk door onweersverschijnselen doortogen kleurige ellipsoïde.

Hier kunnen wij den vinger leggen op den exotischen oorsprong van Steiner's ontologie. Al onze denkstelsels stammen uit Hellas. Geen enkele wereldopvatting heerscht in ons werelddeel, of zij heeft haren wortel in Grieksche gedachten. De leer eener onsterfelijke stoffelijke ziel, waarin het geestelijk beginsel gehecht is aan eigen fijnstoffelijk, van waarnemingsorganen voorzien substraat, stamt uit Indië. Langs den weg der Egyptische geheimleeren’, is deze zielsvoorstelling op onderscheidene tijdstippen tot in de Grieksche wijsheid doorgedrongen, zonder er ooit mede samentevloeien. Na Gnosis, Neo-Platonisme, en Kabbalistiek, is voor het eerst bij Paracelsus, en vervolgens bij H.P. Blavatsky, deze Indische geheimleer in het Westen ingevoerd. Steiner's ontologie is de laatste poging tot eene synkresis dezer voorstelling met de Christelijke philosophie.

(Wordt vervolgd.)

Drie menschen
Tooneelspel in twee bedrijven door H.W. Sandberg.

PERSONEN:

HAN, verliefd op de vrouw van zijn vriend.
FRED.
TRUUS(KE), de vrouw.
EEN OUDE MAN.

Eerste bedrijf.

(Het tooneel stelt een 'gemeubileerde kamer' voor, gedeeltelijk aardig en gedeeltelijk burgerlijk gemeubileerd. De kamer is gelegen op de eerste verdieping aan de straat, in een buitenwijk. In het midden op den achtergrond voor een groot raam met drie vensters een bureau met boekenrij en liggende boeken rechts en links er op. Links op het bureau een groene kantoorlamp. Door de witte gordijnen voor de ramen ziet men vaag de overkant van de straat. Naast het bureau links staat een tafeltje met een stapel kranten, daarnaast een stoel. Vóór het bureau bevindt zich een fraaie gemakkelijke bureaustoel. Rechts naast het bureau een stoel. Rechts, schuin achter de bureaustoel ligt op den grond een wirwar van kranten, losse, doorgelezen, half-uitgeknipte kranten. Rechts in het midden op het bureau staat tegen de boekenrij een klein portret (foto) van een jonge vrouw. In de linker-zijwand van het tooneel twee geelgeverfde schuifdeuren. Langwerpige tafel, eenigszins links (in de dwarste) op het midden van het tooneel, zoodat men vanuit de zaal het uitzicht heeft op het bureau. Op den achtergrond tegen de rechterzijwand een archiefkast met hanggordijn. Midden-rechterzijwand de schoorsteenmantel met daaronder een haard. Op den voorgrond in den rechterzijwand ingangsdeur van de kamer. Een viool en een standaard met muziek links op den voorgrond in den hoek.
Bij het opgaan van het scherm zit, vóór het bureau, met de rug naar de zaal toe, een jonge man van 30 jaar, die er nog jongensachtig uitziet, te schrijven. Hij heeft geen artistiek voorkomen, is gewoon gekleed, en draagt een niet te opvallende uilebril.)

H a n :

(al schrijvende, half luid)

Elk van de twee volken heeft dìe methode - gekozen - die het beste - met z'n omstandigheden - overeenkwam. Duitschland - is een industrie-land - dat - zich - niet - kan voeden - dan door aankoopen in het buitenland, - die het - met de opbrengst - van zijn export -

betaalt. Het heeft er - dus allereerst aan moeten denken.... of laat ik liever zeggen, het land heeft als eerste eisch moeten beschouwen - zijn industrie te steunen - ten koste van eenige opofferingen - opgelegd aan - de verbruikers. Frankrijk evenwel....

(verder onverstaanbaar, houdt zelfs na een tijdje op met prevelen en schrijft alleen voort, dan ineens legt hij de pen neer, slaat met de vuist op het bureau)

.

En dàt is de reden, waarom beide landen een andere economische politiek moesten volgen

(staat op en ijsbeert heen en weer, in gedachten herhalende:)

En dàt is de reden, waarom beide landen een andere economische politiek moesten volgen

(rekt zich uit)

.

Hè, gelukkig, dat verdomde artikel is af

(staart naar buiten)

.

Wat kan het me ook eigenlijk schelen, wàt voor economische politiek Duitschland en Frankrijk er op na houden, wat bemoei ik mij met die rotzooi, krijgt een mensch dan nooit es rust? Ja, geld verdienen, geld verdienen, anders is het honger lijden, of je ziel honger lijdt, dàt is nummer twee, of ik opgevreten word door radeloosheid en verdriet, dàt duvelt niet, maar -

(op spottenden toon)

- dàt is de reden, waarom beide landen een andere economische politiek moeten volgen - ja, dàt is interessant, dat is nou precies, waar mijn gedachten vol van zijn. Ach, laten ze barsten, laten ze voor mijn part allemaal barsten

(neemt het portret op van het bureau, kijkt er vluchtig naar en zet het dan weer neer)

.

Nee, ik kijk er niet naar, ik weet dat het daar staat en als ik daaraan denk, dan zie ik haar voor me, duidelijker en levender dan op die foto. Een foto is dood. Hoe langer je er naar kijkt, hoe meer alles verstart, hoe zekerder je weet, dat alles uit is. In je herinnering is het niet uit; zoolang die nog niet is verbleekt, is alles, wat je je weer voor den geest haalt: wat ze toen zei en hòe ze het zei en zooals ze je aankeek - is dat alles werkelijkheid. De droom is werkelijkheid. Maar de droom gaat voorbij, vervaagt, je probeert 'm nog vast te houden, 't is of je de flauwe beelden, die je in je herinnering vóór je ziet, tracht over te schilderen, maar 't geeft geen bliksem. Ik heb het geluk verloren, het is uit mijn leven gegaan, pfft, wèg is het. En toch. Ik ben overwinnaar in den strijd om haar gebleven, want ik sta met leege handen, maar mijn hart is vol van haar liefde voor mij

(pakt zijn viool

uit en begint te spelen, Nocturne van Field; als hij drie regels gespeeld heeft, er in wèg, schrikt hij op van geklop op de deur en houdt verstoord op met spelen. Een oude, magere, lange, beverige man, in een afgedragen jacket gekleed en met kapotte vuile tennisschoenen aan, komt schuw binnen met een theeblad)

.

De oude man:

Mijn vrouw is uit en daarom breng ik u maar even de thee.

Han:

(onwillig)

Dank u.

(De oude man verlaat de kamer. Han bergt zijn viool weg, haalt de schouders op en zegt:)

'Uit de stemming'

(hij schenkt zich een kop thee in en drinkt het in één teug leeg, bergt dan zijn artikel weg en de daarbij gebruikte kranten-uitknipsels in de dossierkast, ruimt de krantenrommel op en gaat in den stoel links op den achtergrond met het gezicht naar de zaal toe in een boek zitten lezen. Leest, na eenige bladzijden te hebben gelezen en omgeslagen, met verrukking:)

Nun ja, er war glücklich und wie hätte er auch mit einem solchem Schmerz unglücklich sein können?

(hij laat het boek zakken en peinst, leest daarna weer rustig door. Er wordt gebeld. Hij wordt oogenblikkelijk onrustig en zegt:)

Ik moet het afleeren om altijd te denken, als er gebeld wordt, dat zij het is

(leest verder, gestommel buiten de deur, die langzaam opengaat. Een jonge man, ook omstreeks 30 jaar, maar grooter en forscher en die er minder jongensachtig uitziet dan H., komt binnen en sluit de deur achter zich. H. springt op, legt het boek op het krantentafeltje en roept uit:)

Jij hier!?

(de ander, in een heftige beroering, knikt)

.

Wat kom je doen? Het is toch niets voor jou om den eenzame te komen hoonen. Wat kom je hier doen? Is het niet voldoende, dat ze bij je is gebleven, dat je de overwinning hebt behaald. Kom je me soms nog martelen?

(overredend, zacht tot den vroegeren vriend)

. Ik ben al ongelukkig genoeg.

Fred:

(woedend)

Je hebt mijn *vrouw* geschrèven.

H a n :

Ja, ik heb Truus een àfscheidsbrief geschreven, dat had ik niet meer moeten doen.

F r e d :

(nog woedender)

Je had een week geleden al afscheid van haar genomen, toen heb je haar meegelokt, schurk.

H a n :

Wees nu kalm, Fred, wat is dat voor onzin, hoe zou ik haar mee hebben kunnen lokken, je was er toch zelf bij, je weet

toch, dat *zij* vroeg mij twee minuten apart te mogen spreken, voor het laatst, om afscheid van me te nemen.

F r e d :
Juist, om afscheid van je te nemen en waarom dan nog deze brief - dat moet uit zijn.

H a n :
Ik beken, dat het laf was nog eens te schrijven.

F r e d :
Ja, het was laf, het was laf,

(hoonend)

, waar blijf je nu, jij, de groote sterke held?

H a n :
Ik ben ook maar een mensch, ik was gek van verdriet. Jij ziet haar elken dag, elke....

(spreekt het niet uit)

.

F r e d :
Je beweert in dien brief, dat je overtuigd bent, dat ze van je houdt, dat is een *leugen.*

H a n :
Laat me de illusie.

F r e d :
Ze liet me je brief oogenblikkelijk lezen en ze zei, dat ze je nooit terug wou zien en je nooit zou schrijven. Ik ben het niet, die haar verbiedt naar je toe te gaan, ze wil het zelf niet.

H a n :
Ik weet het, we hebben afscheid genomen. Het afscheid, dat ze me gaf, is een leven van leed waard, het was een *koninklijk* afscheid.

F r e d :
Godverdomme kerel, zwam niet, maak me niet razend, je hebt haar meegelokt.

H a n :

(haalt verachtelijk de schouders op, spottend)

Ik bezit helaas niet die gave.

F r e d :
Je bent een schurk.

H a n :

(met overtuiging)

Het is best mogelijk, ik heb me tegenover jou onridderlijk gedragen. Het is niet alleen mìjn schuld....

F r e d :
Je liegt. Weet je waarom of ik hier kwam?

H a n :
Ik weet het nòg niet.

F r e d :

(haastig, stootend)

Ik had willen zien of er nog iets van den ouden, in elk geval rechtschapen, vriend in je zat, dan zou ik mijn plan nog hebben veranderd, maar van vroeger is geen spoor meer bij je te vinden. Ik ben gekomen om je te dooden.

H a n :

(schrikt, wordt ijzig kalm en gaat een weinig in de houding staan, achter de tafel)

Je kunt je gang gaan, ik ben weerloos.

F r e d :
Je bent een schurk

(haalt een revolver te voorschijn)

.

H a n :
Ik ben weerloos

(kijkt even naar het portret op het bureau, dan strak naar Fred. Deze schiet in uiterste zenuwachtigheid en opwinding en mist. Een groote verandering komt over

hem. Hij werpt de revolver op tafel, gaat in den stoel rechts naast het bureau zitten, legt het hoofd in de handen en barst in snikken uit)

.

F r e d :

(kinderlijk)

Ik heb ook altijd pech, altijd moet het mij tegenloopen, altijd heb ik pech

(snikt, houdt met snikken op als de deur opengaat)

.

D e o u d e m a n :

(die ontsteld binnenkomt)

Mijnheer, is er wat gebeurd, ik hoorde iets als een slag.

H a n :

(denkt even na, daarna luid, zooals men tegen iemand spreekt, die wat doof is)

Nee, hoor, er is niks gebeurd. Mijnheer

(wijzend)

, had wat voor me mee gebracht, een zak.... met iets erin en toen heb ik dien zak opgeblazen, u weet wel

(gebarend hoe je een opgeblazen zak stuk slaat)

, ja, dat geeft een heele knal.

D e o u d e m a n :

O, mijnheer

(af)

.

H a n :

(komt bij Fred, legt troostend de hand op zijn schouder, terwijl hij half tegen het bureau aanleunt, half er op gaat zitten)

Kom, een volgend keer

(lacht)

, ja, 't is waar, je hebt altijd nogal pech gehad, Fred,

(vertrouwelijk)

met biljarten ook vaak, weet je wel, als we biljartten, elke Zaterdagmiddag. Ik zwijnde altijd, maar jij won toch meestal.

F r e d :

(snotterend en verwijtend)

Ja, jij zwijnde altijd.

H a n :

En weet je nog wel van die Belg, die ons wijze raad kwam geven? O, ik verveelde me er gruwelijk bij, maar jij deed precies wat ie zei en je leerde direct een hoop van 'm en die vent sprak als maar van: ‘Raak 'um goêd aan de linker-bil’ of ‘Nee, nee, aan de rechter-bil, hiel zachtkens aan de rechter-bil’. Ik lachte me eenvoudig slap.

(Fred lacht door zijn tranen heen, terwijl hij niet wìl lachen, onder het vertellen neemt hij daarna de handen weg voor zijn gezicht en luistert.)

En jij speelde daarna elke keer sérieux, volgens de regelen der kunst - ik stootte maar weer raak en dan kwamen de ballen voor jou haast altijd slecht te liggen. 't Was toch gezellig, vond je niet?

F r e d :

(eerst is zijn gezicht vriendelijk door de herinnering, daarna betrekt het en wordt somber. Een tijd lang stilte. Dan staat hij op, neemt de revolver van de tafel, legt deze bij H. neer op het bureau, gaat achteruit en zegt ferm en hartstochtelijk)

Nu is het jouw beurt, er zitten nog meer kogels in, schiet me dood, je hebt er het recht toen en dan is *zij* van jou. - Ik ben zoo laf geweest

om op je te schieten, terwijl je je niet kon verdedigen - maar je hebt ook geprobeerd om mij het liefste te ontnemen, wat ik bezit - schiet op me,

(met nadruk)

dan mag je haar hebben.

H a n :

(neemt de revolver op, bekijkt deze en zegt)

Ik heb me toch niet vergist, toen ik na de eerste seconde, dat ik je ontmoette, je vriend werd, het goeie, het edele komt altijd weer in je naar boven. Maar wat je voorstelt, is dwaasheid, mijn jongen, al is het edele dwaasheid. Ik dank je er voor.

(Einde van het eerste bedrijf.)

Tweede bedrijf.

(Speelt op denzelfden dag, maar het is avond geworden. Het tooneel stelt een huiskamer voor, mooi, warm gemeubeld, geen vensters, daar die zich aan den kant van de zaal zouden bevinden. Vóór den linker-zijwand eerst een divan met bonte kussens, dan volgt de schoorsteenmantel, waarop een electrische schemerlamp, eronder een haard, daarna een buffet. Links aan den achterwand telefoon, dan, dus links in den achterwand, een deur. In den rechter-zijwand, vlak bij den achterwand, de ingangsdeur, midden fraaie, open boekenkast, dan een deur, waarvoor een loshangend gordijn. In den rechterhoek op den voorgrond een boudoirtje, daarnaast op den voorgrond een theetafel, daarnaast een groote staande schemerlamp, die aan is, links op den voorgrond een laag gezelschapstafeltje om de theekopjes op te zetten, aan de zaalzijde daarvóór een laag bankje en er om heen verder gemakkelijke stoelen. In het midden van de kamer een ronde, tamelijk groote tafel, waarboven een lamp, die niet brandt. De kamer is dus nogal vol. Aan de wanden enkele platen en doeken.
Truus zit op den divan en werkt, bij het licht van den schoorsteenmantel, vol ernst aan een nieuwe japon. Zij ziet er uit als een jonge vrouw van 23 jaar, maar zij is ouder. Zij heeft een trotsch gezichtje, is kalm in haar bewegingen, doch bezit een beheerscht hartstochtelijk temperament.
Men hoort iemand de trap op komen. Tr. kijkt even bij het eerste geluid op, neemt een paar spelden uit den mond en buigt het hoofd weer, gaat rustig verder. De deur wordt geopend en snel weer gesloten. In den hoek, gevormd door achterwand en de deur staat, haar met de oogen verslindende, Han. In de rechterhand, die omlaag hangt, heeft hij de revolver van Fr.)

T r u u s :

(kijkt op, blijft zitten, maar zegt schrikkend)

God, ben jij het?

(zij ziet de revolver niet, vanwege de tafel en de stoelen)

.

H a n :
Ik ben het. Dàg, mijn gouden hartje, dàg.

T r u u s :
Waarom noem je me zoo, in je laatste brief deed je dat ook al.

H a n :
Zoo heb ik je in gedachten al lang genoemd. Omdat je

zoo eerlijk jezelf bent en niets anders. Ook de dingen, die niet goed zijn van jezelf, die accepteer je. Ik zeg niet, dat je altijd de waarheid spreekt, dat je nooit iets tracht te verbergen, die eerlijkheid bedoel ik niet. Daar heb ik trouwens wèl bij gevaren en dat was niet goed en toch vind ik het heerlijk, dat je zoo was, dat je ook hartstocht had, al ging het dan maar om af en toe een heimelijke zoen, een omhelzing, dat je niet braaf was, die braafheid, die een gemis is aan temperament. Je bent niet slecht en je bent ook niet goed, maar je bent een prachtvrouw, omdat je herkent wat groot en edel is. Maar ik kan je dat allemaal niet ineens zoo zeggen, om je alles te vertellen, wat ik in je zie, daarvoor zou ik een leven noodig hebben. Het is allemaal langzamerhand in me bewust geworden, wat je bent. Op een morgen stond ik op en had je lief. Ik had de heele nacht van je gedroomd, van jou, mijn gouden hartje.

T r u u s :

(heeft peinzend naar hem geluisterd, voor zich uit starend)

Wat kom je doen? Fred kan ieder oogenblik thuiskomen.

H a n :

(op vreemden toon)

Denk je dat?

T r u u s :

(verbaasd)

Hoe bedoel je?

H a n :

Fred kan nìet ieder oogenblik thuiskomen.

T r u u s :

(springt angstig op)

Wat is er gebeurd?

H a n :

(heft de revolver omhoog om die te laten zien)

Ik heb hem....

T r u u s :

Jij - hebt - hem....

H a n :

(snel)

Ik heb hem gedood.

T r u u s :

Schoft!

H a n :

(schreeuwt)

Zwijg. Ga zitten.

T r u u s :

(zij gaat niet zitten)

Waar is hij? Ik wil hem zien.

H a n :

Straks, luister.

T r u u s :

(gaat onwillekeurig zitten).

H a n :

(neemt de dichtstbijzijnde stoel aan de groote tafel, legt de revolver vlak vóór zich, steunt het hoofd in de handen en kijkt langs Truus heen voor zich uit, vertelt, eerst somber en dan gloeiend van hartstocht)

Vanmiddag kwam Fred bij me.

T r u u s :

Hìj kwam bij jòu?

H a n :

Ja, hij kwam bij me om me neer te schieten als een hond. Het was een daad van hem, al was het een laffe daad, maar ik had er ook schuld aan, ik had je niet meer moeten schrijven. En

hij was te jaloersch en had teveel reden om jaloersch te zijn, hoewel hij dat altijd ontkende, om niet tot zooiets te komen. Toch was het laf, ik was weerloos, ik had alles verloren - hìj had alles behouden, dat wil zeggen, dat wat hij bezat. Het was minder dan ik verloor, dat heeft hij zonder het te willen erkennen, altijd begrepen. Maar ik kon mij niet verdedigen, ik zat op mijn eenzame kamer met het éénige, wat ik nog had: mijn gedachten aan jou - hij kwam, om me ook die te ontnemen, vergetende, dat hij daarmee jouw gedachten aan mij niet uit de weg ruimde. Ik stond aan de eene kant van de tafel en hij stond op een afstand, zoo ongeveer, waar jij nu zit en van zoo dichtbij.... schoot hij op me

(hij neemt nadenkend de revolver in de hand)

. Een twee, drie, er zitten dus nog drie kogels in

(schuift de revolver vol afgrijzen van zich af, zoodat ze aan de overkant van de tafel komt te liggen)

. Waarom ik niet bang was, weet ik niet, misschien omdat ik zoo kort tevoren veel grooter leed had geleden. Ik stond daar aan de eene kant van de tafel en hij schoot. Je moet bedenken, hij deed het uit liefde voor jou. Hij raakte me niet. Hij smeet direct na dat ééne schot de revolver op tafel en

(ruw)

, ik vertel alles in het kort, hij zei: 'Nu is het jouw beurt, het was laf van mij, jij hebt het recht me te dooden en dan is Truus van jou.' Hoe vindt je dat? Is het niet de gevoelens, die jij moet opwekken, waardig, is het niet ridderlijk en fier?

T r u u s :
En jij bent toen zoo laf geweest.... jij hebt gedacht?....

H a n :
Je moet niets zeggen, nog. Je moet luisteren. Ik dàcht er niet aan hem te dooden. Ik zei: het is dwaasheid, mijn jongen, maar hij herhaalde voortdurend: 'dan mag jij haar hebben'

(sarcastisch)

, - het leek wel, alsof je iets was, dat tusschen ons verhandeld werd - en ik nam de revolver spelenderwijs in mijn handen en plotseling steeg er een wilde begeerte in mij op, zoo'n waanzinnige begeerte

(rilt)

, een beestachtig verlangen naar jou. - - - - - Ik schoot hem dood. En nu ben ik hier gekomen

(schreeuwend, terwijl hij opspringt)

. Zooals hij op mij schoot uit liefde voor jou, zoo heb ik hem vermoord, bedenk dat wel. Ik heb je lief, zeg me, dat je met me mee zult gaan. Vlucht met me, kom, kom.

T r u u s :

(springt op, buiten zichzelve)

Je hebt een goed mensch

vermoord

(neemt de revolver en schiet à bout portant, wondt H. aan de linkerarm, maar slechts licht, werpt de revolver weg, valt op de divan en barst in tranen uit)

O God, ik heb je lief, ik heb hem lief.

H a n :

(streng)

Wie heb je lief?

T r u u s :
Jou, jou, jou.

H a n :

(stralend)

Zoo, nu, als je me nog es op die manier je liefde betuigt, en je krijgt daar oefening in, dan overleef ik het niet.

T r u u s :
Spot er niet mee.

(Streelend)

Ben je gewond, Hansje?

H a n :
O, niets, mijn arm alleen maar, een schampschot

(gaat naar de telefoon en draait de cijfers af. Tr. ligt nog ineengedoken, zacht snikkende op de divan en kijkt niet op)

.

H a n :

(uitgelaten, in een geluksstemming)

Hallo, juffrouw, u spreekt met die mijnheer, die tegenover de winkel op kamers woont....

(glimlachend)

ja, precies, die aardige mijnheer, die altijd zoo tegen dat aardige meisje van de Sierkan lacht, als hij voorbij komt.... ja, dáár spreekt u mee. Zoudt u mij een heel groote dienst willen bewijzen?.... u is erg vriendelijk.... ach, belt u dan even bij het huis, waar ik woon, aan en vraagt u naar mijnheer Arlesburg

(Tr. kijkt op)

en zeg hem, dat hij oogenblikkelijk, direct ziet u, naar het Willemsplein moet komen. Wilt u dat voor mij doen?.... Dank u, u bent een schat

(legt de telefoon op de haak)

. Ziezoo, over twintig minuten kan Fred hier zijn. Binnen die tijd moet jij een beslissing hebben genomen.

T r u u s :
Fred leeft?

H a n :

(ironisch)

Volkomen.

T r u u s :
En hij is niet gewond?

H a n :
Geen schrammetje.

T r u u s :
Dus, wat je vertelde, dat was allemaal comédie, op de daden van Fred na, je wilde weten of ik je zou nemen, als je Fred had gedood.

(Gebiedend)

Je hebt expres die revolver daar neergelegd

(H. knikt)

. Je speelde met je leven!

H a n :
De inzet was jouw liefde.

T r u u s :
Je bent een held.

H a n :
Wie is er geen held, als hij jou kent en begrijpt?

T r u u s :
God, wat zou ik nu vurig willen me*t jou* het geluk te zoeken, dat niet bestaat.

H a n :
Het bestaat, maar het is *in* ons. Ik, bijvoorbeeld, ik ben

altijd gelukkig, ook in het verdriet. Want ik *leef,* zooals ik *wil* leven. Als je bij mij bent, zul je altijd gelukkig zijn, want je zult *leven.* Je zult niet alleen plezier hebben, misschien zelfs veel verdriet en zorgen, omdat ik je zal halen uit je makkelijke bestaan van kalmte en rust en betrekkelijke weelde, maar dàt, wat je bent, zul je bij mij ten volle worden. Truuske, je moet nu kiezen tusschen hem en mij.

T r u u s :

(angstig)

Hij leeft werkelijk?

H a n :
Straks zal hij hier zijn.

T r u u s :

(na een lange stilte)

Ik kan het hem niet aandoen.

H a n :
Je hebt hem dus niet zoo lief als je mij liefhebt.

T r u u s :

(schudt treurig het hoofd)

't Is net een kind soms, net mijn kind, hij is zoo goed, hij is met me getrouwd, hoewel hij wist, dat ik niet voldoende van hem hield. Hij heeft alles verdragen, die eerste jaren van ons huwelijk, al mijn onvoldaanheid en ook mijn bittere verwijten, dat hij mij het geluk niet toch nog bracht.

H a n :
Ja, hij had beter verdiend.

T r u u s :
En na dat alles zou jij komen en mij van hem wegnemen? Hij zou het niet dragen.

H a n :

(als aan hààr vragend)

En zal ik het dragen?

T r u u s :
Jij zal het kunnen dragen, omdat je weet, dat ik je liefheb.

H a n :
Maar waarom zondig je tegen de liefde. Liefde is toch het hoogste?

T r u u s :

De liefde is het hoogste, maar ik heb je zóó lief, dat het boven alle begeeren uitgaat.

H a n :

(nadert haar)

Geef me nog één kus

(zij zoent hem op de mond en zij zoenen elkaar daarna nog tweemaal op de mond)

.

T r u u s :

Ik zal je nooit vergeten. Aan jou denken, dat is het geluk.

(Iemand komt de trap op, zij laten elkaar los.)

F r e d :

(komt binnen, verwilderd) (uitdagend)

En wat hebben jullie saampjes besloten?

H a n :

Ik nam juist afscheid van haar. Ik neem ook afscheid van jou, geef me je hand

(zij geven elkaar een innige handdruk)

.

F r e d :

(tot Truus)

: Je hebt mìj dus lief?

H a n :

(snel, voordat Truus heeft kunnen antwoorden)

Ja, ze heeft jou lief, mijn jongen. En je bent ook waard, dat ze van je houdt.

F r e d :

(tot Han)

Wat is er met je hand? hij bloedt.

H a n :

O, dat is niets, dat is van m'n arm, een licht wondje, dat niet de moeite waard is. Ik deed net tegenover haar, om te zien, wie zij lief had, alsof ik jou gedood had. Toen schoot ze op me.

F r e d :

(loopt op Truus toe)

Wat? hield je zóóveel van me?

(geeft haar een reeks zoenen in de hals. Zij staat met afgewend hoofd, roerloos). (Fred keert naar H. terug)

Ik heb het je immers altijd gezegd, jij wou me niet gelooven. Arme kerel

(legt een hand op zijn schouder)

. Zie je, bij mij voelt ze zich veilig, beschermd, jij bent zoo wild, zoo onberedeneerd, jij bent zoo'n dwaas. Heusch, de vrouwen vinden je wel aardig, maar liefhebben, dat is wat anders. Zul je je flink houden, er zit iets bijzonders in je, het zou zonde zijn, als je jezelf vergooide. Ik zal altijd aan je blijven denken als aan een vriend

(laat hem los. H. blijft alleen staan midden in het vertrek, strak, eenzaam en bedroefd, doch dit alles bijna onmerkbaar)

.

T r u u s :

(ontroerd)

Wat ik je zei van mijn gevoelens voor jou, blijft voor altijd, Han.

H a n :

Ik weèt het.

T r u u s :

Zul je sterk zijn?

H a n :

Ik hoòp het.

T r u u s :

(wanhopig-smeekend)

Han, ik ben niet waard, dat je zooveel van me houdt, zul je leeren me te vergeten?

H a n :
Nooit.

Doek.

Zwerver door G.J. Peelen.

Jaren al zit hij zóó dag in dag uit, ineengedoken op het eiken stompje voor de groote fornuispot, 't voer klaar te maken voor de varkens van de stichting.

Wee-waterig, rood-doorloopen staren zijn diep-weggezonken oogen van den borrelend-dampenden inhoud van den pot, naar 't vuur er onder; nu eens schopt hij onverschillig wat uithangende takken naar binnen of haalt hij nieuwen voorraad uit stoffige, met spinnewebben behangen hoeken, dan weer springt hij met een haastigen ruk op van zijn lage zitje, om met den grooten houten schep te roeren, in het dan driftig op-dampende kooksel, dat een zoetig-weëe lucht door 't dompige plat-dakte hokje jaagt.

's Middags als zijn goor-grauwe mengsel van aardappels en rogge gaar, en 't vuur gedoofd is, sleept hij, twee zware emmers aan het juk, het voer naar de varkens in de wei; al maar heen, en almaar terug, tot de pot leeg is, en zijn klanten tevreden gesteld zijn.

Behaaglijk stopt hij dan zijn pijpje, en langzaam slentert hij terug, de handen in z'n zakken nu; de leege emmers rammelen en knerpen in de kettingen, botsend tegen zijn heupen op, onbestuurd, want ze hebben geen steun meer noodig nu.

Zoo, zooals hij daar loopt, met z'n luien slentergang, doorgezakte kniëen, de oogjes ver-weg starend, armelijk geel-goor z'n gerimpeld gezicht, 't pijpje door scherpen mondplooi vastgehouden in zijn bruin besapten mond, valt het nog veel meer op hoe zielig vervallen hij is.

Maar 's avonds dan tuigt Tijmen zich op; in 'n afleggertje van z'n slaapzaalgenooten, 'n geknakt en gebarsten gummiboordje om, ‘voor 'n krats op de kop getikt’, 'n Zondagsch sigaretje coquet scheef in z'n mond, klopt hij aan op 't kantoor van den directeur.

En met een afgedankte schooltasch van de kinderen onder z'n arm, brengt hij de brieven weg naar 't hulpkantoortje van 't kleine dorp, van waaruit maar eenmaal 's daags besteld wordt naar de afgelegen stichting.

Met die iederen dag terugkeerende avondwandeling vermaakt hij zich 's morgens al in de eentonigheid van 't rook en wasemblauwe schuurtje; daarmee spreekt hij zich 's middags moed in als hij moeizaam zwoegt onder 't juk, dat zich steeds dieper in z'n schouders invreet. Die avonden zijn hem een feest!

Breed-blij staat hij dan tegen de lantaarn op 't pleintje voor ‘de vergulde ploeg’, temidden van de Achterveldsche jongelingschap die daar haar réunies houdt en de voorbij slenterende boerenmeiden, met haar witgestipte zwarte jakjes, en dik-blauw gekousde enkeltjes - die nog net even coquet uit den bol-wijden rok komen gluren - naroept.

Schuw durft dàn òok Tijmen na te kijken, en mee te grinniken zonder te weten waarom, om dan ook plots mee te bulderen van den lach, alleen omdat de anderen 't doen.... *om hem!*

Traag, onwillig bijna, gaat hij dan eindelijk heen, met een veroverd sigaartje van hen, die hem wel mogen, den stille, het dankbare onderwerp van hun spot.

Veel langzamer dan heen slentert hij terug de lange, eenzame laan in, de brugjes over, angstig zorgvuldig de tasch met brieven onder zijn arm geklemd; heen naar het lichte directeurshuis, om daar de post af te dragen, heen ook naar 't werk van den volgenden dag....

* * *

Jaarlijks met Paschen krijgt Tijmen een paar dagen vrijaf om in Spakenburg zijn vader eens op te zoeken.

De oude Koelewijn heeft zich nooit veel aan zijn idioot geboren zoon gelegen laten liggen. Om met hem mee te gaan ter Zuiderzeevangst was hij te tenger gebouwd en te suf, en thuis viel er voor hem niet veel meer te doen, dan wat netten te verstellen, en in

den drukken tijd de versche haring voor de rookerijen te rijgen aan de wilgenteenen, wat hij meestal nog op zijn elf en dertigst deed. Zoo was hij bij 't opgroeien steeds meer tot last geworden van zijn vader, die hem eigenlijk niet alléén vertrouwde thuis, als hij zelf dagen aaneen op zee zwierf; en 't was met een gevoel van verlichting geweest dat hij Tijmen ondergebracht zag in de stichting die werk en eten biedt aan de zwervers en marskramers die, hoewel vóór alles hun vrije leven langs 's Heeren wegen lievend, ten laatste, als ze geen anderen uitweg meer zien, zich daar komen melden.

Al hoefde hij nu niet mee te doen aan het zware ontginnen van de hei- en boschgronden, toch was werk noch omgeving van het prettigste, maar zooals een mijnpaard ten laatste niet meer weet, dat er hoog boven die sombere donkere steengevaarten nog een lichte, blije wereld is, zoo dacht Tijmen niet meer aan z'n vrije jeugd, doorgebracht tegen de groenende dijken langs altijd rustelooze zee, dan alleen tegen paaschtijd, als hij uit mocht in 't zwarte pak, door de stichting gekocht van zijn wekelijksche zakgeld.

* * *

Ook nu weer is hij op weg naar Spakenburg; triumfantelijk blij zit hij op den bok, naast den melkrijder van de stichting, die op weg naar Amersfoort is. Luidruchtig en druk roept hij zijn kennissen van 's avonds tegen, met breed gebaar, en vol verheven minachting nu, voor hen, die daar in daagsche plunje op 't land aan 't ploeteren zijn.

'Gao d'r op 'n vrouw uut, Tijmen?' schreeuwt schampend een opgeschoten kerel, achter een kruiwagen met meel, grinnikend om z'n geestigheid, met slordig spuuggemors.

'Nee jong, ik gaon nao me vaoder in Spaokenburg.'

En tevreden over dit antwoord, fluit hij een lustig liedje, op de maat van het vroolijk verder kleppend karrepaard....

In het lage vertrekje, met z'n groezel-gele behangsel, gebroken door ingelijste bloem-bonte teksten, en daaromheen aan den eenen kant een eikenhout gelijste koningin met princes, aan den andere een ebbenzwart-gerand familieportret, zitten vader en zoon

genoeglijk tegenover elkaar aan de met vuil vaatwerk beladen tafel te mediteeren.

Terwijl Jans, de huishoudster, met 'n azijnsflesch op weg is naar ‘Juut op het huukske’ om 'n paar ‘warme pintjes’, zit Koelewijn, behaaglijk blauwe rookkringels voor zich uitblazend, er over te denken, dat hij toch nog ‘meraokels veul met 't jonk ophèt, al hèt ie nooit veul plezier van 'm beleefd’, en Tijmen zit al maar te grinniken en te hik-lachen, - hij weet niet waarom, - ‘mar secuur is die ouwe van 'm toch lebèndig goed veur 'm, en aordig ok, um nou subiet 'n flinke burrel te laot'n haol'n!’

Het blauw-gele petroleumlicht speelt, vanonder de groene kap vandaan, een wonderlijk kleurenspel met zijn gebronsden ouden zeemanskop, als Koelewijn met levendig gebaar en nadrukkelijk hoofdbeweeg zijn zoon weer op de hoogte helpt van 't gebeuren in 't afgeloopen jaar: dat Jannes-oom weer is gaan trouwen, dat Jochems een vrachtauto aangeschaft heeft om met visch naar Baarn en Hilversum te rijden, dat de dominé twee beroepen gehad, en de buurvrouw 't achtste kind gekregen heeft, dat de ‘Hoop van Spakenburg’ heel nieuw tuig krijgt, dat er electrisch licht komen zal, en dat ‘Steven van rooie Derk’ gisteren f 22 per tal op de afslag kreeg voor de poonen.

‘En hebbe jullie ok zoo'n noodweer gehad, eergiester veur 'n week?

Ik zag Deinsdagsaoves den zwarten bal al uuthange, maor ik zeg tegen Hent, zooveul as me maot, 'k zeg Hent, zeg ik, as we nou murrege niet àls te laot op huus ansture, dan kan 't nog gien kwaod, zeg ik.

En 'k zag 't al ankomme, Woensdagmiddag, van die dikke venijnige kwammen d'r andrieve, da'k me deksels haostte; mar net da'k den haove inzwaoide zeit Hent, ok net zoo, “baos daor hei 'm”, zeit ie, en mèt dat ie 't zeit daor sleet me de bezaon los, deur zoo'n rukweind, en krek d'r op een slag, a'k zelden nog geheurd hè!

En 'n regen!, 'n regen, 't plaste mar an, en 't wier aovend veur dat 't weer koes was.

De “Hendrikje” en de “Jantje” die veul laoter binnen kwamme, hadden meraokels veul averij, en 'n vangs van niks’....

* * *

Weer op den terugweg duizelt en soest het nog in Tijmen na van volle zee, jollen, poonen en tuig, en langzaam, heel traag, begint in z'n stomp bewustzijn een sloom reageeren. Hij denkt aan 't muf-zoete luchtje in de varkensschuur, de felle kneep van het juk in zijn schouders, en stelt daar tegenover 't vrije leven van vroeger thuis.

Ineens ziet hij weer duidelijk voor zich 't vertrek van Witje, zijn ‘slaapje’. ‘Jongens’, had hij gezegd, ‘'k heb 't hier best, maar 't staat me toch zoo ellendig tegen, dat kalme, tamme leven hier, en nooit es 'n borrel.

'k Ga weg, al mot ik ook hongerlijen, 'k mot de weg weer op, vrij zijn.

'k Verlang zoo gruwelijk om weer 's in een hooiberg te maffen, om es zoo'n ouwerwetsche bols achter de kiezen te gooien!’

En hij herinnert zich hoe toen de tongen losgekomen waren van al die verloopen en mislukte kerels; met een stil heimwee in de fletse oogen hadden ze verteld ‘van die toffe tijd, toen ze nog met negocie gingen, en hier een boot'ram. daar een kom koffie opliepen; die tijd dat je je van geen mensch wat an te trekken had, niks niet; vrij om te gaan en te kommen!’....

Lui languit ligt hij hierover na te denken, tegen den berm van den weg, met blijen blik 't vroolijk beweeg van menschen en gerij langs den drukken straatweg opnemend; en steeds helderder, en zonniger en vroolijker en blijer schijnt hem dit leven langs den weg, dit vrije zwerversbestaan, en al donkerder en duffer, en matter 't schuurtje en 't juk-gezwoeg.

Traag verwerken zijn hersens die gedachten, maar steeds vaster komt 't in hem: ‘'k gaon weg, 'k wìl vort!’, en hoe meer hij eindelijk de stichting nadert, hoe moeilijker 't hem schijnt, maar hoe vaster hij zich ook voorneemt er niet langer te blijven....

* * *

Verwonderd hoort de directeur de listige leugens aan.

‘Maar Tijmen, weet je dat wel heel zeker, hebben ze je d'r niet mee voor de gek gehouden en je wat wijs gemaakt?’

‘Nee m'nheer, secuur; Jan Roggers, zooveul as de baos van de “Hendrikje” za 'k mar zegge, die kwam bij me vaoder, of ik wou, as tweede maot; en 'k kos derekt op slag beginne.

Neè, zeg 'k, 'k mot t' eers an m'nheer gaon zegge, en zoo zij 'k nou hier, en nou wachte ze tot murrege vroeg op me'....

En met zijn heele hebben en houden, in een rooien zakdoek geknoopt over den schouder, loopt Tijmen even later dezelfde laan terug, en eerst als hij 't afsluithek voorbij en op den grooten straatweg is, dringt het pas tot hem door, dat hij nu, als vrij man, kan gaan waarheen hij wil.

In die ongekende weelde van het eigen baas zijn, komt er een lust in hem op om mee te dartelen en te springen met het eerste vee in de wei, dat in dolle opgewondenheid om den mooien, lichten voorjaarsdag, vrij van den stal, niet weet hoe 't die vreugd toch uiten moet; maar hij brengt 't niet verder dan tot een dwazen lach, die zijn geel ontstoken oogen nog verder in zijn hoofd dringt, en nog leelijker zijn gezicht misvormt.

Doelloos dwaalt hij zoo rond heel den dag, en als 's avonds onverwacht vlug nog de vroege donkerte invalt, voelt hij, 't groote kind, zich eenzaam en bang.

Uit de sober verlichte boerenhoeven, eenzaam, ver uit elkaar, langs den zandweg komt een prettige scherpe lucht van karnemelksche pap hem tegen; de lampeschijn, die door de ongedekte ruiten een breed lichtvlak op het grindpad werpt, lokt hem, en wekt in hem een verlangen naar veiligheid en bescherming.

Al meer noodigen hem de nu bijna leege hooibergen uit, om er zich warm en zeker in neer te vlijen, maar telkens wanneer hij zijn schuwheid en angst bijna overwonnen heeft, en schoorvoetend, onzeker om zich ziende, als een dief, 't zoo begeerde nachtleger nadert, wordt hij afgeschrikt: nu eens door den hofhond, die luid blaffend naar 't hek gehold komt bij 't hooren van vreemde voetstappen, dan weer door de blankgeschuurde koperen naamplaatjes die, op de melkbussen op 't rek onder 't raam, door den lichtval van de lamp daarbinnen te glinsteren liggend, hem als twee groote, akelig-dreigende vurige oogen schijnen aan te staren. En telkens gaat hij schielijk en schuw, vol angst verder; zijn loopen wordt draven, want al somberder, al vijandiger schijnen de elzenstruiken langs den weg, als even zoovele spookgedaanten hun armen naar hem uit te strekken en hem te achtervolgen.... tot hij ten laatste uitgeput door moeheid en angst, tegen den berm

van den weg in slaap valt; tot het eerste morgenlicht hem wekt, en hij verstijfd en akelig van honger en kou moeizaam opstaat....

En als dien voormiddag de directeur zijn ronde doet, vindt hij Tijmen weer terug, op zijn oude plaats, op 't eikenstompje voor den fornuispot. Overwonnen door de overmacht, maar niet overtuigd, is er in hem nog onwil en wrok; hij heeft zijn beste kleeren nog aan, 't vuur is uit, en in den pot borrelt en dampt 't nu niet.

'Ik bin terug, mar 't werkpak weer antrekke, doe 'k niet, en fornuuspot stoken, wì 'k niet meer!'....

En voor den tweeden keer verlaat Tijmen de stichting, door den directeur overtuigd dat ze hem, onder die voorwaarden, niet meer gebruiken kunnen. Maar niet blij en tevreden als gisteren, ontmoedigd ernstig staat nu zijn gezicht, en traag is zijn gang.

Blij en licht is nu ook niet de dag.

Triest en gedrukt staan de koeien nu rug aan rug tegen de hekken, de koppen hunkerend naar den stal toe gericht, zonder lust tot dolle uitgelaten sprongen.

De lucht is vaal en beneveld.

De zon kan zich niet door dien troosteloozen, vijandig-dikken bolster heendringen.

Heel zijn morgen verslentert Tijmen zoo, zonder genieten, zonder plezier om zijn vrij zijn, tot hij tegen den middag in een van de hem bekende boerengehuchten komt, en plotseling een schitterend idee zijn blik verheldert:

Hij zal 't nou anders aanpakken!

Vastberaden en zeker van zijn zaak stapt hij recht op zijn doel aan nu, de boerderij waar hij eenmaal per maand de kaas voor de stichting haalt.

Daar zijn ze dan ook niet verwonderd hem te zien. Hij blijft er al maar hangen, eet er 's middags mee met de gastvrije menschen - die wel wat vreemds vinden in zijn lange blijven -, en gaat zelfs met den boer mee 't land op, overal een handje helpend, en mee aanpakkend, zóó, dat de boer hem gekscherend zegt, dat hij nu nog wel een avondboterham verdiend heeft ook.

Maar als de lamp aangestoken wordt, staat Tijmen op, veegt zich voldaan eens met den rug van zijn hand langs den mond, zegt met een listig lachje dat hij dezen keer eigenlijk geen kaas mee hoeft te nemen: 't was zoo mar 'es een praotje, ziede!' en

gaat, terwijl de menschen elkaar schouderophalend aanzien, rustig de achterdeur uit, de lange deel over, waar de voor den nacht nog binnengehaalde koeien, met monotoon schurkend schuurgeschaaf zich tegen de houten palen in slaan staan te wiegen, terwijl dof, bij iederen nekzwaai, de kettingen rommelen tegen het rondhout.

Maar nauwelijks heeft hij de groote deeldeur achter zich toegeslagen of angstig-vlug klautert hij langs 't laddertje omhoog, den hooiberg, boven 't varkensschuurtje in, om met een zucht van verlichting over 't welslagen van zijn krijgslist, neer te zakken in 't meeveerende hooi. Diep woelt hij er zich in, en voelt zich rustig en veilig, ongezien....

* * *

't Is zoo'n echte wilde Aprildag, een week later. Kreunend buigen de slanke peppels voor de ongevoelig zwiepende regenvlagen, die, onbarmhartig voortgejaagd door de macht van den wind, haastig schuinsche vlucht naar de aarde, uitgeput neerplassen in de gaten en kuilen van de nu verlaten oprijlaan van de stichting. De lenige takken op de knoestige wilgenstammen, zwaaien mee omlaag en veeren weer op, in steeds wilder cadans.

Niemand waagt zich op den weg, dan de arme zwerver die moeizaam verder zwoegt, voorovergebogen intornend tegen den wind, tot hij eindelijk hijgend van inspanning weer voor den directeur staat, akelig vervallen en ontredderd, vol deemoed en berouw als een hond die slaag gehad heeft. Zijn kleeren, nat en vlekkerig, hangen vol vouwen en kreukels als een zak langs zijn lijf; hol staan zijn oogen in zijn ingevallen vies-ongewasschen met roode stoppels bezette gezicht.

‘'t Was glad verkeerd van me, m'nheer, mar as je me nou nog hebbe wil?....

Ja, kijk u mar 'es, m'n kleeren hebben niks gelejen; de boks en de jas he 'k 's aoves as ik in 'n hooiberg kroop altied uutgetrokken en opgevouwe en netjes naos me neergelegen, om d'r gien krukkels in te kriege, en me schoene, dan mot je me schoene zien!

Gien stukje leer d'r af!

Je het van die kerels, die altied midden op de straot loope te sloffe, dat 't 'n lust is, mar ìk, ik hè altied op 't gres langs de weg gegaon, dan sliete ze niks....’

Steeds grooter angst spreekt er uit zijn oogen, vrees om nu weer weggestuurd te worden.

Maar even later, alsof hij nooit weggeweest is, zit Tijmen daar weer op z'n oude plaatsje voor den fornuispot; gulzig slokt hij den dikken boterham met spek naar binnen, en denkt aan den honger van al die dagen; aan z'n angst eerst om brood te vragen; aan de harde hompen die hem soms toegesmeten werden met een snauw.

Buiten giert gillend de wind door de peppelkruinen, die armelijk kreunend klagen; steeds scherper en feller klettert de regen tegen de ruitjes, maar Tijmen schuift met een behaag'lijk handenwrijven zijn eikenstompje wat dichter bij den pot, waaronder 't vuur weer lustig opvlamt, en waarin 't weer begint te dampen en te borrelen..

De jongeren schrijven romans door Jacob Hiegentlich.

Op 'n tentoonstelling bij Buffa trok 'n pure, schoone verbeelding vooral mijn aandacht, en toen dit wonder van naakt, groen-grijs en goud in de vitrine kwam, bleef 't vulgus van de straat wellicht meer geämuseerd dan geboeid, dicht opeengehoopt, zoodat 't verkeer bijna belemmerd werd, het doek aangapen. Mij was deze *Rustende Venus* een openbaring, zooals ik die alleen in de Salle d'Apollon of misschien bij Ingres' badende figuren had gekend en ondergaan. Voorwaar Carel Willink is van alle jongeren de meest geniale, hoewel geen beeldhouwer is hij de Praxiteles van dit Athene. Met Baudelaires klassieke Beauté mag deze Venus spreken: Je hais le mouvement qui déplace les lignes; et jamais je ne pleure et jamais je ne ris. En zoo ik 't democratisch Amsterdam met 't evenzoo geregeerde Athene vergelijk, dan denk ik vooral aan de plastiek. Altoos heeft Hollands schilderkunst de literatuur achter zich gelaten, behalve in de periode waarvan dit tijdschrift 't onvergankelijk monument is; toen straalde het woord met demonischer kracht als hier in deze Puriteinsche contreien ooit gekend was. Nu echter, moge Kloos ook bij sommige jongeren 'n gestadige ontwikkeling zijner denkbeelden meenen waar te nemen, is de jonge schilderkunst de letterkunde ver vooruit. Hynckes, Koch, Schuhmacher, Postma en zelfs de gevoellooze virtuoos Nicolas, maar vooral Willink, de meest ‘literair’ gesmade van allen, vinden ze onder de hedene poëten of auteurs hun wederga? We beleven de periode na Pericles, den ouden Goden wordt niet meer geöfferd, hun lied ‘ertönt der unbekannten Menge’, Athene gaat ten onder aan demokratie. Wie 't hardst schreeuwt, heeft 't meest succes. Al te gulle liefde voor schoonheid

laat 't lijf berooider dan de ziel. De pausen van 't oude Rome wisten met 't geld der aflaten de glorie der geweldige kunstenaars dier dagen aan zich te binden, insgelijks heeft de socialistische regeering van Amsterdam door hooge belastingen de stad tot 'n Florence of Venetië gemaakt. Op pleinen en hoeken van straten rijzen beelden van uitzonderlijke kracht of uitmuntende verfijning. Maar uitgeput door zware belastingen konden de rijken hun zin voor luxe niet meer bevredigen. Oude noch nieuwe kunst wordt door particulieren gekocht.[1)] De bezitters zijn in verhouding armer geworden dan de werklieden, wier geringe artistieke behoeften de Vara, wier snobisme de Van Goghexpositie of 'n lezing over H. Roland Holsts moeielijkste verzen bevredigt. De ware kunstkooper is dood, de onware, maar toch zeer belangrijke, de O.W. er is verarmd. De hedendaagsche rijkdom is sjofel gekleed, is spaarzaam en 't is waar wat Willy Haas daaromtrent meedeelt: dat aan de economie van den Grossbürger, der nicht hat gelernt zu verschwenden, deze wereld zal ondergaan. So schafft er das Zeitalter der Akkumulation, der immer gigantischeren Wirtschaftskrisen. De rijke onttrekt zijn geld aan de circulatie en zoo wordt deze tijd, die zoo schoon had kunnen zijn, steeds leelijker en armer aan individueele schoonheid. De stad Amsterdam bewaart haar schitterend *uiterlijk,* het huis van Six is echter zijn schatten kwijt, en alle exposities, zelfs waar ze onder stadsauspiciën staan, beginnen met lange, bange jeremiades over het gebrek aan koopers. Deze tijd kent geen Maecenaten, hij staat vijandig tegenover kunst, we beleven de verheerlijking van Amerika, de machine. Das Herz ist satt, die Welt ist leer, zu suchen heben wir nichts mehr. De jeugd studeert zoo traag mogelijk, ze voelt hoe 'n wereldcatastrofe dreigt, alleen dokters zouden

1) Voldoende middelen zijn vaak 'n vereischte om kunst te scheppen. Er moet 'n warme serre zijn voor de ziel, die teedere plant. Dat goede milieu verschaft slechts de rijke. Anderzijds moet niemand denken dat rijkdom 't genieten van kunst doet toenemen. Het is als met Midas, wat de rijke aanraakt wordt van goud, de ziel stolt tot schitterend metaal, de wijn wordt stijf en glanzend, alles wordt bijna ongenietbaar, wijl de rijke zich alles gemakkelijk verschaft. Een vrouw die u zich voetstoots geeft wijl ge rijk zijt, is te gemakkelijke prooi. Ik moest vroeger op 'n begeerd boek geld leenen, doch hoeveel grooter was me de waarde dan die der kostbare boeken die mij welwillende uitgevers thans schenken. Men moet strijden om iets moois te bezitten. Zullen er echter menschen zijn die om Marsmans Vera te bemachtigen of Ter Braaks Hampton Court zich sigaretten of 'n das ontzeggen? Ik vrees dat 't geen legioen zal zijn.

dan noodig blijken, geen wijsgeeren echter of filologen. Ten deele is hier waarheid, de maatschappij heeft zich nimmer om onzinnelijke dingen bekommerd, en sonnetten kan men niet eten en 'n roman is geen mitrailleuse. Kunst blijft overvloed. Maar als de wereldbrand woedt, zal een Goethe zich evengoed opsluiten en zijn Westöstliche Divan schrijven, evenals tijdens de Fransche revolutie teedere muziek vloeide in stille kamers, terwijl 't gepeupel op de Place de la Concorde om bloedige schedels de Carmagnole danste. De dichtkunst en de muziek behooren tot wat Van Deyssel noemde, de superieure mannenopvoeding, al waant men ook de poëzie het uitsluitend domein der vrouwelijke jeugd. Weliswaar staat de tegenwoordige jeugd tamelijk onverschillig tegen al wat geen techniek is. Hun cynisme noemt schoonheid bij voorkeur larie. De nieuwe jongeling is op z'n best onnoozel en gelukkig, (maar is dat niet 't zelfde?), iets Amerikaansch Harold Lloydachtigs. Bij de volwassenen zijn de gevoelens vaak afgestompt. Poëzie wordt gekocht, soms door versgevoeligen, heel vaak echter om den druk. Edele drukkers brengen speciaal verzen ter markt, niet daar ze die zoo mooi vinden, doch wijl verzen geschikt materiaal zijn voor de letter van De Roos of de Erasmus mediaeval, etc. Wellicht heeft de nieuwe zorg voor 't boek die groote schaar poëten, zoo niet in 't leven geroepen, dan toch aangemoedigd.

Het voortdurend schimpen op teveel poëzie heeft 'n averechtsch gevolg gehad, de jongeren werden onrustig, er moest ‘grooter’ werk geschieden. Groot proza was 't parool, en vertwijfeld wierp men zich op den roman. Van Wessem opende de rij, maar hij als Marsman behoorden tot 'n ‘vroeger’ geslacht. Het was alsof de woorden waren oud geworden, of hun gebaar was vermoeid, of geur en essence hun was ontsnapt. Groote woorden moesten kleine emoties weergeven. Men riep om plastiek. 't Vocabularium van 't proza is even gemakkelijk te geven als ik 't in Juni '31 hier deed voor de poëzie. Nu is de roman 'n vaag iets, dat minder uit woorden bestaat dan uit intrige, psychologie en zin. Elke tijd, van den roman de Renart over Richardson en Rousseau tot Proust en Gide heeft 'n andere vorm gehad, het wezen was wisselend. Welnu, hier in Holland, als in Frankrijk was van vormhernieuwing geen sprake, de jongeren bleken onmachtig ondanks

athletische inspanning van het 80-er procédé af te komen. Het is '*bijna* ontstellend', hoe Marsman zich in zijn roman Vera uit den treure herhaalt. Hij beschrijft drie menschenlevens met de Duitsche revolutie er om heen. De woorden zijn groot, gewild-expressionistisch, pseudo-apokalyptisch, zooals zijn verzen gedurfd waren als 't Hooglied. Op jacht naar stoute beelden! en om de verveling te voorkomen, schokkende episodes. Maar toch, al mogen we liever niet aan A. Frances revolutieboek: Les dieux ont soif, denken, al gelijkt Vera aan de geschilderde décors van overspannen Duitsche films van na den oorlog als 't Cabinet van Dr. Caligari of Metropolis, er is altijd iets in Marsman, dat we missen in Van Wessems barsnobisme (*Lessen in Charleston*), Marsmans onmiddellijkheid ontroert, het plotselinge bloemachtige jasmijngeurige woord, óók te midden van pathetisch kanongebulder en de ongeloofelijke storm, die we toch veroorzaakt weten door de erwten, die tegen de coulissen worden gestort.

Altoos heb ik Ter Braak moeten prijzen om zijn essayistisch werk, al is hij voor mij, met Donker natuurlijk, de kunstgrijsaard bij uitstek. In zijn werk echter mist men de frischheid die hij vergeefs propageert, en Dr. Ter Braak behoort in zijn minachtende gereserveerdheid m.i. meer bij de zuivere rede dan bij de zuivere literatuur. Men meent door 'n zekere brutaliteit 'n indruk van jeugd te verwekken, maar 't is ouwelijk je jeugd zóó te accentueeren. In die verheerlijking van 't rationalistisch essay is het leven zoek. Wilde zei: de toekomst behoort aan de kritiek. We zien nu hoe duizend scribenten zich moe staren op den arbeid van 'n pas gestorven auteur of van iemand die den Nobelprijs i.p. van die of die had moeten hebben. Uit 'n proefschrift van 'n dame uit dezen kring, Elisabeth de Roos, blijkt voldoende hoe zij dit alles wenschen te bezien. Ze willen de essay-roman, ze wijzen op Gide, Rivière e.d.: 'Intellectueele en moreele onrust kenmerkt dezen tijd, drang om zich rekenschap te geven, liever dan eenvoudig met schoone verbeeldingen genoegen te nemen of op het plastisch vermogen van den kunstenaar te vertrouwen, zoodat essayistische elementen zelfs doordrongen in den roman. Men beoordeelt de moderne kunst dan ook vaker en beter met aan philosofische en psychologische theorieën ontleende maatstaven dan met zuiver aesthetische.' Best, nu verstaan we Ter

Braaks heftige aanval tegen de schoonheid, tegen Perks Deinè Theos, maar tevens zijn waardeering voor Perks jeugdig élan. Maar heel deze ‘kunst’, ze is niet louter ethisch, noch aesthetisch, zij is dubbelzinnig, vleesch noch visch, zonnebloem noch kodak. Het is weer, dat wat je niet hebt, wat aantrekt en afstoot. Voor sommigen is schoonheid geen fictie, voor sommigen is ze werkelijker dan feiten, voor hem zelfs, die meer niet eischt van de kunst dan à faire l'univers moins hideux et les instants moins lourds. Zelfs Boutens twijfelt en vraagt of hij dan zoo tot menschen moet gaan en spreken: ‘Ik heb nog nooit haar hoog gelaat aanschouwd.’ Ter Braak roept: weg met die dame Schoonheid. Hij verlangt naar jeugdige overmoed, niets is hem helaas verder verwijderd, hij is de puritein, die ondanks zijn opzichtig afscheid van domineesland, 'n zekere ongezegde weerzin behoudt tegen de schoone vorm, die Vondels volmaaktheid slechts uit seniliteit weet te verklaren, waarbij de Moederkerk 'n veeg uit de pan krijgt, zijnde 'n ‘willekeurige partij’. 't R.K. Geloof verrees echter die dagen uit de asch der door haar verkeerde dienaren gemartelden als 'n vogelfenix, 't was gloednieuw, en was voor Vondel noodzakelijk. Ter Braak is 'n Wittewrongel Redivivus, met norsche neus op zoek naar heidensche of paapsche superstitiën. *Hampton Court* is het werk van een renegaat-predikant, van 'n afvallig-provinciaal, die door zijn haat tegen het provincialisme provinciaal blijft, het is 'n mislukte pastiche op Proust, dus geen roman. Maar Proust en Gide schreven ook geen romans, doch nieuwe genres. Doch dit is rondweg vervelend, al waardeeren we er veel in. Die vervelendheid heeft niets te maken met de evenzoo genoemde uitvoerigheid van Tod im Venedig of Proust. Mann en Proust hebben meer te zeggen, er zat meer jeugd in. Henk Brugmans schreef 's hoe juist jonge auteurs 't meest vermoeid en blasé zijn. Op meewarige wijze, die cynisch lijkt, praten ze over zich zelf. Men is nog geen gevoelig ‘oog’, maar hart, op monomane manier. 't Schijnt dat de hoofdpersoon ergens van z'n meisje 'n stomp krijgt, maar of 't 'n werkelijke of metafyzische stomp is, komt niet uit de verf. Eindelooze uiteenzettingen met zijn ‘moi’ maken dit onaantrekkelijke, doch om de moreele gezindheid van den gedeserteerden kristen interessante boek, ongenietbaar. Hij koketteert met 't leed dat hij zijn

ouders aan doet en spot met de oranje kokarde van zijn vader. Voor mij is deze harteloosheid belangwekkend, maar de doorsneelezer repareert dit alles aan zijn bottine, gelijk Couperus zei. Ter Braaks meest pakkend stukje is 'n essay, waar hij de ontmoeting met 'n krantejongetje beschrijft, 'n levenloos wezentje, zonder leeftijd (sans âge, Baudelaire). In de eene hand heeft dat jongetje 'n grauwe zak met kranten, in de andere 'n vies papier, dat echter later 'n partituur blijkt te zijn. Ter Braak raakt in heilige vervoering over dit bizondere wezen, dat in den razenden metropool onbewogen en aandachtig goddelijk muziek leest. Evenals Heine z'n verzen met 'n wanklank doet eindigen, wil Ter Braak ons hier desillusioneeren door te vertellen dat deze koningsmensch 'n bochel had, wel geen echte bochel, maar 't bleek dat op den omslag van 't muziekblad stond: Serenade van Toselli. Groote gek, had je 't hooger gevonden, als 't 'n lied van Milhaud, 'n pavane van Ravel ware geweest? Zoo verstikt Ter Braak in zijn koude intellectualistische denksfeer, dat hij zich uit zijn dialectiek en voltairiaansch weten niet kan bevrijden tot onverstandelijk voelen. Want evengoed als 'n jong kind onder de bekoring kan raken van b.v. Tollens' vertaling Gang naar de IJzersmelterij, terwijl 't later Kloos' stemmingsverfijning en Boutens' edelste symboliek nagevoelt, wordt 'n kleine sensibele zuiver ontroerd door de meest huilerige sentimentaliteit, want ook Le credo du paysan en al die dingen die 't summum zijn van muzikale afschuwelijkheid, zijn muziek. Uit Ter Braaks verachting voor de muzikale bochel van 'n kleine gevoelige, blijkt voldoende, dat z'n afwijzing van Amerika zelfmisleiding is. Verdund Voltairiaan, die juist wat hij meest haat, in zijn rationeele leerredenen voor zijn Forum, meest nabijkomt. Had in Dreisers American Tragedy dit stukje van 't muziekjongetje gestaan, dan zou dat bittere brok verteerbaarder zijn geworden; die koude cultuurlooze sfeer is Ter Braaks eden, al noemt hij 't zijn hel. Als 't muziekjongetje in Ter Braak wat vaker sprak was hij 'n kunstenaar, terwijl hij nu door zijn cynische oefeningen slechts 'n origineel prater mag heeten.

Het exotische trekt ons allen, wij droomen van de eilanden om de Stille Zuidzee, de namen Honolulu of Hawaii zijn ons muziek, schoone vrouwen met witte bloemen in 't haar, we omhelzen ze in onze rêverie, wijl de werkelijkheid ons benauwt. Eigenlijk

willen de jongeren niet veel van Holland weten. Bezie de titels hunner werken: Paradise Regained, Hampton Court, Songs of Kalua, Clair Obscur, Fleur du Marécage, Currente Calamo, om van Yong pou Tsjoung e.d. maar te zwijgen, wijl de nazaat deze dingen beslist aanstellerig zal vinden. Onze jongeren herinneren me aan dien blonden landgenoot, die elk die naar 't land van zijn herkomst informeerde ('t was in 'n Duitsche badplaats), gegêneerd antwoordde: Aus Griechenland. Op vandaag echter zou de oude Potgieter enkele jongeren goedkeurend den opgevulden schouder bekloppen, niet wijl ze de 'hefboom' aan 't spelen zijn, waar hij 't zoo vaak over had, maar omdat ze 't 17de-eeuwsche Holland weer tot hun object maken. Helmans Overwintering en Slauerhoffs Jan Pietersz. Coen zijn van die hernieuwde belangstelling 't bewijs, doch vooral Theun de Vries' visionnaire fantazie over Rembrandt, die met Helmans Stille Plantage en Den Doolaards Druivenplukkers eens en voor goed aantoont, dat de jongeren prozaïsten van grooten stijl bezitten, al beweer ik niet dat genoemde boeken veel gelezen worden. Daar zijn altijd 'n heeleboel redenen voor, die met litteratuur geen verband houden.

Dichterlijk is Helmans proza, zonder dat de toevlucht wordt gezocht tot extra singuliere beelden. Weinigen zullen hem kennen als 80-er - als Boutens epigoon. Hij gaf als knaap verzen uit, die 'n legkaart vormen van de verzen van Boutens en Hélène Swarth. Hij heeft zijn taal gezuiverd, maar is eigenlijk aan hun principe trouw gebleven. Hier is de, door Ter Braak verachte Asschepoes woordkunst, maar afwezig zijn psychologie, intrige en natuurlijkheid van den dialoog. Dezen vreemdeling gewordt de 80-er erfenis opnieuw, uit zijn zuiveren mond komt niet de smook van 't epigonisme, maar opnieuw beleefde eerbied voor 't woord. Wat wij uit boeken en rolprent kennen, bracht hij mee uit 't woestschoone land met zijn bedwelmende savannahs, zijn bronstige wouden, waar in geboren wordt en gestorven, waar alles groeit, bloeit en rot in dezelfde secunde met barbaarschwoeste pracht. Zijn woorden zijn muziek en fraaie schilderkunst beide. Alles heeft hem ontroerd tot 't bijna sentimenteele, voor hij 't meedeelde. 'n Hugenoot Raoul de Morhang vlucht met zijn vrouw en zijn twee schoonzusjes uit Frakrijk waar 't Edict van Nantes wordt herroepen. Ze komen in Holland en de beschrijving

van dit Holland herinnert ons aan onze beste schilders en ook aan de verklaring, die Prof. Gallas gaf van Baudelaires Invitation au Voyage: Là tout n'est qu'ordre et beauté, luxe, calme et volupté, welke verzen voor Gide 't kunstbeginsel samenvatte. Nu gaan deze brooze idealisten hun paradijs zoeken in de vloekwaardige verdrukking onzer Westindische Compagnie. Raouls botsingen met en 't langzaam toegeven aan 't ruwe egoïsme zijner blanke genooten maken 't leven daar in die overweldigend schoone natuur tot 'n woeste hel. De negers zijn hier begrepen, zonder onaangename bekeeringsdrang waartoe 'n minder gelukkig Roomsch auteur zich zou hebben laten verleiden, maar met zoo diep meegevoel, dat men met leedvermaak zou gaan verlangen naar de komende tijden, als de gekleurde rassen ons blanke boeven het Koninkrijk Gods zullen brengen, en dat we ons evenals Agnes haast om ons blanke vel zouden gaan geneeren. De personen kunnen de strijd tusschen 't hart en de handel niet volhouden, Raouls hart is voor de negers, maar hij duldt dat de edelste onder hen, waarvoor Agnes 'n verholen, mooie natuurlijke liefde heeft opgevat, wordt stukgeranseld, wijl hij 'n blanken onverlaat heeft gestoken. De onbewogenheid waarmee de neger de marteling doorstaat, is verpletterend beschreven, en geneest ons voor altijd van die ellendige filmklets uit U.S.A. dat 'n neger bang zou zijn. Die menschen trekken weg en laten hun stille plantage Bel Exil achter. Als later hun zoon door heimwee gedreven 'n pelgrimage naar dat mooie land onderneemt, heeft de natuur dit alles overwoekerd. Het is de eenvoudige waarheid, dat schoonheid en goedheid niet bestand zijn tegen 't woekerend kwaad en de sloopende melancholie. Cécile leeft als 'n bloem, verwelkt. Om drie, (haast onware), reine zielen, woekert de bronst der natuur. Het is 'n diepromantisch boek, maar Paul en Verginie hebben de zwaarmoedigheid en de teisterende wreedheid der natuur niet zoo ondergaan als Helman. Er is sensatie in de lyrische ouverture van 'n hoofstuk, hoe zwammen, orchideeën en slijmerige lianen den machtigen eik vellen, hoe de mieren al 't groen wegvreten, hoe de slang daarover glibbert, tot ze vermorzeld wordt door 'n wilde buffel, tot zich 'n heele kringloop van begeerte en vernietiging voltrekt in machtige plastiek.

Een nieuwe vorm heeft niet een gebracht, ternauwernood 'n

nieuw gegeven. De belangstelling van 'n bepaald publiek schijnt zich van de menschen naar de dieren te wenden. Ook in onze tijdschriften werd daar enkele malen edel blijk van gegeven. Doch voornamelijk in Duitschland, dat tevens 'n nieuwe soort bracht, de Kurzroman, die op nieuw-zakelijke wijze in mekaer wordt getimmerd. De Hollandsche grübelnde aard bleef dit americanisme vreemd. Het behoort ook meer in de magazines.

De puber met zooveel pomp en praal verdedigd door Ter Braak, met zooveel vuur door hem begeerd, we vinden hem in Holland misschien in Halbo Kool of genarcotizeerd in Du Perron, maar vooral doelloos zwervend, romantisch koketteerend met zijn ‘verlorenheid’ in Den Doolaard. Hij heeft nog steeds 't knaapachtig-vrijmoedige, hij is nog niet de meening toegedaan, dat men vervelend moet zijn om talent te hebben. Toch had ik me van zijn nieuwe boek De Druivenplukkers heel wat meer voorgesteld, het is geen meesterwerk geworden, met zijn bravoure, die aan Montherlant, de stierenvechter, en zijn uitvoerige arbeidsbeschrijvingen, die aan Pierre Hamp doen denken. Ook hier praten de werklui in rijmlooze verzen, de hoofdpersoon is 'n Byroniaansch vrijbuiter, in casu druivenplukker, die niets liever doet dan liefhebben en zijn medeminnaars achter de veeren zitten en hun bij tijd en wijle aan zijn degen (of zakmes) rijgen. Dood en Liefde is des Doolaards hoofdthema. De détails, die zelden iets anders doen zien, zijn 't best. Met wat humor en goed gevoel heeft hij de Zuidfransche boeren afgebeeld, met weinig woorden raak gekarakteriseerd. Maar de hoofdfiguren zijn ongeloofwaardig, de markiezen en adellijke hanzen blijven ons vreemd, evenals de groot opgezette André. Het boek is leesbaar genoeg, we krijgen close ups die ons de film gedenken doen, die 't boek levendig maken, maar de romantisch eenzaamheid van den auteur verhindert hem buiten zijn wezen te kijken. De menschen vallen in goed en slecht uit elkaer. Dat maakt dit boek tot iets van voor honderd jaar terug. Al is Den Doolaard voor Freud gespaard gebleven, we hebben toch 't recht 'n minder simplistisch oordeel van 'n auteur te verlangen. Met name is 't onwaarschijnlijk, dat de markies zijn zoo geliefde gesneuvelde zoon opeens diep gaat verachten, wijl hij 'n meisje ontluisterd heeft. Ook in De laatste Ronde hinderde ons Den Doolaards schooljongensethiek en zijn

onmenschkundigheid. Wij danken natuurlijk aan de lyrische inborst van den dichter vele goede beschrijvingen, doch merkwaardig zijn de goede plaatsen al spoedig sentimenteel. Juist de anti-sentimenteelen en nieuwzakelijken worden 't eerst gevoelerig. Met 't jongensachtig behagen in 't sexueele, wat in de Laatste Ronde vaak komisch aandeed, is 't hier nu wel 'n beetje voor mekaer, al komen er op gegeven momenten bruine borstjes uit bloezen springen. Op de conventioneele roman lijkt dit onhollandsche boek heel weinig, toch is de schrijver 'n echte Hollander, in wien als in Couperus en Slauerhoff 'n cosmopolitisme woedt, en de drang naar de Umwertung aller Werte. Voor dit laatste is zijn natuur te eng, in het boek wordt eigenlijk weinig *gezegd*, het is geniaal dilettantisme met dichterlijke details van 'n gevoelige, die zeer goed ziet, maar eigenlijk weinig begrijpt. De mannen zijn óf timide verlangend, of bronstig-brutaal, liefst met bloedige handen, de vrouwen zijn echter allen dégoutant wulpsch en koud berekenend. Als variatie op dit thema verschijnen oude mannen in 't gewone, die denken aan hun gesneuvelde zoons in den oorlog en Victor Hugo reciteeren, voorts oude mannen in 't deftige, die denken aan hun gesneuvelde zoons in den oorlog en edele wijsgeeren zijn, die Anatole France lezen. Den Doolaard is weinig gecompliceerd, combineert te eenvoudig, is minder handig in z'n intrige dan Van Lennep of Cremer, maar fijner litterator, hij ziet in den dief den slechten vent, maar in den eervollen moordenaar den held, eenerzijds geborneerd, anderzijds wijdromantischblind. Kortom, de Sturm und Drang is hier nog niet uitgevochten.

Zoo hebben we over den oogst van het jonge proza onze oogen laten gaan. Wellicht hebben we te weinig geprezen, wat met liefdevolle overgaaf geschapen is. Dat echter de naakte koele toch bewogen schoonheid van Willinks Venus in deze litteraire baaierd niet is bereikt, dat de schilderijkunst der dertigjarigen de prozakunst van hun leeftijdgenooten overtreft, is mijn persoonlijke slotsom.

Hannibal Boontjes door Ben Stroman.

Hannibal Boontjes was een zeer eigenaardig persoon.

Hij groette zijn stiefvader, een bizonder nette verschijning, altijd uitermate beleefd. Zijn moeder, die met zijn stiefvader een goed tweede huwelijk was aangegaan, kwam hij eigenlijk nooit tegen. Zijn vader was coiffeur in een volksbuurt geweest.

Een paar jaar geleden heeft Hannibal zijn ktb.-examen met goed gevolg afgelegd en toen is hij postzegels en rijwielmerken gaan verkoopen in het Groote Postkantoor. Al zijn diensturen zat hij als arbeidzaam ktb. onder het bordje:

IN - ZEGELVERKOOP. - UIT.

Het publiek maakte queue om bij hem te kunnen komen. Dat heeft hem over het paard getild. Hij sprak niet meer tot de menschen en wanneer hij een enkele maal een vraag moest beantwoorden bewoog hij vriendelijk het hoofd, en zijn woorden waren enkel voorkomendheid. Vaste klanten begonnen hem slechts op te merken als hij er niet was. Gelegenheidskoopers dachten: makkelijk als een automaat.

Hannibal Boontjes was een goed ambtenaar.

Hij woonde op kamers.

Vrienden kende Hannibal niet.

En de eenige keer dat een vrouw hem liefkoosde was, toen er 's avonds heel laat een ‘dag schatje!’, tegen hem zeide, waarop hij angstig blozend zijn pas versnelde.

Hannibal Boontjes was heel eenzaam.

In de cantine las hij ‘Wetenschappen’ en ‘Letteren en Kunst’ en hij onthield nauwgezet namen en woorden. Op straat en in de tram sprak hij met menschen, maar hij sprak zoo, dat hij ten-

slotte luisterde en daarna vergat. Eens heeft een meneer hem in de tram van Queen Laurey verteld:

- Queen Laurey, dat is wat meneer! Kan je altijd opzetten, begrijp je wel?! Een pracht exemplaar. En een beenen; een beenen! Maar je kan het niet Hollandsch noemen, begrijp je wel?!.... De moeder hebben ze naar Amerika gebracht. Toen weer terug met jong d'r in.... Maar da's niet Hollandsch meer, begrijp je wel?!.... En loopen, loopen!.... Gevaarlijk zoo'n transport! Altijd oppassen voor beenen breken, begrijp je wel?! Maar een pracht exemplaar, meneer. Uit een beste stal. Een draver! Geen een houdt het er tegen uit, begrijp je wel?!.... Daar ken je altijd op zetten. Nou is-t-ie toch weer één....! Is dit 't ziekenhuis, meneer?.... M'n moeder, begrijp je wel?!.... Dan mot ik er uit, meneer!'

Hannibal had er niets van begrepen.

Hannibal Boontjes was een ernstig mensch. Als er iemand lachte, zei hij meestal: Wat blieft U, meneer?' Hij begreep niet wat er te lachen viel in de wereld. Lachen ergerde hem. Maar het meest heeft hem het lachen van de heeren van de kegelclub geërgerd. Hannibal Boontjes is kegeljongen geweest. Heel kort. Maar lang is hem het harde lachen van de dikke meneeren bij gebleven, als het kraken van oud, slecht hout. Hij was bang van de zware pokhouten ballen en van den onregelmatigen roffel waarmede de kegels omvielen. Hij draaide den wijzer op het nummerbord te laat, of hij liet de kegels bij het opzetten vallen en nooit stuurde hij den bal onmiddellijk terug. Hannibal Boontjes deed dit weer te gehaast. De heeren scholden en eens kreeg Hannibal bijna een bal tegen zijn beenen, omdat er gegooid werd vóór hij op de matten zat.

- Verdomde poedel!, dan mot je ook maar opletten', brulde de meneer die gegooid had.

De vrinden lachten en veegden het bierschuim uit hun snorren.

- Wat beteekent poedel?', vroeg Hannibal dien avond aan zijn collega.

- Nul! Idioot!'

Hannibal heeft daarop ontslag gevraagd.

Het was al weer een heele tijd geleden dat Hannibal kegel-

jongen was, toen hij zijn vroegeren maat tegenkwam. De jongen had een pet op en hij zei ‘meneer’ tegen Hannibal. Na dien is Hannibal zich rekenschap gaan geven van den wonderlijken loop der dingen. Het kon daarna ook wel gebeuren dat hij plotseling dacht: hoeveel menschen, de postzegelverzamelaars uitgesloten, zouden er nu zoo precies alle postzegels van het land kennen? En hoeveel port er op brieven en stukken moet? Vast niet zoo heel veel! Vaak schoten zijn gedachten dan door op andere objecten van zijn wetenschap, en menigmaal dacht hij over een willekeurig mensch die zijn weg kruiste: zou hij weten wat Gerrit van der Lindenstraat beteekent? Of Busken Huetstraat, Porcellistraat, Bilderdijkstraat, de Genestetlaan of Pieter de Hoochweg? Zou hij weten wat er op het concilie van Trente is besloten. En zou hij mij begrijpen als ik hem nou eens vroeg: hebt u ook zoo'n afschuw van de Glawpolitiproswjet?’

Op een dag dat Hannibal zich weer uitvoerig rekenschap gaf van wat anderen misschien wel niet zouden weten, hoorde hij op eens iemand vragen.

- Pardon, meneer. Kunt U mij ook zeggen waar het Engelsche consulaat is?’

- Nee’, antwoordde Hannibal verschrikt. Hij had een gevoel alsof men hem betrapt had. Na dien dag is hij gaan twijfelen. Kort daarna verstuikte hij zijn voet. De controleerende geneesheer schreef eenige dagen rust voor. Zijn moeder kwam hem één keer bezoeken. Ze bracht een doosje cigaretten en de groeten van zijn stiefvader. Verder kwam er niemand. Zijn hospita klopte echter reeds den eersten dag:

- Pardon, meneer Boontjes, ik had u es even gesproke willen hebben. Ik wil zegge: houdt u van radio? Zal ik de loudspeaker in de gang zette met Deevetrie of Hilversum of zoo? Van muziek wil een mensch nog wel es opklaren’.

Hannibal had er in toegestemd. Daarna kwelden hem de verminkte vreugden dezer wereld en het hysterisch meehuilen van de hospita.

Op den dag voor hij weer naar kantoor zou gaan, was Hannibal wat gaan wandelen. Midden in de stad had een vrouwelijke collega hem aangehouden:

- Boontjes, hoe maak jij het? Tijd niet gezien!’

- Pas ziek geweest.’
- Toch niet erg, wel?’
- Nee, m'n voet verstuikt.’
- Naar, pijnlijk, hé?’

Och, gaat nog al, hoor. Rusthouden.’

- En hoe is 't verder! Je komt nooit meer op ‘Hughe's Vrienden’.... En al een meisje?’
- Nee’, zei Hannibal gauw.
- *Ik* ben verloofd.’
- O, ja?’
- Al een heele tijd, zeg. Eenig. We hebben elkaar zoo gek leeren kennen, zeg. Hij stond altijd voor me op, in de tram. Eerst heelemaal zoo maar. Later bleef-ie zitten tot ik in de tram kwam. En toen kwam er eens een oude heer in de tram en toen ben ik ook opgestaan. ‘Nou staan we allebei,’, zei hij toen. En zoo hebben we telkens wat met elkaar gepraat. Toen heeft hij me eens naar huis gebracht, omdat het zoo regende, nou en toen.... vind je 't niet eenig?’
- Ja, erg leuk.... Wat doet-ie?’
- Hij is op kantoor, op een tabakszaak!’
- Zoo. Goeie baan zeker.’
- Ja, ik geloof het wel, hoor.... Enne, doet je voet nou heelemaal geen pijn meer?’
- O, nee. Da's al weer voorbij.’
- Nou, Boontjes, tot ziens hoor. Kom je eens op de club, zal ik je aan hem voorstellen.
- Goed.... Daàg!’

Den volgenden dag zat Hannibal Boontjes weer voor het loket. Het werk vermoeide hem nog wel wat. Het viel hem moeilijk om zijn hoofd er bij te houden. Telkens het gesprek van den vorigen dag. Eerst waren er alleen maar beelden: het frissche figuurtje van zijn collega en de een of andere nette meneer. Telkens een andere meneer. Het leidde hem af en maakte hem moe. Den geheelen dag bleven de beelden hem kwellen en toen hij goed en wel klaar was, bleef er voor hem een mistroostige leegte over. In zulke stemmingen begon Hannibal altijd tegen zichzelf te praten en dit praten was altijd een betoog tegen een denkbeeldig, aandachtig auditorium. Voor het slapen gaan dien

avond heeft Hannibal in bed dan ook nagenoeg als volgt gesproken:

Dames en Heeren!

Ik wil vanavond met u behandelen het probleem van het huwelijk in dezen, onzen tijd. We kunnen niet te voorzichtig zijn met het nemen van een zoo groot besluit, waardoor de richting van ons heele verdere leven wordt bepaald. Is het voor een vrouw goed, jong te trouwen? En voor een man? De eerste doet, naar mijn bescheiden meening, het beste vroeg in het huwelijksbootje te treden, mits zij zich een man kieze die haar en haar kinderen voldoende kan onderhouden. O, denk niet dat het vernederend zou zijn voor een vrouw, onderhouden te worden door een werkenden man. De vrouw heeft schoone plichten. De man trouwe nimmer op te vroegen leeftijd. Hij moet eerst iets wezen in de maatschappij. En al is het dan niet noodig, dat men daarbij buitensporige eischen stelt, hij moet zijn vrouw iets kunnen bieden. Want, nietwaar?, waar armoe is vliegt de liefde het venster uit. En dan is het mis. Wie het brood niet in de pap verdient mag nog niet aan verloven denken, laat staan aan trouwen. Wie het wel doet komt eens aan zijns meesters tafel te gast. Daarom zou ik een man willen raden een gemeente- of een rijksbetrekking te aanvaarden. Dat is vast. Men heeft pensioen. Men kan op periodieke verhoogingen rekenen. Dat alles geeft groote zekerheid.... Al die andere betrekkingen.... Voor je een positie heb.... Eigenlijk zit je er op een schopstoel.... Je weet precies wat je te doen heb.... Als je op tijd begint en niet te vroeg uitscheidt zíjn je chefs tevreden.... en maken dat je kas klopt.... zeg nou zelf, waar vin-je dat?.... Je legt je postzegelboeken op orde, je weet precies hoe alles ligt.... en je briefkaarten, formulieren, rijwielmerken enzoo.... hoe zou het nou op zoo'n tabakszaak toegaan, wanordelijke rommel en als je je éénmaal vergist krijg je de zak.... waar ben je dan?.... Een goeie rijksbetrekking en je hoeft je toch zeker nergens ongerust over te maken.... Over een paar jaar heb ik zooveel verhoogingen gehad, dat ik ook kan gaan trouwen als ik wil.... Wie dan leeft, wie dan zorgt.... Misschien brengt ze ook nog geld in.... Zorgen zijn er nog niet,.... nee, zeg nou zelf....

Hannibal Boontjes had zijn oogen gesloten.

En hij was ingeslapen in groote tevredenheid.

Hannibal Boontjes was een tevreden mensch. Daarom verafschuwde hij leuzen. Er wroette een poover verzet in hem als hij een collega hoorde beweren: Wij hebben recht op een menschwaardig bestaan!'

- Dat heb ik toch,' had hij in de cantine eens gezegd als een luide gedachte. Onmiddellijk daarop was een regen van scheldwoorden en felle verwijten over hem heengeworpen. Ze scholden hem 'doodgraver', 'satelliet', 'nul-in-'t-cijfer', 'de man-met-het-heerenboord', postzegeltemmer', 'vent-zonder-ruggegraat'. Dat alles deerde hem niet, maar die woorden met dat nare luchtje: 'bourgeois', 'arbeidersklasse, "klassenstrijd", "klassenjustitie", "kapitalisme", "proletariaat", "onderkruiper", "klassenbewustzijn", tergden hem zoo dat hij met een slag de cantinedeur dichtsmeet achter zijn woedend: "Verrekken jullie!" Op die kille openbare-gebouwen-gang herstelde hij zich met een hooghartig: "Die socialen altijd!" Want, wat wisten nou zulke menschen van de bevrediging welke in arbeiden is gelegen. Hannibal dacht: Ledigheid is des duivels oorkussen, en: Arbeid adelt, en: Waar een wil is, nie' waar?' Gesterkt wandelde hij voort door de drukke straten, waar hij weldra het geheele conflict vergat.

Hannibal Boontjes winkelde graag. Vooral 's avonds als de étalages verlicht waren. Dan bleef hij lang staan voor heeren-modemagazijnen, voor fotokasten van bioscopen, boekwinkels en autoshowrooms. Voor postzegelhandelaars stond hij nooit stil uit ergernis over de stempeling. Op een avond, dat hij weer langs de winkels dwaalde, leidde een groot bord in een meubelwinkel zijn gedachten af.

QUEEN ANN.

stond er, met groote, gele letters. Op eenmaal waren zijn gedachten weggegleden naar een sedert lang vergeten punt in zijn herinnering.

- Queen Ann! Queen Ann! Hoe was het nou ook weer. Mooie beenen.... Nummer één.... ziekenhuis....

Op eenmaal hoorde hij in zijn denken:

- Begrijp je wel?!'

Toen was ook de meneer er weer geweest, die gepraat had over de moeilijkheden van een exemplaar met jong d'r in en van die beste looper.

- Queen Laurey had-ie gezegd. Een best exemplaar. Een harde looper. Gek, dat zoo'n man maar tegen een wild vreemde begon te praten. Alsof het je wat kon schelen! Ja, 't was in de tram. Waar zou die wagen nou rijen?.... In andere steden rijen nou ook trams.... Hoeveel fietsen zouen er op de wereld zijn?.... 9-12; 3-6 morgen. Tusschen de middag sokken koopen.... Eh, e.... dag, meneer! Wie is dat nou weer?.... Lijn 4.... C. & A..... On y revient toujours.... Die meneer van laatst op de bijwagen. Toen het zoo regende. Nat weertje, meneer, zei-ie. Vies weertje.'

Tenslotte wandelde Hannibal Boontjes een restaurant binnen. Hij bestelde een Pils en ging de krant lezen. En hij las:

> .... Maar wel heel bijzonder is een artikel 'Hoe mijn boschmier krankzinnig werd.' Een roode boschmier liep gedurende eenige dagen steeds in het rond, stortte zich op alles, wat in den weg kwam, viel soortgenooten aan, sleepte met den rechter voorpoot, terwijl de rechtervoelspriet er slap bij hing. Toen het dier uit zijn lijden verlost was, en van den kop microstoomsneden gemaakt waren, openbaarde zich een linkszijdige beschadiging van de (speldeknopgroote) hersenen in den vorm van een tumor. 't Zal wel uiterst zeldzaam voorkomen, dat een ziektegeval bij insecten zoo uitvoerig onderzocht is.

Hannibal Boontjes was een groot dierenvriend. Heel den verderen avond heeft hij gedacht aan de boschmier en aan de beschadiging van de hersenen in den vorm van een tumor. Wat dat was, begreep hij niet. Dat de mier altijd maar in de rondte liep, dagen lang, kwelde hem. Hannibal bleef maar denken: in de rondte, dagen lang. Net als een draaimolenpaard, maar dat slaapt nog 's nachts.' Vlak voor hij naar bed ging had hij op eens gedacht: alle menschen loopen altijd in de rondte. Heel het leven loopt in de rondte.' Met een hoofd, groot en zwaar van gedachten, was Hannibal ingeslapen. Zijn slaap was vermoeiend. - Den volgenden ochtend stond hij met hoofdpijn op. Zoodra hij beneden kwam treiterde de hospita hem met een vette lach:

- Hihi, meneer Boontjes! wat heb U vernnacht tekeer ge-

gaan. U had het maar altijd over: en nou rechtuit!', en nou rechtuit!' En schreeuwen dat U deed, we zijn er wakker van geworre....'

- Zoo - zei Hannibal. - Is er soms post voor me?'
- Wel nee, meneer! Verwacht U?'
- Nee, maar 't zou kunnen!'
- Hi, hi, bent U soms overstuur? Hi, hi!'
- Wat blieft U, juffrouw?'
- U laat me lachen meneer. U is zeker nog niet wakker. Tjétjé, hihi!'
- Wil U me nog een kop thee brengen, juffrouw?'

Vóór de hospita terug was met haar kopje thee, was Hannibal de deur al uit. Naar kantoor. Daar vervolgde hem nog de dikke, gillende lach. Zijn grootste kwelling: de lach en dom zóó'n lach! Zijn hoofd was nog altijd zwaar en heel groot. Hij voelde geen handen meer. Hij zat voor het loket als een groot hoofd, zonder meer. En hij verwachtte met angst dat de menschen gillend en lachend zouden wegioopen. Hij hoorde niet meer wat men hem vroeg. Zijn handen gehoorzaamden op klanken. Maar op eenmaal hoorde hij heel luid en duidelijk:

- Meneer, mag ik een blauwe postzegel van 7½ cent van U?'

Hannibal ontspande met een ruk:

- Wàt zegt U?!'
- Een zegel van 7½ cent. Als 't U blieft, blauw.'
- *Blauw?!'*, riep Hannibal.

En toen daverde, zwaar en luid, door de hall van het Groote Postkantoor, de eerste lach van den ktb. Hannibal Boontjes.

Hannibal Boontjes lachte zich dood.

Hij werd begraven.

Zijn moeder en zijn stiefvader zaten in het eerste rijtuig. In het tweede rijtuig zaten zijn hospita en een paar collega's. 'Hij dee toch zoo vreemp, hé, die leste dag', zei ze telkens weer.

Op de baar lagen bloemen van de ouders en van de hospita, van de collega's een imortellen.

Toen de hospita terug reed van het kerkhof zei ze:

- Meneer Boontjes was een van m'n beste inwonende menschen, weet U!'

Van Deventer's ‘platonische’ en ‘helleensche studiën’ door H.M. Boissevain.

Evenals Dr. Willem Doorenbos op de dagschool van de dames Roodhuyzen met zijn geestige en beeldende vertellingen over de Helleensche letteren bij mij het verlangen gewekt heeft, Homeros en Aischulos in hun eigen taal te lezen, zoo hebben van Deventer's Platonische studiën in de ‘Nieuwe Gids’ mij gedrongen Platoon's werken te leeren kennen.

Maar, helaas, toen ik daarop Grote's Plato ter hand nam, verdween de lichtende gestalte, die mij uit van Deventer's ‘Studiën’ was verschenen en een menigte dorre woorden bedekten het oord, waar zij zich had vertoond. Veel later pas, toen ik met moeite en groot geduld van mijn leermeesters mij een beetje Grieksch had eigen gemaakt, waagde ik mij weer in het strijdperk met den grooten woordvechter. Wel leerde ik toen Grote dankbaar te zijn voor den zorgvuldigen arbeid, waarmee hij zijn Plato voor den Engelschen lezer toegankelijk maakte, maar tevens mocht ik ónzen Deventer meer en meer waardeeren.

Platoon lezen, dit zal wel iedere Platonist mij toegeven is niet: in een leunstoel bij een vroolijk knappend houtvuur onder het zachte licht van een ouderwetsche carcellamp een uurtje meedroomen van dappere ridders en verdwenen burchten, neen, het is: van helm tot spoor gewapend, zelf treden in het krijt ten aanschouwe van de opperste menschelijkheid en terwijl de projectielen op je losregenen en menige vlijmscherpe stoot door de maliënkolder dringt, stand houden en loeren op het zwakke punt of oogenblik van den geoefenden vechtersbaas; want de strijd gaat om het menschelijk levensgeluk.

Van Deventer, nu, toont wel zijn geoefendheid met de speer in zijn schermutselingen met Buckle en diens ‘History of civilisation’ en met Frank van der Goes in zijn polemiek tegen van Eeden, en zijn stooten zijn lang niet mis, maar een Platonische dialoog besluipt hij als de befaamde kat, van wie van Alphen zegt: ‘zij ging niet heen voor zij de rat gevangen in haar klauwen had.’ In alle bewegingen en schijnaanvallen volgt van Deventer zijn tegenstander en hij geeft het niet op voor hij met ragfijne ontleding in de samenstellende deelen, zuivere aanvoeling met zijn gansche wezen en herscheppend vermogen de quintessens van de besproken dialoog als een Kanaänsche druiventros in de hand houdt.

Een voorbeeld van deze werkwijze vindt de lezer al dadelijk in het eerste stuk van den bundel: ‘Platonische Studiën’, ‘de Tweede Hippias’, en in de volgende treffen telkens de heldere korte samenvattingen van ingewikkelde dialoog-periodes en duidelijke kenschetsingen van een geboden of verborgen probleem. In de ‘Helleensche Studiën’ wordt dit vermogen van ontleding en samenvatting onder andere ook gericht op de geschiedschrijvers Herodotos en Xenophoon en bij deze bewerking welt een klare vreugde op over den gemoedelijk-vriendelijk-menschelijken verteltrant van den een en de bekoorlijke persoonsbeschrijvingen van den ander. De lezer beseft het genoegen ingeleid te worden in gezelschap van vreugde bereidende onafhankelijke menschen in den vollen zin van het woord; de ontleding lijkt op een gesprek van juist volwassen kinderen over hun diepbeminde ouders en hij ondergaat de suggestie, dat het zijn taak wordt hun werk voort te zetten om de menschelijke roerselen en handelingen te verlichten en te verklaren.

Mij komt het voor dat nu Dijksterhuis[1)] ons een baan breekt tot Platoon's wiskundige kennis en denkwijze en Oldewelt[2)] ons wijst op een determineerende gemoedsgesteldheid in Platoon's gevoelige ziel, de kennismaking of herlezing van van Deventer's uiteenzettingen als voorbereiding voor het waardeeren van deze jongere schrijvers een waar genoegen zal zijn.

1) Dr. E.J. Dijksterhuis: De elementen van Euclides. P. Noordhoff, Groningen.
2) Dr. H.M. Oldewelt: Proeve eener introspectieve Plato-studie. H.J. Paris, Amsterdam.

Een vreemde droom door H. van Winsen.

Hij kwam uit den paarsen nacht en schreed langzaam voort over den bleeken grindweg.... Aan weerskanten lagen de polders open in blinkende zwartheid, kluiten over en weere. Van over de Schelde kwamen donkere geluiden van de terugkeerende garnaalvisschers. Ievers was de roep van den uil.

De nacht was diep en schoon en Thye Pélar voelde die breede schoonheid als een laatste branding in zijn ruig gemoed. Als jongeling zou hij gegriend hebben om dat wondere, vreemd-vage begeeren wat hem bij zijn eeuwige Schelde overviel -, nu was hij tevreden; een sterk gevoel van blijdschap-over-heete-tranen. De ontroering in zijne keel was hem een deugd, en om zijnen breeden paarsen mond kwam een goede lach, die diepe voren trok langs zijnen dikken neus. De rimpels trokken weg uit zijn laag, bultig voorhoofd, en een lichte glans kwam erop. De moede oogen blonken op met veel lichtjes van vreugde en de witte hoekskens schoven links en rechts; dan brak een schaterende lach los over het oude gezicht.... de rimpels en voorkens voeren dieper om oogen en mond.... de lach wrong en klokte in den breeden pezenhals.

- Meester!.... Zéchar de jonge reus stond bij de deur van zijne hut te droomen in den klaren nacht, en als hij meester Pélar op den blanken grindweg ziet, klopt hij het leste vuur uit zijne pijp en komt nevens hem stappen zonder een woord te zeggen: Hij keert zich niet ter zij en is niet verwonderd. Hij snokt aan zijne eigene gedachten.... die zijn vreemd en donker dezen avond.

- Zéchar, gij zoudt mij kunnen haten zoo ik naar de oorzaak vroeg van uw verdriet.... en gij zoudt weenen zoo ik u poogde te troosten! Heb ik u gekwetst met mijnen lach?

- Meester, ik ken den lach zooals gij hem kent. Gij hebt geen vreeze. Gij legt deemoedig uwe witte hand op spottende hoofden.... Zij.... Zij zoeken in uwe oogen naar een sterke, oude, groote wereld, die zoo wonderlijk om u leeft.

- Zéchar, kende ik ook geen driften die groeiden als schuimende golvenkoppen in mijn breed gemoed. Klare, marberen gedachten.... mijn spieren snokten en zochten te verweren. 'K en had een krachtig lijf. 'K was dronken van leven en 't was mijn sober leven. Daar was mijn god. Daar was een laaiende godheid! 'K droomde en wrong in wreed begeeren die felle mysteries die om vurig-sterk gelaat leefden.... Ik droomde en 't waren geen lieve droomkens in satynen einders: Bij God, het waren vlammende droomen om blank-goud-marberen zuilen! Ik tastte en kroop op handen en voeten en mijn oogen waren blind van licht, en daar beneden schaterde en grijnsde en spotte en wrong in wilden gang, de werkelijkheid: De naakte, groote werkelijkheid die ik liefhad, zooals mijn droomen. Ik heb liefgehad zooals gij Babiche liefhebt! Ik had Benoïte lief en zij stierf in Tiber's huis: Tiber, dien ik haatte en dien ik liefhad. Ik heb Lotte liefgehad: Lotte, die lachte omdat ik weende om hare zinnelijkheid. Ze kwamen van landen waar de zonne nimmer draalde.... Ik heb ze liefgehad....! Ze gingen heen met witte lachen en felle schittervlammen in glanzende koppen! Oh! Ik had ze willen terugroepen en weenen aan hunne voeten....

Zéchar, gij houdt van de Schelde en de visschers.... en Batz en de schorren! Gij tuurt en droomt in het water-zilvren-maan-glimmen-gewieg en gij drukt uwen kop tusschen uwe bruine vuisten.... en staart met strakke doffe lippen over alles wat toch zoo schoon is en wat gij met moede handen zou willen grijpen, en heete lippen kussen en vergaan daarin met schaterendspot-plezier in een spannend lijf!

- Meester. Is er een god die mij 't brandend beven in mijn lijf kan scheppen? Ik wieg naar droomen in een donker-lichte verlatenheid, met toegeknepen oogen en een genot-schokkende vreugd in mijn borst en kele. 'k En droome gulden goden en

vlammende waarheid.... hier aan mijn voeten! Zoo geerne ben ik mensch en min en haat en spot moet ik haten? Ik min met al wat mijn is! Mijn lijf, mijn ziel, mijn zinnen, al wat brandt en tiegt om 't klare hoofd.... en drukt geen loomheid in mijn lenden. Ik min het alles met mijn kloeke spieren! Ik leef met al genot, en stalen plicht en schater-driftigen wil, met heel mijn ziel en mijne oogen drinken 't goud alom van zon en kleurenwentelingen! Mijn hand is heet en hard en mijne tanden bijten 't rijp geluk uit breede lente-paradijzen!

- Zéchar.... Oh! 'k leef nog lang, want ik min ook uwe guldene drift en uwen klaren blik en ik min ook die droefheid die is als een gesloten doffe valbrug bij een grauw-donker-bruin kasteel, bij avond, en waar te morgen een gele zon zal blekken en vlekken zijn lichtkladden te allenkant. Zoo gij droef zijt, weent in uwe vuisten als gij alleene zijt.... weent! en komt aan anderen dan vertellen hoe deugd die heete-tranen deden.... hoe fel die roode blijdschap goot met heelder gulpen over uw-rechtschokkende wezen! Vertel het hun met een witten-gier-schaterlach!

- Meester, kendet gij de klagende Schelde bij woest getij, en de spijlers die Schokten en kreunden? Als Mathys zijn boot kwam schokken en schommelen bij Batz' schorren en Fiene, zijne vrouw, met loshangende haren en een scherpen schreeuw in het groen-paars gezicht de dijken overrende naar de wachtpost bij Lillo's fort, waar Mathys zijn boot placht vast te leggen? Neen, ik ween niet om mijne kommernissen.... Maar ik zie dat alles wonder strenge om mij heen. Ze meenen het allen zoo goed.... en spottend is hun aard! Ze blinken glanzend-rood-lach-schreeuwend bij feesten en bij dooden zijn hun wezens strak en hunne monden gesloten.... na datum, weer in strakke lijn, aard-drang in vaste plicht en hunne breede vuile handen die wat gore werk verrichten! De avond keert.... de dag in trage goedheid wenkt. Anderen in dikke roezen, vleesch in vet-boter eten om hun glimmende monden. In hun oogen dorst naar bier dat schuimt, en vrouwenlijven. Bij denken.... is de scheel van pover gedachtjes en gave, blozende kaken boven slappe lippen. Hoofden die wit zijn met blauwe aders...., handen die blank-neigen om geeuwende achteroverliggende hoofden. Grage waggelbuiken

boven vette tafelen met roode-bloed spijzen; schoklachen in breede kelen en schuiven met volle dikke handen over tinkel-fonkelende wijnroemers! Klagende zwarte monden met magere grauwe handen beroerd in tranenlekken-smeek oogen, scheef genegen kranke hoofden om eten.... niet te winnen met hun slappe, dunne lijven. Bultenaars met gele zieke koppen en een bruinen tanden-lach.... die langs ijle fluisterdreven droomen. Zieken, zwakken en bange zondaars die met doffe oogen in klare fonkelbeken hunne dorst gaan lesschen!.... Meester! Ik wil zoo geerne goed zijn voor hen allen en ze dicht bij mij roepen en hunne misères over mij heen laten klaag-weenen.... maar ik kan ook haten, en morgen als alles open en licht zal zijn en mijne gedachten wijd in die duidelijke bewegingen van koelen eenvoud...., dan zullen mijne hulpstrekkende handen hunne koude wangen raken.... en zij zullen mij bezien met gewoon, duidelijke oogen in een hard gezicht. Babiche zal mijne kamer komen doen en mijn eten koken.... een enkele ure te avond zal zij dicht bij mij zijn en àmij kussen met hare vochtige lippen.... Het is alles zoo vreemd en toch zoo simpel, zoo wreed groot en toch zoo eenvoudig klein....

- Zéchar.... Zie die sterrekens pinkel-vallen en plakken te allenkant. Het zal schoon weer zijn morgen. Komt morgen naar mijne bloemen kijken en den nieuwen vijver.... Gij zult rustig zijn en andere gedachten hebben....

Dien nach stierf Thye Pélar, de wondere sterke mensch. Er was geen witte hand die zijne oogen sloot...., er waren geen klagende vrienden.

Het huisken was donker-stil. Te morgen schoof wat bleeke licht om zijne sponde...., een rauwe dunne kat lag in de plooiing van zijnen stijven arm.

Gestalten door Joannes Reddingius.

Goethe.

Gij zongt het lied van de Verborgenheid
en de geheime poort van 't hart ging open,
ik trad naar buiten, durfde opnieuw weer hopen,
niet denkend meer aan tranen ééns geschreid.

Ik hoorde een stem in mij: ‘De roode rozen
zult ééns gij schouwen in 't hoog tempelhuis,
zelf zijt gij nog dat donker zwarte kruis,
daar is geen schooner lichtglans dan dat blozen....

Dat licht zult bij beminnen, ja, dien schat....
Beklim den berg en klimmend zult gij vinden;
gij dronkt den Bitt'ren Beker, die geeft kracht....’

Ik was verbaasd om dat schoon zingen zacht,
zag avondrood, het schoone diep-beminde
gloed op de wolken, 't koren, 't smalle pad.

Schiller.

Ik hoorde als knaap melodisch als een zingen
klinken het woord Elysium en stil
werd ik op eenmaal of een hoog're wil
mijn angsten en mijn nooden ging bedwingen.

Toen ik als kind nog woonde in 't oude huis
in 't hart van Brabant, - sinds mijn eerste denken
heb ik aan 't lied mijn liefde kunnen schenken,
het klonk in mij gelijk een zacht geruisch, -

Wist ik geen woorden nog, maar op dat uur
woei wind van zingen mijn jong leven binnen
en zingend danste ik in een zee van vuur.

Schiller's oud boek heb 'k levenslang bewaard.
Hij leerde mij de vreugde te beminnen
van mensch en wereld, rein geluk op aard.

Novalis.

Uit schemertijden van de romantiek
rijst uw gestalte, o droomer in den nacht,
zanger Novalis, edel godenkind,
dat zocht het wonderrijk, de Blauwe Bloem....
Sophia.... zong uw ziel in droomen zoet....
Gij waart de Magiër, die door het woord
werelden ópriep en uw geest was klaar
gelijk een bergstroom, vlietend, immer stroomend,
en vol geweld van zingen rusteloos.
Uit uw schoon proza klonken hemelreien,
uw fijne verzen ik genoot ze droomend,
wanneer ik was bedroefd om ál wat ging.
O bloem van dichterleven pas ontloken
waarom werd toch zoo vroeg 't goud hart gebroken?

Hölderlin.

Uitzinnig waart gij, Dichter, de demonen
grepen U aan, U, die verlangen droegt
naar 't oude Griekenland, dat in uw droom
van Schoonheid leefde en dat gij dankend liefhadt.
Gij zocht de Goden, die verborgen zijn
en alle diepe krachten van uw ziel
werden één kracht: gevoel van dankbaarheid,
en eenzaam leefdet gij bij de rivier
in oude stad, vervreemd van 't menschenleven.
Gij speeldet op een fluit soms of gij zongt
of dwaaldet buiten, woorden mompelend.
Geslagen door Apollo's bliks'mend vuur
verloort gij Aarde's beeld en dreeft op zeeën,
op aether-zeeën, kind van de Aarde ver.

Christian Morgenstern.

Gij fijne zanger, wandelaar op aard
met uw gedachten klaar als kristallijn,
lief hadt gij zon en maan en sterrenschijn
en 't geesteslicht, dat door ons henenvaart.

Om 's werelds duisternissen droegt gij pijn,
de lijdensbeker bleef U niet gespaard
maar wat U heilig was hebt gij bewaard
en gij verstondt 't symbool van Brood en Wijn.

Lichtdrager waart ge op aarde, menschkind lijdend,
en voor dat Licht met al uw krachten strijdend
en door dat Licht uzelf en ons bevrijdend.

Soms is het mij of wij door lichtland treden,
Gij vóór, ik volgend, gaand met stille schreden
en zachtjes zingend zeg ik úw gebeden.

Verzen door Hélène Swarth.

I. Spookhuis.

Gelijk een huis, waar, om een schat te beuren,
Onder den vloer bedolven, lang geleden,
Hol klopt een geest en sleept de doffe schreden;
Of, kreunend, blijft een noodlotsdaad betreuren,
Die hem aan de aarde bindt en smeekt om beden;
Of, wild van wanhoop, stoort den nachtevrede
Met belgerinkel en geklep van deuren -
Gelijk dat huis heb ik mijn ziel vermeden,
Waar, kloppende als mijn hart, onzalig dwalen,
Bang, zuchtend, zoekend, door verlaten zalen,
Alom ik voel mijn doode Erinneringen.
Als de adem van het graf omwaait mijn leden
Hun koû, mij diep in 't huivrend hart gegleden -
Hoe zal ik nu bevrijdend voor haar zingen?

II. Zoekende geesten.

De Zieneres zag wolken zielenzwermen,
Gelijk van zee naar land gedreven meeuwen
- 't Was in Advendtijd - klagend nedersneeuwen.
Zoo droef en dringend smeekten ze om ontfermen
Als wintervogels, die van honger schreeuwen,
Als winterboomen, die in stormwind kermen.
Wie zal die zielen helpen en beschermen? -
Uit aardezwart verrijst de Rots der Eeuwen.

Wie zoekt ge op aard? Verschijnen wilt ge in droomen
Uw lieven, nog van stofgewaad omkleeden? -
Daalt niet tot hen! Tot u zij morgen komen.

O zielen, zwervend tusschen heeml en aarde,
Wier zwerm mij, rustberoovend, vaak omwaarde,
'k Wil, héel den nacht, u wijden mijn gebeden.

III. In de soefikerk.

Op donker altaar zeven kaarsen branden;
De vlammen bloeien, goud op blanke stenglen.
Met vroom aroom van wierookdampen menglen
Chrysanten bleek den geur van herrefstlanden.

Uit heil'ge boeken zeven zacht me omstrenglen
Gewijde woorden - 'k Vouw de moede handen.
- ‘Al-Eéne God! nu dale in deze wanden
Uw teedre vrede als wiekgeruisch van Englen!’

Neen, weze uw bêe verheven boven 't vragen,
Gevleugeld hart! Rijs óp om God te loven!

Berusten wil ik, niet opstandig klagen.
In stilte en schemer laat mijn leed verdooven,
Dan geef me, o God, als laafdronk voor mijn wegen,
Een enklen droppel van uw zegenregen.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCLXVI.

Mijn verst-in tragisch Zien van 't Aanzijn golft van zelf naar buiten,
Om fijn als wijd Muziek van rhythmisch-glijdend durend Licht
Te slaan naar de Aarde waar 't, in Scheven, schampren Weerstand sticht
Sinds 't eerst, dat 'k hoog mijn Ziel als verren Vogel hoorde fluiten,

Stroef, hoogmoedsloos stuw, streef 'k als vredige Eenling: roem of duiten
Zelflievend te bejagen norsch verbood 'k mij. Teêr-breed, zwicht
'k Nooit toch voor wie mij redeloos bejegenden: mijn Plicht
Stil-meegegeevne is, stoer te wiegelen lijk hechte Schuiten

Diep-zwaar gelaadne doen op dwaze Wateren tot richt
Plots donderende Storm hen en zij steevnen. Och, als Guiten
Die haten 't diep-in Hoogre wilden slaan me in 't klaar gezicht,

Dan vaar 'k gelaten voort: ik weet, maar niemand meer beticht.
Mijn Stille Kracht gelaten blijft mij dragen zonder muiten.
Mijn Geest, die lieft is lichter, zwaarder dan elk aardsch gewicht.

DCLXVII.

Als broos, schraal kind al, wen 'k iets zeide of deed, had 'k spijt. De knapen
En meisjes durend mij weerspraken en ik zelf dood-zwak
Van leden, vaag maar lief van Geest, oer-psychisch hield dan strak
Plots me en ik zweeg. Ik voelde nergens thuis mij. 't Liefst te rapen

Liep 'k, eenzaam Ventje, in Laan van 't Park, waar 'k, over 't hek heen, schapen
Zag van den Boschman, en met slanker vingeren gepak
Trok wat groen gras 'k daar uit den Grond, diep-woest maar schijnbaar-mak.
O, 'k vond dit vreemde Leven reeds vervelend toen: half gapen

Voelde ik diep-in mij vaak. Onvroolijk dacht 'k soms: och, te slapen,
Voor goed van alles weg, zou 't beste wezen, maar dies brak
Toch niet mijn krachtge Levenswil, schoon 'k telkens knak op knak

Kreeg door veel zware ziekten, zoodat 'k vaag mij plots een wapen
Soms wenschte, om een snel eind te maken aan 't gezeur. Och, ‘lak’
Toen reeds leek ‘'t Zijn’ mij, maar dien Weemoed 'k diep in mij verstak.

DCLXVIII.

Ik leefde nooit uitbundig. Diep-in glanst mij 't Eindloos-Hooge,
't Puurst-Psychische, Eeuwig-Eéne, waar 'k weer roerloos eens verga, -
Of, als 'k, vreemd-sterke, dan op nieuw, in andre Streek, besta
Zal 'k nauw vermoeden iets van 't huidig-eigenste. Getogen

Teêr, schuldloos-schuchtre, naakte, kwam 'k ter Aarde, maar gebogen
Heb 'k nooit mijn koel-forsch Denkhoofd, daar 't Al-Echtste, vóór en ná,
't Mij streng verbood. Tòch ben 'k niet trotsch. 't Aardsch Aanzijn schijnt me een Wâ
Waarachter zich verschuilt het Ware. Dies geen woord gelogen

Noch iets, van kind, aêrs laag's gedaan heb 'k ooit. Kalm stuw 'k als Droge
Fijnvoelend-scherpe uit de Achterafte, schoon wen 't moèst, 'k mij dra
Hoog-fier verhief, daar iemand redeloos tot flauwe vlâ

Te slaan mij poogde, lijk geen mensch van andren kan gedoogen
'k Voel thans, schoon jaren rijk, nog vol-op levend jong me. O, moge
Vóórdat 'k verdof als elk, 'k weer zijn in de Eeuwigheid vervlogen.

DCLXIX.

Stil woordloos voelend lijk een Bloem doet op haar stengel, zóó
Diep-in reeds leefde ik als klein knaapje in 't om mij gonzend zeuren
Van altijd zelfde sufhéen. Mijn stil scherp-fijn Geestje keuren
Ging toen reeds alles, weinig ziend nog, want te nauwernôo

Mocht 'k van mijn stoel. Beweegloos las 'k. Als 'k zeide iets: ‘Ho’
Hoorde ik koel-driftig van de Vrouw, die mij gebood. Drie deuren,
Een raam ook, 's zomer's, stonden veelal open, en niet beuren
Mocht 'k van mijn plaats mij, vóór 'k zacht zei, dat 'k in mij boô

Gevoeld had, dat ik even wèg moest. O, schoon 'k prachtig neuren
Diep-ver reeds hoorde heel mijn Ziel, en 'k weetloos zat te speuren
Naar wat daar eens uit groeien kon, geen mond deed 'k open. Blôo

Was 'k toen, lijk thans nog vaak: 'k voel me op dees Aard nooit thuis, doch geuren,
Geestlijke, ruik ik daadlijk of wat later, maar niet pro
Noch contra ben 'k thans tegenover iets wat kan gebeuren.

DCLXX.

Ik zie hoe langs zoo meer, door wie 'k ontmoet hier, heen: gezichten,
Bewegingen en woorden voel 'k en weet dan rad, hoe 't is.
Vroeger soms lukte 't mij niet zoo gemaklijk en vergis
Dus op vergis beging ik dan: ik was te goedig: richten

Bleef 'k veel te veel mij naar 't gemoedlijkst Deel mijns Inzijns: wichten
In wie niets leefde zag 't als edel. Och, 't Geheimenis
Des Zijn's, het nooit Doorgronde, Dat mij steunt, is heel gewis
Iets aêrs als eenig diepziend mensch vermoedde ooit. Waârheen, plichten

Behalve uit eigen zuivre Ziel gereezne, weet 'k niet. Stichten
Wou nooit mijn Geestesdiepte iets aêrs als 't Waarste, maar steeds mis
Leek 't vlotten Praters met de pen, die hyperpsychisch dichten

Noch diep-in keuren konden daar zij tot de klare Schichten
Niet dalen, waar Zijn's Ziel àl zielen stil vereenend is
En die 'k, nog droomend Kind, reeds voelde in 't merg van mijn gewrichten.

DCLXXI.

Als diep-in veel maar vaag nog ziende Jongen vreedzaam tijgend
Met klaren kop doch zwaar gemoed de smalle straten door
Der eigne, lieve Stad, waar 'k sterk van blikken en gehoor
Niet zag naar Liên, maar naar der huizen toppen, rondom stijgend

Ten wolkenvollen wijden Ruimten, die mij leken dreigend
Liep 'k veelal eenzaam, stevig stappend in de heete smoor
Des Zomers, of den wilden Wind des Winters, door 't gespoor
Mijns versten Geestes, die wou weten, vreemd geleid. Wat krijgend

Ik daardoor zijn zou wist 'k niet. Vaag steeds hoopte ik, steevge schoor
Zou 'k vinden in mijn Verste Diepte, daar ik altijd zwijgend
Deed in mijzelf van zelf mijn Best. En zóó ga 'k door nog, hijgend

Niet meer, als knaap, te weten, want dat dóe 'k thans, schoon 'k nog boor
Steeds met mijn diepsten Zielswil, tot 'k op 't laatst verdwijn neerzijgend.

DCLXXII.

(Julia-geschiedenis.)

Onwijze Trotschen te misleiden heb 'k eens raak gedaan
Doodkalm als geestlijk Krijgsman, toen voortdurend ze uit mij jouwden
Terwijl 'k getroost op simple kamer vredig-denkend bouwde
Aan 't Steevge, Dat thans heel geleidlijk rijzend is ontstaan.

Wèl dwaas nog heerscht soms hier en daar der Wisselingen Waan
Maar stil-fier voel ik, dat mijn diep-verst Weten nooit verflauwde
Want alles, wat 'k volbracht, niet voor mijzelf was, zoodat rouwde,
't Mij nooit nog, als 'k toe kwam er, een Schijn-sterke te verslaan.

Reeds van mijn vroegsten jongenstijd voorzichtig te verstaan
Probeerde ik elk, dien 'k aantrof, alles wat ik zag. 'k Vernauwde
Mij nooit, neen, leef steeds wijder, zelf voor mij geen nieuwe Baan

Bereeknend zoekend, want daar zorgt mijn Ziel voor, die schoon snauwden
Staeg me aan veel rare Dwalingen, vol-heerlijk diaphaan,
Jong reeds de Toekomst onzer Lettren en mijns Zelfs aanschouwde.

Simpele terugblik naar mijn allervroegst wijsgeerig jongensdenken door Willem Kloos.

(De Sophia-gedachte in het Russische Christendom, door Dr. L.H. Grondijs. - H.J. Paris, Amsterdam, 1932.)

Als lange schrale, bleeke en geenszins forsch-gespierde, maar (blijkens mijn thans, nu, helaas, zoovelen mijner veel meer levendig dan ik en ook veelal robuuster zich voordoende tijdgenooten reeds jaren lang in het ongenaakbare Hyperpsychische zijn vergaan, nog, als altijd vroeger ook, ernstig voelen en diep denken en werken kunnen) zielsgezonde en wilsvaste, dus logische knaap van zeventien jaren, maakte ik, zoodra ik met mijn meegekregen Hoogere Burgerschool-thuiswerk klaar was gekomen, elken Woensdag- en Zaterdagmiddag - gunst of ongunst van de weersgesteldheid kon mij niet bijzonder schelen - urenlange wandelingen door elk gedeelte van mijn stad, en vaak dan liep ik ook naar naburige gemeentetjes, waar ik wat ging ronddwalen, onderwijl ik nieuwsgierig naar alles keek. En eindelijk keerde ik daarvandaan, maar indien ook maar eenigszins mogelijk, liefst langs een eenigszins anderen weg, terug naar Amsterdam. Immers in het huis, waar ik behoorde, moest ik geregeld-door zoo stil als een muis zijn, want haast bewegingloos zitten, met mijn eene hand van de tafel, terwijl de andere zich bezig hield met een boek of een pen, zonder dat ik lang op mocht zien naar iets anders in het vertrek. Meer dan een stuk of vijf onvermijdelijke woorden te zeggen was mij niet geöorloofd, onderwijl twee of drie oudere lieden met wie ik daaglijks in dezelfde kamer moest blijven - naar een andere te gaan was mij streng verboden - om mij heen telkens weer babbelden over kleine dingetjes, van geen belang voor mij, zooals dat in ieder huishouden het geval

pleegt te zijn[1]. En zoodra ik dus op zoo'n school-vrijen middag mijn wiskunstig vraagstukje had klaargespeeld of mijn historisch opstelletje gemaakt, zocht ik, daar ik in de lektuur van een roman, zooals ik er iedere week een huurde in de Warmoesstraat, toch om de vijf minuten gehinderd werd en ik evenmin mijn eigen gedachten over alles, die spontaan in mij rezen, rechtlijnig kon voortzetten van wege het iederen keer klein-onrustig gedoe om mij heen, zocht ik, zeg ik, vaak maar liever mijn geluk op straat, wat mij, als ik, nooit ruwe of grove, neen, alleen geestlijk-sterke jongen, het verlegen vroeg, kort-korzelig werd toegestaan. En dàn werd ik op eens geheel tevreden, want zoodra ik, vlug den corridor en de voordeur uitgeloopen zijnde, de laatste bedaard achter mij dicht had gesloten en ik dus op de boomenrijke gracht, waar ik woonde, was gekomen, ging ik mij prettig voelen niet alleen in mijn tengere, ònkrachtige leden, maar óók vooral in mijn albinnenst Zijn, dat mij reeds tòen veel interessanter dan mijn lichaam leek. Want dit laatste vond ik eigenlijk een vreemden last, maar mijn Geest, mijn Ziel, of hoe men dat Diepst-levende van den mensch wil noemen, bezorgde mij ook als kind reeds vele aangename verrassingen, omdat het, wanneer ik weer eens door mijn stil zijn gang gaand vast karakter in groote moelijkheden was komen te verkeeren, mij soms dadelijk of wat later woordloos, doch zeer duidelijk als heel uit de verte tegen mij ging spreken en mij een kalmen wijzen raad gaf die mij weer rustig-blij maakte: immers ik mij op eens er door gerezen voelde boven al mijn ellenden uit.

Ik herinner mij thans, dat dit mij óók al als zesjarig kind, wanneer mijn aangehuwde veel oudere broêr mij plaagde, zoodat ik mij driftig voelde worden, gebeurde, en ik heb mij verder levenslang want tot heden door den sterken inwendigen Levensmetgezel, dien ik vroeger in mijn naïeveren tijd wel eens mijn Ik durfde noemen en óók soms den inwendigen 'God' naar wien ik vluchtte, zoodra ik redeloos gehoond wierd, goedmoedig laten leiden en heb er mij steeds wèl bij bevonden. Immers die aller-

1) In die tegen mijn psychisch Binnenste gestadig induwende omgeving, begon ik, bij tusschenpoozen als ik niet ijverig Grieksche en Latijnsche thema's zat te maken om aan de Akademie te kunnen komen, later ook aan 'Rhodopis' te schrijven, maar dit kwam zoodoende natuurlijk - jammer genoeg - nooit klaar. Want later was ik er 'uit'.

diepste, die altijd kalm-ernstige en intuïtieve vriendlijke onderste laag van mijn Zelfzijn bedroog mij nog nooit.

Al was ik, van mijn aanvang, door alle opeenvolgende staten van mijn menschlijk-geestlijk leven heen, een onbewust zich zelf vasthoudende persoonlijkheid, die sterk en konstant van binnen zich bewoog en zich in psychisch opzicht door niets en niemand liet dwingen, ik heb toch maar schaarsch over mijzelf en mijn eigen onpleizierigheden, die mij, zoo goed als, op weer andere wijze, mijnen medemenschen gebeuren, gedacht en er dan ook nooit over gezeurd. Neen, rustig streng ging ik dan slechts diepgeestlijk strijden, krachtens mijn binnensten onbewusten Wil, die zichzelf goedkeurt, omdat hij weet, dat hij niet veel anders voor zichzelf verlangt, als vredig het werk te kunnen doen, waarvoor hij geboren is.

Och, ik kreeg als kleine jongen spontaan van tijd tot tijd reeds, omdat ik in mijn huis absoluut alleen gelaten leven moest, - ik mocht mij tot niemand daar wenden, en was dus, van nature, alles wat ik wilde en dan àl of niet deed, onderzoekend en beoordeelend, een zekere mate van rustige zelfinziening en daarop volgend vredig besef, zoowel als van intuïtieve en verzwegene, en slechts mijzelf, een uiterst-zeldzamen keer, plotsling beledene aanvoeling, maar die nooit van mijn lippen kwam, over de menschen met wie ik toen was. Doch vooral, zooals ik aangaf, trachtte ik, natuurlijk kinderlijk nog, uit mijzelf wijs te worden, doch bleef dan halfweg daarin steken, omdat ik niet verder kón. Doch ter zijde daarvan voelde ik een nog veel sterkere en evenzeer onbewuste neiging om alle andere dingen te begrijpen voor zoover ik er destijds mee in aanraking kwam. Doch - ik zal toen veertien jaar geweest zijn - lukte mij dat nog niet goed. En dat verlangen ging dus weer weg en kwam slechts een heel enkele maal, als ik alleen zat of liep, plotseling in mij terug. Ja, ik heb ook later steeds terzijde van mijn zucht, om mijzelf nog dieper te leeren begrijpen, eveneens gestreefd met mijn beste en flinkste inwendige vermogens, om te verstaan alle mij niet onmiddellijk betreffende dingen en aangelegenheden en inzonderheid de literatuur. Ik begon over deze laatste te denken heelemaal van zelf, maar eerst met een beetje inwendigen tegenzin, want zij interesseerde mij nog niet veel. Wat ik te lezen kreeg bv. aan verzen in mijn school-

boeken, vond ik eigenlijk vervelend, dus volstrekt niet ‘mooi’. Spontaan kwamen er toen wel eens spotversjes uit mijn pen op het papier en dan voelde ik me een oogenblik verrast, maar verder dacht ik er eigenlijk niet meer om. Want dingen te weten en dan te leeren begrijpen, was reeds als jongen mijn hoofdzakelijk zich stil aan mij opdringend levensdoel en ook heden nog is dit mij bijgebleven en houdt het mij omhoog nog kalmer en krachtiger misschien dan te voren, zoodat ik in zakelijke dingen veel gedegener dan vroeger, maar zonder eenige innerlijke of uiterlijke zelfverheffing kan blijven staan op het simple plaatsje waar ik nu reeds zeven en veertig jaren vertoeven mag, gesteund door mijn diepste, geestlijke gevoelsvermogens die zich bewust zijn, zich vroeger wel eens een enklen keer al te driftig te hebben uitgedrukt, wen ik door onvolledig-ontwikkelden, die gelijkvloersch met de meerderheid leefden, dus deze aan den teugel hielden, onredelijk werd bejegend, maar toch nooit strijdig met de feiten en de innerlijkste juistheid er van, te hebben geoordeeld en beslist. Want psychisch onrechtvaardig, dus wild maar weg tegen eigen dieper weten in, heb ik nooit geschreven, want nooit kunnen zijn. Mijn meegegevene dus saem met mij geborene Bestaansreden was en is en blijft om, voor mijn deel, den bloei der Nederlandsche letterkunde en inzonderheid dien der Dichtkunst te bevorderen, en ik hoop dat van uit dezelfde vredige Diepte van gemoed en eenvoudige wilskracht vol te mogen houden, totdat ik op 't eind weer, als allen eens, in 't Ongewetene verdwijn.

* * *

Ik schrijf dit precies zooals het is geweest, doch ben nu op eens te ver vooruitgekomen en wend mij dus weer terug.

Ik zat op mijn vast plaatsje in huis in het voortdurende gezelschap van twee, zoo voelde ik langzaam-aan, mij in het geheel niet genegene lieden, een ongeveer vijftigjarige vrouw met stug gelaat en een acht jaren ouder dan ikzelf zijnde jonge man, die ik mijn naaste bloedverwanten meende te wezen, doch die voortdurend met glanslooze oogen over mij of langs mij heenzagen, alsof ik er volstrekt niet was, maar wèl mij boosjes verboden, zoodra ik iets probeerde te vertellen, of ook maar in het minste of geringste iets anders deed of ook maar probeerde te doen als het mechanisch eendre met bukkend hoofd lezen of schrijven, waaraan ik bezig was.

Zóó was het mij mijn heel en kinder- en jongenstijd vergaan, en allengskens door die bijzondere omgeving bijna zwijgend geworden, maar innerlijk vredig-bewogen voortlevend, voelde ik mij dus in vergelijking daarmee, allerheerlijkst want luchtigst, zoodra ik er toe komen kon, om naar buiten te vliegen. De drukte op straat raakte mij niet, zoomin als ik haar, en de diepst-innerlijke, nooit tegen iemand, ja zelfs nauwelijks tegen mijzelf uitgesproken weemoedige ontevredenheid met mijn toestand - ik schijn stoïcijnschhartstochtelijk geboren te zijn - zette zich dan van zelf om in een vrij, want los van alles, behalve van mijn eigenst geestlijk Wezen, wandelen en mijmeren altijd-door.

Ja, mijn inwendigste Wezenlijkheid, die zich, zooals ik zeide, toen ik nog geen achttien jaar was, zich sterker uit mij naar boven begon te werken, kon in de open lucht geheel en al zijn eigen gang blijven gaan en psychisch-voelend aanknoopen, aan wat ik op mijn vast plaatsje in die half-duistere achterkamer, met eenigermate verzorgde begonia's tusschen mij en het raam, dat op een klein binnenplaatsje uitzag, heelemaal in mijzelf verzonken, te bepeinzen, had gezeten, onderwijl ik dan diep-in mij een rustig soort van rhythmisch zingen hoorde, wat ook heden nog, maar door de jaren heen, dichter bij mij gekomen, in mijn verste Achterdiepte aanwezig is en dan heendringend door mijn thans meer gemoedelijke daagsche hersens als nieuwe juiste gedachte of zang of vaak als beide tegelijk zich gaat weergeven in mijn soms zingend of alleen maar rhythmisch-glijdend geestlijk werk, zonder dat ik, behalve eenige vredige moeite (want mijn Psyche, die zichzelve en ieder ander ding altijd bewust heeft willen maken, doet eigenlijk alles voor mij) van dat zich verwerklijken mijns diepsten Inzijns en het dan zich opschrijven dier Zielsmuziek, eenigen last ondervind. Ja, als kalme, vlugge, bescheiden jongen op straat, vooral als ik eenmaal buiten de toenmalige ‘barrières’ was gekomen en dan rustig voortliep op weinig-begane lanen van het Vondelpark en op den Amstelveenschen weg, of op den Oosterdoksdijk zoowel als in de Kalfjeslaan vooral, kon ik, eenzame brooze jongen, die eens-voor-al door de zorgen eener stiefmoeder op half rantsoen gesteld was, aan mijn van binnen-uit stijgenden lust voldoen om over alles psychisch te peinzen, zooals ik dit thans ook, maar veel vrediger, omdat ik 't eindlijk heb gewonnen,

nog gedurig doe. Ik zat toen in de 4e klas der H.B.S., en deed, zooals dat past, in alle vakken daar, die mij, op boekhouden en mechanica na, voldoende interesseerden, stevig mijn best.

Maar bovenal voelde ik mij, in den eersten aanvang, gepakt door de wiskunde, voor welke ik door het altijd logisch-precies redeneeren van mijn binnenst Wezen eenigen aanleg te hebben bleek. En die onverbiddelijk recht-uit doorgaande, als striktmathematische psychische gesteldheid van mij, die voor geen enkele geestlijke konsekwentie terugdeinsde, en die mij als knaap reeds eigen bleek, was, zonder dat hij dat vermoedde, in mij aangewakkerd door het onderwijs van den lineaal-strakken, en oogenschijnlijk ijzer-strengen maar diep-in goedmoedig-zuiveren leeraar J.W. Tesch die mij alles van zijn vak (arithmetiek, meetkunde en algebra) zoo onmiskenbaar-helder en doorzichtig als glas wist te maken en die, door zijn voorbeeld, mijn meegeboren logisch fatsoenlijkheidsbesef onwillekeurig zoo sterk heeft weten te bevorderen, dat het mij gelukkig in mijn verdere leven altijd bij is kunnen blijven in alles wat ik geestlijk voel en denk en doe en schrijf.

Maar dat pleizier van mij in de mathesis of juister in de beoefening er van raakte, toen ik in de 4e klas was gekomen en daar, in de plaats van Tesch, den eveneens hoog-braven, maar nerveus-haastig doceerenden direkteur, Dr. D. van Lankeren Matthes, als leeraar in de wiskunde en kosmografie had gekregen, al heel gauw voorbij. Door hem, - ik zie hem nu weer zoo duidelijk voor mij - die, in tegenstelling tot den volkomen geëquilibreerden heer Tesch, alsof hij hals-over-kop in zichzelf hardop dacht en niet tegen zeventienjarige knapen praatte, wien hij iets duidelijk moest maken, werd ik niet vastgehouden: hij suggereerde mij niet. Hij was natuurlijk de hoogste autoriteit op de heele school, die over alles, in laatste instantie, had te beslissen en ik had dus, zoo goed als ieder ander, uiterlijken eerbied voor hem. Zijn niet groot doch schrander hoofd, tusschen de hoekige schoudertjes voorover stekend en onafgebroken heen en weer bewegend als een grijsharig onbegrijpelijk wezentje, en gedeeltelijk verstrooid, maar voor de andere helft fel-scherp door de gouden bril heen iedereen schijnbaar aanziende, wist iedere jongen dien hij plots van heel dichtbij, indringend en toch als afwezig, een

paar oogenblikken ging bekijken, aan het schrikken te maken, maar naar zijn lessen goed te luisteren gelukte mij nooit, want als ik het toch probeerde, ging alles me er als een bliksem-snel geraffel voorbij. En ik ondertusschen zat dan mijzelf en al het andere om mij heen zij het nog maar vaag en flauwtjes, op mijn eigen wijze te beschouwen want geheel en al bewust te maken. Ik begon zonder dat ik het mij voornam over alles na te denken, want alles wat ik tot dusver wel heel sterk maar nog onbepaald gevoeld had, zoodat ik er geen weg in wist te vinden en het mij maar weer ontgaf, werd even spontaan, allengskens bij mij kalme gedachte, die ik diep-in merkte, dat waar was. Ik voelde verband komen tusschen mijn daagschheid en een ander, een verder reikend deel van mijn Binnenzijn dat niet alleen zooals tot dusver alles zien wou en dan vaag er over mijmeren, neen, de eenvoudig, want meest van zelf sprekend-lijkende dingen, die men mij gezegd had dat er waren, tot op hun diepsten bodem doorvoelen en dus begrijpen wou. Ik of liever mijn wel altijd gevoelde en dikwijls gepeilde, maar nog nooit geheel doorgronde Achterwezendheid, die gestaeg van mijn jongenstijd alles, wat ik wil en doe en schrijf, krachtig naar me omhoog blijft stuwen, heeft altijd alles willen kennen, en zoo kwam zij er ook toe met haar subtiel-en-precies zakelijke doordringenskracht, om op haar 17e jaar reeds haar-fijn na te denken over wat de Materie, de Stof eigenlijk was. Hoe kwam zij daartoe? Mijn alledaagsch nuchter Bewustzijn, dat tezamen met die binnenste Diepte over mij heerschen blijft van mijn kindschheid tot heden, weet dat niet. Het was een van de gebeuringen in een heel andere sfeer als de eenigszins begrijpelijke, immers vrijwel berekenbare, waarin wij ons met ons lichaam bewegen, en aan die binnenste sfeer hoofdzakelijk heb ik mij altijd gehouden mijn heele leven door, ja, deze aangeboren neiging is hoe langer hoe sterker in mij geworden, hoe minder aanhoudend ik iedren dag er aan behoefde te denken, wat misschien mijn lot in materieel opzicht in het volgende jaar zou kunnen zijn.

Welnu, die binnenste Wezendheid van mijn menschlijk Zelfzijn, die ik alleen door haar inwerkingen op mijn daaglijksch Bewustzijn van tijd tot tijd gewaarword, bracht mij op een geestlijk voordeeligen middag toen ik, zooals ik reeds zeide, als zeventienjarige buiten in mijn eentje wandelde, er toe, om na te denken

over het innerlijkst wezen van datgene wat wij zien en tasten kunnen en stof wordt genoemd. En toen kwam ik ineens tot de volgende slotsom. Stof bestaat uit atomen. Maar die atomen zijn ondeelbaar - van daar ook hun naam - dus bezitten zij geenerlei afmetingen, want anders zouden zij ruimte innemen. Immers ruimte, hoe klein ook, blijft altijd in gedachte deelbaar, zij het dan al niet met onze mechanische middelen in de praktijk. Welnu, een ruimteloos ding, een atoom, is dàt nog wel wezenlijk 'stof' te noemen? Neen, het moet iets anders zijn, maar wat dàn? En de geheelen, die uit die wezenlijk niet bestaande dingetjes heeten te zijn samengesteld, dus de lichamen en de voorwerpen, kunnen dus evenmin gezegd worden in den wezenlijken zin des woords waarachtig te bestaan. Ik herinner mij nog, dat ik als aankomend ventje door deze slotsom mijner hersens, die van top tot teen logisch was, in het eerste oogenblik diep-in schrok. Het was me of ik in een grondeloozen afgrond zag, die het wezen der dingen moest heeten, en waarin ik mijzelf geheel verloren voelde gaan. Want als het innerlijk zoo gesteld was met dien stevigen grooten steen, door het gezicht van welken ik tot die gedachte ben gekomen, dan was het zoowel met mijn eigen lichaam als met die van alle andere menschen, die in vergelijking met dien steen weeke massa's zijn, natuurlijk óók zoo gesteld. Want deze allen, zoo dacht ik verder, bestaan eveneens uit niet-bestaande atomen, dus uit schijn alleen van stof. Dat, mij van heel diep uit, maar zich dan veel verder nog want achter die eigene persoonlijke Diepte weer verscholen houdend, rijzende bevroeden heeft mij sindsdien niet meer verlaten, want bleek mij al spoedig overeen te stemmen met wat ik in Prof. Spruijt's Geschiedenis van de Leer der Aangeboren Begrippen over Berkeley las. En dat stille als hyper-psychische weten van mij, waarmee ook mijn heele zuiver-geestlijke en toch met het reëele en alles rekening houdende Aesthetica is saamgegroeid, is mij steeds een steun gebleven in mijn zwaar doorworsteld leven, omdat het mij deed voelen en begrijpen dat alles hier niets anders is als een waan, want dat alleen de Tijdelooze Geest bestaat over welken de menschelijke rede niets vermag uit te zeggen, want dan komt men tot het eene of andere met al de overigen strijdige wijsgeerige of godsdienstige stelsel, doch Dien iedre diepe menschlijke Geest in zichzelf kan voelen, omdat hij er door geleid wordt en er van afhangt geheel en al.

Ik ontwikkel hier als vol-rijpe Geest wat ik als knaap reeds vaag begon te voelen, en daarom stel ik belang in iedre zuiverwijsgeerige of godsdienstig-filosofische opvatting waarmede ik kennis maak, ofschoon ik tegelijkertijd begrijp dat de Hoogste, ja, de Al-eenige Waarheid boven alle menschlijke gedachte-scheppingen uitgaat en zich in het Eeuwige verliest, zooals wij ons zelf dat óók eens bij ons afsterven in 't oneindige gaan doen.

* * *

Ik ontwikkelde hier spontaan hoe ik reeds, als jongen van nog onder de twintig, belangstelling in mij ging voelen voor filosofie en godsdienst, want daardoor kan ik duidelijk maken, voor ieder die mijn geschriften onbevooroordeeld lezen wil, waarom ik mij interesseer voor dit boek van Dr. Grondijs en het met veel genoegen gelezen heb. Men kan er heel veel uit leeren, zooals ik zelf hier gaarne beken, dat ik dat ook heb gedaan. Immers één van de ernstige kwestie's waarover ik als jonge man reeds ging denken, zonder tot een precies-juiste oplossing te komen, is de volgende geweest.

De diepste Grond des Aanzijns, die ‘God’ genoemd wordt, waar alles van uitgaat en alles toe weerkeert, bestaat zeer zeker, want anders zou er nooit iets zijn geweest, want niet hebben kunnen komen. Maar hoe komt het dan, dat er zoovele groote godsdiensten, elke van honderden millioenen belijders, naast elkaêr zijn komen te staan, die elke voor zichzelf meenen het bij het eenige rechte einde te hebben? Grondijs geeft de oplossing van dat raadsel in de volgende woorden (bladz. 15):

‘Aan elken godsdienst, aan elk philosopheem ligt een metaphysische visie ten grondslag, waaromheen de wijsgeer achteraf een stelsel van logische rechtvaardiging als wijsgeerig stelsel opbouwt, en welke de religieuse mensch aanvaardt als gereede geloofservaring, die geen verklaring behoeft. Het zijn zulke visie's op de betrekkingen tusschen God en wereld, tuschen ziel en materie, welke gemeen zijn aan wijsheid, religie en kunst in elke cultuur, en die aldus aan deze laatste hare homogeniteit en de mogelijkheid van een continuën groei verzekeren’.

M.i. geeft in dezen gedegenen volzin Dr. Grondijs een fijnintuïtieven en ieder sparenden kijk op het wezen van den godsdienst. Hij ontkent niets, doch tracht alleen met zachte en toch

vaste hand de tegenstrijdigheden glad te strijken, dus te vereffenen die er tusschen de zeer onderscheidene, maar toch elke voor zichzelve macht en kracht bezittende talrijke wereldgodsdiensten bestaan. Wat hun aanvangspunt betreft, nl. wat aangaat het besef, dat het Universum het eindelooze Geheel der Verschijningen, door stoffelijke onderzoekingen nooit tot in zijn diepsten Grond verklaard zal kunnen worden, dus dat ook de wetenschap daarvoor niet toereikt, heeft hij volkomen gelijk en de verklaring, die hij van het onderling soms vierkant tegenstrijdige tusschen de vele groote godsdiensten geeft, is ook heel bijzonder. En zoo gaat zijn heele boekje door met wijsheid te geven, die niets en niemand wil bevechten en alleen maar even de kern raakt waar het hier om gaat.

En ook nog in een ander opzicht zijn deze 42 bladzijden zeer merkwaardig. Zij gaven mij zelf tenminste, en ik meen dat zij dit anderen óók zullen doen, een heel ander gezicht op het Oostersche Christendom dan ik tot dusver had gehad. Want al werd ik in mijn denken en geestlijk voelen tot dusver dikwijls getroffen door alle mogelijke opvattingen van het Goddelijke, die ik in mijn levenslange lektuur aantrof, het Christendom der Russen raakte, om eens zoo te spreken, zelfs niet mijn koude kleeren. Het kwam mij voor, omdat ik er geen boeken over had, en ook, zooals mij nu is gebleken, ten onrechte ze niet heftig wenschte te hebben, het kwam mij voor, zeg ik, te zijn een zinsledige en fantastische dus bijgeloovige voorstelling van het Eeuwige, waaraan ik toch nooit iets hebben kunnen zou. Maar Dr. Grondijs onderricht nu mij en anderen in dit dunne boekwerk er grondiger over en laat ons zien, dat er meer wijsgeerige diepte en dus in zekeren zin waarheid in ligt verscholen, dan de algemeene westersche wereld tot dusver vermoedde, en daarom beveel ik dit studieuse en toch allerleesbaarste boek met vol vertrouwen iedren westerschen lezer aan, die nog iets meer wil weten dan wat hij sinds zijn kinderjaren heeft vernomen en sindsdien voor de volledige, al het andere uitsluitende waarheid houdt.

Deze studie van Dr. Grondijs behoort gelezen te worden door ieder die over godsdienst in het algemeen iets waarlijk-redelijks zeggen wil.

Maandelijksch overzicht letterkundige notities.

Spirigenen en metabruten.

Twee nieuwe woorden, die, het is best mogelijk, ingang zullen vinden in de omgangstaal der beschaafde natiën.

Ze zijn de zeer ingenieuse woordvondst van een nieuw opgekomen schrijver, Maurice d'Alta, die bij de Parijsche Nea (Nouvelles éditions Argo) een boek heeft laten verschijnen: *La vie des hommes,* dat tal van nieuwe ideeën bevat, en zeker de lezing waard is.

Maurice d'Alta geeft toe, dat een grammaticus bezwaar zou kunnen maken tegen de constructie dezer beide woorden, half Grieksch, half Latijn, maar, zegt hij:

'....il les fallait nouveaux pour qu'aucune suggestion ancienne ne vînt altérer leur sens précis.'

De schrijver heeft gelijk: deze namen drukken precies uit, wat hij er mede bedoelt.

De menschheid, door de geheele geschiedenis heen, toont ons het beeld van een machtigen strijd, die voortdurend tusschen menschen en menschen wordt gevoerd. Er schijnen in de wereld krachten te bestaan, die zich tegenovergesteld aan elkander voelen en dus een eeuwigen kamp voeren op leven en dood.

In de historie zien wij het algemeen gebeuren, dat degene, die iets nieuws brengt, met de grootste moeilijkheden te vechten heeft. Hoe komt dat? Hoe komt het, dat een nieuwe schoonheid, een nieuwe aesthetische wet, een nieuwe ontdekking, een nieuwe verklaring, een nieuwe uitvinding niet onmiddellijk ingang vindt en met hartelijkheid en acclamatie ontvangen wordt?

Men zou veronderstellen, dat de menschheid blijde moest zijn met elken vooruitgang, met elke omverwerping van het leelijke, nuttelooze en verouderde, - en toch is het zoo *niet.* Integendeel.

Al het nieuwe heeft zich met ontzaglijke moeite baan te breken, en zich onder tegenkanting en onwil, zelfs smaad en hoon te handhaven. Men ziet het in alle landen, en op elk gebied. De geïnspireerde Galileï werd op den brandstapel gebracht. Edison, dien men thans als een weldoener der menschheid erkent, werd in zijn jonge jaren als een misdadiger vervolgd; Richard Wagner, de vernieuwer der muziek, werd gehoond en bespot; en, om bij ons eigen land te blijven: de jongelieden, die De Nieuwe Gids stichtten, en daarmee een heilzame omwenteling bewerkstelligden, waarvan de invloed zich steeds verder uitstrekt, hebben een strijd moeten voeren, met niet aflatenden moed, en met steeds onversaagde kracht.

Waarom? vraagt men zich in verwondering af.

Omdat, zegt Maurice d'Alta, de wereld uit twee categorieën van menschen bestaat: de spirigenen en de metabruten, die zóó scherp gescheiden tegenover elkander staan als zwart en wit, als de dag en de nacht.

De *spirigenen* zijn de individueele geesten, van wie elke vooruitgang, elke evolutie uitgaat. Zij zijn de geestelijke noblesse der menschheid, zij zijn geïnspireerd en inspireeren anderen, zij zijn het genie, en bij hen vindt men de groote uitvinders, de wijsgeeren, de kunstenaars. Zij zijn de groote geïnitieerden, de voorgangers, de wegbereiders, de actieven, - zij zijn degenen, die de natuurkrachten aan zich onderwerpen, de ontdekkers, de uitvinders, de intelligenten en de intellectueelen.

De *metabruten,* - dat zijn degenen, die de groote massa vormen, die in stagnatie en inertie hun grootsten levenswensch zien vervuld, voor wie *sleur* het ideaal is, en die niets liever willen dan dat het metabrutisme universeel de wereld beheerscht. De metabruten zijn, in vele opzichten aan het dier gelijk, aan het wezen zonder abstract denkvermogen. De metabruut is passief, en wil niets liever dan met rust te worden gelaten: *toute nouveauté l'indigne, tout progrès lui semble haïssable.* Toch bezit hij één eigenschap, die het aan de spirigenen mogelijk maakt hun nieuwe inzichten tot algemeen goed te maken: hij is als een spons, die tenslotte vanzelf opslorpt, wat hem nabij komt, en zoo is hij niet in staat, den vooruitgang der wereld blijvend tegen te houden. *Le temps est un grand justicier!....*

In *La vie des hommes* ruimt Maurice d'Alta veel verkeerde voorstellingen, veel verouderde tradities op; hij wenscht voor den mensch een terugkeer tot de natuur, en heeft geheel eigen denkbeelden over godsdienst, gerechtigheid, de maatschappij, de politiek, den arbeid, de kunst, den man, de vrouw, over goed en kwaad, over oorlog en vrede, en zijn boek verdient stellig met aandacht te worden gelezen.

N.G.

De Dreyfus-zaak.

Voltaire met de zaak Calas, Victor Hugo met de zaak Jean Valjean, (die een wezenlijk geleefd hebbend mensch geweest is, en Pierre Morin (Maurin) heette); Zola met de zaak Dreyfus, - ziehier drie schrijvers, die een deel van hun leven hebben gewijd aan den strijd voor menschelijkheid en recht. Drie auteurs, die geheel buiten het justitieele leven staande, het intuïtief-juiste begrip en inzicht hebben getoond, om schuld van onschuld te kunnen onderscheiden!....

In de oude tijden werd een dichter genoemd *trovatore,* dit is: vinder. (In het Oud-Hollandsch bestaat eveneens het woord vinder voor dichter.) Wat beteekent dit ‘vinder’? Het wil zeggen, dat de dichter in hooge mate de gave der intuïtie bezit, de eigenschap, die, zooals Bergson zegt: ‘doet weten zonder te kennen.’ De waarachtige dichter, zonder er zich van bewust te zijn, heeft een instinctmatige menschenkennis, een uiterst fijn ontrafelings-zoowel als combinatievermogen; hem is een zekere soort van clairvoyance eigen, die hem van een directe en stellige helderziendheid maakt, waar anderen, die slechts met hun verstand kunnen werken, alleen langzaam en moeitevol, (of dikwijls ook nooit) hetzelfde resultaat bereiken. (Een treffend voorbeeld hiervan is Edgar Poe's bekend verhaal *The murder of Marie Rogêt* Een te Parijs gebeurde moord kon door de desbetreffende autoriteiten niet tot ontraadseling worden gebracht; Edgar Poe, in Amerika, en slechts de vermelding der feiten te zijner beschikking hebbende, bracht in dit, zijn verhaal, de juiste oplossing!)

De zaak Dreyfus. Aan dit proces, kan men gerust zeggen, nam, op de een of andere wijze, de geheele beschaafde wereld deel. En

met zulk een harstochtelijkheid, pro of contra, dat aanknooping en verbreking van vriendschappen, moordaanslagen en duels er het gevolg van waren! Het is ook inderdaad onmogelijk, om onontroerd te blijven bij deze geschiedenis van monsterachtig onrecht, van bovenmenschelijk lijden, van dierlijk-wild woelende driften, vooropgezette willen en meeningen, en machtigen waarheidsdrang. En daardoor is het ook te verklaren, dat *thans* nog, na meer dan dertig jaren, de heele wereld een heftige belangstelling toont in de lotgevallen van dezen martelaar, dat het mogelijk is, voor boek, tooneel en bioscoop, deze zaak, in alle vormen aanschouwelijk voor te stellen, en er een groot en aandachtig publiek mee te trekken!

Zoo juist verscheen bij de Wereldbibliotheek te Amsterdam een boek: *De zaak Dreyfus* getiteld, geschreven door Dr. Bruno Weil, en uit het Duitsch vertaald door P. Roosenburg, welk boek, rustig geschreven, zonder opsmuk of partijdigheid, volkomen objectief en goed gedocumenteerd, ons op de hoogte brengt van deze 'Affaire', die voor velen onzer tal van duistere punten zal hebben gehad. Hoe het kan bestaan, dat, door kuiperij, leugen, bedrog en meineed een onschuldige boeten moet voor de daden van den werkelijken misdadiger, wordt ons hier op nuchtere, droge, zakelijk-exacte wijze uiteengezet. Het grootste en belangrijkste rechtsproces der 19e en begin 20e eeuw wordt ons phase voor phase voorgelegd en verklaard.

Dreyfus, de onschuldige, wordt verdacht van spionnage, diefstal van staatsstukken, landverraad. En reeds dagenlang is hij in hechtenis zonder te weten *waarvan* men hem beschuldigt! Is het mogelijk? Kan zóóiets voorkomen in een geordende maatschappij? Ja. Het kan. Want het is gebeurd. Kan een onschuldige voor een krijgsraad worden gebracht, en veroordeeld worden tot degradatie en verval van eer en levenslange deportatie....? Kan dat? kan dat? Ja! Het kan! Want het is gebeurd!....

Ik herinner mij nog, welk een onuitwischbaren indruk de openlijke degradatie van kapitein Dreyfus door beschrijvingen en afbeeldingen op mij, als toen ongeveer tienjarigen jongen heeft gemaakt. Erger dan een terechtstelling leek mij het binnen het carré treden van den doodsbleeken Dreyfus, het losrukken van zijn strepen en galons, en het over de knie doorbreken van zijn

sabel, door den wachtmeester.... En in mij zette de stellige overtuiging zich vast: *Dat kan alleen een onschuldige doorstaan.*

En sindsdien heeft altijd de vaste zekerheid bij mij vóórgezeten, dat Dreyfus onschuldig was.

Deze opvatting van het jongensgemoed was trouwens in overeenstemming met de werkelijkheid. Alleen een onschuldige *kon* de degradatie, en de bloedige beleedigingen, de minachtingen en den haat doorstaan, *kon* den dienstrevolver weigeren, die, na het eerste verhoor, voor hem, volgens gebruik, was klaargelegd, *kon* den aandrang tot zelfmoord ook later weerstaan, *kon* de ellende van het Duivelseiland bij de Zuid-Amerikaansche kust verdragen.

* * *

Men zegt, dat de houding van Alfred Dreyfus, gedurende zijn proces, geen sympathie voor hem heeft gewekt. Hij was stug en stroef, antwoordde monotoon en liet naar buiten geen ontroering blijken. Is dit verkeerd? Moet een militair niet zelfbeheerscht wezen onder alle, en het meest onder de moeilijkste omstandigheden?.... Later is dan ook van hem gezegd geworden: Hij was geen tooneelspeler, maar een soldaat. En dat is juist.

Bovendien, men moet niet vergeten, dat, *welke* houding deze beschuldigde ook zou hebben aangenomen, die *altijd* verkeerd zou zijn geweest. Vrijmoedigheid wordt in een rechtsgeding brutaliteit of onbeschaamdheid genoemd, een waardige, stille houding: onverschilligheid; welsprekendheid: aanstellerij; geslotenheid: besef van schuld!.... Toen Dreyfus (om te weten of zijn handschrift leek op dat van het beruchte bordereau) iets op moest schrijven, riep majoor du Paty de Clam hem plotseling toe: U beeft! Dreyfus antwoordde: Ja, ik heb koude handen. Later gispte Clemenceau dit antwoord, en wenschte, dat Dreyfus zou hebben gezegd:

'Ik beef? en dit moet een bewijs wezen van mijn schuld? Met allen eerbied voor mijn superieur zal deze bevende hand u in het gezicht slaan, als u het waagt, ook maar in de allerverste verte aan een mogelijk bij mij bestaan kunnende schuld te *denken!....*'

Welja. De onschuldige, die argeloos antwoordt, heeft maar aanstonds zulk een fraaie en treffende tooneeltirade bij de hand!

* * *

Terwijl de onschuldige op het Duivelseiland zijn martelingen ondergaat (ik herinner mij, dat indertijd daarover een uitvoerig boek is verschenen, dat het op sensatie beluste publiek een heerlijker *thrill* moet hebben gegeven, dan welke wereldberoemde, schokkende Schlager van het oogenblik, want Dreyfus leefde 'echt', en al zijn ellende was 'echt', - in dit boek van Weil, dat niet op effect is geschreven, wordt er maar heel summarisch van gerept, al krijgen wij van Dreyfus' lijden wel een aangrijpenden indruk) - is *la vérité en marche.* Al is de leugen nog zoo snel, de waarheid achterhaalt haar wel, werd ons als kinderen geleerd. Maar een dozijn jaren heeft het toch moeten duren, eer, na een revisie van het proces, opnieuw veroordeeling, en gratie, en daarna ontmaskering der ware schuldigen, en blootlegging aller machinatiën, en eindelijke erkenning van Dreyfus' onschuld, hem in 1906 volledig eerherstel gewerd. En op hetzelfde plein, waar hij zijn smadelijke degradatie onderging, wordt hij thans tot ridder geslagen van het Legioen van Eer.... Verlies van eer, verlies van gezondheid, en twaalf jaren van onnoemelijk, bovenmenschelijk lijden, met één slag weder goed gemaakt! *Et tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles!....*

* * *

In het tweede gedeelte geeft Dr. Weil een hoogst interessante beschouwing over de 'andere zijde', waar alles met minutieuse zorg is bijeengebracht, wat op de kwestie betrekking heeft, met brieven, bescheiden, documenten, en beschouwingen en uitspraken van belangrijke personen. Iedereen, die wel eens iets over de Affaire Dreyfus gelezen heeft, - en wie heeft dat niet, want er is in den loop der tijden bijna een geheele bibliotheek van brochures en meer uitgebreide geschriften hierover verschenen, - zal verheugd wezen, thans alles bij elkaar te vinden, wat ook maar eenigszins interessant in deze Affaire is.

Eén ding is onverklaard, en blijft onbegrijpelijk: hoe Esterhazy, *als de ware schuldige erkend en aangewezen,* geheel vrij werd gelaten, en hoe hij tot zijn dood ook vrij gebleven is, en als vrij man in Engeland hertrouwde, er handelsreiziger werd en er, 'reeds gedurende zijn leven vergeten', in 1925 stierf, (onder den naam van Graaf de Voilemont).

* * *

Er zijn verschillenden geweest, die voor de zaak Dreyfus hebben geijverd: in de eerste plaats Dreyfus' vrouw en Dreyfus' broer; de advocaten Demange en Labori, de officieren Piquart, Scheurer Kestner, de politici Jaurès en Clemenceau, - maar al dezen hadden, hetzij wegens gevoelens van liefde of bloedverwantschap, hetzij wegens hun politiek of militair of rechtsgeleerd ambt, veel of weinig persoonlijk belang bij de zaak. De eenige, die alleen krachtens zijn rechtsgevoel optrad, en voor Dreyfus in de bres sprong met een ‘courage intrépide et robuste, qui arrache l'administration’, was Emile Zola.

Jean Carrère roemt hem om zijn ‘noble et pure ardeur, son chevaleresque défi.... Rien ne l'arrête, ni la situation, ni la puissance de ses adversaires, ni la coalition des forces assaillies.. Il a été injurié, calomnié, accusé des pires turpitudes, mais, tout couvert encore de la boue reçue, il revient à la bataille, jamais las, jamais abattu.... En, hoewel deze woorden niet van Zola werden gezegd, aangaande de zaak Dreyfus, wil ik ze toch ook hierop van toepassing brengen.

De uitgave van de W.B. is keurig verzorgd en met verschillende portretten voorzien. Vooral interessant is een facsimilé van het bordereau met, ter vergelijking, de handschriften van Dreyfus en Esterhazy daarbij, wat weinig mogelijkheid tot twijfel overlaat.

KAREL DAMME.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Ook het leven van Aristide Briand, den pas gestorven Franschen staatsman, bewijst de waarheid van den Duitschen versregel, dat de mensch groeit in verhouding tot zijn hoogere levensdoelen. De eerste helft van zijn politiek leven: advocaat, journalist, tevens radicaal-socialistisch volksman, begaafd met de noodige welsprekendheid, welke zooveel onkunde, kortzichtigheid en partijzucht kan verbergen, is waarlijk niet veel zaaks, zelfs niet wanneer hij, aangesloten bij de syndicalistische vakvereenigingen, eindelijk zijn voorloopig doel: afvaardiging naar de Kamer bereikt, waarin hij, in 1909 kabinetsformeerder, weldra zijn felroode politieke jas uittrekt, en van de socialen naar de links-republikeinen evolueert. Hij heeft intusschen immers geleerd, dat een land te besturen iets anders is dan een bestaande regeering op te hitsen. Zelf eerste minister geworden, ondervindt hij daarover de vijandschap zijner vroegere partijgenooten, die een dergelijke ervaring nog niet kennen. Maar in en na den oorlog groeit hij allengs tot dien Briand, aan wien de menschheid lang een dankbare herinnering zal behouden, zooals zij dit doen zal ten opzichte van zijn Duitschen vriend en medestrever naar de verzoening van Frankrijk met Duitschland, wijlen Stresemann. Hij is in de eerste plaats Franschman, zooals deze in de eerste plaats Duitscher is, maar, verzoeningsgezind, ondergaat hij de vijandschap van den wraakzuchtigen Poincaré, die echter genoodzaakt is hem als minister van Buitenlandsche Zaken te handhaven. Daar komt hij met Stresemann, ook met medewerking van den Engelschen minister Austin Chamberlain, tot het, helaas, te spoedig

verduisterde lichtpunt Locarno, October 1925, waarbij Duitschland vrijwillig van den Elzas en van Lotharingen afzag, en eerlang kan toetreden tot den Volkenbond.

Hoe men over de waarde en beteekenis van dien Bond denke - de Japansch-Chineesche oorlog, waarvan het einde nog niet geheel licht is - bewijst dat beide nog een vraagteeken vormen groot als de wereld-zelf met het firmament er bij, maar ook vraagteekens zijn, iets, waaraan denkenden waarde toekennen - welk redelijk mensch, nièt door Bolsjewistische droombeelden misleid, zal ontkennen, dat hij deugd doet in het tegenwoordig wereldbestaan van chaotische warreling? Hij is het eenig element van goeden wil in den baaierd van nationalistische zelfzucht en economische verbijstering. Een streven en niets meer. Maar van dit streven hield Briand, haast onafzetbaar minister van Buitenlandsche Zaken dier machtige en toch vreesachtige republiek, Frankrijk, welke in haar hallucinatieve vrees voor Duitschland de vreedzame ontwikkeling van alle volken tegenhoudt, de vlag op, alle tegenwerking zijner reactionnair-gezinde landgenooten ten spijt. De ‘Vereenigde Staten van Europa’! zullen zij ooit bestaanbaar zijn, zóóals die van de Vereenigde Staten aan gene zijde van den oceaan? Het is twijfelachtig. Maar het is een schoon ideaal, waard om er voor te werken, waard òm er veler vijandschap voor te trotseeren. Want terwijl deze in de Fransche politiek grijs geworden staatsman buiten de grenzen van zijn land slechts vrienden, vereerders, bewonderaars telde, werd het getal zijner nietsontziende vijanden, die hem nu zelfs in zijn dood nog verguizen, in zijn land steeds grooter, en hun afkeer jegens hem, den man van de verzoening met Duitschland, steeds feller. Het moet echter erkend worden, dat hij in zijn streven ook telkens van Duitsche nationalistische zijde tegenwerking ondervond.

Het is begrijpelijk, dat men in Duitschland niet tot rust kan komen zonder een grondige herziening van het misdadige Verdrag van Versailles, dat men ook streeft naar een betere verhouding tusschen het Duitsche Rijk en wat er nog van het vroeger Oostenrijk over is. Maar dat Duitschland en Oostenrijk in het geheim onderhandelden over een Tolunie op het oogenblik, dat Briand het hevigste door zijn vijanden werd belaagd, was toch wel een deuk in zijn goede bedoelingen. Hoe gaarne hadden zijn vijanden dezen

vredesvriend aan het hoofd van het ministerie der Quai d'Orsay, dat van Buitenlandsche Zaken, smadelijk weggejaagd. Maar hij was te zeer met de vredesleus, welke ook de Fransche buitenlandsche politiek niet kan verloochenen, vereenzelvigd om hun geen gebruik te doen maken van zijn idealisme om daar achter te verbergen, dat Frankrijks vredesleus verkernd is in zijn wil om de hegenomie van het Vasteland van Europa tot elken prijs te handhaven. Zonder deze bestaat er voor Frankrijk geen vredesmogelijkheid.

Tardieu heeft in den Volkenbond dezen bewonderenswaardigen strijder in het Fransche gouvernement vervangen. De ruil is betreurenswaardig. Voor ‘de Vereenigde Staten van Europa’ debuteert deze met een voorstel tot vorming van een economische Donaufederatie, waar hij zorgvuldig buiten laat alle landen, die, hoe nauw ook betrokken met het economisch leven van Oostenrijk, Hongarijë en Roemenië, de andere landen, al of niet bevloeid door Europa's machtigsten stroom, die hij in zijn plan van Frankrijks hegenomie niet kan gebruiken. De Engelsche ‘Times’ mag over dit bedenksel van Fransche financiers een goed woord spreken, Engeland immers ligt er ver buiten, maar zelfs daar doorziet men zijn looze bedoelingen. Er komt waarschijnlijk niets van. Niet alleen Duitschland, ook Italië, Tsjecho-Slowakije, Griekenland, Bulgarijë, verzetten er zich tegen. Duidelijk ziet men door dit Fransche voorstel het verlies, dat het Europeesche Vasteland leed door Briands heengaan uit de buitenlandsche politiek van zijn land.

Van groote beteekenis zeer zeker, ook voor de toekomstige verhouding der twee belangrijkste natiën van Europa's Westen, Frankrijk en Duitschland, was de voorloopige uitslag van de verkiezing van Rijkspresident, waarin de eerbiedwaardige, 84-jarige oud-veldmaarschalk Hindenburg zulk een schitterende hoèzeer dan voorloopige overwinning behaalde op zijn tegenstander Adolf Hitler, den toch niet geheel onsympathieken strijder voor Duitschlands toekomstige beteekenis. Hitler zal zeker niet de vaderlandslievende en Duitsche gevoelens van den ouden maarschalk, wiens leven een schoon geheel van de zuiverlijkste en edelste plichtsbetrachting was, te niet doen. Maar deze eertijds Oostenrijksche staatsburger, die in den oorlog vrijwillig dienst

nam bij een Beijersch regiment, vóór dat hij geroepen werd in het Oostenrijksche leger te dienen, daardoor zijn Oostenrijksch burgerrecht verloor, maar, gewond, het 'IJzeren Kruis' won, is te zeer een Duitscher, en een ècht-Duitscher zelfs, om niet *'par droit de conquête et par droit de naissance'* recht te hebben voor Duitschland het woord te voeren en het op te nemen voor de rechten van een onvermijdelijk Duitschland, dat komen moet, komen gaat, en eens Frankrijk rekening en verantwoording zal vragen van het te Versailles aangedaan onrecht. Indien dit niet vooraf en uit eigen eêr verstandelijke dan edelmoedige beweging tegemoet komt in de herziening van Duitschlands onafwijsbare rechten.

Niettemin is het goed, dat de eerbiedwaardige maarschalk door zijn hoogen leeftijd, helaas, slechts man van een dag, herkozen zal worden als President van de Duitsche republiek. Adolf Hitler heeft de les moeten leeren, dat voor hem en zijn rechtmatige wenschen het oogenblik der vervulling nog niet is gekomen. Zal Hindenbrug het nog zeven jaar uithouden? En als deze alom, ook in Frankrijk, geëerbiedigde man, op welke wijze ook uit de moeilijke, doch niet steeds met evenveel tact gevoerde Duitsche politiek is verdwenen, en het nu reeds veel beteekenende getal der Nationaal-socialistische aanhangers van Hitler in kracht gegroeid, hij die nu de nederlaag kent, eerlang de overwinning zal kennen? Het is verre van onmogelijk. Ook dan zal hij moeten erkennen, dat het Woord een bedelaar is tegenover koning Daad. Het is een reusachtig verschil de rechtmatige wenschen van Duitschland in geestdrift wekkende redevoeringen te verkondigen, en hen tegen den hardnekkigen vijand, zoo bevreesd voor zijn tegenwoordige macht, Frankrijk, te doen gelden.

Voor het haast medelijden-wekkende Engeland, niet zooveel overwinnaar in den grooten oorlog, of het zit haast even diep in den pekel als de overwonnene, die het wildst zich de haren uit het hoofd rukt, is het, nu wij toch over presidentsverkiezingen spreken, niet zonder beteekenis, dat zijn oude vijand de Valera eindelijk in Ierland, zijn vaderland, op de plaats is gekomen, waarnaar hij zoo lang, zoo hartstochtelijk en met zoo felle vijandschap jegens alles wat Engelsch is, heeft gestreefd. Wie het verleden van het 'Groene Erin' kent, wéét hoezeer de Engelsche overheersching dit volk op de gruwelijkste wijze eeuwenlang tot

zelfs nog drie kwart eeuw geleden heeft verdrukt, ook om den geloofs wille; wie weet, dat de Ieren met al hun bijzondere, meestal beminnelijke eigenschappen, een volk zijn, dat niet vergeet en niet vergeeft, haatdragend als slechts een karakter van staal haatdragend kan zijn, begrijpt, dat het grootste deel van het eindelijk vrij geworden Zuid-Ierland niet tevreden kan zijn, tenzij zelfs de zwakste formeele band met den onderdrukker van weleêr is verbroken, en de eed van trouw aan den Engelschen koning vertreden is, gelijk met de enkele voorrechten, welke Britsche onderdanen nog in het land, of liever op het land, kunnen doen gelden. De Valera zal er naar streven dat ook dit laatste van het Iersche verlangen worde verwerkelijkt. Hij droomt er zelfs van dat het Protestantsche en overheerschend Britsch-gezinde Noordelijke deel van het 'Groene Eiland', dat zijn Engelsch verleden trouw is gebleven, zich met het Zuiden zal verzoenen. Dit bewijst wel, dat hij in het politieke luchtruim engelen meent te ontwaren, waar de heksen op den boksberg op den bezem varen, de vliegmachines achterna. Men kan een groot en idealistisch vaderlander zijn, en toch volkomen blind voor de mogelijkheden, zelfs de wenschelijkheden van het practische leven. Misschien geldt dit ook voor Hitler, zeker is het waar voor De Valera.

Ongetwijfeld duizendvoudig heeft het Engelsche volk in het verleden den haat der Ieren verdiend. Maar het heeft eindelijk toegegeven en op loyale wijze, op Engelsche wijze, het Vrije Ierland in den kring zijner familie opgenomen. Het Britsche Rijk, dat nu zelfs last begint te krijgen met Wales, beleeft zeer moeilijke tijden. Niet moeilijker intusschen dan eenig ander volk. Maar het bezit bij al zijn zorgen en al den overal te voeren strijd tegen zijn gezag, zulk een schat van innerlijke krachten, moreele en materieele, dat het nauwelijks is te betwijfelen, of eerder dan eenig ander volk, zondert men het Nederlandsche uit, zal het opnieuw het hoofd opheffen en der wereld toeroepen: 'adsum'! Is het dan een bewijs van practisch inzicht van de Valera's mentaliteit en van hen, die achter hem staan, de meerderheid is gebleken der Zuid-Ieren, dat zij zich geheel van het groote Britsche rijk willen vervreemden?

Zou dit buitenlandsch overzicht mogelijk zijn zonder aan het Japansch-Chineesch conflict zijn deel te geven? Reeds werd

hier gezegd, dat indien men voor het Japansch optreden in Mandsjoerijë, thans officieel ‘Mandsjoekwo’ geheeten, zoo niet een verontschuldiging, dan toch een verklaring kon vinden in den onbeschrijflijken chaos, welke de algemeene burgeroorlog in het eertijds ‘Hemelsche Rijk’ daar heeft doen ontstaan, dit allerminst kan gelden voor zijn niets ontziend optreden van geweld in en om Sjanghai. Daar in Mandsjoekwo heeft het dan, de geboren Keizer van het ‘Hemelsche Rijk’ van weleêr, Poe-nsji, bekroond door een hoogen hoed, regent gemaakt. Onder eigen voogdij ofschoon het die ontkent. Maar daarmee is het er nog allerminst klaar. Wel mag het lachen om Noord-Amerika's bedreiging, dat het de aldus in Noord-China ontstanen toestand nooit als wettig zal erkennen, kan zelfs de schouders op halen over de machtelooze protesten van wat men dan welwillend ‘de Chineesche regeering’ noemt. Maar niet te lachen valt er met den maatschappelijken chaos, welke allengs in dit groote land, waarop het zijn toekomstige hoop heeft gevestigd, is ontstaan. Niet door de kracht van zijn wel is waar als militaire troepen te versmaden leger opstandelingen en bandieten, doch door hun massa, zullen die misschien eens Japan te machtig worden, zooals Gulliver eindelijk werd gebonden door de Liliputters. Poe-nsji heeft reeds zijn keizerskroon verloren, het is niet onmogelijk dat hem, ondanks de Japansche bescherming, ook de presidenteele hooge hoed van het hoofd wordt geslagen. Als hij daarbij dan ook niet zijn hoofd verliest.

Maar Japan, overwinnaar in den grooten oorlog oòk, verkeert in een binnenlandschen toestand, waarin het een *‘va banque’* moet spelen. De wapenleveranciers der groote mogendheden mogen het steunen, die zijn echter ook niet afkeerig van de winst op leverancies aan China. Deze zelfzuchtigen vergeten immers, dat het oòk gaat, niet enkel om een oorlog tegen China, maar tevens om een soort van ‘Monroe-leer’ van het Verre Oosten tegen Europa. Daartoe blijft te beslissen wie ter verwezenlijking daarvan het sterkst is: Japan of het wordende China, dat misschien toch wel eens weer tot een schijnbare orde zal geraken. Met een vernisje van Westersch uitziende democratie overtogen, heeft Japan het, Oostersche volk, reeds geleerd, dat democratische instellingen gevaarlijker dan Poe-nsji's hoogen hoed, wijl zij op

Bolsjewisme uitdraaien, evenmin geschikt zijn om een goed figuur te maken in den omgang der Westersche volken, alleen maar door hen aan te doen. Japan begint er reeds genoeg van te krijgen. Land van oude en nog steeds heerschende aristocratie, is het bezig zijn militaire dracht, doch dan moderner gewapend dan die der ‘samoerai's’ van eertijds, te herstellen.

Dit ontwakend Japansch militairisme, ingaand allereerst tegen de eigenlandsche Bolsjewistische droomen, welke het Soviët-beginsel zoo verleidelijk doen schijnen, is een verklaring van Japan's ingrijpen in China, ook van zijn hoonende bejegening van den Volkenbond. Indien het zich echter al niet vergist heeft in de machteloosheid van deze voortreffelijke instelling, het heeft zich toch wel lichtelijk vergist in de weerbaarheid van zijn aangevallen Chineesche familielid. Het is waar, dat China sinds jaren in staat van burgeroorlog en nationalen waanzin verkeert; oòk waar, dat dit voorloopig machteloos is om zich te verzetten tegen Japan's optreden in het zeer verre Mandsjoerije, waar zijn innerlijke chaos juist het ergst was, maar dichterbij heeft dit verdeelde en eigenlijk rotte China toch nog een levenskracht getoond, waarop Japan's aanval niet was berekend. Die meer heeft uitgericht om dit tot inkeer te brengen dan al de verontwaardigde protesten van den Volkenbond te zamen. Het is nu China, dat de voorwaarden voor een mogelijken vrede tusschen China en Japan stelt. Van zijn protest tegen ‘Mantsjoekwo's’ afzonderlijk bestaan als republiek of staat, denkt Japan geen notitie te nemen. Iets anders zijn de drie voorwaarden, waarop China bereid is tot een overeenkomst met het Sjanghai overrompelende Japan te komen, dit Sjanghai waar, notabene, alle Europeesche mogendheden iets te zeggen meenden te hebben, doch die het hebben moeten toestaan, dat er onder hun oogen en op hun zoogenaamd grondgebied een strijd ontstond, waaruit bleek, dat Japan lak had aan de machtige mogendheden van het Westen, wier economische toestanden, financiers en wapenfabrikanten zoo gaarne hun ‘frischen, fröhlichen Krieg’ genoten, en wier regeeringen anderzijds machteloos zijn om ook maar iets in de wereld te voorkomen. Het is, zeg ik, China dat nu de voorwaarden stelt: 1. de Chineesche troepen zullen in hun tegenwoordigen stellingen blijven buiten een zône van 20 kilometers om Sjanghai, op voorwaarde dat de Japansche

troepen worden terug getrokken uit het bezette gebied; 2. de ontruimde gebieden zullen door de Chineesche autoriteiten onder politietoezicht worden gesteld en bestuurd; 2. een gemengde Chineesch-Japansche commissie zal worden gevormd voor het toezicht met behulp der vertegenwoordigers van neutrale mogendheden, op het terugtrekken der Japansche troepen en op het bestuur der ontruimde gebieden.

Het is waar, dat men tot nu nog niet heeft gehoord of Japan zal berusten in dit jammerlijk échec. Misschien zal het de voorzichtigen weg kiezen, temeer wijl het heeft te zorgen, dat zijn Mandsjoerijsche schepping blijft, zooals het die voorloopig wenscht. Doch de berichten uit die richting zijn voor het Japansche militairisme allerminst bemoedigend. Ook, naar Oostersche zeden, zal het wenschen een 'schoon gezicht' te behouden tegenover de Westersche mogendheden, met wie het tot nu zoo gaarne gelijk óp deed, en met zooveel bedriegelijkheid als 'beschaafde mogendheid' omging. Welke verdragen heeft de regeering te Tokio door zijn onbeschaamde optreden in China echter al niet geschonden en dit met het gemak, waarmee een zakkenroller, die zich niet tevreden stelt de portefeuille te stelen door zijn vingers te laten glijden in iemands binnenzak, buiten in de jas een snede geeft, zoodat de begeerde buit er van zelf uit valt. In dit geval is de Chineesche portefeuille er echter nièt uitgevallen. De eigenaar er van heeft met de omstaande mede-onderteekenaars van al die plechtige tractaten den zakkenroller op heeterdaad betrapt. Deze heeft nu niets haastigers te doen dan te zorgen, dat hij zijn 'schoon gezicht' terug krijgt.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk *(Vervolg van blz. 367.)*
L'Entrave.

L'entrave is het vervolg op La Vagabonde.

Wij vinden Renée er in terug, na drie jaren en in veranderde omstandigheden. Zij werkt niet meer in een variété, want haar schoonzuster Margot heeft haar een klein vermogen nagelaten, waarvan zij aangenaam leven kan. Zij reist nu voor haar genoegen, en ziet zich zoo goed mogelijk den tijd te verdrijven met reis-kennissen, met wie zij dineert, uitstapjes maakt, en zoo meer.

Deze reiskennissen zijn een liefdespaar: Jean en May, en een zonderling, Masseau genaamd.

Deze Masseau is voortreffelijk getypeerd. Hij is een morphinomaan, en heeft in zijn leven geen enkele andere belangstelling dan de morphine. De liefde bestaat voor hem niet; hij schijnt nog maar de uiterlijke vorm van een mensch; heeft hij bloed, heeft hij zenuwen? men merkt het niet. Het eenige is: hij bezit een scherp, door niets afgeleid wordend verstand, en een fijnzinnig, direct begrip van de dingen. Hij lacht nooit, hij huilt nooit, hij houdt zich verre van alle menschelijke emoties; alleen geeft hij somtijds toe aan een gewilde aanstellerij, om Renée te amuseeren; dan neemt hij een zekere pose en gelaatsuitdrukking aan, en zegt: Boulanger, of: Duse.

Ofschoon er tusschen hem en Renée eigenlijk nooit een ‘gesprek’ wordt gevoerd, waarbij de twee partijen een soort van psycho-analyse op elkaar bedrijven, begrijpt hij Renée en haar verschillende situaties volkomen, en geeft daarvan op verschillende

manieren blijk; door haar gezelschap te houden en met haar bésique te spelen, als zij eenzaam en verdrietig is; door een enkel droog woord; door een uitlating van half-cynische, half-onverschillige levenswijsheid.... en zoo is deze persoon, die in het heele boek eigenlijk in 't geheel geen rol speelt, toch in Renée's leven eigenlijk wèl een belangrijke figuur. Zonder op haar verliefd te zijn, of zonder zelfs, in zijn leege ziel, veel vriendschap voor haar te gevoelen, stelt hij belang in haar, en geeft haar bij verschillende gelegenheden een beter inzicht in de omstandigheden, en dikwijls helpt hij haar met een soort van geestelijken steun.

Tot zoover over Masseau.

Het liefdespaar Jean en May....

Is het wel een liefdespaar? *Le duel, qui est tout l'amour* (zooals Jean Carrère zegt) manifesteert zich bij deze twee op zijn hevigst.

De strijd der sexen, waarbij het altijd de kwestie is, of *l'esprit mâle* of *l'esprit femelle* overheerschen zal, openbaart zich bij deze twee tot in handtastelijkheden toe. De ‘liefde’ tusschen hen bestaat alleen in hun korte verzoeningen; daartusschen worden geregelde gevechten geleverd, waarbij het jonge vrouwtje (zij is pas vijf en twintig jaar) op Jean toevliegt, en hem met haar vuisten bewerkt, wat hij, kalm blijvende, reciproceert, door haar sterk bij de armen te vatten, (die dan ook steeds vol blauwe plekken zitten), en haar op haar plaats te zetten.

Renée, de eenzame, ziet dit onaardige en onwaardige spel der gelieven stilzwijgend aan. Zij antwoordt weinig op de confessies der brutaliteiten, die er plaats grijpen tusschen Jean en haar, waarmee May haar (Renée) tot in het oneindige vervolgt. Ook hoort zij dikwijls het onstuimige rumoer in de kamer beneden haar, en verbaasd vraagt zij zich af: wat is dat voor een verhouding? (Een verhouding, die door May dan ook telkens wordt afgebroken en weer aangeknoopt.) Renée, die zelve al acht en dertig is, ziet als eenige verklaring, dat er niet voor goed een breuk komt, de jeugd van May. Zij is pas vijf en twintig jaar!

Zoo gaat dit een poosje voort, totdat op een goeden dag een finale scheiding het paar uit elkander haalt. May vertrekt naar Parijs, en Renée blijft met Jean en Masseau aan de Riviera, waar zij vertoeven, alleen.

En dan?.... wat gebeurt er dan?

Ik heb het al meer gezegd, hoe fijn de schrijfster Colette ons de situaties doet aanvoelen, zonder ze uitvoerig met ons te bespreken. Zij is een meesteres in het evoqueeren van toestanden en intieme gevoelens, zonder dat zij daarvoor veel woorden noodig heeft:

Is Renée verliefd op Jean?

Houdt zij van hem? Heeft zij ooit eenig verlangen naar hem bespeurd?

Colette vertelt het ons niet. En toch geeft zij ons óók geen raadseltjes op, of stelt ons voor een geforceerd *fait accompli*; neen, wij *voelen,* dat onder het beschrijven der *uiterlijke* gebeuringen door, de zielsprocessen hun innerlijken voortgang hebben, en dat, wát er geschiedt, ook logisch zoo geschieden móet.

Eénmaal heeft Jean zijn vaste, warme hand om die van Renée gelegd, en deze een poos lang aldus zóó gehouden. Anders niets. Maar is het niet genoeg, om Renée, wat er in hem omgaat, te doen begrijpen? En, daar Renée haar hand niet verontwaardigd of gehinderd terugtrekt, is dit óók niet genoeg, om ons te doen begrijpen, welke gevoelens Renée koestert voor den man, voor *le mâle,* die Jean is?....

Zij was van plan, naar Parijs terug te gaan. Zij doet het niet, en laat zich leiden door de toevallige omstandigheden, die door Jean en Masseau, in verband met háar, worden opgeworpen. Zij maakt met hen een uitstapje, zij dejeuneert en dineert met hen; zij zou heen kunnen gaan, maar zij doet het niet, zij blijft in hun gezelschap.... en.... zonder dat er een woord wordt gesproken, heeft zij genoegzaam van haar innerlijke gevoelens blijk gegeven.

En dan?.... wat gebeurt er dan?

Jean en Renée zijn even samen alleen in de hall van een hôtel. Hij staat achter haar, en opeens buigt hij haar hoofd voorover, bukt zich, en geeft haar een langen, langen zoen in haar hals. En deze *langage muet et expressif*.... is voldoende om elkaar volkomen te begrijpen, ook al wordt er over dit incident voorloopig niet meer gesproken.

Wij, die vol zijn van Vicki Baum's *Menschen im Hôtel,* denken bij deze scène natuurlijk onmiddellijk aan den kus. dien baron von Gaigern aan de verwelkte, uitgeloogde, (het woord is van *mij,* maar iedereen begrijpt wat ik bedoel, namelijk, dat alle leven

uit de danseres, alle pit en merg en warmte en kracht uit haar was weg-gezogen) Grusinskaja geeft, die, door dezen kus weer een energischen stroom haar koude, leege ziel voelt binnenstroomen. In den roman is deze episode een der treffendste en waarste gedeelten, in het tooneelstuk komt zij natuurlijk niet tot haar recht. Wij weten natuurlijk niet, of Vicki Baum Colette's Entrave heeft gelezen, maar de mogelijkheid is natuurlijk niet uitgesloten, en dat dan misschien dit kleine voorval in haar geheugen is blijven hangen.

Met Jean reist Renée terug naar Parijs. Hij neemt haar dan mee naar zijn woning, omdat zij koud en hongerig is, en een hôtel nu al te kil en te ongezellig voor haar zou zijn, en wat te verwachten was, en wat met onverbiddelijke logica zoo gebeuren moet, gebeurt: zij worden amants.

En is zij nu gelukkig, Renée?

Zij vraagt het zich wel eens af, maar zij weet niet, wat geluk is. Tevreden is zij met haar nieuwe leven: zij is vrij, en bezoekt Jean zoo veel zij wil, maar gelukkig? Zij voelt zich soms, of zij zich in de muil van den wolf heeft begeven, maar enfin, het zij zoo, zegt zij in zichzelve: J'y suis et j'y reste!

En als Jean tegen haar zegt, dat hij haar liefheeft, houdt zij hem gauw de hand voor den mond, en antwoordt:

- Chut! pas ce mot!.... pas ce mot-là!....

Wat hen verbindt, is geen liefde, het is een aantrekkingskracht der zinnen.... C'est tout? Mais oui, c'est tout. Et qui ne s'en contenterait?....

En zij denkt:

Ik zou zoo graag willen, dat ik behouden mocht, wat ik thans heb: qui m'est si nouveau, si léger, qui me fait l'âme quiète et le teint fleuri.... Les grands transports, les grands douleurs, nous avons connu cela comme tout le monde à notre âge....

En dan....? wat gebeurt er dan?

Geheel onverwacht heeft zij een ontmoeting met May.

En deze vertelt haar, dat alles uit is met Jean en haar. Zij heeft hem nog een paar maal ontmoet, maar toen ineens heeft hij haar ‘plaquée là’, zonder een waarschuwing, zonder een scène, zonder een zinspeling, zonder een woord.... ‘Want dat is zoo zijn manier.... zoo is hij, begrijp je?’

- Hoe? vraagt Renée, die zich zeer *uneasy* voelt door May's vertrouwelijkheden en door haar arm in den hare, en die ieder oogenblik op het punt is haar geheim te verklappen, maar het toch niet doet....

- Hoe? als hij genoeg krijgt van een vrouw, en dat krijgt hij altijd om onnaspeurbare redenen, en zoo heeft hij ook met die-en-die gedaan en met zoo-en-zoo.... dan gaat hij op een goeden dag uit, en komt eenvoudig niet meer terug. Hij neemt zich niet de moeite een uitleg te geven, hij verwaardigt zich zelfs niet afscheid van je te nemen.... op een goeden dag heeft hij er genoeg van, meneer gaat wandelen, en denkt: Adieu. Après moi le déluge. Je zou 't niet willen gelooven, hè? Maar zoo is hij. Zonder ruzie, zonder 't kleinste meeningsverschil, zonder eenige plausibele oorzaak, - laat hij je zitten en vertrekt. Hij bereidt je niet vóor, er is geen langzaam grooter wordende verwijdering.... niets, maar ook niets. En dan is het uit, voor goed

Men kan zich voorstellen, welk een indruk deze mededeeling maakt op Renée. Zij heeft een gevoel, of zij Jean gaat verliezen, of zij hem al verloren heeft, of hij weg zal zijn, voor goed, als zij komt, ‘zonder voorbereiding, zonder waarschuwing’, en zij is verrukt van verrassing, als zij hem op zich vindt wachten.

Doch het is te begrijpen, dat Renée van nu aan altijd aan de mogelijkheid denkt, dat Jean haar onverwacht zal verlaten. Zij wil zich niet te veel aan hem hechten, ofschoon zij thans in zijn huis woont, - zij wil leven in het oogenblik, en niet aan de toekomst denken. Wat is het gevolg? Dat Renée, zonder het te willen of te bedoelen, *naast* Jean voortleeft, en niet met hem mee, wat Jean heel best voelt, en.... maakt, dat hij zich, teleurgesteld, hoe langer hoe meer in zichzelven terug-trekt.

En dan gebeurt, wat wederom logisch gebeuren moet:

Jean maakt gebruik van een ziekte zijns vaders, om zich naar hem toe te begeven, en diens zaken waar te nemen. En Renée blijft alleen, - wanneer Masseau haar geen gezelschap houdt, - in wat voor gemoedstoestand kan men zich wel indenken. Vooral omdat Jean eens heeft gezegd:

- J'ai peur que nous n'ayons pas assez besoin l'un de l'autre..

Maar nu hij weg is, nu zij de jaloezie kent, het knagende wan-

trouwen, de durende onrust, de smart der eenzaamheid, nu voelt zij, *hoezeer* zij hem noodig heeft....:

Il m'est plus nécessaire que l'air et l'eau, je le préfère aux fragiles biens qu'une femme nomme sa dignité, l'estime de soi....

Doch nu is het te laat. Het schijnt tenminste te laat.... Want Jean keert niet terug....

En het is Masseau, die haar op haar tekortkomingen opmerkzaam maakt, die haar doet gevoelen, dat zij Jean veel te weinig gegeven heeft, dat zij in zelfzucht heeft voortgeleefd, en zijn liefde met terughouding en verstandelijk overleg heeft beantwoord....

O! zij wil alles goed maken. Maar hoe zal zij dat kunnen? Jean keert niet terug....

Dan verzint zij een list.

Zij schrijft hem, dat zij haar oude beroep van mime en danseuse weer heeft opgevat, en zijn huis heeft verlaten.

Dan komt hij terug.... en vindt haar, die op hem wacht.

En dan heeft tusschen hen beiden de explicatie plaats, die hen van tijdelijke amants tot werkelijke gelieven maakt.

Het gaat in het eerst volstrekt niet gemakkelijk, want Jean is stug en hard, en hij spaart haar zijn verwijten niet.

Maar zij voelt haar schuld en wil die belijden, en zij spaart zichzelve niet; zij bekent hem haar gevoelens, zij breekt haar trots, zij geeft haar egoïste zelfbescherming prijs.... er staat voor haar *te* veel op het spel: nu is het moment gekomen, waarop zij alles kan winnen of alles verliezen.

En zij verdraagt zijn bruuskheid, zijn toorn, zijn booze verwijten.... omdat.... zij voelt, dat dit alles het bewijs van zijn liefde is, - en zij weifelt niet, zij maakt zich nederig en deemoedig voor hem.... en als hij haar eindelijk in zijn armen neemt, dan is alles bij vroeger veranderd, zij wil nu niet langer een vluchtig geluk, zij wil zich aan hem overgeven met lichaam en ziel, en niets voor zichzelve overhouden, zij wil ópgaan in hem, leven voor hem....

C'est mon âme que je lui donne....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

W.C. Jolles. *Advent.* - Assen 1930. Van Gorcum en Comp.

Advent.... adventus domini.... de komst des Heeren.... de ondertitel ‘Een spel van verwachting’ is daar wel mee in overeenstemming. En de inhoud van het stuk ook eenigszins; het is in zooverre een spel van verwachting, dat er in gerept wordt van hoop op een betere toekomst. Het stuk bestaat uit drie bedrijven, die zoo losjes samenhangen, dat men evengoed van drie stukjes in één bedrijf zou kunnen spreken. Een eigenlijk dramatisch conflict wordt er niet in behandeld; het is mij het heele stuk door - om het nu maar een stuk te noemen - niet duidelijk geworden, waar het precies om gaat. Het eerste ‘bedrijf’ speelt in den tijd van koning David, die door Nathan wordt gekapitteld, omdat hij de schoone Bethsjeba in zijn huis gehaald heeft. Dit tafereel, hoe zwak van samenstelling, is nog het beste van de drie; de beide andere hebben geen waarde.

De verzen zijn nu en dan niet kwaad; als gedicht is het werk beter dan als tooneelstuk. Van een opvoering zou nauwelijks iets te verwachten zijn; er is zeer weinig handeling en totaal geen spanning in; de auteur moet de beginselen der techniek van het tooneelschrijven nog leeren.

Cornelis Veth. *Bonzo en de eeuw van het kind.* Satiriek blijspel in drie bedrijven. - Bussum 1930. C.A.J. van Dishoeck.

Cornelis Veth heeft op het gebied van humor en satyre heel veel voortgebracht, dat er wezen mag. Hij is een aparte figuur in de letterkunde en door zijn eigenaardige critische capaciteiten weet hij zich uitmuntend te handhaven. Nu treedt hij, met een tooneelstuk, op als scheppend artiest, en dat gaat hem in vele opzichten handig af. Dat de auteur zich een geboren tooneelschrijver toont, zou ik niet graag beweren; daarvoor

is zijn stuk te zwak van samenstelling en komen verschillende personen te weinig uit de verf. De schrijver snijdt een kwestie aan, die zeker de moeite waard is, onder handen te worden genomen: de moderne paedagogiek, die in zooveel opzichten in buitensporigheden vervalt, vrijheid van het kind op één lijn stelt met bandeloosheid en leuzen verkondigt in plaats van practische waarheden. Wij beleven weer een tijd van papieren paedagogiek; een tijd, waarin vaardige dilettanten met mooie woorden en goed-gekozen vleitaal bij ouders en autoriteiten hun slag kunnen slaan.

Cornelis Veth heeft dat goed ingezien en in zijn stuk komen een massa opmerkingen voor, die dat op een geestige manier bewijzen. Het instituut 'De eeuw van het kind', met den heer Rodenrijs als directeur, is een instelling, waar de moderne paedagogische denkbeelden op een vermakelijke wijze in practijk worden gebracht. Jammer, dat het stuk als geheel niet sterker is. Er is te weinig eenheid in, te weinig conflict, te weinig spanning en stijging, het houdt te weinig rekening met de eischen, die aan modern tooneelwerk worden gesteld, niet door voorgeschreven wetten (want in zoo'n tijd leven we met) maar door natuurlijk-weg voelende en denkende menschen. De opvoeringen, als tooneelspel niet slecht, hebben dat trouwens bewezen. Als lees-stuk - maar dat zal de bedoeling van den schrijver wel niet geweest zijn - behoudt het zijn kwaliteiten.

Th.H. van de Velde. *Ananke.* Tooneelspel in drie bedrijven. - Leiden 1929. Leidsche Uitgeversmij.

Dr. van de Velde verzekert ons in de inleiding van zijn tooneelspel, dat het geen tendenzstuk is. 'Het wil evenmin het een of ander afschaffen, als iets verbeteren.' Wanneer men evenwel het tooneelstuk 'Ananke' leest, ziet men, dat daarin verschillende ethische en sociale problemen worden behandeld, en men kan moeilijk aannemen, dat de oplossing van deze problemen den schrijver onverschillig laat. In het stuk wordt althans meer dan eens voor een bepaalde oplossing stelling genomen. De grens tusschen wat wel, en wat niet een tendenz-

stuk is, kan men moeilijk zuiver trekken, maar ik geloof, dat de schrijver bezwaarlijk tot het samenstellen van dit tooneelspel gekomen zou zijn, als de problemen, waar het om gaat, hem niet reeds a priori hadden geïnteresseerd.

Want het zijn er verschillende. De vraag wordt opgeworpen, of abortus provocatus toelaatbaar is of niet. Verder, of deze kwestie moet worden opgelost van medisch-wetenschappelijk standpunt uit, of van de ethische zijde. (Hier kiest de auteur duidelijk partij, en in zooverre is in zijn werk stellig tendenz.) Maar er is meer. De vraag, of krankzinnigheid van een der beide partijen reden is tot echtscheiding, wordt ook behandeld. Zelfs in een zeer navranten vorm. Als ik daar nog bij voeg, dat de handeling tenslotte voornamelijk gaat over de kwestie, of men het lijden van een ongeneeslijke zieke mag verhelpen door den patient voorgoed uit zijn lijden - en dus uit het leven - te verlossen, dan zal men wel begrijpen, dat hier een complex van problemen wordt behandeld, waarbij Shakespeare en Goethe zich nog wel eens bedacht zouden hebben.

Uit dit werk blijkt onomstootelijk, dat Dr. Van der Velde iemand is van goeden wil. Maar daarmee alleen schrijft men geen tooneelstuk. Dat blijkt uit het werk. Dat er weinig eenheid in is, zal wel niemand verwonderen; wie zooveel problemen tegelijk aangrijpt, kan er geen eenheid van maken. Althans geen innerlijke eenheid. Want de wijze, waarop de auteur getracht heeft, althans eenig uiterlijk verband te leggen, getuigt wel van vernuft en ook wel van inzicht in de techniek van het tooneel. Op zichzelf zijn sommige dialogen ook niet slecht. Maar er wordt - typisch gebrek van Hollandsche tooneelstukken - te veel in getheoretiseerd. Verstandige taal wordt in dit stuk genoeg gesproken, maar het is de vraag, of een tooneelspeler die taal naar behooren over het voetlicht krijgen kan.

Dirk Verèl. *'Een mensch'*. Maskerspel. - Assen z.j. Van Gorcum en Comp.

Dirk Verèl voert ons met zijn maskerspel 'Een mensch' terug in de sfeer van de moraliteiten der rederijkers. Men kent wel die stukken, waarin tal van gepersonifieerde abstracties

ten tooneele treden, personages, die zich-zelf het heele stuk door gelijk blijven, terwijl de verhoudingen veranderen. In dezen zin is ook het stuk van Dirk Verèl geschreven, en juist omdat de personages gefixeerd zijn, leent het zich zeer goed tot maskerspel, ja, kan het eigenlijk niets anders zijn.

Dit symbolische spel geeft de ontwikkeling weer van een mensch, een kunstenaar, die zich door hevigen strijd weet te bevrijden van wat de zuivere ontplooiing van eigen kunstenaarschap in den weg staat. 'Nà de botsingen tusschen zijn Dwaasheid en zijn Koopmanschap, zijn Wijsheid en zijn Dichterschap, tusschen Vaderliefde en zijn eigen Wil, komt deze mensch tot het inzicht, dat alleen de ware wijsheid en de kinderlijke dwaasheid voeren kunnen vàn de eigenliefde en het zèlf-zoeken tòt het verliezen van zichzelf.'

Tusschen de moraliteiten, waarvan ik spreek, en dit spel, is één groot verschil. Die oude stukken zijn voornamelijk verstandswerk en dit stuk onderscheidt zich door een diepen gevoelstoon. De dramatische uitbeelding heeft het bezwaar, dat de verschillende masker-personages te veel op een rijtje hun meening zeggen; dat geeft op den duur iets eentonigs. Waar de optredenden op zich-zelf toch reeds stereotiep zijn, is het gevaar van te weinig afwisseling zeker niet denkbeeldig. Maar als poging om op dramatisch gebied iets nieuws te geven, verdient het stuk de aandacht.

Joh. W. Broedelet. *De zonderlinge bruidegom.* Vroolijk spel van het huwelijk. - Naarden z.j. Haverman's moderne Tooneelbibliotheek.

Broedelet streeft niet naar vernieuwing van ons tooneel, maar in de bestaande vormen weet hij aardige variaties te geven. Daar is 'De zonderlinge Bruidegom' een voorbeeld van. De manier, waarop Dr. Rijnstee van een huwelijks-schúwe, een huwelijks-begéérige bruidegom wordt, heeft de schrijver met een aantal vermakelijke onwaarschijnlijkheden in beeld gebracht. Onwaarschijnlijkheden, die telkens kleine verrassingen brengen; Broedelet kent het tooneel door en door en hij weet zijn effecten te berekenen; onwaarschijnlijkheden, die intusschen niet zoo

groot zijn, of er blijft een zeker kwantum menschelijkheid in het stuk, al zijn de grollen en de malligheden niet van de lucht. Zonder die malligheden kan deze auteur, of hij tooneelstukken of romans schrijft, het nu eenmaal niet klaar spelen. Ook is het verstoppertje-spelen van bruid en bruidegom niet zoo heel best verklaard, en treden verschillende personen op - de ouders van de bruid b.v. - in een gedaante, die we al door en door kennen. Toch is het alles bij elkaar een genoeglijke geschiedenis. Broedelet, ofschoon hij er niet zelden maar op los schrijft, bezit geest genoeg om niet vervelend te worden.

Jhr. A.W.G. van Riemsdijk. - *Lettigo, spel van droom en leven,* en: *Haar Kerstfeest,* dramatisch schetsje in één bedrijf. - Naarden z.j. Haverman's moderne Tooneelbibliotheek.

Van Riemsdijk heeft niets nagelaten, dat van blijvende waarde is. De beide stukken, die voor mij liggen, sluiten geheel aan bij het werk, dat we van hem kennen. De vorm vertoont zijn scherpen kijk op de techniek van het tooneel, althans op het stereotiepe aantal mogelijkheden van de oude mise-en-scène; de vorm, wat het litteraire betreft, is grof-rhetorisch. De inhoud is onbelangrijk; de verhoudingen van de verschillende personen komen neer op algemeenheden, die nauwelijks de moeite waard zijn om er aandacht aan te schenken.

‘Lettigo’ is een droomspel. Men denke hierbij niet aan Strindberg. Van Riemsdijk blijft vrijwat lager bij den grond. Lettigo is een marskramer, die met zijn kermiswagen en zijn mooie dochter in een dorp komt, waar het kermis zal zijn. Er is ook een jonge, lichtzinnige graaf, die een oogje op Lettigo's dochter heeft. Lettigo valt in slaap en droomt de toekomst van zijn dochter in een lange reeks van tafereelen, waarin de jonge graaf zich ontpopt als een bruut en een ellendeling. Als hij wakker wordt, besluit hij, er in allerijl van door te gaan en de kermis er aan te geven, voordat zijn droombeelden in werkelijkheid overgaan! Een vrij onmogelijke geschiedenis, voor dilettanten stellig onuitbeeldbaar.

Beter is ‘Haar Kerstfeest’. Hierin is de handeling eenvoudiger, maar dan ook zoo eenvoudig, dat zij naar het onnoozele zweemt. De historie van den gestolen ring geeft niet meer dan een minimum van dramatische spanning, maar verschillende figuren, vooral die van de oude Trees, bieden wel gelegenheid om aardig te typeeren.

Otto Ward en Carel Greve. *Judas Iskarioth.* Historische verbeelding in zeven episoden en eene inleiding. - Den Haag z.j. Servire.

Judas wordt in dit ‘historisch’ spel niet zoo zwart gemaakt, als tot nu toe in romans en tooneelstukken over 't algemeen het geval was. De schrijvers stellen hem voor als een twijfelaar en zijn verraad als een experiment. Hij is oprecht geloovig, maar de woorden, die Jezus heeft gesproken, de daden, die hij heeft verricht, hebben hem niet overtuigd. Hij besluit daarom, hem te verraden, opdat Jezus zich kenbaar zal maken als de koning der Joden en zijn rijk op aarde zal stichten. Het is een gewaagde proef en het was eveneens van de schrijvers een gewaagde proef om te trachten, op deze manier van Judas een tragische figuur te maken. Zij zijn dan ook in geenen deele geslaagd. Deze Judas is een hybridische meneer, die wel zijn galmende smartkreten ten hemel richt, maar intusschen kalmweg de zilverlingen in zijn zak steekt.

Het stuk is in slechte verzen geschreven. Eenheid is er weinig in, en vooral niet, als men vasthoudt aan het denkbeeld, dat het verraad van Judas eigenlijk de hoofdzaak moet zijn.

HERMAN MIDDENDORP.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 47. Deel 5]

Bredero's jeugdwerk en jeugd door Dr. J.B. Schepers.
I.

Om het verwijt te ontgaan van mij op de wieken der fantazie te laten wegdrijven, zodra ik mij met Bredero bemoei, wil ik ditmaal eens naarstig stijf mij vastklemmen aan een paar gegevens, die zijn werk ons biedt, maar die dan ook muurvast staan. Wanneer wij deze muren beklommen hebben krijgen we wellicht kijk op ander werk daarachter gelegen. Het zijn de volgende drie feiten, die ik tot teksten van mijn preek heb gekozen: 1°. een lofredenaar schrijft na zijn dood in 1622 in 't Groot Liedt-boeck, toen voor 't eerst uitgegeven:

> *Van kindsche jaren af, doen ghy noch teder waert,*
> *Doe is de Rymery in u, door min, gebaert.*
> De min u Meester was, die dwongh u om te singhen
> Zijn wijd-beroemde lof.

Een getuigenis van een tijdgenoot, die zich tekent *Waarde Liefde Blijft* en die het allicht weten kon, dat Br.'s dichterschap zich in zijn jeugd door de liefde ontplooid had.

2°. een vers van Br. zelf meldt, *dat (z)ijn soete Cithera 'voordees int gulde jaer.... in.... Amsterdam' kwam.* 'Dat gulde jaar' kan niet anders zijn dan 1600, toen hij dus ± 15 jaar was, wat klopt met de gegevens sub 1 vermeld: *'kindsche jaren'* en *'teder'* zijn, teder in de zin van jong. Ik merk hierbij terloops

op, dat het vinden van een minnelied van Br. in een bundel van 1602 ‘Dick heb ick myn lief gepresen’, (door Dr. F. Buitenrust Hettema n.l. aan Br. toegeschreven) hiermee wel in overeenstemming kan zijn. Maar ik wil, eer ik mij aan Br.'s liefdeleven waag, mij eerst aan ander werk wijden, waarbij er geen sprake van toeschrijven of voor- noch veronderstellingen is. En dat is het derde vaststaande feit: Het zijn de versjes, die Bredero schreef in de uitgave van Vaenius' *Emblemata* (1607)[1]; ze horen niet tot de lievelingsgedeelten van zijn werk; zo iets als aanveegsel van zijn levensvloer zullen de meesten ze vinden tegenover liederen, kluchten en blijspelen. Ook mij trokken ze weinig aan. En toch, toen ik de originele verzen onder ogen kreeg en ze daar zag staan in het Amsterdamse exemplaar, op de linker bladzij, terwijl de platen de rechtse zijde beslaan; toen ik ze dus met het plaatwerk zelf kon vergelijken en bovendien met het Franse versje, dat samen met dat van Bredero de onderste helft der linker blz. vult, terwijl het bovenste gedeelte met allerlei Latijnse citaten, van Horatius en ook andere dichters, gevuld is; toen ik er goed in doordrong, de levensbeschouwing, die er uit te voorschijn springt, in mij had opgenomen en bovendien, uit ditzelfde jaar en dezelfde maand, een, dus met het Amsterdamse ex. tegelijk uitgegeven, ex. onder ogen kreeg dat in de Leidse Bibliotheek te vinden is, ogenschijnlik iets groter[2], iets ruimer, rojaler, met meer wit, maar zonder de Nederlandse of Franse versjes; toen werd het geval belangwekkend en ik heb leren inzien, dat dit werk van een bij de uitgave twee en twintig jarig dichter, het eerste dateerbare grote jeugdwerk van hem, wel zeer belangrijk is en mij vele dingen te vertellen heeft, waarvan niemand eerder melding maakte. De drie uitgevers van de *Nederduytsche Rijmen*, waarin men de versjes vindt, Unger, Te Winkel, noch Knuttel hebben de oorspronkelike uitgave ervan onder ogen gehad en daardoor is het gekomen, dat de versjes tot de verschovelingen van Bredero's werk zijn gaan horen; en de laatste brengt er een

1) Het werk heet: Q. Horatii Flacci emblemata, imaginibus in aes incisis, notisque illustrata, studio Othonis Vaenii, Batavolugdunensis, Antwerpiae, ex officina Hieronymi Verdussen Auctoris aere et cura M.DC.VII. Behalve de hierboven genoemde exemplaren schijnen er nog andere te zijn geweest, n.l. gekleurde en met goud verhoogde (Biogr. Wdb. v.d. Aa V 53).

2) Maar 't is gezichtsbedrog, door het vele wit er om heen veroorzaakt.

ander vers, aan Telle, bij te pas, dat er in 't geheel niet bij hoort. Ook wist Knuttel blijkbaar niets van het leven van Otto van Veen, anders had hij het niet ‘verwonderlijk genoeg’[1] gevonden, dat zijn Emblemata te Antwerpen verschenen zijn. Iemand, die al sedert 1576, van zijn twintigste jaar af, niet meer te Leiden woonde, maar met zijn vader om hun katholiek geloof naar de Zuidelike Nederlanden vluchtte en daar sedert bleef, er een beroemd graveerder en schilder werd, zeer in de gunst bij de Aartshertog Albertus van Oostenrijk, zelfs een tijdlang leermeester van Rubens, zou toch zeker dáár en dáár alléén, of te Brussel b.v., zijn werk kunnen laten drukken; het zou verwonderlik genoeg zijn als het te Amsterdam was uitgekomen en dat in 1607, nog vóórdat het Bestand een tijdelik eind aan de oorlog maakte en het vrije verkeer geheel herstelde. Knuttel voelde het ook niet als iets belangrijks en toch, niet waar, een jong Amsterdams dichter van goed twintig jaar, die meewerken mocht aan zo'n groot klassiek plaatwerk! Het was wel iets biezonders. Het feit klopt al vast met dat in de tweede druk (1608) van Hoofts brief uit Florence aan de Kamer In Liefde Bloeyende, waarin gezegd wordt dat enige dichters nu al tonen wat zij later zullen zijn, en onder deze ook G.A. Bredero. De teksten in de beide Bredero-uitgaven, die van Unger en van Knuttel wijken tengevolge van het niet teruggaan tot die uitgave van 1607 min of meer af van de oorspronkelike en van elkander[2].

Ik wil hier nu twee stellen verzen tegenover elkaar zetten, twee willekeurig genomene.

Eerste versje.

Deughts loon is selfs de deucht, oft int weldoen 't behagen,
Sy wacht van niemant yet, gheluck, ghelt, eer' of staat,
Noch werdt door hoop beweegt, oft oock door sorg verslagen:
Deught hevet al in haer, niet buyten haer sy gaet.

Le guerdon de vertu est seul la vertu mesme.
Elle n'attent honneur, argent, n'estat d'autruy,
l'Espoir ne l'esiouit, la peur ne la rend blesme.
Vertue a tout en soi, n'emprunte de nulluy.

1) Zie Kn. III XXII.
2) Zie over hun werk aan 't slot van III in de Aantekeningen I.

Dertiende versje.

Na 't ghen' in com of back, die niew is, eerst men doet
Sal 't houden eenen reuck: Het ghen' de kind'ren leeren
Dat blijft hen altyt by, het zy quaedt ofte goedt:
Het ghen' de jeught eens vat, niet licht daer uyt sal keeren.

Le plat, ou pot nouveau pour tousiours sentira
A ce que tout premier la dedans on va mettre:
Ce que l'enfant apprend iamais ne quitera.
L'escolier suit tousiours l'instruction du maistre.

Men ziet het: Nederlandse en Franse tekst dekken elkaar nagenoeg. En toch, de door mij gekursiveerde regels wijzen, dunkt mij, al op tweeërlei oorsprong, dus op twee dichters. De jongeman van de praktijk, Bredero, eist dat de jeugd de dingen eerst vat[1)], om ze vast te houden in 't leven; de andere, een of ander meer geschoolde geest, maakt zich de illuzie, dat de leerling altijd de lessen van zijn meester volgt. Een niet onaardige tegenstelling tussen de schoolman of schoolse jonkman en de volksjongen. Of mag men bij deze goed twintigjarige zulk een lenigheid en plooibaarheid van geest veronderstellen, dat hij tweeërlei kijk op het onderwijs in twee talen in woorden weet te brengen, hij die later sprak van zijn ‘kintschoolfrans’? Dit laatste is bescheiden, overdreven - van Br. is een Frans sonnet bewaard en hij vertaalde twee toneelstukken uit het Frans - maar 103 versjes (412 regels) in 't Frans schrijven en dan zulke verschillende visies op zijn onderwerp in de Nederlandse en even grote, net zo lopende Franse versjes kleden, kon hij, Br., dat? Ik geloof het niet. Er zijn dus twee schrijvers van versjes geweest. De aangehaalde bewijzen niet, dat Br. de platen gezien heeft; ook vele verschillen in andere versjes tussen de twee schrijvers bewijzen niet voor de voorgang van de een of de ander, waarbij men dan altijd onwillekeurig - net als Te Winkel - neiging heeft om te zeggen: de dichter van 't Franse vers werkte naar 't Latijn en gaf zo 't model, waar de jonge Br. zich naar richtte. Nu eens vertoont deze meer kennis

1) Misschien is er zelfs een aardige, dubbele toespeling in van *vatten* = begrijpen en *vatten* in 't vat doen; men zie het plaatje maar aan. Ook *daar uyt* kan op *jeught* en *vat* slaan.

van de Oudheid en Mythologie en dan weer de ander, door b.v. de naam van een God of held te noemen, die de ander dan weer met de soortnaam betitelt. Dit kan echter zo in 't rijm te pas zijn gekomen. Maar er zijn ook versjes en regels, waarin de verschillen te groot zijn, zó dat men niet toekan met de keus: 't Franse vers het eerste, òf het Nederlandse 't eerste. Men moet er de platen zelf bij bekijken als nieuwe faktor.

En zij geven de doorslag, zonder enige twijfel.

Regel 155 vermeldt *Des Rijckaerts toom en sweep* en op de plaat zit een rijkgekleed man op de rug van een kruipende armere, die een toom in de mond heeft; de eerste gebruikt hem als paardje en heeft een volle, lange beurs als zweep in de hand. Het Frans zegt alleen: *du riche (il) se fait serf.* Mij dunkt, dat hieruit alleen al blijkt, dat de Nederlandse dichter de plaat gezien heeft; de schrijver van 't Franse vers kan hem, natuurlik, ook onder ogen gehad hebben en de woorden vervaagd, maar Bredero zag zeker zelf de platen. Trouwens, hij vermeldt in een vers *de smaak* (r. 365), terwijl er op de plaat een vrouw staat met een beker in de hand, van wie de Fransman geen melding maakt. En dan spreekt hij een paar maal verklarend aanwijzend van *dees' man,* wat de dichter van 't Franse versje ook niet doet. *Den Medecijn* (r. 228) vermeldt het Franse versje niet; hij staat wel op de plaat: Br. heeft deze dus gezien. *Plutum blindt* (r. 234); *blindt* heeft de Fransman niet; Pl. heeft op de plaat een blinddoek voor. Br. zag dat. In hetzelfde versje heeft Br. 5 personen, het Franse 4, de *Eerbaerheyt* niet; deze wel op de plaat. Br. zag dat; r. 286 *kool en back* van Diogenes; 't Franse heeft alleen *des choux,* de plaat ook de ton; Br. zag die.

Misschien heb ik onder 't vergelijken van Knuttels vers-tekst met die van 1607 nog enige overgeslagen, maar het lijkt mij wel genoeg zo.

Bewijzen te over voor de stelling: Bredero heeft bij het maken van zijn versbijschriften de platen van Vaenius onder ogen gehad. Verschillende dingen zijn bovendien zo geheel anders gezegd, dat van vertalen door Bredero wel geen sprake kan zijn. Zowel het Franse als het Nederlandse versje is oorspronkelik. Een voorbeeld: *ten tijde van zijn lijck,* in de tijd dat hij gaat sterven, heeft het Franse in 't geheel niet. En, in plaats van *l'On ne peut euiter*

le destin à toute heure, heeft Br. een geheel andere gedachte: '*t Beschick* (lot) *hem wel verheert, die 't aldermeest ghelooft;* wiens vast geloof hem dus had moeten behouden.

Er blijft nu natuurlik nog veel te vragen over: waar zag Br. die platen; werden ze naar hem, de goed twintigjarige, gezonden in proefdruk? En hoe kwam hij dan aan zo'n roep buiten zijn vaderstad? Of zag hij ze te Antwerpen? Weer: werd hij dan daarheen ontboden door Vaenius; hoe kwam die dan op hem, of reisde hij er zelf heen, omdat hij b.v. plaatselike kleur wou hebben toen al, vóór 1607, voor zijn meesterstuk, waarvan wij weliswaar een jeugdschets van Br. hebben, die echter alleen maar Robbeknol even aanstippelt?[1)] Knuttel is van deze meening en een jong maatje met wat durf kon toen al wel naar Antwerpen varen, zoals zo vele schippers, al was 't Bestand nog niet gesloten.[2)] Maar dan moet hij wel heel lang met de bouw van zijn beste stuk bezig zijn geweest en - die indruk maakt *de Spaanschen Brabander* in 't geheel niet.

Andere vraag: wie was de bemiddelaar die Vaenius' werk bij Bredero bracht? Hoe kwam die - toen al - juist bij hem? Van wie zijn dan de Franse versjes? Ik heb een vermoeden: Bredero's vriend en gelijke in jaren, Carel Quina (de een, Br., is van 1585, de ander van 1586) was wel in Antwerpen geboren, maar nog in zijn geboortejaar, in Desember, had zijn vader, ook een schoenmaker net als Bredero senior, het burgerrecht van Amsterdam gekocht[3)] en daarmee, denk ik, de Antwerpse betrekkingen verbroken. Carel zal dus niet de genoemde bemiddelaar zijn geweest, hoogstens zijn vader. Maar Carel was blijkbaar van huis uit meer met het Frans op de hoogte dan zijn vriend Gerbrand: zijn motto is *Qui n'a Dieu n'a rien,* in zijn familie komen Franse namen voor; hij vertaalt op zijn 24ste jaar een boek uit het Frans. En dit boek draagt Quina op aan zijn oudere vriend Theodore Rodenburg. En met deze kunnen wij misschien zekerder de schakel gevonden hebben tussen Antwerpen en Amsterdam. In 't begin van 1607 - misschien ook wel eens vroeger - kwam deze acht jaar

1) De Gheboorte van Luys-bosch, alias Robbeknol, zie v. Rijnbach, Kluchten v. Br. bl. 86.
2) Zie Blok, Geschiedenis van het Nederlandsche Volk, 2e druk II 310.
3) Unger, Een bibliographie van G.A. Bredero, blz. 33, 34.

oudere persoonlikheid in Amsterdam en zij, de beide vrienden, leerden hem kennen, waren stellig beduusd van deze brillante figuur, Nederlander van afkomst, Antwerpenaar van geboorte (1578) en jeugd, met een onrustige natuur, die gereisd had, in Portugal had vertoefd, te Londen gezant was geweest voor de stad Emden, wat 20 Maart 1607 was opgehouden, waarna hij te Amsterdam kwam wonen en terstond door zijn familie in letterkundige kringen kwam, Spieghel b.v., maar wiens betrekkingen tot Antwerpen niet waren verbroken; daar was nog niet lang geleden door de Violiers een stuk van hem opgevoerd: *Deuchts Violieren Crans.*[1] Het zou zeer aannemelik zijn, dunkt mij, ook al weten wij het niet, dat deze sprekende figuur van Hollandse familie te Antwerpen die oud-Hollander Vaenius gekend heeft. En dan heeft hij misschien voor hem in Holland gezocht naar dichters in staat en genegen om bij de Emblemata Hollandse en Franse versjes te maken. De beide vrienden waren er voor geknipt. Latijnse hulp was, zo nodig, bij 't geleerde Amsterdam wel te vinden; Quina zou de Franse versjes schrijven en Gerbrand Bredero de Hollandse. Zij kregen de proeven der platen wellicht door Rodenburgs bemiddeling. Deze zelf was zo geheel anders aangelegd; 't was niets voor de romantikus van *Den trouwen Batavier* naar de *Pastor Fido bewerkt.*[2] De Franse versjes zijn ook zeker niet van hem: men hoeft maar de staaltjes die ik aanhaalde[3] te vergelijken met het opgeschroefde, dikdoenerige Franse vers, dat van hem onder een afbeelding van de Amsterdamse Beurs uitkwam in 1608.[4] Een bezoek aan Antwerpen van de beide jongelui vóór het bewerken was zó niet bepaald nodig. Is het onmógelik ná het bewerken er van? Neen. Twee verzen van Bredero, het ene kennelik aan boord van een schip geschreven, het tweede ver van Amsterdam, wijzen er wel op, dat deze ten minste zijn vaderstad uit geweest is.[5] Mogelik naar Antwerpen? Dan ligt de volgende vraag voor de hand: met wie? En het antwoord kan dan wel luiden, met de reislustige Rodenburg, die

1) Dr. W. Zuidema, Tschr. dl. XXI, 270.
2) t.a.p. 266.
3) Zie blz. 3 en 4.
4) Oud-Holland, 1875, blz. 78.
5) Kn. III blz. XII-XIV. Van Quina weet ik verder niets, dan wat Unger vertelt t.a.p. en dat Br. hem een brief over de Vriendschap heeft geschreven in 1611, zeker bewijs van het eerstdaags uitraken daarvan.

hem dan als oudere geleidde en hem kon inlichten over Antwerpens geheimenissen van het ‘Lepelstraatje’ en van alle biezonderheden, die de jonge realist zo goed heeft vastgehouden, dat hij ze in het Antwerpsch dialekt[1)] later te pas kon brengen in de *Spaanschen Brabander* met zoveel sukses, dat het publiek van Costers Akademie gegnuifd heeft bij de opvoering; de grimering van de hoofdpersoon Jerolino à la Rodenburg heeft er dan allicht nog het hare toe bijgedragen.

Ik schreef dit nu niet zo maar neer, want er is meer, dat op aanraking en zelfs in die tijd op een zekere gelijksoortigheid van geest wijst. Later, wanneer Rodenburg Sidney's verdediging van de dichtkunst[2)] op zijn wijze voor Nederland bewerkt, noemt hij van de Hollandse dichters Heins, Spieghel en Coornhert,[3)] die alle drie ook Bredero dierbaar waren[4)]; de eerste, Heinsius, geboren in 1580, is met Rodenburg wel in Holland in kennis gekomen, vermoed ik, terwijl ook Bredero ‘door 't heymelick verstandt der sprakelooze geesten’[5)] zich tot hem aangetrokken voelde nog eer hij hem leerde kennen, dus ook door zijn werk. En toen Bredero tot het schrijven van toneelstukken overging en zijn Palmerijn-roman daarvoor ging gebruiken, had hij *Den trouwen Batavier* van 1609[6)] al gezien en zich behalve met die romantiese stof ook vermaakt, zij 't op andere wijze, met de scheldpartij tussen Warenar en Margriet, louter voor de afwisseling er in aangebracht, zodat wij daarin het voorbeeld kunnen vinden voor Nieuwen Haan en diens levendige dialoog met Griet Smeers. Warenar doet in *Den trouwen Batavier* niets anders dan Margriet de gelegenheid geven, om te tonen, hoe raak en ruw zij schelden kan en het hele verschil is, dat Griet Smeers en Nieuwen Haan beide in de *Rodderick ende Alphonsus* wel een niet veel nobeler doel hebben, maar beter zijn uitgebeeld. Hiermee trek ik alleen de lijnen door, die Dr. Willem Zuidema in zijn studie over Rodenburg heeft aangegeven.[7)] Hij bewees er niets meer

1) Dat R., die jeugd en jongelingsjaren waarschijnlik te Antwerpen had doorgebracht. bij het kanneken (en zo gewoonweg ook) veel Antwerps liet hooren, staat bij mij wel vast.
2) Zuidema, Tsch. XXII, 81 vlg.
3) t.a.p. 84.
4) Zie opdracht *R. ende A*.
5) Ib.
6) Oud-Holl. t.a.p.
7) Tschr. XXI t.a.p.

mee dan dat ook Rodenburg ruw kon wezen en hij vermoedde terecht, dat R. zijn Antwerps bij het kanneken wel degelik gesproken zal hebben. Genoeg, om ook het vermoeden te wettigen, dat Bredero met Rodenburg in engere betrekking geweest is en een reis te zamen naar Antwerpen zou daar mogelik wel bij voegen. Maar weten doen wij van die reis niets. Alles is vermoeden.

''t Kan verkeeren', ook hier. Bredero en Rodenburg werden later geslagen vijanden, maar dit in en na 1615. In dat jaar nam Br. nog een sonnet van R. op in zijn verzamelwerk *Apollo oft Ghesangh der Musen.*[1)]

Bredero kan dus naar Antwerpen geweest zijn, maar hij kan zijn kennis van die stad ook uit gesprekken met Rodenburg hebben opgedaan en, evengoed als hij het Amsterdamse volk heeft beluisterd, kan het Antwerps van Rodenburg in zijn denken zijn blijven hangen.[2)] De aanleiding kúnnen de versjes voor Vaenius geweest zijn. Dan zouden wij een konjektuur kunnen maken over de tijd wanneer of waaromtrent hij er heen reisde: Rodenburg kwam in 't voorjaar van 1607 te Amsterdam wonen en in November van dat jaar kwam het Antwerpse plaatwerk uit met de Nederlandse versjes van Bredero en de Franse wellicht van Carel Quina. De tocht, áls die er geweest is, was dan het best te plaatsen in 1607, des zomers, om de platen met de versjes daar te brengen b.v. In ieder geval mogen we, als we Rodenburg als de bemiddelaar aannemen, wel vermoeden dat die versjes in de zomer van 1607 ongeveer geschreven zijn. - Dan is het wel spoedwerk geweest. Of Knuttel gelijk heeft met zijn Antwerpse reis van Bredero ter wille van de *Spaanschen Brabander,* meen ik voorlopig in twijfel te mogen trekken. Ik voor mij heb een andere reden voor de tijdelike uitstedigheid van Br., hetzij dan naar Antwerpen of elders heen.

Maar we moeten ons eerst bij de versjes bepalen.

Wie ze leest, twijfelt allerminst aan de ernst en toewijding van deze jongeman. Ik verwonder mij er al over, dat Knuttel ze niet uit zijn werk geschrapt heeft. Zij hebben een sobere, vaak rake formulering van de klassieke levensleer en doen aan Coornhert

1) Blz. 104.
2) Zijn schermmeester Tibout kwam ook uit Antwerpen.

of aan een maar dan hoekiger, forsere, Cats denken. De van ouds bekende Br. komt nog het meest uit in dit versje:

Een cleyne sotterny met oorsaeck menght som tijden
Tusschen u wijslick werck vol ernst, moeyt' en pijn:
't Is soet na tijdt en plaets wat sotlijck te verblijden,
Bij wijlen moet als 't past den boogh ontspannen zijn.

Trouwens hij vertaalde, bewerkte andermans gedachten, hoefde zelf niet uit te komen. Laat me nu nog enkele regels aanhalen:

Wij achten oock gheen Prins wijs deughtlick en verstandich
Dan als met lastich iock een fel tiran ons plaaght.

(dat) alle dingh onreyn is voor d'onreyne menschen.

Den mensch sorght meer voor 't lijf, dan voor het eel ghemoedt.

Die veel begheert werdt slaef, dien 't cleyn vernoeght, blijft Heer.

By nootdruft is niet arm, die rijck van herten is.

Den machtigen werdt meest met sorghen seer gequelt.

Niemandt sich selfs ontloopt, hem self hy met hem draeght.

Elck staet[1)], daer 't hert na treckt, kan rust den mensche gheven.

Bij al deze spreuken - er zijn er nog vele - moet men zich telkens weer voorhouden dat ze het werk van een ± 21-jarige zijn en er dan in eigen omgeving de gelijken in leeftijd eens op aanzien. Mooi van klank zijn deze verzen niet, de alexandrijnen met hun caesuur in 't midden doen aan als voorlopers der Catsiaanse verzen. Er is zwaar op gewerkt; de taal doet denken, dat de Franse versjes er naast lagen, dat de beide schrijvers ze samen bewerkt hebben. De versjes zijn wel eens houterig. Dat blijkt ons

1) Ambt, betrekking, plaats in de wereld.

vooral, als wij onmiddellik er na die bij andere Emblemata lezen. Die zijn gedicht bij een plaatwerk van P.T.L. Thronus Cupidinis van 1618. Ook het lichtvaardiger onderwerp leidde in 1618 tot andere, lossere behandeling. Br. hield van emblemata en bleef zo ook in aanraking met Vaenius: voor diens volgende emblemata (1618) schrijft hij hem een *klinck-dicht, aen de kijkers.* En deze komen wel in Amsterdam uit - tijdens 't Bestand. Maar het mag er zijn dit jeugdwerk van 1607. Het is ook in spelling en taal meer doordacht, dan men naar Te Winkels uitgave zou denken.

Wat *de taal* betreft, wil ik enige opvallende biezonderheden kort samen vatten. Het is merkwaardig dat in deze 412 regels maar *6 verkleinwoorden* voorkomen, maar die zijn alle 6 op *-(s)ken*[1]; *vreemde woorden* vond ik maar 5[2], in 't andere werk van Br. veel meer. - Hij schrijft *van joncks, koninck*; *gulden,* niet *gulde.* Een enkele verbogen Latijnse vorm als *Plutum* en *Stygis* komt voor; maar vele rederijkerswoorden op *-ich*[3] en *-lick*[4]; vreemde konstrukties en zinswendingen zien wij als *hoopen root* voor rood goud; *suazion* in 't Franse versje heet bij Br. *wijs-maeckinge;* rijk wordt *welbegeld;* erger te worden: *te quaden*, waarbij ik nog voegen kan *ten tijde van zijn lijck* voor in de tijd, dat de dood hem overkomt. En wat buigingsvormen aangaat, overeenkomstig met wat de spraakkunst van Br. ons leert, zijn zij ook hier talrijk: *44 maal vind ik vormen met -n, liefst ook in de nominatief.*[5]

Kortom, ik vond hier alle dingen weer, die De Vooys in de *Sonnetten van de Schoonheyt* had aangewezen als evenzoveel bewijzen, dat deze niet van Br. waren. Ik heb zijn bezwaren indertijd weerlegd, maar in de nieuwe uitgave van Dr. Knuttel staat weer: ‘de taalkundige bezwaren door de Vooys aangevoerd zijn afdoende, *voor mij reeds alleen de verkleinwoorden* (ik kursiveer, J.B.S.) en wij zullen dus moeten besluiten het in toon stellig afwijkende, schoon voortreffelijke *Vroegh in den dagheraet*

1) Boecksken, mierken, fonteynken, kruycksken, lofvaetken, slaepken.
2) Extremen, passien, regieren, tempeest, perykel.
3) Vroedich, goedertierich, trotsich, woeckerich, vreuchdich, wijnsuypich, scherpzichtich.
4) Knaechlick, oorketlick, noottelick, ontallick, kloeckelick, pryslick.
5) Zie uitvoeriger hiervoor Aantekeningen II aan het slot van het derde stuk van deze studie.

de schoone gaat ontbinden uit Bredero's werk te schrappen.' Hij stelt echter niet voor de Versjes bij de Emblemata van Vaenius te schrappen, wat ik inkonsekwent vind.

Toen drong zich als van zelf aan mij op het zoeken van een betere oplossing dan dat schrappen.

Ik had al aan Coornhert moeten denken, van wie ik trouwens wist dat Bredero hem vereerde, evenals Roemer.

En in de werken van beide schrijvers vond ik veel uit dezelfde tijd, dat mij kon dienen ter verklaring van de jonge Bredero en zijn taal.

Coornhert en Roemer zijn beide zeer sterk in verkleinwoorden op *-(s)ken* en vreemde woorden, en vormen op *-ich, -erich-* en *-lick* zijn vooral bij Coornhert talrijk. Ik vond zelfs bij Coornhert presies hetzelfde als bij Bredero of, wil men liever, bij Br. komt een volkomen aan C. gelijke samenvoeging voor, een sterke vingerwijzing naar de lektuur van de jonge twintigjarige Bredero. Coornhert had de hele oudheid, zou ik haast zeggen, verwerkt, dus ook Horatius; diens loflied op het buitenleven, *Beatus ille qui procul negotiis,* leest men de hele Renaissance door in Nederland.

Coornhert nu schrijft in zijn vertaling:

> Zaligh leeft hy met ons voor-ouders rustigh
> Die, los en vry van handeling onlustigh,
> Met ossen sterck bout vaderlycke landen
> Van 't knagen vry der *woeckerighe tanden,* enz.

Welnu, wanneer Br. dezelfde gedachte bij Vaenius uitgebeeld ziet, schrijft hij:

> Gheluckich leeft den man, die ploeght sijns vaders landen,
> Den wynstock houwelickt aan d' Ollemboom met lust,
> Van trotse ryckaerts vry en *woeckerighe tanden;*
> Den lantman onbenydt leeft vrolick en gherust.

De woeker is dus presies op dezelfde wijze beschreven. Verder geeft dit vers te zien, hoeveel leniger de taal van de jonge dichter al is dan die van zijn voorganger en wegbereider.

Dus Bredero las in zijn jeugd Coornhert, maar die niet alleen:

men behoeft maar een werk van Roemer Visscher uit Br.'s jonge jaren na te slaan en vindt er dezelfde verkleinwoord-uitgang op *-(s)ken* in overvloed: *vierken, spelleken, lubbekens, wangskens, kosterken, hippeclinxsken,* enz. met *courtesye* en *fantasye* in bondgenootschap. Ik weet niet of Coornhert en Roemer Visscher nu ook voor Vlamingen zullen moeten doorgaan, maar stel voorlopig alleen maar vast, dat in Br.'s jonge jaren deze taaleigenaardigheden in Amsterdam en Haarlem inheems waren.

Het op deze gronden schrappen van de genoemde sonnetten, waaronder het allermooiste sonnet van Br., dat n.b. met zijn eigen ondertekening in zijn werk voorkomt en waarop wij altijd trots geweest zijn, is door niets gewettigd. Het is jeugdwerk van een ± 20-jarige. Behalve de taal is er echter bij Coornhert veel meer te vinden, dat men met enige wijziging bij Br. terugvindt.

Zijn, Coornherts, *liedtboeck,* dat hij *in Santen den 4 July 1575* dagtekende, toen hij dus in ballingschap te Xanten aan de Rijn woonde, geeft meer: ik wil er een paar regels uitpikken, die mij van klank en gedachtengang sterk aan Br. doen denken:

O wereld vol valsch behaghen,
Vol leed, vol druck vol klaghen,
Mijn hart doet ghy versaghen.

Adieu princes vol treuren.
Stoot my uyt uwer deuren,
ken[1)] sal my niet versteuren.
Toont vry al u vermoghen,
U gaven zijn doch leuren.

Al mynen tyd
Heb ick verteert
In liefden daar ick bleef verneert
Sonder profyt
Om een die my noyt heeft begeert:
Sy heeft met my den zot gescheerd
Al mynen tyd.

1) Ik en.

Princesse schoon en deughdelick,
Reyn Goddelicke lust,
Myn druck verdreeft ghy vreughdelick
Myn brand hebdy geblust.

Ick minde een maeght uyt onbedachte Jeugt.

Hoe meughdy lief in 't hart nu sluyten haet
Dat my jonstigh voormaels was open.

Dit liedboek was 10 jaar oud bij Bredero's geboorte en zijn vader, die een kunstlievend man was, zal het in huis gehad, er uit gezongen hebben. Ik ben er zeker van, dat de jonge wijsheid van Bredero, jong-oud, zoals een beginneling wel vaker is, ook van de lektuur van Coornherts werk komt.

Men zou misschien ook op dieper verband kunnen wijzen.

Werken b.v. ook Coornherts bewerkingen van Boetius en Seneca na in Bredero's levenbeschouwing; was de goed-protestants-gelovige Bredero een tijdlang meer geneigd tot de Stoa? Hij vond die inslag ook in zijn Coornhert. Of was het zijn eigen, toenmaals sombere levensbeschouwing, die hem de versjes bij Vaenius' werk met droeve wellust deed aangrijpen? Of raakte dit alles zijn persoonlik denken niet en verdiepte hij zich alleen maar in 't hem opgedragen werk van Vaenius? Wie zal 't zeggen? Zeker is wel, dat hij Coornherts invloed ondergaan heeft evengoed als die van Heinsius en dan ook die van Roemer Visscher natuurlik en Spieghel; dat hij hierin zich een soort van eigen weg gebaand heeft, een weg, die hij later weer verliet voor een andere, veel meer naar eigen smaak en persoonlikheid.

Laten wij ook eens overwegen, wat er aan vooraf moest gaan, eer dit jongmens in staat was deze klassieke symboliek in versjes samen te vatten: hij moest de klassieke mythologie leren kennen en dus grijpen naar Carel van Manders *'Uytlegginghe op den Metamorphosis Publ. Ovidii Nasonis*' (1604). Hij zal al wel eerder met de Oudheid begonnen zijn, want het is een reuzewerk, als men er ook maar helemaal niets van weet, om dan in een korte tijd dat alles te kunnen hanteren, als geheel en al z'n eigen kennis. Ik zou zeggen, we mogen hem wel op zijn 17e jaar er

mee laten beginnen; dat heette dan vroeger de ‘vrye konsten’ beoefenen. Van zijn 17e tot zijn 21ste jaar is hij dus niet steeds op straat te vinden, zoals hij wel geschilderd is, luisterende naar de woorden uit de volksmond, loerende op het huis van de liefste, liedjes dichtende en daar ook nog wel bij schilderende. Behalve deze drukke bezigheden, die wij vermoeden, hebben wij de zekerheid, dat hij in zijn ‘Cluysgen’ thuis hard heeft zitten werken - om tot zijn verpozing wellicht de Sonnetten van de Schoonheyt te dichten? Wie weet?

Leg ze naast elkaar de versjes en de sonnetten en men hoort gelijkheid: het is het getiktak van de alexandrijnen met hun caesuur in 't midden, die ze wat houterig en stijf maakt. Een doodenkele keer verbreekt de dichter de tiktak. Hij heeft in beide moeite de stof in de vastgestelde vormen 4-regelige versjes, evenals de Franse, en 14-regelige sonnetten samen te persen; hij formuleert dus wel eens ongewoon, maar vat de waarheden van Horatius ten slotte fors samen in de eindregel en de al wat vrijere sonnetten verraden soms de meesterhand vooral ook aan 't slot: in het eerste sonnet *‘Vroegh in den dagheraet’* allermeest, maar toch ook in het 10de dat de *Voetjes* der schone bezingt evenals in het boezemsonnet, dat dan een merkwaardig Rafael-motief in Br.'s vers aanbrengt, waaruit men al te veel de Jan Steen-geluiden heeft horen klinken. De schrijver der Versjes heeft ook niets van Jan Steen.

Maar dan moet ik van mijn vroegere meningen[1)] enkele laten vallen, want ik meende de sonnetten veel later te moeten plaatsen in Bredero's leven. Waren mijn gronden daarvoor stevig genoeg? Het was voornamelik, omdat ik te veel zocht achter *Mars* en *Martis,* die er in voorkomen. Ik dacht er toespelingen in te zien op Br.'s vaandrigschap en daardoor kwamen de sonnetten voor mij in zijn komplete werken te staan tussen 1613 (Br. werd vaandrig) en 1615 (de sonnetten staan gedrukt in de *Apollo,* Br.'s bloemlezing). Die toespelingen zijn echter heel vaag. Mars en Venus horen in de Romeinse Mythologie zó samen, dat iemand die pas met die mythologie begint, ook daar zich aan bezondigt, dat spreekt van zelf. Het gedrukt worden in 1615

1) N.G. Mei 1913, blz. 699, vlg.

behoeft geen bezwaar op te leveren tegen het gedicht worden vele jaren vroeger.

Dus de chronologie levert evenmin bezwaren[1)] op als de taal.

Maar zijn ze nu daarom en daarom alleen van dezelfde hand? De stof is nog al uiteenlopend, de *Versjes* verklaren platen van geheel andere aard als de gevoelens, waarvan de *sonnetten* blijk geven; ze doen beide zowat vertaald aan, al waren de eerste het dan ook niet, zoals we gezien hebben; maar de oorspronkelike auteurs waren wel heel erg uiteenlopende naturen.

We moeten dus naar meer en steviger bewijzen omzien, waardoor gelijkheid van klank en taal in 't werk verklaard kan worden uit één en hetzelfde gedachtenleven.

(Wordt vervolgd.)

1) N.G. t.a.p. 726, Noot, behoeft alleen verwantschap met Ronsard te bewijzen, niet met een vertaling daarnaar, in den *Nieuwen Nederd. Helicon* verschenen in 1610.

The relationship between Wordsworth and Coleridge by J.A. Russell, Ph. D.

It was in the nature of things that the people of Britain, hating to be fettered in the matter of expression and attaining slowly to a recognition of the pre-eminence of Shakespeare, should about the middle of the eighteenth century detect current poetic falsity. The vigour with which they thereupon sought to remove the intolerable, if regularly-placed, barriers raised by the Augustans was characteristic. Attention was once again directed to the romantic past as a source of poetic inspiration. Also, in an age which purported to bestow its entire interest upon the study of Man, the reactionaries had the temerity to begin to describe Nature. But the new tendencies were irresistible to a people whose heart was still poetically sound, and the two streams of romanticism and naturalism came into English poetry. It was, of course, not surprising that unanimity concerning how the two might best mingle was not arrived at immediately. The traditions of a century were not to be cast aside all in a moment, nor was it desirable that the influence of Dryden and Pope should be wholly expunged. Thus, half a century had to elapse before the correct correspondence between romanticism and naturalism was evolved. On the Quantock Hills in the years 1797-98 the two streams flowed into one. In the 'Lyrical Ballads' Wordsworth and Coleridge between them solved the problem of how to make the romantic natural and the natural romantic.

The circumstances which led to the two poets joining forces to produce that volume are wellknown. Copious testimony has

been supplied by contemporaries, and both authors have themselves left ample records of this heralding of the Romantic Revival, the basis of their literary relationship. On the extent of that relationship opinionating still goes on. Too often is it considered in the light of a hard-and-fast partnership, tacitly dissolved with the production of the 'Lyrical Ballads'; or personal preferment induces the attempt to credit one or other poet with a favourable balance of imparted influence, on the dictum apparently that it is better to give than to receive. The zealots of both methods err: those of the first, in supposing that the poets' interaction ended when Cottle brought out the 'Lyrical Ballads' and Nether Stowey knew them no more; those of the second, in attempting to be categorical where much is, of necessity, not definitive. The influence of each upon the other and who gained most by the friendship are not to be known by gauging what each handed over piecemeal to the other during the period of their most direct intercourse. Their respective influences would have been great and incalculable even though they had never renewed their first association, for, as Burton says, 'we steal from the poets'. Of the critics who reach categorical conclusions, the majority seem desirous of awarding Coleridge the verdict. This, I suppose, is because the pièce de résistance of the volume was contributed by him - actually, too, in the shape of his poetic masterpiece - and because the more connected account of the genesis of the book was left by him in the 'Biographia Literaria'. These facts in combination are evidently taken as indicative of a maturer poetic development on the part of Coleridge; and, accordingly, the exerting of a greater influence than was possible to Wordsworth. But such theorising is unsatisfactory. Neither was 'Lyrical Ballads' the virtual end of the inter-relationship (it was, indeed, only a remarkably fine beginning) nor are we bound to discover a preponderate weight of influence on one side or the other. Where contact was so close and personal, and where mutual benefit was so evidently realized and acknowledged, it is certainly possible to obtain considerable understanding of the far-reaching relationship, but it must be suggested rather than expressly defined.

It was in 1795 that the poets first became acquainted, and

their coming together when they did could not have been more opportune. In 1795 Wordsworth was not the Wordsworth of tradition, the orthodox Churchman and politician, the contented ‘Sage of Rydal’. The central fact of his life, the solitary upheaval which disturbed his otherwise placid career, was then in course of enactment. He was at that strenuous time in the toils of the tremendous spiritual crisis brought on him by the French Revolution. Like many reflecting young men in the ghastly warfare of our own time, he had passed from his early enthusiastic reception of the Revolutionary ideal to moody questioning and finally to a despairing view not concerned so much with the entire principle of war, as we in our day, as with paricular applications of it. It was not revulsion to the mere fact of war that shook his faith; but the renunciation by the Revolutionary party of its first principles, ‘the September massacres’, the effect of Godwin's political and ethical doctrines, all combined to involve him in a labyrinth of doubt. Coleridge has even recorded that he was then a ‘semi-atheist at least’. Even the influence of his devoted sister Dorothy was not wholly salutary. In her society, says M. Legouis, he might be cured of Godwin, but he would also endanger his chances of ever arriving at a comprehensive philosophy of his own. The fact is that they were so thoroughly identified with one another that they formed but a single being. Of necessity her influence was of an uncritical kind, and too often threw Wordsworth back on himself. At such a juncture ‘acquaintanceship wih Coleridge provided him with a friend who was able to accompany or even to precede him in the path of speculation when he required a new philosophical creed’[1].

Coleridge himself might appear to be in little better plight. Nor was he, in reality, though his condition differed from Wordsworth's much as his temperament and outlook differed. Like Wordsworth, he had early conceived a passion for the French Revolution; and like Wordsworth, too, he was reluctantly brought to the sobering conclusion that Europe was mistaken in its true meaning. The situation was not without its ironical side, for at an earlier period he had with Southey formulated the

1) Legouis. ‘Early Life of Wordsworth’.

wildly-Utopean scheme of founding a new state, the Pantisocracy, to show the world that the principles which underlay the Revolution were right. Coleridge was still young in philosophy, but the enforced swaying of his thought in so violent a manner could not but perturb him. Monetary difficulties also supervened. And yet, gowing to Nether Stowey, Coleridge took what proved the most momentous decision of his life. It brought him within reach of the influences of Nature at a time when his sensibilities were at their keenest; and it gave him a friend under whose affection and understanding, genius seemed to break through of a kind as there had before been little promise of.

M. Legouis in his 'Early Life of Wordsworth', in a chapter dealing largely with Coleridge, remarks a striking difference between the poets when in youth, but adds later, 'From the day when Coleridge left school for Cambridge the difference apparently was on the wane'. Each was at once republican, poet and philosopher. Both ardently supported the French Revolution, and for a time Godwin numbered them among his admirers. The deep and permanent differences beneath these surface resemblances will be considered later. Enough for the moment that they were sunk in their common need. Even when at the University we know that Coleridge saw in the 'Descriptive Sketches', a poem only remotely Wordsworthian, 'the emergence of an originial poetic genius above the horizon', a piece of penetration hardly rivalled by most other contemporaries in fifty years. Until he met Wordsworth he lived a troubled and distracted life. It is hardly too much to say that if they had never met and lived in community of ideals, literature would have suffered an incalculable loss. Greatly as Coleridge desired to live near one whom he already admired from a distance, his desire was no less eager than that of the Wordsworths to profit by the friendship of one who impressed at once their discerning minds. In their common love of Nature the poets hardly realized at first that each possessed something the other had not. They quickly found they were friends in spirit, and at once began to exchange confidences. The inner significance of the Alfoxden life of the Wordsworths, which lasted just a year, is their association with Coleridge. So close and constant was it that the rising genius of the three underwent a

real creative fusion, like the welding of metals. Coleridge's description is typical. ‘We are three people’, he said, ‘but only one soul.’

The comings and goings between Nether Stowey and Alfoxden were incessant. Several sources may be considered as offering light upon the relationship between Wordsworth and Coleridge at the most fertile period of their long friendship. The most vivid is a journal kept by Dorothy Wordsworth which is a worthy forerunner of the record of the tour in Scotland in 1803 in conjunction with her brother. Unfortunately, the extent of her influence on both poets, while unquestionably great, is highly conjectural. Both, we feel certain, responded to her lively sensibility and rapid suggestion - qualites she possessed in a more eminent degree than her brother. Both have lines, Coleridge more especially, which seem almost to derive from corresponding entries in the journal. We stop just short of thinking them more than coincidences. The relevance of this lies in the fact that neither the poetry of Coleridge nor that of Wordsworth is characterized by the careful - the almost purely aesthetic - registration of natural effects which the writings of Dorothy Wordsworth reveal. Yet even this is far from sufficient to determine the individual contributions to an intimacy so intense and spiritual. Coleridge's poem ‘The Nightingale’, however, was evidently inspired by the time, the place, and the companionship. It is Wordsworth in its revelation of Coleridge's individual attitude towards the non-human natural world; and yet it is not. It is certainly in an essentially Wordsworthian strain that he calls on the poet who would know Nature rightly to forget her moods,

> ‘Surrendering his whole spirit, of his song
> And of his fame forgetful,’

but he translates the nightingale's notes into a strain altogether too romantic for Wordsworth. Of greater importance, perhaps, is the fact that the nature of the intimacy is clearly displayed. In turn, may be noted a noble and affectionate piece of reminiscence of this idyllic time in the last book of ‘The Prelude’. The

healing of his soul was begun by his sister, but to Coleridge was due much of his final recovery, and *that* Wordsworth never forgot -

> 'Thus fear relaxed
> Her overweening grasp; thus thoughts and things
> In the self-haunting spirit learned to take
> More rational proportions.'

But it was to the 'Lyrical Ballads' that life among the Quantocks led up; and, as the very essence of the relationship between Wordsworth and Coleridge, they must now be adjudged. Intending very seriously to be poets, they made not only poetry but plans as they walked 'on the hills like Gods together'. The idea that co-operation was contemplated by Wordsworth and Coleridge is not surprising. Joint-ventures in poetry were common at that time; and in the case of our poets the wide gulf separating their poetical and critical faculties was not as yet clearly made known to them; for never did two men give more whole-hearted devotion to poetry, as such. First then they planned, light-heartedly enough, to write a prose-poem called 'The Wanderings of Cain'. It was to consist of three cantos, of which Wordsworth was to write the first and Coleridge the second, the third being reserved for the one finishing first the preliminary task. The whole work was to be completed in one night. Coleridge duly complied, and his canto may still be read. The work, however, assumed no greater dimensions, for Wordsworth's creative power flagged completely in the attempt to write thus to order. Long afterwards he imposed upon himself the writing of a poem with 'The Pillar of Trajan' as its subject, which remains the poorest of his few classical poems. Another plan was ambitious and grandiose. In the minds of both the underlying interest was the inter-relations of Man, Nature, and Society. In the streams rising among the Quantocks and working their way on and down to sea, Coleridge saw types of human society on which a great poem might be built. Wordsworth's imagination when later he set himself to trace out the River Dudon from source to sea worked towards a somewhat similar end, and may have been stirred by this earlier

philosophising. But the projected symbolizing of the mountain streams never took shape. Instead, a simpler plan suggested itself. The trio set out on a longer walking expedition than usual, and it was proposed that the inevitable expenses should be defrayed by the sales of a joint-poem. It was from this modest intention that the 'Lyrical Ballads' sprang into existence. As they walked on, Coleridge recounted a dream experienced by a friend of his, of a skeleton ship with figures in it, and this dream he proceeded to resolve into a story. To the story Wordsworth characteristically suggested a moral. Having read in Shelvock's 'Voyages' of the albatrosses which abound near Cape Horn, he proposed that the navigators of Coleridge's tale should be made to kill one of those birds capriciously and suffer punishment by their tutelary spirits. So the plan was outlined, Wordsworth's only further contribution being the idea, afterwards incorporated, of the ship's being navigated by dead men. Thus far they proposed, but the actual composition, begun a few hours later, disposed of the scheme, at least as a joint-effort. From that point of view it failed as signally as 'The Wanderings of Cain'. With Wordsworth's early abandonment of the Old Navigator's story, Coleridge was left in 'splendid isolation' to evolve one of the greatest of English narrative poems. That was in itself a magnificent achievement.

But though the idea of a joint-composition was foregone, the joint plans of the poets were still pursued and, indeed, took an even wider shape than when originally conceived. Otherwise, 'The Ancient Mariner' and not the 'Lyrical Ballads' would have found its way into the world in 1798. The parting of the ways in the matter of a joint-production came over something which had its roots deep in the mind of Wordsworth. Wordsworth if he was a poet because the poetic gift and faculty had been so bestowed upon him that he could not fail in one way or another to exercise it, was also in deliberate purpose and plan a poet, because poetry offered him the richest, the most varied, and the completest method of reaching truth in the matters which interested him. In their Nether Stowey and Alfoxden intercourse he found many opportunities to discuss with Coleridge poetic theories, and the functions of the faculty of imagination from

which poetry comes. Each being occupied in the making of poems instinct with young, yet powerful, genius, theory and practice suggested themselves in the most natural manner. Poetry and the criticism of poetry were raised together. The Romantic Revival was at hand, and both poets, treading as they were on its outer fringes, were deeply conscious of two things: first, that poetry ought to give pleasure by the surprise of novelty; and second, that, since Milton, it had depended too much on artificial magniloquence and violent improbability for that purpose. There must, they agreed, be a 'return to Nature' if poetry were to be capable of yielding its utmost potency, and that could only be achieved by the rigid avoidance of artificiality and conventionality in expression, and the production of novelty by the spontaneous exercise of imagination, 'that willing suspension of disbelief for the moment which constitutes poetic faith,' as Coleridge so brilliantly expressed it. The proper subjects of poetry were natural, and in that sense, ordinary, but they must be made extraordinary, novel, by the poet's imaginative treatment. And for this two different methods suggested themselves. One was that poetry, while being true to the realities of human nature, need not reject the preternatural, though the introduction of a preternatural machinery should be conditional on its assisting somehow the presentment of the natural. The other way was for the poet to dispense with the preternatural, or even with the explicitly romantic, and, without suffering the imagination to renounce any of its functions, to find in the persons, scenes, and incidents of ordinary experience, the novelty demanded by poetry, so that the natural should seem preternatural. Thus, it was arranged that a series of poems should be written demonstrative of these two methods. To Coleridge, who had taken the lead in 'The Ancient Mariner', belonged the first method, and it was left to Wordsworth, who in comparison with his friend hardly affected the supernatural at all, to exhibit the romance of everyday life and experience involved by advocacy of the second scheme.

Throughout the spring and summer of 1798 the double task proceeded. Coleridge had appropriated the completion of 'The Ancient Mariner', but Wordsworth far outran his desultory colleague in the preparation of the contents of the famous volume.

‘The Ancient Mariner’ was the sole representative of the preternatural poetry, and though the first part of ‘Christabel’ had been written, only ‘The Nightingale’ poem previously referred to and a few dramatic fragments were, of Coleridge's work, additionally included. Wordsworth, on the other hand, worked industriously at his avowed purpose of giving ‘the charm of novelty to things of everyday’, and produced, among others, such typical and well-known - and greatly discussed - pieces as ‘The Idiot Boy’, ‘Goody Blake’, ‘The Thorn’ and ‘We are Seven’. The result was the issuing of the 210-page volume of ‘Lyrical Ballads’ by two of the greatest masters of English poetry. Yet, so slight was Coleridge's share in it that the work was essentially Wordsworth's. With relation to this West-country poetry of both Coleridge and Wordsworth, it is certain that it went far beyond the bounds of the plan on which much of it was undertaken. Though we must judge it absolutely we ought also to judge it relatively to that plan. In so far as it was a joint one, it of course broke down at once. Then, Wordsworth seems not only to have avoided the preternatural but to have theoretically deprecated it. This is clearly set forth in his prologue to ‘Peter Bell’, which poem, though omitted from the first edition of ‘Lyrical Ballads’, comes under the Alfoxden poetry of Wordsworth. This poem has been set off, mostly to its disadvantage, against ‘The Ancient Mariner’, the only poem in ‘Lyrical Ballads’ which contains many preternatural elements. Professor Sir Walter Raleigh has admirably illustrated the contrast by showing that ‘Peter Bell’, describing the fate of a cruel tinker who killed a donkey, is Wordsworth's counterpart for Coleridge's tale of the man who shot the albatross. The contrast, though illustrative psychologically, becomes unfair when it is pressed far in the way of narrational interest and ingenuity. It is, of course, by such a poem as ‘Ruth’ - or even as ‘Lucy Gray’ in all its simplicity - that Wordsworth can afford to be compared with Coleridge in narrative. On such a basis his plain treatment, drawing the soul out of common incident, is not inferior to Coleridge's wonderful work of embodying visions never seen on earth.

Though a supernatural mechanism contributed nothing directly

to Wordsworth's poetic equipment, it would seem as though some such elements were unconsciously admitted by his imagination. ‘The Thorn’ seems, at any rate, to evidence this. There the power of uncanny suggestion is freely used, and Wordsworth had finally to leave the theme in an almost-Coleridgean confusion. In the light of Coleridge's later charge of inconsistency, it is interesting to discover Wordsworth involved in a preternaturalism almost as mystifying as in an old-world ballad, or as in ‘Christabel’ itself. Though, all over, the Alfoxden poetry of Wordsworth stands out distinctively as genuine poetry of humble life, there are yet doubtful applications of his self-confessed intention: to ‘build a princely throne on humble truth’. But for the ‘Tintern Abbey’ lines, the best and greatest of his contributions to ‘Lyrical Ballads’, the humility of the truth might be readily conceded. The princeliness of the throne, however, sometimes engenders misgivings. In this early work Wordsworth, perhaps too conscious of his own mental agitation, hardly touches the sublime or the tragic in human life. The tragedy in ‘The Thorn’ or ‘The Forsaken Indian Woman’ can only be held to be artifical. Still, the difficulty is not exactly there. It lies in Wordsworth's display of that inconstant sense of dignity which still dismays admirers. The humble, it is agreed, is a fit theme for poetry; but in one or two of these poems there seems to be an actual sublimation of the trivial, and the trivial, fortunately, rules itself out in great poetry. ‘Simon Lee’ contains beautiful lines and phrases and it carries a sentimental wistfulness, yet once or twice it descends to the trivial. But ‘The Last of the Flock’ sins more flagrantly against the great law of dignity. In Wordsworthian heroes who encounter misfortune we do not look for the burning indignation against, and magnificant resistance to, the evil their minds conceive, that we have in Hardy's most tragic figures. But neither do we expect such unmanly nervelessness as the hero of this poem manifests. We turn instinctively to Michael with his lofty nobility in adversity, or to the much-tried Mariner with a verve shaken but never lost.

It is possible, of course, to regard this period of Wordsworth's literary career, when Coleridge's influence upon him was most direct, as remarkable, not so much on account of the poetry he

wrote, but rather as the history of his soul. To that time we must attribute the chief part of that process of recovery from the shocks of revolution, of which Wordsworth has told us so much, to the full realization of the life inspired by ‘admiration, hope, and love’ towards which all true poets strive. But it does not necessarily follow that without the Revolution he would never have become a great poet, as Mr. Harper endeavours to make out. Just as the late war probably never converted anyone into an articulate poet who was not already a ‘silent’ one, so the elements which afterwards united and expressed themselves in Wordsworth's poetry were latent from boyhood. Who can read the first books of ‘The Prelude’ and doubt it?

> ‘Oh, then, the calm
> And dead still water lay upon my mind
> Even with a weight of pleasure, and the sky,
> Never before so beautiful, sank down
> Into my heart, and held me like a dream!
> Thus were my sympathies enlarged, and thus
> Daily the common range of visible things
> Grew dear to me.’

The Revolution, of course, could not but re-act upon such an acute mind as Wordsworth's. In his case we feel how true it is that an organism suffers proportionately to its sensibility. The misery that Wordsworth suffered between 1793 and the time of meeting with Coleridge was that of a tragic struggle between his heart and his mind. He lived long before the time when men shrink from the doctrine which insists on the inevitability of war. The conviction that Britain was fighting in an unjust cause was, with all the moral questions which arose from it, sufficient to keep him in an agony of suspense. It created the mood of burning indignation in which was penned the scathing letter intended for Bishop Watson, a mood which, however commendable, was subversive to the expression of great poetry. Only when this turbulent mood passed with the return of a settled faith did Wordsworth find himself as a poet. If the Revolution had been his inspiration we should have expected political poetry. But what is notable

about this spiritual restoration is that it produced no great poetry dealing with political subjects. Indeed, contrary to Professor Harper's belief, Wordsworh seems hardly to have been occupied with politics at all during the great Alfoxden days. Never did he require to seek adventitious support from exceptional events or actions; it was not a revolution in France that caused him to choose the commonplace stuff of life and set himself to reveal its depths. That a similar refutation is never deemed necessary in the case of Coleridge, who likewise was not untouched by the Revolutionary movement, is perhaps sufficient comment.

But if Wordsworth's Alfoxden poetry was not the outcome, unless it may be considered so indirectly, of a social and political upheaval, neither was it, despite its design, merely an experiment conceived by the probing mind of Wordsworth to give a poetic rendering to subjects hitherto counted beneath the dignity of the muse. It stands out certainly as a poetry of humble life, but in reading it it is possible to forget the poet's theoretic claim for peasants and their language, and appreciate the poetry as poetry. It justifies itself. Yet, as the result chiefly of the brilliant critical powers brought to bear on it by Coleridge in the ‘Biographia Literaria’, its peculiar interest and importance tend to be thought of as belonging more to the history of criticism than to the history of poetry. Wordsworth too engaged in criticism, by which he was as much in touch with Coleridge as by his poetry, though naturally the two cannot be separated. Coleridge's philosophy of poetry, his body of poetic theory, indeed, derived its origin in great measure from the influence of Wordsworth, an influence which was often antagonistic. Coleridge was both a literary critic proper, but it is with Coleridge the literary theorist's that Wordsworth's criticism takes rank, for it dealt chiefly with abstract principles, and little with particular works or particular writers. It is to be found in the preface to the second issue of ‘Lyrical Ballads’ in 1800; in an appendix-note on poetic diction to the first collected edition of the poems in 1815. The first preface is the true critical counterpart of Wordsworth's strongest young poetry. He intended the two to be complementary: the poetry was to illustrate the theory, and the theory was to explain the poetry. The specific objects of the preface of 1800 were,

firstly, to defend the style of ‘Lyrical Ballads’, and, secondly, to define and defend poetry; the defence of that extremely plain diction which created consternation in the literary world of the time. The main lines of the argument need but be touched on. The poet was to find his theme in ordinary life and simple humanity, and to deal with it in language formed out of the ordinary speech of men and women. The resultant poetry was to receive the colouring of the imagination, and to be surcharged with emotion. In the second place, Wordsworth discourses on the mission and methods of true poetry. He always considers the poet, in spite of the feeling which he claims for him, as a philosophical thinker who recollects, reflects, and selects, and who, though his immediate object is to give pleasure, is always more or less directly conscious of aiming at truth. Poetry takes its origin, Wordsworth held, from ‘emotion recollected in tranquillity’. The poet is he who deliberately calls up in tranquillity impassioned ideas and situations, and who can find no better language to express them in than the ordinary speech of men. In all this Wordsworth seems to be feeling after a theory of imagination such as he expanded later in the preface and essay of 1815.

Coleridge, despite the reverence in which he held Wordsworth and his poetry, found much to object to in these theories, which Wordsworth worked out alone. True, they were colleagues, and together they planned a new poetry and published ‘Lyrical Ballads’. But collaboration ceased there. Coleridge was always interested and appreciative, but never uncritical, being, in fact, at times disapproving. In particular, he disapproved of the poetic diction and the fancy-and-the-imagination doctrines. He, however, did not enter the combat as a challenger until 1817 when was published the ‘Biographia Literaria’. It appears now that what was at first contemplated by Coleridge was a piece of prose to take the form of a preface to his poems, but that this preface grew into the literary autobiography which the ‘Biographia’ largely constitutes. There can be little doubt that the publishing of Wordsworth's preface of 1815 did much towards deciding him to expand on his original intention. About the same time he wrote to a friend: ‘I have given a full account of the controversy

concerning W.'s Poems and Theory, in which my name has been so constantly included. I have no doubt that W. will be displeased, but I have done my duty to myself and to the public.'

Wordsworth, of course, was displeased, as Coleridge well conjectured. H.C. Robinson in an entry in his 'Diary' wrote at the time: 'I recollect hearing Hazlitt say that W. would not forgive a single censure, mingled with however great a mass of eulogy.' At the close of the year (1817) Wordsworth came to London, and had much intercourse with his old friend. Before he returned to Westmorland he did what he could to further the plan suggested for Coleridge of taking up a course of lectures. On this it is pleasing to reflect, for the 'Biographia Literaria', however brilliant an an exposition of the critical art, was little calculated to wean the critics and the public generally from their concerted condemnation of Wordsworth's poetry to a sensible recognition of its intrinsic worth. It was, in fact, more likely to confirm the bigoted verdict of twenty years, and to draw admiring attention to Coleridge as a critic of the first rank. Wordsworth's life-long disregard of critics is, of course, historic. His immovable self-complacency, with all the stiffness in which he could sustain it, was born of the absolute conviction that his work would yet come into its own. Never at any time, though he was the constant butt of reviewers and was rewarded by everyone else with cold contempt, or, worse, with studied neglect, had he the slightest dubiety about his final place in poetry. To read of him that, being introduced once to the magnificent library of a friend he calmly proceeded to select from its shelves a volume containing his own poems, evinces an effrontery which, however amazing, well-nigh excites admiration. And as we know now, it was amply justified in the end. But what a chance the 'Biographia Literaria' afforded! Wordsworth might well have been excused for thinking that the tide was about to turn in his favour at last. If anyone knew of his deep poetic strivings it was surely Coleridge. But no, he must remain still in the wilderness and allow a further twenty years to run their course till he himself had slowly but surely educated the public taste to receive his works as he had already determined the public should receive them. At the same time, there can be little doubt that Wordsworth, for all the just feeling of confidence

the sense of the excellence of his own poems gave him, felt the criticisms contained in the ‘Biographia’ as keenly as, with his sublime egotism, he was capable of being affected by any criticism whatsoever. While he was as far off as ever of resigning to chance what he deemed to be immortal, it was almost as though he had said at the last in his disappointment, ‘Et tu, Brute?’ To Crabb Robinson he confessed that no man had completely understood him, not excepting Coleridge, who was not happy enough to enter into his feelings. To Wordsworth actual resentment where Coleridge was concerned was probably out of the question. He was the one man to whose judgment he did occasionally defer. Yet, to some extent, he was justified in feeling aggrieved at the treatment meted out to him by Coleridge in the ‘Biographia Literaria’. That book, though certainly rather desultory as befitted Coleridge's nature, is one of the landmarks of criticism, and more particularly of romantic criticism; in the light shed by an absolutely great critic, it reveals the inner workings of a literary movement in which he bore a chief part. But the Wordsworthion criticism contained in it has not all an equal absolute value.

Part of it is criticism, not of Wordsworths' poetry, but of his theories of poetry; and with these theories Coleridge had uncomfortable personal entanglements. The theory of poetry which the ‘Biographia’ exemplified was excogitated by the two poets on the Nether Stowey road and among the Quantocks, but when Wordsworth published the full account of the poetry in later issues, Coleridge did not find himself altogether in agreement with it. And much, therefore, of his book is occupied with dissent from Wordsworth's doctrines of imagination and poetic diction, and with a display of the inconsistencies between his theory and his practice. Wordsworth's execution was admittedly far from beng conformable to this theory. It may well be that the poet himself could not have told how he came to write verses like ‘We are Seven’ or ‘The Solitary Reaper’ - save in the language of poetry itself, in, for example, the strangely Blakelike lines of ‘The Fountain’ -

> ‘I live and sing my idle songs
> Upon these happy plains.’

Yet we cannot think Coleridge hypercritical in conducting, side by side, a strict enquiry into both theory and practice. The brilliance of the thought, the keenness of the perception, and the tremendous critical acumen, displayed, keep us from doing him such an injustice; it is impossible to feel the reasoning otherwise than as a warm-hearted, if somewhat misunderstood, attempt to set Wordsworth and his poetry right with the world.

Above all, the critic departs from the side-tracking ways of the reviewers of the 'Edinburgh' and the 'Quarterly' and from that indulgence in personalities so strongly denounced in contemporaries by Hazlitt, and never denies Wordsworth true poetic genius. He is far from being all praise, especially as his task committed him to correlate poetry to corresponding principle. Wordsworth's egotism, his matter-of-factness, his prosaic detail, are complained of. Nor was he able to praise Wordsworth's addiction to rural forms of low life. With reservations he was prepared to admit the essential dignity of the humblest human being, and the equality, in certain respects, of all men; but these, he considered, were facts for the moralist rather than the poet: the poet's primary aim is aesthetic; and it is somewhat morbid to derive pleasure exclusively, or even chiefly, from the lowest rank of life, especially when, as in the case of the Wanderer in 'The Excursion', the sentiments attributed to a pedlar would have been more natural to a more dignified personage. In arraigning Wordsworth on the score of definite didacticism, Coleridge was able to press home the charge, being free himself from any trammels of the kind. Not that Wordsworth's verse has suffered any great violence in consequence. There is, however, an interest in the opposed opinions of the two on the subject. Coleridge, we know, deprecated the attempt to read any particular lesson into 'The Ancient Mariner'. Yet, notwithstanding this, 'The Ancient Mariner', by virtue of being permeated with a wide charity, a humanitarian spirit, is one of the truly great moral poems in our literature. In this respect, it may be placed beside Wordsworth's 'Hart-Leap Well', the last verses of which afford an illuminating parallel to the conclusion of Coleridge's poem.

‘One lesson, shepherd, let us two divide,
Taught both by what she shows, and what conceals,
Never to blend our pleasure or our pride
With sorrow of the meanest thing that feels.’

Finally, Coleridge complained of an occasional want of the sense of proportion in Wordsworth; of an approach at times to ‘mental bombast’, the use of ‘thoughts and images too great for the subject’. He does not actually impute to him a lack of humour, but such a deficiency in his sense of proportion as is thus made out implies that. Wordsworth's humour was certainly a relatively small element in his constitution; but humour was there, and of a genuine kind. And paradoxical as it may appear from ‘results’, it was never more apparent than in the Alfoxden poems. Further, of the first ‘Lyrical Ballads’ and of ‘Peter Bell’ it is actually a main inspiration, and the failure to recognize this explains and condemns much of the criticisms heaped upon Wordsworth's early poetry. Poetry of that kind has three incontestable claims. It may plead the oneness of human nature common to all men with its possibilities of grandeur and tragedy; it lends itself to pathos; and it lends itself to humour. Few of Wordsworth's contributions to the first edition of ‘Lyrical Ballads’ and of his West-country poetry outside the limits of that edition completely satisfy the first claim. ‘Tintern Abbey’ is the great and obvious example. In the matter of the second, contemporary critics allowed him to have achieved bathos, but true pathos, no! They were, in the main, absurdly mistaken; though any pathos such a poem as ‘The Last of the Flock’ might have possessed is vitiated by the obscurity and doubtful ethics of the situation. But that a large part of the significance, and significance for good, of the Alfoxden poetry should depend upon humour, that quality with which Wordsworth was so slenderly endowed, was something that never occurred to the critics of the time - or even to some of later days. Swinburne speaks of ‘The Idiot Boy’ and ‘The Thorn’ as ‘doleful examples of eccentricity in dullness’. But Coleridge's judgment, though he criticised both poems, was very different. We cannot but feel that he made a careful endeavour to understand the intention of each of these maligned

ballad poems. Though there is probably not one of them which has not received sterling praise from at least one capable judge, Coleridge, perhaps, comes nearest of all in doing them collective justice. Though he errs sometimes, it results in several instances from the natural tendency of the philosopher to become over-analytic. It was certainly characteristic of Coleridge to enter into intricate processes of reasoning in elucidation when a simple explanation might have been as satisfactory and as correct. But in some of his remarks on 'The Idiot Boy' he comes within measurable distance of the 'humour' theory, though they are only an alternative explanation, and, perversely enough, the poem warrants censure if capable of being so interpreted. Coleridge writes: 'The other (explanation) is, that the idiocy of the boy is so evenly balanced by the folly of the mother, as to present to the general reader rather a laughable burlesque on the blindness of anile dotage, than an analytic display of maternal affection in its ordinary workings.' 'The Idiot Boy' is laughable, but it is hardly 'burlesque'. Burlesque is just what we cannot associate with Wordsworth in these simple, yet heart-felt, tales. Wordsworth was neither non-moral nor yet satirical. But they are laughable - because they are essentially humorous poems.

'The Idiot Boy', 'Goody Blake', and 'Peter Bell' are outstanding in this connection, and, realized thus, there seems no reason why they should seem ridiculous or other than successful and delightful. 'The Idiot Boy', about which many foolish things have been written, is almost as mirth-provoking as 'John Gilpin'. Its fun is less rollicking, but the dignity of the respective situations seems about on a level; and the atmosphere and local colouring of 'The Idiot Boy' are no whit less poetic than they are in Cowper's classic. Wordsworth himself records that he was never happier than during the extemporare composition of this poem as he walked in the groves round Alfoxden. Coleridge makes little reference to 'Goody Blake' (or, as he emphasizes, 'Harry Gill'). It is a ballad-idyll of peasant life, in which likewise a light sprinkling of preternatural suggestion is laid on a basis of verisimilitude in incident, the excellence of the lyrical style being again secured by the humour of the treatment. Coleridge makes no mention of 'Peter Bell', but it bears an even deeper charm in the humour of its style.

Here, it may be well to remark, the application of style to Wordsworth of all poets sounds like paradox, for it is another quality the possession of which is generally denied him. True, just as his sense of humour was inconstant, so his style was uncertain and variable. But good verse, it is clear, is never written in a bad style, which is tantamount to saying that it is impossible in poetry to separate matter and form. To that rule Wordsworth's Alfoxden poetry proves no exception. And though Coleridge was conscious of what he calls the ‘inconstancy’ of Wordsworth's style, his frequent lapses from the distinguished into the prosaic, he had the insight, nevertheless, to take entire stock of it and to find room to bespeak its praises too. In particular, he was impressed by the appropriate nature of his words, their ‘untranslatableness in words of the same language without injury to the meaning’, Wordsworth aimed, undoubtedly, at extreme verbal exactitude, and in his style he found not only a literary element but a moral one also, a proof of truthfulness as well as of artistic ability. His style, like his matter, changed comparatively little in the course of his literary life, and never from the time of ‘Lyrical Ballads’ did he write anything very conspicuously marked by humour. The conviction grows that in some subtle way the influence of Coleridge lies behind these facts. Not for a moment is it inferred that Wordsworth modelled himself in any essential upon Coleridge. Coleridge was, during the period of their closest communion, a young man of twenty-five, and, therefore, little beyond feeling a way to a style of his own (indeed, that was to come most notably through later German influence). In any case, Wordsworth would have scorned to be beholden to anyone in a way that a pupil is to his master. ‘There have been greater poets than Wordsworth,’ says Professor Bradley, ‘but none more original.’ Nothing can surpass Wordsworth's sturdy independence of mind. Yet, somehow, it seems a correct assumption to make that it was through Coleridge's commendation that Wordsworth was constrained to persevere in writing poetry of the description which had procured him such a disciple. It is not retraction to say that even Wordsworth, the most self-assured of men, could have been aware but dimly at first of his own peculiar powers, and that through Coleridge came confirmed belief. Though

Coleridge in the beginning probably exerted more influence through the influence he felt than through that which he aroused, the advance made by Wordsworth in the two years of their companionship was marvellous. Before he was influenced at all by the philosophy of the young Neo-Platonist, Wordsworth was stimulated during their early interviews by his frank and genuine admiration. His accommodating temper and his mental alertness, together with his ready and sincere encouragement, helped him into ‘that blessed mood’, so requisite to the poet of lofty sentiment, when not all

> ‘The dreary intercourse of daily life,
> Shall e'er prevail against us, or disturb
> Our cheerful faith.’

That is something not to be measured in terms of material interchange, but to be discovered in the light of spiritual values; and these we can but guess at where a Coleridge is concerned.

So far, it might appear as though Wordsworth had received everything and given practically nothing in return beyond, at second hand, an idea, and a few lines to ‘The Ancient Mariner’. That, however, was far from being the truth of the relationship. Coleridge was, indeed, the only man who influenced Wordsworth's self-reliant nature, and it can be but emphasized again how impossible it is to measure the springs which he unsealed in those twelve months at Nether Stowey especially. But he received in giving: from that period date ‘Christabel’ and ‘The Ancient Mariner’ which between them make up his own title to fame. Nothing else of the poetry of Coleridge, except the fragment, ‘Kubla Khan’, and, possibly, the two lyrics, ‘Love’ and ‘Youth and Age’, approach this early excellence. If Wordsworth conduced in any marked manner to the achieving of such a truly gorgeous output of poetry, he must have made a ready impression upon the mind of his friend. And this we must understand he did, for Wordsworth's was a creative mind, making ideas its own by bringing deep and deliberate thought to bear on all that interested, excited and puzzled it. Though Coleridge's presence, personality and intellect led him to widen the range of his thought,

not at once was their influence apparent. But to Coleridge Wordsworth was from the beginning of their magnificent friendship a force so powerful that one of his nature could not but reflect something of its effects in the work closest to his heart. Temperamentally, each was the antithesis of the other; Coleridge a dreamer of dreams who had sprung from ‘the English Italy’, and Wordsworth a solid mountaineer of simple character belonging almost to Scotland. In the words of M. Legouis, ‘Wordsworth was stern and unyielding.... inclined to hide the warmth of his feelings under an air of cold reserve.... Coleridge, to no less an extent, was unreserved, quick to catch enthusiasm.’ Small wonder it is, then, that Coleridge, who already in meditations and dreams had begun his long-continued worship of Wordsworth, should make a ready response, even before their mutual footing was rightly determined. The psychological difference of the two is brought out by the facts that what Wordsworth said or wrote of the poetry of Coleridge is practically negligible, what Coleridge said and wrote of Wordsworth's, especially in his staunch early partisanship, would fill volumes if capable of being collected. But, perhaps, enough has been gathered. We smile now at the echoes of some of his opinions; that, for example, he would rather have written ‘Ruth’ and ‘Lucy Gray’ than a million such poems as ‘Christabel’; of ‘The Borderers’, that it has in it ‘those profound touches of the human heart’ found often in Shakespeare, ‘but in Wordsworth there are no inequalities’! Imitation is the sincerest form of flattery. It was true also of Coleridge's infatuation, for imitation of Wordsworth Coleridge attempted in a flagrant manner by incorporating in the traitor of his own ‘Osorio’ some characteristics of the villain of ‘The Borderers’. For two momentous years Wordsworth was a focal centre for Coleridge, for Coleridge who afterwards became a focal centre for his entire generation. Could Wordsworth's influence have been but great, immeasurable! True, Coleridge never came to write upon a child crying for the loss of her cloak or on an old man poking his stick into a mere to find leeches. Yet, though he soared into the empyrean, even he sometimes, as in the story of the Ancient Mariner, spoke the language, and moved the hearts, of common folk, and then, it can be safely

affirmed, his sublimity had something in common with Wordsworth's. Coleridge, as has been shown, quickly recognized and admired the predominant faculty in his friend's mind. More than that, he even sought to produce its effects in his own work, though ultimately their paths led far apart in the process. But investigation into this period of closest association of Wordsworth and Coleridge can no more be prolonged. Innumerable as were the points of contact between life and work during that time, it was far from exhausting the influence and counter-influence which related them. Had that ‘best portion’ of Coleridge's career and that most salutary time for the soul of Wordsworth continued....! But it is profitless to speculate.

The connection of the two poets with the Quantock country carried with it the cause of its own dissolution. They had been drawn thither largely by revolutionary sympathies, and for revolutionary sympathies they were practically driven from it, though by 1798 both had moved far from the ideals of any section of revolutionists in France or England. But the orthodox conservatism of Somersetshire took no heed of fine distinctions. Months before their retirement from Somerset actually occurred, the Wordsworths, realizing, without being unduly concerned, that such was inevitable planned to go to Germany in company with Coleridge. In the autumn of 1798 they set out, but, after landing at Hamburg, they parted in a few days. Their so-doing has often been misinterpreted, but it is now proved to have taken place under no shadow of unfriendliness. It was, in fact, not at all surprising. Coleridge brought to Germany a mind loaded with contemporary philosophy, which had been moulded largely by the mature philosophy of Kant. In visiting, therefore, the country whose greatest philosopher's influence had done so much in assisting his mind to a strong and coherent philosophic doctrine, Coleridge himself embarked upon a serious mission. Metaphysical studies were engaged in immediately. Simultaneously he worked hard to perfect himself in the language, a task essential to his main purpose; and matriculated at the University of Göttingen, where he collected materials for a life of Lessing. Coleridge, in fact, passed from the period of his most systematic poetic labour to that of his most systematic philosophic cultivation. Indeed, his

deportment during this sojourn abroad was something in the nature of a triumph for him. And, as a result, he was to be identified more nearly than with anything else, with the mysteries of German idealism. Kant's system became, as M. Legouis says, ‘the very basis of the doctrine which he made it his mission to teach his countrymen, and on which he strove to reconstruct the religion of the Church of England’.

How different with Wordsworth! With Wordsworth the expedition was very nearly a failure. It provided him with no fresh inspiration nor did it add much to his knowledge of the language or its literature. He certainly wrote some of his best poetry, but nothing that might not have been written as well in England. Yet there was enough both in German prose and verse, it might have been thought, to have arrested a mind like Wordsworth's, and given it a powerful bent. But ideas which Coleridge could adopt - and readily adopt, since they harmonised well with his own tendencies to mysticism - were entirely new to Wordsworth. And, in addition, he was intensely insular. He could feel the beating of the universal heart, but not easily through books; it had to communicate itself to him though the mountain solitudes of his native land. Wordsworth was a philosopher, indeed, and an idealist; but his philosophy was his own; he was no student, and would never have had patience or docility enough to enrich his mind with the systematic thought of the Germans, expressed in a language he always found difficult. And so, though he was far from being idle during his stay at Goslar, his energy was the energy of reminiscence. While he walked about the ghost-haunted imperial city, his spirit wandered still in lakeland or among the Alfoxden groves, and his outlook lost nothing of its individuality. He was never really at home in his German environment. The picture of the poet sitting over the dreary un-English stove, and pouring, with home-sick longings all the time, over German, contrasts vividly with that of Coleridge, easily fraternising with Klopstock, Schlegel, and a host of their compatriots. Wordsworth in his whimsical

> ‘A plague on your languages, German and Norse!
> Let me have the song of the kettle’

shows a similar sudden rising detestation of German institutions as Rupert Brooke's 'Grantchester' lines

> 'Here am I, sweating, sick, and hot,
> And there the shadowed waters fresh
> Lean up to embrace the naked flesh.'

It seems, then, utterly illogical to round off these remarks by saying that in many things there was actually a German bent to the mind of Wordsworth. Coleridge's mind had assuredly such a bent; in fact, it was altogether more German than English. But to suggest seriously that Wordsworth had the slightest Germanic affinity, Wordsworth who differed less than the other great ones from the norm of Englishmen in gifts of the mind and in ideals of comfort, may seem illogical. When the full results of the Goslar sojourn are realized, however, it is far from being so. But the results were already inferred to have been productions such as 'Nutting', 'Lucy Gray', 'Ruth', and the delightful 'Lucy' poems, than any of which nothing could be more English. In these we certainly have the first-fruits of a prolific period, but that hurricane energy of reminiscence and versemaking brought about greater results still.

Amid them all Wordsworth was preoccupied with the idea of a great poem on the relations of Man and Nature, such an idea, in fact, as had already haunted him not a little under Coleridge's tutelage. This was to be his life-work, his epic; and Coleridge it was, Coleridge the devoted student of German metaphysics, who laid the foundations for Wordsworth to build his optimism and his natural religion upon; or more accurately, as M. Legouis expresses it, 'he put into his head the idea of a mighty synthesis'. With, therefore, an appropriateness pleasing to reflect on, Wordsworth, as he drove towards Coleridge at Göttingen, began the poem which was to embody the idea by means of a record of the paths by which Nature and he won to each other, 'The Prelude'. Through that account of the 'Growth of a Poet's Mind' his connection with Coleridge runs like a golden thread. To him it was dedicated, and by its many touching references to himself Coleridge was almost overcome in reading it. For him to hear

it read through, as he did, must have been at once an exultation and an agony. Tortured as he was by self-pity and self-contempt for the lethargising of his own gifts, he was moved, in a great burst of admiration, to pen a fresh effusion in honour of ‘that love which many waters cannot quench, nor the floods drown’. The truth is that in many essentials their art was akin. Above all, in their feeling for Nature, they constantly met on common ground. Both could describe the very spirit of Nature's phases in a language of the homeliest simplicity. Thus, Coleridge in ‘Christabel’, a poem of the most gorgeous texture, could write

> ‘The thin gray cloud is spread on high,
> It covers but not hides the sky;
> The moon is behind, and at the full,
> And yet she looks both small and dull,’

and even through an entire poem could approach to Wordsworth's faithful rendering of Nature and her re-action upon the mind. ‘This Lime-Tree Bower my Prison’ is a delightful example of the poetry of natural description in combination with a human interest, for at times of high emotions of re-awakened interest in life and living, the poets' feeling for Nature did not mean mere appreciation of her wonder and beauty. They looked on her, in her entirety, as an expression of the divine; and in her organic whole all animated beings were one in fellowship. Their attitude to her was bound up with their philosophy, and was extended to active sympathy with all sentient creatures.

Coleridge's responsiveness to external influences was peculiarly his own, though to Wordsworth he speaks of all

> ‘Commune with thee had opened out.’

In subtlety and persuasiveness of thought, however, he far surpassed the other; and, since the very keenness of his sensibilities were bound up with the close connection between his feelings and his intellect, he always abandoned himself to the feelings of the moment, knowing that they were dictated by thought. Wordsworth, on the other hand, was thoroughly anti-scientific and

anti-rationalistic in temper, and, therefore, in radical opposition to all forms of philosophy which assume that the intellect is the only guide of truth. He advanced to his transcendent belief in a world of divine reality behind and within the ordinary world of experience and observation by three stages. These mark a steady awakening of love of Nature as his knowledge of life deepened and mellower years brought ‘the philosophic mind’. At first it was only a healthy boy's delight in the open air. Soon this gave place to an intermediate stage when the sensuous beauty of Nature was loved with an unreflecting passion altogether untouched by intellectual interests. But beyond this he passed, into a mood of mind in which his love became profoundly religious in character. The world for him grew to be alive with strange hints and symbols. His spiritual faculties, now quickened into activity, found their chief satisfaction in intimate communion with the indwelling spirit of external things, which were conceived to be subjective as well as objective. But in this communion the spiritual faculties were themselves, ‘not as in the hour of thoughtless youth’, the intermediaries and interpreters. This delightful and awe-inspiring sense of fitness between the mind and the ‘external’ world - a correspondence testifying to the unity of Nature - became the cardinal feature of Wordsworth' poetic philosophy. In order to attain to it, he had to become a ‘metaphysical’ poet and to use language suggesting the idealistic philosophy which was growing up contemporaneously in Germany.

Coleridge, on the other hand, attained more automatically to what was, if anything, a Christian pantheism (for every theist must be a pantheist too) by his studied absorption of that philosophy. And in the different modes of their acquisition of it lies, perhaps, the key to the voluminous quantity of Wordsworth's nature poetry and the comparative paucity of Coleridge's. On his return from Germany Coleridge was evidently unable to make up his mind to settle far from Wordsworth, and took up residence at Greta Hall, twelve miles from Grasmere. Thereafter for many years, unless for varying intervals of absence, he was constantly with the Wordsworths, delighting them, distressing them, enriching them, preying on them. Dorothy Wordsworth's journal of the period is full of Coleridge, full of the old affectionate appre-

ciation, full also of a keener pain. Coleridge was then barely thirty, yet what Carlyle said of him in reviewing his complete career was already applicable to him: ‘To the man himself Nature had given, in high measure, the seeds of a noble endowment; and to unfold it had been forbidden him.’ It was almost the case of Burns repeated, of a spirit, ‘which might have soared could it but have walked’. Wordsworth, Coleridge considered, as neither more nor less than a hypochondriac, who was happy not because of his temperament but in spite of it. Wordsworth was happy, thus, because he was a philosoher. But Coleridge who was a systematic philosopher became a hypochondriac. To his friends his brooding melancholy caused grave anxiety; and the inactivity it induced in his creative powers was, besides, tantalising to those who were convinced he had still much to do. The climax came in the shape of the famous and much-discussed ‘Dejection’ ode. Its note of dejection is unmistakable, but something of his inimitable artistry, the artistry of ‘Christabel’ and of ‘The Ancient Mariner’, is in its accents. Looking despondently across Derwentwater Coleridge is haunted by a wild ominious stanza from ‘the grand old ballad of Sir Patrick Spens’. There is hopeless blank despair in the lines -

> ‘A grief without a pang, void, dark and drear,
> A stifled, drowsy, unimpassioned grief,
> Which finds no natural outlet, no relief,
> In word, or sigh, or tear.’

Tranquil Nature, the aspect of Nature of which he had sung in his ‘Nightingale’ poem, can do nothing for him. He thinks of Wordsworth as he looks up at the beauty of the sky. At least, he thinks of one ‘Edmund’, and (literary fictions notwithstanding) by ‘Edmund’ is intended, unmistakably, Wordsworth. Edmund, as Alfred Ainger points out in his critique of the ode, tells nothing, suggests nothing, and is a name Coleridge was fond of, using it elsewhere for imaginary persons. There seems really no ‘problem’ at all, especially, as now appears certain, William was the name which had its place in the original draft and Edmund but a later substitute. Throughout, the Wordsworthian

references are as clear as they might well be. And there is deep pathos in the fact that it was to Wordsworth that Coleridge's thoughts turned, ‘not only as the confident of his griefs, but as supplying the most poignant contrast to his own condition and state of mind’[1]. As telling us what the author thought of Wordsworth, the ode becomes as interesting in its bearing upon one as upon the other. After describing the grief which has taken possession of him, he exclaims that he can no longer gain from Nature the joy she used to impart, for he can no longer bring joy to meet her half-way; and he has discovered, with Wordsworth, that she can give nothing to those who do not come read to receive, for

> ‘We receive but what we give,
> And in our life alone does nature live.’

This is the key-note of the poem, and it could hardly have been given sadder expression than by thus contrasting himself with one who possessed in abundant measure just those qualities in which he was wanting.

It is joy that he lacks, the joy that makes beauty, and must be within as well as without. And it is joy, in more than any vulgar sense of the word, that he has lost -

> ‘Afflictions bow me down to earth;
> Nor care I that they rob me of my mirth,
> But ah! each visitation
> Suspends what nature gave me at my birth,
> My shaping spirit of Imagination.’

The tragic conviction was forcing itself upon him, too, that his poetic powers - and to Coleridge these centred round his imagination - were growing powerless within him. To Wordsworth the conveying of such mournful intelligence through an ode addressed to himself must have been painful in the extreme. Lines written in the same year in his copy of ‘The Castle of Indolence’

1) Ainger, ‘Lectures and Esssays’.

were his most obvious poetic response to it. These lines are tinged with an air of melancholy, and the noble portrait of Coleridge, round which they centre, disclose, in turn, how much Coleridge meant to Wordsworth. In the same year, too, in fact but a month after the ‘Ode to Wordsworth’, ‘The Leech-Gatherer’ was written. It was founded upon an actual incident, but since that incident was by no means recent, Mr. Ainger attempts to read into certain of its lines Wordsworth's solicitude and sorrow for his friend. And the hypothesis seems not unsound. The touching story of the old leech-gatherer is related to provide a moral for Wordsworth's own musings. His pervading thoughts are still of the contrast between joy and despondency, and of ‘mighty Poets in their misery dead’.

> ‘We Poets in our youth begin in gladness;
> But thereof come in the end despondency and madness.’

The line, ‘By our own spirits are we deified’, is a full echo of the moral of Coleridge's ode -

> ‘We receive but what we give.’

Coleridge, with his mighty mind overthrown, can, in his hopelessness, go no further. But Wordsworth, the epitome of ‘man's unconquerable mind’, cannot stop there. And precisely in this power of his to continue, and finally resolve, the dictum, jointly arrived at, into something of true import and positive worth, lies the reason of Wordsworth's completeness as a poet of Nature. Coleridge's natural philosophy broke down at last, but Wordsworth's never. In the impasse Coleridge was thrown back on his own mental resources, and the old antagonism between mind and matter re-asserted itself. But Wordsworth resigned himself to the virtue, the active principle, he believed to inhabit in external nature -

> ‘I have felt
> A presence that disturbs me with the joy
> Of elevated thoughts; a sense sublime

Of something far more deeply interfused,
Whose dwelling is the light of setting suns,
And the round ocean, and the living air,
And the blue sky, and in the mind of man:
A motion and a spirit that impels
All thinking things, all objects of all thought,
And rolls through all things.'

It was this submission to, and trust in, the 'Wisdom and Spirit of the Universe' that enabled him, in great measure, to realize his theory of poetry as 'emotion recollected in tranquillity', though for the latter half of his life the pulse of the emotion was feeble and there seemed little but tranquil reflection left.

Yet, at one time, Coleridge's poetry likewise fulfilled that theory, but in his case comparative stagnation arose not through a redistribution of his emotional interest in the cosmic scheme, but through the ravages wrought on his mind by opium. He could not find happiness even amid the most exquisite surroundings. His natural pleasure was poisoned, and when this ensued emotion, finding no outlet from himself, finally consumed him. He had found nature too late, and too early he lost her. In Wordsworth, though he was unable to interpret 'nature's holy plan' with assurance until the influence of boyhood had been chastened by social experience and political shocks, the conditions were already present when he was haunting the shores of Esthwaite and Winandermere, storing up the stuff of poetry -

'Those first affections,
Those shadowy recollections,
Which, be they what they may,
Are yet the fountain-light of all our day,
Are yet a master-light of all our seeing;
Uphold us, cherish, and have power to make
Our noisy years seem moments in the being
Of the eternal Silence.'

But there was no such range of experience for Coleridge to build his 'circle of thought' around; and when he came to steep

himself in nature it was too late for him to collect the store of precise images and minute observations which had been Wordsworth's since childhood. His nature knowledge could, therefore, be but fragmentary by comparison. His keen perception, however, was turned to good account in nature as in romance and, for a time, the element of tuth necessary to complete the effect of imaginative scenes was imparted by sheer divination. But the revolutionary violence of his imagination spent itself, and his art declined equally in both branches. Too many complications arose for the distracted Coleridge to know the mood that was responsible for the exultant declaration -

> 'Nor less I deem that there are Powers
> Which of themselves our minds impress;
> That we can feed this mind of ours
> In a wise passiveness.'

Thenceforth, with the loss of faith and personal confidence, the poet was but a shadow of his former exuberant self. The former Pantisocrat turned into a narrow patriot, and eventually into a strong Conservative. Revolutionary idealism was a dead thing of the past: 'the doors were shut in the streets, when the sound of the grinding was low.'

Socially and politically, Wordsworth became all that Coleridge did - and about the same time. But apparently the revolutionary dust was more clinging in his case; at any rate, it was not so abruptly shaken off. Though it is inconceivable that Wordsworth would not have been a great poet but for the occurrence of the French Revolution, it is also true that that tremendous event forced his mind to dwell on many social and ethical problems which, otherwise, must have had much weaker presentment. Undoubtedly much intellectual data was obtained thereby which eventually found expression in his poetry, beginning with the sonnets of 1802. 'Recantation' was the last of Coleridge's poems produced definitely under pressure of the French Revolution. But from Wordsworth no formal capitulation ever came. Adapting himself to the changed viewpoint Napoleonic aggression rendered imperative, he continued to draw upon that teeming mine of ore,

so that his passion for public liberty was almost as strong as his passion for nature.

And, now, the chief points at which Wordsworth and Coleridge touched one another in the course of their literary histories have been indicated. It would have been pressed further, much further, but reason - and authenticity - step in to decree otherwise. The inter-relationship was of far-reaching import, bu they were not just all in all to each other. Mental types like Wordsworth and Coleridge do not sit down together with heads bent over the one parchment in community of purpose. Their relationship was more ennobling and less sophisticated inner significance; no one will ever be able to know fully. Yet, so much is certain and so much material is there to glean from, that what is reaped cannot be left to be dispersed again without an attempt at a nearer valuation. In comparison with what is known of Wordsworth and Coleridge conjointly, the relationships between Shakespeare and Marlowe, Shakespeare and Chapman, Shakespeare and Middleton, seem flimsy almost to breaking point. Yet, all of them are ‘confirmed’. Apart from what is incapable of being known now, it is improbable that any other pair of English poets ever came together in the same way, by deliberate design, and remained literary confreres by an indissoluble attachment. The friendship of Wordsworth and Coleridge is, indeed, one of the most beautiful on record, fit almost to take rank with the great classical instances, Hercules and Hylas, Pylades and Orestes. From the day that they first met at Bristol, the city of Chatterton, until the day, nearly forty years later, of Coleridge's death, their friendship was almost continuous. The only interruption to it was the unfortunate misunderstanding - felt keenly by both - which lasted from 1810 until 1812, in which year they were happily reconciled by their new mutual friend and warm admirer, H.C. Robinson. Wordsworth, with sixteen years yet to live, wrote no ‘Lycidas’ or ‘Adonais’ in 1834; nor was any such needed: his most monumental work, ‘The Prelude’, was written also for Coleridge, ‘the brother of his soul’, and its subscription to his name and fame is imperishable.

The question of the affinities of the great contemporaries is not, of course, to be solved merely by collecing the opinions of

each concerning the other, or by uniting them to the rest of the external evidence available. Nor is it to be explained away by segregating them, with Southey, in a circle of Jeffrey's devising and styling them ‘Lakists’, intending to connote thereby poetic incompetence and triviality parading as affected simplicity and pretentious philosophy. ‘Lake School’ limits, by the arbitrariness and utter falseness of their application, could not long brand Wordsworth and Coleridge as protagonists of a minor, almost puerile, reaction, and cut them off from the great poetic movement of their age. The success of the latter has long since ensured them positions in the forefront of English poetry and discounted the charge of sectarianism. Their aims, with a few modifications in either case, were held in common, though there was no concerted line of action to secure these. ‘My relations with Schiller’, said Goethe, ‘rested on the decided tendency of both of us towards a single aim, and our common activity rested on the means by which we endeavoured to secure that aim.’ So it was with Wordsworth and Coleridge. They, too, knew a ‘common activity’ in the sacred interests of poetry, but still each is inimitable. It was almost as though each was the complement of the other, and that their entire resources were pooled to permit the most being made of the common stock, in accordance with their respective talents. It will, of course, always remain a matter of contention who gave, and who received, most. And there is even a view that the connection was not for their highest good at all; that Wordsworth especially suffered on account of it, and was only capable of producing his best when he got away from the spell of Coleridge's German metaphysics. But this view is quite untenable, and the facts refute it completely. A recent writer on Wordsworth, Professor Garrod, takes up a position exactly opposite to this view in so far as it relates to the adverse effect of Coleridge upon Wordsworth. He holds that the decline of the latter commenced about the time of their estrangement. That took place in 1810, and the main body of Wordsworth's best work was certainly done by that date. But Coleridge's outstanding poetry was all written twelve years previously. In fact, the gap separating its three marvellous constituents and the rest of his poetry is not to be measured. Never after his residence at Nether

Stowey was he capable of intensive poetizing at all. His customary mode was to work by fits and starts, and to that mode he soon resorted. His hand had been kept to the plough during that time by the aid of some mightly stimulus, by a greater than himself, by Wordsworth. Common-sense dictates it, and many indications confirm it, so.

‘“The Borderers”’, says Sir Arthur Quiller-Couch, ‘was the sort of stuff Wordsworth wrote before he visited Nether Stowey’, and he goes on to demonstrate how expression came to him with a rush when his mind had been unlocked by Coleridge. Coleridge's influence was admittedly great, but was it so all-embracing as this piece of critical calculation would seek to make out? Was Wordsworth the kind of man to be, by himself, helpless and impotent? I think not. Nothing, in fact, could repress a poetic genius such as his. To him poetry was as the very breath of life. These two - poetry and life - were regarded almost as the one operation, as cause and effect. Before he met Coleridge he had also written ‘Descriptive Sketches, and ‘An Evening Walk’, containing at least the embryonic Wordsworthian seed. Without having the desire to be dogmatic upon the question. I consider, then, that Wordsworth's influence over Coleridge was stronger, and in its results more enduring, than was Coleridge's over his fellow-poet. But above all such considerations the great fact emerges that, though amenable to the influence of one another in a way that they were to that of no one else, yet their individual identities were at no time endangered. Nothing is so arresting in Wordsworth as his essential solitariness, while for Coleridge it is possible to advance claims to consideration as the most original poet of the ‘nineteenth century’, which dates from 1798.

Uit: de harp van Sint Franciscus[1] door Felix Timmermans.

De zon bakt, het is volle zomer en de bergen staan blauw in 't hevig licht, en de hitte trilt boven de wegen en de huizen. Hier, onder de oude eikenboomen, onder de dichte blaren is het koel en aangenaam. Het is er vredig gelijk een evangelie. Franciscus zit, met Broer Jaak achter hem, in 't kapelleke te bidden. Als Franciscus in zijn gebed voorover buigt, dan buigt Jaak ook. Als Franciscus zucht, dan zucht hij mee, en als hij hoest hoest hij na. Dat is nu de manier van Jaak om Franciscus na te volgen. Op een keer kwam Franciscus daar ievers in een kerk in de bergen en 't was er zoo vuil en verwaarloosd, dat hij seffens naar buiten liep, van wat struikhout een bezem maakte, en begost te vegen en te keeren. Swenst hij zoo bezig was kwam er een scheven boer binnen. Het was Jaak, om een paternoster te lezen, en die zag dat. En als hij zag dat het Franciscus was, die hij eens had hooren preeken, schoot hij vol vereering en dienstveerdigheid. Hij ook seffens buiten om een bezem te maken en dan Franciscus geholpen. Hij vroeg om bij hem te mogen blijven. Franciscus stemde toe. Hij deed al-gauw zijn ossewagen naar huis, deed zijn Zondags dingen aan, nam afscheid van broers en zusters en ging met Franciscus mee. Behalve in 't gesprek deed hij Franciscus na gelijk een schaduw. In 't begin wierd er mee gelachen, maar Jaak, die simpele duif zei: - Franciscus is nen heilige, dus als

1) Fragment uit het ter perse liggende nieuwe boek van Felix Timmermans, dat opnieuw getuigenis aflegt van zijn onnavolgbaar talent, en het wezen van Franciscus van binnen-uit doet voelen.

ik hem na doe heeft den duvel geenen pak op mij. Als 't gebeurde dat Franciscus voor een tijd wegbleef, dan kost ge noch taal of teeken uit hem krijgen, en zat hij lijk een bange muis in een hoekske te bidden. Sabatino en Ruffinus wandelden al biddend door het bosch. Ruffinus was een uit de edele familie Sciffi. Een diepe vrome ziel, maar die kiekenvleesch kreeg van angst als hij moest gaan preeken. Morico en Sylvester zijn met anderen vier huttekens bij aan 't bouwen. Ginder zit Broer Masseo, die in de lente van verleden jaar bijgekomen is, over den heiligen Geest te vertellen, aan een tiental jongeren. Hij heeft de weerdigheid van een koning, en hij vertelt zoo vurig en met zoo'n diep verstand, dat er bij zijn die knielend luisteren als in ekstase. De Lange en Barbaro zijn aan 't hout kappen en Bernard Vigili snijdt bekers uit hout. Broer Leo met zijnen stoppelbaard en zijn klein blauw oogen, waartegen Franciscus: Lammeke Gods zegt, omdat die man zoo heilig is, zoo nederig en zoo volmaakt, zit in zijn hut te schrijven. Hij is de secretaris en de biechtvader van Franciscus. De menschen noemen hem den Engel. Somtijds ziet hij van zijn perkament naar omhoog, en dan is 't of zijn blauwe oogen een ongekende schoonheid zien. En Broer Hoed is pijen aan 't repareeren met een rijgnaald; hij steekt elken keer de naald eens onder zijnen hoed, in zijn lang haar, om ze malscher door het harde goed te laten gaan. Franciscus heeft alle moeite om hem op tijd de kruin te laten scheren. Achter een boschken zit er een te bidden in hun huttekens. Er is daar overal stilte, glans van zon, en vriendschap. De vogels fluiten, en de konijntjes loopen en spelen zoo maar vrij en vrank rond de hutten en voorbij de bloote voeten van de Broeders. Maar er is ook eenen ziek en hard. 't Is Johannes, een jongere. Hij ligt bleek en hijgend op zijn strooi. Ge hoort zijnen asem tot buiten. Nevens hem zit Jeneverstruik, een groote vent met nen wilden baard, diepliggende oogen en met handen zoo groot als pladijzen. Hij houdt de waak bij Johannes, en bidt met zijn oogen toe. Soms doet hij ze open om den zieke meewarig te bezien: - Wilt ge nog eens drinken, vraagt Jeneverstruik. - Neen, hijgt Johannes, maar 'k heb goesting naar een gebakken varkenspootje, dat zou mij genezen.

- Een gebakken varkenspootje?

- Ja! Jeneverstruik pimpert, en trekt zijn laag voorhoofd in een notenbalk. Hij denkt. Ineens zegt hij: - Wacht ik zal er eens een gaan halen, alsof hij het zoo maar te pakken heeft. Hij komt buiten en gaat recht naar Bernard Vigili. - Geeft mij eens een scherp mes, vraagt hij. Hij krijgt een scherp mes, en weg is hij. Ja, 't mes is scherp, hij strijkt er met zijnen grooten duim eens over. In 't kapelleke ziet hij Franciscus bidden, met opgeheven armen en Jaak doet dat hem na. Hij zou geerne consent vragen, maar zou het geen zonde zijn om voor zoo een simpel varkenspootje hem uit zijn diep gebed te trekken? En hij gaat voort met groote stappen, lijk een zaaier, het blinkend mes vooruit. Hij gaat het bosch uit, de gloeiende zon knettert op zijnen blooten kop. Hij gaat over steenen en over struiken. Hij weet waar naar toe. en dan lacht hij, ginder ziet hij de varkens, en hij hoort de verkensboer in den hollen boom, waar die gewoonlijk zit, op zijnen doedelzak spelen. Jeneverstruik gaat naar het dichtste verken, dat daar te slapen ligt. De boer begint een nieuw lieken, en ineens laat Jeneverstruik zijn pilarenlijf op het verken vallen, pakt handig een achterpoot en rits, rits, het mes snijdt, het verken krijscht, het bloed spuit, maar hij heeft een verkenspoot! En hij daar lachend mee op den loop. Maar den herder schoot ginder vloekend aan, en heel de rust van 't Stukske stond seffens overhoop. De Broers moesten den herder vasthouden, of hij had Jeneverstruik in twee stukken getrokken. Hij schreeuwde en vloekte, riep: Dief en galeiboef. Franciscus sprong op. Jaak sprong op. - Laat de man gerust! riep Franciscus en vroeg uitleg. De herder kost het van woede niet gezegd krijgen. Jeneverstruik zei het dan voor hem, met groote gebaren van zijn bebloede handen. - Wel het schaap Johannes, die zoo ziek is, had nu goesting naar een gebakken verkenspootje, daar zou hij mee genezen. Verkenspooten plukt ge niet van de boomen, maar vindt ge aan de verkens. Geld hebben we niet om er in Assisië gaan te koopen, en daarom heb ik hem van het verken afgenomen. Wat is nu een verkenspootje tegen de gezondheid van een Broer! Als verken wist voor wat zijn pootje diende, dan gaf het nog geren zijn drie ander pootjes.

- Waarom kwaamt ge mij daar niet over spreken, vroeg Franciscus, en Jeneverstruik antwoordde: - Omdat ge zoo schoon

aan 't bidden waart. De woede van den herder zakte in als hij dat hoorde. - Luister eens, zei hij, nu dat ik zie, dat het zoo gestaan en gelegen is, zeg ik niets meer. Hewel, ik had allang voor jullie iets moeten doen, want ik vergeet O.L. Heer al eens, ziet ge, en ik wil voor Hem ook iets doen. Daarom krijgt ge 't verken heelemaal. Broer Jeneverstruik danste. Hij ging zelf mee het verken kelen en kwam er zingend op zijnen rug mee afgedragen! - De helft voor de ziekenen! riep Franciscus. Swenst d'anderen het verken opensneden, bakte Jeneverstruik het pootje boven wat rijshout en droeg het dan op een savooienblad naar Johannes, die het hartelijk oppeuzelde. Franciscus lachte gelukkig en zei: - Had ik maar een heel bosch van die Jeneverstruiken en swenst bezag hij broer Hoed in het binnenste van zijn oogen.

‘Italië’ in Nederland door Henriëtte Mooy.

De lucht daarginds, aan de Thyrreensche zee, was blauw, ja, héel moói blauw, doch blauwer niet, noch móóier, dan in het vaderland, - wie dat beweert, die kent ze niet, de Hollandsche blauwe luchten. Zooals nu hier: Aan 't einde van een malsch-groen lindengrachtje, welks water blinkend lucht en lommer spiegelt, welks klinkers zijn van het helderste geel, - aan 't einde van dat grachtje, voor een der lage huisjes, prijkt een bevallig kraampje. Onder het zacht-grijs zeilen afdak kleuren vroolijk citroenen in edel lichtgeel naast donker-oranje van sinaasappelen en een langgeriste guirlande van bleeke banaan. In de limonadeflesschen op het tafel-blad vonkt warm het licht, rood en groengeel en wit, tusschen rozen en anjelieren van velerlei tint met bevallige losheid in glas of in kroezen geschikt, - en boven, aan de toppen der beide steunstijlen, wuift fijntjes fonteinend mimosa, feestvol bouqueteerende daar.

Stil en warm olmenbloesem-bruint het lieve huizendak, dat er achter verrijst, óp tegen het diepe en hooge vreugd-blauw van de zomernamiddag-lucht; een dik-witte wolkenkop krult trots er boven, als zeer dichtbij.

Beneden, op den grond, aan den voet van de tent blonden uit bussen blank tin bleek-gele iris, discreet er geplaatst.

En zoo als het bloemen- en fruit-tentje is, zoo als dat kraampje, de gracht en het huis, zoo ook zijn de straten en straatjes en stegen, - is het stadje. Door open poortjes, stil-bekoorlijk, blikt men op klinkerpaadjes, die voeren terzij van een huis. Aan witten muur, waarover blauwig schaduw donst, is helle goudsbloem-

straling en geraniums uit vensterbanken groen, vlammen er fel in zon, - zoo schoón als in het mooiste van Italië-zelf.

Geluidloos waait er ginds, in donk're klimop-schutting een rondboog-deurtje open op een hof -: seringen, rhododendronbergen, bremfonteinen, rozenpraal. Daar achter ligt een streep van amethyst.... een véld van blaúw, verrassend uitgespreid tot in het verst verschiet. Dat is de zee! 't Licht van den dag danst er matglanzend over.

't Is stil rondom. Voetstappen klankrijk door een straatje gaan, - dat geeft een jong-melodieuze muziek.

‘Eerst Napels zien en dan sterven,’ - maar wat zegt ge van Elburg in Mei?

Het blijde geheim van Idesbaldus door Franz de Backer.

Aan Willem Kloos,
Grootmeester van lief Hollands taal'
en dichter van de zee,
dit nederig blijk van dankbaarheid.

Toen Idesbaldus, na zijn jarenlange vechten met zichzelf, eindelijk dacht dat hij gereed was, is hij naar de menschen gegaan en naar de zee.

Het was een der mooiste openbaringen in een heiligen-leven, - na inkeer en boete, na gebed en studie en askese, plots te ontdekken, in den innerlijken vrede der bevrijding van zichzelf, dat hij nog dichter bij God zou komen indien hij weer in de wereld ging.

Er was een zalige rust in hem, en deze rust was het, die hij aan anderen wou doen kennen. Een blijdschap, die in zijn oogen schitterde, en de vlam stond zoo helder in zijn donker en verwoest gelaat, dat de menschen luisterden naar hem. Zijn woorden waren simpel en schoon, als alleen de woorden kunnen zijn van iemand die het diepste heeft doorpeild, en wijs geworden is, en stil.

Hij was blakend van liefde. Hij beminde de boeren en de visschers, stoere reuzen met hun rug gestadig gebogen over de levende aarde of de levende zee, - waar zijn rug gekromd was in het gestadig buigen over doode boeken. Het was hem, den duisteren monnik, een blijde ontdekking, de klare stem van vrouwen en kinderen te hooren, en te luisteren, met ingetogen vroomheid, naar de onbewuste dankbaarheid die hij verkende in den schoonen klank. Dankbaarheid voor het simpele bestaan onder Gods wijden hemel, zelfs al was de grond niet vruchtbaar en de

zee zoo wild en blind in haar eischen van offers, al was de korst brood, het stuk gedroogden visch en wat geitemelk de eenige karige kost.

Soms vroeg hij zich af, of hij het niet was die van de menschen moest leeren, en of zijn bekeeringszending wel noodig kon zijn. Want God leefde in hen, en in hun schamelheid hadden zij meer innerlijken rijkdom dan de gemartelde askeet, die hun over den Heer kwam spreken. Maar zij luisterden, gretig naar zijn woorden, en de onbewuste goddelijkheid die leefde in hun ziel bloeide open als een zon-beschenen bloem.

Pas thans kwam de beteekenis van het eenvoudige gezegde in volle duidelijkheid te staan: hoe de mensch geschapen was naar Gods aanschijn. Daar kon hij lang over nadenken.

Maar hij was blakend van liefde. De wereld scheen versch als op den eersten morgen der schepping, en hij werd haar gewaar, bevend van ontroering, in de vervoering van zijn zinnen en van zijn geest.

Daar lagen de Polders, in de stilte van de ochtenden en de wijding van de avonden, steeds veranderend van kleur en lijn; over dag, uren en uren uitgestrekt onder het breede kampen van zon en wolken, rustig, veilig, met hun kleine, droomende wilgen en de helle plekken van het grazende vee.

En dit was de streek van zijn hart nog niet, en de menschen kende hij er niet. Zijn uitverkoren land was dat der duinen, waar de kleine, welbekende hutten verdoken lagen.

Nooit kon hij er lang genoeg vertoeven, in het midden van die gestolde zee, meelevend met de simpele lachende bloemen, vol blijdschap wanneer een wit-en-bruin konijntje plots wegjoepte, of een leeuwerik wegrukte, hoog, hoog, naar de zon. Hij wist verrukkelijke hoeken vol koperkleurig en groenend mos, hij kende hooge, ruige duinen waar het gras stond als scherpe spiesen, en al de liefelijkheid van het gespeel van licht en schaduw, met zand blond of grijs, of blikkerend blank, of teer malve. En hij was zeer dankbaar omdat God dit geschapen had, en hij dat alles bezien kon.

Naar de zee ging hij met eerbied en vroomheid. Ergens in een oud boek had hij geleerd dat zee beteekent: kleine ziel. Kleine ziel, de oneindige, steeds wisselende zee onder den oneindigen, steeds wisselenden hemel. Kleine ziel, de zee in het eeuwige gaan en keeren der getijen.

Wanneer hij, door de duinen heen, haar plots ontwaarde, beefde hij van ontroering. Zijn beschouwen van de zee was een onuitgesproken gebed. Hij wist, dat hij dicht bij God was.

Alle dagen beschouwde hij ze.

Hij kende de wilde, staalgrijze stormzee, wanneer de wind onder de schuimende baren zit en de meeuwen angstig vliegen in den onweershemel.

De opgezweepte wateren, sissend lava en kokend lood, als een zondige furie.

De hel-smaragden strepen in een aardkleurige zee, en het woeste wolkgejaag boven die klagende, verlaten onrust.

En de vlakke, witte zee der vroege morgenden.

De lichtende, zilvervlammende blijdschap van het stil wemelende watervlak, of de gewijde droomerigheid van een oneindig blauw meer onder den rustigen zonnehemel.

Hij beminde de breede schaduwen der wolken, in hun wijd verschuiven, purper en amethyst, over de levende klaarte.

En het dagelijksch mirakel van den zonsondergang, met die gulden kasteelen en die tooverachtige landschappen ginder, heel ver, in de luchten aan gene zijde van de wereld, en die kolom vuur welke plots aan den einder ontvlamde en over de heele zee heen naar hem toeschoot, tintelend en schroeiend.

En den bevenden vrede van de deemstering.

En de zangen van de zee, de zee, onder den strakken starrenhemel, in den heiligen nacht.

De zee. De kleine ziel.

* * *

En dit nu is het verhaal van het blijde geheim van Idesbaldus.

Hij was door de duinen gegaan, op een lentemorgen. Zijn pij was doorweekt van dauw, en hij sidderde. De hutbewoners hadden naar hem geluisterd, en waren peinzend naar hun werk gegaan, verwonderd over de klaarte die zij in zich voelden.

Hij ging verder, gebogen over de heldere vreugde in hem en luisterend naar het lied dat in zijn ziel aan het golven was. Den heelen nacht had hij peinzend doorgebracht in de muziek der zee die hij wist ginder achter den gordel der maanbeschenen duinen, en hij begreep, dat de verklaring komen moest.

Hij was zinderend van verwachting.

En plots, één spiegel van licht, tot aan de verste verten waar de oogen peilen konden, lag de zee. De zee van schoonheid, de zee van vroomheid, de zee van oneindigheid.

En hij wist: God had de zee geschapen naar zijn aanschijn. De oneindige zee, de kleine ziel. Hij had ze geschapen naar zijn aanschijn, zooals hij den mensch had geschapen, en de vriendelijke bloemen in de duinen, en de rijkelijke zandtapeeten, en de leeuwerken der vroege morgenweelde. Alles naar zijn aanschijn, alles oneindig, alles eeuwig.

Idesbaldus zeeg neer. Zijn oogen heeft hij gesloten, en in het roode licht der zon-beschenen schelen zag hij het Heelal in een glorierijke wijding. Geen woorden vond hij voor zijn dank. Dit was een klaarte waarin alle gebed verging.

De oneindige beelden van oneindige schoonheid, alle beelden van den oneindigen God, dien hij in zich voelde!

Smartelijke beelden ook, menschen die hun dagelijksch kruis dragen, zonnen die doodbloeden, manen die vertanen, vallende sterren en vallende engelen.

Beelden van blijheid, ver boven alle geluk: het gelach van een kind, de zang van een moeder, de oogen van een werker, de geur van een duinbloem.

De heldere regen en de noeste wind, de wolken als bolle zeilen op de diepe zee van de lucht, en de regenbogen van vrede tusschen hemel en aarde. In alles was Hij.

In de zee was Hij.

De zee, de kleine ziel, de zee die Idesbaldus daar zag uitgestrekt, naar hem aankomend uit de verste der tijden, met de altijd veranderende, steeds opnieuw aangestuwde lijnen van schitterend wit schuim. Hoe de golven aangleden, altijd aan, steeds verschillend van gedaante, altijd vol muziek en licht, - weer, en terug, aanglijdend in het blikkerend gespeel der zonne, uitspattend in fonteinen van schuim en dansende vreugdekralen, terugvliedende in sierlijke buiging, weer rijzend, weer vallend, altijd aan, zoekend, zéker in een lijn blinkende witheid van één oogenblik, brekend, wemelend, - levend, levend!

Ongelooflijk, ongelooflijk! En die allerfijnste tinten, zilverig wit tot zacht blauw en teer roos tot trillend blond, rustige en

wriemelende, parelmoeren oneindigheid onder den oneindigen zonnehemel.

Er kwam in hem een wensch, het oogenblik vast te houden. Alles, dat nochtans eeuwig was, bleef aan tijd gebonden, door gestadige wisseling van gedaante. Ook, onwillekeurig, een wensch, al die heerlijkheid uitgedrukt te zien in één beeld, dat zoo oneindig niet zou blijven, een beeld voor het menschenverstand.

En dan is het onverwachte gekomen.

Hij volgde een lichte golf. Hij wist het oogenblik, dat zij zou ombuigen als een reusachtige schelp vol tintelende lichtfacetten, en van uit het donkere binnenste, tegen de zeevlakte aan, het levende blonde van het water stijgen zou tot een wapperende, dansende, pralende heerlijkheid.

Maar de schelp bleef, als verstard, gebeeldhouwd, en alles werd heel stil. En daar rees, van uit de groene geheimnis der zee, in de reusachtige schelp vol tintelende lichtfacetten, een naakte vrouw.

Rond haar trilde het zonnelicht, verblindend. Rustig rees zij uit de oneindigheid van het water, uit het wemelende, levende, blonde en parelmoeren water. Schitterende droppels stoeiden om haar heen. Op haar pralende blondheid stonden ze als levende juweelen. Op haar rooden mond, die hoog en vochtig was als een bloem, op haar kleine borsten, op haar gansche slanke schoonheid in het aureool van haar gulden haar, scheen het licht van alle zonnen en het licht van alle zeeën. Dit was geen vrouw.

Een godin, uit het parelmoeren schuim der zee gerezen. Venus. Venus Anadyomene.

Aan Idesbaldus heeft ge geglimlacht. En toen is de zee weer aan het ruischen gegaan, de reusachtige schelp heeft zich gesloten boven de levende schoonheid en is uitgespat in schitterend licht. Eén oogenblik.

En Idesbaldus wist.

Heel even maar was de gedachte van een heidensche vereering in hem opgekomen. Daarom besefte hij, dat hij dit nooit vertellen zou. Dit zou blijven zijn blijde geheim.

Maar de klaarte van de lentezee is in hem blijven voortleven, en de herinnering aan die eenige verschijning.

Uit de kleine ziel, de zee, is de gedachte der schoonheid gerezen. Venus.

Godin in de verbeelding der menschen, onvatbaar als de zee, maar even reëel en eeuwig, vrouwelijk elusief en altijd schoon.

Venus, door God geschapen. Alles is goed en schoon. en alles is een hymne aan God.

Toen hij terugkeerde, ontwaarde hij een jongen, die bevend een meisje kuste. En bij een visschershut zag hij een vrouw de borst geven aan een kind. En hij heeft die menschen gezegend.

* * *

Idesbaldus, die een heilige was, heeft nooit op aarde een hooger punt bereikt dan op dien eenigen lentedag, aan zee, bij de oprijzing van Venus.

Venus Anadyomene.

Want het hoogste punt was voorbij alle menschelijke horizonten, na zijn kort bestaan, toen zijn ziel, die grooter was dan de zee, de vereeniging vond met God, die àl omvat, - en van wien ook Venus Anadyomene een uitstraling is in ons aardsche leven.

Verzen door Fiena Wilkens.

Onheilsboden.

Kra...., kra.... 't gekras der zwarte raven
Klinkt onheilspellend door de lucht
Kra...., kra...., het is mij, of zij gaven
Elkander antwoord en beducht
Voor 't aangekondigd onheil is mijn vlucht
Een overhaaste; bijgeloovig zegt ge, neen,
Doch 't somb're geluid ging huiv'rend door mij heen.

Afscheid.

Schaduw der smart komt mijn ziele verduist'ren
Wijl jij zult heengaan en troosteloos eenzaam
Mij achter gaat laten; kon ik immer beluist'ren
Hoe je trillende stem, nu in smartelijk fluist'ren
Bevend, gebroken, stamelt mijn naam.

Beden door Hélène Swarth.

I. In de kerk.

Omvroomd van wierook- en gebedensfeer,
Voór 't oude kruisbeeld kniel ik neer en bid:
- ‘Neem uit mijn handen héel mijn arm bezit:
Mijn vreugdedeel en geef het hem, o Heer!’

En als een duif met vleugels leliewit
Wiekt óp mijn bede in wazen bevend teêr -
En had ik meer, 'k lei 't aan zijn voeten neer!
Mijn Heiland weet: mij bleef alleen nog dit.

De droeve jaren droeg ik zonder klacht,
Vol dappren trots om 't offer, hem gebracht.
Maar de arme vreugd, die 'k afstond, ging teloor.
Liet God haar achtloos vallen uit zijn hand?
Vermoeide zwervers door een duister land,
Gaan we, elk alleen - Geen vuurzuil licht ons voor.

II. Ontwaken.

Verschrikt en bevend rees ik uit mijn rust,
Doch zeeg verlamd, sneeuwkoud in zomergloed:
Gestremd in de aad'ren lag 't bevrozen bloed.
- ‘Eens heeft in slaap uw Engel mij gekust,
In blanken maannacht, zeegnend mannazoet.
En 't kindje, in sluimer, landde aan hemelkust.
Nu voel ik plots mijn zonde welbewust.
Jaloersche God! hoe wilt gij dat ik boet?

‘Ja, 'k héb getoornd in machtelooze haat,
Wijl God mijn leven leeg en eenzaam laat!
Voor Hem alleen eischt God nu óp mijn jeugd?’

En 't wild rebellisch hart, getemd, werd stil
En wist voor eeuwig: de éenig ware vreugd
Is blij gedwee volbrengen van Gods wil.

III. Aanbidding.

Goede Herder, laat me Uw moede Voeten,
Van 't verdoolde lam te zoeken wond,
Zalven zacht, eer weer zij zwerven moeten,
Streelen vroom met d'adem van mijn mond.

Laat, o Zoon der Jonkvrouw, Man der Smarten,
Knielende eenzaam in d'Olijvenhof,
Wijl de slaap beving de apostelharten,
Voor Uw Knieën knielen neer in 't stof!

Vredegever, teedre Liefdekoning,
Laat me Uw Hart, dat Satan overwon,
Vroom aanbidden, roos vol hemelhoning,
Vlammekern van Gods genadezon.

Doornbekroonde, uit louter liefde-erbarmen
Voor onze aard verlaat ge Uw Vaderhuis!
Laat mij knielen voor Uw zeegnende Armen,
Wijd gestrekt aan de armen van het kruis.

Laat, mijn Heiland, Uw doorboorde Handen
Stil mij leggen op dit smartvol hart.
Zoo 't Uw wil is, koel zijn lijdensbranden,
Mag 't niet rusten, geef mij kracht voor smart.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCLXXIII.

Wat wenschte ik, jong, van andren? Dat fijn-diep, trouwhartig deden,
Lijk zélf 'k gemoedlijk voelde en leefde, al Liên, die 'k vrienden vond.
Sterk-vèr de toekomst ziende vreesloos, droomde ik zielsgezond,
Puur als stil-droeve knaap al, vol van ongesproken beden,

Dat allen, die 'k ontmoeten zou, goedmoedig met mij mede
Gaan in mijn vredig willen wou'n. Doch later, boy goed-rond
Jegens mij zelf diep-in en vol vertrouwen, doch schaarsch kond
Doend duidlijk al wat 'k psychisch dacht en hoopte, was 'k in stede

Van babblend, lijk de velen, luistrend lang, mijn stillen mond
Slechts oopnend, waar dat mòest, heel helder en soms scherp ter snede,
Doch verder liet 't gezeur 'k maar gaan, ofschoon in diepsten Grond

Viel neêr me elk woord, dat 'k hoorde, en nu 'k breed-wijs wierd rijst weer. Prompt
Zonder slechtwillendheid of trots breed leeft mijn Geest, die vrede,
Klare, verwacht na 't Schijn-zijn, wen 'k weer in Zijn's Zijn verzwond.

DCLXXIV.

Staal-stevig eenzaam wandlend, diep reeds dacht 'k als jonge man.
'k Wenschte geen eer, dies drong 'k mij nooit naar voren. Neen, blij drijven
Niemand benijdend bleef 'k op wat 't Aldiepste zingt me en schrijven
Deed 'k te allen tij'n alleen wat ruischt mij, los van elke clan.

Eerst kraste als schoolknaap 'k radde vaagheên, waar stil-lachend van
Een leeraar zeide: 't Is niet kwaad, doch doe 't wat korter: wrijven
Moet niet je hersens je, om iets vreemds te zoeken: laat het blijven
Een résumé van wat ik leer je. Toèn uit volle kan

't Melodisch Zelf te gieten staakte ik wijslijk: streng ik span
Sindsdien staeg me in, om klassisch-klaar getrouwlijk te beklijven
Aan wat Zijn's Zijn, dat gloeit, gebiedt mij: 't doode rin-tin-tan

Van leege rijmers, diep-in levenlooze, koele, stijve,
Die staêg herhaalden 't eendre, waar de huidgen koud bij blijven
Versmaadde ik ferm als Eenling in der tragische Aarde ban.

DCLXXV.

Gemoedlijk hoor 'k steeds naar 't Diepst-Eigne, waar 'k van weet: 't Is puur.
Nooit wou 'k van anderen iets winnen, als wat blijde geven
Zij heel van zelf mij gingen, door hun eignen wil gedreven
Naar mij, die vèr in 't Zijn, als kind, reeds toevend, daar van muur,

Breed-hoog en mooi-verlangloos, naar al wezens tuur.
'k Voel geestlijk wat zij meenen, wen zij naar mij henenzweven
En word diep-vredig dan bewogen in mijn eerlijk streven
Steeds één te blijven met 't Eén Zielszijn, door welks vreemd Bestuur

'k Als lichaamsbrooze, bleeke, zwaar-geboren toch bleef leven
Wils-vast als Geest, traag-vordrend: al wat 'k schreef is juist, schoon 'k schuur
Als Ziel soms zachtjes-stevig tegen kwaden: Beetren kleven

Bleef 'k zijnslang áan, schoon 'k óók gemoedelijk hun te vergeven
Iets had, lijk elk den aêr: och, 'k ging dan zachtjes zonder zuur
Gelaat, stil warmen me aan 't al-eigenst, binnenst Levensvuur.

DCLXXVI.

Want deed 'k dat *niet,* hoe zoude ik dan in 't leven voortgekomen
Zijn kunnen? Kleine knaap reeds, geestlijk warm, vloog 'k somtijds heen
In mijn gevoel naar ieder wezen, dat mij vriendlijk scheen,
Maar sterk reeds toèn, ging 'k, vóór ik sprak, mijn diep gemoed betoomen

En bleef beweegloos zitten: 'k voelde, psychisch-stroef, een schromen.
Elk leek dat mal-verlegen, maar wen 'k buiten liep alleen
Ontrezen mij veel wetinkjes, die woelden: snel ter been
Stoof 'k dan de struiken in en worstelde, tot 'k onder boomen

Breed-hooge was gekomen, waar 'k ging peinzen, ingenomen
Bewustloos half door 't diepste Binnenst, want dan één voor één
Me uitstegen veel verlangens, onverstaanbre. Dies een sloome

Scheen 'k velen lossen, luchtgen. Och, reeds bezig was 'k te droomen
Neen, om te denken vaster, wijder-psychisch dan elkeen.
'k Zag klaar glimlachend, hoe de velen voort op woorden stoomen.

DCLXXVII.

Ja, dat diepst vuur mijn's stoeren Geestes heeft me omhoog gehouden,
Toen 'k, in de helft mijn's altijd rechten leven's mijmrend zat
Op doodsche kamer in dof achterdeel der groote stad
En vredig als een rustig-sterke, een nimmer nog verflauwde,

Aan 't steeds gevoelde Doel mijn's klaarsten Inzijn's voort nog bouwde
Van uit mijn reeds van kindsbeen stil-gestrenge Ziel. Nooit glad.
Neen als verlegen, maar dan plots diep-ziend, 'k fijn-psychisch mat
Toen alles, maar niets vond ik, want van verre, voelde ik, klauwde

Heen naar me een toen reeds vreemd-onnoozle, een diep-in zwakke, koude,
Die nooit heel veel van 't diep-zwaar echtste in eigen Geest bezat.
O, 'k weet: mijn dagen, lange nachten waren zwaar-benauwde

En soms ik wierp me op 't oude vloerkleed, hooploos, recht-uit plat,
Niets willend meer, niets voelend, doch dan langzaam weer vertrouwde
Ik op 't Aldiepst mijns schoonsten Inzijns en verhief mij rad.

DCLXXVIII.

Vreedzaam eens sprak ik, lang geleên - vóór vier en veertig jaren -
Met een, dien 'k waande toen goed vriend te zijn, in vlug geglij
Van woorden, ernstig over iemand, die, met vlot gerij
Van frasen, telkens fantaseerde. Maar scherp áán mij staren

Ging plots die ‘vriend’ toen, niet zoozeer in 't oog, neen, in de haren,
En zei: ‘Wat zou dat, Willem? Iedereen. ook ik en jij,
‘Dóet dat, dus laat dat gaan. En een voor één de lange rij
Van wie hij kende, ging hij ná toen, zóó dat 'k in vervaren,

Niet wetend, of hij juist besliste, alleen maar met mijn klaren,
Eenvoudgen stem-toon, licht verwonderd, half mij heffend, zei:
‘Zélf loog ik nooit: o, neem dat woord terug van jou en mij.’

Doch hij, de zelden zuiver-psychisch ziende, half-onware,
De arme, met licht gewuif der hand, iets vaag's deed. O, gij, rare,
Thans ligt gij, zalig voor u zelf, van al uw wanen vrij.

DCLXXIX.

Volledig weer te wezen weetloos deeltje eens, diep verloren
In 't Eéne. O, Eeuwge, Onmeetbre Vrede, waarnaar soms reeds placht
Opeens ontwaakt als zevenjarige in den zwarten nacht
'k Uit zwaren droom te smachten. Niets ontwaarde ik, kon slechts hooren

Ver-af twee adems, zware, gaan en monotoon doorboren
Door iedere herhaling voelde ik me aaklig, doch geen klacht
Ontgleed mijn steevgen lipjes: staalstijf lag 'k, schoon diep-in zacht
'k Voelde geluidloos weenen, doch dan plotsling mij van voren

Naar achtren wendend tegen strakken houten wand, op wacht
Of 'k weer zou kunnen sluimren, borg ik bei mijn ijskoude ooren,
Een diep in 't stijve kussen en met linkerhand koel-zacht

Toesluitend 't andre, ik als dood-eenzaam kind sterk wilsvast dacht
Aan 't dorre schoolwerk, dat 'k weer morgen zonder eenig storen
Doen kunnen zoude, als evenmaatge, die nooit weent of lacht.

Historische en wijsgeerige beschouwingen
Naar aanleiding van zoowel als karakteristiek van Antoon Coolen door Willem Kloos.

(Antoon Coolen: De Goede Moordenaar. 1931, Nijgh en v. Ditmar N.V., Rotterdam.)

Antoon Coolen zal, tenminste naar dit mooi-sterke boek ‘De Goede Moordenaar’ te oordeelen, vermoedelijk een der Auteurs worden, die krachtig zullen vermogen voort te zetten wat de innerlijk heelemaal-echten onder de Nieuwe Gidsers in 1880 zijn begonnen en nog rustig-energisch voortgaan om te doen, n.l. om sterk-levende psychische Kunst in hun eigen werk te geven en dat geestlijk-juiste en artistiek-fijn-verzorgde door hun voorbeeld en aanmoediging ook te wekken en te bestendigen in andere, in jongere auteurs, die eveneens flink willen werken met de onbewuste bedoeling zichzelf objektief omhoog te houden en daardoor der Nederlandsche literatuur van dienst te zijn.

Dit was de eerste gedachte, die in mij rees, toen ik, zooals ik dat gewend ben, aandachtig van a-z Coolen's schepping had gevolgd en zij gaf mij dus weer nieuwe hoop, dat de Levensvisie mijner inwendigste Wezendheid, die ik, als jongen van 18, 19 jaren, reeds in mij begon gewaar te worden (zij het toen nog maar geheel uit de verte dus bij tusschenpoosjes en vaag) meer zou kunnen wezen dan een psychische Illusie, die alleen voor zoo lang ik zelf bestond, zich verwerklijken kunnen blijven zou.

* * *

Och, het Leven blijft voor goed- en zuiver-willende maar eenigermate naïeve want ondiplomatische literatoren, die

kalmpjes arbeiden en altijd recht-uit doorgaan, hier, in ons Holland tenminste, dat meestal meer nuchtertjes-oppervlakkig dan psychisch-diep-ziend spreekt en handelt en oordeelt, tamelijk zwaar. Van mijn vroegste literaire jeugd, dus sinds ik spontaan begon te dichten en te schrijven, zijn mij in den langen loop van mijn daarzijn telkens weer andere niet alleen letterkundige maar ook menschelijke tekortkomingen toegeschreven, die ik, gelukkig, mij stil bewust kan zijn, geenszins te bezitten en die dus niets anders kunnen heeten als expresse of onwillekeurige misverstandjes, daar nog bovendien mijn nu reeds meer dan 32 jaren in mijn onmiddellijke nabijheid met mij saam levende en onafgebroken vredig met mij verkeerende huisgenooten, die mij kennen als een vlijtig, gemoedelijk mensch, daar nooit iets van hebben bespeurd. Ik leef steeds rustig-meditatief en vriendelijk, zooals ik dat van kindsbeen gewend ben geweest en werk haast den heelen dag, al die jaren lang, geregeld-door, lezend, denkend en schrijvend, en daartusschen soms, zonder dat ik ze met geweld behoef op te roepen, breede geestlijke ontroeringen over het vlottende Leven of het onbewogen Eeuwige in mij omhoog hoorend ruischen, neem ik een ander papier en gaat mijn hand zich daarover heen bewegen en schrijft zij door mijn innerlijkste Zijndheid bestuurd wat deze mij dikteert. En zóó heb ik ook vroeger altijd gearbeid, gedicht en gekritiseerd, maar destijds had ik het, door mijn veelal benauwde uiterlijke omstandigheden, en door onverbiddelijken aardschen nood allermoeilijkst vaak, doch tegenwoordig, d.w.z. sinds het derde van een eeuw, en vooral in de laatste 12 jaren werk ik veel meer ongehinderd en dus met ongestoord genoegen, en daar ik altijd geestelijk en lichamelijk normaal ook thans nog mag blijven, hoop ik mijn harmonisch-intensieven arbeid nog jarenlang te kunnen voortzetten, om eindelijk als ik eens waraachtig-bejaard want gebogen en grijs zal zijn geworden, konstitutioneel-normaal nog, schoon natuurlijk verzwakt, in het Ongenaakbre te vergaan, zooals dat altijd bij mijn voorgeslacht (van vader's kant tenminste) het geval is geweest.

* * *

Wen ik diep in mijn Geest terugduik, dus mij alles van vroeger herinneren ga, weet ik, dat ik mij nooit iets van mijzelf heb verbeeld. En dus, volkomen overeenkomstig met de Waarheid, kan ik bescheiden-fier getuigen, dat ik van mijn jonglingsjaren alles waar ik mee in aanraking kwam, objektief heb willen leeren zien en door-voelen en begrijpen, en dus nooit onredelijk sterk of lang naar iets anders verlangd heb, (al ben ik volstrekt niet, vóór alles, een abstrakte Geest) als om alles te leeren kennen in elk vak, dat mij aantrekt en dat heele vak dus in essentie te leeren verstaan. Ja, de diepste Grond van mijn algeheel Zijn, dus mijn menschlijk-voelende Psyche, heeft slechts uiterst zelden iets meer begeerd, ook in mijn vroegere aardsche worstelingen, als vredig met en in zichzelf te kunnen denken en werken, en dan door haar altijd rustig-doenden Buitenkant, dien de menschen hier waarnemen, te doen schrijven, precies en exakt, schoon in rhythmisch bewegen, wat mijn Ziel en mijn Geest, dus mijn diepere Binnenkrachten onmiddellijk voelen en dan denken van en over hun gemeenschaplijk Onderzijn, maar ook bovenal over de verschillende onderwerpen en aangelegenheden, van welke zij voortdurend blijken vervuld. En naar de strenge maar goedmoedige Bevelen van die dubbele Diepte, die ik voorzichtig stil aanhoor, heb ik dan ook, als innerlijk aangenaam-weemoedig bewogen, maar toch konstant-krachtig Mensch altijd gepeinsd en gedaan. En zoodoende lette ik nimmer al te veel op de eindelooze wanbegripjes, 't zij dan onwillekeurige, of expresse, welke door in psychisch-opzicht minder doorwerkten, die niets wezenlijks van mij weten - ik hield mij meestal een beetje apart - gedurig over mij verbreid werden en dit ook thans nog soms blijken te worden gedaan. Neen, ik zelf als kalm daaglijksch mensch, voel mij nooit trotsch boven iemand verheven, dus doe ik ook niet zoo, gelijk ieder kan getuigen, die mij persoonlijk goed kent, en dus liet en laat ik nog menigmaal iets over mijn kant gaan, als ik onredelijk door den een of andren Halve, die niet diep te voelen weet of te begrijpen, nijdig besproken of behandeld word. Want ik schrijf en praat alleen, als de innerlijkste Wezendheid, die ik gestadig in mij merk, mij dat streng en stellig opeens gebiedt.

Ja, ik ben en vooral in vroegren tijd, (toen ik door mijn letterkundige functie, geregeld-door had om te gaan met lieden, die niet te doorzien wisten, hoe ik inwendig ben, - er is trouwens van de meesten dezer niet bijzonder veel terechtgekomen, noch overgebleven -) wel eens, als hartstochtlijk-psychisch-Voelende, geweldig-melancholisch geworden, en, ik kon dus soms een tijdjelang niet heel veel doen, wat dan later door hen tegen mij werd aangevoerd, en heel anders uitgelegd en betiteld als het wezenlijk was. Maar zooals de diepintelligenten en zuiver-zien-willenden, die niet van een vooropgezette en dan overgeleverde onjuistheid uitgaan, maar alles aandachtig van mij lezen, kunnen getuigen: sinds door de welgezindheid van die fijner onderscheidenden, mijn uiterlijke toestand niet langer zoo geheel onzeker, want als aan een haar hangend is gebleven - ik heb als reeds volwassen man zestien jaren lang moeten bestaan van f 50 in de maand en toch heette het toen bij en door de averechtsgezinden, dat ik zwierde en mij verdeed - sinds ik mij dus, herhaal ik, niet meer ook in 't allernoodigste, voortdurend nog méér te matigen behoef, heb ik, geen uur van mijn leven leegzittend, gestadig kunnen arbeiden, zooals ik dit nu reeds jaren lang niet slechts door mijn ‘Binnengedachten’, waarin mijn onbewust Denken zich klaar openbaart, als ook door mijn onafgebroken en als van zelf zich voortzettende letterkundige en soms autobiografische studies bewijs.

En wat dit allerlaatste element betreft: tal van literatoren, vooral van tegenwoordig, doen zulke authentieke mededeelingen, als zij op verderen leeftijd beginnend te komen, maar nog volkomen frisch en krachtig, hun heele vroegere leven van binnen en van buiten, gaan doorspeuren met gerijpte begripsmacht dus volkomen objektief. En zou ik zelf, dat dan óók niet mogen doen, nu er herhaaldelijk zooveel zotheên over mij zijn beweerd? Kleine geestjes slechts kunnen er korzelig over worden dat door die mathematisch-getrouwe mededeelingen uit mijn eigen aardsch en geestlijk leven de onjuistheid blijkt van allerlei kwade praatjes - ik las ze expres slechts zelden, om mij niet voortdurend te moeten verbazen of soms ook innerlijk-boos te worden, doch door goede menschen

hoorde ik er wel eens, in hun plotse verontwaardiging op zinspelen - praatjes herhaal ik, die door psychisch-ongedurigen, want onsterken over mij blijken verbreid.

Die, zeg ik glimlachend, niet geheel voor 'vol' aan te ziene tijdgenooten van mij, of ook lateren, die mij in commissie te 'fnuiken' wenschten, zijn zelf, door allerlei ingrijpende en ongelukkige oorzaken - dood en geestlijke of lichamelijke ziekte - van Leven en krachtig kunnen tot mijn leedwezen, geheel of gedeeltelijk afgesneden geworden, nadat zij op vreemde manier, telkens gepoogd hadden te insinueeren, dat ik als hersenstel, dus als Ziener en Voeler en Denker, en dus eveneens als Kenner, eigenlijk geen dubbeltje waard was, in vergelijking met hun eigen 'Millioen'. Maar ik vergeef hun dit thans gaarne, nu het onverbiddelijk Lot der Gerechtigheid hen voor goed heeft getroffen en ik zelf hier nog eenvoudig mag zitten, als de zelfde innerlijk-logische Strever, zooals ik dat, wen niet tenminste mijn medelevers, zooals vroeger soms, al te ongegeneerd met mij om trachtten te springen, levenslang heb mogen zijn.

Ja, innerlijk-stevig - zonder zelfverheffing kan ik daarvoor uitkomen - ben ik geestelijk-willend mijn heele leven bezig geweest, en nooit heb ik iets er op aan komends gedaan, wat niet door mijn innerlijkst Besef, dat mij vaak een weerschijn van een Hooger Metapsychisch Besef heeft geleken en is gebleken, wat niet door die verste Aanwezendheid, zeg ik, werd goed gekeurd.

Wezenlijk, mijn onmiddellijke letterkundige tijdgenooten, met wie ik, totdat ik op bijna de helft van mijn tegenwoordigen leeftijd kwam, eenigermate verkeerde, naar ik mij toen verbeelden durfde, als goede vriend, gaven nooit veel om mij, en wel, omdat ik een Mensch was van een veelal heel andersoortige psychisch-geestlijke gesteldheid als zij. Ik hoorde hen rustig aan, als zij met elkander babbelden, en daar ik mij ook toèn reeds, nooit bij iemand op den voorgrond wenschte te dringen - mijn achterbewuste Wezendheid hield en houdt mij daar steeds spontaan van terug - mengde ik mij, als ik en zij tezamen zaten, nooit met drukke levendigheid in hun gepraat. Want, zooals dit gemeenlijk onder jonge menschen

het geval is liep hun gesprek over niets beteekenende daaglijksche voorvalletjes, die mij niet bijzonder veel konden schelen, en zoo werd ik, in den aanvang van mijn periodieken omgang met hen, wel eens jongensachtig-schertsend ‘Wilem de Zwijger’ door hen genoemd. Doch ondertusschen zat ik zelf ernstig na te denken over de nieuw-ingekomene bijdragen, die ik van mijn kamer had meegebracht, na ze eerst te hebben gelezen, en die nu op de tafel der vergadering lagen. En, in deze, had ik over de politieke opstellen wel zeer zeker mijn eigen opinie - ik lapte de groote en kleinere wereldgebeuringen nooit aan mijn laars - doch gaf ik op zoo'n vergadering gaarne mijn eigen meening voor een andre als deze tenminste door een der vier overige redakteuren mij eenigszins oirbaar lijken kon. Want ik houd gaarne vrede met andren over alle kwestie's, waar ik wel mijn sterk intuïtieve persoonlijke opinie over bezit, maar waarin ik mij toch niet voldoende bedreven voel, om er over te willen diskussieeren met menschen, die er zelf langer in werkten.

In alle literaire kwestie's daarentegen, dus in die, waarin ik, sinds mijn jongenstijd gestadig vordrend, zelf voortdurend geestlijk had gearbeid, alles onderzoekend en overdenkend, veel ernstiger en aanhoudender dan de anderen dit gedaan hadden, totdat ik er mij eindelijk een definitief-psychische meening over had kunnen vormen, daarin hield ik op de vergaderingen sterk voet bij stuk, en wist dan door mijn logisch, en met voorbeelden verhelderd, psychisch-krachtig en rustig-geanimeerd spreken, waar het onvermijdlijk was, den overigen redakteuren, zooal niet aan het verstand - want och, intellektueel-psychisch, dus diep-in wist eigenlijk geen van die menschen veel wezenlijks van de Dichtkunst af - zooal niet aan het verstand te brengen, herhaal ik, dan toch te overreden, dat ik gelijk hebben moest. En als redelijke jongelieden berustten zij dus eindelijk, na een poosje van vlotte conversatie in de slotsom, waartoe ik zelf thuis was moeten komen, na op mijn stille, simple bovenkamer heel veel te hebben heen en weer gedacht en gevoeld. En achteraf vonden zij mij dus ‘knap’ op dat punt. Maar overigens gaven die tijdgenooten - ik herhaal het - niet bijster veel om mij.

Want ik was toen reeds, zooals heden nog, iemand die onafgebroken zat te studeeren, in zijn eentje denkend en werkend, terwijl mijn tijdschriftgenooten, wat men noemen kan 'wereldsche menschen' waren, die in tegenstelling met mij geen enkel ding, ook de Poëzie niet, al te ernstig opnamen, want veelal uitsluitend aan hun eigen persoonlijk 'vooruitkomen' dachten, bij alles wat zij begonnen, terwijl ik zelf, zeg ik, in mijn eenvoud van niet heel veel om uiterlijkheden gevend mensch, ermeê tevreden was, dat ik psychisch-voelend kon leven in de vreemde Visie, die bij mijn geboren worden, saam met mij was over komen vloeien naar deze zonderling-verwarde Aarde, uit een andre Sfeer (ik moet dit wel veronderstellen) een zeer van de onze verschillende want hyper-geestlijke, die blijkens mijn levenslange realistische en psychische gewaarwordingen en ondervindingen, achter allen ligt en in sommigen onzer ook verdiep-in hun binnenste Wezen, reikt, maar bij verreweg de meesten nooit naar omhoog zich worstelt. Doch, zooals ik reeds zeide, in de levende hersens van enkle Individualiteiten aangeland, doet die Achtersfeer zich dan gelden in de half-geestlijke, half-stoffelijke Wereld buiten den Ziener of Wijsgeer, als Kunst of oorspronkelijke Gedachte, of soms zelfs als beiden tegelijk. En zóó zijn nu ook de Nieuwe Gids en alles van diens Denkwerk, in de verschillende geledingen er van, in mij ontstaan.

* * *

Ik wist, want voelde steeds diep-in zuiver dat mijn Gedachte-stelsel, dit psychisch-geborene en met onverbreeklijke Redelijkheid in elkander zittende, dat zich mijn heele Leven langzaam bleef en blijft ontwikkelen, absoluut logisch-juist is en blijven zal, omdat telkens, als ik mij inwendig-stil, wat men noemt: 'bezield' voel, en mij dus neerzet, om ernstig te gaan schrijven, *nieuwe* beschouwingen, dus gedachten zich uit mijn binnensten Geest omhoog gaan stuwen, die, zooals ik dan later, bij herlezing merk, niet in tegenspraak zijn met, neen onverbreekbaar-logisch aansluiten bij al wat ik twintig, ja veertig en vijftig jaren vroeger, dus als toen nog niet zoo heel veel wetend jongmensch op het papier heb gezet, want uit mijn verborgene Binnenstheid omhoog gehaald. Wèl een bewijs, dunkt mij, ik

zeg dit zonder er hoogmoedig op te wezen, dat evenzeer als al mijn verzen geenszins uit mijn alledaagsch-konstante en zooals die van ieder mensch bedaard-willende Rede komen, doch wèl uit die diepre menschlijke Wezendheid, die men de 'Ziel' pleegt te noemen, zóó ook mijn proza-compositie's *niet* de bedenkselen zijn eener nu eens zús en dan weer zóó willen kunnende uiterlijke Mensch-verschijning maar integendeel evenzeer stammen uit dat diepste, dat absoluut menschlijk-levende alles ziende en begrijpende wat de Geest is, de verpersoonlijkte Levenskracht, die met al zijn eigenaardige individueelheden, toch in verband blijkt te staan met een nog verdere en nog diepere Geestlijke Wezendheid, die achter allen en alles schuilt, en het Eenig waarlijk Zijnde is, en die soms in enkle persoonlijkheden doordringt, en dan als Schoonheid of volstrekte Waarheid in door anderen waarneembare Vormen rijst. En in die Enkelingen gebeurt dat want kan dat gebeuren, omdat *zij* slechts van binnen daar haarfijn-subtiel genoeg voor zijn georganiseerd. Op de redactie-vergaderingen dus, zeg ik, bleef mijn innerlijkste overtuiging over wat waarachtig-dichterlijk want psychisch echt gevoeld en juist, want zuiver precies gezegd moest heeten altijd de overhand behouden, maar als ik dan weer terug op mijn kalme studeerkamer was gekomen, ging ik menigmaal, met mijzelf alleen, mij diep-in afvragen:

'Hoe zal het in de verre Toekomst met de Nederlandsche Poëzie moeten gaan? Ik zelf ben geen vruchtbaar auteur: ik voel wel altijd een stillen psychischen Aandrang ver in mijzelf, maar al heb ik van kindsbeen een sterken vasten Wil bezeten, die zich nog nimmer van het spoor liet brengen, toch blijk ik even weinig vlug-loopend in mijn dichtvermogen te zijn, als ik dat door al jaren heen, in mijn praten ben geweest. Want ik wil altijd alleen haar-fijn precies uitdrukken wat er in mij leeft - ik houd niet van vage à-peu-près - en wat ik dan waarachtig sterk voel. En als ik vroeger eindlijk iets op het papier heb weten te brengen, waar ik zelf vrijwel tevreden mee durfde wezen, omdat mijn Binnenste mij toefluisterde dat het waar was en goed-gezegd en ik kreeg het dan ergens geplaatst, wat mij toen slechts uiterst zelden gelukte (want de

redacties wien ik het destijds aanbood, haalden er meestal de schouders over op en deden mij weten, dat het te "gebrekkig van vorm" was en "te moeilijk om te verstaan", of ook wel meldden zij mij kortweg, dat het niets beteekende) dan bleek het publiek er niet op te letten, dus er niet om te geven, en de couranten schreven er van, dat het beter zou geweest zijn, als dit "onverstaanbare" niet ware geplaatst[1].

Ja, de Pers van die nog zoo kort geleden jaren vond alles wat ik schreef "mal", evenals de meeste redacties, als ik iets bij hen instuurde, en nu heb ik wel mijn eigen tijdschrift weten op te richten, maar mijn redacteuren vinden wat ik tegenwoordig schrijf evenmin iets bijzonders. Zij hooren het met een zacht-twijfelenden glimlach aan, als ik het op de vergadering voorlees, en zij zwijgen dan - het kan hun blijkbaar met schelen, het maakt geen indruk op hen, maar wordt natuurlijk geplaatst, want ik ben een der redakteurs. En zij meenen dus vermoedelijk, dat die redacties van andere bladen, niet zóó volstrekt ongelijk hebben gehad in hun weigeringen, als ik mij natuurlijk verbeelden moet.

Maar ik kan nu ten minste geplaatst krijgen wat ik in mij voel omhoog stuwen en dat dan een proza opstel wordt of een gedicht, en wat ik volstrekt niet schrijf om mijn eigen naam gedrukt te zien, want wat heeft men daar eigenlijk ten slotte aan? doch alleen omdat mijn Binnenste mij duidelijk zegt, dat ik iets vermag te doen op de Aarde, n.l. mijn diepst-verborgen geestlijk Weten en Denken te schenken aan de Wereld, die in letterkundig opzicht, ik voel dat zuiver-sterk, een beetje in de war is op dit moment.'

Ik gaf hier van mijzelf uit, die er alleen van op de hoogte kan zijn, een anderen, maar meer historisch-waren blik op den allereersten Nieuwe Gidstijd, en hoe het daarin toeging, dan zooals vele latere die slechts op den schijn kunnen afgaan, hem zoo dikwijls willen voorstellen en er dan op schrift of mondeling over praten in het publiek. Ondanks het diep-in psychische

1) Zoo, van 1880-85, oordeelden de in letterkundig opzicht heelemaal van de wijs zijnde persmenschen over mijn allereerste verzen, die nu zoo mooi heeten, evenals bv. over mijn bekende Inleiding tot Jacques Perk.

kontrast, dat tusschen de anderen en mijzelf bestond - ik bleef altijd eender, konsekwent mijn eigen van binnen-uit stijgenden psychischen Weg volgend, zij echter bleken nog eenigszins vaag van psychisch aanvoelen en Inzicht en dus wisselend van innerlijkste Geest en bedoeling te zijn - zooals dat later allerduidelijkst uit hun levensloop is gebleken - en ik moest dus die verschillende meeningen in de vergaderingen met mijn inwendige Stille Kracht zamen zien te brengen en in het eeniggoede spoor blijven leiden, tot er eindelijk in een paar hunner een diepe Wreveligheid begon te rijzen - ik bleef natuurlijk altijd staan bij wat ik in mijn eigen vak, de Letterkunde, beter wist dan zij, omdat ik daar van mijn jongenstijd zakelijk en psychisch in gestudeerd had, - een inwendige wrevel, herhaal ik, in dat geestlijk, want diep van binnen, onharmonische gezelschap - en de boel tenslotte uit elkaer vloog, zonder dat er echter stellige ruzie ontstond. Want daar was ik over het geheel te rustig voor; al was ik een bedaard hartstochtlijk van binnen uit willende, ik ging steeds stillekens mijn gang veelal gelaten zelfbeheerscht, omdat ik een lid was der óók altijd bezadigd te werk gaande familie Kloos, ofschoon ik tegelijkertijd aan den andren kant, want van de zijde mijner goede Moeder, die nog slechts 28 jaar oud, gillend van wanhoop is moeten sterven, jammrend om mij, het zwakke kind, dat zij in deze zonderlinge Wereld achterlaten moest - zij was haar heele leventje door, beurtlings diep-melancholisch en vroolijk-luchtig geweest - terwijl ik door mijn afstamming zeg ik, uit mijn over-teedere en lichamelijk-uiterst fijne en zwakke Moeder een innig-geestlijke passie bezit, die vroeger wel eens een heel enklen keer, tot uiterlijke drift van woorden is gekomen, ofschoon daar toch altijd een diepere grond van waarheid in school, en die mij gelukkig ook thans nog, zij het volkomen geëquilibreerd, diep-in eigen blijft. En door de vermenging in mij van die twee temperamenten - de Kloos'en zijn van Duitsch-Hollandsche afkomst, terwijl de familie mijner Moeder, die gedeeltelijk van boven het IJ kwam, en voor het andre deel Fransch was, - reeds toen ik een klein kind was, bestond er geen enkel lid meer van - heb ik mijn begripsmacht en sterke ziening, en tevens een diep-hartstochtlijke gevoelsmacht geërfd, die mij veelal elk ding krach-

tiger en fijner, dan de doorsneê-menschheid, dit vermag, doen gewaarworden en mij ook soms een blik in de Toekomst gunnen in de literaire tenminste - (de vader mijner moeder († 1845) was voor zijn tijd een ernstig literair-geschiedschrijver, die eenigermate op de hoogte van de heele Wereldletterkunde was en ook op zijn eigen manier een klassicistisch dichter; twee zijner werken heb ik in mijn bibliotheek staan) een blik, herhaal ik, die scherp-ziender blijkt te zijn geweest, dan die der velen nu vergetene recensenten van na '80, die het er maar altijd weer over hadden, dat De Nieuwe Gids geen lang bestaan zou kunnen houden, want dat de oprichter geen begaafdheid en zelfs geen enkele voortreflijkheid bezat. Ja, ik heb ook in mijn verder leven altijd stil-sterk moeten vechten tegen het dilettantisme, tegen alles slechts van hooren zeggen wetende en dus verkeerd ziende lieden, maar langzamerhand begon de nieuwe beweging het te winnen want teekende zij zich voor de verstandige Objektieven tenminste, hoe langer hoe duidelijker af, omdat ik mijzelf kon blijven handhaven tegen alles en allen haast in, zoodat mijn tijdschrift nu reeds 47 jaren mocht blijven staan.

Doch ik verhief noch verhef mij daar ooit naar buiten of van binnen op en het heeft ook nooit in mijn aard gelegen, om mij voor ‘groot’ te houden, en dienovereenkomstig te gaan doen en beslissen, neen alleen mag ik mij vredig-bewust zijn, dat ik reeds 50 jaar geleden, de naderende betere Toekomst onzer Nederlandsche Letteren ging verwachten want geheimzinnig psychisch vóórvoelen, evenals dit ongeveer in dienzelfden tijd het geval met Lodewijk van Deyssel is geweest. En wat ik destijds reeds zag komen, heb ik sinds dien levenslang met mijn eigenen verren Wil gestreefd naar ons toe te halen en te bestendigen door mijn kritische beschouwingen, die altijd de Waarheid zeiden, en ook evenwichtig bleven, schoon zij onzen landgenooten van voorheen, die altijd en in alles, behalve tegen ons, de Jongeren dier dagen, allerzoetsappigst-prijzend spraken en deden geregeld door te heftig leken, schoon een redelijk mensch, die ze nu overleest zooals mij wel eens blijken mocht, verbaasd zich af gaat vragen: ‘Was dàt nu zoo bar?’

Want wat men in het vorige geslacht, bij het lezen van

boeken, veelal deed - ook de altijd bestaan blijven zullende Busken Huet leed daar nog te veel aan, - men moet literaire kunstwerken geenszins opvatten als in essentie abstrakte verzekeringen en beweringen over het een of ander, waar dan als het ware, wat jus van 'fraaie letteren' over heen is gegoten, die de stevige droge biefstuk daaronder wat lekkerder maakt, want bij het eerste proeven malscher lijken kan doen. Immers die saus is niets anders als doode woordenrhetoriek, die tot de innerlijke sappigheid van het kunstwerk niets afdoet, hoe gevoelig of glad-fraai het uiterlijk moge schijnen.

Neen, het boek zelf, dus de kern er van of datgene wat de inhoud heet, moet zelf gloedvol-psychisch zijn, omdat alle echte literaire kunstwerken, als levende geheelen, waarachtig bloedvol levende dus niet abstrakte, uit de scheppende Ziel des Kunstenaars stijgen, en de eenig-ware Kritikus, hij die uit zichzelf gaat want wil beoordeelen en dit ook kan, heeft bij dat oordeelen dus te beginnen met naar die psychische Kern met zijn eigene onbevooroordeelde Psyche gemoedelijk te duiken, om haar te proeven te krijgen, onbewust niets anders willend en zoekend onder het lezen, altijd door. Zoo heb ik zelf altijd bij het verzen lezen gedaan, en zoo behoort het ook te geschieden bij het keuren van 'romans', ja bij alles wat de kritikus onder oogen neemt, om er met eindlijke zelfverzekerdheid over te beslissen en dan te gaan schrijven.

Konden en wilden dan alle recensenten op die eenig-geldende manier hun rol beoefenen, en waren zij dus buitendien psychisch fijn-georganiseerd genoeg, om daartoe in staat te blijken, dan zou men niet zoo vaak allerzotste meeningen over literaire scheppingen en geschriften hooren, die op alle wezenlijke Weters want diepe Proevers en Voelers en Denkers, slechts den stilkomischen indruk kunnen maken, dat de slechts weinig-psychisch ontwikkelde en nagenoeg niets ziende, dus slecht onderrichte recensent zich zelf voelt staan hoog boven serieuse auteurs, die geen volzin, ja geen enkel woord ooit definitief opschreven en in druk lieten bestendigen, als niet hun verste Binnenziel, in dit woord was gaan leven, en hun geheel en al onbevangene Geest, het er bovendien blijvend mee eens zou kunnen zijn.

Ja, de Kritikus moet beginnen met het literaire Kunstwerk tot in de diepste Diepte er van psychisch te doorvoelen en dán eerst, als hij in die soms moeilijk zijnde beslommering geslaagd is, mag hij de pen opnemen en schrijven wat hij er van vindt.

Zóó heb ik zelf steeds, kan ik zonder dwaze verwaandheid zeggen, bij het, door mijn Achterwezendheid, mijn psychische Fijnte bestuurde goedvindend of afkeurend oordeelen gedaan, dat reeds op mijn 20e jaar, uit me omhoog ging komen en zich nu reeds drie-en-vijftig jaren voortzetten bleef. En zoo gebeurde dit dus ook weer bij het onbevangen in mij opnemen, bladzij voor bladzij van Coolen's Boek en kwam ik toen tot de slotsom, waarmee ik deze studie begon.

Coolen's episch verhaal - men voelt een voortdurend gelatene, evenmatige sterke vloeiing van geestlijke waarachtigheid er doorheen want ook er onder stroomen, - is de groot-gehouden, maar toch niet abstrakte want hier en daar fijn-gedetailleerde psychologische geschiedenis van een natuurlijk levend en inwendig voelend mensch, die uit zijn aard volstrekt niet slecht of laag, maar wel van uit zijn diepste Psyche energiek is handelend, ook tegen-in de in algemeen-praktisch opzicht heilzame maar toch niet absolute want telkens wisslende wetten, waar de doorsnee menschheid door wenscht te worden geregeerd. En de menschheid heeft gelijk er in, dat zij dit wenscht te worden gedaan. Want anders zou de Wereld weer een chaos worden, waarin ieder de macht heeft om te moorden en ook te stelen zooals dit hoogst-waarschijnlijk in de aller-primitiefste tijden van ons geslacht het geval is geweest.

Ondanks den zonderling-suggestieven titel van dit Boek, wordt de moord hier echter volstrekt niet verdedigd, neen, alleen maar wordt uit de verte voelbaar gemaakt, dat alles hier op de Aarde behalve het psychisch Zuivere en ware verderflijk is, want dat wij hier, voor al het overige, leven in de telkens weer anders zich voordoende Relativiteit, en dat wij hier dus in zedelijk opzicht mogen oordeelen over niets, voordat men alles, ook het Diepste, van anderen weet.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XV.

Apropos van critiek.

Sinds een paar jaren verschijnt er in ons land een *Critisch Bulletin,* onder redactie van Anthonie Doncker.

De lezers weten, wat dit is? De hr. Anthonie Doncker, kennisgenomen hebbende van velerlei critiek, is tot de conclusie gekomen, dat daaraan nogal eens iets hapert, en vormde het goed-gevoelde plan, de Nederlandsche critiek te ‘saneeren’, dit is, haar te ontdoen van alle ongewilde elementen, en haar dus volkomen gezond te maken.

Laten we eens nagaan, door welke bijmengselen critiek onzuiver wordt gemaakt.

Door sympathie voor den betrokken schrijver.

Door antipathie tegen hem.

Door jaloezie.

Door dankbaarheid.

Door rancune.

Door een vooropgezette opinie, wegens vroeger werk.

Door geen, of niet voldoende kennis te nemen van het te recenseeren boek.

Door wraakzucht.

Door vijandschap.

Door de appreciatie of depreciatie van den schrijver als mensch over te brengen op zijn werk.

Door partijgeest.

Door al of niet instemming met den *geest* van het werk (de religieuse of atheïstische, de fascistische of communistische.)

Door eerbied of vergoelijkende gezindheid jegens positie, ziekte of ouderdom.

Door speciale genegenheid voor den auteur. (Kennis of vriend.)

Door persoonlijke afkeer van hem, daar hij een tegenstander of een vijand is, of een vijand van een vriend, of omdat hij eens een vriend of vriendin beleedigd heeft, of den criticus-zelf niet genoeg gewaardeerd.

Ziehier, publiek, *vijftien* oorzaken, die de critiek kunnen vertroebelen, en die het, helaas, in vele gevallen ook *doen.* En die, - wederom, helaas! nog met vele andere oorzaken aangevuld kunnen worden, als daar zijn: persoonlijke omgang; om den wille van de smeer den kandelaar lekken; om een eventueelen wederdienst te erlangen, enzoovoort, enzoovoort.

De hr. Anthonie Doncker heeft met al deze euvelen *tabula rasa* willen maken. En heeft een schaapskooi opgericht, waarin al de wolven der critiek, als zij *daar* maal eenmaal binnen zijn, plotseling veranderen in sneeuwwitte lammeren, wien de eerlijke argeloosheid uit de onschuldige oogen kijkt!

Gelooft gij, lezers, - dat de eerlijkheid der critiek *aan een plaats is gebonden?*

Gelooft gij, dat het Critisch Bulletin u een *volmaakt zuivere, volmaakt objectieve critiek* garandeert, in tegenstelling met andere tijdschriften?....

Vertrouwensvolle, naïeve lezers, - gelooft gij dat?....

* * *

Ik heb eens als kind een aardig sprookje gelezen. Het heette: Het land van het geluk. De menschen, die daar vertoefden, waren inderdaad volkomen gelukkig, doch.... moesten, alvorens er binnen te mogen, een operatie ondergaan aan hun hart, waaruit alle zaadjes (die soms tot een heele plant waren uitgegroeid en vertakt) van leelijke eigenschappen moesten worden verwijderd. En zóó, bevrijd van egoïsme, van haat en nijd en jaloezie, van toorn en afgunst en hoovaardij, met een volmaakt gezuiverd hart, betraden zij Het land van het geluk.

Wanneer Anthonie Doncker zijn doel had willen bereiken, dan óók had hij van tevoren, éér zijn critici de blanke hallen van het Critisch Bulletin mochten binnengaan, hen moeten opereeren, en ontdoen van overtollige gal en overtollige zoetheid, had hij hun hart moeten zuiveren van vooropgezette meeningen, en enge

bekrompenheid, van valsche voorstellingen en bittere verbetenheid, van vriendschap en vijandschap, van liefde en haat, van expresse gemeenheid en onopzettelijke subjectiviteit.

Anthonie Doncker heeft dat niet gedaan. Hij vertrouwt voldoende op den louterenden invloed van zijn orgaan, *omdat* er een etiket zit opgeplakt, dat hier en nergens anders de critiek volkomen gezond moet worden genoemd.

Een vorig maal toonden wij reeds aan, dat de hr. Anthonie Doncker-zelf in zijn critiek verre van objectief moet worden genoemd. Bovendien: kent de hr. Doncker, al zijn medewerkers persoonlijk, en staat hij ons voor hun integriteit en hun volstrekte onafhankelijkheid borg? Garandeert hij ons, dat hij van elk hunner in het bizonder *weet,* dat zij vrij zijn van naijver en wrok, van afkeer en genegenheid, en dat hun critiek den toets der meest volstrekte onpartijdigheid kan doorstaan?

Zoo neen, - en natuurlijk kan hij het niet, dit ware het bovenmenschelijke van hem gevergd, - wat voor beteekenis heeft dan het Critisch Bulletin? Wat voor nut doet het, wat heeft het, boven andere tijdschriften, vóór?

De critici, behept met een der verkeerde eigenschappen of neigingen, hierboven gesignaleerd, zullen deze niet opeens afleggen, ook al schrijven zij in het Critisch Bullettin. Neen! evenmin als een fraai encadrement de zuivere kunstwaarde van de schilderij, die het omsluit, bepaalt, evenmin is de omheining van het Critisch Bulletin ons de garantie, dat de recensenten bij hun intreden in dit heilige huisje, op den drempel daarvan al hun partijdigheid en vooroordeel, al hun animositeit of hun voorkeur zullen hebben afgelegd.

Want.... en *hier komt het op aan:* in den criticus-zèlf zit, al of niet, de eerlijkheid, de betrouwbaarheid, de onkreukbare vlekkeloosheid, de karaktervastheid, de objectiviteit, die zijn critiek volkomen aanvaardbaar maakt. De criticus van strikte integriteit schrijft *in wèlk orgaan* ook, met dezelfde onaantastbare, gezonde zuiverheid, en dus zal hij dat óók doen in het Critisch Bulletin, maar *niet* natuurlijk, omdat dit toevallige maandblad hem immuun maakt tegen verderfelijke, onopzettelijke, of opzettelijke of pathologische onzuiverheid.

De hr. Anthonie Doncker heeft het natuurlijk zeer goed bedoeld, doch met zijn tijdschrift doet hij het publiek een belofte, die hij niet in staat is in vervulling te brengen.

* * *

Overigens is de hr. Doncker niet de eerste, die de critiek in Holland heeft willen saneeren, heeft willen ontdoen van kliekjesgeest en *admiration mutuelle* en vooroordeel, - het was De Nieuwe Gids, die in 1885 deze taak op zich nam, die inderdáád door zijn voorbeeld, zijn leering en zijn productie, de Hollandsche critiek op een hooger peil heeft gebracht, die in de brochure De Onbevoegdheid der Hollandsche Critiek aantoonde wat er aan ontbrak, en die nu reeds 45 jaren lang het hooge standpunt heeft gehandhaafd, om in zijn critiek *boven* alle partijen te staan, te oordeelen zonder aanziens des persoons, elk het zijne te geven, en *alle* richtingen te tolereeren, *mits* er, wèlke partij of wèlk geloof men ook aanhangt, *waarachtige kunst* worde gegeven.

Anthonie Doncker is dus niet de eerste, ook is hij de eenige niet. In De Haagsche Post van 30 Augustus 1930 komt Mr. C.P. van Rossem in een krachtig en onafhankelijk geschreven stuk op, tegen het 'verfoeilijk critiek-beroep', waarbij de eerste de beste 'criticaster' 'reputaties besmeuren' mag, 'broodwinningen in den grond werken', terwijl hij geen 'enkel bewijs van kundigheid behoeft te hebben afgelegd', er hem niet gevraagd wordt naar 'proeven van persoonlijke bekwaamheid, en hij de 'parasiet is, die leeft op het hartebloed van moeizame scheppers'. Een fier en nobel geschreven stuk, en dat waarschijnlijk wel velen uit den dommel zal hebben gewekt en tot nadenken gebracht!....

En in De Amsterdammer van 9 Mei 1923 werd door Mr. J.A.N. Patijn, Burgemeester van 's-Gravenhage, reeds geschreven:

'Het is (in de pers) een voortdurend proces van eenigszins scheeve voorstellingen; het eene misverstand wordt opgehelderd, het volgende geschapen, verdachtmakingen worden neergeschreven; ergernis gewekt bij wie onrechtvaardig wordt beschuldigd' in een stuk, dat getuigde van een scherp inzicht en een groote mate kennis van zaken.

JEANNE REYNEKE VAN STUWE.

Goethe in Holland.

De belangstelling, die het Goethe-jaar in Nederland ondervindt, is enorm. Niet alleen gaven schier alle tijdschriften en bladen artikelen, beschouwingen en afbeeldingen, werden er radio- en andere lezingen gehouden, maar ook hebben er verschillende uitgaven het licht gezien, die niet alleen voor òns land, maar ook over de grenzen belangrijk zijn.

De wakkere firma Meulenhoff te Amsterdam en te Leipzig kwam voor den dag met een zeer overzichtelijk leven van den literairen gigant. ‘Goethes Leben und Wirken in Urkunden’, bewerkt door Prof. Dr. E. Zeltweker. In deze keurige uitgave, op goed papier gedrukt, krijgen we eerst Goethe's leven ‘in schaduwbeelden’: silhouetten van zijn vader en moeder en van hemzelf op alle mogelijke leeftijden, - een bizonder gelukkig idee! Ook verder is het boek met tal van goed-geslaagde illustraties verlucht. De samensteller is het niet in de eerste plaats er om te doen geweest, ons *den dichter* nader te brengen (de dichter is reeds lang 's werelds eigendom), maar *den mensch.* En zoo heeft hij Goethe's leven in tweeënveertig tijdvakken verdeeld, en in elk dezer tijdvakken toont hij ons den levenden, menschelijken Goethe, zooals hij door brieven, bescheiden, gesprekken en persoonlijke documenten blijkt te wezen. De reusachtige arbeid, dien Prof. Zellweker zich voor deze uitgave heeft getroost, is niet vergeefsch geweest, want ieder, die belang stelt in Goethe (en wie doet dit niet?) zal ongetwijfeld, naast Goethe's werken, ook dit boek willen bezitten, tot nader begrip van dit, aan alle tijden behoorend genie.

Bij dezelfde firma verscheen ook het eerste deel van Goethe's Faust, in handig formaat, en geïllustreerd met de oorspronkelijke teekeningen van Delacroix, die in de eerste Fransche vertaling van Faust verschenen (1828.) Goethe-zelf was met deze teekeningen zeer ingenomen, en zeide er zelfs van, dat de kunstenaar zich zóó goed in de situaties had ingedacht, dat hier en daar zijn eigen voorstellingen werden overtroffen.

De Wereldbibliotheek bracht in vertaling van Dr. Herman Wolf van Goethe's proza: brieven en gesprekken, een hoogst interessant werk over Goethe's Wereldbeschouwing en Levenswijsheid. Door

Goethe's eigen uitingen leeren wij zijn ontwikkeling als denker kennen, komen wij op de hoogte van Goethe's denkbeelden over de natuur, den mensch en het leven, de kunst en den kunstenaar, en den godsdienst, terwijl spreuken en aphorismen ons in scherpe, fijne ommelijnen, Goethe's ideeën over veel en velerlei openbaren. Een chronologisch overzicht en aanteekeningen completeeren dit belangrijke en studieuse boek op gelukkige wijze.

Vermeld moet hier ook nog in het bizonder worden een grondige en buitengewoon interessante studie: *Goethe in Holland,* die Prof. J.H. Scholte van Amsterdam, het licht deed zien. Deze, in het Duitsch geschreven essay is een *Sonderdruck* der ‘Mitteilungen der Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und zur Pflege des Deutschtums.’ Prof. Scholte heeft een nauwkeurig onderzoek ingesteld, welken invloed Goethe op de Hollandsche auteurs van heden of verleden heeft gehad; hij heeft zijn bevindingen daaromtrent gerangschikt tot een belangwekkend overzicht, en wij zijn den Hooggeleerde dankbaar, voor de enorme moeite, die hij zich heeft getroost, voor den ijzer, waarmee hij zijn nasporingen heeft volbracht, en voor de alleszins waardeerbare wijze, waarop hij ons het resultaat van zijn studie heeft voorgelegd. Deze beknopte uitgave bevat een grooten rijkdom aan gegevens, die elken Goethe-student ten goede kunnen komen, en door het algemeene letterlievende publiek ten zeerste zullen worden gewaardeerd. Wij heeten deze kleine, maar voor ons Hollanders kostbare brochure dan ook van harte welkom, en wenschen haar onder de thans in Duitschland honderden Goethe-uitgaven, gaarne een opgemerkt plaatsje toe.

N.G.

Het radio-jaarboek.

‘De Radio is een der machtigste cultureele opvoedingsmiddelen van onzen tijd, en zij zal dit steeds meer worden’, deze uitspraak is van niemand minder dan van onze humanen, ruim-inzichtigen, in alle ontwikkelingsverschijnselen belang stellenden Minister van Staat, Dr. J.Th. de Visser, die tevens Voorzitter is van den Radio-Raad.[1)]

1) Zooeven bereikt ons het ontstellende bericht, dat Zijne Excellentie, Minister de Visser, overleden is.

Het Radio-jaarboek voor 1932, uitgegeven door A.J.G. Strengholt te Amsterdam, en samengesteld door E.P. Weber, Secretaris van den Radio-Raad, die de medewerking heeft verkregen van alle radio-autoriteiten, is een lijvig boekdeel geworden, dat geïllustreerd is met honderden portretten en andere afbeeldingen, en ons inlicht over alles wat in verband kan worden gebracht met een der grootste uitvindingen der 20e eeuw en een der nuttigste instellingen. We worden op de hoogte gebracht van de techniek, en leeren hóezeer deze zich in de laatste tientallen jaren ontwikkeld heeft. Meen echter niet, dat deze uitgave alleen 'graue Theorie' geven zou. Integendeel, menschen van den meest uiteenloopenden aard, ouden, jongen, kunstenaars, particulieren en belanghebbenden, - iedereen kan er iets van zijn gading in vinden.

Wij wenschen dit boek een wijde verspreiding toe, want de Radio is geen ding van vermaak in de eerste plaats, men zou haar kunnen noemen: 'een volksopvoedster bij uitnemendheid'.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Zooals algemeen verwacht werd is de oud-maarschalk Hindenburg opnieuw gekozen tot president van het Duitsche Rijk en, 85-jarig man, heeft hij zijn gewichtig ambt voor een nieuwe periode, welke zeer waarschijnlijk niet lang zal duren, hervat. Doch op een voorwaarde, welke zijn nationaal-socialistischen tegenstander Adolf Hitler niet geheel onaangenaam kan zijn. Het feit, dat deze bij de jongste stemming 13 millioen Duitschers achter zich vond om hem op te stuwen naar den Rijkszetel, en het nog meer beteekenend feit, dat de Rijkspresident een noodverordening onderteekende, eerste belangrijke daad van zijn opnieuw opgevat rijksbestuur, waarbij alle op militaire leest geschoeide organisaties der 'Nationaal-Socialistische Duitsche arbeiderspartij' ontbonden en verboden werden verklaard, deed hem den wensch te kennen gegeven, dat nu ook een eind zou worden gemaakt aan gelijk-geformeerde organisaties der tegenpartijen. Het is niet de stijl van een afgetakelden grijsaard, wel van een man die nog staal in zich voelt, waarin de Rijkspresident den desbetreffenden brief aan minister Groener schreef: 'De verordening van 13 April 1932, waarbij de S.A. en S.S. verboden worden, heb ik afgekondigd, nadat gij mij met klem de moeilijkheden van den politieken toestand had uiteengezet, en de afkondiging van deze verordening als absoluut noodzakelijk hadt gekenschetst voor de veiligheid der staatsautoriteit en nadat de rijksregeering eenstemmig uw voorstel had gesteund.'

'Intusschen is mij onder overlegging van bewijsmateriaal

meegedeeld, dat dergelijke organisaties als die, welke verboden zijn, ook bij andere partijen bestaan. In de vervulling van mijn plicht van een onpartijdige uitoefening van mijn ambt en gelijke toepassing der wetten, moet ik eischen, dat - indien dit juist is -, ook deze organisaties een gelijke behandeling zullen treffen.'

'Ik zend u hierbij het mij toegezonden materiaal met het verzoek, het met dezelfde ernst te onderzoeken, als waarmee ik uw voorstel heb onderzocht en mij spoedig het resultaat van uw onderzoek in een voorstel te doen toekomen.'

Hij bewees daarmee zijn tegenstander een dubbelen dienst: ten eerste verzwakte hij daardoor de partijen, welke die der Nationaal-socialisten niet bepaald vriendelijk genegen zijn, ten tweede hielp hij Hitler af van een machtsvertoon, dat hem op den duur te lastig en te kostbaar zou zijn geworden. Natuurlijk blijft de geest levend, waarin dertien millioen Duitschers in Adolf Hitler den man zien, die het Duitsche rijksbestuur naar het door Mussolini gegeven voorbeeld zal hervormen. Het verbod kan nu aan de 'Nazi's' slechts het aureool der politieke verdrukking schenken. Vier honderd duizend man tamelijk wel gewapende troepen zijn niet door een 'vodje papier' weg te werken. Het zijn voor een groot deel werkloozen, die in de organisatie der 'Nationaal-socialistische arbeiderspartij' van de straat werden gehouden onder het voorgeven, dat zij heilzaam konden zijn voor de toekomst van het Duitsche rijk, wanneer dit maar eenmaal uit den invloed van het Pruisische systeem was los gewerkt, maar tevens bestonden deze vechtorganisaties voor een belangrijk deel uit jonge heethoofden, stuurlooze communisten, echte huurtroepen grootendeels, die den eersten den besten 'condottière' zouden volgen, als deze hun eenige staatkundige buit in het vooruitzicht stelde. Voor Hitler en diens naaste omgeving zweeft die buit nog voor het toehappen uit, gelijk een bos hooi, zóó gebonden, dat het trekdier er voortdurend door verlekkerd wordt, zonder in staat te zijn het te genieten*). Is dit verbod, zooals Hitler beweert, uitgekomen

*) De kort daarop gevolgde verkiezingen in Pruisen en elders hebben echter bewezen hoezeer een volkomen overwinning van den Hitleriaanschen geest in geheel Duitschland aanstaande is.

op het te kennen gegeven verlangen van de Fransche regeering? Zeker is, dat Frankrijk een Hitleriaansch Duitschland niet kan gebruiken in zijn machtsysteem, en er daardoor van een 'ontwapening' aan dien kant nog minder zou komen dan nu, wanneer deze Duitsche Mussolini eens waarlijk aan gene zijde van den Rijn de rol ging spelen, welke de Italiaansche dictator te Rome met zooveel succes heeft gecrëeerd.

Daarom is het van belang te vernemen hoe Adolf Hitler de toekomst van het Duitsche volk ziet: een Duitsch staatsman, schreef hij ongeveer in de 'Völkische Beobachter', zal er naar streven het aanwezige socialistische element en het nationale te herscheppen tot een nieuwe volksgemeenschap. Immers de toekomst van het Duitsche volk is ten sterkste bedreigd, indien er niet in plaats van het tegenwoordige democratische parlementisme opnieuw een sterk gezag opkomt, dat leiding geeft. De eenige duurzame waarborg voor het Duitsche economische leven bestaat in twee factoren: in eigen grond en bodem en in de werkkracht en bekwaamheid van het Duitsche volk. De strijd tegen het Bolsjewisme als internationaal gevaar is practisch de strijd voor een organisch-opgebouwden volksstaat, die in den boerenstand zijn fundament, in den middenstand evenwel de brug bezit, waarover de menschen zich langzaam tot een hooger peil naar boven kunnen opwerken. In een werkelijk gezond volkslichaam is de burger er niet voor het economisch leven en dit er niet voor het kapitaal, maar dit moet het economisch leven dienen, en dit laatste het volk.... Alle pogingen om de positie van Duitschland in buitenlandsch politiek opzicht te verbeteren zijn hopeloos, zoolang niet op binnenlandsch-politiek terrein het Duitsche volk tot een gezonde gemeenschap is samengeklonken.'

Ziehier, verkort, een deel van Hitlers politieke toekomstmuziek. Wie zou er niet zijn partij in willen meespelen, die er iets meer in ziet dan de gewone frasen van een politieken boerenbedrieger? De toestand van het Duitsche volk, zoowel als van welk ander volk ook, hangt af van de kakophonie, waartoe wat men voorheen 'het Europeesche concert' noemde, is vervallen, en zelfs de hemelkoren, waarvan Vondel spreekt, kunnen er op dit oogenblik geen harmonie van maken.

Harmonie?! Zoolang de Fransche chauvinisten, Briand gestorven, met alle macht aan hun hegemonie over dit jammerlijk werelddeel en daarmee over de heele kapitalistische wereld blijven vasthouden? Daar zou dan opnieuw te Genève een bijeenkomst van de Ontwapeningsconferentie plaats vinden, doch Tardieu had een aardig plannetje om haar met behulp van een Engelsch-Fransch onder-onsje te doen mislukken in een soort van twee-ledig eenheidsfront voor een Donau-tolunie, waarvan Duitschland, zoowel als Italië zouden worden uitgesloten. Het onder-onsje mislukte, moest mislukken omdat twee mogendheden als Italië en Duitschland er niets voor voelen om haar z.g. 'meestbegunstigingsrechten' voor de Donaulanden prijs te geven. Toen er eindelijk te Genève over dit plannetje, dat volgens de Engelsche 'Financial News' elk mogelijk-denkbare fout bevatte, immers een product van het kortzichtigste Fransche chauvinisme gesproken werd, was het de oude Venizelos, die in naam van het tenminste even hulpbehoevende Griekenland, de groote mogendheden bezwoer onder elkaar vrede te sluiten, wijl *zij* het zijn, die het internationaal wantrouwen doen voortduren en de staten van Oost-Europa, op welker economische redding zij beweren uit te zijn, naar den afgrond drijven.

Niettemin is het geen blijk van overdreven optimisme, wanneer men erkent, dat er in de zoogenaamde ontwapenings-beweging eenig schot schijnt te komen, Frankrijks tegenwerking ten spijt. Van Amerikaansche zijde wenscht men de gevaarlijkste aanvalswapenen der landmacht: tanks, verplaatsbare kanonnen van 155 mm, en den gevreesden gasoorlog verboden te zien. Natuurlijk heeft de Fransche wapen-industrie, welke de Fransche regeering tot haar gevangene heeft gemaakt, daarvan niet terug. Althans zoo weinig, dat de tegenwoordige Eerste minister Tardieu nog eens voor den dag kwam met het volkomen zinlooze voorstel om aan een internationale legerorganisatie het recht te geven wèl van dergelijke aanvalswapenen gebruik te maken om een aangevallen staat te beschermen. Uitgaande van de vrees, - zoo de waard is vertrouwt hij zijn gasten - dat, welke staat ook, toch in het geheim tanks en zwaar geschut zou kunnen vervaardigen, noemde

hij het immoreel, dat de ontwapeningsconferentie eenig volk de middelen ter verweer zou ontnemen zonder afdoende internationale bescherming. Hij bedoelde natuurlijk, ofschoon hij dit niet zei, dat die internationale bescherming steeds onder leiding van het Fransche militairisme zou geschieden. Immers hij liet na te kennen te geven hoe dit internationale oorlogsmateriaal zou moeten worden opgeborgen en hoe het tot welke bescherming ook in het internationale belang zou kunnen worden gebezigd?

Hoeveel logischer, hoeveel juister was het standpunt van den Soviët-gedelegeerde Litwinov, die er met nadruk op wees, dat het hier minder moest gaan om een qualitatieve dan om een quantitatieve vermindering der algemeene bewapening, in dien zin, dat legers van niet meer dan 30.000 soldaten voorloopig onverminderd zouden mogen blijven voortbestaan, terwijl de grootere legers naar gelang van hun sterkte met 5 tot 50 per honderd man zouden moeten worden verminderd. De Soviët-regeering was bereid om dit met eigen leger te doen - op de helft verminderen - indien andere zwaar-gewapende mogendheden daarmee overeen stemden. Eenstemmig is de algemeene commissie der ontwapeningsconferentie tot de uitspraak gekomen, dat de vermindering trapsgewijs, doch progressief zal moeten worden verwezenlijkt met redelijk op elkaar volgende tusschenpoozen, nadat de tegenwoordige conferentie de eerste beslissende étappe van algemeene wapenings-vermindering tot het laagst mogelijke peil zal hebben verricht.

Eenstemmig, maar stapje voor stapje, en in overeenstemming met de bijzondere nationale noodzaken van elk volk. Was het zoo geheel en al ten onrechte, dat Litwinov de vrees uitsprak, dat men op die manier noch het eind van de ontwapeningsconferentie, noch het begin eener wapeningsvermindering zou beleven? Dank zij een bemiddelingsvoorstel van den bekwamen minister van buitenlandsche zaken in Italië's fascistisch bewind, den jongen en energieken Grandi, waarbij werd bepaald, dat de wapenvermindering voor elk land moest uitgaan van het Volkenbondspact, doch de manier hoè onmiddellijk op practisch terrein moest worden gevonden, kwam er overeenstemming tusschen dit ‘stapje voor stapje’ van

Tsjecho-Slowakije en het door Litvinov gevreesde uitstel volgens den Griekschen kalender. Alleen waagde Japan nog een trouwens eenparig verworpen amendement om in sommige gevallen de wapenvermindering te doen overgaan in een.... wapenvermeerdering, zooals voor Japan's luchtvloot noodzakelijk wordt geacht. Alleen dit feit bewijst reeds hoeveel reden Litvinov's vrees bezit.

Het is niet alleen Frankrijk, dat de onrust der wereld levend houdt, en den Volkenbond met machteloosheid slaat. Het is ook Japan, dat bewijst dat de mentaliteit der menschheid voor het heden de idée van den Volkenbond slechts een vrome wensch doet zijn. Hoezeer hij of zijn gedelegeerden trachten klaarheid te brengen in de duistere verwarring van het Verre Oosten, het is de vrees van China en het gevaar van een sterk gewapend Japansch leger, dat niet uit Sjanghai en omgeving is weg te krijgen, welke de wapenstilstand-onderhandelingen tusschen de twee en den goed bedoelden invloed van den Volkenbond tot machteloosheid slaan. Bij oorlog is immers teveel te verdienen door alle ondernemingen, waar ook, die uit internationale onrust dividenden trekken. Op het oogenblik gaat het echter minder om Sjanghai, waarin Japan de hand in een wespennest heeft gestoken en er die wel gaarne met een goed gezicht weer zou uit trekken, dan om Mandjoekwo. Het heeft zich daar genesteld, evenals het zich heeft vastgezet, reeds jaren geleden, in Korea, en het wil er blijven. Het heeft er te veel belangen. Maar de Vereenigde Staten en de mogendheden, waarbij Engeland zich weifelend heeft aangesloten, die zich op het standpunt hebben gesteld, dat, op grond van het Kellogg-pact en het Volkenbondstractaat, geen nieuwe wijzigingen van grenzen zullen erkend worden, welke daarmee in strijd worden verkregen? Wat is er voor Japan daartegenover anders te doen dan zich uit den Volkenbond terug te treken? Reeds werd hier gezegd, dat een der fundamenteele zwakheden van dien bond ligt in het feit, dat er alle autonome volken der aarde in zijn vereenigd, ongeacht hun innerlijke beschaving en tegenstrijdige belangen. Wat kan Noord-Amerika, wat kan de Volkenbond tegen Japan doen, anders dan het te bestrijden met vermaningen en min of meer

zwaarwichtige ‘vodjes papier’, wanneer het Land van de Rijzende Zon daaraan lak heeft, en beweert zijn eigen weg te willen gaan?

Japan stelt zich op het standpunt, dat de besprekingen te Genève voldoende hebben bewezen, dat de Bond tekort schiet in begrip van de Oost-Aziatische toestanden, en zich bovendien teveel laat leiden door de inzichten van sommige kleine mogendheden en dier theorieën met terzijdestelling van wijdere gezichtspunten. Het is onwaarschijnlijk, dat Japan ook Nederland onder die ‘kleine mogendheden’ rekent, ofschoon het Nederlandsch inzicht in deze aangelegenheid Japan allerminst steunt. Zoo wordt er door de inmenging van den Volkenbond en zijn gedelegeerden nù niets anders bereikt, zegt men van Japansche zijde, dan dat het geschil of de geschillen tusschen Japan en China voortdurend worden aangeblazen.

Japan wil liever met China alleen worden gelaten. Doch dit laatste land is niet gesteld op een ‘enfin seuls’ met Japan. Het wenscht wel degelijk inmenging van den Volkenbond. Maar hoe? Maar op welke wijs? Japan zou 't liefst in den Volkenbond blijven om zijn fatsoen. Maar ten slotte is het ongestoord bezit van Mandsjoerije in zijn oog meer waard dan fatsoen. Temeer omdat het overtuigd is dat, zelfs als het zich terug trok, er weldra over de geheele wereld niet meer van nationaal fatsoen zal worden gesproken, wijl er veel kans is, dat het tot een algemeene roof- en moordpartij zal komen. Heeft het zoo geheel en al ongelijk? Er is een steeds groeiende vredesneiging onder de volken van het Westen, Noord-Amerika inbegrepen, doch hoe spoedig kan die door de kapitalistische pers tot krijgslust omslaan. Immers zij wordt niet gedeeld door hen die in den krijg op het krìjgen uit zijn. De wereld, althans een groot en zelfs het beste deel, neigt naar internationale verbroedering. Maar het nationalisme der machtige volken voelt daar niets voor, allerminst het Japansche, dat zoo dichtbij een rijke Chineesche buit ziet liggen, waarvan de bezitters door hun oneenigheid weerloos zijn. Althans nagenoeg. Door dien innerlijken tweestrijd, welke heel de wereld verdeeld houdt, is er geen uitzicht mogelijk op eenig-duurzamen vrede, en het heeft allen schijn alsof de menschheid overgeleverd is aan de

willekeur eener internationale en in het duister werkende bende, in den trant van de ‘gangsters’ in de Vereenigde Staten.

Gegeven het feit dat Groot-Britannië in Hindoestan thans slechts kan regeering met de ‘ijzeren vuist’ door het Indisch nationaal congres te ontbinden nadat het zijn leiders gevangen heeft gezet, en de wrijving tusschen Islamieten en Hindoe's metterdag gevaarlijker wordt voor de binnenlandsche rust, komen de onafhankelijkheidswil van Zuid-Ierland, en de daarmee gepaard gaande wensch om den eed van trouw aan den Engelschen koning van nul en geener waarde te verklaren, tevens met het opzet om de jaarlijksche afbetalingen van de afgekochte landpacht te staken, de ‘nationale’ regeering al heel ongelegen. De eed van trouw aan den Engelschen koning? Wie van het toch behoudend gezinde Engelsche volk zal er zich druk over maken als de Zuid-leren daarin een belemmering hunner vrijheid zien? Maar de drie millioen pond sterling, zij het dan een gekelderde sterling, kunnen de Britsche schatkist en de belanghebbenden niet missen. De twee landen kunnen economisch wederkeerig elkaar ook niet missen, en het zou er voor hen zeer ernstig gaan uitzien, indien het tot een boycot over en weer en tot een tarievenstrijd moest komen. Ziedaar een gevolg, wanneer, dank zij de opzweeping der kiezersmenigte, een geestdrijver als De Valera ergens aan het bewind komt. De Britsche regeering van het oogenblik weigert beslist zich bij de door De Valera doorgedreven eenzijdige opzegging van het tusschen de twee volken gesloten contract neer te leggen. Terwijl de quaestie van den eed van trouw desnoods door het Haagsche Internationaal Gerecht kan worden opgehelderd, is het eenvoudige contractbreuk, dat de Iersche regeering zou weigeren te betalen wat een vorige wettige regeering op grond van eeuwenoude verkregen rechten van particulieren op zich genomen heeft. Ierland kan zich het recht aanmatigen om zich tegenover de Britsche regeering te stellen als welk ander vreemd land ook. Doch daardoor treedt het uit het Britsche staatsverband, en het schijnt allerminst wijze economische politiek om dit te doen, terwijl Engeland en Schotland zich

door hooge tariefmuren trachten te beschermen tegen elken vreemden arbeid en invoer.

Het slot zal wel zijn, dat De Valera toegeeft, al heeft de radicale Volksvertegenwoordiging er reeds in toegestemd, maar daardoor haalt hij zich dan de vijandschap op den hals van die radicale elementen in den Ierschen Vrijstaat, die hem tot de republikeinsche regeering hebben beroepen in plaats van den gematigden Cosgrave.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk *(Vervolg van blz. 474.)*
Chéri en La fin de Chéri.

Chéri is de niet zeer vroolijke geschiedenis van een heel jongen man, die zeven jaar een liaison heeft met een vierentwintig jaar oudere vrouw, die het niet meer zonder haar kan stellen, doch die de verhouding ook niet kan laten vóórtduren, sinds hij gelegenheid heeft gehad vergelijkingen te maken, met een zeer jeugdig vrouwtje, - zijn eigen vrouw.

Ziehier in enkele woorden de inhoud van den roman.

Toch speelt zich hierin een geheele tragedie af, - geen wereldschokkende tragedie, want het gaat hier om twee wel zeer onbeduidende persoonlijkheden, - maar toch is het een innerlijk drama, waaraan een der twee handelende figuren ten slotte te gronde gaat.

Twee vrouwen uit de 'galante wereld', Léa en Charlotte Peloux, hebben zich na een *jeunesse oragéuse* gerangeerd, en hebben beiden een aardig fortuin overgespaard. Léa bewoont een keurig klein hôtel, met een kamenier en een huisknecht; zij bezit ook een buitenhuis, maakt reizen, en laat het zich aan niets ontbreken. Charlotte bewoont een mooie villa, want zij is zeer rijk, en haar zoon, die om zijn lichamelijke schoonheid altijd Chéri wordt genoemd, laat zij de beste opvoeding geven. Chéri is echter een zeer eigenaardige, egoïste, typisch-geraffineerde jongeman, die zijn moeder volkomen beheerscht, in een cynische onverschilligheid, en in alles zijn zin volgt. Wanneer hij een physieke crisis doormaakt, en de dokters bezorgd over hem zijn, neemt Léa, die hij, van kind af, met een koozend naampje 'Nounoune' heeft genoemd, hem mee naar buiten, om hem op te kweeken met 'room

en melk, gebraden piepkuikens en volop fruit.' En daar, in de landelijke eenzaamheid komen zij te zamen, en begint hun verhouding, die vanzelf, zonder dat een van beiden er bij denkt, zeven jaren voortduurt.

Maar dan.

Charlotte Peloux vindt het noodig, dat haar zoon, nu hij in de tweede helft der twintig is, eindelijk eens trouwt. Zij kiezen de dochter van een vriendin, de achttienjarige Edmée. Chéri vindt het, op zijn cynisch onverschillige wijze, goed. En, óok met zijn cynische onverschilligheid plaagt hij Léa, dat hij haar nu 'aan den dijk zet', en al dergelijke dingen meer. Maar Léa geeft hem geen satisfactie, door gekwetst te zijn, en zich gekrenkt te toonen. Zij blijft volkomen impassibel, zij woont zijn bruiloft bij, en blijft, als hij op zijn huwelijksreis is, zijn moeder gewoon bezoeken, zij ontmoet daar dan eenige verouderende vrouwen, wier omgangsmanieren en taal haar hevig tegenstaan, zonder dat zij het laat merken.... maar, ofschoon zij alle gedachten aan Chéri uit haar geest verbant, en zich wil wijsmaken, dat zij hem in 't geheel niet mist, - toch, wanneer zij verschrikt wordt door een waanbeeld (zij meende eensklaps Chéri vóór zich te zien, zooals zij hem altijd zag in de deuropening van zijn moeders huis), dan wordt zij door Charlotte's woning met de *aan*wezigheid der horribele vrouwen en de *af*wezigheid van Chéri, dusdanig benauwd, dat zij ontvlucht, en een reis naar het Zuiden beraamt. Om zich groot te houden, geeft zij er den schijn aan, alsof zij mèt iemand op reis gaat, en zij schrijft aan haar vriendin:

> Ma chère Charlotte,
> Tu ne m'en voudras pas si je pars sans te dire au revoir et en gardant mon petit secret. Je ne suis qu'une grande folle!....
> Bah! la vie est courte, au moins qu'elle soit bonne.
> Je t'embrasse bien affectueusement.
> Tu feras mes amitiés au petit quand il reviendra.
> Ton incorrigible
> Léa.

P.S. Ne te dérange pas pour venir interviewer mon maître d'hôtel ou le concierge, personne ne sait rien chez moi.

Léa vertrekt naar het Zuiden, en slaagt er daar werkelijk in, eenige verstrooïing te vinden.

Chéri en Edmée keeren terug van de huwelijksreis. Hun huis is nog niet geheel gereed, en zij nemen hun intrek bij Charlotte.

Sinds de korte weken van zijn huwelijk heeft Chéri, ofschoon hij het zich niet bekennen wil, al gerealiseerd, dat hij en hoe hij Léa mist. Hun beider bestaan is, als het ware, met elkaar vergroeid; zij kennen elkaar zoo goed, zoo goed.... ja, zij behooren feitelijk bij elkaar. Het is iets tegennatuurlijks, van elkaar gescheiden te zijn....

Heeft Chéri zijn jonge vrouw lief? Eigenlijk in 't geheel niet. Hij betoont haar een koele, niet-onvriendelijke onverschilligheid, maar het vrouwtje voelt dit natuurlijk wel. Eens betrapt hij haar voor zijn schrijftafel, waarin zij naar verboden brieven zoekt.... Zijn vlijmend sarcasme tegenover haar jaloezie grieft haar zoo diep, dat er een vreeselijke scène ontstaat; doch Chéri verandert niet, hij blijft altijd de, op een verren afstand van zijn vrouw levende.

En eindelijk, als het getrouwde leven hem al te ondragelijk wordt, neemt hij de wijk naar een vriend, en blijft zes maanden bij dezen wonen. Het verlaten vrouwtje doet geen enkele poging om hem terug te winnen; zij berust in haar lot.

En ondertusschen probeert Chéri te weten te komen, waarheen Léa is vertrokken. Uit den achtergebleven bediende kan hij niets krijgen, daar deze zelf niets weet. En Chéri moet er zich dus mee vergenoegen, Léa's huis te bewaken, om te zien, wanneer zij is terug-gekeerd....

En op een avond ziet hij licht. Zij is er weer!

En hij ondervindt zulk een gloeiende vreugde, dat hij zich nú weer in staat weet, naar zijn vrouw terug te gaan. Wat hij dan ook doet, met cadeaux en andere verrassingen beladen, en Edmée is wèl zoo verstandig, hem vriendelijk te ontvangen.

En Léa....

Weer terug in haar leege huis voelt zij zich vreemd gedésoeuneerd. Zij zoekt belangstelling, die zij niet vindt; zij probeert zich ‘gewoon’ te voelen, maar het wil haar niet gelukken. En vooral wordt zij onrustig door het bezoek van Charlotte Peloux, die haar alles vertelt van Chéri's escapade, en zelfs insinueert, dat Léa

maar één woord te spreken heeft, om Chéri terug te winnen....

Natuurlijk zal Léa dat woord niet spreken. Maar.... ondanks zichzelve verwacht zij ieder oogenblik Chéri te zien verschijnen. Telkens waant zij hem te herkennen, in een toevalligen voorbijganger, in iemand, die naar haar huis staat te kijken.... en eindelijk zegt zij tegen zichzelve:

- Maar al deze symptomen wijzen er op, dat.... dat ik van hem houd. Hoe vreemd, het ook klinken moge, - dit moet liefde zijn!

Met bijna zekerheid verwacht zij Chéri's komst. En als zij ten slotte, eens op een avond, zijn schel verneemt, en hij bij haar binnenkomt, zoo gewoon, als waren zij niet gescheiden geweest, dan ontwaart zij in hèm hetzelfde gevoel, als zij bij zichzelve heeft geconstateerd, en zij is ervan overtuigd, dat Chéri haar liefheeft, gelijk *zij* hèm.

Maar als *dit* het geval is, dan....

Dan behooren zij ook bij elkaar. Dan kan niets hen meer scheiden.... en 's morgens vroeg ontwaakt, terwijl Chéri nog slaapt, ligt zij plannen te bedenken,, wat hun nu staaat te doen.

Zij overlegt, dat het 't beste zal wezen, om samen te vertrekken, en samen te blijven, totdat Chéri's huwelijk zal zijn ontbonden, en zij tezamen kunnen trouwen. Zij is vol vertrouwen op de toekomst, Léa, zij is tevreden, zij is gelukkig....

Doch, als zij, in haar verlangen, een spoorboekje zoekt en vindt, en daarin de treinen gaat nakijken, gebeurt het, dat Chéri wakker wordt, en door zijn wimpers naar haar kijkt....

En hij ziet.... in het onvoordeelige morgenlicht.... een niet-opgemaakte, oudere vrouw, gezet en onbevallig, met een te dikken nek, en een te dikken rug.... en het is noodlottig, doch maar ál te begrijpelijk, hij maakt vergelijkingen met de jeugd zijner eigen vrouw....

Léa, de levenswijze, de menschenkenster, begrijpt zijn gevoelens; en hoewel zij zich met al de kracht van haar trots bedwingt, antwoordt zij, wanneer Chéri zegt, dat hij kwam, om zijn vroegere liefste te zoeken, onomwonden en bruusk:

- En je vond een oude vrouw.

Hij ontkent het niet.... en zij laat hem gaan. Zij haast hem nu zelfs tot vertrek.... zij geeft hem zijn hoed, zijn jas.... en

hij, met de onbarmhartigheid van zijn cynisch egoïsme, - hij gaat.

En Léa kijkt hem na. En zij ziet, hoe Chéri even blijft staan in het midden van het vóórplein, en:

- Il remonte! il remonte! cria-t-elle, en levant les bras.

Neen.... hij gaat verder. En Léa ziet nog, hoe:

....Chéri levait la tête vers le ciel printannier et les marronniers chargés de fleurs, et qu'en marchant il gonflait d'air sa poitrine, comme un évadé.

* * *

De Fransche *l'Oeuvre* heeft zoo juist een enquête uitgeschreven, om te weten te komen, welk boek, na den oorlog verschenen, en niets met den oorlog uitstaande hebbende, door het publiek het mooiste gevonden werd. De stemmen bleven evenwel zóó verdeeld, dat geen enkel boek meer dan vier stemmen op zich vereenigde.

Colette's *Chéri* verwierf vier stemmen. Haar: *La Fin de Chéri* slechts één.

Inderdaad is, ook naar *mijn* smaak, het eerst genoemde boek het beste. Het vervolg lijkt in vele opzichten precies op het eerste; we zien opnieuw een niets om handen hebbenden Chéri, die nooit in der eeuwigheid iets uitvoert, die voor alles cynisch onverschillig is, en in niets belang stelt, wat zijn geestelijke verveling, die op een physieke onpasselijkheid lijkt, zou kunnen verdrijven. Chéri is de verpersoonlijking van de machinale mensch, die onbewust is van alle hoogere verlangens, die wars is van werk, en in wiens leven eigenlijk het eenige beduidende sentiment is geweest: zijn gevoel voor Léa. En ook dát is niet grootsch, het is geen oplaaiende hartstocht, het is niets anders dan een langzaam verterend, smeulend tondelvuur.

We zijn nu een jaar of vijf verder. De oorlog is voorbij, en Edmée maakt zich verdienstelijk in een hospitaal voor oorlogsgewonden. Elken dag gaat zij er heen, en Chéri verdenkt haar van een verhouding met een der doktoren.... maar zelfs voor jaloezie is hij te sloom en te laksch; hij geeft *niets* om haar vermeende ontrouw, neen, - als hij goed zijn gevoelens nagaat, dan.... dan heeft hij eigenlijk een soort afkeer van haar....

Den heelen dag loopt Chéri, zooals men dat noemt, ‘met zijn ziel onder zijn arm’. En eindelijk, toevallig vernemende, dat Léa

haar hôtel aan Amerikanen heeft verkocht, en verhuisd is, drijft een oud, latent verlangen hem weer naar haar heen.

Maar nu heeft, naar mijn opinie, Colette het met Léa wel wat te bont gemaakt. In die enkele jaren is Léa verworden tot de caricatuur van de vroegere Léa. Zij is een ronde ton geworden, met armen als hammen, onderkinnen en hangwangen; haar kleine oogjes gaan haast schuil in de kwabbige ronding van haar gezicht, en haar haar is heelemaal grijs.

Geen wonder, dat Chéri haar in 't eerst haast niet herkent! Maar wij vragen ons af: was *zulk* een verwording nu noodzakelijk geweest, en.... is zij wel waarschijnlijk? Zeker Léa was thans in de tweede helft der vijftig, maar immers, tegenwoordig ziet men grootmoeders in de dancings zich meten met bakvisschen, en de schoonheidsinstituten zijn er niet voor niets!

Enfin, als Colette den toestand hier een beetje heeft geforceerd, dan deed zij dat, om Chéri van de onherroepelijkheid van het verledene te overtuigen en zijn einde voor ons aannemelijk te maken.

Chéri, die nooit eenig werkelijk contact met het leven heeft gehad, die wegkwijnt om de onbelangrijkheid van het menschen-bestaan, waaraan hij onmachtig was, zèlf wat belangrijkheid te geven, wiens leege hersens niet in staat zijn, zich eenige interesse in wát het ook zij, te verschaffen, die ziekelijk en maniacaal zijn liefde voor Léa kweekt, die langzaam wegsterft aan een onvervulbaar, neurasthenisch, onbestemd, heimweeachtig verlangen, neemt ergens een kamer bij een oude vriendin van Léa, en daar brengt Chéri nu zijn dagen door, in een pathologisch fetischisme, dat natuurlijk geen vooruitzichten op de toekomst biedt, geen voldoening in het heden, en dat dan ook alleen maar uitloopen kan, op datgene, waarop het ook werkelijk uitloopt: een revolverschot.

La fin de Chéri is geen opwekkende lectuur, en na *Chéri* is dit boek ook tamelijk overbodig, want geenszins een climax. Het publiek zou, dunkt mij, met Chéri-alleen ruimschoots tevreden zijn geweest, vooral omdat de twee inhouden der boeken tamelijk parallel loopen. Alleen is de *Lebensüberdrusz* in La Fin de Chéri nog wat sterker, en is Chéri's levensonmacht nog wat voelbaarder gemaakt. Doch was hiervoor een geheel boek nog wel noodig?....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

De sterren in hun loop, door Sir James Jeans. Vertaling van Dr. S.L. van Oss. (Leopold, Den Haag, 1931.)

De vermaarde Engelsche astronoom Professor Jeans heeft zijn onlangs gehouden radiolezingen, tot het dubbele van hun oorspronkelijke lengte uitgebreid, in boekvorm het licht doen zien.

Een radiolezing is niet uitsluitend bestemd voor een aantal vakgeleerden, doch bovenal voor toehoorders, die geen wetenschappelijke scholing bezitten. Vandaar dan ook, dat men gedwongen is, eenvoudige taal te gebruiken en de moeilijke problemen, welke de moderne sterrenkunde biedt, zoo bevattelijk mogelijk te bespreken.

Sir Jeans is er op een bijzondere wijze in geslaagd, ons een duidelijk overzicht te geven van den wonderbaarlijken vooruitgang in de methoden der astronomie. De meest verhevene aller wetenschappen, de goddelijke sterrenkunde (om met Camille Flammarion te spreken), heeft sinds het dagen der beschaving geest en gemoed van de groote dichters en denkers in beroering gebracht; de pracht van den nachtelijken hemel heeft den mensch van de majesteit der schepping en van de nietigheid van het aardsche bestaan doordrongen. Zijn geest voorvoelde reeds eeuwen geleden, dat de veelheid der zonnen en de uitgestrektheid van de ruimte alle menschelijke begrippen te boven gaat. Doch eerst aan de moderne astronomie bleef het voorbehouden, een beeld te ontwerpen van het Heelal, zoo majestueus van conceptie, zoo ondenkbaar groot in de Ruimte en uitgestrekt in den Tijd, dat de sterrenkunde inderdaad, zooals Sir Jeans het uitdrukt, thans naast de meest verhevene, ook de meest dichterlijke aller wetenschappen geworden is.

Deze gewijzigde opvatting van den bouw van het Heelal ware niet mogelijk zonder den vooruitgang der natuurkundige wetenschappen. De schrijver voert ons in gedachten mede naar het binnenste der zon, om het uiteenvallen der atomen te verklaren.

De atoomtheorie heeft ons in staat gesteld, ons een beeld te vormen van den toestand der cosmische materie en van het leven der sterren.

Hoe zeer hebben de uitkomsten van het modern wetenschappelijk onderzoek onze opvattingen omtrent de afmetingen van den Kosmos gewijzigd. Dacht men in de vorige eeuw, dat een afstand van een millioen lichtjaren reeds een ontzaggelijke grootheid was, thans heeft men reeds nevels ontdekt op afstanden van 140 millioen lichtjaren. Durfde men vroeger slechts aarzelend een aantal van enkele millioenen zonnen noemen, heden ten dage spreekt men over 100.000 millioen zonnen in een enkel stelsel en over trillioenen zonnen in de ruimte....

Welk een onbegrijpelijke hoeveelheid energie in het Heelal voorkomt, moge o.a. daaruit blijken, dat Sir Jeans vertelt, ‘dat de Groote Nevel in Andromeda lichtgolven uitzendt, die 900.000 jaar moeten reizen, om ons oog te bereiken. Lichtgolven, 900.000 jaar geleden voortgebracht door springende electronen in den verren nevel, hebben al dien tijd ongestoord door de ruimte moeten trekken om nu voor het eerst, in uw oog, vaste stof te bereiken. Ze komen in onafgebroken reeks, in een menigte van 500 billioen per seconde, en de lichtstraal die uw oog met den nevel verbindt bevat voorraad genoeg om 900.000 jaar lang op dezen voet lichtgolven te verstrekken....’

Prachtige foto's verluchten den tekst, terwijl de vertaling uitstekend is.

Robert Collier: *Een weg naar geluk.* Vert. door Ida Lüning. (Zeist, J. Ploegsma, 1931.)

Het is merkwaardig, welk een kentering er in de levensbeschouwing der menschen intreedt. Beschouwde men in de achter ons liggende eeuw de materie als de eene en uiteindelijke werkelijkheid, de laatste decenniën breekt zich een geestesstrooming baan, welke verkondigt, dat de Geest alleen bestaat en dat deze essentie van het leven een volmaakte heerschappij bezit over de zichtbare wereld.

Niets nieuws is het, wat hiermede wordt verkondigd, niets

nieuws is het, wat de aanhangers van dit 'spiritualistische geloof' belijden. De Bijbel is vol van bewijzen, dat een onbegrensd geloof ook tot onbegrensde mogelijkheden den weg baant. De kracht der gedachte kan wonderen verrichten, zoowel in positieven als in negatieven zin. Prentice Mulford was een der eerste Amerikanen, die op de hem eigen frissche wijze, dit nieuwe geloof, deze 'new thought' waarheden, verkondigde; Collier is een der velen, die na hem zijn opgestaan en elk op hun eigen wijze blijk geven van deze zoo specifieke Amerikaansche mentaliteit.

Dit boek, met groote toewijding door mejuffrouw Lüning vertaald, is als het ware gedrenkt in dat geloof. Men vindt er veel moois in, naast veel, wat ons, nuchtere moderne menschen, overdreven en ongelooflijk voorkomt. Zoo lijkt het ons absurd, te leeren, dat elke wensch vervuld zal worden of dat medicijnen geheel en al overbodig zijn. Misschien komt de menschheid nog wel eens zoover, maar op het oogenblik kunnen wij nog niet alle materieele hulpmiddelen ontberen. Dat elke vorm van ziekte een gevolg van verkeerd denken zou zijn, wordt wel met een groote mate van zekerheid verkondigd, doch deze stelling wordt door de zelfverzekerdheid van den schrijver nog niet uit het rijk der onbewijsbare hypothesen in dat der wetenschappelijke werkelijkheid geheven. Zoo is er meer.

Doch over het algemeen is dit werk de lezing zeker waard: het zal vertrouwen kweeken, vertrouwen in ons zelf en vertrouwen in de onvernietigbare, het leven beheerschende krachten. In een tijd als deze, waarin alles wat hecht en vast scheen, als een kaartenhuis ineen dreigt te storten, kan niet dikwijls genoeg er op worden gewezen, dat wij slechts de oppervlakte van den levensoceaan gedeeltelijk kennen en dat de diepste grond van het Zijn boven alle tijdelijkheid is verheven.

Cactussen, door A.J. van Laren. (Verkade's fabrieken, Zaandam. 1931.)

Vijf en twintig jaren is het geleden, dat Verkade met zijn eerste plaatjesalbum kwam, getiteld: 'Lente'. Een belofte houdt de lente in voor al het schoons, dat volgen zal. Een belofte hield dat eerste album ook in voor het Nederlandsche volk: de reclame

zou dienstbaar gemaakt worden aan een ideaal: de wonderen der natuur in woord en beeld nader te brengen tot duizenden, welke niet tot de uitverkorenen behooren, wier dagelijksche bezigheden en wier levenswerk hun voortdurend in nauw contact brengt met de planten- en dierenwereld.

Behoeft het nog gezegd te worden, hoe zeer duizenden dit streven van de Verkade-fabrieken waardeeren?

Dit nieuwe album, 'Cactussen', is werkelijk een jubileumsuitgave geworden. De samenstelling van het album geschiedde door Jac. J. Koeman, de bandversiering is van C. Rol, de tekst werd geschreven door A.J. van Laren, terwijl de plaatjes, de wondermooie plaatjes, in offsetdruk werden vervaardigd door de firma L. van Leer & Co. naar ontwerpen van de schilders C. Rol, J. Voerman Jr. en H. Rol.

De heer van Laren schrijft in zijn inleiding, dat dit album gewijd is aan de karakteristieke schoonheid, aan de mystieke herkomst en wonderlijke vormen der cactussenfamilie. Naast den onderhoudend geschreven tekst zijn het vooral de plaatjes, die onze belangstelling trekken. De kleuren zijn zoo mooi weergegeven dat men door de schier onaardsche schoonheid van planten en bloemen telkens wordt getroffen. Een genot voor geest en gemoed vormen deze prachtige, diepe kleuren, oneindig in verscheidenheid, evenals de kleurenrijkdom der levende natuur.

Welk een genot moet het zijn, om in Mexico, het land der cactussen, deze planten in hun natuurstaat te aanschouwen. Het meerendeel der lezers zal waarschijnlijk nooit zoo ver komen; het moge hun tot troost strekken, dat menschelijk vernuft en menschelijk kunnen hebben samengewerkt, om een afschaduwing van die exotische schoonheid in woord en beeld in onze huiskamer te brengen.

Waldemar Bonsels und Freiherr Adolph von Dungern: *Brasilianische Tage und Nächte.* (Reimar Hobbing, Berlin S.W. 61.)

In opdracht van de groote filmondernemingen 'Ufa' en 'Terra' ondernamen Bonsels en von Dungern een reis naar Brazilië. Bonsels bleek echter niet tegen het moordende klimaat bestand,

zoodat hij slechts twee hoofdstukken van dit boek kon schrijven; het overige komt uit de pen van den fotograaf.

Wel zelden zal er een boek over deze exotische wereld zijn verschenen, welks auteurs zoozeer de kunst verstonden, om deze vreemde wereld, waarin de scheppende en vernielende kracht der onvermoeibare natuur met zulk een ongeloofelijke intensiteit en snelheid werkt, voor ons oog te doen schitteren in al haar betooverende kleurenpracht, in al haar geheimzinnigheid en bovenal in al haar meedoogenloos verzet tegen elke poging, om te trachten, haar diepste geheimen te leeren kennen. Daar loeren wilde dieren, met vergiftigde pijlen gewapende Indianen en het sterkste lichaam sloopende koortsen op dengene, die het waagt, dieper in het stroomgebied van de Amazone door te dringen. Des te meer valt het te waardeeren, dat tallooze onderzoekers hun leven waagden, om te trachten onze kennis te verrijken van een gebied, waar de natuur een phenomenale scheppingskracht openbaart.

Bonsels schrijft over Rio de Janeiro en omgeving; een prachtige stad aan den rand van de wildernis. Zijn reisgenoot onderneemt dan den tocht naar Para, aan den mond van den Amazone-stroom: zijn verhaal van het leven der menschen en dieren, in dit met de grootste moeite aan het machtige oerwoud ontrukte gebied, is boeiend van het begin tot het einde en rijk aan spannende avonturen. Welk een rijkdom aan vormen bezit het planten- en het dierenrijk daarginds in die broeikas-temperatuur; hoe kwistig zijn de wonderen der schepping uitgezaaid.

Von Dungern maakt een jacht op krokodillen mede; hij vertelt van den fellen haat der inboorlingen jegens die monsters. Alleszins begrijpelijk, indien men in het oog houdt, welk een groot aantal menschen en dieren jaarlijks door die vraatzuchtige krokodillen verslonden wordt. De woeste haat der inboorlingen maakt, dat zij gevangen en gewonde dieren niet onmiddellijk afmaken, doch aan een vreeselijken doodsstrijd blootstellen. Oog om oog en tand om tand, dat is de wet der wildernis.

Ten slotte nog een enkel woord over de illustraties, 52 in aantal en uitgevoerd in koperdiepdruk. Die zijn eenvoudig meesterlijk, zoo prachtig, dat men bij dierenfoto's waant, het dier in levenden lijve voor zich te zien. Alleen al om de foto's vormt dit boek een begeerenswaardig bezit.

F.S. BOSMAN.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 47. Deel 6]

Belangrijke mededeeling

Er zijn tegenwoordig vele periodieken en lichamen, die literaire prijsvragen uitschrijven, of prijzen toekennen, waarbij voor den winnaar een belangrijk bedrag wordt beschikbaar gesteld. Maar hoe aantrekkelijk deze wedstrijden ook zijn, zij vergen van de juryleden een omvangrijken arbeid, - een arbeid, dien 'De Nieuwe Gids' onmogelijk van zijn redactie zou kunnen eischen, in aanmerking genomen den enormen toevloed van ingezonden copie, welke zij reeds jaarlijks te beoordeelen krijgt.

Daarbij komt nog, dat het resultaat wel eens niet aan de verwachtingen zou kunnen beantwoorden, zoodat de prijs niet kon worden toegekend, en alle werk van deelnemers en jury dus vergeefsch zou zijn.

Ook de, door 'De Nieuwe Gids' ingestelde 'Nieuwe-Gidsprijs' voor het beste proza- of dichtwerk binnen een bepaald jaar verschenen, en die reeds vier malen aan een letterkundige is toegekend, - aan Dr. P.C. BOUTENS, LOUIS COUPERUS, W.L. PENNING, STIJN STREUVELS, vordert van de commissieleden veel te veel moeite en tijd.

De Directie van 'De Nieuwe Gids' haren abonnés thans weder, zooals in 1922, een kostbaren prijs willende aanbieden, heeft daarom een ander plan gevormd, dat tegelijkertijd tegemoet komt aan de steeds toenemende belangstelling voor 'De Nieuwe Gids' van de zijde van het publiek: want dit feit kan met vreugde worden geconstateerd, dat, in dezen ontzettenden crisis-tijd, 'De Nieuwe Gids' waarschijnlijk het *eenige* tijdschrift is, dat bij elke jaarswisseling zijn abonné-aantal steeds zag *toenemen.*

Het plan nu der Directie is het volgende:

Zij heeft zich verstaan met den bekenden kunstschilder ANTOON VAN WELIE, en elke abonné, die een nieuwen abonné aanbrengt op den 2en halven jaargang 1932 ontvangt één bon en wie een abonné aanbrengt op den geheelen jaargang 1932 ontvangt twee bons op een pastel-portret van dezen meester, welk cadeau een handelswaarde vertegenwoordigt van tweeduizend gulden.

Voor den boekhandel wordt voor elk heel of half abonnement, hetwelk het aantal in 1931 overschrijdt, eveneens een of twee bonnen beschikbaar gesteld.

Om de kansen voor onze abonnés zoo groot mogelijk te maken, zullen er niet meer dan 300 bons worden uitgegeven, terwijl de deelneming blijft opengesteld tot 1 September 1932.

Het zal onnoodig zijn iets naders omtrent den heer VAN WELIE te vertellen, het is genoegzaam bekend hoe hij de eenige Hollander is, die 3 Pausen heeft geschilderd, Pius X, Benedictus XIV en den tegenwoordigen Paus Pius XI, hoe hij een Europeesche vermaardheid geniet, hoe hij tal van bekende figuren in binnen- en buitenland heeft geportretteerd - onder de velen noemen wij slechts SARAH BERNHARDT (in het Luxemburg museum), GEMMA BELLINCIONI (Museum Belle Arti te Rome), Z. Ex. Mgr. S. NOLENS, Kard. VAN ROSSUM, THEO MANN-BOUWMEESTER, EDUARD VERKADE, ENNY VREDE, GABY DESLYS, IJVETTE GUILBERT, EDMOND ROSTAND (welk portret eveneens werd aangekocht door het Luxembourg), PAUL DESCHANEL, Dr. BREDIUS, Jhr. Dr. VAN KARNEBEEK, Dr. I.C.K. VAN AALST, Generaal SNIJDERS, Baronesse BENTINCK, Baronesse VAN BRIENEN, LOUIS COUPERUS, MUSSOLINI, - terwijl wij herinneren aan de beroemde collectie portretten van LOUIS BOTHA en de andere Boerengeneraals (eigendom van Dr. VAN AALST), en aan zijn bekoorlijke kinderportretten, - (van 'MADDY VEGTEL' zeide de bekende Engelsche kunst-criticus ANDREW MEW dat het ''t mooiste kinderportret was na Whistler') - en hoe hij Lid is van 't Academisch Corps te Antwerpen.

Onder zijn vele onderscheidingen vermelden wij zijn benoeming tot Officier in de Orde van Oranje Nassau, terwijl de Fransche Staat hem onlangs bevorderde tot Officier in het Legioen van Eer.

Overtuigd zijnde, dat het literaire publiek deze buitengewone aanbieding op hoogen prijs zal stellen, wachten wij gaarne tijdig de opgave der nieuwe abonnementen af.

DE DIRECTIE VAN 'DE NIEUWE GIDS'.

Amalia van Solmsstraat 2-24

's-Gravenhage

Anthroposophie en oost-christelijke mystiek door Dr. L.H. Grondijs.

(Vervolg en slot van blz. 384.)

Herinneringsbeelden van hoogere geestelijke ervaringen.

Nemen wij aan, dat de aanraking van het menschelijk bewustzijn met eene alle bewustzijnsvormen overschrijdende werkelijkheid mogelijk is als een zeldzame innerlijke ervaring (want dat is de raison d'être der gansche mystiek), dan blijft de vraag: hoe beeldt zulk een hoogere geestelijke ervaring zich in ons bewustzijn af? Wat blijft er in ons over als herinneringsbeeld eener extatische vervoering? Ja, hoe kunnen wij ons herinneren, dat wij zulk een indruk, die immers een volkomen éénige ervaring, een ervaring sui generis is, gehad hebben?

Bij Symeon Junior gaat de mystieke aanraking met God, ja de God-wording, gepaard met een ‘wonderbaarlijk lichtvisioen’. Symeon beschrijft het als ‘een wonderbaarlijk licht van onzeggelijken glans en oneindige uitgestrektheid’. ‘Hij gevoelt zich boven de ruimte uitgeheven, alleen in de wereld met de wonderbaarlijke verschijning’. En dan komt plotseling het geschouwde in hem binnen, en vervult hem geheel. Hoe dat toegaat, is een raadsel voor hem. Zijn hart wordt van een onzeggelijke vreugde vervuld, en onwillekeurig breekt een stroom van tranen uit zijne oogen’.

Eerst twijfelt hij aan den oorsprong der verschijning, totdat hij begrepen heeft, dat het Christus zelf is, die hem toespreekt. Hij maakt zich ook duidelijk, dat er eene realiteit is achter Paulus' woorden: ‘het aantrekken van Christus’, het ‘leven Christi in de

geloovigen', de 'gemeenschap Christi met de geloovigen', het 'ontvangen van den Heiligen Geest', etc.

Symeon's lichtvisioen heeft in de gansche Oostersche Christenheid sporen achtergelaten. Anderen hadden het vóór hem gehad, maar niemand had er met zulk een verrukking over gesproken, en er zulke verstrekkende gevolgtrekkingen uit afgeleid. Symeon's lichtphilosophie heeft trouwens vanuit het Stoedionklooster ook de vermaarde Hesychastensekte wakkergeroepen; bij hen was Symeon's mystieke ervaring overgegaan in een mechanisch procedee, dat strijdig was met Symeon's zuivere leer. Desniettemin leven beide: de heldere mystiek van Symeon en de kunstgrepen der Hesychasten naast elkaar in de gansche Oost-Christelijke monnik-vroomheid voort.

Ook bij Steiner spelen lichtindrukken een groote rol. De meeste geestesvisioenen gaan bij hem gepaard met lichtverschijnselen, welke daarna als herinneringsbeelden nablijven. Het merkwaardige bij Steiner is, dat - zeer zeker onder invloed van vage theosophische voorstellingen en dan van Goethe's Farbenlehre, gedifferentieerde kleurindrukken optreden, die in een vast verband staan met overeenstemmende geestesverschijnselen, en dus als 'begripsteekens' of 'voorstellingsteekens' dienst doen voor geestelijke 'waarnemingen'.

'Op het onzichtbare van den levenden zaadkorrel richt men gevoel en gedachten. Men laat zich medevoeren door de gedachte: het onzichtbare zal zichtbaar worden.... Slaagt men hierin, dan zal men een kracht in zich bespeuren. Deze kracht schept een nieuw aanschouwen; de zaadkorrel schijnt als door een *lichtwolkje* omsloten. Men wordt haar, zintuigelijk geestelijk als een soort *vlam* gewaar. Het midden doet als *lila,* de rand als een *blauwachtige* kleur'.

'Men beschouwt een plant in vollen bloei..... Uit de plant stijgt als het ware een geestelijk vlammenbeeld op, uit den aard grooter dan het vroeger beschrevene. Naar het midden toe kan men het als *groenachtig blauw* gewaarworden, aan de randen als *geelachtig rood'*.

'Men beschouwt, hoe de vervulling van een wensch iemand ten deel gevallen is..... men zal een geestelijk *vlammenbeeld* ontwaren, dat in het midden als *geel,* aan den rand als *groenachtig geel* wordt aangevoeld'.

‘Voor verlichting en inwijding zijn ziel en geest een ongeorganiseerde massa. De helderziende neemt ze waar als een werveling van in elkander grijpende spiraalvormige nevelwolken, die voornamelijk als *roodachtige* en *roodachtig-bruine,* of wel *-gele,* mat glimmende kleuren aandoen’.

‘Zinnelijke begeerte b.v. wordt men gewaar als *donkerrood*achtige uitstralingen van een *bepaalden vorm.* Een reine, edele gedachte straalt als het ware uit in *roodachtig violet.* Een scherp geformuleerd begrip van den logischen denker wordt aangevoeld als een *geelachtige* figuur met *vaste, duidelijke omtrekken,* etc. etc.’

Geestelijke ervaringen kunnen echter ook in de herinnering terugblijven in den vorm van lijnen en kleuren. Ja, in den diepslaap zullen geheime belevingen als tonen in het stoffelijk bewustzijn worden weerspiegeld.

Het eigendommelijke al dezer merkwaardige bewustzijnsspiegelingen bestaat hierin: dat volgens Steiner aan elke specifieke ‘geestelijke waarneming’ een bijzondere zintuigelijke indruk beantwoord. In deze geruchtmakende stelling ligt het kenmerkende onderscheid tusschen de Christelijke en de Steineriaansche mystiek.

Het ‘mystieke contact’ bij Symeon beteekent geen blijvend en vooral niet een methodisch indringen in een hoogere geestelijke wereld. Symeon legt er telkens in zijne bekentenissen den nadruk op, dat hij ook in de oogenblikken der hoogste extase geen vereenzelviging beleeft met de goddelijke realiteit. De mystieke oerervaring ondervindt hij als ‘genade’, dat is als nimmer en voor niemand willekeurig reproduceerbaar, en van nature voelt hij zich door een oneindigen afstand gescheiden van Datgene, dat zich met hem vereenigt. Het geldt dus telkens een éénmalig feit. Wel wordt het door gevoelens van verrukking en door den, voor het Oostersche ascetisme kenmerkenden tranenvloed vergezeld, maar dit zijn geen specifieke bewustzijnsinhouden, welke aan even specifieke ‘hoogere waarnemingen’ beantwoorden en dus voor de schepping van een bijzondere geheime taal kunnen worden benut. Neen, de ‘mystieke schouwing’ laat telkenmale den ziener in een toestand van ‘verplettering’ achter, zonder nabeelden, nafiguren of natonen. Het gaat immers om een contact met een onwaarneembaarheid, met iets, dat in de normale spraak slechts als negatie kan worden weergegeven.

Toch laat een juist voorbereide en krachtig ondervonden extase sporen achter. De mysticus ontwaakt uit zijne visie telkenmale met een grootere helderziendheid begiftigd. Hij zal de eeuwige waarheden met grootere zuiverheid onderscheiden, en in duidelijkere begrippen bepeinzen. Maar hij zal zijne waarheidsbeleving niet ondergaan in de verkleeding van zinnelijke indrukken, doch als typische Platonische Ideeën, en ze weergeven in wijsgeerig geordende begrippen. Wat de wijsgeer langs den weg der verstandelijke overdenking bereikt, maar ook niets anders dan deze langs dien weg zou mogen denken, de Christelijke ziener verovert het met één slag, zonder schoolsche geleerdheid, en zonder de bijmenging van overbodige eruditie. De sluier, die in den normalen mensch over het zuivere wereldbeeld gehangen is, wordt bij den ziener door de mystieke beschouwing opgelicht.

Daar Steiner's stelsel eene synkresis is van de meest verschillende gedachtensystemen, komt ook laatstgenoemde (Platonische) Oost-Christelijke waarheidsopvatting bij hem voor. Langs den weg van zinnelijke indrukken, verkrijgt de mensch de rijpheid, om den *waren naam der dingen* te leeren kennen. De Steiner'sche inwijding bestaat in het leeren noemen der dingen bij *den naam, dien zij dragen in den geest der goddelijke wezens.* Dat ingewijden en oningewijden een verschillende taal spreken, ligt volgens Steiner hierin, dat de eersten alle dingen aanduiden met *den naam, waardoor zij gemaakt zijn,* en dit is een zuiver (Neo-)platonische gedachte.

Afbeeldings- en symboolcorrelaties.

Aanduiding van het onzeggelijke in het Oostersche Christendom heeft plaats door negatief bedoelde benoeming. Boven-bewuste geestelijke wezenheden, als God en Emanatie's, worden door ‘namen’ weergegeven. D. i. de ‘naam Gods’ heeft de beteekenis eener ontkenning, die verstandelijk opgevat, beantwoordt aan een abstracte ding-gedachte, waaraan alle eigenschappen worden ontzegd. Deze en andere ‘goddelijke namen’ worden van de begrippen, daar deze laatste immers bewustzijnsinhouden beduiden, onderscheiden. Het zijn symbolische teekens, zij hebben geen ander voorwerp dan datgene wat hun wordt toegeschreven; misverstand is dus uitgesloten.

Bij Steiner gaat het echter om iets geheel anders. Immers elke zintuigelijke indruk, waarin de herinnering aan een onzer ‘geestelijke ervaringen’ nablijft, heeft reeds uit anderen hoofde zijn eigen object. De kleuren, tonen, figuren, waarin Steiner zijn hoogere kennis symboliseert, hebben voor ons van nature reeds stoffelijke en electromagnetische trillingsverschijnselen, en ruimtelijke omtrekken tot oorzaak en wetenschappelijk voorwerp. Het is niet gemakkelijk in te zien, hoe zij tegelijkertijd kunnen slaan op een tweede klasse van objecten, n.l. ‘geestelijke voorwerpen’.

Hebben zij echter geen verschijnsel in de stoffelijke wereld tot oorzaak, dan zou men de kleuren en tonen als visioenen kunnen aanzien. Daartegen verzet Steiner zich echter. ‘Wat men hier als kleuren aanduidt,’ zegt hij, ‘ziet men niet op de wijze, waarop het physieke oog de kleuren ziet; doch het geestelijk aanschouwen doet ons een dergelijke inwendige gewaarwording ondervinden als een physieke kleurenindruk. Geestelijk “blauw” waarnemen, wil dus zeggen: innerlijk iets gewaarworden of voelen, wat gelijkt op hetgeen men voelt, als het physieke oog op blauw gevestigd is’.

En elders: ‘onder het zien eener kleur moet worden verstaan geestelijk zien of schouwen. Wanneer het helderziend bewustzijn verklaart: ‘Ik zie rood’ beteekent dit: ‘ik beleef in de geesteszielesfeer iets dergelijks als hetgeen ik physiek beleef door den indruk van een roode kleur’.

Men ziet, dat Steiner hier een stelsel van correlatie's invoert tusschen kleuren en specifieke zielsindrukken. Mocht het dus vaststaan dat kleuren werkelijk specifieke zielsimpressies uitschakelen, dan behoort men niet alleen aan te nemen:

1°. dat aan elke kleur bij een bepaald individu ten allen tijde dezelfde zielsindruk beantwoord, maar dat

2°. zulke zielsindruk van elken anderen onderscheiden kan worden, en wel op zoodanig gedifferentieerde wijs, dat zelfs twee verschillende nuances van eenzelfde kleur (Steiner spreekt van geelachtig-rood, groenachtig-blauw, etc.) verschillende, en als zoodanig door den geestesziener onderscheidbare zielsindrukken uitschakelen.

Aan den anderen kant schakelen de verschillende ‘geestelijke wezenheden’, zoodra zij worden ‘waargenomen’ eveneens specifieke zielsindrukken uit. Voor de betrekkingen tusschen de rij van

geestelijke wezenheden en de overeenstemmende rij van zielsindrukken, geldt hetzelfde als zooeven gezegd is voor het verband tusschen kleuren en zielsindrukken.

Steiner's bewering, dat gelijke geestelijke wezenheden, in iederen mensch zielsprocessen teweegbrengen, die leiden tot onderling gelijke kleur-, toon-, figuurvoorstellingen, is niet zoo maar eene boutade; zij vormt de basis voor de mogelijkheid der anthroposophie als geesteswetenschap.

'Daar de geesteswezens even werkelijk zijn,' zegt Steiner, 'als in het stoffelijk gebied stoelen en tafels, zal *elke geestesvorscher de geestvormen in gelijke lijnfiguren en kleuren afgebeeld zien,* precies om dezelfde reden waarom een ronde tafel door alle waarnemers als een rond voorwerp zal gezien worden'.

'Slechts wie zonder voldoende voorbereiding oordeelt naar eigen lievelingsdenkbeelden, naar tot gewoonte geworden gedachten, enz., kan tot *een opvatting* geraken, *die van de eenig ware afwijkt.'*

De leerling, die de inwijding ontvangen wil, zal allereerst deze aanname moeten aanvaarden: 'Alvorens de inwijding te ontvangen, zal de leerling moeten bewijzen, dat hij er rijp voor is. Hij zal dan in aanraking komen met dingen en feiten, die deel uitmaken van hoogere gebieden, en *vermag ze slechts te zien en te hooren, indien hij in staat is, geestelijke waarnemingen te beleven in den vorm van figuren, kleuren en tonen,* etc.'

Steiner heeft zeer goed ingezien, dat alleen op deze overeenstemming tusschen kleur-, toon- en figuurreeksen, bij verschillende menschen, de mogelijkheid berust van het occulte schrift. *'De teekens van dit occulte schrift,'* aldus Steiner, *'komen overeen met de figuren, kleuren, tonen,* die de leerling tijdens de voorbereiding heeft leeren kennen. Eerst thans kan hij de ware zekerheid krijgen in het waarom op hoogere gebieden, en kan een geregeld verkeer tot stand komen tusschen den candidaat en den ingewijde'.

Teneinde geen misstap te begaan, doet de leerling goed zich toetevertrouwen aan de voorlichting van een leeraar; Steiner vreest daarbij het gevaar van een verregaande suggestie niet. 'Hoewel men bij toenemende zielsontwikkeling deze kracht, om het gebeuren der geestelijke wereld als teekens te ontcijferen, zelf zou kunnen ontwikkelen, is het doeltreffender, om de voorlichting te volgen

van ervaren geestesvorschers, bedreven in het ontcijferen van het occulte schrift'.

Hoe moeten wij ons de, door Steiner opgestelde, mogelijkheid eener algemeen-menschelijke overeenstemming tusschen deze kleur-, toon- en figuurteekens denken?

Noemen wij achtereenvolgende geesteswezenheden G1, G2, G3, etc. Nemen wij aan, dat zij in het gemeenschapelijke occulte schrift worden weergegeven door kleuren, tonen of figuren, welke wij noemen K1, K2, K3, etc.

Het verband tusschen een G en een K wordt gelegd door middel van zielsindrukken. Noemen wij de zielsindrukken, die beantwoorden aan de verschillende G's, Z1, Z2, Z3, etc, en die zielsindrukken, die gewerkt worden door de achteereenvolgende K's Z1′, Z2′, Z3′, etc.

Opdat G1 bij alle menschen K1 suggereere, G2 K2, etc, is het noodzakelijk, dat de volgende correlatie's worden aangenomen:

1°. tusschen G1 en Z1, G2 en Z2, G3 en Z3, etc.

2°. tusschen Z1 en Z1′, Z2 en Z2′, Z3 en Z3′, etc.

3°. tusschen Z1′ en K1, Z2′ en K2, Z3′ en K3, etc.

Neemt men deze drie correlatie's niet aan, dan is niet intezien, waarom dezelfde mensch in elke periode van zijn leven en alle menschen gezamenlijk, een bepaald geestesfeit, door een constant occult schriftteeken zullen beschrijven, en dus dat er verstandhouding en geesteswetenschap mogelijk is.

Afgezien van de vraag, of genoemde correlatie's ooit door een wetenschappelijk onderzoek kunnen worden vastgesteld, moet het probleem bij ons oprijzen: welke de waarschijnlijkheid is voor hare mogelijkheid.

Wij stellen vast, dat de correlatie's van een reeks van gegevens met een andere reeks, lid voor lid, in twee groepen kunnen worden ingedeeld: afbeeldingscorrelatie's en symboolcorrelatie's.

Voor de eerste groep geldt, dat elk lid der eene reeks op noodzakelijke wijs aan een lid der andere reeks beantwoordt. Zoo is er een correlatie, punt voor punt, tusschen een ruimtelijk voorwerp en zijn beeld op de retina van een normaal gebouwd oog, eveneens tusschen het voorwerp en zijn projectie op een plat vlak.

Opdat deze vorm van correlatie mogelijk zij, is het noodzakelijk, dat zij bestaat tusschen reeksen van gelijken aard, in casu ruimtepunten, zij het dan de eene maal in de driedimensionale waarnemingsruimte, de andere maal in een tweedimensionaal vlak gedacht.

Zoekt men correlatie tusschen reeksen gegevens van gansch verschillenden aard, dan komt men voor een groot deel in willekeurige vaststellingen terecht. Geeft men namen aan dingen, dan heeft men te maken met gansch anderssoortige gegevens, n.l. voorwerpen en klanken, en zoo is dan ook de naam voor een voorwerp in talen, die onafhankelijk van elkaar zijn ontstaan, in den regel volkomen verschillend. Wil men gevoelens in muziek weergeven, of klanken in (noten)schrift, of afstanden in tijdsmaat, dan komt men tot toevallige, en enkel maar door willekeurige afspraak regelbare correlatie's.

Bezien wij nu de genoemde drie Steiner'sche correlatie's, dan zien wij, dat de eerste en de derde bestaan tusschen verschillend geaarde gegevens, n.l. tusschen geestesdingen en zielsindrukken, en tusschen kleuren etc. en zielsuitdrukken. Hier kan van afbeeldingscorrelatie geen sprake zijn. En daar afspraak omtrent overeenstemming (zooals in het taalonderricht) uitgesloten is, kunnen wij ons de correlatie in beide gevallen alleen denken als een voorbestemde harmonie, d.i. als een dubbel mirakel.

De overeenstemming tusschen Z1 en Z1′, Z2 en Z2′, etc. is een overeenstemming tusschen gelijkgeaarde gegevens, n.l. zielsindrukken, en zij zou dus mogelijk zijn als een associatie, al kunnen wij dan ook onmogelijk inzien, hoe wij ons die te denken hebben.

De Steiner'sche stelling waarop de mogelijkheid van een occult schrift en van de geesteswetenschap rust, vooronderstelt dus twee mirakels en een onbegrijpelijk associatief verband.

‘Geestelijke’ waarnemingsorganen.

Het geen Steiner leert omtrent de bijzondere organen, welke ons kunnen dienen voor de waarneming van geestelijke wezenheden, is ontleend aan de geschriften van Mevr. Blavatsky, die op hare beurt geput had uit een oud-Indische geheimleer. Deze geheimleer veronderstelde niet het bestaan van een afzonderlijk astraal lichaam; zij nam aan, dat bijzondere zintuigen, in den vorm van

‘raderen’ of ‘lotussen’, uitsluitend dienend voor het contact met hoogere werelden, in ons stoffelijk lichaam zijn gelocaliseerd. Het zijn Mevr. Blavatsky en later Mevr. Annie Besant geweest, die deze oude verbeelding hebben ingelijfd in Paracelsus' aanname van een bijzonder etherlichaam, dat gedurende het aardsche leven met het stoffelijk lichaam verbonden is, om daarna zijn bestaan in een astrale wereld voort te zetten.

Waarom Steiner voor de benoeming dier waarnemingsorganen de ‘lotus’ gekozen heeft, is niet goed in te zien, tenzij dan om duidelijk te doen blijken van den Indischen oorsprong zijner leer. Immers Steiner zegt herhaaldelijk en opzettelijk, dat het niet gaat om lotussen, maar om den indruk, dien lotussen op onzen geest zouden maken. ‘Zoodra wij helderziend worden,’ aldus Steiner, ‘maken zij een indruk, dien wij ook zouden ontvangen van draaiende lotussen’.

Het is te betreuren, dat deze psychologische nieuwigheid: de specifieke geestelijke indruk door een lineairen vorm gewekt, bij Steiner niet uitvoeriger is uitgelegd. Zij laat ons wat sceptisch. In elk geval ontmoeten wij ook hier de drievoudige correlatie: geestelijke waarnemingsorganen - indrukken dier organen op onze ziel - indrukken van lotussen op onze ziel - lotussen.

Steiner's hoogere waarnemingsorganen zijn gelocaliseerd in ons eterlichaam in deelen, welke overeenstemmen met de volgende lichaamsdeelen van ons stoffelijk lichaam: oogstreek, strottenhoofd, hartstreek, maagkuil, onderlijf. Ook reeds voordat wij onze geestelijke oefeningen hebben aangevangen, bevinden zich in die lichaamsdeelen lotussen, die, aanvankelijk onvolkomen gevormd, tijdens het oefenen, vollediger gedaanten aannemen. Voorheen onontwikkelde bloembladen groeien aan, en de volgroeide bloemen geraken eindelijk aan het wentelen. Aan elk onzer geestelijke functies tijdens het vervolmakingsproces beantwoorden bepaalde bloembladen dier ‘lotussen’. Deze worden aan het wentelen gebracht door etherstroomingen, die ons etherlichaam doorloopen, en die eerst dán normale banen volgen, wanneer zij in de hartstreek aanvangen. Zij doorstroomen de ‘lotusbloemen’ en vormen een ‘vlechtwerk om het etherlichaam, dat de etherstroomingen uit het gansche heelal opvangt, en hare invloeden tot indrukken verwerkt’.

Mochten deze voorstellingen iemand al te anthropomorph voorkomen, dan is op hem Steiner's woord van toepassing: ‘Indien iemand de uitkomsten der geesteswetenschap niet wil aannemen, tenzij dan na eigen waarneming, dan geldt voor hem, dat zijn houding gelijkt op die van een ongeboren kind, dat weigeren zou om gebruik te maken van de krachten, welke hem van de moeder toevloeien, en dat zou willen wachten, totdat het zich die zelf kan verschaffen. De mensch, wien het hoogere waarnemingsvermogen ontbreekt, ervaart de waarheid door studie (van andere ervaringen), evenals het ongeboren kind door zijn levensgevoel de nuttigheid van hetgeen hem geboden wordt.’

Ik heb gelegenheid gehad, om op te merken, dat de Oost-Christelijke mystiek een soortgelijke klasse van ‘hoogere ervaringen’, door bijzondere fijnzinnelijke organen verworven, niet kent. De aanname daarvan maakt deel uit van niet-Christelijke opvattingen. Symeon's mystiek en trouwens de Christelijke mystiek in het algemeen, neemt aan, dat de eigenlijke mystieke beschouwing een verschijnsel is van bovennatuurlijken aard, en niet de ontsluiting eener tweede fijnzinnelijke wereld, kenbaar geworden door waarnemingsorganen van een tweede bewustzijn. Immers, dat is een polypsychische gedachte, welke in strijd is met de Christelijke leer eener enkelvoudige ziel. De Mystieke Gods-schouwing van Symeon houdt geen enkele bijzondere waarneming in, het ‘schitterende licht’, dat de innerlijke ervaring vergezelt, laat geen specifieke herinneringen achter, het bezit geen omtrekken, het verlicht geen enkel nieuw object, en kan alleen algemeene verheldering van ons normaal bewustzijn medebrengen, in den vorm eener verscherping van aandacht en waarneming.

In hare meer populaire toepassingen is de Oost-Christelijke mystiek niet vrij gebleven van, uit Aziatische beschavingen stammende vervormingen. Naast de glasheldere contemplatieve mystiek van Symeon Junior, die slechts voor de godsdienstige eliten gegolden heeft is de vermaarde Hesychastische leer in de monnikspraktijken binnengedrongen, en in de populaire vroomheid tot buitengewone verbreiding geraakt. In talrijke trekken verraadt deze leer haar

Indische afkomst. Men vindt er mechanische procedee's uit de Yogapraktijk in samengegroeid met Christelijke inzichten.

Deze vermaarde en in theologische controversen sinds de 14e eeuw tot op heden vervlochten Hesychastische praktijken stammen uit Egypte, uit dat klassieke grensgewest tusschen Azië en de Middellandsche Zee, waarin Indische wijsheid en Indische dwaling zich met de gist van de Westersche geestdrift hebben vermengd. De vroegste sporen, die de Hesychastische geheimleer in de oude ker heeft achtergelaten, voeren terug naar de kloosters van den Sinai. Waarschijnlijk is zij de hybride van een vóórvorm van Symeon's leer, van een ongeschreven of althans in minder geschoolde en vergankelijkere denkvormen neergeschreven mystieke traditie uit vroeger eeuwen. Twee oude stroomingen: een wijsgeerig nagedachte contemplatieve mystiek, en een van uiterlijke gebaren vergezelde gebedspraktijk, hebben elkaar waarschijnlijk onophoudelijk begeleid in het Byzantijnsche Christendom, om eindelijk in de leer van Grigorios Palamas samen te vloeien. Door zijn strijdgeschriften tegen den Westerschen monnik Warlaam zijn mystiek en gebedsmethodes gelijktijdig vermaard geworden, en na de uitroeping van Grigorios tot kerkvader voorgoed in het Oost-Christelijke Corpus fidei ingevoerd.

Sindsdien heeft de Hesychastische geheimpraktijk ongehinderd, in talrijke kloosters (Mont-Athos), onder een vroom leekenpubliek, een weifelend maar ononderbroken bestaan gevoerd Tot op heden duren in uitgebreide kringen hare oefeningen voort. Door het uitspreken van het z.g. ‘onophoudelijke Jezusgebed’ wordt de aanvankelijk op den mond gerichte aandacht naar de borst verplaatst (borstgebed), dan naar het verstand, en eindelijk naar het hart (hartgebed). Ademhalingsoefeningen, die aan de Yogapraktijken herinneren, een gestreng op de hart- en navelstreek gerichte aandacht, hebben ten gevolge, dat de mysticus in een zekere bewustzijnsverdubbeling al zijn dagelijksche handelingen kan doen vergezeld gaan van ononderbroken gedachten en gebeden, welke plotseling kunnen overgaan in de gezochte innerlijke ‘illuminatie’. Deze verlichting vindt plaats in een toestand van extase, waarin het gansche lichaam betrokken wordt, en - naar een oud woord - het ‘hart begint mede te bidden’.

Voorschriften omtrent het ‘Jezusgebed’ vindt de Russische

monnik en pelgrim in het vermaarde populaire compendium voor Byzantijnsche mystiek, de ‘Dobrotolioebié’, waarin verschillende varianten derzelfde Symeon'sche mystiek zijn vermengd. In hoe eenvoudige vormen het ‘inzicht’ wordt gedacht, in tegenstelling met de West-Europeesche contemplatieve mystiek, is inzicht niet resultaat maar uitgangspunt. De mysticus vangt aan met het Godsbegrip om te geraken tot Godsaanraking. Opdat een geleidelijkheid denkbaar zij in dezen overgang van Gods-begrip naar Gods-aanraking, moet in het Godsbegrip het Zijn Gods op eigen wijs vervat zijn. In het denken van God, in het uitspreken van Gods naam is daarom een zijns-vorm Gods aanwezig gedacht. Hier ontmoet men een, Neoplatonisch nagedachte, eenheid in van denken en zijn. De vrije nieuwe secte der Imjaslawtsy denkt zich dan ook naar ouden trant de uitgesproken naam Gods als een ‘attribuut Godes’, als eene emanatie van het goddelijk beginsel, dat langs het mediteerende uitspreken van Gods naam het bewustzijn leidt in extasen, waarin God wordt beleefd. Deze Imjaslawtsy, nog onder het tsarisme uit de levende tradities van den Mont-Athos opgewekt, verbreiden nu opnieuw hun leeringen en praktijken door gansch Rusland. Het zijn wellicht nog eerder zulke mystieke genootschappen, welke aan bestrijding geen vat bieden, dan de officieele kerken met haar kwetsbare apparaten, en organisaties, die tijdens de godsdienstvervolgingen de geestdrift der geloovigen opwekken, en de erfgenamen en schatbewaarders zijn van de orthodoxe Russische kerk.

Bredero's jeugdwerk en jeugd door Dr. J.B. Schepers.
(Vervolg van blz. 496.) II.

Technies en intellektueel was dus de jonge Bredero ontwikkeld genoeg, om verswerken te leveren als de *Versjes* bij de *Emblemata* van Vaenius en de *Sonnetten van de Schoonheyt,* welke laatste echter pas in 1615, drie jaar voor zijn dood, het licht zagen. Het schrijven van deze laatste was echter tevens een uiting van gevoelsleven, van ontwikkeling als kunstenaar, en wij moeten nu een poging doen, om door de mist heen te boren, die er om Bredero's werk hangt wegens het niet dagtekenen der verzen, ten einde zo te zien, of kunstenaarsontwikkeling en verstandscherping èn zich eigen maken van kultuur te zamen de grond vormden, waarop bij hem die sonnetten kunnen gegroeid zijn. Want men moet goed vaststellen, dat genoemde sonnetten door *ons* worden toegeschreven aan Bredero en wij moeten bewijzen, dat dit niet alleen niet onmogelik, maar zelfs waarschijnlik is.

Een wenk van Dr. J.A.N. Knuttel in zijn Bredero-uitgave bleek mij een veel groter betekenis dan hij zelf vermoedde.

Hij wijst op het volgende vers.

Liedeken.

Stem: Fortuyn eylaes bedroeft.
Princessen preutsch en prat met al u pronckery
Van noode-loose pracht: staet op en wijckt ter sy,
Maer groet eerbiedelijck met neygingh en ghekniel
De triumphante vrou van myn verwonnen ziel.

Waer toe dit marren? ach! ghy jonge Jufferschop
Spreyt die Tapyten neer en stroyt daer soetjes op
Ghemalen gout, oock zy, opdat de harde aerdt
Haer tedre voetjes niet en quetse noch beswaert.

Ghy grooten, dicht bestoet met Vorstelijck gesnor,
Ghebiet de volcken, dat sich niemant drijft en por
Te naken aan haer kleyt, te stooren haren gangh,
Op dats haer niet verblaes, noch quade lucht bevang.

Sy komt, o Goon!, sy komt: de Princen staen als stom:
De verslagen gemeent stort van een swenckjen om:
Als met haer wyse tong basuynt een helder woort,
Het dondert, en het wert met wonderingh ghehoort.

Een yeder *riep*[1] met my: wat vruntschap en wat jonst,
Wat Goddelijcker glans, wat wijsheit en wat konst
Heeft Jupyn oock gebruyckt, wanneer hy heeft verlicht
Dit schepsel dat ons sloech met bliksem int gesicht?

't Is Venus, Venus ist, daer ick wel eer of las,
Die van het pekel-schuym der zee geboren was,
Die met een holle schulp door vloeden vlet en vlot,
Ick hielt voor narrery en beuselinghen sot.

Ach Heil'ge rymery, ick vonnisten verkeert,
Want eenich geest of God heeft dit gepropheteert,
Op dat de werelt en myn tijt gelijcke lien
Haer gulde Godtheyt niet onwaerdich souden sien.

Voordees int gulde jaer van 't suytsche Cipres quam
Myn soethe Cithera in 't schip-rijck Amsteldam,
Daer sy den rouwen hoop van 't graeu en groots geslacht
Heeft aen een sachten aert *door les en leer* gebracht.

Der ouden boosheydt snoot en d'ondanckbaere jeucht
Vergolden na met spijt de weldaet en de deucht,
Mijn *Venus* die vertrock, o leydt! o quaet! o doot!
Sy sturf indiense kon in 't Dorp van Akersloot.

1) Ik kursiveer hier en in 't volgende.

Hierbij tekent Knuttel aan (t.a.p.): 'De geliefde heeft zich dus in 1600 in Amsterdam gevestigd. Op wie kan dat eer van toepassing zijn dan op Margriete, al kwam deze juist niet van 't Suytsche Cipres, maar van 't Noordsche Hoorn, - waar Venus weer moeilijk vandaan kon komen!' Ik ben hem zeer dankbaar voor deze vingerwijzing, maar mijn gevolgtrekkingen gaan veel verder bij dit vers. Laten wij 't eens wat nader bezien! Allereerst voel ik er iets opgeschroefdst in, van een jongen b.v., die ontzaglik veel te zeggen heeft, maar onmachtig is, zijn verering onder woorden, die daarbij passen, te brengen en die deze vervangt door bombast en ruwheid. Dit geldt vooral het eerste gedeelte. Het eerste koeplet gaat nog, als men maar in *preutsch* de oude betekenis, nu nog bij Streuvels van *preus,* trots, wil horen; maar dan het tweede: *waartoe dit marren!* en vooral het derde en het vierde koeplet: *vorstelijk gesnor, sich niemant drijft en por, op dats haer niet verblaes* (eerst *staan blijven om op adem te komen* en dan *staan blijven* alleen), *noch quade lucht bevang.* Tijdgenoten van Bredero gebruiken *bevangen* net als wij, die zouden wensen, dat geen kwade lucht haar beving en niet, dat zij geen kwade lucht beving. Dan *o Goon! de Princen* (welke?) *staen als stom; de verslagen gemeent stort van een swenckjen*[1] *om, als met* (niet *van,* J.B.S.) *haar wyze tong basuynt een helder woort, het dondert en het wert met wonderingh gehoort.* Is het niet, of hij buiten adem van zoveel dikke woorden, ophield? - Nuchterder (later) ging hij voort: *Een yeder riep met my* en beschreef verder wat de mensen in dat nabije verleden wel zeiden (koeplet 5, zie vooral de kursief gedrukte regel); dan - hij is nog jong - laat hij zien, hoe hij tegenover de klassieke mythologie staat, die toch in die tijd het eerst nodige was voor de ontwikkeling van de kunstenaar: het verhaal van Venus, die uit zee opdook, was voor deze geboren realist[2] *narrery en beuselinghensot,* maar nu leek hem dat alles heel erg waar. Uit onvermogen, of omdat de stemming voorbij was, brak hij het vers af, zoals men het best inziet, als men 't cyniese slot vergelijkt met het geestdriftige begin, ernstig gemeend trots zijn dikke woorden. *De* breuk tussen dit begin en

1) Oudemans vertaalt *swenckjen* met oogopslag, maar nergens kan ik een bewijs hiervoor vinden; 't is altijd weer zwenken, zwaaien, waar ik heen verwezen word.
2) Let eens op die typiese Amsterdamse werkwoorden *vletten* en *vlotten,* om aan land te komen! Bij Venus!!

het slot blijkt te zitten in *Voordees*[1] *in 't gulde*[2] *jaar,* niet daarvóór in *Een yeder riep met my,* al kreeg het daar zijn eerste knak. Dat *voordees* wil natuurlik niet zeggen vóór een paar weken, maar het *gulde jaar,* 1600, is wellicht al jaren achter de rug.

Voorlopig hebben wij dus vast te houden, dat een meisje met *blixem int gezicht,* met felle oogen dus, het vaste kenmerk van Margriete, in het jaar 1600 in Amsterdam komt uit het *suytsche Cipres.* Knuttel wees hier het eerst op en noemt haar ook Margriete. *Door les en leer* maakte zij diepe indruk op oud en jong. Hoe het nu verder met deze schone gegaan is, vertellen ons de twee laatste koepletten; maar dat is vele jaren later.

Hiermee rijzen de kansen van Dr. F. Buitenrust Hettema en Dr. Jan ten Brink, die in Margriete Breero's eerste liefde zagen. Ik sluit mij graag bij hun aan, als we het woordje *echte* er in mogen lassen: Margriete Breero's eerste echte liefde. Het vers *Ay hoogh verheven ziel en overschoone vrouwe* staat dan niet aan het begin van Breero's liefde voor Margriete, maar, gelijk wij zullen zien, aan het herbegin wellicht om 1608 heen, na Antwerpen zal ik maar zeggen. Hij ziet haar dan met andere ogen aan. En dít laatste, éne vers deed eerst mij en later Knuttel de liefde voor Margriete na 1608 plaatsen. Vast staat wél, dat Margriete in 1600 in Amsterdam kwam. En nu redeneeren wij verder: In het nijvere Amsterdam van die dagen, waar de grote massa der bevolking hard werkt in handel en bedrijf, met dus maar een klein gedeelte, dat aan litteratuur doet, komt een mooi meisje, letterkundig geschoold, hoogst ontwikkeld in de ‘vrije kunsten’; zij is katholiek, maar maakt op oud en jong in het meest protestantse Amsterdam een diepe indruk, ook al omdat zij haar mening flink durft te zeggen in zake de kunst. - En tegelijk is daar een opgeschoten jongen, die Amsterdams populairste dichter zal worden, vroegrijp verzenmaker. Hij is in het jaar van haar komst wel maar 15 jaar, doch eer hij 22 is, wordt hij al medewerker aan een in Antwerpen verschijnend plaatwerk vol grote ernst. Is het nu waarschijnlik, dat deze jongeman eerst één jaar

1) In de tekst staat *voordeel.* Kn. maakt er daar *voorheen* van, in de voorrede echter *voordees.* Ik verkies dit laatste, waarbij maar één drukfout hersteld moet worden.
2) In de *Versjes* schrijft Br. *gulden* in 1607. Is dit *gulde* een drukfout, of meer volkstaal? Vlak er boven staat het ook.

daarna nog in aanraking kwam met de bewuste schone? Dat hij dan, de 23-jarige, zo jongensachtig verlegen tegenover haar stond, dat hij haar naam niet eens dorst te vragen? Nadat zij acht jaar geleden al te Amsterdam gekomen was, zou hij, wiens leven geheel samengeweven is met dat van zijn stad, haar nog niet eens gekend hebben, hoewel hij haar aankomst bezongen had? En daarná eerst zou hij aan haar de gelofte hebben gedaan, of ten minste bij zich zelf vastgesteld hebben:

En om u dienst te doen so leer ick vrye kunsten!

Hij, die het vorige jaar dat plaatwerk al mee bewerkt had met al zijn klassieke kennis, van Horatius en anderen, zou aan de studie daarvan in 1608 nog moeten beginnen!? Men voelt het: deze datum in Bredero's leven kan niet goed zijn. Knuttel en ik moeten die mening herzien.

De enige tijd tussen de komst van Margriete in Amsterdam en Bredero's kennismaking met haar kan redelikerwijs hoogstens een paar jaar zijn; dan is Bredero wel volwassen, 17 jaar!

Dan zouden wij in dat jaar het begin van bovengenoemd vers kunnen plaatsen.

Maar - zij was zijn eerste vlam niet. Wij hebben twee verzen, die op een vroeger stadium in zijn ontwikkeling als minnedichter wijzen. Het ene is ook door Knuttel onder de jeugdverzen van Bredero opgenomen; het andere hebben wij beiden, hij in zijn uitgave, ik in mijn bloemlezing, beschouwd als het vroegste wat wij van Bredero hebben.

Door jeuchdich blinde domme sinnen
Begaf ik my ook tot het minnen,

zo begint het ene en het spreekt dan in zijn abruptheid van stijl en een onbeholpenheid om zich uit te drukken tot ons van dezelfde tijd in Bredero's leven, alleen iets vroeger, als het hiervóór geplaatste *Princessen preutsch en prat.* Iets vroeger, want het springt onrustig van de ene geliefde op de andere. De eerste noemt hij zijn *stuur-herfst* met een ongewone artieste-koppeling van een zoeker-om-zich-te-uiten. Zijn bewogenheid is groter dan zijn meesterschap in de uitdrukking. Het zijn dezelfde worste-

lingen die we in de *Versjes* bij de Emblemata en de *Sonnetten van de Schoonheyd* aantreffen, maar in ergere mate hier in dit vers: *De Schoon die my dit spel bereyde, Is d'oorsaeck dat icker uytscheide* (!), *Deur* (N.B.!) *'t Schyn 't welck myn Dus had ghetoghen Heeft my* (niet: werd ik) *bedroghen.* (Hij) *eenvoudighe slechte herder* had *Nu wel terdeghen Een lief gekregen* (jongensophakkerij), maar 't is een *malle fantasye.* Er blijft niet veel goeds van haar over, maar - hij kan niet buiten liefde, dan wordt het hem zo kil om 't hart: *'t Hert kout Onthout My(n) groeysethede* (!!) *En myn vreuchd mede.* En zie: zijn *klare son* gaat schijnen. In eens een verandering in het vers: zonder reden, schijnt het, gaat hij over in de verleden tijd. Toch lijkt mij ook dit maar schijn. Als hij verder gaat is hij ouder geworden: *De dorre stam* (van zijn dichterlik gevoel) *gingh ick soo snoeyen, Datter nu nieuwe vruchten groeyen, Ja meer dan eer Tyts is bevonden* (!) *'t Eenigher stonden!* Alles wat stuntelig; de wildheid en springerigheid duurt tot het laatste koeplet, wanneer hij tot de tweede schone zegt:

Adieu myn Son, fleur der Goddinnen,
Myn moyten is licht, mach ick verwinnen
Myn leed: ik weet
En hou 't secreter
Wist gy ('t) 't waer beter.

Voor de moderne lezer moet hier even aan toegevoegd worden dat de jonge poëet, behalve door de moeilikheid der taal, ook nog gehinderd werd, doordat het gebruik dier tijden vers en wijze aan elkaar koppelde. De beide bovengenoemde verzen werden gezongen; de wijze beheerste het vers, bij een beginner vooral. In tijd van ontstaan moeten deze verzen wel dicht bij elkaar gevoegd worden. Dan is alleen het begin van het tweede ouder van inhoud dan dat van het eerste. De *stuur-herfst* gaat in tijd vóór de schone, waar heel Amsterdam beduusd van is.

En diezelfde kalverliefde heeft nu Bredero ook zijn eerst dateerbare vers - het is in 1602 gedrukt - in de pen gegeven. *Dick* (vaak) *heb ick myn lief ghebeden.* Dit vers spreekt in klare jongenstaal van een meisje, dat dwars is en, al heeft hij met haar

lopen praten en zingen in de maneschijn, al heeft hij ook met andere jongens om haar gevochten, tot hij er blauwe schenen van had, toch altijd nog maar niet wil trouwen; met hém, die dan toch al 16, 17 jaar is. 't Gevolg is dat hij zegt: *Doot, hoe quelt my deze Meyt,* en besluit met

Meysken, ick wilder niet meer af praten,
Wilt ghy my niet, ghy meught my haten:
Hay, de werelt is so wijt,
Misselijck (wie weet? J.B.S.) *wie my noch verblyt.*

Als dit vers, zoals Dr. F. Buitenrust Hettema (het eerst) en daarna Dr. Knuttel en ik vermoeden[1)], werkelijk van Bredero is. dan is de volgorde van de drie genoemde verzen glashelder:

1. *Dick heb ick myn lief ghebeden* - er is sprake van één meisje, dat dwars is, maar veel met hem gelopen heeft en dat hij op 't punt is op te geven.
2. *Door jeuchdich blinde, domme sinnen* - er is een nieuw licht in zijn leven verschenen, zijn *klare son,* waarvoor de *stuurherfst* wijkt.
3. *Princessen preutsch en prat* - hij kan nog geen woorden vinden om haar lof volwaardig te zingen. Het eerste is van ± 1601 - gedrukt in 1602 - en de beide volgende verzen in hun eerste deel van ± 1602 dus. Hij is dan zeventien.

En hiermede zijn wij dan gekomen tot die verzen, waarin hij Margriete noemt of, zonder haar te noemen, bezingt. Ik heb het daarover in dit Tijdschrift al eerder gehad, zodat ik niet bij alle biezonderheden zal stilstaan, maar ik moet ter meerdere bevestiging van het bovenstaande nog even wijzen op de twee eerste

1) De heer Koch in Tschr. XLVIII afl. 4 meent dat het niet zo is; hij is het met Leenderts eens (Gedichten van Hooft, I, blz. 361), die het toeschrijft aan dezelfde dichter als van het er op volgende vers in *Den nieuwen Lusthof* van 1602: *D(i)e Mey die ons de groente geeft*, maar dit kan niet; de schrijvers zijn wel zo verschillend, dat het onmogelik is; lees ze maar na elkaar. Bredero heeft zijn eigen werk, zoals hij wel meer deed, uit het hoofd aangehaald (zie *Berichten en Mededelingen* No. 45, blz. 10) en er dan wel iets in veranderd, toen hij die regels weer nodig had, om onder 5 sonnetten aan Margriete te plaatsen, die ook al dwars was. Het vers *De Mey die ons de groente geeft* dient in 1602, in dezelfde bundel, W.K.O. (Wie Kan 't Ontvlien) al als wijze. Het is dus ouder dan *Dick heb ik mijn lief gebeden.*

koepletten, van één liedje, dat begint bijna evenals het voorlaatst genoemde

Myn brosche tedre sinnen
Die dwingen my te minnen
Een mannelijcke Maaght,
Soo wys en uytgenomen,
Als nimmer meer mach comen
Of als de aarde draacht.

Het gheen my eerst becoorde
En plotselijck verdoorde
De ziel en zin te saam,
Dat was het deftich prijzen
Soo dat in gheender wysen
Ick vraaghde haaren naam.

Ik wijs hier alleen op zijn jeugd (*myn brosche tedre sinnen*) en zijn gevoeligheid voor haar lof (*het deftich,* beslist sprekend, *prijzen*), zodat hij vergat haar naam te vragen. Men voelt het, hij is al rustiger, en meer kunstenaar; hij heeft zich met hart en ziel aan de nieuwe schone gegeven en gedaan, wat hij na haar woord van aanmoediging beloofd had:

Margriete lief! Ghy hebt my(n) blygeestich gedacht
En 't eerste glinstrend vier in myne ziel gebracht.

Ghy hebt myn eerste zangh en myn verliefde klacht

En om u dienst te doen so leer ik vrye kunsten.

In een later vers, als de verkering uit is, zal hij zich nog herinneren, dat hij bij de eerste kennismaking *woede woorden* sprak en dit biezonderheidje voegt het donkere aan het lichte toe: hij is niet alleen diep onder de indruk geweest van haar lof, maar zij heeft het ook gewaagd verzen, die hij mooi vond, aan te vallen en hem zo tot verzet geprikkeld. Er is niets vreemds meer, geen enkele tegenspraak in dit alles en dat wist de dichter die zijn afsterven bezong:

Van kindsche jaren af, doen ghy nog teder waert,
Doen is de Rymery in u door min gebaert.[1)]

De zeventienjarige had in Margriete zijn ideaal gevonden; aan haar toetste hij zich zelf. Ik wees er al op, dat tot deze datering Dr. Knuttel met zijn wenk bij het vers *Princessen preutsch en prat* de stoot gaf, maar hij vergat de feiten zelf toe te passen op zijn uitgave, anders had hij stellig *de bruynooghd Coninginne,* aan wie Bredero verzen wijdt, niet vóór Margriete geplaatst in Bredero's leven; nog veel minder, verzen gericht tot een half dozijn schonen, van wie we alleen voornamen kennen, weer aan verzen tot die bruinoog gericht doen voorafgaan. Zo zouden we haast bij Bredero's wieg belanden.

De jonge Bredero - laten we verder gaan met zijn persoon en zijn werk - is onder deze invloed (± 1602) hard aan 't werk getogen; hij moet de gehele Oudheid nog in zich opnemen, vooral de mythologie, kortom, hij wil trachten Renaissance-man te worden en zich de nieuwe Franse maten der Alexandrijnen goed eigen te maken. Men kan uit de vast dateerbare werken: *Versjes* van 1607 en de *brief aan Carel Quina* van 1611 opmaken, dat hij werkelijk veel bereikt heeft. Evengoed als Hooft (1609) tot een meisje in een vers kon zeggen, dat zij moet zijn:

Of Pallas schildt
Of Junoos scepter draghen
Of dat u wijck
De suverlijcke
Venus uit haer waghen

had Bredero al in een van zijn eerste tot Margriete gerichte verzen (± 1602) geschreven:

Maar hoe sal ick haar noemen
De Moeder van my(n? J.B.S.*) roemen*
't Is Juno; neen, 't is niet,

1) Misschien had hij deze uitdrukking gedeeltelik van Bredero zelf:
'Ick (hebbe) *van mijn kindsche beenen af* boven alle andere soete Tijtcortinghe *de lieffelijcke Poesye....* verkoren.' En Br. zelf wist het toch zeker wel, al kon en wou hij daar (vóór 't Groot Liedt-boeck, dat na zijn dood eerst uitkwam, 1622) niet zeggen, dat de liefde hem tot de poëzie bracht. Dat lag meer op de weg van een buitenstaander.

't Is Venus aan haer wesen
Of Pallas is verresen
In schyn van Margariet.

Carel van Manders *Uytlegginghe op den Metamorphosis Pub. Ovidii Nasonis* (1604), het leerboek der Romeinse mythologie, werd een kostbare bron voor jonge dichters, ook voor hem. Maar dat niet alleen: de Vlaamse vluchteling van Mander had ook behoefte om uit de Rederijkersmaten te komen en van hem zijn vele *nieuwe* verzen; Br. schreef ook Alexandrijnen in zijn sonnetten en heeft meer nog van hem afgeluisterd; als v. M. b.v. zijn *Bucolica* en *Georgica* aan zijn vriend Goltzius opdraagt in een sonnet met deze slotregels:

Maer wat belangt mijn doen te minst ick reken
Ist lovens niet, soo ist onschuldens weert (1597).

Deze nederige toon ten opzichte van eigen werk heeft Br. blijkbaar getroffen en wij vinden die in de opdrachten van zijn Toneelstukken terug, zo b.v. in die van de *Griane* aan M.P.D.: *Isset soo treffelijc niet als 't wel behoorde, het is ten minsten so veel als ic voor die tyt vermocht, en niet als ic doen wel wilden, en nu wel souw kunnen wenschen.* En deze grote Vlaming, die te Haarlem met Goltzius en Cornelis Cornelissen zijn schilderschool had gehad, kwam in 1604 te Amsterdam wonen; zijn grote werk, het Schildersboek, was af en hij had weer tijd voor het schilderen. En zou hij dan niet ontvangen hebben de beste vriend van zijn vriend Goltzius, Badens? En zou de leerling van deze niet persoonlik daar eens mee heen getogen zijn? Er viel zoveel op mythologies gebied te vragen. En zal in die dagen het sterven van deze algemeen vereerde persoonlikheid geen grote indruk gemaakt hebben op een geestverwant als Gerbrand Bredero? *'t Is kunst te leven als de dood komt,* zei hij op zijn sterfbed (1606) en Gerbrand heeft dit woord vastgehouden en op twee plaatsen komt het weer te voorschijn, later, te gelijker tijd, 1617, n.l. èn in de *Spaanschen Brabander,* waar het *de Nabuer uit de korenmudden,* de vreemdeling (N.B.!) die in het huis met de korenmudden woonde, in de mond gelegd wordt door de doodgraver èn in het bijna gelijktijdig voltooide Leven van Carel

van Mander, waarvan de schrijver zich niet noemt, maar dat toch velen met mij voor werk van de dan volgroeide Bredero houden als bijna zijn laatste werk. En is het nu niet mogelik, dat bij deze jonge scholier der Renaissance in die atmosfeer de neiging ontstaat om ook de schoonheid van haar die hem in die dagen zo boeide, Margriete, blond, donkerogig en Rooms, te beschrijven in de *Sonnetten van de Schoonheyt,* hetzij dan vóór zijn reis (mogelik naar Antwerpen) of vlak daarna (± 1607)? Uit dezelfde geest der Renaissance kwam de vertaling van Ronsards beschrijving van een schone voort (*Peine moi Janet,* heet deze in *den Nieuwen Helicon* van 1610). Het is soortgelijk werk uit dezelfde sfeer - die om van Mander hing. De taal is die van het begin van de 17e eeuw; die van Bredero's *Versjes* 1607 komt er in alle opzichten mee overeen, en er is in die tijd niemand ons bekend in staat om te schrijven het kunstrijke sonnet

Vroegh in den dageraet,

niemand dan de jonge kunstenaar Gerbrand Adriaensz. Bredero. Het is werk van hem van ± 1607, dat wil zeggen van vóór, vlak ná of té Antwerpen, - áls hij daar n.l. geweest is. - - Maar ook de meer persoonlike, zangerige, zingende volksdichter ontplooide zich in hem en uit zijn verzen gaat meer en meer de levende mens spreken; Coornherts moed, om zulke dingen in liederen te zeggen, is ook in hem gevaren en, omdat hij jong is en krachtig, horen we zijn klachten fors opklinken, al blijft het weemoedige van het voorgevoel, dat hij niet slagen zal, er om zweven. *Nieuw droef scheyliedeken* en *Ach strenghe Liefd' ghy schynt seer soet,* wat zijn ze raak en reëel; hoe zien we de jonge Bredero zich bewust geworden van zijn kunnen. Hij voorvoelt al de grote rouw, die er later om zijn vroegtijdige dood werkelik geweest is. Potgieter laat Poot zijn dichterschap voorvoelen en zegt ervan: ‘een hoop als de zijne bedriegt nooit’ (Proza 377). En het klinkt hier zo vol, zo begrijpelik: *Ach scheyden, bitter scheyden.* Het moest inslaan bij het volk, zodra dit het hoorde, zodra het dus van persoonlike uiting algemeen eigendom werd. Maar zie dan weer naar dat andere: hoe draait hij om de deur van Margriete; thuis zitten, hij kan het niet langer, de avond is gevallen, de vrijers komen op het pad, ze moeten met klokslag binnen zijn bij hun

schone, of vóór de deur tenminste, anders hebben ze stellig elders een blauwtje gekregen. En hij, de blode, die een kleur krijgt als zij hem op straat tegenkomt[1)], die weet, dat zij Rooms en hij Protestant is, hij zit in een luifel gedoken en ziet een ander binnengaan, om te 'gezelzen', 'to jounpizeljen', zeggen de Friezen, terwijl de ouders naar bed gaan, en - hij zit daar nog als de ander er weer uitkomt. Dat is de echte jeugddrift, die hem op straat jaagt en hem doet praten in zich zelf[1)], schelden op zich zelf[1)], maar - die ons ook dit tafreel uit het sterk levende Amsterdam verschaft heeft. Kan men zich echter de dichter van de *Versjes* der Emblemata recht voorstellen in een luifel zittende enz.? Ik stel dan ook deze verzen in de tijd van vóór Antwerpen, zal ik maar zeggen. Dan weet hij dus al wel, dat de kostlik geklede Margriete een lust voor de ogen is en veel schijnt te weten - let op het 'waan-weten' in 't eerste koeplet van het *Nieuw droef scheyliedeken.* Maar hij meent ook te weten, dat zij betere eigenschappen heeft. Hij ziet vooral deugd en reinheid in haar en voelt zich zelf zo diep bedroefd, omdat zij zo hoog boven hem staat, dat hij de stad maar wil verlaten. Doodsgedachten gaan er zelfs al in hem om.[2)] Maar nu we weten, dat Margriete op zijn jeugd zo grote invloed gehad heeft, van ± 1602 af, en bovendien dat deze was blond, felle donkere ogen had en Rooms was, net als de schone die bezongen wordt in de *Sonnetten van de Schoonheit,* die in dezelfde tijd geschreven moeten zijn (op grond van klank en taal) als de *Versjes* van 1607, nu wordt het alles samengenomen meer dan waarschijnlik, zeker dus, dat ook die sonnetten van hem zijn en dus ook jeugdwerk, Renaissance-arbeid naast meer persoonlike volksliedjes[3)].

Het is dus wel een felbewogen tijd van denken en dichten geweest, die van ± 1602-± 1606 en ik zal er mij wel voor wachten nog presieser te zijn in het opsommen en plaatsen van alle de gedichten uit die periode.

1) Al deze dingen staan nog niet alle in dit ene vers op papier; hij moet nog veel meer groeien in kracht, eer hij alles zegt, vgl. 't vers *U vriendelijcke ooghen,* misschien wel uit deze Margrietetijd en *Waar is nu dat hart? waer de gedachten?*
1) Al deze dingen staan nog niet alle in dit ene vers op papier; hij moet nog veel meer groeien in kracht, eer hij alles zegt, vgl. 't vers *U vriendelijcke ooghen,* misschien wel uit deze Margrietetijd en *Waar is nu dat hart? waer de gedachten?*
1) Al deze dingen staan nog niet alle in dit ene vers op papier; hij moet nog veel meer groeien in kracht, eer hij alles zegt, vgl. 't vers *U vriendelijcke ooghen,* misschien wel uit deze Margrietetijd en *Waar is nu dat hart? waer de gedachten?*
2) *Amoureus Clacht Liedt*, Unger III 436 r. 33 en 37. Zie *Levende Talen* 1931 No. 67 blz. 197 vlg. uitvoeriger hierover.
3) Bij Vondel ook komen beide stromingen in de kunst tot uiting, het gezongen liedje en (bij hem meest) echt Renaissance-werk van allerlei aard. Ook dat hangt van het 'gemutst' zijn af (F. Buitenrust Hettema). Dr. J. Haantjes wijst hezelfde verschijnsel in Gysber Japicx aan, zij het op andere wijze geschakeerd.

Uit de *Apollo* zijn nog wel meer verzen te halen, die haar, de tweede schone, gelden en haar komst te Amsterdam[1]. Ook natuurlik enkele van de verzen en sonnetten, die Margriete met name noemen. *Myn brosche ted're zinnen* en tenminste de twee eerste sonnetten, waarschijnlik wel alle vijf, die hij samenvoegde met die 10 regels aan het allereerste vers ontleend[2]. Maar dan horen de andere Margriete-verzen thuis in de 2e periode van zijn liefde voor haar, na Antwerpen. En wel, als eerste wellicht,[3] *Ay schoone dochter blont,* omdat wij daarin een verfriste toon horen, de juichtoon over 't samenzijn, bedreigd echter door de weemoed der aandreigende scheiding. Ook *Ha licht vervlogen wyllen* en *O Hoofdelooze sinnen* spreken van moeilikheden: het eerste reken ik tot de 2e periode, o.a. om de wijze, terwijl het laatste voor mij blijft de psalm, waarin zijn geluk als in een damp verdwijnt[4]. - Behalve wat ik maar met de uitdrukking zijn Renaissance-ontwikkeling en -studie wil samenvatten, behalve de beroeringen door de liefde in hem veroorzaakt, behalve de zenuwspanning aan 't schilderen verbonden, is er nog iets, dat in die tijd van vóór ± 1606 tot ontwikkeling komt: Margriete heeft hem *blygeestich* gedacht. Heeft hij aan haar goed doorzicht in die tijd al recht gedaan in het blijspel? Zijn zijn kluchten dus al ontstaan of geschreven in die tijd? Vóór 1607? Ik geloof, dat voor het toneel meer bezonkenheid nodig is en vooral meer rust, als hem toen nog ten deel gevallen was. Als *het* antwoord kunnen echter wel worden beschouwd de liedjes in duetvorm, de spotliedjes, de hekelingetjes op rijm, kortom al wat in 't *Boertigh Liedtboeck* is samengevat. Wijzen speelden hem de ene na de andere door 't hoofd, als hij de diepste grondtoon, het gedragene *Esprits qui soupirez,* eens niet hoorde en er viel *in* Amsterdam nog al wat voor, dat bespot kon worden. Hij is zeer trots op die nieuwe dingetjes, die speelliedjes in de volkstoon[5], en stond daarmee, men kan er wel zeker van zijn, midden in het leven van zijn volk. In jonge overmoed - hij bekoort er Margriet immers mee - pakt hij ze beet, zijn stadgenoten, alsof ze boeren waren. Eerst

1) Zie N.G. 1913, blz. 690 vlg. Kn. nam ook verzen uit de *Apollo* over als van Br.
2) Mijn Bloemlezing v. Br., blz. 38 vlg.
3) *Levende Talen* t.a.p. behandel ik dit uitvoerig.
4) Net andersom als Kn. ze aanvoelt. Over de wijze spreek ik in III.
5) Vgl. Kn. III 441, midden blz.: voorr. G.A.B. *Geestich Liedt-Boecxken.*

later (± 1611?) merkt hij dat het zowaar niet gaat en als hij omdoolt rond het slot van Muiden en het is gemeen weer, terwijl zij daar de gast is van de drost (P.C. Hooft was dit sedert 4 Junie 1609), het hagelt, sneeuwt en stormt; men vraagt zich af, wat doet hij daar in dat barre weer?, dan komen bij hem allerlei sombere gedachten op, de gevolgen van zijn gemakkelikheid om met de pen en het lied om te gaan en de populaire man zo te worden. De nijd bemoeit zich met hem en de kwaadsprekerij heeft hem al een hele tijd vervolgd; hij zal in zijn doorzichtige liedjes wel veel reputaties aangerand hebben.[1)] Welnu, als bij al zijn werken ook nog die liedjes horen en de spanning van 't sukses òf niet slagen, dan is het niet te verwonderen dat er een uitputting op volgt en de droefgeestigheid, die daar bij hoort. En ziedaar misschien wel *de* reden, meer dan de Emblemata, meer dan Carel v. Manders levensbiezonderheden, meer dan het brengen van de platen van Vaenius, met Theodore Rodenburg, die hem er uit doet trekken. Er zal allicht verband zijn tussen die sombere levensbeschouwing en de naarstigheid, waarmee hij zijn versjes schrijft bij de kille prenten van Vaenius. Ook Vondel heeft na zo'n periode van ‘op de zenuwen leven’ een dergelijke inzinking gehad, maar hij schreef in 't geheel niet. Doch na 't Antwerpse werk is Bredero opgefrist en ik zie en hoor hem uit twee verzen, *Ay schoone dochter blont* en *Ay hooch verheven ziel en overschoone vrouwe* - let op het gelijke begin, dezelfde maat! - In het eerste zie ik de feestelike viering van het weerzien; de somberheid is weg, al komt ze als weemoedswaas hier al weer over het beeld liggen; hij is forser geworden daartegen, men hoort het aan dit hele vers.[2)] Maar de scheiding komt al om 't hoekje kijken: hij wil kussen, zij wil dan net toevallig zingen; en proef nu deze slotregel:

't Waer scha dat onze vreucht in 't midden eynde nam!

Of dit spontaan ontstane lied, haar op de hem zo bekende wijze voorgezongen, sukses gehad heeft? Wij weten het slot: 't liep uit op van elkaar gaan. Maar wij zien en horen hem in de volheid

1) Dr. Samuel Coster spreekt in een brief aan Burgemeesteren in 1617 van de ‘laster en achterclap’, die Br. vervolgen.
2) *Levende Talen* t.a.p. blz. 200 vlg.

van zijn kracht, ook als hij naar hoofse trant haar in het tweede vers een serenade brengt, in 1609 waarschijnlik: daar ligt de ruigheid van het kunnen over. Hij bereikt in die dagen zijn hoogste punt, wanneer na een afscheid aan 't IJ de volheid van zijn gemoed zich uit in dat heerlike, doorvoelde en fijn geschilderde *Vaert wel myn lief, myn leven.* En daartussen zijn nog vele waarin hij zich woordspelingen op haar naam veroorlooft als *Gekroonde keizerinne, O Parl en puyck der Vrouwen, O keyserlicke Vrouw* enz. Wat Kn. bijeengebracht heeft onder het hoofd: Tijd van Margriete, zal waarschijnlijk wel uit die tijd zijn; het is alleen niet alles; men moet uit de andere rubrieken ook nog verzen halen en er aan toevoegen. En het geheel vroeger in zijn leven plaatsen. Het is in deze tijd van fel leven, dat hij - misschien door de liefde - ook zijn vriendschap met Carel Quina voelt slijten[1].

Kunnen wij nu hierbij ook nog uit Bredero's eigen werk (andere bronnen staan ons niet ten dienste) vernemen op welke wijze hij zijn gevoelens over zijn laatste afscheid van haar onder woorden brengt? Zeker. Men moet daartoe naast elkaar voegen het slot van dat opgeschroefde vers *Princessen preutsch en prat,* dat er later bijgeschreven is, en de twee eerste koepletten van het zo vaak al aangehaalde: *Kon ick eens recht bedwingen,* waarin hij in nog weer later tijd over zijn liefde en haar geschiedenis spreekt. Er zijn hier nog andere verzen bij te voegen, die spreken van haar verlies van haar schoonheid. Ook hier moeten de gegevens van genoemde beide verzen overeenkomen. Beginnen wij met het tweede:

't Oogh doet mijn *cort* beminne
Een frisse suyvre Maacht,
Een bruynooghd' coninginne
Heeft dees weer *haast* verjaaght,
Heur Hair was langh, en blont,
Heur Oogjens swart als git,
Heur lachend' roode Mont,

1) Uit de merkwaardige brief van 1611 aan zijn vriend Carel Quina over de vriendschap maakte ik tenminste de gevolgtrekking, dat er op den duur iets gekomen is tussen de beide jeugdvrienden en, als Br.'s keuze valt bij het kiezen van zijn eerste toneelstof op het geval van *Rodderick ende Alphonsus*, die beide verliefd zijn op de schone Elisabeth, dan voel ik liefdenaijver als de reden van het uiteengaan. In ieder geval na 1611 merken wij in Br.'s leven niets meer van hem.

Heeft tandetjens snee wit,
Soo blanck als dit
Is elcken lit
Dat aan haar Lichaam sit.

Als 't hart schier heeft vercreghen,
't Gheen mijn oogh garen siet,
De reeden seyt daar teghen
Voorwaar ten dient u niet,
Anmerckt wat ghy verkiest,
Ansiet wat ghy begheert,
Hoe haast een Mensch verliest
Daar ghy s' om mint en eert,
Schoonheyt verkeert,
Versochtheyt leert[1)],
Ghy mint dat u meest deert.

Is de eerste kalver-geliefde wellicht de *stuur-herfst* (zie vóór)? En is de tweede Margriete op 't laatst onschoon geworden? Ja? waardoor dan? Wie denkt niet aan de zo vaak heersende pokken![2)] Lees verder r. 1 en 2 vlg. van het 2e koeplet: hij had bijna bereikt wat hij wilde. Zij werd hem genegen, maar zij pasten niet meer samen, voelde hij. En toen kwamen de pokken en de balans sloeg door. En voeg hierbij het scherpe slot van *Princessen preutsch en prat,* de beide laatste koepletten. We zien de niet-meer-schone gehoond door oud en jong, de savante-in-haar legde 't af tegen de algemeen menselike wreedheid der spot: zij had de Amsterdammers in 't begin lessen gegeven en kreeg er haar straf voor van deze eigengereiden. En voelt men nu niet al de schamperheid van dat *Mijn Venus,* hoort men haar niet zeggen: ‘Dan ga ik nog liever dood in Akersloot, dan hier zo te blijven.’ Of zij er heengegaan is? 't Lijkt in 't geheel niet onmogelik en voor Br., die de boeren nu juist niet erg genegen was, men kan dit overal in zijn werken bespeuren, in *Arent Pieter Gijsen* zo goed als in zijn boerenfiguren uit de *Griane,* voor hem was dit zo iets als het ultima Thule, dat echter voor haar de aantrekkelikheid

1) Ondervinding leert het.
2) Zie verder dl. III Unger blz. 254 r. 7; r. 13 vlg.; blz. 256; r. 64 vlg.; blz. 272; r. 87; alle regels uit verzen die van verlies van schoonheid spreken.

had van een geheel Roomse plaats te zijn in die dagen[1]. In ieder geval: òf dreiging òf werkelikheid, voor Br. is het uit. Hij heeft later boedelbeschrijving gehouden in zijn bundel Apollo van 1615. Hettema vermoedt op grond van een uitlating in *De Stommen Ridder* (r. 1458), dat Margriete in 1615 gestorven is. Als dat zo is, dan is die uitgave een eerbiedige, kiese hulde aan de liefde van zijn jonge tijd; maar zijn kan ook alleen dood zijn geweest voor Br. sedert haar vertrek naar Akersloot.[3] Maar is dit alles? Neen, deze levenservaring in haar felle dramatiek met het godsgericht aan het slot van de verloren schoonheid, juist toen Br. tot de gevolgtrekking was gekomen, dat zij inwendig niet zo mooi, zo deugdzaam was, als hij zich dat had voorgesteld, en juist toen zij, Margriete, zich meer tot hem gewend had, hem had leren waarderen, dit alles was in staat om hem voorgoed zijn levensleuze in te prenten: Het kan verkeeren. En is het dan niet zeer waarschijnlik, dat het Br. bij latere bevlieginkjes niet weer gelukt tot die hoogte van zijn kunst, zijn lyriek, zijn zielsontboezemingen te komen? Is het niet voor de hand liggend, dat we alleen in zijn laatste lyriek, tot M.S. gericht, de echo van zijn vroegere dichtergrootheid horen? In de laatste tijd van zijn eigen liefdeshoogtij probeert hij ook de gegevoelens van anderen te benaderen en hij schrijft dan zijn min of meer overgevoelige *Rodderick ende Alphonsus* (1611). Het leven aan deze helden te geven mislukt hem echter, 't is hem te machtig. Zijn vriend Theodoor Rodenburg deed het met meer zwier in zijn *Trouwen Batavier* 1609.

(Slot volgt.)

1) De Rijksarchivaris in Noordholland was zo vriendelik mij uit het 3e dl. der Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem, blz. 300, het volgende mee te delen (mijn hartelike dank voor 't gevondene!):
Godsdienstzin te Akersloot. In het laatst der 16e eeuw.
'Tryn Ariaensdochter is van geboorten uit een dorp ghenaemt Ackersloot (geb. 1568, † 1626).... Ende sy woonden in een woeste ketterse plaets, alwaer vandaen gecoomen is Sytge Dingmans, Lysbet Jacobs, ende dese Tryn Areians voornoemt, dese syn in dit dorp gheweest de eerste fondamenten ofte exemplaren, daer achternae veel treffelicke geestelicke maechden ende goede catholycken gevolcht syn, soo datter weynich dorpen soo versiert syn met geestelicke waerdige persoonen, ende de Priesters Gods sulcken inganck hebben: den tempel des Heeren soo heerlicke verciert is als in deese plaets te Ackersloot'.
Uit de aantekeningen van Klopje Catharine Jans.

3) Op mij maakt koeplet 15 van *Claech-liedt: Met Edelhooch begheeren* de indruk van later ingelast te zijn. Koeplet 14 en 16 sluiten aaneen. Dat koeplet is dan geschreven nadat hij in *den Apollo braaf, de sleutel van (z)ijn lusten,* al zijn *begheerten* had neergelegd (1615). Zie Dr. F. Buitenrust Hettema, Bredero's Toneelwerk, Tschr. v. T. en Lett. 1919, April en Mei, zeer belangrijke studie voor Br.'s laatste levensjaar en -toneelwerk, *De stomme Ridder.*

Hooft, Vondel, Boutens, in English translations by Dr. J.A. Russell.

English translations of Dutch poetry are far from frequent, and practically nothing at all of the kind has been attempted in recent years. A little volume I have beside me, ‘Flowers of Poetry and Patriotism’, chiefly from Staring, Heye, Bogaers and Tollens, is dated 1833, while Sir John Bowring's ‘Batavian Anthology’ goes back to 1824. Longfellow rendered good service to Holland in his ‘Poets and Poetry of Europe’ (1855), and we are fortunate to have a complete English rendering of Vondel's ‘Lucifer’. But, unfortunately, it is not always the best work that has been given to us in this way; a version of Tollen's ‘Day of General Prayer’ and three separate translations of his ‘Nova Zembla’ seems a disproportionate service when we have nothing at all from such a fine winnowing as Van Elring's ‘Bloemlezing’ from Willem Bilderdijk. In this new volume[1)] Professor Grierson does something to remedy contemporary neglect of Dutch poetry by giving us a collection of twelve poems translated from three wellknown and reputable writers - Hooft, Vondel and Dr. P.C. Boutens. With the writers selected there can, of course, be no cavil (whatever we may think of the inclusion of this or that poem) since two are the greatest Dutch poets of the seventeenth century and the other the most important so far of the twentieth; our regret is simply that such a monstrous gap is left between - three hundred unrepresented years. That, however, is not the fault of Professor Grierson, for it is precisely on Dutch seven-

1) ‘The Flute, with other translations’. (The Samson Press, Warlingham, Surrey, England.)

teenth century literature that he has best exercised his scholarly powers; his ‘First Half of the Seventeenth Century’ in ‘Periods of European Literature’ certainly gives what is the finest and most complete account in English of ‘The Age of Vondel’ - here there can be no charge, as was made against Gosse's studies of Dutch literature, of ‘vague generalisations’, for so thorough was the author's examination of his material that one or two of the poems now given were translated for this work in 1906. If anything, however, this knowledge of Professor Grierson's equipment for his task increases regret that he has not given us more.

Hooft is well represented by the five poems entitled ‘The Net’, ‘Aubade’ (a fragment), ‘Remembered Kisses’, ‘Sonnet’ and ‘Montaigne’, the first three especially being the typical Renaissance verse of a courtly dallier. The sonnet, addressed to a newly-born child, contains more serious reflections on life, and its lines are probably the best given here under Hooft; ‘Montaigne’ is the most difficult transcription and is rather equal, as:

> ‘If in his hand he take what has gained men's esteem,
> He will not trust his eyes, or deem as others deem.
> But tries.’

The examples from Vondel happen to be four of his best-known poems: the much-discussed lines addressed to Gustavus Adolphus, the equally well-known elegy on Oldenbarnevelt, and two further elegies, ‘On the Passing of my Little Daughter’ (1633) and ‘Passing of Maria van den Vondel’ (1668). When Vondel in 1632 exhorted Gustavus Adolphus to spare Cologne, ‘that Imperial city of my birth’, he might have anticipated ‘When the Assault was intended to the City’, but the result here is scarcely Miltonic; in fact, of the poems in this section, only the feeling lines on the eath of the poet's daughter are not stilted in manner.

The finest pieces in the book are undoubtedly left for Dr. Boutens who is a welcome discovery when it is remembered that Holland has still such a great sonneteer as Willem Kloos and such a fine lyrist as Hélène Swarth. He is well represented by the three poems ‘The House of Dreams’ (from ‘Vergeten

Liejdes'), 'Love's Hour' and 'The Morning Nightingale' (both from 'Stemmen'). 'The House of Dreams', superficially, reads not unlike Tennyson, though in the last lines the poet might have been addressing Charles Lamb:

> 'You too know that house, of shimmering dreams
> Built, twixt death and life!'

Sheer, Shelleyan beauty entered Dutch poetry most belatedly; scarcely before the Perk-Kloos revival in the 'eighties': but Dr. Boutens will ensure that it does not escape from it. It is of our most perfect lyrists that we think in:

> 'The sun draws nigh the summit of his stair;
> And in an ocean of light-saturate air
> The cornfield smoulders under glowing gold.'

Again, it is the spirit of pure joy that pervades 'The Morning Nightingale':

> 'Joy, only joy shall be my song's refrain.'

And ecstatic joyousness becomes the very creed of the poet's emotions, supplies 'life's meaning and goal': a tense Nietzschean dictum restated in perfect poetic faith.

The few other poems included are not likely to prove so interesting to the Dutch reader, but the book - printed by hand and limited to 120 copies - is decidedly something of an event in Anglo-Dutch literary relations.

Verdi's Falstaff door J.C. Hol.

Zoo wij met Kant wilden vragen: hoe is een opera Falstaff mogelijk?, dan zou het antwoord luiden: door zijn wezen in de verschijning muzikaal weer te geven. Eenvoudiger uitgedrukt: door zich aan Falstaff als hoofdpersoon te houden, al het bijkomstige naar hem te doen convergeeren en deze synthese muzikaal te illustreeren. Dit zou dan iets geheel nieuws worden, want een dergelijke dramatische schets, zonder of met muziek, bestaat nog niet. Shakespeare heeft zoo iets nooit beloofd, noch gegeven. Hij schreef King Henry IV, het historisch spel, twee avonden vullend, ongeëvenaard door dichterlijke schoonheid, praegnantie en diepte der koninklijke scène's (koninklijk zijn hier ook de frondisten met Henry Percy aan het hoofd), maar ook en vooral onovertroffen door het hier voor het eerst als tegendeel, folie of contrasteerende achtergrond optreden, naast prins Henry, van Falstaff, de tot de uiterste daadwerkelijkheid opgevoerde variatie van den hofnar. De scène's met Falstaff nemen in het tweede deel van het koningsdrama niet alleen in omvang en beteekenis toe, zij vormen er, hoewel secundair blijvend, slot en ontknooping van, door de tragische ontmoeting van Falstaff met zijn gewezen boezem- en slemperij-vriend, den pas gekroonden Henry V. Diens verpletterend: ‘I know thee not old man’, tot den drankzuchtigen ridder die in chronischen wijn-waan, zich nooit tot de beteekenis eener situatie weet op te werken, al ontbreken hem après-coup niet de onwaarschijnlijkste pralerijen (waaronder verbluffend geestige zetten) om de façade te redden. Tegenover zijn koning, die, gelijk van te voren bij hem vast stond, in de eerste plaats

een streep wenscht te zetten onder hetgeen slechts episode's van overmoed, nooit zijn werkelijk integrale leven is geweest, en die om ‘reden van staat’ ook naar de stem van het hart niet mocht luisteren, - tegenover dezen verschen Henry V die niet meer prins Henry is, helpt de familiare fuif-naam: ‘King Hal! my royal Hal!’ niet meer. En ook aan het losbreken der genegenheid: ‘My king, my Jove! I speak to thee, my heart!’ mag de jonge monarch zich niet gewonnen geven. Nu wordt Falstaff openlijk geducht de les gelezen en dan wordt hij verbannen met, op straffe des doods, een eerbiedigen afstand van tien mijlen tusschen hem en den koning. Om hem niet door gebrek tot kwaad te doen vervallen, wordt hem een toelage verstrekt; en wanneer hij zich betert, zal dienovereenkomstig ook zijn lot verbeterd worden. Dit alles wordt Falstaff op straat door den koning meegedeeld, ten overstaan van heel den hofstoet, die daarna verder trekt. Falstaff vindt terstond zijn snoevers-aplomb terug: alles is maar een foefje, voor de openbare meening kon de koning niet anders; weldra zal hij in 't geheim aan het hof worden ontboden en oppermachtig zijn invloed doen gelden. Dan zal hij zijn schulden betalen, den zwakhoofd Shallow bevordering verschaffen, zijn liefje Dolly uit de gevangenis bevrijden. In plaats van dit alles komt de Lord Chief-Justice met het bevel Falstaff en zijn aanhang naar de schuldgevangenis te brengen. Dat Falstaff nog met Dolly Tearsheet aankomt, ons wel bekend uit de Teniersscène in de herberg van Mrs. Quickly, bewijst dat hij van de nieuwe situatie nog steeds de moreele draagkracht niet begrijpt. Taak van den acteur die hem voorstelt, zal het zijn, de diepe smart te doen voelen, die ondanks al zijn gebral in Falstaff's kinderengemoed losbreekt.

Hoewel de slot-scène dus aan hem is gewijd en hij als laatste markante gestalte het tooneel verlaat, is en blijft Falstaff toch contrast-figuur aan wie Henry V's wezen en bedoelingen worden gedemonstreerd. Later in het spel *Henry V* worden deze verheerlijkt gelijk Shakespeare dit van geen anderen Engelschen koning heeft gedaan. Ofschoon in de epiloog van *Henry IV* aan de toeschouwers, ‘die nog niet oververzadigd zijn van vet vleesch’, beloofd is, dat zij Falstaff in een volgend stuk weer zullen aantreffen, komt hij in *Henry V* toch niet voor. Zoodat koningin

Elisabeth een burgerlijke comedie bij Shakespeare bestelt, waarin Falstaff verliefd moet optreden, en die in veertien dagen gereed moet zijn. *The merry Wives of Windsor* geven echter noch chronologisch, noch wat den inhoud betreft, een voortzetting van Falstaff uit *Henry IV.* Hij is jonger, maar slapper en geeft psychologisch slechts een doffen weerschijn van Shakespeare's schepping in het koningsdrama. Falstaff heeft in de *Merry Wives* slechts de geringere eigenschappen van zijn vroegeren naamgenoot. Hij is passief, handelt slechts zooveel als noodig is om voortdurend dupe te zijn en op de onwaarschijnlijkste wijze te gronde te gaan in de burgerlijke omgeving, die hij pretendeert uit te buiten. Terwijl Falstaff in Henry IV de slotscène draagt, is hij hier slechts ridder van de droevige figuur: 'I do perceive that I am made an ass'.... 'ignorance itself is a plummet over me: use me as you will.' Dat is zijn laatste woord lang vóór het slot, tot hij als Fenton en Anne Page elkaar en de ouderlijke toestemming hebben gevonden, zich laat ontvallen wat ook op hem zelf slaat, maar tegenover de jonge bruid wel erg onhoffelijk is: 'When night-dogs run, all sorts of deer are chas'd.' Met deze ietwat zure woorden, die zijn verloren prestige niet op de been kunnen helpen, neemt Falstaff van ons afscheid.

Het is de groote verdienste van den dichter-componist Arrigo Boito, Verdi's tekst-dichter, te hebben ingezien, dat dit niet ging. Hij heeft daarom, evenals hij voor zijn eigen bekende opera *Mefistofele* de beide deelen van Goethe's Faust gebruikte, voor het Falstaff-libretto ook naar Shakespeare's Henry IV. (Deel I en II) gegrepen en daaruit gegevens verzameld om Falstaff's karakter te releveeren en hem als personage aantrekkelijk te maken. In de eerste plaats een der heerlijke liedjes die Boito in den tekst heeft gestrooid en waar Verdi met een muzikale verve op in is gegaan, die ons bij den bijkans 80-jarige buiten ons zelven brengt van bewondering, verbazing en stille vreugde. Ik denk aan Falstaff's guitige *ppp*-liedje: So che se andiam, la notte, di taverna in taverna Quel tuo naso ardentissimo mi serve da lanterna.' De muziek heeft waarschijnlijk een volksmatigen oorsprong (de eerste half-zin zou als wiegeliedje kunnen dienen), maar de tekst is ontleend aan de derde acte van Henry IV (eerste deel), waar Falstaff tegen

Bardolph zegt: ‘thou art the Knight of the Burning Lamp.’ En verder: ‘Thou hast saved me a thousand marks in links and torches, walking with thee in the night betwixt tavern and tavern.’ Spoedig komt ook Falstaff's beroemde monoloog over de eer (Henry IV, eerste deel), waar Verdi's lichte, geestige muzikale behandeling een aanwinst zelfs voor Shakespeare's gesproken tekst zou zijn, ware het niet dat Boito dezen tegen het einde onnoodig heeft aangedikt: ‘But will it not live with the living? No. Why? detraction will not suffer it.’ De laatste vijf woorden, die in hun kortheid een afgrond vol levensmisère resumeeren, zijn in Boito's tekst door drie redenen vervangen ‘perche a torto Lo gonfian le lusinghe, lo corrompe l'orgoglio, L'ammorban le calunnie’; hetgeen, op zichzelf voortreffelijk, de mogelijkheid eener muzikale peroratie verschaft, maar ons Shakespeare's snijdende praegnantie doet ontberen. Ook houdt Falstaff in de opera zijn kleine ‘cathechism’ over de eer voor de schurkachtige knechts die meenen met hun ‘eer’ te kunnen aankomen om dienst te weigeren, terwijl bij Shakespeare Falstaff's kleine rede als contrasteerende folie dient voor de grootmoedige wijze waarop prins Henry in prachtige verzen zijn tegenstander Henry Percy ‘the king of honour’ verheerlijkt: ‘I do not think a braver gentleman, more active-valiant or more valiant-young, More daring or more bold, is now alive To grace this latter age with noble deeds.’ Falstaff's verwerping van de eer (Therefore I'll none of it) krijgt hierdoor ook een diepe psychologische beteekenis, die Shakespeare's Merry Wives en het steeds abjecter worden van Falstaff in Henry IV rechtvaardigt, zonder dat wij hiervoor, met Brandes, een subjectieve verkoeling van Shakespeare tegenover zijn personage hoeven aan te nemen. Zuiver objectief stond voor Shakespeare (die het kroeg-leven van zijn tijd goed kende, maar er boven stond) vast, dat wie van de eer in iederen vorm afziet, te gronde gaat. Dit weten ook de ergste misdadigers die toch een soort beroepseer huldigen. Daarom loopt het met Falstaff in Henry IV zoo treurig af en kon Shakespeare zonder aan zijn levenskennis te kort te doen, in de Merry Wives een Falstaff toonen die van louter waan en zwakte in elkaar zakt.

Iets anders is het natuurlijk, wanneer men in één werk en nog wel een opera ons Falstaff wil doen zien. Deze had een combi-

natie der Merry Wives en van Henry IV kunnen worden, waarbij de burgerlijke comedie minder ver gevolgd wordt en de tragische slot-scène met Falstaff, in het koningsdrama, het geheel op een hooger plan zet. Het zou dan weliswaar geen zuivere comedie, maar een tragi-comedie zijn geworden, waarom het Verdi niet te doen was. Deze wilde op zijn ouden dag, na ontelbare dramatische gegevens muzikaal te hebben geïllustreerd, àl zijn verve nog ééns uiten in onverdeelde vroolijkheid. Maar een Falstaff-opera zou voor een hedendaagsch, modern componist altijd nog een dankbare, levende taak zijn. De plaats waarop dan in het libretto de wissel van de *Merry Wives* naar *Henry IV* moet worden gelegd, is direct na de waschmand-scène, die minder uitvoerig dan door Boito op de sobere wijze van Shakespeare kan behandeld worden. Falstaff's alleenspraak na het Theems-bad is bij Verdi-Boito (begin derde bedrijf) prachtig van diepe menschelijkheid, gelatenheid en telkens oplaaiende woede. Des te meer hindert ons, dat hij er dadelijk weer in loopt, als Quickly met nieuwe voorstellen van Alice komt, om met onverzadigbaren wraaklust hem op nieuw te kunnen kwellen. Hier zou Falstaff merg moeten toonen en Quickly wegschoppen, gelijk hij in het eerste bedrijf zijn knechts met een stoel de herberg uit jaagt. Is Quickly weg, dan kan Prins Henry als trooster verschijnen en zouden eenige der meest drastische scène's uit Henry IV kunnen volgen: de kostelijke en gefingeerde ontvangst van prins Henry door zijn vader, waarbij Falstaff de rol van den koning tot den koddigsten eigen-lof misbruikt, tot de prins voor den armen drank-ridder de puntjes onbarmhartig op de i's zet. Ook de tafereelen, waarin de prins zich als roover en later als kellner verkleedt, mogen, gelijk de heele herbergscène met Dolly Tearsheet, niet ontbreken. Daarna kan het geheel in het tragische ‘I know thee not old man’ zijn ontknooping vinden.

Een dergelijke toekomst-tekst mag ons echter niet ondankbaar stemmen voor het meesterwerk dat Verdi en Boito hebben geschapen, en waarin Falstaff tenslotte toch weer *poigne* toont en hem aan het einde vol beweging en hilariteit, ook de eereplaats van een hoofdpersoon wordt toegekend. Wanneer hij onder de plaaggeesten Bardolfo herkent, wiens muts is afgevallen, barst hij met een reminiscentie aan Henry IV los als van ouds: ‘Nitro!

Catrame e solfo! Riconosco Bardolfo! Naso vermiglio! Naso bargiglio!.... Ignis fatuus!' En later, als allen meenen zich over hem vroolijk te kunnen maken, verheft hij gelijk in Henry IV zich kalm boven zijn omgeving: Ogni sorte di gente dozzinale Mi beffa e se ne gloria (bij Shakespeare, Henry IV: Man of all sorts take a pride to gird at me). Pur, senza me, costor con tanta boria Non avrebbero un bricciolo di sale (the brain of this foolish-compounded clay, man, is not able to invent anything that tends to laughter, more than I invent). L'arguzia mia crea l'arguzia degli altri (I am not only witty in myself, but the cause that wit is in other men). Ik stel hier Italiaansch en Engelsch, Boito en Shakespeare, tegenover elkaar, om te toonen hoe nauwgezet de eerste in Henry IV gegevens heeft gezocht en gevonden die zijn onderwerp dienstig konden doen zijn en hoe voortreffelijk hij deze in berijmde aphorisme's, geschikt ter compositie, heeft overgebracht. Waarlijk, wie na Boito nog een Falstaff-libretto wil schrijven, mag niet de eerste de beste zijn; want Boito was waarlijk een dichter en kende als componist de practische eischen van een muzikalen tekst. Prachtig stelt hij onder de algemeene vroolijkheid Falstaff nog eens op den voorgrond: - Beste meneer Ford, zeg nu eens, wie is de gehoornde? Waarop Dr. Cajus en Ford elkaar dien titel toewerpen, tot de anderen met Falstaff uitroepen: 'allebei!' en Alice: 'alle drie!' Falstaff heeft immers als Zwarte Jager uit de legende ook hertshoorn gedragen. 'Nog een koor, en dan mag het uit zijn', zegt Falstaff, waarop Ford: 'En dan gaan we met Falstaff allemaal eten!' Nadat dus Falstaff, beter dan bij Shakespeare, nog eens in het midden is geplaatst, wordt het beroemde slot-fugato: Tutto nel mondo è burla' gezongen. Voorwaar een voortreffelijk einde dezer muzikale comedie, wier hybridisch karakter, als ontstaan uit de *Merry Wives* waarin de eigenlijke, markante Falstaff niet voorkomt, door de nooit verslappende verve van Verdi's muziek wordt gered. Daarom is ook, hoewel de plaats aan Boito en Shakespeare erin toegeruimd, een groote moest zijn, 'Verdi's Falstaff' boven deze beschouwingen gezet. Nu de literaire achtergrond is vastgesteld. moge dus een woord over de muziek volgen.

Deze is het product van de overstroomende scheppingskracht eener altijd-durende jeugd en der rijke ervaring des ouderdoms.

Want toen Verdi met zijn Falstaff-partituur voor den dag kwam, was hij 79 jaar. Hij had onverdroten gestreefd naar verrijking der technische middelen (sedert 1851, *Rigoletto*) en naar veredeling van stijl (1867, *Don Carlos*) zoodat hij in 1887 met *Otello* (tekst van Boito) een werk van hooge distinctie kon geven, waarin op geheel persoonlijke wijze de richting werd gevolgd, door Wagner gewezen en die in *Aida* (1871) door chromatiek in de hoofdmotieven (Aida, Hoogepriesteres) en hun contrapunctische bewerking onder verzaking van het vroolijk-triviale, nog onvoldoende tot uitdrukking was gekomen. Doch in *Otello* schijnt de oorspronkelijk zoo uitbundige melodische phantasie aan banden gelegd. Deze krijgt in *Falstaff,* Verdi's laatste en tevens onovertrefbare meesterwerk (1893) haar volle vrijheid terug, nu de nieuw-verworven of verfijnde harmonische en recitativische uitdrukkingswijzen geheel door den jeugdigen grijsaard zijn geassimileerd. Ook gaf het luchtig-kluchtige onderwerp ‘Falstaff’ aan Verdi gelegenheid zijn voorliefde voor trippelende en dansachtigschrijdende melodie-vorming te volgen, zonder dat er conflicten waren te vreezen tusschen het ethos van tragische situaties en oppervlakkig-vroolijke, in zichzelf berustende en daardoor ondramatische dans-melodieën (gelijk in *Rigoletto* gedurende diens onderhoud met zijn dochter in het eerste bedrijf) en die in ernstige oogenblikken van triviaal licht sentimenteel worden (*Traviata:* Germonte's cavatine ‘Di Provenza il mar, il suol, chi dal cor ti cancellò?). Het is noodig op deze zwakke zijde van Verdi's vroeger werk attent te maken, want trots groote bewondering voor het streven naar zuiverder stijl, dat reeds in *Don Carlos* duidelijk voelbaar wordt en in Othello en Falstaff zijn bekroning vindt, dient toch de schijn vermeden te worden gemeene zaak te maken met de onoordeelkundige opvatting van Verdi's beteekenis als geheel, die tot een zeldzame, thans mode gewordene overschatting heeft geleid. Deze is lang geleden in Frankrijk begonnen met een artikel van Georges Bizet in de *Revue Nationale.* waarin de volgende apostrophe: ‘Quand un tempérament passionné, violent, brutal même, quand un Verdi dote l'art d'une oeuvre vivante et forte, pétrie d'or, de boue, de fiel et de sang, n'allons pas lui dire froidement: mais, cher monsieur, cela manque de goût, cela n'est pas distingué.’ Bizet stelt dan de vraag, of Michel-Angelo,

Homerus, Dante, Shakespeare, Beethoven gedistingueerd waren. De ontsporing is hier duidelijk. Bizet, die hier overigens een kleine oratio pro domo houdt, want men heeft hem hetzelfde verwijt ten onrechte over *Carmen* gedaan, noemt hier louter meesters van de allerdiepste beteekenis, waartoe Verdi toch niet behoort. Want hij was zeker een groot componist door enorme vitaliteit en buitengewone gave zich zelfstandig te ontwikkelen door assimilatie van vreemde impulsies. Maar wie Verdi's werken bestudeert zooals het behoort: met welwillende aandacht, maar zonder voor ingenomenheid, die zal stellig van hem gaan houden, ook om de beminnelijke eigenschappen die zijn muziek weerspiegelt, maar hem onmogelijk kunnen plaatsen op den allereersten rang met bovengenoemde meesters, waar wij zelfs een Wagner niet zouden durven neerzetten en waar een Palestrina en Rore, een Mozart en Marenzio ongetwijfeld op hun plaats zijn. Dit is juist karakteristiek voor Verdi, dat hij slechts met inspanning zijner beste krachten, en als uitzondering die wel is waar in Falstaff bijna regel wordt, dàt bereikt wat voor Mozart van zelf spreekt: zich als spelend te bewegen op het hoogste plan. Wat Verdi, om ons sportief uit te drukken, gehandicapt heeft, is ontegenzeggelijk zijn afkomst. Toen men hem hertog van Busseto wilde maken, glimlachte hij afwijzend: ‘sono un paesano.’ Deze uiting, waarmee Verdi toonde werkelijk groot van karakter te zijn, verklaart tevens zijn aanvankelijk gemis aan esthetische zelf-kritiek, het populaire, in den zin van goedkoopen inhoud of gemis aan inhoud, van vele zijner concepties, nog afgezien van een tekort aan adaptatie-vermogen voor de eischen van een verfijnd milieu: de cancans en matrozen-dansen die hij in *Rigoletto* wil laten doorgaan voor Hofbalmuziek te Mantua, en het totaal gemis aan Parijschen bohémien-toon in *Traviata.* In *Rigoletto* heerscht in de hertooglijke dans-muziek de Italiaansche herberg-grofheid waarin Verdi was opgegroeid, daar zijn vader herbergier was. Wie ooit langen tijd boven een dergelijke *osteria* heeft gewoond, vooral in den winter, weet wat dit zeggen wil. In *Traviata* is de vroolijkheid minder afstootend, doch zij mist karakteristiek. In *Don Carlos* echter, het werk dat aan Aida voorafging en waarin de vernieuwing van Verdi's stijl duidelijk kenbaar wordt, heeft Verdi aan alles wat aan plompe herinne-

ringen in hem nog sluimerde, den rug toegekeerd. Zoodat hij den hof-stijl slechts zelden muzikaal voor het hoofd stoot en in het dames-koor van het tweede bedrijf met de fijne natuurschilderende inleiding (die, evenals later de begeleiding, aan Chabrier's Idylle en Sous-bois doet denken), een voorlooper van het luchtige vrouwen-ensemble in *Falstaff* geeft. Wie zich voor Verdi's ontwikkelingsgang en voor *Falstaff* interesseert dient ook *Don Carlos* te kennen. Dit werk is meer doorgecomponeerd dan de voorafgaande opera's, bevat vele harmonisch interessante recitatieven die hier en daar het dramatisch hooge peil van Mozart's *Don Giovanni* bereiken, en ensemble's waarin de zangers de melodie aan het orchest overlaten en daarin kort motivisch hun tekst strooien, gelijk dit later in *Falstaff* geschiedt. Ook het *parlando* komt in *Don Carlos* een paar maal voor en eenige kleine formule's en wendingen loopen op Falstaff vooruit, zooals het guitige ‘povera donna!’. Deze continuiteit in Verdi's ontwikkeling is van gewicht, daar er uit blijkt dat alles organisch van binnen uit is gegroeid en hij aan Wagner veel minder te danken heeft dan men gewoonlijk veronderstelt (wel de impulsie, maar niet, of bijna niet, de muzikale materie). Het zou dus historisch van gewicht zijn, in plaats van altijd Rigoletto en Traviata te herhalen, ook Don Carlos eens op het repertoire te nemen, waarbij eenige handige coupure's echter onvermijdelijk zouden zijn. Want er zijn te veel teerhartige romance's en cavatine's in opgehoopt en het uitvoerig ballet in het derde bedrijf is nergens ruw, maar over het algemeen slap en onbeteekenend. Zelfs den tijd van haar ontstaan in aanmerking nemend, kan deze ballet-muziek er niet mee door en zou onnoodig den indruk van innigheid en fijne gevoeligheid verstoren, die Verdi's muziek, afwisselend met ware dramatische kracht, in *Don Carlos* herhaaldelijk te weeg brengt (de scène tusschen Elisabeth en Don Carlos in het tweede -, Philip's alleenspraak en dialoog met den Groot-Inquisiteur in het vierde bedrijf). De man, die deze muziek schreef, was niet alleen ‘heftig of brutaal’; hij had ook een fijnbesnaard gemoed, ontvankelijk voor de fijnste trillingen en tot haar wedergave bereid.

Wanneer men, na Don Carlos, zich met Falstaff gaat bezig houden, beteekent dit trots al het goede, dat van het eerste werk gezegd kon worden, de overgang van uit de woestijn naar een

oase, uit een wereld van schijn-gevoelens naar het werkelijk-beleefde. Want de opmerking in Bekker's lezingen over Muziekgeschiedenis, dat Verdi's *Falstaff* zou staan buiten de hartstochten, zelfs buiten het leven, past wat het laatste betreft, concreet en niet abstract opgevat, eer op het eeuwige-jongelings-idealisme van Schiller's drama. Hieraan heef Verdi's muzikale expressie met al te zoete licht-ontroerdheid zich gehouden (en moest naar zijn toenmalige ontwikkeling zich ook wel houden), hetgeen beiden, Schiller en Verdi, als geboren tooneelmannen met uiterlijke *coups de théâtre* eer erger dan beter hebben gemaakt.

Niets hiervan in *Falstaff,* dat op den grondslag van Shakespeare-Boito een muzikaal meesterwerk is geworden. Hierboven werd opgemerkt, dat Verdi's dans- of trippel-melodieën nu beter op hun plaats zijn dan bij tragische gegevens; de melodische inspiratie is bovendien in *Falstaff* veelal van fijner gehalte. In dit opzicht kan men zeggen, niet dat Falstaff 'jenseits des Lebens' staat, hetgeen een treurige misprijzing en kwalijke verdraaiing eener bloed-warme werkelijkheid zou zijn, maar wel dat de jeugdige grijsaard Verdi hier den wijsgeerigen stap naar buiten het wereldsch gedoe heeft gedaan. Hij toont zich hier als in het aureool van een schoonen zonsondergang na een welbesteden levensdag. Het warm-gloeiende en het teer-vervlietende gaan hier in voortdurende mengeling zuiver afgetint in elkander over, en het is of in de machtig-uitgelaten slot-fuga: 'Tutto nel mondo è burla' de gesublimeerde levenswijsheid tot ons klinkt van den onverdroten strijder die in een hellen schaterlach, nu en dan vervluchtigd tot een teederen glimlach, van ons afscheid neemt. 'Ma ride ben, chi ride la risata final.' Werkelijk, Verdi's laatste lach is een goede geweest. Het is de gulle uiting van wie door onverpoosde werkzaamheid, in vaktechniek en levenservaring het zenith heeft bereikt.

Met een herberg-scène begint *Falstaff.* Maar zie, hoe de jeugdherinnering hier gelouterd is. De zware cancans van *Rigoletto* zijn verdwenen, opgelost in het echt muzikale medium van het open c-groot, voortdurend moduleerend en na hard neerdalende slagen in zachte staccato trippeling opstijgend en aanzwellend, tot Falstaff, onverstoorbaar door het gekibbel van Cajus (die hier Shallow vervangt), boven de lichte chromatiek een nieuwe

flesch Xeres bestelt. Deze doet dadelijk haar werking in de volgende fijne lyriek waarvan Falstaff het geheim bezit, en de heimelijke, diep-innerlijke vroolijkheid waarmee hij den aldoor kijvenden Cajus zwijgend aanhoort. Tot in suberben overmoed hij hem te woord staat: ‘Ik hèb 't gedaan, en exprès!’, onder een *ppp* in kwartnoten onverstoorbaar opstijgende kwint en in spotzieke zestienden ijlings neerschietende sext, alles in e-groot, tot het in cis-klein wordt herhaald. Het mirakel dezer heele scène is, dat de beweging in onverzwakte motivische vinding voortdurend prikkelend en boeiend doorstroomt tot zij in C terugkeert en met machtig rollende, moduleerende toonfiguur de knechts de herberg worden uitgejaagd. Dit alles alleen onderbroken door de ook muzikaal licht-nonchalant, maar kranig raak neergeworpen monoloog over de eer, waarin Verdi, gelijk Shakespeare, aan een diepe ervaring en overwinning van zijn lang kunstenaarsbestaan uiting geeft. Het is alsof Verdi vooruitzag, hoe de menigte, voor welke hij heftig en triviaal moest zijn om succes te hebben, dit werk negeeren zou, waarin hij datgene overwon, dat hij erkend had als niet het hoogste te zijn. Het sublieme dat hij ervoor in de plaats gaf, moest helaas onbegrepen blijven. Want Verdi's *Falstaff* zal niet populair worden, zolang het de opera-menigte aan geest en liefde voor geest ontbreekt.

‘Geest’ is het woord dat Verdi's Falstaff-stijl het best karakteriseert: een lineair, maar in hoogeren zin voor fijne ooren toch steeds melodieus recitatief bijna of geheel zonder begeleiding (waarvan reeds in *Don Carlos* vorbeelden voorkomen) of als *parlando* tusschen de melodieën van het orchest gestrooid, niet droog en voortdurend, zoodat van geen eigenlijken ‘parlando-stijl’ kan gesproken worden. Integendeel, alles bloeit en zingt in deze Falstaff-partituur, maar van den aanvang af op een nieuwe, ongebonden wijze, die in de tweede scène der brief-lezing door de vrouwen (eerste bedrijf, tweede deel) prachtig wordt voortgezet en in het echt vocale: ‘Bocca baciata non perde ventura’ haar hoogtepunt bereikt; een melodie die hier voor het eerst optreedt, maar als ‘herinneringsmotief’ nog vaak voorkomt. Zoo zou men het leidmotief bij Verdi kunnen noemen, naar aanleiding van het optreden van het vriendschapsmotief in tertsen in *Don Carlos.* Bij Verdi echter geen sprong, geen volte-face als waarmee

bijv. Strawinski bij ieder nieuw werk (Symphonie voor blaas instrumenten - Apollo, leider der muzen, voor strijkers alleen; de Feeën-kus, zeer ouderwetsch - Capriccioso voor piano en orchest, zeer modern) meer aan over-bewuste, gewilde slingeringen dan aan een uit het onbewuste opstijgende, innerlijk-organisch groeiende scheppingskracht doen denken. In *Falstaff* treffen wij ook de vroegere melodie-vorming in rijken overvloed aan; de verandering in qualiteit die hier is waar te nemen tegenover vroeger, is er beslist een ten goede: de kostelijke liedjes van de Lanterna, van den Hertog Norfolk, van L'Amore (samen met Fontana-Mr. Brook) en Alice's machtig-erotische ontboezeming die in den text als hoonend bedoeld, muzikaal echter gloedvol ondervonden is. Natuurlijk ontbreekt ook het heftig-hartstochtelijke, waar het noodig is, in de *Falstaff*-muziek niet: Ford-Fontana's woede, dat zijn vrouw hem met Falstaff hoorns opzet, de geweldige aanzwelling van *pp* tot het *forte* hard-verminderd sept-accoord: ‘Due rami enormi Crescon sulla mia testa’ (tweede bedrijf, slot van het eerste deel). Wie esthetisch wil ervaren wat gemoedsbeweging is, die leze of hoore de voortdurende ebbe en vloed hier in Verdi's partituur. En als slot dezer scène het exuberante *fortissimo* waarmee, na veel strijkage's over den voorrang, Falstaff en Ford samen door de deur rennen. Moet men niet van alle goden der werkelijkheid verlaten zijn, om in abstracten waan dit alles voor den ‘overkant’ van hartstocht en leven aan te zien? Nooit schiep Verdi, noch een ander voor of na hem, met een dusdanige copia van uit de werkelijkheid der menschelijke ziel.

Twee problemen stelt ons Verdi's Falstaff, die heden van veel gewicht zijn. Wij leven in een tijd der muzikale transcripties (Weingartner: Beethoven's piano-sonate op. 106, Schönberg: Bach's tripel-fuga voor orgel in Es, etc.). Strawinski steunt een geheelen avond op vroegere meesters (Pergolesi in het ballet Pulcinella, Weber in het Capriccio en Tschaikofski in het ballet de Feeënkus), en Ravel zweept een goed kwartier lang dezelfde Bolero-deun in meesterlijke gradeering op tot àlgemeener klankrijkheid. Het eerste der beide problemen luidt nu: hoe kan de scheppende kunstenaar aan werkelijk eigene ideeën komen? Verdi's Falstaff geeft ons het antwoord: in de eerste plaats door vitaliteit.

Doch wie deze niet heeft, kan haar niet aanschaffen. Ten tweede lijkt het raadzaam niet bewust naar het buitengewone te *zoeken.* Daar alle inspiratie gelijk alle contact met de wereld des geestes uit het onbewuste stamt, moet deze zonder forceeren, zonder verstandelijk parti-pris zich vanzelf aanbieden. Dit is juist het verrassend-boeiende in *Falstaff,* dat de nieuwe wegen die Verdi er gaat, als 't ware onbewust, in lang voorbereide, organische assimilatie gevonden zijn.

De tweede vraag, meer het dichterlijk gegeven dan de muziek betreffend, luidt: Is een leven zonder eer mogelijk; beter gezegd: zonder erkenning eener metaphysische (boven de empirie staande) ethische werkelijkheid die als richtsnoer over ons handelen wordt gesteld, ofschoon zij in het aardsche leven nooit geheel vervulbaar is. Falstaff is niet anders dan het animale leven, al zijn geestigheid (niet geestelijkheid) dient er alleen toe, niet te gronde te gaan. Hij is een type als de ‘geprefereerde blonde’ van Anita Loos, die niet weet wat een ‘inhibition’ is. Is het mogelijk op deze wijze te bestaan? Het antwoord luidt: Wie probeert te leven van expedienten van de laagste soort, zonder eenig gevoel voor eer en terughouding, die gaat ten gronde als speelbal zelfs van veel lagere sferen dan waarin hij oorspronkelijk thuishoort. Dit is de tragische les die Shakespeare's *Henry IV* ons geeft en die, hoewel op minder inslaande wijze, in *The Merry Wives of Windsor* wordt herhaald. De Falstaff van Boito is in dit opzicht niet het laatste woord. Een muzikale tragi-comedie die ook met het ethische gegeven rekening houdt, is na Verdi's meesterwerk nog mogelijk. Op dit metaphysisch niveau kunnen wij aanvoelen, wat Paul Bekker heeft bedoeld, maar dan wel zeer slordig heeft uitgedrukt. Want het slaat alleen op den text (dien Verdi niet zelf geschreven heeft) en niet, gelijk Bekker wil, op de muziek. Deze laatste zou in het toekomstig Falstaff-werk, dat wij nog voor mogelijk houden, zich kunnen aansluiten bij Moessorgski's helaas onvoltooid *Huwelijk,* naar de klucht van Gogol.

Mémoires van Philippe Zilcken den schilder en dichter*) door Marie C. van Zeggelen.

Neen, gedichten schreef hij niet, maar alles wat zijn geest wrocht, was dichterlijk, ontsproten uit het brein van een dichter. Zoo zijn zijn etsen, zijn schilderstudies, zoo is het vloeiend, sierlijke proza, meest geschreven in het Fransch, zijn geliefde taal.

Philippe Zilcken was een buitengewoon gevoelig mensch van een groote goedheid voor zijn medemenschen en een fijn onderscheidingsvermogen. Zijn spontaniteit en daarmede gepaard gaande nerveusiteit, maakten hem het leven niet gemakkelijk, maar waar hij heftig geweest was, trad hij onmiddellijk terug in de sfeer van vriendelijkheid, wanneer hij bemerkte iemand gekwetst te hebben. Deemoed was een deugd van hem en als vele kunstenaaars had hij zijn leven lang iets van 'het kind' behouden. Die eigenschap maakte den omgang met hem zoo aantrekkelijk. Men was altijd in goed gezelschap met hem. Alles leek lichter en eenvoudiger in zijn omgeving. Het was of de gevoelige hand dezelfde luchtige maar juiste lijn in het leven trok, als die, welke aan zijn etsen zulk een groote charme gaf! - Gratie!... Zilcken kon niet buiten gratie! Die deed hem zoeken het gezelschap van fijne, beschaafde mannen en geestige vrouwen. Ten onrechte zou iemand, die hem oppervlakkig kende, dit voor een vertoon van ijdelheid hebben kunnen houden. Wie met hem bevriend was, wist wel beter. Zilcken was de eenvoud zelf. Kinderlijk blij kon hij zijn, iemand die hij bewonderde plotseling te ontmoeten. Over zulk een ontmoeting of gesprek, kon hij juichen als ware hem het grootste geluk te

*) Au jardin du Passé. Un demi-siècle d'Art et de Littérature. Lettres à une amie. - Paris, Albert Messein.

beurt gevallen en het lot was hem in dit opzicht gunstig. De brieven aan Madame Ch.C.A., de vriendin die den zoo goed passenden titel aan zijn mémoires gaf, getuigen daarvan.

In dezen 'tuin van het verleden' dagen uit den schemer de mannen en vrouwen op, die Zilcken's vrienden werden, die invloed op zijn leven kregen en die hem vooral geïnspireerd hebben. Eerst die uit zijn kindertijd zooals de indrukwekkende grijsaard met den langen baard, Armand Barbès, van wien de kleine Philip het eerst de woorden 'republiek, democratie en volk' hoorde. Zoowel zijn ouders die groote muziekliefhebbers en beoefenaars waren, als de familie Danglar, vrienden van zijn ouders, omringden zich gaarne met interessante landgenooten en vreemdelingen en het is vooral in den salon van den Franschen professor Danglar, waarheen Philip zeker reeds jong met zijn ouders heen ging, dat hij de ontmoetingen had die op zijn verder leven van invloed waren. 'Je me souviens encore que, tout enfant, j'ai été sur les genoux de nobles Japonais faisant partie de la dernière ambassade japonaise en Europa, en costume national, avant la Revolution de 1868'. De sobere. streng Japansche kinomo's van mevrouw Nagaska, de vrouw van den Japanschen gezant en de gezelschapsdame, prinses Fudé Watanaba maakten een onvergetelijken indruk op het kind en stellig hebben die uiterst gedistingeerde bezonken kleuren er toe bijgedragen hem den 'Japonisant' te maken, dien hij later geworden is, den verzamelaar en fijnproever van Japansche kunst. In diezelfde omgeving zou hij later ook doctor Jan ten Brink ontmoeten en als zeer jeugdig lezer en snuffelaar kon hij dezen een ontdekking doen, een werk van de nog weinig bekende auteurs, de Goncourts (Manette Salomon). Hij is dus degeen geweest die deze gebroeders in Holland heeft doen waardeeren evenals hij later het eerste de aandacht gevestigd heeft op de gedichten van Verlaine.

Rondom den jongen Zilcken zien wij het oude den Haag verrijzen. Geboren in het huis aan de schaduwrijken gracht 'où les oiseaux chantaient dans les grands ormes',[1] ging de jonge Zilcken al spoedig mede naar de Willemstraat. In den

1) Dit huis staat op de Nieuwe Uitleg en bleek bij het gezamenlijk nazien der proeven, hetzelfde huis te zijn waar schrijfster dezes haar jeugd doorbracht.

grooten tuin van dat nieuwe huis mocht hij later zijn atelier bouwen en hier hooren wij de bekende namen noemen van Bosboom, Israels, Destrée, de Bock, zelfs komen wij in hoogere kringen. Koningin Sophie had een particuliere secretaris noodig en de vloeiend Fransch sprekende en schrijvende Philip Zilcken kreeg door relaties deze niet gehonoreerde betrekking. Het was louter een eer! 'à titre gracieux'. In de 'Revue internationale' van 1900 heeft Zilcken een uitvoerige beschrijving van dezen, voor den zestienjarigen, zoo interessanten tijd gegeven, maar ook de enkele bladzijden in deze Mémoires doen zien welk een vereering hij voor de groote Vrouw, de bijzondere vriendin van Napoleon III gekregen heeft gedurende dien tijd. Aan het tafeltje gezeten 'en bois noir recouverte de cuir', moest hij in een notitieboekje 'relié sur un papier trop raide et trop dur' de gedachten in brief- of in literairen vorm opschrijven die zij hem dicteerde. De laatsten waren studies over Dante, le Tasse, Shakespeare, Renan, Leibnitz, Motley en filosofische beschouwingen o.a. over: het menschdom, de vrijheid, de beschaving. Hij leerde de Koningin dus wel in haar rijkdom van geest kennen, en mocht het eerebaantje dan verder geen materieele voordeelen opleveren, zeker kwam die tijd zijn eigen zelf ten goede en heeft deze hem met schatten verrijkt.

Dat Zilcken in zijn jeugd ook reeds die soort van bescheidenheid had, welke met gerust timiditeit kon noemen, lezen wij in het volgende onbeduidende maar teekenende voorval. Op een morgen stond er bij zijn aankomst op het huis ten Bosch (waar H.M. toen vertoefde) een oud Japansche schotel met de prachtigste vruchten voor hem klaar. Attentie van de Koningin, opdat hij zich kon restaureeren. Maar Philip durfde er niet van te nemen en de schotel bleef onaangeroerd! Ook in zijn teekeningen stelde de Koningin belang en toen hij op haar hoog verzoek deze eindelijk medebracht, ried zij hem aan 'veel te werken', 'ce en quoi elle n'avait pas tort!' meent hij.

Zijn eerste leermeester was de fijngevoelige Anton Mauve. Door hem leerde hij de waarde van 'toon' kennen. Met hem dwaalde hij in den omtrek van den Haag, bracht zelfs de zomermaanden met hem buiten door Hij werd 'près que son ecordé' zooals hij zelf zegt. Eens buiten wandelend, kwamen

zij een troep schapen tegen die aan den rand van een beek ging drinken. Mauve en zijn leerling legden zich in het gras neer en bleven zoo langen tijd dit tafreel bespieden, om ernstig in zich op te nemen wat lichter was, de lage lucht, de ruggen der schapen, of het vol belichte weiland. ‘Eerst toon dan kleur.’ Dit principe van Corot was ook dat van Mauve en waarschijnlijk hebben die eerste lessen bij den jongen Zilcken den grondslag gelegd voor zijn zoo uiterst gevoelige en beschaafde etskunst. Bij Mauve leerde hij ook Vincent van Gogh kennen en als hij eindelijk in het buitenland gaat studeeren, opent zich de rij van Fransche en Belgische grootheden. Wij ontmoeten met hem Mols, van Beers, de Perme, Armand Sylvestre, Felix Batot, Georges Rodenbach, niet te vergeten Edmond de Concourt, bij wien hij een voor hem onvergetelijk bezoek bracht en dan ‘bijna’, Claude Monet - toen nog een vrijwel onbekend schilder. - Dit ‘bijna’ is alweer te verklaren uit die zekere schuchterheid welke den jongen Zilcken eigen was. Hij bedankte n.l. voor een uitnoodiging tot een dejeuner waar hij met Claude Monet kennis zou maken. Altijd heeft hij die timiditeit betreurd, want zegt hij, ‘hoeveel had ik niet kunnen leeren van dezen grooten luminist’.

Het zou te ver voeren alle belangrijke personen die Zilcken's leven rijker hebben gemaakt, in dit overzicht op te nemen. Een is er evenwel aan wie de schrijver een hoofdstuk gewijd heeft, dat in dezen ‘tuin van het verleden’ een kleine hof op zich zelf is geworden en waar wij om haar schoonheid een oogenblik moeten toeven. Het is het hoofdstuk over Paul Verlaine, die in 1892 op verzoek van een comité waarin o.a. Toorop en Zilcken zitting hadden, Holland bezocht. Zilcken had als de wegbereider voor Verlaine (want hij is degeen geweest die het eerste de aandacht op de gedichten vestigde, terwijl deze in Frankrijk zelf nog van geen beteekenis werden geacht!) de eer zijn gastheer te zijn. Op Helène-Villa, het smaakvolle landhuis in de nabijheid van het Huis ten Bosch, gebouwd door den veelbelovenden jong gestorven architect Bauer[1)], werd Verlaine ontvangen en de veel gesmade in eigen land, schijnt onder het gastvrije dak aan het Bezuiden-

1) Broeder van Marius Bauer.

hout, vele harten gewonnen te hebben en vele vrienden te hebben gemaakt. In de 17 of 18 bladzijden aan Verlaine gewijd, heeft Zilcken den man die door den een verguisd en door den ander verheven werd, zoo levendig geschetst dat het ons is alsof wij hem ook leerden kennen; tehuis opgewekt en teeder met Zilcken's vrouw en dochtertje Renée aan wie hij een sonnet wijdde, buiten teruggetrokken, sprekend met zachte stem, ook als hij op het podium stond. De kunstzinnige boekhandelaar Blok had het eigenlijke plan gevormd, Verlaine voor een reeks conferenties in Nederland uit te noodigen en 'het pleit voor Holland van dien tijd, dat men het finantieel mogelijk maakte dit plan te volvoeren. Verlaine nam de uitnoodiging met vreugde aan, maar toch, toen hij voor het eerst tot het Hollandsche publiek zou spreken, zag hij tegen de onderneming op. 'Je tremblais un peu, schrijft hij in zijn 'Quinze jours en Hollande', quand je prononçai le sacramentel '"Mesdames et Messieurs"'. Gemakkelijker ging het thuis in Helène Villa, waar de jonge schilders hem kwamen teekenen en de vooraanstaanden uit de letterkundige wereld hem opzochten. Tot de eerste behoorden Marius Bauer, Toorop, Jan Veth, Thorn Prikker, Haverman, tot de laatste Willem Kloos, Frederik van Eeden, Albert Verwey, Lodewijk van Deyssel, Hein Boeken, Gorter, Helène Swarth, Henriëtte van der Schalk, Boutens, Henri Borel e.a. Deze namen lezend voelen wij onzen tegenwoordigen tijd naderen, beter nog, de tijd van vóór den oorlog toen de alles vernielende bom nog niet in de wereld van kunst en intellect geslagen was. Vooral in den Haag had het leven toen een groote, rustige charme, die zich vooral in het schilderscentrum ontwikkelde. De drie Marissen, Mesdag, Bisschop, Israels, Bles, Offermans, Barbara van Houten, waren er de bekende figuren, Mauve was reeds vroeg aan hen ontvallen, de jonge Israels en Marius Bauer, de twee speciale vrienden van Zilcken begonnen naam te maken en Pulchri Studio was het tooneel van menig vroolijken en hoogst artistieken avond, waarin vooral ook de figuur van Frans ter Meulen uitkwam, die door zijn prachtigen kop in de vaak gehouden tableaux vivant's altijd de hoofdrollen had.

Helène-Villa gelegen in den polder, was Zilcken's gelukkig

verblijf voor vele jaren, daar leefde hij met vrouw en dochtertje, werkte er en schreef er; naast de villa lag een atelier voor de leerlingen, waartoe ik mij in 1899 ook mocht rekenen. Door de vensters had men een prachtig uitzicht op de verre weilanden en als wij een dicht begroeid laantje doorgingen kwamen wij in Helène-Villa, waar de deur naar het 'museum', de wonderlijke en prettige verzameling 'schoeisel uit alle tijden' menigmaal voor ons belangstellenden en nieuwsgierigen open ging! Als ik aan dien gelukkigen studietijd terug denk, zie ik mij het verdere als een film voorbij gaan. Zilcken's leven vestigt zich meer in het buitenland. Na den dood zijner vrouw en het huwelijk zijner dochter, roept hem vooral Frankrijk, Parijs en de Provençe. Helène-Villa wordt verlaten, eindelijk verkocht (zelfs de mooie verzamelingen!) verdwijnt eindelijk geheel om alleen in wezen te blijven als klein onaanzienlijk atelier, een eenvoudige groote schuur met bovenlicht en omgeven door struikgewas waar Zilcken vertoefde als hij naar 't Vaderland kwam 'in de warme zomermaanden'. Maar die zomermaanden waren meestal een teleurstelling voor den man die nu zijn hart verpand had aan de Côte d'Azur waar hij zich sedert zijn tweede huwelijk gevestigd had. Ondanks die teleurstellingen bleef hij het echter vol houden, iederen zomer daar te komen op de oude plek van Helène-Villa, zooals een ooievaar naar het oude nest weerkeert! Ja in dit allesbehalve logeabele kwartier overnachtte hij zelfs, de waarschuwingen van zijn zorgzame vrouw ten spijt en het laatste jaar is hem deze getrouwheid noodlottig geworden. Hij zag het wel in dat het Hollandsche klimaat geen geschikt zomerverblijf waarborgde. 'Ik vlucht om den regen, schreef hij mij, kom nog maar eens hier voor ik weer naar Les Lianes vertrek!' En ik kwam, weinig vermoedend dat dit mijn laatste bezoek aan hem zou zijn. 'En de Mémoires?' vroeg ik. 'O die komen uit, ik heb er een uitgever voor gevonden!' en toen vertelde hij mij ook van den titel die door Madame Charlotte C.A. aan het boek gegeven was. De Mémoires waar zijn gedachten de laatste jaren zoo vol van waren, de mémoires die ik, zelf aan de Côte d'Azur vertoevend, zag en mij nu nog als een 'tas de papier' voorstelde die waren dan eindelijk voleindigd! en nu ruimde hij hier alles

op, hij moest nog wat orde brengen in het atelier voor hij het verliet. Alles moest opgeruimd zijn. Tusschen den chaos van schilderpaneelen, etstafels en reisbenoodigdheden, zaten wij met ons drieën, hij zelf, zijn vrouw, en ik, aan de welverzorgde koffietafel, fleurig door fruit en gebak, de tafel die wij tweemaal moesten verplaatsen om den regen die door het dak stroomde, en later nam ik afscheid, een afscheid voor goed, voor goed, zooals wij vele malen doen in het leven, gelukkig zonder het te vermoeden. Drie weken daarna is hij in Villefranche bezweken aan de gevatte koude.

Camille Mauclair die een gevoelvol voorwoord bij de Mémoires schreef, zegt zoo terecht: 'Il nous raconte une vie bien remplie, avec une absolu simplicité et cette vie s'est coulée parmi des êtres intéressants et souvent passionements.... Qu'un honnête homme qui a voulu et su voir-tant d'êtres et de choses se recueille à l'automne de sa vie pour les evoquer avec sagesse et lucidité, c'est toujours de quoi retenir et charmer l'attention. Je ne serai donc pas seul à remercier ce vibrant, ce sensible, ce loyal Zilcken d'avoir remises ses nôtes d'un demi siècle et de nous les avoir données.'

Er ware geen beter slot te vinden dan deze woorden van Camille Mauclair, als mij niet een liefelijker beeld voor den geest zweefde, dan dat van Zilcken op de verlaten plek van Helène-Villa, waar ik afscheid nam. Dat beeld is zijn laatste woonplaats, de villa Les Lianes aan de Côte d'Azur. In het schilderachtigst stadje tusschen Nice en Menton, het oude Villefranche, ligt zij aan den straatweg, maar zoo verborgen dat men het huis bij een eerste bezoek moeilijk vinden kan. Een bordje met 'Les Lianes' brengt u op een wegje en aan het eind daarvan staat een hek, maar ook dat hekje is moeilijk te vinden, wees er niet eenige keeren een geschilderde vinger naar. Als het hekje evenwel open is, zijt ge in een klein paradijs. Villa Les Lianes ligt in een terrasvormigen tuin, en iets lager een kleiner huis, het atelier. Langs steenen trapjes gaat ge tusschen bloemen door naar het atelier. Zilcken opent de deur en opeens zijt ge in een wonderlijke wereld van schildersarttributen, Japansche en Chineesche kunstschatten, schrijftafels met papieren, stoelen met papieren, gedeelten van den grond met papieren - les

mémoires! Daartusschen Zilcken en zijn secretaresje Hester Carsten en als ge gezeten zijt voor het kleine venster dat het prachtigste uitzicht omlijst dat ge u denken kunt, de blauwe baai van Villefranche, de golvende kust van St. Jean en Beaulien sur Mèr en de groene bergen van de Cornische, dan ritselt het papier voor u en Zilcken staat daar met de handen vol manuscripten, vraagt heel deemoedig of ge ze eens in wilt zien en zeggen wilt wat geschrapt kan worden. Als ge dan poogt uw gedachten te laten gaan over dit onverwacht onder uw oogen liggende werk, staat Zilcken daar weêr, en zegt 'kijk dit liever in, want dàt is misschien niet belangrijk!' en als Hester er niet was, zou stellig de copy weer voor andere plaats maken, want niets was belangrijk in des schrijvers oogen. Hester echter zegt dan 'laat toch eerst eens rustig lezen', en zoo slaagt ge er in, iets er van in u op te nemen en misschien te voorkomen dat er te veel geschrapt wordt als onbelangrijk. Zeker was het oud naar lavendel riekend verhaaltje van 'la Tante Rosalie' niet onbelangrijk, evenmin de bladzijden over het volksmeisje, een schildersmodel, dat hem gedurende haar lang ziek zijn, zulke ontroerende brieven schrijft en als laatste gunst om witte rozen uit zijn tuin vraagt. Door haar dood komt hij in aanraking met twee welbekende vrouwen in Holland, Suze Groshans en Marie Jungius en het is dus ook haar wereld, die van hulpbetoon, van opoffering en menschenliefde die in Zilcken's 'tuin van het verleden' ontbloeit als een schoone plant. Er waren nog vele zulke voorvallen te herdenken al komen zij niet in de Mémoires voor, daar Zilcken het te gewoon vond anderen te helpen. Dat behoort tot het 'onbelangrijke' maar stellig niet in de harten van velen die hem gedenken.

Eén ding was er dat Zilcken ongerust maakte. 'De tijd gaat te gauw, de tijd gaat te snel!' schreef hij mij herhaaldelijk. Hij had nog zooveel te doen en bovenal hij had zooveel geluk. Ondanks vele materieele zorgen, bleef er een groot geluk voor hem, liefde van die hem het naast waren en een laat gesloten maar onvergankelijke vriendschap met haar aan wie dit boek is opgedragen. 'Heb ik te veel geluk?' vroeg hij eens.

Te veel?.... Fluisteren de golven aan de Côte d'Azur niet van een kinderlijk hart dat ophield te kloppen, juist toen het leven het allerschoonste bood?

Tooneel-notitie door Joh. W. Broedelet.

Twee momenten.

Wanneer 'n stuk, welke onvolkomenheden het verder moge hebben, gelegenheid geeft tot twee hoogtepunten van tooneelspeelkunst, bewijst 't daardoor alleen al, van bijzondere waarde te zijn. En waar dit onomstootelijk 't geval is met Ben van Eysselsteyn's *De Duivel op aarde,* mag dit nog wel eens extra gereleveerd worden.

Dit ‘gejaagd drama’ werd hier ter plaatse reeds als ‘literatuur’ behandeld. 't Heeft dus minder zin, nog eens uitvoerig op dit merkwaardige spel in te gaan. Alleen mag er wel op gewezen worden, dat 't bij de vertooning alleszins tegen verwerkelijking op de planken opgewassen bleek. En 't kwam nog eens sterk naar voren, van welk 'n fantasie, originaliteit en vrije beweging deze *Duivel op aarde* is en vooral ook.... van welk 'n aristocratischen geest! Dat men de hier en daar wat goedkoope filosofie en het te verbijsterende slot (dat trouwens door meer ironisch en minder schreeuwerig spel van de titelrol gered had kunnen worden!) maar niet te zwaar moet tillen, is toch 't minste wat men tegenover 'n eersteling op dramatisch gebied verplicht is!

Maar nu die twee hoogte-punten, die twee grootsche momenten van tooneelspeelkunst, welke 't leven der planken voor eenigen tijd als 't ware tot 'n prachtigen stilstand dwingen en 't 'n nieuwe waarde verleenen! Wie de voorstelling gezien hebben, weten al, wat ik memoreeren wil: den ontzaglijk tragischen Onbekenden Soldaat van Elsensohn en den stilfijnen zieken, later in hoogheid stervenden vorst van Roemer.

* * *

Midden in de min of meer huiskamerlijk gehouden scène (nu ja, in welke huiskamer kan de hel ten slotte nièt losbreken!) tusschen des duivels moer en haar talentvollen, zij 't nog wat weifelenden zoon, *gebèùrt* het op eens! Elsensohn verschijnt en daar staat de Onbekende Soldaat in al zijn legendarischheid en verschrikking! Hoe aangrijpend was dit visioen. Ja, als 'n visioen beeldde deze acteur deze eenige werkelijke winst, van hoe ontzettenden aard ze verder ook mag zijn, van den grooten wereld-oorlog uit! Dit bleef irreëel. Dat was 'n staren naar 'n horizont, welken het stervende oog niet ziet. Dit was 'n stomme klacht, 'n schorre schreeuw, 'n hart-beknellende aanklacht, 'n verschrikkelijk verwijt, deze nòg ongeboete schuld! Dit was 'n machtige revolutie zonder één groot woord! Het purper van al 't vergoten bloed verfde 'n verren dageraad op zijn tuniek. Dit was in één woord grandioos en voor 't geweten der menschheid haast niet om aan te zien. Elsensohn heeft zich met deze creatie 'n monument opgericht, dat 'm als 'n onovertrefbaar acteur huldigt. Dit moment houden we lang en lang vast!

* * *

En nu die andere gebeurtenis. De Vorst is ziek en we vinden 'm min of meer lachwekkend in z'n haast verwijfd zelfbedrog en z'n malle informaties naar 't wel en wee van z'n eigen persoon. Hoe licht ware bij 'n ander acteur deze figuur 'n karikatuur geworden! Roemer echter speelt 'm met 'n fijnheid, 'n ironie en, tusschen al z'n zotternijtjes door, 'n.... hoogheid, dat we beseffen, met 'n heel zeldzame uitbeelding te doen te hebben. Deze vorst, hoe we verder ook geamuseerd om 'm heen mogen draaien, is 'n mènsch, die spoedig onze deernis wekt en ten laatste.... onze bewondering heeft. Want vóór zijn sterven uit hij zich nog even op 'n manier, waaruit blijkt, dat z'n lachwekkendheid slechts uiterlijk was: in hem zat meer, dan de oppervlakkige toeschouwer wel dacht. Hij werd, zooals hij was, door 't leven, dat ieder meedoogenloos vormt zooals 't lot 't wil. Hij kòn niet anders zijn. Deze schitterende tegenhanger op den Onbekenden Soldaat smoort de

revolutie weer, welke Van Eysselsteyn in het eerste bedrijf in ons ontketende. Hij toont aan, hoe we allen ten slotte onverantwoordelijk zijn en hierdoor wint zijn drama nog aan diepte. Deze Vorst behoort tot 't allerfijnste, dat de wereld-tooneelliteratuur schiep en in weinig tooneelspelen zal men 'm zóó scherp geteekend vinden. Roemer blies deze figuur op geniale wijze het leven in en z'n sober sterven was van 'n macht, welke ons hoog boven ons zelf verhief. Ook Roemer werd 'n moment in onze tooneelspeelkunst.

* * *

Vergeten wij bij dit alles echter niet - *en dit gebeurt helaas te veel!* - dat 't in eerste instantie altijd de auteur is, die de figuur creëert, welke de acteur later op zoo indringende wijze te herscheppen weet! Deze laatste is, om zoo te zeggen, de kunstenaar die naar de natuur werkt en de natuur is..... de schrijver. Dièn heeft de speler dus in de eerste plaats te danken en dus ook 't publiek. Daarom brengen we hier vóór allen Ben van Eysselsteyn hulde voor zijn twee schitterende momenten.

Verzen door Hélène Swarth.

I. Ter nagedachtenis aan dichter Pol de Mont.

Blijde zangmond, roos vol liederhoning,
Vlammend zonhart - thans een handvol asch!
Rust in vrede in de allerlaatste woning,
In d'Aprilbloei, die zoo lief u was.

Straalt zoo laat uw roem van zangerkoning,
Minnestreel van zuiver dichterras,
Loont zoo laat uw lied de lauwerkroning,
Elk u lieft, die ooit uw zangen las.

Leeuwrik, juublend hoog in blauwen morgen,
Nachtegaal, die zong in sterrenlicht,
Boven nijd, verguizing, leed en zorgen,
Vondt ge op aarde al hemeltroost in dicht.

Ver van de asch, in lentebloei verborgen,
Zingt uw ziel voor Godes aangezicht.

II. Troost.

Een zee van hoofden zag ik, vol vertrouwen,
Geheven naar wie hoop en troost hen bood.
- ‘Uw lieven leven! laat dan áf van rouwen!

't Versleten kleed vergleed in aardeschoot.
De ziel zweefde óp naar de eeuw'ge bloemenweiden -
Vreest niet Gods Engel, den verlosser Dood.

Naar waar verloornen lievende u verbeiden
Gelijk de leeuwrik, juichend, blij en licht,
Rijs óp naar 't land, waar scheiden is noch lijden,

Bevrijde ziel, en zing in morgenlicht.
Gelijk een knaap laat speelgoed blij ontglippen,
Wanneer hij 't hoofd ten hoogen hemel richt,

Waar heimwee lokt naar verre sterrestippen,
Laat vallen ál wat deerde reiner staat.
Zie rozelicht, die glimlach van Gods lippen,

Geen avondrood, maar hemeldageraad!
Bereid u voor en blijf, vol aandacht, weven
Voor 't eeuwig leven blank een zielgewaad.’

En tot den trooster zag ik trouw geheven.
De zee van hoofden, schuimwit, golvegrijs.
En 't orgel zong en zacht, met teeder beven,

De stemmen zongen de oude vrome wijs.

III. 'K Vereer....

'k Vereer de Ster, 't Gevleugeld Hart, den Vlinder,
Doch, kniel ik neer, sla 'k de armen rond uw kruis,
O Wegbereider naar het Vaderhuis!
O Zoon van God, Verlosser en Verbinder!
O Vrouwezoon en Heiland, met uw kinder-
En godeziel, ons reddende uit gedruisch
Der luide wereld, stillend stormgeruisch
En wandlend op de waatren! Wie beminde er
Zóo diep, zóo teeder? Wie op aarde zwart
Kwam blank een spoor van hemellicht verspreiden?
Wie droeg voor ons, voor u. voor mij zijn lijden,
Waarvoor hij daalde in 't rijk van zonde en smart?
U loven wij, van angst voor dood bevrijden,
O Ster, o Vlinder! o Gevleugeld Hart!

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCLXXX.

Voor mijn vriend Khouw Bian Tie.

Toen 'k met genadelooze Zielsmacht op mijn negentiende jaar,
Reeds durend ruim te voelen, wijd te peinzen streefde, hoorde
'k Veel schrale Waners schampren dat onwezenlijke woorden
Waren de ‘Vreemdheên’, die me ontrezen: 'k leek hun soms ‘ongaar’.

Doch vredig, diep-hartstochtlijk, bleef 'k hoog mijmren tot kalm-klaar
Wierd me alles, wat mijn Ziel te weten bleek me, en dies schaarsch stoorde
'k Me aan wat mijn doffre Medelevers meenden. Stoere koorden
Bonden, van jongen, vast me aan 't Eeuwge. Als stugge Wandelaar

Stuwend de zuivre Willers leefde en leef 'k nog, en stil staar
'k Verlegen naar mijn Achterzijndheid, die mooi-breed mij schoorde
Wen Scheven scholden me aan en poogden listig mij te moorden

Van kind diep-wild maar teêr-gezenuwd meed 'k elk woord-misbaar
Van leêge, drukke Sprekers, die zich hielden of ik waar'
Een Bal, waarmee zij konden spelen in hun ziellooze Oorden.

DCLXXXI.

Sinds 'k uit mijn puurste Wezendheid - 'k was nog geen achttien jaar -
Psychisch begon te voelen en diep-wijd te peinzen, hoorde
'k Reeds Waners losjes schamprend praten, dat onnoozle Woorden
Waren de Waarheên, die 'k eerst proefde en zei dan. En dies maar

Gestaêg hield 'k stil mij, diep ging 'k verder denken, tot fijn-klaar
Wierd me àl wat 'k woelen voelde in 't Diepste en langs zoo minder stoorde
'k Me aan 't geen rad zeiden me Onvolgroeiden. Alles las 'k, aan koorden
Strakke bestuurd des Allerdiepsten Zijnden, nooit nog ‘raar’

Mijn Hersens voelend worden. Diep van Ziel en Geest nu staar
'k Soms naar mijn al-verste Eigenheid, die groeit nog en mij schoorde
Wen Zwakken joelden toe me, alsof zij dreigden mij te moorden.

O, 't is ook thans nog soms me, of 'k loop in eindelooze Laan,
Tusschen gezichtjes, die mij kijken uit de boomen aan
Dom-grijnzend, maar 'k loop vredig verder naar des Aanzijn's Boorden.

DCLXXXII.

Vond 'k zelf me iets groot's of vreemd's ooit? Och, ik voel mij heel gewoon,
Al weet 'k diep-in me uit andre Streek als dees, waar 'k ben getogen,
En waar gemeenlijk de ingeboornen met bevreemding oogen
Gingen en gaan naar hoe 'k denk, voel en schrijf. Een verre Zoon

Uit Sfeer stil leef 'k, waar men niet vecht of werkt voor wereldsch loon.
Neen heel van zelf wou 'k nooit iets aêrs als energiek te pogen
Om steeds alleen te doen wat echt is en geen enklen Logen
Te laten glippen van mijn lippen, zelfs niet als 'k soms hoon

Hoorde in mij stijgen tegen Andrer leutren. Och, ik toon
Mij langs zoo meer ook aan mijzelf, lijk groei 'k: een strakke, droge,
Hartstochtlijk-strenge Werker, in zijn Binnenst sterk-bewogen,

Die bukkend zit, want weten wil met Geest, van alles schoon,
Naar boeken en zichzelf ziend en zich vragend dan of wogen
De meeningen van andren meer dan de eigne, waar 'k in woon.

DCLXXXIII.

Wat Oudren zeî'n me of mij bevalen liet me, als kind, in peijs.
Vredig en strikt steeds deed 'k wat mij gelast wierd, want wen 'k reden
Vroeg: ‘Waarom zùs en niet, zooals ik 't zélf vind?’ werd de Vrede
Mijn's meestal steev'gen Stil-zijn's ruw gestoord door kort gekrijsch,

Dat 'k dóm was en moest zwijgen. En wen 'k, bleeke, onnoozle Gijs,
Vroeg iemand: ‘Waarom bidden?’ deelde men mij kort-strak mede
Wijd-luchtge Vaagheên, die naar nieuwer-protestantsche Zede
Te ontnemen leken 't Ongeziene me. Och, nu 'k lange Reis

Reeds maakte door 't mystieke Leven maar nog geenszins grijs
Noch diep in geestlijk-broos wierd, weet 'k zoo zeker: Vroegertijds
Als heel teêr kind, en later ook had 'k groot gelijk alreede

Dat 'k geestlijk-mijmrend zacht liep voort op eigen langen breeden
Weg, die mij leidt naar 't Einde, tot 'k op diep-in zalig-wreede
Wijze verga weer in 't Oneindge vrij van Blaam of Prijs.

DCLXXXIV.

Nu 'k diep-in zijnsforsch, vol van macht tot Doen, nog kalm blijf staan,
Terwijl zoo vele minder-wezenlijken zijn verzwonden
Geheel of enkel geestlijk, doe 'k als vreedzaam Eenling konde
Op verren leeftijd jeugdig voelend hoe men om moet gaan

Met andren en met eigen Zelfje in dit raar aardsch Bestaan
't Welk Leven schijnt, maar diep-in bergt den vreemden Dood. Bevonden
Heb 'k 't waar te zijn als Knaap al, oogenschijnlijk zwak-gezonde
Maar die toch krachtens diepsten Geestesgloed een sterk Kompaan

Bleek allen Goeden, óók nu deze ellendig zijn vergaan.
'k Leef, leefde als Zware, zwaaiend nooit met Leugens, fraai-geronde.
Recht blijf 'k, een Laökoon, maar die nooit wrong zich, sterk omwonden

Door zielloos-wriemlenden, die staeg mij staken met hun Waan,
En deên onwijs veel kwetsende onrechtmatigheden me aan, -
Heerlijk mij heffend boven Laagheid en al andre Zonden.

DCLXXXV.

'k Leef diep-in zwaar. Och, 't was me als knaap al, of 'k hier niet behoor.
Fijn-sterken Man bleef 't me óók zoo gaan steeds, en nu 'k heel traag nakend
Weet me uit de Oneindge Verte 't Einde, zonder dat ik stakend
Wierd 't Zuivre, wat 'k vroeg deed en doen blijf en gelaten boor

Hoe langs zoo dieper naar 't Eene Eeuwge maar nog soms me als Moor
Geschilderd zie door 't geestlijk Straatgrauw, schoon 'k nog nooit verzakend
Mijn hoogsten Zijnsplicht wierd, de Waarheid, voel 'k mij diep-in hakend
Somtijds naar 't laatst Moment van alles. Och, ik, Kalme, stoor

Niet meer me aan lastrend haten, lijk voorheen soms. Neen, diep-blakend
Fel-rustig, sinds mijn kindsheid, van puur Willen, en nu lakend
Niets meer dan eigne heftge Drift, ga 'k streng-standvastig door,

Geestlijk te werken, en te willen, lijk ik deed heel jong reeds, toen 'k verloor
Mij, als 'k alleen zat, in 't Mysterie, dat bedaard mij bakent
Den Weg af dien ik gaan moet, totdat 'k niets meer zie noch hoor.

DCLXXXVI.

Twee Sferen ken 'k: 't vreemde Aanzijn, en 't diepe Andere achteraf.
De eerste schijnt stevig staande, maar als vage Wolken wijkend,
Schoon soms zich weer herhalend. De Aêr zijn Zielen, diep-in kijkend
Naar Dingen en naar 't Eigne, stug-weemoedig, strak en straf

En dan zich vragend, waartoe heel dat magisch Warlen dient? Och, 'k gaf
Van kind reeds nooit te veel om blijden, droeven Schijn, die strijkend
Gestadig langs mij heen en dan zeer echte Waarheid lijkend
Toch weer vergaat. En daarom bleef 'k mijzélf steeds, nooit in draf

Maar toch niet slap ook vordrend, denkend, doende. Och, 'k stond vaak paf
Over onnoozle Medelevers, die als Radden prijkend
Somtijds met andre Tint, lijk Vlinders, tot hun ijzig Graf

Zich haastten happig 't àl te pakken, wat dan later blijkend
Hun was, een schijn te wezen. Dies me aan allen kant omdijkend
Met stoere Stille Kracht liep, loop 'k mijn Wegje zielsvast af.

Historische bespiegelingen en mededeelingen door Willem Kloos.

(Het drama in de Middeleeuwen, door G.W. Wolthuis. Meulenhoff, Amsterdam.)

I.

Evenals dit het geval met mijzelf en mijn kameraadjes in mijn knapejaren is geweest hooren vermoedelijk ook de tegenwoordige jongens en meisjes op de schoolbanken het vrijwel onbewogen aan als hun leeraar in de Nederlandsche taal en letteren, hier en daar met een beetje verheffing van stem, sterke fraaie plaatsen voorleest in de klas uit de zeer belangwekkende Klassieken onzer zeventiende-eeuwsche Poëzie. Want een uit zichzelf naar eerlijk voelen en begrijpen en spreken strevende jongen van 15 of 16 jaar merkt zich haast onmiddellijk een beetje vreemd te moede te worden tegenover de voor een kind, al moge het nóg zoo intelligent zijn, niet gereedelijk-verstaanbare kunstig-statige deftigheid van de zeggingsmanieren dier oude auteurs, omdat hij nog op een leeftijd verkeert, waarin hij hoogstens alleen het simpel-gevoelde en onomwondenklaar gezegde weet te waardeeren met zijn eigenst, zijn geheel en al onbevangen, en nauwelijks ooit een vers gelezen hebbend allerbinnenst persoonlijk Zijn.

Want och, het naief-psychisch-gevoelde en dan zoo direktweg mogelijk uitgedrukte worden bij onze eerbiedwaardige en thans mijzelf zeer lieve poëten van dien tijd lang niet overal aangetroffen, en daarom - ik kom er rond voor uit - zoo lang ik nog op school ging, lieten die groote en sterke maar met wat zij te zeggen hadden, niet zoo heel vlug opschietende Dichters van voorheen mij gemeenlijk nog al koel, ja, ik voelde

er vaak een vage verveling bij. Alleen maar Vondel en Hooft, voor zoover ik iets uit hun werk hooren mocht, of het zelf onder oogen kreeg, stuitten mij *niet* tegen de borst, en wel omdat, zooals ik mij dat thans, krachtig-retrospektief wordend, te binnen weet te brengen, hun verzen uit de verte mij reeds eenigermate suggereerden door hun muzikale glijding en de goed-volgehoudene, ja bij den laatste dier twee poëten soms verrassend-fijne gezienheid van wat ik bij hen las. Maar mijn leeraar, de breed-ziende en -voelende Dr. Doorenbos, wist mij toch, door zijn levensvol en pittig woord, een behoorlijke mate van eerbiedige genegenheid bij te brengen voor wat ik in mijn jongensachtige nog-niet-alles wetendheid niet volkomen begreep. Hij sprak wel eens over Vondel. Hij had zelf een verdienstlijke bloemlezing uit diens verzen, die hij dus goed kende, laten verschijnen, doch over de toen-levende 'moderne' dichters liet hij zich heelemaal niet uit. Eerst later, toen ik na behoorlijk-volbracht eindexamen de 5-jarige H.B.S. verlaten hebbend, twee jaar lang geregeld privaatles bij hem aan huis in het Grieksch en Latijn kreeg (1877-79) en hij menigmaal daartusschendoor over allerlei andere dingen sprak, kon ik zijdelings uit een paar toevallige opmerkingen wel eens gewaar worden, dat hij de toen huidige dichters niet veel zaaks vond, en dat deed mij dan als bescheiden ja haast verlegenen jongen van 19 jaren innerlijk pleizier. Want het bewees mij, dat het geen suffe domheid van mij was, als ik bijna geregeld-door geheel en al onverschillig bleef onder mijn sporadisch lezen der toen altijd nog geregeld-door bundeltje na bundeltje uitgevende poëten van dien tijd. Alleen Potgieter noemde hij soms, en dan altijd met rustige maar ernstig-gemeende reverentie, en prees vooral diens 'Florence'. En toen ik dus, ná Jacques Perk's overlijden, van diens Vader het exemplaar dat zijn Zoon van dit hooge, groote gedicht in eigendom had gehad, ten geschenke had gekregen, moest ik Doorenbos geheel en al gelijk geven er in, dat deze voorname schepping niet alleen voor nú, maar ook en vooral voor alle latere tijden het allervoortreflijkste moest heeten van wat de 'Veertigers' in rijmende verzen op het papier hadden gebracht. Want ik hoorde den kalmen, diep-in ernstigen en breeden, maar ook, waar het noodig wierd,

hoogerstijgenden psychischen ondertoon van dat nog zelden voldoende geapprecieerde dichtwerk, al voelde ik mij natuurlijk niet in staat - ik stond nog pas in den aanvang van mijn levenslangen literairen arbeid - om alle toespelingen die er in voorkomen, genietend te begrijpen met mijn innerlijkst Zijn.

Ik ben, gelukkig, sinds ik op mijn 17e jaar, voor het eerst meer ernstig belang in de letterkunde ging stellen - vóór dien tijd hield ik meer van mathesis, en soortgelijke vakken - van binnen uit altijd bij machte geweest om logisch dus konsekwent mijn eigenen, met mij meëgeborenen psychisch-diepen weg te begaan. En dus zonder eenige, ook maar de minste, zelfverheffing - ik deed nooit tegen iemand pedant - mag ik er ook voor uitkomen, dat reeds mijn eerste aesthetische aanvoelingen van anderer dichters werken steeds zuiver-juist want objektief zijn geweest en zoo kon ik dan ook den sterken en goeden Dichter Potgieter met dezelfde menigmaal bewondrende en altijd vriendlijk waardeerende oogen blijven aanzien, en vind ik Hem nog steeds den eenigen Poëet en prozaschrijver onder de Veertigers, wiens algeheele Werk voldoende geestlijke deeglijkheid dus psychische waarachtigheid en Diepte bezit om óók nog met belangstelling gelezen te zullen kunnen worden door het verst voor ons uitliggende Nageslacht. Maar noch op de H.B.S. noch door Doorenbos-zelf op diens studeerkamer, had ik ooit hooren spreken over de Midden-eeuwsche Nederlandsche literatuur, zoodat het bestaan zelfs er van mij onbekend gebleven was. Ja, ik had toen met geen enkel woord ooit hooren reppen over de waarachtige, zij het nog een beetje kinderlijk-psychische schoonheid der acht bekoorlijke dramatische gewrochtjes, b.v., die samen met een degelijke Inleiding van 65 bladzijden thans in dit noodige en nuttige boek van den heer Wolthuis werden herdrukt. En zoo stond het ook met het Publiek toen, en nú nog gaat dit laatste dóór, met er niet aan te denken.

Ja, hoeveel ijverige moeite, van studie vooral, nu reeds, meen ik, meer dan een halve eeuw lang, verscheidene literairgezinde en deskundige heeren gedaan mogen hebben, om het bestaan eener uitnemende Dichtkunst bij ons, die aan alle andre is vooraf gegaan, bekend te maken en te doen blijven,

het groote en tant soit peu, ‘ontwikkelde’ publiek, weet er altijd alleen nog maar, bij hooren zeggen, den naam van, en ik hoop dus, ja vertrouw dat 's heeren Wolthuys' uitgave, na al die vergeefsche pogingen van vak-specialiteiten, eindlijk in staat zal kunnen blijken, om allen zich eenigermate voor onze nationale literatuur interesseerenden, een zacht maar stevig duwtje in den rug te geven in de richting onzer fraaie Middeleeuwsche Poëzie.

II.

Dus, zooals ik hierboven, als altijd, getrouw aan het wezenlijk gebeurde, meedeelde: toen ik twintig jaar was, had ik een rustig respekt voor Hooft en Vondel: tegen wat ik met mijn fijnste en diepste geestlijke aanvoelingsvermogens die mij gelukkig mijn heele leven bijblijven, gewaar ben geworden, dat wezenlijk ‘echt’, d.i. in zijn diepsten oorsprong uit de super-psychische Achterafheid van 's Dichter's Onbewustheid is gerezen, heb ik mij nooit verzet in mijn letterkundige beschouwingen, al was de zeggingswijze van zoo'n poëet dan ook niet volkomen naar mijn eigen smaak. En zoo ontmoette ik toen Jacques Perk, en werden wij goede vrinden, omdat ik, tot zijn verrassing en groote blijdschap, bleek, zijn ‘Mathilde’ te kunnen voelen en begrijpen, die bij de toenmalige redactie's als hij iets er van bij hen instuurde, een veelal afwijzend oordeel vond en vinden bleef. Sindsdien zagen wij elkander iedren dag in het huis zijner brave Ouders: mijn eigene huurhokjes, die ik knaap-achtig-fier mijn ‘kamers’ noemde, waren, voor die gezellige bijeenkomsten, wel wat al te eng en te klein-burgerlijk-ongezellig. En wij spraken dan met ons beiden vaak over onze oude dichters. Maar hij bleek mij toen, vermoedelijk omdat hij in de bibliotheek van zijn goeden Vader, den predikant, hun werken reeds als kleine jongen had kunnen zien en opslaan - hij bleek mij toen, zeg ik, nóg veel meer op Hooft en Vondel gesteld te zijn dan ik, die mij gemeenlijk veel sterker getroffen voelde door Grieksche en Latijnsche, door Engelsche en Duitsche auteurs, wier talen ik iets beter dan hijzelf verstond. Och ik was door mijn dood-eenzame kindsheid, waardoor ik in mijzelf teruggetrokken was geworden, en ook destijds, als

aankomende jonge man, liever niet met menschen omging, nog half en half een kind. En daarom vond ik Jacques Perk interessant, die terwijl ik zelf altijd ernstig te denken en te werken zat, en nooit veel zei, zich mocht verheugen in het bezit van een veel losser en luchtiger temperament. O, ik zie hem nu nog zitten, zooals hij soms opeens met snelle luchtige geestdrift zijn vingers vóór aan de lippen kon brengen, als hij over onze vroegere dichters sprak, en ze dan plotseling bliksemsnel hoog op zond als naar de zoldering van zijn werkkamer met den jongensachtigen uitroep: 'Wat is dat mooi!' Ik-zelf vond dat dan wel een beetje vreemd, want in de verzen die hij bleek te bewonderen, ontdekte ik nog al vrij wat, wat mij door de klassicistische beeldspraak niet volkomen plastisch-zichtbaar was kunnen worden, al wist ik vrij wat meer van de antieke Dichters dan hij, die voor zijn toekomstige iuristische studiën, alleen maar bij den ouden Dr. Wolf een heel klein beetje latijn had geleerd, terwijl ik zelf, tegen den wil van allen in, student in de klassieke letteren had willen worden, in welk hoe langer hoe rijper in mij geworden besluit, ik na heel veel rustige diskussie, met mijn volslagen onliteraire familieleden, die er droogjes een loopje meê wilden nemen, ten slotte was geslaagd. En dat besluit van mijn allerinnerlijksten psychischen Wil, dien ik, zooals ik hierboven te kennen gaf, als jonge jongen reeds in mij merkte, ben ik verder, mijn heele leven door getrouw gebleven, omdat ik nooit een onnoozele, vage Droomer over vluchtige toevallige opwellingen ben geweest, maar steeds een konsekwent-stevige Strever ben gebleven, die weet wat zijn eigenlijkst Wezen, zijn psychische Diepte, in waarheid verlangt, dus *wil,* zoodat ik daarin dan volhard.

Ik wou, nu 'k mijn heele leven overzie, om te onderzoeken, hoe 'k mij vroeger reeds tot de Middeleeuwsche Dichtkunst verhield deze kleine opmerkingen over mijn geestelijke Achterwezendheid maken, doch geenszins om mijzelf belangrijk te doen schijnen, neen, alleen om duidelijk de onjuistheid aan te toonen van de Waandenkbeelden, die door onvolledig ontwikkelden, en te weinig, ja, dát soms nog heel verkeerd wetenden op een inwendig geprikkelden toon over mij werden verbreid.

Maar bij zulke uitvalletjes van anderen over mij, dacht ik dan veelal rustig: ‘Doe liever, zooals ik daar zelf altijd naar gestreefd heb om te doen: oordeel nooit over iemand of iets, voordat gij het of hem door en door kent en strikt-objektief begrijpt.’

III.

Zooals ik aangaf, als jongmensch van twintig jaar en later wist ik reeds, zooals ook natuurlijk was, dat wij in de 17e eeuw een groot Dichter hadden bezeten, die Vondel heette, maar dat ik nog te jong, dus te weinig belezen was, om deze in zijn geheelheid voldoende te verstaan en óók dat zijn mij vaak meer aantrekkende tijdgenoot, Hooft, o.a. allerlei liederen had geschreven, die mij een prettig-subtiele psychische gewaarwording gaven, telkens als ik ze las.

Geschikte lektuur echter voor niet letterkundig aangelegde jonge lieden en die dus bij het lezen alleen maar op den inhoud letten, zooals men dat ook bij een courant doet, zoodat hun in die bevallige verzen alleen maar de amoureuse plaatsen vermogen op te vallen, zijn die echte gedichten niet zoozeer, en daarom heb ik mij later, toen ik de Middeleeuwsche liederen had leeren kennen, wel eens vluchtig afgevraagd: ‘Zou het eigenlijk niet beter zijn voor jongelieden, onder wie toch allicht één of meer dichters voor de Toekomst kunnen schuilen, indien de leeraars der scholen, bij hun onderwijs, nóg wat verder teruggingen in de historie der Nederlandsche Dichtkunst en dus hun discipelen óók bekend maakten met wat de Nederlanders als dramatici en ook vooral als lyrici, lang, vóór de klassieke periode reeds, te voorschijn hebben gebracht? Want al was de taal dier alleroudste poëten wel eens veel minder op de onze gelijkend dan die van Hooft en Vondel - naast die van Huygens en Brederoo geplaatst is zij echter tamelijk makkelijk - toch blijken zij meer onmiddellijk uit den naieven Binnengeest der Makers te zijn gerezen dan de eenigszins schoolsche savante stijl onzer groote auteurs van voor ± 280 of 290 jaar.

Ja, ik mag niet verzwijgen dat de door het eigen harmonische zelfbedwang als tot innerlijk-levend marmer gemaakte wezenlijk-klassieke Kunst der Antieken, zooals ik deze op mijn

20e jaar in hun eigen talen begon te lezen mij steeds een nooit verbroken, gelaten-breede psychische ontroering bleef schenken, terwijl onze eigene groote Dichters van voor twee en een halve eeuw, al zou ik volstrekt niets op hen weten aan te merken en heb ik altijd eerbiedig en dankbaar aan hen gedacht, zelden even diep en zuiver-sterk in mij naklinken bleven, als hun voorbeelden, de groote Romeinsche en Helleensche Dichters dat ook thans nog blijven doen. Die Antieken - denk maar aan Pindaros - lijken ons wel kunstig maar zij waren volkomen naïef, zooals ook de subtiele bouw van bloemen naïef-ontstaan heeten kan. Ja die groote Grieksche schrijvers waren en schreven volkomen onbevangen: zij kwamen door hun eigenen tijd en wat daarin als supranatureel levend dus echt bestaande werd beschouwd, n.l. de Olympische Goden en de leuke historie's, die over deze de ronde deden, tot hun altijd-blijvende Kunst, zooals, op hun eigen Wijze ook de Middeleeuwers daarin slaagden, krachtens hun voelen en zien van een diepsten Grond des Zijns, en zooals ik zelf, die dit hier schrijf, ook altijd voort ben kunnen blijven gaan om het diepste deel zijns Wezens, dat mij van tijd tot tijd bewust gaat worden, kond te doen in mijn geschriften over welke alleen, met eenige kans van slagen, degene zal hebben te oordeelen, die levenslang evenals ik, bezig was en blijft zich in alle dingen te verdiepen want te streven naar den versten grond van alles was zichtbaar dus zinnelijk aanwezig is zoowel als van den Geest. Ja daar werkte ik of liever mijn diepste Inzijndheid heelemaal uit Zichzelve naar toe, sinds mijn allereerste nog kinderlijke bewustwording.

Want in het huis, waar ik eerst als kind en later als lange magere, bleeke en schijnbaar gestelsonsterke jongen vertoeven moest, was ik uitsluitend aangewezen op mijn eigen, diep-in goedig en nooit luidruchtig persoontje. Ik moest daarbinnen zitten, met het eene of andere boek voor me, op dezelfde vaste plaats, geheel en al onbeweeglijk, terwijl het, eens voor al, verboden was, want anders werd ik afgesnauwd, mijn mond voor meer dan vijf of zes noodzakelijke woordjes open te doen.

En daar ik zoodoende met mijn diep-in geestlijk-hartstochtlijken aard, op kortaffe manier in toom gehouden eindlijk

beu begon te worden van mijn boek, dat ik gehuurd had, maar mij weinig beviel, ging ik soms aan mijzelf denken, want over mijn eigen huislijken toestand, die zoo heel anders was als die van de vriendjes, waar ik soms kwam. En ik vroeg mij dan, waarom ik sinds mijn vroegste kindsheid nooit gemoedlijk was behandeld geworden, en wat ik dus had misdaan. Maar ik vond dan niets, ik was altijd gedwee gehoorzaam geweest en vlijtig mijn best doend, maar ik haalde dan na een poosje mijn schouders op want ik begreep niet wat ik tegen mijn 'moeder', zooals ik haar toen nog beschouwde, zou hebben misdaan. Zóó verging mijn heele kinder- en jongenstijd maar ik kwam daardoor reeds destijds, dus toen ik zestien, zeventien jaar was, tot mijzelf onderzoeken en alles van mijzelf nagaan, doch daaronderdoor, bleef mijn allerbinnenste psychische Essentie, even frisch-onbevangen en alleen maar allengskens hoe langer hoe meer innerlijk doorwerkt staan tegenover alle mogelijke stijlen en soorten van literatuur. Ik vind eigenlijk alle poëzie goed, als zij maar waarlijk-psychisch van binnen-uit komt, en dat is met onze Middeleeuwsche zeer zeker het geval. Er was toen nog geen klassicisme en romantisme en realisme; van al die schoolsche onderscheidingen, of liever benamingen, die door de lateren zijn uitgevonden en gepropageerd, wist men nog niets.

De Grieksche tragici en epici b.v. kunnen, precies als Pindaros en de andere Grieksche lyrici, ja ook de Romein Vergilius kunnen hier en daar even goed klassieke als romantische ja zelfs realistische dichters genoemd worden, want in waarheid bestaat er voor, want leeft er in alle echte Dichtkunst niets anders als de diepe menschlijke Psyche, die bij ieder beurtlings romantisch, klassiek of realistisch kan zijn. En zoo vindt men dan ook in deze acht Middeneeuwsche tooneelspelletjes hier en daar iets fijn-reëels en dan weer iets vreemd-romantisch' en klassiek ook kunnen zij heeten, omdat er een innerlijke Eenheid van geestlijk gevoel in zit, en zij dus met een zekere mate van literair genoegen gelezen zullen kunnen worden, zoolang zich de Menschheid niet geheel door ekonomische theorieën van andersrassige lieden laat voortstuwen op een weg, die naar de algeheele verzinking en verdelging onzer Kaukasische Beschaving leidt.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XVI.

De basis der welsprekendheid.

Albert Vogel, Neerland's groote voorganger in de leer der welsprekendheid, zoowel in theorie als in practijk, deed bij de firma Brusse te Rotterdam, een werk verschijnen, dat hij *Rhetorica* heeft genoemd, en dat wij met buitengewone belangstelling hebben gelezen.

Rhetorica, (hier natuurlijk genomen in den zin van redekunst, leer der welsprekendheid, en niet in dien van de twééde beteekenis: valsche beeldspraak, als waartegen De Nieuwe Gids zijn heele leven gestreden heeft) is een standaardwerk geworden, waaruit voor iedereen, ook voor degenen, die géén redenaar zijn of het wenschen te worden, ontzaglijk veel te leeren valt.

De schrijver, man van groote kennis, eruditie en belezenheid, zelf een hoogst gewaardeerd redenaar en voordrachtkunstenaar, heeft zijn stof nauwkeurig overwogen, zoodat hij, alvorens te gaan schrijven, zijn materiaal volkomen meester was; toen heeft hij dit in hoofdstukken verdeeld, en deze weer onderverdeeld in paragrafen, welke hij allen een titel gegeven heeft, zoodat de aandachtige lezer een prachtig overzicht krijgt van het veelomvattende onderwerp, dat door onzen knappen ‘wèl-spreker’, die tevens een aangenaam en boeiend auteur moet worden genoemd, van alle kanten wordt belicht, zoodat dit omvangrijke werk, met de beeltenis van Demosthenes op het titelblad, waarlijk ‘niets te wenschen overig laat’, omdat men in dit boek als in een *Fundgrube* alles tezamen vindt, wat maar met de kunst der welsprekendheid in verband kan worden gebracht.

Albert Vogel heeft een manier van schrijven, die dadelijk pakt en dan *blijft* vasthouden. Zijn werk is nergens dor en droog, zelfs bij de technische gedeelten om ze zoo maar eens te noemen, wordt de behandelingswijze nooit vervelend, integendeel; want hij weet zich exact te beheerschen, vermijdt alle 'teveel', en kiest, met heldere intelligentie dàtgene uit, wat een algemeen publiek kan interesseeren. De auteur heeft reeds menig ander geschrift in het licht gegeven, maar nog geen zoo uitvoerig, en *dit* boek zal het dan ook wel zijn, waarvan hij het meeste pleizier zal beleven.

Welk een studie, welk een arbeid moet er vooraf zijn gegaan aan het tot stand komen van dit boek. En over hoeveel geduld en intuïtie heeft de auteur beschikt, om ervan te maken, wat het geworden is. *Levend* komt zijn woord tot ons, en het is, of wij den voordrager-zèlf, met zijn beheerschten eenvoud en zijn juist besef, tot ons hooren spreken.

Eerst worden met ons verschillende soorten van redekunst besproken; dan behandelt hij met ons de samenstellende werkzaamheden, die aan het optreden in het openbaar vooraf moeten gaan. Verder krijgen we beschouwingen over den stijl, de poëzie en het proza, over de rhetorische figuren in de taal, die ons allen duidelijk worden uitgelegd en met toepasselijke voorbeelden geïllustreerd, de samenstelling der redevoering, de voorbereiding tot het spreken in het publiek, de uitspraak van klinkers en medeklinkers, het gebaar, de mimiek, styleeren en typeeren, spreekoefeningen, den adem, het pantomimisch vermogen, de ontwikkeling van de spraak, - en voorts over alle details, die met deze onderwerpen samenhangen; en het boek sluit met een reeks voorbeelden in Fransch, Duitsch, Engelsch en Hollandsch van beroemde improvisators en redenaars.

Het boek Rhetorica verdient in verschillende talen te worden vertaald, en misschien gebeurt dit ook wel, want Albert Vogel is tot ver over onze grenzen bekend en geliefd. En niemand is nog het opmerkenswaardige feit vergeten, dat een leerling van hem, Harry van Hooff, in een internationalen wedstrijd voor welsprekendheid, in Amerika gehouden, den prijs behaalde!.....

Wij wenschen dit mooie, zuiver geschreven, interessante en tegelijk nuttige boek in veler handen. Een meester in de voordrachtkunst is hier aan het woord, èn iemand, die zijn eigen, voortreffelijke theorie in een eigen, voortreffelijke toepassing heeft gebracht. Er zullen niet veel Hollanders zijn, die niet dikwijls onder Vogel's gehoor zijn geweest, en die niet dankbaar genoten van zijn voordracht, welke de schoonheid van zijn gekozen stof volkomen tot haar recht komen deed. En dus wenschen wij dit belangrijke nieuwe oeuvre dan ook gaarne het succes, dat het in alle opzichten ten volle toekomt.

N.G.

Gij, vrouwen!....

Een kreet, een klacht, - een zóo snijdende, doordringende kreet, een zoo huiveringwekkende klacht, dat zij in onzen geest blijft dóórklinken met niet aflatende macht. Een pleidooi tegen den oorlog, welsprekender dan het meest welsprekende woord, omdat het als het ware alles laat *zien*, de werkelijkheid toont, en de verschrikkelijkste waarheid in beelden aan ons openbaart.....

Gij vrouwen!.... door Helen Zenna Smith is geen verhaal van oorlogsondervinding, half feit en half fantasie; het is geen roman met een intrige en een ontknooping, neen! het is een rauw, onbarmhartig verslag, dat wij méévoelen, méélijden, want *mede* ondergaan. Het is van een zoo wreede waarachtigheid, dat wij ons met een siddering zouden willen afwenden, ware het niet, dat wij beseften, hoe deze *dingen geweten worden* m o e t e n , door *iedereen,* oud of jong, aanzienlijk of arm, hetzij man of vrouw, geweten worden *moeten.*

Toen, kort na den oorlog het eene boek na het andere vol oorlogsellende verscheen, waren wij na een tijd moe en beu en àf van dit soort lectuur. We *konden* eenvoudig niet langer in deze gruwelkamer der geschiedenis vertoeven; we sloten onze oogen en ooren voor het steeds maar weer oprakelen der misère, nu de misère toch goddank achter den rug was, eindelijk....

Toen hadden wij een heele poos rust. Doch opeens verscheen daar Remarque's remarquabele boek: *Im Westen nichts neues.*

En opnieuw was ‘de stroom ontketend’, en ieder, die zich nog iets herinenrde, kwam daarmee voor den dag. Doch het lijkt wel, of wij nu, na onze rust, weer vatbaarder zijn geworden voor de ontroering, die oorlogsboeken nu eenmaal altijd wekken, en menigeen zal na zijn lectuur de hand voor het voorhoofd slaan, en steunen: Dat nóóit meer. Nóóit meer dat oproepen over de wereld van deze willekeurige hel....

En dát beoogt immers de oorlogsliteratuur. Dát is toch het doel dergenen, die hun ondervindingen, observaties en souvenirs te boek stelden tot een waarschuwing voor hun tijdgenooten en voor het toekomstige nageslacht. En daarom, spaar uzelven niet, en werp uw boek niet angstig en walgend terzij, maar laat het op u inwerken; ik weet wel, het bijt als vergif, uw zenuwen worden aangetast tot zij rillen van pijn, maar verhard u tegen uw eigen overgevoeligheid, die nauwelijks *lezen* durft, wat anderen moesten door*leven*. Het moet, het moet. *Deze* gruwelen, helscher dan zelfs in de hel kunnen bestaan, moeten *door ieder worden geweten.*

Gij vrouwen!... (uitgegeven door den uitgever H. Schuyt Jr. te Alkmaar en bizonder goed vertaald door Yge Foppema) is een aanklacht door Helen Smith (het boek wordt in den ikvorm verteld) in het aangezicht geslingerd van de heele beschaafde wereld, en vooral is het een brandend verwijt aan de kortzichtige ouders, die uit een vreemd soort vaderlandsliefde, een bekrompen chauvinisme, hun kinderen ten offer werpen aan den oorlogsmoloch, hen dwingen deel te nemen aan deze menschonteerende ellende en het verminkte lichaam van hun zonen niet tellen, als daar de fictieve eer van een medaille aan is verbonden. Tot dezen richt zich in de eerste plaats dit felle boek, dat de keerzijde laat zien van wat jonge menschen in hun overmoed wel eens hebben genoemd: het glorieuse oorlogsbestaan. Die keerzijde - hoe weerzinwekkend verschrikkelijk is zij. Zoo zonder eenige schoonheid of heroïek, zoo vol lijden, lijden, lijden, - zooals het beest lijdt, dat weerloos in den val is gedreven, zooals de mensch lijdt, die leeft in een angst, die te zwaar is om te dragen, die van oogenblik tot oogenblik gemarteld wordt door onzegbare smart om pijn, gemis, ontbering of verlies....

Van alle verschenen oorlogsboeken lijkt Gij vrouwen! mij wel het treffendste. Waarom? ik weet het niet. Misschien omdat hier een vrouw aan het woord is, en ik als vrouw al haar duldelooze ellenden meevoelen kan?.... O, de verwording, de verkommering, zedelijk, zoowel als lichamelijk, die de vrouwen aan het front ondergaan....

Twee perioden zijn er, die het meeste indruk op mij hebben gemaakt. Den rit van de chauffeuse met haar ziekentransport naar het hospitaal, als achter haar in den wagen een waanzinnige en een shellshock-patiënt gillende elkaar te lijf schijnen te gaan, en zij weet, dat zij zou moeten gaan kijken.... *maar niet durft.* En de tweede is de hijgende rit in het maanlicht, als van een vliegeraanval de bommen neerdonderen over de wegen, en al *dichter* en *dichterbij* komen neer te vallen, en vlammend barsten in krakend geweld....

Van dergelijke toestanden hebben de veilig thuisgeblevenen geen besef. En daarom lees, lees dit boek, - misschien, dat ge er een *wiser and better woman* door wordt....

* * *

En menschen gingen voorbij.... is de door J.M. Meulenhoff te Amsterdam uitgegeven, direct beroemd geworden roman van Marcelle Capy, die eenige weken na het verschijnen reeds in 50.000 ex. was verkocht, en die met algemeene stemmen bekroond werd met den Prix Sévérine (die eenigszins te vergelijken is met den Nobelprijs voor den vrede).

In dit boek leven wij het leven der thuisgebleven vrouwen mede, en zien wij, hoe, door den omgang met krijgsgevangenen, in de 'vijanden' het besef ontwaakt, dat ook hun tegenstanders menschen zijn, met menschelijke rechten, verlangens, opvattingen, en hoe langzamerhand de gevreesde en gehate Boches bevriend raken met het volk, dat zij bestreden.

Een goed en nobel boek. Een sympathiek en ook wel juist boek, zeer natuurlijk en menschkundig geschreven. En waarvan de bedoeling, als zij doordringt in de zielen der 'oorlogmakers' misschien onnoemelijk veel goed kan doen.

Maar.... wie zijn de 'oorlogmakers'?

O, ik weet natuurlijk heel goed, hoe altijd imperialisme en kapitalisme en politiek de schuld krijgen van het oorlogvoeren, en dat het arme volk als oorlogsvee ter slachtbank wordt gedreven, door den dwang van heerschers, aan wie zij als martelaren onderworpen zijn. Doch is dit de waarheid? Zou een oorlog mogelijk wezen als het volk het niet wou? Als niet in het volk zèlf het eeuwig aanwezige *bête humaine* dorstte naar het uitvieren van den drang naar wreedheid en bloed?..... Welke tiran, welke abstracte macht zou in staat wezen millioenen en millioenen tot ondergang te doemen, indien deze millioenen *weigerden* deel te nemen aan een strijd tegen vijanden, die zij niet kennen, en waartegen zij dus geen haat kunnen koesteren?

Ik denk aan de socialisten. Met klem en geestdrift zongen zij de 'Internationale'. Grenzen bestonden niet. Alle menschen waren elkanders broeders, vrienden, kameraden. Doch.... op het eerste oorlogssein werden de triomfantelijke roode vaandels verbrand... en... trokken de broeders tegen hun broeders op...

De 4.000.000 socialisten in Duitschland, de 13.000.000 socialisten in geheel Europa hadden den oorlog kunnen beletten... maar... zij hebben dat niet gedaan.

Zeker, vele leiders hadden daarvoor hun leven veil moeten hebben, en zouden gevallen zijn voor hun zaak. Doch 'het bloed der martelaren is het zaad der kerk', en als de leiders hun bloed hadden over gehad voor hun heilige overtuiging, dan zouden honderden en duizenden, nú hun tegenstanders, bekeerd zijn geworden, en zich *bij* hen hebben gevoegd, zooals dat ook het geval is geweest, toen de eerste Christen-vervolgingen vele overtuigd geloovigen tot martelaren maakte. Men moet eerbied en bewondering hebben voor deze laatsten, omdat zij menschen-uit-één-stuk waren, en hun godsdienst hun werkelijk boven alles ging, welke zóó volkomen *echt* bij hen was, dat zij er zelfs voor wilden sterven....

En dáarom. Geef *aan het volk,* dat, in onberaden onbedachtzaamheid, den verscheurenden drang volgt van het wilde dier in zijn bloed, deze, *alle* oorlogsboeken in handen; misschien dat zij erdoor tot inkeer en zelfbezinning komen. Want eerst *als het volk* tot de overtuiging zal zijn gebracht, dat oorlog iets monsterachtigs is, zoodat zij *weigeren* aan deze menschenslach-

ting-zonder-noodzaak-of-baat deel te nemen, dán eerst, - ondanks kapitalisme en imperialisme en diplomatie en militairisme - zal er *geen oorlog meer mogelijk zijn.*

JEANNE REYNEKE VAN STUWE.

'Het eeuwig Nu, het eeuwig Alom....'

De wereldziel is in de stof gekruisigd.
P l a t o .

Met een suggestieve bandteekening van Willem van Konijnenburg en een bizonder interessante voorrede, die in een klein bestek ontzaglijk veel lezenswaardigs bevat, van Mr. C.P. van Rossem, geeft een jonge schrijver, die hartstochtelijk de schoonheid liefheeft, en haar in het leven naast de religie plaatst, wijl beiden 'zonder dogma zijn, een innerlijke bewustwording, een éénwording met het Zijn', - André Peters is zijn naam, bij Toorop's *Twaalf Staties van den Kruisweg,* een nieuwe interpretatie in poëtisch proza (W.P. van Stockum en Zoon, Den Haag.) Een dieper religieus instinct is in de moderne wereld ontwaakt, en zoo beeldde deze auteur dan ook, met een zuiver aanvoelingsvermogen, niet de tragedie van den Palestijnschen Jezus, maar de lijdensstaties van den mystieken Christus, den 'geest, gekruisigd in de stof'.

In de huidige, algemeene ontwrichting, ontreddering, is de mensch opnieuw gaan zoeken, tasten, trachten naar een betrouwbaar houvast, - André Peters, een zelf-voeler, zelfdenker, zelf-vinder, biedt het resultaat van zijn tot bewustheid geworden, onbewuste ziening en beleving ons aan tot een nieuwe toeverlaat, een nieuwen steun. Want het mystieke leven is boven tijd en ruimte verheven, en ontheft ons van onze aardsche zwaarte, om het bestaan lichter voor ons te maken, in een *'eeuwig Nu, een eeuwig Alom'.*

JEANNE REYNEKE VAN STUWE.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De uitslag der Fransche verkiezingen deed een algemeene zucht van verlichting opwellen, wijl er uit bleek, dat het kiezersvolk in Frankrijk in zijn meerderheid jegens Duitschland minder wantrouwend, vergevensgezinder en vredelievender is dan zijn demagogische leiders, allen, van welke kleur ook - behalve misschien juist de Communisten, maar die gevangenen van Moskou - gevangenen zijn van het Fransche kapitaal der bewapeningsindustrie. Daar had een onevenwichtige Russische warhoofd een verfoeilijken moord gepleegd op den president der republiek, en een nieuwe president moest dus door het Vereenigd Wetgevend Lichaam te Versailles bijeen worden gekozen. Als zoodanig viel de keus op den heer Albert Lebrun, tot nu Voorzitter van den Senaat. Intusschen was het kiezersvolk ter stembus opgegaan en verraste de wereld aangenaam door als zijn wensch te kennen te geven, dat de Fransche politiek voortaan meer naar links zou worden georiënteerd. Adieu dus, cynische en koppige Tardieu! Welkom, beschaafde en geletterde Herriot, levensbeschrijver, levens-verklaarder zelfs, van de mooie Mme Juliette Récamier, schoonheidskoningin ten tijde van het Consulaat en het Eerste Keizerrijk. Frankrijk, heette het, was door den moord op zijn president ‘in rouw gedompeld’. Hoe in rouw kon men zien als projectie op het witte doek der bioscopische voorstellingen, ook in ons land, toen, na de verkiezing van president Lebrun, Doumers stoffelijk overschot nog opgebaard in het ‘Elysée’, de politieke leiders van het oogenblik: Tardieu, Herriot, Doumergue, Léon Blum *e tutti quanti,* midden tusschen de menigte afgevaardigden,

journalisten en vrienden, een oogenblik voor het ‘oog’ van den cinéast verschenen. Immers zoo iets behoort tot het moderne leven van den dag. Dat was me onder hen een vroolijkheid, gelach, uitingen van Gallischen geest, waaruit duidelijk viel waar te nemen hoezeer de heeren onder den indruk waren van den gepleegden moord en van de beteekenis van den vermoorden collega, als hoofd van den Franschen staat.

Aan boord der schepen onzer oude ‘Oost-Indische Compagnie’, en in het dagelijksch leven harer vestigingen in het Oosten, placht men cynisch te zeggen: ‘een man overboord, een eter minder’. Zoo denken de demagogische politici der volken er ook over. Natuurlijk zijn zij verontwaardigd, dat een hunner zoo aan zijn einde komt. Dergelijke ‘ongelukjes van het ambacht’, zooals de vermoorde koning Umberto van Italië het eens noemde, moesten alleen bestemd blijven voor de vorsten. Maar een door democratische, zelfs demagogische politiek tot het hoogste ambt in den staat opgehevelde beroepspoliticus? Hoe is het mogelijk, dat een mensch misdadig, ontzind, godvergeten genoeg kan wezen om aan diens leven de schennende hand te slaan? ‘In rouw gedompeld’ waren dus genoemde Fransche beroepspolitici aan het prachtige hek van Versailles, trotsche schepping van den ‘Zonnekoning’, nièt, neen. Maar verontwaardigd over den gepleegden moord waren zij waarschijnlijk wèl.

Voor den vermoorde een ander in een minimum van tijd en nu in den Senaatsvoorzitter Albert Lebrun. Beroepspolitici zijn tegenwoordig goedkoop. Wat is er voor noodig het te worden? Niet veel. Men denkt aan Montesquieu's grimmig woord, wel gezegd, naar het schijnt, met het oog op den in zijn tijd nog niet bestaanden beroepspoliticus: ‘Le meilleur moyen de réussir dans la vie, même le seul infaillible, est d'avoir un bon estomac et un mauvais coeur.’ Er behoort tegenwoordig nòg iets bij: welbespraaktheid met stalen voorhoofd, burgers- en boerenbedrog, intuïtieve kennis van de populaire mentaliteit der politieke groepen, waarvan men er een voor zich heeft uitgekozen om die als hefboom voor zijn politieke loopbaan te gebruiken. Zóó kan men dan, met een beetje geluk, het brengen tot de hoogste ambten in den Staat.

Niettemin vergissen deze waardige heeren zich wel eens in de waardeering van de politieke inzichten hunner kiezers: de uitslag

van de jongste algemeene verkiezingen in Frankrijk is er het voorbeeld van. Gelukkiger een voorbeeld, omdat de aard der pas voorafgaande verkiezingen in Duitschland, in het bijzonder in Pruisen, met haar Hitler-overwinning den koppigen Tardieu, onverzoenlijk als wijlen de 'Tijger' Clemenceau zelf, eenig recht schenen te geven te veronderstellen, dat de Fransche kiezer gehoor zou geven aan ophitsingen, en hem zou veroorloven nog langer van de Fransche egoïstische en vreesachtige politiek een struikelblok te maken bij den vooruitgang naar een toekomstigen wereldvrede, waarnaar te Genève en elders in stikkedonker wordt getast. Maar de meerderheid der Fransche kiezers heeft duidelijk te kennen gegeven wars te zijn van een politiek van haat, wantrouwen en onverzoenlijkheid jegens Duitschland, welke de wereld naar den staatkundigen en economischen chaos drijft.

Doch de wapenfabricatie in Frankrijk en elders in de wereld? Doch het kapitalistisch systeem, dat de wereld in zijn ijzeren tang geklemd houdt? Indien de sociaal-democratische partij in Frankrijk, welke ongetwijfeld bij de jongste verkiezingen winste heeft behaald, nog sterker dan zij nu is uit de stembus ware gekomen, dan.... wellicht. Maar met Herriot, maar met zijn radicale partij? Ja, als zij bereid is om met de sociaal-democratische broeders samen te werken. Zoo niet, dan ziet men in de houding der Fransche politiek te Genève ten opzichte van de wapenverminderingsvraagstukken enz. geen wijziging ten goede. Toch wordt algemeen erkend, dat de Fransche kiezers hun beroepspolitici een nuttige les in toeschietelijkheid jegens Adolf Hitlers Duitschland hebben gegeven. Dààr algemeene verkiezingen in fascistischen geest. In Frankrijk het omgekeerde. De gevreesde wisselwerking is dus uitgebleven. Ook in Italië is men over dien uitslag in Frankrijk tevreden. Tardieu verdwijnt uit de Fransche politiek, althans uit haar leiding, voorloopig tenminste. Dus misschien geen versterking van bewapening, geen verdere negatie van elk redelijk overleg, geen verhooging der Fransche douanemuren: er is weer een schemering van licht in de naaste toekomst der menschheid.

Trouwens, hoezeer in de mentaliteit van het Fransche volk een langzame doorslag van zachter gevoel, gezond verstand, helderder inzicht komt, bewijst wat thans een blad als het 'Journal des

Finances' durft schrijven: 'het is noodig een hardnekkige illusie te verstoren. De ondervinding leert ons, dat er in de groote moderne oorlogen geen mogelijkheid voor den overwinnenden Staat is om de overwonnenen te dwingen de systematisch aangebrachte verwoestingen te herstellen als die tientallen milliarden bedragen. Dit te constateeren is in tegenspraak met ons gevoel van recht, maar dit is niet de hoofdzaak. Moet een land zichzelf en daarbij anderen ruïneeren door vruchtelooze en uitputtende pogingen om min of meer door geweld de billijke schadeloosstellingen zijner verwoestingen te erlangen? Daar zit het probleem.' En dat deze uiting van eindelijk herwonnen gezond verstand in Frankrijk juist voorkomt in een financieel orgaan, geeft er een verheugenden toon aan.

Niet algemeen evenwel wordt de uitslag der Fransche verkiezingen in Europa toegejuicht. De Fransche Balkanvasallen, in het bijzonder Zuid-Slavië, waar de binnenlandsche onrust voortdurend gevaarlijker wordt, hadden liever een overwinning van Tardieu met de in uitzicht gestelde financieele, dat is ten bate van bewapeningsdoeleinden aangewende millioenen, gezien. Echter vreest men - doch hoopt men dààr - dat Herriot zijn draai zal nemen en Tardieu's politiek t.o.v. het schadevergoedingsvraagstuk en dat der z.g. ontwapening zal overnemen. Herriot schijnt wel bereid te zijn een streep door Duitschland schulden aan Frankrijk te halen, doch op voorwaarde, dat de Vereenigde Staten dit doen voor het van goud bulkend Frankrijk. En hierop is nog steeds geen kijk.

Ook de welmeenende Engelsche vredesapostel *lord* Cecil vreest dat er met Herriots overwinning bij de jongste verkiezingen voor de beangstigde menschheid geen verademing zal komen. Hij beschouwt alles wat in de politiek der groote volken voorvalt van het standpunt der noodzakelijke vermindering der bewapeningskosten en, nu geheel onafhankelijk van de Britsche regeering, zegt hij ronduit, dat hij niets verwacht. maar dan ook niets van die langdurige en langademige besprekingen over de vraag of dit of dat wapen is een verdedigingswapen of een voor den aanval geschikt, af te schaffen of, omgekeerd, zelfs te vermeerderen. Zooals Japan wil met zijn luchtmacht. 'Te Versailles hebt gij Duitschland ontwapend onder voorgeven het u zelf te zullen doen:

houdt dan ook uw woord', zegt hij tot de beraadslagende groote mogendheden. Doch, ofschoon deze 'groote heeren' allen aan elkaar gewaagd zijn, de een niet beter dan de ander, gaat hij voort, is toch Frankrijk de ergste van allen, en het staat te bezien of de radicaal Herriot zal durven optreden tegen het kapitalistische wanbedrijf en de machtige dagbladpers in het bezit van het 'Comité des forges'.

De Volkenbond trouwens en zijn zwoegende comités blijken met elken dag machteloozer om den in de wereld heerschenden chaos tot iets te herroepen, dat op de betrekkelijke orde van vóór den oorlog lijkt, hoezeer die toch in haar kern een maatschappelijke wanorde beteekende. Daar wordt dan nog steeds beraadslaagd over de vraag wat aanvals- of simpele verdedigingswapenen zijn, ook ten opzichte van de bewapeningen ter zee. Japan, met zijn nog in een verouderde wereldorde levende mentaliteit, is niet zooveel lid van den Volkenbond, of voor de nog steeds machtige andere zeenatiën een voortdurend ernstig gevaar, te grooter wijl ook dit genoeg begint te krijgen van zijn democratische instellingen, waaruit die pyramidaalste aller dwaalbegrippen werd geboren, dat een volk slechts de Britsche parlementaire instellingen had na te bootsen om een vleugje te ontvangen van den erkend navolgingswaardigen Britschen politieken volksgeest. Ook Japan krijgt nu fascistische bevliegingen.

Volgens Noord-Amerika mag men onder geen voorwaarde in de groote slagschepen en de moederschepen voor vliegtuigen aanvalswapenen zien, in duikbooten echter wel. Polen ziet echter in de duikbooten juist het onschuldigste verdedigingswapen, in welke meening het door Japan wordt gesteund. Nederland en Finland meenen, dat duikbooten eerst kunnen verdwijnen als de groote slagschepen verdwenen zijn. Rusland en China ondersteunen de Duitsche zienswijze, dat alle slagschepen boven de 10.000 ton en alle moederschepen voor vliegtuigen, tevens alle duikbooten van meer dan 6000 ton zouden verdwijnen. Moederschepen van vliegtuigen geen aanvalsbewapening? Wel, heb ik ooit....! In dit geval was Japan het geheel met China eens, dat er evenmin nog een van bezit. Zij moeten als 'bijzonder offensief' beschouwd worden, zeiden de twee. Een gelijk verschil van meening en inzicht van eigen belang doet zich gelden voor elke

soort bewapening, en hoe wil de menschheid daarbij tot harmonie geraken?

Intusschen is het begrijpelijk, dat Adolf Hitler in Duitschland juicht en dat de sociaal-democratie er ter neer is geslagen. De leider der ‘Nazi's’ in den Pruisischen Landdag, Kube, werd lyrisch en sprak reeds van een ‘veredeld Pruisen’, nu de volgelingen van Adolf Hitler, zoo niet hij-zelf, er aan het bewind zullen komen. Wat men daaronder te verstaan heeft, bleek uit een gevecht in een der bijlokalen van den Duitschen Rijksdag, toen een vijftal volgelingen van Hitler, afgevaardigden, een begin maakten met een lynchpartij op een vroegeren partijgenoot, thans overlooper naar den sociaal-democratischen kant, die daar trouwens geen recht had te komen, ofschoon hij het toch had gedaan, en van wien zij hadden gehoord, dat hij iets zei, waarin voorkwam ‘aùch Schweine’. Het ‘veredelde Duitschland’! Maar, wordt gevraagd: ‘Waar gaat Duitschland heen. Is er, zooals in de schoone dagen van Wilhelm II, opnieuw sprake van een ‘generaals-camarilla’, welke den tot dusver zoo flinken en sterken Rijkspresident Hindenburg in haar macht heeft gekregen, en is zij àchter het feit, dat de Rijksweerminister Groener, tevens minister van binnenlandsche zaken, voor dit eerstaangeduid ambt ontslag heeft genomen? Dank zij hem immers zijn Hitlers stormtroepen ontbonden en op verlangen van den President moest hij het toen ook doen ten opzichte van andere politiek getinte organisaties van weerbaarheid. Zijn heengaan uit het ambt van minister der weerbaarheid, militair-hij-zelf in hart en nieren, werd het eerste succes genoemd dat de politiek der ‘Nazi's’ na haar overwinning in Pruisen had te boeken.

Onderwijl hield de rijkskanselier Brüning in den Rijksdag een rede, waarin hij er nadruk op legde, dat te Versailles Duitschland ontwapend werd onder voorgeven, dat de overwinnaars dit voor zich-zelf ook zouden doen. Daarvan is niets geschied. Integendeel: Europa is sterker bewapend dan ooit te voren. Alleen het Duitsche Rijk staat daar zoo goed als machteloos en onbeschermd midden in. Algemeene ontwapening is dus de Duitsche eisch en voor Duitschland herstel der gelijkberechtigdheid.

Ook aan de zijde zijner vroegere vijanden krijgt Duitschland in dit opzicht gelijk. Men behoeft niet zoo optimistisch te wezen

als Grandi's, Mussolini's begaafde jonge minister van buitenlandsche zaken, die beweerde, dat met eenigen goeden wil het bewapeningsvraagstuk in zijn geheel gemakkelijk ware op te lossen. Ook in het Engelsche Lagerhuis wees de afgevaardigde Lansbury, de moeilijkheid erkennende te onderscheiden wat voor de eene mogendheid en de andere aanvalswapenen en verdedigingswapenen konden zijn, op het feit, dat bij artikel V van het Verdrag van Versailles aan Duitschland bepaalde wapenen waren verboden en andere werden toegestaan, enkel omdat de eerstbedoelde offensieve wapenen werden geacht. Het vraagstuk is dus niet zoo moeilijk als men het wil doen voorkomen, zei hij. De toekomst van den Volkenbond hangt er van af. De quaestie van de ontwapening en van wereldvrede wordt door gepraat over bewapeningsbeperking niet opgelost. De economische voorwaarden der wereld zijn de diepere oorzaak van elken modernen oorlog. De spreker had wel kunnen beweren: van elken oorlog sinds de menschheid oorlog heeft gevoerd.

Een steeds voortwoekerend pessimisme ten opzichte van 's werelds naaste toekomst schijnt te eêr gerechtvaardigd, nu Japan een militairistische mogendheid blijkt, welke elke vredesgedachte, waar ter wereld ook, tot een bespotting maakt. Het is niet ten onrechte, dat Soviët-Rusland zich ongerust maakt over Japans agressieve plannen in Noord-Mandsjoerije, en over de moeilijkheid voor het tegenwoordige Rusland om met den strijdlustigen en steeds verder voortdringenden buurman vreedzame betrekkingen te onderhouden. De Japansche imperialisten zien in Ruslands begeerte om betrekkingen van goede nabuurschap en ‘non-interventie’ te handhaven een bewijs van zwakheid. Geheel der wereld en dier afkeuring ten spijt, ondanks zijn lidmaatschap van den Volkenbond, wiens machteloosheid het beter dan eenig ander ‘lid’ kent, gaat Japan onbeschaamd zijn gang om zijn ‘speciale belangen’ op het Aziatische vasteland veilig te stellen. Chineesche ‘bandieten’ - men weet dat in dergelijke gevallen de bewoners van een door den vijand overrompeld land steeds ‘bandieten’ worden genoemd - geven, mèt de Russische émigrés, die voortdurend het oorlogsvuur tegen Soviët-Rusland aanblazen, den Japanschen militairen vuurvreters telkens welkome aanleiding om steeds verder en dieper in te grijpen in wat Rusland

gerechtigd is zijn belangen te achten. De tegenwoordige Japansche regeering staat thans geheel onder den invloed van een fascistisch geneigde militaire partij, trouw jegens 's lands vorst, den geheiligden ‘Mikado’, afkeerig van democratische instellingen, vijandig gezind jegens den insluipenden invloed van het persoonlijk kapitalisme. Wat men ook zegge van Soviët-Rusland: het zoekt geen oorlog, misschien omdat zijn machthebbers het zich onderbewust zijn, dat met de verandering van het regeeringssysteem allerminst een wijziging ten goede is gekomen in de mentaliteit der Russische volken, en de geheim gehouden corruptie thans even erg is als onder Czaristisch bewind. Ook is Soviët-Rusland gebonden aan de volbrenging van zijn economische plannen. Doch alles schijnt er op te wijzen, dat Japan nu of nooit den tijd gekomen acht om het in het Verre Oosten tot een groote botsing te laten komen. Vandaar, dat het verklaarbaar is, dat Rusland naar medestanders zoekt in zijn komenden oorlog met dat land. En het ziet in het gemoderniseerde Turkije onder het opperbewind van den ‘Gazi’ - den ‘Overwinnaar’ - Kemal-basja een mogelijken bondgenoot. In zijn strijd tegen het kapitalistische systeem, dat de wereld misregeert, is Soviët-Rusland aller kapitalistisch-geregeerde volken vijand, en de hand van al die volken ziet het tegen zich opgeheven, denkt het, vrèèst het. Maar tusschen Moskou en Angora botert het juist thans bijzonder vet: een Turksche missie is met groot feestbetoon in het Kremlin ontvangen, een Russische missie op weg naar Angora, en tusschen de onverzoenlijke vijanden van eertijds onder de Czaren, Rusland en Turkije, klinkt het nu jubelend: ‘embrassons-nous, Folleville’!

Bibliographie.

Sint-Helena, een klein eiland, door M. Aldanov. Vertaling uit het Russisch door B. Raptschinsky.

In het begin van dit boek bemerkt men van den hoofdpersoon, Napoleon, heel weinig. Er wordt veel verteld van de personen, die tegelijkertijd met Napoleon op Sint-Helena verblijf houden en van de Europeesche politiek dier dagen, wat ook van minder belang voor het meerendeel der lezers geacht kan worden. Eerst waar de groote man zelf ten tooneele wordt gevoerd, verkrijgt het boek ook meer waarde. De sfeer, waarin de keizer zijn laatste dagen doorbracht, zijn (overigens wel heel eigenaardige) levensbeschouwing, zijn werkelijke grootheid, worden den lezer door de suggestieve wijze van verhalen duidelijk voor oogen gesteld.

Napoleon was een groot man en zijn politieke visie is zoo grootsch van conceptie, zoo alomvattend wat het leven der volkeren betreft, dat dit boek van Aldanov zeker wel de belangstelling van den modernen mensch verdient.

Paul Eipper: *Vriendschap met Katten* Vertaald door W.J.A. Roldanus Jr. (Leopold, Den Haag, 1931.)

Paul Eipper, de bekende schrijver over kinderen en dieren, vertelt in dit boek over zijn vriendschap met katten. Het is een werk, getuigend van een groote, al-begrijpende dierenliefde. Diegenen, welke niet van dieren houden, zullen allicht de ontboezemingen van den schrijver somtijds een ietwat aan den sentimenteelen kant vinden, getuigend van een te groote intimiteit met het dier. Voor de kattenliefhebbers en vooral voor de liefhebsters echter een boek om van te watertanden; de vlotte vertaling draagt daar niet weinig toe bij.

De foto's, 32 in getal, opgenomen door Hedda Walther, zijn buitengewoon fraai, zoo mooi, als men zelden ziet. Die alleen maken het bezit van dit boek tot een genot. Eipper schrijft zeer uitvoerig over het liefdeleven der katten. Kinderen zullen allicht, aangelokt door de schitterende foto's, naar het boek grijpen. De tekst is echter alleen voor volwassenen geschikt, zoodat in dat opzicht wel eenige voorzichtigheid geboden is.

Ilja Ehrenburg: *Het leven der auto's.* Uit het Russisch vertaald door M. Zwalf. (W. de Haan, Utrecht.)

Een roman van de auto, waarin dit moderne vervoermiddel de hoofdrol speelt. De auto, die zooveel geluk aan de menschheid brengt en dezelfde auto, die onheil en leed over ontelbare duizenden uitstort. Wat houdt er niet alles verband met de automobiel: benzine, rubber, staal, de speculeerende beurs en last not least de werkman, die zelf tot een machine is geworden aan den band zonder einde, waarop het product langzaam voortschuift.

Ehrenburg heeft al deze onderdeelen van het groote leven der auto op werkelijk geniale wijze tot een roman verwerkt, waarin wel wat al te sterk de nadruk wordt gelegd op de (ten deele) onvermijdelijke ongelijkheden in dit aardsche leven. Zijn verbittering tegen onze huidige maatschappij (alleszins verklaarbaar overigens), gaat zelfs zoo ver, dat hij in een korten, scherpen stijl zijn ergernis uit, wat het lezen van dit boek niet veraangenaamt. Ehrenburg is een groot menschenkenner en legt den vinger op vele wonde plekken in ons huidige leven. De lezing van dezen roman zal velen doen nadenken over de wijze, waarop de auto ontstaat en ook over de moreele grootheid van velen, die in onzen huidigen tijd verkeerdelijk als de ‘grooten’ der wereld worden beschouwd.

Mieren, door dr. H.H. Ewers. Vertaald door A.M.E.R. Schierbeek-Tiemersma. (Den Haag, van Stockum, 1931.)

Wonderbaarlijk, dit leven der mieren, raadselachtig in al zijn uitingen, spottend in zijn gecompliceerdheid met alle verklarings-

hypothesen, door het menschelijk vernuft in den loop der jaren uitgedacht. Het leven der bijen gaf reeds menig dichter en geleerde stof voor een boek, doch hoe veel interessanter is nog het leven der mieren.

Dit boek is nu eens niet door een vakgeleerde, doch door den bekenden Duitschen essayist en mierenliefhebber Hans Heinz Ewers geschreven. Het is populaire literatuur in den besten zin van het woord, begrijpelijk voor ieder ontwikkeld mensch; wel een tegenstelling met de z.g. vakliteratuur, waarin veel onbewezen en onbewijsbare hypothesen voorkomen, veelal gehuld in een waas van geheimzinnigheid en voorgedragen met een aplomb, alsof de geleerde wereld het diepste wezen der natuur had kunnen benaderen. Ewers heeft er zich wel voor gewacht, meer te schrijven dan hij kan verantwoorden. Geestig verhaalt hij ons van het leven der mieren, vertellend van eigen ervaringen en nu en dan een aardig verhaaltje er tusschen voegend. Zijn lust, om den spot te drijven met de exacte wetenschap, verlaat hem nergens en de heeren vakgeleerden moeten menige veer laten.

Er staat zooveel merkwaardigs in dit boek, dat het onmogelijk is, een greep uit den inhoud te doen. Enkele woorden mogen slechts gewijd worden aan het laatste hoofdstuk, getiteld: ‘Iets over de psychologie der mieren’. Daarin wordt getracht te verklaren, waarom wij in de onmogelijkehid verkeeren, een wetenschappelijke mieren-psychologie op te bouwen. Wij kunnen ons nu eenmaal niet in de gedachtenwereld van een ander wezen, begiftigd met andere zintuigen en levend met een geheel ander wereldbeeld, verplaatsen. Indien ergens, dan geldt hier: alle Theorie ist grau.

Slechts dit wil Ewers ons bijbrengen: evenals in den mensch, is ook in het dier (en in dit geval in een der intelligentste dieren, de mier) een psycho-dynamische kracht aanwezig, welke het ware wezen van al wat leeft vormt. Het is doelloos naar de diepste essentie van dit geheimzinnige iets te vragen, daar het in wezen verwant is met den oergrond der natuur. Volstaan wij dus met deemoedig ons te buigen voor de zich in elken levensvorm openbarende transcendentale intelligentie en laten wij inzien, dat elke poging, om het gedrag der dieren uit reflectorische impulsen te verklaren, tot mislukking gedoemd is.

Het Boek van de Film, door John Kooy. (W. de Haan, Utrecht.)

Wederom een nieuw boek in de serie 'Door alle eeuwen heen', ditmaal handelende over de film.

Om een boek te schrijven over de film, moet men over een grondige theoretische kennis van foto en film beschikken en zich verdiept hebben in vele, daarmede verband houdende problemen, waarover de meeste bioscoopbezoekers zich wel nooit het hoofd zullen breken. Nog ingewikkelder wordt het probleem, indien men behalve aan de in rechtstreeksch verband met foto en film staande vraagstukken nog aandacht gaat wijden aan de vraag, waarom de menschen eigenlijk het vermaak zoeken.

Op werkelijk meesterlijke wijze heeft de heer Kooy al deze vraagstukken behandeld. Het eerste hoofdstuk, getiteld 'Van het vermaak der menschen', is van zuiver beschouwenden aard. Daarin wordt er o.a. op gewezen, dat de technische vooruitgang niet heeft bijgedragen tot de ontwikkeing van onzen geest. De moderne mensch wenscht op de minst inspanning vorderende wijze de hoogste winst aan emotie te verkrijgen, hij ziet in de levensgemakkelijkheid zijn ideaal; radio en bioscoop bieden hem die gelegenheid. Daarom is, aldus de schrijver, de ontwikkelingsgeschiedenis van een technische uitvinding, noch die van een nieuwe uitdrukkingswijze, maar is zij een afspiegeling van de innerlijke ontwikkeling der menschen gedurende de laatste halve eeuw.

Men mag over de film denken hoe men wil, het feit valt niet te loochenen, dat zeer veel menschen de rolprent niet meer zouden kunnen ontberen. In hoeverre de massa in staat is, werkelijke filmkunst te onderscheiden van een inferieur gebeuren op de film, moge hier onbesproken blijven. Men vergete niet, dat zoowel de gewone als de geluidsfilm feitelijk nog in een beginstadium van ontwikkeling verkeeren, ook al moge men op het gebied der techniek reeds merkwaardige resultaten hebben bereikt.

De heer Kooy behandelt in zijn boek achtereenvolgens: de ontwikkeling van foto en film, den commercieelen kant, den technischen kant van de film en ten slotte de maatschappij in de film en de film in de maatschappij. Reeds deze opsomming

van de titels der hoofdstukken geeft een denkbeeld van de grondige wijze, waarop alles, wat maar eenigszins met de film in verband staat, behandeld werd. Als nadeel van deze wijze van behandelen der stof dient vermeld, dat er dikwijls bijzonderheden beschreven worden, die minder voor het groote publiek, dan voor vakmenschen bestemd zijn. Doch over het algemeen bevat dit knap geschreven werk een schat van wetenswaardigs, vooral in die hoofdstukken, welke handelen over de praktijk van het onderwerp.

De Vliegende Hollander, door A.H.G. Fokker en Bruce Gould. (Amsterdam, van Holkema en Warendorf's U.M. 1931.)

In een van groote waardeering voor den Vliegenden Hollander getuigend voorwoord spreekt oud-Generaal Snijders de hoop uit, dat Fokker's autobiografie ook in een of meer vreemde talen moge verschijnen, opdat deze den uitgebreiden lezerskring vinde, waarop het werk zoo ten volle recht heeft.

De vliegkunst en Fokker zijn met elkander opgegroeid. Hij was een jongen, die niet wilde leeren, een bron van ergernis voor zijn onderwijzers, die er alleen dank zij de financieele hulp van zijn vader in slaagde, om zijn geld-verslindende proefnemingen voort te zetten. Bezield door het rotsvaste geloof, dat hij ten slotte zal slagen, wijdt hij zijn leven aan den vliegtuigbouw. Natuurlijk is Fokker een begaafd mensch, doch behalve aan die aangeboren technische eigenschappen heeft hij zijn succes toch wel in de eerste plaats te danken aan zijn groot doorzettingsvermogen.

Een veelbewogen leven, rijk aan ontgoochelingen en rijk aan welslagen, wordt in dit boek geschetst. Buitengewoon interessant is het gedeelte, waarin zijn ervaringen in Duitschland gedurende den wereldoorlog worden verhaald; de evolutie van het gevechtsvliegtuig, dat heden ten dage het geduchtste wapen der ‘beschaafde’ volkeren is, kunnen wij stap voor stap volgen.

Dat een net van vlieglijnen den aardbol binnen niet te langen tijd zal omspannen, dat Nederland met zijn geregelde luchtverbinding Amsterdam-Batavia een eereplaats op verkeersgebied inneemt, is voor een groot gedeelte te danken aan het pionierswerk van dezen Vliegenden Hollander. Een goed gesternte deed hem

het leven behouden bij tal van proefnemingen, waar de dood elke seconde op den vlieger loerde. Vergeleken met de eerste jaren van de vliegkunst, biedt het huidige luchtverkeer een nagenoeg onbegrensde veiligheid; hoe het vliegtuig langzamerhand den huidigen staat van betrekkelijke volmaaktheid bereikte, lezen wij in Fokker's boek.

Het is een buitengewoon interessant boek over de kinderziekten der luchtvaart, waarin duidelijk uitkomt, dat de wil en het vernuft alle moeilijkheden kunnen overwinnen.

Nuda Veritas (De naakte waarheid), door Clare Sheridan. Vertaald door J. Wink-Nyhuis. (W. de Haan, Utrecht.)

Clare Sheridan is een vrouw uit de Engelsche society, nicht van Winston Churchill; zij verkeert niet alleen met leden van den hoogen adel, doch ook met leden van vorstelijke geslachten. In haar jeugd door haar ouders verwaarloosd, huwde het romantisch aangelegde meisje met den kleinzoon van den dichter Sheridan. De wereldoorlog ontneemt haar den echtgenoot en dit zware verlies brengt een ommekeer te weeg in het zieleleven van deze vrouw, wier hoogste genoegen bestond in het najagen van die nuttelooze genoegens, welke zoo dikwijls het leven van leden der Engelsche ‘upper ten’ vullen. Zij hertrouwt niet, doch besluit zelf in haar levensonderhoud en dat van haar kinderen te voorzien. Begaafde vrouw als zij is, werpt zij zich met een hartstochtelijke liefde op het beoefenen der beeldhouwkunst. Vele zijn de ontgoochelingen, die zij moet doormaken, doch ten slotte slaagt zij, lid van de hooge aristocratie, er in, om met Kameneff naar Rusland te trekken en daar o.a. een beeld van Lenin te maken. Ook al mogen intusschen de toestanden in Rusland een aanmerkelijke wijziging hebben ondergaan, zoo behoudt deze reisbeschrijving haar waarde. Door haar fijne opmerkingsgave is zij in staat vele karakters te doorgronden en een goed beeld te schetsen van het leven in dat land, waarvan zoo vele tegenstrijdige berichten gewagen. Het dagboek van deze reis wordt later in *The Times* gepubliceerd; onnoodig te zeggen, dat een storm van verontwaardiging opstak in alle kringen, waar Clare vroeger in verkeerde. Deze minder aangename terugkeer doet de sluimerende verbitte-

ring in haar hart hoog oplaaien; Clare beseft, dat zij niet in haar geboorteland kan blijven. Een leven van zwerven, vol van ervaringen, begint nu weerom. Met haar zoontje vertrekt zij naar Amerika en Mexico. De geheimzinnige Pyramiden in Mexico, overblijfselen van een beschaving, welker diepste wezen ons nog te eenen male onbekend is, worden bezocht. Haar doel is den Mexicaanschen President te modelleeren. In haar verder avontuurlijk leven in Amerika maakt zij o.a. kennis met Charlie Chaplin.

Ten slotte gaat Clare Sheridan als journaliste naar Europa, om daar o.a. Ierland ten tijde van den burgeroorlog te bezoeken. In Smyrna maakt zij de namelooze ellende mede, die ontstaat door de ontruiming der stad na den Grieksch-Turkschen oorlog. Mustapha Kemal Pascha staat haar een onderhoud toe, zij bezoekt Griekenland en Konstantinopel en geeft een relaas van het voeren der vredesonderhandelingen. In Lausanne en in Rome ontmoet zij Mussolini, om dan wederom door Oost-Europa te trekken.

Natuurlijk vindt men veel lezenswaardigs in deze autobiografie; het is een leven vol avontuur. De schrijfster betracht echter niet altijd de noodige beknoptheid en vooral in het eerste gedeelte van haar boek weidt zij uit over bijzonderheden, die eigenlijk geen mensch interesseeren. Daardoor vermindert de spanning dikwijls, doch over het geheel verdient deze opsomming van de ‘Naakte Waarheid’ wel onze belangstelling.

Aan den rand der Sahara, in het heerlijke Algerië, vindt deze Engelsche ten slotte een vaste woonplaats, ver van onze schijnbeschaving, ver van onze maatschappij, wier hoofddoel is het verzamelen van aardsche goederen.

Britsch-Indië in den smeltkroes, door E.Z. Klötzel. Vertaald door C.F. van der Horst. (W. de Haan, Utrecht, z.j.)

De heer Klötzel heeft als correspondent van het *Berliner Tageblatt* een reis door Britsch-Indië gemaakt en heeft zijn in die courant verschenen artikelen, nadat de stof een belangrijke uitbreiding had ondergaan, in boekvorm doen verschijnen. Deze reisbeschrijving voert ons in een gebied, dat ongetwijfeld eens

een allerbelangrijkste rol zal spelen in den grooten strijd tusschen de Westersche en de Oostersche levens- en wereldbeschouwing.

Er is de laatste jaren veel over Britsch-Indië geschreven, talrijke werken van de hand van Oosterlingen zijn verschenen, welke trachten ons in de gedachtenwereld van Indië tot gids te dienen. Ook verschillende Europeanen en Amerikanen hebben hun indrukken te boek gesteld. De eerste categorie schrijvers gaat onbewust meestal mank aan de fout, dat zij zich niet kunnen indenken, dat een op een strijd om materieele levenswaarden ingesteld Westersch ras zich bezwaarlijk zoo zonder meer thuis kan gevoelen in een geheel anders geaarde psychische gesteldheid De tweede categorie zag gewoonlijk alleen de oppervlakte, het vele onreine en weerzinwekkende, zonder door te dringen tot de grondoorzaken van het namelooze lijden der massa en zonder sympathie te gevoelen voor het streven naar verbetering, welk streven in hoofdzaak van het jonge Britsch-Indië, geleid door enkele grooten van geest, uitgaat.

Deze schrijver is er in geslaagd, een volkomen objectief beeld te schetsen van dat onontwarbare kluwen van politieke, religieuse en economische vraagstukken, dat wij met den naam van het ‘Indisch probleem’ kunnen aanduiden. Hij ziet de groote fouten van het Britsche koloniale kapitalisme, schildert in felle kleuren de ellende, armoede en ondervoeding van de fabrieks- en landarbeiders en laat tegelijkertijd uitkomen, dat de Indische jeugdbeweging wel degelijk oog heeft voor de misstanden in eigen land, zooals bijv. de paria's, de dierenmishandeling, de heilige koe welke laatse hij een levend afgodsbeeld noemt. De tegenstelling tusschen Hindoes en Mohammedanen is in haar diepste wezen een tegenstelling tusschen koe-aanbidders en koe-eters.

Om Indië te leeren kennen, moet men de dorpen bezoeken, met hun in de diepste armoede en in geestelijke bekrompenheid levende bevolking, welker voedsel dikwijls slechts uit een handvol rijst bestaat, te veel om te sterven en te weinig om van te leven. Natuurlijk heeft hij ook een bezoek gebracht aan het door Gandhi gestichte centrum van lijdelijk verzet, welke kolonie onder strenge regels van geestelijke en lichamelijke tucht leeft. Een beschrijving van de Indische staalnijverheid leert ook veel belangrijks aangaande de inheemsche werkkrachten.

Dit mooie, uitstekend vertaalde boek zal ongetwijfeld zijn weg wel vinden. Ook al veroorzaakt het klimaat, dat de mensch zich in de tropen niet zoo zeer toelegt op een overwinning der natuur, doch eerder onder haar macht zwicht, zoo is het toch niet onwaarschijnlijk, dat de groote massa der Britsch-Indische bezitloozen eens in beweging zal komen. Welke wijzigingen zich dan zullen voltrekken in de politieke constellatie dezer planeet, ligt nog in den schoot der toekomst verborgen.

Het wondere leven der Vlinders, door Friedrich Schnack. Vertaald door Rinke Tolman. (Leopold, Den Haag, 1931.)

'De liefde heeft dit boek geschreven en met afbeeldingen versierd, niet de wetenschappelijke ijver, dien anderen aan den dag mogen leggen. Ik ken de vlinders, zooals een minnaar het voorwerp zijner liefde kent en bewondert: een dergelijke kennis, voortvloeiend uit liefde, geeft naar mijn gevoelen meer inzicht dan de kennis, die de uitkomst is van vlijt en die men stellig zelden zal hebben te danken aan een levend aanschouwde, levend gevoelde, werkelijke wereld.

Leerboeken over vlinders bestaan er genoeg. Deze te vermeerderen, is niet mijn taak. Mijn best heb ik gedaan een beeld te ontwerpen van het kleurigste en meest wonderlijke dierenleven, mijn bevindingen en avonturen in dit wonderrijk weer te geven en ook te gewagen van de ontmoetingen en den omgang met de rupsen der vlinders, vooral met de reusachtige rupsen der nachtvlinders.'

Aldus de schrijver in zijn inleiding van dit wondermooie boek. Met eindeloos geduld heeft Schnack het veelvormige en aan wonderen zoo rijke leven der vlinders waargenomen en heeft over dit onderwerp een boek geschreven zoo vol romantiek, zoo doortinteld van bewondering voor dezen openbaringsvorm der scheppende natuur, dat elk natuurliefhebber er zijn hart aan kan ophalen. De foto's zijn schitterend en verhoogen in niet geringe mate de waarde van het geheel.

Rinke Tolman heeft zich ook ditmaal op een werkelijk bewonderenswaardige wijze van zijn taak als vertaler gekweten.

Bengt Berg: *De laatste arenden.* Bewerking van Rinke Tolman. (Leopold's U.M., Den Haag, 1930.)

Op dikwijls ontstellende wijze heeft de mensch in den loop van het natuurgebeuren ingegrepen; meedoogenloos verdelgt hij alle levensvormen, die naar zijn meening schadelijk zijn. Het dierenleven speciaal heeft van dezen moord- en verdelgingslust te lijden en zoowel in de gematigde als in de warme luchtstreken zijn verschillende diersoorten geheel of nagenoeg geheel van de aardoppervlakte verdwenen. De moderne, geperfectioneerde vuurwapenen ontnemen aan de jacht het sportief karakter en hebben alle 'schadelijk' gedierte tot den ondergang gedoemd.

Zoo langzamerhand begint echter het inzicht door te breken, dat wij niet straffeloos bepaalde diersoorten kunnen verdelgen en dat de natuur toch eigenlijk veel wijzer is dan alle menschen. Verdelgt men bijv. alle roofvogels, dan neemt het schadelijk gedierte, als muizen, ratten, enz., schrikbarend toe; hakt men de bosschen om, dan wordt het klimaat gewijzigd en treden overstroomingen in. Het gevolg van deze veranderde houding tegenover het natuurleven is, dat de jacht thans veelal wordt bedreven op een minder barbaarsche manier en wel met de camera.

Een der vooraanstaande camera-jagers is wel de vermaarde natuurkenner en schrijver Ragnar Berg. De titel van dit boek zegt het reeds, dat zijn werk in de eerste plaats als een aanklacht bedoeld is tegen onze cultuur, welke het mogelijk heeft gemaakt, dat de arenden uit Europa zoo goed als verdwenen zijn. Doch tevens wil het als opwekking dienen, om te voorkomen, dat de laatste arenden verdelgd worden.

Op waarlijk meesterlijke wijze wordt ons hier van het leven der arenden verteld. Welk een groote liefde moet deze schrijver de Natuur toedragen, dat hij het er bijv. voor over heeft, om 19 uur in den top van een boom te zitten, 30 meter boven den grond, gewapend met een camera, om foto's te maken van de oude arenden met hun jongen. En als hij dan vanuit een vliegmachine foto's neemt: welk een energie, welk een doorzettingsvermogen. Het resultaat heeft al die moeite ruimschoots beloond: in dit boeiende boek komen foto's voor, zoo mooi, als zelden van de levende dieren gemaakt zijn.

Ook ditmaal heeft Rinke Tolman de vertaling verzorgd. Moeten wij nog vermelden, dat de bewerking bezwaarlijk aan meer deskundige handen kon zijn toevertrouwd?

Het Vogeleiland. Inleiding Dr. J.P. Thysse. - *De Luister van het Land.* (Laren, A.G. Schoonderbeek, 1930.)

Zie hier nu wederom een tweetal boeken van den bekenden uitgever in Laren, die zich zoo'n moeite geeft, om liefde voor onze mooie vaderlandsche natuur te kweeken. Aan deze beide werken hebben onze bekendste deskundigen medegewerkt, zoodat de lezer rijkelijk kan genieten van boeiende natuurbeschrijvingen. Mooie foto's verluchten de boeken, terwijl de verzorging wederom buitengewoon genoemd mag worden.

Het Vogeleiland is een brok natuur, aan den ingang van den Nieuwen Waterweg bij Hoek van Holland gelegen. Zooals de titel reeds te kennen geeft, wordt er hoofdzakelijk het vogelleven in beschreven. In het andere boek, uit velerlei pen, vindt niet alleen de vogelwereld een onderkomen. Fijne schetsen van het natuurleven in alle jaargetijden wisselen af met enthousiaste verhalen van vogelliefhebbers.

Het heeft lang geduurd, maar eindelijk begint de mensch toch in te zien, dat wij ons niet straffeloos geheel van de Natuur kunnen vervreemden. Zij is de nooit opdrogende bron, waaraan de vermoeide mensch altijd nieuwe levenskracht en nieuwe levensvreugde kan ontleenen.

Arthur Feiler: *Het Bolsjewistisch* Exper*iment.* Vert. door Titia Jelgersma. (Van Loghum Slaterus U.M., Arnhem, 1931.)

Rusland blijft voor ons Westerlingen nog steeds het land van mysterie. Wat speelt zich daar in dat onmetelijke, half Europeesche, half Aziatische land af, wordt het geregeerd door bloeddorstige heerschers en is het beruchte vijfjarenplan slechts een middel om het kapitalistische Europa en Amerika schrik aan te jagen of wordt daarginds werkelijk een schier bovenmenschelijke

energie ontplooid, om te trachten Rusland uit zijn staat van achterlijkheid in een snel tempo op te werken?

De dagbladpers heeft ons op al deze vragen slechts zeer onvoldoende antwoorden gegeven; zij immers wordt ook wederom beheerscht door bepaalde politieke en financieele groepen. De literatuur over het huidige Rusland, tenminste in zooverre zij geschreven is door absoluut betrouwbare en onpartijdige waarnemers, is ook niet bijzonder uitgebreid. Eerst in den allerlaatsten tijd zijn er enkele uitstekende boeken verschenen over het land van den dictator Stalin. Daaronder rekenen wij The Red Trade Menace van den Amerikaanschen journalist Knickebocker en dit in een uitstekende vertaling verschenen, van een grondige studie getuigende boek van den Duitscher Arthur Feiler. Behandelt Knickebocker meer de practische resultaten, verkregen bij de uitvoering van het vijfjarenplan, in Feiler's werk wordt in de eerste plaats aan het nieuwe staathuishoudkundige stelsel, de nieuwe maatschappelijke orde, aandacht geschonken. Daardoor hebben wij hier niet te doen met een boeiende beschrijving van de huidige toestanden of van het schrijnend onrecht, wat ongetwijfeld aan een groot gedeelte der bevolking door de huidige regeerders wordt aangedaan, doch met een wetenschappelijk werk, waarin zoowel de voordeelen, als de nadeelen van het bolsjewistisch stelsel onder het vergrootglas worden genomen.

Alle schrijvers zijn het in zooverre eens, dat er in Rusland gebrek wordt geleden, ontzettend gebrek. Het volk moet zich ontzaggelijke opofferingen getroosten, om dezen grooten wedloop naar de industrialisatie, naar de Amerikanisatie van het achterlijke land in een dergelijk tempo te kunnen volbrengen. Welk een vermogen tot het doorstaan van ellende en ontberingen de Rus bezit, is reeds van oudsher bekend. De hoop op een betere toekomst beheerscht het proletarisch leven van heden.

De nieuwe heerschers van Rusland bevinden zich tegenover een probleem van het allergrootste belang, waar het geldt een bestaansmogelijkheid te scheppen voor den enormen bevolkingsaanwas van 3½ millioen per jaar. Waar moest dat heen, in een land met nagenoeg geen industrie, met verouderde productie-methoden in den landbouw? Vandaar dan ook, dat de industrialisatie met alle kracht wordt doorgezet en dat Rusland spoedig

over ontzaggelijke electrische centrales, benevens tractor- en autofabrieken zal beschikken. Want men dient niet te vergeten, dat de geheele uitvoering van het vijfjarenplan staat of valt met het verbeteren van het transportwezen. Het is jammer, dat de schrijver het spoorweg- en wegenprobeem niet zoo grondig heeft bestudeerd als velerlei andere verschijnselen, want aan het transportwezen schijnt in Rusland nog al het een en ander te haperen.

Het is heden nog niet te zeggen, of het gigantische experiment is gelukt of mislukt; het is nog niet te zeggen, of het streven den mensch te collectiviseeren en er dus een kuddedier van te maken, om de persoonlijke waarde van den enkeling zooveel mogelijk te negeeren, in Rusland met succes zal worden bekroond.

Doch hoe het ook zij, de inhoud van dit zeer belangrijke geschrift is voor elkeen van belang. Rusland vormt een deel van Europa en wij dienen te weten welke maatschappijvorm daarginds wordt opgebouwd. Ons huidige economische stelsel vertoont zulke groote fouten, dat het òf een groote wijziging zal moeten ondergaan òf tot ineenstorting gedoemd is. Diegenen, welke droomen, dat een communistische samenleving een grooter rechtvaardigheid en betere toestanden op aarde zal brengen, zullen door de lezing van Feilers werk in niet geringe mate ontgoocheld worden, ook al valt er in vergelijking met het Tsaristische Rusland op velerlei gebied een groote vooruitgang te constateeren.

F.S. BOSMAN.

Dr. F.A. Stoett. *Brederoo's Moortje.* (W.J. Thieme & Cie, Zutphen.)

Onze letterkunde heeft voor hare monumenten van cultuurgeschiedenis, als de: 'Velerhande tafeldichten ende Refereynen', de 'Spaansche Brabander' en 'Trijntje Cornelisd.', het bijna onoverkomelijk bezwaar van de taal, die veel moeielijker te verstaan is dan zich op het eerste gezicht laat vermoeden. Wij hebben daar schriftgeleerden als Kalff, Eymael, Prinsen en Stoett bij noodig en moeten hun er meer dan dankbaar voor zijn, dat zij om ons ter wille te wezen zich al dat werk getroost.

Stoett had het Moortje al in het begin van zijn philologische

loopbaan onder handen genomen en bij wijze van wiegedruk voor de prachtige uitgave van nu, 1931, vroeger in de reeks: het Pantheon gepubliceerd. Wij mogen aannemen, dat hij dien eersteling nooit uit het oog verloren heeft; terwijl zijne voorbeeldige studies van zeer positieven aard steeds dieper doordrongen in de schuilhoeken van ons taaleigen, hetgeen ons o.a. zijn onontbeerlijk, tegelijk geestig en werkelijk onderhoudend standaardwerk: 'Spreekwoorden, Spreekwijzen, Uitdrukkingen en Gezegden' opleverde, als sleutel ook op de tegenwoordige omgangstaal.

Tientallen van jaren is onze uitmuntende taal-kenner, tevens letterkundige en historicus van belang, rustig bezig geweest met Brederoo's kleinood, dat ons hoort te treffen als een schilderij uit het atelier van een Sebastiaan Vrancsz. of Buytenwech en in zijne talrijke episodes uit het volksleven eene verluchting zonder gelijke is van Pieter Bast's kaart van Amsterdam uit het jaar 1597.

De enkele malen, dat hij er niet in heeft kunnen slagen eene oplossing te geven van een ook voor hem duistere plaats in den tekst, komt Stoett er zonder meer ruiterlijk voor uit. Dat alleen toont al den meester, dat hij zich die bekentenis veroorloven kan! Daar het alleen hooge uitzonderingen zijn, hebben wij nu het heele werk, met zijn meer dan lastige taal, een zeldzame verzameling bovendien van scheldnamen en keurlezing van Dietsche verwenschingen, het idioom van lichtekooien en andere bedenkelijke personen inbegrepen, volkomen verstaanbaar niet alleen, maar met alle verklaring van toespelingen op zeden en gewoonten, van plaatselijke gebruiken en een wegwijzer van Amsterdam anno 1617 te onzer beschikking.

De techniek van de toelichting, welke in dit boek van over de driehonderd bladzijden in quarto meer dan twee derden inneemt, geeft den volstrekten eerbied voor het oorspronkelijk werk, dat er als het ware gaaf en ongerept uit valt, te kennen. De aanteekeningen, die met nummers naar de bladzijden en verzen verwijzen, doen, met het glossarium het eigen werk, waar het ons dan om te doen is ten einde het meesterwerk te verstaan, zonder een neerslag van twijfel.

Geen goed Nederlander, die ons verleden wil begrijpen, als

het verdient, heeft dus meer een verontschuldiging bij de hand, om Amsterdam in het begin van de zeventiende eeuw ook niet nog eens van een anderen kant dan staatkundig en theologisch gesaspel uit te kennen.

Neem het Moortje als inleiding op Frans Hals, maar lees het dan ook, als nu mogelijk is gemaakt. En zoek dan eens naar iets dergelijks, elders, in dien zelfden tijd.

J.A.F. ORBAAN.

C.M. van Hille-Gaerthé. *Achtergrond.* - Nijgh en v. Ditmar.

Over het werk van mevrouw van Hille hoorde ik eens iemand zeggen: 'Wat onder de handwerken het Chineesche borduursel is, dat zijn in onze literatuur de boeken van mevrouw van Hille-Gaerthé. Het Chineesche borduurwerk is in zijn soort volmaakt; het is aan voor- en achterzijde geheel gelijk, en elk draadje, elk steekje, elk haaltje zit precies op zijn plaats.'

En toen ik dit hoorde, moest ik erkennen: de spreekster heeft gelijk in haar even intelligente als juiste beoordeeling. Want inderdaad: in het werk van mevr. v. Hille zit ook elk detail 'op zijn plaats', de karakteristiek is *faultless,* die dialoog is *faultless,* de stijl is *faultless.* Wat kan men, na bovenstaande, in zichzelf complete vergelijking, nog geven aan uitgebreider critiek? Laat ik dus hiermede volstaan. Of neen, laat mij er toch nog iets bijvoegen, doorgaande op hetzelfde thema: Zooals in de Chineesche teekeningen *de achtergrond* van bijna evenveel beteekenis is, als het zich op den voorgrond vertoonend patroon, zoo is ook in dit boek, de achtergrondsche persoonlijkheid van Henriette een der voornaamste topics van het verhaal. En dan óók nog dit: mevrouw van Hille observeert uitstekend, en daardoor zijn haar menschen en kinderen zoo diep-in levend. Het is een aangename bezigheid een boek van deze auteur te lezen, omdat men van bladzijde tot bladzijde zonder dat er nooit hinderende aanmerkingen in ons opkomen, erdoor wordt geboeid en bekoord.

Marie Schmitz. *Aan het Overzetveer.* - W.-B. Amsterdam.

Dit is een heel mooi boek, en misschien wel het beste onder de werken van deze auteur. Ten eerste is het zoo goed geschreven, ten tweede is het onderwerp geheel oorspronkelijk, ten derde is het verloop der gebeurtenissen en de uitbeelding der karakters absoluut aannemelijk, en ten vierde treft ons de sobere inhoud van het verhaal en de ingetogenheid van den stijl als bizonder aantrekkelijk. Dit boek in zijn onopgesmukte eerlijkheid, zonder effectbejag of mooidoenerij, met niets erin om den bourgeois te epateeren, is knap èn sympathiek. In de heete, jagende drift van den tegenwoordigen tijd doet de koele, ietwat weemoedige rust van dit boek weldadig aan, en de lectuur ervan, de stil-stemmende, harmonisch-voortglijdende, kan in het drukke lawaai van razende saxofoon's, charlestons, en negergezang als een zenuwbedarend heilmiddel worden aanbevolen.

Dr. P.H. Ritter Jr. - *De vertelster weerspiegeld.* - Ned. Keurboekerij, Amsterdam.

Had iemand beter de taak op zich kunnen nemen om een beschouwing te geven over het leven en de werken van Ina Boudier-Bakker dan Dr. P.H. Ritter Jr., de onvermoeide speurder, de harde werker, de knappe psycholoog, de volstrekt objectieve schrijver van zoo velerlei werken op zoo velerlei gebied? Wij gelooven het niet. Want Dr. Ritetr bezit al het geduld, al de scherpzinnigheid van den geboren philoloog, en tegelijk al de fijngevoeligheid, den ruimen blik, de gewetensvolle eerlijkheid en de haarfijn-preciese uitbeeldingsmacht van den geboren auteur. Aldus is er een werk tot stand gekomen, dat zoowel Dr. Ritter als mevrouw Boudier-Bakker alle eer aandoet, en voor beide persoonlijkheden even interessant is en even markant.

Natuurlijk zullen alle ‘worshippers’ van Ina Boudier-Bakker's talent dit met tal van belangwekkende illustraties verluchte, keurig uitgegeven boek, dat een volledig overzicht geeft van des schrijfsters leven en productie, willen bezitten. Maar ook

voor degenen, die deze auteur nog niet mochten kennen (zoo die er al in Nederland bestaan, wat sterk te betwijfelen valt!), is deze bibliographische biographie van onwaardeerbaar nut en diepgaande beteekenis.

De waarde van deze literair-historische behandeling eener merkwaardige en zeer geliefde persoonlijkheid ligt vooral in de volkomen objectiviteit, de openhartige integriteit van Dr. Ritter. Meen niet, dat hij in de blindheid van bewondering en vriendschap een eenzijdig beeld van mensch-en-schrijfster zou hebben gegeven. Geenszins! Waar het noodig is, onthoudt de auteur zich volstrekt niet van critiek, hij maakt aanmerkingen, waar die te pas komen, en verdeelt volmaakt eerlijk zijn lof en zijn blaam.

Alles bij elkaar een boek, dat in elke Hollandsche bibliotheek aanwezig behoort te zijn, en waarvan niemand zich de aanschaffing en de lectuur zal beklagen. Deze *roman* eener romancière laat zich even boeiend als, neen, boeiender lezen dan een werk van fantasie, en wij zijn Dr. Ritter dankbaar, dat hij ons Ina Boudier zooveel nader heeft gebracht!

Willy Corsari. *Nummers.* - N.V. Leopold's U.M., Den Haag.

Dit is een boek, zooals men het graag leest, en *ik* behoor ook tot die ‘men’. Willy Corsari kiest haar karakters, en maakt er gave, complete figuren van. En de liefdevrouw Hanzi, in haar deemoed en overgave, haar zielsverrukking en haar zielsverdriet, is wel heel goed gegeven in haar door en door vrouwelijke gevoelens, gedachten en gedragingen.

Willy Corsari kent het cabaret- en theaterleven als geen ander onder ons, en zoo is zij dus in staat geweest ons een *envers du music-hall* te geven, waar die van Colette op gelijkt, als een houtskool croquis op een rijk en tegelijk fijn bewerkt schilderij. De cabaret-omgeving is een wereld, waarvoor we ons allen hevig interesseeren, en waarvan wij gewoonlijk slechts den meest-uiterlijken schijn onder de oogen krijgen en anders niets. Willy Corsari slaat de bladzijden voor ons open van het gesloten boek, en wij nemen gretig in ons op, wat zij ons laat

zien; en zij beeldt de verschillende ‘nummers’ voor ons ten voeten uit, en zij toont ons hun onderlinge verhoudingen, hun strijd en hun triomf, hun hardheid en hun sentiment, hun overwinningen en hun tegenslagen, hun edelmoedigheid en hun jaloezie, hun opgang en hun ondergang, hun liefde en hun vernedering, hun oprechtheid en hun raffinement. Zij laat ons hun leven zien in al zijn *ups and downs;* en voegde aan haar oeuvre een nieuw, knap en zeer interessant, cosmopolitisch werk weder toe.

Marianne Philips. *De jacht op den vlinder.* - C.A.J. van Dishoeck, Bussum.

Dit is een zeer mooi, Chineesch verhaal van liefde, fijn begrip en barmhartigheid. Wel zeer ernstig heeft Marianne Philips zich ingedacht in de Chineesche ziel, met haar diepe philosophische psychologie, haar ver *boven* het aardsche leven, het goddelijke lijden en de goddelijke liefde. De jacht op den vlinder, die zich ten slotte in goddelijke erbarming zèlve vrijwillig gevangen gaf, is een allegorie, zoo schoon, dat zij ons niet spoedig uit de herinnering zal gaan.

Jo van Ammers-Küller. *De appel en Eva.* - J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Jo van Ammers-Küller is in het kiezen van pakkende titels, een matador. ‘De appel en Eva’.... uitstekend! en ook voortreffelijk het voorval, dat aanleiding gaf tot deze woorden (blz. 42).

Dit nieuwe werk van de begaafde schrijfster is een heel mooi boek, en door en door modern in den goeden zin des woords. Het is geschreven in den zeer natuurlijken, radio-actieven stijl, die eigen is aan deze auteur, en boeit door de rake karakterteekening, de krachtige beschrijving der situaties, den goeden dialoog, de spannende gebeurtenissen, die een logische oplossing vinden.....

En.... daar begin ik dus alwéér te prijzen! Ik prijs *te veel,* opperen sommigen, mijn critiek is niet genoeg, wat veelal onder *critiek* wordt verstaan, namelijk: een ‘critiek’ moment

voor de schrijvers, met andere woorden: een niet gunstig oordeel.

Wel.... ik kan hier alleen op antwoorden, dat niets gemakkelijker en goedkooper is dan met een spottenden sneer een boek in twee woorden af te maken. Om met een superieur air, als had men de wijsheid in pacht, en als overtrof men den te behandelen auteur verre in talent, *du haut de sa grandeur,* een paar minachtende of rediculiseerende zinnen neer te schrijven. De resencent hoeft hiervoor niet veel moeite te doen, ja, nauwelijks het boek te lezen! wat dan ook door degenen, (zooals telkens weer blijkt), die hun taak aldus nonchalant opvatten, maar al te vaak wordt nagelaten! De van ieder onafhankelijke Mr. C.P. van Rossem, in een krachtig, fier en verontwaardigd artikel (Haagsche Post 30 Aug. 1930) hekelt in sterke en overtuigende termen dit 'verfoeilijk critiek-beroep'.

Ik heb er steeds naar gestreefd, en ik kan dit, met de hand op het hart, verklaren, *objectief* te zijn, en te oordeelen zonder aanzien des persoons. En wáárom ik dan juist altijd *het goede* naar voren haal, en een woord van bemoediging en opwekking spreek, inplaats van ijverig te speuren naar datgene, waar aanmerking op kan worden gemaakt, en dat eenigszins aanleiding geven kan tot afkeuring, hoon of sarcastische ironie.....? waarom? wel, het antwoord is eenvoudig *dit.* Ik ken immers zelve zoo goed het métier, en onrechtvaardigheden van recensenten, die een rancune hadden te wreken, of persoonlijke animositeit (vanwege b.v. verschil in levensopvatting) als onzuiver bij-bestanddeel hunner 'critiek' daarin mengden, of die zich niet verwaardigden mij *geheel* te lezen, die bij het even inkijken van een mijner romans 'het wel wisten', en dan hun gewonen houw en snauw weder loslieten, al die dingen zijn mij waarlijk niet bespaard gebleven! Als auteur staat men daar machteloos tegenover. Want verdedigt men zich, - ieder weet, wat daarvan de gevolgen zijn! En alleen een volkomen vrij staand persoon is in staat een woord van verontwaardigd protest te doen hooren, zooals Mr. v. Rossem, wien de bestaande toestand te machtig werd, dan ook overtuigend en sterk heeft gedaan.

Ik weet natuurlijk wel, dat afbrekende critiek grager gelezen

wordt dan goede. Maar ik kan er niets aan doen. En ieder zal toch wel beseffen, dat een schrijfster, die andere schrijfsters, dus rivalen, concurrenten, bespreekt, en hen prijst, daarin volkomen *eerlijk en objectief* moet zijn!

Vóór in het boek van Jo van Ammers plaatst zij een lijstje met de namen der voornaamste personen. Zéér practisch, en dus te billijken. Maar..... zal deze nuttige maatregel haar worden vergeven? of zal zij erom vervolgd worden en bespot, zooals Jeanne Reyneke van Stuwe in haar cyclus van zestien romans Zijden en Keerzijden, die in elk der boeken een naamlijstje gaf, opdat het publiek direct zou weten, *welk* lid der familie in dit deel behandeld werd?.... Ik heb heusch nooit begrepen, waarom ik dit niet mocht doen. Alweer een bewijs, hoe sommige recensenten gedreven worden door een noodelooze, expresse zucht tot aanmerkingen maken!

Moet ik iets aanmerken op dit boek van Jo van Ammers, dit boek, waarvan ik houd, om het mooie, gave karakter van de hoofdpersoon (Puck), om het moderne cachet, om de fijngevoeligheid en het juiste begrip, waarin de verhoudingen en de situaties zijn uitgebeeld?.... Welaan dan: dit boek lijkt mij wat vluchtig gecorrigeerd. Laat mij enkele drukfouten opnoemen, die bij een herdruk verbeterd kunnen worden. Sigisbee voor cicisbeo; suite-case (suit-case); foxtrott (foxtrot); chique (chic); smelling salt (smelling salts); banlieu (banlieue); Folies Bergères (Folies Bergère, naar den naam der straat: Rue Bergère); Montmartres (Montmartre); straz (strass); pyama pyjama); cendre de rose (cendres de rose); moiree (moiré); ferve (verve); décolteerde (décolleteerde); scuffleboard (shuffleboard). Is het genoeg? dan mag ik zeker nog wel even zeggen, dat ik De Appel en Eva een groot succes toewensch, zoowel om de literaire verdienste, als om het hoopvolle perspectief, dat het opent op het toekomstig gedrag der allermodernste vrouw (blz. 306).

G. Brugmans. *George Sand.* - N.V. Hollandia Drukkerij, Baarn.

Wanneer men zelf een omvangrijke studie over George Sand heeft geschreven (essays in de Damesrubriek van De Nieuwe

Gids gedurende 1927 en 1928), dan is het moeilijk nog iets nieuws over dit onderwerp te zeggen! Evenwel mej. Brugmans heeft haar taak weer anders opgevat en van George Sand's boeiend leven een interessanten, zeer leesbaren roman gemaakt, die met vele, tot nu toe niet bekende portretten is versierd. ‘Misschien zal ik over vijftig jaren wel geheel vergeten zijn’, schreef George Sand in een brief van Flaubert; dat er, 55 jaar na haar dood nog zulk een boek over haar verschijnen kan in een land, dat niet het hare was, is wèl het bewijs, dat deze knappe auteur ook wel, al was het niet haar eerzucht, ‘voor alle tijden’ geschreven heeft. De romantische geschiedenis, die Mej. Brugmans geeft, is zeer lezenswaard, en getuigt van een groote liefde, toewijding en bewondering.

Van Gitje en Witje, door Willy Schermelé. - A.W. Sijthoff, Leiden.

Een alleraardigst prentenboek, zoowel wat tekst als platen aangaat. De avonturen van het witte en van het zwarte katje zijn zoo boeiend en aantrekkelijk verteld, dat ook ouderen er met pleizier van kennis zullen nemen. En ook kinderen? wel, ik hoef alleen maar te zeggen, dat een jongetje van zes jaar, die het cadeau kreeg, er onmiddellijk met hevige woede in ging lezen, en er ‘niet was àf te slaan’, en verdere critiek dan dit onbevangen, veelzeggende oordeel van een uit het publiekje, waarvoor het bestemd is, zal wel voor ieder voldoende zijn!

Als de Kerstklok luidt, door Mien Labberton en Eveline Sypkens. - J.M. Meulenhoff, A'dam.

De Kerstklok luidt nog in lang niet, maar, hoe het zij, elk jaar geregeld luidt zij toch, en elk jaar zijn er kinderen, die dolgraag Kerstverhalen lezen en Kerstliedjes zingen, en aardige platen bekijken..... en als dat alles nu bijeen te vinden is in een groot en prachtig boek in rood-met-gouden band! Mien Labberton zorgde voor boeiende, toepasselijke verhalen (vooral het eerste van het broertje in Zwitserland is bizonder aardig). Eveline Sypkens gaf fijne, aardige, zangerige

liedjes en Louise van Bergen teekende sprekende platen, zoodat er een geheel ontstond, waarvan ik twee kinderen, een jongen en een meisje, hoorde zeggen: ‘Wij hebben nog nooit zoo'n mooi Kerstboek gehad!....’

Adacee. *Poent.* - J.M. Meulenhoff, A'dam.

Adacee kent het jonge volkje door en door, en zoo is er van haar hand een gezellig meisjesboek ontstaan, met, zooals dat hoort, heel veel gelach en een traantje hier en daar, met werk en ontspanning en onschuldige liefdesromannetjes. Echt een boek voor bakvisschen om veel van te houden, en Poent en Ries (n'en déplaise Charivarius blijven dergelijke benamingen in de jonge wereld nog zeer geliefd!) zullen een warm plaatsje in hun hart blijven behouden.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Ontvangen brochures, vertalingen, herdrukken, bloemlezingen, woordenboeken, schoolboeken enz.

Floris en de Blanchefloer, verklaard door Dr. v.d. Brink. Wolters, Groningen-den Haag.
v. Gelderen. Duitsch-Ned. Woordenboek, 7e dr. Wolters, Groningen-den Haag.
Ilfen Petrow. Twaalf stoelen. Vert. S. v. Praag, Meulenhoff, A'dam.
Vsevolod Iwanou. Pantsertrein 1469. Vert. E. Bukawska. W.B., A'dam.
Dr. Ludwig Hirsch. Slapeloosheid. Auf der Heide, Hilversum.
Herm. Heijermans. Vuurvlindertje. 7e druk. v. Holkema en Warendorf, Amsterdam.
Med. Dr. Bieling. Maag- en darmziekten, Auf der Heide, Hilversum.
Het ruischende woud, leesboek door J.B. Ubink en Jac. v.d. Klei. Wolters, Groningen-den Haag, 1e en 2e deeltje.
Italiaansche novellen. Vert. Mary Robbers, W.B., A'dam.
Prof. Henri Seé. Ontstaan v.h. moderne kapitalisme. Vert. C.A. de Roo Jr., W.B., A'dam.
Christus is opgestandhen. Paaschtijd-gedichten. Vert. door A. en L. v.d. Laar Krafft.
A. Gailit. Toomas Nipernaadi. Vert. Mr. Boot. Scheltema en Holkema, Amsterdam.
Dr. Ir. Hacke. De sociaal-economische beteekenis der Arbeidswet. Wolters, Groningen-den Haag.
H. Talens. De komende maatschappijvorm. De Opbouw. Apeldoorn.
O. Gunning. Goud. A.J.G. Strengholt, A'dam.
Dr. J. Leest. Het voortgezet onderwijs in de moedertaal. J.B. Wolters, Groningen, den Haag, Batavia.
Onze Overzeesche gewesten. Vert. Ver. Oost en West.
Dr. H.E. Enthoven. Het verdrag van Björkö. Kennink en Zoon, Utrecht.
Ontwerp voor een principiëel socialistische Onderwijshervorming. 'Europa'. Servire, den Haag.
D. Valkema. Redelijke religie II.
W.L. v. Warmelo. De misdaad van 1914. J.W. Ebert, Hilversum.
Vereeniging 'Hendrick de Keyser', 14e Jaarverslag.
Behoud wat gij hebt, door Ds. A. Trouw, v. Gorcum en Co., Assen.
Dr. v.d. Poel. Zwangerschap en kraambed, 2e dr., W.B., A'dam.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 47. Deel 7]

Belangrijke mededeeling

Er zijn tegenwoordig vele periodieken en lichamen, die literaire prijsvragen uitschrijven, of prijzen toekennen, waarbij voor den winnaar een belangrijk bedrag wordt beschikbaar gesteld. Maar hoe aantrekkelijk deze wedstrijden ook zijn, zij vergen van de juryleden een omvangrijken arbeid, - een arbeid, dien 'De Nieuwe Gids' onmogelijk van zijn redactie zou kunnen eischen, in aanmerking genomen den enormen toevloed van ingezonden copie, welke zij reeds jaarlijks te beoordeelen krijgt.

Daarbij komt nog, dat het resultaat wel eens niet aan de verwachtingen zou kunnen beantwoorden, zoodat de prijs niet kon worden toegekend, en alle werk van deelnemers en jury dus vergeefsch zou zijn.

Ook de, door 'De Nieuwe Gids' ingestelde 'Nieuwe-Gids-prijs' voor het beste proza- of dichtwerk binnen een bepaald jaar verschenen, en die reeds vier malen aan een letterkundige is toegekend, - aan Dr. P.C. BOUTENS, LOUIS COUPERUS, W.L. PENNING, STIJN STREUVELS, vordert van de commissieleden veel te veel moeite en tijd.

De Directie van 'De Nieuwe Gids' haren abonnés thans weder, zooals in 1922, een kostbaren prijs willende aanbieden, heeft daarom een ander plan gevormd, dat tegelijkertijd tegemoet komt aan de steeds toenemende belangstelling voor 'De Nieuwe Gids' van de zijde van het publiek: want dit feit kan met vreugde worden geconstateerd, dat, in dezen ontzettenden crisis-tijd, 'De Nieuwe Gids' waarschijnlijk het *eenige* tijdschrift is, dat bij elke jaarswisseling zijn abonné-aantal steeds zag *toenemen.*

Het plan nu der Directie is het volgende:

Zij heeft zich verstaan met den bekenden kunstschilder ANTOON VAN WELIE, en elke abonné, die een nieuwen abonné aanbrengt op den 2en halven jaargang 1932 ontvangt één bon en wie een abonné aanbrengt op den geheelen jaargang 1932 ontvangt twee bons op een pastel-portret van dezen meester, welk cadeau een handelswaarde vertegenwoordigt van tweeduizend gulden.

Voor den boekhandel wordt voor elk heel of half abonnement, hetwelk het aantal in 1931 overschrijdt, eveneens een of twee bonnen beschikbaar gesteld.

Om de kansen voor onze abonnés zoo groot mogelijk te maken, zullen er niet meer dan 300 bons worden uitgegeven, terwijl de deelneming blijft opengesteld tot 1 September 1932.

Het zal onnoodig zijn iets naders omtrent den heer VAN WELIE te vertellen, het is genoegzaam bekend hoe hij de eenige Hollander is, die 3 Pausen heeft geschilderd, Pius X, Benedictus XIV en den tegenwoordigen Paus Pius XI, hoe hij een Europeesche vermaardheid geniet, hoe hij tal van bekende figuren in binnen- en buitenland heeft geportretteerd - onder de velen noemen wij slechts SARAH BERNHARDT (in het Luxemburg museum), GEMMA BELLINCIONI (Museum Belle Arti te Rome), Z. Ex. Mgr. S. NOLENS, Kard. VAN ROSSUM, THEO MANN-BOUWMEESTER, EDUARD VERKADE, ENNY VREDE, GABY DESLYS, IJVETTE GUILBERT, EDMOND ROSTAND (welk portret eveneens werd aangekocht door het Luxembourg), PAUL DESCHANEL, Dr. BREDIUS, Jhr. Dr. VAN KARNEBEEK, Dr. I.C.K. VAN AALST, Generaal SNIJDERS, Baronesse BENTINCK, Baronesse VAN BRIENEN, LOUIS COUPERUS, MUSSOLINI, - terwijl wij herinneren aan de beroemde collectie portretten van LOUIS BOTHA en de andere Boerengeneraals (eigendom van Dr. VAN AALST), en aan zijn bekoorlijke kinderportretten, - (van 'MADDY VEGTEL' zeide de bekende Engelsche kunst-criticus ANDREW MEW dat het ''t mooiste kinderportret was na Whistler') - en hoe hij Lid is van 't Academisch Corps te Antwerpen.

Onder zijn vele onderscheidingen vermelden wij zijn benoeming tot Officier in de Orde van Oranje Nassau, terwijl de Fransche Staat hem onlangs bevorderde tot Officier in het Legioen van Eer.

Overtuigd zijnde, dat het literaire publiek deze buitengewone aanbieding op hoogen prijs zal stellen, wachten wij gaarne tijdig de opgave der nieuwe abonnementen af.

DE DIRECTIE VAN 'DE NIEUWE GIDS'.

Amalia van Solmsstraat 2-24

's-Gravenhage

Bredero's jeugdwerk en jeugd door Dr. J.B. Schepers. III.

Er is hierbij nog één kant van deze poëzie te bespreken en wel de wijze, waarop zij gezongen werd. Uit de *Sonnetten van de Schoonheyt,* uit de *Versjes* bij de *Emblemata,* uit de *sonnetten,* waarin hij Margriete bij name noemt, blijkt een voorliefde voor de (Franse) Alexandrijnse maat, die op verzen zéggen, niet op verzen zingen was gericht. Maar men, Bredero ook, móést zingen en er is één wijze vooral die onder allerlei namen voorkomt, t.w. *O nuit, jalouse nuit* (bij Hooft), *o nacht, jaloerse nacht* (bij Bredero), ook genoemd *Esprits qui soupirez* (bij Hooft en Bredero), bij Hooft: *Si quelque fois je fu du traict d'amour atteinte* of *vos démons de là bas,* bij Bredero: *Indien het claghen can,* een vers van Hoof*t* op de wijze *Esprits* enz. geschreven, of *So 'k heb gemint.* Volgens inlichtingen van de heer J. Hovy, waarvoor ik hem dankbaar ben, was daar een 'populair wijsje', *Susanna* uit geworden, geschikt voor straatpoëzie[1)] en zo vinden wij ook deze naam als wijs bij Bredero, terwijl daar weer een groot musikus het prachtige *Wilt heden nu treden* uit gemaakt heeft, maar dit vinden we als wijs niet bij Bredero, trouwens hij was, voordat Valerius' *Gedenkklank* uitkwam al gestorven. Beide wijzen *O nuit* en *van Susanna* waren al oud en afgezongen in Bredero's dagen; ze komen al in de 2e helft der 16e eeuw voor. - Er is nog een andere Alexandrijnse wijs, waarop Br. zijn *Princessen preusch en prat* zong in 1602, n.l. *Fortuyn eylaes*

1) Toch is dit nog niet *onze*, nu vergeten straatdeun geweest. De oude wijze heet ook *Mijnheer van Maldeghem.*

bedroeft, ook wel genoemd *Verheven grootste (hoochste) ziel.*

Hooft gebruikte de eerstgenoemde wijze *Esprits qui soupirez* tussen 1601 en 1610 tien maal; daarna komt ze bij hem niet meer voor, maar in de jaren 1608 en 1609 komt daarnaast driemaal bij Hooft de andere, ook bij Bredero zo geliefde, wijs op, die Hooft altijd noemt: *Sei tanto gratioza,* gedachtig zeker aan haar Italiaansche afkomst, terwijl Bredero er naast voegt: *O schoonste personage.* Over de Alexandrijnse melodieën heeft Florimund van Duyse vele bladzijden geschreven; over de veel pittiger Italiaanse *Sei tanto gatioza* zwijgt hij, en men mag zelf tasten.

Bredero heeft de oudste melodie wel zeer uitgebuit; zij had iets gedragens over zich, kon overslaan in het sentimentele, klonk heel erg droevig soms, echt in mineur en, aangezien die gemoedstoestand bij Bredero nog al eens voorkwam, behoeft men zich niet te verwonderen 17 maal deze wijsaanduiding te vinden, waarbij dan nog tweemaal *Fortuyn eylaes bedroeft* en vijfmaal *Als ick uyt wandlen ga* gevoegd moet worden, dus vier en twintig Alexandrijnse maatverzen hebben deze wijsaanduidingen, maar of ze daarom nu ook alle door de dichter zingende òf, terwijl de wijsjes in zijn hoofd omgingen, geschreven zijn, is niet uit te maken, omdat er ook Alexandrijnse verzen zijn, niet voor zang bestemd, en omdat de wijze verschrikkelik afgezaagd was[1)] en dus niet geschikt voor een Br., als die fris, fors was, zodat hij soms wel eens bij wijze van sleur de wijze er maar weer boven gezet kan hebben, terwijl het vers zich in 't geheel niet voor zingen leende. Men oordele zelf. Ik zal aanduiden wat hij op die wijze zong: hoe een getrouwde vrouw een jonge vrijster waarschuwt haar leven niet te vergooien (250)[2)]; wanneer zijn eigen schone haar schoonheid verloren heeft en hij er wel bedroefd over is, maar haar wijst op een grotere inwendige schoonheid (254); wanneer Amsterdam, zijn Amsterdam, klaagt over haar verwording door de wilde jeugd, die zich vergooit en haar het afgesloofde hoofd doet buigen (294); wanneer na de strenge winter de Mei komt en hem overweek stemt voor zijn ‘Meyken’, dat zijn hete brand maar niet blussen wil (320); of - 't hartstochtelikste - als zij

1) Toch bleef zij veel gebruikt: in de Apollo 8 maal tegen maar 4 maal *Sei tanto gratioza.*
2) Hierbij volg ik de oudere volgorde der verzen bij Unger, IIIe deel, en zijn paginering.

samen zijn en zij niet kussen wil, maar hem met haar zingen de kussen onthoudt (372); wanneer hij in zijn verliefde klacht aan sterven denkt en van al haar heerlikheden afscheid neemt (421); wanneer hij tevergeefs klaagt, omdat zij zich van hem wendt (435); wanneer hij ver van haar is en de winden verzoekt zijn klachten over te brengen (436); bij een klacht over haar ijskoude ziel, die hem doet sterven (449); bij een vergeefse serenade (490); maar dan ook wanneer hij over wereld en leven gaat denken en alles hem zo nietig lijkt:

> Recht als 't speelsiecke kind, met pijpjens gaet op-blazen
> Zijn bellen rond en hol tot in de dunne wind,
> So is dit leven hier (514);

als de schrijver, alsof hij *Elckerlyc* geschreven had, het lied van *Ellick* zingt - ja, òf alleen maar schrijft, dat weet ik nog zo net niet - met elks gebreken en deugden, alles heel droevig (522), of zich als de Christelike Ridder in de wereld ziet te midden van veel strijd (528); of weer, als hij een pendant neerschrijft van *Ellick* n.l. *Self* - en zingt (?) over *Self* in allerlei wendingen (530); in klachten over de boze wereld en het slechte leven van de wereltse mens (531); als hij dit leven ‘een snelle windt’ noemt (550) en ten slotte, wanneer hij zich boven de klachten verheft in *O Ghy neuswyze hoop* en haar een levensleer geeft, het hoog verhevene innerlik eert en het ontaarde laakt; klaagt over de achterafzetting van het edele; als hij dus eigen teleurstellingen en vernederingen de mensheid als spiegels voorhoudt, stellig op 't laatst van zijn leven (558). Is dit niet een merkwaardig overzicht van stemmingen, alle geuit op één wijze met een climax en verinnerlijking in de volgorde der gezangen? Alsof dit nagenoeg alles met opzet zo gerangschikt is door de drie liedboeken heen! Ik zie, dunkt mij, in hoofdzaak twee perioden, waarin hem deze wijze lief is, n.l. die van zijn eerste Alexandrijnse tijd, de soms overgevoelige eerste Margriete-periode, tot ‘Antwerpen’; en dan komt diezelfde gevoeligheid vooral weer in 't laatste van zijn leven over hem en geeft zijn klachten hun vorm.

Maar daarnaast komt zich nu na het verfrissende Antwerpense bad een nieuwe wijs aan hem opdringen, uit Italië Europa ingevlogen met ‘een fabelachtige populariteit’ (Hovy in een brief).

'Zij is zeker niet veel ouder dan de oudste Nederlandsche tekst zal aanwijzen' (Hovy t.a.p.). Hooft gebruikt ze maar driemaal, maar de veel meer zanglievende Bredero tienmaal en ook andere dichters doen mee of na (Camphuyzen, Coster, Starter, Vondel, Valerius, Krul, Sweerts enz., Hovy t.a.p.). Ze leent zich voor groter verscheidenheid in gebruik; 'ze vloog terecht door de wereld'[1]. De verzen van Bredero op haar gezongen hebben niet dat tot tranen geroerde; ze kan ook best dienen voor gelegenheidsgedichten, hetzij in de kamer In Liefde bloeyende (299, 348) of op een bruiloft (417, 519), voor een Nieuwjaarslied (539), in de eerste rei van zijn eerste toneelstuk (*R. ende A*), maar ook in de verzen, ná Antwerpen zeker of zeer waarschijnlik aan Margriete gewijd: *Ha licht vervlogen willen* (385), *Ghekroonde keyzerinne* (399), *U vriendelijcke ooghen* (403); ja, zij is waardig geweest de draagster te zijn van Br.'s mooiste, schilderachtigst en diepst gevoelde vers *Vaert wel mijn lief, mijn leven* (465) en wordt misschien best getypeerd door de volgende regels niet zonder humor uit een niet nader te dagtekenen minnelied:

> Schoon lief, wilt u niet storen
> Dat u myn hart ootmoedigh soeckt te dienen,
> *Ick bender toe geboren* (355).

Wie deze laatste regel schrijft, gaat niet meer onder het leed gebukt. Het mag hem in het ene vers met Margrietes naam (zie hierboven: Unger 385) nog zo zwaar vallen het leed te dragen, de keuze van deze wijze toont, dat er een krachtiger gevoel tegenover staat, dat hem in evenwicht houdt en geschikt voor ander werk dan meisjes-toezingen.

Als ik dus goed zie, komt deze wijze Bredero in dezelfde tijd als Hooft overvallen, n.l. ± 1608, als hij uit de Vlaamse sfeer terugkomt en tevens ontgroeid is aan de sentimentaliteit.

Tot de stukken bewijzen, dat ik ongelijk heb, kom ik hierbij dus tot de chronologiese aanduiding van een pittig, aardig wijsje:

1) Dit is een uitdrukking van de heer Hooy (brief t.a.p.); ik moet er een beperking aan toevoegen: niettegenstaande Hooft de wijze tussen 1608 en 1609 gebruikte en Bredero omstreeks dezelfde tijd, was ze toen zeker nog maar in beperkte kring bekend, want in *Den Verbeterden Nieuwen Lusthof* van 1607 komt ze nog niet voor, maar in *Den Bloemhof van de Nederd. Jeught* van 1610 evenmin; in de Apollo van 1615 vier maal, wat niet veel is.

Sei tanto gratioza en meteen tot een muzikale aanwijzing voor een keerpunt in Bredero's leven, dat vóór 'Antwerpen' in zijn Alexandrijnse periode het hoogtepunt vindt in het schilderachtige sonnet:

Vroegh in den dagheraet;

maar in de meer geschakeerde periode van de nu tot groot dichter rijpende en gerijpte hanteert hij meesterlik de nieuwe wijs en schept als schoonste parel van zijn liedkunst

Vaert wel myn lief, myn leven.

En nu vraagt men mij: wat is er geworden van de invloed van Coornherts *liedboeck?* Ja, de wijzen zijn vaak vluchtige windvlagen; wij weten dat ook nog uit onze vroegere tijd toen *de* mensheid op straat zong, allen, *Behüt dich Gott, es wär zu schön gewesen* en, later, *Was ist das Leben wunderschön* en dan weer *Trink, Brüderlein, trink*; de muziekmiddelen zijn anders, de muziek blijft haar wuft, maar dan ook tijdelik almachtig karakter behouden; veel is later haast niet weer op te diepen.

De invloed van Coornhert op muzikaal gebied is op Bredero, voorzover ik, leek, kan nagaan, niet groot geweest. Geen een van de beginregels van C. vind ik bij Br. als wijze aangehaald en maar drie van zijn wijzen zijn bij Br. ook aan te treffen, n.l.: *Te Mey als alle de vogelkens zingen* (294), *Mijn ziel looft nu den Heer* (512) en dan het meest voorkomende *Aenhoort doch mijn geklagh,* dat viermaal bij Br. als wijze voorkomt, n.l. (349. 351, 468, 547). Maar juist deze zelfde wijze bewijst meteen dat men op de wijzen alléén geen chronologie kan bouwen; Hooft heeft er twee liedjes op van 1608 en 1610, dat is dus ± 34 jaar nadat het 'liedboeck' van Coornhert uitkwam. En als ik de vier verzen van Br. bekijk, die hij op deze wijze dichtte, dan kunnen er twee jeugdwerk zijn, terwijl het derde op Madalena Stockmans doelt en het vierde een boetpredikatie is, die, naar mij dunkt, ook tot de laatste jaren van zijn leven behoort, vooral om het verwerpen van 'kercken-twist'. Dus dan heeft deze wijze al een 50 jaren geklonken in Nederland. Op mijn gevolgtrekkingen hierboven uit het voorkomen van de beide wijzen *Esprits qui soupirez* en *Sei tanto gratiosa* zou ik dus geen huizen willen bouwen.

Misschien is het louter toeval dat ik de tweede juist meen te vinden, wanneer ik Bredero opgefrist, òf in 't land teruggekomen, weet ± 1608/09.[1] Maar 't kan toch zijn, dat het wel een degelik argument is. Er is een, stellig ook voor ons waarneembaar, verschil tussen de beide wijzen en dus ook tussen de stemmingen, waarin de dichters ze innerlik hoorden klinken. En die stemmingen komen voort uit hun levenshouding op zo'n ogenblik. In ieder geval durf ik nu, uit dit alles, bekeken van alle kanten, gerust een jeugd-chronologie van Bredero opstellen, die in hoofdlijnen wel vast zal staan. Eerst nog een

Naschrift.

Zo heb ik mijn gevolgtrekkingen gemaakt uit twee voor mij nieuwe gegevens:

1°. de Versjes door Bredero bij Emblemata van Vaenius geschreven, uitg. 1607, en
2°. het zeer waarschijnlike feit, dat Margriete in 1600 in Amsterdam is gekomen.

En alles sluit nu ook volgens de letter, al hoefde dat niet volgens Knuttel (Gids 1916 April, bl. 75).

Het enige waar ik in deze samenvatting mee zit, is de uitdrukking *het Suytsche Cipres,* waar zij volgens dat vers *Princessen preutsch en prat* vandaan kwam. Dr. Knuttel maakt zich hiervan af,[2] zoals hij over de door hem zelf aangegeven punten 1° en 2° heenzweeft. Ik wil dat niet doen en een andere mogelikheid opperen, dan de zijne, die niet veel zegt. Er is één mogelikheid. dat zij als een behoorlike Venus, en dat was zij voor de zich op het gladde ijs der klassieken wagende jonge dichter, van een eiland Cyprus moest komen en dat Goeree of Putten daarin werd getransponeerd. Bredero was nog zo jong, niet waar? Maar 't kan ook anders: onze vrachtvaart breidde zich toen al uit tot de Levant en dat is een ruim begrip. Volgens de geschiedschrijvers waren daar alle Noordhollandse steden in betrokken. *Trijntje Cornelis*

1) In den Bloemhof van 1610 komt echter de wijze, als ik zei, nog niet voor, in de Apollo van 1615 viermaal; op de negentig zangliedjes is dat niet veel, maar wellicht heeft de verzamelaar naar grote verscheidenheid gestreefd, wat voor de zang wenselik was.
2) Zie vóór blz. 612 in 't IIe stuk.

van Huygens voer wel met haar man met zuidvruchten naar Antwerpen. Kan nu niet een Hoornse schipper uit het geslacht der Keizers haar meegenomen hebben van Cyprus? Ritsaard uit het *Moortje* (1615) heeft ook ‘participanten van de Cypersche vaart’. Dan was zij eerst met recht en dubbel een Venus geweest. Maar.... wie 't beter weet mag het zeggen.

Zo is het trouwens met al mijn gevolgtrekkingen[1)] De geleerden zijn na zoveel eeuwen nog lang niet uitgepraat over de volgorde der Dialogen van Plato en daar is de gehele geletterde wereld bij te pas gekomen en statige boeken zijn erover geschreven[2)]. Ik stel mijn volgorde en voorstelling van Bredero's jeugdhistorie tegenover die van Dr. Knuttel en vraag alleen er kennis van te nemen, maar beweer meteen, dat hij op zijn eigen gegevens, met vraagtekens doorkruist en die hij zelf niet alle nog toepast ook, niet het recht had een nieuwe volledige uitgave te geven met een zo geheel andere volgorde als de historiese der vroegere uitgaven en zonder daarbij al het materiaal te leveren, waaruit men desverkiezende nieuwe gevolgtrekkingen kon maken; om maar iets te noemen, wat hij, nog wel een man van het Grote Woordenboek, ‘onnodige filologie’ noemt en waar, behalve toch volstrekt niet onnodige tekstverklaringen, ook toe hoort de aanwijzing, hoe hij aan zijn teksten komt, als bij de *Versjes,* en de getuigenissen van tijdgenoten, van wie b.v. dat van *Waar de Liefde blijft,* geschreven na Br.'s dood, over het ontvlammen van zijn dichtvuur *door een prille-jeugdliefde* toch wel belangrijk is. Wie nu wetenschappelik werk wil leveren, moet de vorige uitgave zien machtig te worden en daar b.v. Ungers opgaven weer uit opdiepen. Men kan gemakkelik zeggen: het Grote Woordenboek verklaart genoeg, maar 1° niet ieder heeft dat en 2° het geeft proefondervindelik toch niet overal inlichtingen, wat ook onmogelik is. Ook had deze uitgave

1) Hoe zou veel er wellicht weer anders uitzien, b.v., wanneer eens waar was datgene, wat in het Leidse exemplaar van *Apollo Oft Ghesang der Muzen* door een keurige veel latere hand voorin geschreven is:
‘De schrijver van dit stukje (sic!) is G.A. Bredero.
Er bestaat eene vroegere editie van en wel van het jaar 1605, *echter bij denzelfden Dk. Pietersz te Amsterdam uitgegeven*’ enz. (Ik kursiveer).
Ik heb deze nergens kunnen vinden. De Nederlandsche Liedboeken enz. tot 1800 enz., uitgave 1912, onder toezicht van Dr. D.F. Scheurleer, kent ze evenmin; ook in het supplement van 1923 staat zij niet.

2) Eins der grószten Probleme der antiken Literaturgeschichte (ist) die Reihenfolge der (Platonischen) Dialoge. Lübker's Reallexicon, 8ste Auflage 5, 818.

de plaats moeten innemen van de vorige, die uitverkocht is. Bij het maken van gevolgtrekkingen uit de stijl der verzen, de vorm in één woord moet men toch wel zeer voorzichtig zijn.

Dr. F. Buitenrust Hettema schrijft: ‘'En dichter is d'ene keer beter gemutst als d'andere; is nu beter, hoger kunst-uiter; nu, als morgen of gisteren.’ Hij geeft daar voorbeelden van en - is het niet waar soms? De ene maal slaagt men er beter in, door allerlei invloeden, om te zeggen wat men te zeggen heeft. Jacob Geel bewees, dat kunst óók arbeid is, en hoe vaak vlot ons de arbeid, door bijgedachten b.v., vandaag maar matig, terwijl ze vroeger als van zelf liep. Ieder dichter weet daarvan. En bij de zeventiende-eeuwers was er nog iets biezonders: hun speelde een wijze door 't hoofd en deze oefende haar invloed uit op het ontstane gedicht; maar, als nu die wijze maar niet weg wou en het was toch de minder geschikte, dan werkte toch wellicht die dichter met zijn vers voort tot het einde der stemming. Kan men van zo iemand dan niet *op later leeftijd* een klungelig, *kinderlik* vers gekregen hebben? Wij, modernen, hebben alleen maar de stemming, waarin wij ons kunnen vergissen, die ons tot maakwerk brengt; zij hebben stemming èn wijze die wellicht niet bij elkaar passen. Ik zelf hoef maar in mijn kladschriften te bladeren en de gevallen zijn er maar in voor 't grijpen en een felle hartstochtelike natuur als Bredero zal toch ook meer dan eens dupe geworden zijn van gebrek aan samenhorigheid tussen vers en wijze. En hij heeft heel veel verzen ook nog zelf niet uitgegeven; ze lagen daar toen hij nog jong stierf. - En wel honderd wijzen omgonsden hem bij het dichten.

En neem nu een andere jonge schrijver. Multatuli schreef te Menado in zijn dagboek: ‘Met ijver zal ik iets beginnen; de opgewondenheid - die al wat er is op 't gebied der Aesthetiek leven geeft - is dáár. Ze zou ook voortstroomen ten einde toe: er is kracht genoeg. Maar zie, ik behoef me maar even in 't hoofd te halen: ‘'t is toch maar prulwerk’, en weg is de impressie.... Ik zing of neurie verzen, die, mooi of niet, toch telquel vruchten zijn van dichterlijke opwekking en als zoodanig verwant aan het beste wat ik heb, - mijne ziel, mijn hart. Welnu, ik heb er soms pleizier in ze te zingen op de wijs van Jan die Lijsje sloeg. Het klinkt me dan wel als een zonde - maar ik heb er pleizier in.’

Kan dit mutatis mutandis ook niet bij een stemmingsmens als

Br. gegolden hebben? Gaan wij zo zeker, nu al, om op deze grondslag voort te bouwen? En als dat eens niet het geval is: die wijzen, waarop Br. zijn gedichten zong, zijn toch nog nooit alle bekend gemaakt en gebruikt, om het al- of niet-overeenstemmen van de stemming in vers en wijze na te gaan; en van het innerlike stemmingsleven van Br. weten we zo bitter weinig.

Nog drie voorbeelden om het gevaarlike van Knuttels methode te bewijzen:

1°. Als hij innerlike gronden toepast, als Voorrede III, XXXIV, dan kunnen ze ook wel net zo goed anders verklaard worden. *Princessen preutsch en prat* maakt stellig grotendeels - op de slotkoepletten na - een jeugdindruk en we hebben de tijd van 't eerste deel ervan allerwaarschijnlikst genoemd ± 1602, terwijl de *Griane* voltooid is in 1612. In 't eerste vers in 't begin staat nu de wens: stroyt op (tapijten) *ghemalen goudt*: in het genoemde toneelstuk gelast de keizer: *Met vijlsel van fijn goudt* laet al 't plaveysel *stroyen.* Daar is een zekere gelijkheid in, die niet van de bron van het tweede, de *Griane,* komt; in de Palmerijn-roman staat dat alles veel eenvoudiger; in *A Winter's Tale,* waarvan Br. waarschijnlik de uitvoering gezien heeft, staat ook niets hiervan. Nu zijn er twee mogelikheden: 1°. *het strooien van gemalen goud* heeft Br. ergens elders gelezen in zo'n soort van boek en zich *later* weer herinnerd, maar, zoals het bij hem meer gaat, niet geheel, en hij heeft er *vijlsel* van gemaakt, wat het geval nog wat bombastiser, ja, eigenlik bespottelik maakt, òf, 2°., Br. heeft in datzelfde jaar 1602, toen de eerste druk van de Palmerijn verscheen in de opgeschoefdheid van de jeugd en van het vers *Princessen preutsch en prat* een brok toneel geschreven naar aanleiding van zijn Palmerijn-roman; maar de argumenten van Den Hertog doen mij meer aan de eerste mogelikheid denken.[1)] Het is in elk geval niet redelik om op zulk een losse overeenkomst een vers een andere tijd van ontstaan aan te wijzen.

Nog een voorbeeld. 2°. Hij plaatst een vers *Goddin, o Venus schoon,* dat klaarblijkelijk Margriete gegolden heeft, bij de aan

1) Een derde mogelikheid, de latere inlassing van koeplet II van *Princessen*, *preutsch en prat*, in dezelfde tijd van de ‘Griane’ meen ik te moeten verwerpen, zie blz. 611 hiervóór. 't Begin sluit daarvoor te goed aaneen, al is 't bombast.

Tesselschade gewijden, omdat het woord *Roemers* in de zin van drinkglazen er kursief in staat gedrukt. Dat zou op Roemer Visscher slaan. Maar in een gelijksoortig voorbeeld verbetert hij het kursief gedrukte *Wie genoeght,* dat een schuilnaam was om 1600 heen, net als *Het kan verkeeren* en *Waarde liefde blijft,* in niet-kursief, omdat er in de regels: *Weet jij niet salige Bestevaer, Dat wie ghenoeght is rijck?* geen enkele reden tot woordspeling was. Net evenmin als bij *Roemers.* Maar misschien hebben de zetters van 1622 ze in beide wel gezien, die woordspeling, en zo het hunne bijgedragen om Knuttel er in te laten loopen.

Nog een geval, nu van nodeloos wijzigen: 3°., in het hartstochtelik forse

Ay schoone Dochter Blont

wordt een liefdenacht beschreven en de dichter schrijft:

Ick swym, ay my, ick swym, 't leven wil my ontslippen,
Ach ghy ontsinghet myn dat lieffelyck Ghebloemt
Dat ick te plucken plach van u purpere lippen.

Hij wil - het vers is blijkbaar voor de vuist gemaakt[1] - bloempjes plukken, alias kussen, en zij wil zingen, waar hij zich over beklaagt in een lied, zelf bij de luit getokkeld. Kn. verandert dat in *ontsuyght myn.* Is dit op te vatten als de indikatief, dan ontzuigt zij hem de bloemen alias kussen en hij kust dan toch ook; maar is het de gebiedende, d.w.z. verzoekende wijze, dan wordt het in die drie koepletten, men leze ze maar na, een vervelend gezaag van driemaal hetzelfde in andere woorden: kus mij. Ook sluit dan de volgende regel niet aan bij de voorafgaande. Ontzuig mij de bloemen, die ik te plukken placht, terwijl in het volgende koeplet weer staat:

Gheeft my de Bloemkens weer die so soet geurich ruycken.

Zij heeft hem blijkens 't voorafgaande door zingen het kussen belet. Zo levert het geheel een prachtig beeld op en waarom het minder mooie te kiezen?[2]

1) r. 3, 7 en 8 zijn wel bewijzen voor dit snel op papier gooien van 't vers, zie Bloeml. blz. 49.
2) Uitvoeriger heb ik dit behandeld met nog meer mogelikheden in *Levende Talen* 1931 No. 67 December blz. 194 vlg.

Ik heb mij hier in hoofdzaak tot het jeugdwerk van Bredero bepaald, omdat ik hiervan de Versjes gedrukt bij de Emblemata in handen kreeg en ze mij boeiden tot verder onderzoek. Later moeten wij het maar over de volgende jaren hebben[1)].

1) Wel wil ik hier bekennen, dat mijn veronderstelling, dat Br. bij de begrafenis van Goltzius begin Jan. 1617 geweest zou zijn en in die dagen door 't ijs gezakt was (Brief aan M.S.) tegen de weerberichten, *daarna uitgegeven*, niet bestand is gebleken. En, dat ik zelf dus met mijn vermeende ontdekking ‘op een dwaalspoor’ geraakt ben, moet ik Koch grif toegeven. Allicht moet nu nog wat meer gewijzigd worden, maar hoeveel? zal later moeten blijken: hier past het niet in.

Proeve van chronologie van Bredero's jeugd en jeugdwerk

Jeugd tot ± 1607. *en volgende gebeurtenissen, die er uit voortkwamen.*

16 Maart 1585 geboren: ± 1601	Jongensvriendschap met Carel Quina. - Verliefd op, ontevreden over 'een frisse suyvre Maacht' (zie *Kon ick eens recht bedwingen).* Hij noemt haar zijn 'stuurherfst' *(Door jeuchdich blinde domme zinnen),* als die twee tenminste dezelfde zijn. Een dwars kind (zie *Dick heb ick mijn liefghebeden).*
± 1602	Kennismaking met Margriete Keizer, die 1600 in Amsterdam was gekomen. (Zie voor haar komst in Amsterdam: *Princessen preutsch en prat* en voor de kennismaking *Door jeuchdich* enz., *Mijn brosche tedre zinnen, Klinckrijmen* (bloeml. 38 vlg.). *Ha licht vervloghen wyllen* (t.a.p. 70), *O hoofdeloose zinnen (t.a.p.* 79).
± 1602-± 1606	Hevig geestelik leven: 1°. leren schilderen, leerling van Badens, 'de Italiaansche schilder', de beste vriend van de etser Goltzius uit Haarlem; deze met Carel v. Mander en Cornelis Cornelisz. v. Haarlem bestuurders van een schildersakademie (schilderen naar het naakt model), 2°. studie in mythologie en kunst (1604-1606). Carel v. Mander, schrijver van het *Schilderboek* en van het leerboek over de Mythologie *(Herscheppinge Ovidi Nasonis)*, in Amsterdam. 3°. De Renaissance-kunstenaar Bredero ontwikkelt zich naast de populaire Volksdichter. Overprikkeling door te grote inspanning. Teleurstellingen in zijn liefde tot Margriete. Somberheid bij moeheid ten slotte.
± 1606 of '07	Bredero wellicht naar Antwerpen. Vermoedelik dan uit zelfbehoud in zijn

droefgeestigheid. (Andere redenen wellicht: de uitgave van Vaenius' *Emblemata,* òf het willen nasporen van gegevens uit het leven van Carel van Mander (??), òf het zoeken van lokale kleur voor een gegeven, dat later uitgewerkt wordt tot den *Spaanschen Brabander* (???).

Jeugdwerk tot ± 1607 ***en het daaropvolgende, dat er bij aansluit.***

± 1601	*Dick heb ick mijn lief ghebeden* (gedrukt 1602), Bloemlezing 25.
± 1601-1606	*Door jeuchdich blinde domme sinnen* (Kn. III 47, U. III 313). *Princessen preutsch en prat* (slot later) (Kn. III 233, Unger III 440). *Mijn brosche ted're sinnen* (K. 213, U. 412, Bl. 26). *Cupidoos Liedt, Ick hadde noyt gevoelt in mijn voorleden wylen* (K. 220, U. 340). *Vijf klinckrijmen* (K. 239 vlg., U. 139 vlg., Bl. 38 vlg.) met slotstuk *Hoe vaeck heb ick mijn lief gebeden* (niet bij K., wel U. 141, Bl. 41). *Boertige liederen?* (K. 102 vlg. U. 219 vlb., Bl. enkele 35 vlg.). *Waar is nu dat hart, waar de gedachten* (K. 275, U. 375, Bl. 42). Liederen, die Margrietes naam, in ieder geval haar komst vermelden (Nieuwe Gids, 1913, 603 vlg.) *Ach strenghe liefd' ghy schijnt seer soet* (K. 176, U. 453, Bl. 32). *Niew droef-scheyliedeken: k' Heb noyt lief geheeten* (K. 183, U. 485, Bl. 29). Misschien toen *Sonnetten van de Schoonheyt* (niet bij K., of U., wel Bl. 28 vlg.)? Verzen die duiden op eigen vertrek uit de stad (Kn. voorr. XIII vlg.). Verzen vol droefheid; druk gebruik van de wijze *Esprits qui soupirez. Och, snelle winden* (zie *Levende Talen* t.a.p.). - *Ghy moeder van de min* (K. 250, U. 479).
1607	*Versjes* bij de Emblemata van Vaenius, uitg. Antwerpen in November; misschien toen *Sonnetten van de Schoonheyt? Mijn hert versucht eylaes, verscheyden van de*

menschen (K. 182 uit *Apollo oft Ghesang der Musen)*.

1607 of '08	In de 2e vorm van Hooft's rijmbrief noemt de dichter Bredero een veelbelovend kunstenaar.
1608 of '09	Waarschijnlik weer terug in Amsterdam met verjongde kracht, hersteld in ieder geval.
1610	De vriendschap voor C. Quina bestaat nog: lofdicht in een door C. K(ina) vertaald boek (Kn. 377, U. 593).
1611	Vermoedelik twist (over liefdezaken?) met Carel Quina.
1612 of '13	Einde van Bredero's liefde voor Margriete. Deze naar Akersloot, een dorp, waar in die tijd een opgewekt katholiek leven heerste. Het kan ook zijn dat het tot een soort uitdrukking geworden was als in onze tijd, in andere betekenis, Franeker en Meerenberg.
1613	Bredero is vaandrig; zijn schilderen levert hem ‘soetgewin’ *(Brief aan Jac. Barthout,* gedateerd: ‘In Midd' Somer, Anno 1613’); zie ook *De Eeren- ampten.* Lid van de Kamer ‘In Liefde Bloeyende’.
1615 (1 Jan.)	Pachter van de import op de bieren.

± 1608 of '09 -	*Of toen Sonnetten van de Schoonheyt? Ay schoone dochter blont* (K. 248, U. 372, Bl. 49; zie *Levende Talen* t.a.p.). *Ay hooch verheven siel* (Kn. 160, U. 490, Bl. 52), gedrukt in *den Bloemhof van de Nederl. jeugd* 2e druk (1610). De wijze *Sei tanto gratiosa* of *O schoonste personage* komt op. Toon krachtiger, frisser in 't algemeen. *Gekroonde Keizerinne,* *O Parl en puyck der vrouwen,* *Wat mach ick dwaes toch minne leggen* *O Keyzerlijcke Vrouw.*
1610	*Op de Moorenlandtsche Historie* (Kn. III 377, Unger III 593). (Ongeveer ten minste.) *Vaert wel lief, mijn* leven.
1611	*Brief van Carel Quina; Rodderick ende Alphonsus;* beide 1611 voltooid.
± 1612 (of 1613?)	Verzen die spreken van de schoonheid, die zij vroeger had, nu mist o.a.: *Heb ick u niet gheseyt* (K. 68, U. 254); misschien meer; verzen met zijn ommekeer o.a.: *Bevallijcke schoone maaghd* (K. 54 Unger 270). Kn. III 69, r. 8 U. blz. 256 r. 8 spreekt van ziekte als oorzaak van verlies van schoonheid bij een schone. Slot van *Princessen preutsch en prat* (zie ook einde 2e koeplet v. *Kon ick eens recht bedwingen).*
1612	*Griane; Lofdicht op Vondels Pascha;* Bruiloftsdicht *Corts als de vaack; Klucht van de Koe; Sijmen sonder Soeticheyt?*
1613	*Meulenaer; Lof v.d. Ryckdom.*
1614	*Lof van de Armoede.*

1615 *Apollo oft Ghesang der Musen,* verzamelwerk, allerwaarschijnlikst door Bredero uitgegeven, met veel van 't voorafgaande er in.

Aantekeningen I.

Zie I van deze studie blz. 483. *Unger* begint met een paar slordigheden: ‘Van de Nederduytsche Rijmen bestaan vijf drukken’, zegt hij, en dan noemt hij er maar *vier*, A.B.C.D. - Dan volgt ‘Hiervoor heeft als grondslag gediend voor dezen herdruk’ - A zeker, B is de Rotterdamse nadruk, maar hij noemt A niet - ‘terwijl C. en D. voor de varianten dienst deden’. De versjes *bij* de Emblemata *zelf* dus niet. - *Jan te Winkel,* die dan verder de uitgave der Ned. R. verzorgd heeft, schrijft onder de titel *(De Vaersen op de Sinnebeelden van Horatius*): ‘Daar Bredero geen Latijn verstond - ik betwijfel dit zo in 't algemeen gezegd, J.B.S. - heeft hij voor deze berijming zich door anderen een prozavertaling of verklaring moeten laten geven van de Horatiaanse verzen’,[1] dan verklaart hij (T.W.) verschillende dingen met noeste vlijt uit het Latijn.[2] Te Winkel kende dus wellicht het Leidse ex.; het Amsterdamse zeker niet, want de Nederl. tekst daarin is vrij wat leesbaarder dan de zijne. Als hij later in zijn *Ontwikkelingsgang* schrijft dat hij de versjes met het origineel vergeleken heeft, kan dat niet anders zijn dan het ex. dat geheel in 't Latijn gedrukt is. De varianten, de fouten in zijn uitgave leveren hiervan het afdoende bewijs. - En nu *J.A.N. Knuttel.* Deze eerst meldt het jaartal 1607, maar Te Winkel was hem in zijn *Ontwikkelingsgang* vóór geweest; ook Kn. kende 't Amsterd. exemplaar niet, evenmin trouwens (waarschijnlik) A.A.G. de Vries die ‘De Nederlandsche Emblemata’ heeft uitgegeven en alleen een Gents ex. noemt met ook Nederl. Bijschriften; hij kent er geen - het Leidse dus ook niet - met alleen Lat. bijschriften. De tekst van Kn. lijkt toch meer op de oorspronkelike dan die van Jan te Winkel, maar het is niet die van 1607. Dit vond hij zeker niet de moeite van 't vermelden waard, als er maar een tekst stond, was 't al goed: ‘onnoodige philologie!’ Hij echter greep de formulering van Jan te W. aan, om een vers op te nemen en boven de Versjes te zetten, waarin Br. Telle bedankt voor proza, dat hij, Br., in ‘Franse maat’, dus jamben, alexandrijnen, kon overzetten. Ziehier dat vers:

> Ghy klaar beharssent Volck! en schrand're Jongelingen
> Beswangert met vernuft en met een kloecke geest.
> Die met een soeten smaack der Wysen-boecken leest.
> Waar door ghy licht bekomt de kennisse der dingen.
>
> Ghy! die u Lesens-lust kunt saaden, noch bedwingen
> *Door-siet dit Spiegel-boeck, noyt meer in Duytsch geweest,*
> In 't welck ick Leecke-broer soo slecht als onbevreest
> Heb met mijn boersche stem, de Fransche-maat gaan singen.

1) Dit had Br. niets gegeven, want de plaat was, om zo te zeggen, de preek bij vele teksten en bij al die teksten moest de dichter ook een preek maken in een vierregelig vers. Wie de tekst heeft, heeft de preek nog niet. Br. deed domineeswerk.
2) Dit gedeelte van Te Winkels werk is degelik, maar 't helpt zo weinig.

Ghy Rijmers, die met Rijm, mijn Rijmerijen prijst,
Ten Rymt niet, dat ghy my, maar Telle danck bewijst,
Die 't Rijmeloos my gaf, om Rijmen af te maaken.
Dees Rijmpjes soose zijn, die vindy hier gheprent:
Traach ben ick van begrijp, en arm van geest, ick kent,
Doch 't gheen my(n) Vrunt behaaght, dat sal mijn Vyant laaken.

Dit vers klopte in zijn terzinen zo geheel met Te Winkels veronderstelling, dat Kn. het afdrukte boven zijn herdruk der rijmpjes. Ook al hadden Unger (III 590) en Hettema (Liederen v. Br.) het geheel ergens anders gevonden. Het lijkt mij van een oudere Bredero te zijn dan de 22 jarige.

Ook Kn. zag dus waarschijnlik niet het exemplaar met de versjes, want: 1°. dit sonnet maakte de indruk in het daarin bedoelde werk als voorrede b.v. opgenomen te zijn, wat niet het geval is, tenzij het mocht staan in de gekleurde en met verguld verhoogde exx. (zie noot bij I, blz. 482); 2°. de door mij gekursiveerde regel is een onoverkomelik bezwaar; daarvoor drukt Br. zich te duidelik uit. Ik laat nog daar dat men de 'Emblemata' een *spiegelboeck* wil noemen: ze weerspiegelen het menselik leven, maar: *noyt meer in Duytsch geweest!?* Ze waren nu toch ook niet *Duytsch,* Nederlands, geworden, om dat enkele vierregelige rijmpje van Bredero, dat ¼ van elke linkse bladzij besloeg, al 't ander was Latijn of Frans. En 'nooit meer in 't Nederlands geweest' zegt men toch alleen, wanneer het oorspronkelike werk lang geleden uitgegeven is en - de beide uitgaven met en zonder dat Nederlandse versje zijn gedagtekend November 1607. Het is dus zeker een ander ons onbekend werk ook in rijmpjes, waar dit sonnet op moet slaan.

Het was anders wel verleidelik, om de geleerde Zierikzeese rektor er op aan te zien: hij zou de graveur met zijn grote kennis der klassieken - ook buiten Horatius zijn de bijschriften gekozen - hebben kunnen bijstaan; hij zou de Franse versjes hebben kunnen maken en een Nederlandse verklaring er bij gevoegd kunnen hebben, die Br. het werken gemakkeliker maakte. Deze zou dan naar zijn versje het Nederlandse gemodelleerd hebben en het werk zou geheel verklaard zijn, of ten minste voor een groot deel. Maar ik zie er met die aangehaalde regel geen kans toe en de *Emblemata* hebben het sonnet ook niet. Dit laatste acht ik echter het geringste van de bezwaren. Br. had best kunnen menen, dat zo'n sonnet bij zulk werk hoorde, terwijl de uitgever te Antwerpen er anders over dacht en het wegliet. - Kn. zag echter vóór zijn uitgave het werk van Vaenius niet, anders had hij toch zeker wel vermeld dat het sonnet er niet vóór gedrukt was.[1)]

1) Ook Knuttels tekst wijkt af van die uit de Emblemata, die ik 1607 zal noemen. r. 30 *verscheelt*, 1607: *verschilt*; r. 59 *en wellust*, Unger en 1607 *met w.*; r. 82 *eenige Boeckskens*, 1607 *eenigh Boecksken*; r. 137 *Met*, 1607 *niet*; r. 138 *slaepjens*, 1607 *slaepkens*; r. 174 *ontstaen*, 1607 *ontslaen*; r. 186 *Seyt; arbeyt om te syn*, 1607 *seyt 't arbeyen om te syn*; r. 197 *snootst*, 1607 *snoo*; r. 244 *heel*, 1607 *oock*; r. 248 *goet*, 1607 *'t goet*; r. 263 *dits*, 1607 *dit*; r. 275 *sommighen*, 1607 *sommighe*; r. 276 *and'ren*, 1607 *and're*; r. 297 *den*, 1607 *de*; r. 298 *ende*, 1607 *en de*; r. 305 *Appollo*, 1607 *Apollo*; r. 312 *verdryft.* 1607 *verdryf*; r. 344 *Godsdienst*, 1607 *Godts dienst*; r. 378 *'s Graf*, 1607 *'s Grafs*; r. 409 *van ons vreuchden*, 1607 *van onvreuchden.* Dit alles afgezien van niet of minder belangrijke andere schrijfwijzen. Doorlopend schrijft Br. b.v., bijna net als wij Vereenvoudigers nu, *-lick*, waar Te W. en Kn. *-lijck* hebben enz. De oudste tekst moet hier gelden, omdat de eerste uitgave van de *Nederduytsche Rijmen* plaats heeft twee jaar na Bredero's dood.

Ten slotte nam Kn. uit de noten van T.W. de Latijnse opschriften, die in 't origineel boven de Latijnse bovenhelft der blz. staan en drukte ze boven Br.'s Nederlandse versjes. Hierdoor geeft hij ons een verkeerde indruk van Br.'s kennis van 't Latijn. De Lat. opschriften waren allicht van Vaenius zelf.

Aantekeningen II.

Zie Dl. I van deze studie, blz. 491 nt. 5. Natuurlik heeft de jonge schilder verder bestudeerd Carel van Mander's '*Den grondt der edel vrij schilder-const*' ten dienste van de jonge schilders geschreven als inleiding van het *Schildersboeck* van 1604 en tevens de voorrede, waarin les wordt gegeven in de Franse maten, de (vijfvoetige) jamben en de Alexandrijnen. Evengoed als achter in dat boek de al vroeger genoemde *Wtleggingh enz. van Ovidius* en de *Wtbeeldinghe* enz.. Alle eigenschappen van Bredero's taal uit zijn eerste tijd zijn *bij deze Vlaming* terug te vinden, daaruit wellicht alleen al te verklaren. Van Mander heeft op Br. een geweldige indruk gemaakt. Zie *Toegift* (Kn. III 425) r. 7 en 8 van een vers aan Carel van Manders Leven toegevoegd:

> (Hij) laet hier nae een Naam so eeuwich en so groot,
> Dat men daar duysent Jaer sal af te spreken weten.

Hier wil ik echter alleen bijeenvoegen: 1°. de taalverschijnsels, die Br's Versjes bij het besproken plaatwerk gemeen hebben met de Sonnetten van de Schoonheyt en ander werk van hem; 2°. overeenkomsten der Versjes met Coornherts werk en 3°. overeenkomsten met Roemer Visscher, beide Hollanders.

Kortheidshalve noem ik de Versjes van Br. **V B**, Sonnetten v.d. Schoonheyt **S**, en elders bij Bredero **E B**, Coornherts werk **C**, dat van Roemer Visscher **R**.[1)]

Verkleinwoorden op (s)ken:

V.B. **E.B.** **S.** **C.** **R.**

1) Noodzakelike lektuur: Nieuwe Taalgids April 1924; Nieuwe Gids Junie 1924; Knuttel, werken van Br. III XXVII.

boecksken
rijmkens
mierken
fonteynken
kruycksken
lof-vaetken
slaepkens
geen enkel op *je(n)*

maeghdekens
liefdekens
mierken
Meyken
Meysken;
ook wel, vele, met *(je(n)* van later tijd, denk ik

hoogskens
ooghskens
wijnbraukens
lipkens
rijkens
lachskens
streepkens
boefkens
enz., 27 stuks geen op *-je(n)*

beecxkens
boecxken
druyfken
lapken
hoerken
boefken
maechdekens
vrouwkens
woordekens
wijntken
zoonken
kruythofken
enz.

doexken
meyskens
keurssken
bierken
lachsken
huisken
suykerbosken
spellekes
vrouwkens
bagijnkens
geldeken
kosterken
soentken
labbekens
kusken
wangskens
nachtken
hippeclincsken

huyfken
roosken
kindeken
Janneken
Mayken
maar ook
Trijntgen
enz.

Vreemde woorden:

extremen
passien
regieren
tempeest
perijkel

coleur
amoureus
fabrijck
sententieus
gagljaert
delicaet
porphier

cristallijnich
serpentijnich
profyt
perikel
pleynen (vlakten)

periculeus
amoureus
in secreet zijn
morseel
delicate
courtesye
fantasye
minioot

(talloos)
graaslijck
piek
tavernier
prijkeloos
fleurtje
eurtje, enz.

Zuid-Nederl. eigenaardigheden, uitgang-*ck,* stoffelike bijv. nw. op-en, strenger volgehouden z.g. buigingsvormen op-*n,* ook in de Nominatief.

V.B. **S.** **C.** **R.** **E.B.**

van joncks	dertel	de haze	reyn roosken	oorspronck
koninck	peerlen	duchtich	delicaet;	-n's veelvuldig
gulden	snee	den kraen	Lieff minioot;	
buigingsvormen	roo-rosen	voortvluchtich	eens vorsten	(zie N.G. 1924
	omvaet	toorn	dochter	blz. 738);
44 in tal	suygelinck	verwoedich	stout;	mijnen gheest
	oorspronck		lanck (buiten	ook deze soort
	gouden		zijn)	is talrijk.
	silvren		sanck	Deze
	zij zijn eenen		dinck (buiten	eigenaardigheden
	lust		zijn)	van S. zijn ook
			ganck	te vinden in
			beulinck	Nauta, Taalk.
			oorspronck	Aantekeningen
			in secreet zijn	op de werken
			zijden (beroemt	van Br. en Jos.
			zich te zijn)	v.d. Veen, Het
			soo dapperen	taaleigen van
			man	Br., alle
			Hij is niet	behalve *omvaet*
			verwachtende	

Geleerde woordvormen:

V.B.	S.	C.	R.	E.B.
Plutum	Martis	Sylvam	Mariam	Jovis
Stygis;	Martem	Calvini	Mercurium	Jacobe
ook	Levanten	Horatii	Apollinem	Aristophane
onverbogen	Auroren	Van, in Christo		Plauto
niet				Terentio
nominatieven:		Christi licht		Jhesum
Icarus, Zethus		Platonis		Mercurium
		Socratis		enz.
		Dianam		Der fortuynen
		Conigastum		blinde gaven
				van Melesien

Rederijkerswoorden; ‘wendingen opzettelik (? J.B.S.) afwijkende van de gangbare’ (De Vooys). ‘Ongebruikelike precieuse woorden en betekenissen’ (De V.) op-*ich,* op-*lijck;* n.b! die op-*ich* in plaats van participia kursief gedrukt.

V.B.	**S.**	**C.**	**R.**	**E.B.**
vroedich	citroenich	onlustigh	soet-sapich	ij*lich*
goedertierich	sijdich	verwoedigh	affwij*zich*	lab*bich*
trotsich	christalich	woeke*rich*	zebaerich	onduldich
woeke*rich*	ijvorijnich	duch*tich*	(zedig)	velt-vluch*tich*
vreuchdich	melij*dich*	onbestierigh	devotich	wilt-we*yich*
wijn-suy*pich*	scha*dich*	brandigh		wee*tig*
scherpzichtich	gol*vich*			beestich
siende	bela*dich*			enz.
knaechlick	suynichlijck	danckelick	aerdelick	
oorketlick		ghenadelick	poeetelick	
noottelick		snellyc	soetelick	
ontallick		beradelick	danckelick	
cloeckelick		wellustelyck	vreuchdelijck	
prijslick		openbaerlick		
hoopen root	strepelijck	twyfelijcke	vernetten	
(voor rood	beduyt	buerlyck	(netter worden)	
goud)	(de betekenis	troostelijck		
wijs-maeckinge	van de strepen)	weenlijck		
		batementelijck		
(Fra suazion)	verpurpren (tot			
wel-begeld	purper maken)	nootlijck		
(rijk)		geen dingh		
te quaden	inhanden	verquaen		
(erger te	(in handen	(verergeren)		
worden)	nemen)			

Ieder kan in de oude uitgaven van Coornhert en Roemer Visscher dit wel uitbreiden. Het gaat er hier in hoofdzaak om, dat aangetoond wordt de overeenkomst tussen de taal der Versjes van Br., hier besproken, zijn ander werk, dus V.B. en E.B., met die der Sonnetten van de Schoonheydt, S. en pas daarna, of dit alles in overeenstemming is met de taal van Coornhert (C) en Roemer Visscher (R) in die tijd. Ik wil hier nog even uitweiden over de uitgang-*sken,* maar moet mij daartoe dan ook beperken.[1)]

Is dit een Zuid-Nederlandse eigenaardigheid? Dan zijn Coornhert en Roemer Visscher meteen Zuid-Nederlanders geworden of nalopers van Vlamingen. Wie

1) Redenen tot deze beperking zijn: 1. plaatsgebrek en 2. omdat Knuttel zegt in zijn nieuwe Bredero-uitgave: ‘De taalkundige bezwaren door De Vooys aangevoerd zijn afdoende (*voor mij reeds alleen de verkleinwoorden*; ik kursiveer, J.B.S.) en wij zullen dus moeten besluiten het in toon stellig afwijkende, schoon voortreffelijke: Vroegh in den dagheraet de schoone gaat ontbinden - uit Bredero's werk te schrappen.’
Ik zou omtrent het gebruik van vreemde woorden, Latijnse eigennamen, woorden op -*ich* en -*lik* nu nog in 't Fries tal van voorbeelden kunnen aanhalen, maar Knuttel en De Vooys leggen zoveel klem op de verkleinwoorden, dat ik mij daartoe bepaald heb.

gelooft dit? Maar zo eenvoudig is het niet. In zijn studie *Iets over woordvorming* komt Dr. W. de Vries tot de gevolgtrekking: ‘Men zal moeten concludeeren, dat (t) je (n) en ke (n) van ouds naast elkander stonden.’ Dit raakt het Gronings in 't biezonder. Hof en Sytstra (Nieuwe Friesche

Spraakkunst) zeggen van 't Fries ‘Als verkleiningsuitgang is vrij algemeen -*ke* gebruikt, achter woorden op een klinker of tweeklank, en achter veel medeklinkers’... ‘*ke* dient soms om het meer lieflijke te doen uitkomen’.

In Friedrichstadt (Sleeswijk) door Hollanders gesticht in 1619 heet de konsistoriekamer nog ‘het kamerke’. Dit is nu -*ke.* Wat de -n betreft: in het Z.O. van Friesl. heet Libbigje-Libbegjen, net als in het aangrenzende Drente Libbegien. Gijsbert Japick de 17e eeuwer heeft naast Wobbelke-Lyltsen en nu nog is de doopnaam van vele Aukje's Auckje*n.* Vlaamse invloeden werkten zwaar in Amsterdam; maar Coornherts ballingschap o.a. te Xanten aan de Rijn kan er ook aan gewerkt hebben: bäumchen. Het was wat precieus van gebruik te Amsterdam gelijk Roemer Visscher ons in zijn spot toont, waarnaast Br. met O Janne*tje* myn soete beck de andere vorm klinken liet. In Carel van Manders leven heet deze *Carel, Kareltjen, Karelken* en *Kareltje;* zijn vriend *Joosien* of *Joosje.* Zoek uit maar!

Ter nagedachtenis aan wijlen mijn zuster vrouwe Mathilde Oosthout de Vrée door Willem Kloos.

I.

Zelf voel 'k en denk kalm-stijgend van mijn vroegsten kindertijd.
Gij deedt spontaan en puur, maar staeg weer aêrs en dies U wijdend
Met besten wil en zeedlijk-sterk aan alles, vloogt toch glijdend
Vlug over alles heen gij, lieve Zuster, die nu breidt

Door 't Wijde wijd u henen als een deel der Eeuwigheid.
Gij waart mij lief in 't Diepste, voel ik plots, nu snel bevrijdend
Uw Geestje zich van de Aarde en tot Heelal-zijn zich verwijdend
Vervloog weer, of Gij levend nooit bestaan had in den Tijd.

Och, 'k weet nu, dat 'k u hooghield in mijn Diepte en dus bereid
Had kunnen zijn, U lievend te eeren, wen niet vaag-verspreidend
Ge u vluchtig zoudt geweest zijn, vliegend naar haast iedre zijd'.

Nu rust gansch uit Ge: op 't laatste kwam aan al uw bittren strijd
Een einde in vollen vreê, want o zoo lang reeds stil u wijdend
Sterk aan 't breed werk van hen, wier hooge Hoop 't Al-Eeuwge beidt.

II.

Nooit aarzlende arme Kleine: 'k voel uw Ziel thans. Hooge vrede
Moge om en in U wezen tot het eind van allen Tijd.
Want dit is 't laatste: Alwenschelijkste Hooge Alwezendheid,
Die ieder eigen wordt, wen eindlijk moê men neergegleden

Stilkens voor goed de machtlooze oogleên sluit. Ik ging niet mede,
Lijk diep-in vriendlijk men de stille dooden begeleidt.
Maar 'k zelf zal eens, wanneer dit moet, volkomen zijn bereid
Te worden kalm verwijderd zonder eenge plechtigheden.

'k Herdenk nu, schoon Gij weet niet meer, hoe 'k eens in 't ver Verleden
In vreemde stad kwam u nabij voor 't eerst, met stil maar blijd
Gelaat en tot in 't diepst mijns Zijns reeds wonderlijk-tevreden

En licht verrast u groette als Zuster. Sinds heb 'k nooit gemeden
Noch ook gezocht u, en nu kalm plots ge overleden zijt.
Eer 'k uw licht hart, maar puurste voeling met gelatenheid.

Denkend aan Leo Simons door Willem Kloos.

Leo Simons heb ik, tot mijn leedwezen, niet zoo heel vele malen in mijn leven mogen ontmoeten en spreken. Maar door het vele serieus-gevoelde en deeglijk-doordachte wat hij schreef, zoowel als in zijn talrijke letterkundig-zakelijke betrekkingen tot mij, heb ik hem altijd in mijn binnenste met vreugde kunnen erkennen want waarlijk hoogachten als een fijn-inzichtig Weter van de Wereld en de menschen niet alleen, maar óók als een zuiver proever van de geestlijke schoonheid en bovendien als een sterk en gemoedelijk doener, die, gelukkig, volkomen heeft weten te bereiken wat hij diep-in zag en wou.

Van wege zijn vele voortreflijke volbrengingen zal zijn persoonlijkheid nooit vergeten worden in de verdere perioden onzer Nederlandsche literatuur. Want als volkomen-ernstig te nemen mensch en letterkundige heeft hij, zijn heele bestaan door, onafgebroken geestlijk gearbeid, zoodat zijn psychische kracht een zegen is geworden voor het innerlijk streven van de anderen in zijn tijd.

Eerbiedig buig ik hier in mijn gedachten voor zijn altijd leven blijven zullenden naam en nobelen wil.

Vele werelden door Henri van Booven.

Er was de lust het oude, vertrouwde en beminde te herkennen uit den voorbijen tijd. Het huis aan het einde van een laan rees er tegen macht van hoog en donker geboomte ter rechter zijde. Aan den anderen kant hieven zich beboschte hellingen.

Waren het heuvels, duinen, gebergten?

Waren de donkere, verweerde muren begroeid in dat eerste gezicht?

Wie droomen herdroomt, raakt verward in verscheidenheid van beelden, die uit de herinnering weg wijken, totdat het gezicht na jaren weerkeert, en de ontroering der herkenning wekt.

Het huis van het eerste gezicht lag in de schemering, een warmen zomeravond.

De diepte van het woud ter rechter zijde; die donkere diepte, sloot er als een beschutting, een vaste, beschermende voorhang, onherroepelijk de wereld af.

In het huis woonde vreugde om de mogelijkheid van velerlei lichtzinnigheden.

Toen de beide meisjes verschenen, vrijmoedig nabij tredende, vriendelijke kinderen van het land, met den glimlach eener wat zwaarmoedige wulpschheid om de fijne, beminnelijke lippen, was er dra vertrouwen en tegemoetkomende genegenheid. Het waren meisjes van achttien of twintig jaren omtrent, speelsch en dartel.

De vader was een barsch man wellicht.

Vage onrust om zijn terugkeer maande tot waakzaamheid,

maar in het afscheid later was er alleen weemoed, verstild door een zacht goudene blijdschap om gul weggeschonken teederheid en den glans der verwachting dat het wederzien dra gebeuren zou.

Het eene meisje was donker van haren, het andere blond.

Zij bleven lachend vaarwel wuiven, staand op den drempel van de lage deur der woning. Weer trof in hun lach en de bewegingen der handen de weemoed, als een omfloerste afspiegeling van de schoone dingen die in vergetelheid, te snel waren voorbij gegaan.

Het pad ter linkerzijde dat de hoogten opkronkelde, tusschen lage heesters, druipend van dauw, begon zich al duidelijker af te teekenen in den heel vroegen ochtend en het gelaat van den ouden boschwachter was onder de groenachtig verweerde, neerhangende hoedranden, niet zichtbaar.

Dof, uit den grijzen baard, klonk zijn wantrouwig gemompelde groet. Op de toppen der hellingen scheen toen de zon. Beneden klaarde het huis, in de uitgestrektheid van het woud in reeds heller morgenschemering. De aanschouwing van dit lichtspel over deze wijde heerlijkheid der aarde, bracht zuiverder en volkomener verrukking dan de belofte van het wederzien dier beminden.

Had dit huis, dit landschap, hadden deze wezens ooit in de werkelijke, wakende wereld bestaan?

De gewaarwording van zekerheid ze ergens gekend te hebben, kwam telkens weer als het gezicht van den eersten droom in heugenissen opleefde.

Achter de spijtigheid der altijd vergeefsche pogingen het werkelijk gebeurde in herinneringen op te roepen, rees, onafscheidelijk geleidend en overheerschend, het beeld dier Arkadische heerlijkheden van het landschap.

Na lange jaren kwam in den droom het tweede gezicht.

Het zelfde huis, het zelfde woud, de meisjes van het land. Zij schenen ernstiger, minder tot dartelheid geneigd. Haar lachen was matter, hare bewegingen waren trager, overwogener geworden, alsof zware arbeid en menig leed hun werking hadden gedaan. Ook in de kamers van het huis schenen er sluiers van zorgen neergezweefd. De vriendinnen teeder toch,

betreurden dat zoovele jaren waren verstreken en dat dit wederzien zoo lang verschoven was. Terwijl de uren daarheen gingen, keerde er veel van de eertijds gekende vreugde, maar de donker gelokte, de oudste, glimlachte vaak in de richting harer zuster, een treurig-vriendelijk lachen dat de andere tot ingetogenheid scheen te vermanen en door haar verstaan werd.

Buiten stond de late middag over het woud en de hellingen; daar ging uit de verte het lied van een voerman bij zijn kar. De ratelingen en het gezang verstierven ten leste.

Voetstappen klonken onder het raam en ook stalen gekletter van gereedschappen die langs den muur werden gezet.

De oude, gebogen man wiens haren geheel wit waren, stiet traag zijn spade neer die in het avondlicht blonk, moeizaam omspittend de aarde naast het huis, waarvoor nog donker paarse fluweelige petunia's stonden.

Tegen de verweerde muren, tot in de vensterbanken, bloeiden de passiebloemen wijd open, stralend als sterren en het loof was doorsprenkeld met het oranje rood der ovale, kalebasachtige zaden, die te glanzen schenen met een gloed van binnen uit, als kleine, waakzame lampen. De hellingen waren in vallend duister verhuld, maar er was eindelooze lieflijkheid over alle dingen, en goudige afspiegelingen van avondrood uit kleine, roerlooze wolken heel hoog aan het azuur....

De bergen van Savoye die Chambéry omsluiten, biegen menige wandeling. In het noord-oosten rijst de kantige kop van den Nivolet die de vallei beheerscht en waarop de sneeuw vaak tot diep in Mei blijft liggen. Het is maar een korte wandeling langs een smal pad naar ‘Les Charmettes’.

De vette weiden geuren er zwaar in de lente, ze zijn dan vol goudige sleutelbloemen gezaaid.

Aan weerskanten is zacht gestroom van beekjes over glinsterende steenen. De teedere Vinca sterrelt er tusschen vochtige rotsen, Rousseau had háár het liefst.

In Jean Jacques' tijd was de wistaria tegen ‘Les Charmettes’ een jonge boom. Nu is het een zware stam langs den zuid-oost muur gestut; nog keert het leven er in met ieder voorjaar en later hangen de blauwe bloemtrossen neer.

Hoe donzig en zwaar zwollen dien Meimiddag de knoppen toen de deur van het huis geopend werd. Op den drempel stond een slanke, jonge vrouw met donkere oogen. Daarin was een plotseling vonkende verwondering, als om datgene wat wellicht vagelijk, doch nimmer met zekerheid verwacht werd en dat nu gekomen was. Heel haar doening en gebaren terwijl zij de kille kamers toonde, waarvan zij de vensters opende, behield iets van die eerste felle ontroering, van die onrust om een verschijning, die onherroepelijk weer verdwijnen zou, zooals alle binnentredenden en weer gaanden van élken dag, die hier kwamen om het huis te zien, waar Rousseau de schoonste dagen van zijn leven had geleefd. Een oude, gekromde werkman arbeidde in den vruchtboomgaard. Hij wrong en woelde er met zijn gereedschap steenen uit den grond en wierp ze omtrent de helling bijeen. Ook stonden daar, nabij een terras, jonge vruchtboomen, waarvan de bloesems zich weldra zouden ontplooien.

Uit het slaapvertrek van Madame de Warens ziet de bezoeker heel wijd weg naar de bergen toe.

In die kamer was alles gesloten, maar toen de jonge vrouw het venster open stiet en vastzette, bleef zij een wijle stil, als in gemijmer, uitkijken naar de kantige toppen van den Nivolet. Zij glimlachte voor zich heen als eene die in haar verdieptheid gestalten, beelden ziet, en dan terug denkt aan wat vroeger gebeurde. Zoo geleek zij een wezen dat slechts onduidelijk zich van werkelijkheid en noodzaak bewust was, en bijna geheel leefde in een onbestemd verlangen, dat iederen dag als het bekende en vertrouwde keerde, en waarover zij nooit spreken zou.....

Zooals zij in de kamers rondging, zoo was haar peinzend, zwijgend achterna turen, toen zij aarzelend enkele schreden naar buiten voor den drempel der ‘Charmettes’ gedaan had, haar nijgen met het hoofd, waarin een zweem van zacht verwijt lag.

Het laatste gezicht is gekomen.

Nog stond het huis aan het einde der laan scherp afgeteekend, maar de verweerde steenen van den voorsten gevel

waren wit overpleisterd. Er scheen veel veranderd, alsof het al behoorde tot een tijdperk dat bijna geheel vergeten was.

De lage deur bleef gesloten. De begeerte om binnen in de woning te gaan bestond niet meer zooals vroeger. Het was schoon om te zien hoe de spitse lijnen van den voorgevel verliepen, blank tegen de donkere boomen ter rechter zijde.

Een ongerustheid steeg, dra beklemming, wijl de deur niet geopend werd.

Was onder dit dak alles gestorven? Ook liet de begroeiing die eertijds tot boven in den spitsen gevel gereikt had, daarin geen sporen achter, noch bloeiden er bloemen.

Het was een midzomermorgen.

En in dat nieuwste licht stond daar ver weg tegenover het huis in het dal, boven de toppen der boomen uitgerezen, wat een kathedraal of tempel geleek, hoog en geweldig van roode baksteen gebouwd. Doch in dit zwijgend bouwsel, ontzaglijk van vormen, machtig als een berg, bevond zich geen enkel daglicht-doorlatende opening of glasraam, het scheen lang verlaten en hecht dichtgemetseld voor alle tijden.

Het pad tegen de hellingen liep langs het oude huis. De gevel aan de zonzijde was gelijk vroeger, ruw en verbrokkeld de muren.

Aan het venster zat als een schim een vrouw, ganschelijk vervallen en gerimpeld, met over het gelaat warrigheid van vergrijsde haren. Zij was zich niet bewust schijnbaar van de zomersche heerlijkheid daarbuiten, noch van de dingen rond haar heen.

Een geopend, zwaar boek, waarin zij gelezen had misschien, lag verkreukt en vergeten afgegleden op het vervelooze raamkozijn. Een oogwenk zwol afgrijzen tot vrees en verbijstering, toen uit de omgewoelde, droge aarde naast het huis, zich scheen te heffen wat een gelaat kon zijn, toen daar iets schielijk bewoog. Te zelfder wijle zonk dit in een, en roerloos bleef wat er voor immer rustte in dien tuin.

Vergaan was alles.

Lang reeds asch en stof had het zich verbonden met de aarde en het was aarde zelf geworden.

Uit allergrootste smart om het verloorne steeg toen wat grenst aan het brandendst leed en de verlossing draagt.

De hellingen blonken in den zomerdag. De stille kruinen der boomen op de bergtoppen waren zonovertogen, daarboven de diepte van het azuur.

Dit zoo te aanschouwen, bracht in ontgloeiend, ál-door-stroomend en overheerschend licht een bevangenheid, die de heerlijkheid, die de Geest van de Eeuwigheid is.

Zóó, buiten de ruimte en buiten den tijd was Lust gekomen, verwinnaar die uit de On-eindigheid is.

Zoo kwam de ontsluiering in den Geest.

Zoo kwam de ontraadseling in de Eeuwigheid.

De duivel ontwaakt door Ralph Springer.

(Fragment uit den roman ''t Brokkenhuis', een Sanatorium voor lijders aan een 'gebroken hart'.[1)]

Kreten, schorre hongerkreten, als van aasdieren, beantwoordden zijn roep....

Het was middernacht.

Middernacht, in de hei, op den kouden, drassigen grond.

Barrèl zat geknield, op de borst der Naakte Dame en drukte met kracht van vuisten haar armen neer. En om hen heen krioelden lichamen òp en òm elkaar, krijschten stemmen hoogop, kreunden diepe, zware zuchten laag langs den grond.

Hij was sterk, wonder-sterk, woest en onweerstaanbaar. Het tegenstribbelen der Naakte Dame deerde hem niet en hij bedwong haar, nu *zijn* geschiedenis vertellend, zonder groote inspanning.

- Ze heette Pia. Ze was verpleegster. Ze verpleegde mijn broer's vrouw tijdens haar kraam. Verdoemd zal ze zijn.

Heb jij wel eens een verpleegster gezien? Echt *gezien?* Nee, hè? Nou, ik wel.

Pia!

Een verpleegster is een uniform om een heilig beeld.

Pia!

Een verpleegster is zelfverloochening, opoffering, geduld.

Pia!

Een verpleegster is vrouw!

Pia!

1) Verschijnt October a.s. bij Batteljee & Terpstra, N.V. Leiden.

Ze is Ginko-foeri-foetisch, zonder bochel, niet scheel en ze loopt rechtop.

Pia!

Verpleegster praat over het schoone en het goede. Zóó deed Pia. Over de heerlijkheid van geestes- en zielsverwantschap met gelijkvoelenden.

Zóó deed Pia!

Een man is geen verpleegster. En àls een man verpleegt, dan is-ie als *man* mislukt. Een normale man vraagt dàn pas in de *eerste* plaats naar geestes- en zielsgemeenschap, als-ie door den invloed der lichamelijke onderste-boven is geslagen. Dat noemen ze verliefd.

Ik was verliefd.

Pia!

Ik praatte over d'r ziel en ik wist niét, dat ik haar lichaam bedoelde. Ik ijlde over de groote *geestelijke* dingen des levens, over het reine geluk, dat geest- en zielsgebazel aan twee jonge menschen kan geven en intusschen griende mijn *lichamelijk*-zijn om haar lichaam. Al grienend verloofde ik me met haar en ze liet me raak grienen. Au!

De Naakte Dame had zich met veel moeite een weinig opgericht en hem een geduchten stomp voor zijn borst gegeven. Door den schok kantelde hij van haar af. En zij, zich aan hem vastklemmend, wentelde hem op zijn rug en lag nu halverwege op hem.

- Je verveelt me met je gebazel! krijschte ze schril. *Ik* was als meisje van vijftien jaar al zóó geraffineerd, dat ik met mijn oogen kon doen en bereiken, wàt ik wou, begon ze nu, sneller pratend, haar geschiedenis te vertellen.

Mijn moeder had drie broers, allen tusschen de dertig en veertig....

Barrèl, grommend van woede en teleurstelling, deed tevergeefs moeite, haar van zich af te werpen. Eindelijk klauwde hij haar hand vast, duwde die woest in zijn mond en beet er schrokkig in.

De Naakte Dame gilde uitzinnig, maar werd nog overschreeuwd door de Weduwe. Deze was namelijk terecht gekomen op den schoot van het Dronken Gezicht en had aanstonds haar armen om zijn hals gestrengeld, om hem, sentimenteel schreiend, haar geschiedenis in het oor te kweelen. Nauwelijks had ze echter een

enkel woord uitgebracht, of hij sloeg met kracht zijn vlakke hand op haar mond.

- Je ziet me natuurlijk voor een stuk proleet naar den geest aan, grauwde hij haar toe. Maar eigenlijk ben ik een brok Faust. Je weet, of je moèst weten, dat we in onze ouwere jaren allemaal een brok Faust worden....

De brandende pijn aan haar hand maakte de Naakte Dame zwak; ze liet zich zonder weerstand door Barrèl op den grond kantelen.

- Val we nu nòg eens in de rede, als je het hart hebt, gromde hij. Let op, ik vertel verder.

Wij praatten dagelijks uren lang over ons toekomstig leven, over de verheffing van ons wezen en over de noodzakelijkheid van het afsterven onzer lagere gedachten, gevoelens en verlangens. Als zij het over ons aanstaand huwelijk had, dan citeerde ze allerlei frasen uit een bijbeltekstenboekje van een als dominee mislukt essayist.

En ik kletste mee, over ethica en geloofde bijwijlen zelfs dat ik het meende. Maar in den nacht van ons huwelijk wist ik er absoluut niets meer van en voelde ik me niettemin bijna gelukkig.

En toch, toen begon mijn ellende pas, waarvan het ergste was, dat zij die hel van jammer ons ‘geluk’ noemde. Althans, in het begin. Later noemde ze ons, nooit eindigend, moordend twisten, de botsing tusschen mijn bestiale natuur en haar geweldigen drang naar geestelijke verheffing en volmaking.

Verbeeld je, háár drang naar geestelijke verheffing en volmaking. En, gedurende de acht maanden, dat we verloofd waren, hadden haar praatjes geen anderen invloed op me gehad, dan mijn bloed te verhitten en me nijpend nieuwsgierig en verlangend te maken naar haar *lichamelijk* wezen.

Nauwelijks verbeeldde ze zich, een teeken van zwangerschap waar te nemen, of ze drong me er toe, haar lichamelijk geheel vrij te laten; ze noemde dat, onze vrucht zoo jong mogelijk reeds een voorbeeld van reinheid en hooger leven geven. En, toen het bleek, dat ze zich had vergist, moest ik dat weer als een teeken zien, dat ons samenleven voor hooger plan dan het banale bestemd was. Ze nam zich een aparte slaapkamer en soms, als ik, volgens haar, te zwaar moest strijden tegen mijn lagere aanvechtingen, mocht ik haar hand kussen. Maar verder....

Barrèl voelde zich door een geweldigen schok tegelijk met de Naakte Dame opgelicht en weggeslingerd. De Kampioen-Bokser was de Statige Feministe, die zich in het donker aan hem wilde opdringen, met een grooten sprong ontvlucht en op het Dronken Gezicht en de Onbestorven Weduwe terecht gekomen. Dezen slingerde hij nu, met motorische kracht, tegen Barrèl en zijn dame aan.

Te midden dier catastrophe trachtte de Naakte Dame te vluchten; maar worstelend en krioelend mèt en *in* het menschenkluwen, gelukte het Barrèl haar arm vast te grijpen.

Schreiend van wanhoop en teleurstelling sleepte ze zich voort, hèm achter zich aan schurend over den drassigen grond, tot ze stuitten op de Oude Dikke Dame, die dik-bemodderd lag te jammeren van koude.

Zelfs in zijn toestand rilde Barrèl van haar. Om haar van zich af te houden, liet hij de Naakte Dame vrij; aanstonds sprong ze op en vluchtte in de richting van 't Brokkenhuis.

- Zomernacht? gromde het Dronken Gezicht, vlak langs zijn oor. Duivel's dracht, zeg ik je. En, als er maar tien druppelen regen vallen, trekken ze haar waterproof aan en dan *zie* je niets meer en je *vermoedt* een hel vol duivelachtigheid; door haar charme, haar lenigheid, haar geraffineerd manoeuvreeren met 'r heupen en wat ze nog méér heeft.

De Onbestorven Weduwe was hem ontglipt; nu trachtte hij zich aan Barrèl vast te klampen. Maar deze vergat, uit angst vóór en afkeer ván *hem,* zijn afschuw voor de Dikke Dame; hij omarmde haar glibberig, bemodderd lijf en rolde, met haar, uit de nabijheid van het Dronken Gezicht, onderwijl het vervolg van zijn geschiedenis in *haar* oor krijtend.

- Dus voortaan was ik een hongerlijder, Tantalus op zijn ergst. Want àl de zielige ethica, die uit haar mond rolde, alsof ze een overgebakken dominee was, werd tot leugen gemaakt, door de prullen van Hirsch en Liberty, die om haar lichaam hingen. D'r sprak geen greintje geestesleven, zielsverrukking of bijbelteksterij uit dat rare lappengoed. Maar wèl daagde het me voortdurend uit en stookte het me op, op haar beet te pakken en 'r te zoenen, wàár 'k wou.

Hij was nu op haar geklauterd, maar gleed op den grond; ze

was glad en glibberig van modder. Op goed geluk rolde zij zich voort, zoo snel als haar mogelijk was, om uit zijn nabijheid te geraken. Een eind verderop schommelde ze met veel moeite overeind en waggelde de Naakte Dame achterna.

- Pia! schreeuwde Barrèl woest, zich opwindend, wijl de een na den ander hem alleen liet, Pia!

Een enorme hand spande zich om zijn keel.

- *Mijn* biceps kon een halve centimeter hooger opzwellen dan de biceps van den kampioen dien ik d'r uit knock-outte! bulderde de machtige, angst-aanjagende stem van den Kampioen-Bokser in zijn oor. Als 'k 's avonds de arena uitwaggelde, m'n heele gezicht bepleisterd en beklonterd met gestold bloed, dan kwijlden de wijven van de geld-burgerij me met zùlke groote oogen aan. Ik had ze voor de keus en kon nemen wiè en zoovéél ik wou.

Ben jij óók wel eens Kampioen-Bokser geweest? vroeg hij, na korte pauze, iets zachter.

Meteen gaf hij Barrèl 'n vinnigen stomp voor zijn maag.

Nee, gromde de Bokser, teleurgesteld, jij weet d'r nièts van, hoè en wàt het leven van 'n kunstenaar is. Maar als je met zóó een begint, dan maakt ze joù kapot vóór je 't weet en dàn maken je collega's je pas goèd af. Dáárom keek ik d'r nóóit eentje aan en d'r cadeautjes verkocht ik aan een knul van 'n bazar, omdat 'k d'r geen zin in had, zèlf een winkeltje op te zetten....

Hij zat nu rustig op Barrèl's rug, met het voornemen, al vertellend het aanbreken van den ochtend af te wachten.

In Barrèl begon geweldige energie te gisten. Zijn innerlijke krachten en vermogens, lang teruggedrongen, ja latent gemaakt door zijn liefde-misère en de daardoor ontstane apathie, kristalliseerden een ontzettende macht; hij voelde de mogelijkheid in zich groeien, tot grootsche uitingen van zenuw- en spierkracht.

Saamgedrongen, ineen gekrompen liggend onder het robuste lichaam van den Kampioen-Bokser, slaagde hij er door bovenmenschelijke inspanning in, zich *met* zijn vracht op te richten.

Heilige Hercules! schreeuwde de Bokser, beangst.

- Pia! joelde Barrèl nu zijn kreet uit.

Hij wachtte, den blik dreigend gevestigd op den ander, of hij reageerde.

Pia! Pia! Pia! herhaalde hij dan.

Gelijk een buffel den hem besprongen tijger, slingerde hij den Bokser ver van zich af en snelde toen weer op hem toe, om nu op *hem* te zitten èn hem te noodzaken, naar *zijn* geschiedenis te luisteren.

Allen, die nog krioelden en gromden op den drassigen heigrond, rukten ontzet overeind, om aan de uitbarstende woede van Barrèl te ontkomen. Het Jonge Ventje, dat juist zat te zeuren aan de borst van de Zeenymph met de Groene Haren, voelde zich door haar opgelicht worden. Toen hij bemerkte dat ze vluchtte, liep hij haar snel achterna.

In het voorbijgaan struikelde de Zeenymph over de toga van de Statige Feministe, die dadelijk een hartigen vloek uitstiet. Meteen, echter, rende ze de anderen na, haar kleed hoog optillend, om een herhaling te voorkomen.

Pia! Pia! joelde Barrèl.

Zijn kreet joeg allen op en vuurde hen aan tot haast.

Zelfs de Kampioen-Bokser, die nog heel even de kans had willen waarnemen bij het Dronken Gezicht, werd zoozeer van schrik bevangen, dat hij zijn plan veranderde. Hij rukte den ander overeind, duwde hem, joeg hem, al dravend voor zich uit. En, gedurende die vlucht vertelde hij, hijgend en onsamenhangend, van zijn noodlottige successen bij de rijke sportliefhebsters.

Barrèl sprong mèèr dan hij liep, vloog eerder dan hij sprong. Maar, misleid door het zigzag loopen der anderen, slaagde hij er niet in, een van hen te grijpen, om zijn geschiedenis te vertellen.

Kinderjaren door Maria Favai-Kievits.

I. De schutting.

In Holland staat een huis En een tuin. Daar woonden we als kinderen, in de lente, in den zomer, in den herfst, in den winter. We kenden den tuin in alle jaargetijden, en daarom was hij zoo vol afwisseling, was hij in zijn beknoptheid zoo groot, zoo rijk.

We kenden er iedere struik, ieder bloembed, alle zon- en schaduwplekken op ieder uur van den dag. Hij was onze toevlucht als we binnen te luidruchtig waren, of als er bezoekers kwamen die niet van kinderen hielden. Wat zijn er veel van die bezoekers geweest! Nu nog houd ik van hen. Soms werden we zelfs 'heel achter in den tuin' gestuurd, en er werd dan toegevoegd: 'en probeert niet al te hard te schreeuwen'. We wisten dan dat, of de pastoor, of de notaris, of een bejaarde, ongetrouwde oom op bezoek waren. En we probeerden gehoorzaam te zijn, we waren zoo vol goeden wil, dat we in den beginne zelfs fluisterend spraken. Maar de tuin was niet geschikt voor fluisteren, hij was te ruim, te zonnig, te kleurvol. En we gingen achter het tuinhuisje, dat in den uitersten hoek van den tuin stond, en waar, tusschen den hoekmuur van het priëel en de houten schutting, die onzen tuin omheinde, genoeg plaats was om te stààn. Niet als de schutting pas geteerd was, want bij de minste beweging, raakten onze kleêren de schutting. In de planken van die schutting, waren hier en daar ronde gaten. Door die gaten zagen we met één oog de nooit betreden wereld, een park dat behoorde aan onzen ouden, menschenschuwen buurman, die het nooit verliet, die niemand ontving. Zìjn vrijwillige, beperkte gevangenis, òns onbeperkt domein van kinderfantasieën. Nu nog te kunnen herinneren wat wij door dat ronde gat in een houten schutting zagen

en fluisterend aan elkâar vertelden. Zoete, dierbare nonsens, misschien wel gewenschte schoonheden, die ons toen al de werkelijkheid onthield, kinderdroomen die ons altijd bleven vergezellen en die het leven nooit kan vervullen, omdat een groot mensch, die aan zijn kinderdroom niet ontgroeien kon, een schuchtig kruidje-roer-me-niet, een onaantastbare eenzame is, die slechts evenveel plaats verlangt als het plekje tusschen een priëeltje en een houten schutting waarachter een wondertuin is.

Slechts twee voorvallen konden onze fantasieën verstoren. Beide in de schemering. De eerste was wanneer de buurman voorbijging, de tweede als een merel of de nachtegaal begon te slaan.

De buurman, het mysterie: onderbreking van licht. Maar nu verwezenlijkt in een man, gekleed in een gewoon zwart pak, zonder hoed op, ook in den herfst. Op een wijsvinger droeg hij een kleine, groene papegaai, achter hem ging een hond die nooit blafte of stoeide, en achter den hond de jachtopziener, die, zooals de keukenmeid zei, een ziekenverpleger was.

De papegaai krijschte soms: ‘Lieve Lorre’, of ‘lekker, lekker’.

Als de zwarte man voorbijging, viel er een vreemde schaduw over onze fantasieën; hij verduisterde ze, een beklemmend gevoel deed ons wederzijdsch onze handen zoeken, en zonder iets te zeggen, slopen we terug in den open tuin. We verlangden naar bescherming, naar moeder, we waren te klein voor elkander. Onder het warme licht van de schemerlamp zat ze dien avond rustig te breien, naast haar de groote dochter, die voor fraaie handwerken studeerde, bewerkte witte zijde.

- Voel je je niet lekker? vroeg moeder bezorgd aan 't kleine broertje dat dikwijls ziek was. - Je komt zoo stil binnen.

- Ik heb het koud.

- Borduren lijkt me saai, maar niks moeilijk toe, opperde ik bits zonder verklaarbre reden.

- Kind, omdat je het niet kàn.

- Kind,.... groot mensch, stoot je hoofd niet aan de balken.

Waarom er zucht om te kibbelen in me rees, om me te verzetten begreep ik niet.

- Jij bent voor niks geschikt, je bent geen meisje, je kan niet eens een strik in je haar maken.

Moeder trachtte de ruzie te sussen; zij moest verstandiger zijn,

ze was grooter, ik moest niet zoo arrogant zijn, dat paste niet aan kleine meisjes.

- Moeder, vroeg 't broertje: - Waarom is de stem van een papegaai zoo vreeselijk leelijk?

- Omdat hij praat zonder te weten wat hij zegt, net als sommige kinderen doen, zei de groote zus. Altijd had ze haar kalme en zekere antwoorden net op tijd klaar, ik zou dat nooit kunnen leeren, de mijne kwamen altijd te laat, net als mijn spijt, als ik alleen was.

Eén oogenblik voelde ik lust om op haar toe springen en te slaan. Een wild verzet rees in me, tegen haar of tegen den zwarten, geheimzinnigen man, de groene papagaai die met z'n vreeselijke stem ‘lieve lorre’ zei, den hond die niet stoeide, den zwijgenden jachtopziener, schaduwen die gingen door het ongerepte land van onze mooie verzinsels, een verzet tegen de onverklaarbare narigheid, die deze menschen in me achterlieten en waarvoor ik noch oorzaak noch oplossing kon vinden.

Maar zonder te ruziën ging ik de kamer uit, naar het plekje tusschen het prieël en de schutting van den wondertuin, waar ik ongezien en ongezocht eerst huilde, en ten laatste vreedzaam in slaap viel.

II. Het portret.

Broertje had de mazelen. Ik werd naar Amsterdam gestuurd, te logeeren bij den ouden, ongehuwden oom. Hij bewoonde een huis in een der oude buurten, waar ook mijn grootouders van moeder's zijde gewoond hadden. De woning was gebleven zooals de grootouders haar verlaten hadden. Het was een hechte, hokkerige, sombere woning. Alleen de goede kamer ontving het licht door hooge, ruime vensters, getemperd door het groen der boomen die langs de gracht stonden. Maar voor die vensters hingen - als er geen bezoek was - lange lancasteren gordijnen. Er stonden zoovele glimmende commodes, cabinetten, étagères, glazenkasten, stoelen, voetenbankjes, bidstoelen, tafels in de kamers, en op en in de meubelen zoovele glimmende porceleinen, zilveren, koperen, kristallen bakken, kommen, serviezen, vazen, potten, schotels, - geen enkele levende bloem -, en tegen de muren hingen zoovele portretten, schilderijen, kruisbeelden, wapenen, almanakken,

barometers en klokken, dat het een huis in dienst van voorwerpen, niet van menschen was. Ik hield het meest van de trappen, want dat waren wenteltrappen, er behoefde oefening toe om er vlot van af te kunnen glijden.

Het huis had geen tuin, en de opkamer die de woonkamer was, zag op een donker binnenplaatsje uit. Oom had, om de binnenplaats meer ‘perspertief’ te geven, den eindmuur laten beschilderen met een landschap, voorstellend een oase in de woestijn. Hij had er echter geen simbolische bijgedachte bij gehad, hij was een aannemer, die goed op de halve centjes paste, zooals hij zelf dikwijls zei. Die oase was een muur voor mijn verbeelding; ze was inderdaad heel leelijk en ik aanvaardde die leelijkheid te goeder trouw; was blij dat ze in werkelijkheid zoover weg was, en dat wij tusschen de gewone Haarlemsche duinen en bosschen woonden.

Oom's huishoudster noemden we ‘tante Netje’, de meid heette Griet en de knecht die messen sleep, boodschappen liep en schoenen poetste: Geert. Oom had ook een hond die ‘poedel’ heette, want, zei oom, ik heb de gewoonte de waarheid te zeggen, en zie niet in waarom je een poedel, b.v. Caro’ - ‘Karro’, zei hij met een krakende dubbele, r, - zou noemen. Onze hond heette Caro.

Maar poedel kwam nooit boven, hij lag beneden aan de ketting in het trappenhuis, hij was geen kameraad maar een waker.

De huishoudster noemde oom: ‘de baas’, Griet en Geert zeiden ‘meheer’. Ze waren alle drie nog in dienst van mijn grootouders geweest.

Oom zei nooit jij en jou tegen me, maar u en tante Netje zei ‘uwé’ en in den tweeden naamval ‘uwees’, dat was aardig want het stond in geen enkel schoolboek. Ze noemde me Marietje en Griet zei jongejuffer Marie als oom er was, maar als ik alleen met haar thuis was en wild speelde, noemde ze me soms: ‘rooie Garrilbaldijn’ hetgeen me een gevoel van verbroedering met de Amsterdamsche keukenmeid gaf. Soms zei ze ook: ‘wil die lieve schat nog een boerenwafel hebben?’ Boerenwafels waren heele dunne beschuiten met heele dikke boter besmeerd en met veel basterd suiker en kaneel bestrooid. Als ik meerdere van die boerenwafels gegeten had, had ik geen trek aan tafel. Oom zei

dan, dat het misschien wel heel ‘deftig’ was om weinig te eten, maar dat een leege maag even penibel was als een leege zak.

Maar ik lachte in me zelf, want niemand wist, dat moeder mij, voor ik wegging, een rood gehaakt beursje met een kwartje er in had meêgegeven, voor kerkcenten en postzegels. En van de wafels wist hij ook niets.

In oom's nabijheid hing een saaie gelijkmatigheid als in een kousenwinkel; hij sprak op dezelfde wijze als hij bad, bedaard, eentonig, binnenmondsch en licht mopperend. Hij lachte nooit, hij rookte niet, hij dronk niet, hij las niet, hij schreef quitanties.

Na tafel mocht ik in de kamer blijven totdat oom in den leuningstoel in slaap was gevallen. Voordat dit gebeurde, hield tante Netje soms een soort familie-revue. Van de nooit gekende grootouders, wier goedige portretten in de opkamer hingen, vertelde ze me haarfijn ‘dood en bekommernis’. Wat dit beteekende, begreep ik niet, want de verhalen van uitgebreide eetpartijen en de kersen zoo groot als een stuiter, en die gaaf als een kinderziel moesten zijn, en die uwees grootmoeder met haar eigen handen op de brandewijn zette, deden niet aan dood gaan of kommer denken.

Eens zei ze: - Wat lijkt het kind toch veel op uwées lievelingszuster’.

- Ja maar ze heeft de oogen van haar vader.

Intuitief voelde ik dat dit heel onaangenaam voor mij maar ook voor den oom moest zijn, er had afkeuring in zijn stem geklonken. Ik keek hem vast aan en dacht:

- Jij zegt u tegen me, maar ik durf jij en jou tegen jou te zeggen.

Ik voelde mij door die gelijkenis dicht bij mijn vereerden vader, superieur aan den saaien oom aan wien ik nooit een vraag stelde omdat hij me eens gezegd had dat een ezel meer vragen kan stellen dan een wijze beantwoorden kan. Alles wat ik wist, en dat leek me heel veel, had vader me geleerd, spelenderwijs, ook lezen en schrijven, op onze lange wandelingen of in den schaduwrijken tuin van ‘Trouw moet blijken’.

- Nou baas, zei tante Netje, - dat is ook niet waar. D'r oogen zijn als die van heeroom zaliger. Ziet uwée dat mooi ronde portret? Dat is de heeroom dien ik bedoel. Het is een miniatuur

in 't groot, ieder haar van zijn hoofd kan je tellen, vier puistjes heeft hij met respect op z'n wang, en als je er dicht bij staat zie je ook de pories.

- 't Is een stuk van groote waarde, de lijst met ècht goud verguld, als je haar verbrandt, behoudt je toch je waarde in goud, zei oom.

Dit leek me merkwaardig toe, hoewel onbegrijpelijk en onnoodig.

Maar ik wilde aan hem geen uitlegging vragen, later wel eens aan Griet of Geert.

- Maar wat heel kaseweel in dat portret is, ging tante Netje voort, - zoo iets als een bovenaardsch wonder, is, dat heeroom zaliger's oogen uwee altijd aankijken in welken hoek van de kamer uwee ook staat.

Hiervan dadelijk de proef nemen. Het was inderdaad zoo. Van achter zijn brillenglazen en van achter het bolle, ovale glas voor de schilderij, keek hij mij aan, waar ik ook stond. Zìjn oogen in de mijne, ook als ik vlug liep, volgden mij. Het was een wonder, maar onpleizierig. Want ik bedacht opeens dat ik wel eens onbeleefd was geweest als ik alleen in de kamer was en misschien erger nog, met m'n schoenen aan, van oom's slaapstoel, heel wild, op en af was gesprongen. Het was onpleizierig; zoo iets van God de Vader in een bloedverwant. Een wonder, dat grooter werd, des te langer ik er naar keek, onbegrijpelijk, vreeselijk, oogen die elkander aankeken, levende oogen, die niets zagen van wat dien man deed of bedoelde, en oogen van een doode, die alles zagen wat de levende deed. Mijn zwijgende rechter, nooit zou ik tegen dien heeroom ‘jij’ durven zeggen.

- Zijn er meer van die portretten hier in huis? vroeg ik met argwaan aan tante Netje.

- Nee, dit portret is een rariteit, een meesterwerk dat maar eens in de zooveel eeuwen gemaakt wordt, niet waar baas?

Maar de baas was ingeslapen en ik sloop naar Griet's bijkeukentje waar de theepot stond op een standaardje, versierd met vier dunne, witte tegeltjes, waarachter het vlammetje scheen en op welke tegeltjes schaatsenrijders op een vaart waren afgebeeld, en landschappen met heuveltjes en molentjes en een visscher aan een vaart, net als bij ons buiten: bekend, vertrouwd,

bemind. Maar toch zong ik dien avond het liedje van verlangen, want ik vreesde langs de openstaande opkamer te gaan en de oogen te ontmoeten van dien heeroom, wiens oogen ik geërfd had, en waarvoor ik angst had, omdat ik ze niet begrijpen kon.

III. Het plantje.

- Wat moeten we van avond eten? vroeg Griet 's morgens.
- Goudvisschen. Maar ik zei het zonder enthousiasme, hoewel ik erg veel van goudvisschen hield.

Goudvisschen waren worteltjes.

- Alleen goudvisschen?
- 't Kan me niet schelen, wat jij wilt Griet.
- Maar 't broertje maakt het veel beter, lieve kind, enne.... je mag gauw naar huis terug.
- Nog drie dagen Griet.... enne.... enne.... ik heb niet eens een pop bij me en er zijn hier geen plantjes.
- Nou wilde ik je wijzer hebben. Planten, meer dan plantjes.... boomen, de heele gracht langs.
- Ja maar die zie je niet....
- En de palmen in de woestijn op het plaatsje?
- Maar ik heb nooit een echten palm gezien.
- En den heiligen Antonius en den heiligen Jozef heb je die dan wel gezien?
- Nee.... en jij?
- Kind wat zeg je! De hemel beware er mij voor, 'k zou doodgaan van schrik.
- Waarom?
- Omdat het even goed de duivel zou kunnen zijn, die je in de gedaante van een heilige zou willen bekoren.
- Waarom?
- Omdat de wereld vol kwaad is en kwaaie menschen als ze dood zijn, ook nog kwaad willen doen.
- Weet je dat heel zeker?
- Vast en gewis.
- En goeie menschen die dood zijn?
- Die doen goed.
- Was heeroom van het portret in de opkamer een goed mensch?

- Kind wat een vraag, bijna een heilige, hij was een priester.
- Als heeroom gezien heeft dat we kwaad hebben gedaan, lacht hij dan om ons?
- Natuurlijk niet, uitlachen is gemeen, zoo iets doet hij niet, integendeel, hij helpt ons om beter te worden.
- Ook als we kwaad hebben gedaan zonder er bijna bij te denken?
- Maar dan is het geen kwaad.
- Maar geloof je dat we heelemaal zonder er bij te denken, kwaad kunnen doen? We denken er toch altijd een heel klein beetje bij.
- Ik zou bijna zeggen dat u zeurt.

De scheidspaal was gevallen.

.... - Griet, zou ik voor vijf centen een plantje kunnen koopen?
- Ja, op de markt, niet in een winkel.
- Is de markt ver weg? Zou ik er alleen naar toe kunnen gaan?
- Je weet toch wel dat je niet alleen op straat mag.
- Maar als het niet ver weg is en ik heel hard loop?
- Nee juffrouw Marie, u mag niet alleen de deur uitgaan.

Een andere scheidsmuur.

.... - Griet, moet Geert nog boodschappen doen?
- Ja.
- Lieve Griet, ik zou zoo erg graag een plantje hebben.
- Dan kan hij er wel een koopen.
- Nee Griet, want hij weet niet hoe ik het wil. Toe Griet, mag ik met hem meêgaan?
- Dat staat niet in het contract.
- Wat voor een contract?
- Och, wàt contract,.... meheer heeft wel gezegd dat u niet alleen op straat mag gaan, maar hij heeft niet gezegd, dat u ook niet met Geert mag gaan.
- Zie je wel, dus ik mag? O Griet, je bent zoo lief.
- En het geld?
- Dat heb ik! Vijf centen! Misschien wel met een potje? O Griet wat heerlijk, een plantje van mij en je zult zien wàt een mooie bloemen, misschien wel een roos!

Gedurende drie dagen is het plantje mijn grootste vreugde geweest.

Overdag zette ik het voor de woestijn die er leven door kreeg, 's nachts stond het op de plank in de bedsteê waar ik sliep. Al mijn zorgen waren voor het plantje, het gaf me veel te doen. Het was een bladplantje, en toen een nieuw blaadje zich begon te ontplooien, hoopte ik dat het een geel bloemetje zou zijn.

Het nieuwe blaadje was een teleurstelling, maar de hoop op een bloem, hield me drie dagen in spanning. Niet langer dan drie dagen, want toen kwam moeder zelf me halen.

We zaten in de goede kamer, de gordijnen waren omhoog, ik zag buiten honderde bladeren die zich bewogen; maar ik zag ze om alleen te denken en te verlangen naar onze eigen boomen; de groote menschen dronken port uit de fijne glazen en de zilveren koektrommels waren vol sprits en kletskoppen. Maar ik had geen honger. Ik zat tegenover moeder en keek haar als maar aan om haar weêr heelemaal te herkennen. Ik had graag haar kleine witte, handen willen pakken en knuffelen, maar moeder zat daar als een vreemde dame in het huis waar ze als kind gespeeld had, op visite. Ze had niet eens haar handschoenen uitgetrokken. Nu en dan keek ze me vermanend aan als ik met m'n stoel begon te wippen. We gingen gauw weg, omdat moeder ook nog naar de modiste wilde gaan om de winterhoeden te bestellen. Het plantje werd in een vloeipapiertje gepakt. Ik droeg het den heelen dag, het stond op m'n schoot in den trein en in het rijtuig dat ons naar huis reed. Ik bracht het dadelijk in den tuin en gaf het water.

Eenige dagen later vond ik het vergeten en verschrompeld in een zijlaantje.

Maar het medelijden met het plantje, dat mij in het vreemde huis zonder bloemen zooveel vreugde had gegeven, en dat ik in mijn eigen huis vol planten en bloemen, had laten streven, dagteekent eerst uit vele jaren later, toen ik, - armer of rijker geworden? - begon te begrijpen, dat bezit eerst gerechtvaardigd is, als de strijd om het behoud er van, gezuiverd wordt van eigenliefde.

Het witte schip door Jeanne Reyneke van Stuwe.

> '....En het schip zal wit zijn als een zomerwolk, wit als het schuim van de zee....'

Langzaam, en met gebogen hoofd naderde Robert zijn woning, en met een diepen zucht stak hij den huissleutel in het slot.

Ach, het zou met Anna wel weer hetzelfde zijn: koel en stroef, zooals altijd in de laatste weken, sinds....

O, dat zij toch maar niet kon vergeten, wat niet eens zoo erg was geweest: een flirt met een der vroolijke meisjes van zijn kantoor, een gezellig ding, waarmee hij gekheid had gemaakt, en, aan wie hij in stoeiend spel, ook wel eens een kus had ontroofd! Och, het beteekende niets: wanneer hij haar niet zag, dan dacht hij niet eens meer aan het kind.... maar Anna was eens, toevallig, onverwacht op zijn bureau gekomen, en had toen gezien, dat hij met de hand op den schouder van het meisje stond geleund, terwijl hij haar een brief dicteerde.

Thuis was er een vreeselijke scène geweest. Anna was wanhopig, zij kòn de verschrikkelijke teleurstelling niet te boven komen.... en hij had razenden spijt over zijn onbedacht gedrag, en ook veel medelijden met Anna, wier smart niet geveinsd was, maar echt en diep. De zaak was *hiermee* afgeloopen, dat hij het juffertje, onder het een of andere voorwendsel haar congé had gegeven, maar dit had Anna niet bevredigd: zij hield nu maar vol dat, àls hij het meisje niet

had ontslagen, hij stellig nog erger ontrouw met haar zou hebben gepleegd, en dat hij als hij niet toevallig door háár was ontdekt, wel veel verder zou zijn gegaan, ja, misschien wel van háár had willen scheiden, om met *dat* meisje te trouwen.

Of hij haar al bezwoer, dat hij zich vergiste, het hielp hem niet, zij had alle vertrouwen in hem verloren. Hij had betoogd en gepleit, al zijn overredingskracht gebruikt, haar om vergeving gesmeekt, maar Anna was onvermurwbaar. Hij werd radeloos, hij wist niet meer, wat hij moest zeggen of doen, en eindelijk, eindelijk had zij hem vergiffenis geschonken.

Vergiffenis, ja, maar in welken vorm. Met haar lippen, maar niet met haar hart. Uiterlijk was zij ‘gewoon’ tegen hem, tenminste in haar eigen oordeel. Zij gaf hem antwoord op zijn vragen, luisterde beleefd naar wat hij te vertellen had, en deed hem huishoudelijke mededeelingen. Maar alle zachtheid, alle hartelijkheid was uit haar omgang verdwenen; met haar strak gezicht, haar koele oogen, haar stroef gesloten mond hield zij hem steeds op een afstand. Hij snakte naar een herstel van de oude goede verhouding; het was geen leven voor een man, om, als hij thuis kwam van zijn werk, altijd een correcte maar ijskoude vrouw te vinden, die, ondanks haar ‘vergiffenis’, hem altijd een wrok bewaarde, die nooit meer argeloos vriendelijk tegen hem was, hem afgemeten begroette, in niets-van-hem innerlijk belang leek te stellen, en die zich, - tenminste zóó voelde hij het in zijn moedelooze oogenblikken, hoe langer hoe meer van hem scheen te vervreemden. Hoe er verandering in dezen onmogelijken toestand moest komen, hij wist het niet. In 't eerst had hij gehoopt, dat de tijd wel verzachting zou brengen.... maar 't was nu al weken en weken geleden, en van verbetering in haar stemming bespeurde hij niets. Bracht hij iets voor haar mee, dan zei ze plichtmatig: ‘O, aardig; dank je wel’; stelde hij haar een uitgang voor, dan antwoordde ze: ‘Goed’, zonder eenige blijdschap, zonder eenig enthousiasme. Ze was niet boos, ze huilde niet, zij deed hem geen verwijten meer, ze werd niet driftig, en maakte geen bittere zinspelingen.... en voor de buitenwereld, (zij waren dat stilzwijgend overeen gekomen) liet hun verhouding niets te wenschen over; waren zij in gezelschap, dan lachte en praatte

zij, en vermeed het niet, met hem te dansen; maar thuis.... dan schoof zich onmiddellijk weer het strakke masker voor haar gezicht, en behandelde zij hem, als ware hij in haar huis een ongewenschte vreemde.

Hij hield zich goed; lokte geen verklaringen uit, deed, alsof haar houding hem niet schelen kon; hij wist, dat zij het recht had, hem te laten boeten voor zijn ‘wangedrag’; maar soms werd hij er toch wel eens moedeloos of ongedurig onder, vooral omdat hij niet wist, hoe hij handelen moest, om haar innerlijk jegens hem te verzachten....

- Goedenmiddag, An! riep hij quasi opgewekt.

- Goedenmiddag, Robert.

Hij vertelde een paar dingen, die hij in de stad had gehoord. Zij bracht hem zijn port, en zette de sigaren en een aschbakje bij hem neer: precies alsof hij een visite was, die het aan niets mocht ontbreken. Ook later aan tafel zorgde zij, dat hij alles had, wat hij kon verlangen; zij verzuimde geen van de kleine handreikingen, die een vrouw over heeft voor haar man, maar in niets wat zij deed, voelde hij een innerlijke warmte, een hartelijke belangstelling, een vriendelijk medeleven.

- Willen we vanavond.... begon hij.

Doch zij viel hem aanstonds, afgemeten, in de rede:

't Is immers de avond van Papa.

- O, ja, zei hij, en slikte een zucht in.

Hij hield veel van zijn schoonvader, en deze van hem, en hij was graag in diens gezelschap; maar na een gezelligen avond met den jovialen ouden heer, viel de stilte en de kilte daarná hem nog onaangenamer op het lijf.

Enfin. Daar maar niet te veel van te voren aan denken. Hij zou anders waarachtig bij Papa zijn gewone vroolijkheid verliezen.... en Papa mocht niets vermoeden; Robert huiverde bij de gedachte alleen.

En Papa was dezen avond blijmoediger en vriendelijker dan ooit. En zelfs Anna lachte, - niet laatdunkend, maar frisch en natuurlijk, alsof zij zich na een zenuwcrisis aangenaam ontspannen voelde.

De oude heer glimlachte, in oolijke verstandhouding met zichzelf, en zei:

- Jongens, - hij noemde hen beiden altijd zóó, - ik heb een verrassing voor jullie.

- Een verrassing, Papa?

Ja. Anna is gauw jarig, en ik heb gedacht over een cadeau.

- Goeie lieverd, zei Anna, want haar vader's hartelijke gulheid stemde haar altijd tot innige dankbaarheid.

- Ja, maar wát moet ik geven? dacht ik. Ik heb Anna naar een verlanglijstje gevraagd. Ze wist niets op te noemen, zei ze. Nu, 't is waar, jullie hebt al vrijwel alles. En daarom heb ik iets anders bedacht, en waarvan ik zeker weet, dat 't jullie welkom zal zijn.

- En dat is, Papa?

- Ik ben nieuwsgierig! lachte Robert.

- Wat 't is?.... Dat zal ik jullie zeggen: 'n Hapag-reis naar Noorwegen.

- O, Papa, wat prachtig!

- Zalig! ontsnapte Anna.

Verheugd, dat zijn plan met zooveel geestdrift ontvangen werd, ging de oude heer het verder ontvouwen.

Hij haalde een prospectus voor den dag, en zei:

- De Oceana, 't prachtige witte schip van de Hamburg Amerika-lijn, vaart van Hamburg af, en blijft zestien dagen onderweg. Jij, Robert, moet dan maar 'n deel van je vacantie nemen. En grappig las hij de moeilijke namen vóór:

- Je vaart langs Norheimsund, Gudvangen, Aandalsnaes, Svartisen, Lyngseidet, Hammerfest, Noordkaap, Digermulen, Merok, Loen, Bergen, en dan weer naar Hamburg terug. 't Is voor jullie interessant, omdat je nog nooit in Noorwegen bent geweest. O, 't is er zoo mooi, kinderen, en zoo heel anders, dan alles, wat je, tot dusverre hebt gekend. De luxe vertrekken met slaapkamer, woonkamer en badkamer op 't C-dek zal ik maar niet voor jullie nemen; de cabines zijn zoo luchtig en comfortabel, dat dat niet noodig is....

Hij praatte voort, en Robert en Anna luisterden verrukt. Ze waren werkelijk even aan hun eigen zware, drukkende gedachten ontkomen. Doch toen de oude heer vertrokken was, en Robert in zijn luchtige blijdschap op Anna toetrad, keek zij hem weer even koud en afwerend aan. En voor de eerste maal ontsnapte hem een verwijtende klacht:

- Hè, Anna, verander nu niet dadelijk weer. Zooeven was je toch vroolijk en blij.

- Ja, zei ze gesmoord. Dat was ik ook. Maar nu opeens denk ik er aan, hoe gelukkig ik zou zijn geweest met deze reis, als.... er niets was gebeurd....

* * *

In trotsche pracht lag het slanke witte schip, de Oceana, gepavoiseerd als voor een feest, op het donkerblauwe, zondoorflitste, wiegelende water der Noordzee. De passagiers waren aan boord, de muziek speelde; het sein tot vertrek werd gegeven, en Anna staarde, de langzaam uit het gezicht verdwijnende kust na, met de vreemde gewaarwording, of zij er haar verdriet achter liet, om een betere, gelukkiger toekomst tegen te gaan....

Zij lag, met naast haar Robert, op een comfortabelen dekstoel uitgestrekt, en als zij haar oogen openhield, zag zij den hoogen hemel, waar goudwitte wolken het àl te helle pastelblauw temperden.... zag zij ver, ver over het bewegelijke, kleurwisselende water heen, en voelde zich ontvoerd worden aan, en als ontdaan worden van alle leed en zorg. En als zij haar oogen sloot, dan voelde zij zich opgenomen in een blijdere wereld, waar zij eindelijk bevrijd was van wrok en verdriet.... en het was haar, of haar ziel vermoeid was geworden, doodvermoeid door een te zwaren strijd.... maar nú zich daarvan herstelde in een algeheele, genadevolle rust....

Haar gejaagde gedachten ordenden zich, en werden redelijker, haar gekwelde zenuwen werden vrediger gestemd, en de aandrang tot schreien, die, omdat zij zich steeds wilde bedwingen, haar uiterlijk zoo hard en koud had gemaakt, liet van haar af, en veranderde in een zachten weemoed, die haar gezicht zooveel liever maakte, dat Robert spontaan haar hand greep, en vroeg:

- Hoe vind je 't hier, An? Is 't niet heerlijk?....

- 't Is hier weldadig, antwoordde zij, en trok haar hand niet terug.

* * *

Dien avond dansten zij samen in de ruime hall, met de escalier d'honneur en de galerij; en in deze smaakvolle omgeving, waar alle gezichten vergenoegd stonden, omdat alle aanwezigen den tocht medemaakten voor hun pleizier, waar beschaafd gelach weerklonk en vroolijke scherts, waar een geanimeerde stemming heerschte, en waar de man, dien zij liefhad, en ondanks alles was blijven liefhebben, allerlei attenties voor haar had, en zoo aandoenlijk dankbaar was voor een enkel aardig woord, een enkelen vriendelijken blik, voelde Anna zich anders worden van oogenblik tot oogenblik; toen zij soupeerden in de grillroom, die er met zijn houten betimmering en ingebouwde kasten uitzag, als een grillroom in een hôtel, en zij, niet minder dan Robert, van al het nieuwe en ongewone genoot, dacht zij, in groote verbazing: Ik was bang, dat ik nooit meer veranderen zou, dat ik voor goed van Bob was vervreemd. En toch, hoe gemakkelijk is het, om hem weer te behandelen als van ouds.... Zou het mogelijk wezen, dat.... niet hij.... maar ik mezelf.... heb ongelukkig gemaakt?

Dien nacht, in het wit-gelakte ledikant, dat onder het raampje stond, in de groote cabine, met de breede spiegelkast, de canapé en de vast-staande kleine tafel, en zij niet dadelijk slapen kon, zoo overvol als zij was, schoof zij de gordijntjes voor het kleine venster, die zij gesloten had, weer open, en keek naar buiten in den stillen, vredig-schoonen nacht.

Hoe klein bij deze weidsche pracht van maanlicht en sterren en golvende, eindelooze zee, was haar zoo lang gekoesterd verdriet; het scheen zich óp te lossen in de grootsche natuur.... en de rust, de rust alom doordrong als een zachte balsem haar afgemartelde ziel....

* * *

Haar vader had gezegd:

‘In het Noorden reizen is het vervullen van een heimwee, dat je niet eens wist te hebben gehad..... 't heimwee om 's heelemaal uit 't gewone leven wèg te zijn, om al 't banale en alledaagsche den rug toe te keeren.... In de wonderwereld van 't Noorden wordt dat verlangen naar rust volkomen bevredigd. In de fjorden heerscht een ‘Zondagsstilte’, in de ge-

weldige rotslandschappen van de Lofoden, in de grootsche eenzaamheid van de gletschers voel je al je menschelijke zorgen en bezwaren zoo onbeduidend, zoo gering.'

En zoo was het ook, duidelijk kon Anna het merken. Zij voelde zich als een zenuwzieke, die onder den invloed van zeelucht en zon en heilzame afleiding, allengs, vanzelf geneest. In de over twee dekken omhoog gebouwde eetzaal, waar men zoo gezellig aan aparte, kleine tafeltjes zat, genoot zij met gezonden eetlust van de heerlijke menu's, van 'zilverzalm' en 'roodbaars', van jonge groenten, van 'kalfsroulade' en 'Wachteln mit kirschen'; dronk zij 's morgens om tien uur haar bouillon, en genoot om vier uur 's middags haar thee met gebak; zij nam in vroolijken ijver deel aan de spelen op het sport-dek, het 'eierloopen', het 'touwtrekken', het schijfwerpen van het shuffleboard, het squash-tennis en het kegelen. En als een kind, zoo frisch van geest, maakte zij opgetogen de tochtjes mee, die te land werden gehouden: het rijden met de eigenaardige 'stolkjaerren' door het Naerödal, met den trein naar Bjorli; de bezichtiging van den gletscher bij Svartisen; het bezoek aan een Lappenkamp, waar al het vreemde van kleeding en huisraad haar ongemeen hield geboeid; de bestijging van de Noordkaap; met een auto van Merok naar Djupvand, waar de waterval loodrecht van de Zevenzusters-rotsen duizend meter naar omlaag stortte in bruisend schuim; met de bergbaan naar het schitterende uitzichtspunt Flöien; en de boot-vaart door het Noordfjord en langs de Scheren....

En op een morgen vond Robert, toen hij Anna zocht, haar in de schrijfkamer, waar zij aan een der dubbele schrijfbureau's bij de ramen zat.

Hij wilde, bescheiden, zich weer verwijderen; toen, met een lieven glimlach hield zij hem terug:

- Ik schrijf aan Papa, zei ze. Wil je lezen, wat ik schrijf?

En hij las, met van ontroering schemerende oogen, hoe zij haar vader vertelde, hoe onnoemelijk veel goed haar de reis had gedaan.. Niet alleen door het schoone en interessante, dat zij had genoten, maar ook vooral, Papa, door de algeheele verfrissching en zuivering, die mijn geest heeft ondergaan. En ik had dat noodig Papa; u hebt 't misschien niet gemerkt,

maar in den laatsten tijd was ik een beetje down en nerveus; 't was mijn eigen schuld, want ik had er geen reden voor, maar nu, Goddank, voor Robert, en voor mezelf vooral, ben ik weer tot inkeer gekomen.... en tot geluk.

Zij waren alleen in de kamer. Hij greep onstuimig haar handen, en drukte ze aan zijn hart, en: Anna, Anna, heb je me vergeven? riep hij, smeekte hij.

En met een zacht gebaar legde zij haar hoofd aan zijn schouder, en bekende hem:

- Ik had je al lang vergeven. Ik wist, dat ik je vergeven kon, omdat 't zoo erg niet was, wat je had misdreven. Maar ik was koppig, Bob, en heb je veel meer laten lijden dan je verdiende. En toch ben je altijd goed en geduldig gebleven. Deze reis, deze zalige reis, heeft me aan mezelf ontdekt, en heeft mij aan jou en jou aan mij terug gegeven..... Je herinnert je het verhaal van Aïno Kallas over Het witte schip? waarvan alle heil werd verwacht?.... *Dit* witte schip, waarop wij nu zijn, ‘dat wit is als een zomerwolk en wit als het schuim van de zee’ heeft mij, en ik ben er o, zoo dankbaar voor.... mijn geluk terug gebracht....

Vrouwen door Hélène Swarth.

I. Zwarte Magie.

Het beeldje is klaar! 't Gelijkt! Zij kán boetseeren!
   - Het voorhoofd hoog, van neus tot mond die groef -
   Met naalden fijn doorpriemd, naar haatbehoef,
De weeke was, die kan zich niet verweren.

   - Tot ze áanroep dood, wijl 't leven wordt te droef,
Gekromd van pijn, of naalden haar doorsperen,
In ijs en vuur, die slopend haar verteren,
   Om niet te kermen stil de lippen stroef!

Dan plechtig spreekt de vrouw bezweringswoorden
   En, magisch, vult het beeld met wraak en haat.
Wie lacht daar schril? Wie sist: - 'Lafhartig moorden'?
   In háar land wreekt elkéen wel kwaad met kwaad!
Waarom koos hij van twee, die hem bekoorden,
   Die andre vrouw - die traag zij sterven laat?

II. Trouw.

Met vrome vingren vlecht de weduwvrouw
Rond zijn portret een krans van klimopgroen.
Op 't kille glas dan trilt haar teedre zoen -
En 't mooie meisje in vroolijk lenteblauw,
Terwijl de bleeke weduw roemt zijn trouw,
Herdenkt hoe eens, in avondzwart plantsoen,
Hij háar omarmde en hoe zij, fier, hem toen
Verwees tot haar, die thans voor hem draagt rouw.

Een vogel floot, seringen geurden zoel.
Zijn lieve mond lokte als een Edenvrucht,
Doch zij bleef sterk -
En wijl mooi meisje zucht,
Verbergt de vrouw in 't kleedje blauw en koel
Haar smartgelaat, in waan van meegevoel,
Als droef een kind, dat naar een zusje vlucht.

III. Rouw.

Mild deelde ze uit de kleeding blij van kleuren,
Den gouden tooi, het bont, dat hij haar gaf.
- ‘Hij schonk u veel, doch niet zijn naam! Hoe laf!
Geen tranen waard!’ zei de één, haar op te beuren.
En de andre, streng: - ‘Uw zonde erlangt haar straf:
De Wreker God hem uit uw arm kwam scheuren.’
In weduwrouw blijft stil zij hem betreuren.
Dat hij haar haalt nu wacht ze, in deemoed, af.

Eenvoudig dorpskind, aan zijn hart gedreven
Door zuivre liefde, zonder hem hoe leven?
In 't kamerkijn, waar hij in d'arm haar sloot,
Droef hart vol dank: haar lief was trouw gebleven
En ál zijn vreugd mocht zij alleen hem geven,
Van 't leege leven gleed ze in Land van dood.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCLXXXVII.

Schaars haakte ik naar 't aardsch Warlen, want de Diepte is mij genoeg,
Die hoog mij hield in wijde Ellenden, en dan dreef me en kneedde
En voerde goedig-streng door elke streek des leeds mij mede
Sinds 't eerst moment, dat 'k rees hier en stil-sterk me en puur gedroeg.

Als Zielezeeman zag 'k voor me uit steeds, forsch mijn stoeren boeg
Gelaten wendend wen de bliksemflitsen plotsling sneden
Haast heel mijn vaartuig open, dat dan rustig met gereede
Kracht over verre blauwe Zee weer naar 't Onweetbre joeg.

Klein knaapje reeds zoo deed 'k, diep-fijn en goedig en tot heden
Ik steeds weer 't vreemde levensstormen kalm en wijs verdroeg.
Ik dreef door 't geen ik hoorde en zag mijn's steevgen Geestes Ploeg.

Lettend op elk, leef 'k werkend nog als altijd vroeger. Vrede
Nu voelend vaak van 't Eene, Al-Eeuwge, waar 'k op zweef als Breede
Die wist, zoodra hij wierd, maar had aan 't Weten niet genoeg.

DCLXXXVIII.

Gij, menschen, kent mij nauwlijks en zult geenszins gansch me ooit weten,
Maar 'k blijf tevreên met wat er uit mij stijgt, heel sterk, schaars gauw
En wat eerst lateren bevroeden kunnen als 't Gebouw,
't Breede van Kennismacht en Wilskracht, hoog-uit boven veeten

Der vele menschjes reikend. O, niet deert het me of 'k vergeten
Dan bij de menigt ben: 'k leef dan ver-wèg, die nu nog snauw
Op snauw steeds hoor, van half-onwezenlijken, die dof-rauw
Geen vers of mensch ooit wisten mooi te zien, Van knaap reeds, keten

En stalen stang voel 'k diep eens Wil's, die heft mij boven 't grauw
Herhalen door veel liên van 't zelfde onjuiste, dat gebeten
Mij dood zou hebben in mijn jeugd reeds: 'k Ben een koele en heete,

Onwrikbaar onder 't grijpen van der Leêgen klauw bij klauw
En dies heb 'k steeds mijn innerlijkste Krachten moeten meten
Met andren. Maar thans rustig 'k voortwerk, altijd nog in touw.

DCLXXXIX.

Och, eindloos voort te duren met mijn huidge Zelfheid.... 't Zou
Niet lief mij wezen. Stille Kracht mij weet 'k, Die gansch te voegen
Naar iemand aêrs zich nooit verstond. 'k Wierd haar bewust, toen sloegen
Onnoozlen haast me aan flarden, daar 'k hen niet vereerde. Ik bouw

Nog altijd rustig verder met dezelfde zuivre trouw
Aan wat mijn eigne, verste Inwezendheden òp mij droegen
Te doen. Dies werkte ik voelend streng steeds. Jong nog in den vroegen
Dagschemer van mijn Aanzijn, altijd peinzend, nimmer flauw

Noch hooploos-wild van binnen wordend, leefde ik in de koû
Van Holland, heel mijn Zelf reeds, in diep-geestlijk, vreemd-ver zwoegen
Opdat er in dees laatste helft mijns strevens rijzen zou

In Nederland's zoo vaak mij vreemde streken een gebouw
Voor àlle schrijvers, dus niet enkel voor mijn klein genoegen,
Voor welk's grondlegging vroeger reeds zoovelen gingen zwoegen.

DCXC.

Als knaapje liep 'k vlug voort eens door een taamlijk-drukke straat:
Daar vloog rad troepje op me af van jongens, die mij luid bespotten.
Zij wilden mij te lijf gaan, schreeuwend: ‘O, die bleeke, zotte.
‘Hij moet er aan!’ En diep-in wist 'k in 't eerst moment geen raad.

'k Was spierloos, kende 't vechten niet. Maar plots ontroerd-kordaat
Hief ik mijn kop, en keek hoog-strak. Dies, toen een diep-in vlotte
Wild grijpen me aan ging, zei een langre en minder psychisch-botte:
‘Och, laat dien jongen loopen, want wat deed hij jou voor kwaad?’

't Lijkt soms me, of 'k steeds mijn heele vroegre leven op te potten,
't Niet willend, heb gezeten, want sinds 'k wierd volwassen, laat
't Al zich door mij naar boven halen in volmaakte Maat

En 't weet nu, 't vroegre was Vóórspiegling van wat eens mijn lot en
Mijn eigen aard mij zouden brengen. Want zielsvage, zotte
Uitjouwers hebben staeg al wat ik deed en schreef gehaat.

DCXCI.

Hoog donker-wild opjublend zingt mijn Ziel steeds. Stil-gedegen
Als knaap reeds diep doorvoelde ik, loopend met gelaten facie
En later, vèr steeds ziende, raakte ik nooit in consternatie,
Volslagene, door wat weervoer mij. Te allen tij'n bleef wegen

- Want weinig wilde ik voor mijzelf - mijn Wijsheid 't allerzwaarst. Gelegen
Liet 'k me altijd aan al medemenschen liggen, ja met gratie
Hoor 'k veler woord en doen nog aan, ofschoon in plechtge staatsie -
Die vreemd me is - dwalen somtijds raar ze. Och, langzaam uitgestegen

Met heel mijn steevgen Geest thans boven 't Aanzijn, leef 'k genegen
Als vroeger, hun die 't zuiver meenen, dus niet kuipen. Lacy,
Heel kleinen willen slaan soms me in commissie, doch hun haat zie

'k Thans kalmpjes als den valen waan van hun onredbaar-leege
Dwaas-voelendheid, die niets begreep. Och, arme generatie,
Die wijl 'k zelf hoog-wijd streef, schimpt nijdigjes terneer-gezegen.

DCXCII.

Mijn diepste Ziel, die rees hier bij mijn wording, spon stil voort
Aan 't weefsel van mijn vredigst Inzijn, dat niets wil dan weten
Sinds de aleerste ure en dies vaak vroeg zichzelf, waarom gesmeten
Het wierd naar dit vreemd streekje, waar als bal aan eindloos koord

Het wiegde rustloos heen en weder. Och nu 'k heb gezien, gehoord
Tallooze goede en kwade levenden: de laatsten reten
Neen, wilden rijten mij van een, maar tòch nog ben 'k gezeten
Dezelfde als vroeger, doch diep-in veel wijzer, en geboord

Heb 'k met mijn staege Kracht door alles henen, stil-geschoord
Door 't gloeiend staal van mijn geheimen Wil, en ben 'k vergeten
Allen, die vroeger boos met schuimge monden naar mij beten.

Ik wierd door al die dwaasheên slechts te sterker aangespoord
En rustig langzaam-aan vergeet ik al die dwaze veeten,
Tot eindlijk 't Eindelooze heel mijn sterflijk Zijn versmoort.

DCXCIII.

Verzen te voelen is ondoenlijk voor wie aêrs niet heeft
Diep binnen-in als zijn koel-brave of vuig-gezinde Rede
Op wier steeds enge en eindige beslissingen gereden
Zijn Wil draaft om te loven of te laken. Vredig zweeft

Mijn Wil niet heen en weer, neen, uit Zijn's diepsten Ingrond weeft
Hij sterk zijn Zien en Voelen samen tot een diepe, breede
Weting, dat Zang van Zieners, sinds de alvroegste Tij'n tot heden
Zwiert als bewogen Adem, die 't Oneindge Zelf ontbeeft.

Ik heb, als werker, in mijn jeugd reeds, naar dat Zelf gestreefd.
O, 'k slaagde staêg door 't hoorend Voelen van Inwezendheden
Wier kracht mij, hoe men sloeg en slaat me ook, nimmermeer begeeft.

Als kind reeds heb ik stil al stormen van mijn Geest doorleden,
Dies simpel bleef 'k, breed-fier, schaars dorstend naar verganklijkheden
Alleen naar 't Eéne reik ik, waar mijn Diepte eens eeuwig leeft.

Verzen door Bert Nuver.

Mijn leven.

Zeilschip
- als glinsterend,
dubbelgevouwen
rechtopstaand blad -
in meer.
Wat er op gebeurt,
weet niemand.
Maar in het landschap
brengt het
even
teekening.

De dagen zijn als grotten,
waarin ik schuilend wacht -
Daarbuiten zijn de vlotten
van geluk, zooals ik mij die heb gedacht -

Ik weet het wel -
nu zit ik hier en rook mijn cigaretten,
rond om mij heen - mijn werk -
en rook - om mijn gedachten te verzetten,
om niet te denken aan dat, wat sterk
zich in mijn hart is komen zetten -
ik weet het wel -

Ik weet het wel -
er zullen in mijn leven dagen komen,
dat ik ook, om te vergeten, rook -
en dat dan ook mijn jonge droomen
zullen sterven zooals deze rook -
want mijn leven toch is droomen -
ik weet het wel -

Een feest van spiegels en verguldsels;
een slingeren om een as.
Een duizend keer vermenigvuldigd
illusiebeeld in glas.
Een - slaapwandelend - veilig dolen
met een lieve metgezel.

Een bonte, wilde mallemolen;
een enge caroussel.

Herfst in Holland.

De boomen kijken naar hun eigen blâren,
die te kleven liggen in een plas
en ze zien hun resten loof weerspieg'len,
bruin en zwart en rot en glad -
De weg glibbert als een zeeleeuw
glànzend naar de stad
en de lucht is grijs en grauwig,
zooals ze steeds in Holland was -

Vensters.

In het winderig vieze nachtweer
kwijlt de regen sidderend neer;
overstroomd en overspogen,
glinsterend van gesmeer,
zetten de huizen groote oogen
- blindgevliesd en dikbeloopen -
en verduren het schamelijk zeer -..

Horizon.

Het water ligt zoo glad,
de boomen staan zoo stil,
de hemel is zoo mat -
ik weet niet, wat ik wil,
maar wakker is het weten:
ik zal wel altijd zwerver blijven
en trachten te vergeten,
wat ik verlangd had eens te krijgen -

Jij bent vol ongesproken vragen -
jij bent vol ongezegd verdriet -
jij zult niet gauw gaan klagen,
omdat je zoo goed de wereld ziet!
Een man zou jij lief kunnen hebben
met een liefde, die alles vergeet -
die vloeden zou - en nooit meer ebben -
je zou je òfferen -; ik wéét!

Achter de betraande ramen
heb ik, meisje, zoo aan jou gedacht -
Hoe wij elkander tegenkwamen
in dit leven - onverwacht -
De regen legde teere aderen
en blanke droppels tegen 't glas -..
Voor mijn oogen zag 'k de ruiten naderen -
stéédsgrooter, de betraanden. - Het was...
of jij het was -..

Ik ben de aarde
jij de hemel
we overwinnen steeds elkaar -
's Nachts drijven langs de luchten
mijn zwarte afgezanten
en spellen een gevaar -
Overdag zijn het jouw warmten
die het donkere doen vervluchten
als een boozen toovenaar -

Zelfs ook wanneer je stunt'lig zwakke handen
een glas eens zullen scherven
en sissende champagne je reinheid zal bederven
en in je oogen iets zal branden,
dat niet van jou is, maar begeerd zal worden -
en zwaar je hoofd zal buigen
en iemand jou zal streelen en zacht zal overtuigen,
dat je nu naar huis gebracht moet worden -
en jij zult opstaan met vermoeide beenen
en aan je ooren glinsterende steenen
als langgerekte tranen zullen weenen
en jij toch tegen hem zult lachen,
terwijl er niet-te-noemen-dingen wachten -
zelfs dan zal ik jou heilig meenen -..

Pauweveeren.

In 't slanke vaasje bij den haard
stond langen tijd een pauweveer,
door mij als kostbaarheid bewaard -
ze staat er nu niet meer;
want de glansen werden vaal
en het schachtje was geknakt;
het is misschien wat al te vaak
bij 't stoffen aangepakt -
Een wilde ruiker staat er nu
van veeren, waaierbreed gespreid;
als 't muurvlak van een avenue
in fonk'lende veelkleurigheid
en als een middernacht'lijk feest
met maskers, wijn en serpentien,
met dans en stijgende ballonnen:
- visiôenen, die ik krijg te zien
van 't leven, pas begonnen,
dat niet meer 't bréken vreest! -

Martien Beversluis door Willem Kloos.

(De Bellenblazer. Martien Beversluis. Band- en boekversiering van Nans Amesz N.V.H. ten Brink's Uitgeversmaatschappij, Arnhem.)

Wie echte poëzie, dus b.v. ook deze van Martien Beversluis, wezenlijk wenscht te genieten, moet, vóór al het andere, er diepernstig naar gaan trachten om volmaaktlijk-onbevangen naief-diep duikend den onbewusten Achtergrond van zijn persoonlijke Algeheelheid, dus zijn puurst-innerlijkst, als hyper-psychisch Wezen, dat voortdurend buitenom want veel dieper dan zijn vele hem aangewaaide of kunstmatig bijgebrachte aardsche meeningen welke menigmaal vergissingen zijn, leven blijft en zweven, binnen in zich op te zoeken, en dan als men het eindelijk heeft benaderd want helder is gewaargeworden, het met zijn allerfijnsten, diep-sterksten Wil, vast te houden, zoolang als het lezen dier gedichten en zijn daarop volgend oordeelen duurt.

En waarom ik dit hier zeg, of, juister, nadrukkelijk verzeker? Och, eenvoudig om alle recensenten, die niet volkomen van natuurlijk dus fijn en zuiver met hen zelf meegeboren aanvoelingsvermogen voor de Poëzie ontbloot zijn (de rest die in subjektieve stemming haastigjes een stuk of wat hatelijke volzinnen neerkrassen, tellen bij de doorwrochte kenners der Dichtkunst, en dus ook bij het nageslacht niet mee) om deze goedgemutste probeerders, herhaal ik, terug te houden van overijlde beslissingen, die den subtieler voelenden, echt-psychischen proevers van Poëzie, en natuurlijk ook, in verband daarmede, van de Totaliteit der

menschlijke ziel, niets anders kunnen lijken als praatlustigheidjes, waar geen enkele lezende sterveling baat bij vindt.

Ik zelf ben, als in doorsneê weinig-pratende, want voortdurend diep-in levende motorisch-geestlijk-gevoelige en reeds destijds - over het geheel - schrandere, want intellektueel-denkende knaap van 17, 18 jaren, die altijd wist, wat hij wezenlijk inwendig wilde, uit mijzelf begonnen, om met mijn toen geestelijk-eenzaam levende Diepte alle verzen, die ik onder oogen kreeg, en dan niet onmiddellijk mooi-vond, en ook soms nog niet volkomen begreep, nogmaals, ja vaak voor de derde en vierde maal veel nauwlettender dan den eersten keer, dus er steeds verder in doordringend, te lezen.

Doch, dat deed ik in dien tijd - ik ging nog op de Hoogere Burgerschool - natuurlijk volstrekt niet met de bedoeling ze te gaan beoordeelen, want daarvoor was ik van klein kind reeds een veel te goedmoedig-bescheiden en over alles wat ik hoorde of las, kalm mijmren blijvend temperament geweest, en dat bleef ik zelfs dan, als de hevige indrukken, die ik van al het door mij waargenomene of aan mij meegedeelde ontving, vierkant tegenstrijdig waren met heel veel van wat mij door mijn eigene altijd spontaanbezige Psyche zachtjes was ingefluisterd, dat wáár heeten moest. Ik bezat reeds, toen ik nog een kind was, als lid der in vele takken verdeelde kalme familie Kloos, een groote mate van natuurlijke zelfbeheersching, al blijft aan den anderen kant, door de gedeeltelijk-fransche afstamming mijner een jaar na mijn geboorte overledene teêr-constitutioneele moeder, mijn binnenste Diepte, ook thans nog, fijn-sterk emotioneel, ja soms wild hartstochtlijk bewogen en door die harmonische vermenging van twee bloedsoorten vermocht ik de dichter te worden, en tegelijkertijd de kritikus, in de eerste plaats van mijzelf, die ik altijd heb mogen zijn. Mijn heele Wezendheid trilt steeds, maar blijft tegelijkertijd vast en sterk als staal.

En dus reeds toenmaals, als ik verzen las, waar ik weerzinnig door hun koel-korrekte onnoozelheid geworden, mij door afgestooten voelde, ging ik geenszins, om het zoo eens uit te drukken, hen inwendig vloeken en verwerpen, neen, ik waagde geen haastig-emotioneele uitspraak over hun waarde of onwaarde, want ik wou, zooals ik dat ook thans nog bij alles doen blijf,

eerst met het meer zakelijk te noemen deel mijner hersens volkomen leeren verstaan wat de dichter bedoeld had, of, nóg juister, wat er wezenlijk stond. Immers, als ver boven-uit mijn eigenst spontaan en warm-puur meevoelen met alles, wat mij gelukkig mijn heele leven door is bijgebleven, ben ik in alle omstandigheden van elke periode mijns Aanzijns, en veelal met volledig succes, bestuurd kunnen blijven worden door mijn vredig-subtiele Rede, die zich eenmaal, toen ik de helft van mijn tegenwoordigen leeftijd had bereikt, in haar zuiveren want altijd goedwillenden omgang met mijn toenmalige medeliteratoren, wel eens droge knollen voor citroenen heeft laten verkoopen (zoodat ik dan, als ik dat merkte, voor een kort poosje inwendig woest ging worden), maar zich dit omtrent verzen - ik ben nu eenmaal van diep-uit voor de Dichtkunst en haar bevordering geboren - nog nooit heeft laten doen. En daarom kan ik ook thans nog soms zachtjes glimlachen over onbegaafde en slechts weinig-geestlijke lieden, die zich zonder ooit aan dichtkunst te hebben kunnen of willen doen, toch maar fel-nijdigjes alsof zij het vak van Willem Kloos veel beter dan hijzelf verstonden, over getrouwe scheppers en arbeiders babbelen als voor het vaderland weg.

De Dichtkunst - dit vergeet men veel te vaak - is evenzeer als de kritiek op gedichten of van wat zich als zoodanig komt aandienen een zeer degelijke want hoog-ernstige psychisch-intelligente bezigheid, wier goede volbrenging volstrekt niet gemakkelijker valt dan de innerlijke bemoeienis met eenig ander, diep reikend psychisch vak, b.v. met de waarachtige Philosophie.

* * *

Ja, zeg ik, reeds toen ik als nog heel jeugdige en mijn mij half-vijandige huislijke omgeving kalm verdurende bleeke en schrale boy, verzen kwam te lezen, die ik destijds millioenmaal méér dan ze ooit verdiend hebben, zag geprezen in de daaglijksche bladen (hun makers werden wel eens evenknieën van de onsterfelijke zeventiende-eeuwers genoemd, ofschoon zij in mijn eigene, flinklevende diepste Wezendheid geen enklen anderen indruk konden nalaten, als dat zij goedbedoelde mededeelingen, in technisch-korrekt gebouwde maar innerlijk weinig levensvolle vers-regels

of ten andere van schijnbaar-geestdriftige, maar in waarheid slechts deftig-opgewonden voortglijdende en met niet altijd echte verbeelding voorziene welsprekendheidjes gaven) bleef ik, al merkte ik een enklen keer een neiging in mij rijzen, om mij met innerlijk-ziende kracht tegen die niet zeer belangwekkende rijm-proeven te verzetten, er over het geheel berustend aan denken: ik voelde spontaan diep-in, dat ik in het leven betere, want wijzere dingen te doen zou krijgen, dan fatsoenlijke voorgangers te plagen, die toch wel na eenige jaren zouden vergaan, en dan niet meer zoo zonder reden in de lucht zouden blijven gestoken worden, als ze dat toen in mijn jongensjaren werden gedaan.

Ja, door mijn heelen studenten-tijd heen, dus van September 1879 tot Juni 1884, toen ik litt. hum. cand. was geworden en het mij in dien langen tijd slechts een paar malen na heel veel moeite gelukt was, een vers of een onschuldig prozastukje ergens geplaatst te krijgen ('t zijn dezelfde als die sommige nu zoo bovenmate ‘prachtig’ vinden, maar de periodieken dier dagen noemden die verzen van mij ‘charades’, en die prozastukjes, waar geen enkel kwaad woord in voorkwam, veel te fel), in die vroegere jaren, zeg ik, schreef ik slechts weinig, heel weinig, omdat ik het toch niet geplaatst krijgen kon. En bovendien had ik aan mijn vele studiën vrijwel genoeg. Ik zat destijds als rustig-melancholisch student in de oude letteren, in mijn schraal-eenvoudge woon- en slaap- en studeerkamer op een derde verdieping nu eens hier, en dan weer daar in ‘De Pijp’ te studeeren in de Grieksche en Latijnsche letteren voor mijn examen en in de Nieuwere voor mijn pleizier, zonder dat ik er op durfde hopen, dat ik nog eenmaal een schrijver van eenige vermaardheid worden zou. Ik ben gelukkig altijd, van in de verdrukking levend klein kind reeds, een zichzelf volkomen in eigen macht houdend mensch kunnen wezen, die aan zijn buitenkant eer stoïcijnsch dan levendig doet, en ik ben dus ook later zoowel in mijn schrijven als in den omgang met mijn vrienden of kennissen (in mij zelf bleef ik altijd gelaten psychisch-hartstochtlijk) een vriendlijk-bedaard, dus nooit opgewonden doend of sprekend mensch geweest. En dat kwam mij - mijn heele letterkundige leven door - ook te pas in mijn beoefening der kritiek. Ja, ik bedwong altijd volkomen de geestlijke verontwaardiging, die ik als onafgebroken psychisch bezig zijnd,

maar natuurlijk nog niet altijd zóó als thans alles vreedzaam zien blijvend diep-geestlijk hartstochtlijk jongmensch, in mij voelde rijzen onder het lezen der niet veel zielsdiepte bergende kerkelijke rijmoefeningen van het vorige geslacht. Doch ik wilde alleen datgene in mijn kritieken op het papier brengen, wat later als het heele Nederlandsche letterkundige leven op een hooger plan zou zijn komen te staan, nog, al was het ook zelf nog niet veel zaaks, toch als vèr-ziend en volkomen juist, dus als van wezenlijk historisch belang erkend kunnen worden zou.

En daarom slechts in uiterst zeldzame gevallen, ook toen de N.G. eindelijk was opgericht geworden en ik dus meer macht had gekregen, om te zeggen wat in mij opkwam, ben ik, b.v. in het nog aan sommige ouderen door mijn recensie der zoo geheetene ‘Canzonen’ bekend geblevene van den nu reeds eindloos lang uit de gedachten van allen verdwenenen Mr. Joan Bohl, wel volstrekt niet over de schreef der behoorlijkheid gegaan - als men mijn schertsende, preciese studie tenminste vergelijkt met het kort-affe onnoozele er op loshakken van een paar huidigen op de meest serieus te nemen dichters en auteurs van het tegenwoordige geslacht - maar ik zette toch, omdat mijn diepste Psyche mij toeriep dat ik dit doen moest, dien zonderlingen, want niet tot de literatuur behoorenden willer, luchtig-stevig maar precies-juist argumenteerend op het plaatsje waar hij behoorde, de Vergetelheid, ondanks dat hij door de groote pers dier dagen in de lucht werd gestoken als een eminent, haast aan Dante's schouders reikend genie. Een klein deel der huidige persmenschen hier te lande trouwens (den beteren niet te na gesproken), die niet zoozeer letterkundig ingenium en ook geen voldoende kennis bezitten, en dus nooit Poëzie, die zij onder oogen krijgen, met eerlijke diep-in psychische bevroeding vermogen te lezen, heeft het maar al te dikwijls als zij haastig met de pen over de pas verschenen verzen gaan babbelen, bij het verkeerde eind, evenals dat vroeger nu vijftig jaar geleden, reeds het geval is geweest. De Nieuwe Gids b.v., naar wien later een heele periode onzer letterkundige geschiedenis genoemd is gaan worden, werd, toen hij voor het eerst begon op te komen, door de toenmalige veelal anonieme ‘voorlichters’ van het publiek, al schreven wij ook destijds reeds heel bezadigd, of tenminste als geestdriftige jongelieden zoo rustig

mogelijk, ‘brutaal’ en ‘talentloos’ genoemd. En mijn eigene nu algemeen-bekende Inleiding tot Jacques Perk, die mijn eerste principieele letterkundige studie was, aan welke ik drie maanden lang met mijn kalme denkkracht en preciese aesthetische zorg had geärbeid, was toen vier jaren vroeger, nadat de Mathilde voor het eerst als boekwerk was verschenen, in tegenstelling met die verzen, die men nu ging prijzen, terwijl zij, toen de levende Perk er soms een stuk of wat ergens geplaatst kreeg, waren gehoond, ja geparodiëerd, een onduidelijk en niets beteekenend stuk proza genoemd.

Ja, het destijds, dus een halve eeuw geleden, nog allerstevigst op zijn beenen staande Amsterdamsche Handelsblad ontzag zich zelfs niet, om te laten drukken dat zoo'n nietszeggend praatje maar liever uit den bundel had weggelaten moeten zijn. Want men voelde zich daar blijkbaar nog eenigermate geprikkeld door een verstandig schertsend stukje, dat ik in innerlijke jonglingsverontwaardiging over een ongerechtvaardigden aanval door den toenmaligen hoofdredakteur op het voor dien tijd zeer bijzondere dichtstuk van Marcellus Emants ‘Lilith’ in den Nederlandschen Spectator had mogen schrijven en dat later in de Veertien Jaar Literatuurgeschiedenis natuurlijk telkens wordt herdrukt.

Nu ik door al mijn thans reeds half-eeuwsche uiterlijke en innerlijke levensmoeilijkheden heen, toch mijn tegenwoordigen, tamelijk-aanzienlijken, maar nog altijd gelukkig zich jeugdig en gezond voelenden leeftijd heb mogen bereiken - ik leefde als redelijk Wezen in niets boven mijn kracht - en dus nog in staat blijf om, zooals ik dit altijd heb gedaan, indien mijn uiterlijke omstandigheden tenminste niet door andere menschen al te ongunstig waren geworden, den heelen dag studeerend en als ik mij bezield, dus waarachtig van diep-uit daartoe gedrongen kan voelen, óók dichtend en na veel psychisch nadenken ook beschouwend schrijvend te zijn, nu voel ik mij mijn diepste Wezendheid wel eens plotsling afvragen: ‘Zou het niet praktischer voor mij zijn geweest, indien ik eenigszins anders had pogen te worden, als mijn eigen logische innerlijke Diepte mij nog steeds beveelt te zijn?’ Maar dan hoor ik altijd mijn innerlijke Wezendheid, op welke ik steeds wijslijk vertrouwde, mij vriendlijk-zachtjes toeroepen: ‘Dat had nooit kunnen noch mogen gebeuren, want

wij, de sterke Instandhouders, krachtens de Macht van een ander nóg dieper en eeuwiger Inzijn, van uw reeds in uw kinderjaren broos-lijkend, maar zich dan toch weer telkens als vernieuwd verheffend want door en door gezond dus innerlijk-stevig lichaam, zoowel als van uw in iedere periode, hooger en wijder gegroeiden Geest, zijn uw aleenige Bevelhebbers, en gij hebt dus te vertrouwen op ons, die de steeds in u levende goeden zijn en u alles hebben geïnspireerd. Gij, Mensch, zijt Ons gebleken, met uw aardsche helft niet zelf-willend voor uw eigen genoegen te wezen, en dus zullen Wij u vast blijven houden, en u niet verlaten, totdat uw lichaamlijke verschijning, van zelf, door haar hoogen ouderdom, in elkander zijgt.'

En wat ik op deze kalme manier mijn Inwezendheid hoe langer hoe duidelijker van dat ik een kleine knaap was, tegen mij hoor zeggen, zoo dikwijls als ik in moeilijkheden verkeer, is geen malle verwaandheid - pedant heb ik nooit tegen iemand, wien ook, gedaan - mijn innerlijkste zelfrespekt verbiedt mij dat steeds - doch de zuivere waarheid over mijzelf van welke iedereen kan getuigen, die mij persoonlijk goed kent. En hoevele jaren, sinds mijn twintigste, ik altijd door letterkundig gearbeid moge hebben en hoe vele verdere jaren ik ook misschien, met mijn nog altijd donkeren kop, en mijn gelukkig gezond gestel ook nog vóór mij meen te hebben - ik blijf in deze vreemde wereld, waar altijd alles moet wisselen, diskreet getrouw als altijd vroeger, aan mijn allerbinnenste onbewuste of Bovenbewuste Wezendheid, die mij van kleinen jongen reeds begeleidde, en mij de kracht geeft en de liefde om alles te doen en te doorstaan en te volharden tot mijn allerlaatst moment in datgene waartoe ik bevoegd ben, omdat ik mijn heele Zijndheid onbewust er aan wijdde, van het eerste moment, dat ik mijn psychische Eigenheid gewaar begon te worden, en toen er rustig in afdaalde om haar beter te leeren verstaan. En zoo werd ik langzamerhand op kalm-gedegene, telkens weer mijn innerlijkste Psyche fijn-onderzoekende wijze (een onderzoek, waarmee ik reeds als knaap begon) een zichzelf kennende, want doorgrondende Psychische Entiteit, die den tegenstand wekte van allen, die dat niet konden of wenschten te zien, en dus maar met hun woorden, ja soms zelfs met gruwlijke daden, als destijds invloedrijken, op mij los gingen slaan, alsof ik niet

alleen als auteur, maar ook als mensch de allerminste was van alle anderen en dus niets anders verdiende als den algeheelen literairen en menschlijken ondergang, terwijl ik toch nooit iets anders gedaan had, als geheel en al mij zelf te blijven, en steeds zoo ijvrig mogelijk te arbeiden met de zielsgaven, die de Natuur mij meegegeven heeft.

En die mij, als uit de Metapsychische Wezendheid, toegevloeide zielsgaven, over welke ik anders nimmer spreek, en op welke ik mij, ook in mijzelf niet, nooit verhief, omdat zij voor mij, sinds mijn jeugdjaren, even gewoon zijn als mijn lichamelijke rustige opgewektheid en mijn gelukkig nog altijd even kalm-kordaat gebleven wandelstap, zijn mij gelukkig, ook op mijn tegenwoordigen leeftijd, in staat blijven stellen mijn levenstaak voort te zetten in dit kurieuze aardsche schouwspel, en ga ik dus nu ook weer den indruk weder geven, dien mijn Binnenste onderging bij de lezing van bovengenoemden dichtbundel van Martien Beversluis.

* * *

De Ziel van dezen Dichter, want een waarachtig, immers van uit zijn eigene zingende psychische Diepte schrijven willende bleek hij mij te wezen - m.a.w. het allerverste intiemste Binnenste van dezen Jongere is niet in de eerste plaats een zich tot plastische en muzikale vormen concentreerende Entiteit, als wel veeleer een aangename, want wijd-stil bewogene, die zich veelal gelaten-harmonisch gaan laat op de vredige golving dus den maatgang van zijn geest. Hij is een voelend mensch, en van tijd tot tijd stijgt dus dat voelen een beetje nadrukkelijker in hem op, maar diep-hartstochtlijk, dus als aan zijn daaglijksch menschzijn plots geheel ontvoerd, lijkt hij mij, in deze gedichten tenminste, niet te wezen. Maar ik mag hem toch wel, omdat hij zuiver is en echt.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XVII.

‘Wij willen niet!’

In een zeer ‘sprekend’ omslag met kruk en zwaard en doodskop en slang, waar bovenuit triomfantelijk een vredesduif rijst, deed Henriëtte Roland Holst bij W.L. en J. Brusse te Rotterdam een anti-oorlogsspel verschijnen, getiteld: Wij willen niet!....

It is never too late to mend. En daarom zijn wij dankbaar, dat eindelijk en te langen leste uit het socialistische kamp een kreet *tegen* den oorlog klinkt!

Alleen vragen wij ons af in verwondering en diepen spijt:

Waarom heeft die kreet niet geklonken in het jaar 1914, toen de grootste ramp, die Europa ooit geteisterd heeft, *voorkomen* had kunnen worden, als *alle* socialisten als uit één mond zouden hebben geroepen: *Wij willen niet?*

Hoe zou de oorlog mogelijk zijn geweest, (ondanks kapitalisme en militairisme en imperialisme en alle andere ismen, die er de schuld van krijgen) als de vier millioen socialisten in Duitschland, de dertien millioen socialisten in geheel Europa *geweigerd* hadden deel te nemen aan de slachting hunner broeders over de grenzen, (wat zij hadden moeten doen, als hun leuzen méér dan frasen waren geweest!) inplaats van, bij den eersten oorlogsschal hun roode vaandels te verbranden, en op te trekken onder de nationale vlag? Iedereen, die mèt mij de waarheid wil zien en zeggen, zal moeten erkennen: de socialisten hadden het in hun macht, den oorlog te beletten, en zij hebben het niet gedaan. Met de grootste koelbloedigheid hebben zij hun leuzen verloochend, hebben zij, bij liters vol, het hun in lied en woord en geschrift zoo dierbare broederbloed vergoten, hebben zij de wapens durven opheffen tegen

hun genooten, hebben zij hun ‘kameraden’ tot dood en verminking, vergiftiging en ellende gedoemd.

Wij willen niet! had de hartstochtelijke kreet moeten zijn der dicht aaneengesloten, onwrikbare socialistische gelederen, men kan ons niet dwingen tot broedermoord! *Wij willen niet!*

En had mevrouw Roland Holst óók niet beter gedaan, achttien jaar geleden met haar anti-oorlogs-propaganda voor den dag te komen?.... had zij niet moeten werken met lezing, voordracht en geschrift *voor den vrede?* Had zij niet als een vredesapostel door de landen moeten trekken, om te waarschuwen, de menschen tot rede te brengen; om te betoogen, te bidden; om te overtuigen dat oorlog tot ondergang leidt, had zij de boodschap van liefde en vrede niet moeten verkondigen, had zij de Internationale niet moeten ómzetten van woord tot daad, had zij haar brandendste kracht, haar hartstochtelijkste energie niet in dienst moeten stellen van de vredesidee?....

Henriëtte Roland Holst heeft dat *niet* gedaan. Zij liet de vreeselijke ramp over Europa komen, zèlf met haar medestanders weggekropen achter het schutsel, dat ‘kapitalisme’ den oorlog heeft gewild. En als dit zoo ware? als allerlei ismen de oorzaak zijn geweest van den oorlog, had het dan niet in de lijn der socialisten gelegen den kwaden wil dier ismen te stuiten, was het dan niet hun plicht geweest, om sterk en schouder aan schouder te staan, en als uit één mond te roepen:

Wij willen niet!

Doch daar opeens komt de ijverige, zich met alle sociale gebeurlijkheden bemoeiende Henriëtte ook met een anti-oorlogsspel aan!

We zijn verrast, het kan niet worden ontkend. Ten zeerste verrast. Vooral omdat in dit werk zulke prachtige woorden voorkomen, waar ieder weldenkende het mee eens moet zijn! maar die uit den mond van mevrouw Henriëtte Roland Holst eenige verwondering wekken, omdat zij, in vroegeren tijd wel eens heel anders gesproken heeft! Blz. 39 bijvoorbeeld. Daar lezen wij:

> Geen geweld, kameraden, geweld is niet ons wapen.
> Wij hebben onze zaak op den geest gesteld
> Van trouw aan elkaar en liefde tot menschen.

Mooi, nietwaar? Zeer schoon van uitdrukking en bedoeling. Maar.... wie herinnert zich niet het beruchte kaaiwerkersoproer, toen de thans zoo vredelievend gezinde dame, die zich wars toont van geweld, tegen de kaaiwerkers, wijzende op de soldaten, overspannen: Schiet er op! schiet er op! heeft geschreeuwd? niet voelende de schromelijke inconsequentie van haar opruiing, immers: de soldaten waren even goed de *broeders* van de kaaiwerkers, als andersom!

In dit spel klinkt, god zij gedankt, een andere, vrij wat weldadiger toon. Daar lezen wij, (blz. 40):

> Leve de soldaten.... Ze zijn onze broeders....

En wie is het geweest, die den zonderling-wreedaardigen eisch stelde, dat, in den strijd tegen de bourgeoisie *het proletariaat bewapend moest zijn?* Immers, in een gevecht van ongewapenden man tegen man moeten de niet spiersterk geoefende bourgeois het toch wel tegen de bicepsen van het proletariaat afleggen. Doch neen, die krachtige arbeiders moeten nog gewapend zijn!!

God zij gedankt. Mevrouw Henriëtte is tot inkeer gekomen van haar euvelen wil. Thans zegt zij, bij monde van Marianne: Geen geweld, kameraden! en roepen stemmen: Wij willen toch allen den vrede. En hoopvol lezen wij op blz. 16:

> .....wanneer jullie allen den vrede wilt,
> Dan behoeft niemand van jullie den oorlog te vreezen.

en op blz. 33:

> Oorlog bestrijdt men alleen door menschen te leeren, hem niet te willen.

en vooral dit behartigingswaardige:

> *Als alle arbeiders elkaar goed vasthouden over de geheele aarde, Dan is het vrede.*

Zeer juist. Uitstekend gezegd, en uitermate doeltreffend, wanneer dit maar niet enkel een frase is....

Frases, helaas, treffen we toch nog aan, aan dit, in opzet en van intentie zoo goede werk. Wie moet niet lachen, als hij leest: ‘dat het proletariaat bij levenden lijve verrot’, dat zij ‘slaven’ zijn,

dat ‘nachtwerk’, de menschen ‘kapot’ maakt, dat de loonen, door de ‘meesters’ telkens ‘omlaag zijn geschroefd’!! Alsof de door de vakbonden ‘telkens *omhoog* geschroefde loonen’ niet de oorzaak zijn van minstens de helft der werkloosheid! alsof de arbeider heden ten dage niet drie en viermaal zooveel verdient als de intellectueel! (En het doet goed uit den mond eener socialiste een kleinen *sneer* te hooren tegen de ‘vakvereenigingsbestuurders’, die ‘inbreuk tegen de discipline niet dulden’!)

Hoe het zij, door dit nieuwe werk van de vroeger zoo militante strijdster speuren ook *wij* iets van morgenrood.

‘Alle bloed is broederbloed....’ ‘Niet schieten, niet schieten, broeders....’ en, als het volgende waarachtig gemeend is, mogen wij gegronde hoop koesteren voor de toekomst:

Wij mogen enkel aan den vrede denken,
Enkel aan vrede door 't socialisme.

Zoo zij het!....
JEANNE REYNEKE VAN STUWE.

Een paedagoog.

De Wereldbibliotheek, die al zoo vaak goedkoope, keurig uitgegeven boeken het licht deed zien, heeft onlangs het letterlievend publiek verrast met een aantal nieuwe uitgaafjes, aardig van formaat, stevig gekartonneerd, uistekend van druk, zeer verscheiden van inhoud en passend geïllustreerd.

Een der aantrekkelijkste nummers uit deze serie is stellig: *Een paedagoog* door Nico van Suchtelen, met een zeer eenvoudig gegeven, dat evenwel verteld is met zulk een fijnen realiteitszin, zulk een kostelijken humor, dat men er graag elke spannender intrige voor geeft.

Wel. Het is een vader, en het is een kleine jongen, en het is het verslag, hoe, en met welke middelen het zoontje de opvoedkundige voornemens van den vader-paedagoog finaal versloeg.

Er is een zusje gekomen, en één enkelen nacht zal ‘Bapa’ de zorg voor het tweejarig ventje op zich nemen, om hem ‘het verwennen van altijd bij zijn moeder in bed te liggen’, voor goed af te leeren.

De vader voelt zich boordevol kracht en energie. Hij zal *niet* toegeven, hoezeer de kleine jongen ook dreint en drenst en zanikt en schreeuwt. Van moeheid zal het kind wel vanzelf bedaren, en bovendien: door het gillen en brullen van jeugdige klanten worden hun longen geoefend, nietwaar?

Ach, hemel. De natuur gaat boven de leer. Men is paedagoog. Zeer goed. Men is verstandig. Nog beter. Men heeft positiviteit en doorzettingsvermogen. Best van al!

Maar men is ook vader, *vader,* **vader**; en, wie had het niet gedacht, dat de onrust-nacht zóó eindigen zou?.... na alle kwellingen van angst en boosheid en weifeling, en alle verdere helsche martelingen te hebben doorstaan, bleek van vrees, met bonzend hart en klam van zweet, ijlt Bapa ten slotte, eveneens brullend van opwinding, toe op zijn jongen, en draagt hem mee naar zijn bed als een veroverden schat, en drukt hem in zijn armen en kust hem, en neemt hem aan zijn borst, en kust hem, en kust hem, en fluistert hem zoete woordjes toe en kust hem en kust hem en kust hem.

O, theoretici, o, wijze paedagogen, o, leeraren in opvoedkunde.... leest deze kleine schets, en spiegelt u aan de practijk!....

De andere nummers, die wij ontvingen, zijn:

Louis Couperus: Romantisch avontuur, de onderhoudende historie van een niet alleen romantisch, maar ook gevaarlijk avontuur. Sint Veit van den onvergetelijken Aart van der Leeuw; De Heiligen van Sichem door Ernst Claes; twee verhalen van Pirandello en Het witte schip, naar Aïno Kallas. De volgende deeltjes zien wij met belangstelling en verlangen tegemoet.

N.G.

Een nieuwe Engelsche literatuurgeschiedenis.

Het kan niet worden ontkend: de voorliefde, die het Fransch hier te lande vroeger algemeen genoot, is in den laatsten tijd op het Engelsch overgebracht. Er zijn wel eens getallen gepubliceerd, hoeveel Engelsche boeken er in één jaar tijds in Nederland zijn verkocht: dat liep in de duizenden. Het spreekt dan ook vanzelf, dat een beknopte, en toch zooveel mogelijk volledige handleiding der Engelsche letterkunde een welkome verschijning is.

De ondernemende, intelligente, moderne uitgever J.M. Meulenhoff gaf, van Dr. W. van Maanen, leeraar aan de H.B.S. te Rotterdam, een *Short History of English Litterature* in het licht, die, als leiddraad voor de studie in deze taal uitstekende diensten kan doen.

Dr. van Maanen geeft een overzicht van de vroegst bekende literatuur, gaat dan over naar de Middeleeuwen, de Renaissance, de poëzie en het proza der zeventiende eeuw, de romantiek, de Victorian Age, de *eighteen nineties,* om dan te komen tot het moderne drama, het moderne vers, den modernen roman, de moderne novelle en schets.

Met een aangename beknoptheid, doch geen enkele hoofdlijn verzuimend, waarlangs de Engelsche letterkunde is gegaan, geeft de samensteller ons een zeer goed overzicht der ontwikkeling van de Britsche literatuur. Van de voornaamste auteurs geeft hij telkens een korte, maar kernachtige karakteristiek, en teekent in enkele omtrekken een goed, aannemelijk portret. Dat hij, zelfs over de belangrijksten niet uitvoerig kan zijn, spreekt vanzelf, maar de korte kenschetsing is meestal zeer voldoende, wij zien de dichters en schrijvers beschouwd als deelen van het groote geheel èn als gestalten op zichzelf, en tevens krijgen we een opgave van hun interessanste werk. Deze handleiding is dáárom zoo aantrekkelijk, omdat zij is bijgehouden tot op den modernsten tijd, en we er vele bekende en geliefde namen (èn afbeeldingen niet te vergeten, die zeer veel bijdragen tot de compleetheid van het boek!) van hedendaagsche auteurs in aantreffen: de hoogst origineele James Joyce, wiens (in Engeland verboden) Ulyssus in het Duitsch en in het Fransch werd vertaald, en waarover verschillende boeken ‘ter verklaring’ geschreven zijn (o.a. door Stuart Gilbert); Virginia Woolf, die thans zoo op den voorgrond treedt, (maar die in geen enkel opzicht een ‘modeschrijfster’ is of worden zal), omdat haar ‘surrealistische’ werk daar veel te diep, te bizonder en te psychologisch voor is, en die in haar *To the lighthouse* (een symbolische titel) een wonderfijne studie gaf van een vrouwenleven. David Garnett met zijn *Lady into Fox* (een vrouw die in een vos verandert), en die dit motief van een bekend Japansch sprookje verwerkte tot een suggestieven, realistischen Engelschen roman; Aldous Huxley, de jonge, door Joyce beïnvloede auteur,

die onderbewuste invloeden laat inwerken op het dagelijksche leven zijner personen, zooals ook Joyce dat doet; Sheila Kaye Smith met haar knappe interieur-studies.... Allen worden zij in een paar woorden behandeld, en met dikwijls treffende juistheid wordt hun hun plaats gewezen.

Ofschoon we natuurlijk volkomen begrijpen, dat in een noodzakelijk beknopt gehouden bestek als dit niet alle namen konden worden genoemd, kunnen bij een herdruk misschien nog o.a. Warwick Deeping, Rose Macaulay, Victoria Sackville West en Dorothy Parker worden ingevoegd, terwijl dan tevens zijn eerste noot op blz. 106 moet worden herzien, daar de genoemde Hollandsche dichters veel minder, of in 't geheel niet, door Shelley werden beïnvloed, dan Dr. van Maanen meent.

Het zeer inhoudrijke boek bevat nog een geheele serie specimina van Engelsche vers-vormen, en in een Appendix nog een overzicht in vogelvlucht van de Amerikaansche literatuur.

Summa summarum. De heer Dr. van Maanen heeft een hoogst verdienstelijk werk verricht, en zijn *Short History* wenschen wij gaarne een algemeene erkenning en veel waardeering toe.

N. G

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De wijsgeer der relativiteits-theorie, professor Einstein, die te Genève de relativiteit der z.g. ontwapeningsberaadslagingen had bestudeerd, sprak daarover zijn vonnis uit, dat vrijwel overeenkomt met dat van het denkende deel der geheele menschheid, die de voorbereidingen der oorlogen betaalt met het zweet van zijn arbeid en in oorlogen met zijn bloed. ‘Dit is’, zei hij ongeveer, ‘niet een beraadslaging over de vraag hoe oorlog te voorkomen door het deel van het wapentuig, dat op den aanval is gericht, af te schaffen, doch een gemeenschappelijk overleg hoe dit 't best te gebruiken, en er de hoogste opbrengst van te erlangen in menschelijke slachtoffers van den vijand en het vernielen van zijn arbeid en zijn scheppingen.’ Intusschen, te Genève, en nu ook te Lausanne, gaan zij, die heeten de volken te regeeren - maar, groote God, hòe doen zij dit?! - voort met praten, praten. Zij praten als burgerjuffrouwen bij een ‘Kaffeeklatsch’. Doch hun handen hebben het doen niet geleerd, en hun arme hoofden duizelen bij de vraag hoe aan de oplossing der vraagstukken te beginnen? Herriot is als leider van de Fransche staatkunde opgetreden en, hoezeer de verzoenender schakeering tusschen zijn politiek en die van Tardieu gering moge zijn, zij was duidelijk waarneembaar, en niet onbevredigend voor zijn samensprekingen met den pas opgetreden Duitschen Rijkskanselier Von Papen. Is er veel kans, dat deze schakeering nog sprekender worde? Het zou mogelijk zijn, indien hij daarbij socialistische medewerking inriep, wier bekend gemaakt programma onder 1. een ‘samenwerking der naties en verplichte arbitrage’ eischt, ‘daarbij voor

Frankrijk sterke vermindering der militaire bewapening tot het peil van 1928, en dit wel in ten langste twee jaren'. Voorts, art. 2, een 'verbod van handel in oorlogswapenen, onmiddellijke contrôle en nationalisatie der fabrieken voor oorlogstuig'.

Gelukkig, dat de drang op hen, die daar in de Zwitsersche hoofdsteden beraadslagen zonder tot eenig gunstig gevolg te komen, immers allen in de macht van het stuiptrekkend kapitaal, dat in afwachting van den komenden oordeelsdag althans in zijn ijzer- en staalindustriën nog zijn orgiën wil vieren, 't doet er niet toe of het daardoor den sprong der woedende menschheid op zijn vernietiging verhaast, nu ook opstijgt uit kringen, welke voorheen den oorlog als een God welgevallig doen leken te aanvaarden. Het is van beteekenis, dat, onder aanvoering van den aartsbisschop van York, een aantal Anglikaansche kerkvorsten in een brief aan den 'Times', hun verontwaardiging uitspreken over het feit, dat men op de ontwapeningsconferentie te Genève veel meer over een komenden oorlog spreekt dan over den wereldvrede Ook deze hooge kerkheeren spreken het uit, dat het een onrecht is, dat door het Verdrag van Versailles het eertijds zoo gevreesde Duitschland, misleid, werd ontwapend, terwijl thans de overige groote mogendheden zoo rijkelijk voorzien zijn van het oorlogstuig, dat Duitschland niet mag bezitten en waarvan zij niet kunnen, maar vooral niet willen bepalen, of het dient voor den aanval of voor de verdediging. 'Met alle kracht die in ons is', zoo eindigen de bisschoppen hun schrijven, 'eischen wij dat de Engelsche regeering zich onmiddellijk verklaart voor een verbod van deze wapens (slagschepen, militaire vliegtuigen, zwaar bewegelijk geschut, duikbooten en vechtwagens) althans voor een zeer belangrijke vermindering.' Doch deze laatste toevoeging verzwakt het manifest der bisschoppen.

Terwijl dus de ontwapeningscommissie te Genève, berekent men, nog wel tot Augustus te praten heeft, en de amechtige volken, zelfs in hun gematigdste groepen staan te trappelen van ongeduld om eindelijk te vernemen wat het resultaat is van al dit 'deskundig' gepraat, lijkt de economische conferentie te Lausanne eêr op den weg om tot de eenige oplossing te geraken, welke haar nog overschiet, ofschoon allen er niet goed aandurven. Maar alvorens daarover hier een meening te uiten, die niet

bescheiden behoeft te zijn, wijl ook schrijver dezes geringschattend over de Volkenbondsche woordenkermis denkt, mag hij in aansluiting bij de betooging der Anglikaansche bisschoppen, er wel op wijzen, dat het meest gestolde liberale orgaan van Nederland, de N.R. Ct., het vuur uit zijn slof schoot door als zijn meening te kennen te geven, dat ons volk er financieel niet gunstig genoeg voorstaat om zijn afgevaardigden nog eenige maanden lang te Genève te laten blijven, en hen wel dadelijk terug kan roepen met het voornemen om hen weer daarheen te zenden zoodra, tusschen nu en Augustus, het bericht komt, dat iets van beteekenis verhandeld zal worden, dat voor Nederland direct belang heeft, of waarbij zijn afgevaardigden gelegenheid zullen hebben hun speld in het spelletje te prikken. Dit vooral naar aanleiding van het oordeel der Bezuinigingscommissie-Welter, welke eenige millioenen op de Nederlandsche onkostenrekening voor reis en verblijf in den vreemde wil schrappen.

De kern van het economische vraagstuk zijn de Duitsche schulden, in het bijzonder aan Frankrijk en België, waaromtrent men opnieuw spreekt over een moratorium, terwijl zelfs de musschen op de daken tjilpen, dat Duitschland niet meer kàn betalen. Waarom heeft de Fransche politiek door Herriot en zijn medewerkers te roepen in de plaats van Tardieu, die er zich wat op liet voorstaan, dat hij zoo min van toegeven wilde weten als Poincaré, waarom heeft zij een slag òm naar links gedaan? Omdat Jean inziet, dat hij er allengs even beroerd voor komt te staan als Johann in Duitschland, als John in Engeland, en als Jan in Holland, hoewel deze laatste gelukkig niet den roes der overwinningsdronkenschap heeft gekend. Ook in Frankrijk is de werkloosheid opgekomen en even snel gegroeid als het milliarden-tekort op de staatsbegrooting. Van moratorium tot moratorium, van herziening van Duitschlands schuldenlast, te Versailles door waanzinnig geworden overwinnaars opgelegd, tot herziening, komt dit groote land, inwendig verscheurd door partijstrijd, tot de eerlijke erkenning, dat het niet langer kàn betalen, en zich door vroegere betalingen heeft geruïneerd. Zijn crediteuren worden gedwongen de redelijkheid van dit ‘wij kunnen niet!’ te erkennen. Althans Engeland schijnt tot die erkenning bereid. In dit opzicht hangt alles af van de Vereenigde Staten, aller volken groote

crediteur. Maar wat zou deze machtige schuldeischer kunnen doen, die zelf nu zoozeer in de penarie zit, dat men haast medelijden krijgt met dezen zedenprediker in de wereldpolitiek, die zich zoo gaarne het voorbeeld anderer volken achtte in arbeid, welvaart door arbeid, en nieuwe economische beginselen. Wat kunnen de Vereenigde Staten, die nu ook reeds niet meer weten welken Heilige aan te roepen om redding uit zoo hoogen nood, doen als de Europeesche volken, noodgedwongen, het Russische voorbeeld volgen en de spons halen over de lei, waarop hun schulden aan 'Jonathan' opgeteld staan? Waar is de deurwaarder en diens 'sterke arm', die de Europeesche schuldenaars met hun huishoudinkje van, 't is waar ver 'boven hun stand' aangeschaft oorlogsmateriaal, op straat zal zetten? Gij zegt, dat Soviët-Rusland, door de schulden van de Czaristische regeering te verloochenen, een eind heeft gemaakt aan zijn economisch samenleven met het kapitalistische deel der wereld, en aan het heerschende stelsel den eersten stoot heeft toegebracht? Wel, met den versregel van Voltaire kan men daarvan misschien opnieuw zeggen: 'C'est du Nord aujourd'hui que nous vient la lumière.' Duitschland is onmachtig zijn schulden te betalen aan Frankrijk en België eerst, aan andere volken daarna. Maar met de snelheid, waarmee ook de schuldeischende volken op den economischen ondergang toesnellen, is het volgen van Ruslands voorbeeld, althans wat de oorlogsschulden betreft, een vraag van tijd, en misschien een uitgang naar de redding.

Reeds uit de 'Manchester Guardian' de vrees, dat er groote kans is, dat Duitschland, indien men het niet gauw kwijtschelding der herstelbetalingen schenkt, ook genoodzaakt zal worden zijn commercieele schulden te ontkennen. De Zwitsersche Bondspresident Motta, die de economische conferentie te Lausanne opende, wees er op, dat de waarde van den internationalen handel thans nog slechts de helft, misschien minder bedraagt van die van begin 1929 en er ter wereld 20 à 25 millioen werkloozen, getal sinds '29 meer dan verdubbeld, worden geteld. Goedkeuring van de Vereenigde Staten of niet: de meerderheid bij de Conferentie van Lausanne schijnt wel geneigd Duitschlands onmacht om te betalen als vast staand te aanvaarden. Doch niemand durft het initiatief te nemen om tot Noord-Amerika te zeggen: 'Wij

betalen u oòk niet. Immers ook wij kùnnen niet.' De meeste Europeesche staatslieden zijn tegenover Noord-Amerika vóór het 'zachte lijntje'. 'Een financieel Europeesch front tegen Amerika?' Als zij maar durfden. Maar het ongeluk der volken is, dat hun leiders, voor zooveel zij verantwoordelijkheid dragen, het 'mieux vaut douceur' toepassen, en den berekenenden Amerikaanschen financier gevoelig achten voor een gemeenschappelijk pleidooi, dat 'broeder Jonathans' gevoelig hart zachter kan stemmen. Zij denken er niet aan, dat er oòk mannen in de Vereenigde Staten zijn, die gaarne zouden zien, dat de publieke opinie in hun land voor een voldongen feit werd gesteld, zooals de Soviët-mannen in Rusland den moed hadden om het odium der wereld te trotseeren door eens en voor goed een streep te halen door de schulden van het Czaristische systeem. En ten slotte, naar wat men zoo over het tegenwoordige Soviët-Rusland leest, zijn de volken in die wijde wereld er nu toch niet zooveel slechter aan toe dan onder het bestuur van 'Vadertje Czaar'. Engeland is bereid zijn vorderingen op Duitschland op te geven - het ziet in, dat het toch onzinnig is nog langer op eenige betaling er van te hopen, en de publieke opinie is daar, naar het schijnt, voor de schrapping - mits de overige volken hetzelfde doen.

Intusschen veranderen volken van ministeries, zooals de individuen op gezette tijden van ondergoed, en terwijl zij zich aldus 'verschoonen' - doch men weet wat men voorheen ten onzent onder een 'Fransche verschooning' verstond - worden de conferenties hunner staatslieden van week tot week uitgesteld, tot er eindelijk in de regeeringen der voornaamste landen iets komt wat voor eenige maanden op stabiliteit lijkt. Niet dat de landen, wier regeeringen beweren, dat zij voor de eeuwigheid over hun volk zijn aangesteld, er zoo bijster beter voor staan, dan die wier regeeringen wisselen met den politieken windwijzer: het Fascistische Italië, het Soviët-Rusland; dit laatste land vreest voor een oorlog met Japan; Italië acht de zegeningen van het Fascistisch bewind niet groot genoeg om niet een der welsprekendste en waarschijnlijk ook eerlijkste voorstanders te wezen van de vermindering der internationale bewapening. Maar Frankrijk houdt dit alles zoo lang mogelijk tegen. Nu het echter in het ministerie-Herriot een regeering bezit, welke zich niet voor redelijk overleg

te Genève en te Lausanne afsluit, begint er bij de belanghebbenden in de algemeene verwarring verzet op te komen tegen de Volkenbondsconferenties, toch het eenige, hoewel zwakke middel om tot een betere toekomst te geraken vóór dat de menschheid en haar tegenwoordige beschaving in den baaierd weg zinkt. Nu beweert een belangrijk Fransch dagblad: 'l'épidémie des conférences internationales s'étend de façon dangereuse. Ne pourrait-on laisser les gouvernements gouverner au lieu de palabrer sans trève'? Ongetwijfeld vinden ook welmeenende beoordeelaars, dat men in die conferenties te zwaar 'boomt', en men aan die 'boomen' geen vruchten ziet. Maar zoolang als de volken onderling overleggen, wordt het oorlogsgevaar reeds door dit overleg 'ad absurdum', bezworen. Tot de volken-zelf den bezem ter hand nemen en deze staatslieden, die evenmin kunnen regeeren zooals het Fransche blad wil, en in hun lijvige rapporten geen middel vinden dat de zieke wereld geneest, wijl zij geen moed hebben om voor de noodige operatie het mes te zetten in den economischen kanker, weg vegen.

Ja, zoo heeft dan Duitschland een nieuwe regeering, meer naar het hart van Adolf Hitler en zijn talrijke volgers, een nieuwe regeering van Jonkers 'uit de bosschen der Oost-Pruisische binnenlanden', zooals zij, niet heel hoffelijk, door een Engelsch blad werd gekarakteriseerd: een Rijksregeering met als kanselier den eertijds zoo 'schneidige' 'jonker' Franz von Papen, oud-officier bij de Uhlanen. En ook met deze regeering van Duitsche graven, baronnen en 'Junker' 's, voor wie Brüning moest wijken, blijkt opnieuw de waarheid van het vroolijke operette-liedje, dat het waarlijk niet de moeite waard is om van 'gouvernement' te veranderen. De verwachting van de 'Germania', het orgaan van het invloedrijke 'Centrum', dat zij tegenover Frankrijk wel geen anderen toon zal aanslaan als Brüning deed, zal wel juist blijken. De heer Von Papen, met een Française gehuwd, die zich reeds vroeger heeft doen kennen als een gematigd Francophiel - voor zoover eenig Duitscher dit kàn wezen - heeft te Lausanne reeds aangenaam gepraat met Herriot, die op zijn beurt een gematigd Germanophiel is. Reeds is de nieuwe Rijkskanselier in de Fransche pers op hoffelijke wijze begroet, wijl hij, ofschoon het type van den Duitschen conservatief, lid is van de Duitsch-Fransche

studie-commissie enz. Daaruit blijkt, dat hij met den buurman aan gene zijde van den niet meer Duitschen Rijn geen kwade bedoelingen heeft. Trouwens, men rekent er ook in Duitschland op, dat de regeering Von Papen slechts een weg-bereider is voor een zuiver Hitleriaansche. Het lijkt onuitwijkbaar, dat men in Duitschland een Hitler-regiem tegemoet gaat. Zelfs zou zulk een regiem bijvoorbeeld door Italië niet ongaarne worden gezien. Zou, vraagt men daar, onder een regeering van Hitler, Duitschland er erger voor komen te staan dan thans? Wie kan dit in ernst gelooven? Indien Duitschland op weg is om de zegeningen van Adolf Hitler te genieten, zooals Italië die geniet van Benito Mussolini: zooals Europa, dat is heel de wereld, er thans voorstaat, is er geen twijfel mogelijk of binnen een in het menschelijk leven afzienbaren tijd komt zij te staan voor den kapitalistischen chaos, door een nieuwen wereldoorlog en de daarop zeker volgende algemeene instorting. En wie, als hij nadenkt over wat in betrekkelijk korten tijd, mogelijkerwijs staat te gebeuren, voelt niet zijn ziel sidderen bij de gedachte wat, zoo niet hem persoonlijk, dan toch zijn kinderen daarmee boven het hoofd hangt?

Tot de ontbinding van den Duitschen Rijksdag is besloten, en het lijkt daarmee niet goed voor te staan voor de Duitsche socialisten, die het evangelie van Marx volgen. In de regeeringsverklaring van den nieuwen rijkskanselier, waarin ‘de strijd’ wordt geopend, ‘voor een wedergeboorte van het nieuwe Duitschland’, komen gedeelten voor, welke wijzen op een nieuwen ‘Kulturkampf’, niet tegen de katholieken, maar tegen de ‘socialisten’. ‘De na-oorlogsche kabinetten hebben gemeend door een steeds grooter wordend staatssocialisme de materieele zorgen zoowel van de werkgevers als van de werknemers te verlichten.’

‘Zij hebben den Staat tot een soort van instelling gemaakt van armenzorg en daardoor de moreele krachten van de natie verzwakt. Zij hebben den Staat een taak gesteld, welke deze volgens zijn aard nooit kon vervullen.’

‘Daardoor is juist de werkloosheid toegenomen. (‘Dit is primo 'n leugen.’ M.W.) Aan het hieruit noodzakelijk voortvloeiend murwmaken van het Duitsche volk, verscherpt door het ‘Kultur bolsjewisme’, dat als een invretend vergif de beste zedelijke grondslagen van de natie dreigt te vernietigen, moet paal en perk

worden gesteld. Te sterk heeft zich reeds in alle cultureele gebieden van het openbare leven de ontbindende werking van het atheïstisch-marxistisch denken doen gevoelen, daar de christelijke krachten van den staat te gemakkelijk tot compromissen bereid waren.'

De socialistische leiders, indien men in deze beweging dan van leiders mag spreken, want ook in ons land zijn er kort geleden dingen voorgevallen, die duidelijk aantoonen, dat zij die dan haar heeten te leiden, in werkelijkheid in hun inzichten op de gemeenschap vast zitten in de tangen van het met meerderheid van onverantwoordelijke stemmen aangenomen partijprogramma, kunnen zich de mededeelingen van de nieuwe Duitsche regeering voor gezegd houden. Er bestaat voor hen echter één geruststelling. Mannen als Mussolini en Hitler met hun aanhang kunnen voor een tijd de klok van hun land wel stil zetten, en dit kan misschien goede uitwerking hebben, den tijd geheel stil zetten kunnen zij echter niet.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk *(Vervolg van blz. 589.)*
Drie verzamelbundels.

I. Les heures longues.

Les heures longues....

Dat zijn de lange, lange uren gedurende den wereld-oorlog, toen de tijd scheen stil te staan, en iedereen wachtte, wachtte, machteloos en dof, op de eindelijke verlossing....

Evenals bijna geen enkel auteur in de krijgvoerende landen, heeft ook Colette de verzoeking kunnen weerstaan, een boek over, of liever 'om' den oorlog in het licht te geven.

Dat zij daartoe niet hartstochtelijk en spontaan was geinspireerd, blijkt wel uit het feit, dat zij met niets anders voor den dag kwam dan met enkele losse, het moet worden erkend, onbeduidende aanteekeningen.

Mijn groote bewondering voor Colette is genoegzaam gebleken. Het spijt mij werkelijk, om het te moeten zeggen, maar den bundel *Les heures longues* kan men even goed ongelezen laten.

Het maakt op mij den indruk, of een uitgever (niet haar gewone, doch ditmaal Arthème Fayard en Cie uit de Rue du St. Gothard te Parijs, die het ook bij deze enkele uitgave heeft laten blijven) de beroemde schrijfster om een boek heeft verzocht, en of de beroemde schrijfster, onbewust bevroedende, dat elke uiting eener befaamde auteur haar waarde (financieel zoowel als literair gesproken) heeft, nu eenige 'snippers van haar schrijftafel' verzameld heeft, losse notities, brieven aan

een krant geschreven, kleine herinneringen, korte beschrijvingen, en deze bijeen voegde onder een (overigens zeer goed gekozen) verzameltitel.

Wat Colette schrijft, is meestal, ik kan wel zeggen: altijd, zeer de moeite der lezing loonend. Het is origineel, pittig, weldoordacht; het is gevoelig, zonder te verweeken tot sentimentaliteit, daar het gevoel meestal door een fijne ironie, een bijna goedhartigen spot, een klein, weemoedig glimlachje wordt gemaskeerd.

Maar deze korte schetsen, aanteekeningen, opmerkingen, hoe moet ik ze noemen, blijven al te veel aan de oppervlakte, dringen niet tot de dingen door, laten enkel maar een (onbeduidenden) buitenkant zien.

En toch leefde Colette zelf in een oorlogvoerend land, heeft zij veel, heel veel persoonlijk kunnen zien; zij heeft zelfs lazaretten bezocht, en heeft gebrek geleden met de anderen mee. Hoe komt het dan, dat zij zoo mat, zoo oppervlakkig, zoo onbeteekenend schrijft over de meest tragische en ernstigste beleving, die Europa in de geheele geschiedenis heeft meegemaakt?....

Ik kan begrijpen, dat er kunstenaars zijn geweest, die het heele vreeselijke wereldgebeuren uit hun bewustzijn wegschakelden, en bleven schrijven zooals zij tot dusverre deden, namelijk uit hun eigen verbeelding; of dat zij, gedurende dien tijd van drukkende zorg, zwegen.

Te onzent was het Top Naeff, die in deze periode zweeg, en Ina Boudier-Bakker, die gewoon doorwerkte, - mijns inziens ten rechte, want de geesten hadden in deze ontzettende dagen meer dan ooit behoefte aan afleiding en ontspanning. Maar dat er artiesten zijn, die, schrijvende over het wereldschokkende onheil, dat zoo flauw en emotieloos doen, als Colette hier in *Les heures longues* heeft gedaan, neen, dat kan ik *niet* begrijpen. Komt het misschien omdat wij zoo ontzaglijk veel poignante oorlogsliteratuur hebben meegemaakt van Barbusse en Duhamel, van Remarque en Helen Zenna Smith, en hoeveel anderen! dat deze bundel ons zoo kleurloos aandoet en zoo onverschillig laat? Wie weet, is *dit* de oorzaak wellicht.

Deze notities loopen van 1914-1917, dus in bijna het ge-

heele tijdsverloop van den oorlog. Eerst het nieuws van het oorlogsgerucht, dan de zekerheid, dan de mobilisatie. Dan enkele anecdotische gegevens over gewonden, over brieven van het front, over café-chantants, over avions, over ondervindingen, opgedaan te Verdun; onbeduidende mededeelingen over de Argonne; iets over de thuis achtergebleven vrouwen, over Roode Kruis-honden, over een Engelsch kamp, reis-indrukken over Italië..... en nog zoo het een en ander méér, allemaal korte stukjes, vluchtig en vlug geschreven, als het natuurlijk resultaat van een vaardige pen.

Een paar stukjes licht ik er uit, om ze wat nader te bekijken. Ten eerste *Un Zouave,* waar ik later, wanneer ik over Colette's moeder handel, nader over spreken zal en twee kleine notitietjes over Bel-Gazou.

Bel-Gazou is Colette's dochtertje, geboren een jaar voor den oorlog, en die met alle eventualiteiten zoozeer vrtrouwd is geraakt, dat zij in 't geheel niet bang is voor soldaten, geweren of sabels, en vlieg-aanvallen geen ontreddering in haar rustig zieltje brengen.

Het tweede beschrijft: Bel-Gazou en de duurte, als het kind al weer wat ouder is, en zóóveel over duurte en zuinigheid heeft hooren spreken, dat zij er achteloos en argeloos over meebabbelt. (Bij de lectuur van dit schetsje dacht ik aan een plaat uit Punch, waar een kindje van Bel-Gazou's leeftijd zegt tegen haar nurse:

'Wat verwijt je me toch altijd, nurse, als ik om boter èn jam op m'n boterham vraag, of ik dan niet weet, dat er een *great war is going on?* Je vergeet, dat ik nooit een tijd heb beleefd, dat dit niet zoo was!)

Ook deze twee korte notities over haar eigen kindje zijn hoogst onbeduidend. En wij vinden het razend jammer, dat Colette ons niet veel, veel meer, niet *alles* over haar dochtertje heeft verteld, met dezelfde intrinsieke kracht, de haarfijne karakteristiek, den subtielen humor, en den magnifieken observatiegeest, die haar waarnemingen over de dieren kenmerken.

O, de langzame, gestadige ontwikkeling van een kinderziel, welk een bevoorrechte is degene die deze van phase tot phase kan gadeslaan, en opteekenen voor een met gretige belang-

stelling daarvan kennis nemend publiek. Hoeveel schrijvers hebben niet schitterende kinderstudies in het licht gegeven (ik hoef hier zeker niet te herinneren aan Jean Christophe van Romain Roland) en een dergelijke studie van de eminente Colette zou zeker alle voorgaanden overtreffen. 'Bel-Gazou' is thans reeds negentien jaren oud.... heeft Colette toevallig de gelegenheid verzuimd, of heeft zij deze niet *willen* aangrijpen in een gevoel van.... uiterste kieschheid misschien? Men kan nooit weten! Sommige menschen houden er een zonderling begrip van pruderie op na, - zooals bijvoorbeeld Henriëtte Roland Holst, die op een vraag: hoe haar kunst ontstond, ten antwoord gaf, daarop niet te kunnen antwoorden: zij zou zich voelen, alsof zij een onzedelijke daad beging, door zich aldus te openbaren!! (Ik citeer uit de herinnering!) Alle andere schrijfsters gaven op deze interessante vraag een interessant antwoord, zelfs de ragteer zielsgevoelige Hélène Swarth (wat Henriëtte Roland Holst zich in vele harer uitingen allerminst heeft getoond!) Wie weet dus, welke schroom Colette weerhouden heeft om over haar kind te schrijven.... Hoe het zij.... wij moeten haar besluit hierin eerbiedigen..... en berusten.

II. La Paix chez les bêtes.

Deze bundel, deze prachtige bundel, die weer op-en-top Colette is, is een serie verhalen over dieren, bij wie door haar de menschheid aangeraden wordt den vrede te zoeken, die toen in de wereld ontbrak.

Inderdaad is dit een prachtige bundel, gebaseerd op het mooie principe: *La bête innocente a le droit, - elle seule, - d'ignorer la guerre.*

Wij openen het boek en onmiddellijk beginnen wij met volle teugen te genieten van deze verrukkelijkste aller geestelijke nectars. Nu eens met verteedering, dan weer met haar onnavolgbaren humor, schildert zij met haar fijn-toegespitste beschrijvingskunst, haar spiritueele geestigheid, haar superbe gevoel voor uiterlijke situaties en innerlijke bewogenheden, haar verstandelijke intelligentie en sentiment, het eene beeld na het

andere; van de ontembare ‘Poum’, van ‘Prrou’, ‘Poucette, La Shâh, La chienne jalouse, la petite chienne à vendre, la chienne trop petite, la mère chatte, la chienne bull.... En de eene schildering treft ons als nog wat juister en amusanter of navranter dan de andere, en wij weten niet, wat wij méér moeten bewonderen, de ongelooflijke intuïtie, het fijne meegevoel, of de rijke verbeeldingskracht van deze auteur.

De bundel is aangevuld met allerlei kleine schetsen, die zeer lezenswaardig zijn, en elk een stukje leven vastleggen in een beknopt maar voor het onderwerp voldoende uitgebreid bestek.

III. Aventures quotidiennes.

Weder een bundel, die, zeer leesbaar, toch naar *mijn* smaak, niet behoort tot Colette's beste werk.

Zij redeneert hier over verschillende dingen van den dag, heel aardig soms, en ook wel onderhoudend, maar nergens diep, en over het algemeen vrij oppervlakkig, dus niet zeer belangrijk.

Het zijn neergeschreven gedachten en waarnemingen van een vrouw, die altijd bezig is met denken en waarnemen, en waarmee zij den eenen keer natuurlijk wel eens gelukkiger is dan een andermaal. Wat zij hier zegt over dieren, over vogels, over zeedieren, haalt niet bij de interessante schilderingen, die wij in *La paix chez les bêtes* en in de *Dialogues de bêtes* zoo bewonderen.

De onderwerpen in dezen bundel, en ze zijn zeer verscheiden, en de meest verschillende menschen kunnen er iets van hun gading in vinden, worden allen heel in het kort behandeld; ook het hoofdstukje over opvoeding *Pédagogie* zegt niet veel, en waarvan we zoo erg graag meer wilden weten, over haar ondervindingen met haar dochtertje, daarvan hooren we bijna niets, alleen juist zóóveel, om ons naar méér te doen verlangen. Vluchtig vertelt zij ons van een memorandum van het meisje, (thans lyciëenne), aangelegd om eenige dingen niet te vergeten, en op welk lijstje te lezen staat:

> Acheter du papier à lettres.
> Du savon, de l'eau de toilette.
> Un chapeau imperméable, qui m'est inutile: mais on est mal regardée, en promenade, si on n'a pas de chapeau.
> Demander à maman, si je peux me faire israëlite.

J'accordai papier à lettres, vertelt Colette, savon et lotion, et même chapeau en toile cirée, sans discussion. Mais sur la question d'abjuration, je me permis une brève enquête:

- Pourquoi veux-tu te faire israëlite?

- O, bij mij op school zijn haast alleen Joodsche kinderen, en dan is 't meer allemaal gelijk....

In L'Usurpateur vertelt Colette van een optocht, geschiedkundig van aard, waar de honderden toeschouwers onverschillig blijven als de Fransche Koningen voorbij trekken, en er soms wel onwelwillende en zelfs spottende opmerkingen over maken; maar als de figuur van Napoleon nadert, dan.... weerklinkt er opeens een enthousiast gejuich, en luide kreten stijgen er op uit het volk:

Vive Napoléon!

Vive l'Empereur!

En Colette zegt verbaasd: Voor den overweldiger, voor den usurpateur, l'homme de petite naissance, parvenu à la puissance suprême, cette voix rauque qu'enroue l'amour!....

Het is inderdaad heel eigenaardig. Ik herinner mij een analoog voorval bij den grooten optocht in het jaar 1913, bij de viering van de herdenking van Neerland's onafhankelijkheid gedurende honderd jaar.

Het samengestroomde publiek zag de historische personen kalm langs zich henen trekken, alsof zij ze wel voor kennisgeving aannamen.

Doch toen daar opeens Napoleon te paard kwam aangereden, verbeeld door den bekenden acteur Brondgeest, barstte er plotseling een spontaan gejubel los, dat zich voortplantte door alle rijen: Leve Napoleon! Hoera! hoera!....

De figuur van den onderdrukker, (wiens val Nederland bevrijdde van het ‘Fransche juk’, en waarvan wij in algemeene vreugde, toen de verlossing vierden), was de eenige, die werd bejubeld en met geestdrift begroet!....

Vreemde mentaliteit van den mensch, en toch appreciabele mentaliteit, die eigen onderdrukking niet telt, als het geldt een groot man te huldigen. Helden-vereering is gelukkig nog niet geheel uit de wereld verdwenen!....

Wat Colette zegt over de leelijk-geboren vrouw, die lang niet

zoo ongelukkig is, als de later oud en leelijk gewordene, is ook zéér lezenswaard. En zoo zijn er wel meer plaatsen waar men instemmend knikt, en even lacht of verrast opkijkt. Maar alles tezamen genomen zijn de *Aventures quotidiennes* wèl veel beter dan *Les heures longues,* maar zij equivaleeren geenszins de waardevolle schoonheid van *La paix chez les bêtes!....*

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

Arthur van Schendel. *Het fregatschip Johanna-Maria.* - Bandteekening van P.A.H. Hofman. A'dam, 1930. J.M. Meulenhoff.

Naar aanleiding van dit boek - of liever naar aanleiding van den prijs, die den schrijver van dezen roman ‘ter aanmoediging’ door de Maatschappij v. Nederl. Letterkunde is toegekend, is het een en ander te doen geweest; het toekennen van dezen prijs aan Van Schendel heeft verschillende pennen in beweging gebracht. Dit gebeurde - en het kan ook wel niet anders - buiten de appreciatie van den kunstenaar Van Schendel om en ik zal er ook niet verder van spreken, maar mij uitsluitend bepalen tot een korte aankondiging van het voor mij liggende boek.

De werken van Van Schendel hebben allemaal iets van een kroniek. Ik bedoel hier allerminst iets afkeurenswaardigs mee. Het is het rustige voortgaan van het eene feit naar het andere, niet het lange toeven bij één gebeurtenis, en het gedetailleerd-realistische weergeven daarvan. Dat ligt Van Schendel niet en dat behoedt hem voor de fouten van vele onzer bij uitstek nationale schrijvers: het vervelend-worden, doordat zij al te lang op kleinigheden staren en daarvan getuigenis afleggen en zoodoende het verband uit het oog verliezen met de groote omtrekken van het werk, dat zij uitvoeren.

Ook ‘Het fregatschip Johanna-Maria’ is zoo'n kroniek. Het verhaalt de lotgevallen van een schip in de tweede helft van de vorige eeuw, en die lotgevallen worden zoo treffend verteld, dat men het schip gaat beschouwen als een bezield wezen. De verwisselingen van naam, de veranderingen van eigenaars, de opeenvolging van bestemmingen - dat alles was wel zeer geschikt, om zich te voegen naar de geaardheid van den auteur. Men moge het onderwerp kiezen of het onderwerp moge zich aanbieden -

het resultaat was een mooi, een heel mooi boek, een boek dat een prijs waard was, al kan men van meening verschillen over de vraag of Van Schendel een prijs noodig heeft ‘ter aanmoediging’.

P.J. Troelstra. *Gedenkschriften. I. Wording. II. Groei. III. Branding.* - Amsterdam, 1927-'29. Em. Querido.

Troelstra heeft zijn werkzaam leven afgesloten met omvangrijke mémoires. Toen het verval van zijn lichamelijke kracht het noodzakelijk maakte, dat hij zich uit het politieke leven terugtrok, vond zijn geest nog de kracht, zijn persoonlijke herinneringen te boek te stellen; grootendeels althans. De verschijning van het vierde deel zijner gedenkschriften mocht hij niet meer beleven; het is grootendeels uit nagelaten bescheiden samengesteld.

Het is het werk van een man, wien het leven veel heeft geleerd. Vandaar een toon van bezonkenheid en een ondertoon van berusting in deze bladzijden. Van huis uit was Troelstra een droomer en een dichter; door het leven werd hij geroepen tot de daad, en zoo hardhandig greep het hem aan, dat de droom moest vluchten en de dichterlijke gedachte moest wijken voor het woord van practische politiek. - Maar alles heeft zijn tijd, en in zijn laatste levensjaren werd dezen mensch nog de gelegenheid geschonken tot bezinning en terugblik. Rusten kon hij niet; daartoe was Troelstra niet geboren. Ook deze herinnering moest omgezet worden in arbeid, en het resultaat vormen deze gedenkschriften, een eerbied-afdwingende sluitsteen voor het monument van zijn levenswerk.

Mild is in deze bladen de houding tegenover tegenstanders. Troelstra heeft veel strijd moeten voeren; ja, zijn geheele leven was een leven van strijd. Dat hij in dien strijd aan zijn tegenstanders altijd heeft gegeven en gelaten wat hun toekwam, kan niet worden gezegd. En men heeft hem met gelijke munt betaald. Maar in deze gedenkschriften ziet hij op veeten en twisten terug met een liefde en een begrip, die slechts hun tijd moesten afwachten om uit hun schaduw-hoeken te voorschijn te treden. En hun tijd is nog gekomen; het leven van Troelstra is op een schoone manier afgesloten.

Siegfried van Praag. *Een man van aanzien.* - Amsterdam 1930. Nederl. Keurboekerij.

Deze novelle behelst een langen brief van een vader aan zijn dochter, een brief, waarin de vader vertelt, waarom hij zelfmoord zal plegen en waarom zijn leven een mislukking is. De poging van den heer Van Praag, om dit psychologische proces aannemelijk te maken, lijkt mij slechts gedeeltelijk geslaagd. Er is te veel in zijn werk, dat cerebraal aandoet, te veel, dat door redeneering is verkregen en te weinig van de bezieling, die aan alle redeneering ontsnapt.

Ik heb nooit zelfmoord gepleegd en de heer Van Praag vermoedelijk ook niet; wij moeten er dus beiden naar raden, onder wat voor omstandigheden men werkelijk kan komen tot die dáád. Niet tot de uiterste consequentie van de gedachte; dat is niet voldoende; er ligt nog een onbekend gebied tusschen. En dat gebied is door den schrijver geniëerd; hij doet of het niet bestaat en daardoor blijft de zelfmoord van den man, dien hij beschrijft, ten slotte toch een zelfmoord op papier. Ook al kan de heer Van Praag uitstekend schrijven en ook al neemt hij ons een heel eind mee in de richting naar het doel, waar hij ons hebben wil. Maar toch niet ver genoeg. Zelfmoord is zoo iets èrgs; daar komt wanhoop aan te pas en vechten met je zelf en met je eigen levens-instincten. Wat den hoofdpersoon in deze novelle tot zelfmoord brengt is mij niet voldoende duidelijk geworden.

G.W. van Viersen Trip. *Mientje Watsinga in den heilstaat.* - Rotterdam, 1930. W.L. en J. Brusse.

Wat den tijd van de handeling betreft is dit boek al haast een historische roman. Het speelt in de jaren, toen het socialisme nog niet was wat het nu is; toen het meer idealisme was en minder politiek, meer romantisch en minder zakelijk, meer toekomst-muziek in de ooren van geloovige jongeren en minder de nuchtere practijk, die wij tegenwoordig om ons heen zien en die in de oogen van velen met het zuivere socialisme zoo bitter weinig gemeen heeft.

Mientje Watsinga, de heldin van dezen goed-geschreven roman, wordt als heel jong meisje door de verleidelijke tonen van deze toekomst-muziek bedwelmd. En wel in zoo ernstige mate, dat er conflicten door worden gewekt, zoowel in haar eigen zieleleven als in de 'burgerlijke' omgeving, waaruit zij voortkomt. Het verloop van die conflicten wordt door den schrijver niet zonder talent weergegeven. Zijn verhaal is wat omslachtig hier en daar, maar veel wordt vergoed door den humor, waarmee de heer Van Viersen Trip menschen en toestanden beschrijft. Wij hebben weinig goede humoristen onder onze schrijvers - wat heel eigenaardig is, want de Hollander heeft genoeg zin voor humor - en daarom is het verblijdend, dat er zich hier onder de kunstenaars een aankondigt, die er wezen mag. Een typisch Hollandsch boek, zoowel door de minder-genietelijke breedsprakigheid als door den gezonden kijk op menschen en hun doen en laten.

Vincent Cleerdin. *Sagen van Brabant.* Houtsneden van J. Franken Pzn. Rotterdam 1929. W.L. en J. Brusse.

Vincent Cleerdin heeft al meer gedaan voor de folklore van zijn gewest en ik heb ook al eens eerder over hem geschreven. Ik kan, met dit boek voor mij, niet veel anders doen dan mijn waardeerende woorden van toen herhalen. Wat deze schrijver verricht, is meer dan professoren-werk; hij geeft de oude verhalen van zijn land weer, maar hij doet het op zijn eigen manier, naar de ingeving van zijn dichterlijke ziel. En op die wijze ontstaan verhalen, die als mooie kleurige bloemen opbloeien in den hof van onze sagen-literatuur. De sage is - dit moet eerlijkheidshalve opgemerkt worden - niet uitsluitend het terrein van onze katholieke landgenooten. Dit wordt bewezen door de uitkomsten van de studiën der Noordelijke navorschers. Maar toch - deze Brabantsche sagen hebben een aparte bekoorlijkheid, een warmte, die er van uitstraalt, iets waar de Noorderling vreemd tegenover staat en dat hem tòch aantrekt.... Dit komt natuurlijk ook, door de manier waarop de heer Vincent Cleerdin zijn oude sagen weergeeft. Hoe hij er aan komt weet ik niet, en hij geeft er ook geen rekenschap van. Wij kunnen dus ook de grens niet bepalen

tusschen wetenschappelijke folklore en fantaseerende litteratuur.

Maar iets zeer leesbaars heeft de heer Cleerdin in elk geval geleverd. Ik noteer nog, dat het boek typografisch zeer goed is uitgevoerd; trouwens, Brusse heeft naam op dit gebied.

J. Slauerhoff: *Schuim en asch.* - Bussum 1930. C.A.J. van Dishoeck.

Slauerhoff, die een stuk of wat mooie verzen heeft gemaakt, toont in dit boek, dat hij ook proza kan schrijven. Het is een tamelijk wel-geslaagde poging om boven de lyriek uit te komen, en dus behoorlijk proza te schrijven; want epische poëzie bestaat bij ons sedert eeuwen haast niet meer. Als het episch is, is het geen poëzie, en als het poëzie is, is het lyrisch. Kwestie van volksaard waarschijnlijk; het kan mij ook niet veel schelen. Ik zal in enkele regels iets zeggen over het boek van Slauerhoff, dat vijf verhalen bevat, of tenminste vijf prozastukken, die voor verhalen moeten doorgaan. Verhalen zijn alleen 'De Erfgenaam' en 'De laatste reis van de Nijborg'. Dit zijn ook de beide beste stukken uit den bundel, en zij zijn zelfs zoo goed, dat ik in geen twee jaar beter Hollandsch proza heb gelezen, behalve dat van Antoon Coolen. De rest is minder, maar toch nog zeer de moeite waard, wat betreft plastiek en zoo. De heer Slauerhoff heeft zin voor zin geweten wat hij opschreef. Ik wil nu niet gaan praten over beloften voor de toekomst en dergelijke dingen, maar ik ben toch benieuwd naar verder proza-werk van dezen schrijver. Slauerhoff heeft hersens en hij kan schrijven; dat zijn twee dingen, en hij mist, voorzoover ik hem uit zijn werken ken, den geest van het fatale litteraire snobisme, dat zoo menig opkomend talent van onzen tijd te pakken heeft.

Eline van Stuwe. *Hotel 'De Residentie'.* - Amsterdam z.j. P.N. van Kampen en Zn.

Dit boek is weer een van die kloeke proza-werken, zooals we er meer van deze schrijfster kennen. Een uiterst eenvoudig gegeven, dat met groote zorg is uitgewerkt, minutieus en tot in de minste kleinigheden gesoigneerd, en toch, zonder dat het vervalt in het

al te gedetailleerde, de vermoeiende overlading, waar Hollandsche schrijvers zich nog al eens aan te buiten gaan.

Twee figuren vallen in den roman aanstonds op en deze twee beheerschen voornamelijk de handeling. De oude mevrouw Westerveld, de directrice van het hotel 'De Residentie' en haar kleindochter Marianne. Twee persoonlijkheden met verwante karakters en sterk uiteenloopende opvattingen; dùs twee menschen, die onvermijdelijk met elkaar in conflict moeten komen. Dat conflict is het hoofdbestanddeel van den roman. Dat is op een boeiende manier verteld; het leeft, het is een stuk werkelijkheid.

In het bijkomstige ziet men opnieuw, hoe zorgvuldig deze auteur werkt, herkent men de liefde voor het vak, maar evenzeer de begaafdheid, waarmede zij het aangevangene volbrengt. Het is allemaal zoo gaaf, en zoo volkomen uit de verf. Het roezige hotelbedrijf, de duizend beslommeringen die daarmee samenhangen, maar die aan de gasten nooit anders getoond mogen worden dan in een glimlach van beschaafde serviliteit (want hotel 'De Residentie' heeft een cliëntèle, die behoort tot de upper-ten van de reizende wereld); de verschillende bij-figuren; de milieu-schildering - dat is allemaal weer met opmerkelijke artistieke bewustheid neergeschreven. Eline van Stuwe beoogt in haar werk geen hevige en scherpe contrasten en voor romantiek heeft zij weinig zin. Dat zij toch nooit vervalt in dorre nuchterheid en altijd blijft boeien, komt door de liefde, de warmte, de menschelijkheid, die haar werk doorlicht.

Frans Hulleman. *De lotgevallen van Franswatje Carelse.* - Amsterdam z.j. Mulder en Co.

Het kind is in de moderne litteratuur en vogue. Het is al verscheidene malen opgemerkt en ook al meer dan eens bespottelijk gemaakt. Voor het laatste bestaat eenige reden. Van een kind kan men in een boek eigenlijk alles maken; een kind is een persoonlijkheid op zich zelf en het ontsnapt nog grootendeels aan de indeeling der soorten, die men op volwassenen toepast. Wie een kind - in een boek - iets laat doen, wat nergens naar lijkt, kan nog altijd met een schijn van recht zeggen: 'jawel, maar de individualiteit van dit kind brengt mee, dat het zoo moet handelen.' En op die

manier worden in onze moderne litteratuur wonderlijke kinderen aan den volke vertoond.

Het kind, dat Frans Hulleman te kijk stelt, is niet zoo raar. Franswatje is een persoonlijkheid, daar gaat niets van af; hij is een beetje 'rebelsch' en een beetje op zichzelf, maar men kan zijn doen en laten achterhalen met groote-menschenverstand en herinneringen uit eigen kindertijd.

Een fijne zachte humor doorstraalt dit boek en vooral daarom is het mij lief. Mèt zijn gebreken. Want een volmaakt kunstwerk is het volstrekt niet. Men krijgt den indruk dat de schrijver ten slotte met zijn Franswatje geen raad geweten heeft en daarom maar ophield met schrijven, zoodat er geen eigenlijk slot aan het boek is. Het ontbreekt den dichterlijken en gevoeligen schrijver aan vermogens om iets samen te stellen, om een gehéél op te bouwen. Dit boek is ook niet af, het houdt alleen ergens op. Maar de detail-schoonheden moeten opgemerkt worden.

François Pauwels. *De lachende beklaagde.* - Amsterdam 1930. Em. Querido's U.M.

Meermalen heb ik van mijn waardeering voor het proza van François Pauwels getuigd. Niet alleen zijn zuiver-artistieke stijlkwaliteiten frappeerden mij, maar ook de sterk-voelbare sociale bedoelingen van zijn geschriften hadden mijn belangstelling en dat hebben zij nog. Pauwels behoort tot geen richting en stoort zich aan geen wetten en voorschriften; hij is zichzelf en bereikt daar veel mee. Maar intusschen houdt hij ook zijn fouten, waar hij zoo verliefd op schijnt te zijn, dat hij ze niet wil afleggen. Hij blijft, in zijn proza zoowel als in zijn verzen, rhetorisch en hij behoudt zijn voorliefde voor een zekere ongare romantiek.

Dat ziet men ook weer in deze novelle. Boeiend geschreven, mooi van taal, zeker. Maar reflecteerend vind ik in den strooper Konijne-Job toch een heeleboel, dat ik niet geloof. Omdat ik mij de werkelijkheid, ook de werkelijkheid als uitzondering, anders voorstel dan op de manier, zooals zij hier wordt gepresenteerd. Konijne-Job is een aartsvijand van Kasper den veldwachter, die hem door het afleggen van een valschen eed drie jaar gevangenis-

straf heeft bezorgd. Er komt in het zeedorp een epidemie opzetten en Kasper sterft aan de ziekte. Konijne-Job graaft zijn lijk op en hangt het op vóór het politie-bureau. En het commentaar van den schrijver luidt:

'En aan hem, Konijne-Job, had een eerlijke, vergeldende Voorzienigheid deze taak opgedragen, in naam van alle onschuldig veroordeelden, in naam van al de ellendig-achtergebleven gezinnen, in naam van de talloozen die door een gelukkig toeval, voor het gevaar der onder eede opgestoken voorvingers, waren gespaard gebleven....'

Dit is mij, eerlijk gezegd, te theatraal. François Pauwels heeft de antithese tusschen individu en rechtsprekend ambtenaar wel zuiverder uitgesproken dan in deze novelle, die intusschen allerminst zonder kwaliteiten is. Ik schrijf deze bedenking trouwens uitsluitend neer omdat het werk van Pauwels mij interesseert en omdat hij, naar mijn inzicht, artistiek en maatschappelijk een taak te vervullen heeft, die men niet moet onderschatten.

Noto Soeroto. *Wayang-liederen.* - 's-Gravenhage 1931. Adi-Poestaka.

R.M. Noto Soeroto, die de laatste jaren zeer in beslag genomen wordt door zijn ethisch-maatschappelijk werk en het propageeren van zijn denkbeelden over de hervorming van de twee-eenheid Nederland - Indonesië, geeft er opeens een verrassend bewijs van, dat de dichter nog in hem leeft, met het mooie en merkwaardige bundeltje 'Wayang-liederen'. Allerlei motieven en elementen uit het wayang-spel zijn als uitgangspunten genomen voor deze eigenaardige, wijsgeerig-getinte lyrische uitingen. Door de wonderlijke beelden en wendingen, door de exotische kleurigheid van de taal, door het contemplatieve van den geest is het wel typisch het werk van een Oosterling, ja, het schijnt mij, dat het dichterschap van Noto Soeroto zich in dit opzicht met de jaren nog heeft verzuiverd. En wel prouveert dat sterk voor de oorspronkelijkheid van dit kunstenaarschap, als men weet, dat de dichter zich meer dan twintig jaar op Nederlandschen bodem bevonden heeft.

HERMAN MIDDENDORP.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 147. Deel 8]

Belangrijke mededeeling

Er zijn tegenwoordig vele periodieken en lichamen, die literaire prijsvragen uitschrijven, of prijzen toekennen, waarbij voor den winnaar een belangrijk bedrag wordt beschikbaar gesteld. Maar hoe aantrekkelijk deze wedstrijden ook zijn, zij vergen van de juryleden een omvangrijken arbeid, - een arbeid, dien 'De Nieuwe Gids' onmogelijk van zijn redactie zou kunnen eischen, in aanmerking genomen den enormen toevloed van ingezonden copie, welke zij reeds jaarlijks te beoordeelen krijgt.

Daarbij komt nog, dat het resultaat wel eens niet aan de verwachtingen zou kunnen beantwoorden, zoodat de prijs niet kon worden toegekend, en alle werk van deelnemers en jury dus vergeefsch zou zijn.

Ook de, door 'De Nieuwe Gids' ingestelde 'Nieuwe-Gids-prijs' voor het beste proza- of dichtwerk binnen een bepaald jaar verschenen, en die reeds vier malen aan een letterkundige is toegekend, - aan Dr. P.C. BOUTENS, LOUIS COUPERUS, W.L. PENNING, STIJN STREUVELS, vordert van de commissie-leden veel te veel moeite en tijd.

De Directie van 'De Nieuwe Gids' haren abonnés thans weder, zooals in 1922, een kostbaren prijs willende aanbieden, heeft daarom een ander plan gevormd, dat tegelijkertijd tegemoet komt aan de steeds toenemende belangstelling voor 'De Nieuwe Gids' van de zijde van het publiek: want dit feit kan met vreugde worden geconstateerd, dat, in dezen ontzettenden crisis-tijd, 'De Nieuwe Gids' waarschijnlijk het *eenige* tijdschrift is, dat bij elke jaarswisseling zijn abonné-aantal steeds zag *toenemen.*

Het plan nu der Directie is het volgende:

Zij heeft zich verstaan met den bekenden kunstschilder ANTOON VAN WELIE, en elke abonné, die een nieuwen abonné aanbrengt op den 2en halven jaargang 1932 ontvangt één bon en wie een abonné aanbrengt op den geheelen jaargang 1932 ontvangt twee bons op een pastel-portret van dezen meester, welk cadeau een handelswaarde vertegenwoordigt van tweeduizend gulden.

Voor den boekhandel wordt voor elk heel of half abonnement, hetwelk het aantal in 1931 overschrijdt, eveneens een of twee bonnen beschikbaar gesteld.

Om de kansen voor onze abonnés zoo groot mogelijk te maken, zullen er niet meer dan 300 bons worden uitgegeven, terwijl de deelneming blijft opengesteld tot 1 September 1932.

Het zal onnoodig zijn iets naders omtrent den heer VAN WELIE te vertellen, het is genoegzaam bekend hoe hij de eenige Hollander is, die 3 Pausen heeft geschilderd, Pius X, Benedictus XIV en den tegenwoordigen Paus Pius XI, hoe hij een Europeesche vermaardheid geniet, hoe hij tal van bekende figuren in binnen- en buitenland heeft geportretteerd - onder de velen noemen wij slechts SARAH BERNHARDT (in het Luxemburg museum), GEMMA BELLINCIONI (Museum Belle Arti te Rome), Z. Ex. Mgr. S. NOLENS, Kard. VAN ROSSUM, THEO MANN-BOUWMEESTER, EDUARD VERKADE, ENNY VREDE, GABY DESLYS, IJVETTE GUILBERT, EDMOND ROSTAND (welk portret eveneens werd aangekocht door het Luxembourg), PAUL DESCHANEL, Dr. BREDIUS, Jhr. Dr. VAN KARNEBEEK, Dr. I.C.K. VAN AALST, Generaal SNIJDERS, Baronesse BENTINCK, Baronesse VAN BRIENEN, LOUIS COUPERUS, MUSSOLINI, - terwijl wij herinneren aan de beroemde collectie portretten van LOUIS BOTHA en de andere Boerengeneraals (eigendom van Dr. VAN AALST), en aan zijn bekoorlijke kinderportretten, - (van 'MADDY VEGTEL' zeide de bekende Engelsche kunst-criticus ANDREW MEW dat het ''t mooiste kinderportret was na Whistler') - en hoe hij Lid is van 't Academisch Corps te Antwerpen.

Onder zijn vele onderscheidingen vermelden wij zijn benoeming tot Officier in de Orde van Oranje Nassau, terwijl de Fransche Staat hem onlangs bevorderde tot Officier in het Legioen van Eer.

Overtuigd zijnde, dat het literaire publiek deze buitengewone aanbieding op hoogen prijs zal stellen, wachten wij gaarne tijdig de opgave der nieuwe abonnementen af.

DE DIRECTIE VAN 'DE NIEUWE GIDS'.

Amalia van Solmsstraat 2-24

's-Gravenhage

‘Een stuk leven’
Losse bladen van een reisdagboek door Maurits Wagenvoort.

Tlemcen (aan de Marokkaansche grens).[1] 16 Januari 1900.

Van-avond weer een half-uurtje gebabbeld in den winkel van den sigarenkoopman *si*[2] Mohammed. Hij en zijn vriend, de onderwijzer, zijn van afkomst Turken: beiden jonge mannen nog, Ariërs van gezicht, van wie niets de Oostersche afkomst zou doen vermoeden, indien zij, in plaats van in hun lange kleurige ‘gandourahs’, en met ‘fezzen’ op het hoofd, Europeesch gekleed waren.

De Oostersche questie houdt hen bezig: klaarblijkelijk voelen zij nog voor het land van hun oorsprong, ofschoon geen van tweeën Turksch spreekt en *si* Mohammed die taal alleen maar wat leest. Een vorigen avond had ik hun een paar staaltjes verteld van de Turksche administratie en de omkoopbaarheid der ambtenaren, en hoewel zij nu en dan lachten, zei de onderwijzer, wiens naam ik niet weet: ‘ik zou er wel om willen huilen’. Eergisteren gaf hij mij het in het Fransch vertaalde boekje te lezen van Hans Barth, den Romeinschen correspondent van het ‘Berliner Tageblatt’, getiteld ‘Het Recht van de Halve Maan’, om mij te overtuigen, dat de Turken nog zoo kwaad niet zijn, integendeel een volk, dat door zijn verleden getoond heeft afkeerig te

1) Marokko was toen nog voor Europeanen afgesloten.
2) Verkorting van ‘*sidi’:* ‘mijnheer’.

wezen van fanatisme en eer zondigt door lakschheid tegenover Armeniërs, en Grieken. Maar dit is 'n heel andere zijde van het vraagstuk. Ik zal de laatste zijn om het tegendeel te beweren. Alleen, en dit heb ik hun van avond aan het verstand gebracht, kan niemand de Turksche administratie schoon wasschen. Misschien komt het door de gebreken hunner deugden, dat de Turken zoo slecht administreeren, maar van een goede administratie kennen zij nog niet het a. b. c.

'Si' Mohammed en zijn vriend zien klaarblijkelijk de Turksche toestanden door een mooi venster en wanen mij dus, evenals de meeste andere Christenen vooringenomen tegen de Turken. In Holland ga ik door als iemand, die vooringenomen is ten gunste van de 'Osmanli', en zoo zien beide partijen mij aan met een schuin oog en denken waarschijnlijk, dat ik de Turken niet ken. Een lastig geval.

17 Januari 1900.

Ik begrijp niet waarom De Koo mijn artikelen over den Zuid-Afrikaanschen oorlog niet in zijn weekblad opneemt. In 'Sursum corda' heb ik 'n beetje tegen de Engelsche gefoeterd en onze flauwe regeering 'lafhartig' en 'anti-nationaal' genoemd, maar daarentegen gezegd, dat het Hollandsche volk verhoudingsgewijs aan moed, intelligentie en wilskracht vijf maal het Engelsche waard is en het in werkelijke beschaving van elk ander volk wint. Misschien heeft hij het daarom niet opgenomen. Tegen de Engelschen uitvaren, dit gaat nog; de Nederlandsche regeering lastig te vallen: niets liever dan dit; maar iets goeds te zeggen van het Nederlandsche volk: het is hem waarschijnlijk te kras geweest. Doch dan begrijp ik niet waarom hij mijn volgend artikel: 'Terug in ons midden'! niet heeft geplaatst. Ik had daarin, naar aanleiding van de terugkomst van den Engelschen gezant in Den Haag, onze diplomatie en ons Ministerie van Buitenlandsche Zaken gepersifleerd. Geen spoor er van in het 'Weekblad'. God hoort mij brommen!

Van-avond weer gebabbeld in den winkel van *'sidi'* Mohammed. Hem en zijn vriend op den man af gevraagd of er geen huichelaars zijn ook in den 'Islam'? O, wat dit betreft: genoeg!

De ‘sebha, sjebha, en debha’. Dit wil zeggen: zij die het Mohammedaansche bidsnoer[1] dragen uit eerlijke Muzelmaansche vroomheid: de ‘sebha’; zij die het vertoonen om het vertoon van vroomheid, de ‘sjebha’; en de anderen, die er een middel van maken om de goê-gemeente te bedotten: de ‘debha’.

19 Januari 1900.

Van avond opnieuw een ‘boom’ met de vrienden in den tabakswinkel. Zij ontkenden, dat de ‘Islam’ den vooruitgang vijandig is. Integendeel, zeiden zij, hij moedigt de ontwikkeling der volken aan.

Dit is natuurlijk even waar als het onwaar is. Niet één religie kan den vooruitgang der volken tegen houden, omdat die een natuurkracht is.

Zij stemden dit niet volkomen toe, maar konden er toch niet veel tegen zeggen. Teminder wijl ik hun er op wees, dat het eigenlijk een Godslastering is te denken, dat ‘Allah’ zich meer gelegen zou laten liggen aan één volk dan aan het andere, aan één godsdienst dan aan den anderen, aan één individu, zij hij Islamiet, Christen, Jood of Hindoe, dan aan het andere. Er is nooit een oorlog ondernomen zonder dat beide volken overtuigd waren, dat God aan hun kant meestreed tegen den vijand. Op dit oogenblik zijn de Engelschen overtuigd, dat ‘Allah’ tegen de Hollanders in Zuid-Afrika is en dezen koesteren gelijke, maar tegenovergestelde overtuiging. Welnu, God maalt zoo min om de Hollanders als om de Engelschen, en de aardsche zaken gaan volstrekt buiten Hem om. Zoo is 't met de godsdiensten oòk: de menschen, in hun kleine opvattingen, meenen God eer te bewijzen, Gods wil te doen door de Wet van Mohammed en niet die van Christus, of omgekeerd, te volgen, maar God bemoeit zich enkel, zooal met iets, met de hoofdzaak: dat men tegenover zich-zelf en anderen het goede betracht.

De vraag is nu enkel wat ‘het goede’ is, en daarover kan men opnieuw beginnen zonder ooit uitgepraat te raken.

Het gesprek kwam nu op het Fransch bestuur, waarover zij,

1) Het Islamitische bidsnoer bevat 99 kralen, welke elk een bijnaam van Allah aangeven.

natuurlijk, klaagden. Zij betalen meer belasting dan de Europeanen, want behalve dat zij voor Europeesche belastingen gelijk staan met de anderen, moeten zij nog die betalen hun door eigen ‘Wet’ voorgeschreven: de ‘Tienden’ o.a. Zij zouden daarvan kunnen vrij komen door het Fransche burgerrecht te aanvaarden, maar dit raakt een der voornaamste voorschriften van den ‘Koran’, waar zij te minder tegen willen in gaan, omdat zij anders het verwijt op zich zouden laden de voorschriften der ‘Wet’ te verloochenen uit winstbejag. De Fransche overheersching is dus, volgens hen, het tegenovergestelde van een zegen voor de Islamieten. Er zijn meer armen dan vroeger en minder rijken. Wat onder Islamietisch bestuur nooit gebeurde, ziet men nu dagelijks, dat Islamieten tijdens de maand ‘Ramadan’ honger lijden. Een onafgebroken processie gaat voorbij en dòòr de Mohammedaansche koffiehuizen, een processie van hongerlijders, zoo talrijk, dat zelfs de weldadigste en vroomste Islamiet niet allen een aalmoes kan geven. Schoon ‘de aalmoes’ een der wegen Gods is naar het Paradijs. Zulke dingen kwamen vroeger niet voor.

De zaak is, dat zij gedrukt worden door een vreemd bestuur, dat geheel buiten het Muzelmaansche leven omgaat. Zij worden overheerscht en ondervinden alle nadeelen daar van. In de Kamer hebben zij geen vertegenwoordigers omdat zij het Fransche burgerrecht niet bezitten. In de gemeenteraden zijn zij onvoldoende vertegenwoordigd. In Tlemcen, bij voorbeeld, op 20.000 Islamieten zeven gemeenteraadsleden en op 8000 Franschen over de twintig. Het spreekt dus van-zelf, dat de belangen der Islamieten niet of kwalijk worden behartigd.

Op dergelijke klachten kan men niet veel antwoorden. Zij hebben gelijk. De volken van Europa zijn onrechtvaardig jegens de volken, die zij overheerschen. Ik ried hun aan een dagblad te stichten. Zij antwoordden, dat men dit reeds had beproefd. Maar de zaak was verkeerd aangepakt en na twee jaren was het opgeheven. Zij erkenden overigens, dat de Islamieten, in 't algemeen, weinig geschikt zijn voor het practische, zakelijke leven, 't welk vooral noodig is voor een materieelen bloei.

20 Januari 1900.

Vandaag van Tlemcen, waar ik zeven weken heb doorgebracht, heen gegaan naar Sidi Bel-Abbès. Een prachtige winternamiddag: de hemel teerblauw en daartegen, scherp belijnd, scherp geprofileerd in de klare atmosfeer, de rotsen van Tlemcen aan de eene en het wijde, rijk-begroeide dal van de Saf-Saf-rivier, waarin ik zoovele voetstappen heb liggen en Trabuco, mijn in Madrid gekochte hond, nog meer, aan de andere zijde. De trein had spoedig den waterval bereikt, dien ik nu, omdat de spoorweg hooger ligt dan de straatweg, geheel kon overzien. Van de hooge, roodbruine, kale rotsen stortte het schuimende water, wit als uitgehangen flarden linnen, omlaag, telkens opgevangen door een natuurlijk bassijn van diep-blauwe kleur, en daaruit weer als een onbewegelijke witte flard neervalend in een lager gelegen bassijn tot het riviertje Saf-Saf bereikt was, dat, kronkelend door het diepliggende dal, voort spoelde. Als een wit lint slingerde de straatweg zich tegen de bergen aan, verdwijnende hier, uitvallende daar. Een eenzaam Zwitserland, zou men gezegd hebben: Zwitserland zonder ‘châlets’ en zonder grazend vee. Voorbij Lamoricière, een onbeduidend wijd-verspreid stadje, wordt het landschap, een hoogvlakte, kaler. De bergen wijken weg en blijven nog slechts even aan den horizon golven. Maar de trein snijdt midden door een vlak land, dat mij aan La Mancha in Spanje herinnert.

21 Januari 1900.

Niet veel zaaks, Sidi Bel-Abbès. Een Fransch provinciestadje, banaal en vervelend. 's Morgens, Zondags, concert op de ‘Grande Place’ van het muziek-corps der ‘Légion étrangère’. Onder de soldaten van het ‘Legioen’ klaarblijkelijk veel Duitschers en Zwitsers. Overal hoorde ik dat harde ‘Schweitzer-Dütsch’ en daartusschen door de volle a-o klanken van Beijers en Würtenbergers. De autoriteiten zijn niet moeilijk in de aanwerving voor het ‘Legioen’: hun, die aankomen wordt enkel gevraagd of zij in hun ‘verleden’ aan muziek hebben gedaan en een instrument bespelen. Zoo ja, dan gaan zij bij het muziek-corps. Niets meer. Onder de militairen heeft het ‘Legioen’ een grooten naam van dapperheid; onder de burgers staan de ‘légionnaires’ minder goed aangeschreven.

22 Januari 1900.

Met de diligence van Sidi Bel-Abbès naar Mascara. Ik neem een coupé-plaats, waar ik alleen ben met Trabuco, die halven passagiersprijs betaalt. 't Is flink koud, als wij 's morgens goed zeven uur de stad verlaten. De weilanden zijn bereipt. De reis is eentonig, het landschap doet denken aan een verlaten Brabant: glad, plat, hier en daar komen wij voorbij een boerderij, smerig, uitgevreten door de zomerzon, gebouwd als een vestinkje met vierkante hoektorens, Evenals in N.-Amerika tegen de roodhuiden en in Zuid-Afrika tegen de kaffers, moest vroeger iedere kolonist zich in staat van tegenweer kunnen stellen: de plaatsen liggen op uren afstands van elkaar. Nu is dit niet meer noodig, maar men gaat voort de hofsteden te bouwen als vestinkjes. woonhuis, stalling, schuren alles binnen een grooten muur.

Het land is zoo eentonig, dat het nu-en-dan uitstappen, omdat de paarden niet voort kunnen, een welkome afwisseling is. Voorbij Mercier-Lacombe, waar stil gehouden wordt om te déjeuneeren, en waar de diligence wordt vervangen door een tentwagentje, is de weg aangenamer. De wagen rijdt een uur te laat af omdat een wiel gerepareerd moet worden. Ik maak daarvan gebruik om vooruit te wandelen. Trabuco holt weer als een bezetene in de velden de vogels achterna: klaarblijkelijk heeft hij de hoop nog niet opgegeven er een te vangen. De weg slingert zich blank door een bruin, dor land, uitgegraven in kronkelende ravijnen door de winterregens, welke geen spoor van vruchtbaarheid nalaten, en enkel diepe uithollingen maken. Het terrein is hier ook weer bergachtig en men ziet er bosch-aanplantingen in. Ik ben mijn coupé-plaats kwijt, daarentegen kan ik naast den koetsier plaats nemen. Bij Trois-rivières wordt het land zelfs bekoorlijk door een rijken plantengroei, afgewisseld door kale rotsen, beboomde bergen en vlietende stroompjes. Daar de zon is ondergegaan en het weer koud is geworden, kruip ik in den wagen. Wij komen om zeven uur in Mascara aan.

23 Januari 1900.

Mascara heeft ontegenzeggelijk meer karakter dan Sidi Bel-Abbès. Natuurlijk nièt het centrum van de stad, dat aangelegd

is naar het ‘Ewig Einerlei’, dat brave burgers zoo gelukkig maakt. Maar de buitenwijken bezitten nog iets Oostersch. Een mooi ravijn, waar de Oued-Toedman doorheen spoelt, hier en daar opgevangen door groote schepraderen van molens. Het doet prachtig met zijn plantengroei en zijn waterval. Daar beneden, opziende naar de witte kleine huizen hangende aan den rand van het ravijn, kan men zich een oogenblik denken hoe mooi dit vroeger geweest moet zijn, voordat de ‘Beschaving’ enz.....

Apropos van ‘Beschaving’: wanneer ik denk hoe al die ‘bourgeois’ ingenomen zijn met hun akelige stedekens met een passer, een lineaal en wat pleister gebouwd, komt het mij voor, dat er een punt is, waar ‘de Beschaving’ terug keert naar ‘de woestheid’. Ik heb dat punt overschreden en vér ook. Voor mij zijn al die ‘beschaafde’ steden een gruwel en ik geef tien harer voor één dorp van wilden, verscholen in cactusstruiken, de huizen neer gegooid, zooals god Toeval wil.

24 Januari 1900.

Van Mascara naar Frendah: 108 kilometers met de diligence. Een eindelooze witte weg over een hoogvlakte, nu eens wat omhoog dan wat omlaag, maar altijd onafzienbaar, zich in de verte verliezende in het groen van wat men hier ‘forêt’ noemt en niet veel anders is dan struiken, heesters, grassen en een pijnboom in z'n eentje. Niettemin heeft het land juist door zijn eentonigheid zekere grootsche lijnen, wegwijkende donkergroene bergen, aan beide kanten van den weg onafzienbare struikenvelden. 't Is nacht nog, wanneer wij van Mascara vertrekken; de morgen is koud, maar naarmate de zon opkomt verandert de dag in een aangename zomeratmosfeer. Te Tagramaret, halfweg, is een aardige markt: honderden Arabieren, die voor tentjes van Joodsche handelaars over een half pond suiker of een hemd staan te pingelen. Frendah ligt 1000 meters hoog: de weg stijgt en kronkelt langs den berg. Een prachtig gezicht over de dalen, wijd geopend en bedekt met blanke ‘marabouts’ en legerkampen van Arabieren. De zon is ondergegaan als wij aankomen.

25-26 Januari 1900.

Van Frendah, 's morgens zeven uur tot 's middags halfeen, weer die eindelooze weg over de hoogvlakte. 't Gaat voortdurend opwaarts en door mooi-volgroeide bosschen, maar dan wordt plotseling alles kaal: de vlakte links en rechts, de bergen in het verschiet. Tiaret, zich nestelend in en tusschen de bergen, goed duizend meters hoog. Hoewel de zon helder schijnt en wel warmte geeft ben ik stijf van koû, omdat ik voortdurend aan de schaduwzijde heb gezeten. Het stadje zelf weer niets bijzonders, maar op den berg, die het beschermt, en waarop een kazerne is gebouwd - sinds tweeduizend jaar en langer bevindt zich daar een versterking, eerst van de Romeinen, dan van de Mooren, eindelijk van de Franschen - een heerlijk uitzicht over de kale hoogvlakte, begrensd door verre bergen, o.a. duidelijk waarneembaar het Amoergebergte.

Den volgenden morgen met den trein naar Relizane. Trabuco moet in het hondenhok, omdat de spoorwegdirectie maar twee klassen laat loopen: een eerste en een derde, die zij ‘tweede’ noemt. Ik ben woedend en Trabuco is ontroostbaar. *‘So etwas ist Ihm nie passiret*’. Ik hoor hem voortdurend blaffen en janken. Van Relizane naar Blidah: acht uur sporens met Trabuco nu bij me in den wagen. Het land bergachtig en kaal, soms een stadje in het groen van oranje- en citroenboomen, een kronkelend riviertje. *‘Le déja vu*’, kortom.

27 Januari 1900.

Blidah is wel aardig. Het ligt mooi midden in frisch-groene tuinen aan den voet van het Atlasgebergte, dat met vrij wat sneeuw is bedekt. Er zijn een paar schilderachtige Moorsche plekjes gespaard gebleven o.a. een nauwe straat met een blanke moskee, en vlak daartegenover een oud Moorsch koffiehuis: het ‘groote koffiehuis’ genaamd. Het is heel klein en bovendien gesloten, maar het heeft drie mooie arkaden, en dan aan weerszijden van den ingang steenen rustbanken. Met een beetje verbeelding kan men het stoffeeren: de Mooren aan den ingang gehurkt neerzittende met waterpijpen, lurkende, dommelende,

slapende tegenover de blanke moskee met zijn gebedsomroeper op den ‘minaret’trans. Er zijn ook een paar badhuizen, die er van buiten wel aardig uitzien. Misschien ga ik er morgen een kijkje in nemen.

Van-avond een ‘conférence’ gehoord over den Zuid-Afrikaanschen oorlog door een Algerijnsch journalist. Voor een Franschman was hij tamelijk op de hoogte: hij heeft trouwens in Zuid-Afrika gereisd. Hij zei verstandige dingen, hoewel hij de eer der overwinningen van de Boeren 'n beetje erg naar den Franschen kant toe haalde, wijl Joubert een Franschen naam draagt en Reitz, volgens zijn zeggen, in het Vreemdelingenlegioen heeft gediend. Niettemin, tegen wil en dank, kwam het Hollandsche karakter van den oorlog toch steeds in zijn mededeelingen uit. Indien de Boeren van Fransche afkomst waren geweest, zoo iets als de Algerijnsche ‘colons’! Dan, allerwaarschijnlijkst, waren de Engelschen wel waarlijk nu al waar zij zoo gaarne willen wezen.

In dit schrijven gestoord door een brandje in de buurt van het hôtel: een stal, die in vlam staat. Als ik er bij kom hebben de burgers de paarden en wagens buiten gehaald en wentelen nu balen stroo uit. Het vuur brand lustig voort: hoe langer hoe meer menschen, hoe langer hoe meer geschreeuw, veel ‘zouaven’. veel ‘Turco's’, maar geen brandspuiten en geen commando's. Twintig, veertig man op het dak, de een nog harder schreeuwende dan de ander: een snoer van *‘pardieu’ 's - ‘nom-de-dieu's’ - ‘crognieu’ 's - ‘pardi’ 's - ‘nom-d'un'nom’ s,* maar geen drop water. Eindelijk met wat emmertjes, ten laatste een brandslang, maar nog geen water. Ten slotte een straaltje als dat van ‘manneken-pis’, dat toch het vuur dadelijk dooft, omdat het niets meer vindt wat brandbaar is. Onze Amsterdamsche brandweer had het in twee minuten klaar gespeeld, met in 't geheel geen *‘crognieu’ 's,* veel minder lawaai, maar ook minder grapjes en *‘blague’*.

Ja, zeker, als de Boeren Franschen waren - ongelukkig voor de Engelschen zijn het geen Franschen, maar Hollanders.

28 Januari 1900.

Van morgen met den trein naar Sidi-Madani. Niet veel van het landschap gezien omdat ik de krant zat te lezen. Ik begrijp niet, dat de Engelschen niet inzien, dat zij het toch nooit van de Boeren zullen winnen. Zij zijn toch ook wel een kranig volk: bezitten eenigen van onze beste kwaliteiten, en daar zij het getal vóór zich hebben zien zij de dingen in het groot en handelen er naar. Dit keer vergissen zij zich. Deze oorlog is van wijdstrekkende beteekenis voor Engeland.

Van Sidi-Madani gewandeld naar de 'Apenbeek'. Een prachtige bergpas, dicht begroeide bergen en omlaag de schuimende en bruisende Chifa. Na een halfuur wandelens het 'Hotel van de Apenbeek'. Omhoog in de bosschen wat apen gezien, en Trabuco tegen de steilte er dadelijk op af. Veel apen zijn er niet meer: ik denk, dat die er nog zijn op pensioen zijn gesteld ten vermake en tot aantrekking van de bezoekers. Zoo iets als de gemzen in het 'gemachineerde Zwitserland' van '*Tartarin sur les Alpes*'.

Met de spoor van Blidah naar Algiers. Het is guur weer en regenachtig als ik aankom. 's Avonds lees ik in de Hollandsche kranten het overlijden van Dr. Burgersdijk. Ik heb hem eens ontmoet: elf jaar geleden, een goedaardig oud-achtig heertje, 'n beetje *'bon-vivant',* kwam me toen voor. 't Was 's nachts, op de kamer van Royaards, na de eerste opvoering van 'Hamlet', in Rotterdam. Jan C. de Vos was er en nog een paar anderen. Wij spraken over litteratuur en tooneel. Ik herinner mij toen de stelling verdedigd te hebben, dat het Tooneel eigenlijk een inférieure kunst is. Royaards droeg eenige gedeelten voor van mijn novelle 'Verwachting'. Ik was toen nog in de roes van mijn 'Passie'-succes en meende vrienden te kunnen winnen onder 'de jongeren'. Van die illusie ben ik wel terug gekomen. Ik behoorde immers tot geen clubje. Trouwens ik ben gauw daarna op reis gegaan. De Shakespeare-vertaling van Burgersdijk bewonderde ik toen niet zoo zeer, vond haar veel meer een vertaling uit het Duitsch dan uit het Engelsch. Maar kwantitatief: wat een reuzenwerk toch. Burgersdijk zal altijd in onze litteratuur blijven gelden als *de* Shakespeare-vertaler.

31 Januari 1900.

Wandelingen door en om Algiers. Mooi weer. De stad maakt een aangenamen indruk. Zij heeft een vroolijk, lief-Middellandsche zee-karakter. Veel goed-gebouwde huizen, oude tuinen, aardige villa's. Een Oostersch bergachtig en gròòter Bussum, kortom. Bedoeld wordt haar buitenwijk Moustapha. Het centrum bezit hetzelfde karakter als al die Middellandsche Zeesteden: veel drukte onder de galerijen, veel zon, witte huizen en palmboomen.

8 Februari 1900.

Een paar Spaansche melodiën o.a. een ‘jota’, door drie mandolinisten in het restaurant, waar ik eet, gespeeld, gaven mij ‘heimweh’ naar Spanje. In mijn kamer, het hoofd nog vol van het *‘niña de mi corazon’,* heb ik mijn castagnetten genomen en ben gaan zingen. Maar mijn stem durfde zich niet uitzetten, de hond van naast mij begon te blaffen op het vreemde geklepper, en het geluid der castagnetten klonk dor en dof. Ik herinnerde mij, niet meer in Spanje te zijn.

Ik ben in een zwaarmoedige stemming: het gure, regenachtige weer, de ziekte van Trabuco, en, God weet, wat méér. Ik dacht maar zòò zòò van mijn hond te houden, maar.... hij wou liever niet met mij mee, van-middag, zag mij uitgaan zonder zich te verroeren en dit heeft mij méér gedaan dan ik verwachtte. Daarop, dacht ik van-avond, dat, wanneer hij dood ging, ik nooit een anderen hond zou houden. Wanneer zelfs de genegenheid voor een dier zooveel angst, verdriet veroorzaakt, is 't maar beter ook geen dier tot reisgezel te hebben. Nu al denk ik er met angst aan, dat er een tijd zal komen, dat ik alleen zal gaan zonder het gehol, gestoei, het kwaad-doen van mijn hond. Waarschijnlijk wordt hij beter: hij is niet èrg ziek, maar.... ik wil die onrust niet meer kennen, en dacht mij-zelf sterker.

9 Februari 1900.

Van-middag was er een inlandsch feest, geregeld door het *‘Comité d'Hivernage’:* worstelpartijen, hardloopen, en ten slotte

een *'fantasia'* van Mzabieten. 't Was niet on-interessant, hoewel hondenweer en regen het feest bedierven. Eenige worstelaars, denk ik, die, grootendeels naakt, in dien kletterenden regen stonden te wachten, of te kampen, zullen het wel met een verkoudheid betalen, hoewel zij lichamen toonden van staal en pezen. Prachtig-gebouwde mannen, wien men zoo op het oog hun kracht niet zou aanzeggen: slank, zonder overdadige spiervorming. Wat mij bij de worstelpartijen en de daarop volgende *'fantasia'* 't meest trof was de hartstochtelijke wildheid der kerels, wanneer zij eenmaal begonnen waren. De 'fantasia' was niet veel anders dan een wild op elkaar toevliegen op haast ongetemde paarden onder het schieten van zwaar met kruit gevulde donderbussen. Vlammen, kruitdamp, en dan sprongen daar uit òp die kerels in hun bont gestreepte 'bournouzen', gillende. Duivels leken zij. Allengs werden zij dronken van opwinding, van kruitdamp, van eigen wildheid, eigen gegil, en wisten van geen ophouden. Het publiek was intusschen al door den regen verjaagd, toen ik nog hun wild geschreeuw en het gedonder hunner geweren hoorde.

10 Februari 1900.

Het begint, naar wat ik in de kranten lees, in Egypte voor de Engelschen te spannen en Moustapha-Kiamil-bey zit daar achter. 't Zou mij verwonderen indien hij de man bleek te zijn, die de Engelschen uit Egypte zal verjagen, hoewel het hem niet aan goeden wil ontbreekt. Het type van den modernen Islamiet van goeden huize: jong, élégant, knap, prettig causeur, geestig, heeft hij alles om de vrouwen te behagen en 't was wel opmerkelijk, dat ik hem in Konstantinopel juist moest ontmoeten in den kring van die ondeugende Mme B. Maar het is gemakkelijker om een salonheld te zijn dan een groot revolutionnair. Ik herinner mij nog z'n zeggen: *'moi, un homme, n'est-ce-pas, vingt-cinq ans'!* Hij vond zich klaarblijkelijk al vrij oud. Hij vertelde van vexaties, waaraan de Egyptenaren in 't algemeen, en zijn familie in het bijzonder, van de zijde der Engelschen blootstaan. Zijn broer, officier in het Egyptische leger, om een klein vergrijp gedégradeerd tot korporaal: een lid van de Kiamil-familie!

Intusschen komt mij niets verklaarbaarder voor dan dat de

Engelschen weinig op zoo'n jongen opruier, met het gezag van een voorname familie en het talent van een meesleepende geestdrift, gesteld zijn.

11 Februari 1900.

Op een wandeling naar *'Notre Dame d'Afrique',* welke, tusschen twee haakjes, in haar gewild-Romaanschen stijl niet veel zaaks is, maar zoo wondermooi gelegen, ontmoette ik een dertigtal kleine jongens met vierkleurige vlaggen, trompetten en trommels, klaarblijkelijk in twee groepen verdeeld. De voorste groep, de talrijkste, had de hoofden, de oogen, de kaken verbonden met witte doeken, en naderbij komende zag ik, dat al die doeken rood geverfd waren: dat moest bloed verbeelden. Het waren de overwinnende Boeren, die heel trotsch en heel gewichtig de gevangen 'Engelschen' naar Pretoria opbrachten. *'Vivent les Boërs'!*

Dit herinnerde mij, dat ik in Mercier-Lacombe boven een tapperij een pas geschilderde opschrift zag: *'Bar du Transvaal*'. Het was, vertelde men mij, de *'Bar anti-Juif*', die zich nu *'Bar du Transvaal*' noemde. De eerste leus trok tegenwoordig minder en met het tij had de kroegbaas de bakens verzet.

Bij het déjeuner en de daarop volgende *'tennis party'* bij het echtpaar Von Tischendorf veel Engelschen en Skandinaviërs. Ik heb de Engelschen zooveel mogelijk gemeden, behalve, natuurlijk, de twee 'misses' die m'n tafeldames waren: nog al *'common-place*'. Er was een graaf Crenneville, neef van den vroegeren Oostenrijkschen minister-president Clary, die mij dadelijk over Multatuli begon te spreken, die hij zeer bewonderde, en van dezen overstapte op den pas-gepleegden ritueelen moord te Appeltern in ons land. Een Voltairien met een geestigen Méphisto-kop. *'Die Gräfin*', vertelde hij mij, was nog geen zes-en-dertig jaar, toch waren zij en hij al zes-en-dertig jaar getrouwd. 'De oorlogsjaren tellen namelijk dubbel'. *'Die Gräfin*' bevond zich op dit oogenblik elders: een wapenstilstand dus. Hij noodigde mij uit morgen bij hem te komen déjeuneeren. Ik heb er niet veel zin in; het houdt mij zoo op.

Een heerlijke Moorsche villa, die van Von Tischendorf: gemoderniseerd en wat ver-europeescht; terrassen, zooals men ze nergens vindt, geheel van wit marmer met breede marmeren

trappen en ballustraden met uitkijkjes over zee en bergen, welke er een wonderpaleis van maken. De Duitschers zijn bezig het eerste volk ter wereld te worden. Met den voorspoed ontwikkelt hun smaak, zoodat tegenwoordig hun woningen even prettig aandoen als de Engelsche *'homes*'.

21 Februari 1900.

Ik had het déjeuner bij graaf Crenneville maar 'vergeten', toen hij mij gisterenavond het 'menu' zond met de berisping, dat hij mij een uur gewacht had. Ik heb nu vandaag met hem gedéjeuneerd: een werkelijk geestig man met breede denkbeelden over de tegenwoordige maatschappij. 'Wij trachten er naar zonder priester met ons geweten vrede te sluiten, zonder rechter recht te vinden en zonder politie veilig te zijn. Dit is anarchie, en in dien zin ben ik anarchist'. Wij spraken over socialisme en anarchisme door: ons déjeuner was goed, de champagne en de sigaren waren van het beste merk. 'Ik zeg altijd tegen m'n dochter, dat zij goed moet leeren koken. Misschien kan zij dan nog eens als "Kochin" in betrekking komen bij een rijken Anarchist'.

Nu sprak hij met groote sympathie over *'die Gräfin':* een verstandige, zacht-voelende vrouw, die steeds tracht het lijden, dat zij om zich heen ziet, te verhelpen. Maar wat kan één individu doen? Een druppel werpen in den Oceaan. De Staat is de groote onderdrukker. Daarom kantte hij zich tegen het Socialisme, dat den Staat wil versterken, in plaats van te verzwakken.

Een juist begrip van het Anarchisme scheen hij toch niet te hebben, maar wèl te weten, dat de tegenwoordige maatschappij het onrecht eêr aanmoedigt dan tegen gaat.

Een ander gezegde trof mij als een geestige opmerking: hij beweerde, dat de vrouwen in Protestantsche landen platter van boezem zijn dan van Katholieke, en dacht dat het geloof daarop invloed had. De opmerking is niet zoo gek als zij lijkt, maar het feit zal wel eer een questie van klimaat zijn dan van geloof. Hij spreekt voortreffelijk vreemde talen o.a. het Spaansch veel beter dan ik, en is goed op de hoogte van de litteratuur, vooral van de Fransche: heel juiste opmerkingen over Stendhal, Flaubert,

Maupassant, dien hij zeer hoog, Zola en Daudet, die hij minder hoog stelt, en Bourget over wien hij heelemaal niet te spreken is. Een man om gaarne meer te ontmoeten. Na het déjeuner gingen wij koffiedrinken in een Moorsch koffiehuis. Hier kwam het gesprek op Muzelmaansche dingen: hij vertelde van een bezoek van mevrouw de Saint-Arnaud, de vrouw van den Franschen Krim-maarschalk, kort na den Krim-oorlog aan de *'sultane-validé*' te Konstantinopel, die haar een schoone Circassische slavin ten geschenke aanbood. Mevrouw de Saint-Arnaud was met het geschenk wat verlegen en zei aan de sultane niet te weten wat zij met de mooie slavin doen moest.

'Comment', antwoordde de sultane, *'tu n'aimes donc pas ton mari'?*

27 Febuari 1900.

Gisterenmiddag kwamen de schilder Legras en zijn vrouw op mijn kamer kijken naar de maskers van *'Mardi gras'*. De *'rue Bab-azoun*' wriemelde van maskers en tintelde van kleur en van vroolijkheid. Zij hadden een jongen man mee gebracht, zekeren heer Delacroix: *'poéte*', zooals Le gras hem voorstelde, *'et mécontent*', zooals hij er zelf op liet volgen. Ik vroeg hem of zijn *'mécontentement*' 'n *'parti pris*' was? Twee-en-twintig jaar, slechte spijsvertering en 'in den handel': drie redenen om het leven zwart te zien. Legras lakte hem en Frankrijk erg op. Trouwens hij-zelf is een halve Franschman.

's Avonds, in het midden van de Carnevalsdrukte, las ik het bericht van Cronjé's overgaaf. Als 't waar is. 't Heette een officieel bericht van het *'War office*'. Het maakte mij volkomen beroerd. Achter dien heelen vervloekten oorlog zit *'la grande Juiverie*'. Legras vertelde mij laatst, dat ook Cecil Rhodes een Jood is, maar daarin vergiste hij zich. Rhodes heeft den Duitschen keizer een pluimpje gegeven over zijn houding jegens Engeland in dezen oorlog. Wat 'n kaakslag! De menschen zijn gedécideerd leelijk, en wij leven nog in de volle barbaarschheid. Indien zij maar niets anders waren dan dieren, dan zou men hen nog misschien mooi kunnen vinden en lief hebben. Maar het zijn frasenmakers en voor negentig procent verachtelijk.

M'nheer Delacroix heeft gelijk *'mécontent'* te zijn: het is misschien een bewijs van vergroving, dat men het op lateren leeftijd vaak niet meer is.

1 Maart 1900.

Vandaag met den trein naar Blidah terug gekeerd. 't Was grauw en donker, regenachtig weer en ik heb in Algiers m'n parapluie vergeten; generaal Cronjé heeft zich moeten overgeven: de Engelschen bejubelen hun 'overwinning'. Ik mis Trabuco, dien ik bij Legras heb achter gelaten. Dit alles te zamen maakt mij neerslachtig en verdrietig. Ik dacht van Blidah met den diligence naar Médea te gaan, maar er was geen plaats voorop, ik miste dus het mooie gezicht van de Chifa-pas. Het mooie antieke koffiehuisje tegenover de moskee was weer geopend, maar de *'kahwadsji',* een jonge man, zou eerst morgen koffie gaan zetten.

Médea, 2 Maart 1900.

Médea is als de rest: al die Fransch-Algerijnsche steden zijn naar één model gebouwd: overal dezelfde immitatie-*'kasbah'*, dezelfde straten, dezelfde poppenbolwerken, mogelijk heel geschikt om een verdediging tegen wijlen Abdelkader uit te houden, maar die, bij het eerste moderne kanonschot, als de muren van Jericho in elkaar zouden tuimelen.

Met den trein naar Berroughia, vandaar 's middags met de omnibus naar Boghari. Er komt een dikke kerel bij mij in de coupé, zoo iets als een Fransche veekooper. Ik ben iets beter geluimd dan gisteren, hoewel het nog regenachtig weer is en de Engelschen nog steeds jubelen. Zij jubelen trouwens heel gauw, te gauw. Of ik ken m'n Hollanders niet. Ik hoop zòò, o, ik hoop zoo, dat de Boeren hun nog een paar ferme meppen geven. En dit zullen zij doen!

Een mooi berglandschap, dicht beboomd: de weg kronkelt zich, men ziet hem beneden verdwijnen in het dal, ginds zich slingeren om een ravijn, altijd helder uitgetrokken in het donkere groen der pijnboomen.

De 'veekooper' vraagt mij of ik Engelschman ben! - 'Neen,

'n Hollander'. - *'Ah, oui, c'est à peu près la même chose*'.

'Comment est-ce-que c'est la même chose'?

'Wel, Holland staat toch onder protectie van Engeland'.

Ik kijk hem eens goed in de oogen en zeg: 'goeie man, je vergist-je'. Maar hij beweert, dat hij het goed weet. Ik leg hem uit, dat hij er niet zòò veel als dàt van weet, en hij wordt makker. Ik doe 'n dutje, dan opnieuw in gesprek met den 'veekooper', die me nu zegt van geboorte een Kabiel te zijn. Niettemin, hij heeft een puur Arisch gezicht. Wat grof misschien.

'Ben-je dan Muzelman'? vraag ik hem. 'Neen'. - Christen'? - 'Ook niet'. Hij heeft geen godsdienst, zegt hij blufferig.

'Och', antwoord ik, 'dit is op-zich-zelf geen verdienste: geen godsdienst te hebben'.

Langzamerhand vertelt hij mij zijn geschiedenis en de 'veekooper' ontpopt zich als een van de belangwekkendste menschen, die ik ooit heb ontmoet.

In Kabylië geboren, verliest hij zijn vader in een Kabielen-opstand tegen de Franschen. Hij wordt, zijn moeder sterft van gebrek, als zoon opgenomen door een Fransch soldaat, die hem later adopteert en meeneemt naar Frankrijk. Maar hij keert naar Algerijë terug en neemt dienst als zouaaf. Zijn diensttijd van vijf jaar is bijna om als hij, gebrutaliseerd en 'als een slaaf' behandeld door zijn kaptein, er de hand op legt. De krijgsraad veroordeelt hem daarvoor ter dood, maar daar zijn antécedenten goed zijn, wordt de straf gewijzigd in tien jaren dwangarbeid. In Cherchel wordt hij in de strafkolonie geplaatst, maar nu verkiest hij niet te werken, wanneer men hem opnieuw 'als slaaf' wil behandelen en tot werken commandeert. 'Neen', zegt hij, 'ik heb altijd willen werken en altijd gewerkt, toen ik vrij man was. Maar nu doe ik het niet als veroordeelde.' Niettemin, als men hem zijn gang laat gaan, werkt hij toch. Hij wordt zelfs korporaal in de strafkolonie. De dwangarbeiders helpen de *'colons*' en zijn op die wijze in de gelegenheid wat over te leggen. Na verloop van tijd heeft hij een paar honderd francs bijeen gegaard en beraamt hij het plan om te vluchten. Hij wordt gesnapt en krijgt er nog vijf jaren bij. Dan, na anderhalf jaar, ziet hij opnieuw de kans schoon, en hij ontsnapt weer, nu in gezelschap van een kameraad. Anderhalve maand zwerven zij in de bergen,

de richting nemende naar zee; aan de kust huren zij voor twee honderd francs een scheepje, dat hen zal overbrengen naar Spanje. Zij hebben tegenweer, en doen drie weken over de reis. Eindelijk komen zij bij Barcelona aan land.

Hier maken de twee vluchtelingen kennis met kermisreizigers: hij wordt geëngageerd als *'homme fort*', zijn kameraad als knecht. Maar er komt questie, broodnijd van den eenen Hercules jegens den anderen. Een vrouw is daarbij oòk in het spel. Kortom, men geeft hem, daar men hem 'verrraden' heeft, den raad te vluchten, en hij vlucht. Hij roept zijn kameraad en zegt: 'wij zijn verraden; laten wij ieder een anderen weg gaan, ik wacht je op dien bergtop daar. Ben-je er niet binnen acht dagen, dan hang ik mij op. Jij, daarentegen, wanneer je er êer bent, wacht dan op mij.' Na een paar dagen zijn de zwervers weer bijeen en vinden gelegenheid om, 's nachts voortsluipende en overdag zich verbergende, Frankrijk binnen te komen. Daar wordt hij mijnwerker en de ander boerenknecht, maar na een poos worden zij ook hier 'verraden' - 'verkocht', zooals hij het noemt - opnieuw door een vrouw. Weer vluchten zij, ditmaal naar Zwitserland, waar zij deelen in de amnestie van 1880.

Dit is zijn geschiedenis. Hij ziet, dat ik er belang in stel. 'O,' zegt hij, 'ik zou U er nog veel meer van kunnen vertellen.'

'Wel, vertel dan'.

'O, neen', antwoordt hij, 'de rest heb ik aan niemand verteld en zal ik ook aan niemand vertellen'.

Ik dring er niet op aan: het eenige middel om iets te weten te komen. Want hij stelt blijkbaar vertrouwen in mij. Wij leggen eens aan, ik presenteer hem een glas absinth. De reis gaat voort, en hij oòk. Hij heeft met den ontdekkingsreiziger de Brazza in den Soedan gereisd, maar ook die wou hem 'als slaaf' behandelen, en opnieuw is hij er toen van door gegaan. Hij is klaarblijkelijk een slaaf van de Vrijheid, en dit trekt mij in hem aan. Want ik deel in die slavernij.

'Wat zou U doen', vraagt hij me, 'wanneer U een man op je weg vond, een weg, dien je moèt opgaan, een weg dien-je wìl opgaan, en die man wil-je den doorgang beletten'?

'Wat zou U doen'? vraag ik terug.

'Ik zou kijken wie de sterkste was van ons tweeën.'

Ik kijk hem eens goed in de oogen: grijs-blauwe oogen, waar zoo niets achter lijkt te zijn, zonder uitdrukking van leven, maar hard, staalblauw, dreigend van onverbiddelijke énergie. En hij is *'homme fort'* geweest! Ik denk, dat ik niet den man zou willen zijn om hem in den weg te treden: den weg dien hij op moèt en wìl. 'Welnu', zeg ik, 'dat zou ik oòk doen'.

Dit antwoord bevalt hem. Hij vertelt meer van zijn leven: hij kent de chiromancie, de cartomancie. 'Hè', zeg ik: 'de chiromancie ook'? Ik laat hem mijn hand zien: hij zegt dingen, welke uitkomen. 'De hoofdlijn is goed en zuiver ontwikkeld: U vervolgt uw idée en laat U daarvan niet afleiden'.

'En de hartlijn'?

'De hartlijn is ook goed. U kan goed en hartelijk lief hebben een persoon, die U lief heeft. Maar U is hard, onverbiddellijk voor hen, die U onverschillig zijn'.

Ik heb het geluk om daarop onwillekeurig 'ja' te zeggen, hoewel ik 'neen' bedoel. Inderdaad weet ik nauwelijks wat hardheid is. Maar mijn 'ja' neemt hem voor mij in. 'Ah,' zegt hij, *'c'est que je suis encore bon physionomiste'*. En dan vertelt hij mij de rest van zijn geschiedenis, welke mij 'paf' maakt.

Pas zijn de twee vluchtelingen op de Spaansche kust geland of een *'pareja'*[1)] van de Spaansche kustwacht, denkende dat zij smokkelaars zijn, komt hun in den weg en verlangt, dat zij mee gaan. Zij achten zich verloren. Zij zullen worden uitgeleverd, doodgeschoten. Ieder neemt een man voor zijn rekening en smijt hem van de rotsen in zee....

'En deden zij geen moeite om zich te redden'?

'Jawel, maar wij duwden ze onder'.

Ik kijk hem nog eens in de harde staal-blauwe oogen: er is nu meer tinteling in, zijn gezicht is gekleurd, de herinnering ontroert hem nog steeds, na twintig jaar. En toèn: hun leven van zwerven, achttien maanden lang, in de bosschen, zich voedende met kruiden, wortels, met een kikvorsch, een visch toevallig gevangen in een riviertje, een vogel toevallig gedood met een katapoelt; lucifers bedelende om vuur te maken, levende als wilden, elk oogenblik met den dood door worging voor oogen.

1) 'Tweetal'.

Want zij weten beiden bij verstek ter dood veroordeeld te zijn. Dan, eindelijk, die ‘titeriti's’, die hen opnemen, doch bij wie zij zich moeten wennen aan menschelijk voedsel.

....en in plaats, dat die man, tweemaal ter dood veroordeeld, en den tweeden keer niet om een kleinigheid, mij schrik aanjaagt, wordt hij mij sympathiek. *‘C'est que je ne suis pas méchant’,* zegt hij.

‘Wie weet of ik in uw plaats niet net zoo zou gedaan hebben’, antwoord ik.

Hij vertelt nog meer: hoe hij met zijn ziek kind van drie-en-een-half jaar op den rug door Frankrijk zwerft, melk en brood bedelende voor zijn kind, voor zich-zelf niets willende aannemen, opnieuw levende van kruiden geplukt aan den weg. ‘Maar m'n kind, niet waar? Dat kon daar van niet leven’.

‘En die vriend, leeft die nog’?

Zijn gezicht verheldert, er komt een zachtere uitdrukking in zijn oogen, die nu schitteren van gevoel. ‘O, ja’, hij woont in Algiers. Hij is *‘colon*’ en 't gaat hem goed. ‘Wij zijn als twee broêrs, neen, mèèr’.

Ook hem gaat 't goed, na vele harde jaren. Hij reist nu voor een Fransche naalden- en speldenfabriek. Hij heeft vier kinderen en zijn oudste zoon, dat kind, waar hij melk voor gebedeld heeft, terwijl hij-zelf rauwe kruiden at, is al *‘bachelier’,* en moet doctor worden.

Wij spreken over de doodstraf. Natuurlijk is hij daar tegen! Ik ook. Ik zeg hem, dat in mijn land die barbaarschheid niet meer bestaat en hij antwoordt, dat dit een goed land moet zijn en een goed volk, evenals Zwitserland en het Zwitsersche volk. Maar Spanje! Daar worden de ter dood veroordeelden nog geworgd! Ik zie hem huiveren bij de gedachte. En waartoe worden de menschen ter dood veroordeeld? Omdat zij een misdaad begaan hebben. Maar wat dreef hen tot die misdaad? De armoede, doodsgevaar, verkeerd geleide opvoeding, krankzinnigheid. Is het dan niet een misdaad zulke ongelukkigen te dooden?

‘Ja zeker’, zeg ik, ‘dat is 'n misdaad’.

Als wij in Boghari zijn aangekomen druk ik hem de hand tot afscheid.

3 Maart, 1900.

Boghari is, na Tlemcen, de eerste stad de moeite waard aan te zien. Dit wil zeggen: de inlandsche stad, de 'ksar'[1], op een berg gelegen. Zij is geheel ongeschonden en ik dwaal er een poosje in, en ga ergens in een koffiehuisje koffie zitten drinken. Ongelukkig is het weer afschuwelijk koud, althans naar mijn gevoel; er is geen zon, zelfs valt er een fijne motregen. Zulke 'ksoer'[2] moet men zien als de zon felle blauwe schaduwen werpt aan de eene zijde van de straat en de andere wegtrilt in het licht der witte muren. Maar met een Hollandsche lucht achter dat grauwe wit, dat er nu zoo vuil uitziet, en met motregen. Dit bederft den indruk. En dan....

'Il pleure dans mon coeur comme il pleut sur la ville'....

Door de stad wandelende word ik aangehouden door een paar vrouwen van de 'Ouled-Naïl', geprostitueerden, prachtige, bruine gezichten, fijn gesneden maar schrikkelijk opgemaakt met hel vermiljoen op de wangen, blauw om de oogen, de handen en vingernagels en voeten met 'henné' geverfd en getatoeëerd met fijne figuurtjes op de slapen, het topje van den neus, de borst, de polsen en de enkels. Het haar in dikke vlechten gewrongen, opgemaakt in een breede en hooge verheffing, zooiets als een kapsel van 'madame de Pompadour', zonder poeder natuurlijk. Zij dragen aan armen en enkels tien groote gouden en zilveren ringen, met steenen versierde zilveren borstplaten, zilveren ketens op de borst en in de haren en om den hals 'louis d'or's. Kortom zij zijn prachtig van top tot teen. De dochters van de 'Ouled-Naïl': een stam in den omtrek van Dsjelfa, leveren door heel Algerië het prostitutie-materiaal. Als zij geld genoeg verdiend hebben keeren zij met haar 'bruidschat' terug, zegt men. Maar een 'bruidschat' kent men in den 'Islam' niet, waar de man en niet de vrouw moet betalen om te kunnen trouwen. Misschien is dit echter bij de 'Ouled-Naïl' anders.

Als ik naar het Europeesch gedeelte van Boghari terug ga, zie ik in het voorbijgaan mijn twee-keer-ter-dood-veroordeelde met 'n ouwe juffrouw aan haar straatdeur staan pingelen.

1) Eigenlijk 'sterkte'.
2) 'Ksoer' (arab), meervoud van 'ksar'.

't Spijt mij, dat ik hem niet gevraagd heb of hij geen berouw had van dat geval in Spanje. Die dubbele moord was in ieder geval niet noodig geweest. Want de Spaansche regeering zou hem niet hebben uitgeleverd. 't Is waar, dat de twee vluchtelingen dit misschien niet wisten, of er althans niet aan dachten in de ontsteltenis van de onverwachte ontmoeting op Spaansch grondgebied. Die twee douaniers, die dadelijk te voorschijn komen bij het landen van wat zij denken, dat twee smokkelaars zijn, zijn iets echt Spaansch. Het wemelt aan de Spaansche kusten van kustwachters.

6 Maart 1900.

Goddank, eindelijk in Laghouat! Wat 'n vermoeienis, wat 'n kou! Die honderd-en-tachtig kilometers met een allerellendigste diligence door de woestijn! In Dsjelfa een hoogte van 1200 meters en dan 's nachts om een uur op, omdat een uur later de reis begint. De woestijn! Maar het is eigenlijk geen woestijn: een eindelooze steppe, begroeid met bundels halfagras, zoodat zij, uit de verte gezien, belegd is met bleek groen. Een ijzige wind waait over de vlakte en dringt door alle reten en de gebroken vensters van den wagen en versteent mij. In drie trajecten wordt de reis gedaan: van 's nachts tweeën tot 's avonds zes, zeven uur, herhaalde oponthouden aan ‘karavanseray’ 's om van paarden te verwisselen, of om de reizigers in de gelegenheid te stellen te eten of een kop koffie te drinken.

Als ik mijn indrukken over wat men ‘de woestijn’ noemt samenvat, is het, dat ik geen woestijn heb gezien. Een woestijn, nietwaar? Dat is een zandvlakte, rood, kaal, verlaten, of een berglandschap van kale uitgebrande rotsen, of een landschap van gerimpelde duinen. Legras zegt, dat hij er alle kleuren in gezien heeft behalve groen, maar ik heb niets anders dan bleekgroen gezien, in de vlakte, aan de bergen, en daarboven, in plaats van de diep-blauwe strakke lucht, vol hitte en zonne-trilling, een grauwe hemel met zware grijze wolkbanken: geen zon, geen warmte, niets dat op een woestijn lijkt. Hier en daar, vooral in de nabijheid van ‘karavanseray's’, *‘douars’*[1] van kameelharententen, daarom heen, ver in het rond, groote kudden

1) Dorpen.

kameelen, die in de verte op struisvogels lijken; of een herder met schapen en lammeren. De wagen holderdeboldert over den uitgetreden en uitgevoorden weg: acht paarden. De ‘karanvanseray’ 's zijn voortreffelijk: goed eten, goede bedden.

Bij het begin van de reis drie knappe negerinnen, getooid als de jonge vrouwen van de ‘Ouled-Naïl’: ook al.... hum! hum! En ik die dacht, dat er in den Islam geen prostitutie bestond.

Van de woestijn gesproken: eerst in de buurt van Laghouat begint het er op te lijken. Dan, inderdaad, houdt de eeuwige halfa-steppe op, dan niets als rood zand of rood-gele rotsbodem, ook rotsen van kalen, rooden uitgemergelden steen: op elkaar gestapelde blokken, die zelfs woestijnachtig aandoen, ondanks dat er nog weinig of geen zon is en de lucht zwaar bewolkt met witte rondende bonken. Achter, tegen de rotsen, duinen van aangewaaid zand, ongerimpeld, van een eigenaardige hardroode kleur. Groote karavaan-kameelen komen voorbij met mooie, lachende vrouwen, het gezicht onbedekt. Zij lóópen, hoewel verscheidene kameelen tenten dragen van hoepels met mooi-kleurige stof overtrokken: moeders met zuigelingen rijden daar in.

Op drie uur afstands van Laghouat houdt de diligence stil en wordt plotseling omring door vreemd-uitziende Europeanen, die trouwens niets schrikwekkends hebben, want zij komen pacifiek hun zakken brood halen door de diligence meegebracht. Het zijn wegwerkers aan den spoorweg naar Laghouat, waarvan het onderwerk grootendeels klaar is. Waar zijn zij vandaan? Ik ondervraag hen, neem een kijkje in hun woningen: holen, uitgegraven in de rotsen, ‘troglodyten’ dus. Ik geef hun ieder een sigaar, die ze met allebei de handen en vele ‘merci's’ aannemen.

De diligence is dus ten doode opgeschreven: zij verdient het. Ik ken ze nu, en ben over mijn aanvankelijke geestdrift voor hen heen. Men heeft het er altijd te warm of te koud in, wordt opgepropt met alle kneedbare dingen in een spatie, waarin men zich niet bewegen kan; onhebbelijke koetsiers, die stilhouden, wanneer zij willen, om praatjes te maken met voorbijkomende vrienden en de reizigers in de kou laten verkleumen of in den

zonnegloed laten uitbakken. Na drie dagen gehobberdebonk voelt men z'n leden niet meer van stijfheid. Men is geradbraakt. En dat kost zooveel als een ‘Pullmann-car’. Als ik er aan denk nog een uur of veertig voor de borst te hebben, gruw ik. De spoorwegen hebben hun goede zijde, begin ik nu te merken.

Ik ben hoogst ontevreden over de woestijn, die men mij voorgediend heeft, en de Afrikaansche diligences.... *n'en parlons plus’!*

8 Maart 1900.

Ik heb toch geen spijt van mijn reis: Laghouat is al vast prachtig. Ik kwam er te voet aan: de diligence was in het zand blijven steken. Een heerlijke palmenstad: de echte oasis der verbeelding. Een palmbosch, gedrenkt door een kristallijnen riviertje: de Mzi, dat de grootste tegenstelling doet ontstaan tusschen deze gelukkige vlek van tropische natuurweelde en de verdorring der omgeving. Laghouat-zelf is gemoderniseerd, maar met meer smaak dan de moderne stedenmonsters, welke ik tot nu in dit land heb gezien: galerijstraten, maar wat Oostersch gehouden. En dan: er is een zeer goede moderne moskee, prachtig gelegen op een rots, wit met randen van groene tegels. Zij doet met haar statige lijnen en slanke ‘menarà’ heel goed tegen de trillende blauwe lucht. Want het weer is, goddank, opgehelderd; nog frisch, maar met een lieve klare zon, die lekker koestert. Gisterenmiddag heb ik met een Arabischen jongen, die mij den weg wees, een wandeling gemaakt: o.a. naar de Muzelmaansche begraafplaats. Daar waren een paar mooi-belijnde ‘koeba's’[1], ‘marabouts’[2], blank. De andere graven waren bedekt met potscherven of roestige ketels: herdenkingsteekenen, zei mijn geleider. Aan de vrouwengraven hing een vuil vod: men kan zich niets primitievers denken.

Ik heb naar dien ‘bruidschat’ van de ‘Ouled-Naïl-vrouwen gevraagd. Het was, zooals ik gedacht had, niet om een ‘bruidschat’ te doen, want geen Islamiet denkt er aan te trouwen om het geld, en zooal, dan blijft wat de vrouw meebrengt of

1) Gekoepelde graftomben.
2) ‘Heiligen’ of ‘heilige plaatsen’.

van den man krijgt, naar Islamietische zeden, haar onvervreembaar eigendom: de man heeft er geen beschikking over.

Men wees mij het huis aan van een onbestorven weduwe, door een Hollandschen schilder hier achter gelaten. Hij had hier enkele jaren met haar gewoond en haar in goeden doen gezet. Dit is iets! Zij wordt hier ‘rijk’ geacht. Wat hij haar méér heeft geschonken is een onmatigen trek in absinth. Dit is óók iets. De juffrouw zet *‘pour l'amour de l'art’* haar oude leven voort. Zij was dus niet zichtbaar, toen ik in haar buurt was. Men zei mij, dat zij niet mooi is.

's Middags, in een Arabisch koffiehuisje, een prettige les gehad in het Arabisch. Ik had mijn handboek meegebracht en eenige Arabieren zetten zich om mij heen en begonnen er in te bladeren en het te lezen en het elkaar uit te leggen. Een hunner, die geen Fransch sprak, deed mij allerlei vragen: waar ik vandaan kwam, heen ging, wat ik deed, van welken landaard. Ten slotte, bij het heengaan, vroeg hij of ik zijn vriend was. *‘Enta habibi’? ‘Náam’*, antwoordde ik, ‘om U te dienen’. Dit antwoord beviel hem en den anderen bijzonder. Hij drukte mij de hand en wenschte mij goede reis.

9 Maart 1900.

Weer vijftien uur in de diligence, en nog altijd halfa-steppe. Niettemin is na Laghouat de Europeesche beschaving achter den rug: zelfs de koetsier is nu een ‘Moslem’. Het landschap is uiterst eentonig: soms een ‘daya’: verdieping in het land, waar het schaarsche regenwater zich verzamelt, dat leven schenkt aan prachtige ‘betoems’: mooie, breed-uitgegroeide boomen met knoestige stammen en zware takken. Overigens niets. Om half-vijf komen wij in de ‘karavanseray’ van Tilrempt aan.

Ik heb tot reisgenoot een professor in de geografie aan de Hoogeschool van Freiburg, Jean Brunhes[1)], die mij als zijn meening uitlegt, dat de woestijn altijd wel woestijn zal blijven, tenzij men een middel vindt om er regen te verwekken. Doch

1) Professor Brunhes, intusschen naar de hoogeschool van Toulouse beroepen, is in 1930 gestorven.

dit zou dan ten nadeele gaan van Zuid-Europa. De hoeveelheid beschikbare regen ter wereld is z.i. beperkt. Ik zeg hem, dat hij in ieder geval kan rekenen op een hoeveelheid van den Hollandschen regen, mits hij de kosten van vervoer of afleiding op zich neemt.

Twee interessante ontmoetingen zijn te vermelden n.l. een met een man met een houten been in de woestijn, die er zelfs nog voor bedankte om mee te rijden, toen de koetsier hem dit vriendelijk aanbood.

Ergens, ik weet niet waar, zie ik 'n m'nheer, aan wien ik ‘ruik’ dat hij van de schrijversbent moet wezen. Misschien omdat hij mij aan Emile Zola herinnert, hoewel hij veel grooter is dan deze. Hij komt terug van Ghardaya en aan het diner vraag ik hem zoo, ‘langs den neus weg’, ‘en gaat u wat over uw reis schrijven?’ Hij kijkt mij met een komieke uitdrukking van verbazing aan, en ik zeg: *‘c'est que les gens du métier se reconnaissent’.* Zijn uitdrukking van verbazing wordt nog komieker. Inderdaad, hij stelt zich voor als Emile Moreau. Hij is een medewerker van Sardou o.a. van ‘Madame Sans-Gêne’, dat hij verklaart geheel alleen te hebben geschreven. Het doel van zijn reis is eigenlijk Kabylië, waar hij gegevens zoekt voor een opérette-libretto.

Na het diner maken wij een kleine wandeling om het ‘karavanseray’ en hij vertelt mij van ‘Madame Sans-Gêne’. Behalve de honderden voorstellingen van Réjane te Parijs, is er een reizend gezelschap in Frankrijk, dat eenige maanden geleden al aan zijn elf-honderdste voorstelling was! En daarbij nog de *‘droits d'auteur’* van het buitenland. Wij spreken verder over Parijs, over de boulevards, de tentoonstelling, en vergeten zoo, dat wij in de Sahara zijn.

11 Maart 1900.

Gisterenmiddag in Ghardaya aangekomen. De nacht was vreeselijk: om half-elf 's avonds ving de reis aan, ik trachtte in de diligence te slapen in gezelschap van een..... schaap. Onmogelijk! Een geschok alsof onze planeet voetbal speelde met een andere. Professor Brunhes was in de *‘coupé’* in slaap

gevallen en sliep om er jaloersch van te worden. Ik kon het niet langer in het *'intérieur'* uithouden, en ben toen ook in de *'coupé'* geklommen bij den professor, die heel lief plaats voor mij maakte. Voor zich-zelf maakte hij zoo iets als een slaapplaats klaar op den bodem en liet mij de bank. Ook dat was 'n toestand: wij lagen in elkaar gesloten als een sluitappel, en de een kon zich niet verroeren zonder den ander te storen. Eindelijk, van pure vermoeidheid, kon ik zoo iets doen als dutten. Althans de zon begon al op te komen, toen de 'prof', die dood was van stramheid, omdat hij mij niet wou wakker maken, 't niet langer kon uithouden, en mij wekte. Ik was aanmerkelijk verkwikt en wij hebben verder de reis aangenaam babbelend doorgebracht tot wij Berrian in zicht kregen.

Die dit nooit heeft gezien kan zich de verkwikking, de troost, de verfrissching niet voorstellen, welke een oasis aan het oog biedt. De woestijn heeft een rijkdom van tinten, doorvloeid van goud; zij is grootsch van lijnen, maar eentonig als het Niet. Men ondergaat langzaam de sensatie, dat men zich van het leven verwijdert, slechts hier behoeft te blijven om te sterven. Niets anders dan dit: zich neerzetten en sterven. De dood waart er onzichtbaar rond. Dit bewustzijn sluipt met de vermoeienis van het oog, dat nergens een rustpunt vindt, de ziel binnen. De woestijn is waarlijk het huis der 'askese', de plaats waar hij, die het leven wil afsterven, zich zal neerzetten. Maar dan, wanneer de ziel vervuld is van een onklaagbare wanhoop, ongeklaagd wijl zij zelfs geen woorden bezit, of deze althans geen echo vinden, en de tranen in de oogen verdrogen op het oogenblik-zelf, dat men hen schreit, dan rijst daar aan het gezichtseinde de verkwikking van het leven op! Een donkere streep, die allengs kleur en vorm krijgt: groen - en o, de troost van groen voor het vermoeide oog - en palmen, die in hun slanke bevalligheid door de natuur geschapen schijnen om de verrassing te vergrooten.

Zoo doet Berrian, de eerste der zeven Mzab-steden[1)], zich voor. Wij hadden geen tijd de stad te bezoeken, enkel om uit

1) 'Berrian' = de plaats waar veel water is.

te stappen, en, terwijl de paarden werden verwisseld, wat te eten. In het koffiehuis was het een geschreeuw van belang van mannen, die, op den grond gehurkt, domino speelden. Een ‘ouled-Naïl’-vrouw kwam de eene deur van het koffiehuis binnen en langzaam, statig, ging zij de andere deur uit met de oogen ons verzoekende. Geen woord, geen gebaar, enkel een blik, welke alles zei.

Zij zijn merkwaardig, die ‘ouled-Naïl’-vrouwen: in haar roode of blauwe gewaden van brocaat of zijde, een sluier over het achterhoofd, wandelen zij langzaam door de straten of zetten zich in de schaduw op een steenen bank, een sigaret tusschen de lippen of tusschen de met ‘henné’ rood geverfde vingers. Zoo min als haar kostbaar kleed, dat wat verfonfaaid is, moet men haar gezicht, dat de sporen draagt van de ontucht, te dichtbij zien. Op zekeren afstand beschouwd zijn zij prachtig: de gouden kronen op de dikke, zware vlechten, die langs de bruine getatoeëerde of geverfde wangen neervallen, van die kroon af over den boezem gouden kettingen of kransen van ‘louis d'or's’, de borst bedekt met goudstukken, armen en beenen schuil gaande onder breede zilveren, rijk-bewerkte ringen, zijn zij met haar van ontucht doorploegde gezichten, haar zwarte oogen van overstelpenden wellust, de echte priesteressen van de ‘Venus vulgivaga’.

Heel dit land is een voortzetting van het oude Egypte. Niet enkel deze ontuchtpriesteressen in haar indolentie van indrukwekkende schaamteloosheid, doen er aan denken, maar ook de geheele omgeving der steden: de palmentuinen, omringd van aarden wallen, aan de hoeken vierkante huizen, van buiten hermetisch gesloten, de muren ietwat schuin opwaarts, de putten, welke de tuinen drenken en waaruit, dag en nacht door, een geblinddoekte muilezel, gedreven door een neger enkel in een hemd gekleed, het water optrekt, dat zich uitstort in de kanalen, de vorm der ‘menara's’, welke aan de obelisken doet denken, eindelijk de tropische natuur-zelve, dat *is* het Egypte, zoo niet de Pharaonen, dan toch van Cleopatra. De kleeding der menschen is onveranderd gebleven. Wat is de witte ‘bournous’ anders dan een gewijzigde toga? De gele schoenen zijn van denzelfden vorm als die uit Calligula's tijd; de roode

‘bournous’ der Kaïds of der ‘sepahi's’, is het purperen heerscherskleed van weleêr. De kleedij der vrouwen is nog zuiverder van antieke lijn: het is de ‘chlamys’ met de aan weerszijden der heupen afhangende punten, op den rechterschouder vast gehecht door een beenderen agraaf. Men leeft in dit land achttien eeuwen terug.

Ghardaya met haar vier omringende steden, ligt in een verrukkelijk palmendal. Gisteren maakte ik met een jongen Amsterdammer, die in deze aanteekeningen ‘Willem’ genoemd zal worden, en sinds twee jaren hier végéteert onder voorwendsel, dat hij schildert, een toertje te paard naar den oasis: een subliemen palmen- en vruchtengaard. Het was nogal vermoeiend, omdat ik sinds drie jaar niet gereden had.

De opdracht mij door Legras en consul van Vollenhoven gegeven om ‘Willem’ mee terug te tronen, zal waarschijnlijk wel op niets uitloopen. Ik heb met hem gepraat als Brugman, maar hij heeft allerlei voorwendsels, uitvluchten, drogredenen, welke hem hier houden: een dier menschen, wien misschien niets ontbreekt om voortreffelijke kunstenaars te zijn, behalve één ding: wat geestkracht. Zij maken mij verdrietig door mijn gevoel van machteloosheid om hen te verheffen, en ik wou, dat ik hun iets van mijn eigen énergie kon schenken.

(Slot volgt.)

De heerscher door Maurits Dekker.

Niemand begreep waarom de kunstschilder Caspar Horn, die den criticus Herman Waller bij de opening van een tentoonstelling een oorvijg gegeven had, voor welk feit hij voor den rechter verschijnen moest, niet de minste moeite gedaan had zich te verdedigen of zijn daad te rechtvaardigen. Op de vraag van een rechter waarom Horn handtastelijk geweest was, had deze schouderophalend geantwoord, dat voor zijn daad geen motieven, althans geen voor anderen begrijpelijke en geldende motieven bestaan hadden. Heeren rechters, had Horn gezegd, ik zou er, zelfs als ik van uw kant op de grootst mogelijke welwillendheid zou kunnen rekenen, niet in slagen u duidelijk te maken, hoe ik er toe gekomen ben die klap te geven. Ik verzoek u daarom vriendelijk niet langer op een verklaring aan te dringen, temeer omdat ik mij er bewust van ben dat ik, welke redenen ik daarover overigens ook gehad zou mogen hebben, het recht niet heb iemand te slaan en dus in ieder geval gestraft zal moeten worden. De criticus, die verklaard had dat tusschen beklaagde en hem nimmer een vijandige verhouding bestaan had, was evenmin in staat geweest eenige opheldering te geven.

Horn, die veroordeeld werd tot een geldboete, teekende geen verzet tegen het vonnis aan en enkele dagen nadat de uitspraak in de bladen bekend gemaakt was, had vrijwel iedereen het gebeurde weder vergeten.

Adriaan Tals, de vorige avond na een langdurige afwezigheid uit Berlijn in zijn geboortestad teruggekeerd, zat met Casper Horn in een café, blies over de grijze asch van zijn

rechtop gehouden sigaar een fijn rookstraaltje heen en keek zijn vriend glimlachend aan.

- Vertel mij nu eens Caspar, wat was dat eigenlijk voor een geschiedenis met die oorvijg? Ik heb er destijds het een en ander in de bladen van gelezen maar, eerlijk gezegd, veel begreep ik er niet van. Een slechte critiek misschien? Het moet interessant zijn te hooren, welke reden je gehad kunt hebben om dien armen Waller in tegenwoordigheid van anderen te beleedigen en te mishandelen.

- Laat die mishandeling er nu maar af, antwoordde de schilder glimlachend, overigens is het geval heelemaal niet interessant, misschien alleen een beetje gecompliceerd en moeilijk te begrijpen. Als je er werkelijk belang in stelt, kan ik je de geschiedenis wel vertellen. Voordat ik echter begin, wil ik nadrukkelijk verklaren, dat Waller die oorvijg eigenlijk niet verdiend heeft, in ieder geval niet op het oogenblik waarop ik hem die gaf. De klap kwam namelijk een half menschenleven te laat.

- Let maar eens op, Adriaan, vervolgde Horn, nadat hij een nieuwe sigaret aangestoken en even gezwegen had, je krijgt nu een eenvoudig psychologisch raadseltje te hooren, waarvan ik de oplossing pas een jaar of twintig na de opgave plotseling ontdekte. Hoewel datgene wat ik nu zal gaan vertellen mij pas onlangs duidelijk werd, misschien niet langer dan een seconde voor het moment waarop ik Waller de klap gaf, moet ik, om je alles duidelijk te maken, tot mijn jeugd terug gaan.

- Herman en ik zaten op school in dezelfde klas. Ik was geen erg knappe of bizonder vlijtige leerling, maakte onzen ouden meester het leven zuur en ging dikwijls spijbelen, terwijl Herman een der besten was en zich zelden bemoeide met de belhamels, bij wie ik steeds aansluiting zocht. Ofschoon wij in dezelfde buurt woonden en wij dus ook buiten de school herhaaldelijk gelegenheid hadden elkander te ontmoeten, gingen wij weinig met elkander om. Later, in de hoogste klas, ontstond er tusschen ons wat meer toenadering. Waller was een zwak, klein, bleek en nerveus kereltje en ik een lange, gezonde, brutale rekel, die voortdurend kwajongensstreken uithaalde of

er mee bezig was deze te verzinnen. Trots mijn geringe aandacht bij de lessen, was ik volstrekt niet dom en waarschijnlijk zou ik een betere leerling dan Waller geweest zijn, als ik mij wat meer ingespannen zou hebben. Ik heb dit pas veel later begrepen, maar ik vermoed dat Herman dit destijds al ingezien moet hebben. Geen van beiden wisten wij echter in die dagen, dat hij toen reeds afgunstig op mij geweest moet zijn, dat toen, nog onbewust, de zwakkere den sterkere al begon te haten. In het laatste leerjaar kwam het wel eens voor dat wij samen naar huis gingen en als wij dan met elkander spraken, voelde ik, dat Herman tegen mij opzag en bewondering voor mij koesterde. Hij had respect voor mijn vuisten en mijn durf en en het scheen alsof hij, telkens als hij met mij sprak, er moeite voor deed achter het geheim te komen, dat mij in staat stelde zonder de minste opoffering datgene te leeren, waarvoor hij zich steeds weer tot het uiterste moest inspannen. Het klinkt je misschien een beetje overdreven, maar ik had voor hem iets van een onsympathieken, bluffenden goochelaar, een soort van vingervluggen zakkenroller, die door een gemeen trucje alles in een oogwenk veroverde wat voor hem bijna onbereikbaar was. Herman moest ook met zijn ouders onvriendelijk over mij gesproken hebben, want duidelijk herinner ik mij de wantrouwige houding van zijn moeder, toen ik later een paar keer bij hem thuis kwam. Nogmaals, ik begreep dit alles destijds nog niet en ik onderging de koele en hooghartige bejegening van zijn moeder met een gewaarwording van ontzag en angst. Misschien begrijp je het, als ik zeg, dat deze vrouw, zelfs tot op dit oogenblik, iets koninklijks voor mij gehouden heeft, iets machtigs en verhevens, waar tegenover ik mij niet alleen klein en onzeker, maar ook slecht en minderwaardig gevoelde. Het was alsof Waller er zooveel mogelijk zijn best voor deed mij onder de machtige druk van zijn moeder te verpletteren. Alsof hij alles wat ik deed erg grappig en bewonderenswaardig vond, vertelde hij haar in mijn tegenwoordigheid lachend van mijn kwajongensstreken, maar terwijl hij sprak hoorde ik in zijn stem en zag ik in de ijs-blauwe oogen van zijn moeder mijn flinkste daden verschrompelen tot geniepige gemeenheid en alles waarop ik in vrijheid trotsch was, vervulde mij van

schaamte, als ik vertoefde in de benauwde gevangenis, die hun donkere woonkamer voor mij was. Ik had iets van een gefolterden beschuldigde, die onder hevige pijnen niet alleen bekent, maar ook begint te gelooven in misdaden die hij nimmer bedreef.

- Ofschoon ik aan Herman's oprechtheid niet twijfelde en ervan overtuigd was dat het alleen zijn bewondering voor mij was die mij verried en aan het vernietigende oordeel van zijn moeder overleverde, bleef ik na enkele bezoeken uit zijn woning weg: ik was bang voor de radbrakende koningin geworden.

- Na het verlaten van de lagere school, verloren wij elkander uit het oog. Herman zou naar een hoogere burgerschool gaan, terwijl ik, omdat de financieele toestand bij ons thuis tengevolge van een langdurige ziekte van mijn vader tamelijk beroerd was, geen gelegenheid had door te studeeren en een werkkring zoeken moest. Ik herinner mij nog goed dat ik het heerlijk vond reeds een groot mensch te zijn, die bij een baas ging werken, terwijl het meerendeel van mijn vrienden opnieuw in de schoolbanken zou moeten gaan zitten. Ook weet ik nog, dat ik op de laatste dag van ons schoolbezoek met Herman en eenige andere jongens naar huis ging en mij onderweg geringschattend uitliet over hun verre en onzekere toekomstplannen. Ik weet niet wat er van die ander jongens geworden is, zij verdwenen allen uit mijn leven, maar tegenover Waller ben ik ook later in dezelfde positie gebleven als toen, op die laatste schooldag. Hij, de onzekere, aarzelende, steeds op de verre toekomst bouwende, ik de man van het oogenblik, de niet overwegende maar zeker grijpende.

- Zonder mij af te vragen welk ambacht ik kiezen zou, liep ik in de eerste jaren van den eenen patroon naar den anderen. Het voornaamste was dat ik wat verdiende; mijn vader was inmiddels gestorven en ik, als oudste zoon, moest mijn moeder zooveel mogelijk trachten te helpen. Ofschoon ik toen reeds liefde voor schilderen had en in mijn vrije tijd veel teekende, dacht ik er nog niet aan het schilderen als een beroep op te vatten, waarin ik eens mijn brood zou kunnen verdienen. Naarmate ik echter ouder werd, begon de schilderkunst een steeds voornamere plaats in mijn leven in te nemen en toen ik een

jaar of twintig geworden was en mijn twee broers oud genoeg waren om ook een deel van ons levensonderhoud voor hun rekening te nemen, besteedde ik meer tijd en aandacht aan mijn kunst dan aan de strijd om het bestaan. Juist in die dagen, toen ik op het punt stond de grens van het dilettantisme te overschrijden en ook in het dagelijksche leven de kunstenaar te worden dien ik mezelf in mijn vrije tijd en in het geheim reeds lang voelde, kwam ik opnieuw met Waller in aanraking. Ik ontmoette hem in een café of op straat, de omstandigheden staan mij niet meer helder voor de geest, maar heel goed herinner ik mij de indruk die hij toen op mij maakte. Ik was groot en breed geworden, terwijl hij bijna dezelfde van vroeger gebleven was. In verloop van nog geen tien jaar was hij een oud mannetje geworden. Dit nam ik ontstellend duidelijk waar toen hij, mij de hand reikende, vlak voor mij stond en ik op de kale plek tusschen de dunne hoofdharen neerkeek. Hij stond voor mij als een ondeugende schooljongen voor zijn meester en ik, een dwaze ingeving volgend, legde mij hand op zijn kale schedel en duwde zacht zijn hoofd achterover, op welke wijze ik hem dwong mij aan te kijken. Ofschoon, zooals ik reeds zei, deze handeling mij dwaas voorkwam, voelde ik toch dat deze manier van optreden de eenig juiste geweest was. Ik noodzaakte hem letterlijk tegen mij op te zien en liet hem, door de hand die op zijn hoofd rustte, mijn meerderheid voelen. Eenigszins gewijzigd, omdat wij ouder geworden waren, werd ik weer dezelfde die ik in onze schooljaren voor hem geweest was: de sterke, de heerscher. Toen hij mij vertelde dat het hem slecht ging, dat hij zijn idealen en levensverlangen verloren had en met zelfmoordplannen rondliep, begreep ik dat ik te elfder ure in zijn leven teruggekomen was. Genietend van eigen kracht en levenslust en gesteund door een bewustzijn van meerderheid dat mijn ijdelheid streelde, nam ik het besluit hem voor ondergang te behoeden. Thans ben ik er bijna zeker van, dat Herman zich ook zonder mijn hulp zou hebben staande gehouden en dat zijn zelfmoordplannen misschien pas ontstaan waren op het oogenblik toen hem door mijn tegenwoordigheid duidelijk werd, hoe labiel hij zelf in het leven stond, maar destijds zag de reus die een dwerg zou gaan redden, de

mogelijke overbodigheid van zijn hulp niet in. Herman vertelde mij van zijn leven, zijn wederwaardigheden en teleurstellingen en maar met een half oor luisterend, speelde ik overtuigd den beschermer, er zorg voor dragend, dat zijn geloof in mijn kracht en meerderheid zoo diep en vast mogelijk wortel zou schieten. Ik meen mij te herinneren dat hij mij vertelde verhaaltjes voor buurtbladen te schrijven en dat hij advertentiecontracten afsloot voor een weekblad, waarbij hij dan een artikeltje moest schrijven over de zaak van den adverteerder. Na deze ontmoeting werd Waller mijn schaduw. Als ik ging wandelen, dribbelde hij naast mij, als wij een café binnen gingen liep hij, als het zoontje dat met vader mee mag, achter mij, 's avonds bezocht hij mij thuis, hij deed boodschappen voor mij en bewees mij andere, kleine diensten, waardoor ik hem in de gelegenheid stelde te gaan denken dat hij onmisbaar voor mij was. Wij waren zoo'n beetje ridder en schildknaap. Herman leefde spoedig op, als een herstellende zieke in voorjaarszon, hij begon zelfstandiger te worden en gaf er zoo nu en dan zelfs blijk van aan mijn gezag, vooral op kunstgebied te twijfelen. Vooral in tegenwoordigheid van anderen scheen hij er vermaak in te scheppen mij te kwetsen, door eenigszins geringschattend over mijn schilderwerk te spreken. Ofschoon hij dit, als ik het hem rechtstreeks vroeg ontkende, scheen hij niet in mijn talent te gelooven. Waarschijnlijk echter kòn hij er niet in gelooven, omdat hij geen vertrouwen in mijn hoogere, geestelijke eigenschappen had. Voor hem was ik waarschijnlijk niets anders dan een oerbron van leven, een vuur waaraan hij zich koesteren kon, een taaie steunbalk, die nog juist goed genoeg was om het wrakke, doch uiterst teere en schoone bouwwerk van zijn geest overeind te houden. Het duurde niet lang of ik gevoelde mij met Herman in tegenwoordigheid van anderen, precies even ellendig, moedeloos en minderwaardig als ik mij vroeger in het gezelschap van zijn moeder gevoeld had. Ik geloof mij het duidelijkst uit te drukken als ik zeg, dat Herman de fijne geest en ik het sterke maar lompe lichaam was. Nogmaals, dit alles zag ik destijds niet in, ik onderging het alleen als een onaangename, drukkende gewaarwording. Zoodra wij met elkander alleen waren, was ik weer de heerscher,

dan lachte ik om zijn theorieën en om zijn beweringen dat ik in de schilderkunst niets bereiken zou, omdat ik niet voldoende geschoold was en mijn werk te weinig oorspronkelijk, te ruw en niet verfijnd genoeg was. Alleen in tegenwoordigheid van anderen mocht hij de meerdere zijn, zoodra wij alleen waren, werd ik weder zijn beschermer.

- Maar eens vond een gebeurtenis plaats, waardoor mijn zelfvertrouwen een flinke schok kreeg. Zonder zich op zijn mannelijk gedrag te beroemen, zooals bij grovere naturen vaak het geval is, vertelde Herman mij eens dat hij zoo nu en dan publieke vrouwen bezocht. Deze mededeeling maakte op mij een eigenaardigen indruk. Tot op dat oogenblik had de prostituee voor mij behoord tot de dingen met welker bestaan men bekend is, maar waaraan men nimmer aandacht schenkt. Zij waren even ver van mij verwijderd als de Egyptische sphinxen of, juister misschien, zij waren voor mij van een even vertrouwde bekendheid als de wijzerplaat van de torenklok waarop ik dagelijks meerdere malen kijk, zonder precies te weten hoe de wijzerplaat er uit ziet of bekend te zijn met de werking van het mechanisme dat de wijzers voortbeweegt. Men ziet zoo'n klok, zonder haar waar te nemen, zonder er bij te denken dat men naar een inrichting kijkt die de tijd aangeeft. Vaak genoeg had ik 's avonds op straat deze vrouwen ontmoet zonder dat ik, ofschoon ik dit natuurlijk heel goed wist, het tot mij had laten doordringen wat verborgen was achter hun glimlach en vriendelijke woorden. Zij hadden voor mij iets onwezenlijks, het onwezenlijke van het niet bereikbare. Nu moet je niet denken, dat ik sexueel onschuldig was of dat mijn verlangens in die richting te zwak waren. Ik was op een leeftijd waarin juist dit verlangen een hoogtepunt bereikt en als gezonde, jonge kerel onderging ik het in volle hevigheid. Ik leefde echter eenzelvig en ik had, in de eerste plaats omdat ik hard werkte en geheel in mijn werk opging en in de tweede plaats uit een voor anderen waarschijnlijk moeilijk te begrijpen gevoel van trots, dat mij verhinderde mij aan andere wezens over te leveren, op een leeftijd waarop de man rijp en ervaren moet zijn, nog nooit de grens van schaamte en angst overschreden, die jonge menschen geslachtelijk gescheiden houdt. In dit

opzicht was ik de schooljongen gebleven, die angstvallig zijn geheim verlangen verborgen houdt. Hermans' mededeeling nu, sloeg een gat in de muur die ik om mij heen had opgetrokken. Opeens bracht hij de vrouw, vanuit de duisternis waarin ik haar voorbij gegaan was, in het volle licht. Het was mij alsof ik iets wat ik alleen zeer goed van aanzien kende, onverwacht mocht aanraken. Daarbij verwonderde het mij, dat die aanraking anders, veel aangenamer was, dan ik het mij steeds had voorgesteld. Herman dus wist iets wat mij onbekend was, hij was rijker aan ervaring, had meer genoten, maar bovenal was hij moediger dan ik, omdat hij tot een daad gekomen was, die ik nimmer had kunnen volbrengen. In dit opzicht was Waller dus mijn meerdere. Nauwelijks had ik dit begrepen, of ik kwam tegen dit denkbeeld in verzet. Ofschoon mij dit destijds anders voorkwam, heb ik veel later begrepen dat ik de strijd tusschen Herman en mij, die toen begon, eerlijk en oprecht gevoerd heb. In het begin overviel mij hetzelfde ellendige gevoel van minderwaardigheid dat ik ondergaan had, toen Waller's moeder mij minachtend behandelde. Het was echter juist dit terugkeerende verleden, dat mij tegen hem in verzet bracht. Ik trachtte hem ervan te overtuigen dat de wijze waarop ik leefde, hoewel niet goed, toch beter dan de zijne was, ik veroordeelde de liefde waarvoor men betalen moet en mijn verlangen tot zelfrechtvaardiging bracht mij er eens zelfs toe zijn gedrag minderwaardig en vulgair te noemen.

- Herman was een beter menschenkenner dan ik: hij moet begrepen hebben wat ik zelf niet wist, namelijk dat mijn hevig verzet volkomen nutteloos was. Wat ik beweerde maakte niet de minste indruk op hem, als hij alleen was moet hij om mijn woorden gelachen hebben. Het scheen alsof hij onze gesprekken doelbewust zóó leidde, dat zij mijn begeerten prikkelden, inplaats van de zijne te beteugelen.

- Welnu Adriaan, zooeven zei ik het al: Ik was allerminst een heilige en natuurlijk verloor ik de strijd. Inplaats van Herman op te heffen tot de hoogte waarop ik mij waande, slaagde hij er in mij omlaag te trekken naar de plaats waar hij zich bevond. Voor deze nederlaag heb ik hem nimmer aansprakelijk gesteld, omdat ik er innerlijk van overtuigd was, dat ik eigen-

lijk vanaf de eerste maal dat hij er met mij over gesproken had, er naar was gaan verlangen mede te gaan naar die vrouwen. Het werd, zooals je begrijpen kunt, een ellendige ontnuchtering voor mij. Ik heb het Herman echter nooit kunnen vergeven, dat hij van mijn nederlaag genoot, dat hij er herhaalde malen blijk van gegeven heeft zich te verheugen in het feit dat hij althans op dit gebied mijn meerdere was. Nooit zal ik vergeten dat hij eens tot mij zei: Je wilt iemand anders schijnen dan je bent; die neiging hadt je als jongen reeds. De natuur laat zich echter niet dwingen, zij eischt haar rechten op en stoort zich niet aan ethische mooidoenerij. Door dit te zeggen stempelde hij mij tot huichelaar, verlaagde hij mijn levensernst tot een clownerie.

- Toen ik naar het buitenland ging, verloor ik Herman uit het oog en zelden dacht ik nog aan hem. Na eenige jaren terugkeerend, bemerkte ik dat hij criticus geworden was. Toen pas kreeg ik voor het eerst eenig inzicht in zijn karakter en begreep ik dat hij bizonder geschikt was voor het werk dat hij gekozen had. Zelf vrijwel talentloos en onmachtig iets te scheppen, bleef hem, als hij althans iets wilde schijnen, niets anders over dan zich op het werk van anderen te werpen. Hij, die zelfstandig tot niets in staat was, die te zwak was om op eigen krachten te leven, had zich tijdens mijn afwezigheid op de critiek geworpen, zooals hij eens mij omklampt had. Met moeite iets begrijpend van datgene wat hij de goocheltoeren der sterken noemde, tuurde hij vol argwaan op hun handen, in de hoop iets te kunnen ontmaskeren. Omdat er echter niets te ontmaskeren viel, daar de sterken, zooals hij dacht niet goochelen, maar eenvoudig en natuurlijk handelen, geen trucjes gebruiken maar recht op hun doel afgaan, begon hij, voorzichtig en bedekt, te beschuldigen. Achter het werk der meeste schilders ontdekte hij drijfveeren, die zij zelf niet kenden, bedoelingen die zij nimmer gehad hadden. Zoo schreef hij van mij in zijn voorlaatste critiek, dat mijn werk oogenschijnlijk een streng Platonisch karakter droeg, maar dat dit misleidende masker van braafheid en verheven rust, de sensueele en wreed-perverse natuur van den maker kwalijk verborg. Nonsens, als een andere criticus het geschreven zou hebben, maar ploertig waar hij het gedaan had.

- En nu de laatste gebeurtenis, die eindigde met de klap.

Het komt zoo nu en dan wel eens voor, dat men momenten van groote geestelijke helderheid doorleeft, oogenblikken waarin het leven zich aan ons voordoet als een spel, dat wij als het ware met onze handen kunnen spelen. Alles is dan eenvoudig en klaar, men ziet plotseling dingen die men vroeger nooit heeft waargenomen en wat bekend is verliest zijn gedaante, zonder dat wij ons om deze verandering verwonderen. Misschien dat men dan geestelijk opnieuw geboren wordt. Een dergelijk oogenblik doorleefde ik, toen ik bij de opening van de laatste tentoonstelling Herman en zijn moeder voor een van mijn doeken, een groot naakt, zag staan. Ik heb aan dit doek met veel ernst en toewijding gewerkt en ongetwijfeld was het van mij het beste werk dat op die tentoonstelling aanwezig was. Herman stond er met half opgeheven arm voor en scheen zijn moeder, die bevestigend het hoofd knikte, op een bizonderheid opmerkzaam te maken. Toen ik deze twee menschen voor mijn werk zag staan, werd ik weder de jongen in hun woonkamer. Ik zag opnieuw de minachting en afkeuring in de oogen van mijn folter-koningin, voelde weer dat zij tegen mij samenspanden en er mede bezig waren mijn werk verdacht te maken. Weer begon ik, zooals vroeger, aan mijn beste gevoelens te twijfelen. Maar nu begreep ik, dat het hun leugenachtigheid en hun lafheid was waarin zij mij wilden betrekken, dat zij, uit onmacht tot leven, den levende omlaag trachtten te halen in de sfeer van halfheid en achterdocht waarin zij leefden. Ik begreep dat Herman vroeger niet alleen op mij geparasiteerd had, maar dat hij bovendien onafgebroken getracht had mij te vernederen en kleiner te maken dan hij zelf was. Slechts één maal, toen ik met hem mee ging naar die vrouw, was hij daarin geslaagd. Sedert dien avond moet hij gedacht hebben, dat dit mijn kwetsbare plek was en deze koos hij uit om mij zijn steken toe te brengen. Op mijn schilderij wijzend sprak hij: Caspar, je hebt werkelijk een enorm aanpassingsvermogen, maar je kijkt nog te veel van anderen af. Probeer zelf ook eens een naakte vrouw te zien, ik bedoel te beleven. Je was destijds, toen je met mij meeging, zoo aardig op weg. Zijn moeder, die onmogelijk kon begrijpen waarover haar zoon sprak, knikte instemmend het hoofd. Het was alsof zij zei: Charlatan, parasiet, minderwaardig wezen, je hebt

nooit anders gedaan dan geprofiteerd van de talenten en de kennis van mijn zoon.

- De oorvijg die ik hem gaf, was ook voor háar bedoeld. Erg veel voldoening schonk mij deze klap overigens niet. Ik geloof dat zoo'n spontane oorvijg eenige overeenkomst moet hebben met een moord, want de gewaarwording die ik onderging toen ik Herman die klap gaf, kan ik eenigszins vergelijken met het prettige gevoel van opluchting dat men heeft, als men een hinderlijken vloo eindelijk gevonden heeft en tusschen zijn nagels dooddrukt.

- Dit is alles Adriaan, besloot de schilder glimlachend. En laat ons nu nog een glas bier drinken en deze kleinigheid vergeten.

Bali-tempel door F. v.d. Kooi.

Het tempelerf stond zoet en hel te gloeien in een roode avondzon.

In het midden verhief zich het oude heiligdom in massaal vierkant, met uitspringende bebeeldhouwde hoeken en gedekt met trouwhartige idjoek, waarvan de afhangende halmen in dikke laag op een haardos geleken. Het roode zachte licht gleed over het ongemaaide gras, vloot op tegen de stille leemen ringmuur borsthoog, waarachter een overweldigende waringin zich breidde, en besloeg het oude hout van de droomerige godenhuisjes, die in een stille rij aan den kant stonden, en hun spitse, zwarthooien hoedjes. Wijd om dit hoog terras lag het Balische landschap, groen en golvend, met de vredige ombuiging van een ravijn in de verte. In een hoek van het tempelterrein stond een grijsverweerd afdak, op welks vermolmde en met droge klei bedekte balk-planken we even zaten. Onder den overhalmenden dakrand hingen een paar roodaarden offerkruikjes. Een blauw-zijden vogeltje kwinkelde in guirlandevlucht, met snorrende vleugelslagjes, onder het zware baldakijn van de waringin.

We wandelden om de tempeltjes heen, die soms door een steenen grachtje omgeven waren, en bekeken hier en daar een dubbel-deurtje, oud en fijn-besneden en verguld; waar het verguldsel was verweerd dofte een okerroode ondertint er door heen, en waar ook dit, als door slijtage, verdwenen was, lichtte het grijze oude hout. De schilder maakte een paar opmerkingen over dat rood, en daar ik ook vond dat ik nooit iets gezien

had dat zoo zeldzaam den indruk rood gaf, generaliseerden we deze impressie door te veronderstellen of de eigenlijke diepste kleurenindruk niet meestal gewekt werd door een ding dat maar weinig met die kleur bedekt was - zoo b.v. een blauwzijden doek die meer donkere schaduw en helle glanzing te zien geeft dan kleur, en waarbij we toch den indruk krijgen van het diepste blauw. Heerlijk, zoo even te filosofeeren op een verschen indruk van de realiteit, wanneer de gemeenschappelijke beleving het contact der geesten nog tot in het even-abstracte verzekert. Ik verbaasde me over de ronde gaten in sommige steenen op den grond, dicht bij de deuren van de steenen tempeltjes, en vernam, dat hierin de groote versierde bamboes gezet werden bij feesten, opdat ze zich als een paar gigantische halmen zouden ombuigen over het offer, dat in het hooge, leege vertrek gereikt werd aan het goddelijke dat daar tijdelijk zijn intrek nam. Ons praten was stil en schuchter, als beleefden we hier iets van de sfeer van het heilige. En dat was niet het suizelend-heilige van kathedralen, maar iets dat leefde in het graspluimpje dat z'n zaadjes wiegde, in den kleinen, kronkelenden sterbladigen kambodja-boom bij den ingang, iets dat opsteeg uit de vruchtbare aarde, den geheiligden grond, dat ook zweefde in de ijle vederwolkjes in het hooge oceanische blauw, dat, o wondere avondstemming, zelfs klonk in den dunnen zangkreet van een vrouw, ergens over een muurtje in de dessa. Het leven zelf, het vertrouwde, werd hier geheiligd, zonder dat het ophield hetzelfde leven te zijn.

Langzaam schreden we om en tusschen de oude gebouwtjes op het struische grasveld, wijd uit elkaar. En daar, om een hoek van een der tempeltjes, verschenen me opeens twee stille figuren, zoo stil en afgezonderd, dat we hun aanwezigheid nog niet bemerkt hadden. Een jonge vrouw lag, geknield, het lichaam voorovergelegd op den grond, voor den zijmuur van het heiligdom, dat met het grauw beeld eener godheid was versierd. Naast haar hurkte in zijn wit kleed een tempelwachter. Hij zat een poos heel stil, begon toen te prevelen nauw hoorbaar, en af en toe met een getemperde beweging gooide hij naar de voeten van het beeld een bloesem, die hij eerst in een aarden schaal met wijwater doopte, dan over haar

uitsprenkelde, vervolgens in het rond, en eindelijk in zachten boog liet neerzeilen voor de godheid. De vrouw, een groenzijden slendang zedig over haar boezem gespannen, lag er bij met haar hoofd bijna tegen den bodem, alsof het haar niet aanging, en toch met zoo'n in-zichzelf-verzonkenheid, zulk een vasten ernst, dat ze bij een even-opkijken ons zag als iets toevalligs, dat er niet op aankwam, dat geen inbreuk maakte op deze, háár stonde, betaald met de verdienste van een week misschien. Welke gunst werd hier afgesmeekt, de leniging van welken nood, de vervulling van welken frivolen of diepst-menschelijken wensch werd hier prevelend afgebeden, welk heet vrouwenverlangen vond hier z'n verpulverde vertaling in den ascetisch-gegroefden mond van den ouden tempeldienaar? Was het de terugkeer van een onvergetelijke geliefde, die op dit oogenblik, topi op één oor, rondboemelde met chauffeurs en andere slechte lieden op de wufte djangirs van Badoeng en de vredige dessa vergeten had? Was het, diepste begeerte, de geboorte van een kind, zonder hetwelk de vrouw een schande wordt voor de familie, en voor een andere terzijde gesteld, als een dienstmaagd? Was het de eenvoudige, naïeve vraag naar geld en gewin?

Welk raadsel, welke smartelijke disharmonie had zich langzaam scheefgeschoven in dit mysterieuze leven in de diepte van de leemen huisjes achter den leemen erfmuur, zoodat ze eindelijk, alleen en niet als gewoonlijk in de bonte babbelende reeks harer vriendinnen, den stillen weg naar den tempelwachter was aangetreden, eenzaam met deze lang-gegroeide pijn, en de blinkende geldstukjes uit een knoedel van haar sarong had losgeknoopt, in ruil voor een geluk dat alleen de goden maar zouden kunnen geven?

Rond een fregatschip[1] door Jan H. de Groot.

Van Schendel heeft mogelijk volmaakter boeken geschreven. Wij zijn met zijn uitnemenden zwerver verliefd en verdwaald geweest. Wij hebben met hem voortreffelijke wandelingen gemaakt door Middeleeuwen en Renaissance, waarbij hij ons de wereld en de mensch als door een verrekijker liet zien, in de sfeer van een onwerkelijke werkelijkheid. Hij was de nuchtere objectieve gids die helder en beheerscht de natuur in ging, die de menschen schoon en klaar ontleedde en als een allesbegrijpend bijna ontroerend beschouwer trad in de hartstochtelijke tijden van romantische historie. Van Schendel behield immer de kenmerkendste eigenschappen van den Hollander: koel, nuchter, zakelijk, bijna stug, met een sterke ontvankelijkheid voor lijn en kristalheldere kleuren als die welke wij van onze schilders kennen.

Zoo stond van Schendel voor ons, en als wij met dit verkregen oordeel naar zijn boek toegaan en er van verlangen dat het wederom ons de koele, heldere natuurbeschrijvingen zal geven of de prachtig beheerschte en objectieve beschouwing van zijn personen, dan zal dit boek ons teleurstellen. Van Schendel is in zijn uiterlijken vorm wel dezelfde gebleven, we kennen hem oogenblikkelijk terug. Hij is misschien nog Hollandscher geworden onder invloed van de sterk Hollandsche sfeer waarin dit boek speelt. Maar we vinden niet de uitvoerige picturale schildering van natuur, steden, landen, havens, avonturen, of dat ondefinieerbare suggestieve scheppen van de sfeer der historische tijden die hij zoo gaarne binnendrong.

1) Het Fregatschip Johanna Maria, door Arthur van Schendel. Uitg. J.M. Meulenhoff, Amsterdam, 1930.

In dit boek treedt dit alles ver en vaag op den achtergrond. Zeereizen van Holland naar de Oost en terug in een goede tachtig dagen, ontvangt u op een halve bladzijde.

We moeten een accentverlegging aanvaarden en ons open stellen voor een ander geheim achter de dingen dat voortdurend tusschen de regels doorkijkt.

Het driemast volschip Johanna Maria werd op een dag in Februari 1865 van de werf op Oostenburg in Amsterdam te water gelaten. Zoo begint dit verhaal met een krantenbericht. Het schip krijgt zijn bemanning. Een kapitein die zijn plicht doet zonder liefde, en van het schip hetzelfde eischt. Onder de bemanning bevindt zich Brouwer de zeilmaker. Alle overige personen vervagen, treden terloops, als namen even op, maar krijgen nergens gestalte. Brouwer is het centrum. Hij staat tegenover den kapitein. Eerst onbewust, later bewust. De kapitein: plicht, zonder meer, de zeilmaker: plicht uit liefde. Deze twee verdragen elkaar intuïtief niet. De kapitein kan geen vat op Brouwer krijger, kan hem niet straffen, kan hem niet ontslaan. Hun overeenstemming is de plicht. Maar hij haat den zeilmaker om dat andere dat hijzelf niet bezit en dat hij weet in zijn ondergeschikte, de liefde.

Deze laatste factor verheft den zeilmaker boven den kapitein tot eigenlijk meester van het schip. Als de zeilmaker het stuurrad houdt is het schip oogenblikkelijk gehoorzaam. Het stampt niet meer als een bokkig paard, de zeilen hangen strak in den wind en klapperen niet meer, het aantal knoopen dat bereikt wordt is bijna het dubbele. Het schip voelt en onderwerpt zich aan de hand van zijn meester. Het schip dient; daar is het ook voor, maar het doet het volmaakt. Het geeft zijn diensten aan den eigenlijken meester die het wederkeerig met liefde dient. Onder de suggestie van deze saamhorigheid, krijgt het schip een eigen leven, een ziel. De kapitein kan den zeilmaker niet treffen in zijn plicht, maar wel in zijn liefde. Hij verbiedt hem met stugge vloeken het stuur in handen te nemen, en Brouwer gehoorzaamt uit plicht. Maar als het schip in een storm in moeilijkheden geraakt, waaruit de zeilmaker het alleen kan redden moet de kapitein capituleeren voor de liefde en vloekend gelast hij Brouwer het stuurrad te nemen, hiermede erkennend

het feitelijk meesterschap van den zeilmaker en zijn eigen tekort.

De bemanning wisselt als de wind en het lot. Brouwer blijft trouw. Ook als het schip aan een buitenlandsche reederij verkocht wordt. Maar dan langzaam rijpt het plan bij den zeilmaker het schip ééns in eigendom te bezitten. De jacht op de geliefde begint. Het is de liefde die tot deze beslissing dwingt. Het is een hoogere waarde die het leven tot offer vraagt.

De zeilmaker spaart, wordt gierig, smokkelt, om eens het vereischte bedrag der koopsom te bezitten. Brouwer had het toch veel makkelijker kunnen hebben, zijn leven had op een hooger materieel plan kunnen komen. Hoogere functies slaat hij zonder weifeling af als er een mogelijkheid aan vastzit het schip te verliezen, ook al is dit uit het oog. Maar de liefde, het ideaal, vraagt een zwaardere beproeving. Hij moet zijn bruid volkomen waardig zijn. Hij moet eerst alles verliezen en kunnen verliezen om alles te winnen, terug te ontvangen. Hij verliest zijn schip, hij komt in de gevangenis, hij zwerft jaren lang, maar nimmer stapt hij van zijn liefde af. Het denkbeeld het schip eens te bezitten drijft hem over alle zeeën, hij trotseert alle moeilijkheden en als hij bijna de hoop opgeeft, vindt hij het ergens in een haven terug. Maar het is nog niet in zijn bezit. De worsteling erom begint. Het geld heeft hij reeds lang bijeenverzameld, maar het schijnt wel of alle omstandigheden samenwerken om hem het bezit te betwisten. En eindelijk als hij oud, vermoeid en versleten is evenals zijn schip, staat hij als kapitein, stuurman en meester aan boord en brengt met oneindige zorg de oude schuit naar huis, naar Amsterdam waar hij haar aan den wal meert dichtbij de plek waar zij eens van stapel liep. Nog enkele jaren woont hij in rust en vrede in zijn verwonnen huis, dan sterft hij, maar het schip is in veilige haven eindelijk aangeland, dat is het belangrijkste. Steeds blijft aan het slot, het feit op den voorgrond, dat de zeilmaker, de dienende blijft en dat de veilige thuiskomst van het schip de hoofdzaak is, dat het schip zonder te dienen, gediend wordt, en dat Brouwer niet het bezit op zichzelf als triomf en resultaat ziet, maar dat zijn triomf is het thans volkomen uit liefde te kunnen dienen.

Dit is het verhaal van het fregat Johanna Maria.

Brouwer is een prachtige, sterke, psychologisch zuivere figuur geworden. Het schip, zijn eigenlijke meester, de dienende liefde tot zelfopoffering in staat, dit zijn de criteria waarom het verhaal draait.

Daarom is het niet noodig dat alles aan personen en verschijnselen op den voorgrond treedt, zij zijn slechts noodig ter omlijsting. In dit licht hebben zij alle belangrijkheid verloren, als zij zich maar willig neigen naar de hoofdlijnen, als zij zich maar willen toespitsen op de schoone harmonie tusschen mensch en ding geboren uit de liefde.

De uiterst nuchtere, reëele stylistische vorm die Van Schendel toch reeds kenmerkte in zijn voorgaande boeken, is in dit verhaal wel zoo in overeenstemming gehouden met den stijl, d.w.z., de ziels- en levenshouding van dit boek, dat we hier niet kunnen ontkomen aan het besef dat de vorm sterk onder invloed staat van de openbaring van onzen tijdsstijl.

Vervolgens treft ons een sterke concentratie op het kunnen, op het menschelijk bereikbare. Het kunnen in de daden en handelingen van de hoofdfiguur wordt sterk geaccentueerd. Het kunnen is bijna doel op zichzelf. De moeilijkheden waarin Brouwer telkens weer geraakt, de tegenslagen die hij ontvangt, zijn in wezen telkens problemen die overwonnen moeten worden, maar nergens worden zij als zoodanig gesteld of gevoeld. Problemen worden ontkend en ondergeschikt gemaakt aan de nuchtere verstandelijke zakelijke beschouwing. Zij worden als probleem eenvoudig genegeerd. Ze zijn op zichzelf onbelangrijk. Het geval is vermeldenswaard zonder meer. Een patient die onder een operatie bijkomt, zou door de nuchtere zakelijke verstandelijke ontleeding, beschouwing van, en contrôle op dat, wat hij aan pijn gevoelt, het *geval* slechts zien, zich niet bezig houden met het probleem van leven of dood dat er aan verbonden is en geen tweede narcose noodig hebben.

De dame achter het stuur van haar automobiel glimlacht bij een nauwelijks te voorkomen botsing. Het is de beheerschte uiterlijke beschouwing van het geval. Het verstand, de logica overheerscht. Al mogen we in dit boek niet spreken van de vergoddelijking van de machine, toch is het zeer opvallend dat

aan het schip een innerlijke waarde wordt toegekend die het doode ding tot leven wekt, bezielt. In zijn consequente beschouwing is dit een neiging naar het vergoddelijken. Het scheppen van leven. Het geloof aan een God boven het geloof in den mensch uit heeft dit boek niet noodig. De kracht tot volhouden put de zeilmaker niet uit een geloof in God, maar uit zich zelf. Geen neiging tot het plaats geven aan God in het leven. Alleen de menschelijke, het hoogst menschelijk bereikbare is in tel. Het boek plaatst den mensch in het middelpunt; het is anthropocentrisch en geheel in den stijl van dezen tijd. Maar toch en hier schuilt het belangrijkste gedeelte, vinden we de sporen die heen wijzen naar een mogelijkheid die leiden kan naar iets dat zich boven het anthropocentrische verheft.

Hooger gestelde doeleinden en innerlijkheid zullen om erkenning vragen. En we zagen dit zeer duidelijk. Het hoogere doel van den zeilmaker was niet het bezit van het schip, en de triomf over het bereikte resultaat. Neen het was de mogelijkheid te kunnen dienen, uit liefde te kunnen dienen en daarvoor had hij het voorwerp van zijn liefde noodig. Daarom wilde hij het schip bezitten. De innerlijke waarde ligt in het offer, het offer van alles wat zich tusschen hem en het schip opstelde, het offer desnoods van zichzelven, om het ideaal te bereiken.

En over deze brug kunnen wij de verbinding zoeken tusschen den stijl van onzen tijd en den stijl die boven alle stijlen en tijden uitgaat, de stijl waarin het middelpunt God en Christus is. En deze stijl bestaat, natuurlijk bestaat hij. Wij kunnen ook best een formuleering vinden hoe hij eigenlijk is. Maar niet te ontkennen valt dat zelfs in de kringen die God en Christus belijden, van een invloed van dien stijl zoo weinig te merken is.

Tijden kunnen komen en gaan en ieder kan zijn stijl medebrengen en de oude afleggen als een uit den tijd zijnde japon waaruit de nog bruikbare stukken uitgeknipt en bewaard zijn. Maar of die tijd nu egocentrisch, anthropocentrisch is of theocentrisch, daar verandert de Stijl van Christus niet door. Hij is er en wij dienen hem te voeren, uit te dragen, invloedrijk te maken en.... wij falen.

Verzen door Dr. H. Gerversman.

Voor Dr. A.F. Krull.

I.

Ons leven moet zijn één gebed tot God,
want wij, niet waar? zijn toch de armen:
wij hebben niets, dan ons leven, ons lot,
en och.... wellicht wat erbarmen....

Wij gaan met oogen, waarin ligt het leed,
en met een droeven lach door onze dagen;
maar wellicht is er iemand, die het weet,
wat wij met leed en glimlach dragen....

Dan wachten wij soms, of niet iemand wil
zijn armen om ons hulploos leven leggen,
en of een fluisterende stem héél stil
wat woorden ons van goeden troost zal zeggen....

Want 't leven moet zijn één gebed tot God:
wij immers zijn toch maar de armen;
wij hebben niets, dan ons leven, ons lot,
en och, wellicht nog wat erbarmen....

II.

Ik sta voor God met handen hoog-geheven,
als open schalen, in verwachting, stil;
blind zijn mijn oogen: 'k weet niet, wat hij geven,
noch wat hij mij onthouden wil.

Is 't lach of noodlot, liefde of mensch'lijk lijden,
waarmee hij vullen wil mijn wachtend dagen-tal;
ik kan slechts danken, dankbaar, meer verbeiden
of.... roerloos lijden, wat hij geven zal....

Maar om mijn ziel leg ik een wolk van zwijgen,
die vreugd noch leed aan vreemden blik onthult:
want wat een mensch van God zal móeten krijgen,
ach, 't is niet zijn verdienst, noch eigen daad van schuld.

III.

Toch weet ik het, dat het eens komen zal,
wat menschen in hun leed en rampspoed hopen,
want nooit zal leed de diepste krachten sloopen,
die stil-verborgen groeien; maar als al

verloren schijnt en duizend handen heffen
tot God zich op in woordeloos gebed,
dan zal, wat thans slechts enkelen beseffen,
opstaan in 't menschdom als een nieuwe Wet.

Dan trekken troepen met een lied door 't leven,
en wie hen hoort, weet van den nieuwen Tijd
en zal wellicht nog met een traan zich even
herinn'ren, wat eens was aan leed en strijd,

dan echter ook d'ontplooide vaandels volgen,
die breed uitslaan in koelen zonneschijn.
Want wát ook leed en rampspoed eens verzwolgen.
dán zal ons hopen dáád van lichte dagen zijn!....

IV. Het meer in de duinen.

Zooals dit meer tusschen den ruigen ring
van 't duin en ginds, door smallen rug gescheiden,
de zee, terwijl de hemel eindeloos in beiden
weerspiegelt zich: in golf of rimpeling:

Zóó ligt mijn ziel naast God en geeft
in kleiner tinteling het eindeloos gebied,
en zingt in kleiner golving 't eindelooze lied
van wat in mensch en ding, in aarde en hemel leeft.

Maar eenmaal vloeien God en ziel te-saam,
wanneer de zee den duinring overstroomt, -
en wat dán blijft, noemt men met eeuw'gen Naam,
terwijl al 't andere in vergetelheid verdroomt.

Verzen door Hélène Swarth.

I. Avondbede.

Ik teeken uw naam met mijn wierookstaf
In de lucht van mijn kamerkijn.
Geliefde, Gezegende, daal tot mij af
En wil mij genadig zijn.

Ik schets op mijn peluw een blauwig kruis
Met den damp van etherisch aroom -
O Heiland! beveilig mijn eenzaam huis
En geef mij een hemeldroom.

Ik kniel bij mijn bed en ik hef mijn gebed
Tot uw oogen, zoo donker en diep,
Of ál 't leed waar uw liefde de menschen van redt,
In hun grondloozen weemoed sliep.

O leg op mijn oogen uw mantelzoom!
Dan zal ik niet vreezen den nacht,
Maar gaan slapen, als 't kindeke onschuldig en vroom,
Dat, in sluimer, van weelde lacht.

II. Wolkenbeelden.

Hoog boven 't loof der windbewogen dreven,
Groen zilvrig flonkrende in het zonnevuur,
Zag 'k, ongevleugeld, sneeuwwit in lazuur,
't Gelaat verengeld, een gestalte zweven,
Jong, zonder kleed, de leden leliepuur.
Door godekracht tot reiner sfeer gedreven,
Verwonderd, schouwend óp naar 't nieuwe leven,
Een Geest bevrijd na levens avontuur.

En knielend zag ik aan zijn blanke voeten,
Als om dien Geest met zegen te begroeten,
Een sneeuwwitte' Engel, de armen wijdgespreid.

Dit vroom aanschouwde ik, boven bladgewemel,
In wolkenspel in lenteblauwen hemel,
Waar God verbeeldt symbool van eeuwigheid.

III. Mijn engel.

Voel ik koelte en schaduw van uw wieken?
Geef mijn ziel de extase der mystieken!
Laat uw licht mijn oogen niet verblinden!
Zal ik éens uw Hemel wedervinden,
D'Engelhemel, waar ik uit verbannen,
Zeeg op aarde om Gods geheime plannen,
Blij geloovend: 'k zal daar wederkomen?
Engel, gever van mijn hemeldroomen,
Die mijn zangmond en mijn oogen kuste,
Waar ik weenend, leed vóorvoelend, rustte,
Engel blank, omkroond van sterrebloemen,
Mag ik, kan ik u beschermer noemen?
Eenzaam, bang, langs àl te dronkre wegen,
Teeder voelde ik d'adem van uw zegen.
    Niet voor vreugde, alleen voor smart geboren,
't Vlijmendst leed ik, waande ik ù verloren -
Open de armen, buig tot mij u neder!
Breng mij, Engel, naar uw Hemel weder!

Verzen van Mees Valentijn.

Nachtvlinder.

Ik slenter
met mijn rood-geverfde lippen
en mijn mooi-gemaakte wangen
en mijn dood-vermoeide oogen
- die hoe dikwijls en hoevelen
reeds bedrogen -
door de lichtstraat
waar het leven
zonder doel aan mij voorbijgaat.
en ik lach en lonk wanneer
een goedgekleed meneer
naar mij kijkt
en ik probeer
met lieve woorden, die ik zelf niet meer versta
hem mee te troonen naar mijn huis
waar, op de roode sofa
en bij het schijnsel van het zwakke schemerlicht,
hij zijn warme lichaam naar mij toe richt
en in zijn wreeden lust
mij kust, en nog eens kust
en àlles kust.
en als ik hem gegeven heb
wat hij begeerde
en mij gehaast weer aankleed
omdat andren wachten,
blijf ik alleen,
en met een helschen snik
bid ik:
‘God! waarom sterf ik niet?
waarom verander jij me niet?’ -
maar God is ver,
en buiten wachten andren.....

‘Carla.’

Dit oogenspel was roekeloos, maar zonder doel,
zij vluchtte, - huivrend voor het vreemd en onbestemd gevoel,
dat plotseling wild-bruisend in haar opensprong,
en door haar bloed een nieuwe melodie van hoop en leven zong.

die nacht werd zwarter dan veel zwarte nachten waren:
een vrouw schreit op het eenzaam bed haar oud verdriet-van-jaren,
een man loopt dolend, - in zijn hart het onverklaarbaar leed
dat schroeien blijft en schrijnen, maar waarvan geen stervling weet,

de morgen vindt hen beiden met een onvervuld verlangen,
dat als een zware nevel om hun denken heen blijft hangen,
.....
‘hier is geen troost of redding, hier geen mededoogen. -’
.....
ze slaan in doffe wanhoop de verzwakte handen voor de moe-getobde oogen....

‘Yvonne.’

Voor B.N.

Haar schoon-gevormd gelaat in lijst van zwarte lokken,
haar oogen als de zachte oogen van een ree,
heeft zij hem onweerstaanbaar tot zich aangetrokken,
en ging hij willig-volgend, hopend met haar mee....

en in zijn stom omhelzen hield hij zacht haar hoofd gevangen,
kuste haar oogen en haar wangen en haar mond
alsof hij na een jarenlang-getemd verlangen
voor 't eerst aan deze bron weer laving vond.

maar toen hij keerde, eenzaam in het groeiend duister
en droomend tuurde in den nacht voor 't open raam,
verdoofde plots de straks zoo klaar-ontvangen luister
en riep hij met verbleekte stem een andren naam....

Verzen van Johan de Molenaar.

Droomherinnering.

Als schaduw van een vallend blad
zoo licht gleed door mijn denken heen
herinnering aan wat ik had
gedroomd; het leek heel lang geleên.

Het was een vluchtig wisselspel
van geuren en verwarde klanken
en domm'lig murmelde een wel,
verborgen onder bloesemranken.

Er zong een ingehouden stem
onder de zachte goudenregen
en gouden stond langs kronkelwegen
een wilde overvloed van brem.

Toen daalde plots een angstig zwijgen. -
Een vogel wiegde op een tak,
en statigstil kwam nederzijgen
een sneeuwbui tot een helwit vlak.

Eenzaamheid. I.

Het tooverachtig teer gebeuren
der scheemring maakt de tinten dof
en doet vervagen ook de kleuren
der bloemen in mijn stillen hof.

Ik wil nog even buiten blijven
totdat het ganschlijk donker is.
De geuren op den nevel drijven
en wekken weer de heugenis

aan avonden van vroeger jaren,
toen 't ook zoo schoon en vredig was,
toen wij nog niet gescheiden waren,
o, God, toen zij nog bij mij was.

- - - - - - - - - -

Waarom toch moeten alle dingen,
die ik op mijnen weg ontmoet,
mij steeds weer dringen om te zingen
van wat gevloden is voorgoed?

II.

Ik zat aan 't raam. De avond neeg
al naar zijn einde. Ver en veeg
waren nog wolkjes aan de lucht
en stippen van een vogelvlucht.

Het land lag tot den einder kaal;
een triestheid hopeloos en vaal
was over alles uitgebreid,
een schamele verlatenheid.

Het was het einde van een dag
vol van verbeten bitterheid
om een onzegbaar leed.
    Ik mag
er niet aan denken meer hoe 't kwam
dat mijn geluk, gelijk een vlam
laagzinkend boven resten asch,
voor allen tijd verschrompeld was.

Een afscheid zonder woorden was 't,
alleen een krimpend bang gebaar
en wanhoop in het ooggestaar.
Want zij was niets hier als een gast.

Dan eenzaamheid meedoogenloos,
een eeuwig wachten op elkaar.
O, dat het nu geleden waar'!
De jaren gingen, wezenloos....

Is 't beter nooit te denken aan
wat toch voorgoed is heengegaan?

Maar 'k zit weer aan hetzelfde raam
en noem na jaren nog haar naam.
En het verdriet, dat nimmer zweeg,
werd langzaam stil, en ver en veeg.

Veel dingen zijn in onze zielen stom,
veel oud gebeuren, waar wij nog aan denken,
veel kleine daden, waar wij spijt van hebben,
veel dat in woorden nooit gestalte vond.

Veel dingen, die w' ons hadden voorgenomen
nog te volbrengen; en de stille hoop,
dat werk'lijkheid zal worden wat we droomden...
Slechts onontkoombaar zeker is de dood. -

In helder water spiegelt zich het riet
en buigt zich wuivend onder zachte vlagen
van zoelen wind, die d'eerste prille dagen
der lente ingeluid heeft met zijn lied.

De wolken dreven met hun schaduw heen -
In warmen glans ligt nu, als nieuwgeboren,
het land, en anders is er niet te hooren
dan 't ruischen van het pluimig riet alleen. -

Oude tuin.

Een oude tuin, beschut voor wind,
waar in de schaduwkoelte sliep
een moegespeeld gelukkig kind,
dat in den morgen vroeg al liep
te dart'len over 't jonge gras
toen 't van den dauw nog vochtig was.

Insecten gonzen langs hem heen,
hij hoort het niet, hij ademt zacht:
een kinderslaap is zoo sereen
en eender diep bij dag of nacht.
Een vlinder fladdert luchtig fijn
om 't kind, dat rust in schemerschijn.

Plots tusschen takken vlerkgerucht,
een merel, die zijn nest verlaat
en opwiekt in de held're lucht.
Het kind, ontwakend, droom'rig staat
te kijken, wrijft zijn oogen uit
en hoort hoe blij de vogel fluit.

In memoriam Evert Cornelis.

Hij, die het goede heeft gewild,
die steeds de ziel der dingen zocht,
is nu voor allen tijd verstild:
zijn werk is met den dood bekocht.

Zijn leven is een toegewijd
en edel strevend werk geweest;
hij schonk in onbaatzuchtigheid
den rijkdom van zijn fijnen geest.

Zijn afscheid was een schoon gebaar,
vol mildheid nog in zijn tragiek;
als heel zijn doen oprecht en waar,
in eenvoud dienend de muziek.

Ons denken is nog om hem heen,
het is of nog zijn wezen spreekt. -
Maar aan zijn graf was veel geween
om wat ons thans voor goed ontbreekt.

Zijn zending was nog niet volbracht,
veel blijft voor eeuwig ongedaan. -
Zijn voorbeeld zij een stille kracht
voor ons, die eenzaam verder gaan. -

Verzen door Camp de Basschaerde.

Memento vivere.

Ach kind, geniet den geur van bloemen feller,
Wees blij nu om 't geluid van helle vogelkelen,
Ach, grijp toch naar 't geluk nòg sneller,
En laat de lentewind je zachte haren streelen.

Je leven jaagt zoo blindlings door den tijd,
Je öogen turen strak van toekomstdroomen,
Bedenk toch dat, wat God voor jou heeft weggeleid,
Ook zonder dat wel over je zal komen.

Kom, sluit nu je oogen in blijde overgave
En grijp met grage hand naar 't oogenblik.

Als jij je hart niet aan het oogenblik kunt laven,
En jij je öog naar lichter kustboog wendt,
Heeft, voor je nog het leven hebt genoten,
De tijd aan jou zijn droeven loop volend.

Annunciatie

Wij zien nu hoe haar leven snel verbloeit;
Een vreemde bleekheid legt zich op haar wangen,
Mocht vroeger zij verleên terug verlangen,
Thans weet zij zich aan de aarde haast ontgroeid.

Wij willen haar met bange zorg omringen,
Op 't kussen schikken het gedunde haar,
Zij wuifde met een loom en moe gebaar:
Wij moeten niet zoo om haar samendringen.

Want zij heeft plots Gods verren roep verstaan;
Voor 't laatst komt er een blos nog op haar wangen:
Wij zien haar onuitsprekelijk verlangen
Om eindelijk uit dit leven weg te gaan.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCXCIV.

Als knaap al vatte ik saêm me om streng te leven, sterk te sterven
En wàt ook overkwam me, kalm bleef 'k staan. 'k Was schaarsch een Kwant
Gedachtloos vliegend wild op Waan af en dus overmand
Psychisch nooit word 'k ooit door Onnoozlen. Zwijgend kalm te derven

Verstond 'k als kind al, en door lang stil Werken te verwerven
Waarheid en wat 'k verdien was toen en blijft mijn doel. 'k Hield stand
Met mijn Al-verte in 's Leven's strijd. Ik stam van Holland's strand
Schoon ook ter Helft uit andre Streken, maar toch ging 'k nooit zwerven

Af van mijn inwaarst Zelf, en wen 'k door Halven als naar Rand
Der Eeuwigheid geduwd werd, en 'k me aan stukken hoorde kerven
Nijdig door schijnbre Geesten, klom 'k gedwee langs 't wijde Want

Ten versten Uitkijktop en heel getroost naar iedren Kant
Dan smeekte ik, of 'k mocht vallen in de Oneindge Ruimte aan scherven,
O, Ziel mijn, met Uw eigensten diep-geestelijken Brand!

DCXCV.

Vaak zie 'k 't Verleên, maar zonder dat 'k dit wilde, op eens weer rijzen.
'k Voel doode Vrienden, òf zij waren gansch nabij, vreemd staan
En woordloos hoor ik: Laat dit dwaas Gemenschte nu maar gaan
Wij weten hoe steeds waart ge en zijt ge: nooit inwendig deizen

Gingt gij voor nú den Beteren gebleekne halve Onwijzen,
Die wreven U, den diepen Ziener, roekloos alles aan,
Sterke Eenling, zwaar van Ziel en Geest, die 't goedig dorst bestaan
Zwakkren op 't vele, waar ze eens in misdeden, stoer te wijzen.

O, Vrienden, diep-in roep 'k dan: Eendre bleef ik: de aardsche Baan,
Dien Proef-weg moet 'k gelaten trouw, totdat ik val, bereizen
Maar krachtig voel 'k me, als onbegeerig Strever, die vergaan

Als kind vaak wou voor goed, maar rees na Smart weer hoog. En prijzen
Zal 'k blijven 't Goede en Schoone, tot 'k op 't laatst als eindlijk Grijze
Kom met mijn wijden vasten Wil in 't Eeuwge Onweetbare aan.

DCXCVI.

IJdel was 'k Eenling nooit. Maar 'k weet mijn waarde en waartoe 'k dien.
Och, heel mijn Leven deed ik, wat 'k van diep-uit kan. Een Zure
Word, wierd 'k niet, wen men hoont mij. Geldloos, hooploos, achter muren
Sterk werk ik zielsvast voor mijzelf maar ook voor alle Liên.

'k Schrijf uit de Diepte, omdat dit moet en al het breed geschiên
Des Levens en der Lettren volgde ik trouwlijk, nooit verhuren
Mij gaande, om aêrs te schrijven als de Waarheid, daar besturen
'k Mij laat slechts door dier Diepte Wil, Die weet. Getrouw ontvliên

Van kind reeds bleef ik alle Onechtheid in weemoedig turen
Naar 't Waarste en 'k rustte niet voordat ik 't vond. Och, vaak als gure
Wreedheid snel me overviel 't, zoodat 'k dan stil werd. En misschien

Vonden mijn tijdgenooten, die mijn allernaaste Buren
Me eens leken, dit iets vreemds. Doch 'k blijf dezelfde steeds. Wat riên
Me omstandigheên, liet 'k stil voorbijgaan als een Vredig-pure.

DCXCVII.

Hoe nader mij 't Ineigenst naakt, te vreedger zie 'k al Liên.
Als kind al liefde ik elk, maar, nog niet helderdiep, bleef 'k dralen
Met klaar te spreken, want zoodra 'k iets zeggen wou, te falen
Onnoozlen leek ik: schamper lieten langs zich heen zij 't vliên.

Met vriendjes liep 'k oplettend luistrend mede, maar nooit riên
Mijn klare hersentjes, waarom zij wijsdoend slechts herhalen
Konden wat zij vernamen maar waarom ik zelf niet malen
Kon, wen ik hoorde 't in 't vervelend huiselijk geschiên.

Ja, thuis vernam ik alles zonder lachen of gegrien.
'k Aanvaardde 't uiterlijk, 't diep-in stil voelend als fatale
Verdwazing, maar mijn logisch-vaste Ziel reeds was een stalen

Plaat, waar al dingen zich in griffen zonder dat ik spiên
Ooit ga: Geheel ik leef door eigen Geest, waar kalm 'k uit wiên
Blijf 't Felste, schoon 't mijn Eeuwige Onbewustheid blijft omstralen.

DCXCVIII.

Op 't oog leef 'k vriendlijk-stijf, maar word heel koel opeens, waar 't moet.
't Verbaast mijzelf soms even, maar als 't is geschied dan weet ik
Het kon niet anders. Mijn diepst Diepzijn let op niets, al beet ik
Al wat haar fel beleedigt, gansch aan stukken. 'k Ben heel goed

Maar als dat Diep beveelt: 't is heel rechtvaardig: plots soms boet
Een ander mensch, voor wat hij loog van mij, want krachtig deed ik
Hem lijden, die Haar schond. Och zoo mijn heele Leven gleed ik
Door 't wijde Leven henen, steeds inwendig schaarsch in spoed.

Raak ik, iets doende: ik moet dan 't al vereenen en dies reed ik
Nooit haastig over alles henen met mijn Geest, maar kweet ik
Staeg mij van al mijn Plichten, ook al sloeg 'k soms met de Knoet,

't Is lang geleên, op menschen neer. Diep in mijzelf toen leed ik,
Doch wat die menschen deên me, joeg mij door 't wild schuimend bloed.
En 'k strafte hen gelaten, geestlijk-ferm met diepen Moed.

DCXCIX.

Ja, Ziener was 'k in de oude dagen, en zoo bleef 'k. Normaal
Schoon kinderlijk in Doen en Voelen, vaak ontmoette ik lieden
Dichters en andren, die de Lettren lieten maar geschieden
Slechts gevend om Zichzelf. Zij leken me al te dof, te schraal.

Maar ik, waardoor toch komt dat? als fijn-ziend en ideaal-
Voelend Gewrocht van 't Eeuwge ging al gauw voorzichtig wieden
Enkle al te dwaze maaksels van verstandswil, doch geschieden
Het meeste liet 'k maar langs mij heen: het zou wel sterven. Staal

Stevig en klaar, was 'k reeds als kind maar zwijgend, nooit brutaal
Want diep-in goedig en nadenkend lijk ook thans. Schoon rieden
Mijn Zielestormen 't me anders soms, blijf 'k zonder ooit te spieden

Naar andren, kalm mijzelf zijn, denkend, doende. Geen Kabaal
Wenschend, dus zelf nooit makend, werk ik, wonend in de Zaal
Mijn's eignen diepsten Wezens, waar de Hoogsten mij gebieden.

DCC.

Even zoo vredig zal 'k eens heengaan, als 'k teêr rees hier. Bleek
Gansch stil verscheen 'k op de Aarde: 'k scheen niet langer levend
Te zullen wezen dan een paar minuten voelde ik bevend
Mijn arme Moeder even fluistren want nauw aêmend leek

Ik niet veel meer te wezen dan een roerloos Lijkje. Ik keek
Maar zag niets, met mijn Geestje nog aan andre Sferen klevend
Bang voor de nauwe Ruimte van dit Nieuwe en leek dies snevend.
En zoo bleef 'k levenslang mij diepin voelen. 'k Zwoegde, als Leek

In 't bazlend liegen, grissen dezer Aarde, die licht zwevend
Blijft langs haar Cirkel hollen, altijd naar 't Alverste strevend
Maar toch weer keert steeds naar de zelfde Plek. Mijn Geest, een Beek

Die schiet fataal haar Berg af naar laag Dal steeds, daar ombevend
Opspringend steeds weer Rotsen, Boomen, zegt zich zelf: Dees streek
Dees strakke is andre, als die daar boven, waar ik, Dwaze, uit week.

Een nieuw kunstwerk van Boutens door Willem Kloos.

(Oud-Perzische Kwatrijnen, door P.C. Boutens. Uitgegeven in den jare 1930 te Bussum door C.A.J. van Dishoeck N.V.)

Zoolang ik nu reeds, sinds mijn allervroegsten en natuurlijk nog naieven maar zichzelf reeds in bedwang houdenden en van tijd tot tijd, zij het eenigszins primitief nadenkenden kindertijd, door alle telkens op mij toestormende kleinere of grootere kalamiteiten heen, toch inwendig psychisch-energisch en jeugdig frisch heb mogen voortbestaan, mij voor alle mogelijke aardsche en hemelsche dingen interesseerend, liet ik mij toch nooit bijzonder veel gelegen liggen aan dat wat Perzisch heet en 't is.

Als doodswitte en schrale en naar buiten eenigszins schuchtere, want vrijwel spierlooze, maar diep-in wezenlijk gezonde, gestels-sterke schoolknaap, die gestadig alles wat men hem leerde tot in de fijnste puntjes wou leeren verstaan, keek ik, toen ik den naam van het verre Oostersche land voor de eerste maal door den leeraar in de klas toevallig even had hooren noemen, thuis in mijn atlas nog weer eens de plaats na, waar het lag, en prentte dus van zelf den uiterlijken vorm er van zich voor altijd nauwkeurig in mijn zich gelukkig steeds sterk omhooghoudend en logisch hoofd.

Want die voorstelling werd voor goed bevestigd, toen ik enkele jaren later als student in de klassieke letteren op een der kaarten van Kiepert's Atlas antiquus, de veldtochten naging van den, om zijn kortstondig-heerlijk maar op eens noodlottig vernietigd zich opstuwen, altijd door mij bewonderd en tevens beklaagd geble-

venen Alexander de Groote, die intensiever-durvend en psychisch meer vermogend dan bijna al zijn tijdgenooten zijnde, voor een korte spanne subliem maar volstrekt-tragisch want tenminste voor zichzelf geheel en al vergeefs heeft gewild en gedaan.

Doch buiten-om die vroegere vrij korte zijdelingsche kennismakingen, dacht ik verder, uit den aard der zaak, slechts uiterst zelden aan dat vreemde Oostersche Rijk, al leerde ik vaag iets van zijn geschiedenis kennen, en de namen van al zijn antieke koningen in historische volgorde, zooals dat eveneens het geval bij mij was - ik ben gelukkig altijd goedleersch geweest en gebleven - met die van al onze graven, van het eerste Huis tot het laatste en ik mij thans nog die onzer stadhouders herinner wier geschiedenis meer stellig geboekstaafd is kunnen worden, zoodat zij, ook dáárdoor, ons sterker kunnen interesseeren, ja. zóó sterk zelfs, dat tegenwoordig nog hun gelaatsuitdrukking en dus iets van hun innerlijk Wezen, gelijk deze uit hun portretten blijken, voor mij te voorschijn komen, zoodra het zoo geheeten Toeval van de innerlijke of uiterlijke Noodzaak dat wil.

* * *

Ja, de namen dier Perzische koningen van vóór 2400 jaar en later bleven mij bij, omdat ik hen onder het lezen van Grieksche geschiedschrijvers wel eens tegenkwam, maar buiten dàt om, dus geheel en al afgezien van zijn verhouding tot het mij altijd lief blijvende antieke Griekenland, raakte Perzië mij niet veel. Zijn belangrijke historische beteekenis heeft reeds zeer vele eeuwen geleden opgehouden te bestaan.

De steden Teheran en Ispahan kan ik wel, als ik dat wil, in mijn verbeelding voor mij oproepen en zie deze dan vóór mij (maar ik weet niet precies of die innerlijke Visie geheel en al overeenstemt met de Werklijkheid) als warme en tamelijk-rommelig-drukke, zelden aan Europa denkende bouw-geheelen, wier lange rijen witte, grauwe of gele woningen, van onderen hier en daar aan éénen kant opene gaanderijen vertoonen van gedraaide dunne zuilen, waarin men alles te verkoopen en te koopen pleegt. Zóó heb ik steeds die steden, al zag ik er nooit plaatjes van, in mijn Binnenste aanschouwd, toen ik in mijn jeugd wel eens ‘Perzische’ verzen in mijn lektuur ontmoette door Rückert

Platen of Bodenstedt, of door anderen misschien, tot Duitsche verzen gemaakt. Doch *Hafis,* of hoe zij anders mogen geheeten hebben, deden mij nooit veel. Want zij leken mij door hun inhoud, zoowel als door hun daarmeê gelijkloopende beweging en klank, nog al eentonig en vaag, wat echter gelegen zal hebben natuurlijk aan de niet zoo sterke mate van diep-in zingende zielsmuziek die dien, als alle andere echte Dichters, steeds vriendelijk-eerbiedig door mij beschouwde Poëten, onder hun bewerking door, eigen zal zijn geweest.

Immers, de diepst-in psychische Wezendheid van àl het Bestaande waarvan ieder waarachtig Dichter, dus ook zijn vertaler, heeft uit te gaan bij zijn arbeid, die nooit verklaarde, en verschillend benoemde, Essentie van het Aanzijn, die 's Dichter's sterflijke Verschijning draagt, ja deze, van tijd tot tijd, geheel vervult, zoodat zij dan als Poëzie uit hem omhoog komt stroomen en gevoeld wordt door ieder, in wien zelf óók iets van de Achterafsfeer, van die mystische onderlinge nadering en aanraking van het Eeuwige en de menschlijke Psyche bestaat, die allerverste Oergrond en Voedingsbodem van Leven, Ziel en Poëzie, herhaal ik, mag ook in den kritikus van anderman's verzen nooit ontbreken.

Het Eeuwig-Diepe, dat de Oorsprong en Binnenkracht en het Einddoel van het Aanzijn is en het gedurende een aantal jaren bezielde streven van den Enkeling ontmoeten elkander - zoo kan men het noemen - in den Dichter en hebben dit dus ook bij het kritiseeren te doen. Want geschiedt dit, zooals meestal, bij het laatstgenoemde, *niet* - en daarom juist zijn de psychisch-bevoegde kritici en theoretici een even zeldzame menschesoort als de waarachtige Dichters - dan komen er slechts oogenblikkelijke, subjektief-persoonlijke wanen op het snel-beschrevene papier.

Ja, iedere spreken en schrijven willer over verzen moet met zijn hem aangeboren innerlijkste Geestkracht, telkens voordat hij er toe komen gaat om gedichten te lezen met het doel om aan anderen zijn indrukken mee te deelen, er naar streven, om een volkomen-onbevangen mensch te zijn, dus iemand, die innerlijk af weet te zien van al zijn aardsche vooropzettingen, dus van zijn persoonlijke liefde of haat, ja zelfs van zijn voorstellingen, dus gedachten omtrent God en inzonderheid ook van zijn hem door

andren aangeleerde overtuigingen over maatschappelijke kwestie's en al het overige menschlijke beweer. Want zoolang als hij leest en beoordeelt, moet hij niets anders wezen als een puur-psychisch, volkomen zuiver alles-voelend en dus al wat er in de verzen staat vlekkeloos-precies vernemend ontvang-station.

Ja, vóór alles ook onder het kritiseeren, hebben, om eens zoo te spreken, de bovenzinnelijke Achterafte dus het hoogste Psychische der Poëzie, dat, met de verzen mede, uit den Dichter is gestegen en de echte Ziel, dus de onbevangenste wil van den beoordeelaar, elkander te treffen en voor eenige oogenblikken tot één te worden, en eerst als dit dien echten kritikus soms niet gelukt, dan eerst mag hij zich bezinnen en zich af gaan vragen, zijn kleinere aardsche persoonlijkheid ook dán geheel en al ter zijde houdend, wat de oorzaak van zijn onontvankelijkheid is. Ligt deze in hem zelf, den lezer, of wezenlijk aan den Poëet?

Ik moest hier wel verstandelijke dus koel-bepalende woorden, die in zoo'n hyperpsychische aangelegenheid, als de Dichtkunst wezenlijk is, slechts als beperkingen kunnen gelden, omdat zij toch altijd menschlijke uitdrukkingen zijn - immers de diepste Grond der Poëzie, zoowel als die van het heele Zijnde, van dien dubbelganger der Poëzie, moet ons menschen, dus aan de betrekkelijkheid gebondene en zelfs déze nog niet volkomen begrijpen kunnende wezens, vermoedelijk altijd volkomen verborgen blijven - ik moet hier, herneem ik, met mijn menschlijk zien en denken, al staat dit met het Hyperpsychische in verband, spreken over binnengeestlijke processen die waarachtig geschiedende zijn, want die ik als vijftienjarige jongen reeds, maar toen nog uiterst vaag natuurlijk, in mijzelf ben gewaargeworden, zonder dat ik er ook maar iets van begreep, omdat ik er nog niets stelligs in vasthouden kon. Want zij vallen alleen te bespieden met het psychische mikroskoop der waarachtige dichterlijke Ziel, en gaan buiten alle Materie om, al zijn zij wel eenigszins zinnelijk te noemen, maar dan in een heel andere, een veel fijnere en wijdere beteekenis van dat woord.

De alleen uit een hem toevallig aangewaaide menschlijke ambitie of liefhebberij, dus buiten zijn hem dwingende eigenste Diepte om dichtende of kritiseerende echter, en die dus niet zoo ver in zichzelf en in alles doordringt, ja er zelfs niet naar tracht om

dat te doen, merkt natuurlijk van die zich in den geest afspelende, onbewuste processen niets. En dáárom sprak ik er hier even over en mag ik dat doen omdat ik zelf, als kleine knaap reeds, hen onbewust, dus nog niets er van begrijpend, in mij voelde, en er spontaan naar handelde in mijn voelen en mijmren, ja soms zelfs, als de gelegenheid er plots voor kwam, in mijn spreken en doen, al werd mij dan ook onmiddellijk het zwijgen opgelegd. Want schrijven deed ik toen natuurlijk nog niet - alleen een zeer enkelen keer, als ik heelemaal alleen was, schreef ik in vers of proza wel eens iets op in een schoolschrift, maar dat beteekende natuurlijk nog niets.

* * *

En om hier nog even wat dieper op in te gaan, want ik voel, onverwacht, thans alles wat mij reeds als zestienjarigen schoolknaap vervulde en onbewust dreef, mij geheel en al klaar worden tot in zijn diepsten Grond.

Ja, als ik toen alleen liep buiten, ging ik reeds uiterst vaag, na veel spontaan peinzen en naar alles, naar bloemen en boomen en zand en steenen en ook daarna heel langen tijd in de lucht kijkend en daarin met mijn oogen trachtend door te dringen, plotseling voelen:

Alles wat hier bestaat want wat ik zie is heelemaal niets omdat alle levende wezens, en zelfs alle dingen, als men voor deze laatste maar lang genoeg tijd van wachten zou hebben, ten slotte weer vergaan. Doch dan blijft er van al die wezens en dingen iets over, iets heel anders, zoo dacht ik toen. Doch daar bleef ik destijds - ik ging toen op de 5-jarige Hoogere Burgerschool - natuurlijk bij staan. Want ik kon niet met elkander tot overeenstemming brengen, wat ik uit mijzelf was gaan voelen, dat waar moest zijn, en het andere, het zakelijke en positieve wat mij op de school werd geleerd.

Een poosje later evenwel nog dieper met de zintuigen mijner ziel, tegelijkertijd visionnair en reflektief ingaande op het diepste wezen der stof, die toen heette te bestaan uit ‘atomen’, dus uit niet verder deelbare deeltjes, begreep ik, dat die atomen geen stof meer waren, want blijkbaar geen afmetingen konden hebben Immers alles wat afmetingen, dus lengte, breedte en hoogte, hoe

kleine, ook bezit, kan zij het al of niet met onze grove stoffelijke middelen, dan toch door onze hersens nog weer kleiner-verdeeld worden gedacht. En ik werd toen weer rustig: want de intuïtie mijner Ziel, dat stof heel iets anders was als het onverganklijke want innerlijk absoluut-soliede, waar de wetenschap haar voor hield, tot mijn blijde verrassing kwam zij heelemaal uit, want stemde zij met de allerdiepste gesteldheid des Zijn's overeen.

Ja, alles, wat wij waar kunnen nemen, is *niets,* maar tegelijkertijd ook alles, tenminste voor den niet-zelfdenkende, en zijn meeningen alleen maar uit de overlevering, die hem door andren meegedeeld wordt, verkrijgenden mensch.

Doch dat *Niets,* het stoffelijke zoowel als het geestelijke daarin kan toch wel, in zekeren zin, beschouwd worden als Iets te zijn, daar het voortdurend stroomt (en dan voor een kortere of langere poos gefixeerd blijft) uit de groote Eenheid, die achter alles blijft vertoeven, zichzelf vrijwel schuilhoudend, en die het nimmer Weetbare en nooit te Begrijpene is. Dat Eenige - ik moet hier met menschelijke begrippen dus woorden spreken - bestaat misschien in veel verdere, in heel andere Dimensie's als de onze, en hoogstens door de Allerfijnsten en Diepsten in onze menschelijke gemeenschap, kan het worden vermoed, neen aangenomen worden, te bestaan. Want anders zou onze eigenste, onze innerlijkste psychische Wezendheid die wij diep in ons zelf kunnen gewaarworden, wanneer wij ons eenige oogenblikken ver van heel ons uiterlijk Zelf en alle dingen om ons heen, in onze Binnenste, niet abstrakte maar levende Diepte afzonderen, evenals alle Materie, die tot *niets* kan worden, niets meer dan een Spel van Illusie zijn, die zichzelve aanhoudend schept, maar dan ook weer vernietigt, zoodat wij, als wij dat aannamen, tot de slotsom zouden moeten komen: Alles is Niets, maar tegelijkertijd is Niets alles. Zijn en Nietzijn zijn één en daar dit niet te verstaan valt, beteekent ook onze Rede niets. Alles is Mysterie en dat Mysterie zelfs is Waan. En het beste zou dus wezen want het wijste, om glimlachend onze schouders over alles ophalend, terug te vallen bewustloos in de eeuwige waan van het Niet.

Maar toch, blijven wij voelen en willen, en dus moet er achter ons zelf en al het Bestaande iets Wezenlijks schuilen wat niemand bevroedt.

* * *

Deze beschouwingen kwamen in mij rijzen, langzaam-aan herrijzen en gingen nog hoe langer hoe klaarder worden, terwijl ik dezen bundel las, die door Boutens volgens zijn gewoonte suggestief is vertaald.

Doch wat ik hier schreef, want psychisch voelde, staat natuurlijk niet in die verzen te lezen: ik, of juister-gezegd, mijn Achterbewustheid, leidde het alleen maar uit de Diepte, die achter deze verzen levende trilt en die ik dus voelen kon, af, dat er iets soortgelijks als ik hier in mijn woorden trachtte weêr te geven, achter die verzen verborgen ligt, want in de Ziel des Perzischen Dichters moet hebben geleefd toen hij zong.

Deze oude vreemde schrijver was wijzer dan alle modernen, en ook psychisch-moediger, want hij heeft in de Diepte zijns Zelfs en dus ook des Aanzijn's gezien. Hij gaat geenszins af op wat andre minder serieus te nemenen hem mee te deelen durfden, neen, hij dicht eenvoudig-weg op de volgende wijs:

> Hoe meer wegwijs gij raakt, hoe wegverbijsterder!
> Hoe meer sterren gij telt, hoe nacht-omduisterder!
> Gij vraagt bij blinden naar den weg. Hun raad
> Laat u slechts nog verblinder, nog geteisterder!

't Is waarlijk of ik mijzelf, mijn eigen jong Binnenste van een halve eeuw geleden hier lees!

Ik heb, omstreeks '80, overal gezocht, want gelezen en gehoord, maar alles wat ik over mijn eigenst, want met mij in Holland als meegeboren vak, de Dichtkunst toen te vernemen kwam, sloeg letterlijk voor mij als met een tang op een onoogelijk dier, om dit voort te helpen, daar dit toen reeds begon af te laten van te loopen met zijn gele, stijve haartjes en zijn gekruld staartje, een tekort biedend aan diep intellekt en van voelen kunnen en zien. En ik deed dus precies als deze Pers, ik sloot mij bij niemand aan, en kreeg soms wel enkele leerlingen, maar die niets of slechts heel weinig van mij begrepen, en bleef ten slotte maar mijn eigenen, veelal eenzamen weg gaan, door niets anders geestelijk gesteund als door de Diepte, die mij voortstuwde, en sterk tegenin alle onnoozelen doet staan en gaan. Ik heb levenslang zoo gedaan - of liever ik heb mij daarbij laten doen door het

Onnoembre, dat mij stuwen blijft en zal dat voortzetten, tot ik eens vervlieg.

Ik herhaal: ik gaf hier niets anders als wat deze bundel van den Pers in mij opriep, en ik beveel hem dus gaarne ieder aan: wie weet wat hij buitendien nog aan andren geven kan.

Alle verzen die men leest, moet men psychisch trachten te voelen, want dán eerst vat men den zin, dien de Onbewustheid van den Dichter er in heeft gelegd, zonder dat deze zelf, d.i. zijn daaglijksche Rede op het oogenblik des bezielden schrijvens de volledige Diepte doorgrondt van wat zijn Geest, door middel van zijn hand, op het papier bracht, al *voelt* hij van uit zijn middelste, zijn halfbewuste helft de schoonheid en juistheid van wat hij thans schrijvend is zeer zeker en gaat hij dus rustigjes door met zijn hand te laten gaan over het witte blad. Zoo zet zich het dichten en kritiseeren nu al langer dan 50 jaren bij mij voort.

Mijn gewone menschelijke uiterlijkheid, die niets bijzonders vertoont en altijd alleen maar haar plicht doet, is de Dienaar van mijn Diepte, die haar altijd van kind reeds, zonder dat ik dit toen merkte, bestuurd heeft, en dit hoop ik zal willen blijven doen, dus bij mij toeven zal, tot ikzelf, dat is mijn Bewustheid, op het allerlaatste vergaan moet, doch Zij, het Eenig-Wezenlijke in mij, overgaat in een nieuwen menschlijken vorm, zonder meer te denken aan haar tegenwoordige aardsche vergankelijkheid, of zich misschien vereent met den Universeelen Geest. En daarom dan ook heeft mijn Daagschheid nooit trotsch gedaan, tegen iemand wien ook, al is zij vroeger door haar Binnengeest gestuwd, soms woest-driftig kunnen gaan worden door haar Binnendiepte bestuurd, als deze al te zeer miskend werd, en schreef zij dan op jeugdig-heftige wijze verzen en proza-uitingen, die wel in essentie volkomen juist waren, zooals thans is gebleken, maar toch naar de meening onzer kalme negentiende-eeuwsche burgerij wat al te onmaatschappelijk-fel, want diep-in te scherp-hartstochtelijk zijn gezegd. En die innerlijkste Geest, dus mijn eigenste Eigenheid heeft mijn Daagschheid er ook toe gedreven, om een literator te willen zijn en dwingt mij ook tháns nog om haar te volgen als zij dichtwerken onderzoekt.

O, mijn binnenste Wezendheid met haar doordringend proeven

is wezenlijk door deze Poëzie getroffen kunnen worden, omdat er zooveel in wordt gevonden, waar zij het door haar eigene natuur mee eens kan zijn.

> O, gij, zoo schoon, zeg wien ge uw toekomst biedt,
> Mijzelve, want een ander is er niet.
> De Liefde ben 'k, de Minnaar, de Beminde,
> Spiegel en Schoonheid en het oog dat ziet.

Dit spontane pogen van den dichter om pantheïsme en het als persoon sprekende individueele Menschzijn als onder één hoedje te vangen lijkt mij prachtig geslaagd.

> ‘Houd op met andren naar bescheid te vragen,
> Gebruik uw tijd uw oogen te ondervragen.
> Naar welken meester talmt gij, naar welk boek?
> Ligt niet zijn wereld voor u opgeslagen?’

Weer is het hier, of ik mijzelve hoor. Ik ben altijd van kind reeds gedwee met ieder te rade gegaan, d.w.z. ik hoorde alles rustig aan en onderzocht dan wat ik hoorde. Maar mijn eigene Binnenstwezendheid, d.w.z. wat deze na het zien en voelen in de boeken en het leven, en zich zelve zag, gaf ten slotte toch den doorslag, omdat zij nog iets anders in zich voelde, wat zij merkte dat rees uit een onbegrensde Diepte achter haar.

> Eerst in den mensch heeft Hij aan 't licht gebracht
> Iets van den schat van Zijn verborgenheid,
> Hij schiep de kaars, die in het hart van 't donker
> Het masker oproept Zijner Majesteit.

Hier wordt een verklaring gegeven van het allermerkwaardigste feit, dat er zoovele godsdiensten bestaan, in elke waarvan een deel der universeele goddelijke waarachtigheid schuilt.

Maar haast nog mooier - ik geef natuurlijk slechts een kleine bloemlezing uit al het voortreflijke - is dit.

Boven in een gebergte zag ik op eens een loodrechten rotswand, waarlangs het water uit nog verdere hoogte en daarboven uit den

hemel stroomt, en de dichter, die omhooggeklauterd dit kostbare vocht opvangt en het dan aan zijn medemenschen brengt.

> ‘Ik draag u 't water uit onnaakbren wand.
> Uw dorst bukt soms en gierig aan mijn rand
> Waarom, als gij gelescht zijt, mij verwijten,
> Dat ik geen woning maak in dit vreemd land?’

Zoo, weet ik, heb ik zelf ook altijd geleefd en gedaan.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XVIII.

Schrijf weer Nederlandsch!

Dr. Ch.F. Haje, die bij de N.V. Leidsche Uitgeversmaatschappij te Leiden een zeer belangrijk boek, geheeten *Taalschut,* het licht deed zien heeft, vermoeden wij, velen onzer uit een genoeglijken dommel opgeschrikt.

(We hebben gauw even in den inhoud gekeken, of we het woord ‘opschrikken’ (mogen hier de aanhalingsteekens worden gebruikt? já, toch?) mogen gebruiken. Ja het mag!)

Och, och, wist u, wist ik, dat er zóó door ons allen gezondigd werd bij het hanteeren der taal?..... Gerust, *ik* wist het niet..... maar na lezing van Dr. Haje's werk, voel ik, dat hij daarin een hoogst ernstige waarschuwing heeft uitgesproken, die àlle schrijvers en àl degenen, die hun gedachten in het openbaar uiten, ter harte *moeten* nemen.

Aan germanismen, gallicismen heeft *De Nieuwe Gids* zich steeds geërgerd, en ze zooveel mogelijk vermeden. Maar deze ‘vreemdwoorden’ (een germanisme, door Dr. Haje niet genoemd) zijn over het algemeen gemakkelijk te herkennen, en de auteur, die zich respecteert, zal ze vanzelf niet gebruiken. Maar o, wat zijn er nog veel andere dingen, die men vermijden moet, *want* die het Nederlandsch onzuiver maken! (*Immers,* zij maken het Nederlandsch onzuiver..... bedoel ik natuurlijk!)

Tijdens den oorlog verscheen er een woordenlijst, met een aantal uitdrukkingen, die, als germanismen in onze taal niet geduld mogen worden. Dr. Haje deed beter. Bij elk woord geeft hij een uitlegging, *waarom* het verkeerd is, en een geheele reeks van voor beelden, waardoor zijn bedoeling verduidelijkt wordt, en waardoor

wij het ontoelaatbare ervan leeren begrijpen; (is ontoelaatbaar Hollandsch? wij aarzelen, ofschoon we het bij Dr. Haje niet opgegeven vinden). (Opgeven is een woord met minstens vijf beteekenissen: een raadsel opgeven; een patiënt opgeven; voedsel opgeven; ik geef het op; een woord opgeven..... zijn ze allen goed Nederlandsch?)

Wanneer men het degelijke boek *Taalschut* met aandacht en ernst gelezen heeft, dan gaat men weifelen, twijfelen; men voelt zich als iemand, die zich op te glad ijs bevindt, en zijn eene been den eenen, zijn andere been den anderen kant uitglijden voelt..... Maar tegelijk beseffen wij, hoe *goed* het is, dat wij op de gladheid van het ijs opmerkzaam zijn gemaakt, zoodat we niet meer nonchalant sullebanen, maar met flinke ijzers onder de voeten, zuivere slagen kunnen doen.

'Overhoofd', 'eenverstaan', 'uitsluitelijk' zullen wij vanzelf niet schrijven, maar, o, wat liggen er een voetangels en klemmen op het pad eens schrijvers, (dat vroeger nog bovendien 'met doornen bezaaid' heette). Algemeen wordt erkend, dat *De Nieuwe Gids* een taalzuiverenden invloed heeft gehad, dat zijn voorbeeld en leering, behalve op de literatuur en de philosophie, ook hebben ingewerkt op de school, en zelfs de politiek, en de bureaucratie; maar nu, na de verbanning van valsche beeldspraak, verkeerde zinswendingen en versleten rhetoriek, dreigt weer een ander gevaar: van verkeerde woordkoppelingen (rauwkost, nieuwbouw), onjuist gebruiken van werkwoorden en hulpwerkwoorden, onnatuurlijke inversies, enzoovoort, en we mogen Dr. Haje dankbaar zijn, dat hij zich den arbeid heeft getroost, het schrijvend publiek attent te maken op diens grofste fouten.

Het boek *Taalschut* getuigt van een ontzaglijke kennis en een ontzaglijke belezenheid, en wij wenschen het, vooral in den tegenwoordigen tijd, nu er zoo dikwijls met de grootste slordigheid maar 'op los geschreven' wordt, een zoo ruim mogelijke verspreiding toe. Eigenlijk moet iedere schrijver of schrijfster het bij de hand houden op het rekje van dictionnaires en andere woordenboeken, om het in dubieuse gevallen steeds te kunnen raadplegen.

Een enkele opmerking echter: mij dunkt auteurs moeten zich het recht mogen voorbehouden hun zinnen te bouwen volgens hun eigen inzicht. Soms heeft een schrijver een door Dr. Haje afge-

keurde periode met opzet zóó geschreven, hetzij om er een effect mee te bereiken, hetzij omdat hij het rhythme van den volzin zóó heeft gehoord, hetzij om speciaal de aandacht van het publiek ergens op te vestigen. Wanneer Couperus bijvoorbeeld schrijft:

'Zij reden de kampen door, *zwijgende,* naar de koninklijke tent.....' en niet, zooals het taalkundig zou moeten zijn:

'Zij reden de kampen door, *zwijgend,* naar de koninklijke tent.....', dan voelt men in het gerekte rhythme van 'zwijgende', dat de nadruk hier moet vallen op dit beteekenisvolle woord, omdat de taalkunstenaar Couperus hier niet onwillekeurig een fout heeft begaan, maar een welbewust doel beoogde.

Wees niet te streng, Dr. Haje, zouden wij willen zeggen, voor de kunstenaars bij de gratie Gods. *Zij* zijn het, van wie altijd de taalvernieuwing is uitgegaan, en waarvoor latere geslachten hun steeds dankbaar zijn geweest.

Doch dit neemt niet weg, dat Dr. Haje een hoogst nuttig werk heeft verricht, - en dat wij ook hèm daarvoor zeer erkentelijk zijn!.....

N.G.

De weg en het wezen der rothschilds.

Elke naam, die in den loop der tijden een wereldbeteekenis heeft gekregen, wekt onze belangstelling. De naam 'Rothschild' heb ik reeds als zesjarig kind leeren kennen door mijn prentenboek Hulstbessen, met teekeningen van Ida Waugh, en vertaald door Ant. L. de Rop, waarin ik las, dat Nolletje Nathan Neliszoon eens op de hei een stukgeslagen kei vond, - 'dat is zeker diamant, 'k ben nu Rothschild, dacht de kwant', wat mij natuurlijk noopte aan mijn vader, onze levende encyclopedie, te gaan vragen, wie Rothschild was? Het antwoord: 'Directeur van een der grootste bankiershuizen ter wereld,' heb ik natuurlijk nooit meer vergeten.

Later, op de H.B.S., heb ik eens een opstel moeten maken over het Handelshuis Fugger, dat, toen de Rothschilds nog niet bestonden, al wereld beroemd was, en waarvan het hoofd, Anton Fugger, in 1530 door Karel V, die tijdens den Rijksdag te Augsburg zijn intrek bij hem nam, tot graaf werd verheven. Ook de Rothschilds zijn later geadeld, zooals men weet, en al heeft deze firma niet

meer dien roep als vijftig jaar geleden, in andere maatschappelijke kringen doen de Rothschilds nog steeds veel van zich spreken. ‘Onder de mannen van de wetenschap vindt men een groot aantal Rothschilds uit de huidige en de voorafgaande generatie, evenals in sportkringen, op het gebied van liefdadigheid, onder verzamelaars van schilderijen, kortom op allerlei gebied.

‘En wie zou dan nog durven beweren, dat daartoe niet evenveel geestkracht en minstens evenveel intellect noodig is als voor het plaatsen van leeningen bij de Internationale Geldmarkt?’

Dit zijn de slotwoorden van: Opkomst en bloei van het Huis Rothschild, door M.E. Ravage, uitgegeven te Amsterdam bij Allert de Lange, een boek, dat zoo boeiend is als een roman en zoo belangrijk als een historisch document.

Hoe een geslacht opkomt uit de absolute onbeteekenendheid, en zich door eigen kracht, energie en intellect omhoog werkt tot een wereld-reputatie, wordt ons hier uitgebreid verteld in een nauwkeurig relaas, dat met tal van interessante portretten is verlucht.

De Rothschilds (in den aanvang zelfs zonder naam, want *Rothschild* was het roode schild, dat aan hun eenvoudig zaakje tot uithangbord diende) hadden de bij uitstek goede, sterk-makende eigenschap, die men bij alle oude, orthodoxe Joden-families aantreft, zich vast aaneen te sluiten in eensgezinde samenwerking en zich niet te verdeelen en daardoor hun kracht te verslappen, - in het *firm believe*, dat: eendracht maakt macht. De Rothschilds zijn wel de levende illustratie van dit spreekwoord geweest. In combinatie met broeders en familieleden werd er gewerkt; men trouwde onder elkaar, en behield zoo den rijkdom in eigen geslacht; en al vestigde de eene tak zich in Engeland, de andere in Duitschland of Frankrijk, de solidariteit bleef altijd bewaard.

Ik heb dit boek met de uiterste belangstelling gelezen, en misschien ware het wel goed, dat al degenen, die zoo den mond vol hebben van het ‘verderfelijke kapitalisme’, het eens van a tot z lazen, omdat zij dan een beter inzicht krijgen in wat dit woord feitelijk zeggen wil, en leeren begrijpen, welk een nuttige kracht in leven en maatschappij, in cultureel, politiek en economisch opzicht het kapitalisme kan zijn!

J.R.v.S.

Een einde aan de werkeloosheid?

Een jonge arbeider, een werkelooze, heeft een dagboek geschreven. Het heet:

Arbeitslos.... Tagebuch eines Arbeiters; Der Weg aus dem Elend der Arbeitslosigkeit! en het is uitgegeven bij Johannes Baum, te Pfullingen in Württ.

Dit boek is een der uitgaven van de *Weisze Fahne,* die in de menschen een nieuwen geest tracht te brengen, en dáárvan, en dáárvan alleen in de toekomst heil verwacht, en redding uit de ellende, de vertwijfeling, de verbittering en den nood der tegenwoordige wereld.

Een nieuwe religie, een nieuwe menschenliefde, een nieuwe objectiviteit, een nieuwe kracht, wordt door deze nieuwe, geloovige overtuiging gepredikt. Zij is er op uit in de miserabele menschen een nieuw vertrouwen, een nieuwe energie, een nieuwe daadkracht, een nieuwe zekerheid, een nieuw optimisme te wekken; en het eeuwige tegen der huidige menschheid, de eeuwige *Verneinung* en dus *negatieve* kracht, òm te vormen tot een positieve, sterke, energie-uitstralende macht.

'Gegen die Rationalisierung, gegen "das Kapital", gegen den Kapitalismus, gegen die Bourgeoisie, immer *gegen, gegen, gegen...',* maar wat komt men daar verder mee. De schrijver zegt zeer terecht, dat uit het 'einheitliche Denken und Fühlen' eener gemeenschap, zich een groote, magnetische kracht ontwikkelt. (Men denke aan Bergson, wiens theorie is, dat een gezamenlijke wil der geheele menschheid alle hinderpalen kan overwinnen: *peut-être même la mort.*) Vóór den wereldoorlog hebben alle volken jarenlang aan een komenden grooten oorlog gedacht, erover gesproken, erover geschreven:

'Man kann geradezu von einer *Kriegspsychose* sprechen. Die hell auflodernde Begeisterung der ersten Kriegswochen hat den Selbsterhaltungstrieb des Einzelmenschen gänzlich überrumpelt - es war eine Kraft der Volksseele wach geworden.'

Dergelijke 'massa-psychosen' beleeft men ook in revoluties, groote werkstakingen, enz., waarbij het individu eenvoudig in den stroom wordt meegesleept, zonder meer het vermogen te hebben, zich persoonlijk te laten gelden.

En wáárom, vraagt de schrijver, de algemeene volkskracht, in plaats van op vernietiging, niet liever op verbetering en verhooging gericht? Waarom een algemeene ontevredenheid, verbittering, nijd, in plaats van een zich schikken, zich aanpassen, opgewekt de dingen zien? Het eene kan zoo goed als het andere. Klagen, jammeren, wanhopen, verzwakt de maatschappelijke kracht, die nuttig aangewend worden kon. Gedachten, zegt de schrijver, zenden werkzame stralen uit, en een gezamenlijk denken in de goede richting, kan de heele maatschappij veranderen!.....

De schrijver onderscheidt echter het denken in: hersendenken en gevoelsdenken. Het hersendenken, zegt hij, is critisch, bevooroordeeld, wantrouwend, afgunstig, verbitterd, koud; het *voeldenken* daarentegen is argeloos, vertrouwensvol, warm. Men moet probeeren het gewone, dagelijksche, broedende, arglistige, achterdochtige denken uit te schakelen, en daarvoor in de plaats te stellen het *vertrouwen* en de *liefde.* Geloof niet, zegt hij, dat dit is een onbereikbaar ideaal. Het valt ontzaglijk mee, wanneer men het ernstig beproeft. Geeft men zich in kinderlijke overgave aan dit denken, dan zal men weldra ondervinden, dat menschen, tegenover wie wij 'Spinnefeind' stonden, ons eerst onverschillig worden, en dat dáarna hun handelingen niet meer onzen toorn of onzen afkeer opwekken.. In het zoogenaamde 'Herzdenken' bestaat geen rancune, geen jaloerschheid, geen haat.

Denk niet, zegt de schrijver, dat uw beter, liefderijker denken niet ontzaglijk nuttig is, en geen verstrekkende werking uitoefenen kan. Het voeldenken is:

'.....die Tätigkeit des unterbewuszten Menschheits-Ichs mit seinem Anschlusz an das überbewuszte welten-umfassende Genial-Ich, und dieses kennt weder Raum noch Zeit, noch eine andere Einschränkung.

Het is een ernstige, zéér ernstige waarschuwing, welke de schrijver hier laat hooren. De werkelijkheid, zegt hij, -

ist eine der schlimmsten Auswirkungen unseres falschen Denkens.

Zeer zeker, zegt hij, liggen de oorzaken óok in de disharmonische wijze, waarop de menschen samenleven, 'in der Unordnung der Gesellschaft-, Staats- und Wirtschaftsordnung'. Maar, wanneer de mensch zijn denken zuivert van alle troebele hartstochten, zoodat

hij open komt te staan voor al het goede, dan *wil* hij niet, zooals tegenwoordig zoo veelvuldig gebeurt, bij de pakken neerzitten, hij voelt lust en opgewektheid, om, op welke wijze dan ook, iets uit te richten met zijn capaciteiten; denkbeelden komen in hem op, die hij tracht te verwezenlijken, en, om maar een voorbeeld te noemen: de arbeider blijft niet stug en sloom hangen aan zijn vak; hij probeert zich, zoo noodig, te ontwikkelen in andere richtingen: een werkeloos staal-arbeider b.v. zal den eenen dag een brug teeren, een anderen een tuin goedkoop huren en dien beplanten, een derden dag vreemdelingen-rondeleider zijn. Zoodra de geheele menschheid van goeden wille zal zijn geworden, en een welbehagen vindt in zijn medemensch, zal voor ieder individu op aarde het tijdperk aanbreken van:

vrede, vervulling en vrijheid.

Dit met toewijding en ernst geschreven arbeidersdagboek leek ons belangrijk genoeg, om ook in Nederland, in wijderen kring er de aandacht op te vestigen.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Het is medelijdenwekkend. Medelijden, nièt met de volken: hun toestand is over het medelijden heen. Zij leven met aan elkaar geketende voeten op en om den dreunenden en dreigenden vulcaan van het kapitalistische stelsel, dat onuitwijkbaar op een katastrophe uitloopt. Zij kunnen nergens heen. Het is echter medelijdenwekkend de staatslieden der volken te zien, de zoogenaamde leiders, die zich geroepen gevoelen het noodige te bedenken en te doen om hun volken te redden, en al sinds vele jaren overleggen hoè, doch moeten erkennen het niet te weten, niet te kunnen. Geroepen? Door wie? Hun eigen eerzucht en inbeelding hebben hen de politiek van hun land binnen geleid. Hun kiezers sloegen geloof aan hun beloften, werden verblind door hun ijdelen woordenpraal, en zoo zijn zij opgeklommen uit het kantoor van hun politiek blad in den raad van hun gemeente, jong advocaat, jong onderwijzer, welbespraakt en meestal licht van hoofd. Toen naar den raad van hun district, naar de Kamer der volksvertegenwoordiging, naar ministerzetels. Nu voelen zij misschien de vergissing huns levens en worden er ziek van, getroffen door eigen machteloosheid om verder te komen dan het A.B.C. hunner eerzucht. Zooals men voorheen de waarde van een ambachtsman, toen het handwerk nog niet door de machine was vernietigd, kon schatten naar zijn werkstuk, en die van den kunstenaar naar zijn werk, en die van den clown naar het gelach, dat hij opwekte, zoo zou men den staatsman moeten kunnen beoordeelen naar de wetten, waarmee hij zijn volk beweldadigt, naar den beteren toestand, dien hij er voor weet te scheppen. Maar deze door het

domme stembiljet van onwetenden, dolenden en verblinden aangewezen staatslieden, zij kunnen slechts praten - o, ja, dit kunnen zij, zalvend en benevelend, - en als zij lang genoeg te Genève of Lausanne gepraat hebben, en middelerwijl eenige malen tusschen hun hoofdstad en de plaats van hun toevallig Zwitsersch oponthoud hebben heen en weer gereisd om dan met luid misbaar te roepen, dat zij het nu wèten, nu kùnnen, nu de Vredesduif in de hand mee dragen, zie, als hun volken hen daarom toejuichen, dan blijkt die hand leeg te zijn, en de vredesduif zweeft daar hoog, blank in het blauwe ideaal. De staatslieden der wereld!

'Het herstel van Europa'. Het herstel van hèèl de wereld, want heel de wereld is ziek. Zullen dan deze staatslieden, die de kwaal eêr verergeren door hun onwetendheid en onmacht, gebonden zij-zelf door de grofst-egoïstische belangen van eigen volk, iets daartoe vermogen? Zij zijn naar Lausanne getogen om te overleggen hoe zij, gegeven het feit, dat Duitschland, welks economische en moreele toestand de kanker is van het zieke lichaam der wereld, dit hoe dan ook kunnen redden, genezen door het radium van het onvernietigbaar gezond verstand, dat, ondanks alles, de menschheid bezielt. En na 24 dagen moeizaam overleg heeft dit gezond verstand op één punt gezegevierd: de honderd milliard gouden Marken, welke het Duitsche volk als last van herstelbetaling in 1919 werd opgelegd en waarvan het ontegenzeggelijk een belangrijk deel heeft betaald, is nu, dertien jaar later, herleid tot nog maar drie milliard, doch slechts over drie jaar. Dit wil zeggen: de betaling is gesteld op den Griekschen kalender. En waar Adolph Hitler in Duitschland nu reeds uitroept, dat over drie jaar drie Mark betaling nog te veel zal zijn, beginnen de volken van Engeland en Frankrijk, nadat zij eerst hun teruggekeerde staatslieden hebben toegejuicht om het, dank zij zooveel gepraat behààlde, te begrijpen, dat dit toch heel weinig is: een betalingsbelofte op den Griekschen kalender. Maar daarop zeggen de staatslieden met geheimzinnig gebaar: 'ssst, wij hebben nog 'n 'gentlemen's agreement' gesloten, d.i. een overeenkomst om wanneer onze vrienden van plan zijn om een reis te maken naar de planeet Saturnus, zij ons zullen waarschuwen en vragen of wij zin hebben om mee te reizen. Over drie jaar. Misschien zijn er dan ook wel andere liefhebbers, die mee willen. Hoe meer

zielen, hoe meer vreugd. Een ‘gentlemen's agreement’. Vroeger noemde men dit een overeenkomst tusschen flesschentrekkers.

Achtenswaardige menschen toch, deze staatslieden, in vele opzichten waarlijk ‘gentlemen’. Zij worden echter gestraft voor de dwaling hunner jeugd en daarom zijn zij zoo medelijdenwekkend. Zij hadden bij de Balie moeten blijven, bij het Onderwijs, of bij welk ander fatsoenlijk bedrijf ook. De volken hadden zich misschien wel gered zonder hen. Zij waren er nu misschien zelfs beter aan toe. In ieder geval niet erger. De door Duitschland af te dragen Herstelbetalingen zijn nu tenminste voor goed van de baan, want die bepaling van na drie jaar doet zelfs de mummelende mondjes der oude vrouwtjes in de bestjeshuizen glimlachen, evenals de belofte, dat zij op saliemelk getracteerd zullen worden als de directrice uit de loterij trekt. De Noord-Amerikaansche schuldeischers houden zich aan de geteekende schuldbekentenissen der overige mogendheden vast. Zij hebben met de z.g. Herstelbetalingen van Duitschland niets te maken. In de Vereenigde Staten hebben de Duitschers niets verwoest wat te herstellen valt: de ongetelde gesneuvelden liggen in hun graven; de verminkten mogen, werkloos, een hongeroptocht volbrengen naar Washington om er de regeering aan te herinneren, dat zij in den oorlog ‘over there’ een ‘gentlemen's agreement’ heeft aangegaan met jonge, gezonde, sterke en blijgeestige kerels der Staten om, als zij terug zouden zijn gekomen, hun land, om te spreken met de woorden van Lloyd George - oòk zoo'n gentleman! - een ‘home’ te maken voor helden. Nu zijn zij werkloos, lijden honger, loopen op het tandvleesch hunner schoenen en zijn gekleed in vodden. Maar niet voor hen wijst ‘Broeder Jonathan’ den volken van Europa op hun schuldbekentenissen. Het is voor de bankiers in Nieuw-Yorks Wallstreet.

Echter de volken van Europa, die bij hem in het krijt staan, wachten, hòpen, dat er met de Novemberverkiezingen in de Vereenigde Staten een ommekeer in de politiek zal komen, en ‘Broeder Jonathan’ wat toeschietelijker zal zijn geworden. Zoo niet, dan hebben de staatslieden te Lausanne onder elkaar vergeefs gepraat, en worden tegenover Duitschland de bepalingen niet geratificeerd. Dan zal er een economische wereldconferentie worden gehouden. Het is te hopen, dat de vulcaan, waarop en

waar omheen de menschheid met aan elkaar gekluisterde voeten leeft, dan nog niet tot uitbarsting is gekomen.

Intusschen is daar nog steeds Genève, waar men beraadslaagt over mogelijke bewapeningsvermindering. Zeer terecht wijst de Noord-Amerikaansche regeering op het duidelijk aanwijsbaar en niet te loochenen verband van den berooiden toestand van Europa en zijn krankzinnigen bewapeningswedstrijd sedert den oorlog en zij heeft de volgende vijf punten voorgesteld ter beraadslaging:

1. De waarde van het Briand-Kellog-pact bestaat in het feit, dat de staten zijn overeengekomen hun wapenen slechts te gebruiken voor hun verdediging;
2. Er moet gestreefd worden naar verlaging der bewapeningen niet alleen door vermindering van den stand der bewapening, maar ook door de vergrooting der krachten voor de verdediging;
3. De bewapeningen staan in verhouding tot elkander. Daarom moet de bewapeningsvermindering ook in onderlinge verhouding geschieden;
4. De vermindering der bewapening moet voorzichtig en daadwerkelijk geschieden en moet leiden tot een waarachtige economische verlichting;
5. De bewapeningen te land, ter zee en in de lucht zijn de drie grootste quaesties welke behandeld moeten worden. Zij hangen ten nauwste met elkander samen en kunnen niet afzonderlijk worden behandeld. Daarom moet dit Amerikaansch voorstel ook als een geheel worden behandeld.

Volgens haar zou dit in tien jaren tijds een besparing geven van tien à vijftien milliard dollars. Derhalve stelt zij voor alle bewapening met een derde deel te verminderen.

Welk een misbaar heeft Hoovers voorstel veroorzaakt! Want van hem ging het uit. De brave President zou gaarne in November herkozen worden en de Democraten in de koû laten staan met hun lange neuzen boven het voortduren van het Drankverbod. Welk een ontsteltenis in de regeerings-bureaux elders, in het bijzonder van Frankrijk. Doch zelfs in Noord-Amerika denken de militairisten niet vleiend over Hoovers ‘geste’. Ik geloof, dat Hoover geen flauw idée heeft van den modernen oorlog, anders zou hij niet denken, dat hij te Washington heelemaal alleen op dergelijke quaesties als ontwapening invloed kon oefenen’, merkte

de voorzitter van de legercommissie van het Kapitool, Collins, op.

Of President Hoover al of niet een idée heeft van den modernen oorlog komt er minder op aan. Mèèr, dat de leger-autoriteiten der groote mogendheden geen idée hebben van den gevaarlijken geestestoestand der volken. Duidelijker begrip toonen de regeeringen der z.g. kleinere volken, de Nederlandsche, Deensche, Noordsche, Zweedsche, Belgische, Spaansche, Tsjecho Slowaksche, Zwitsersche, wier commissies onder leiding van onzen professor V.H. Rutgers te Genève een bezoek hebben afgelegd bij den president der Ontwapeningsconferentie om met het oog op de aanmaning van president Hoover de conferentie niet te doen eindigen met een zomervacantie alvorens beslissingen zijn genomen over:

1. De afschaffing van de bombardementsvliegtuigen en het bommenwerpen uit de lucht; hierbij zou tevens een totaal verbod uitgevaardigd moeten worden omtrent oefeningen in het bommenwerpen en proefnemingen daarmee.
2. Beperking van het gewicht der militaire vliegtuigen tot ten hoogste 1600 kg.
3. Verbod van den chemischen en bacteriologischen oorlog.
4. Budgetaire beperking.
5. Oprichting permanent contrôle-orgaan.

Op dit punt draait alles om Frankrijk, en het ministerie-Herriot is een idéetje minder onhandelbaar dan dat van Tardieu. Echter is het niet enkel Frankrijk, dat de vermindering of verzwakking van 's werelds bewapening tegen houdt. Het is ook Japan, dat van zijn adhesie aan Hoovers denkbeeld een voorwaarde maakt om van de Vereenigde Staten de erkenning te krijgen voor den in Mandsjoekwo geschapen toestand. Het stofje in het Heelal, dat men de aarde noemt, niets meer dan een atoom, is zoo hopeloos verdeeld, dat het reeds lang de aloude theorie loochende van de ondeelbaarheid der atomen. Gelukkig hebben de acht kleine mogendheden, die de stoute schoenen aantrokken om den grooten oome Henderson met hun wenschen in kennis te stellen, de hulp en daadwerkelijke toejuiching gekregen van het groote Rusland. De delegatie der Soviët-republieken heeft in den geest der acht kleine mogendheden gesproken. Ook zij wenscht een quantitatieve verlaging van alle bestaande bewapeningen met ten minste een

derde, welke regeling echter alleen zou gelden voor de groote mogendheden voor zoover die niet reeds bij de vredesverdragen zijn ontwapend, en de kleine staten, wier wapenrusting feitelijk toch van geringe beteekenis is. Tevens eischt zij een volkomen afschaffing van bombardementsvliegtuigen en van alle tanks.

Maar nu is daar het ‘gentlemen's agreement’ tusschen Engeland en Frankrijk en in dit laatste land hoopt men, dat het neerkomt op wat men ook wel noemt een ‘entente cordiale’.

In 1930, bij de vlootconferentie van Londen, heeft Frankrijk aansluiting bij het verdrag ten slotte afhankelijk gemaakt van een consultatif pact voor de Middellandsche Zee, zooals te Washington in 1922 voor de Stille Zuidzee is gesloten. Engeland wilde daar toen zoomin aan als Amerika. Een consultatief pact beteekent, dat een deelnemer geen oorlog kan beginnen zonder eerst aan de andere deelnemers van het pact de quaestie, die hij als *casus belli* beschouwt, te hebben voorgelegd. Het is dus een Volkenbondsverdrag in het klein, waaraan Frankrijk herhaaldelijk blijk heeft gegeven meer waarde te hechten dan aan het handvest van Genève.

Te Lausanne heeft men dit denkbeeld veel besproken, vooral tusschen Duitschland en Frankrijk. Von Papen toonde er zich niet afkeerig van.

Mac Donald wist echter, dat de Engelsche openbare meening geenerlei nieuwe waarborgen van Engeland voor de veiligheid ván Frankrijk zal dulden en dit wisten de Franschen ook. Dus daarom moest men het met minder doen.

De Engelsch-Fransche verklaring bevat nu elementen, die Frankrijk ook iets van de beveiliging, die het in een consultatief pact zocht, kan doen hopen, mits de andere groote mogendheden van Europa er aan deel nemen.

MacDonald heeft Frankrijk dus niet de geheele hand van het consultatief pact geboden, waarvan het Engelsche volk niets wil weten, maar toch wel een kleinen vinger, die houvast biedt.

De oude spreuk ‘Help u-zelf en God zal u helpen’ is uit het Nederlandsche hart gegrepen, en onze president-minister Jhr. Ruys de Beerenbrouck, die voor den Hilversumschen mikrophoon tot ons sprak, zei zeer terecht, dat het Nederlandsche volk, hoezeer, evenals alle volken, bedrongen door den nimmer gekenden

nood van dezen tijd, in hoofd en hart ressources bezit om zich er boven uit te werken, mits allen zijn doordrongen van de noodzakelijkheid om zich geheel en al en zonder morren aan de gemeenschap te wijden. In overeenstemming met deze mannelijke opwekking is het òok, dat Nederland en België tevens met Luxemburg een overeenkomst hebben geparafeerd voor wederkeerige en geleidelijke verlaging van 'economische slagboomen', zonder dat tot nu bekend is geworden, immers de overeenkomst moet nog in de Wetgevende Lichamen worden besproken, of met die 'economische slagboomen' tarieven of contingenteeringen worden bedoeld. Daarmee komt overeen de inhoud van den brief door koning Albert gericht tot minister-president Renkin, waarin de wensch wordt te kennen gegeven, dat België het initiatief neme tot een juister inzicht van alle regeeringen in de heerschende economische verwarring en de genomen maatregelen door de diverse regeeringen om elk voor zich een 'sauve qui peut'! te roepen als razend geworden schepelingen op een schipbreukigen bodem, tegen te gaan. In ieder geval wordt de bedoelde overeenkomst tusschen ons land, België en Luxemburg elders, in het bijzonder in Engeland, toegejuicht.

De toestand in Duitschland, in 't bijzonder in Pruisen, is intusschen zoo verward en onrustig, dat men in zijn geschiedenis moet teruggaan tot 1848, jaar waarin de toenmalige regent, de latere keizer Wilhelm I moest vluchten, om iets van gelijken ernst te vinden. De dictatuur onder Von Papen, staat van beleg*) in Berlijn en in Brandenburg, smadelijke verjaging van S.-D. ministers en andere hooge autoriteiten. Alleen de 'Nazi's' en nationalisten zijn er tevreden over; de overige bevolking vraagt zich af wat het Duitsche volk nog moet beleven om opnieuw het volk van systeem en orde te worden, dat het eens was.

Wat mèèr van belang in de afgeloopen maand? Een zachtzinnige revolutie in het tot nu autocratisch geregeerde Siam, gedrukt op zijn beurt door de wereldcrisis. Siam krijgt nu een Grondwet, en wel bekome het deze zegening. Misschien krijgt het dan ook zijn vertegenwoordigend Wetgevend Lichaam, zijn politieke partijen, zijn politieke strevers en zijn aftredende en opkomende

*) Intusschen reeds weer opgeheven.

ministeries, en het zal zijn toekomstig geluk niet kennen. In Britsch-Indië gaat het van kwaad tot erger: in Bombay is de bloedigste burgeroorlog uitgebroken dien men zich denken kan, en de zachtzinnige Gandhi, die van oordeel is, dat Hindoes en Mohammedanen het maar eens moeten uitvechten onder de leus: ‘den langstlevende al’! krijgt daar zijn zin. Voor Japan gaat het in Mandsjoekwo toch niet heelemaal naar wensch. Er moet geld komen, uit de douane in de eerste plaats. Maar China is op dit punt stok-, en de andere belanghebbende mogendheden houden zich ‘Oost-Indisch doof’. A propos van de ondeelbaarheid der atomen.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk *(Vervolg van blz. 103.)*

Mitsou.

In de keurig-verzorgde serie romans, (die door den uitgever Arthème Fayard te Parijs *Le livre de demain* wordt genoemd, die, groot van formaat, uitstekend gedrukt, en van interessante houtsneden voorzien, toch uiterst goedkoop is) verscheen het lieve boek van Colette: *Mitsou.*

Ja, een lief boek is *Mitsou.* Met zulk een fragiele fijnheid is het vrouwenfiguurtje er in geschilderd, dat dit werkelijk bijna aandoenlijk is in haar eenvoud, en dat men, ofschoon er van een intrige feitelijk geen sprake is, het verhaal geboeid doorleest tot het einde.

Mitsou is geen Perzische of Arabische naam, zooals men aanvankelijk geneigd zou zijn om te gelooven; o, de verklaring is heel eenvoudig: *L'homme bien,* - haar vriend, - is administrateur van twee maatschappijen, - de eene heet *Minoteries Italo-Tarbaises,* en de andere *Scieries Orléanaises Unifiées,* waarvan de beginletters M.I.T.S.O.U. (heel aardig gevonden!) samen vormen den naam Mitsou.

Mitsou is een revuesterretje, en leeft een simpel leventje tusschen haar Music Hall en haar appartement, dat, o vreugd! zij heeft mogen inrichten naar haar eigen zin, en voor het eerst van haar leven heeft zij het milieu, dat haar hart begeert.

Hóe dat interieur er uitziet, laat Colette ons weten met den haar eigen, spiritueelen humor en haar fijne ironie:

> Un rez-de-chaussée, avec ‘tout le confort’. Dès que ses moyens le lui ont permis, elle a rassemblé chez elle, avec une avidité déférente, tout ce qu'a envié son enfance pauvre. Tout y est: la couronne mérovingienne électrique en cuivre, se balance au-dessus de la table à manger, et mire ses cabochons de couleur dans le sinistre service, ‘comme il faut’ en porcelaine blanche chiffrée d'or. Et du linge damassé, ma chère. Et un lit de milieu à guirlandes, sur lequel les amours d'un motif sculpté versent, du haut du plafond, une cascade de tulle brodé. Et une chaise longue en trois morceaux et damas tout soie. Il y a même à côté de la chaise longue, un petit bureau de dame.... grêle, chargé de grâces et d'ans, et rose, comme une rose séchée..
> De salon is Louis XV, - des saxes faux ou vrais, des tabatières à miniatures.... en kussens, kussens, ah! *modern style,* tachetés comme une joue de clown.... comme une casque de jockey.... comme une serviette à maquillage qui a fait la semaine.... Voorts een: canapé-bibliothèque où le bronze en incrustations, le velours violet, le bois blanc et le nacre se combinent vésaniquement.... en een vitrine, (die men beter doet, niet af te stoffen, want ‘nul bibelot ne gagne à être mieux vu’....)

In deze omgeving leeft Mitsou haar bescheiden, tevreden leventje, waarin weinig afwisseling is, maar zij vraagt daar ook niet naar, zij heeft een kalme natuur, vervult met pleizier haar nummer in de revue, en verdraagt gedwee de verhouding met haar *Homme-bien,* alsof dit nu eenmaal zoo behoort.

Doch dan gebeurt er iets in haar leven.

O, het lijkt in het begin heel onbeduidend.

Een vriendinnetje, - zij wordt altijd Petite Chose genoemd, - heeft bezoek gekregen achter de coulissen van een paar nieuwsgierige luitenants, die graag het leven achter de schermen eens van nabij willen gadeslaan, maar dit is niet geoorloofd, en Petite Chose verzoekt Mitsou de twee te willen verstoppen in haar groote muurkast. Mitsou voelt er niet veel voor, maar weigeren wil zij óók niet, en een *lieutenant khaki* (qui est bien) en een *lieutenant bleu* (qui est mieux) stappen haar kleedkamer binnen

Er worden een paar beleefdheidsfrases gewisseld; Mitsou is zeer koel en beleefd, en de *lieutenant bleu* helpt haar even een ceintuur vast te gespen. Dat is alles. Maar ofschoon zij het zich niet bewust is, heeft de blauwe luitenant toch wel indruk op haar gemaakt, en als hij haar, uit tegenbeleefdheid, een paar kristallen flacons stuurt, is zij daarmee bizonder in haar schik Zij wil hem bedanken, vraagt zijn adres aan Petite Chose, en schrijft hem (want zijn verlof is alweer voorbij) een aardig briefje. Hij antwoordt daarop, - en de correspondentie die nu volgt, is een meesterstukje van gefingeerde, en toch 'precies echt' lijkende briefwisselingskunst. De toon der epistels, eerst nog wat teruggehouden, en zelfs ironisch hier en daar, wordt hartelijker en inniger van weerszijden, en eindelijk verlangen beiden zeer naar het volgende verlof.... want dan zal de *lieutenant bleu* (hij heeft voor Mitsou nooit een anderen naam), haar komen bezoeken.

De wijze, waarop Mitsou hem verwacht, welke toebereidselen zij heeft gemaakt, hoe zij zich heeft gekleed, is opnieuw een van Colette's meesterstukjes. En als dan het oogenblik der rencontre is aangebroken, dan gebeurt er, wat absoluut psychologisch-juist is: de jonge man, die haar niet anders dan in revue-costuum heeft gezien, herkent haar niet, in haar middag-japonnetje....

En, hoewel hij gedacht had, dat zij elkaar aanstonds in de armen zouden vliegen, hij durft haar ternauwernood Mitsou te noemen....

Enfin, de nadere kennismaking valt van beide kanten mee. Mitsou, zich zeer goed van haar mindere opvoeding en geringere ontwikkeling bewust, heeft zich voorgenomen, niet te veel te praten, dan 'loopt zij het minste gevaar'. - en hij, de 'blauwe luitenant', vindt haar frisch en lief en beschaafd. Zij drinken samen thee, dineeren in de stad, daarna brengt hij haar naar de Music Hall, en zal haar na afloop komen halen, om met haar naar huis te gaan.

Maar.... hoe charmant en aardig hij het kleine vrouwtje ook vindt, verliefd is hij niet op haar, en vreest het ook niet te kunnen worden. Hij laat niets daarvan merken, en Mitsou doorleeft het hoogtepunt van haar leven; want zij is naïef, en geen psychologe, en al heel gauw tevreden. Den volgenden dag is het den lieutenant bleu evenwel niet mogelijk meer, de comedie voort te zetten; hij

schrijft haar een brief, dat hij onmiddellijk met zijn kapitein terug moet naar het front.

De brief, dien Mitsou hem daarop terug schrijft, is wederom een meesterstukje van epistolaire kunst; er is iets van een vaag bevroeden der waarheid in, een fijnen weemoed, en toch ook iets van hoop op de toekomst, - want simpele zieltjes als Mitsou zijn optimist....

Mitsou, het zoo heel eenvoudige geschiedenisje, is, naar mijn gevoel, een van Colette's bekoorlijkste boeken....

Le blé en herbe.

Le blé en herbe is het eerste boek, waarin Colette Colette is, niet *onder* dien naam tusschen haakjes: Colette Willy. Maar dit is natuurlijk een bizonderheid, die er niets toe doet.

Le blé en herbe zou men in het Hollandsch kunnen vertalen met den titel van een der boeken van Mevr. Zoomers-Vermeer: *Als het leven ontluikt.*

Hetzelfde thema wordt in beide boeken behandeld: een jongen en een meisje, die, vroeg rijp, het liefdeleven in zich voelen ontwaken.

Geeft het verhaal van mevrouw Zoomers-Vermeer ons de rauwste realiteit te aanschouwen, - de roman van Colette duidt meer aan, dan dat hij ronduit spreekt.

Colette heeft een zeer beschaafden, zeer subtielen stijl, en ofschoon zij steeds getrouw de werkelijkheid uitbeeldt, doet zij dit altijd zoo.... behoedzaam, zou ik haast willen zeggen, dat zelfs de preutsche lezer of lezeres (*zijn* die er nog heden ten dage?) er geen aanstoot aan nemen kan.

Daar is Philippe, een jongen van zestien jaar.

Daar is Vinca, een meisje van vijftien jaar.

Deze twee zijn sinds hun jeugd altijd samen geweest, in kinderlijke intimiteit. En 's zomers bewonen de twee families gezamenlijk een villa, en zijn de beiden den heelen dag samen, aan het strand, in de zee, bij de garnalenvangst, enzoovoort.

De zomer, die hier beschreven wordt, begint Philippe ‘männliche Anregungen’ te ondervinden, zooals Wedekind in *Frühling's Erwachen* het noemt. En hij barst uit, dat hij niet wachten *wil,*

niet wachten *kan*.... nog hoeveel jaren! vijf, zes, zeven misschien! De beste tijd van zijn leven gaat voorbij.... *niet* in de toekomst, nu, nú wil hij de vervulling, wil hij het geluk!....

En Vinca (de naam beteekent maagdepalm en is aan het meisje gegeven om de mooie blauwte harer oogen) begrijpt hem zóó goed, dat zij stilletjes een beweging maakt om de rots af te glijden, met hèm samen, de vergetelheid in.... doch door Philippe wordt zij tegengehouden.

De onrust in Philippe is echter zóó groot, dat hij een avontuur begint met een villa-bewoonster, een dertigjarige, geraffineerde vrouw, die den linkschen, onervaren knaap lokt, zich vermakende met zijn gaucherie, en hem dan opeens weer laat staan, door een plotseling vertrek naar Parijs.

En al dien tijd heeft Vinca Philippe's ontrouw geweten. Maar met de zelfbeheersching als van een volwassen vrouw, die haar beurt afwacht, en weet te handelen op het juiste moment, bewaart zij haar geheim, totdat het vertrek der Parijsche mondaine het tusschen haar en Philippe tot een verklaring brengt.

Men moet dit gesprek lezen, om te zien, hoe perfect Colette de zielstoestanden van den jongen èn van het meisje áánvoelt.

En daarna....?

Men zou veronderstellen, dat het nu ‘uit’ is tusschen het jonge paar. Integendeel. Vinca heeft haar berekening uitstekend gemaakt, en als Philippe 's nachts in zijn onrust de deur uitloopt, volgt zij hem, is, tot zijn verwondering, lief en zacht, en weet hem zóó te suggereeren, tot hij haar óók zijn liefde betoont.... zóó vrouwelijk-sterk weet zij haar ‘dramatique humeur’ bij het onderhoud van dien middag te verbergen, dat hij niets en niets anders van haar merkt, dan haar liefdevolle overgave.

Alweer: dit alles is met de fijnste kieschheid geteekend, en dikwijls moet men raden, wat er niet staat in duidelijke taal. Het slot is.... ietwat ontmoedigend, want er blijkt uit, dat Philippe eigenlijk méér houdt van zijn schoone Parijsche, dan van het spontane, hartstochtelijke kind, dat Vinca heet....

Wat moet er van Vinca worden? Colette vertelt het ons niet.. Zoo wil het trouwens de moderne schrijfmanier, nietwaar?

La seconde.

Ziehier opnieuw een bizonder staal van Colette's gaaf en rijp talent.

Men zal bij deze auteur zelden een ingewikkelde intrige aantreffen. De *clever plots* der Amerikaansche film-achtige Schlager-romans zijn haar vreemd. Zij zoekt ook waarschijnlijk nooit naar treffende onderwerpen; vanzelf doet een gegeven zich aan haar vóór, en het boek ontstaat, verbeeld ik me zoo, óók vanzelf.

Colette wordt, zooals men weet, tegenwoordig als de grootste Fransche schrijfster beschouwd, en het is te begrijpen.

Zooals het lijkt, dat Colette's romans vanzelf ontstaan, zoo léést de lezer haar werken óók vanzelf. Wat is het, dat ons zoo captiveert? Het is haar volkomen natuurlijkheid, haar nooit forceeren van toestanden of karakters, haar voortreffelijke dialoog... het is van dit alles wat, en iets van alles tezamen.

La seconde is de zeer eenvoudige geschiedenis van een beroemd tooneelschrijver, zijn vrouw en een - hoe moeten we haar noemen? secretaresse. Die in het kunstenaarshuishouden evenwel een zeer eigenaardige plaats inneemt, als vriendin van de vrouw des huizes, als hulp in de huishouding, als typiste. Al eenige jaren leeft zij mede met het gezin, waartoe ook nog een jonge vóorzoon van den heer des huizes behoort, voor wien Fanny een allerliefste stiefmoeder is.

Welnu.

Wat gebeurt er in dit boek? Niet veel.... bijna niets! Niets anders dan dat Fanny op een gegeven oogenblik de ontstellende ontdekking doet, dat Jane en ‘le grand Farou’ amants zijn. Och.... maar zij is immers de ontrouw van haar man gewend? Het is niet de eerste maal, dat hij haar bedriegt, het zal niet de laatste wezen.... En zij is zoo gewend aan de nuttige hulp van Jane.... en zoo gehecht aan haar....

Fanny is geen gepassionneerde natuur, en om een afdwaling van haar echtgenoot zal zij ‘haar hart niet uit-eten!’ Zij is wat lui, zij is wat loom, een gemakkelijk leven bevalt haar, zooals haar dat wordt verschaft door den veel geld verdienenden Farou en de toegewijde Jane.... Waarom daar verandering in te brengen.... Een meer, een minder, och!

En.... alles blijft dus bij het oude, ook na de ontdekking, zonder stormachtige scènes, zoder dreigementen, zonder klachten en verwijten, bijna zonder tranen.... Wel, en is dit alles? is dit het heele boek? Ja! dit is het heele boek!

En slaat men het dicht, dan vraagt men zich verwonderd af:

- Heb ik werkelijk 270 bladzijden gelezen? Wat stond daar dan allemaal in, als de inhoud van het boek in een halve bladzij kan worden naverteld?

Ja, wat stond er in? *La vie de jour en jour,* uitgebeeld door een artieste, dát stond er in, en het was voldoende, om ons het boek niet uit de hand te doen leggen, alvorens de laatste bladzijde gelezen was. En als *dit* niet pleit voor het fascineerende vermogen en de schrijfkracht van Colette, dan weet ik heusch niet, wat er dan wèl voor zou kunnen pleiten!

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

* * *

Trouwe vriend te A. - Mijn warmste dank voor uwe fijngevoelige en hartelijke belangstelling! Uw brief is en blijft mij *een steun.*

Bibliographie.

Drs. C.P. Henning, *Goethe* (1932), uit: Helden van den Geest, deel VII. Met 24 illustraties. - J.Ph. Kruseman, 's-Gravenhage.

Na een ‘Voorwoord’ p. 7, elf hoofdstukken achtereenvolgens over ‘Jeugdjaren’ p. 9-21, ‘Sturm und Drang’ p. 22-39, ‘Egmont’ p. 40-45, ‘Weimar (1775-1786)’ p. 46-58, ‘Iphigenie auf Tauris, Torquato Tasso’ p. 59-72, ‘Italië’ p. 73-78, ‘Terug in Weimar’ p. 79-83, ‘Schiller (1794-1805)’ p. 84-99, ‘Die Wahlverwandtschaften’ p. 100-105, ‘1808-1823’ p. 106-117, ‘Laatste Jaren’ p. 118-128, en een ‘Beknopte Bibliographie’ p. 129.

De schrijver verklaart in zijn ‘Voorwoord’ dat ‘dit boek geen algemeene beschouwingen wil geven, maar op biographischen grondslag, een inleiding tot Goethe's leven en werk wenscht te zijn’ en dat hij dus wel er zich toe bepalen moest ‘greepsgewijze uit het overvloedige materiaal te putten’. Men zal gaarne erkennen dat de heer Henning zich niet op onverdienstelijke wijze van zijn zware taak heeft gekweten.

Om ook enkele grepen te doen, zouden wij in 't bijzonder willen verwijzen naar wat er gezegd wordt over den invloed van Herder, p. 22 vlg. over de zonderlinge verhouding tusschen Goethe en Charlotte von Stein, p. 53-58, over een kenmerkend verschil tusschen Goethe en Schiller, p. 89 vgl., over den ‘West-östlichen Divan’ die ons Goethe als den ‘universeelen mensch’ toont, p. 114 f.f. en over het aanzoek van den grijzen dichter aan de jeugdige Ulrike von Levetzow, p. 116.

Niet elke uitspraak van Drs. Henning kan den toets der kritiek doorstaan. Met Klopstock, heet het p. 14 ‘zijn.... innigheid en gevoel, welluidendheid en dichterlijke uitdruk-

kingswijze in de Duitsche poëzie gekomen' - als of er bijv. geen Dach of Günther hadden geleefd. En dat 'Hermann und Dorothea' 'in de Duitsche literatuur het hooglied van de epische woordkunst' zou 'blijven', p. 95, is, op zijn zachtst gezegd, toch wel schromelijk overdreven.

Over 't geheel staat de schrijver niet objectief genoeg tegenover Goethe en is het door hem geteekende beeld van den 'Olympiër' te zeer geflatteerd.

Wat de bibliographie betreft, had, inplaats van C.S. Adama van Scheltema's vertaling van Faust I, die van Dr. H.C. Muller moeten worden vermeld.

Typografisch is dit boek uitstekend verzorgd.

Dr. K.H.E. DE JONG.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 147. Deel 9]

Belangrijke mededeeling

Er zijn tegenwoordig vele periodieken en lichamen, die literaire prijsvragen uitschrijven, of prijzen toekennen, waarbij voor den winnaar een belangrijk bedrag wordt beschikbaar gesteld. Maar hoe aantrekkelijk deze wedstrijden ook zijn, zij vergen van de juryleden een omvangrijken arbeid, - een arbeid, dien 'De Nieuwe Gids' onmogelijk van zijn redactie zou kunnen eischen, in aanmerking genomen den enormen toevloed van ingezonden copie, welke zij reeds jaarlijks te beoordeelen krijgt.

Daarbij komt nog, dat het resultaat wel eens niet aan de verwachtingen zou kunnen beantwoorden, zoodat de prijs niet kon worden toegekend, en alle werk van deelnemers en jury dus vergeefsch zou zijn.

Ook de, door 'De Nieuwe Gids' ingestelde 'Nieuwe-Gidsprijs' voor het beste proza- of dichtwerk binnen een bepaald jaar verschenen, en die reeds vier malen aan een letterkundige is toegekend, - aan Dr. P.C. BOUTENS, LOUIS COUPERUS, W.L. PENNING, STIJN STREUVELS, vordert van de commissieleden veel te veel moeite en tijd.

De Directie van 'De Nieuwe Gids' haren abonnés thans weder, zooals in 1922, een kostbaren prijs willende aanbieden, heeft daarom een ander plan gevormd, dat tegelijkertijd tegemoet komt aan de steeds toenemende belangstelling voor 'De Nieuwe Gids' van de zijde van het publiek: want dit feit kan met vreugde worden geconstateerd, dat, in dezen ontzettenden crisis-tijd, 'De Nieuwe Gids' waarschijnlijk het *eenige* tijdschrift is, dat bij elke jaarswisseling zijn abonné-aantal steeds zag *toenemen.*

Het plan nu der Directie is het volgende:

Zij heeft zich verstaan met den bekenden kunstschilder ANTOON VAN WELIE, en elke abonné, die een nieuwen abonné aanbrengt op den 2en halven jaargang 1932 ontvangt één bon en wie een abonné aanbrengt op den geheelen jaargang 1932 ontvangt twee bons op een pastel-portret van dezen meester, welk cadeau een handelswaarde vertegenwoordigt van tweeduizend gulden.

Voor den boekhandel wordt voor elk heel of half abonnement, hetwelk het aantal in 1931 overschrijdt, eveneens een of twee bonnen beschikbaar gesteld.

Om de kansen voor onze abonnés zoo groot mogelijk te maken, zullen er niet meer dan 300 bons worden uitgegeven, terwijl de deelneming blijft opengesteld tot 1 September 1932.

Het zal onnoodig zijn iets naders omtrent den heer VAN WELIE te vertellen, het is genoegzaam bekend hoe hij de eenige Hollander is, die 3 Pausen heeft geschilderd, Pius X, Benedictus XIV en den tegenwoordigen Paus Pius XI, hoe hij een Europeesche vermaardheid geniet, hoe hij tal van bekende figuren in binnen- en buitenland heeft geportretteerd - onder de velen noemen wij slechts SARAH BERNHARDT (in het Luxemburg museum), GEMMA BELLINCIONI (Museum Belle Arti te Rome), Z. Ex. Mgr. S. NOLENS, Kard. VAN ROSSUM, THEO MANN-BOUWMEESTER, EDUARD VERKADE, ENNY VREDE, GABY DESLYS, IJVETTE GUILBERT, EDMOND ROSTAND (welk portret eveneens werd aangekocht door het Luxembourg), PAUL DESCHANEL, Dr. BREDIUS, Jhr. Dr. VAN KARNEBEEK, Dr. I.C.K. VAN AALST, Generaal SNIJDERS, Baronesse BENTINCK, Baronesse VAN BRIENEN, LOUIS COUPERUS, MUSSOLINI, - terwijl wij herinneren aan de beroemde collectie portretten van LOUIS BOTHA en de andere Boerengeneraals (eigendom van Dr. VAN AALST), en aan zijn bekoorlijke kinderportretten, - (van 'MADDY VEGTEL' zeide de bekende Engelsche kunst-criticus ANDREW MEW dat het ''t mooiste kinderportret was na Whistler') - en hoe hij Lid is van 't Academisch Corps te Antwerpen.

Onder zijn vele onderscheidingen vermelden wij zijn benoeming tot Officier in de Orde van Oranje Nassau, terwijl de Fransche Staat hem onlangs bevorderde tot Officier in het Legioen van Eer.

Overtuigd zijnde, dat het literaire publiek deze buitengewone aanbieding op hoogen prijs zal stellen, wachten wij gaarne tijdig de opgave der nieuwe abonnementen af.

DE DIRECTIE VAN 'DE NIEUWE GIDS'.

Amalia van Solmsstraat 2-24

's-Gravenhage

‘Een stuk leven’
Losse bladen van een reisdagboek door Maurits Wagenvoort.
(Slot van blz. 143.)

13 Maart 1900.

Legras, in Algiers, heeft niets teveel van Ghardaya gezegd. Het is een merkwaardige stad. Op het heuveltje in het dal der ‘oeèd-Mzab’ - ‘Mzab-rivier’ - gelegen, schijnen de huizen veel meer in de rots uitgehouwen te zijn dan er op gebouwd. De heele stad trouwens is van geknede en gedroogde aarde, hier en daar zijn de huizen gewit. Die vuile, grijze kleur versterkt nog den indruk, dat de huizen uitgehouwen zijn. Er is een boven- en benedenstad, deze voor den handel, het publieke leven, de Joden en de vreemdelingen. Kijkt men van beneden naar boven dan ziet men de huizen onderwelfd door groote nissen, zoodat het geheel wel op een reusachtig stuk honigraat lijkt, waaruit de obelisk-vormige ‘menara’ zonderling op steekt. De voorplaats van de moskee, waar een vijftigtal mannen in den zonneschijn zaten te dommelen, heeft in het rond ook overal nissen. Zij doet denken aan een der Romeinsche catacomben, behalve, dat het licht hier vrijelijk binnenvalt. In de meeste nissen stonden amforen en andere kruiken en kroezen; gevonden dingen waren opgehangen in een galerij: oude ‘bournouzen’, oude schoenen, messen, sabels, gereedschappen. Een vreemd gezicht, dit alles. De moskee-zelve scheen nog al donker: een sous-terrain trouwens. Ik ben er niet ingegaan, want ik wist niet of het geoorloofd was. Door

de deuren gezien leek zij mij ook niet de moeite waard om er mijn schoenen voor uit te trekken, zooals het gebruik is.

De synagoge, die ik daarop bezocht, was evenmin wat bijzonders en afschuwelijk morsig. Ik zag er een oud handschrift van de Pentateuch in het Hebreeuwsch.

Een eigenaardigheid in de benedenstad is het marktplein, steeds vol kameelen, aan een der hoeken een hoogere gebedsplaats, iets terzijde een halve cirkel van groote steenen. Hier werd vroeger de Raad der Ouden gehouden, vóór de Franschen aan de antieke toestanden een eind maakten. De Ouden zetten er zich na zonsondergang neer, doch voor de jongeren of gemeeneren was de halve cirkel gewijde grond. Het plein met zijn bedrijvig leven is omringd door een boog-galerij, wit, en daarboven komt dan de stad uit.

Niets versterkt meer den indruk, dat men hier in het antieke leven terug is dan de gezichten, het kapsel, de kleeding van jonge Joodsche meisjes. Zonder onderscheid zijn zij afschuwelijk vuil, maar bijna zonder onderscheid ook mooi. Het gelaat van de zuiverste klassieke lijnen, terwijl kleeding en kapsel volkomen ongewijzigd zijn gebleven. Wat die vuilheid betreft: zij kan wel bedoeld zijn als afweermiddel tegen vreemde mannen.

17 Maart 1900.

Een paar dagen voorbijgegaan zonder tijd om dit dagboek bij te houden: werk, een paar uitstapjes naar Melika, naar El-Attef, gisteren een ‘fantasia’, en andere dingen lieten mij geen tijd.

Allereerst: ‘Willem’ gaat mee terug. Het was niet gemakkelijk hem te overtuigen, dat onder de gegeven omstandigheden vertrekken het best was, wat hij kon doen. Eerst was 't ‘ja’, toen weer ‘neen’, eindelijk, op een avond, heb ik hem zoo hardhandig gekneed, dat hij den volgenden morgen wel van de noodzaak om terug te gaan was overtuigd. Ik blijf nu te zijnen genoegen een paar dagen langer. Hij wil daarvan, zegt hij, nog eens goed voor zijn werk profiteeren.

Met dezen en dien in het koffiehuis gebabbeld over den Islam en de geschiedenis der eerste Chalieven en het Schisma.

Die lui, de ontwikkeldsten onder hen, zijn soms merkwaardig goed op de hoogte van de dingen hunner eigen Islamietische wereld. Zij hebben daarvan een idée gelijkertijd synthetisch en analytisch. Hun blik, wil ik zeggen, overziet hun eigen wereld veel wijder dan die van velen onder de Christenen de onze, en dringt ook dieper door daarin. Maar buiten den Islam en de Moslemiensche wereld, houdt hun kennis en zelfs hun belangstelling op. Zoo begrijpen zij niet wat ik en anderen hier eigenlijk komen doen. Zij kennen de bezwaren van de reis. Ten eerste moet iemand, die hierheen komt, zeer rijk zijn, ten tweede is hij volslagen krankzinnig, wanneer hij hier zonder noodzaak van handel of bedrijf komt om te 'promeneeren', zooals zij dit noemen.

Ik zat met drie Mzabieten daarover te praten: zij-zelf waren voor korten tijd hier, woonden elders, waar zij handel dreven. Naar het voorschrift hunner landswetten moeten zij nu en dan, elke twee jaar tenminste een keer, hier terug komen om het verband met de Mzabietische gemeenschap niet te verliezen. Uit hun land gegaan, door armoede verdreven, verdienden zij elders hun brood; zij kwamen hier enkel ter vervulling dier plichten. Maar wat kwam *ik* hier doen? Voor den handel? Neen. Om te 'promeneeren'? Neen. Waarom dan? 'Om het land te zien en het volk te leeren kennen'. - 'Maar wat is hier te zien'? - 'Het is', zeiden zij, 'een arm land, dor, leelijk: een vreemdeling kan er toch niets moois vinden. Wanneer het nog Algiers was, maar Ghardaya!'

Ik verzocht hun zich te herinneren, dat de een verliefd kan zijn op een blonde en een ander op een zwarte, dat men zelfs verliefd kan zijn op een vrouw, die scheel is. 'Welnu', zei ik, ik gun jelui de blonde Algiers, maar ik ben verliefd op de zwarte Ghardaya. Misschien heeft zij wel scheele oogen, maar voor mij is zij de schoonste der schoonen'.

Zij braken in onbedaarlijk gelach uit, drukten elkaar daarbij de vingertoppen en kusten die dan van zich-zelf, spraken proestend heilwenschen over elkaar uit, zaten te schudden op hun banken, in één woord: zij waren van een heerlijke komiekheid. Klaarblijkelijk vonden zij mij een ongemeen geval. Toen ik opstapte en hun de hand reikte, bedankten

zij mij. Ik had hun eenige aangename oogenblikken gegeven, en zij mij.

Er doet zich hier het in de Mohamemdaansche wereld ongewone verschijnsel voor, dat volwassen mannen, soms van een goede veertig jaar, niet gehuwd zijn. Dit wordt gedeeltelijk veroorzaakt door de noodzaak van zoovele Mzabieten om naar buiten te trekken, zonder dat zij hun vrouwen mogen meenemen, die daardoor dadelijk zouden ophouden lid der gemeenschap te zijn, zoodra zij maar de stad verlaten. De prostitutie der 'ouled-Naïl'-vrouwen doet de rest. Men wijt die aan de Franschen, maar zeker is, dat deze al voor dier komst bestond. Als de man uittrok om elders geld te verdienen, en hij liet zijn vrouw en kinderen zonder middelen, was de vrouw wel gedwongen om iets te vinden om te leven. Wanneer de man dan na twee jaren voor een poosje terug kwam, vond hij zijn vrouw soms zwanger. Doch dit werd beschouwd als een extra-begunstiging des hemels. Zij was bevrucht vóór het vertrek van den man, doch Allah had haar buik zoolang gesloten gehouden om aan den aanstaanden pas-geborene Zijn genade te bewijzen. Zoo'n kind moest noodzakelijk een groot heilige worden in den Mzabietischen Islam.

De tegenwoordige Mzabieten zijn echter minder naief. Zij geven er de voorkeur aan nièt te trouwen om dergelijke wonderen van Allah te voorkomen. Dít zal wel de Fransche invloed zijn.

Bij de 'fantasia' van gisteren is een jonge man gedood, een van Melika. De gebeurtenis had op het feest geen invloed. Van alle vijf de steden waren de mannen met hun oude, roestige geweren op gekomen, met pakken vol buskruit. De roes van het feest en van de kruitdamp had hen beet, het donderde, kraakte, scheurde, daverde den geheelen middag door, terwijl de wilde kerels leken te dansen in een hel van smook en vlammen.

Het was prachtig. De 'Kaïds' in hun roode cesars-mantels op onstuimige paarden met goud-versierde schabrakken en zadels, de paarden, ook dronken van opwinding en kruitdamp, die zich nauwelijks lieten betoomen, het wapperen van rijkgeborduurde groote vaandels, die zich plooiden om de lichamen

hunner dansende dragers, de hartstochtelijke, eentonige muziek, het wilde gezang, het gedans der negers met hun geweren, die zij op een gegeven moment allen tegelijk afschoten: het was mooi, mooi, mooi, en de plaatselijke Fransche generaal met zijn twee dames in een tentwagentje staken er bij af als een rijke, moderne kleermakersfamilie bij een riddersteekspel, zeg ten tijde van Frans I en zijn baroenen.

21 Maart 1900.

Niets is aardiger dan die kleine zonnige Mzab-steden met haar nauwe, schilderachtige bergstraatjes. Wij worden altijd geëscorteerd door een bende kinderen: de jongens in kleurige ‘bournouzen’ voorop, de meisjes in prachtige tunica's met antiek gevormde sieraden, haast Grieksch kapsel, het gezicht wat getatoeëerd, o.a. de punt van de neus zwart geverfd, beschroomd achter ons. Wanneer wij ons dan omkeeren, en dit doen wij dikwijls, vliegen zij als een zwerm schuwe vogeltjes op. Dit doen zij meer omdat men haar voor de ‘Roemi's’ gewaarschuwd heeft, de ouderen, dan uit vrees. Want dadelijk komen zij met haar guitige oogjes weer om den hoek kijken en naderen langzaam om ons te volgen, wanneer wij doorgaan. De volwassenen zien niet graag, dat een ‘Roemi’ zich met de kinderen inlaat - uit een dom vooroordeel, natuurlijk - en jagen hen telkens weg, tot groote woede van ‘Willem’, die de kinderen wil fotografeeren. Maar de kleuters komen dan door een ander straatje weer bij ons. Die kinderen in hun kleurige kleeren doen zoo prachtig in de witte, zonnige of blauw-beschaduwde straatjes.

Soms worden wij door de notabelen uitgenoodigd om binnen te komen: door den ‘Kaïd’ of zoo. Men brengt ons dan koffie, zooals van daag in Boe-Noera, frisch water en een bak lekkere dadels, die de ‘Kaïd’-zelf, stuk voor stuk, voor ons schoon maakt - met zijn vingers! - en ons overreikt. Veel ‘ketir cheireks’ en ‘sahha's’[1] over en weer, natuurlijk. Maar óók natuurlijk doet de primitieve en hartelijke gastvrijheid van die menschen aangenaam aan.

Gisteren maakte ik een praatje met den ‘Kaïd’ van

1) Dankbetuigingen.

Ghardaya: wij zaten op de bank voor wat men het stadhuis zou kunnen noemen, en daar gaf hij ook audiëntie. De brievenbesteller kwam de aangeteekende brieven uitdeelen, die door de handen van den ‘Kaïd’ moesten gaan om te zien, dat de geadresseerden hen ongeschonden ontvangen, en met zijn zegel te waarmerken, dat zij ze ontvangen hebben.

Er was een geding: de ‘Chalifa’[1] van den Kaïd, een prachtige grijsaard, beschuldigde een jongeren man, die bediend had bij de ‘diva’[2] door den ‘Kaïd’ den generaal en anderen genoodigden aangeboden, na afloop van het festijn het overgeschoten vleesch te hebben opgegeten. Evenals andere mannen zat de beschuldigde aan de voeten gehurkt van den ‘Kaïd’, die met den ‘chalifa’, den brievenbesteller en mij op de bank zat. Hij was magnifiek, die kerel: diepliggende, schitterende oogen, dunne lippen onder een vollen baard, een krachtige neus, kortom het type van oer-énergie, daarbij gespierde armen van een, die gewoon is zware lasten te tillen. Hij had een stuk touw in de hand, en daar zat hij kwaadaardig op te bijten, en terwijl de ‘chalifa’ hem beschuldigde, zwollen de aderen van zijn slapen òp, en werd zijn gezicht purper. Hij was, in één woord, subliem. Hij verdedigde zich, ontkende, werd brutaal, tot de ‘Kaïd’ op zijn beurt zijn kalmte verloor en hem een gebiedend ‘zwijg’! toedonderde, gevolgd, een oogenblik daarna, door ‘hond’! De kerel zweeg, beet op zijn stuk touw en bleef mokkend neerzitten, terwijl de ‘chalifa’ en de ‘Kaïd’ naar binnen gingen en ik mij verwijderde. Ik had sympathie met den ‘beklaagde’. Hij was in zijn soort mooi, maar de ‘Kaïd’ met zijn gebiedend ‘zwijg, - hond’! was het ook.

27 Maart 1900.

Den 22en, 's avonds, met ‘Willem’ de terugreis aanvaard. Het weer is niet zoo koud meer als dat van de heenreis. De woestijn is nog altijd zoek. Zelfs tusschen Laghouat en Dsjelfa regen: een onafzienbare Hollandsche heide, zou men zeggen, met een lagen grauwen hemel.

Van Dsjelfa maken wij een omweg naar Bou-Saäda in een

1) Plaatsvervanger.
2) Feestmaaltijd.

open tentwagentje met een vroolijken Arabischen koetsier: een jongen, mottigen kerel vol humor. De reis, die om vier uur 's middags begint, tot 's morgens zeven, heeft niets bijzonders, behalve dat wij, na vieren 's nachts over bergen, door kloven, door rivierbeddingen, langs ontelbare scherpe bergkronkelingen met diepe ravijnen aan den eenen kant, als een donder geworden bliksemstraal kris-kras voortschokken. Ik heb nooit zoo'n duivelschen, zoo'n meesterlijken koetsier gezien als onzen Mohammed. Geen oogenblik twijfel, vrees, onzekerheid. Hij ziet in het donker alles, elke uitholling, elke opbolling van den weg, en de paarden en wagen zijn aan zijn temperament, vaste hand, wegkennis evenredig. Hij is een geniale kunstenaar in zijn vak: een, die den nek van zijn passagiers en den zijnen er vijftig keer aan waagt, maar met het voorbijsnellen van elk nieuw gevaar stijgt onze bewondering voor zooveel meesterschap in het vak, dat hij zich heeft gekozen, of althans beoefent.

Het is émotioneerend, het is prachtig en krachtig, en als de zon opkomt vliegen wij voort door een heerlijk berglandschap met zijn ver wegwijkende bergplannen, beneveld tegen het rood-goud van een dageraad.. Eerst nu kunnen wij goed de gevaren zien, waaraan het geniale temperament van Mohammed en de verdoemelijk slechte en kronkelende wegen ons in het donker hebben bloot gesteld. Eindelijk, voor ons uit, de oasis van Bou-Saäda: wat mistig nog. Wij zijn òp als wij aankomen, maar deze Mohammed is, zooal niet ‘de Profeet’, dan toch de knapste koetsier van de wereld.

28 Maart 1900.

Wij zijn uitgerust en hebben een wandeling gemaakt in den omtrek. Bou-Saäda bezit alles: een heerlijke oasis van palmen, een ‘oued’..... met water, forsche bergen en een uitgestrekt terrein van zandheuvels. Dit, eindelijk, is de Woestijn! Althans een specimen. 's Middags laat een Arabier ons verschillende zeer primitieve moskee's zien. Wij klimmen op de daken en overzien de inlandsche stad van grijs en hard-geworden modder. Als vierkante grauwe bakken liggen de terrassen voor ons open: hier en daar, tegen al dat grijs, een vrouw in rood kleed of een kind. Ongelukkig is de hemel allengs van dreigende blauwgrijze

wolkbanken doortrokken: een zware regenbui breekt los met donder en bliksem en hevige windvlagen, die door de palmbosschen fluiten en de slanke boomen als riet doen buigen. Een grootsch gezicht, die zwiepende palmen tegen het geel van de woestijn en het donkere bruin der bergen, dan, omhoog, het werkende, verschuivende wit, grijs, staalblauw der wolken. Na Ghardaya is Bou-Saäda het mooiste wat ik op deze reis heb gezien.

4 April 1900.

Het slechte weer en de toestand der wegen hebben ons een paar dagen langer in Bou-Saäda opgehouden; alle diligences zijn te lang onderweg of staken den dienst. Den 31en zijn wij vertrokken: van Aumale naar 'El-arbi': een mooie rit door de bergen van Kabylië. Maar het stortregent. Het landschap lijkt een verarmd, primitief Zwitserland: dorpjes van stroohutten tegen steile berghellingen. Alles is hier groen; duizenden gele stroompjes storten zich in kleine watervallen van de bergen, vereenigen zich aan den kant der wegen tot beekjes, die zich verder omlaag storten en zich vereenigen, waar zij de dalen bereikt hebben, welke doordrenkt zijn van water en doorspoeld van breede stroomingen. In Maison-Carrée zijn al die kleine waterstraaltjes geworden tot een machtigen ruischenden stroom, die zich in kokende maalstroomen in zee uitstort.

De vrienden in Algiers terug gezien en Trabuco, die dadelijk, toen hij in mijn kamer kwam, zijn oude voorkeur voor mijn pantoffels te kennen gaf. Van blijdschap! Voor de rest geen nieuws. Of nog wel een heeleboel, maar dat ik geen lust heb hier te détailleeren.

Ik heb gemerkt, dat een dagboek maar een geringe zijde van het leven kan weerspiegelen. Het leven van ieder oogenblik met zijn gedachten, daden, indrukken, onbeduidendheden kan niet in een dagboek gevat worden.

10 April 1900.

Van morgen een emotietje. Bij den veearts komende, die Trabuco behandeld heeft, zag ik den 'seloughi' - woestijnhazewind - dood liggen, dien 'Willem' en ik op het verzoek

van Legras met zooveel moeite en ongemak van Ghardaya voor hem hadden meegebracht. Het dier, dat hij er een paar jaar geleden, had achtergelaten, bleek nu, leed aan een ongeneeslijke ziekte.

De maatregel om hem dadelijk te laten afmaken kwam mij wel wat kras voor en ging mij aan het hart voor het beest, dat ik veertien dagen geleden in onstuimige blijdschap door het zand van Bou-Saäda had zien rennen. *Señor* Trabuco, die in den afgeloopen nacht aan den sjouw is geweest tot half vijf in den morgen, en zich klaarblijkelijk niet lekker gevoelde, werd 's middags aan een vervelende beproeving onderworpen: Legras zou zijn kop schilderen voor de moeite van het meebrengen uit Ghardaya van dien armen Araäd. De séance duurde drie-en-een-half uur en was nog al bezwaarlijk. Maar Legras heeft er een mooien kop van gemaakt, krachtig-geschilderd.

14 April 1900.

Ik heb Fromentin's *'Eté dans le Sahara'* gelezen. Vijftig jaar geleden geschreven, pas na de verovering van Laghouat, geeft zijn boekje een poëtisch en rijk gekleurd beeld van het land, dat ik pas heb doortrokken, en in zijn beschrijvingen nauwelijks herken. 't Is waar, dat hij, de gelukkige, het gezien heeft in den zomer en ik in den winter, en dan nog een voor dit land langen en strengen winter. Het merkwaardige is, dat hij niet verder dan Laghouat is gekomen, en toch spreekt van de woestijn, alsof hij er waarlijk midden in is geweest, terwijl ik tot den Mzab ben doorgetrokken, het geheimzinnige land, waarheen zijn droomen nauwelijks durfden gaan, en gevoel haast geen recht te hebben over een woestijn te spreken. Dit is de invloed van 50-jarigen Europeeschen arbeid, welke de grenzen van de woestijn achteruit heeft geschoven.

'Alors', zegt hij ergens, *'ajoute à toutes ces rêveries le prestige des noms qu'on a vu sur le carte, des lieux qu'on sait être là-bas, dans telle ou telle direction, à cinq, à dix, à vingt, à cinquante journées de marche, les uns connus, les autres seulement indiqués; puis l'autres de plus en plus obscurs: d'abord, droit au plein sud les "Beni-Mzab", avec leur confédération de sept villes, dont trois sont,*

dit-on, aussi grandes qu'Alger (lichtelijk overdreven!) *qui comptent leurs palmiers par cent mille et nous apportent leurs dattes, les meilleurs du monde; puis les Chamba, les colporteurs et marchands, voisins du Touat; - puis le Touat, immense archipel saharien, fertile, arrosé, populeu, qui confine aux* Touareks; *puis les Touareks, qui remplissent vaguement ce grand pays de dimension inconnue dont on a fixé seulement les extrémités,* Tembektou *et* Ghadmes, Timimoum *et le* Haoussa; *puis le pays nègre, dont on n'entrevoit que le bord; deux ou trois noms de villes avec une capitale comme pour un royaume; des lacs, des forets, une grande mer à gauche, peut-être de grands fleuves, des intempéries extraordinaires sous l'équateur, de produits bizarres, des animaux monstrueux, des moutons a poil, des éléphants; et puis quoi? Plus rien de distinct, des distances qu'on ignore, une incertitude, une énigme. J'ai devant moi le commencement de cette énigme, et le spectacle est étrange sous ce clair soleil de midi. C'est ici que je voudrais voir le sphinx égyptien.'*

Heel goed. Maar al die landen zijn tegenwoordig bekend en de sfinks geeft geen raadsels meer op. Tot Ghardaya met de diligence! Terwijl hij voor Laghouat een karavaan moest uitrusten.

Met 'Willem', intusschen naar het vaderlijk huis in Amsterdam terug gekeerd, had ik het er herhaaldelijk over, dat het kleed der vrouwen van bijna Griekschen vorm is, wat hij ontkende. Waarschijnlijk omdat hij niet wist hoe de Grieksche vrouwen zich kleedden. Vooral ontkende hij, dat de vrouwen in den Mzab of elders in de Sahara een agraaf op den schouder dragen. Maar Fromentin geeft mij gelijk: *'le costume se compose d'un "haïk", d'un voile, d'un turban quelques fois, en outre, d'une mante ou "mehlafa". Le "haïk" est d'une étoffe de coton cassante et légère, de couleur incertaine entre le blanc, le jaune et le gris. Il se porte à peu près comme le vêtement des statues grecques, agrafé sur les pectoraux ou sur les épaules et retenu à la taille par une ceinture'.*

Niets aangenamer dan boeken te lezen door een schilder geschreven. Hij vereenigt de twee kunsten en is altijd schilder wanneer hij schrijft en altijd schrijver, wanneer hij schildert. Van Looy bijvoorbeeld ook.

Pol de Mont en Guido Gezelle[1] door Dr. George Meir.

Pol de Mont heeft steeds getracht zijn belangstelling en zijn sympathieën bij anderen ingang te doen vinden, met de hem aangeboren geestdrift en zijn zucht tot waardeerend begrijpen van al wat maar eenigszins aanspraak kon maken op verdienste.

In het werk van ouderen en jongeren, in eigen land en daarbuiten, ontdekte hij intuitief de schoonheden en heel dikwijls was hij een van de eersten om een school, een richting, een enkeling te verdedigen, te loven en aan te moedigen.

Die verdienste van Pol de Mont is, wat in 't bijzonder de Vlaamsche letterkunde betreft, van zulken aard dat het de moeite loont ze hier te toetsen aan een karakteristiek voorbeeld: Guido Gezelle. In een tijd toen deze bijna uitsluitend door de Westvlamingen werd bewonderd, was Pol de Mont één van de zeer weinigen die hem als een groot dichter beschouwden, en in dien zin durfden schrijven en spreken.

De Mont was negentien en nog student aan het Klein Seminarie te Mechelen, toen hij aan het tijdschrift ‘Rond den Heerd’, in 1865 door Gezelle en Weale opgericht, medewerkte. Duclos, die sinds 1871 de leiding er van op zich had genomen, plaatste in den jaargang 1875/76 zes gedichten en een jaar opstellen over folklore van Pol de Mont. Deze las in het tijdschrift voor 't eerst gedichten van Gezelle en toen hij in een wedstrijd voor liederteksten, in 1876 uitgeschreven door het Davidsfonds, den tweeden prijs behaalde en daarvoor 50 frank ontving, was één van de boeken die hij kocht Gezelle's ‘Kerkhofblommen’. Ik zal

1) Lezing gehouden op het XIe Filologenkongres, te Gent, April 1932.

natuurlijk niet beweren dat hij, na de lezing er van, reeds de grootheid van den Westvlaamschen dichter in haar heelen omvang aanvoelde, maar toch was zijn bewondering zóó dat hij Gezelle schriftelijk verzocht de opdracht te aanvaarden van zijn gedicht ‘De Hemel’.

De tekst van den brief, gedateerd 6 Juli 1876, werd afgedrukt in de ‘Jubileumuitgave van Guido Gezelle's volledige werken’, 5e deel.(1) Daarin vraagt Pol de Mont tevens of Gezelle niet een gedicht zou willen afstaan ter opname in ‘Onze Dageraad’, zijnde het jaarboek van ‘De jonge Taalvrienden’;(2) zoo heette de kring, gesticht door de studenten van het Mechelsche Klein Seminarie, waarbij zich na korten tijd ook leerlingen uit andere onderwijsgestichten te Mechelen, Antwerpen en St. Niklaas hadden gevoegd.

Het voorbeeld van de Westvlamingen met hun ‘Studentenalmanak’ en hun tijdschrift ‘De Vlaamsche Vlagge’ had aanstekelijk gewerkt; dat bewijst de uitgave van ‘Onze Dageraad’, waarin de bijdragen grootendeels door de studenten, leden van den kring, waren geleverd. Van Gezelle werden opgenomen ‘Groeninghe’ en ‘o Vaderland’; en De Mont's gedicht ‘De Hemel’, vol vroomheid en kinderlijk-eenvoudigen godsdienstzin, prijkte er met de opdracht aan den Westvlaamschen dichter.(3)

Kort daarop, hetzelfde jaar nog, droeg onze student hem een ander gedicht op, ‘'t Kindje en het Sterreken’, dat verscheen in zijn allereerste bundeltje, getiteld ‘Klimoprankskens’ en thans vrijwel onvindbaar. De opdracht luidt: ‘Mijnen eerweerden vriende, dichter G. Gezelle, pr.’(4) Ik geloof dat Pol de Mont hier op nogal lichte gronden het woord ‘vriend’ gebruikte, want, naar zijn eigen getuigenis, tijdens een voordracht over Gezelle in Mei 1930, heeft hij nooit met den grooten man gesproken, noch hem zelfs gezien. Er zijn nog wel een paar brieven tusschen beiden gewisseld in dat jaar 1876, maar ook dan laat zich zulke opdracht maar kwalijk verrechtvaardigen.

(1) namelijk: ‘Liederen, Eerdichten en Reliqua’ (Standaard-Boekhandel, 1930) bl. 193-194.
(2) Eerste jaarboek, 1876 (Herenthals, V.J. Du Moulin): 128 bl.
(3) Nadien opgenomen in De Mont's tweede bundeltje: ‘Waarheid en Leven’ (Brugge, A. de Zuttere, 1877(bl. 71.
(4) ‘Klimoprankskens’ (Mechelen, J. Ryckmans-Van Deuren, 1877), bl. 25

Pol de Mont had gevraagd wat Gezelle dacht over ‘'t Kindje en het Sterreken’. De goeie en toeschietelijke priester had lof en aanmoediging te over en deed enkel opmerken dat er in het stukje wat te veel verkleinwoorden voorkwamen. Ik geloof het wel! Er waren er 23 in de 48 korte verzen.

Toen Pol de Mont het jaar nadien student was geworden aan de Universiteit te Leuven en er dagelijks met een Westvlaming, nl. zijn boezemvriend Albrecht Rodenbach, omging, leerde hij het streven van de particularisten en vanzelf ook het werk van Gezelle beter kennen.

Op verzoek van Rodenbach, die wist welken invloed Pol op de studenten uit Brabant en Antwerpen kon uitoefenen, schreef hij voor ‘Het Pennoen, Tijdschrift voor het Vlaamsch Studentenvolk’, jg. '78, een artikel, getiteld ‘Iets over Westvlaamsch’. Daarin verdedigt hij degenen die uit de *gesproken* taal nemen ‘al wat goed is.... 't is gelijk van welke provincie of streek’. Hij zegt: ‘'t En zijn de schrijvers van woordenboeken en spraakleeren niet die de taal maken, 't is het *volk*, en niemand anders!’ Hij wijst op schrijvers als Gezelle, dien hij noemt ‘den grooten dichter’, Dautzenberg, Hansen in Vlaanderen, Cremer en Johan Winkler in Nederland, Klaus Groth in Duitschland.

Dat zijn meening in dit alles niet berustte op wat vage begrippen en tweedehandsche wijsheid vanwege Rodenbach, maar dat hij wel degelijk het streven en de vóormannen kende, bewijst zijn tamelijk uitgebreid opstel over den Platduitschen dichter Klaus Groth, verschenen in ‘De Vlaamsche Kunstbode’ (1878). Het kan ons dus onmogelijk verwonderen dat hij niet stond aan de zijde van een Heremans en dat hij, verwijzend naar de pennevruchten van Nolet de Brauwere van Steeland, uitriep in zijn Pennoen-artikel: ‘....gij zult zien waartoe het pedantismus bekwaam is eene taal te brengen!’

In dit verband dient nog vermeld de enkele jaren later door De Mont gepubliceerde reeks opstellen over de Félibre-beweging en de vooraanstaande Provençaalsche dichters.[(1)].

In de verzen van Pol de Mont uit dien tijd is er wel eens een

(1) ‘Nederland’: 1885; ‘De Toekomst’: 1886 en 1888. Gebundeld in ‘Losse Schetsen’, 2e deel.

wending of een beeld dat vaag aan de uitdrukkingswijze van Gezelle doet denken. Een zeldzamen keer is het zelfs hinderlijk als navolging, bijv. de variante op ‘Dien avond in die rooze’, in den aanvang van een gedicht uit den bundel ‘Jongelingsleven’ (1878):

> ‘Zeg, denkt ge nog soms aan dien avond, kind,
> Dien avond en die trane....’

In een Dagboek dat hij hield in zijn Leuvenschen studententijd citeert hij[1] verzen uit ‘Het Kindeke van de Dood’ naar aanleiding van een wonderschoonen zonsondergang, dien dag door hem en Rodenbach bewonderd:

> ‘een roode hemelbal,
> die loerende al onder de boomen blinkt
> en wegvaart....’

In 1879 vindt hij gelegenheid om getuigenis af te leggen van zijn bewondering; meer nog, hij wil Gezelle in ruimeren kring bekend maken. Daartoe schrijft hij over hem in het tijdschrift ‘L'Etudiant Catholique’[2] een kleine studie, in 't Nederlandsch gesteld en onderteekend met de letters P.v.W., namelijk Pol van Wambeek.[3] Het is nog wat onbeholpen, nog voorzichtig en gematigd als oordeelvelling, maar het is toch als een ‘profession de foi’ ten aanzien van de wetgevende macht bij de literatoren van dien tijd.

‘Zijn vers is uiterst zangerig’, zoo schrijft hij, ‘en zeer weinige dichters mogen op zooveel welluidendheid roemen als hij.’ Pol de Mont wijst op de schoonheden in stukken als ‘'t Ruischen van het ranke riet’ en ‘De averulle en de blomme’; hij heeft het over de klanknabootsingen en het stafrijm, over het gevoel bij Gezelle en aan 't eind drukt hij de hoop uit dat hij door zijn opstel er moge toe bijdragen ‘om eenen talentvollen dichter, te lang vergeten en miskend, de plaats die hem onder onze dichters toekomt te doen verleenen’.

(1) 25 Mei 1879.
(2) 8e Jaarg. nr. 52 en 9e jaarg. nrs. 1 en 3.
(3) Wambeek (in Brabant): geboortedorp van P.d.M.

Dat was voorloopig wel een ijdele verzuchting, daargelaten dat Pol de Mont door zijn eigen werk nog niet veel meer was dan een jong dichtertje met aanleg.

Twee jaar later was dat heelemaal anders geworden. Hij had den vijfjaarlijkschen staatsprijs voor Nederlandsche letterkunde behaald, had met overstelpende vruchtbaarheid schitterende proeven van zijn talent geleverd en was de aanvoerder geworden van het jonge geslacht in de Vlaamsche letterwereld.

In 1881 nam hij tot driemaal toe de gelegenheid te baat om Gezelle in Noord-Nederland als dichter te huldigen. In ‘De Portefeuille’ besprak hij de eerste drie deelen van de nieuwe uitgave bij Fonteyn te Leuven. In ‘De Tijdspiegel’ leverde hij een overzicht: ‘De Zuid-Nederlandsche Letteren in 1880’, waarin hij zegt: ‘Een onzer voortreffelijkste, doch jammer genoeg minst erkende meesters is deze eenvoudige, hartelijke en geleerde man. ‘En eindelijk in het tijdschrift ‘Noord en Zuid’, in een opstel: ‘50 Jaren Vlaamsche Poëzie’, noemt hij Gezelle ‘een dichter van eersten rang, - men weze dan ook al of niet aanhanger van zijn taalkundig stelsel....’

Die verklaringen waren, vanwege een niet-Westvlaming, weinig minder dan revolutionnair. De verdienste van De Mont's juist poëtisch inzicht stijgt naarmate men ze toetst aan allerlei domme uitspraken van de geëerbiedigde critici uit dien tijd. In datzelfde jaar '81 bijv. orakelde Max Rooses in ‘De Gids’: ‘....hij zelf (d.i. Gezelle) noch zijne leerlingen, voor zooveel zij hem trouw bleven, brachten een gedicht voort, dat merkwaardig mag heeten.’

In Noord-Nederland had twintig jaar vroeger Gezelle een ietwat schuchter bewonderaar gevonden in Jozef Alberdingk-Thijm, door wiens toedoen ‘Dichtoefeningen’ waardeerend werd besproken[1] en die in '63 een aantal gedichten van Gezelle had opgenomen in den ‘Volksalmanak voor Nederlandsche Katholieken’. Daar was het nadien bij gebleven en dus was de groote dichter er zoo goed als onbekend.

Pol de Mont liet het er níet bij, maar zonderling genoeg, ditmaal was het om af te keuren. In ‘De Tijdspiegel’ van 1882,

(1) Door Brouwers in ‘De Tijd’, 1859 (zie Jubileumuitgave: 1e deel, bl. 245 vlg. en 4e deel, bl. 128).

handelend over de 3e uitgave van ‘Kleengedichtjes’, meende hij dat ze in geen enkel opzicht iets tot Gezelle's roem zouden bijdragen. Hij laakte de groote dichterlijke vrijheden.... maar jawel, hij was toen juist op weg om een overtuigd formalist, een Parnassien te worden en aan ‘poésie pure’ dacht hij geenszins, hoe zou 't ook?

Maar dat maakte de rekening niet van de mannen van ‘De Vlaamsche Vlagge’, die De Mont aftakelen deden door A.D.S., pseudoniem voor Hugo Verriest.(1) Er werd zelfs met nadrukkelijke ironie gewezen op de al te groote overeenkomst van zekere verzen uit De Mont's gedicht ‘Zaagt gij den eersten kever?.... rom, rom’, verschenen in ‘Lentesotternijen’ (1881) met Gezelle's stukje ‘De Averulle en de Blomme’.

Een treffend bewijs van de standvastigheid in zijn bewondering voor den priester-dichter leverde Pol de Mont toen hij in 1889 een kleine bloemlezing van 32 bladzijden uitgaf, uitsluitend met poëzie en proza van Gezelle.

Dat bundeltje verscheen als nr. 5 van een reeks, geheeten ‘Onze Nationale Letterkunde’(2) en uitgegeven onder toezicht van Pol de Mont. Onder de auteurs die een beurt kregen dienen vermeld: Bilderdijk, Vondel, Sleeckx, Hélène Swarth, Antheunis, Ledeganck, e.a. Gezelle kon dus gerust zijn omtrent De Mont's bedoelingen, hij moest niet vreezen gekleineerd te worden uit hoofde van het gezelschap waarin hij zich hier bevond.

De brief waarin hij zijn toestemming geeft, vond ik terug in de correspondentie van Pol de Mont. Het eerste gedeelte is waard hier geciteerd te worden.

Kortrijk, den 21 Junij 1888.

Achtbare Heer Professor,

Neemt al dat u aanstaat en geluk daarmêe! Maar zult ge uw werk geen hinder doen? Johan Winkler, die, in zijn laatste werk *Oud Nederland,* met lof gesproken heeft van Zuid-Nederland,

(1) ‘De Vl. Vlagge’, 1882, bl. 26-30. Zie ook de Jubileumuitgave van Gezelle, IV, bl. 198 vlg.
(2) Van 1888 tot 1891; uitg. Wwe P. Jacobs en Zn., Ninove.

van Vlaanderen, van Vlaamsche schrijvers en zelfs van mij, wordt hevig aangevallen, *deswege,* in de Noord-Nederlandsche bladen; zelfs, schrijft hij mij, door Belgische-Vl. schrijvers!....

Gezelle waarschuwt dus De Mont: wat ge onderneemt om mijnentwille zal men u ten kwade duiden! Hoeveel berusting en toch hoeveel kwalijk-verborgen bitterheid ligt er in dien simpelen passus opgesloten.

En we moeten er thans bij denken aan Bredero's lijfspreuk: 't Kan verkeeren!

Vooraan in het boekje schreef Pol de Mont een kleine levensschets, waarin hij - nogal nuchter - de beteekenis van den dichter kenschetst, waar hij spreekt van ‘eene zoo eigenaardige als eervolle plaats’ waarop hij recht heeft. We moeten bekennen dat de toon in de opstellen uit 1881 geestdriftiger klonk.

De keuze uit de gedichten was zeer gelukkig: ‘Het Schrijverke; De Mandelbeke; O 't ruischen van het ranke riet; Excelsior; O Lied; Traagzaam trekt de witte Wagen’ en de meeste andere, beschouwt men ook nu nog als meesterstukjes.

Naar den tekst in deze bloemlezing wilde in 1891 frater Ludovicus van den Houdt ‘De Mandelbeke’ opnemen in het jeugdtijdschrift van het R.K. Jongensweeshuis te Tilburg. Hij vroeg, één van de verzen te mogen wijzigen en Gezelle stemde toe, er echter bijvoegend in zijn brief: ‘maar 't vers heb ik gemaakt, zoo 't Pol de Mont, die geweldige anti-on-godsdienstige geus, gedrukt heeft.’[(1)] Die boutade was voor den hoofdredacteur van het tijdschrift minstens zoo beteekenisvol als voor den ‘geus’.

Toen een paar jaren nadien frater Ludovicus in het tijdschrift poëzie van moderne dichters wilde opnemen en Hélène Swarth en Pol de Mont aangaf, keurde Gezelle het ten stelligste af dat men iets uit hun werk aan de jongens zou voorleggen, omdat deze dan wellicht ook later het andere dichtwerk van die schrijvers zouden willen lezen.

Veel waardeering voor De Mont's poëzie schijnt Gezelle dus niet te hebben gehad; alvast het zinnelijk element in de liefdelyriek zal hem geërgerd hebben.

(1) Zie ‘De Beiaard’ ('s-Hertogenbosch, Teulings), October 1917, bl. 165 vlg. (brief van 22 December 1891).

Na het verschijnen van ‘Tijdkrans’ in 1893 doen zich teekenen voor die wijzen op een kentering ten gunste van den Westvlaamschen dichter. Hierbij onderscheidt zich weer Pol de Mont. Hij gaat over hem spreken te Arnheim (1894) en nadien in verschillende andere steden in Nederland (1896).

J. Claerhout laat een artikel over Gezelle verschijnen in ‘Vlaamsch en Vrij’ (19 Nov. 1893), L. Scharpé schrijft in ‘Het Belfort’ (Jan. '94) een mooie recensie over ‘Tijdkrans’ en Paul Hamelius in zijn ‘Histoire politique et littéraire du mouvement flamand’ wijdt niet minder dan zeven bladzijden aan de bespreking van Gezelle's werken.

In den aanvang van 1896 is Pol de Mont klaar met een groot opstel, geschreven op aandrang van Prof. Gustaaf Verriest, die toen de stuwkracht was naar de Gezelle-waardeering toe.

Den 8en April '96 schrijft Pol de Mont naar Gezelle[1]:

Geachte Meester,

Ik heb een uitgebreide studie over u voltooid en die aan een der voornaamste Ned. tijdschriften ter plaatsing aangeboden. Ik hoop wel, dat zij aanvaard wordt.

Maar ook in mijn eigen Vlaamsche School wil ik over u schrijven, dan echter moet uw portret er bij! (enz.)

Verder nog dit zinnetje: ‘U is 't al heel, heel lang bekend, hoe hoog ik u stel.’

Guido Gezelle antwoordt hierop denzelfden dag[2]:

Achtbare Heer,

Mij geheugt zoo vele uit den voortijd, en uwe brieven herleze ik nog wel! Danke u, ten hertelijkste, voor hetgene uwe laatste briefkaarte mij bekend maakt. (enz.)

Het tijdschrift waarnaar Pol de Mont zijn opstel had gezonden was ‘De Gids’; maar de redacteur J.N. Van Hall weigerde het stuk op te nemen, onder voorwendsel dat het ‘weinig meer dan een bloemlezing’ was.

(1) Uit het Caesar Gezelle-archief; kaart meegedeeld door Prof. Dr. F. Baur.
(2) Uit de briefwisseling door P. d. Mont nagelaten.

Het ging dan, begin October 1896, naar het ‘Tweemaandelijksch Tijdschrift’; namens de redactie stuurde Albert Verwey het terug en wel als ‘niet dermate doeltreffend’ dat zij het mocht opnemen.(1)

Dan beproefde Pol de Mont bij Van Loghem, van het tijdschrift ‘Nederland’. Zijn antwoord is typisch voor de mentaliteit van een groot deel van de literatoren van dien tijd uit het Noorden. Hier gaat zijn postkaart, woordelijk.

Geen datum (Poststempel 2 Nov. 1896).

Am. - Houd mij ten goede, dat ik u de studie over Guido Gezelle moet terugzenden. Ik zou hem op uw gezag voor een groot dichter houden, als ge niets van hem ingelascht hadt, en niet zijn boekje er hadt bijgevoegd. Ik geloof dat niemand dat hier mooi zal vinden. Uw goed hart en uw eigen poëtisch enthousiasme moeten u hierin parten gespeeld hebben, en u schoonheden hebben doen ontdekken waar wij ze niet zien. Gaarne tegen het volgend jaar veel moois van u zelf!

Groetend Uw
M.G.L. van Loghem.

Pol de Mont gaf het niet op, want ‘Gezelle moet, als de olie, boven!’ zoo schreef hij naar G. Verriest.(2)

Deze daarop weer naar Gezelle.(3):

‘Ik late U de kaart die Pol de Mont mij schreef bij dezen geworden. Ge zult der in zien hoe de man over gekomen is, en dat ik met recht steun en hulp van hem verwachte.’ (enz.)

Pol de Mont wijzigde nu de studie - in dezen zin: hij voegde er nog enkele bladzijden en wat aanhalingen bij - en dan zond hij ze opnieuw naar ‘De Gids’. Van Hall vond ze nu beter (had ze dus de eerste maal niet gelezen!) en vroeg enkel om ze wat te bekorten.(4)

(1) Verwey in het artikel ‘Guido Gezelle en Noord-Nederland’, verschenen in ‘De Beweging’, 1918, II. bl. 211-213.
(2) 14 Nov. 1896 (Zie Jubileumuitgave, IV, bl. 49).
(3) 20 November 1896 (Uit C. Gezelle-archief).
(4) Brief van 11 Maart 1897.

Met nog heel wat vertraging verscheen eindelijk het opstel in ‘De Gids’ van Augustus '97.[1] Gezelle was er zeer mee in zijn schik, want De Mont bedankend, schreef hij hem: ‘Het doet mij veel genoegen te vernemen hoe 't een en 't ander dat ik uitgaf, door u toch verstaan werd. Oprecht gesproken het doet mij deugd.’[2]

Aan de hand van de tot dan toe verschenen werken van Gezelle, geeft Pol de Mont in het opstel een overzicht van de uitzonderlijke kwaliteiten van deze poëzie. Eerst aan 't eind deelt hij, zeer kort, enkele biografische bijzonderheden mee.

De redenen onderzoekend van de miskenning van Gezelle's kunst en van de tergende onverschilligheid der kritiek, meent hij te moeten opgeven:

Vooreerst: ‘de overdreven lof’ van de vereerders uit West-Vlaanderen, die voor 't onbenulligste van de versjes in bewondering staan.

Dan: ‘een zekere slordigheid van den schrijver zelf’ die bij de uitgave niet voldoende geschift heeft en 't groene zoowel als 't rijpe heeft opgenomen. Hierbij gespt Pol de Mont het harnas aan, voor de verdediging van Gezelle; natuurlijk, zelfkritiek is juist niet de sterkste van zijn eigen gaven geweest en 't lijkt dus eenigszins, wetens of onwetens, een apologia pro vita sua. Hij noemt het een stelsel in onze literatuur: men beoordeelt de schrijvers naar 't zwakste, en niet naar 't beste dat ze voortbrachten. En hier had De Mont geen ongelijk; toen, zoowel als nu, heeft men ten opzichte van zijn poëzie vaak datzelfde stelsel toegepast.

Gezelle, zoo meent hij, behoort, als een echt lyrieker, tot de dichters die zich ‘geven zooals ze zijn’. Heel mooi drukt hij het uit: ‘Gezelle is als de boom, dien men niet beoordeelt naar enkele doode takken of verslenste bladeren in zijn kruin, maar naar de geheele harmonie van zijn wezen.[3] Zulke dichters laten ‘aan den Tijd de taak over, om het duurzaam-blijvende van het efemeere te onderscheiden.’

Een derde oorzaak - en hier zag hij zeer juist - moet men

(1) Gebundeld in ‘Eenigen’ (Gent, Vanderpoorten, 1914), bl. 1-56.
(2) Brief van 10 Aug. 1897.
(3) c.f. ‘Eenigen’, o.c., bl. 5 vlg.

zoeken in den tijd zelf, waarin Gezelle zijn eerste werken uitgaf. Die tijd, ‘van 1855 tot.... nog lang na 70’ stond in het teeken van wat Pol de Mont noemt de ‘realistische epiek’, nl. de verhalende poëzie, die haar stof kiest in het hedendaagsche leven, liefst dat van de eenvoudigen en de braven, zooals in een aantal werken van Van Beers, De Geyter en de Lovelings. Gezelle met zijn bij uitstek *lyrische* poëzie was dan een ‘levend anachronisme’ en werd bijgevolg niet begrepen.

Van een andere oorzaak gewaagt Pol de Mont niet, dus evenmin van het feit dat de afkeer van het particularisme in taalgebruik bij de meeste critici een onbevangen oordeel over de poëtische grootheid van Gezelle's kunst uitsloot.

Als dichter ziet hij in Gezelle een mystieker, met een naïeve ziel, vervuld met ‘het stille geloof en het innige vertrouwen van.... de Vlaamsche landlieden, wier zoon hij is.’

En nu gaat Pol de Mont aan het uitkiezen, bespreken en citeeren van de mooiste gedichten. Hij laat de schoonheden uitkomen, hij wijst heel even, een zeldzamen keer echter, op de minder goede gedeelten in een bundel, hij boeit en ontroert, hij sleept mee en maakt de anderen deelachtig in zijn geestdrift en in zijn kunstgenot, hij leeraart op treffende wijze, zooals hij het kon in zijn voordrachten.

In een bijzonder hoofdstuk bespreekt hij Gezelle's ‘boomgedichten’, dan andere meesterstukjes in de natuurpoëzie, waarbij hij met voorliefde zijn aandacht schenkt aan die gedichten welke uitmunten door scherpte van visie en kernachtigheid in de uitdrukking.

In tegenstelling met wat hij vroeger over de ‘Kleengedichtjes’ had gezegd, oordeelde hij nu dat er vele waren die in ‘uiterst gelukkigen vorm de meest subtiele, meest fijne schakeeringen des gevoels, de meest onvatbare, onstoffelijke gedachten uitdrukken.’ De ‘Vlagge-mannen’ konden tevreden zijn, niet?

Eindelijk loofde hij Gezelle's taal, met haar eigen rhythme, haar eigen mooie klanken en vooral haar eigen nieuwe en treffende beelden.

Zeker was het opstel wat brokkelig en soms oppervlakkig, waren sommige gedeelten uitgewerkt met een te grooten omhaal van woorden, maar in zijn geheel was het toch zeer geschikt om

te dienen als eerste kennismaking met den dichter. In Noord-Nederland in ieder geval bereikte Pol de Mont er zijn doel mee: Gezelle werd er bekend, zij 't dan vooral in den kring van de ouderwetsche schrijvers en van de menschen die zich op de hoogte houden van de literatuur, omdat het zoo wat hoort!....

Intusschen was in het Maart-nummer '96 van ‘Van Nu en Straks’ het artikel verschenen van August Vermeylen, naar aanleiding van het verslag van de jury voor den vijfjaarlijkschen prijs, toegekend aan Virginie Loveling, terwijl ‘Tijdkrans’ het zwakste werk van Gezelle was, volgens den verslaggever. Vermeylen, die evenals de andere Van Nu en Straksers, door Van Langendonck tot Gezelle gebracht was, nam de gelegenheid te baat om dezen te roemen als den fijnsten, oorspronkelijksten en grootsten dichter van onzen tijd.

In hun bewondering zijn de Van Nu en Straksers verder gegaan dan Pol de Mont, ze hebben hierin een geestdriftiger en stouter taal gevoerd en daardoor machtig veel gedaan voor den roem van den Westvlaamschen priester.

Maar de veronderstelling, gesteund op de datums, als zou De Mont na het lezen van het artikel van Vermeylen gauw het zijne hebben geschreven en naar ‘De Gids’ gezonden, houdt geen steek, zooals is gebleken uit de aangehaalde brieven.

Anderhalf jaar later ging in Noord-Nederland een andere stem op, ter verdediging van Gezelle, namelijk die van Verwey. Hij die het opstel van De Mont als ‘niet dermate doeltreffend’ had geweigerd, schreef voor het ‘Tweemaandelijksch Tijdschrift’ (Januari '99) een geestdriftige beoordeeling van ‘Rijmsnoer om en om het Jaar’. Door Vermeylen was Verwey tot de poëzie van Gezelle gebracht en in dit opzicht had de invloed der Van Nu en Straksers zich krachtig doen gelden. Door dit artikel werd de Vlaamsche dichter binnengeleid bij de Hollandsche jongeren in de letterwereld van toen.

Het opstel van Willem Kloos in ‘De Nieuwe Gids’ (September 1901) was echter overtuigender, vooral door zijn kernachtige formuleering. Gezelle werd er geheeten ‘een der meest waarachtige glories van de laatste helft der negentiende eeuw.’

Veel later, in den reeds aangehaalden jaargang 1918 uit

‘De Beweging’, heeft Verwey gemeend op de groote beteekenis van zijn artikel uit 1899 te moeten wijzen en hij is in zijn ‘oratio pro domo’ erg onrechtvaardig geweest tegenover Pol de Mont. Het opstel van dezen werd, zoo zegt hij, in Holland ‘afgewezen, niet omdat hij Gezelle te veel, maar omdat hij hem te weinig bewonderde, in elk geval niet de kunst had verstaan hem te doen uitkomen.’ Naar aanleiding van de publicatie in ‘De Gids’ heet het dan verder: ‘Het stuk werd weinig opgemerkt en oefende, ter verbreiding van Gezelle's naam, geen aanwijsbaren invloed uit.’

Het komt me voor dat Verwey, die immers het opstel geweigerd had, de waarde er van opzettelijk zoo laag mogelijk taxeert. En we mogen veronderstellen dat aan die weigering zijn sympathieën voor ‘Van Nu en Straks’, waartoe De Mont niet behoorde, geenszins vreemd waren geweest.

Gewis, in de literatuur stond Pol de Mont in '97 niet meer zoo hoog in aanzien als vroeger, maar het opzet, de toon, de omvang, de heele wijze van behandeling van de studie, zoowel als de beteekenis van het tijdschrift waarin ze verscheen, waren van dien aard dat de resultaten onmogelijk zóó gering konden zijn als Verwey het wil doen gelooven.

Dat ook De Mont's lezingen over Gezelle in Nederland hun doel niet misten, bewijst deze aanhaling uit het boek van Caesar Gezelle[(1)]:

‘.... Frits Lapidoth laat hem (= P.d.M.) weten uit den Haag, dat, na zijne voordracht alle voorhanden exemplaren van Guido Gezelle uitverkocht werden.’

Nog in Mei 1930, in ‘De Socialistische Gids’, tracht Johan Winkler Jr. te tornen aan de verdienste van Pol de Mont en gebruikt daarvoor het argument dat zijn grootvader Dr. J. Winkler reeds in zijn werk van 1888, ‘Oud Nederland’, de aandacht op Gezelle had gevestigd. En wat zou dat? Daargelaten dat Winkler zich eerder op het standpunt van den taalkundige dan op dat van den dichter in Gezelle had gesteld, moeten we doen opmerken dat een opzettelijk-geschreven, uitgebreide studie, geheel aan Gezelle gewijd, heel wat meer indruk moest maken

(1) ‘Guido Gezelle’ (Amsterdam, L.J. Veen, 1918), bl. 221.

dan een passus in een boek over dialecten. En ten slotte komt het toch vóór alles aan in dit geval op de bereikte resultaten.

Pol de Mont vergenoegde zich niet met het schrijven van zijn opstel. Toen hij in '97 hoofdredacteur was geworden van ‘De Vlaamsche School’, opende hij den nieuwen jaargang met Gezelle's gedicht ‘Avondrood’, mooi gedrukt in groote gotieke letter. Andere gedichten nog werden in dezen en volgende jaargangen opgenomen.

Tot het einde van zijn leven is hij als redenaar opgetreden, om over Gezelle te spreken en diens gedichten voor te lezen. Dat deed hij zelfs - en met succes - in de Kuurzaal te Oostende, den 3n September 1906, voor het daar verzamelde heterocliete gezelschap van badgasten. En tot in 1930 toe, als drie en zeventigjarige, werd hij bereid gevonden om op te treden met een spreekbeurt over den ‘heer ende meester’, en nog trilde dan zijn stem van aandoening bij 't voorlezen van sommige fijne, teere gedichten.

Pol de Mont heeft dikwijls schrijvers en kunstenaars met geestdrift verdedigd, soms tegen de algemeen gangbare meening in, maar voor Gezelle heeft hij dat gedaan: hardnekkig, telkens opnieuw, met het klare besef dat door kortzichtigheid en vooringenomenheid tegenover dezen waarachtigen dichter onrecht werd gepleegd.

Visioenen uit de Arno-stad door J.F. Baer van Hemmersweil.

Nacht in Florence. De straten en pleinen liggen verlaten, geen moderne trams knarsen in de sporen, geen auto's snellen toeterend en claxoneerend voorbij, geen verkeersagenten maken harlekijnachtige bewegingen voor het eerbiedwaardige palazzo Vecchio en wat me nog 't liefst is, geen scharen toeristen trekken door de straten naarstig bladerend in hun reisgidsen en weetgierig luisterend naar de vreemde talen radbrakende gidsen. Florence is voor den nacht een oogenblik zichzelf. Zij is weer de stad der middeleeuwen, het bolwerk der Medici.

Van ons hotel uit in de anders drukke maar nu op 't late uur uitgestorven Via Calzaioli glippen we een der nauwe zijstraatjes in. Links en rechts van ons doemen vaag in het schemerig licht der lantaarns de woonhuizen als massieve burchten op. De burchtachtige paleizen rijen zich hier aaneen, de meesten uit een meter breede en dikke steenbrokken opgetrokken. De weinige hooggelegen vensters gaan schuil achter dreigend traliewerk. De geweldige poortdeuren zijn met ijzer beslagen. Boven de poorten prijken de verweerde wapenschilden der families aan wie de paleizen eens behoorden. Om de zooveel meters is een gesmede fakkeldrager in de muren geklonken, waarin de fakkels geplaatst werden, wanneer de burchtheer uittrok of gasten ontving. Ook ontdekt men overal stevige ijzeren ringen, waaraan eens de kettingen bevestigd werden, die bij burgerkrijg de straten moesten afsluiten, terwijl dan uit de schietgaten der bovenverdiepingen de pijlen der kruisbogen en de loopen der musketten loerden.

Want gedurende eeuwen was in Florence bijna iedere straat, bijna ieder paleis in staat van beleg. Veelvuldig waren de straatgevechten tusschen de volgelingen der aanzienlijke families. Meestal ging de strijd om verovering der politieke macht, maar al te dikwijls vond hij ook zijn oorzaak in familieveeten. En het mindere volk sloot zich naarmate het goud een rol speelde bij dezen of genen aan! Toen de politiek eenmaal de overhand kreeg, vond men in Florence twee partijen: die der Duitsch gezinde Ghibelijnen en die der Pausgezinde Welfen, later witten en zwarten genoemd. Beide partijen wisten naarmate de balans in het voordeel der Duitsche keizers of der Pausen oversloeg om beurten aan 't bewind te komen. Maar nauwelijks was de eene partij aan de overhand, of de andere trachtte haar door geweld en kuiperij te ondermijnen, zoodat er een eeuwenlange burgeroorlog ontstond. Om beurten nam dus een der partijen het heft in handen en werden de tegenstanders uit de stad verbannen, die er dikwijls in slaagden met hulp van buiten het bewind in de stad te heroveren. Florence's grootste burger de onsterflijke Dante is zelf het slachtoffer dezer twisten geworden. Hij ook deed aan politiek en was zelfs eenige malen lid der Florentijnsche Signoria. Als ‘witte’ werd hij reeds op 36-jarigen leeftijd voor altijd uit zijn vaderstad verbannen, beschuldigd van machtsmisbruik en.... omkooperij! Nauwelijks eenige dagen na zijn overhaaste vlucht volgde een tweede vonnis, waarin ook over hem de doodstraf op den brandstapel werd uitgesproken. En voor hemzelf èn voor de wereld is het gelukkig, dat de dichter der Goddelijke Komedie aan den beul van Florence heeft weten te ontkomen!

We willen niet verder bij deze burgertwisten stilstaan, maar roerden ze alleen even aan, omdat het typische aspect der stad juist aan deze burgeroorlogen te danken is. Dat kan men niet alleen zien aan de burchtachtige woonhuizen in de nauwe straten en stegen, maar ook aan de openbare gebouwen als een Palazzo Vecchio en het Bargello, die als geweldige hoekige gekanteelde burchten met vreemdsoortige torens boven de andere huizen uitsteken. Welk een tegenstelling met de laat-Gotische bouwwerken der Vlaamsche steden uit dien tijd en met het in die dagen reeds bijna tot zijn huidigen vorm voltooide droompaleis

der Dogen van Venetië! Uit de bouwwerken der laatste steden leert men, dat de vijand er vrijwel steeds van buiten en zelden van binnen te duchten was, terwijl men juist uit den bouw der openbare gebouwen in Florence en de meeste andere Italiaansche steden kan opmaken, dat burgeroorlogen haar niet vreemd waren. Maar al was het eerste verkiezelijker boven het laatste, toch heeft Florence hierdoor het typische middeleeuwsche aspect verkregen en behouden.

Een der steegjes voert ons naar de nu uitgestorven piazza della Signoria. Voor ons rijst de geweldige steenmassa van het Palazzo Vecchio omhoog. Mooi is het bouwwerk niet, meer majestueus dreigend, hoewel de ronde boogvensters iets milder aandoen. Maar de wering is weer heel streng gekanteeld en er bovenuit rijst de in verhouding tot het breede gebouw eenigszins te slanke toren, in zijn bizarren vorm zich naar boven verbreedend, zoodat het is, of hij topzwaar om zal vallen. En even verder schuin tegenover het palazzo ligt heel koket de Loggia dei Lanzi, waar eens de regeerders der stad en de vorstelijke bezoekers de feesten, die op de piazza gehouden werden, bijwoonden; maar waar ook de burgers als de zon te heet werd hun gesprekken voortzetten en later de kooplieden marktdag hielden! En op den donkeren achtergrond schemeren de witmarmeren beelden, die de Loggia tot een klein openlucht museum maken.

Wat heeft zich al niet op dit plein afgespeeld! Feestelijke toernooien, ontvangsten van vreemde vorsten, inhuldigingen der later vorstelijke Medici, de eeuwenlange heerschers van Florence. Maar ook gruwelijke terechtstellingen vonden hier plaats. Vond hier niet de fanatieke volksmenner Savonarola op den brandstapel den dood, nadat hij nog geen jaar te voren op hetzelfde plein bij den auto-da-fé der door hem verdoemde kunstschatten het hoogtepunt van zijn macht bereikt had! Zijn fanatiek alles vernietigend geloof bracht hem ten val!

Grauwstrak in het bleeke maanlicht rijzen de muren van het Palazzo Vecchio omhoog. 't Witte licht speelt op de groote boogvensters. Die hebben ook een rol in de Florentijnsche geschiedenis gespeeld. Uit deze ramen zijn op den dag van den z.g. aanslag der Pazzi de hoofddaders zonder vorm van proces opgehangen: Francesco dei Pazzi, de aartsbisschop van Pisa Francesco Sal-

viati en eenige aanhangers. Na den aanslag op de beide Medici Lorenzo en Giuliano werden ze door het woedende volk gelyncht! En tot laat in den nacht hingen de lichamen der terechtgestelden uit de kruisramen van het Palazzo Vecchio fantastisch door rood fakkellicht beschenen. Groot was de rouw van 't volk over den aanslag op de beide broeders. De geniale, maar weinig scrupuleuze Lorenzo met het sombere leelijke gezicht bleef gespaard. Maar zijn broeder Giuliano de Florentijnsche ‘lion’, de aangebedene der vrouwen en lieveling van 't volk viel door de dolkstooten van Francesco dei Pazzi en Bernardo Bandini. Deze aanslag had natuurlijk weer een politiek motief tot achtergrond: de strijd van Paus Sixtus IV tegen de Medici. Ook de aartsbisschop van Pisa Francesco Salviati onverzoenlijk vijand der Medici had zich bij de samenzweerders aangesloten, die besloten hadden de beide broeders tijdens een hoogmis in den Dom uit den weg te ruimen. Tezelfder tijd zouden de aanhangers der Pazzi een aanslag op het Palazzo Vecchio, toen nog als regeeringszetel Palazzo della Signoria geheeten, plegen om hierdoor de macht over de stad in handen te krijgen. Alles was uitstekend geregeld. Francesco Pazzi en Bernardo Bandini namen op zich Giuliano te dooden. De moordenaars van Lorenzo trokken zich echter terug, zoodat ter elfder ure een paar geestelijken (!) bereid werden gevonden Il Magnifico te vermoorden. In den Dom waar de hoogmis gehouden werd stonden de Medici omgeven door hun moordenaars. De samenzweerders waren overeengekomen, dat bij het vertoonen der hostie de aanslag zou plaats vinden. Het schelletje rinkelde, de koorknapen zwaaiden de wierookvaten, de priester wendde zich om, om de hostie te laten zien. Op hetzelfde oogenblik doorstaken Francesco dei Pazzi en Bernardo Bandini den weerloozen Giuliano. Tezelfdertijd probeerden de beide geestelijken Lorenzo uit den weg te ruimen; maar ze bleken op moordgebied leeken te zijn, hun te zwakke stooten verwondden Lorenzo slechts, die tenslotte niet ernstig gewond wist te ontkomen. De aanslag in den Dom was dus maar half gelukt, maar ook die op het Palazzo Vecchio mislukte en eenige uren later had het woedende volk zich van een deel der samenzweerders meester gemaakt, waaronder Francesco Pazzi en de aartsbisschop van Pisa, die zonder vorm van proces,

de aartsbisschop zelfs in groot kerkelijk ornaat uit de kruisvensters van het Palazzo Vecchio werden opgehangen. Bernardo Bandini wist naar Turkije te ontkomen, maar werd door den Sultan uitgeleverd en onderging eenzelfde straf.

Het Palazzo Vecchio heeft zijn geschiedenis, maar ook de zoo fantastisch gebouwde toren. Daarin lagen de kerkers der staatsgevangenen en in een dezer de z.g. 'Alberghetto' hebben de illustre Cosimo de Medici stamvader van 't roemrijke geslacht en later de dweepzieke Savonarola gevangen gezeten. Cosimo werd door het volk bevrijd en werd tot ongekroond heerscher van Florence uitgeroepen. Savonarola verliet den kerker slechts om den brandstapel te bestijgen. Slechts luttele jaren had zijn heerschappij geduurd, die, we schreven het reeds, haar hoogtepunt had bereikt op den dag, dat zijn dweepzieke volgelingen opgezweept door zijn boetpredikaties tal van kunstschatten en andere 'ijdelheden' op den brandstapel offerden. En in onze verbeelding doorleven we die laatste episode. Het is in de dagen, dat Piero de onwaardige zoon van den Magnifico Florence heeft overgeleverd aan den jongen naar roem dorstenden Franschen koning Karel VIII. De Fransche overweldigers hebben de stad geplunderd, de trotsche republiek wordt op allerlei wijzen vernederd, de handel ligt lamgeslagen. De stad schijnt reddeloos verloren en 't volk is radeloos. Daar verschijnt eensklaps de sombere figuur van Savonarola den boetprediker ten tooneele. Hij, de prior der Dominicanen, noemt zich een afgezant van Christus. De vernedering die Florence heeft ondergaan is de straf, die God de afvallige wufte stad heeft opgelegd; zoo predikt hij. Wanneer de Florentijnen niet tot inkeer komen, zullen andere plagen volgen! En met hem prediken zijn volgelingen allen Dominicaner broeders. En het radelooze volk ziet in die boetpredikers zijn redders en groot wordt dan de aanhang van Savonarola, zoo groot zelfs, dat de monnik naar de macht grijpt en met zijn volgelingen de stad in bezit neemt om Christus als Heer van Florence uit te roepen. Florence is in een Godsstaat herschapen! De godsdienstijver der overprikkelde bekeerden leidde tot tal van excessen. Het hoogtepunt werd bereikt, toen de fanatici de huizen plunderden om alles wat eenigszins profaan was er uit weg te sleepen en te 'offeren' op het altaar der ijdel-

heid. Men ziet het gebeuren! Een leger van meer dan 1000 kinderen onder aanvoering van volwassenen trekt door de straten en dringt de huizen binnen. Ze bemachtigen alles wat in hun oogen de ijdelheid moet streelen: Prachtige gewaden, sieraden, weelde artikelen uit het Verre Oosten en zelfs.... valsch haar en pruiken! Maar ook kunstwerken worden niet ontzien. Schilderijen met mythologische voorstellingen, van goden en godinnen en Florentijnsche hetaeren, die uit den aard der zaak luchtig gekleed waren, zelfs beeltenissen van meer ingetogen wereldsche vrouwen en jammer genoeg ook antieke beelden der Grieksche en Romeinsche oudheid, alles valt in hun handen en wordt weggesleept naar het plein der Signoria, waar een brandstapel uit al die 'ijdelheden' wordt opgericht, een auto-da-fé van kunstschatten. En dan wanneer eindelijk de stapel 10-tallen meters omhoog torent, steekt de beul den brand erin en hoog op laaien de vlammen uit het altaar der ijdelheid. Het volk is als uitgelaten. Mannen, vrouwen en kinderen dansen in een kring rond het laaiende vuur en wanneer dan eindelijk de stapel knetterend uiteenvalt, zijn verschillende meesterwerken uit de Renaissance en de antieke oudheid, waaronder wellicht werken van een Botticelli en Da Vinci voor goed vernietigd.

Nog bijna een jaar heerscht de fanatieke boetprediker over Florence, regeert hij met predikaties en geeselroede. Maar het volk wordt toch eindelijk dat devote leven en die eeuwige boetpredikaties moede. Het verlangt terug naar de vroolijke feesten der Medici en andere grooten. Wat kan het hun schelen, of men door dezen of genen gekneveld wordt, als men op zijn tijd zijn zorgen maar een oogenblik mag vergeten door af en toe feest te vieren! Savonarola is een te kerksch heer, denkt te veel aan hun zieleheil en zoo verkniest het volk zijn leven! En het volk begint te morren. De volgelingen der Medici durven weer het hoofd op te steken, zien zich zelfs door den Paus gesteund en wachten op het oogenblik om den boetprediker ten val te brengen. Onverwacht doet het zich voor. Van een geschil tusschen de Dominicaner en Franciscaner orde, dat in een mislukt 'godsoordeel' eindigt, omdat de fanatieke boetprediker in zijn dweepzucht te ver wil gaan, maakt de tegenpartij handig gebruik om het volk op haar hand te krijgen. Savonarola en zijn aanhangers worden

gevangen genomen om eenige dagen later op de piazza del Signoria den marteldood te sterven!

We volgen weer eenige kronkelstegen met burchtachtige huizen en bereiken dan het Bargello, het Palazzo del Podesta een even somber aandoend middeleeuwsch kasteel met een plompen hoektoren, maar dat een juweel van een binnenhof heeft met een sierlijke trap. In het midden der cortile staat een bodemlooze put, waarin volgens het volksgeloof de slachtoffers der stads-inquisitie geworpen werden om spoorloos te verdwijnen!

En wanneer we verder trekken, bereiken we de Arno en zien uit op de eeuwenoude huizen, die ook weer burchtachtig in het snelstroomende water spiegelen. Wonderlijk fantastische huizen met vooruitspringende arcaden en loggias. En wanneer we den oever volgen, bereiken we de Ponte Vecchio, de oudste brug der stad met de typische goudsmidswinkels aan weerskanten op de brug en een fontein uit de 14e eeuw. En door een loggia midden op de brug zien we uit op de snelstroomende Arno, die blauwzwart onder ons ligt. In de verte doemen vaag de heuvels op. Het witte maanlicht valt op 't pittoreske kerkje op de piazzella Michel Angelo, een heuvel even buiten de stad. In den nacht springt het kerkje, dat eens door Michel Angelo la Bella Villanella genoemd werd, vreemd wit naar voren. Hier rustte de meester gaarne uit, toen hij de verdedigingswerken der stad aanlegde en verbeterde. Want Michel Angelo was niet alleen schilder en beeldhouwer, maar ook ingenieur, vestingbouwkundige en misschien ook wel veldheer! Tevergeefs heeft hij de stad tegen de troepen van den Duitschen keizer en Spaanschen koning Karel V, die weer eens een of anderen verjaagden Medici te hulp kwam, verdedigd. Na het verraad van Malatesta Barlioni moest Florence zich overgeven en begon de heerschappij der Toscaansche hertogen opnieuw.

Naast la Bella Villanella ligt het oude kerkhof, romantisch als een schilderij van Böcklin met hooge slanke cypressen en miniatuur Grieksche en Romeinsche tempels als grafmonumenten en marmeren halfzuilen als die van ontzielde basilieken. En er om heen weer die burchtachtige verweerde gekanteelde middeleeuwsche muren.

We volgen opnieuw den Arno-oever en slaan een nauw somber steegje in. Ook hier weer dezelfde stugge ‘versteende’ huizenrijen. Grauwe muren met dreigende tralievensters en zwaar beslagen poortdeuren, die nooit meer geopend schijnen te worden. Andere steegjes volgen in eentonige gelijkheid en dan staan we eensklaps weer voor ons helverlichte hotel in de Via Calzaioli en de betoovering van het middeleeuwsche Florence is geweken...

Florence, 1928.

Conspiratie door R. Blijstra.

‘Gisteren las ik, hoe de jagers van Alaska dagen lang reizen om een revuefilm, die in een plaatsje hoog in het Noorden vertoond wordt, bij te kunnen wonen. Ik vertelde het aan een dame, die ik ken, en zij begon te huilen van aandoening. “Denk eens aan, wat ze zouden doen, als er eens een echte vrouw kwam,” snikte ze. Ik weet trouwens niet of ze zulk een pelgrimstocht als algemeene hulde aan haar geslacht beschouwde en daardoor zoo ontroerd was of dat ze oprecht medelijden had en die mannen wel had willen troosten. In ieder geval, toen ik haar tranen droogde en mijn troostbewegingen langzamerhand veranderden in liefkoozingen, liet ze me duidelijk merken, dat ik volgens haar meening op groffe wijze reageerde op haar zuiver theoretische gevoelens, of wanneer die niet theoretisch waren, ik in elk geval niet de geschikte man was om van de practische resultaten in het heden en zelfs waarschijnlijk in de toekomst, eenig voordeel te hebben. Het is een van die dames, die steeds, en juist toevallig in gezelschap van een man, die zij voor hun geheele leven slechts als een vriend wenschen te beschouwen, laten uitkomen, dat zij wat liefde betreft een ruim hart en geweten bezitten en behept zijn met een ware vrijbuiters-natuur op dit punt. Om mij weer eenigszins, zij het dan misschien op onridderlijke wijze te rehabiliteeren en toch nog een bescheiden aanval te wagen, maakte ik de opmerking, dat de bewoners van een groote stad het niet veel beter hebben dan poolreizigers, ten minste als ze geen geld hebben, en als ze geld hebben, dan verlangen ze chronisch naar een ideale vrouw, die met de vrouw, welke ze zooeven bemind hebben, wisselt, en dan staan ze in dezelfde positie tegenover dit ideaal als de jagers uit het Noorden tegenover de

vrouw, die wel in werkelijkheid bestaat, maar waarvan zij slechts de afspiegeling kunnen zien op het witte doek, en ook zij, ik bedoelde de stadsmenschen, vergenoegen zich dan met een afspieling. Hierdoor gaf ik haar het recht kwaad te zijn of in haar meening versterkt te worden, dat ik nooit de kans zou krijgen haar minnaar te zijn en zij verklaarde dus, terwijl ze even goed vol moederlijke teederheid op mij toe had kunnen komen om me te troosten, maar welke vrouw zou dat doen? dat ze geen afspiegeling wenschte te zijn en toen ik haar vroeg waarom ze dan ontroerde bij de gedachte, dat die mannen tot hun knieën door de sneeuw waadden om een revuefilm te zien, nam ze afscheid met de overtuiging, dat ik een lomp individu ben, wie weet, misschien ben ik dat ook wel.'

Toen hij van zijn werk was thuisgekomen, had zijn hospita Peter Brandt ten Have gewaarschuwd, dat iemand in zijn kamer op hem zat te wachten en hoewel hij zich al lang niet meer voorstelde, dat de betreffende wel eens een notaris zou kunnen zijn, die hem kwam mededeelen, dat een onbekende oom gestorven was die een onmetelijk vermogen had nagelaten, was hij toch nieuwsgierig; een onverwacht bezoek had nog steeds voor hem iets avontuurlijks, het riep enkele, zij het dan ook vage verwachtingen in hem wakker, die reeds weer verdwenen waren, als hij zijn bezoeker voor zich zag, bovendien had hij in de laatste maanden geen echt bezoek ontvangen en was bang verlegen en linksch te worden, wel niet zoodat anderen het merkten, maar dat hij het zelf merkte.

De bezoeker was zijn vroegere vriend en regimentskameraad Sterneberg; uit de kranten wist Peter, dat hij secretaris van den voorzitter der Nationale Partij was, die herstel van het koningschap beoogde. Het doel van zijn komst was niet duidelijk, daar Sterneberg zijn eenigszins vragenden blik negeerde en hem met het gebaar van iemand, die zich door het lange wachten bijna heer des huizes in plaats van bezoeker voelt, een stoel had gewezen, tegenover hem bij het raam. In de jaren van tegenspoed had Peter geleerd zich zelfs tegenover zijn vrienden gereserveerd te betoonen. Was zijn vriend twee of misschien een jaar geleden zonder eenige reden bij hem gekomen en had hij hetzelfde voorkomen gehad van den goedgekleeden man, die geen maatschappelijke moeilijkheden kende, dan had Peter zeker onmiddellijk een beroep gedaan op

zijn klaarblijkelijke belangstelling in hem, op hun vriendschap, ‘die nog niet gestorven was’, om hem te helpen. Maar de ervaring had hem geleerd, dat dit geen goede tactiek was om iets te bereiken en daarom had hij zich slechts een vragenden blik veroorloofd om direct daarop het bezoek voor te stellen als een vanzelfsprekende gebeurtenis of althans als een gebeurtenis, waarbij hij een afwachtende houding had aan te nemen. Hoe vaak was het immers niet gebeurd, dat hij zich van een sollicitatie of een gesprek met een ‘relatie’ veel had voorgesteld, terwijl hij zich tegelijkertijd voorhield, dat hij er niets van verwachtte, maar toch de stille hoop koesterde, dat hij een ander man, een beter, welvarender man zou zijn als het gesprek afgeloopen was en steeds had hij zich daarna moeten troosten met de overweging, dat zijn positie weliswaar niet verbeterd, maar ook niet slechter geworden was. En al bedacht hij na een paar dagen, dat het onherroepelijk verloren gaan van een kans gelijkstond met achteruitgang, er waren dan weer enkele dagen verloopen en hij had den tijd gehad zich te herstellen om zich te troosten met het feit, dat hij toch zichzelf gebleven was.

Na de begroeting waren beide mannen tegenover elkaar gaan zitten in de eenvoudig gemeubelde kamer, waar niets meer herinnerde aan vroegere perioden uit het leven van den bewoner. Voorwerpen van waarde had hij in moeilijke tijden verkocht en de waardelooze voorwerpen had hij in diezelfde tijden vernietigd, omdat het gezicht er van hem hinderde en misschien omdat bij elke verhuizing de nieuwe hospita met belangstelling de voorwerpen bekeek en bij zichzelf of tegenover haar buurvrouw haar conclusies trok. De eerbied, die ze dan ten toon spreidde voor den heer, die vroeger officier was geweest en van goede familie was, verzwakte echter bij gebrek aan nieuwe aanknoopingspunten, waarop zij haar roman verder kon bouwen, reeds na enkele maanden en een van hen had zelfs eens bij een financieel geschil niet zeer consequent maar niettemin hatelijk van ‘berooiden officier’ en ‘zwendelaar, die op de markt zoo'n pakje had gekocht om arme weduwvrouwen te bedriegen’ gesproken. In de kringen, waarin hij vroeger verkeerde werd hij alleen door de vrouwen nog au sérieux genomen om zijn aangename manieren, en hoewel men zegt, dat dit een voorwaarde is voor maatschappelijk succes, had hij daarvan in de praktijk niets bemerkt. Langzamerhand had hij zich dan ook eenigs-

zins teruggetrokken, maar kon zich niet verhelen, dat hij zich zoo nu en dan voelde als de eerste de beste kantoorbediende, die uit hoofde van zijn ongeschiktheid om met zijn superieuren om te gaan langzaam maar zeker in aanzien is gedaald. Hij was eigenwijs als hij bescheiden had moeten zijn en bescheiden als hij critiek had moeten uitoefenen en in zijn gedragingen zoo bestudeerd, dat er bepaald te veel moest ontbreken aan zijn intuïtie, wat de omgang met mannen betreft, om ooit voor een honderd procent zakenman te worden aangezien. En dat waren toch immers ten slotte al zijn vroegere vrienden geworden? Hij was te trotsch om in gezelschap de afspraak tusschen twee van zijn kennissen aan te willen hooren om den volgenden dag met elkaar in de stad te gaan lunchen, teneinde enkele zaken te bespreken, zonder dat men er aan dacht hem er ook maar voor den vorm in te betrekken, en zijn gezond verstand zei hem, dat hij niet het recht had hun er een verwijt van te maken. Het gevolg van dit alles was geweest, dat, terwijl hij formeel nog het recht had in alle gezelschappen te verkeeren, waar hij ook vroeger toegelaten werd, (immers hij was van goede familie geweest en het beroep, dat men uitoefende kwam er in dit democratisch geworden land niet meer op aan, tenminste wanneer men tot de vroegere aristocraten behoorde) hij inderdaad nog maar welkom geheeten werd op de teas van de vrouwen van zijn vroegere vrienden.

Teneinde Sterneberg tijd te laten de verklaring van de reden van zijn bezoek in den vereischten vorm te kleeden, had hij het gesprek geopend en hij kon niet helpen, dat dit bepaalde onderwerp, het eenige, waardoor hij nog een aanknoopingspunt kon vinden met zijn vrienden, in het algemeen den ander in zijn meening omtrent hem bevestigde. Evenwel Sterneberg scheen te zeer in gedachten verdiept om de gebruikelijke conclusies te trekken en knikte afwezig, alsof hij zijn toestemming gaf op deze wijze het gesprek voort te zetten. Hoewel hij tijd genoeg had zich te prepareeren, had zijn persoonlijke verschijning de gedachten van Sterneberg waarschijnlijk een andere richting gegeven. Peter voelde een zeker luchtledig in de eenzijdige conversatie, maar de kunst van samen te zwijgen had hij nooit verstaan en hij vervolgde dus:

‘Het is hier een eigenaardige straat; als ik het van te voren geweten had, was ik hier misschien niet gaan wonen. Oppervlakkig

beschouwd zou men het een ideale woonplaats moeten vinden voor iemand, die het beroep uitoefent, dat ik nu al eenige jaren, maar laten we zeggen, voor mezelf toch altijd nog tijdelijk, waarneem. De troostelooze, eentonige huizenblokken met de op de trottoirs spelende kinderen, die door de heggen van de voortuintjes loopen en het gras vertrappen, zoodat deze suggestie van welstand niet recht tot ontwikkeling wil komen, is in tegenspraak met den breeden middenweg, waar allerlei luxe-auto's 's morgens tegen negen uur en 's avonds om half zes de zakenlieden van hun villa's naar hun kantoren heen en terugbrengen. Zooals ik zeg voor een taxi-chauffeur een aardig gezicht, maar helaas, ik kan nog steeds niet aan mijn beroep gewennen.'

'Voor een romanticus ook heel belangwekkend,' antwoordde Sterneberg, 'de tegenstelling tusschen armoede en rijkdom.'

'Inderdaad,' stemde Peter toe. Hij begreep deze opmerking niet. Sterneberg was niet bijzonder intelligent, maar hij had de gave met een gewichtig gezicht gemeenplaatsen te zeggen, alsof het nieuwe ideeën waren en hieraan had hij, voorzoover Peter na kon gaan, grootendeels zijn succes te danken. Zij hadden elkaar vroeger heel goed gekend, Sterneberg was een van Peter's vrienden geweest, die in een zekere bewondering tot hem opzagen en dit had niet alleen zijn ijdelheid gestreeld, maar hem tevens van een zeker teeder gevoel ten opzichte van hem vervuld. Hij constateerde met genoegen, dat Sterneberg in zijn hart nog in de gedachtensfeer leefde van vele jaren geleden, een gedachtensfeer, die hij aan Peter te danken of te wijten had, maar waaraan deze reeds ontgroeid was op het oogenblik, dat hij er zijn vriend mee deed kennis maken.

Was het echter mogelijk, dat Sterneberg nog zulke kinderlijke gedachten koesterde; zakenmenschen zijn op dat gebied vaak onberekenbaar, vooral wanneer ze niet bijzonder intelligent zijn, of wilde hij alleen maar zien, of Peter nog steeds op het oude standpunt was blijven staan? Maar had hij dan niet een beter oogenblik en betere woorden kunnen kiezen? Het was een losse opmerking, anders niet. Hoe dikwijls was het hem nu al niet overkomen, deze laatste jaren, dat hij, met de bedoeling een goeden indruk te maken, bij sollicitaties of in een gesprek met pas verworven kennissen tegenover goed gekleede mannen met zorgvuldig geschoren gezichten en zekere bewegingen had gezeten, die bij elk van zijn opmer-

kingen een welwillend gezicht hadden gezet, daarbij te kennen gevende, dat zijn ideeën hun volkomen koud lieten.

Aanvankelijk had hij zich als het 'kind in de maatschappij' gevoeld, zooals hij dat bij zichzelf noemde en Nietzsche met zijn 'Kind im Manne' had hem ook geholpen, zelfs was hij er toe gekomen om met den jongsten zoon van zijn toenmaligen hospita te gaan spelen, maar toen deze brutaal werd en hem bij zijn voornaam noemde, had hij zich beleedigd gevoeld en den jongen verder genegeerd, hetgeen hij zeer kinderachtig van zichzelf vond. In heel sentimenteele oogenblikken herinnerde hij zich zelfs een illustratie uit een tijdschrift, waarop een man stond afgebeeld, die zijn beide handen ophield als om een gave te ontvangen en hij vergeleek zichzelf dan met dien man, behalve dat hij niet om geld bedelde, maar om liefde. Maar dit had ten slotte niets met een mislukte sollicitatie te maken, en eigenlijk ook niet veel met hemzelf, misschien was het een soort pose, een mechanisch willen verdiepen van zijn eigen gevoelens, of misschien niet eens zijn eigen gevoelens, maar gevoelens waarvan hij wist, dat ze bij enkele menschen bestonden, en die hij zich dan tijdelijk, waarom wist hij niet, eigen maakte.

'De kwestie is,' zei Sterneberg plotseling, terwijl zijn gezicht ophelderde, 'ik beschuldig je van excentriciteit.'

Dus toch een gewoon bezoek, dacht Peter, misschien, dat hij zich gisteren na een gesprek met zijn vrouw herinnerde, dat hij mij in den loop van de jaren verwaarloosd heeft en wil hij door dit bezoek zijn geweten weer voor een paar jaren geruststellen. Hij behoefde geen moeite te doen verder te zoeken naar den diepen zin, die in de woorden van zijn vriend verborgen lag, want deze vervolgde:

'Als oude vrienden behoeven we elkaar niets wijs te maken; je kunt me er niet van overtuigen, dat je dit beroep niet vrijwillig gekozen hebt. Ik zou bijna veronderstellen, dat je het gedaan hebt bij wijze van protest tegen ons allen, die zich in werkelijkheid of slechts schijnbaar verzoend hebben met den huidigen stand van zaken en zich liever aansloten bij het geldproletariaat dan bij het werkelijke dito. En je bent te veel op je zelf geconcentreerd om je gedachten in den vorm van een partijprogram te uiten. Is het niet zoo?'

Peter zweeg. Het was voor hem een geheel nieuw gezichtspunt. Hij kon het zich niet voorstellen, dat Sterneberg oprecht meende wat hij zei. Natuurlijk was het een aangenaam gevoel tegenover een jeugdvriend te zitten en na opmaking van de practische levensbalans te kunnen constateeren, dat degene, die je in vroeger jaren als je geestelijke meerdere erkend had, het in de veranderde omstandigheden niet zoover gebracht had, maar daarvoor had hij toch niet hier behoeven te komen of wilde hij een erkenning van deze feiten door hem, Peter? In ieder geval moest hij dan de fijngevoeligheid van zijn vriend waardeeren, dat deze de werkelijke redenen van zijn terugzetting in het maatschappelijk leven uit zuiver ideëele gronden, al waren die dan ook zeer gezocht en zelfs lichtelijk belachelijk, wilde verklaren.

'Ik wil je wel in vertrouwen meedeelen,' vervolgde Sterneberg, 'dat ik er net zoo over denk als jij, hoewel de Voorzitter van de Nationale Partij een bankier is zonder voorouders, maar dien gebruiken wij slechts als middel. De eigenlijke actieve leden van het bestuur vormen Dr. Bernstijn, de secretaris van de partij, en ik, de secretaris van den voorzitter.'

Peter kon niet langer de oprechtheid van zijn bezoeker betwijfelen, hoewel het hem bijna speet.

'Ik dacht, dat je hier kwam om me een betrekking aan te bieden,' zei hij gedachteloos.

'Een betrekking?' vroeg de ander verwonderd.

'Nu, ik ben blij, dat het geen betrekking is,' vervolgde Peter, daar hij den gedachtengang van den ander toch niet begreep, en dus naar zijn eigen zorgen terugkeerde. Hoewel hij een vaag vermoeden had, dat hij hierdoor den goeden indruk, dien Sterneberg nog altijd van hem scheen overgehouden te hebben, waarschijnlijk zou vernietigen, 'ik ben zelfs niet geschikt er een te krijgen, laat staan behoorlijk te vervullen. Ik ben er aan gewend geen succes te hebben bij sollicitaties en als ik succes heb, na verloop van eenigen tijd ontslagen te worden, zonder dat de menschen bepaald ontevreden over mij zijn. Het schijnt, dat ik dan plotseling den draad kwijt ben, het overkomt mij trouwens ook bij goede kennissen, ik verlies het contact en dan weet ik, dat na eenige dagen het ontslag volgt; het maakt me nerveus, maar ik kan er niets aan veranderen. Men vindt op het meest ongelegen oogenblik een reden, die in normale

gevallen geen reden zou zijn en ik sta weer op straat. Ik voel geen gewetenswroeging en ik ben er ook niet trotsch op. Ik vind het alleen jammer, erg jammer. Langzamerhand ben ik even bang voor een kans, die weer verloren zal gaan, als dat ik me er op verheug; bovendien moet je je er steeds weer op voorbereiden, dat als je slaagt het na verloop van tijd wel weer mis zal loopen. Ik ben maatschappelijk gesproken eenvoudig iets te zwak, dat is alles.'

'Maar misschien doet je lust tot avonturen je steeds weer veranderen. Je lokt als het ware je ontslag door je houding uit. Ik heb trouwens nooit begrepen, waarom je niet naar het buitenland bent gegaan.'

Peter bemerkte duidelijk aan zijn toon, dat zijn vriend liever een martelaar voor de verdwenen aristocratie in hem had willen zien, maar eventueel deze reden wilde accepteeren als verontschuldiging, dat hij roeping gevoelde voor de betrekking van chauffeur. Hij begreep van zichzelf niet hoe het kwam, dat hij neiging gevoelde zijn vriend omtrent zijn dwaling in te lichten.

'O, zeker,' zei hij, 'ik heb met het plan rondgeloopen om met opgespaard geld naar Monte Carlo te gaan, het geld is er trouwens nooit geweest, of om te teekenen voor het Vreemdelingenlegioen, maar ik had steeds een of andere reden om het weer uit te stellen, dus ik wilde blijkbaar niet.

Trouwens, ik behoor tot de menschen, die liever stroohalm voor stroohalm verliezen, dan dat ze in den vreemde de kans moeten loopen van honger te sterven of borden te wasschen. Het is bijna of ik een onbestemden angst heb voor een vreemd land. Je zult het misschien niet erg in me apprecieeren; ik geloof, dat het gevoel ook niet in den tegenwoordigen tijd past, maar ik kom meer en meer tot de overtuiging, dat ik destijds officier geworden ben uit liefde voor mijn vaderland, als land, met alle menschen, die er leven, niet ter verdediging van onze speciale klasse, overigens is het misschien niet eens het geheele land, maar slechts de stad waar ik woon.

Gisteren sprak me een man aan, een marskramer geloof ik, die blijkbaar nog nooit in deze stad geweest was. Hij bevond zich in de Heerenstraat en vroeg mij of het wel de Heerenstraat was. Ik knikte toestemmend en daarna bekeek hij met een onderzoekenden blik de huizen, ze schenen zijn goedkeuring weg te dragen,

waarschijnlijk had een collega hem verteld, dat er menschen woonden, die koopkrachtig waren. Daarna vroeg hij waar de straat op uitkwam en ik vertelde hem, dat hij, als hij de straat afliep, op het Breede Plein zou komen. Hij had er misschien wel eens over gehoord of gelezen, ten minste het scheen een bekende klank voor hem te zijn. Ik had haast en stond hem vrij onvriendelijk te woord. Die man had nog nooit het Breede Plein gezien en er zich toch een voorstelling van gemaakt. Wat zal het hem tegengevallen zijn, dat het niets is dan een verbreeding van de Heerenstraat. Zoo stel je je het onbekende steeds grootscher voor dan het is. Maar wij, die hier opgegroeid zijn en hier leven, wij kennen elken steen en daardoor wordt alles weer grooter; omdat wij weten, dat men twee vluchtheuvels en vier tramrails moet passeeren om het Breede Plein over te steken, omdat wij weten, dat er een schouwburg staat, waar wij wel eens geweest zijn en een restaurant, waar onze kennissen komen, en een groote modezaak, waar we met een of meerdere vrouwen voor hebben gestaan en gedeeld hebben in haar bewondering, omdat we er eens ruzie gehad hebben met een vriend, en er gezeten hebben op een café-terras na een examen, daarom is dat Plein voor ons groot. Neen, liever van honger sterven in je woonplaats tusschen neutrale bekenden, dan in den vreemde tusschen vijandige onbekenden. Je ziet, het is alles nogal voorzichtig en burgerlijk, wat ik te zeggen heb. En, wie weet, zeg ik dat alles nog om op poovere wijze mijn houding nog eenigszins te verdedigen en kweek ik daardoor gevoelens, die er niet eens zijn. Die vaderlandsliefde vooral is bij mij nogal twijfelachtig. Merkwaardig trouwens,' vervolgde hij, daar hij bemerkte, dat Sterneberg inderdaad teleurgesteld was, ten slotte niet waar, hij was de gastheer, 'dat jij in die jaren in het geheel niet veranderd bent. Toen ik je het laatst sprak, na je ontslag als particulier secretaris bij dien anderen bankier, dacht ik: nu is hij verloren. Dat komt natuurlijk, omdat het woord ontslag voor mij zoo'n benauwenden klank heeft. Ik stelde me iets vaags voor van honger, ingevallen wangen, holle oogen. En plotseling zie ik je weer (trouwens ik had je naam in de krant gelezen) evenals vroeger, dezelfde stem, dezelfde gebaren, ja zelfs dezelfde gedachten. Het doet eenigszins onwerkelijk aan. Bijna betrap ik me op den wensch, dat ik het anders had willen zien, meer in overeenstemming met mijn phantasie.'

Peter voelde zich nu geheel op zijn gemak en keek Sterneberg vriendelijk lachend aan. Deze stond op.

'Het is jammer,' zei hij, 'dat je zoo veranderd bent.' Zijn toon klonk verstoord. 'Ik heb zoo lang gewacht je mijn voorstel te doen, omdat het niet veel is, wat ik je heb aan te bieden, maar ik dacht, dat je er geschikt voor zou zijn; nu geloof ik, dat ik maar beter doe, er heelemaal niet over te spreken.'

Peter werd nieuwsgierig. Hij klopte zijn vriend op den schouder en zei: 'Wees niet beleedigd, Axel, je moet mijn woorden niet zoo ernstig opvatten, ik heb je vroeger wel eens gewaarschuwd, dat mijn woorden, waar ik in zekeren zin toch achter sta, niet altijd in overeenstemmnig zijn met mijn daden. Bovendien, ik heb in langen tijd niet met een man, ik bedoel met iemand, die met mij op dezelfde hoogte staat, gesproken, je wordt dan een beetje lang van stof en misschien wat te breedsprakerig. Bovendien is het niet eerlijk hier te zitten en niets te zeggen en mij in de meening te laten, dat je bezoek geen bijzondere bedoeling heeft en daarna, nadat ik iets gezegd heb, dat je niet bevalt, weg te gaan als een examinator, die de kennis van den examinandus niet voldoende heeft geacht. Kom, ga zitten en zeg me wat je te vertellen hebt, het is natuurlijk in verband met de Nationale Partij en mijn werkelijken of vermeenden zin voor avonturen of zelfs mijn liefde voor mijn aristocratische medebroeders. Over de kwestie, dat ik verwachtte, dat je meer in overeenstemming met mijn phantasie had moeten zijn, zou ik me niet druk maken, Ten eerste is dat een zuiver, laten we zeggen theoretische overweging en ten tweede al was het een eenigszins affectieve uitlating van mij, dan kan je dat alleen voldoening schenken, maar je zult toch wel zoo verstandig zijn aan te nemen, dat het maar par manière de dire gezegd was?'

Sterneberg gaf aan zijn wensch gehoor, ging zitten en het leek bijna alsof hij zijn eigen optreden eenigszins kinderachtig vond. Peter had zijn doel bereikt en vervolgde:

'Kijk eens, wat dat avontuur betreft. Ik blijf in zooverre bij mijn uitspraak, dat ik niet de kracht en den lust heb het avontuur te zoeken, maar dat zoekt men gemeenlijk ook niet; werkelijk, we leven niet meer in de middeleeuwen, en trekken er niet meer op uit om heldendaden te verrichten, de Indianen zijn vrijwel uitgestorven en men moet rijk zijn om in Afrika te kunnen gaan jagen, maar als er een avontuur komt, ik bedoel, wat men dan zooiets

noemt, nietwaar, dan veronderstel jij toch niet, dat ik op slinksche wijze zou trachten het te ontwijken?'

'Neen,' gaf Sterneberg toe.

'Wel, kijk eens aan, en bovendien, je hebt misschien gelijk, dat ik een avonturier ben; als ik in mijn auto zit en van het eene eind van de stad naar het andere rijd, beleef je honderden avonturen. Geloof me, alle chauffeurs zijn vrijbuiters, ik geef toe, dat het beroep van vliegenier misschien edeler is, maar in ieder geval, ik ben geen kellner. Behalve voor honger ben ik ook bang voor vernederend werk. Het idee, dat ik eens op een dag de bestelling van een neger in ontvangst zou moeten nemen, is me onverdragelijk. Het beroep van taxi-chauffeur is ten minste een bij uitstek mannelijk beroep, je werkgever is niet je chef, zooals de procuratiehouder de chef is van den kantoorbediende of de gérant van den kellner.'

'En als je nu eens een neger moet rijden? Eventueel met een blanke vrouw?' Peter gevoelde, dat hij zich weer op gevaarlijk terrein bewoog; Sterneberg was meer op zijn qui vive, nu hij hem zelf had wakker geschud. Trouwens, dat beeld van kantoorbediende en procuratiehouder was misschien slecht gekozen.

'Wij kennen geen personen, wij beschouwen alles als vracht,' antwoordde hij even aarzelend, 'als je ze maar correct behandelt, krijgen ze ook geen persoonlijkheid. Het is misschien niet heelemaal logisch, maar het beroep van kellner is verachtelijk, dat staat vast.'

Er was even een pijnlijke stilte. 'Luister,' vervolgde Peter, 'is er een of ander gevaarlijk werkje te verrichten, dan weet je, dat je op me kunt rekenen, vooral wanneer het jezelf aangaat. Besluit er nu maar toe het te vertellen. Het is belachelijk, dat je hier een paar uur verspild zou hebben om ten slotte geheel onverrichterzake weg te gaan.'

'Welnu, Peter,' zei Sterneberg, 'ik ben er nog steeds van overtuigd, dat je werkelijk niet meer de geschikte persoon bent, maar waarschijnlijk kan ik eenigszins vertrouwen op je discretie, vergeet niet, dat je bij een eventueele weigering mij in een onaangename positie brengt, want ik rekende vast op je en heb met anderen al over je gesproken. Ik zal maar niet zeggen welk gevaar wij beiden zouden loopen, als je na je weigering nog met een ander er over zou spreken. Dus je vraagt me door te gaan?'

'Maar natuurlijk, mijn beste Axel,' zei Peter voldaan, 'ga je gang.'

‘Vroeger hebben wij getracht ten koste van groote offers onze medestanders te verzamelen, die, na door middel van ons een verbetering van positie bereikt te hebben, nu alleen nog maar op de meest platonische wijze met ons streven sympathiseeren,’ vervolgde Sterneberg, ‘wij, Bernstijn en ik, hebben nu besloten een kerntroep van actieve menschen te vormen, die echter officieel niets met onze partij te maken hebben.’

‘Jullie wilt dus een soort geheim schrikbewind invoeren, als ik het wel heb,’ vroeg Peter.

‘Zoo kun je het noemen.’

‘En welke bijzondere functie zou ik te bekleeden hebben?’

‘Je zou in het begin nog in je oude beroep moeten blijven, maar later.....’

‘Dat is precies als met die stofzuigers,’ viel Peter hem teleurgesteld in de rede en hij dacht met een zekeren weemoed en berusting aan al die positieverbeteringen, die hem waren voorbijgegaan. Zoodra de menschen ‘verstandig’ werden en meer wilden ontvangen dan ze gaven, kwam hij aan de beurt. ‘Ik herinner mij dien agent van stofzuigmachines. Toen ik bij hem kwam, zei hij: “De eerste tijden zal het niet zoo gemakkelijk gaan, maar na een paar weken zult u er een vermogen mee verdienen.” Ik heb er veertien dagen voor gewerkt en ben tot de conclusie gekomen, dat een stofzuiger een gewild artikel is, want iedereen was al voorzien.’

‘Je behoeft nu geen beslissing te nemen. In geval je accoord gaat, meldt je je morgenavond om negen uur aan ons vereenigingsgebouw,’ zei Sterneberg kortaf, terwijl hij opstond.

‘Ik zal in ieder geval komen,’ beloofde Peter, terwijl hij de deur opende voor zijn bezoeker en spijt gevoelde over zijn vroegere kinderachtige nieuwsgierigheid. Niet dat hij bang was, maar de geheele zaak leek hem vooralsnog een beetje dilettantisch opgezet. Een revolver in handen van dilettanten treft echter even zeker en gaat misschien zelfs vlugger af, dan die in handen van vaklieden. Hij had zich nu bijna zedelijk verplicht aan te nemen. Bovendien, wellicht was er eenig geldelijk voordeel aan verbonden, waarschijnlijk, ofschoon Sterneberg kende hem toch niet als moordenaar, die men per uur kon huren. Maar waarom zou hij zich niet aansluiten, er zou wel meer gekaart worden dan geschoten. En ten slotte, hij bleef nieuwsgierig.

(Wordt vervolgd.)

Een onbekende brief van Multatuli door Mr. Dr. J.A. van Praag.

Kort na zijn opzienbarende rede op het Congres van Crombrugghe's Genootschap te Gent in het jaar 1867, waar Prof. Vreede doldriftig tegen hem te velde getrokken was, schreef Multatuli vanuit Keulen onderstaanden brief aan L.A. te Winkel, met wien hij te Gent had kennis gemaakt. De brief is 4 dagen eerder gedateerd dan die aan Julius de Geyter, die ook over het congres en het incident met Prof. Vreede handelt, en welke in de verzameling brieven, verzorgd door Mevrouw Douwes Dekker geb. Hamminck Schepel (Amsterdam 1890-'96), in het VIIIste deel opgenomen is. Wij vinden in onderstaanden brief in zijn geheel het schrijven aan Prof. Vreede, dat in den brief aan De Geyter slechts fragmentarisch medegedeeld is en wat uitvoeriger in dien van 26 September aan Busken Huet. Toen was Multatuli echter verhuisd, was de copie kwijtgeraakt en citeerde hij uit het hoofd. Over het congres en Multatuli's daar gehouden toespraak behoef ik niet nader in te gaan, daar bijzonderheden te vinden zijn in ‘Multatuliana’ van Dr. A.S. Kok, Baarn, 1903 (pag. 52-59).

Onderstaande brief geeft ons Multatuli op zijn best, den speelsch-geestigen, den naief-kinderlijken, den ridderlijken (zijn houding tegenover Vreede), den raken, den kernachtigen. Aardig is het ook te zien, op welk een heusche, eerbiedige en hartenveroverende wijze de wereldbestormer, de nieuwlichter op spellinggebied (hoewel hij op dit punt ook hier zijne meening gansch niet onder stoelen of banken schuift) voor te Winkel treedt, den man van de spelling, waarop hij toch zoo veel heeft aan te merken. Dat spelling voor hem een zaak van stemming is en geen principekwestie, brengt ons den lateren Van Eeden in herinnering.

Hoe goedmoedig steekt hij den draak met zichzelf: Multatuli-Keulen: Boerhaave-Europa, maar aan den anderen kant, welk een heerlijke trots in zijn zelfbetiteling: genie d.i. professer zonder traktement. Hij kon dit zonder beleediging tot Te Winkel zeggen, die immers geen titel had.

L.A. te Winkel is ruim een half jaar na ontvangst van Multatuli's schrijven, 24 April 1868 te Leiden overleden. Zou hij Multatuli op zijn ‘prachtigen brief’ geantwoord hebben? Na zijn dood kwam onderstaande brief in het bezit van Te Winkel's vriend en executeur-testamentair zijner nalatenschap, den heer J.A. van Dijk, directeur der Kweekschool te Leiden. Na den dood van laatstgenoemde is de brief in het bezit gekomen van zijn dochter, de huidige eigenares, Mevrouw Wed. C.W. van der Togt-van Dijk,[1)] die het lang vergeten epistel onlangs uit een in jaren niet geopend laadje van het oude schrijfbureau, dat ook nog aan Te Winkel toebehoord heeft, en waaraan de grondslagen van het Woordenboek der Nederlandsche taal gelegd zijn, te voorschijn bracht. Ik meende goed te doen den Multatuli-vereerders in de blijdschap te doen deelen, die ik bij lezing van de vergeelde blaadjes van den schrijver van Max Havelaar voelde.

Keulen 26 Augustus 1867.

Zeer geachte Heer te Winkel,

Ik heb van het Congres geen aangenamer herinnering medegebragt, dan de kennismaking met U. Gy hadt beloofd my te schrijven, doch uit vrees dat Ge 't vergeten mogt, schrijf ik *U*.

Vooreerst S.V.P. mijn groet aan Prof^{r} de Vries, myn vyand. Ja! want het is zeer boos, champagne te schenken aan een vergadering die ik op dun bier onthalen(?) moet. En dat heeft Uw Collega gedaan. Hij sprak ‘gelyk de bliksem’, en ik arme drommel - reeds door allerlei andere incidenten òp - zag myn taak heel wezenlyk verzwaard door zyn vurige toespraak.

En, daarna, het misverstand van Prof^{r} Vreede! Ik ben geprezen omdat ik zweeg. Welnu, als zeker meisje in den Haag, die goede Ideen heeft, en ook goed schrijven zou, indien zij slechts niet zoo bang was van 't gewone, en daardoor verviel

in hansworstige excentriciteit, zeg ik: ‘indien iemand my pryst om eenige zaak - ik kan zeggen: ik heb betere dingen gedaan.’

Ja, ik heb betere dingen gedaan dan te zwygen op Profr Vreede's onbedachten aanval. 1o Ik was schor, heesch, vermoeid. 2o *Tegen* hem spreken was, door zyn flater, al te makkelyk, en vóór hem (zoo als ik een oogenblik van plan was - ik had een speech gereed. Iets als: ‘wie zich nooit vergiste, mag dezen heer ophangen - &c.) nu, vóór hem spreken, had me gevaar doen loopen van schyn op jagt naar den *beau rôle.*

Dus, summa summarum, 't was geen verdienste dat ik myn mond hield.

Maar - wraak is godenspys, een taart van chocolaad dus theobroma! Ziehier, hoe ik nu met Prof. Vreede myn chocolaad drink.

Ik schryf hem heden:

Hooggeleerde Heer,

“Niet muisstil tegenover de windmakery van den vreemdeling!” Met dien tekst van uwe verhandeling op het Congres hebt Ge myn hart gestolen, en het misverstand van den vorigen avend treedt daarby op den achtergrond.

Doch - een misverstand wàs het! Gy kent my niet. Niet buitenslands tast ik de ellendelingen aan, die Nederland bederven. Dat doe ik *in* het land, *in* de *hoofdstad,* liefst in 't paleis des *Konings,* zoo als Gy, des verkiezende, lezen kunt op pag. 395 vgg. van den II Bundel myner “Ideën.”

Geef U, verzoek ik, de moeite het vlugschrift te lezen, dat ik U hierby aanbied, (“Een en ander tegen Bosscha”) en doe - wat Vaderlandsliefde aangaat - eene keuze tusschen my en mooipraters.

Ik heb de eer te zijn, &c’

Oef!

Oef, is - gy taalgeleerde weet dit - eene onomatopee voor 't uitblazen, na eene moeielijke verlossing in warm weer.

En myn chocolaad was heet. -

Hoor eens, nòg zeg ik, dat vergissen menschelyk is. Ik weet dit by supraäbondante ondervinding - maar.... maar.... maar.... *ik* zou, na zoo'n vergissing, behoefte gevoeld hebben aan schuldbekentenis. En, dit verzeker[2)] ik Prof[r] Vreede, zoodra *ik hem* zal miskend hebben, hoop ik tot hem te gaan, en te zeggen: ik heb gedwaald.

Indien ik van myn geschryf iets bezat, zou ik het u zenden. Maar dat exemplaar van 'Een en ander' is het laatste. Ik bezit geen Havelaar, geen Minnebrieven, geen Vrye arbeid, geen Ideen, geen Herdrukken. Niets dan eenige losse bladen uit de Ideen. Doch daarby is het nieuw bewys van de stelling van Pythagoras. Ik ben zoo vry het u te zenden. Ik ben zoo grootsch op de eenvoudigheid van dat ding, omdat ééne eenvoudig uitgedrukte waarheid my meer geldt, dan alle valsche geestverheffing. De waarheid *is* poëzie. Wat daarbuiten gaat, is uit den booze. Ik zend u dat losse blad te liever, omdat juist daarop dit onderwerp wordt behandeld - neen, aangeroerd.

Als 't u de moeite waard is in myn geschrijf rondtesnuffelen, zult ge, hoop ik, overal dien draad door 't weefsel zien loopen. En tot dat rondsnuffelen beveel ik my aan.

Ik ben student in menschkunde, en wilde zoo gaarne eens weten, wat *gy* van myn studien zegt. Ik weet dat *gy* u niet zoudt schuldig maken aan oordeelen - laat staan: veroordeelen - voor ge gehoord hadt. Nu, dat komt dan ook zoo dikwyls niet voor, althans zoo plomp niet als voor vier dagen in Crombrugghe. Maar toch, Prof[r] Vreede's.... hoe moet ik zeggen? - onbesuisdheid, staat niet geheel alleen in de geschiedenis der meeningen. Anderen *zeggen* 't maar niet zoo ronduit, dat ze spreken over dingen die ze niet kennen, en missen dus nog de verligtende omstandigheid der opregtheid.

Ja, ik wilde gaarne dat Gy iets van my laast. Dat Gy van myn schryvery koopt, mag ik niet vergen, 't is alles zeer duur. Maar dat is *myn* schuld niet.

Daar ik U zoo goed en vriendelyk vond, sneed het my door de ziel dat ik gefulmineerd heb op Uw woordenboek. Zietge, in oogenblikken van opwekking ben ik verwaand, en meen

2) Eerst had hij 'beloof' geschreven.

alles beter te weten, en dan word ik driftig tegen ieder die my (genie, d.i.: een professer zonder tractement) wil vertellen hoe ik spellen moet.

Maar ook in minder verwaande stemming, in ‘heele fatsoenlyke’ buien denk ik over spelling en taal geheel anders dan - byna iedereen. Ik heb zoo even (om U genoegen te doen) mens*ch*kunde geschreven. Wat doen wij met die *staart.* Dat men*sj* is een Germanisme, een Arabisme, (ﺵ) een Sanskritisme (manoः sjia) waarmede wij Hollanders niet te maken hebben. En als ik nu en dan avond schryf (twee fouten, naar myn meening, in één woord) dan doe ik 't ook om iemand pleizier te doen. Ik *hoor, voel* en *beredeneer*: av*en**t.* De Friezen en Engelschen sluiten met een d, met een g, misschien zelfs met een γ (de Duitschers niet. Zy liegen, als ze Gusta*v* schrijven, en zeggen: Gusta*f*) Goed. De Friezen zeggen: het broo*d*- is gaar. De Engelschen a ba*d* man. Maar ik kan 't niet zeggen zonder kramp in de keel te krygen, en zeg - gelyk alle Hollanders naar ik meen: - ‘het broo-t-is.’

Indien Gy een oog slaat op myn schryvery, meen dan om der liefde wil niet, dat ik ooit eenig woord zóó of zóó spel, omdat ik juist die spelling goedkeur. Geenszins. Dat hangt af van stemming, humeur, ja van 't weêr soms. En meer malen helpt me verschil van spelling in 't uitdrukken van een meening, of in het toelichten daarvan. ‘Ik las gisteren in eene *Courant*, dat het met de Hollandsche *kranten*schryvery ellendig gesteld is.’ &c. &c. Ook verwaarloos ik soms een regel van taal of stijl uit.... verdriet of verstoordheid.[3)] 'T is of ik den lezer toeroep: ‘Ik trek voor U myn zwarten rok niet aan. Gy hebt er U niet naar gedragen.’ Of wel: ‘ik ben te bedroefd om my aantekleeden.’ En nòg iets: *variis modis bene fit.* Zou dit niet een beetje van toepassing moeten gemaakt worden op taal? Waarom dat al te nauwe keurslyf? Reeds nu schiet de uiting zoo oneindig te kort by den indruk. Waarom die uiting zoo te belemmeren?

Maar, in den grond is nu deze heele pedantery eigenlyk niets dan een der vele manieren waarop zich schuldbesef open-

3) Eerst stond er ‘boosheid’.

baart. 't Wil eigenlyk zeggen: ‘'t is wel waar dat ik op Uw woordenboek heb geschimpt, 't is wel waar dat ik daarvan nu, nadat ik U en den Heer de Vries heb leeren kennen berouw voel,[4] maar waarom hebt ge my ook zoo gehinderd met uw taalwetten?’

Ik wou dat gy boos waart, en my beboet*tet* (hu!) met het leveren van een strafpreek tegen Tacitus die de Germanen verweet dat ze geen woord hebben voor *herfst.* Ik geloof M'nheer Tacitus op dat stuk aan te kunnen. (schoon ik anders veel van hem houd)

En nu *moet* ge my wel schryven. Gy zyt een te vriendelyk man om 't antwoord schuldig te blyven op zoo'n prachtigen brief. Myn adres is: Keulen. Natuurlyk: ‘Boerhaave in Europa’.

Ik groet U en den heer de Vries zeer hartelyk, en ben met ware hoogachting
UwED. Dienstwillige
Dienaar
Douwes Dekker.

Ik heb onder den brief van Prof^{r}. Vreede nog de volgende woorden geschreven:

‘Daar ik U om Uwe Cordaatheid en om Uw niet-meegaan met het stroompje van den dag, hoogacht, *wenschte* ik by U bekend te zijn. Indien ik al myn geschryf bezat, zoude ik zoo vry zyn het U aantebieden: Dat Ge alles koopen zoudt, mag ik niet verwachten, het is duur, *te* duur.

Maar is het te veel gevergd te verzoeken dat Gy U de “Bloemlezing” aanschaft? Dat is slechts een klein boekje, en geeft, meen ik, een monsterkaartje van de zaken die ik behandeld heb. Hadt ge die Bloemlezing in handen gehad, Gy zoudt U in Crombrugghe niet zoo vergist hebben.’

Eindnoten:

1) Inmiddels heeft genoemde dame den brief aan het Multatuli-museum ten geschenke gegeven.

4) Eerst stond er “heb”.

Verzen door Hélène Swarth.

I. Uit zwarte poel.

Uit zwarte poel, waar rond cypressen rouwen,
Het dreigend monster heft de zeven koppen
En grijnst met muilen, die van zwadder droppen
En grijpt mijn boot met gruwbaar-felle klauwen.

De raven krijschen in de donkre toppen.
De nevels beven, bleek in schemergrauwen -
Mij faalt een zwaard, die koppen af te houwen.
Mijn roeiriem breekt, mijn hart bezwijmt van kloppen.

In 't kantlend bootje sta 'k en hef ten hemel
De moegestreden machtelooze handen.
- ‘Versla nu 't monster! laat mij veilig landen,
O God van liefde! laat, door wolkgewemel,
Met zilvren speer een stralende Engel dalen,
Het monster dooden, mij ten Hemel halen!’

II. Gevreesde nacht.

Nu staren de oogen der gevreesde Nacht
Mij aan door spleten van 't fluweelen mom.
Zij slaat mij zwaar haar zwarten mantel om,
Tot aan mijn lippen, waar zij dooft mijn klacht
En stremt mijn adem - 'k Stamel droef: - ‘Waarom
Voor mij zoo wreed, voor duizende andren zacht?’
In de oogen star haar hoon demonisch lacht.
Haar lippen, onder 't masker, blijven stom.

Doch worstlend, hijgend, wikkel ik mij los -
Zij windt mij vaster in haar donkren dos
En bindt mijn handen met een fulpen koord.

Dan, straffend streng mijn machteloos verweer,
Gelijk een booze heks, die zwijgend moordt,
Mij worgend, werpt zij me op mijn leger neer.

III. Draaikolk.

En droomend stond ik in den tooverkring
Rondom de kolk, die, zacht als groen fluweel,
Mijn bloemen, hemelblauw en zonnegeel,
In d'open trechtermuil spiralend ving.

En angst omklauwde en neep mijn dorre keel
En door mijn leden joeg een duizeling.
En van den vinger rukte ik áf mijn ring,
Van 't hoofd mijn sluier, wierp ze, in wild gespeel,
In 't ruischend water -
‘Geef uw mantel mij!
Ik huiver, naakt! ‘een zoete lokstem zong.
En 'k zag een arm, zwaanblank en bloesemjong,
Die greep mijn mantel en verzonk. En blij
Een lach weerklonk -
‘Werp áf uw somber kleed
En daal in d'afgrond, waar ge uw smart vergeet!’

Mystische lyriek der Indische middeneeuwen door Elisabeth Reitsma en Jan H. Eekhout.[1)]

I. Namdev

(geb. in Pandharpur in 1720, vereerde Vishnu-Vithoba en schreef een werk over Vishnu (Haripath). Hij zwierf door Indië, predikte deemoed en verdraagzaamheid, bezat mediamieke gaven en stierf waarschijnlijk in 1328 te Pandharpur.)

Voor tijd, voor wereld,
voor aller tijden aanvang, voor aller wereld aanvang
was God,
de tijdloos-Zijnde tot in onbekenden tijd en onbekende werelden.

Hij is in alles, in het zijnde, in het wordende.
Vandaag reeds zingt hy in de tonen
die morgen zwellen zullen uit mijn speeltuig.

'Lijk sandel geurt,
gelijk een woud van poovre boomen
wordt tot een woud van sandel,
werd uit dood ijzer ik
door mijn verlangen
brandrood goud.

Nama is in Hem geborgen.

1) Uit een met een inleiding van Raden Mas Noto Soeroto eerlang te verschijnen bundel ‘Witte Muziek’.

II. Namdev

Ter weddenschap daag ik U, o God,
dat niets daar is buiten U!

Dit is mijn spel met U:
zoo de knecht, zoo de heer,
zoo de heer, zoo de knecht.

Toch zijt gij de Heer,
zoo Gij Uzelf ten tempel.
Zoo Gij geroemd zijn wilt.
roemt Gij U-zelven.

Gij zingt U-zelf
en het snaarspel daar toe zijt Gij zelf.
Gij danst U-zelf
en de paukslag daartoe zijt Gij zelf.

Namdev spreekt: Gij zijt de Heer!
Uw dienaar is een schamele knecht,
is niets -
en Gij zijt Alles.

III. Kabir

(geboren 1440 in Benares, stichtte de sekte der Kabirpanthins (thans ongeveer een millioen aanhangers tellende), leerde Gods nabijheid, verlossing door Bhakti, noemde de wereld een spel Gods, heette Allah in het westen met Rama in het oosten identiek, verwierp het kastestelsel, askese, vasten, aalmoezen en alle ritueel. Stierf 1518 te Maghar.)

Tusschen den dag en den nacht
slingert en slingert de Geest
en alle wezen en alle ding
slingert en slingert mede.

En hemel en aarde, de lucht en het water
en maan, ster en zonne in hare banen
zij slingeren en slingeren en slingeren
en God, de hoogste God -

Het slingert en slingert en slingert.

Kabir heeft het gezien,
hoe het slingert en slingert en slingert
en Kabir neeg zich: een knecht.

IV. Kabir

Ik ben niet vroom,
toch ben ik ook niet goddeloos.
Ik leef niet naar het neergeschreven recht,
toch weersta 'k daarom de wetten niet.
Ik tel mij niet tot de profeten,
toch ben 'k geen minnaar van het marktgeschrei.
Ik ben niet vrij,
toch kwellen mij geen keetnen.
'k Ben niet nabij,
maar ook niet ver verwijderd van mijn wit.
De honger naar den hemel is mij vreemd,
daarom schrikt mij de helsche hel niet af.

Ik ben de daad -
en het niet-handelen ben ik.

Mijn wijsheid is zoozeer eenvoudig:
Tot wie haar wel begrijpt, spreekt zij:
Kabir predikt nergens opbouw,
doch ook afbraak leert hij niet.

V. Kabir

Verhaal mij, o mijn zwaan,[1] uw oude sproke.
Vanwaar uw vlucht? En werwaarts wendt ge uw weg?
Waar vouwt ter rust gij uwe vleuglen?
Wien zult uw avondlied gij zingen?

O als gij heden vroeg ontwaakt, mijn zwaan,
stort u omhoog en volg mijn pad.
Volg mij in 't gindsche land, waar zorg en twijfel
niet aadmen kunnen, en de dood,
de zwarte engel, geen verschrikking baart....

Nog bloesemt lente in de boomen,
en warme geuren draagt de luwe wind:
Ik ben in hem, hij is in mij.

De bij mijns harten duikt in bloemen onder
en wenscht niets meer....

1) De zwaan is in de Indische mystiek het symbool van de ziel.

VI. Sarmad

(gest. 1661/62, eigenlijk Sa-'id, Israëliet uit Kashan in Perzië, werd opgeleid voor rabijn, bekeerde zich tot den Islam. Afgedwaald van de Mohammedaansche leer, pantheïst, en naaktlevende ketter, werd hij ter dood veroordeeld en terechtgesteld.)

Die in de Kaaba ter wereld kwam als zwarte steen,
in Hindoetempelen zich openbaart als beeld van hout

werpt heden mij ten stapel, reedloos, rechtsloos.
Ha! Ik ben U thans ten gratis schouwspel:
Gaat zièn: een schuldeloos gefolterde in zijn smart -
Weest dartel in Uw ziel: weêr wordt Messias gekruisigd!

Zaagt ge ooit een levend schepsel, dat geen ziel de zijne noemt?
Wilt zien gij zulk een schepsel? Zie dan mìj!
Laat U de vreugde Jozefs,
toen hij Jakobs en Suleikas sterven zag, toch niet ontgaan!

O, gij gapers met wijdopen muilen,
schouwt mijn wreed verwrongen trekken,
schouwt den Schach en schouwt zijn derwisch,
schouwt Uw Sarmad, waanzinrazend,
wijl zijn hart hem thans verbrandt.

Nachtelijke wandeling door J.F. van Deene.

De maan straalt met een stille glans
Op gevellijst en torentrans.
Wij gaan tezamen over straat.
Ik zie uw jong en lief gelaat
Tegen de huizen die zoo krom,
Gebogen staan van ouderdom.
Hoe past uw lichtende kleedij
Bij 't bruin der huizen die in rij,
Als monniken in hunne pij
Met hoofden vol van rimpeling
Staan in een diepe mijmering.
Wij kijken naar de hemelkap,
Hooren de klank van onze stap,
Op de klinkers hol en hard.

Zoo gaan wij door de stille nacht
Wij tweeën, jong, langs huizen oud,
Wij voelen onze jonge kracht,
En hoe de ëen van de ander houdt.

De aankondiging (fragment uit een mythologisch epos) door J.F. van Deene.

Ik werd geboren en in de eigen stond
dat ik mij losbrak uit mijn moeders schoot
brak uit den hemel hoog een bliksemslag
en daalde neder als een vlammend zwaard
en sloeg een diepe groeve in den grond.
De wereld sidderde en de lucht was rood
en zij die waren waar ik nederlag
beefden en vielen weenende ter aard!

Toen klonk een stem geweldig in het rond
en ieder woord was als een diepe stoot
daverend luide door den donkren dag.
En niemand durfde opzien hemelwaart.

De stem sprak: Wien gij hebt gebaard
zal deze wereld zijn gewijde grond.
Waarop hij schrijden zal machtig en groot.
Wrochten zal hij wat geen een vermag.

Al het menschelijke is in hem vergaard.
Hij zal lijden duizendmaal den dood
en leven duizend levens in één stond.
Eenzaam zal hij gaan zonder geklag.
Lijden zal hij met een glimlach om den mond.

Toen zweeg de stem en met een wilde vaart
schoof toen iets donkers door de lucht voorbij.
En uit elkander schoof de wolkendrom.
Een zonnestraal brak neer op mij.

En vol ontroering lagen zij rondom
die bij mijn moeder waren in haar nood.
Zij hief mij, kuste mij mijn lipjes rood
en drukte mij toen teeder aan haar borst.
Niemand die de stilte breken dorst.

Enkelen hebben het gezien, velen het gehoord
hoe ik gebaard werd met den klank van donder,
sprekend uit de hooge hemelpoort.
Allen noemden het een groot wonder.

Zij zijn allen thans sedert lang dood.
Maar die nimmer iets hiervan vernamen
zijn in aantal geweldig groot.
Daarom heb ik hier willen verhalen

Hoe bij mijn geboort reeds de bliksems braken
uit het luchtruim en de stormwind gierde.
Later leerde ik zelve bliksems maken.
Gij zult hooren hoe ik ze ten hemel zwierde.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCI.

Als verst-in onbedorvne, stille jongen, die vreemd lachte
Vredig, wen onverhoeds hij sneer der Eignen had gehoord,
Liep 'k soms dol-driest, stil-hooploos op den smallen vochtgen boord
Van 't gras, dat rees naar 't grint, langs 't wieglend water. Mijn gedachten

Waren wijd-droef dan, diep-in wild, maar zonder hoorbre klachten.
Weemoedig-scherp aanvoelde ik alles, doch wilssterk stug voort
Schreed 'k als reeds half-volwassen manlijk Geestje in woelend peinzen. Poort
Vage, oopne zag 'k steeds naar een duistre toekomst, doch streng wachten

Bleef 'k altijd-door tot komen zou 't moment van 't handlen. Krachten
Vele verborgne voelde ik, doch wild-snel nooit deed 'k. Geschoord
Weet 'k steeds mij door mijn Ziel, 't Onzegbre, dat mij stuwt. Dus moord

En brand nooit schreeuwde ik, schoon 't Alzwaarste trof mij, lijk wèl plachten
En plegen half-bezielden soms te doen. Bedaard versmoord
Heb 'k toèn reeds lust naar radden sprong ten diepsten nacht der nachten.

DCCII.

De lust naar dood en leven beiden schuilt in mijn diepst Zijn.
't Is me of mijn Ziel heen weer zweeft boven alles en stil staren
Blijft naar 't hoog oogenblik, dat eindlijk mij de baren
Neersmijten weer naar 't Eeuwge, waar 'k geluidloos als een klein

Wit ding uit rees fataal eens krachtens nooit gestaakte lijn
Van oorzaak en gevolg. Mijn ziel hier tegenstrevend waren
Nog blijft als diep-in logisch Wezen midden in gevaren
Van kleiner schijn-figuurtjes wreed-onreedlijk rasch gedein.

Och, 'k strijd maar dóór, diep-levend, verst-in boven alle pijn
En vreugd verheven als een Eeuwge in nooit geheel bedaren
Van voelen, maar gestaald thans, met nog lang niet witte haren

En jeugdge stem en leên, die loopen luchtig vlug. Een schijn
Vaak leek ik velen zwaren praters. Maar ik voel: 't Echtst Zijn'
Bezielt me en doet mij zien en denken en wil dies mij sparen.

DCCIII

'k Voelde onbewust van kind reeds me aan iets mooiers, hoogers vast,
En zóó juist leerde ik, mij te hechten streng aan 't Eigenst-Beste,
Dat heen mij hielp door al mijn rampen. 't Is de Onwrikbre Veste,
Waarin ik voel van lieden, die slecht willen, nooit lang last.

Als Geest leef 'k peinzend wijd en geenszins in een donkre kast
Waartoe geen sterfling naken kan, verschool 'k me ooit. Scherp ik schetste
't Bevinden van mijn breede ontroeringen: nooit koel ik kletste
Met vage, daagsche woorden, en daar bende gekken vlast,

Sinds mijn eerst spreken, dom er op, mij laf te delgen, tast
'k Nog altijd met mijn fijnste Zielsorganen stil naar 't Westen,
Naar 't Oosten, Zuiden, Noorden dezer Zijnszee, waar stoer plast

Mijn Zelf op zielsmuziek doorhenen. Och, 'k ben simple gast
Langdurig-lichte op dees vreemde Aarde, waar op 't eind mijn resten
Vergaan. Mijn Geest dan gaat naar verste Plaats die méér Hem past.

DCCIV

Als kind al wierd 'k gewend, mijzelf in alles te bespieden,
Omdat 'k geen twee jaar oud, reeds onder straf vreemd toezicht kwam.
Ook 't minste, wat 'k wou zèlf, het huisgezin mij kwalijk nam
Wen kort gestaar of handverschuif in schijn ook maar verrieden

Dat 'k iets wou zeggen aan een paar me oneigne en oudre lieden,
Een vrouw en dikken knaap. Mijn zwakgeboren, dun en stram
Expreslijk schraal gevoederd lichaam voelde staeg zich lam
Geslagen door veel standjes. Dies opeens heel snel te vlieden

Des morgens naar de school was 't eenig-prettige geschieden
Van heel den dag. Want dáár was reedlijkheid, en diep-in tam
Kon 'k stoorloos-luistrend zitten lang, zoodat de lage vlam

Van 't woest-stil branden mijner Diepte er afliet van te zieden,
Levende Ziel, die blijft al 't onkruid òm u, uit u wieden,
Waarom vloogt gij vlug nêer eens naar dees Aarde en haar gezwam?

DCCV.

'k Had nimmer sterkten, zwakheên, lijk hen stervers prijzen, laken.
'k Ben weelge Diepte en dies hield 'k nooit aan 't gros mij vast. Ik dacht
En deed als knaapje al aêrs als andren. Want nooit valschjes zacht,
Neen, stevig-vriendlijk leef 'k. Ik preekte luid nooit van de daken:

‘'t Goede bestaat, en 't ligt aan dit of dàt.’ Aan 't peinzen maken
Me alle algemeenheên, en dan hoor ik hoe van binnen zacht
Mijn vaste Ziel mij zingt: Het Goede is 't Eenge. Dag en nacht
Stil in mijzelf, hoe om mij heen ook alle dingen braken,

En liên mij vloôn soms, heb ik 't met mijn versten Wil betracht
In mijn betrekkingen tot andren, en slechts schaarsch veracht
Wie kwaad mij deed. Ook in mijn Diepte voelde ik dan hoog blaken

Opeens mij 't puur Begrip, dat 't al hier is betreklijk. Staken
Ging 'k nooit mijn diepsten Wil, zélf goed te zijn. Een bittre klacht
Dies rees niet durend me om de menschen. Goedheid blijft mijn baken.

DCCVI.

Strikt deed en sprak ik heel mijn leven, lijk van binnen 'k ben.
Trots of verwaandheid is gansch vreemd mij, want al vroeg ging 'k vragen
Mij stilkens: Wat is 't Al? Wat zijn de menschen? Maar niet dagen
Kwam me uit de Diepte een antwoord. Dus bescheiden zei 'k me: Ik ken

Mij zelf zoo'n beetje, en, meen 'k, ook andren, want ik zie dees, wen
Ik samenvoeg hun tegen mij zich meestentijds gedragen.
Doch zijn zij wel, gelijk ik voel hen, wen ik hoor vlug jagen
De woorden van hun lippen? Diep-in psychisch tot hun Clan

Niet schijn 'k te hooren. Maar 'k hield meestal stil me. Ik greep soms pen
En trachtte duidlijk mij te maken, wat mij steeds als vage
Voeling dus weting lijk muziek ontsteeg. Och, 'k onderken

Mijzelf van stillen kindertijd precies reeds. 'k Voel mij schragen
Door Iets wat 'k diep-in merk en ingaat tegen 't babblend ‘Men’,
Dat nú spreekt zus, en dan weer zóó. Mijn Geest is de Eenig-staêge.

DCCVII.

Wat zijn genieën? Wèg dat woord.... Eén Genius 't àl stuwt,
Die schrijdt door Schijn der Tijden als Onnoembaar-Hooge,
Weetlooze, Onweetbre Oneindigheid. Als psychisch kind reeds bogen
Nooit deed 'k met woorden op dat Eeuwge, want diep-in gegruwd

Heb 'k toèn reeds van de zucht tot zelfverheffing. En bespuwd
Ook later van al zijden door de zwakken, zweeg 'k. De logen.
Dat 'k mal of slecht of nóg wat ben, zal, voelde ik, eens vervlogen
Vallen terug naar elk dier vage, domme geestjes. Ruwt'

Nooit eigen was me: als knaap alreede heb ik haar geschuwd.
Heel schaarsch zocht 'k omgang: diep-in vreugdloos heb ik stil gebogen
Inwendig me om te vinden 't eigenst Zelf, en toèn getogen

Met die diep-sterke Al-eenheid naar al streken, leefde in luwt'
'k Een vreedge, als heden, door mijn nooit vernietigd mededoogen
Voor 't menschdom, dat zich tot een gruwbren warboel samen kluwt.

‘L'Envie’ door Willem Kloos.

(Eugène Raiga: L'Envie dans son rôle social. Librairie Félix Alcan, 108 Boulevard Saint Germain, Paris.)

Een poosje geleden zond de Fransche uitgeversmaatschappij ‘Librairie Félix Alcan’ mij vele boeken en daaronder ook de bovengenoemde studie en verzocht zij mij, er iets over te zeggen in De Nieuwe Gids.

En het onderwerp van dit werk interesseerde mij zeer zeker, maar daar ik er mij, uit mijzelf, niet bijzonder thuis in voelde - ik heb, gelukkig, nog geen enkele sekonde van mijn leven, dus van mijn altijd streven en arbeiden, de verfoeilijke neiging die de ijverzucht is, in mijzelf kunnen gewaarworden, - legde ik het boek, na het doorbladerd en hier en daar een bladzij ervan gelezen te hebben, rustig ter zijde en hoorde ik mijzelf inwendig zeggen: Het lijkt mij belangrijk, maar ik zal het later wel eens degelijker onderzoeken, want op dit oogenblik voel ik mij eigenlijk van heel andere kwestie's vervuld die mij veel meer aantrekken dan de gekke jaloerschheid en de daaruit hoe langer hoe sterker opgroeiende nijd, dien ik met mijn subtielst psychisch aanvoelingsvermogen wel eens in een of twee thans overledene tijdgenooten heb meenen te ruiken, maar die mij dan veelal even koel lieten als berichten in een courant over moorden of bedriegerijen, die ergens waren gepleegd.

Want al ben ik, toen ik de helft jonger dan thans was en ik dus mijn forschen geestlijk-hartstochtlijken gloed nog niet in elke omstandigheid, zóó robuust-gelijkmatig als tegenwoordig beheerschte, wel eens door den geheel en al ongemotiveerd-gerezenen

en mij dan telkens onverhoeds overvallenden haat van een slechts vaag-intellektueelen want psychisch onvolgroeiden tijdgenoot diep in mijn geest driftig en bedroefd geworden en heb ik dan op weinig-parlementaire wijze mijn verontwaardiging in krachtige verzen uitgesproken, in 't gewone leven ben ik toch van nature, want reeds sinds mijn eerste kinderjaren, een alles meditatief-aanziende en er dan stilkens dieper in doordringende gemoedelijke vent. Oprecht en vreedzaam-vriendlijk is door alle jaren heen, mijn hartelijke omgang met vrienden, zoowel als mijn gedrag tegenover vreemden geweest. En al weet ik, dat ik, méér dan iemand anders, in mijn eigen vak, de Dichtkunst, gevorderd want voortgegaan ben te werken, ik verhief mij toch in mijzelf, noch tegen anderen, ooit daarop. Ik was en ben mij alleen maar bewust, dat ik in 't leven behoor te doen, volkomen-eerlijk en getrouw, dátgene waartoe ik van uit den algemeenen Menschengeest, van welken de mijne een deeltje is, de gave meegekregen heb. En daarom ook is het mij geoorloofd, ronduit te zeggen, dat ik de Hollandsche literaire begrippen, zooals deze bij mijn eerste opkomst in 1880 hier heerschende waren, vrij zonderling vond. Mijn allerbinnenste Wezendheid bleek heel anders geäard te zijn dan die van de toenmaals op beslissenden toon hier schrijvende en allerlei meeningen en oordeelen, over de Dichtkunst en over dichters verkondigenden op wie nu weinig meer gelet wordt, want die lieden waren geenszins in het geestlijk-psychische der Dichtkunst voldoende thuis.

Inderdaad, toen ik als jongmensch de kritische beschouwingen over Poëzie, die mijn oudere medelevenden hadden opgesteld en uitgegeven, voorzichtig-aandachtig las en dan woord voor woord napluisde, bleken zij vaak wel knap-gesteld te zijn, maar toch geenszins aan te sluiten bij het vele, wat ik in mijzelf voelde rijzen, zoo vaak ik er mij toe zette, om Hollandsche Dichters zoowel als buitenlandsche, Fransche, Duitsche en Engelsche, Latijnsche en Grieksche te bestudeeren, d.i. ernstig na te denken over hun werk zoowel als over den psychischen Ondergrond der Poëzie, welks bestaan ik met innerlijk-scherpe zelfbespieding te weten was gekomen uit mijn eigen psychischen doordringingswil, gelijk ik dezen aldoor in mij gewaar ging worden, zoodra de spontane innerlijke wensch om in vers-maat te schrijven, en

tegelijk daarmeê de macht daartoe naar mij omhoog was komen zwieren uit mijn diepste Ziel.

Ja, mijn eigenste, want met mij meegeborene drang om letterkundig kritikus, dat is: fijn-indringend bekijker van alle door mij gelezene verzen te zijn, begon ik voor het eerst, maar toen nog tamelijk onduidelijk, in mij te voelen, op mijn 18e jaar, zoodra ik zelf voor de eerste maal en geheel en al onverwacht verzen geschreven had. Want toen ik deze op het papier zag staan, ging ik mij onmiddellijk met mijn reeds koel-fijne, scherp-gevoelige hersens afvragen: 'Hoe kan dat mogelijk zijn geworden? Hoe in 's hemel's naam kwam ik daartoe?' En langzamerhand, als uit een mooien droom ontwakend, begon ik mij toen te herinneren, dat ik na een vreemd-sterke, een ver achterin mij als zingende emotie, die onverwacht mij overweldigend zachtjes in mij gerezen was en die ik hoe langer hoe klaarder ging hooren, hoe meer ik er mijn innerlijke aandacht op vestigde, eensklaps mijn pen had genomen en haastig Duitsche verzen was gaan schrijven in een schoolcahier, onderwijl mijn allerbinnenst zacht-bonzend Willen, dat ik mijn eigen, geheel en al op zich zelf levend Ikje wist te zijn, prettig bewoog, alsof het nu eindelijk tevreden worden ging. Om de volle waarheid te zeggen, was het mij echter, onder het schrijven door, nauwlijks bewust geworden, dat ik schreef: alles kwam van zelf, en ging ook van zelf voort: ik zag eigenlijk alleen mijn vingers over het blaadje papier bewegen, alsof een ander Wezen, dat niet heelemaal mijn gewoon daagsch Zelfje was. mijn hand bestuurde en stuwde, en ik was natuurlijk blij verrast te merken, toen mijn vingers eindelijk met schrijven ophielden, dat het verzen waren, en nog wel in een vreemde taal, die op het papier waren komen te staan. En dat ik die verzen zag en dus vermoedelijk een dichter moest heeten, vond ik vooral zoo merkwaardig, omdat ik, als door de bank heen, altijd stil-ijverige, en naar buiten eenigszins drooglijkende, schoon diep-in dikwijls, gelijk haast alle beschaafde knapen, een paar minuten lang gevoelig-mijmerende jongen, er nooit aan had gedacht, dat ik iets dichterlijks in mij hebben zou. Door mijn eigenaardig gevoelig temperament, dat volstrekt geen weerklank vond in mijn nuchter-droge huislijke omgeving, was ik al vroeg gewend geworden om geen woord te praten. Want zoodra ik dat probeerde te doen, werd het mij kortweg onmiddel-

lijk verboôn. En zoo deed ik ook nooit iets buiten den machinaal-geregelden daaglijkschen sleur om, voordat ik er een paar oogenblikken jongensachtig-ernstig over had nagedacht, of het eenige kans op succes zou hebben, indien ik er verlof toe vroeg, en het dus bv. niet met een korten snauw zou worden geweigerd, indien ik over het een of andere redelijke plannetje, bv. om een wandeling van een uur of vier, vijf te maken, bescheiden sprak. Ik was dus destijds reeds als lange, magere, bleeke en altijd inwendigwilsvaste schoon niet spier-sterke knaap een zeer reflektief en onvroolijk rustig-geëmotionneerde, die gelaten in alles zijn best bleef doen.

Doch nu waren er tot mijn verrassing op eens gedichten uit mij te voorschijn gekomen en nogmaals, ik wist in de eerste oogenblikken wezenlijk niet wat ik daarvan denken moest. Immers op de vijfjarige Hoogere Burgerschool, die ik toen bijna had afgeloopen, had ik mij tot dusver niet zoo bijster sterk aangetrokken gevoeld door wat eenige leeraars in de klas mij en den anderen een enkelen keer hadden meegedeeld over de Dichtkunst, en evenmin door wat zij ons aangeraden hadden te lezen. Want ik voelde toen veel meer innerlijke belangstelling voor de exakte vakken, wiskunde bv. zoowel als physica en chemie, die mijn gevoelige geesteshelft wel koud lieten, maar die mijn verstand tenminste bevredigden, omdat ik alles begreep volkomen begreep wat ik er van hoorde of er soms over las. Ik vond destijds het leven van alle kanten een beetje vervelend eigenlijk: men had voor mij beslist, dat ik ingenieur zou moeten worden, omdat ik een rustigen helderen kop bleek te hebben, die in niets over één nacht ijs ging. En eerst had ik dit goed gevonden, al dacht ik van mijn 15e tot mijn 18e jaar geen oogenblik met innerlijke voldoening aan dat vooruitzicht, doch thans door dat geheel en al onverwacht in mij ontstaan zijn van iets heel anders, begonnen mijn innerlijkste gedachten en wenschen zich geheel en al naar de letteren te richten, want voelde ik dat vermoedelijk dáárin mijn toekomstige bestemming lag. En als jong psycholoog redeneerde ik dus als volgt: ‘Waar zijn die verzen van mij op eens vandaan gekomen? Natuurlijk geenszins uit mijn alledaagsche en wel normaal-schrandere maar toch vaak ook onhandige hersens, die strikt werken en alles doen langs het hun voorgeschrevene lijntje zonder dat

ik verder iets hoop of naar iets verlang. Maar een enklen keer als ik loop in mijn eentje buiten, word ik mij plots vreemde dingen in mij bewust: 't is me op eens, of ik een heel ander mensch word, dan de gewone, voor anderen, tamelijk saaie, want nog al droog-suffe jongen die ik lijk: er rijzen dan vreemdgenoeg allerlei gedachten in me over menschen, die ik bijwoon, en ook over dingen, waar ik anders nooit aan denk. Dus dat moet uit een heel afzonderlijk deel van mij, een Achterafte als het ware komen, waar ik gewoonlijk mets van merk. En dat Binnenste heeft nu ook die verzen gemaakt, zonder dat mijn alledaagsch jongenszijn dat wilde, ja, half en half zonder dat het dit wist.' Dit was de eerste slotsom, waartoe ik door mijn eenvoudig-logische redeneerende Binnenkracht op mijn, zooals ik zeide, 18e jaar kwam. En die slotsom is mij, mijn heele verdere leven, gebleken juist te zijn. Want altijd voel ik, den geheelen dag door, in mij een willende en als de omstandigheden mij gunstig zijn, mooi en goed en sterk-doende Macht, die telkens in mij rijst, en dan één wordt met mijn meer neutrale zachtmoedige aardsche Daagschheid, en waaraan ik heel mijn rustig-voelend en vordrend Denken dank, een voelend Denken, dat zich dan uit gaat spreken in alles wat ik schrijf. Die Achterafte weet ik thans, bij herinnering, dat soms reeds in mij ging werken, voor een enkel oogenblik slechts, op mijn derde jaar, omdat ik toen wel eens spontaan iets zeide, bij plotselinge, kleine maar buitengewone voorvalletjes in het huishouden, waar twee oudere stiefverwanten mij dan om ringeloorden, maar wat ik later tot mijn genoegen merkte, dat precies juist was geweest. Mijn Binnenzijn had het geraden, zonder dat mijn kinderoogen iets hadden bespied. En die Binnenwezendheid, die mysterieuse want nooit aanschouwde die Geest of Ziel of Ik of God kan genoemd worden - och, al die namen zijn slechts benaderingen om het Onbegrijpelijke aan te duiden - die binnenste Essentie van alles, die ook in zwakkere of sterkere mate in alle menschen zich verschuilt, heeft mij - ik erken het volgaarne - in mijn veelal uiterst-zware vroegere lotgevallen, want levensomstandigheden, vaak goeden kalmen raad van binnenuit gegeven, door mij den weg te wijzen, dien ik te gaan had en de manier waarop ik daar loopen moest. Ik ken dat Binnenste of Eigenste dus volkomen, want zonder dat ik mij dit expres voor-

nam, begon ik er reeds binnen-in mij naar te zoeken op mijn 17e jaar, zoodra ik gemerkt had, dat ik wezenlijke verzen te schrijven wist. Maar daardoor, en haast tegelijkertijd daarmeê moest ik mij geweldig verbazen, dat er nog heel iets anders, als dat Binnen-in gevoelde was, nl. een Oneindige Ruimte om mij heen, waarin des avonds als de lucht niet bewolkt was, allerlei lichte puntjes verschenen, als bewijs dat daar reusachtige bollen dreven, van welke men niet heel veel anders als de preciese bewegingen gewaarworden kon. Maar al interesseerden die werelden mij geweldig en doen zij dit ook nog heden als ik er aan denk, ik was er toch geenszins op aangelegd om een astronoom te worden, doch wel om een voeler en kenner van mijn eigene algeheele Zelfheid te zijn en eveneens een intuitief proever van de menschen. die ik ontmoet, en zoodoende ook van datgene wat enkelen dezer en ontelbare anderen van vroeger en later als de voelingen en denkingen en meeningen huns innerlijksten Wezens hebben geworpen op het papier.

Immers, ik was ondertusschen, van 1877 tot 1879, op mijn meestal eenzame geregelde wandelingen in de omstreken van Amsterdam, en ook naar naburige dorpen, die ik moest volbrengen, omdat ik het als bijna volwassene, die geen woord mocht spreken, in de nabijheid eener later krankzinnig-gestorven stiefmoeder niet goed uit kon houden - ik was, herhaal ik, reeds dikwijls gaan nadenken over de geaardheid der Materie. Want als volgt ging ik langzamerhand redeneeren. Het begon, herinner ik mij nog, toen ik plots een omgekapten ouden boom zag, die langs den Amstelveenschen weg lag, evenwijdig daar meê. Ik bleef er bij stilstaan, en dacht op eens naief-diep voelend: ‘Die boom is levend geweest, maar wat was nu eigenlijk dat leven? Tot in zijn diepsten Ingrond bestaat die boom uit atomen, doch atomen zijn niet verder deelbare dus afmetingslooze puntjes. Kunnen die deeltjes dus wel Materie heeten? Want Materie is niet bestaanbaar zonder lengte en breedte en hoogte. Maar met mijn eigen lichaam en dat van alle andere levende wezens is het óók zoo gesteld. Dus zijn ook die allen, oneindig ver diep-in beschouwd, wel datgene te noemen, wat “Stof” wordt genoemd? Dus is dan misschien het heele Aanzijn volstrekt niets meer dan een illusie, al worden we die illusie gewaar als iets substantieels

dus waarachtig-reëels? Maar ik zelf moet toch meer zijn dan een illusie, want ik word die illusie gewaar, en kan er over denken van uit mijn binnenst Zijn, dat de Geest wordt genoemd, dien ik altijd in mij merk. De Geest is het Eigenlijke, en daaraan moet ik vasthouden in mijn verdere leven en op hem blijven vertrouwen. Diep-in mij of heel ver achter mij word ik dien Geest gewaar, omdat ik zelf een deeltje ben van die Algemeene Wezendheid en dus misschien eindelijk met mijn sterksten innerlijksten Wil naar mij heen zal weten te zuigen, wat in dien Algeest aanwezig is en de eenig-waarachtige Realiteit heeten moet.'

En omdat ik van uit mijn eigenste diepste Zijndheid de wereld der menschheid, zoowel als het totale door ons waargenomene Heelal altijd op de hierboven-beschrevene manier ben blijven zien, en deze zich binnen in mij hoe langer hoe meer bestendigde want versterkte en verfijnde en verdiepte, - ik voel mij met mijn verste geestlijke Diepte in haar beste en mooiste oogenblikken, die des voelens en ziens en denkens en des schrijvens, als steunen op een nog verdere Wezendheid, die ik niet weet maar toch stellig voel, dat bestaan moet - daarom alleen, zoowel als door de gelukkige sterkte mijner inwendige constitutie - vermag ik thans ook nog omhoog te staan in psychisch opzicht en onvermoeid te arbeiden en kan ik beseffen, dat ik gelijk heb gehad om nooit eenige 'envie' te voelen tegenover een mijner tijdgenooten of van de lateren, zoomin als deze ook, natuurlijk, nooit is kunnen opkomen in de thans, saam met mij, alleen overgeblevenen der echte Tachtigers, o.a. mijn vriend Karel Alberdingk Thijm. 'Envie' is de minderwaardigste gebreklijkheid, waaraan een echt literator lijden kan, want heeft hij die eigenschap, dan bewijst dit, dat hij niet waarlijk met zijn allerdiepste psychische Wezendheid in verband staat met het Eeuwige, voor welke Grondlaag des Levens alles gelijk is, dus rijst en weer vergaat als een niet waarachtig-bestaande, ijdle schijn.

* * *

Doch na deze biografische mededeelingen en aanwijzingen, zooals, uit den aard der zaak, op lateren leeftijd haast ieder schrijver gaat geven, om de vele opzettelijke of onwillekeurige

misverstandjes, die over hem de ronde zijn gaan doen, in het ware licht te plaatsen, na deze kleine en waarheidsvaste zelfbeschrijving ga ik het een en ander meedeelen uit dit hoogst-belangwekkende want degelijk-menschkundige en ook hier en daar historisch merkwaardige werk van 266 bladzijden, waar ieder die in de letteren belangstelt ongetwijfeld iets zal vinden wat van zijn gading is, want hem vele dingen ook van tegenwoordig, in maatschappelijke politiek zoowel als in de letteren beter begrijpen zal doen. Van de zes hoofdstukjes, waarin het verdeeld is, troffen mijzelf natuurlijk het meeste no 14, Littérateurs et Poètes, en no. 16, La critique et les critiques, maar ook al de overigen, o.a. over den militairen stand en de geestlijkheid, zoowel als inzonderheid de drie op elkander volgende over wat men de Démocratie noemt (het laatste dezer handelt over de aspirations socialistes) vond ik heel aangenaam om te lezen, daar zij eenigermate overeenstemmen met wat ik zelf, ofschoon meer vaag natuurlijk, menigmaal heb gedacht de waarheid er over te zijn.

* * *

Het hoofdstukje over Littérateurs et Poètes begint met de volgende aanhaling uit Voltaire. Reeds tallooze jaren lang ben ik in het bezit der komplete werken van dien grooten achttiende-eeuwer en ofschoon ik nooit psychisch dol op hem was, voelde ik toch altijd vriendlijken eerbied voor zijn staal-sterke begaafdheid en ik mijn logisch hersenstel ook eenigszins zoo wist te zijn, als hij in zijn eigen tijd is geweest. Terwijl daartegenover het zoo heel andere temperament van Jean Jacques Rousseau, met diens meer onzekere schrijfwijze en diens meestal slechts uiterlijken schijn van psychische dichterlijkheid mij, als ik zijn romans las of zijn Confessions, diep in mijn eigenst Wezen ging hinderen, zoodat ik ten slotte het boek van hem, waaraan ik bezig was, weer voor een poosje weg moest leggen, omdat ik voelde: Deze heel bijzondere mensch heeft toch geen diep-in geestlijk-psychischen houvast in zich zelf bezeten, en dus gaat hij mij veel te vaak van-binnen een heel klein beetje irriteeren, als ik hem, zooals ik dat met alles doe, met mijn eigenste diepste Geheelheid van woord tot woord onderzoek.

Voltaire daarentegen heeft soms dingen weten te zeggen, die voor alle tijden blijven gelden. Als langs zijn neus weg, dus heelemaal spontaan schreef hij aan Mlle Quinault: ‘Heureux qui sait se dérober de bonne heure aux séductions de la renommée, aux fureurs de l'envie, aux jugements inconsidérés des hommes. Qu'ai-je gagné par vingt ans de travail? Rien que des ennemis. C'est là presque tout le prix, que l'on doit attendre de la culture des lettres: beaucoup de mépris quand on ne réussit pas et beaucoup de haine, quand on réussit.’

Een schok van verrassing voelde ik gaan als door de leden mijner psychische Binnenstheid, want het wierd me op eens, of ik hier met een paar scherpe trekken mijn eigene twee en een halve maal langere letterkundige en persoonlijke levensherinneringen zag afgebeeld. Toen ik in 1880 mijn geestlijk Binnenleven begon te beelden, heette het bij de destijdschen, dat ik zelfs geen benul van behoorlijken stijl, laat staan van iets anders vertoonde, dus dat ik in geen enkel opzicht een Nederlandsch auteur worden kon. En toen ik ondanks dien dwazen hoon, toch maar altijd rustig en ijverig dóór bleef gaan, heette het plots andersom, dat het (eens als wartaal betitelde) werk mijner jeugd onvergelijkbaar-geniaal was geweest, maar dat alles wat ik thans schreef, heelemaal niets om het lijf had, ja mijzelf onwaardig heeten moest. Ja, zelfs, ofschoon ik toen, tusschen mijn eigene werk door, heelemaal op mij zelf, dit tijdschrift redigeerde, en er geen bladzijde in verscheen die ik niet van a-z gelezen had en plaatsbaar bevonden, werd mij door sommigen zelfs nagegeven, dat ik mijn tijd in luiheid verboemelde en mijn hersenen zelfs niet meer in staat waren om iets redelijks te doen. En ondertusschen zat ik in een toestand, dien men zonder overdrijving straatarm kan noemen, maar werkte toch vreedzaam door.

En ik schrijf dit voor nu en later volstrekt niet om mijzelf in de hoogte te steken - ik heb mij van binnen dus voor mijzelf, altijd, in verreweg de meeste gevallen tenminste, altijd heel rustig gewoon gevoeld - maar alleen om de geschiedenis van De Nieuwe Gids, waar ik zelf altijd bij betrokken mocht zijn, in een ander en juister licht te plaatsen, dan zij door sommige subjektieven wel eens voorgesteld geworden is. En ik doe dit hier zonder eenige rancune, want de menschen, die mij tegenwerkten - hun doen

was ook weer een staaltje van onbewuste ‘envie’ - zijn thans na jarenlange geestlijke aftakeling, die, helaas, bewees, dat hun inwendige psychische gesteldheid onsterk heeten kon - weer opgelost in de Eeuwigheid, terwijl ik zelf, tot mijn genoegen, nog mag blijven, die ik altijd was, nl. een eenvoudig mensch, die met zijn beste vermogens werkzaam is en zoo voort zal gaan voor de bevordering der Nederlandsche letteren, tot ten langen leste, omdat hij diep-innerlijk des levens moede is geworden, zijn energieke Ziel terug gaat vallen in het Groote Onbekende, waar alles op eens uit rijzen komt, en levenslang blijft worstelen, om daarna vroeger of later weer in diezelfde Diepte of Hoogte te verdwijnen voor goed.

Indien alle letterkundigen de literatuur zoo diep-in vermochten te voelen, als ik zelf onbevangen van mijn vroegste jaren gestreefd heb om te doen, nooit nog rustend voordat ik dit bereikte, en bovendien een aangeboren rechtvaardigheidszin bezaten, maar dat schijnt een even zeldzame psychische hoedanigheid of, liever, bekwaamheid te zijn, dan zou het leven eens literators, ook hier in Holland, een zaligheid kunnen wezen, omdat hij dan alleen zou hebben te zorgen voor eigen harmonische levenswijze die in niets boven de maat gaat, dus voor de instandblijving zijner innerlijkste psychische Kracht. Want thans moet deze laatste nog wel eens in werking worden gesteld, door een eenvoudige uitlegging van gewone feiten, dus van de dingen, zooals zij waarlijk zijn, tegenover de vreemde envie-bevliegingen van ontoereikende auteurs.

Deze historische bespiegeling rees in mij, toen ik al de uitingen dier verachtelijke ondeugd las zooals Eugène Raiga die in zijn boek laat zien. Of hij in al de meegedeelde gevallen volkomen gelijk heeft, of bv. die envie ook bestaan heeft tusschen Corneille en Racine zou ik niet wagen te beslissen. Doch Eugène Raiga kan daar beter van op de hoogte zijn dan ik. En ook tal van andere voorbeelden deelt hij mee. Ieder lezer, die dit boek aandachtig nagaat, leert ook zijn eigen tijd beter verstaan.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XIX.

Iets over tendenz in de kunst.

Er zijn twee soorten van tendenz in de kunst.

De bewuste. En de onbewuste.

De eerste soort is onduldbaar, en een zonde tegen de aesthetiek, en gaat tegen elk kunstbegrip lijnrecht in.

Hier kan ook eigenlijk van ‘kunst’ geen sprake zijn, hoogstens van propagandageschriften, in de wereld gezonden met een bepaald doel. Daarbij wordt het met de waarheid dikwijls niet zoo nauw genomen, feiten worden verwrongen om te passen in het Procrustusbed van het vooropgezette plan, eenzijdigheid, overdrijving, moedwil, maniacaliteit spelen niet zelden een groote rol.

(Als voorbeeld geef ik o.a. de bewering in een aanprijzing van het vegetarisme:

‘De natuur heeft in ons gebit aangewezen, dat wij planteneters zijn.’

Wel, - dit is immers een flagrante onwaarheid, aangezien ons gebit bestaat uit knobbelkiezen èn scheurkiezen, waarmee wordt aangetoond, dat de mensch te leven heeft op een gemengd diëet van planten èn vleesch.

Gedreven door eenzelfden soort geest als boven genoemd, kan Henriëtte Roland Holst het niet laten, om het nù nog voor te stellen, als wordt de arbeider ‘uitgebuit’, en als ‘verrot hij onder zijn arbeid’!! de arbeider, die a c h t uur per dag werkt op een loon, waar de soms z e s t i e n uur per dag arbeidende intellectueel, niet aan r a k e n kan!)

‘Tendenz’, zegt Dr. Alfred A. Haighton, ‘behoort niet in de kunst, omdat deze gewilde bijmenging nooit met de kunst één geheel worden kan. Zelfs de toevoeging van goud, maakt brood oneetbaar.’ Een uitstekende en duidelijke vergelijking!

Er is echter nog een tweede soort tendenz, zooals wij hierboven zeiden, namelijk de onbewuste, dus ongewilde, toevallige tendenz. En d e z e wordt door Dr. Arnold Saalborn behandeld in zijn ernstig, exact en degelijk werk, steunend op veel onderzoek en studie, dat hij betiteld heeft:

'Het ontwaken van het sociale bewustzijn in de Litteratuur', en dat uitgegeven werd door H.J. Paris, te Amsterdam.

Dit genre van tendenz is er meer een van: 'waar het hart vol van is, loopt de mond van over'.

Zoo werd Cremer bij voorbeeld gehanteerd door het onrechtvaardige der preventieve hechtenis, waardoor misschien-onschuldigen voor hun leven kunnen worden geknakt; en het was dáárom, dat hij in zijn Anna Rooze het lijden schilderde van den, ten onrechte verdachten Marter, die door zijn voorloopige gevangenschap zijn naam, zijn gezin en zijn vaderland verloor, en den advocaat Oscar van Breeland een gloeiende pleitrede deed houden tegen het preventief. En op een dergelijke wijze, door echten humaniteitszin gedreven werden ook de andere, door Dr. Saalborn ten tooneele gevoerde auteurs: Potgieter, de nobele Potgieter, Ds. Koetsveld, en Beets, ofschoon het dezen laatste meer was te doen om realistische beelden te geven, dan wel sociale hervormingen tot stand te willen brengen. De genoemden waren geen fanatici; zij gingen niet uit van vaststaande principes; het was hun niet te doen om propaganda te maken voor een bepaald systeem; het was meer hun 'goede hart', dat hen tot schrijven dwong, dan een abstracte wil, een door dik en dun doordrijven van een, door een anders-rassigen kop uitgedacht stelsel; zij betrachtten onbewust het: bilde, Künstler, rede nicht; en het zou dan ook b.v. Potgieter onmogelijk zijn geweest om frases neer te schrijven, als: Wanneer de jonge arbeidster wakker werd, dan dacht zij aan de organisatie. En wanneer zij hare kousen aantrok, dan dacht zij aan de organisatie....

Maar ook de Tachtigers (hiermede worden niet alleen bedoeld de Nieuwe Gidsers, maar allen, die omstreeks het jaar 1880 hun eerste werk publiceerden) waren niet zóózeer 'anti-maatschappelijk', of ook zij, in hun machtigen realiteitszin, beeldden sociale nooden uit, als zij o n b e w u s t daartoe zich gedrongen voelden. In een herdruk van zijn belangrijk werk zou Dr. Saalborn

nog kunnen wijzen op: Cooplandt's Uit het leven; het werk van Jan Hofker, van Frans Netscher, van Frans Erens, van Maurits Wagenvoort, en van August van Groeningen vooral.

Dr. Saalborn heeft zijn taak breed opgevat; hij spreekt over de algemeene toestanden in de verschillende landen, en van de reacties der schrijvers daarop, en van zijn onderwerp heeft hij een grondige studie gemaakt. En welk een goed inzicht hij heeft in het waarachtige wezen der literatuur, moge dit woord van hem bewijzen:

'.... dat geen kunstwerk denkbaar is, dat niet aan de verbeeldingskracht, de ontroeringen en den scheppingswil van den eenling is ontsproten, ongeacht of deze eenling "burgerlijk"-individualist, aestheet, ethicus of proletarisch-collectivistisch, materialistisch is georiënteerd.'

N.G.

Jeugdige ouderdom.

Het vraagstuk, hoe men, op gevorderden leeftijd, nog vitaliteit en veerkracht bewaren kan, heeft door alle tijden heen, de geesten der menschen bezig gehouden. In de middeleeuwen was het zoeken naar een levenselixir een der maatschappelijke problemen, en door alle eeuwen heen heeft de medische wetenschap er zich op gericht, om middelen te zoeken, die de gevaren en kwalen van den ouderdom zoo lang mogelijk terugschuiven konden. Doch hoewel de physische kennis ontzaglijk vooruit is gegaan, de gevreesde aderverkalking, en het overgaan der cellen in bindweefsel, is men nog niet meester kunnen worden, totdat de opzienbarende ontdekking van Dr. Voronoff (de transplantatie van afgeleefde door jonge, gezonde klieren) een algeheele omwenteling bracht in de algemeene opinies.

Langen tijd had de naam Voronoff een omineusen klank; onmiddellijk begon men te lachen, als men dacht aan zijn 'theorie der apenklieren', spotverzen werden op hem gemaakt, allerlei anecdotes verkocht.... evenwel, zoo gaat het immers altijd met a l het nieuwe en ongewone, zelfs met datgene, wat later een weldaad voor de menschen blijkt? De eerste vinders en uitvinders werden gesteenigd of verbrand; Edison werd als een misdadiger vervolgd; de eerste Nieuwe Gidsers werden

gehoond, gesmaad, geparodieerd, - en men vraagt zich af: waarom? Het antwoord op deze vraag is niet gemakkelijk te geven; dit vraagstuk is een c r u x , zelfs voor de helderste denkerskoppen. De wereld is verslaafd aan den sleur, en als iemand haar daar u i t wil halen, zelfs ter verbetering van haar toestand, dan jengelt zij, en stelt zich teweer, als een zuigeling, die men wekt uit een heerlijken, bewusteloozen slaap.... Waarom? waarom ziet men dit a l t i j d en onder alle omstandigheden gebeuren?

Zou het ook d i t kunnen zijn:

De nieuwste onderzoekingen hebben aangetoond, dat elke gedachte een indruksel maakt in de hersenstof (zooals door het spreken in een phonograaf de stem telkens maakt in het oppervlak van de fibre). Denkt men een gedachte d i k w i j l s , dan wordt zij e e n g e w o o n t e , en de keep in de hersenmassa wordt hoe langer hoe dieper. Het is dus te begrijpen, dat het bij trage, loome individuen (waaruit het grootste deel van de menschheid bestaat) heel moeilijk gaat, de gemakkelijke 'gewoonte' te vervangen door iets nieuws!

Doch het goede, de noodzakelijke verbetering is niet tegen te houden. De tijd brengt ten slotte a l l e s terecht, - al duurt het soms ook wat lang; (omdat, zooals Dr. Voronoff terecht opmerkt, een professor dikwijls eenvoudig herhaalt, wat er in de groote handboeken staat, zonder het nieuwe te onderzoeken, - en gaat en ging het zoo ook niet dikwijls in de literatuur?)

Wanneer men het boek van Dr. Serge Voronoff leest: Oudjong, vert. door Dr. Baden, Arts (Hollandia-Drukerij, Baarn), dan vergaat ons het lachen, om den grooten ernst, waarmee het geschreven is, en om den ontzaglijk-interessanten schat aan kennis, welken het ons bijbrengt.

Dr. Voronoff vertelt ons, dat voor het protozoön (de oorspronkelijkste vorm van leven) de physiologische dood niet bestaat: dus, dat toen de natuur de eerste levende wezens schiep, zij deze onsterfelijk heeft willen maken. Dan legt hij ons uit, hoe hoogere organismen veel minder weerstand hebben, en hoe dat komt....

Hij vertelt ons, dat de nieuwste wetenschap heeft ontdekt, dat, dank zij de onderzoekingen van den genialen Claude

Bernard, de hersens beïnvloed worden door de schildklier, de zenuwen door de vier speldenknop-kleine epitheellichaampjes, aan weerskanten daarvan, het hart door.... de bijnieren, het beendergestel door een klier aan de basis der hersenen gelegen, die tevens de werking der nieren regelt.... Men leest dit alles als een boeiende les, die telkens nieuwe openbaringen geeft. Over het overbrengen van organen vertelt Dr. Voronof ons, hoe dit geschiedt, met huidplastieken, ledematen en ook inwendige lichaamsdeelen, om ten slotte te komen op zijn eigen ontdekking, die hij eerst op dieren toepaste, en waarmee hij ongelooflijk gunstige resultaten bij de veeteelt verkreeg. En dan vertelt hij ons, hoe, door de inplanting van nieuwe organen, ook de mensch tot op hoogen leeftijd zijn energie, zijn werklust en zijn daadkracht behouden kan; en hij deelt ons mede, hoe geleerden, kunstenaars, harde werkers, ten zeerste door zijn methode zijn gebaat. (Het is goed voor de spotters, te weten, dat slechts zeer zelden de kliertransplantatie gevraagd wordt door sexueelonverzadelijken; meestal waren het hoofd-arbeiders, die in wanhoop tot hem kwamen, en door zijn hulp hun geestelijk productievermogen herwonnen.)

Dit boek zij den belangstellenden lezer ter lecture en overweging aanbevolen; men komt er beter door op de hoogte van het 'wonderwerk der natuur': de mensch.

Bij bovenstaand boek sluit zich zeer gelukkig aan: J e u g d i g e o u d e r d o m door Walther Gallichan, vert. door A. Davidson, en verschenen bij de N.V. Leidsche Uitgeversmaatschappij te Leiden, dat een massa wetenswaardigs bevat en tal van uitmuntende wenken en raadgevingen verschaft, omtrent voedsel, drank, levenswijze, arbeid op hoogen leeftijd, onderdomskwalen en hare bestrijding enz. enz. enz. De schrijver is zoo verstandig, niet te generaliseeren, maar blijft overal strikt objectief. Het boek is overigens voortreffelijk geschreven, zoodat het boeit van het begin tot het einde, en het is bovendien uitstekend vertaald.

N.G.

'Confidentiëel'.

Kent gij, lezers, de L i a i s o n s d a n g e r e u s e s van Choderlos de Laclos?....

Deze 18e eeuwsche roman is zoo modern, als men maar wenschen kan.

De antipodische figuren van madame de Tourvel en de marquise de Merteuil zijn beiden met meesterhand geschilderd, - (al is uit den aard der zaak de ondeugdzame marquise van een boeiender geestigheid).

In weinig romans door mannen geschreven ontmoet men een vrouw als de marquise, met zóó'n onovertrefbare intuïtie, zóó'n sublieme fijnheid, zóó'n geraffineerde gaafheid (of gave geraffineerdheid!) uitgebeeld.

Haar brieven (de Liaisons dangereuses is, naar de moder dier dagen, een roman in brieven) zijn verrukkelijk om te lezen, en evenzoo die van Valmont. Het is bovendien een groote verdienste van den auteur, dat hij elk karakter zich in zijn brieven duidelijk doet openbaren, en dat het jonge meisje, zoowel als de oude vrouw, de prude, zoowel als de coquette, de volleerde Lebemann en de naïeve jongeling daarin allen volledig tot hun recht komen.

Een groote verdienste van Choderlos de Laclos is het, dat de stijl der brieven bij elken anderen correspondent verschilt. (Dit is bijvoorbeeld óók het geval bij Wolff en Deken, gezegender nagedachtenis, maar geenszins b.v. bij Madame de Staël, waar men in alle brieven harer romans den stijl vindt van.... madame de Staël.)

We zeiden zooeven, dat L e s l i a i s o n s d a n g e r e u s e s zoo modern aandoet. Deze gedachte kwam in ons op bij de lectuur van Geo de la Violette's C o n f i d e n t i ë e l (verschenen bij Lumière, Vincentiusstraat 22, Antwerpen), een brief van een volleerd Lebemann aan een naïeven jongeling, zijn neef, geschreven op verzoek der moeder van den jongeling, om dezen in te leiden in het groote leven.

Het is een compliment aan Geo de la Violette, als wij zijn werk vergelijken met dat van zijn grooten voorganger, waarmee het in geest, in lichte ironie, in schalksche speelschheid, in geraffineerde levenskennis, overeenkomt. Wie houdt van, binnen de perken gehouden, onomwondenheid, van, langs den neus weg gezegde pikantheden, van lessen in levenswijsheid, die ingegeven worden als vergulde pillen, moet dit bizondere boekje stellig niet ongelezen laten.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

'Wij treden toe....' is de ironische juichkreet, welke het Amsterdamsche 'Handelsblad' zet boven een artikeltje, waarin wordt medegedeeld, dat ook de Nederlandsche regeering zich heeft aangesloten bij het zoogenaamde 'gentlemen's agreement', dat, beweert de Engelsche regeering, deze als troostprijs t'huisbracht van de volkomen mislukte economische overleggingen te Lausanne, hoofdzakelijk tusschen Frankrijk en Engeland. In ons vorig overzicht was men toen zoo vrij om dit zoogenaamde 'gentlemen's agreement' te vergelijken met een vaag plan om over drie jaar, als Duitschland zijn schuldenbetaling zou hervatten, te trachten een reis te maken naar de planeet Saturnus, waarbij ieder zich kon aansluiten, die er zin in had. Welnu, ook de Nederlandsche regeering bleek er zin in te hebben, en waarom niet? De gelegenheid was voor ieder open gesteld: Italië en België waren de eersten die 'toetraden'; Polen, Duitschland, Roemenië, Hongarije en Joego-Slavië volgden. Ook Noorwegen en Nederland 'traden toe'. Maar eigenlijk weet niemand precies waar het om gaat. Behalve dat het iets verheugends is als men over drie jaar aanstalten kan maken om de reis naar Saturnus, via de Middellandsche Zee, te ondernemen.

De zaak is, dat de regeerders in geen land een oplossing weten voor de verwarring, waarin de volken zijn geraakt. De Volkenbond verliest met elke langdurige en voor de financiën der schatkisten zoo kostbare conferentiën iets van zijn gezag. Men begint allengs in te zien, dat deze te vroeg tot stand gekomen schepping van internationaal overleg toch eigenlijk, gegeven de groote verschillen van mentaliteit en materieele belangen der volken, welke er bij zijn aangesloten, en de andere, die er buiten

staan, doch toezien, toch eigenlijk machteloos is iets goeds tot stand te brengen. Hij bestaat en geen volk wil de eerste wezen om den stoot aan zijn ineenstorting te geven. Doch er is voortdurend sprake van, dat nu eens dit, dan het andere volk er uit weg loopt. Wijl het beter is eigen lot in handen te nemen dan in de vrije ontwikkeling te worden belemmerd door de tegenstrijdige belangen van andere volken, leden of niet van den Bond, met wie in de langdurige conferentiën wel te praten valt, doch die, ieder voor zich, daarbuiten 'neen' doen, terwijl zij daarbinnen 'ja' zeggen.

Ten slotte handelen de regeeringen alsof er geen Volkenbond bestaat. Behalve de conferentiën in Zwitserland onder de auspiciën van den Bond, hoort men van andere samensprekingen, welke mislukken, van overeenkomsten, een dag later door de overeengekomenen-zelf gesaboteerd, en de gebeurtenissen in China en in Zuid-Amerika getuigen, dat er, allen vredesgepraat ten spijt, in de wereld verschrikkelijke oorlogen worden gevoerd, waarbij de betrokken partijen zich echter wel wachten het woord 'oorlog' uit te spreken. De particuliere wapenindustrie beleeft gulden dagen. Welk ander bewijs is er noodig, dat staatslieden en regeeringen òf oneerlijk òf onbekwaam zijn de hun opgelegde, neen, de door hen gezochte zware taken te volvoeren, dan dat niemand, onder al dat Volkenbondsgepraat, een enkel woord spreekt om te verkondigen, dat, indien er wapens, welke ook, moeten worden gemaakt, dit niet moet geschieden door winstzoekende particuliere bedrijven met hun geprostitueerde dagbladpers, maar door de regeeringen-zelf?

Van alle zoogenaamde leden van den Volkenbond, die ijverig aan de moeizame besprekingen deelnemen, is ongetwijfeld Japan het onoprechtste en het zou wezenlijk geen verlies voor den Bond zijn, indien het er uit verdween. Volkenbond of niet, het doet wat het wil in zijn verhouding tot China, ook al een lid van den Bond, en ten spijt van alle betoogingen, bedreigingen en inmengingen van de overige mogendheden, leden van den Bond. Het is waar, dat, indien al Japan een gevaar is voor den vrede der geheele menschheid door zijn militaire ontwikkeling en achterlijke mentaliteit, China het is door zijn chaotische verwarring. Japan heeft van het onmetelijke China een belangrijk grondgebied,

Mandsjoekwo, ingepalmd en, hoe ook de overige machtige staten, Noord-Amerika en Soviët-Rusland vooral, daartegen protesteeren, het laat alle protesten over zich heen gaan. Zelfs dreigt het openlijk met een uittreding uit den Volkenbond. Doch het is niet Japan alleen, dat ernstig over zulk een stap denkt. Italië en Duitschland zien er evenmin heil in er nog langer lid van te blijven. Het laatste land heeft zelfs een echt-Duitsch modern middeltje bedacht om de hooge contributie terzelfder tijd in eigen zak te houden en haar toch ter beschikking van Genève te stellen, namelijk door het bedrag te deponeeren bij een Duitsche bank, op voorwaarde, dat deze gelden slechts in Duitschland mogen worden besteed! Als alle andere volken dit wel bedacht voorbeeld volgden zou de Volkenbond in een minimum van tijd een vreedzamen dood door verval van krachten sterven.

Maar de Volkenbond bestaat en, nu ja, in vergelijking bij vroeger, toen de vredesgedachte, verkernd in een streven naar harmonie onder de volken, nog niet leefde, is het, beweert men, een voordeel, dat de zich sterk gevoelende en nationalistisch verhitte volksbezielingen, in hun neigingen om ten koste hunner zwakkere buren met niets ontzienden tred over dier leven heen voor hun nationaal streven de toekomst te openen, dat zij dan tenminste in Genève komen om, als de Vos Reynaerde voor koning Nobel, te betoogen, dat zij de onschuld-zelve zijn. In dit geval schijnt het, dat de overige dieren van afgrijzen gruwen over Japans misdrijf in Mandsjoerije. Er is een rapport-Lytton in de pen; er is een ‘Stimson-doctrine’; men spreekt van een ‘vereenigd front van Europa, Volkenbond en Amerika’ tegen den ‘schender van het Kellog-pact’, maar de verwerkelijking van al die vreeselijke bedreigingen zal neerkomen op een ‘moreelen druk van de wereldopinie’, en het is zeker niet Japan, dat zich door dezen ‘moreelen druk’ zal laten afschrikken van zijn voornemen om Mandsjoerije Japansch en goèd-Japansch te maken. Een beter middel dan moreele druk, ofschoon dit in zijn kern toch ook daarop neer komt, is dat China weer een boycot van Japanschen invoer denkt te ondernemen.

Eenig meer succes hebben groote buitenstaanders, in het bij zonder de Vereenigde Staten, die er ook het dichtst bij zijn en door hun Monroe-leer een directe verplichting dragen om zich

met dit conflict te bemoeien, is de uitgebroken strijd tusschen Bolivia en Paraguay. Men beweert dat het hier gaat om een haven op Paraguay'sch gebied, maar anderen beweren, dat bij die door Bolivia begeerde haven ook belangrijke petroleumvelden behooren, en de groote petroleumconcerns aan den strijd niet vreemd zijn. De zeehaven, door Bolivia begeerd, zou ook te vinden zijn op het grensgebied van Argentinië. Doch daar is geen petroleum te vinden. Echter lijkt dit geschil wel voor arbitrage geschikt, en wijl de Vereenigde Staten er zoo dicht bij liggen en ook de groote Zuid-Amerikaansche republieken op de wenschelijkheid aandringen, dat het geschil op vreedzame wijs, misschien door het Haagsche Gerechtshof, zal worden beslist, lijkt dit oorlogsvuur niet zoo moeilijk te dempen.

De hedendaagsche wereldvraagstukken zijn zoo ingewikkeld, zoo moeilijk, dat het niet verwonderlijk is, dat de leiders der volken tegen de oplossing niet opgewassen zijn, en niets beters weten te doen, dan maar zoo dikwijls mogelijk samen te komen om met elkaar te overleggen. Gelukkig is daar nog althans in de Westersche volken een geestelijke kracht, welke, hoezeer dan onbepaald en onaanwijsbaar, het best met ‘gezond verstand’ is te noemen. Want is het niet een uiting van dit niet nauwkeurig te bepalen ‘gezond verstand’, dat het zoo zeer verdeelde en thans zoo droevig onevenwichtige Duitsche volk bij zijn jongste algemeene verkiezingen toch aan de nationaal-socialisten onder Adolf Hitler niet een dermate overheerschende kracht heeft geschonken, dat zij het lot van het Duitsche rijk geheel in handen zouden hebben gekregen? De positie der ‘Nazi's’ mag overwegend zijn: het ‘Alles of Niets’, dat Adolf Hitler in een ‘historisch oogenblik’: het onderhoud met den Duitschen Rijkspresident Von Hindenburg, schijnt te hebben uitgesproken, heeft het gevolg gehad, dat de regeering van het oogenblik onder den rijkskanselier Von Papen voorloopig aan blijft, en de herdenkingsdag van de Grondwet van Weimar, waardoor de Duitsche Rijksrepubliek tot stand kwam, op kalme wijze werd gevierd. Maar daarmee is het Duitsche volk niet over het onrecht heen, 't welk het door het Tractaat van Versailles leed, dat het ontwapende, doch onder belofte dat ook andere volken, dat ook Frankrijk dit zouden doen. Men weet wat er van deze belofte is gehouden. Ieder, die dus in het Duitsche

Rijk iets te zeggen heeft, voelt zich, en terecht, geroepen om krachtig tegen deze woordbreuk te protesteeren, en het is de machteloosheid van den Volkenbond om in de bewapening der natiën ook maar eenige logische gedachte te brengen, welke op redelijkheid wijst, waardoor het Duitsche volk zich afvraagt welk nut het voor zijn toekomst heeft om lid te blijven van een vereeniging van natiën, welke beweert te streven naar vreedzame ontwikkeling en harmonie der volken onderling, doch machteloos is om iets van den smaad ongedaan te maken, het Duitsche volk te Versailles aangedaan?

Intusschen sluiten de staten z.g. ‘non-agressie-tractaten’: Polen met Rusland in de eerste plaats. Ook Roemenië zou wel zulk een overeenkomst met Rusland willen aangaan mits de Soviët-Staat er toe te bewegen ware om voor goed van Bessarabië af te zien. 't welk Roemenië gedurende den oorlog tot zich heeft getrokken. Dergelijke overeenkomsten om niet onverwachts tot eenigen aanval over te gaan, vinden hartelijke toejuichtingen in Frankrijk, dat thans het vreesachtigste volk ter wereld bezit, en misschien nog meer van Italië vreest dan van Duitschland. Het is misschien als natie niet zoo sterk als het wel gaarne zich voordoet. Bij het herdenkingsfeest van de vier eeuwen geleden vereeniging van het hertogdom Bretanje met het ‘Isle de France’, waarvoor te Rennes een prachtig monument was gesticht, werd dit tegen den dag der onthulling door dynamiet verwoest. Het is gebleken, dat de Bretons zich eenigermate jegens Frankrijk in gelijke positie gevoelen als de Ieren het deden jegens de Britsche overheersching.

Wij hebben, de Franschen ook hebben ten opzichte van 's lands eenheid in de meening verkeerd, dat zij volkomen was. Doch waarschijnlijk wist Parijs wel dat daar nog veel aan ontbrak. De opstandige Bretonsche geest is met elk jaar sterker geworden en spreekt in Bretonsche dagbladpers en litteratuur zich voortdurend luider uit tegen de overheersching van land en volk door de lieden uit de ‘Midi’. Voor de Bretons: visschers, zeelieden, geloovige lieden, en landarbeiders veelal, gehecht aan hun stukje grond, voorstanders van groote gezinnen, zijn de lieden uit de ‘Midi’, de Zuidelijken, die sinds de Groote Revolutie Frankrijk regeerden, praatjesmakers, terwijl zijzelf karig van woord zijn, praatjesmakers, die zonder het lawaaierige Parlementarisme niet kunnen

leven en steeds van anderen plechtige erkenningen verlangen en deze betalen met vage beloften, welke zij nimmer denken te vervullen. Het zijn deze druk pratende, druk gebarende, schijnbaar zoo toeschietelijke lieden uit den 'Midi', door Alphonse Daudet, zelf een Zuiderling, zoo geestig gecaricaturiseerd in zijn 'Tartarin de Tarascon', die de stugge zwijgzame, koppige, maar werkzame Bretons niet kunnen uitstaan, en wier feestvreugde zij hebben vergald door de vernieling van het grootsche moment, waarop Johanna, de laatste hertogin hunner onafhankelijkheid, geknield lag voor 'Marianne'. Op zich zelf heeft dit feit geen groote beteekenis. Het bewijst echter, dat ook Frankrijk innerlijk minder een eenheid is dan waarvoor het wenschte door te gaan, en noodig heeft door te gaan, wil het zijn stem in het beraad der volken met de noodigeg rhetoriek van Meridionale welsprekendheid doen schallen.

Terwijl het met de rijksconferentie te Ottawa nu niet zoo bevredigend gaat als de eerste juichkreten der Britsche pers deden vermoeden, lijkt het alsof het geschil tusschen Engeland en Ierland door arbitrage kan worden opgelost. In de Engelsche pers is een duidelijke ontnuchtering te bespeuren. Het blijkt, dat de 'dominions', in het bijzonder Canada en Australië, protectionnistische landen bij uitnemendheid, in hun wenschen tegenover het moederland het tegenovergestelde van bescheiden zijn. Het blijkt ook, dat waar deze 'dochterlanden' goedgeefs zijn, de geschenken, welke zij moeder Engeland aanbieden, het aanvaarden nauwelijks waard zijn, terwijl zij wederkeerig zulke hooge eischen stellen, dat Groot-Brittanië bij inwilliging er van het aan den stok zou krijgen met de Vereenigde Staten en andere landen, terwijl zij den levensstandaard in Engeland aanmerkelijk zouden verhoogen.

Ook in de buitenlandsche politiek van ons land zien wij hoe moeilijk het is om tot overeenkomsten te geraken zonder dat de betrokken partijen, die dan plechtig 'de Hooge Verdragsluitende Partijen' worden genoemd, er dadelijk op uit gaan om te onderzoeken of er hier of daar niet een zwakke maas is in het net der overeenkomst, waaruit men zou kunnen loskomen om het tegenovergestelde te doen als waartoe men zich heeft verbonden. Te Ouchy hebben de regeeringen van Nederland, België en Luxemburg een prachtige overeenkomst gesloten, welke zeer de

toejuichtingen vond van andere volken. Slechts was het wachten op de goedkeuring van de drie betrokken parlementen. Maar intusschen tracht België belemmeringen in den weg te leggen van den Nederlandschen steenkoolinvoer door nog scherper contingenteeringsmaatregelen. Aldus luidt een der overeengekomen bepalingen van het te Ouchy tot stand gekomen voorloopige tractaat: ‘de Hooge Verdragsluitende Partijen verbinden zich onder elkander geen enkel nieuw verbod of geen enkele nieuwe beperking van den in- en uitvoer toe te passen, noch een enkelen nieuwen maatregel tot reglementeering te treffen, die als gevolg zou kunnen hebben het wederzijdsche ruilverkeer te belemmeren’. Maar dit voorloopig gesloten tractaat van de ‘Hooge Verdragsluitende Partijen’ is een ‘vodje papier’ zoolang de parlementen er niet hun goedkeuring aan hebben gehecht. Afgescheiden van de waarde, welke het zal bezitten, wanneer dit wèl het geval is. Het is een illustratief voorbeeld van de machteloosheid der regeeringspersonen om uit de verwarde economische toestanden der wereld een draad te trekken, welke in waarheid een leiddraad genoemd kan worden om tot eenige vaste en betrouwbare oplossing te komen.

Bibliographie.

Marie Schmitz. *Langs onveilige wegen.* - Ned. Keurboekerij, A'dam.

Het eerste verhaal ‘In het moeras’ voert ons inderdaad langs zéér onveilige wegen. In deze novelle betaalt Marie Schmitz, die zich tot dusver heel behoorlijk ‘binnen de grenzen hield’, haar tribuut aan den modernen smaak voor het heftige, zwoele, onnoembare. Zij beschrijft een meisjespension, waarin zeer wulpsche elementen, - en, hoe treft het zoo? de heer des huizes is erotomaan. Ja, dat er dan héél erge dingen gebeuren, waar men, al naar zijn aanleg, van griezelt of smult, - dat is te begrijpen. Gelukkig, dat de idylle Mieke-Rudolf ons behoedt voor wanhopen aan de moraliteit der tegenwoordige jeugd.

Spel is een tragedie *in a nutshell,* en Tweespalt en Verzoening zijn goedgeschreven schetsen over het alledagsleven met goede observaties en een aangenamen verteltrant. Het boek is keurig uitgegeven met prettigen druk en kloek formaat.

Nine van der Schaaf. *De Uitvinder.* - E. Querido, Amsterdam.

‘Altijd evenwichtig in haar volzinnen’, - aldus karakteriseeft Albert Verwey den stijl van Nine v.d. Schaaf wel zéér voortreffelijk. Evenwichtig, ja, - dat is het werk van deze schrijfster, - als een vloeiend water, dat nooit ondeugend over de boorden glipt, dat nooit bruist en schuimt als een ziedende waterval, maar zachtjes voortstroomt in koele, klare, onverstoorbare rust. Ik heb het werk van Elisabeth Zernike wel eens vergeleken met kristal; Nine v.d. Schaaf doet mij denken aan zilver: het kalme, bescheidene, slechts even glanzende zilver.

Van opgewondenheid, hartstocht (hartstocht, die Busken Huet eerste, tweede en derde voorwaarde noemde der kunst, - en had hij ongelijk?) ook in dezen roman geen spoor. *De uitvinder* is een cerebraal product, dat, wie daarvan houdt, stellig zeer zal voldoen. Het boek is goed geschreven, en men zou niet weten, welke aanmerking er op te maken; maar men raakt er ook niet in opgetogen enthousiasme door. Een eigenaardigheid van Nine van der Schaaf is, dat er zoo weinig 'gesprek' in haar werk voorkomt; dit draagt natuurlijk ook bij tot de geringe levendigheid van het geheel. Tusschen den tekst schrijft de auteur wel hier en daar dialoog, maar te weinig om aan haar verhaal een boeiend karakter en bekoring te geven. Toch meen ik wel, dat De Uitvinder (de figuur van Anko is gaaf en goed gedaan) een van Nine v.d. Schaaf's beste en leesbaarste boeken is, zoodat wij het gaarne alle succes wenschen.

Alb. Draayer-de Haas. *In den Stroom.* - P.N. v. Kampen en Zn., Amsterdam.

Albertine Draayer-de Haas heeft aan haar nieuwen, zeer interessanten roman een voorwoord toegevoegd, waardoor de belangstelling voor dit boek nog sterk zal toenemen. Haar bedoeling is geweest: 'de innerlijke omwenteling vlak na de Haagsche (schilder)school in een fictieve persoon te belichten.'

Ongetwijfeld zijn er velen, die door dit inzicht in het schildersleven zullen worden geboeid. De Haagsche school, is in de kunst een vernieuwing geweest, aan welker fascineerenden invloed bijna niemand ontkwam. Hoe deze weer overging in een andere, nieuwe richting laat deze roman ons in den persoon van Henri Kroon meebeleven. Door hem en door zijn kinderen zien wij de nieuwe stroomingen varen, en het is belangwekkend na te gaan, op welke wijze al deze, onderling zoozeer verschillende personen reageeren op hun uiterlijke en innerlijke omstandigheden.

Over dit onderwerp was tot dusverre nog geen roman in het licht gegeven; reden waarom wij er hier de speciale aandacht voor vragen.

Ina Boudier-Bakker. ***Het kind in den strijd met leugen en vrees.*** **En:** ***De verschijningen der menschenziel in het sprookje.***

Twee opstellen, die door hun inhoud èn door de wijze van behandeling een waardevolle bijdrage vormen voor de betere, psychologische kennis van mensch en kind.

Vooral het eerste essay ‘Het kind in den strijd met leugen en vrees’ heeft mij ontzaglijk geboeid. Hoe goed begrijpt Ina Boudier de zoo ontzettend eenvoudige en zoo ontzettend samengestelde ziel van het kind. Dit kleine boekje is een ware *Fundgrube* voor ouders en opvoeders; tal van behartigenswaradige wenken worden er in gegeven; het is geschreven, in de eerste plaats met het hart, maar in de tweede plaats óók met het verstand, het intelligente, beteugelende verstand, waardoor alle lyriek, alle overdrijving is vermeden, en zelfs de stugste en behoudendste persoon het met waardeering en instemming kan lezen. Het is, als zag men de schrijfster een beschermende hand leggen op het hoofd van het kind, terwijl zij de tolk is voor hetgeen hij zelf niet zeggen kan, niet zeggen wil, niet zeggen durft, - en dat toch absoluut door de ouders en opvoeders moet worden geweten. Zij doet ons medevoelen, hoe eenzaam het kind kan zijn, temidden van, het 't best bedoelende ouderen; hoe het verteerd kan worden door angsten van allerlei aard, en welke oorzaken soms zijn ‘leugenachtigheid’ hebben kan. Zij vermaant de ouderen met den meesten nadruk, voorzichtig te zijn in den omgang met het kind; niet absoluut te wezen, niet oppervlakkig te generaliseeren, maar subtiel te leeren onderscheiden tusschen het eene kleine individu en het andere.... Deze brochure is een warm pleidooi, waardoor men de initiemste roerselen der kinderziel beter begrijpt, en ik zou willen, dat elke moeder haar in haar sleutelmandje legde (indien zij dit nog gebruikt!) om haar te kunnen raadplegen in bizondere gevallen, en dat ook de vaders er kennis van nemen, evenals het geheele onderwijzend personeel.

Ook de tweede brochure is zeer leesbaar; de schrijfster laat ons zien, hoe alle menschelijke drijfveeren in de sprookjes symbolisch worden uitgebeeld; ik geloof, dat zij hierin gelijk heeft,

maar daarom geloof ik óók, dat vele sprookjes oorspronkelijk niet voor *kinderen* waren bestemd, dat het eigenlijk volksverhalen waren, overleveringen, sagen, legenden, ontstaan door een levendige fantasie of door angst en ontzag voor niet-begrepen feiten in de natuur, die voor wonderen werden aangezien.

Zijn de origineele vertellingen der 1001 nacht bestemd geweest voor kinderen? Zeer zeker niet!

Waren het de sprookjes van de gebroeders Grimm? die 'grimmige' verhalen vol moord en doodslag en bedrog, en tonnen met spijkers, waarin misdadigers van heuvels werden afgerold, en schoenen met looden zolen, en bezems, die vanzelf vegen, en duivelsche stiefmoeders, die de hoofdjes van hun ongelukkig stief-kroost afklemmen tusschen het deksel van een appelkist?.... Het kan zijn, dat kinderen enthousiast zijn voor wreedheid, en hevigheid, en voordengekhouderij.... en dat ze niet zoo critisch lezen als ouderen (vluchtiger, vlugger), maar ik voor mij rangschik vele sprookjes van Grimm onder de verderfelijke lectuur, en een verhaal als dat van de booze stiefmoeder, om dit aan kinderen (misschien stiefkinderen!) te geven vind ik het toppunt van misdadige nonchalance! Een gevoelig stiefkind zou hierdoor, dunkt me, uit doodelijken, verterenden angst, best tot zelfmoord kunnen komen.

En de sprookjes van Andersen?

Diepe, liefelijke verhalen zijn het, geestig, gevoelig, bekoorlijk, en geen woord van lof, is dáárover teveel gezegd. Maar.... geschikt voor kinderen? Neen.

Ik beken, dat ik, als kind (en boekenverslindster van het eerste allooi) deze sprookjes niet heb genoten, omdat ik er den innigen, fijnen, psychologischen zin niet van begreep. Toen ik ze echter als volwassene herlas, was ik er verrukt van, en vol van een eerbiedige bewondering van Andersen's innig en suggestief talent. (Tot mijn vreugde vernam ik later, dat het de uitnemende pedagoge en schrijfster Ida Heijermans precies zóó is gegaan!)

Kan De kleine Zeemeermin door kinderen voldoende op haar intrinsieke waarde worden geschat? Zeer zeker neen! En als Gerda de bloemen ondervraagt naar haar broertje Kaj, en de

vuurlelie haar het volgende korte, hartstochtelijke, ontzaglijke liefdesdrama vertelt, van de weduwe van een Oosterschen vorst, die, mèt het lijk van haar gemaal wordt verbrand, maar die, staande op den brandstapel, gevangen wordt in den hypnotischen, donkervlammenden blik van een jongen man, zoodat zij de vuurtongen niet voelt, en met haar pijnen en smarten wordt weggedragen, hoog boven tijdelijkheid en aardschheid heen, naar de eeuwige verten, waar de liefde sterker is dan de dood, - dan voelen wij toch duidelijk, dat deze wonderschoone tragiek niet voor kinderen geschikt kan zijn!

En zoo is er meer, veel meer. Ina Boudier erkent óók, dat er veel in sprookjes voorkomt, wat niet door den beugel kan. Maar waar zij zegt, dat 'het sprookje nooit voor de nuchteren van geest in eenigerlei tijd heeft gepast', daar moet ik even protesteeren. Het zijn niet alleen de 'nuchteren van geest', die niet van sprookjes houden (kinderen of menschen); om maar iemand te noemen, mijn eigen Moeder, de teederste, innigste, zachtste, gevoeligste persoonlijkheid, die ooit heeft bestaan, hield niet van sprookjes. En *niet* omdat zij 'het wonder' niet kon aanvaarden, maar omdat de 'verwringing der werkelijkheid', het 'aangezette', het al te dik er op gelegde, de leugen en het bedrog, de crûe tentoonstelling der menschelijke driften, haar hinderde. En zoo zal het altijd wel wezen, dat het eene temperament het sprookje niet uitstaan kan en het andere er mee dweept! Wie overigens een interessante beschouwing ovre het sprookje lezen wil, verzuime de lectuur van Ina Boudier's brochure niet!

Marie C. van Zeggelen. *Indische levens.* - J.M. Meulenhoff, A'dam, 3e druk.

Dit zijn nu precies en precies de verhalen, zooals wij Hollandsche totoks ze willen lezen over Indië, - geen wonder dan ook, dat Indische Levens een derden druk mocht beleven, wat wel hoogst zeldzaam is voor een bundel!.... Ik weet niet, wat het werk van Marie van Zeggelen zoo innig sympathiek maakt: ja, ik weet het wèl: het is haar fijn begrip, haar medeleven met onze bruine broeders, haar knappe, gevoelde weergave van hun

vreugden en nooden, haar subtiele humor, haar suggestieve wijze van een landschap, een situatie, een persoonlijkheid te evoqueeren.

In deze korte en toch complete verhalen lezen wij over het groote leed van Indië, het wegsturen der kinderen naar Holland, de eenzaamheid van Indië, de schoonheid van Indië, - over den eenvoud, de groothartigheid, de kracht en de zwakte, de pijn en de blijdschap, de toewijding en de zelfzucht, den haat en de liefde van het Oostersche volk. Elk dezer verhalen is als een *novel in a nutshell,* en geeft u evenveel satisfactie als een werkelijke roman. Een lief portret van de schrijfster verlucht dit boek.

N. Heybroek. *Onze Nederlandsche kinderen.* - J.M. Meulenhoff, A'dam.

Met genot heb ik dit boek gelezen, geschreven door een kinderarts, die tegelijk een uitmuntend opmerker is, een goed begrijper en een goed weergever van de kinderlijke psyche, en dat verlucht is met kinderportretten, door vaders en moeders zelf opgenomen. Deze laatste omstandigheid verschafte ons kostbaar materiaal, want zonder pose, zonder opzettelijkheid, zonder kunstmatige mooimakerij, zijn hier de kinderen *pris sur le vif,* in hun lieve en ondeugende stemmingen, hun werklust, hun sport en hun spel, hun activiteit en hun rust. En de tekst van den heer Heybroek is buitengewoon belangwekkend, ook *hij* heeft het kind *pris sur le vif,* in zijn eenvoud en argeloosheid, zijn geraffineerdheid en leukheid, zijn gecompliceerdheid, zijn schalkschheid, zijn ondeugd en zijn ernst. Een waardevolle bijdrage tot de kennis van het kind.

Ellen Russe. *De heirbaan.* - P.N. v. Kampen en Zoon, Amsterdam.

Zeer toevallig sprak ik juist in het Maandelijksch Overzicht van Augustus (naar aanleiding van het boek over de Rothschilds) over de Fuggers, de wereldberoemde financiers, en, ziet, in dezen knappen, historischen roman van Ellen Russe worden ze in levenden lijve ten tooneele gevoerd. Dit boek speelt in den tijd van het Concilie van Trente) midden zestiende

eeuw) in Italië; en brengt ons op de hoogte van geloofsverschillen, de levenswijze dier dagen, zeden en gebruiken, het gezag van vorst en kerk en van nog veel meer. Een ernstige studie moet aan dezen roman zijn vooraf gegaan. De levensgeschiedenis van Carlo en Gemma zal menigeen interesseeren.

Marie van Dessel-Poot. *Afgedwaalden.* - C.A.J. van Dishoeck, Bussum.

Als een wilde film roest deze roman aan ons voorbij. Op sensatie beluste lezers krijgen in dit boek waar voor hun geld. Victor Dansaert en Marie Jeanne, twee wel zeer sterk afgedwaalden van het normale pad beleven de schokkendste en avontuurlijkste ondervindingen. *Le tapis vert* is het aantrekkelijke middelpunt hunner mondaine occupaties, en het spreekt vanzelf, dat hieraan zeer spannende tooneelen zijn te ontleenen. Voorts wordt nog afwisseling in het gebeuren gebracht door een cocaïne-smokkelarij, en de verschijning van een erotomaan-sadist, wiens lugubere practijken ons *in extenso* worden veraanschouwelijkt. (Waarschijnlijk zou de censuur dit gedeelte wegknippen uit de film!) Och, och, wat valt er toch veel voor in de wereld, stellig geen *monde où l'on s'ennuie!* Liefhebbers van hevige tafereelen met géén *happy ending* moeten dit boek heusch niet ongelezen laten. De schrijfster blijkt zeer goed op de hoogte van de milieu's welke zij beschrijft, en grooter contrast dan tusschen dezen roman en haar vorige, De Uittocht, laat zich nauwelijks denken.

Lectuur voor de jeugd.

Laat mij om te beginnen melding maken van een drietal uitgaven, die door de bekende firma van Nelle in het licht zijn gezonden. Welk een uitstekend idee, om haar afnemers te verrijken met iets, dat werkelijk waarde heeft, want de namen der auteurs van bovengenoemde boeken ‘klinken als klokken’, terwijl. Zomerland van Mevr. van Hille-Gaerthé geïllustreerd is door niemand minder dan Rie Cramer. De boeken zijn keurig verzorgd, gedrukt met duidelijke letter en zien er in alle opzichten aantrekkelijk uit.

Zomerland is een verhaal, zooals we dat van mevrouw Hille kennen: voortreffelijk van stijl, voortreffelijk van inhoud. De karakters der kleine personen zijn krachtig en toch fijn geschetst en de dialogen zijn zoo natuurlijk, de eenvoudige gebeurtenissen zijn toch zoo boeiend verteld, dat men het boek uit heeft, eer men het weet. De los aangehechte illustraties zijn zóó bekoorlijk, dat men lust krijgt, ze in een lijstje te zetten!

Maren Koster's *Kiek's Overwinning* is een dier verhalen, welke jonge meisjes het liefste lezen. Kiek is een sympathiek schepseltje, onvervaard, moedig, opgewekt, en krijgt ten leste het loon voor haar standvastigheid, haar trouw en haar optimisme. Maren Koster, het zij verheugd geconstateerd, is een ernstige werkster, zoodat zij steeds vooruit gaat, en hoe langer hoe zuiverder en correcter schrijven gaat. We twijfelen dan ook niet, of het natuurlijke, aardige, harten-veroverende figuurtje Kiek gaat een triomftocht tegemoet!

Jet Luber gaf een interessanten jongemeisjesroman in: Meester Jeanne Jacqueline (een zinspeling er op, dat het hoofdpersoontje later graag Meester in de Rechten wil worden). Jet Luber stond met haar goed-befaamden naam borg voor een uitstekend meisjesboek. Jeanne Jacqueline, in het dagelijksche leven Janny genoemd is een degelijke, flinke meid, die van aanpakken weet als de nood aan den man komt. Zoo jong als zij is, neemt zij aan, wat haar voor de hand komt, om geld te verdienen; werkt op een kantoor, werkt op een kliniek, geeft lessen... en wie gunt het haar niet, als zij te langen leste haar belooning krijgt? Jet Luber vindt gelegenheid op boeiende wijze verschillende milieu's te beschrijven, waarvan zij uitstekend op de hoogte blijkt te zijn. Boeken als de bovengenoemde zijn een aanwinst in elk huisgezin.

Willy Corsari. *Wiek wint!* - Hollandia Drukkerij, Baarn.

Tous mes compliments, Willy Corsari! ‘Wiek wint!’ is het aardigste, inhoudrijkste, onderhoudendste meisjesboek, dat ik in lang heb gelezen. Om in de Engelsche sfeer te blijven: ‘Wiek is the greatest dear, and an awfully good sport; and

as for her sense of humour, it is really priceless.' Dit boek is in een levendigen, meesleependen stijl geschreven; het is een lieve lust, zooals de geestigheden maar voor het oprapen door het heele boek zijn gestrooid; alle menschen zijn als werkelijke menschen getypeerd; de dialoog, zooals we dat trouwens van Willy Corsari gewend zijn, is voortreffelijk, en kostelijk zijn de verschillende persfiguren uitgebeeld. Het is allerleukst dit kijkje achter de schermen der journalistiek mee te maken, en hoe de dappere, kwieke, origineele Wiek er zich doorheen slaat. Kostelijk is de parodie op de pers van den oorlijken Bob Jeffries, die als voornaamste nieuwsbron zijn *duim* omhoog steekt, en beweert, als je niet, in een winkel een bokking etende daarvan een verslag kan maken, met een kop in vette letters: **Bekend kanaalzwemmer in winkel dood gevonden,** je niet geschikt bent voor journalist!

Dit frissche, flinke, boeiende, jolige boek, met zijn dieperen, ernstiger ondertoon, beveel ik van ganscher harte aan. (De teekeningen van H. v.d. Stok onderlijnen heel aardig den tekst.)

Hans Dominik. *Moderne piraten.* - J. v.d. Ploeg. *Torda, de zigeunerhond.* Beide: Gebr. Kluitman, Alkmaar.

Ik heb het al meer gezegd, dat jongensboeken veel meer afwisseling bieden dan meisjesboeken. Bij de eerste komt het meer op den inhoud aan, bij de laatste op de wijze van behandeling van een dikwijls hetzelfde onderwerp. Moderne Piraten is een verhaal om van te 'watertanden', een spannende detective-roman waarin een jacht op opium-smokkelaars den lezer heenvoert door alle werelddeelen, en bovendien nog te land, te weter en in de lucht, - waarna ten slotte het recht zegeviert, en de smokkelaarsbende vernietigd wordt. N.K. Bieger heeft het Duitsch van Dominik tot uitstekend Hollandsch omgewerkt, terwijl Pol Dom, op zijn boeiende wijze, de handelende personen ons levend voor oogen stelt.

Het met den eersten prijs bekroonde Friesche werk van J. v.d. Ploeg werd door den schrijver-zelf voor de jeugd bewerkt. Torda zal in minder dan geen tijd aller liefde ver-

werven, en elk kind zal de innige liefde van Gjalt voor den hond kunnen begrijpen. Ook voor dit boek leende Pol Dom zijn vaardige teekenstift. Uitmuntende lectuur voor jongens, maar voor meisjes óók!

A. Was-Osinga. *Babs van Oudenaerde.* - Kluitman, Alkmaar.

Het is een lust de prachtig-uitgegeven kinderboeken der firma Kluitman te ontvangen. Frisch, fleurig, aantrekkelijk zien ze er altijd van buiten uit, en de inhoud is daarmee in overeenstemming. Babs van Oudenaerde is een der welbekende typen, welke in vele meisjesboeken figureeren, maar de wijze van behandeling is het, die ze telkens weer nieuw maakt. Mevr. Was gaf een levendig beeld van een geheele groep jongens en meisjes; haar stijl is vlot en los, en zoo werd dit nieuwe boek tot een alleraangenaamste lectuur. Hans Borrebach heeft het op onverbeterlijke wijze geïllustreerd.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

W.J.B. Pienaar: *English Influences in Dutch Literature and Justus van Effen as Intermediary.* Cambridge University Press, 1929.

Of the numerous contacts between Dutch and English literatures, there is none so close as that between Addison and Steele and their prototype in Holland, Justus van Effen, yet until now English interest has never been invoked. Despite the labours of Bisschop, Verwer, Hartog and others, Dr. Pienaar has here assembled an immensity of matter that might profitably be put before the English reader. We learn of one whole-hearted in his endeavours to bring the Augustan wit and grace of language before a public not notably concerned with these refinements. We will not say that Dr. Pienaar's story possesses a uniform brilliance of interest in keeping with so Addisonian a subject - 'Le Misanthrope', the 'Bagatelle' and 'Le Nouveau Spectateur Français' were comparatively slight productions and achieve-

ments - but at all points he displays a ready command of his research materials. The advancement of his thesis has somewhat obscured the larger vision of Van Effen as a European man-of-letters, for even through his *magnum opus,* 'De Hollandsche Spectator', he emerges only as the *Dutch* Spectator. Perhaps no greater place for him is warranted than this, but Dr. Pienaar's commentary is little in the way of sustained attempt at evaluation. In fact, his work is probably greatest in its incidental values - here are scores of little-known 'mentions' that weld Dutch and English literatures. How many, for example, suspected the importance of the emigrant Van der Noot to Spenser or that Mandeville was a Dutchman born? Or that Milton possessed a sound knowledge of Dutch language and theology? Of these 'asides' none is more interesting than that Van Effen was a disciple of the Lockian philosophy and educational system; but these liberal acceptances are not developed to make him really outsoar his time. Dr. Pienaar corrects several errors and misconceptions, but is he not himself at fault in stating that 'from Sir Thomas Browne to Oliver Goldsmith Leyden alone counted some thousands of British *alumni*'. Goldsmith expressly mentions but four British students in his time. We also feel that sometimes his critical judgment runs to mere fulsome praise. Above all, he would have rendered the English reader a more distinct service had he indicated the vogue of the *Spectatorial* literature in Holland itself - in the imitators of Dordrecht, Rotterdam, Zaanland - a phase more distinctive than anywhere else. But, these omissions apart, Dr. Pienaar has performed his work well and done English literature a service in introducing it to the admirable reshaper of modern Dutch prose.

Dr. J.A. RUSSELL.

Het Wonderboek der Electriciteit, door Ir. A. Vosmaer. (W. de Haan, Utrecht.)

In de serie 'Wonderboeken' heeft nu een boek over de wonderen der electriciteit het licht gezien, welk werk een zeer te waardeeren aanvulling vormt van deze zoo interessante geschriften.

De heer Vosmaer stond voor een moeilijke taak. Hij moest n.l. een boek schrijven, waarin elk ontwikkeld mensch iets kon vinden

over de electriciteit, en tegelijkertijd moest hij er rekening mede houden, dat de electrotechniek in de laatste jaren zulk een ontzaggelijke vlucht heeft genomen, dat de theoretische zijde van het onderwerp slechts door diegenen beheerscht kan worden, die er een speciale studie van hebben gemaakt.

Dit leesboek, dat eigenlijk ook als inleidend leerboek beschouwd kan worden, beantwoordt volkomen aan de verwachtingen. Het is geschreven voor een lezerskring, die wel belangstelling heeft voor de wonderen der electrotechniek, doch die niet tot het diepere hiervan wil of kan doordringen. En bovenal wekt de schrijver telkens onze verwondering op voor het ondoorgrondelijke en raadselachtige in de natuur, naast bewondering voor de technische prestaties van den mensch. De lezing van dit fraai geïllustreerde boek zal menigeen tot nadenken brengen over dingen, welke hij tot nu toe als zeer gewoon beschouwde, doch welker diepste wezen ons te eenenmale ontglipt.

Groote strijders tegen ziekte en dood, door Rudolf Thiel. Bewerking van dr. W. Schuurmans Stekhoven. (Leopold, Den Haag, 1932.)

In een 'Woord vooraf' deelt de bewerker mede, dat het doel van den schrijver is de gestalten van de groote pioniers op het gebied der geneeskundige wetenschap en der geneeskunde te doen leven voor het nageslacht, dat dagelijks de vruchten plukt van het werk, dat genen onder zeer moeilijke omstandigheden en met opofferingen, waarvan men zich thans nauwelijks meer een juiste voorstelling kan vormen, gepraesteerd hebben.

Rudolf Thiel bezit de gave, om hun gestalten voor ons te doen leven, om ons hun innerlijken strijd voor oogen te tooveren, in het kort om te laten voelen, hoe ook de grootsten onder onze pioniers slechts tastend en falend den weg gevonden hebben. Bij het lezen van dit boeiende werk vraagt men zich telkens af, waarom de ondoorgrondelijke Natuur hare geheimen zoo ontoegankelijk heeft gemaakt, waarom er zoo ontzaggelijk veel geleden moest worden, aleer de geneeskundige wetenschap in staat was, door onderkenning van den aard van het lijden, verlichting aan te brengen.

Thiel heeft zich niet uitsluitend beperkt tot de mannen der z.g. officieele wetenschap; Paracelsus en Priesnitz, eens voor kwakzalvers uitgekreten, worden in de rij der groote strijders opgenomen. Te betreuren valt het slechts, dat de schrijver zijn licht niet liet schijnen over den levensloop van mannen als bijv. Pasteur en Lister, die hoewel geen Duitschers zijnde, toch recht hebben op de dankbaarheid van het nageslacht. Niemand zal ontkennen, dat de wereld zeer veel verschuldigd is aan het baanbrekende werk van Duitsche geleerden, doch Thiel doet het in zijn boek te veel voorkomen, alsof Duitschland op dit gebied nagenoeg alleen staat en dat is onjuist.

Intusschen, men vergeeft het den knappen essayist gaarne, dat hij zijn eigen volk den voorrang geeft, want zijn boek is zoo leerrijk voor arts en leek, zoo suggestief van inhoud, dat geen lezer het uit de handen zal leggen zonder heel veel geleerd te hebben van den grooten strijd der menschheid tegen ziekte en dood, tegen pijn en ellende. Dr. Schuurmans Stekhoven zorgde voor een uitstekende vertaling.

Het boek der uitvindingen, door John Kooy. (W. de Haan, Utrecht.)

Zou er in de zoo belangwekkende serie: 'Door alle eeuwen heen' wel een boek zijn, wat zoo zeer de algemeene belangstelling verdient als dit Boek der Uitvindingen? In dezen tijd van technische wonderen, getuigenis afleggend van de verbijsterende vlucht der techniek en van het wondere vernuft van den mensch, in deze eeuw van luchtvaart en radio, waarin de mensch tijd en ruimte schijnt te zullen overwinnen, moet iedereen zich wel interesseeren voor de romantische geschiedenis der uitvindingen.

De heer Kooy heeft zich geen gemakkelijke taak gesteld, door in dit oeuvre een overzicht te willen geven van de evolutie op technisch gebied. Hij moest noodzakelijkerwijze het geheele gebied van de technische ontwikkeling bestrijken en een uitgebreide studie maken van het embryonale stadium en bovenal van de nieuwste snufjes. Indien men dit boek gelezen heeft, zal men niet anders kunnen doen, dan den schrijver gelukwenschen met het bereiken van zijn doel. Beknopt en duidelijk, zooals in een populair wetenschappelijk boek vereischt wordt, geeft de heer Kooy ons een

overzicht van de grootsche overwinningen van den menschelijken geest, waar het gold, zich de natuurkrachten dienstbaar te maken op allerlei gebied. De techniek beheerscht ons geheele moderne leven en wel in die mate, dat de moreele vooruitgang onmogelijk gelijken tred heeft kunnen houden met dien der technische. Terecht wordt dan ook dikwijls aan de techniek verweten, dat zij het innerlijk geluk der menschheid niet heeft vermeerderd en dat zij ons wapenen in handen heeft gegeven, welker ondoelmatig gebruik niets dan rampen over de aarde zal brengen.

Hoe het ook zij, de evolutie laat zich niet meer stuiten; voorstanders en tegenstanders van de voortgaande mechanisatie onzer wereld zijn het er over eens, dat wij thans een punt hebben bereikt, waar zal moeten blijken, of de rationalisatie niet in een te snel tempo geschiedt en of de groote werkloosheid niet ten deele wordt veroorzaakt door de steeds meer arbeid besparende machines.

Met de conclusies van den heer Kooy in het laatste hoofdstuk ‘Mensch en Machine’ kan ik mij niet in alle opzichten vereenigen. Het zal nog moeten blijken, of de techniek ook in de toekomst ons leven op dezelfde wijze zal blijven doordringen. Doch in elk geval loont het de moeite, om kennis te nemen van dit van grondige studie getuigende, boeiend geschreven boekwerk.

Arts Lize Deutmann: *Contact met de onzichtbare wereld.* (P. Dz. Veen, Amersfoort, 1931.)

Het mag een merkwaardig en in zekeren zin verblijdend verschijnsel genoemd worden, dat de belangstelling voor het occultisme, of indien men een in ‘exact’-wetenschappelijke kringen geliefd woord wenscht te gebruiken: de parapsychologie, gestadig toeneemt. De vloedgolf van het materialisme, die ons geestelijk leven geheel dreigde te verzwelgen, begint terug te ebben. Begint, want ondanks het feit, dat het materialisme in wetenschappelijken zin afgedaan heeft, zijn de geesten van 't meerendeel der menschen in ons z.g. beschaafde Europa nog in de materialistische waanvoorstellingen bevangen. Het schijnt wel, of de onzichtbare wereld de schrijvers en schrijfsters op aarde geïnspireerd heeft en nog steeds inspireert tot het schrijven van occulte boeken, want duizenden en duizenden geschriften, waarin de onhoudbaarheid van

het eens zoo geliefde, materialistische wereldbeeld werd aangetoond, zijn in de laatste decenniën verschenen. Het is, alsof er uit al die boeken één denkbeeld naar voren treedt: dit aardsche bestaan vormt slechts een onbeduidenden schakel in de eindelooze keten van ons grooter kosmisch Zijn; evolutie is de groote wet van het Heelal, welke al wat bestaat, door de eeuwigheid van den Tijd en de eindeloosheid van de Ruimte heen, steeds meer zal vergeestelijken.

Zoo is dan dit boek van dr. Deutmann ook te beschouwen als een bijdrage tot die nieuwe, zich met kracht baanbrekende wereldbeschouwing. Het afleggen van het stofkleed is bijzaak in het leven der kosmische wezens; de natuur maakt geen sprongen en breekt geen levens af. Na den dood zet het leven zich voort en wel in vormen, die eenige overeenkomst vertoonen met de gewaarwordingen, die elken dag op ons bewustzijn den mysterieuzen indruk van ‘leven’ maken.

De geesten, welke zich op deze seances manifesteeren, verkondigen niets, wat ook niet reeds in andere boeken voorkomt. Er is zelfs weinig in te vinden, wat den geest opwaarts zou kunnen voeren naar de ijlere, hoogere gebieden eener geestelijke wereld. De seances, waarin een zekere Elsje zich openbaart, zijn zelfs van een zekere trivialiteit, die naar ik eerlijk moet bekennen veel lezers, wier denken niet op deze post-mortem verhalen is ingesteld, eerder zal afschrikken dan aantrekken. Het is mogelijk, dat dr. D. met opzet dit gedeelte heeft ingelascht, om vooral er den nadruk op te leggen, dat een mensch door zijn sterven (zooals ook thans in onzen verlichten tijd zoovelen nog gelooven), niet opeens in een alwetend wezen veranderd wordt.

Doch naast deze, naar mijn meening weinig zeggende seances met Elsje bevat het boek toch ook zeer frappante bijzonderheden, die onmiddellijk op ons den indruk maken: dat *moet* zoo zijn. Als er bijv. verteld wordt, hoe het sterven eigenlijk in zijn werk gaat, dan zullen velen met mij gedacht hebben aan de treffende beschrijving, die de Amerikaansche ziener Davis geeft van den overgang van de zichtbare naar de onzichtbare wereld. Ook de openbaringen van zelfmoordenaars doen aan verschrikking niet onder voor hetgeen van andere zijde daarover wordt medegedeeld, terwijl er ook hier wederom de nadruk op wordt gelegd, dat de aarde, eens door den mensch als het middelpunt van het heelal

beschouwd, slechts een lagere wereld is, een duistere planeet, welker uitstraling zoo donker is, dat de interplanetaire wezens onze wereld als een modderpoel beschouwen. Inderdaad, de groote ziener Dante heeft ons een eeuwige waarheid verkondigd, toen hij er den nadruk op legde, dat ons aardsche bestaan noodzakelijkerwijze een infernaal karakter diende te dragen; dat hemel en hel geen uiterlijke, zintuigelijk-waarneembare realiteiten zijn, doch innerlijk-psychologische werkelijkheden.

De schrijfster geeft in het eerste hoofdstuk een wetenschappelijke inleiding, teneinde te trachten een aannemelijke verklaring te vinden voor de helderziendheid. Al moge haar hypothese wel iets aantrekkelijks bezitten, zoo geloof ik toch niet, dat zij de oplossing van het probleem een schrede nader heeft gebracht. Trouwens, dat is ook niet de hoofdzaak; van meer belang is, dat dr. D. er den nadruk op legt, dat gedachten dingen zijn, reëel waarneembaar voor andere zintuigen dan onze aardsche, dat onze gedachten een ontzaggelijke kracht ten goede en ten kwade kunnen ontwikkelen en dat een denkbeeld van al het stoffelijk-bestaande in een andere, voor ons onzichtbare wereld, te vinden is. Is het niet, alsof wij hier de stem van den grooten Plato vernemen?

Ook het laatste hoofdstuk is rijk aan interessante beschouwingen. Er wordt de nadruk gelegd op de wonderbaarlijke orde, de onbegrijpelijke harmonie in den Kosmos, welks zich, in trillingen voordoende openbaringen, oneindig in verscheidenheid zijn en van welke oneindige verscheidenheid de mensch slechts een miniem gedeelte opvangt. Het grootste gedeelte kunnen wij niet waarnemen. De schrijfster ontvouwt een hypothese, teneinde een aannemelijke verklaring te bieden voor het feit, dat er wezens kunnen bestaan, die op bepaalde trillingsverschijnselen geheel anders moeten reageeren dan wij.

Indien de menschheid er slechts van doordrongen ware, dat haar subjectieve wereldbeeld geen aanspraak mag maken op objectieve werkelijkheid, dan zouden velen geheel anders staan tegenover den stroom van openbaringen uit de onzichtbare wereld, die ons de laatste jaren bereikt. Ongetwijfeld zal het boek van dr. Deutmann er toe bijdragen, een steentje van den berg van vooroordeelen, welke nog steeds aan een groot gedeelte der menschheid het uitzicht op het kosmische bestaan verduistert, weg te nemen.

F. S BOSMAN.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 147. Deel 10]

Belangrijke mededeeling

Er zijn tegenwoordig vele periodieken en lichamen, die literaire prijsvragen uitschrijven, of prijzen toekennen, waarbij voor den winnaar een belangrijk bedrag wordt beschikbaar gesteld. Maar hoe aantrekkelijk deze wedstrijden ook zijn, zij vergen van de juryleden een omvangrijken arbeid, - een arbeid, dien 'De Nieuwe Gids' onmogelijk van zijn redactie zou kunnen eischen, in aanmerking genomen den enormen toevloed van ingezonden copie, welke zij reeds jaarlijks te beoordeelen krijgt.

Daarbij komt nog, dat het resultaat wel eens niet aan de verwachtingen zou kunnen beantwoorden, zoodat de prijs niet kon worden toegekend, en alle werk van deelnemers en jury dus vergeefsch zou zijn.

Ook de, door 'De Nieuwe Gids' ingestelde 'Nieuwe-Gidsprijs' voor het beste proza of dichtwerk binnen een bepaald jaar verschenen, en die reeds vier malen aan een letterkundige is toegekend, - aan Dr. P.C. BOUTENS, LOUIS COUPERUS, W.L. PENNING, STIJN STREUVELS, vordert van de commissieleden veel te veel moeite en tijd.

De Directie van 'De Nieuwe Gids' haren abonnés thans weder, zooals in 1922, een kostbaren prijs willende aanbieden, heeft daarom een ander plan gevormd, dat tegelijkertijd tegemoet komt aan de steeds toenemende belangstelling voor 'De Nieuwe Gids' van de zijde van het publiek: want dit feit kan met vreugde worden geconstateerd, dat, in dezen ontzettenden crisis-tijd, 'De Nieuwe Gids' waarschijnlijk het *eenige* tijdschrift is, dat bij elke jaarswisseling zijn abonné-aantal steeds zag *toenemen.*

Het plan nu der Directie is het volgende:

Zij heeft zich verstaan met den bekenden kunstschilder ANTOON VAN WELIE, en elke abonné, die een nieuwen abonné aanbrengt op den 1en halven jaargang 1933 ontvangt één bon en wie een abonné aanbrengt op den geheelen jaargang 1933 ontvangt twee bons op een pastel-portret van dezen meester, welk cadeau een handelswaarde vertegenwoordigt van tweeduizend gulden.

Voor den boekhandel wordt voor elk heel of half abonnement, hetwelk het aantal in 1932 overschrijdt, eveneens een of twee bonnen beschikbaar gesteld.

Om de kansen voor onze abonnés zoo groot mogelijk te maken, zullen er niet meer dan 300 bons worden uitgegeven, terwijl de deelneming blijft opengesteld tot 1 Januari 1933.

Het zal onnoodig zijn iets naders omtrent den heer VAN WELIE te vertellen, het is genoegzaam bekend hoe hij de eenige Hollander is, die 3 Pausen heeft geschilderd, Pius X, Benedictus XIV en den tegenwoordigen Paus Pius XI, hoe hij een Europeesche vermaardheid geniet, hoe hij tal van bekende figuren in binnen- en buitenland heeft geportretteerd - onder de velen noemen wij slechts SARAH BERNHARDT (in het Luxemburg museum), GEMMA BELLINCIONI (Museum Belle Arti te Rome), Z. Ex. Mgr. S. NOLENS, Kard. VAN ROSSUM, THEO MANN-BOUWMEESTER, EDUARD VERKADE, ENNY VREDE, GABY DESLYS, IJVETTE GUILBERT, EDMOND ROSTAND (welk portret eveneens werd aangekocht door het Luxembourg), PAUL DESCHANEL, Dr. BREDIUS, Jhr. Dr. VAN KARNEBEEK, Dr. I.C.K. VAN AALST, Generaal SNIJDERS, Baronesse BENTINCK, Baronesse VAN BRIENEN, LOUIS COUPERUS, MUSSOLINI, - terwijl wij herinneren aan de beroemde collectie portretten van LOUIS BOTHA en de andere Boerengeneraals (eigendom van Dr. VAN AALST), en aan zijn bekoorlijke kinderportretten, - (van 'MADDY VEGTEL' zeide de bekende Engelsche kunst-criticus ANDREW MEW dat het ''t mooiste kinderportret was na Whistler') - en hoe hij Lid is van 't Academisch Corps te Antwerpen.

Onder zijn vele onderscheidingen vermelden wij zijn benoeming tot Officier in de Orde van Oranje Nassau, terwijl de Fransche Staat hem onlangs bevorderde tot Officier in het Legioen van Eer.

Overtuigd zijnde, dat het literaire publiek deze buitengewone aanbieding op hoogen prijs zal stellen, wachten wij gaarne tijdig de opgave der nieuwe abonnementen af.

DE DIRECTIE VAN 'DE NIEUWE GIDS'
Amalia van Solmsstraat 2-24
's-Gravenhage

Conspiratie door R. Blijstra. *(Vervolg van blz. 268.)*

II.

Op weg naar het vereenigingsgebouw van de Nationale Partij deed Peter moeite zich niet voor te stellen, hoe zijn gevoelens zouden zijn na het bezoek in vergelijking met de vage spanning waarin hij nu verkeerde. Hij was een kwartier vóór den vastgestelden tijd op de plaats van bestemming aangekomen en een portier verwees hem naar een wachtkamer, waarin kaarten en spoorwegreclames hem althans de gelegenheid gaven te constateeren, dat de straat, waar hij woonde, alsmede het gebouw, waar hij nu was, op de kaart stonden aangegeven, en dat een nu reeds doorgetrokken tramlijn op den plattegrond bij het oude eindpunt eindigde. Men deelde hem zonder eenige verplichting zijnerzijds mede, dat enkele streken van zijn vaderland weliswaar nog niet veel door toeristen bezocht werden, maar dat zij dit alleszins verdienden, hetgeen gedemonstreerd werd door eenige meer of minder aanlokkelijke aanplakbiljetten. Nadat hij zich hiermede eenigen tijd onledig had gehouden, stelde hij vast, dat Sterneberg over vijf minuten moest verschijnen en hij bracht de rest van den tijd door met opzettelijk aan niets te willen denken. Om negen uur was Sterneberg er nog niet en Peter maakte zich het verwijt, dat hij zooveel te vroeg gekomen was. Helaas was dit een niet af te leeren gewoonte van hem, hij kwam te vroeg bij een trein, als hij op reis moest, te vroeg voor een afspraak met een vrouw en te vroeg bij een of andere sollicitatie; hoewel dit geen sollicitatie

was, was hij te vroeg gekomen; beschouwde hij het in zijn hart dan toch als een sollicitatie? Vooral misschien, nu Sterneberg hem gezegd had, dat hij niet de geschikte man was? Maar wat kon het hem schelen; of dacht hij werkelijk in ernst op deze wijze, die hem bovendien nog volstrekt niet klaar voor oogen stond, iets te bereiken en wat dan? Peter kwam tot de conclusie, dat hij het niet wist en overwoog bij zichzelf Sterneberg aanstonds te ontvangen met een op zakelijken toon gesproken: 'Stiptheid is de beleefdheid der koningen' of misschien slechts met een even zakelijk of nog zakelijker: 'Je bent laat.'

Om vijf minuten over negen besloot hij nog tien minuten te wachten en om kwart over negen keek hij de stille gang door, maar trok zich haastig terug, toen hij voetstappen hoorde. Hij zou tot half tien wachten om Sterneberg een kans te geven, maar hij had dit besluit nog niet bij zichzelf uitgesproken of zijn vriend trad binnen.

'Ik ben een beetje laat,' zei deze losweg, 'maar je zult het me wel niet kwalijk nemen.'

Zijn toon en houding was anders, zelfstandiger dan bij zijn bezoek den vorigen dag, vond Peter, aan den anderen kant meer gehaast, het was of hij werd opgedreven; het zag er naar uit alsof hij onaangenaamheden met een meerdere had gehad en dit in zijn toon nu op hem wilde wreken. Het kon echter ook verbeelding zijn. 'Het is niet erg,' antwoordde Peter luchtig, 'men zegt anders wel eens: beleefdheid is de stiptheid der koningen; dat wil zeggen, ik bedoel andersom,' maar Sterneberg had zich reeds omgedraaid en zei: 'We zullen nu naar Dr. Bernstijn gaan om nadere details te bespreken, maar stel je er niet te veel van voor, voorloopig is het er alleen om te doen, dat je voorloopig wordt ingedeeld, vaste plannen hebben we wel, maar nog niet wat jou betreft.'

Peter was blij dat er nu iets ging gebeuren, al was het niet veel en volgde Sterneberg met vlugge kleine passen, ten einde de herinnering aan het lokaal, waar hij zoo lang had moeten vertoeven, kwijt te raken. Hij bedacht zich echter plotseling, dat groote passen een meer zelfverzekerden indruk maken en stapte dus uit de maat met zijn geleider, hetgeen in de holle gang eenigszins spookachtig klonk.

Weldra hadden zij een groote deur bereikt, die toegang gaf tot een lokaal, dat er uitzag als een café, aan den kant waren enkele schotten aangebracht, waardoor twee der wanden in afzonderlijke nissen waren verdeeld. Er waren slechts weinig bezoekers, die nauwelijks opkeken, toen ze voorbijliepen en Sterneberg zelfs niet groetten, waaruit Peter constateerde, dat deze er dus al geweest was en hem noodeloos lang had laten wachten. Hij bemerkte nu tevens, dat hij zijn hoed nog bij zich had, dien hij aan de deur werktuigelijk in zijn hand had genomen, en het hinderde hem, dat iedereen kon zien, dat hij een onbekende was in deze omgeving en als zoodanig ook door Sterneberg werd geïntroduceerd. Bij een tafeltje in een der hoeken bleef zijn vriend staan en zei tot een heer op middelbaren leeftijd, die opstond, toen zij aankwamen en hen dus klaarblijkelijk verwachtte:

'Mag ik u voorstellen, Bernstijn, den heer Brandt ten Have, waar ik je reeds over sprak, Ten Have dit is Dr. Bernstijn.'

'Gaat u zitten, mijnheer ten Have,' zei de doctor, en Peter legde zijn hoed naast zich op een stoel, daar hij geen kapstok zag. Hij vond het niet noodig naar de garderobe te vragen, als Sterneberg het niet noodig achtte hem deze te wijzen. Het onderhoud zou dus waarschijnlijk niet lang duren. De voldoening, die het hem gaf dit alles vast te stellen was niet voldoende om zijn teleurstelling over het vrij onbeleefde optreden van zijn vriend op te heffen. Deze was onmiddellijk verdwenen en de man tegenover hem opende het gesprek: 'Vertelt u eens, mijnheer ten Have,' begon hij vriendelijk, doch op den toon van iemand, die gewend is met personeel om te gaan, 'waarom bent u op ons voorstel ingegaan? U hebt weliswaar nog niet officiëel toegestemd, maar u bent hier gekomen om dat te doen, nietwaar?'

'Ja,' antwoordde Peter onwillekeurig op de laatste vraag. 'Ik ben hier gekomen, omdat Sterneberg het mij vroeg,' vervolgde hij vrij hulpeloos.

'Heeft u er een oogenblik aan gedacht, waarom wij u juist hebben uitgenoodigd?'

'Ik vermoed, dat Sterneberg dat voorgesteld heeft. Vroeger gingen we veel met elkaar om.'

'Hebt u zich eens voor een paar jaar niet gewend aan een bureau tot steunverleening aan oud-officieren?'

‘Ja,’ stemde Peter toe, ‘daar had ik spijt genoeg van, ik heb er nooit iets van gehoord en bovendien, ik probeer liever mijzelf te redden, maar het was in een tijd, dat ik ten einde raad was.’

Sterneberg had dus met dit alles zoo goed als niets te maken, hij zat hier als sollicitant voor een vereeniging van samenzweerders, daar kwam alles op neer. Mijne heeren, naar aanleiding van uwe advertentie, heb ik de eer u mede te deelen, dat ik gaarne voor genoemde betrekking in aanmerking zou willen komen. Zouden er zooveel zijn, dat men nog een zekere selectie kon uitoefenen?

‘U schreef daarin zooiets van: door den noodlottigen afloop van den oorlog en de nog noodlottiger gevolgen daarvan,’ vervolgde Bernstijn, zonder op zijn woorden te reageeren, ‘was u in moeilijkheden geraakt. Bedoelde u dat noodlottig persoonlijk of meer algemeen?’

‘Beide,’ antwoordde Peter, de ander scheen een verdere verklaring te verwachten, en dus vervolgde hij: ‘Ik zal openhartig spreken, mijnheer Bernstijn, op politiek terrein heb ik geen uitgesproken meening en hoewel ik theoretisch gesproken gaarne zou zien, dat de oude toestand weer hersteld werd, ben ik te zeer overtuigd van den logischen of althans onafwendbaren gang van zaken in het wereldgebeuren, dat ik niet het initiatief zou durven nemen tot een of andere actie, d.w.z. ik zou waarschijnlijk niet overtuigd genoeg zij en me afvragen of de andere partij ook niet gelijk kon hebben.’

‘Ik veronderstel dan, dat u het zeer op prijs zou stellen, wanneer uw diensten door middel van een geldelijke ondersteuning beloond werden?’ vroeg Bernstijn.

‘Inderdaad,’ zei Peter, ‘ik geloof niet, dat ik daar iets op tegen zou hebben.’

‘Wij zullen u dan indeelen onder de gewone leden,’ verklaarde Bernstijn zakelijk.

‘Hoe bedoelt u dat?’

‘Er zijn gewone en eere-leden, de eerste ontvangen ondersteuning, de tweede treden op zuiver idealistische gronden toe tot onze organisatie,’ zei Bernstijn. ‘Zij moeten als het ware een kern van toekomstige regeerders vormen en nemen slechts deel aan de actie, wat het minder gevaarlijke deel betreft. Daarentegen

is hun positie verantwoordelijker, zoodra wij een omwenteling hebben geforceerd.'

'U maakt dus, om het maar eens ruw uit te drukken, een onderscheid tusschen de betaalde moordenaars en degenen, waarvoor zij werken, maar die de vruchten van hun werk zullen plukken, ten minste als er vruchten zijn,' zei Peter, 'dit is eigenlijk een verkeerd principe; hij, die het meeste belang bij de zaak heeft en bovendien uit idealistische gronden, zooals u het uitdrukt, in uwe organisatie wenscht opgenomen te worden, zou ook het gevaarlijkste werk moeten doen. De eere-leden betalen wellicht contributie?'

'Ja,' zei Bernstijn, 'maar zij moeten wel degelijk ook actief deelnemen aan de uitvoering van onze plannen, alleen het gevaarlijkste werk wordt aan de gewone leden opgedragen, tenzij een der anderen zich als vrijwilliger aanbiedt; om u gerust te stellen. wil ik u wel verzekeren, dat dit heel vaak het geval is.'

'Maar het lag niet in mijn bedoeling door u betaald te worden.' zei Peter, 'ik kan heel goed leven van het geld dat ik als chauffeur verdien en het was mij juist te doen op deze wijze weer eenige relaties met vroegere kennissen aan te knoopen; hoewel ik misschien niet om idealistische redenen lid wil worden, waren het zeker geen financieele. Ik begrijp echter, dat het moeilijk is dit weer te veranderen, nu u mij gezegd hebt, dat de gewone leden het gevaarlijkste werk doen. Het zou den indruk maken, alsof ik bang was.'

'Inderdaad,' zei Bernstijn droog, 'wij kennen overigens geen andere redenen dan financieele en zuiver idealistische.'

'Dus u kunt niet veronderstellen, dat men tot uwe vereeniging toe zou kunnen treden uit lust tot avontuur of uit louter nieuwsgierigheid?'

'Wij kennen deze redenen niet, omdat het doel te ernstig is. Degene, die zich beschikbaar stelt, om andere redenen dan idealistische of financieele, zou zich het recht kunnen voorbehouden, wanneer het doel, dat wij ons stellen en de middelen waarmee wij dat trachten te bereiken, hem niet meer bevalt, zich te verzetten en uit de organisatie te treden, afgezien nog van het feit, dat het avontuur, dat in het begin uit den aard der zaak slechts vaag omlijnd is, op den duur wel eens vormen aan kan nemen die den avontuurlijk

aangelegden jongeling kunnen afschrikken, waarna hij zich met de verontschuldiging, dat ook hij het zich anders voorgesteld had, terugtrekt. Het is dan echter te laat, daar wij niet kunnen gedoogen, dat iemand buiten het verband der organisatie staande, iets van ons doel, onze plannen en de personen, die er aan medewerken, afweet. Indien gij afziet van uwe financieele ondersteuning na verloop van tijd, kunnen wij echter overwegen, nadat gebleken is, dat u in uwe periode als gewoon lid de organisatie trouw gediend hebt, u toe te laten als eerelid, hoewel dit niet de gewoonte is en de gewone leden ook in andere kringen worden aangeworven dan de eereleden. Ik maak u er echter op opmerkzaam, dat reeds het bezoek van Sterneberg en uw gesprek met mij voor u bindend is, wij kiezen onze leden uit en het is niet de gewoonte, dat zij weigeren. Ik dank u intusschen voor dit onderhoud.'

Peter stond op, boog en was reeds op straat, voor hij goed en wel tot bezinning kwam. Sterneberg had zich niet meer laten zien. Hij had het onaangename gevoel, dat hij niet in een val geloopen, maar er zelfs in geduwd was.

III.

In de eerste dagen bemerkte Peter weinig van zijn nieuwe functie, hoewel het hem voorkwam alsof iedereen het aan hem kon zien, maar nadat de dagen verliepen zonder dat er iets geschiedde was hij zich over dag bijna niet meer er van bewust, dat hij tegen wil en dank een geheimzinnige persoonlijkheid was geworden. Alleen 's nachts, als hij eenzaam met zijn wagen op een standplaats stond of als hij pas ontwaakt was en in zijn bed bleef liggen, trachtte hij zijn tegenwoordige positie tegenover de maatschappij te bepalen. Hij stelde zich voor, wat er gebeurd zou zijn als hij Bernstijn ronduit gezegd had, dat hij voor de geheele zaak eigenlijk niet veel voelde; waarschijnlijk had deze dan niet den moed gehad hem werkelijk eenig nadeel te berokkenen, maar nu hij dat niet gedaan had, was hij wel gedwongen mee te doen, tenzij hij bij de eerste opdracht zou weigeren. Maar als die opdracht eerst over eenige maanden zou komen, was men er dan niet reeds

aan gewend hem als lid, gewoon lid te beschouwen? trouwens hij had hun geld reeds aangenomen, maar goed, laten we zeggen, dat hij kon weigeren en dan een kleine kans liep lastig gevallen te worden, bijvoorbeeld een pak slaag, grooter kon het tarief, nu hij nog zoo weinig wist, niet zijn, had hij dan inderdaad lust de zaak op te geven? Na zulk een redeneering constateerde Peter met voldoening, dat hij dien lust niet gevoelde en dat hij dus niettegenstaande de dreigementen van Bernstijn uit vrije beweging, zooal niet toegetreden was, er toch in elk geval bij bleef. En zelfs, wanneer de zaak hem niet zou bevallen, zou hij wel een motief vinden om zich terug te trekken, en indien men zou trachten hem te vermoorden, nu ja, nietwaar, voor het geval, waarschijnlijk zouden ze hem laten gaan, als hij op eerewoord beloofde hen in geen enkel opzicht tegen te werken of ook maar iets te verraden, hij stond toch bekend als een eerlijk man, maar goed, voor het geval, dan was dat nog altijd ver weg en zou hij zich wel redden of misschien inderdaad vermoord worden, hetgeen hem geen prettig vooruitzicht leek. Het was nog heel iets anders door een vijand, een tegenstander gedood te worden, dan vanuit een hinderlaag, op het oogenblik, dat je er het minst op verdacht was te worden vermoord. Hij kon echter als ‘gewoon lid’ (kinderachtig overigens zoo'n kwalificatie) voor de keuze gesteld worden zelf iemand te vermoorden of vermoord te worden en hij was er niet zeker van, dat hij altijd het eerste zou kiezen. Ten slotte was zulk een organisatie niet onfeilbaar, in den loop der tijden waren de daders van politieke moorden minstens net zooveel keeren ontdekt als gewone roofmoorden, bedreven door één individu, en hij zou zeker den dood verkiezen boven een lange gevangenschap met alle onaangenaamheden daaraan verbonden. Maar dit alles was nog zoo ver, dat het als het ware niet bestond; ook in den oorlog was het immers zoo geweest, het was er pas, voor men er werkelijk in was en men kwam er in door officier te worden, dat was oorspronkelijk ook heel iets anders. Hij was er nu in gekomen door ‘gewoon lid’ te worden en misschien bleek alles ‘gewoner’ te zijn dan hij zich voorstelde, immers de oorlog was weliswaar verschrikkelijk, zooals men dat pleegt uit te drukken. geweest, maar toch ‘gewoon’, dat wil zeggen niets abnormaals, gewoon, gewoon, doodgewoon. Eigenaardige woordconstructie

overigens: niets is gewoner dan de dood doch wie went er aan?

Soms was hij verontwaardigd, dat men hem had uitgezocht; als hij evenals de anderen er in geslaagd was of voldoende gebrek aan zelfrespect had gehad om met de nieuwe rijken op voet van gelijkheid om te gaan, dan had men hem vriendelijk verzocht eere-lid te worden, maar deze verontwaardiging verdween weer bij de overweging, dat hij er geen bezwaar tegen gehad zou hebben om op deze wijze zijn positie te verbeteren, hij mocht nu achteraf geen Sterneberg-motieven gaan gebruiken en bovendien dit begon te gelijken op de verontwaardigng van den arbeider bij het zien van den kapitalist in zijn auto en van zulke overwegingen had hij instinctief een afkeer.

Na verloop van tijd ging Peter echter doorgaans slaperig naar bed en stond uitgerust weer op en was geneigd de geheele zaak als een ongepaste grap van Sterneberg te beschouwen, als die zakelijke mijnheer Bernstijn er niet geweest was, toen hij ongeveer een maand na zijn gesprek met genoemden heer iemand op zijn kamer aantrof, die daar zat te wachten. Daar dit de gebruikelijke wijze scheen te zijn, waarop de organisatie zich introduceerde, verwachtte Peter dat de bezoeker, na hem gevraagd te hebben of hij de heeren Sterneberg en Bernstijn ook kende, hem nadere inlichtingen zou verstrekken, en was ten zeerste verwonderd, dat de man een politiepenning toonde op de wijze, zooals dat op de Amerikaansche films te zien is, en hem vroeg, welke betrekkingen hij met genoemde heeren onderhield.

‘Met welk recht doet u die vraag?’ vroeg Peter om tijd te vinden tot zichzelf te komen.

‘Met het recht van den staatsdienaar, die moet zorgen voor het welzijn van zijn medeburgers,’ antwoordde de ander deftig.

‘Zoo,’ zei Peter, ‘ja, ik ken die beide heeren, maar zeer oppervlakkig.’

‘Dat is anders heel eigenaardig voor iemand, die het beroep van taxi-chauffeur uitoefent,’ hernam de detective.

‘Ja,’ zei Peter, ‘maar ik ken hen van vroeger. Lang geleden was ik officier.’

‘Dat is mij bekend. Wij weten ook, dat u enkele weken geleden deze heeren gesproken hebt en dat de heer Sterneberg bij u op bezoek is geweest.’ Hij sprak zeer beschaafd, zelfs een weinig

geaffecteerd, het was een detective, die klaarblijkelijk veel in goede kringen verkeerde.

‘Sterneberg was een regimentskameraad, maar ik heb hem een tijdlang uit het oog verloren.’

‘Waarom kwam hij bij u op bezoek?’

‘Uit belangstelling. Als men met elkaar aan het front gestreden heeft, vergeet men zijn vrienden niet licht.’ Het was wel niet waar, maar zijn bezoeker leek hem nog zoo jong, dat hij waarschijnlijk niet meegevochten had, en in ieder geval iedereen zou zoo'n motief moeten accepteeren, het was om zoo te zeggen een heilige waarheid, en ten slotte, misschien waren er wel van die oorlogsvriendschapsbanden, die het door de jaren heen uithielden. hoewel hijzelf er geen enkel voorbeeld van kende.

‘U had hem toch in jaren niet gesproken?’ vroeg de ander eenigszins twijfelend. Peter constateerde, dat zelfs de heilige waarheid al verdwenen was, weliswaar iets later dan de vriendschap, maar het tijdsverschil leek hem zeer klein.

‘Hoort u eens,’ zei hij knorrig om zijn verlegenheid te verbergen, ‘ik geloof niet, dat u de bevoegdheid hebt u met de particuliere zaken van een eerzaam burger te bemoeien.’

‘Ik zal openhartig met u spreken,’ zei nu de bezoeker en sloeg behagelijk zijn beenen over elkaar. ‘U bent chauffeur, niet waar? Welnu, een chauffeur gaat niet om met menschen uit hooge kringen als deze hem niet bepaald noodig hebben. Ik weet wel, dat u een bijzonder chauffeur bent, maar ik weet ook, dat u de laatste jaren weinig in contact bent geweest met uw vroegere collega's. Het is dus duidelijk, dat u deze heeren een dienst bewezen hebt of het zult doen.’

‘Ik ben het met deze gevolgtrekking niet eens,’ zei Peter, ‘theoretisch niet en practisch niet.’

‘Het doet er weinig toe, of u het er mee eens bent. U begrijpt nog steeds niet, wat ik bedoel. Uw functie van chauffeur brengt mede, dat u wel eens haast hebt en het lijdt dan ook geen twijfel of u hebt wel eens te hard gereden; bovendien bent u 's avonds heel laat nog bezig, het zou best mogelijk zijn, dat u, indien u voor de overheid reeds een verdacht persoon was, verdacht werd van een der vele diefstallen die in deze stad elken nacht plaats vinden. Het eerste geval geeft geen aanleiding tot voorloopige

hechtenis, maar waarschijnlijk tot ontslag; chauffeurs mogen wel te hard rijden, maar niet betrapt worden. Het tweede geval is voor u persoonlijk nog onaangenamer, hoewel het niet met de bedoeling van uw opdrachtgevers zou strooken, wanneer u uw betrekking kwijt raakte, nietwaar?'

'Neen,' zei Peter onwillekeurig.

'Ziet u nu wel,' zei de detective op tevreden toon, 'dat u opdrachtgevers heeft?'

'Waarschijnlijk hebt u deze wijze van ondervraging uit een of ander romannetje opgediept,' zei Peter bedaard, 'ik bedoelde trouwens mijn opdrachtgevers, de taxi-onderneming, zakenlieden spreken evenals koningen in de pluralis majestatis, en de ondergeschikten nemen deze meervoudige betiteling in hun gedachten als gehoorzame dienaren over. Ik wist overigens niet dat deze wijze van handelen ook reeds bij de politie in zwang gekomen was, het lijkt eenigszins op chantage.' Hij verwonderde zich er over, dat hij zich niet heldhaftiger voelde. maar toch constateerde hij met voldoening, dat hij even natuurlijk sprak alsof hij in het geheel niets riskeerde.

'U hebt gelijk,' zei nu de detective, even onverstoorbaar, maar iets vriendelijker, 'als ik u was, zou ik me ook niet laten intimideeren. Maar ik heb nu een beter voorstel. Wij zouden het ten zeerste op prijs stellen, indien u uw best deed een vooraanstaand en actief lid te worden van deze organisatie, u moet u in zeker opzicht onmisbaar trachten te maken. Maandelijks brengt u dan rapport aan ons uit.'

'Waarde heer,' zei Peter koeltjes, 'ik zou hier natuurlijk zeer gaarne op ingaan, wanneer ik werkelijk eenige relatie met de door u genoemde heeren onderhield, maar helaas, u bent verkeerd ingelicht. Het spijt me, dat ik noch u, noch mezelf in deze zaak kan helpen.' Hij hield de deur reeds voor den ambtenaar open. Deze gaf tot zijn groote verwondering onmiddellijk aan dezen wenk gehoor en vertrok na hem de hand gedrukt te hebben, alsof hij een vertrouwd vriend was. Zijn 'u zult nog wel meer van mij hooren' klonk echter dreigend en eenigszins spottend.

Peter luisterde, hoe hij de voordeur achter zich dichtsloeg en volgde hem, met zijn hoed en jas in de hand. Buiten gekomen

zette hij zijn kraag op en snelde naar een telefoon-kiosk. Weldra hoorde hij de stem van Sterneberg.

'Hallo,' zei hij gehaast, 'ik ben het, ten Have, ik moet je bepaald spreken. Er is iets bijzonders gebeurd. Ik kan het je niet telefonisch mededeelen. Kan ik bij je komen?' Hij hijgde, al deed dit geen afbreuk aan het gewicht van de boodschap, het maakte allicht minder indruk op anderen.

'Is het werkelijk noodig?' vroeg Sterneberg kalm.

'Ja, zeker,' zei Peter.

'Nu, kom dan maar,' was het weinig bemoedigende antwoord.

Peter holde naar de dichtstbijzijnde taxistandplaats.

'Hoek Augustusstraat, Frederiksplantsoen,' gaf hij op, hij zei het zoo vriendelijk mogelijk, want hij was altijd vriendelijk tegen zijn collega's, het was een hard leven, het leven van chauffeur.

In de taxi keek hij of niemand hem volgde. Daarna dook hij van het achterraampje weg en drukte zich in een hoek. Hij had het adres van Sterneberg niet opgegeven, dat was veiliger. Bij het huis van Sterneberg aangekomen nadat hij eerst een paar straten had omgeloopen, belde hij luid en lang.

Zijn vriend zat in zijn studeerkamer en noodigde hem uit te gaan zitten. Peter bracht haastig en staande verslag uit. Na het beëindigen van zijn bericht bemerkte hij tot zijn groote teleurstelling, dat hij de zaak niet goed voorgedragen had want de stemming in de kamer onderging geen verandering. Hij had klaarblijkelijk te snel, te gehaast gesproken. Ten slotte moest men de feiten misschien ook kalm onder de oogen zien. Sterneberg had misschien zooiets wel eens meer meegemaakt. Zijn opmerkingen waren ten minste alleen van technischen aard.

'Je hadt beter gedaan den man te volgen, in plaats van direct naar mij toe te gaan,' zei Sterneberg, 'nu is hij jou wellicht gevolgd. In ieder geval kan hij gezien hebben. dat je naar die kiosk liep en daarna een taxi nam. Dat was voor hem al voldoende.'

'Het behoeft geen bewijs te zijn,' zei Peter zwakjes.

'Voor hem wel. Voortaan moet je ontkennen dat je mij of Bernstijn den laatsten tijd gesproken hebt,' vervolgde de ander zonder op zijn protest te letten. 'Maar in ieder geval, ik ben je zeer dankbaar voor je toewijding. Je hebt je niet laten intimi-

deeren of omkoopen en dat is ook wat waard.' Hij stond op, en hield de deur op dezelfde wijze voor hem open als hij nog geen half uur geleden voor den detective gedaan had. Het onderhoud was afgeloopen. Tien minuten, nadat hij had aangebeld stond hij weer op straat. Inderdaad, hij was nog een kind op het gebied van avontuur. Sterneberg was hem althans in dit opzicht ver vooruit, ofschoon, misschien stond hij er anders tegenover, meer als een zakenman? Met loome schreden ging Peter naar huis.

Den volgenden ochtend had hij zich hersteld. Eigenlijk was het heel natuurlijk, dat Sterneberg hem zoo koel ontvangen had, hij zou ongetwijfeld maatregelen nemen, maar daarom behoefde hij toch geen tragisch of gewichtig gezicht te zetten? In ieder geval had Sterneberg zijn aanwijzing op prijs gesteld. Den volgenden keer zou hij zakelijk verslag uitbrengen, inderdaad had hij zich kinderachtig aangesteld. Hij herinnerde zich hoe hij eens een meisje, waar hij niets om gaf, had gezegd, dat hij op de vrouw, waar hij toen mee getrouwd was, eenige aanmerkingen had. Hij had het gezegd, omdat hij haar het hof wilde maken en zij had hem toen verteld, dat hij hierdoor zichzelf beleedigde, wat hij ook wel wist, en dat hij, als zij nu vriendelijk tegen hem was en er zou een verhouding tusschen hen beiden ontstaan, hij dit ook weer aan de volgende vrouw, die hij het hof zou maken, zou zeggen. Dit gesprek was voor hem een nieuw bewijs, dat hij inderdaad nooit iets voor haar zou voelen, want hij hield niet van bescheiden en preekerig aangelegde vrouwen, maar hij had er toch zooveel spijt van, dat hij een gedeelte van zijn zaligheid gegeven zou hebben, als hij de woorden weer ongedaan had kunnen maken, niet zoozeer omdat ze gezegd waren, maar omdat ze aan deze vrouw gezegd waren, want zij had moeten weten of voelen, dat hij altijd met een zekere ridderlijkheid en gevoel van dankbaarheid tegenover zijn geliefden stond en ze juist altijd verdedigde, maar dit bijna gedachteloos gezegd had, onder den onmiddellijken indruk van haar schoonheid. Het had er wel niets mee te maken, maar hij had zuiver quantitatief evenveel spijt van zijn houding bij het bezoek aan Sterneberg en trachtte een zeker verband te leggen, wat hem echter niet gelukte.

De eenige troost was, dat hij 'in zekeren zin' een man van gewicht was geworden. Een samenzweerder, die gevolgd werd.

Als hij in zijn taxi zat, keek hij wel eens naar de ramen van de huizen, die hij passeerde, daar kon een geweer op hem gericht zijn of in ieder geval kon daar een detective staan, die hem gadesloeg. Ten slotte, het was aardig een revolutie voor te bereiden. Hij zou, wanneer de revolutie werkelijk kwam, uitstekende diensten kunnen bewijzen, doordat hij de stad zoo goed kende en op ieder plein als het ware reeds mechanisch strategische punten had vastgesteld. Hij liep zelfs een paar dagen met het idee rond Sterneberg of nog liever Bernstijn voor te stellen hun invloed aan te wenden glazen ruitjes aan beide kanten van de brievenbussen aan te laten brengen onder het voorwendsel, dat de postbodes dan konden zien of er veel of weinig brieven in de bussen waren, maar met het werkelijke doel bij een revolutie daar scherpschutters te plaatsen, of mitrailleurs, die door de openingen een geheele straat zouden kunnen bestrijken. Hij gaf dit idee ten slotte op, omdat men van boven geen dekking zou hebben en het was bij nader inzien volkomen absurd; de oorlog had hem toch geleerd, dat zulke zuiver theoretische vondsten van nul en geener waarde waren, trouwens het had niet eens theoretische waarde, maar misschien zat er iets in, waardoor een ander op een goed idee kwam. Hij zou echter wel oppassen eerst een slecht figuur te slaan om daarna een ander gelegenheid te geven zich te onderscheiden. Het was meer voorgekomen, dat men iets gewijzigd van hem had overgenomen, nadat men hem eerst uitgelachen had. Een tijdlang had hij zich serieus er mee bezig gehouden, de strategische punten in de stad op de kaart aan te teekenen, maar ook dit had geen zin, men zou het reeds lang gedaan hebben als men werkelijk serieuze plannen koesterde. Aan het einde van de maand kreeg Peter een chèque met een bedrag, dat honderd gulden hooger was dan hij met Sterneberg had afgesproken. De appreciatie van de organisatie voor zijn onomkoopbaarheid, ten minste dat veronderstelde hij. Hij had bijna vergeten, dat hij gewoon lid was. Zonder bepaalde gevoelens, zonder air van teleurgesteld romanticus, maar ook zonder ironie gooide hij zijn aanteekeningen in de kachel. Er waren immers ook menschen, die postzegels verzamelden. Nu hij meer geld had kon hij ruimer leven, zoo nu en dan de bars bezoeken, waar hij vroeger als officier zoo vaak kwam, gewoon als jonge man, omdat hij het er plezierig en aangenaam vond.

IV.

In vier maanden had Peter niets van zijn opdrachtgevers gehoord en hij werd alleen aan hun bestaan herinnerd door de chèque, die maandelijks binnenkwam, waarover hij zich dan een paar dagen verwonderde, maar die hij toch incasseerde, hoewel hij zich er van bewust was, dat hij hierdoor voor de toekomst eenige verplichtingen op zich nam. Het was echter te verleidelijk en een plotselinge weigering zou nu bepaald een slechten indruk maken, niet alleen op hen maar ook op hemzelf. Hij haalde bijna verruimd adem, toen hij op zekeren dag op zijn standplaats telefonisch bericht kreeg van Sterneberg, dat hij zich den volgenden dag om tien uur met zijn taxi moest begeven naar de Sophialaan, bij den hoek van het Stadspark. Hij moest daar wachten op iemand, die ongeveer kwart over tien of later in zijn auto zou stappen. Peter was al bang geweest, dat hij op zekeren dag een oude dame had moeten vergiftigen of voor spook had moeten spelen bij een bijgeloovigen boer. Maar gelukkig, het was over dag en een vrijwel ‘openbare’ opdracht. Hij moest zoo snel mogelijk de eerste zijstraat rechts en daarna de volgende zijstraat links inslaan, waarna hij zou komen op de Parkallee, een grooten verkeersweg, welken hij moest volgen tot het Allianceplein. Hier moest hij stoppen. Peter vroeg Sterneberg, wat hij dan verder te doen had. Zijn vriend of superieur, hoe moest hij hem nu eigenlijk noemen? had even gelachen en zei, dat hij vanzelf wel zou merken, wat hij te doen had. Hij moest zich vooral stipt aan den aangegeven weg houden en in het begin zoo hard mogelijk rijden, op de Parkallee zelf moest hij eveneens zijn best doen vlug vooruit te komen, maar daar het verkeer daar erg druk was en hij tevens bij verschillende kruisingen zou moeten wachten, zou hij daar wel opgehouden worden.

Den geheelen dag na het ontvangen van deze boodschap was Peter in een soort Sinterklaasstemming. Het was hem of de wereld een ander aspect had gekregen en hij verwonderde zich daar zelf over. Zoo was je leven dor en leeg, plotseling was het gevuld, soms maar met één feit, één vooruitzicht. Hij herinnerde zich hoe hij als kind nooit had kunnen eten als hij een treinreis ging maken en kwam er nu ook eerst met groote moeite toe te

gaan dineeren. Den geheelen dag bracht hij zooveel mogelijk door in café's, 's avonds werkte hij niet; en hij had toen hij laat thuis kwam geen spijt, dat hij veel geld uitgegeven had. Eerst 's morgens, toen hij wegreed in den koelen herfstochtend en reeds een half uur van te voren aan de afgesproken plaats kwam, trachtte hij zijn gevoelens en gedachten te controleeren. Wellicht zou het gevolg van het goed vervullen van deze opdracht zijn, dat hij definitief ingewijd zou worden in de geheimen van de vereeniging. Hij was dan de man met het dubbele leven, waarvan men in de romans leest. Niet dat hij erg onder den indruk kwam van zulk soort mannen, meestal waren echte avonturiers vrij geborneerde menschen, ten minste dat had men hem verzekerd, maar het kon zijn, dat hij, het avontuur meemakende en tegelijkertijd er buitenstaand, - of zou het verlangen naar avontuur, niet het werkelijk meemaken, maar alleen het verlangen er naar niets anders zijn dan het verbloemen van de troosteloosheid in het eigen gemoed, een nieuw soort godsdienst of althans surrogaat van godsdienst? Den vorigen avond had hij in een café toevallig in een of ander tijdschrift den volgenden zin gelezen: ‘En na jaren, millioenen, milliarden wellicht, zal onze aarde uitgestorven zijn als de maan.’ Zelfs zulk een nuchtere, ja banale zin was in staat hem ‘bij zijn hart te grijpen’ en hij kon het niet helpen, dat hij dan enkele minuten treurig voor zich uit moest blijven staren, intusschen toch met eenigen trots bedenkende, dat hij een van de weinigen was, die de draagkracht van deze, door een onverschillig journalist, opgeschreven woorden geheel begreep. En toch, hoe weinig origineel was die gedachte, immers de oude Romeinen hadden reeds gezegd: ‘Gedenk te sterven.’ Zij zeiden behalve ‘Memento mori’ ook ‘Morituri te salutant.’ Zij hadden echter in zekeren zin nog aan een voortbestaan na den dood geloofd. Naarmate de menschheid zich ontworstelt aan de idee van onsterfelijkheid, wordt het leven zelf waardevoller. In geestelijk opzicht wordt de mensch moediger, als hij zich vertrouwd maakt met de betrekkelijkheid der dingen en van het leven, in werkelijkheid wordt hij laffer. Hij vreest den dood. Maar nu had hij geen enkele reden hier aan te denken, hij stond met zijn wagen aan een breede, aan één kant met villa's bebouwde straat, aan den anderen kant was het park. Door de boomen kon hij een vijver zien, waarin de

afgevallen bladeren als onwezenlijk goud op het water dreven. Het was stil rondom hem, niettegenstaande de claxons der auto's en het bellen van de trams in de naburige straten. Eigenlijk was het altijd en overal stil, als men de geluiden maar wist uit te schakelen. Waarom zou hij bang zijn voor zijn leven? Hij moest zich in gedachten schrap zetten bij het beantwoorden van die vraag en denken aan zijn motto, dat iedereen op elk oogenblik van den dag bereid moest zijn te sterven. Geërgerd keerde Peter zijn hoofd weer naar den vijver, hij moest zich nu niet gaan voorstellen, dat hij bang was, terwijl hij in zijn hart er zeker van was, dat hij niets vreesde, althans niet van dit avontuur, en alleen maar op deze wijze fantaseerde om een werkelijke sensatie aan het geval te geven. Hij zag plotseling de bladeren op het water drijven, zooals hij ze als kind gezien had; toen had elke steen, elk kuiltje in den grond zijn bijzondere beteekenis gehad, langs den wallekant van een gracht loopend had hij steeds een vage sensatie gehad iets moois of interessants te zien, of liever hij was er zich niet van bewust geweest, maar hij had het gezien, evenzoo op straat, de rangschikking der zandkorreltjes, die elken morgen anders was, bij elken boom; waar het trottoir ophield vond men steeds een nieuwe wereld, welk groot mensch zag dat nog, was hij werkelijk zoo groot geworden, dat hij dat alleen maar eens in de zooveel jaren zag, als hij ergens moest wachten?

Achter zich hoorde hij een stem zeggen: ‘Naar het Allianceplein, chauffeur.’ Hij had nog net tijd om te kunnen zien, dat de man, die dit gezegd had, een regenjas droeg met een riem, voor zijn gezicht hield hij een breede das, alsof hij het koud had, maar hij wilde natuurlijk niet herkend worden, welnu, Peter zou niet zoo onbescheiden zijn hem nog met een blik te verwaardigen. Snel startte hij den wagen. Het was alsof hij in de straten achter zich meer gedruisch hoorde dan even te voren, maar snel trok de wagen den heuvel op en voor hij zich er van bewust was, dat nu het gevaarlijke moment gekomen was, bevond hij zich reeds op de Parkallee. Toen hij hier was aangekomen, kon hij een gevoel van teleurstelling niet onderdrukken. Naar de wijze, waarop Sterneberg hem de aanwijzingen gegeven had, was het ergste nu al voorbij. Teleurgesteld door de onvoldoende expansie van zijn gespannen gemoed remde hij met kracht voordat de verkeersagent

aan de kruising het stopsein gaf. Hij merkte als terloops, dat er ongewoon veel menschen in de richting van het park liepen. De verkeersagent gaf echter toch betrekkelijk vlug het sein om door te rijden en gedachteloos en terneergeslagen kwam Peter, na nog een paar keer opgehouden te zijn, aan het Allianceplein. Hier stapte hij uit en opende het portier. Zijn passagier was verdwenen. Even vreesde hij zijn opdracht niet goed te hebben uitgevoerd. Daarna keerde hij en reed terug. Hij stalde zijn auto en ging naar huis, waar hij met een grimmig gezicht op den divan bleef liggen. Eerst tegen twee uur kwam hij weer op straat. Er waren extra-editie's uitgekomen van de kranten. Bekend politicus vermoord. Signalement van den moordenaar: droeg een lichte regenjas met riem. De krant uitte als zijn meening, dat de moordenaar op dit gegeven alleen moeilijk te vinden zou zijn. Peter begreep den samenhang; hij was medeplichtig aan een moord. Hij sloeg het blad om en bekeek het portret van den vermoorde. De man had een intelligent en sympathiek gezicht. Hij zag er niet uit als iemand, die vermoord zou worden, Peter kon geen enkele trek van verslagenheid of ziekelijke weekheid in zijn gelaat ontdekken, die hij anders altijd bij vermoorde menschen meende waar te nemen, waarvan de portretten in de krant stonden afgebeeld.

(Slot volgt.)

Schoonheid - goedheid waarheid door Fannij Reddingius-Salomonson.

> ‘Schoonheid, o, Gij, Wier naam geheiligd zij,
> Uw wil geschiede; kóme Uw heerschappij....’
> *Jacques Perk.*

De zomer-avond is bladstil en lichtend. Droomend staat de tuin: de roerlooze boomgroep, de heesters.

Geluiden uit de verte komen tot wie daar eenzaam zit, in mijmering verloren.

Een wondere avond is dit: het eigen leven, het eigen wezen vervloeit in het lichtend duister onder de wijde sterrenlucht. Vaag en ver verzonken ligt elke herinnering. Alle wenschen schijnen gestorven; er is geen vreugde, er is geen pijn. Er is alleen dit eene, wereld-wijd: rust, vrede, onbewogenheid. Morgen zal weer zijn zooals vroeger, vóór deze genade begon. De dag zal er zijn met het volle licht en de luidruchtigheid, met het vele machtelooze pogen en de groote sterking door het weinige, dat wordt bereikt. Deze stemming zal ontglippen. Deze heilige avond wordt tot herinnering. Onbereikbaar zal deze hemelvrede zijn. Want onvatbaar voor menschenhanden is de Schoonheid, is de Eeuwigheid. Maar er zijn gewijde oogenblikken. waarin Zij ons wordt geopenbaard, ons aanraakt, wordt weerspiegeld in onze ziel. En wij kunnen van Haar getuigen met onze machtelooze menschen-krachten door onzen levensstrijd.

De lach
Van den dag
Is voor braven, voor boozen,
Want de Eindlooze Algoedheid
Werkt ongestoord voort.
J. Winkler Prins.

Onze menschen-wereld snakt naar Haar: de 'Eindelooze Algoedheid', die *geeft,* overvloedig, onuitputtelijk, zonder voorbehoud, zonder vragen, zonder oordeelen of veroordeelen, - die ongestoord' geeft en nóóit verzadigd is in het geven, omdat zij niet anders kán, omdat zij de 'Eindelooze Alliefde' is....

Als onze menschenharten meer van haar waren vervuld, als zij de grondslag was van onze samenleving, als zij ons allen met elkaar verbond, hoe anders zou onze aarde zijn. Als wij maar geloofden, dat er een sleutel is tot ieder menschenhart voor wie hem vinden kan.

Als Hamlet's waarheid maar werd erkend en het onuitgesproken, waarschuwend wachtwoord tusschen elke twee menschen was:

'Nu zie toch eens, welk een nietswaardig ding gij van mij maakt; op mij wildet gij spelen; gij houdt u alsof gij mijn grepen kent; gij zoudt het hart van mijn geheimen willen uitrukken; mij van de laagste tot de hoogste noot willen beproeven; en in dit kleine instrument is veel muziek; een voortreffelijke stem, en toch kunt gij het geen toon doen geven. Hoe! denkt gij dat ik lichter te bespelen ben dan eene fluit?'

Menschen gelooven niet in menschen-goedheid. Zij zijn die te weinig gewend. Dat hebben ervaren wie in den loop der eeuwen door 'Liefde tot allen' gedreven, voor de menschheid hebben geleefd - en voor haar gestorven zijn.

Hun eenzame figuren staan lichtend voor een donkeren achtergrond. Velen hebben het licht gezien, weinigen zijn ervan vervuld. Want de duisternis wijkt niet van de aarde, wanneer wij het licht *van verre* zien en *van verre* loven en prijzen, maar wanneer in altijd meer menschenharten het licht *wordt geopenbaard.*

Er is de boven al het persoonlijke verheffende Vreugde om het Eeuwige Levenswonder - om Eeuwige Schoonheid. Er is voor

wie den afgrond van menschenlijden peilt: de oppermachtige ontzetting, die al het persoonlijke uitwischt, die alle vreugde, hoop en verlangen buitensluit, omdat zij heel de wereld van leed overstroomd en zichzelve machteloos gelooft.

De uiterste Vreugde, waar ons aller verlangen naar uitgaat - al zijn wij ons dat zelden bewust -, de uiterste ontzetting, die wij meestal ontvluchten, om niet van wanhoop onder te gaan -, openbaren ons beide het diepste menschelijk levens-geheim. Want wat in oogenblikken van volkomen geluk als van boven-af in ons wordt neergestort, welt in oogenblikken van volkomen vertwijfeling als levensredding uit de diepte in ons op: een nieuwe kracht, een nieuwe warmte, een eindelooze mildheid, die niet in onszelf wordt geboren, maar tot ons komt, als een genade, van héél ver - ons doorstroomt en zich uit in de daad van *geven:* zich volkomen geven - zich wijden.

Wij zijn machteloos en toch niet machteloos; onpeilbaar als de afgrond van menschen-lijden is de bron, waaruit de Liefde welt. Zij kan véél duisternis doen wijken. Zij kan het groote noodlot niet dwingen en het onvermijdelijke niet veranderen, maar zij is het licht, dat wij kunnen doen schijnen in den nacht van het onvermijdelijk menschenleed.

Schoonheid, Goedheid, Waarheid....

Hoe zouden wij menschen de Waarheid kennen, die Tijd en Ruimte, die alle Leven omvat: wat ons geopenbaard wordt en wat voor ons verborgen blijft.

Hoe zouden wij de Waarheid kennen op deze aarde, waar alles anders is dan het schijnt, waar alles beweegt en van gedaante verandert, iedere gedaante een schakel van de eindelooze reeks metamorphosen, die een ons verborgen doel in zich besluit.

Wie kent de bron van alle Leven?

Kunstpsychologische beschouwingen door Dr. Jac. van Essen. I. Doel en wezen.[1)]

De kunstenaar is een Geloovige. Hij gelooft in een Doel van zijn Kunst. En dat kan niet anders zijn dan overeenkomstig het doel van alle andere scheppenden der menschheid: een pogen om de verhouding te bepalen tusschen de Ikheid en het Omringende. Daarom ook is de filosofie van den kunstenaar anthropocentrisch: naar den mensch toe gericht. De kunstenaar betrekt, evenals de Denker in het algemeen, de dingen van om zich heen tot zichzelf, beziet hen in verband met het probleem van het Zelf-bestaan. De kunstenaar kan slechts door wat hij rondom zich ziet en in zich opneemt ten opzichte van zichzelf te beschouwen, tot het Wezen ervan doordringen. Maar daardoor juist is hij in staat de van den menschelijken geest zoo schijnbaar-onafhankelijke eenheden waaruit de objectieve wereld bestaat, waaruit het Waarneembare is opgebouwd, te rangschikken tot iets dat direct betrekking heeft op zijn eigen innerlijk; tot iets dat in directen zin zijn innerlijke streven uitdrukt. De kunstenaar ontvangt en straalt dan weer uit, en in die Uitstraling bouwt hij zijn wereld, schept hij zijn Kosmos. De Wereld door den Kunstenaar geschapen bestaat uit de doode

1) ‘Want dit boek werd geschreven in het besef van den Nieuwen Tijd om te moeten ontworstelen aan den intellectualistischen greep van het Oude.
In een één-voelen met dien grooten Drang tot het scheppen van een nieuwe levensdynamiek.

In een behoefte naar het spontane Lieflijke en Schoone’.
Jac. van Essen: ‘Een psychologie der Kunst’, voorjaar 1929.

dingen rondom hem, die hij met zijn Geest heeft bezield tot een waarachtig Leven.

Daarom staat de Kunst vrij en onafhankelijk van alle wetenschap en wijsbegeerte, die zich bemoeien met te trachten aan het Omringende gelijk te worden of er in op te gaan.

Er is iets in de wereld van den peinzenden mensch dat hem onweerstaanbaar aantrekt en geboeid houdt. En zoo is het de Kunstenaar die dat alles doorstroomende, eenheid gevende element, die emanatie van het Goddelijke in het Omringende, doet uitkristalliseeren tot Iets dat oneindig directer tot het hart kan spreken dan zalveng bespiegelingen of óver-logische vertoogen.

Hierin liggen Doel en Wezen der Kunst opgesloten. De geleerde doet ons inzicht verbreeden, de profeet tracht het te verinniglijken, de kunstenaar echter doet onzen blik verdiepen. Gedrieën doen zij ons beseffen den vreeslijken ernst van het leven. Maar de kunstenaar dwingt ons daartoe niet tot wat logisch lijkt of momenteel bevredigt. Zoo zijn scheppingen spontaan uit hem voortkwamen zijn zij boven-logisch en bevredigen zij altijd. F r i e d r i c h P a u l s e n zei hieromtrent in zijn bekende boek[1)]: 'Een formule is begrensd en voor bestrijding vatbaar, maar een lied, een harmonie niet. Want zij bevatten geen logica waarover valt te twisten.' En zoo is het gesteld met alles wat de kunstenaar formeert in vrijen scheppingsdrang. Het spreekt uit de lyriek van een gedicht, uit de kleurencompositie van een schilderij, uit de klankwendingen van een gezang.

De kunstenaar die dit alles beseft is een gelukkig mensch. Want dan heeft hij, zij het altijd op eigen wijze, deel aan dien opwaartsstuwenden stroom tot levensverdieping, welke in het geestelijke leven van den mensch sedert het begin der beschaving valt te onderkennen.

Maar de mensch tracht, terwijl hij zich in de aanschouwing van het Omringende verzadigt, ook naar binnen te zien. En alles wat hij in zichzelf ontdekt scheidt hij zonder het bewust te willen van zijn Ikheid, van het Subjectieve af, om het als Objectiviteit, naar buiten toe, te transponeeren. Alles wat de mensch in zichzelf ontdekt aan zintuigelijke en geestelijke vermogens, aan driften en

1) Einleitung in die Philosophie'.

begeerten, tracht hij in subjectieve beleving objectief te aanschouwen. En daarom is wat wij Kunst plegen te noemen voor ons niet alleen dankbaar ontvangen gave, doch anderzijds ook onderwerp van overpeinzing.

Overpeinzing nu beteekent eigenlijk niets anders dan op eenigerlei wijze redelijk stelling nemen in den chaos der tot ons komende belevingen. Hij die peinst zet zich op een *standpunt*; hij beschouwt zijn voorwerp van onderzoek op een der vele manieren waarop het beschouwd kan worden. En dit laatste wel omdat het den mensch niet gegeven is in één bewustzijnsmoment het denkobject volledig te omvatten. Hij kan het slechts van één zijde in zijn denken benaderen; zooals wij ook het beeldhouwwerk in één waarneming slechts kunnen beschouwen overeenkomstig de plaats die wij er ten opzichte van innemen op het moment van beschouwing.

Zoo kan men Wezen en Doel der Kunst vanaf een zeer verschillend standpunt trachten te benaderen. Men kan het in het algemeen beschouwen als geschiedkundig-, cultureel-, religieus-, ethisch-, politiek-, algemeen-sociaal verschijnsel. En zoo zijn wellicht nog vele beschouwingen op te noemen. Toch meen ik. dat alle de genoemde en eventueel nog op te noemen algemeene beschouwingswijzen op zichzelf en tezamengenomen, ten slotte niet geheel zullen bevredigen. Want zij onderzoeken de kunst in haar verschillende uitingen wel elk op eigen wijze in den breede, doch niet in de diepte. Zij laten in werkelijkheid de vraag naar den grondslag der Kunst, zooals die te zoeken is in de diepste roerselen van den menschelijken geest, in wezen ongemoeid. Zij beschouwen het *resultaat* in deszelfs cultureele gevolgtrekkingen van een geestelijke werkzaamheid, welke noodwendigerwijze op zichzelf aan den waarnemer, overeenkomstig het doel dat hij zich stelde, moet ontgaan.

Die geestelijke werkzaamheid is in den breede het onderwerp van een Psychologie, en dus in het onderhavige geval van een Zielkunde der Kunst, van een *Kunstpsychologie.* De kunstpsychologie tracht aan de hand van de door de algemeene zielkunde ontdekte verschijnselen van den menschelijken geest Doel en Wezen der Kunst te benaderen. En zoo is de biografie die zij van den kunstenaar schrijft niet een opsomming van des kunstenaars

scheppingen en de wederwaardigheden uit zijn leven, met slechts zijdelings een vage toespeling op zijn innerlijke belevingen, doch een levensgeschiedenis, welke die innerlijke belevingen in directen zin als uitgangspunt neemt. Zij begint daartoe logischerwijze niet met een critische analyse van het kunstwerk, doch bij de belevingen die de kunstenaar overeenkomstig de gegevens der algemeene zielkunde bij zijn scheppende werkzaamheid zal hebben doorleefd. Een kunstpsychologie heeft tot taak het verband op te sporen tusschen die werkzaamheden van des kunstenaars psyche, van welke het kunstwerk het resultaat is. Tot dit laatste zal de kunstpsycholoog berechtigd zijn, wanneer hij naast een psychologische fundeering in staat is door vergelijkende zelfwaarneming, door een 'Einfühlung', des kunstenaars geest te benaderen. De ware kunstpsycholoog, die daarom te zelfder tijd de ware kunstcriticus zal moeten zijn, moet iets hebben meegekregen van de Vonk die aller kunstenaars bezieling is.

Alhoewel de kunstpsychologie, zooals zij hier boven werd geschetst, nog slechts hier en daar sporadisch wordt beoefend,[1)] zal het wel geen behoog behoeven, hoe noodig zij eigenlijk is. Onze tijd heeft alle kunstconventies, en wel in het bijzonder in de beeldende Kunst, de een na de ander omvergeworpen. Wat vroeger als wetmatigheid gold, wordt thans als belemmerende, onlogische, onechte beperking aangevoeld. En zoo is de kunstenaar die zichzelf in zijn opwaartsche streven respecteert, ten slotte geheel op zichzelf en de overgeleverde tradities aangewezen. Zeer vele en zeer verschillende, radicaal veranderde opvattingen omtrent doel en wezen der kunst worden in onzen tijd naast elkaar op denzelfden luiden toon als alleenzaligmakend aangeprezen. Doch bij den kunstenaar die onbevangen het werkelijk alleenzaligmakende in de Kunst zoekt, wekt zulks een groote argwaan op; en zich afwendend van die nieuwe, toch wederom nooit geheel bevredigende wetmatigheden, blijft hij alleen, alleen met zijn leege handen en dat groote verlangen naar een nieuw Ideaal aan welks verwezenlijking hij zich in volle overgave zou willen wijden. Daarom zou een kunstpsychologie, zoo zij overeenkomstig de

1) Ik wil hier b.v. wijzen op den criticus Kloos, die, zelf Kunstenaar zijnde, sedert de tachtiger jaren, zijn beoordeelingen en critieken als fijnzinnig psychologische analysen kon verdedigen.

eischen des tijds wordt beoefend, den kunstenaar nader kunnen brengen tot zichzelf en tot die algemeen-cultureele strooming, waar zijn geesteswerkzaamheid een onderdeel van bedoelt te zijn. Onze kunst, onze jonge kunstenaars hebben geen directe behoefte aan glijdend schrijvende vulpennen, goedkoope boekomslagen, technische verfprocédé's, automatisch gedreven marmerbeitels. Zij kunnen dat alles gebruiken, maar wat zij noodig hebben is een nieuwe Bezinning, een nieuwe Geestkracht, een nieuw Ideaal. En daartoe hebben zij hun kunst niet slechts technisch en maatschappelijk te verbreeden, doch allereerst geestelijk te verdiepen.

Wezen en doel der kunst worden in laatste instantie uitgedrukt in het begrip schoonheid. De vraag naar het wezen der kunst is dezelfde als de vraag naar het wezen der schoonheid.

Het zal duidelijk zijn, dat de kunstpsycholoog zich minder zal verdiepen in filosofisch-dialectisch bespiegelingen omtrent den inhoud van het begrip schoonheid, dan wel allereerst zal vragen naar de *belevingen* die het ondergaan van schoonheid in den mensch wakker roepen. In werkelijkheid berust op dit laatste natuurlijk ook de hiervoor genoemde dialectische bespiegeling. Maar deze gebruikt die belevingen *ongezegd,* beschouwt ze als zonder meer gegeven, terwijl de kunstpsychologie allereerst begint met die belevingen nauwkeurig te onderzoeken van uit het standpunt eener geestelijke zelfwaarneming, om op deze wijze in staat te zijn in latere bespiegeling de problemen zuiverder tegenover elkaar te stellen, de vraag naar het Wezen der schoonheid nauwkeuriger en directer te omschrijven en aan te voelen.

Als eerste opmerking moge gelden, dat het beleven van iets specifiek ‘schoons’ zich fundeert in een complex van gewaarwordingen, waarbij in abstracto is te onderscheiden in *‘zinnelijke’ gewaarwordingen* en *‘geestelijke’ gewaarwordingen.*

Ter inleidende karakteriseering der eerstgenoemde groep van gewaarwordingen zij erop gewezen, dat alles wat in de zielkunde onder zinnelijk wordt verstaan, haar grondslag vindt in onze dierlijke, animale levensfuncties. Zinnelijk is de gewaarwording van den groven percepticus, die bij de aanschouwing van de ham op het stilleven het speeksel in den mond krijgt. Zinnelijk ook de gewaarwording van den museumbezoeker, die de uitgestalde

naaktstudies met andere dan kunstzinnige bedoelingen denkt te mogen bewonderen.

Bovenstaand werden twee voorbeelden gegeven van een zeer grof-zinnelijke ontvankelijkheid van het Schoone. Minder grof, maar eigenaardig genoeg niet minder zinnelijk, is de schoonheids-waardeering van vele menschen, die reeds lang hebben geleerd het Schoone niet op de boven beschreven wijze te genieten. Ik bedoel hier hen, die een te groote gevoelswaarde leggen in het rythmische element dat in alles wat schoon is valt te onderkennen.

Rythme, zoo omschreef het Dr. Fr. K o s s m a n n in zijn 'Nederlandsch versrythme',[1] bestaat uit een regelmatige afwisseling van lust en onlust. De kern van deze omschrijving bevat het feit, dat het rythmebeleven in het algemeen iets is dat diep in ons animale, senso-erotische leven is ingeweven. Opeenvolging van lust en onlust is de 'aangename' zijde van alle dierlijke functies, waaronder b.v. het voortbewegen, het produceeren van geluiden en het voedsel-kauwen zijn te rekenen, en verder die levensfuncties welke hier geen nadere uiteenzetting behoeven. U moet dit natuurlijk slechts van zuiver zielkundige zijde beschouwen. Dan ook wordt het duidelijk, dat op deze wijze muziek en zang eenerzijds en de dans anderzijds regelrecht tot erotiek voeren, wanneer geen echte kunstenaar hun een andere bezieling geeft. En zelfs bij dit laatste behoeven we niet te blijven stilstaan, om den grof-zinnelijken grondslag van veel wat als hooger schoonheidsbeleven wordt aangeprezen, te ontdekken. Want de animale zijde van dit lagere schoonheidsbeleven strekt zich volgens den psycholoog over een nog veel breedere basis uit. Zoo is het psycho-analytisch te verdedigen, dat bijvoorbeeld de vaak zoo onberedeneerde z.g. 'liefde' voor kleuren van vele - in het bijzonder dan jonge - menschen, in biologischen grondslag bij den mensch te zoeken is overeenkomstig de lokkleuren der dieren. U moet mij natuurlijk goed begrijpen. Een dergelijke vergelijking baseert zich niet slechts op de waargenomen overdreven kleurenliefde van een bakvisch, doch de grondlegger der psycho-analyse S i g m . F r e u d voert ter staving van dergelijke uitspraken een groote en onloochenbare hoeveelheid argumenten aan, die zoowel aan de gewone zelfwaarnemende zielkunde als aan de psychiatrie zijn ontleend. Hetzelfde

1) 'Nederlandsch Versrythme' Diss. 1922.

geldt voor het vaak zoo overmatig gezwollen ‘gevoel’ voor klank, dat men wel eens in biologischen grondslag vergelijkt met den lokroep der dieren. Veel van wat in het algemeen als schoonheidsbeleven wordt aangeduid is in wezen slechts erotisch, d.w.z. animaal in het gevoel van ons menschen gefundeerd.

Nu is het natuurlijk alleszins mogelijk, om juist die erotische zijde van het ondergaan van iets schoons als het essentieele van dit laatste te beschouwen. Maar dit kunnen dan slechts die menschen, welke nimmer een andere, hoogere zijde van het Schoone hebben ontdekt. Dit kunnen slechts zij verdedigen, die nimmer tot de diepste diepten van het schoonheidsbeleven bewust zijn doorgedrongen. Want het belangrijke, dat zich in verband met het bovenstaande aan het schoonheidsbeleven vastknoopt, is niet de erotische grondslag van het menschelijke lustgevoel, doch de *geestelijke gewaarworingen* die zich bij het beleven van iets werkelijk schoons aan ons opdringen, en in de beschouwing waarvan onze definitie van schoonheid verre zal uitstijgen boven haar erotisch-rythmische duiding.

Een feit is namelijk, dat degene, die bij het zien van de ham op het stilleven zijn spontaan opkomende animale lustgevoelens onderdrukt, een andere beleving ervaart; een beleving, die niet in de eerste plaats zinnelijk is gepraedisponeerd, doch, zooals het psychologisch is uit te drukken, *synthetisch.* In de aanschouwing van het schoone bouwt de kunstzinnige, werkelijk kunst-ontvankelijke mensch een hoogere eenheid op, welke geestelijke handeling als *synthese* wordt aangeduid. Door deze synthetische werkzaamheid van den menschelijken geest wordt de hoogere schoonheidsbeleving omvat.

Om het bovenstaande nader te verduidelijken, moge allereerst het volgende dienen. Wanneer wij rondom ons zien, dan aanschouwen wij allemaal dingen die wij reeds kennen. Zoo is b.v. de glazen inktpot, die op het oogenblik voor mij staat, niet voor mij een eenigszins doorzichtig stuk harde substantie van eigenaardigen vorm, doch een ‘inktpot’, d.w.z. een ding dat voor mij ‘zin’ heeft, dat voor mij een zekere *bedoeling* uitdrukt. Wij herkennen het stuk glas als zoodanig, in tegenstelling met een mensch die z.g. zieleblind is, en voor wien alle dingen zonder beteekenis zijn, omdat hij het vermogen verloren heeft beteekenis eraan toe

te kennen. Een zeker perspectivisch complex van lijnen en vlakken beleef ik als vorm, en zoo als inktpot, d.w.z. heeft mijn geest *gesynthetiseerd* tot een 'ding' met een bepaalde prospectieve beteekenis. En de geheele wereld is op deze wijze door mij vanaf mijn geboorte synthetisch omgewerkt dusdanig, dat zij een zinvollen inhoud voor mij heeft gekregen. Wanneer ik dan ook op een stilleven een ham zie uitgebeeld, zie ik niet in de allereerste plaats een rythmisch complex van kleuren en vlakken, doch een 'ham', d.w.z. een ding dat een bepaalde beteekenis voor mij heeft, onafhankelijk van het eventueele 'schoone' element in het rythme van kleuren en vlakken, waarin het beeld aan mijn oog wordt gegeven. En aan die ham knoopen zich op deze wijze zinnelijke lustgevoelens vast, die juist de moderne schilderkunst poogt te ontgaan. Pas wanneer ik die zinnelijke lustgevoelens bewust heb achteruit gedrongen, wordt mij de rythmische synthese van lijnen en vlakken, die eerst een beteekenis 'ham' voor mij hadden, op een ándere wijze bewust. En dat laatste is het begeleidingsverschijnsel van een tweede, hoogere synthetische handeling van mijn geest, dat mijn 'geestelijke' gewaarwording omvat, en welke wij overeenkomstig de gebruikelijke woordkeuze als *aesthetisch* zullen aanduiden.

Aan deze beleving van het schoonheidsobject als aesthetisch gaan dus zeer zeker animale lustgevoelens gepaard. Doch deze onderscheiden zich zeer van de direct-animale lustgevoelens, zooals die in hun ontstaan hier vóor werden uiteengezet. Het praedicaat 'geestelijk' ontleenen zij echter niet aan een wezenlijk onderscheid van de lager synthetisch gefundeerde, zinnelijke gewaarwording, die wij in de beleving van de ham en in het algemeen van het 'ding' als waarnemingseenheid hebben ontmoet. Ze zijn daar in wezen geheel aan gelijk. Doch zij ontleenen haar onderscheiding aan het feit, dat zij als lustgevoelens begeleidingsverschijnselen zijn van een niet-animale, hoogere geestelijke synthese-handeling, en als zoodanig in directen zin niet primair-zinnelijk zijn gefundeerd.

Ter nadere verduidelijking kunnen wij, als tweede voorbeeld na de 'ham', een schilderij beschouwen, waarop een 'Madonna met het kind' is afgebeeld. Wanneer wij bij de aanschouwing van dit laatste de religieuze beteekenis of de er eventueel van

afstralende, als heilig bedoelde moederliefde als het eigenlijke onzer schoonheidsbeleving opvatten, dan is het ons nog niet duidelijk, wat wij daar in werkelijkheid onder hebben te verstaan. Weer wordt een zeker complex van kleuren en vlakken door ons in spontane geesteswerkzaamheid gesynthetiseerd, en wel tot een 'Madonna met het kind'. Dit wekt zekere lustgevoelens op, die eventueel religieus zijn gefundeerd. Maar pas wanneer we de synthese van 'Madonna met het kind' grondig hebben verwerkt en achteruitgedrongen, wordt ons een ándere, hoogere synthese bewust. En in die synthese culmineert de werkelijke hoogere schoonheidsbeleving; in die hoogere synthese van kleuren en vlakken wordt ons een werkelijke *aesthetische* gewaarwording bewust.

Het bovenstaande werd door den modernen kunstenaar reeds lang aangevoeld. Het is de diepe psychologische oorzaak van de thans heerschende groote verwardheid op het gebied der kunst in de meest uitgebreide beteekenis van het woord. Zoo zeide b.v. de cubistische schilder Th. v a n D o e s b u r g [1)] in een van zijn voordrachten: 'Wanneer ik hier het woord aesthetisch gebruik, dan verzoek ik u vriendelijk deze uitdrukking niet op te vatten in den dogmatischen zin waarin de kunstgeleerden dit woord gebruikt en misbruikt hebben, maar als *geestelijke functie* welke wij *schoonheidsontroering* noemen en welke door het product en niet door de voorstelling veroorzaakt wordt.'

Vooral de laatste zinsnede echter doet uitkomen, welk een ontstellende verwardheid er in sommige kunstenaarskringen heerscht ten opzichte van de begrippen, welke zich rondom het woord schoonheid rangschikken. Immers wat wij van een kunstwerk als 'product' beleven is altijd een 'voorstelling', d.w.z. een spontane synthese tot 'ding'. Van Doesburg bedoelde dan ook vermoedelijk hetzelfde als wat wij eigenlijk reeds boven hebben afgeleid, n.l. dat de *afbeelding* van de 'Madonna met het kind' als zoodanig niet strikt noodzakelijk is om de aesthetische beleving te ondergaan; überhaupt is tot dit laatste een 'afbeelding', dus de weergave van zinvolle 'dingen', niet noodzakelijk. Dit ontdekte ook de Rus K a n d i n s k i , die zijn ondersteboven gezette schilderij als schooner beleefde dan in den normalen stand.

1) 'Drie voordrachten over Moderne Kunst'. Haarlem, 1919.

Van Doesburg's cubistisch-compositaire kunst ook wijst duidelijk in deze richting. Maar zijn kunst wijst er niet minder duidelijk op, dat hij het mis had met te denken, dat een schilderij, of in het algemeen een kunstwerk, waaraan een of andere zinrijke 'voorstelling' verbonden is, daarom geen hoogere schoonheidsontroering kan opwekken! Dat een ding schoon kan zijn terwijl het geen afbeelding is, dat leert ons het dagelijksch leven en in de cultuurgeschiedenis de evolutie van b.v. de bouwkunst en de kunstnijverheid in het bijzonder. Maar dat de 'afbeelding' hoogere schoonheid mist, ware even absurd als te beweren, dat Rembrandt's schilderijen slechts de waarde van behangselpapier bezitten.

Een zeker complex van lijnen en kleuren combineeren, synthetiseeren wij in onze spontane aanschouwing tot een Madonna. Maar in het rythme van die lijnen- en kleurencombinatie wordt, zoo we er ontvankelijk voor zijn en niet bij de Madonna in kwestie blijven stilstaan, iets anders, iets hoogers ontdekt. Wij synthetiseeren het voorstellingscomplex dat afbeelding heet tot een hoogere rythmische eenheid, en daarin beleven we het aesthetische in meest zuivere weergave. De spontaan-synthetische handeling welke ons de 'afbeelding', het 'ding' doet beleven, bereidt op deze wijze de synthetisch-geestelijke handeling, welke ons het 'aesthetische' doet beleven, op nuttige wijze voor. Daarom is het b.v. begrijpelijk, dat tusschen de afbeelding en het zuivere ornament het stijl-ornament staat, dat elementen bevat, welke eenerzijds het sterk gesloten rythme van een afbeelding bezitten, anderzijds afvloeien tot een rythme in vlakke uitgebreidheid. Daarom is het ook begrijpelijk, dat aan het cubisme en al die beeldende kunsten welke zich afwenden van de afbeelding, een essentieel element ontbreekt, dat de beeldende kunst ten eenen male noode kan missen. De synthetische geesteswerkzaamheid, welke tot de aesthetische beleving voert, wordt zeer nuttig voorbereid door de voorafgaande synthetische geesteswerkzaamheid, welke ons de 'afbeelding' *an sich* doet beleven. Zij is als de beker waarin ons de wijn wordt aangeboden. Zij is als de sfeer die noodig is om ons te voeren tot die stemming van indachtigheid, welke tot de beleving van het Hoogste Schoone noodzakelijk is. Maar begrijpelijk is nochtans, en nu keeren wij terug tot de zinnelijke gewaarwording, dat de moderne beeldende

kunstenaar zijn stem luide tegen de afbeelding verhief. Want in de pictorale kunst, in de plaatjeskunst waarin de schilderkunst na Rembrandt's tijd dood liep, werd de afbeelding hoofdzaak en werd op het hoogere aesthetische, waartoe de afbeelding dient te voeren, geen acht meer geslagen, omdat men zich met minder tevreden stelde.

En wat hier boven voor de schilderkunst werd afgeleid, geldt voor alle andere vormen van kunst. De woordkunst was langzaam gedegradeerd tot ziellooze descriptiviteit, beschrijving, omdat zij haar diepste aesthetische bedoeling niet meer begreep. Totdat in ons land de Tachtigers hun luide stem verhieven en in volle overgave aan hun nieuwe Ideaal een element van schoonheid in de Nederlandsche woordkunst brachten, dat er in een dusdanige omvangrijkheid en diepte sedert langen tijd niet meer in was te onderkennen geweest. En het was de criticus Kloos, die met zijn op het zuiver aesthetische afgestemde Dichtergeest het kaf van het koren wist te scheiden en den weg aangaf, dien de nieuwe woordkunst had te bewandelen om niet alleen iets nieuws, doch ook iets Hoogers te geven.

Wat dit laatste betreft, staat mijns inziens wel onomstootelijk vast, dat de woordkunst de beeldende kunst vele decenniën voor was. Want het was pas na den Wereldoorlog, dat de Nederlandsche schilderkunst bewust een nieuwe richting insloeg. En het is pas op den huidigen dag, dat die schilderkunst langzamerhand tot hetzelfde besef komt, wat reeds de woordkunstenaar Kloos in een vorige eeuw voor de Woordkunst vaststelde, namelijk dat moderne kunst niet iets nieuws in kunst-technischen zin moet geven, doch iets hoogers in geestelijke bedoeling. Kloos was de eerste die erop wees, dat het klankschilderende vers niet mag ontaarden in woordloosheid, omdat het dan wel toeneemt aan rythmische schoonheid, doch aan geestelijken inhoud degradeert en zoo aan aesthetische beteekenis inboet, omdat het de hulpmiddelen mist die de woordlooze klankkunst bij uitnemendheid, n.l. de muziekkunst, ten dienste staan; terwijl het met ‘woordkunst’ niets meer te maken heeft. Op dezelfde wijze degradeert de ‘afbeeldinglooze’ schilderkunst tot zuivere versieringskunst, tot geestelijk-leege ornamentiek, omdat zij zich den weg naar het hoogste aesthetische, welke immer via de zinvolle weergave gaat, moedwillig afsnijdt.

Als hoogste beleving van het aesthetische, van het hoogste Schoone leerden wij die geestelijke gewaarwordingen kennen, welke de synthetisch-rythmische verstandshandeling als dingbeleving vergezellen. En zoo ontspringt deze aesthetische gewaarwording niet aan de natuur der dingen. Zij is niet identiek aan het in wezen zinnelijke beleven van het rythme in het schoonheidsobject, doch stijgt daar verre boven uit. Zij doet ons in één moment iets kennen dat wij in het object nooit kenden noch hadden vermoed te bestaan: de beleving van het schoone wekt onze *Verwondering* op. En in dit begrip is het, waarin het karakter van het schoonheidsbeleven in al zijn verschillende uitingen is uitgedrukt. Het is de beleving van het Nieuwe, van het Ongekende dat oneindig harmonisch is en tot de diepste ontroering voert, dat ons de Verwondering van het Schoone schenkt.

De kunstenaar, zeiden wij, is een Geloovige. Hij gelooft in een Doel van zijn Kunst, dat niets anders kan zijn dan overeenkomstig het doel van alle andere strevenden der menschheid: de verhouding te bepalen tusschen de Ikheid en het Omringende.

In de Verwondering van het schoonheidsbeleven verbergt zich voor hem, die ertoe ontvankelijk is, het Probleem van het Leven. ‘De kunstenaar is een philosoof, maar hij weet het niet’, zei J u s t H a v e l a a r . In de Verwondering om het Schoone beleeft de kunstenaar zijn Levensprobleem. In zijn Verwondering om het Schoone beleeft de kunstenaar zijn Vragen aan het Leven. En daarom kan het Doel der Kunst niet anders omschreven worden dan overeenkomstig het doel van alle andere scheppen: de zuiverstelling van een Probleem; een trachten om de Verwondering plaats te doen maken tot een Hoogste Verwondering; een trachten om in vrije schepping het Probleem van het Leven zoo zuiver mogelijk uit te drukken. In zijn drang tot Schoonheid beleeft de kunstenaar den drang tot Kennis van den geleerde, den drang tot Wijsheid van den filosoof, het Streven tot God van den geloovige. Kunst is het streven tot de zuiver-stelling van een Probleem. *Kunst is de drang tot de reinste beleving van het Probleem der Schoonheid.*

Bij hem die den ernst van de taak der Kunst nooit heeft begrepen, zal het bovenstaande wellicht verwondering wekken. Maar dat wordt dan veroorzaakt door het feit, dat hij altijd heeft

gestaard op dat deel der menschheid, wat men in het dagelijksche leven als ‘kunstenaars’ aanduidt.

Maar u moet den Kunstenaar, dien ik hier boven zoo idealistisch heb voorgesteld als de broeder van Wijsgeeren en Profeten, niet gelijk stellen aan den mijnheer, die met een zonderlingen hoed op het hoofd, met een buitennissig costuum om de leden en met een uitdrukking op het gelaat alsof hij van het geslacht der Uebermenschen is, u op straat voorbij loopt.

Want een zielkundige leugen kan nooit een kunstzinnige waarheid zijn!

Maar u moet denken aan de strenge rechtzinnigheid van een da Vinci, aan den barschen waanzin van een Goya, aan de bedaarde oerkracht van een Rembrandt.

Want de kunstenaar, de Kunstenaar, is een Ziener. Op hem rust de plicht onze blindheid te verkondigen en ons ziende te maken.

De kunstenaar, de Kunstenaar, is een Geweldige. Hij zal onze onmacht openbaren en ons sterken in den levensstrijd.

De kunstenaar, de Kunstenaar, is een Heilige. Hij zal onze onheiligheid ontdekken en ons reinigen.

Dit is wat de beeldhouwer uithakt, de schilder neerkleurt, de bouwmeester ontwerpt. Het is wat een Goethe opschreef en een Beethoven componeerde tot zoetvloeiende gezangen.

Neen, de mijnheer die in waanwijzen overmoed en zelfoverschatting zijn suppremati over het schoone rondkrijt, is wèl in oppervlakkig maatschappelijken, doch niet in ideëelen zin een Kunstenaar.

Want de Kunstenaar, hij is een Zwijger. Want het Schoone wijkt terug voor luidruchtigheid.

De Kunstenaar, hij is een Stille Werker. Want het Schoone verbleekt in het licht eener nietsontziende openbaarheid.

De Kunstenaar, hij is een IJverige. Want het Schoone ontbloeit uit een nietigen knop en oneindige inspanning is noodig om het in al zijn weelde te doen ontplooien.

Neen, de mijnheer die in cerebrale stompzinnigheid, alle waarachtigheid ten spijt, van Dante- of Rembrandt-roem droomt zonder zelf den geestesstrijd te voeren waarvan de arbeid dier Grooten getuigt, is wel een Bestrever, doch geen ware Kunstenaar.

Want de kunstenaar, de Kunstenaar, hij is een Voorbeschikte. Hij weet dat in elk menschenhart het Schoone zetelt, doch dat de Bezieling wordt gegeven aan hem, die haar in de waarachtigheid zoekt.

De Kunstenaar strijdt een nooit eindigenden levensstrijd. Want hij streeft naar de reinste beleving van het Probleem des Levens in de Schoonheid.

Zoodra hij gaat weergeven van wat hij onder-de-knie meent te hebben, wordt hij ambachtsman. Zoodra hij gaat geven van wat hij meent te wéten wordt hij expressielooze natuurmisvatter.

Het Besef van het probleem des levens in de Schoonheid.

Dat is het Wezen der Kunst.

Het Objectiveeren van het probleem des levens in de Schoonheid.

Dat is het Doel der Kunst.

Voor die mij begrepen heeft, zal ik niet langer behoeven te betoogen. Voor hem zal iedere kleurnuance een vraag inhouden en zijn weten-looze Verwondering wekken. Elk lied zal hem in de ooren klinken als een Vragen naar Licht, als een Streving, als een Verrukking. En zijn scherpe zien en luisteren zal hem in staat stellen de Ware Kunst te ontdekken en te waardeeren.

‘Du weisest schmeichlend mich zurück
Zu deiner Blumenschwelle....
So trage denn allein dein Glück
Und wieg auf deiner Welle
Der Sonnenpracht, des Mondes Ruh,
Nach tausend Irren kehrest du
Zur ew'gen Mutterquelle.’

Eduard Mörike. ‘Mein Flusz’.

Na al die jaren.... door Melis Stoke.

....Mevrouw Pernis, kondigde de knecht aan.

Professor De Bakker stond op van achter zijn bureau-ministre, gelijk hij in dit spreekuur al elf maal had gedaan, en maakte, met een lichte buiging, een uitnoodigend gebaar naar de fauteuil tegenover hem.

De patiente was een zware vrouw op middelbaren leeftijd. Naar haar gladden bruinen mantel en het kleine strooien hoedje, dat niet heelemaal naar de laatste mode was, schatte hij haar als behoorende tot den kleinen burgerstand, en ook de wijze waarop ze de handen in haar schoot vouwde op een groote tasch en de vingers nerveus dooreen strengelde, wees er op dat de bezoekster niet behoorde tot de vrouwen van de wereld in wier kringen professor De Bakker als consulteerend vrouwenarts een grooten roep genoot. Tweemaal in de week, van twee tot half vier, reden voor het groote huis tal van elegante auto's aan, en na afloop van het spreekuur werden de hooge openslaande tuindeuren van het aan de studeerkamer grenzend vertrek, dat als wachtkamer dienst deed, opengeworpen om allerlei zweemen van parfum te laten vervliegen.

‘Waar kan ik u mede van dienst zijn?’ vroeg de professor...’ ik geloof niet dat ik eerder het genoegen heb gehad....’

Zijn slanke, sterke hand rustte op een in leder gebonden notitieboek dat voor hem lag. Haar blikken gingen er snel heen, terwijl ze ontkennend knikte: een snel begrijpen van zijn gebaar, dat beteekende: u behoort niet tot mijne patienten, uw naam komt niet in mijn boek voor, legimiteer u.

En tegelijk associeerde zich daarbij de gedachte: ik behoor

niet tot zijn wereld, tot zijn kring. Het notitieboek kwam haar opeens vijandig en exclusief gesloten voor, en ook zijn heele uiterlijk: de oogen onpeilbaar achter de flonkerende lorgnet-glazen, en de mond zoo koel en stroef in den gesoigneerden peper-en-zout-kleurigen puntbaard.

'Ik weet het, zeide ze, met een nerveus, schor lachje, u herkent mij niet....'

Professor De Bakker aarzelde. Hij was te beleefd en te welopgevoed om te zeggen dat hij inderdaad niet wist wie deze vrouw tegenover hem was. Hij raadpleegde zijn herinnering... consulten, de polikliniek....

'Neen, waarlijk, zeide hij eindelijk.... mevrouw Pernis nietwaar....?'

Zij antwoordde niet dadelijk, maar knipperde even met de oogen en keek hem toen lang en verwachtingsvol aan. En gedurende de seconden dat hun blikken in elkander rustten, nam zijn weifeling, eene voor een man als professor De Bakker zeer ongewone en zeldzame weifeling, toe.

Er was een blos op haar wangen gekomen en achter in haar nerveus-wijde oogen tintelde een lach. Haar lippen bewogen zich een paar maal en ze slikte, voor ze met een rare, rauwe stem zeide:

'Wies.... Wies Hooidrager.... ik....'

De hand werd met een ruk teruggetrokken van het notitieboek, en vond op het tafelblad de andere, als in een greep van schrik. Professor De Bakker boog zich voorover, als om zijn bezoekster beter te bezien. Het was een kort moment van verwarring, waarna hij zich onmiddellijk weer beheerschte en terugleunend in den stoel, de beide handen op de leuningen, niet anders zeide dan:

'Wel.... wel.... ja werkelijk....'

Er was een geforceerde lach op zijn gezicht gekomen, die hij trachtte welwillend en belangstellend te doen schijnen.

'Wies Hooidrager, ja waarachtig' zeide hij langzaam en alsof de ontdekking hem genoegen deed.

'In levenden lijve....' verklaarde ze grappig, maar aanstonds voelde ze dat dit niet de reactie was die hem aangenaam kon zijn.

‘Ik kan best begrijpen, zeide ze, met iets moederlijks, dat u me niet herkend hebt.... we worden allemaal een dagje ouder, en dat zal nu toch zeker een, laat eens kijken, een jaar of dertig zijn.... minstens....’

‘Dertig jaar....’ herhaalde hij, en toen weer: ‘Wies Hooidrager, waarachtig’.

Hij wilde verder spreken, maar ze maakte een gebaar met de hand en zei haastig: ‘En zegt u nou maar niet dat ik zoo weinig veranderd ben en van die praatjes meer waarmee men vrouwen een genoegen doet, want dat geloof ik toch niet. Daarvoor is Wies te verstandig gebleven.... in dat opzicht ben ik niet veranderd....’

De professor knikte alleen maar, want er trok een reeks van kleurige beelden aan zijn herinneringen voorbij: het oude, vroegere Den Haag, met zijn Wagenstraat vol café's.... voor den Leidenaar die ‘uit’ was de stralende intochtsweg tot een avond van uitbundige pret...: Lincke, het bierkroegje.... lang verdwenen... de Fürstenberg, zaliger nagedachtenis, vol muziek en rumoer... het oude Central, rustiek en heelemaal niet zoo deftig als nu... en dan verder de gesloten clubs voor late, naavondsche pret: de Deli Club van Eli, Verwaayen, het Bokje, de Jockey-club en hoe ze allemaal geheeten mochten hebben... Visioenen van rammelende snorders-rijtuigen, bloemen-Moos in zijn glorie en armoede, Kwetsie Sander in zijn kroegje vol herinneringen aan een reusachtige bokserscarrière....

En temidden van dat alles Flora.... het centrum van het vertier: geen bioscoop-Flora maar een heusch Flora-theater met revues waarvan de deuntjes den professor nog even goed in de herinnering waren als de moderefreinen die zijn kinderen op de gramofoon draaiden... En op de eerste rij in de Flora-zaal rood-fluweelen fauteuils, en een gevoel van spanning dat professor De Bakker zich opeens herinnerde gevoeld te hebben bij de ouverture, zoo vlak tegenover het door ros voetlicht veelbelovend voordoek.... En dan het tikken van den dirigent, mijnheer Blokland, en het opgaan van het scherm... het inzetten van het koor....

En dan Wies... Wies Hooidrager, brutaal en jong en frisch... Wies als wandelende dame in het wandelend koor... Wies als

tweede bloemenfee van links, Wies als duveltje uit een doosje... Wies als de gemeentereiniging, als Amerikaansche matroos, als markiezin met een poederpruik, als Indiaan, als beminnelijke travestie van een stierenvechter... Wies als Poolster, als Anjelier, als Jordaanmeid, als Eskimo, Huzaar, Volendamsche... Wies als het Goud in de Goudfinale, als Koningin van het schaakspel... als klaproos, als suiker, als sigaar, als lievelingsvrouw van den Sheik, als Voorspoed, als Technische Hoogeschool, muis, schoorsteenveger en verzinnebeelding van het Verderf, de Haat, de Liefde en de Mode van de zeventiende eeuw... Goeie God... en daar was Wies weer...

Hij zag haar naam op het programma, temidden van allerlei bizarre en hem nog vertrouwd klinkende namen: Markiezinnen: dames Tonny Krijger, Wies Hooidrager en Marcelle Dumont... De Vredesgedachte: Mej. Wies Hooidrager, de Korenbloem: Mej. Wies Hooidrager....

Professor De Bakker schudde het hoofd, en bliksemsnel zag hij het steegje naast het theater: Artisten... stond er onder een vaag lamplicht op een half-aanstaande deur... en daar kwam Wies naar buiten: Dàag... En een honger dat Wies had... en verontwaardigd dat Wies was op Hein, den komiek, die weer zoo sjagrijnig was geweest... ja, sjajgrijnig had ze gezegd...

‘Neen maar,...’ zeide Professor De Bakker alleen nog maar, een beetje duizelig van het visioen der duizend transformaties.

Ze knikte, en omdat hij niets verder zeide, bleven haar de goedmoedige, ‘weet u nog’ 's en... ‘ik zie nog zoó voor-me's’ in de keel steken.

‘U bent ook veranderd, zeide ze eindelijk verlegen, en toch...’

Opeens had ze er spijt van dat ze gekomen was.

‘U vindt me toch hoop ik niet brutaal...?’ vroeg ze zielig.

Professor De Bakker knikte welwillend van neen. Hij was opgestaan en stak zijn bezoekster de hand toe.

‘Integendeel, zeide hij, het doet me oprecht genoegen...’

En vluchtig, bij het passeeren van den spiegel, wierp hij een blik op zichzelf. Toen bleef hij voor haar staan, de duimen in de vestgaten, en lachte hartelijk.

‘Je hebt je best gehouden, zeide hij toen, en getrouwd... en kinderen zeker ook...?’

‘Twee jongens, haastte ze zich.... veertien en zeventien... De oudste werkt al bij zijn vader in de autozaak. We hebben het goddank best...’

‘Hm... autozaak, zeide hij goedkeurend... dat doet me pleizier mevrouw, om je nog eens weer te zien...’

In het tutoyement, vertrouwelijk geschakeld aan het toch weer den afstand aangevend mevrouw, vond hij een goeden aanslag, en vooral in het slot van zijn zin dat de tijdelijke en ambtshalve vernieuwing van de kennismaking op gelukkige wijze accentueerde.

‘Dus het gaat u goed...’ concludeerde hij nog eens, hiermee een streep zettend onder het hoofdstuk geldleening dat hij een moment vreesde te zullen zien entameeren.

‘Best, zeide ze goedmoedig... best, en goddank ook gezond, En nu zal u misschien vragen waarom ik hier ben...?’

Hij knikte verrast, alsof die vraag nog niet bij hem was opgekomen, en alsof ze er hem op een gelukkige wijze aan herinnerde dat hij hier zat om patienten te ontvangen.

‘Nou, verklaarde ze goedmoedig, wees u maar niet bang, want het is niet zoomaar voor een kletspraatje vanwege de oude vriendschap. De wachtkamer zit nog vol en u behoeft niet naar de klok te kijken...’

Hij maakte een beweging van protest en ging met een breede demonstratie van hartelijk geduld en van belangstelling weer in zijn stoel zitten. Zij zelve was nu ook op haar gemak, en ze lachte hartelijk:

‘Och hemeltje... nog precies dezelfde... neem me niet kwalijk... Ik moet ineens denken aan dat boottochtje dat we eens hebben gemaakt... naar Dordrecht of zoo... en toen jouw... Uw ongerustheid: Wies ik moet absoluut om acht uur in Leiden zijn... thee-drinken bij een prof of zoo... O, neem me niet kwalijk...’

‘En nou bent u zelf een prof...essor...’ constateerde ze weemoedig en een beetje moederlijk. Maar aanstonds herstelde ze zich:

‘En juist omdat u nou een professor bent kom ik bij u om raad... Onze jongste jongen wil met alle geweld voor dokter studeeren, en zijn vader wil er niets van weten. Daar hebben we al wat woorden over gehad, en het is hoog geloopen ook. En

toen heb ik bij mezelf gedacht, dat ik u om raad zou moeten vragen... als u wil tenminste... Weet u, we hebben in onze omgeving zoo weinig menschen die je over zooiets een raad kunnen geven.'

Opeens zweeg ze. Ze wist niet waarom, maar het scheen nu allemaal zoo anders dan toen ze het zich had voorgenomen. Haar oogen waren groot en bezorgd en ze leek opeens veel ouder.

'Dat is zeker interessant,' zeide professor Bakker... en toen: 'een zoon van Wies, en die gaat al studeeren...!'

'Vindt u het...?'.. ze maakte den zin niet af en keek, voor het eerst, de groote somptueuse kamer rond: de enorme boekenkasten rondom, het imponeerende bureau en de zware ernstige meubelen.

'Een echte kamer voor een professor' zeide ze hardop, en haar gedachten gingen naar een tuinkamer aan het Rapenburg met een gezellige studentenrommel die haar toen had gerustgesteld omtrent het angstige van de wetenschap. Opeens kreeg ze het gevoel dat ze haar jongen kwam binnendringen in een omgeving die hem wellicht vijandig zou zijn. Ze voelde gevaar voor Gijs, en voor het eerst gedurende het onderhoud was ze op haar hoede.

Voor haar zat de examinator van Gijs, kleinen Gijs, die zich hier nog veel angstiger zou voelen dan zijn moeder, op wie hij vertrouwde en die hij bewonderde om dezen stap, dien ze hem stilletjes, buiten vader om, had toegezegd.

'Mijn man, lichtte ze toe, vindt dat idee om te gaan studeeren maar malligheid. Ze zijn er maar zes jaar mee kwijt zegt hij...'

'Het beste is, zeide hij, dat de jongen maar eens bij me komt... Laat ons zeggen Donderdag, in de Universiteitspolikliniek...'

Hij gaf nog een reeks van indicaties omtrent het adres waar, en tot wien Gijs zich te vervoegen zou hebben, en zijn zakelijkheid stelde haar slechts teleur voor zoover die beteekende dat Gijs niet hier, op deze plaats, zou worden toegelaten, maar ergens in de polikliniek, welk woord voor haar een aankleve had van de begrippen van minvermogendheid en sociale hulpbehoevendheid.

'O best, heel graag...' zeide ze, zijn voorbeeld volgend en opstaand. 'Het is heel vriendelijk van u enne - met een ver-

legen gebaar naar haar taschje - als er soms kosten aan verbonden zijn... ik las in de wachtkamer en ik mag geen misbruik maken...'

Halverwege de deur maakte hij een joviaal gebaar:

'Maar mevrouw... stel u nu voor... een oude kennis...'

Er schoot een schuwe vleug dankbaarheid door haar blik.

'Nu, zei ze haastig, en ik hoop dan maar...'

In de half geopende deur zeide professor De Bakker nog:

'Als ik iets voor u doen kan zal me dat aangenaam zijn...'

En langs haar linksche neiging drukte hij op de bel voor den knecht.

* * *

'Daar is eene Pernis voor U Professor...' kondigde de portier van de Polikliniek aan.

'Best, antwoordde de stem aan de telefoon... laat het jongmensch even in mijn kamer...'

Even later trad hij in zijn witte jas het vertrek binnen. Er was na de concentratie van zijn morgenarbeid geen gelegenheid geweest om zich bijzonder op dit bezoek in te stellen, maar nu hij den jongen tegenover zich zag staan schoot het hem in de gedachten: de zoon van Wies Hooidrager... wonderlijk idee....

'Professor, ik...' begon Gijs, en Professor De Bakker herkende in zijn toon den aanhef van een dankbaarheidsbetuiging die Wies hem moest hebben ingeprent.

'Ga eens zitten, coupeerde hij... ga eens zitten... wel wel, je moeder heeft me al zoowat verteld van je verlangens...'

Achter zijn joviaal betoon verborg De Bakker zijn speuren naar de houding van den jongen. Als hoedanig zou zijn moeder hem hebben aangekondigd: een oude kennis...?... een oude vriend...?... In hoeverre was zoo'n jongen op de hoogte van die relatie...? In hoeverre werd zulk een beroep als revue-meisje in die kringen beschouwd, en hoe zag men daar de vriendschap van zulk een meisje met een student...? Er kwam een wee'e angst in Professor De Bakker op dat Wies gesproken zou kunnen hebben van hem als van 'een jongen met wien ze vroeger was gegaan' of 'een kennis die zoo goed als een verloofde was geweest...'

Dat zou een mooi verhaal kunnen worden op de collegebanken... een allervervelendst verhaal via assistenten en verpleegsters en hoofdverpleegsters...

'Dus je moeder zou graag zien dat je ging studeeren...?' begon professor De Bakker voorzichtig... 'dat is anders een heel ding, vent...'

Terwijl hij sprak keek hij in twee groote bruine oogen: de oogen van Wies... wist hij opeens.

'Ik zelf wil het zoo graag... Ik *voel* er voor...' zeide Gijs.

En dat was de stem van Wies, de een beetje rauwe stem met de concentratie van een onstuimig verlangen er achter...

Goeie God... opeens wist hij dat hij diezelfde woorden eens van Wies gehoord had... Hij wist precies waar en hoe... Hij had in een malle bui voorgesteld dat ze samen zouden gaan eten in een duur restaurant, en toen had Wies dat net zoo gek gezegd: Ik *voel* er voor...

Maar tegelijk en tegenover het gevaarlijk verteederende van die herinnering, zette Professor De Bakker zich schrap:

'Een loffelijk plan, zeide hij ernstig... en je schoolcijfers..?'

De jongen noemde vakken en cijfers en hij wond zich op in zijn betoog en kreeg een roode kleur: een jong, blozend gezicht: Wies, precies Wies, als ze enthousiast was.... zooals toen eens, in de opera....

'Het komt aan op ernst... ernst en toewijding...' doceerde Professor De Bakker, en in zijn gedachten was hij met Wies in de foyer: Wies in een goedkoop japonnetje, stralend van geluk en voldoening....

'Vertel eens verder...' noodigde Professor De Bakker uit, en terwijl Gijs vertelde van zijn school, zijn werk, zijn verlangens, maakte de hoogleeraar de wonderlijkste uitstapjes des geestes: in een roeiboot op de Brasemermeer... in een open rijtuig langs den Scheveningschen boulevard, waar de zon rood onderging... Professor De Bakker fronste de wenkbrauwen en speelde met een stetoscoop, en inmiddels wandelde hij in herinneringen... in de boschjes, gearmd met Wies... in de late ledige Wagenstraat... met Wies gearmd... langs de Singels op een zoelen zomeravond en met Wies aan zijn arm...

Toen de jongen zweeg was de bezinning zoo schrikwekkend

dat hij, bij het opnemen van het gesprek zijnerzijds, een bijna barschen toon aansloeg. En tegelijk stevende hij bewust af op het punt dat hem plotseling in dat alles van integraal belang voorkwam...

‘Dus je moeder heeft je gezegd met mij te gaan praten...?’

‘Ja professor...’

Hij scheen volkomen onbevangen.

‘Ze heeft je gezegd dat ik je een goeden raad kon geven...?’

‘Ja professor...’

Zijn oogen waren eerlijk, fair... de oogen van Wies...

‘En waarom ik juist...?’

Hij schraapte zijn keel bij de vraag en fronste het voorhoofd.

‘Omdat, zei de jongen, moeder een groote bewondering voor u heeft...’

‘Zoo, lachte professor De Bakker... een groote bewondering...’

‘Ze heeft het me verteld...’ zeide Gijs...

‘Zoo...’ zeide Professor De Bakker alleen...’ en wat dan wel...?’

‘Dat u haar vroeger hebt behandeld en dat u haar leven hebt gered...’

‘Nou... kom... kom...’ zeide professor De Bakker nerveus...

Het waren hare oogen... de trouwe, eerlijke oogen van Wies...

En de jongen sloeg ze niet neer...

En opeens zeide hij:

‘Daarom zijn we u dankbaar... wij allemaal thuis... en daarom durf ik bij u te komen...’

‘Zoo...’ zeide De Bakker, en hij legde de stetoscoop naast zich neer.

‘Moeder zegt, dat als u er niet was geweest... jaren geleden, dat ze dan nooit geworden zou zijn zooals ze nu is...’

De Bakker was opgestaan...

‘Een mensch doet alleen maar zijn plicht’ zeide hij, en hij kreeg opeens een kleur van ellendigheid...

De jongen zweeg even, en toen hervatte hij, een beetje weifelend zijn vraag:

‘En wat is uw raad professor...?’

Gelukkig ging de telefoon, zoodat Professor De Bakker het onderhoud snel kon beëindigen.

Met één hand aan den deurknop zeide hij haastig:

‘De groeten thuis, vent, en zeg aan je moeder dat het in orde komt en dat zij eens gauw bij me moet komen praten...’

Gijs sprong op hem toe en greep zijn hand.

‘Dank u wel professor...’

Het was Wies... Wies, dankbaar voor alles, opgetogen voor een kleine gunst....

‘'t Is goed... 't is goed’ zeide Professor De Bakker haastig.

En hij liep de gang in, waar de hoofdzuster snel voor hem terzijde sprong....

Want in de ziekenhuizen vreesden ze Professor De Bakker, die de reputatie had van een streng en ernstig man... Zóó streng en ernstig dat de zusters wel eens tegen elkander zeiden dat het een onmogelijkheid scheen dat Professor De Bakker toch ook eens een jong student was geweest....

Eenige opmerkingen over Christa Winsloe's ‘jongedames in uniform’ door Hans P. van den Aardweg.

De leider der Vereenigde Schouwspelers, de heer Pierre Mols, heeft kortgeleden in den Hollandschen Schouwburg te Amsterdam de première gebracht van Winsloe's ‘Jongedames in Uniform’. En voor deze daad mag men hem wel allerminst woorden van lof onthouden. Het was geen geringe onderneming om dit drama, dat als film zoo'n geweldig succes geoogst heeft, op de planken te brengen. De noodzakelijkheid om met den, veelal grootschen en voortreffelijken, arbeid der studio's te concurreeren, brengt vrijwel iederen tooneeldirecteur in eene hachelijke positie, en ook Pierre Mols is haar niet ontgaan. De film immers beschikt over mogelijkheden van entourage, waaraan bij den tooneelbouw - hoe geperfectionneerd deze overigens ook zijn moge - eenvoudig niet te denken valt. En juist deze meesterlijke en suggestieve, aan geen beperkingen van ruimte gebonden, décors waren het, die in het filmwerk zoo'n, voor het succes beslissend, aandeel hadden. De tooneelregisseur kon hier uiteraard slechts benaderen.

Niettemin, het is geworden eene vaak schoone, en altijd gave, voorstelling. Met inderdaad fijne intuïtie heeft Mols zich van zijn zware taak gekweten. Hij heeft zich, dat blijkt uit ieder detail, met liefdevolle overgave aan zijn werk gewijd. Dat de hoofdvertolkster - de nog zéér jeugdige Cissy van Bennekom, die eigenlijk nog niets was dan eene geheel onervarene, zij het ook talentvolle, debutante - van Manuela niet slechts eene aannemelijke, maar meermalen zelfs eene diep ontroerende uitbeelding gaf, is stellig voor het allergrootste deel te danken aan de kunstzinnige,

ernstige en tactvolle leiding, die Mols haar gegeven heeft. Zij was er dikwijls onder, maar nimmer er náást!

Toch heeft men - en hiertegen wil ik te velde trekken - Pierre Mols, en vooral zijne vrouw Enny de Leeuwe, die de rol van Fräulein von Bernburg speelde, bij herhaling met hoogst onbillijke kritiek gegriefd.

Men heeft Mols, ten onrechte, verweten, dat hij 'copie' van den film geleverd heeft, en dat hij zijne vrouw, voornamelijk wat uiterlijke middelen betreft, Dorothea Wieck - die in den film de rol van von Bernburg gecreëerd heeft - ten voorbeeld stelde.

Van nabootsing van den film echter kan geen sprake zijn wanneer men bedenkt - hetgeen verschillenden blijkbaar *niet* gedaan hebben - dat de film 'Jongemeisjes in Uniform' *secondair* is. Christa Winsloe schreef namelijk een *tooneelstuk,* dat onder den titel 'Gestern und Heute' o.a. in Leipzig eene serie van geslaagde opvoeringen beleefde. De schrijfster heeft bij deze gelegenheid de wijze van optreden der executanten nauwkeurig vastgesteld. Vóór mij ligt de oorspronkelijke (getypte) tekst der Duitsche vertooning, die ook door Mols gebruikt is, en hierin vind ik bij Fräulein von Kesten de volgende indicaties:

> 'Sie trägt ein graues, eng anliegendes Kleid bis zur Erde, eine Idee Schleppe. Von der linken und rechten Schulter herab hängt ein breites blaues Band, das hinten in einen Zipfel und vorne auf der Brust in eine Art Orden endet. Ein Johanniterkreuz mit Strahlenkranz. Auf der schlichten Frisur mit Chignon sitzt ein weisses Spitzenhäubchen. Sie trägt Ihre Ellenbogen fest an den Körper gepresst und die Hände unter der Brust uebereinandergelegt. Diese charakteristische Stellung behält sie während dem ganzen Spiel bei.'

Iets verder schrijft Winsloe voor, dat de meisjes uit het pensionnaat moeten dragen:

> 'Dunkelblaues Kleid, schwarze Moiréträgerschürze, hoher Kleidkragen und darin ein steifer weisser Kragen, der nur ein weisses Rändchen sehen lässt. Schwarze grobe Strümpfe, grobe Schuhe. Glatte Haarfrisur und aufgesteckter Zopf.'

En als Fräulein von Bernburg opkomt:

> ‘Hoch, gerade, brünett, vornehm, männlich, streng, korrekt, fester Blick, enttäuschter Mund’.

Bijna iederen keer als von Bernburg in de scène treedt, heeft Christa Winsloe ten aanzien der gelaatsmimiek, dictie en gebaren haar duidelijke aanwijzingen gegeven.

Naar het tooneelstuk is toen de film gemaakt, en deze werd *ook* samengesteld overeenkomstig de door Winsloe verstrekte voorschriften, die Pierre Mols eveneens in praktijk bracht. Het is dus vanzelfsprekend, dat film en tooneelstuk eenige opmerkelijke punten van overeenstemming vertoonen. Niet omdat Mols, gelijk door weinig-terzake-kundige critici beweerd is geworden, den film heeft willen imiteeren, maar om de doodeenvoudige reden, dat zoowel de film- als de tooneelregisseur *beide* gevaren hebben op het kompas der autrice.

Verzen door Hélène Swarth.

I. Weerschijn.

Een sprokeroos, verbreidend rozelicht,
Ontwaar 'k mijn lamp, gehangen in de straat.
Aan wand van schijn herken ik plaat bij plaat,
In zwarten nachtdamp zwevend blij en licht.

In Lentesfeer, wanneer 'k deze aard verlaat.
Waar 't moede lijf wel kalm te slapen ligt,
Zal 'k vinden zoo een droomcel opgericht,
Waar mijn geleigeest mij verpoozen laat?

Beschermende Engel, toover, mij ten troost,
Den lieven tuin, van rozen blij doorbloosd,
Waar 't peinzend meisje 't leven overdacht,
In geur van gras, violen en jasmijn,
Bij popelsuizen wiegend, vroom en zacht,
Met zoeten zang haar vroege levenspijn.

II. Bij een graf.

'k Stond bij een open graf en sloeg een kruis
Over die sponde koel en diep en zwart,
Waar één, mij vreemd, bevrijd van aardesmart,
Zou veilig slapen 'lijk bij moeder thuis.

Dat uur herdacht ik, toen daar sloeg mijn hart
Een kruis voor haar, die slaapt nu ver van huis,
Gewiegd melodisch door het zeegeruisch,
Gered van 't leven, dat haar sloeg zoo hard.

O rust in vrede! Géen nu weet dan ik
Hoe, eer ze ontving, gelijk een vloek, met schrik,
Den godezegen van haar tweede jeugd,
Zij dapper droeg al onder 't vroolijk kleed,
Gelijk de knaap, verbergend wat hem beet,
't Gebroken hart - haar lieven, bron van vreugd.

III. Een vlinder klapwiekt....

Een vlinder klapwiekt aan den kamerwand -
Ik zie hem niet, ik hoor hem, uur aan uur.
Gelijk een ziel, na levens avontuur,
Verlost van 't lijf, waar de Eeuwige ons in bant,
Al lokt de hemel, waar, in nachtazuur,
Een enkle ster haar zilvren hart verbrandt,
Nog schroomt, te stijgen naar 't Beloofde Land,
Zoo klopt die vlinder aan den donkren muur.

O zuster, ziel van 't lijdend lijf bevrijd,
Zoo lang bereid, zoo blij en sterk, ben jij 't?
Dat vleugelkleppen, is 't een liefdegroet?

Je weet den weg, die naar den Hemel leidt.
En draal je nog, op aard vol hoop en moed,
Om óp te wieken naar Gods Eeuwigheid?

Zeus en Leda door Hans Cappenberg.

Zoals de schil om ene overrijpe vrucht zich spant en
bij 't worden tot een vlies allengs de gloed en gisting
van het sap verraadt, tot zij ten leste aan deze
drang wel toegeven moet en barst vaneen -
zo sprong het kleed, waarbinnen zich haar
lichaam gevangen voelde, plotseling open,
terwijl de zware wrong van donker haar golvend
uitvloeide achter 't gelaat, dat, als in water,
daarin weg te zinken scheen met de ogen gesloten.
Slechts trilden heel even de wimpers.
Toen lag zij in hare naaktheid volkomen stil
en wachtte..... Leda.

En ziet - gelijk het licht der maan een mens in
sluimer-slaap onbemerkt beschijnen kan tot hij hier-
door ontwaakt en zich niet te bezinnen weet in 't
eerst, maar de hand over zijn oogleden strijkt
als zag hij niet - zo kwam een zilver-donzige
zwaan met wiekslag, stiller nog dan de zwoele
zomernacht, gevlogen tot waar zij lag in hare
naaktheid..... Zeus. En minde haar.

Sinds ging Leda in verwondering langs stille wegen.
En schreide soms zonder te weten waarom.
Want zij droeg een goden-kind.

Verzen door Hans Cappenberg.

I.

Gedoken in 't donker, gelijk een beest
dat schuw is,
ben ik zachtjes aan 't schreien geweest.

Mijn bed een blad leek 't wel
drijvend op een bewogen water.

II.

Dit vrouwe-oog in
zacht-zuivere schijn
mij aankijkend.
Hoe goed is dit.

Maar hoe droef 't besef
dat dit niet lang kan zijn.

III.

Een oude stad. Grijze muren.
Ramen daarin met stof dik bestoven.
Gebroken ruiten. Deuren die moeilik sluiten.
Spinnewebben huiv'rend in de wind
die voorbijgaat. Vergeten dingen.
Mensen hierlangs. Binnenkort
ook zij - vergeten dingen.

IV.

Grijze iepen langs groene grachten.
Zwanen daarin en meeuwen daarboven.
Bruggebogen. Boten schieten er in -
er uit - Pijpjes-rokende schipper
bij de kajuit. Gevels. Ramen
gelijst in lijzige kozijnen. Een kop
steekt hier en daar er uit. Mensen.

V.

Gelijk een blad soms in de zomer al verdort,
of, zoals een bloem in late herfst, half
ontplooid, geen geur meer geeft en
langzaam wegkwijnt - door niemand
opgemerkt - zo was zij geworden
zonder 't zelf te vermoeden wellicht.
Een vergeten juffrouw.

VI.

O onverhulde pracht der bloemen
en toch zo diep-beloken schijn.....
Draagt hun kelk bij 't zoete zoemen
der bijen geen verborgen pijn?

Want is 't verwelken
niet nabij? O kelken.....

VII.

Elke boom een vlammend teken. O late pracht
die uitbreekt als een vuur in de nacht.
Branden de takken? Gele en gouden tongen
lekken er langs. Een kleuren-dans ontsprongen
aan ieder blad dat zich verteert
tot op de nerf. O late pracht.
Elke boom een vlammend teken.
Als de wind komt zal dit breken.

VIII.

Naakt schreed hij de zee tegemoet.....
En toen zijn voet het roerig water beroerde,
doorvoer hem plots een vreemde siddering
van zool tot kruin. Hij sloot de ogen
en stortte met een kreet voorover
in d' aanstormende golven. Bedolven.
En rijzend zag hij de horizon wijken
en dalend bliksemsnel in 't groene
dal der wielende waatren het schuim
wirrelen om zijn lijf dat hijgde,
hem voortstuwde, bewogen door
krachten die hij nimmer kende.
En weer opgeheven was het of duizend zonnen
op hem toesprongen. Verblind lachte
hij wild en proefde het zout in zijn mond
die schreeuwen wilde om dit woest
geluk dat hem doorbeefde - maar niet kon.
Toen brak het zwellend Verlangen uit
in armen die, de vingers gespreid,
zich strekten boven de top van een golf. Even
Dan - verdwenen in d' afgrond van
de wit-bepluimde zee - spoelde hij
kort daarop aan 't strand weer aan.
Een lach op zijn gelaat.

IX.

Wind. Goddelike dwaas.
Zoeker naar de Ruimte.
Buiger van al wat klein is.
Breker van al wat groot schijnt.
Bespeler van het willige water
en soms van een mense-gemoed.
Jager naar de verten.
Avonturier. Driftige drijver.
Don Quichotte.
Zoete dromer in een boomgaard
in de lente. Muzikant voor
minnaars met hun meiskens.
Mijn hart gaat met jou op reis!
De tros is los! Adieu!

X.

Van ster tot ster spant
zich de stilte uit.
Hierbinnen tegen de wand
van mijn borst luidt
't hart alarm.
Wuivend wit en weg
de hand van een vrouw.

Een belofte?

Van ster tot ster spant
zich de stilte uit.
Hierbinnen tegen de wand
schreit zonder geluid
't hart zich uit.
Zonder geluid.

Gedichten door H. Asder.

Er was een vrouw die ik met stil, weemoedig achten
herdenk, en die er thans, hier heel dicht, bij mij staat.
Zij dient nu met haar ziel en streelt met haar gedachten
een man en kinderen. Zoo zegt dat wijs gelaat.

Zij glimlacht. Vele jaren, eenzaam heengepeinsd,
heb ik verlangd dat eens te zien nog in dit leven
en zocht het steels in milde menschgezichten, even
bekend en lief wel, dan toch al te vreemd begrijnsd;

en zocht er iets van overal waar Gods genâ
wat schoonheid liet. En hier, aan 't eind dier barre reize,
zie ik haar glimlach, die ze op nooit verbeelde wijze
mij te aanvaarden geeft. Dat het nu goed is. Ja.

Weet je nog toen je zei ‘er zal een ander komen’
en hoe ik heenging, ik ontroostbare, verward -
maar je weet niet dat ik van daar heb meegenomen
de kracht om voort te dragen veel in een zwak hart;

ver en alleen dan; tot een noodlot nog vergramd
flitste, insloeg en heeft al de vezelen ontvlamd
van 't moeizaam hechte hart, alsof 't zich had bezondigd
aan overmoed: zoo kwam die jij hebt aangekondigd -

en niet heeft zich gewarmd aan wat zij laat verteren.
Waarom, ach, breekt dit uur, gewijd nog jou ter eere,
in de armen om je vluchtig wezen saamgeklampt,
nu wanhoop mijn dan toch vergeefsche ziel doorkrampt.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCVIII.

Door alle tijden henen mocht 'k mijn éenzijnd Zielsdiep weten:
'k Wou steeds juist voelen en verstaan al wat geleidlijk ging
Ontroerend in mij groeien, en in moeilijk, lang geding
't Al proevend, scherp beziende, heb 'k van kind dies diep bezeten

Mijn fijnste Wezendheid, den Geest. Maar 'k leerde ook wijdziend meten
De Oneindge Wereld-Ruimte vol van dolle warreling
Gloênder Gesternten in hun tragisch-trage wisseling
Van stand want gang. Ja, jong al, kon ik klare Kenner heeten

Van alles wat mijn helder oog hier zag. Een Zonderling
Dies scheen ik soms te wezen Lieden, wier banaal niets weten
Me omwolkte met onwaarheên uit hun Verte, daar ik drong
Mij nooit naar voren. Ja, met vooze woorden heeft gesmeten

Klein Volkje naar 't hoog vordren van mijn Wil. 'k Ben niets dan Ding
Goedig, verganklijk, dat zichzelf genoeg moet zijn. Doch 'k zing
Peinzend, vèr boven uit der wanende Aarde dwaze Veeten.

DCCIX.

Een Bank van zonneheldre Wolken vóór hoog, wijd, diep Blauw,
Zoo wordt mij langs zoo meer dit Aanzijn. Och van zelf mij keerend
Naar binnen ben 'k geweest van vroegste jeugd, toen 'k vreemd reeds leerend
Iets aêrs, iets mooier's was dan al wat 'k aarzlend hoorde in 't nauw

Gekamert van 't aloude huis, waar 'k als een schijnbaar lauw
Jongetje dóódstil zat, mij half bewustloos reeds verwerend
Want op mijn Zelfje alleen, mijn diep subtiel-ziend Wezen, terend.
Ik peinsde in 't Wijde, prachtig onbevangen: 'k leek een flauw

Saai kind, daar 'k nooit - dat mócht niet - ook maar één ding was bewerend.
Doch in mijn Hart vaag schemerde soms Toekomst. 'k Leerde gauw,
Onthield élk ding precies, en schoon ik daaglijks snauw op snauw

Ontving, bleef 'k rustig boekjes lezend, alles observeerend.
Kalm groei 'k nog op uit de Achterafte, Die 'k steeds heilig hoû,
Daar Zij mij zijnslang helpt, heel fijntjes op en neder veêrend.

DCCX.

Diepte achter Diepte alreede voelde ik in mijn binnenst Wezen
Als kleine Boy, die heel alleen toen staande, tòch zich brak
Voorzichtig heen door alle Ellende: 'k scheen een doodsbleek, zwak
Gauw sterven zullend knaapje, en deed haast niets dan ernstig lezen

Of, vlugjes ver-weg wandlend, peinzen. Zwaar-gezegde Thesen
Van oudren schaars voldeên me, ja de meeste malen wrak
Wierd me al 't ‘gewone’, wen 'k er over nadacht. Doch 'k verstak
Pijnlijk mijn zielsbevindingen. Want kort en snel gerezen

Hooghartig kwam er tegenspraak, wen ik zeide iets: 'k Leek heel zwak
Want stilkens mijmrend zweeg 'k dan. Ja, mijn's steevgen Geestes pezen
Hielden zich, of 'k athleet ware, in mijn diepste Zijndheid strak,

Tot 'k eindlijk stellig wist en hoog ik uitvloog boven 't Dak
Van oude Wanen. Vele leelke stemmen spottend kreschen,
Maar meeningen der Meerderheid zijn veelal niets dan ‘lak’.

DCCXI.

Zwaar-geestlijk, zielvol-trouw liep 'k steeds op voorbestemde Wegen
En 'k vraag nu: wàt is Ziel? Verre Eenzaamheid, Die vóór en nà
Zich stuwt als Deel van 't Eeuwge Diep, waaruit ik hoog besta.
Dies voelde ik, Aardling, steeds mij, vóór 'k iets schreef of deed, verlegen

'k Was ieder, dien 'k hier toeven zag, vóórdat 'k hem wist, genegen
En vreedger, wijder wierd 'k, hoe langer 'k strenglijk voorwaarts ga,
Totdat 'k meelijdend, want stil-wijs geworden, zij het spa,
Weet dat de meesten hier niet heel veel méér dan Veêrtjes wegen.

Zelf bleef ik stevig: geestlijk-diep steeds werkte ik, sinds 'k als Veege
Teêr rees eens: 'k deed geen enkel eerlijk billijk Wezen schâ.
Rechtvaardig wou 'k van eersten aanvang blijven, sterk nooit tegen

Iets aêrs instrevend, als 't niet diep-in valsch was en dies sta
'k Nog altijd als een flinke, rechte Kerel, die ten Zegen
Blijft ieder, dien 'k goedmoedig als iets Zuiver's gadesla.

DCCXII.

O, niet meer zijn..... Als kind reeds school dit smachtend in mijn Geest.
Maar als nog primitieve Jongen voelde ik plots toen streven
Me, om zonder aan 't zeer vele wat 'k gelezen had te kleven,
Mijn zuiverst eigenst Binnenst uit te zeggen. 'k Ben geweest

Nooit Dwaas, die de Eerste zijn wou of op eigner Ziele leest
Elk Mensch of Ding geschoeid wou zien, en dies liet 'k soms veel neven
Mij heengaan. Slechts in al wat 'k zélf schrijf, spreek of doe, wil 'k geven
Het Allerdiepste en Waarste, lijk me als knaap alreede ontrees 't,

Wen 'k heel alleen was, hóóg. Toen leefde ik zwijgend, bleek, ontvleesd,
Geen enkle Kracht bezittend dan mijn vasten Wil, gedreven
Door 't Ver-in Wijdste. Schoon inwendig woest, bleef 'k fijn-bedeesd,

Doch verst-in ging zich reeds mijn voelend Intellekt breed weven
Tot logisch Denken, wat mij veelmaals lukte, schoon nog zweven
Toen bleef 'k in 't vage Raden van mijn wemelenden Geest.

DCCXIII.

Mijn Wezen is lijk Stoomboot, die voor anker kwam op de Aard
En hier leef 'k schijnbaar-vredig als een vastgelegde breede
Onzichtbre Aëroplaan, die door ontelbre Aeönen mede
Mij voerde op vreemde Strooming, die door 't eindloos Alzijn vaart.

Och, 'k ben een simpel goedig Mensch, sinds kindertijd bedaard
Maar Passie ganschlijk in mijn allerdiepste Wezendheden
Doch 'k houd van zelf met al mijn Medelevers gaarne Vrede,
Omdat mijn diepste Ziel voelt, dat al Oorlog Weedom baart.

'k Ben Liefde, maar toch vreesde ik nooit Gevecht, schoon 'k louter 't zwaard
Hanteer des Geestes, dies des Woords, zoodat mijn Ziel, tevreden
Nog nooit hier gansch geworden, vroeger soms met scherpe snede

Heel 't haastig babblend Volkje voor een poosje heeft vervaard.
Doch, door de bank heen, ben 'k een Stille, die alleen maar staart
Naar alles, 't onderzoekend. Steeds blijf 'k sterk door pure Rede.

DCCXIV.

De voorgen maakten verzen, schoon niets aêrs ging in hen om
Veelal dan 't vaag-gewoonste wat beschaafde menschen weten,
Gelijk zij zich verbeelden, wen zij lief tezaam gezeten
In niet veel denkend, voelend zich herinnerend besom,

Herhalen halve juistheen, eendre. Doch toen viel de Bom,
De eerste, der vreedge Revolutie. Nog niet gansch vergeten
Is thans die Daad der Diepte, die 'k erken. Maar toèn versmeten
Werd ze als onnoodig en onnoozel door 't publiek gebrom.

Och, 'k stelde zelden me op den Voorgrond: 'k sloeg nooit luid de Trom
Voor eignen vasten Wil. Ik weet alleen maar, dat 'k aan Keten
Loop van 't historische Geschieden en geleidlijk klom

Tot waar 'k nu krachtig-jeugdig nog mag staan, onwijs gebeten
Soms wel door kleine Liên, doch 'k wend niet langer me er naar om.
Sterk-doende hief 'k mij hoog steeds boven tweedehandsche Veeten.

Vlaamsche kroniek door Dr. Rob. Roemans.

Joris Eeckhout: *Litteraire Profielen, IV.* Gent, Drukkerij L. Vanmelle, N.V., 1931. 166 bldz., 19,5 × 15,5 cm.

Zooals in de drie voorafgaande bundels 'Litteraire Profielen', zoo vallen ook onmiddellijk in dezen bundel de verbazende belezenheid, de kieskeurige smaak[1)] en het eerlijk-onbevangen oordeel van Joris Eeckhout op.

In zijn eerste reeks[2)] stelde hij twintig hedendaagsche Nederlandsche woordkunstenaars uit Noord en Zuid voor; zijn tweede verzameling beperkte hij tot tien schrijvers in Vlaanderen geboren[3)]; de helft van zijn derden bundel[4)] wijdde hij aan den Franschen académicien Paul Valéry en dit vierde boek bevat overzichtelijke studies van het werk van Michiel de Swaen, Jan Hammenecker, Maurits Sabbe, Cyriel Buysse, Antoon Coolen. Fernand Séverin en Louis Hémon naast een kritisch-analytische bespreking van Urbain van de Voorde als essayist en een vrij geslaagde waardebepaling van de Fransch-Belgische literatuur

1) Dit vertoonden reeds zijn oprecht-doorvoelde gedichten in 'Jong Dietschland'. 'De Groene Linde', 'Vlaamsche Arbeid' en 'Dietsche Warande en Belfort' verschenen.
2) Litteraire Profielen. I. Brugge, Excelsior, 1925. 387 bldz., 20,5 × 14 cm. Bevat beschouwingen over het werk van Carel Scharten, Nico van Suchtelen, Israël Querido, René de Clercq, Jozef Muls, Frederik van Eeden, Stijn Streuvels, Albert Verwey, L.J.M. Feber, Frans Erens, Caesar Gezelle, Aug. Vermeylen, Albert van Driessche, Willem Nieuwenhuis, Pol de Mont, Cyriel Verschaeve, Felix Timmermans, M.A.F.C. Poelhekke, Jules Persijn en F.V. Toussaint van Boelaere.
3) Litteraire Profielen, II. Antwerpen-Eindhoven, N.V. Leeslust-N.V. Lecturis, z.j. (1927). 214 bldz., 20 × 16 cm. Bevat beschouwingen over het werk van Aug. van Cauwelaert, Maria Elisa Belpaire, Firmin van Hecke, Lode Baekelmans, Alois Walgrave, Karel van de Woestijne, Ernest Claes, Gery Helderenberg, Zuster Maria Jozefa en Dirk Vansina.
4) Litteraire Profielen, III. Gent, L. Vanmelle, 1929. 164 bldz., 20 × 16 cm. Bevat beschouwingen over werk van Paul Valéry, Karel van de Woestijne, Jules Persijn, Omer Wattez, Gerard Bruning, Arthur Coussens, Justus de Harduyn en Emmanuel de Bom.

naar aanleiding van een beoordeeling van André Beaunier, den literairen kroniekeur van de ‘Revue des deux Mondes’.

Hoe vat Joris Eeckhout het kritisch essay op?

Soms teekent hij een portret ten volle uit, soms bepaalt hij zich bij het grondig bespreken van een werk, naar aanleiding van hetwelk hij dan een algemeene karakteristiek van 's schrijvers kunst schetst[5]: in beide gevallen zijn het toch - hun titel getrouw - ‘litteraire profielen’. Deze zijn steeds analytisch opgebouwd: met toewijdingsvolle aandacht ontleedt hij stap voor stap den ontwikkelingsgang van den schrijver, wat hem in de gelegenheid stelt den geest en het gemoed van den auteur te doorgronden en dank zij deze trapsgewijze ontleding is hij bij machte een trouw beeld van 's schrijvers persoonlijkheid op te hangen, hetwelk steeds vergezeld is van een liefdevolle, begrijpende beschouwing van het geleverde kunstwerk.

Deze streng analytisch opgevatte methode gunt aan Eeckhout's essay een doceerenden toon. ‘Hij voert zijn lezer, als het ware, bij de hand door het werk van een auteur om, met een overvloed van citaten, te wijzen op wat er, naar zijne meening, te bewonderen of af te keuren valt’ (Paul Kenis).

Doch nooit is de toon saai; alles wordt vlot ‘verhaald’ en steeds is onze literaire kennis, na beëindigde lezing, vermeerderd. Want grondig is Eeckhout's inzicht in de wereldliteratuur[6]; daarbij wordt hij door een uiterst trouw geheugen gediend, en dank zij zijne uitgebreide belezenheid schetst hij, waar het noodig blijkt, een paralleel tusschen twee geest- of kunstverwanten van eigen of vreemden bodem, schrijft hij treffende beschouwingen neer[7] of geeft hij vergezichten die het eigen-kenmerkende van een geheele periode belichten[8].

Een bijzondere aantrekkelijkheid van Eeckhout's essayistisch werk is zijn ruime blik: als priester zal hij natuurlijk de grenzen

5) Dit vooral in zijn eersten bundel, die uit Eeckhout's bijdragen in ‘Het Vlaamsche Land’ werd samengesteld. In den tweeden en derden bundel treffen we hoofdzakelijk volledige portretten aan en in den vierden overzichten op de volledige litteraire carrière.

6) Dit getuigen vooral zijne bijdragen in ‘Het Vlaamsche Land’, alwaar hij over de meest diverse schrijvers, steeds met gezag, schreef.

7) Zoo heeft hij ter gelegenheid van boekbesprekingen, belangwekkende vraagstukken uiteengezet als het ethisch element in de literaire kritiek, de moraal en de esthetiek, en andere punten meer.

8) Zoo bijvoorbeeld het inleidend gedeelte tot zijn studie over Aug. van Cauwelaert (Litteraire Profielen, II), waarin hij een treffend beeld ophangt van de litteraire generatie onmiddellijk vóór den oorlog, eerst in Vlaanderen en dan verder in geheel West-Europa. In dezen bundel laat hij de bespreking van het werk van Emmanuel de Bom van een algemeen beeld op het geestesleven ten tijde van ‘Van Nu en Straks’ voorafgaan en schetst tevens het streven van ‘La Jeune Belgique’, wat hem interessante aanknoopingspunten doet vinden tusschen deze beide literaire tijdschriften.

die de katholieke voorschriften hem opleggen niet overschrijden, doch zijn inzicht is breed genoeg om het werk van andersdenkenden te waardeeren en zelfs te bewonderen[9]. Daarom bij hem 'geen kleinzielig gezeur over bijkomstigheden en bijzaken, geen zelfzuchtig gekibbel van een enge kapellekens-politiek, geen onbarmhartig neerhalen om den lust van het afbreken' (Prof. Arthur Boon). Wel is de vork, die ons de citaten aanbrengt ter opheldering van een bevestiging, soms te zwaar geladen of is het gekozen uittreksel als proefje aangeboden vaak wat laat afgeknipt, wat den gang van het essay soms pijnlijk hort - tòch is Joris Eeckhout een veilige gids in den literairen akker en zullen zijne 'profielen' steeds dankbaar aanvaard en gul genoten worden.

Joris Eeckhout: *Herinneringen aan Karel van de Woestijne.* Kortrijk, Steenlandt, z.j. (1931). 62 bldz., 23 × 15,5 cm. (Met twee portretten.)

Van zijn vroegste collegejaren af deelde Joris Eeckhout een groote bewondering voor den kunstenaar van de Woestijne en deze begeestering zou onder de vorderende levensjaren niet tanen, wel integendeel!

Onder het gevoel dezer vereering voor zoo groot een dichter die naderhand hem een trouwe vriend is geworden, zijn deze 'Herinneringen aan Karel van de Woestijne' geschreven.

Subtiel en broos, teeder en ontroerend, vol ontzag en waardeering zijn ze in des vrienden hart geprent en aldus weergegeven in dit zoo sierlijk gedrukte boekje, wiens licht-grijs omslag en karig gehouden versiering het gewenscht cachet bevat voor deze

9) Typisch in dit opzicht is zijn beoordeeling over Dr. Moller's 'Beknopte Geschiedenis van de Nederlandsche Letterkunde' (Litteraire Profielen, III, bldz. 80-81), waaruit wij den volgenden passus overschrijven:
'Zijn "Beknopte Geschiedenis van de Nederlandsche Letterkunde" is inderdaad misgroeid.... tot een soort pamflet. Om 't even wie niet geboekt staat als katholiek artist, laat staan als artist met godsdienstige aspiratie, telt eenvoudig niet mee in de geschiedenis van de.... letterkunde. "Deze schriftuur" kan feitelijk aangewezen als een typisch model van de manier, waarop geen mensch, en een katholiek vooral niet, het ooit wagen moest aan historiographie te doen.'

intieme bekentenissen over den onsterfelijken van de Woestijne.

Zeker ‘het minste detail uit het leven van een groote is goudmunt’ (blz. 21) en Joris Eeckhout stelde een goede daad die, naar we hopen, gevolgd zal worden. Wie deelt ons herinneringen mede uit de homerische jaren die van de Woestijne te Latem aan de Leie heeft doorgebracht samen met zijn broer Gustaaf. George Minne, Valerius de Saedeleer en den kunstzinnigen gemeentesecretaris Binus van den Abeele en gedurende dewelke hij in zoo'n koortsig tempo zijn eerste werk heeft geschreven? Want dat is een leemte - een onverantwoordelijke natuurlijk! - in het werkje van Eeckhout: zijne ‘herinneringen’ dateeren vooral van na den oorlog toen hij nauwe vriendschapsbanden met den dichter sloot.

Wel vernemen we iets over den van de Woestijne van vóór den oorlog, doch luttel: in de twee en twintig eerste bladzijden schetst Joris Eeckhout veeleer zijne steeds stijgende vereering voor den kunstenaar.

Van blz. 22 af echter - van den zomer 1924 toen Eeckhout den schrijver te Oostende in de Hofstraat opzocht, niet ver van de haven en den ouden vuurtoren gelegen - tot blz. 49, tot het fatale jaar 1929, deelt de essayist ons heel wat typische details mede die een schril licht werpen op den mensch van de Woestijne.

De waarde van de ons toevertrouwde herinneringen berust in hun trouwe weergave van de werkelijkheid, want wat Eeckhout neerschrijft is door hem beleefd of met eigen oog gevolgd geworden.

Allerlei pittige tooneeltjes - wat niet weinig de aantrekkelijkheid van het werkje verhoogt - stellen ons van de Woestijne in zijn intiem leven voor. Dat hij een diep godsdienstige natuur is geweest, toont menig voorvalletje uit zijn dagelijkschen omgang aan; dat hij een oprechte genegenheid voor zijn studenten koesterde en met de nauwkeurigste zorg zijn universitaire lessen voorbereidde, zullen zijn oud-studenten eensgezind beamen[1)], dat

1) Over van de Woestijne als professor leze men:
Dr. Oscar Dambre, Karel van de Woestijne als professor. Den Gulden Winckel, XVII jrg. 1928, bldz. 37-38.
Dr. Marcel de Sadeleire, Herinnering aan Professor Karel van de Woestijne. Vlaamsche arbeid, XXV jrg., 1930, bldz. 387-389.
Dr. Rob. Roemans, Karel van de Woestijne. Vlaamsche arbeid, XXV jrg., 1930, bldz. 501-503.

hij geweest is een in-goed mensch, alleen met zich-zelf levend en een door eenvoudig mensch, nooit behept op effectbejag, daarvan zijn allen innig overtuigd die hem hebben gekend en dat hij een man van breed-omvattende cultuur was, met Helleenschen grondslag, getuigde het minste gesprek dat men met van de Woestijne voerde en, daargelaten zijne Ilias-vertaling[2)], het geringste essay van zijn hand is een bewijs te meer voor deze bewering!

Naast deze breede trekken haalt Joris Eeckhout enkele kleinere punten aan die des te treffender de innerlijke persoonlijkheid van van de Woestijne belichten, zoo bij voorbeeld stelt hij ons den dichter in gezelschap voor: ‘hij was buitengewoon geestig; sprankelend van den fijnsten humor; verraste met de onvermoedste woordspelingen en -koppelingen; vond de ongewoonste rijmen, als we soms een of ander ‘jeu de société’ aanpakten; paarde mimiek aan 't verhaal; had voor elk der beelden, die zijn wereld wilden binnendringen, een tyipsche benaming gevonden. Zoo heette bijv. de ‘bourgeois’, ‘ne varietur’, en, in de meest afwisselende gevallen: mijnheer van Compernolle, en, ‘sic porro’, ‘met heele dozijnen!’ (bldz. 36-37); hij vertrouwt ons de kunstuitingen toe die van de Woestijne's voorliefde genoten: ‘Voor naturalistische kunstuitingen voelde hij, als ware 't, een fysischen afkeer; dezelfde als voor sommige, naar de naturalistische formule levende, menschen. Volgens Karel, moest een kunstenaar, eerst en vooral, een zedelijk schoon mensch zijn. Anders bleek, in zoover ze ook maar bestond, zijn kunst.... hol!’ (blz. 41); een interessante mededeeling is diegene die handelt over van de Woestijne en de muziek: ‘Karel was een groot bewonderaar van klassieke muziek; om haar stevigen bouw allereerst, en ook om de sereene atmosfeer, waarin zij ademt. Over Grieg bijv. was hij niet te spreken; die deed hem te sentimenteel aan. (Sentimentaliteit en pornografie kon Karel, en hierin komt hij overeen met Valéry, nu eenmaal niet uitstaan)’ (blz. 50).

Op menige plaats neemt Joris Eeckhout de gelegenheid waar om den onverzadigden drang naar het werk te onderlijnen dien van de Woestijne letterlijk verschroeide: het was ‘een bezetenheid, een sublieme dronkenheid’ (blz. 48). Ook deze uitspraak zal

2) *Homeros' Ilias* (proza-bewerking). Amsterdam, Mij. voor goede en goedk. Lectuur, z.j. (1910). 262 bldz., 18 × 11 cm. Inleidende Nota, bldz. 5-20.

niemand tegenspreken die eenig inzicht heeft over de reuzenproductie van van de Woestijne!

Het laatste gedeelte (van blz. 50 af) bevat een trouwe weergave van het verloop van van de Woestijne's laffe kwaal (de tering) en het tragisch einde.

Bijzonder vallen aldaar 's dichters gelatenheid en godsvertrouwen op.

Ik meen voldoende aangetoond te hebben, dat deze ‘Herinneringen aan Karel van de Woestijne’ een waardevolle bijdrage zijn tot de kennis van de innerlijke persoonlijkheid van van de Woestijne. Zij geven ons een lekker voorsmaakje van de met ongeduld door ons verwachte en door Joris Eeckhout ons beloofde uitvoerige biographie[3].

F.V. Toussaint van Boelaere: *Barceloneesche Reisindrukken.* Geïllustreerd met titelplaat en lettrines, in hout gesneden door Henri van Straten. Antwerpen, Lumière, 1931. 101 bldz., 22 × 17,5 cm.

In dithyrambische lofreden, zoowel in Noord als in Zuid, werden de volmaakte stijl, de ongeëvenaarde woordkunst en de meesterlijke taalvirtuositeit van Fernand V. Toussaint van Boelaere reeds voldoende bezongen, zonder dat ik eenzelfde snaar zou aanheffen om gekende klanken te verspreiden.

Wie, uitsluitend bekommerd om de verscheiden aspecten, die het werk van enkele zeldzame schrijvers aanbiedt - bij hoevelen is elk boek geen vernieuwde uitwerking van een eenmaal gekozen

3) Karel van de Woestijne is Eeckhout's meest geliefde auteur. In 1925 liet hij een studie verschijnen over het poëtisch werk van dezen schrijver tot 1910. ‘Mannen van Beteekenis’, II. Karel van de Woestijne. Brugge-Den Haag, Excelsior, z.j. (1925). 162 bldz., 24 × 15,5 cm. Vooral de psychologische en emotieve factoren, waaraan de verzen hun ontstaan te danken hebben, worden onderlijnd.
De drie opstellen uit den tweeden bundel der ‘Litteraire Profielen’ (I, Laethemsche Brieven over de Lente, bldz. 111-123; II, Beginselen der Chemie, bldz. 123-141, en III, Het zatte Hart, bldz. 141-154) vullen het beeld van van de Woestijne's literaire persoonlijkheid aan. Het stukje uit den derden bundel (Karel van de Woestijne. Bij zijn vijftigste verjaring, bldz. 75-79) is niets meer dan een huldegroet bij 's dichters vijftigste verjaring en destijds in het van de Woestijne-nummer van de ‘Dietsche Warande en Belfort’ verschenen (1928, Februari-aflevering, bldz. 115-119).
Thans kondigt Joris Eeckhout een uitgebreid werk over Karel van de Woestijne aan, dat drie deelen zal bevatten, achtereenvolgens zijn poëzie, zijn beeldend proza en zijn essayistisch proza behandelend.

en steeds herhaald thema! - steunend op het verschenen oeuvre van dezen keurigen stilist, deze ‘Barceloneesche Reisindrukken’ links schuiven zou, in de meening hier een weerspiegeling der gekende kenmerken deze persoonlijkheid eigen, alweer terug te vinden, vergist zich deerlijk!

Want dit reisverhaal vertoont naar stijl en opvatting een tot dusver zelfs niet vermoeden Toussaint.

In zijn algemeen gekend ‘Landelijk Minnespel’, alras door ‘De Bloeiende Verwachting’ gevolgd en sedertdien door nog ettelijke verhalen, verschijnt de schrijver als een kalm-bedachtzame, rustig-overwogene, ontledende geest, vóór alles bezorgd om het éénig passende woord in den fijn-afgeronden rythmisch vloeienden volzin, als een beheerscher van het woord.

Dat onder deze steeds gespannen werkzaamheid van den geest, het hart geen vrije wieken gelaten wordt, spreekt van zelf. Eer hij een gevoel vertolkt is het aan de controle van den waakzamen geest onderworpen, wat alle vrije opwelling uit dit oeuvre verbant en een spontane communie tusschen schrijver en lezer verhindert. Met de langzame teugjes waarmede men een zwaar-bestofte flesch bourgogne-wijn proeft smaakt de genieter van het kunstig-mooie dit geciseleerde werk.

Al dadelijk bij de lezing van de eerste bladzijden uit deze ‘Barceloneesche Reisindrukken’ is de sluier tusschen schrijver en lezer opgeheven en dit treft niet weinig vooral bij iemand als Toussaint, van wien we zulks niet gewoon zijn.

Met hem maken we de reis naar Spanje mee en zoo luchtig en frisch - we aarzelen bijna het woord neer te schrijven en tòch dringt het zich op! - ja, bij Toussaint! zoo spontaan, in zóó'n levendigen, raak typeerenden - zouden we het aandurven? - bij Toussaint! zoo'n express-stijl, zijn indrukken en gewaarwordingen weergegeven:

> ‘Links in den wagen gezeten, snelt men van Perpignan tot de Spaansche grens landschappen voorbij van bizondere schoonheid, van de zeldzaamste bekoorlijkheid. Dan, door de spleet tusschen twee zacht, grauwe en gele heuvelen in, ginder in de verte, onverwachts de blauwe zeespiegel; en soms een klein dorpje, met rustige rose en witte huizen. hoog als op stelten; een lagune van somberder blauw, met

> den bliksem van lichtroode en mauve schijnselen; en een boot, alle zeilen uitgezet, die wiegelt op het stille blauw. Als een film voorbij' (blz. 15).

Wij kijken uit het raam en bemerken:

> 'aan den voet van een heuvel, op welks helling zich een bastion-achtige mas verhief, een reusachtige zeug. Sneltrein-indruk: zéker tweemaal zoo groot als een gewoon varken. Een fantastische vleeschklomp, grauw-zwart, die op korte pooten voortbewoog' (bldz. 19-20).

In eenzelfde scherp-afgelijnde typeering door enkele toetsen en trekken - het verloopt hier als bij een expressionistisch schilder! - wordt het karakter van de menschen opgewekt. Hier een paar vrouwen:

> 'Zondagochtend. Dichtbij de kerk op de Plaza de Cataluña, twee vrouwen, bizonder stemmig, gaan rustig voorbij, slank en soepel: de eene zwart gekleed, met zwart haar, kastanje-bruine oogen, iets oriëntaalsch; de andere, in een rood kleed, even slank, met blond haar. In beider stap dezelfde lenige elegantie, hetzelfde lichte wiegen van de heup....' (blz. 26).

Daar een verkeersagent:

> 'De man met den witten helm en de felroode tuniek leek zich niets, maar nu heelemaal niets aan te trekken van wat rond hem gebeurde. Hij keek naar voor, naar achter, naar den hemel, naar de kindermeiden. De auto's, de taxi's, de trams, de autobussen hoopten saêm, een kilometer ver. De man droeg er zich niets van aan. De oogen van al de conducteurs en chauffeurs - en van al de reizigers - waren nieuwsgierig of angstig op hem gericht. Kalmpjes stond hij met een dametje te praten. Plots zette zich een taxi (ik meen, wachtensmoê) in gang. En de heele reesem rijtuigen volgde. De witte-en-roode verkeersagent scheen niets te merken. En 't verkeersleven ging zijn gang' (blz. 22).

Liever dan een opeenstapeling van voorbeelden te geven die de raakheid van de vizie aantoonen - dit paar voldoet, me dunkt -

wil ik op een ander middel wijzen dat dit reisverhaal leven bijzet en aantrekkelijk maakt, namelijk het af en toe aanstippen van enkele schijnbaar onbeduidende aanteekeningen die een pittige variëteit meebrengen:

> ‘Maar dan keert de auto om een monument, een hooge zuil met op den top een standbeeld, Colon ter eere, - eerst later werd ik gewaar dat die Colon niemand anders dan Christoffel Columbus was’ (bldz. 20-21).

Denk nu maar niet geleerde nota's over kerk- of kapellenbouw in dit boek aan te treffen; vernuftige uitweidingen over het toekennen van schilderijen aan dezen of genen beroemde zijn eveneens ver te zoeken; indrukken biedt het u aan.... in voldoende mate... en ‘hoe’ trachtte ik hooger te omschrijven. Trouw aan den verleenden titel ‘Barceloneesche Reisindrukken’ beantwoordt het verhaal. Trouwens verwittigt ons de schrijver:

> ‘Zoo onthoudt mijn oog met grooter scherpte de veelvuldige schoonheid van een berglandschap dan de concentrische details van den hoofdgevel van een kerk’ (blz. 40).

De indrukken langs de lange reis per spoor gewonnen, als diegene die het eerste zicht van Barcelona op hem maakte, hoe een nadere kennismaking met ‘de parel van de Middellandsche Zee’ een en andere der vroegste impressies wijzigde of aanvulde, het omgevende natuurschoon en het afgelegde bezoek aan een kerk, een schouwburg, een tentoonstelling te Barcelona en vooral het bijwonen van een stierengevecht (bldz. 71-87) - hier viert de stilist Toussaint weer hoogtij! - zijn enkele van 's schrijvers ‘reisindrukken’, wat hem toch niet belet heeft rake opmerkingen te geven omtrent de Spaansche levensopvatting, de Spaansche keuken, de Spaansche vrouw - met gretigheid keert de auteur in den loop van zijn verhaal op dit onderwerp terug - zoodat ook hier het nuttige of het leerrijke bij het aangename of het genietend verpoozende gevoegd is.

Neen, ik overdrijf heelemaal niet, wanneer ik besluit dat deze ‘Barceloneesche Reisindrukken’ op een vernieuwing aanwijzen bij Fernand V. Toussaint van Boelaere en wanneer ik dit boek - dat onzen karigen voorraad aan reisverhalen niet weinig vermeerdert! - tot onze beste literatuur aanreken.

Johan de Meester ter nagedachtenis door Willem Kloos.

M.J. Brusse. *Herinneringen aan Johan de Meester.* Brusse's Uitg. Mtsch., Rotterdam, 1931.

De heele Johan de Meester is weer levend voor mij geworden toen ik deze hoogst belangwekkende mededeelingen over hem las. Want àl heb ik door uiterlijke, immers praktische omstandigheden, mijn eminenten tijdgenoot niet voortdurend geregeld mogen ontmoeten, toch blijft hij mij even sterk, en bovendien door zijn onbevangene, eerlijke inborst veel aangenamer bij, dan dit het geval mag heeten met een paar andere niet zoo psychisch-inzichtige literatoren, die ik in mijn jeugdtijd kennen leeren moest. Want Hij was wel, in tegenstelling tot mij, een knap-bedreven dus gemakkelijk wereldling te noemen, maar bleef toch tegelijkertijd van binnen zoo zuiver als goud.

En het zij mij dus nu vergund, een paar toelichtende aanteekeningen te maken op enkele wel betrekkelijk ondergeschikte maar toch voor de letterkundige historie er op aankomende punten in Brusse's overigens uitnemend want mijn goeden en levenslangen vriend aan dit en alle latere gedachten precies zien latend mensch zooals Hij is geweest.

Op bladz. 1 las ik (Brusse haalt hier de woorden aan van P. Verdoes)

‘Hij heeft korten tijd deel uitgemaakt van de redactie van

De Nieuwe Gids en is van 1 Januari 1908 tot 1 April 1927 lid der redactie van de Gids geweest.'[1)]

Ik zelf heb hierbij op te merken: De Meester en ik zijn levenslang elkander volkomen welgezind gebleven ondanks het enorme verschil tusschen de uitingen van zijn en die van mijn temperament.

Hij sprak en bewoog zich levendig en druk: ik daartegenover zeg zelfs tegen mijn beste vrienden nooit bijzonder veel: ik heb als klein kind en later, als jongen, twintig jaren lang, geregeld door stil doch diep-in mijzelf levend moeten zijn, daar ik in de buitenwereld, d.w.z. bij andere menschen, destijds geenerlei punt van aanknooping vond. En daar ik door die lange zelfoefening in het zwijgen een vrijwel egaal mensch ben geworden - al blijft mijn Onbewustheid altijd diep in mij als in een oven gloeien, - luister ik gewoonlijk enkel maar aandachtig toe, als anderen tegen mij praten, zonder dat ik zelf veel er op antwoord, al hoor ik en onthoud ik ieder ding goed. En ik heb het dus altijd, zonder eenige zelfs maar tijdelijke onderbreking met De Meester best kunnen vinden, zóó zelfs dat er dan ook in de vijf jaren van zijn redakteurschap bij ons, (dat heeft dus niet zoo kort geduurd als de heer Verdoes zich schijnt te verbeelden) nooit zich eenig belangrijk verschil van meening heeft voorgedaan tusschen dezen genialen Tachtiger en mijzelf, die dit hier schrijf.

Integendeel voor enkele korte maar goede raadgevingen en inlichtingen, die Hij mij soms terloops aan de hand deed, ben ik hem, als vrijwel altijd van de Wereld afgezonderd levende, nog steeds erkentelijk en menigmaal ook was ik inwendig blij-verbaasd, dat de oordeelvellingen, die hij als langs zijn neus weg, een enkele maal geheel en al uit zichzelf over een paar tijdgenooten of lateren in mijn huiselijken kring deed hooren, geheel en al overeenstemden met wat ik zelf, door mijn eigen ondervindingen van hen, over die lieden dacht. Hij kwam nog al eens bij mij, maar daar ikzelf nooit heel maatschappelijk noch makkelijk verplaatsbaar ben geweest, bracht ik hèm, ondanks zijn aansporing daartoe, - en ik heb daar nu spijt

1) In 1927 nam de M. afscheid van de N.R. Crt. en in 1928 van De Gids.

van - nimmer een tegenbezoek in zijn eigene stad. Doch, zooals ik reeds zeide, wij bleven goede vrienden desondanks: ik bewonderde zijn epische kunst, evenals ik dat nù nog doe, en met zijn letterkundige meeningen en oordeelen, zoover ik deze onder oogen kreeg, was ik het slechts hoogst zelden oneens. Hij wist of voelde dit vermoedelijk in mij aan, en ik waagde dus halfbewust te gaan denken dat zijn persoonlijke betrekking tot de Nieuwe Gids ook in de verdere jaren geheel en al dezelfde als tot dusverre blijven zou.

Maar op een goeden of liever gezegd kwaden dag kreeg ik geheel en al onverwacht een schrijven van hem, waarin hij, mij, tot mijn verrassing, meedeelde, aanzoek te hebben gekregen, om mederedakteur te worden van den (ouden) Gids.

Ik kan niet ontkennen, dat dit mij geheel en al onvoorbereid overvallende bericht mij als een bliksemstraal uit heldren hemel trof. Doch, nadat ik wat bekomen was van mijn onpleizierige verbazing, zond ik hem een gemoedelijk epistel, waarin ik hem zeide best te kunnen begrijpen, dat als hij in de plaats van Mr. J.N. van Hall komen kon, hij deze benoeming niet iets vond om af te slaan. Doch, na een kort poosje, schreef hij mij vriendschappelijk-losjes daarop terug, dat hij niet in de positie zou komen van Mr. Van Hall, doch in de plaats van Mr. Van Hamel, en dat het eenige ‘voordeel’ dat hij door deze benoeming kreeg, zou wezen, dat hij jaarlijks een diner aan de redakteuren geven mocht. En daar ik dus uit zijn schrijven merkte, dat hij wel graag de benoeming aannam, heb ik daarin natuurlijk vriendelijk berust, en nooit is in al de latere jaren onze prettige onderlinge verhouding er ook maar één oogenblik door verstoord geweest. (Ja, toen om eens zoo te spreken, de ‘zware’ slag (1928) definitief was gevallen, noodigde ik hem uit op een koffiemaal bij ons, waaraan hij dadelijk met genoegen gevolg gaf, en ik praatte toen met hem over dit heel gewone gevalletje, zooals hij het blijkbaar beschouwde - hij vond zich zelf niet zoo gewichtig, als ik hem in mijn Binnenste altijd had gevoeld te zijn, maar dit natuurlijk, zonder dat ik hem daarover ooit een mededeeling had gedaan. Wat ik in mijn allerdiepste Eigenheid over de letterkundige verdiensten van mijn medemenschen moet denken, houd ik veelal stil, tot-

dat de tijd komt, dat ik het precies weet uit te drukken in een letterkundige kritiek, of ook wel eens, maar dan slechts een heel enkelen keer, in een persoonlijken brief.)

De Meester was dus weg en ofschoon mij dit, vooral in den aanvang natuurlijk, door mijn nog ongewend zijn daaraan, geweldig bleef spijten, zete ik mijn arbeid aan en in De Nieuwe Gids, in mijn hoop op de toekomst, toch weer even onverdroten voort, daaronder door steeds vriendschappelijk denken blijvend aan De Meester op zijn ander vast eiland in den onzekeren letterkundigen Oceaan.

En dat ik zoo kon blijven denken - De Nieuwe Gids kon ondertusschen rustig vorderen en werd hoe langer hoe sterker - deed mijzelf vele jaren later pleizier. Want in 1928 dus na jaren ontving ik op eens een schrijven van hem, dat hij afscheid had genomen van den ouden Gids, en dat hij het dus heel prettig zou vinden, als hij weer mee kon werken bij òns. Immers, zoo drukte hij het in zijn briefje grappig uit: 'On revient toujours à ses premiers amours'.

(Brusse blijkt het niet noodig te hebben gevonden, eenige melding te maken in zijn boekje, van dit niet onbelangrijke feit, dat den leuk-genialen en dus dikwijls geheel en al onverwacht doenden De Meester treffend karakteriseert).

Zooals van zelf spreekt, werd de terugkeer van De Meester naar zijn 'eerste liefde' hartelijk door ons allen begroet. En zoo verscheen er al spoedig van hem bij ons de roman: 'Toch tot haar Doel'[1)], nadat hij in December 1928 reeds een novelle gegeven had. De tweede opmerking die ik maken moet, is de volgende. Zij betreft Brusse's op bladz. 48 geuite meening, dat de oudste phalanx der Nieuwe Gidsers, dus ook *ik* daarin, 'minzaam-hooghartig' tegenover De Meester zoude hebben gestaan en gedaan. Dit is wat mijzelf tenminste betreft, geheel en al onjuist. Over mijn toenmalige medestanders, van welke er thans twee overleden zijn, terwijl de twee anderen door hun leeftijd, of omdat zij andere dingen in hun hoofd hebben, vrijwel ophielden met produceeren, zal ik het hier natuurlijk niet hebben: ik ken hen niet meer, en allen mogen dus in vrede

1) In boekvorm later verschenen als Eva.

rusten. Maar over mijzelf kan ik getuigen, dat ik in den gewonen maatschappelijken omgang met vrienden en vreemden, nooit ‘minzaam-hooghartig’ heb gedaan. Het ligt niet in mijn allerbinnensten aard om zoo te zijn en daar ik haarfijn en rustig, altijd tegen anderen spreek en doe, zooals ik mij inwendig voel, en ik mij als simpel sterflijk Wezen onbewust op een gelijke lijn voel staan met alle anderen, doe ik tegen ieder heel natuurlijk-weg eenvoudig en zóó heb ik mij dus ook altijd in mijn gedragingen en besprekingen met De Meester getoond.

Ja - en ik mag hier immers wel van mijzelf spreken, nu er, zooals ook hier weer bleek, telkens nog dwaze want onjuiste dingen door menschen, die mij volstrekt niet kennen, over mij worden verspreid - inderdaad ben ik nooit ‘hooghartig’ geweest naar buiten noch binnen-in. Als nog maar 17-jarige begon ik reeds met tamelijke bevreemding naar het Leven, dat is naar de menschen en dingen om mij heen, te kijken, en vervolgens even fijntjes-bespiedend naar mijn eigen binnenst Zijn. Want al ben ik, door mijn voor een derde deel gallische afkomst, geboren met een altijd inwendig-bewogen Binnenst, aan de andere zijde bezit ik vanwege mijn voor een ander derde Duitschen oorsprong, de neiging om alles wat ik ontmoet, en waarover ik dan nadenken ga, grondig-wijsgeerig te leeren verstaan. En daar trachtte ik dus reeds van zelf naar als nauwlijks volwassen geworden man, maar destijds natuurlijk zonder dat ik daar nog altijd in slagen kon. En voor de rest ben ik een innerlijk-soliede Hollander, die niet zóó maar over één nacht ijs gaat, doch vóórdat hij een vast besluit neemt, eerst alles ernstig overweegt, en met zijn binnenste Psyche tracht te proeven, of zijn innerlijkst voornemen hem kans biedt op, verstandelijk beschouwd, eenig praktisch resultaat. Iemand nu met wien het psychisch zóó gesteld is - want ik laat mij hier op de eenig-juiste wijze, immers zooals ik waarlijk inwendig ben, en door de bank heen leefde, zien - m.a.w. een zoo georganiseerde doet nooit als een ‘hooghartige’ tegen anderen, behalve als hij, zooals mij in mijn leven, van tijd tot tijd gebeuren ging, door die anderen op zeer onbillijke wijze, werd gehoond, ja zelfs geknauwd. Ik ben overigens menigmaal in mijn leven eer te hartelijk goedmoedig dan hoog-

hartig geweest, en allerminst ben ik dit laatste, wanneer ik te doen heb met een zuiver-voelend en nobel man, zooals De Meester dat altijd was, en ook alle andere door mij behoudene goede vrienden zijn.

En waarom ik aan nog vluchtig, dus minder juist beslissende lieden soms wèl hooghartig kan lijken misschien, komt eenvoudig door een mij altijd bijgeblevene binnenste verlegenheid mijner Psyche, die zich hier altijd een beetje misplaatst heeft gevonden omdat zij alles volkomen naief en kalm-diep aanvoelt, zooals ik dat óók, reeds van kindsbeen, mijn eigen binnenst Menschzijn, maar zonder dat ik wist of wilde, en dus toen natuurlijk nog onvolledig trachtte te doen. Want als knaapje reeds voelde ik mij soms heel vervelend, als ik door mijn omgeving naar ik wist, onbillijk werd behandeld, en weer alleen gelaten, kwam ik er dan van zelf toe mij inwendig te doorspeuren - ik was altijd een meditatieve stille jongen - om te weten te komen, of ik nu wezenlijk iets had misdaan, waardoor ik die driftige bestraffing met scherpe woorden en harde hand zou hebben verdiend. Het resultaat van mijn nadenken was dan veelal negatief.

Zelf wist ik toen nog volstrekt niet, wat ik later worden zou, want dàtgene waartoe ik destijds door den over mij gestelde, dien ik vreezend respekteerde, bestemd was geworden daar voelde ik niet veel voor, al volgde ik met pleizier op de 5-jarige H.B.S. alle lessen: alleen werktuigkunde en boekhouden raakten mij niet veel. Doch op een keer, plotseling - ik herinner het mij zoo klaar, als het zonlicht, omdat ik het als in alles zooveel mogelijk kalme jongen, zoo'n zonderling gebeuren vond, zag ik op een vrijen middag thuis, nadat ik een half uur lang vaag had zitten mijmeren, mijn hand zich verheffen, en ging zij, - ik voelde mij, een beetje onbepaald, doch breed en rustig geëmotionneerd, - een pen grijpend, regels schrijven in een mij nog tamelijk-onwennige immers de Duitsche taal. En toen ik daarmeê klaar was - mijn pen had plotseling opgehouden zich te bewegen - las ik zacht-verbaasd de regels die ik geschreven had, over en merkte ik toen tot mijn blijdschap, dat zij rijmden op elkaer. Ja, ik was daar een beetje verbaasd over, omdat de verzen

die ik op school, in mijn bloemlezingen vond, mij nimmer iets hadden gezegd, en ik mij dus nooit veel om verzen had bekommerd, daar ik die wijze van iets uit te drukken, met mijn schrandere, klare jongenshersens niets anders dacht te zijn dan een rare manier van doen.

Ik schrijf dit, mij alles kalm-herinnerend, òp hier, precies zooals het is geweest. Ik had volstrekt niet het bedoelen gehad, om verzen te gaan schrijven: geholpen door mijn hand, kwamen zij heelemaal van zelf op het papier. Ik begreep niet hoe die rijmregels plots op een bladzijde van een school-cahier waren komen te staan. Doch later, toen ik in geestlijk opzicht zooveel verder was gekomen, kon ik het wèl eenigermate gaan bevroeden. Zij kwamen niet uit mijn droge, zakelijke buitenhelft, maar moesten het gevolg zijn van iets anders, iets dieper-liggends, dat ik toen in mijzelf ging vermoeden te bestaan, maar waarvan ik verder niets wist. Men noemt dat Diepere in den mensch tegenwoordig op het voorbeeld van sommige beschouwers, de Onderbewustheid, maar ik zelf noemde haar steeds en blijf haar ook liever zoo noemen, de Onbewustheid die de diepste Grond des Alzijns is, en in de individueele geesten overvloeiend, zich in enkele van deze manifesteert als Poëzie. En zóó gaat het bij de groote Prozaschrijvers en de eenigwaarachtige Kritici, zoowel als met de echte en gelijkelijk met deze allen psychisch-diep zijn moetende wijsgeeren eveneens. Alles komt bij hen onweerhoudbaar en onverbidbaar uit den versten hyper-geestlijken Oergrond des Aanzijns, en ook met Johan de Meester is dit het geval geweest. Hij ondervond bij zijn schrijven van binnen iets, dat in wezen overeen kwam met wat ik zelf reeds van kindsbeen, hoe langer hoe krachtiger in mij gewaar ben gaan worden en tot heden gelukkig gewaar worden blijf. En daar ik deze binnenste, sterke psychische aandrift in hem aanwezig voelde te zijn, was ik hem altijd bedenkensloos genegen en blijf ik hem dit ook thans nog, nu hij verloren ging.

Ik vertelde hier deze kleine letterkundige levensbijzonderheden uit mijn omgang met De Meester, (zooals het ieder wat ouder geworden literator veroorloofd is om te doen)

alleen maar om den verdienstelijken auteur Brusse wat precieser in te lichten, dan hij blijkbaar was toen hij zijn sympathiek boekje schrijven ging.

Hij, Brusse, zoowel als ik kwamen met onze geestlijkheid uit dezelfde nooit geheel gepeilde Bron, die alles omhoog-jaagt naar onze Aarde en waarin De Meester nu weer teruggevallen is. Wij weten niets wiskunstig-zekers over wat die Bron is, en waarom wij er uit rijzen kwamen, maar het volgende staat tenminste vast, en ik heb er mij dan ook aan gehouden mijn heele werkleven lang: ieder die over de aangelegenheden van andren schrijft of spreekt, mag nooit iets uit zijn pen of zijn mond omtrent die anderen laten gaan, of hij moet er geheel en al zeker van kunnen wezen, uit eigen waarneming en ondervinding, dat alles zich precies zoo heeft toegedragen als hij het mededeelt.

De in dit aardige boekje een paar malen wat àl te journalistieke vlotheid van den overigens door mij altijd met genoegen gelezenen Brusse, maakte het noodig, dat ik de hierboven staande zakelijke correctie's op zijn korte uiteenzetting van De Meester's lotgevallen gaf. Maar overigens kan hij er zich van verzekerd houden, dat ik blij ben met zijn juiste kenschetsing van De Meester, zelf, die zijn en mijn goede Vriend is geweest.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XX.

De mensch in de leerschool van moeder aarde.

Een boek van ruim 700 bladzijden omvang, als ondertitel voerende de omschrijving: ‘Een beknopt en eenvoudig overzicht van de aardrijkskundige factoren, die invloed hebben uitgeoefend en nog invloed uitoefenen op de ontwikkeling der volkeren’,[1] moet wel meer geven dan de schrijver in zijn bescheidenheid belooft. Want noch beknopt, noch eenvoudig, is dit omvangrijke, uitstekend gedocumenteerde en tot in finesses uitgewerkte boek. Het is welhaast tot een encyclopaedie geworden op economisch-geografisch gebied.

Zooals uit het bovenstaande blijkt, wil de schrijver er den nadruk op leggen, dat de ontwikkeling van alle volkeren op aarde wordt en werd beïnvloed door geografische factoren. Geologische, astronomische of ethnologische beschouwingen zal men in dit werk niet aantreffen, doch wel leerrijke bijzonderheden op het gebied der economische aardrijkskunde. De logische ontwikkelingsgang tot de huidige toestanden wordt uiteengezet en een duidelijk beeld geschetst van de evolutie der menschheid op technisch, industrieel en economisch gebied.

Ter bereiking van deze doeleinden heeft de auteur zijn stof verdeeld in verschillende rubrieken.

In het eerste deel, getiteld: ‘De achter ons liggende klassen in de Leerschool van Moeder Aarde’ wordt er de nadruk op gelegd, dat alle energie aan de zon ontleend wordt. In een historisch gedeelte wordt in groote lijnen aangegeven, hoe de mensch leerde

1) Door A. Pleysier. ‘De Arbeiderspers’, Amsterdam, 1931.

de zonne-energie het doelmatigst te benutten, terwijl ook de invloed der klimaten aan een nauwgezet onderzoek wordt onderworpen. De oudste beschavingen, Egypte, Babylonië, Palestina, Griekenland, Phoenicië, Rome, trekken aan onzen geest voorbij. Het leven der primitieve volken wordt in verband met de geographische factoren besproken. Langzamerhand trekt de sluier, welke de geschiedenis der oudheid nog steeds gedeeltelijk voor ons verhult, op en worden de Nomadenvolkeren ten tooneele gevoerd. De tijd staat niet stil; de Arabieren verschijnen, terwijl wij langzamerhand op meer bekend terrein worden geleid met de aan de geschiedenis van Noord-Italië, de Vlaamsche steden, het Hanzeverbond en van de oude Nederlandsche steden gewijde hoofdstukken. Dan volgt de ontdekking van Amerika, onze Gouden Eeuw en de ontwikkeling van het wereldverkeer.

Het tweede deel behandelt de Nederlandsche klasse in de Leerschool van Moeder Aarde; ons land tijdens de Romeinen, onze Gouden Eeuw, de Oost-Indische Compagnie (zooals de schrijver terecht opmerkt, een zwarte bladzijde in het boek onzer geschiedenis), terwijl wij langzamerhand geraken tot een bespreking van de economische en industrieele ontwikkeling van ons land en van de koloniën. Bij de beschouwingen over de havenbeweging van onze groote steden vindt men ook mooie grafische voorstellingen, welke evenals de talrijke kaarten veel bijdragen tot een goed begrip van de behandelde stof.

In het derde deel, getiteld: ‘De tegenwoordige klasse in de Leerschool van Moeder Aarde’, vindt men hoofdzakelijk economische beschouwingen, betrekking hebbende op het huidige ontzaggelijk gecompliceerde maatschappelijk raderwerk. De verdeeling der wereld in economisch-staatkundige groepen wordt aangegeven, terwijl een in historisch opzicht nieuw land, de Vereenigde Staten van Amerika, zijn rij inneemt onder de groote mogendheden. Amerika in en na den Wereldoorlog is een onderwerp, dat welhaast iedereen zal interesseeren, temeer waar Uncle Sam na den wereldoorlog in plaats van de grootste debiteur van Europa de groote crediteur is geworden van dit door een waanzinnigen oorlog verarmde werelddeel. De economische structuur van onze wereld heeft daardoor natuurlijk wijzigingen van zeer ingrijpenden aard ondergaan. Amerika heeft de oppermacht

verkregen (mede door den aanleg van het Panamakanaal) in Midden- en Zuid-Amerika, terwijl het met kunst- en vliegwerk ook een gedeelte van het dicht-bevolkte Oost-Azië als afzetgebied voor zijn overproductie heeft veroverd. De industrieele ontwikkeling van de groote Republiek vindt men natuurlijk ook uitvoerig besproken.

Dan volgt een groot aantal hoofdstukken, gewijd aan het nog steeds machtigste wereldrijk, het Britsche Imperium, de Zeemogendheid par excellence. Op het actueele karakter van deze beschouwingen zal wel niet de nadruk behoeven gelegd te worden. Het Britsche Imperium kwam uit den Wereldoorlog te voorschijn als een reusachtiger statenkolos dan de wereld er ooit een gekend heeft. Het zuiver Britsche gebied omvat thans ruim een kwart gedeelte van de geheele aardoppervlakte, terwijl de totale geschatte bevolking van 470 millioen zielen ook ongeveer een kwart van alle aardbewoners vormt. Over de structuur van dit enorme rijk, zijn macht en zijn machteloosheid, zijn bindende en ontbindende factoren, lezen wij buitengewoon veel interessants, in chronologische opeenvolging gerangschikt, en boeiend beschreven. Natuurlijk worden de diverse invloedssferen, de in- en uitvoer der Britsche Koloniën en Dominions besproken, terwijl ook afzonderlijke hoofdstukken worden gewijd aan de verhoudingen tusschen Engeland en zijn Koloniën en Dominions in de verschillende werelddeelen. Volgens den heer Pleysier voert Engeland in Egypte een zeer slecht beheer; er wordt niets gedaan voor de bevolking, terwijl de schrijver ook fel te keer gaat tegen de Engelsche politiek in Britsch-Indië.

Aan het slot van de op het Britsch Imperium betrekking hebbende beschouwingen vindt men het een en ander vermeld over de industrieele ontwikkeling van Britsch-Indië, Zuid-Afrika, Canada en Australië. Wij betreden reeds het gebied van de huidige economische moeilijkheden met de vermelding, dat deze 'Buitenmoederlandsche' industrieele ontwikkeling verlammend werkt op handel en nijverheid van het Vereenigd Koninkrijk.

Thans volgt China, een der oudste rijken van onze planeet. Een kort overzicht der oudste geschiedenis ontbreekt niet; den aanleg van kanalen vindt men vermeld, onderdeel van een grootsch opgezet irrigatie-stelsel. Uit den aard der zaak heeft de schrijver

zich bij het bespreken der oudste Chineesche geschiedenis beperkingen moeten opleggen, daar immers dit boek geen geschiedenis wil leeren, doch wel economische aardrijkskunde. Voor ons, menschen der twintigste eeuw, zijn dan ook de bladzijden aangaande de invloedssferen in China van de groote mogendheden, voor en na den Wereldoorlog, wel het belangrijkst.

In Oost-Azië houdt Japan thans alle oogen op zich gevestigd. Het al-oude eilandenrijk, welks oudste geschiedenis niet onbesproken blijft, staat op het oogenblik in het brandpunt van de algemeene belangstelling, wat Oost-Azië betreft. Immers met het verplaatsen van de hegemonie op economisch gebied van Europa naar Amerika, heeft de Atlantische Oceaan zijn domineerend karakter verloren. Het volgende tafereel in het groote historische drama, dat men de geschiedenis der menschheid noemt, zal ongetwijfeld om de Stille Zuidzee afgespeeld worden. Amerika en Japan zijn thans reeds bezig met het kruisen der zwaarden op economisch terrein.

Volgens den schrijver zou het proletariaat in Japan zich in een ellendigen toestand bevinden. Ook op deze zienswijze, welke zeer waarschijnlijk gedeeltelijk verband houdt met de politieke overtuiging van den auteur, komen wij nog nader terug.

Na enkele bijzonderheden over den uiterst verwarden politieken toestand in China volgen thans enkele hoofdstukken, handelende over Sovjet-Rusland, het land, hetwelk voor den buitenstaander momenteel nog wel de meeste raadselen oplevert.

Voor wij echter tot Sovjet-Rusland overgaan, wordt het een en ander verteld over het zeer bijzondere Russische klimaat, hetwelk in zoo hooge mate invloed heeft uitgeoefend op de geschiedkundige ontwikkeling van het Russische volk. Met recht mag men spreken van de lijdensgeschiedenis van dit volk, hetwelk steeds geknecht werd en zich misschien nog wel op het oogenblik in knechtschap bevindt.

Er bestaat over het Bolsjewisme zulk een ontzaggelijk uitgebreide literatuur, dat wij de in dit boek vervatte beschouwingen over het Vijf-Jaren-Plan met zijn verbetering der transportmiddelen, zijn gemechaniseerden landbouw, zijn benutting van de ontzaggelijke Russische bodemrijkdommen, verder stilzwijgend voorbij zullen gaan.

Het land, dat nu onder de loupe wordt genomen, is Frankrijk, met zijn uitgebreid koloniaal bezit in Afrika. Er wordt op gewezen, dat Frankrijk in politiek opzicht streeft naar de hegemonie in Europa en door middel van een stelsel van vazalstaten tracht te voorkomen, dat een andere statengroep het heft in handen neemt. In verband daarmede worden de toestanden in België, Tsjecho-Slowakije, Polen, Yoego-Slavië, Roemenië en Hongarije besproken.

Natuurlijk komt Italië er slecht af. Het heet een achterlijk-agrarisch land, met een achterlijken landbouw, welks industrie zeer lage loonen aan de arbeiders uitkeert. In verband met de politieke overtuiging van den schrijver wordt er natuurlijk niet veel goeds over het fascisme gezegd.

Spanje, eveneens terecht of ten onrechte een achterlijk land genoemd, volgt thans. Men vindt er belangwekkende bijzonderheden over de toestanden vóór de Revolutie. Portugal is volgens den heer Pleysier een Britsche vazalstaat.

Duitschland, voor en na den oorlog, is een onderwerp, dat eveneens velen zal interesseeren. Immers ons land is economisch ten nauwste verbonden met de Duitsche Republiek.

De volgende hoofdstukken zijn gewijd aan Scandinavië, Finland en aan den Volkenbond, terwijl wij aan het besluit van dit deel lezen, dat de socialistische maatschappij doelmatiger zal produceeren dan de kapitalistische.

Als vierde deel volgt nu ‘De strijd om de Grondstoffen’. Actueel als het is in hooge mate, vormt het wel een der belangrijkste onderdeelen van het boek. Ons huidige economische leven wordt immers in hoofdzaak beheerscht door den grooten strijd om de grondstoffen en om de afzetgebieden. Hoe alles in de wereld in de laatste jaren veranderd is, blijkt o.a. uit de gedeeltelijke verplaatsing der industrie uit Europa naar Oost-Azië, waar o.a. reeds circa 20 millioen katoenspoelen werken.

Nu worden steenkolen en petroleum ten tooneele gevoerd. Cijfers en teekeningen geven een duidelijk beeld van de verminderde afzetmogelijkheid van de kolen, welker verbruik door de concurrentie van petroleum en van de waterkracht zich in dalende richting beweegt.

Niet minder interessant is hetgeen verteld wordt over de belang-

rijkste metalen, ijzer en koper en over de staaltrusts in de verschillende landen. Dat het kapitalistische stelsel in deze materie steeds een fraaie rol heeft gespeeld, zal wel niemand beweren.

Rubber en textielfabrikaten, beide wereldstapel-artikelen, zijn nu aan de beurt. Onnoodig te zeggen, dat ook deze hoofdstukken een schat van wetenswaardigs bevatten, evenals de beschouwingen over de tarwe en de mechanisatie van den landbouw.

Op zeer actueel terrein komen wij nu met de synthetische grondstoffen, ter vervanging van de natuurlijke. Genoemd dienen te worden de kunstmatige stikstof, kunstzijde, stookolie geperst uit bruinkolen en de synthetische rubber. In verband met de structuurveranderingen in de industrie van de laatste jaren, wordt natuurlijk ook de trustvorming in Europa en in Amerika besproken en de laakbare praktijken der trustkoningen aan de kaak gesteld. Als interessant voorbeeld van kartelvorming diene de I.G. Farbenindustrie, over welker ingewikkelde structuur men buitengewoon belangwekkende gegevens vindt.

Het vijfde deel tenslotte behandelt de leerstof in de laatste jaren van ‘De Leerschool van Moeder Aarde’, waarbij o.a. de economische crisis in ons land en in Indië, benevens de crisis in de U.S.A. ter sprake komen, evenals de wereldpolitiek van den laatsten tijd.

Wij zijn hiermede aan het einde gekomen van onze bespreking, welke in geenen deele op volledigheid aanspraak kan maken. De inhoud van dit boek is zóó veelzijdig, en de daarin behandelde problemen zijn in onzen verwarden tijd van zoo algemeen belang, dat een uitgebreidere bespreking noodzakelijk was, ten einde eenigszins een indruk te geven van het groote werk, hetwelk wij rijker zijn geworen. Voor zoover ons bekend, bestaat er in het buitenland nog geen enkel boek, hetwelk deze brandende wereldproblemen van den laatsten tijd zoo up to date behandelt.

Een bezwaar is slechts, dat de politieke strekking dikwijls te veel op den voorgrond treedt, ook al ontneemt deze tendenz nagenoeg niets aan de waarde van het werk als studiemateriaal. Indien men b.v. leest, dat het kapitaal in het algemeen niet gediend is van vermeerdering der ontwikkeling van de arbeiders, dan vraagt men zich met recht af, of de gedachten van den schrijver wellicht nog in verafgelegen tijden verwijlen. Er wordt niets

gezegd van den ellendigen toestand, waarin de bevolking van Sovjet-Rusland zich bevindt; de nadruk wordt gelegd op de gewelddadigheden van het Fascisme, terwijl men niets leest over het vele goede, dat Mussolini tot stand heeft gebracht. En wat ons Indië betreft, de groote fouten, vooral vroeger onder ons bestuursstelsel begaan, worden breed uitgemeten en met geen enkel woord gerept van het prachtige werk, dat ons land in Indië verricht heeft.

Doch afgezien van deze politieke partijdigheid, verdient dit boek de algemeene belangstelling, ook zelfs van degenen, welke een politieke overtuiging huldigen, die indruischt tegen de door den schrijver verkondigde beginselen.

Schijnwerpers.

Schijnwerpers is de goed-gevonden Hollandsche titel voor het interessante werk van George Sylvester Viereck, *Glimpses of the Great*; een reeks interviews met belangrijke persoonlijkheden over de problemen van den modernen tijd.

Van een ontzaglijke massa kennis, bevroeding en intuïtie, van wetenschap en filosofie, van individualisme en altruïsme, van ethiek en politiek, en nog veel, veel meer, krijgen wij hier in kort bestek de gedistilleerde essence, zooals die door den begaafden en bekwamen Viereck met aandacht is opgevangen, en die thans in geconcentreerden vorm aan het publiek wordt aangeboden.

Het is bovenmate belangwekkend de oordeelen en uitspraken te hooren, zooals deze door zelfdenkende, elk op hun gebied iets groots beteekenende figuren zijn te kennen gegeven in het, niet van te voren bedachte, dus in het spontane, ja, dikwijls argelooze gesprek.

Is het altijd reeds interessant, om met de groote ‘breinen’ der wereld contact te krijgen en met hen van gedachten te wisselen, wanneer men hen dan nog hoort praten over de brandende kwesties van den dag, over al de politieke en cultureele stroomingen, over fascisme en bolsjewisme en internationalisme, over alle mogelijke vraagstukken van het moment, economische verwikkelingen en verwachtingen, het Joden-probleem, de arbeiderszaak, de wetenschappelijke verlenging van het leven, metaphysica en occultisme,

over godsdienst en psycho-analyse, over pacifisme en kapitalisme en mysticisme, en over de melodie naar welke het heelal danst, waarover de knap-gestelde en indringende vragen van den voortreffelijken interviewer de groote, zelfstandige individualiteiten van het oogenblik weten te doen praten, dan begrijpt men genoegzaam, welk een belangrijk boek deze Schijnwerpers is, waarin, de een na den ander, als in een geestelijke film, de opvattingen. inzichten en overtuigingen van de Grooten van onzen tijd ons voorbijgaan.

De Grooten is, natuurlijk, te veel gezegd. Want al heeft de heer Viereck vele Europeesche beroemdheden bezocht, natuurlijk niet alle. Hij is verplicht geweest, een keuze te doen, en die keuze was toch reeds zeer uitgebreid en zeer interessant. Degenen, die hij ging ondervragen, zijn allen marquante persoonlijkheden, naar wier oordeel wij benieuwd zijn, en wier uitspraken ons belang inboezemen.

'Mijn lijst is geenszins voltallig', erkent de schrijver dan ook. 'Het is een dwarsdoorsnede, geen encyclopedie.' Doch hij belooft nog andere 'dwarsdoorsneden, en daar zien wij verlangend naar uit. Echter, zooals het is, hebben wij al heel wat te overdenken en te verwerken. Wij hooren, hoe Bernard Shaw, 'de groote profeet van den nieuwen geest', zooals Viereck hem noemt, mysticisme en rationalisme verzoent; hoe Voronoff (zie Oct.-afl. N.G. Maandel. Overz.) de jeugd bestendigt en Steinach de scheidsmuren tusschen de geslachten neerhaalt; hoe Schrenck-Notzing de gebieden der parapsychologie en paraphysica betreedt; hoe Dr. Moll het spiritisme met sceptische oogen beziet; hoe Israël Zangwill de rassen-mythe uit de wereld wil helpen, en hoe Frank Harris (de welbekende vriend en biograaf van Oscar Wilde) droomt van een nieuwe schepping, waarin niet de pijn, maar de vreugde oppermachtig is. Hoe Arthur Schnitzler het schamele schema van het geheel der dingen grondig tracht te herzien en hoe Graaf Keyserling nieuwe wijsheid puurt uit oude esoterische filosofieën. Hoe Hauptmann Jezus met Buddha tracht te verzoenen, hoe Henry Ford alle materialisme afwijst, en hoe ook Clemenceau wijsbegeerte verkiest boven macht; hoe Mussolini allerminst de bekrompen dictator is, voor wien sommigen hem durven houden, maar dat hij een opbouwend staatsman is met

vèr-reikenden blik; hoe Ludendorff het supernationalisme als den satan in zijn cosmos beschouwt, en hoe de kroonprinsen van Duitschland en van Beieren het welzijn van hun land stellen boven alle dynastieke belangen, en hoe Hindenburg zich tot een groot staatsman heeft ontpopt. Hoe Briand zijn Fransmanschap tracht te vergeten, om te denken als een Pan-Europeaan; hoe Koningin Elisabeth van België, die haar brevet van verpleegster bezit, in weerwil van alle conventies zich aan de ras-hygiëne wijdt; hoe Schacht, de financiëele redder van Duitschland, de leer van wereld-coöperatie predikt, en hoe Foch en Joffre, eer dan den oorlog te willen, voorstanders zijn van den vrede....

Het boek Schijnwerpers is door J.W. Schotman in het Nederlandsch bewerkt; behoudens enkele kleinigheden lijkt de vertaling ons goed; zij werd uitgegeven door A.W. Sijthoff's Uitg.-Mtsch. N.V., Leiden.

Het is merkwaardig, hoe verschillende denkers en kunstenaars (en hoe kan het anders?) het individualisme stellen als de oorzaak van al het bizondere, dat op de wereld plaats grijpt, en hoe zij, als gevolg daarvan het Bolsjewisme, dat alle differentiatie ontkent. veroordeelen.

'Persoonlijkheid ontkennen is alle beschaving loochenen', zegt Arthur Schnitzler kort en krachtig.

Het is het 'anders dan anderen' zijn, met andere woorden: geen mechanische machine, maar een zelfdenkend, zelfwillend, zelfvoelend wezen, dat de groote kunst en de groote wetenschap, de groote kennis en de groote cultuur-ontwikkeling voortbrengt.

George Viereck legde aan Gerhard Hauptmann de volgende vraag voor:

- Denkt u, dat de wereld heil kan verwachten van den triomf van het Bolsjewisme?

- Neen, antwoordde Hauptmann, 'ik verwerp het Bolsjewisme, omdat het de persoonlijkheid volkomen uitschakelt. Bij de begrafenis van Lenin zei een der sprekers: 'Hij was een persoonlijkheid, maar wij hopen, dat het in de toekomst niet langer zal noodig zijn, persoonlijkheden te kweeken.'

Alsof tusschen twee haakjes een persoonlijkheid kan worden *gemaakt.* Immers, het: nascitur non fit, is hierop volkomen van toepassing.

En Einstein.... een Israëliet, dus misschien sympathiseerend met de theorieën zijner rasgenooten (Marx, Trotski et tutti quanti) zegt:

- Als we alles gelijk willen maken, berooven wij het leven van zijn geur. Door elke ethische groep zijn bijzondere tradities te ontnemen, zou men de wereld in een groote Fordfabriek veranderen. Ik voel alles voor het standaardiseeren van automobielen. Maar ik voel niets voor het standaardiseeren van menschelijke wezens.

Nogmaals, dit boek, deze Schijnwerpers, is in verschillende opzichten, buitengewoon interessant, en de, in de meest onderscheiden onderwerpen belangstellende personen zullen er allen iets van hun gading in kunnen vinden.

N.G.

Het leven der dieren.

Zou men deze, onze twintigste eeuw niet kunnen noemen: de eeuw van het dier?

Zeker, er heeft vrijwel altijd belangstelling voor het dier bestaan, en groote geschiedenissen zijn er verschenen, die ons de natuurlijke historie van het dier in woord en beeld vertelden en aanschouwelijk maakten.

Toch bleef deze belangstelling, als wij ons zoo eens mogen uitdrukken, meer van buiten-af, dan van binnen-uit; met andere woorden: men interesseerde zich wel voor de dieren, maar men beschouwde hen meer als een curiositeit, waarvan men wel iets naders wilde weten, dan dat zij, om het maar eens zoo te noemen, ‘dóórdrongen tot ons gevoel’. (Hier is natuurlijk geen sprake van de *huisdieren* tusschen welke en den mensch vrijwel altijd een goede en vertrouwelijke intimiteit heeft bestaan, maar uitsluitend van de overige dierenwereld, welke aan het menschelijke contact, en zelfs meestal aan het menschelijke oog ontsnapte.)

Toen kwamen de boeken van Jack London en Curwood en William Long, die ons de in het wild levende dieren heel anders, veel juister en intenser leerden kennen, dan ons tot dusverre ooit mogelijk was geweest. En daarna, als het machtigste hulpmiddel verscheen de film.... die het dier in de wildernis op heeterdaad betrapte, en al zijn bewegingen, aandriften en daden voor ons

vastlegde in een beeldenreeks, die ons eindelijk het zuivere begrip bijbracht en de waarachtige kennis van het onbekende wezen, dat ‘dier’ wordt genoemd.

Het psychologisch onderzoek van het dier is tegenwoordig een nieuwe wetenschap, waarover heele boeken worden geschreven. Door de wetenschapsmenschen wordt het dier tegenwoordig op verschillende geestelijke qualiteiten onderzocht: op zijn geheugen, op zijn begrip, op zijn initiatief; proeven worden genomen met labyrinten, waarin hij wordt geplaatst, en klinken, die hij oplichten moet, en nauwkeurig wordt geregistreerd, hoeveel malen hij de opdracht naar behooren volbrengt, of zich vergist. Waarschijnlijk zijn deze onderzoekingen hoogst nuttig en misschien zullen ze eenmaal tot resultaten leiden, die ons een verrassende revelatie brengen. Maar vooralsnog is de lectuur der verslagen hopeloos vervelend, en mogelijk ligt de oorzaak hierin, dat de onderzoekers van het abstracte naar het concrete werken, in plaats van uit het concrete tot het abstracte te concludeeren. Wij moeten bekennen. dat wij veel, oneindig veel liever dan deze dorre opsommingen te lezen, een deel van Brehm's *Het Leven der Dieren* ter hand nemen, dat onlangs in vijf boeken verscheen bij de N.V. Uitgeversmaatschappij E.N.U.M. te Amsterdam. De Duitsche tekst is opnieuw bewerkt, het 4e deel door H. Liszner, de overigen door Dr. W. Koch, en het geheel werd in het Nederlandsch vertaald door R. Blijstra.

Dat Brehm de geestelijke ontwikkeling van het dier buitengewoon hoog stelt, en niet zooals vele moderne geleerden ‘de handelingen vol verstand’ meent te moeten afleiden uit het instinct (dus uit atavisme) is hem stellig niet ten kwade te duiden. Wij zijn van dezelfde opinie als Brehm. ‘Ik geloof’, zeide Gerhart Hauptmann, ‘dat een dier 's menschen gedachten verstaat.’ En de bekende industrieel Jaeger zei: ‘Misschien is de ziel wel te ruiken....’, - een zeer ingenieus gezegde, waarmee hij te kennen wou geven, dat onze huisdieren onze ziel *kennen* en *begrijpen.*

Het standaardwerk van Brehm is in vijf deelen verschenen: Dl. I en II Zoogdieren, Dl. III Vogels, Dl. IV Kruipende Dieren, Tweeslachtige Dieren, Visschen en Dl. V Insecten, duizendpooten, spinnen.

Er zijn weinig menschen, zouden we denken, die aan de bekoring

van deze boeken ontkomen. Wanneer men een deel opneemt, en er in bladert.... dan is men gevangen, voor men het weet, en leest voort en voort, en weet van geen uitscheiden. Boeiender dan welke roman ook zijn deze mededeelingen uit het dierenleven, en deze boeken openbaren ons wonderen, waarvan wij in onzen 'eenvoud' niet hadden gedroomd.

De vormen der verschillende dieren en de ontzaglijke verscheidenheid, die er nog bovendien van elke soort bestaat, verbijsteren ons. Dat onze kleine aarde, een stofdeeltje in het Heelal, zóóveel schepselen bevat, die allen toegerust zijn met de (het lijkt tenminste zóó) zorgvuldig uitgezochte en tezamen gebrachte noodige organen, die begaafd zijn met rede en met gevoel, of tenminste met een logischen aanleg, waardoor zij zichzelf in het leven kunnen handhaven, - dit alles geeft blijk van een zóó fantastische scheppingskracht en uitbeeldingsmacht, dat wij daarvoor in eerbied het hoofd hebben te buigen. En het was waarlijk niet noodig, dat onze voorvaderen nog bovendien draken en eenhoornen en basilisken in het leven riepen, om onzen wereldbol tóch al te doen zijn tot het oord, waar de meest grootsche en onbegrijpelijkste verbeelding hoogtij viert!

Wie zich Brehm's *Het leven der dieren* (rijkelijk geïllustreerd met duidelijke platen) aanschaft, haalt zich daarmede een onuitputtelijken schat in huis, waarin de meest verschillend gestemde geesten, de meest onderscheiden geaarde temperamenten, de meest weetgierigen, en de hoogst belangstellenden bevrediging, want iets voor hun smaak zullen kunnen vinden.

N.G.

Onze school-opvoeding.

Een in alle opzichten bevoegde, want zelf jaren lang in het onderwijs werkzaam geweest zijnde auteur, de heer H.H.J. Maas, heeft ons een zeer interessante critische studie geschonken over wat de schoolopvoeding in de meeste gevallen eigenlijk is, en wat zij feitelijk zou moeten zijn.

Meen niet, hier te doen te hebben met een dor verslag, integendeel, deze brochure is zoo levendig en geestig geschreven, dat men haar met genoegen uitleest, zelfs al behoort het onderwerp niet tot onze voornaamste belangstellingen.

Evenwel.... wie zou geheel onverschillig kunnen blijven voor het hier behandelde? De heer Maas toont zooveel misstanden aan, verklaart zooveel verkeerdheden, wijst op zooveel, wat verbetering behoeft, en hoe de gewenschte vooruitgang zou zijn te bereiken, dat zelfs een leek, of een onverschillige zich niet doof voor zijn roepstem houden kan. Men voelt, dat zijn betoog met overtuiging en kennis van zaken is geschreven; en, in verband met de bezuinigingen, die men van plan schijnt op het onderwijs toe te passen, wint zijn boek nog zeer sterk aan belangrijkheid.

Op blz. 7 vindt men een treffende beschouwing, die zeer zeker de algemeene aandacht verdient. De heer Maas wijst er op, dat men een onderwijzer (bedoeld is hier voortdurend het L.O.) naar zijn actes vraagt maar *nooit* of hij een intellectueel gevormd mensch is, of hij inzicht en tact bezit, om een klasse van kleine kinderen te leiden, of hij uitteraard wel doceeren kan! En dan voegt hij er nog aan toe: dat hij hoogst zelden een boek bij onderwijzers aantrof, en dat hem bij informatie bleek, dat verschillende boekhandelaren moesten antwoorden: Onderwijzers koopen geen boeken!

De heer Maas vertelt ons veel van het vroegereeuwsche onderwijs, en geeft vermakelijke staaltjes, welke opgaven er aan de kinderen werden gedaan (blz. 15) en deelt ons mede, dat, op een dorp in Noord-Limburg, in de negentiende eeuw, de school weg moest, omdat de machthebber aldaar den koster-schoolmeester betrapte op het lezen van een krant!!.... Ja! als zucht naar ontwikkeling ook zóódanig door het gezag werd onderdrukt!!

De heer Maas schenkt ons een zeer leesbare uiteenzetting van het Montessori-systeem, en geeft de gronden aan, waarom hij het afkeurt. En op blz. 64 schrijft hij een waar woord, waar hij zegt, dat de leertijd gemakkelijk tot het negende jaar kon worden uitgesteld, *indien....* de moeder een goede opvoedster was. Maar, zegt hij, de meeste moeders snakken naar het oogenblik, dat de schooltijd begint, zoodat zij ‘dien last van den vloer hebben.’ Bewijs, dat de moeder géén goede opvoedster is!

En zoo vindt men overal behartigenswaardige opmerkingen en interessante plaatsen; de auteur toont zich een vakkundig, belezen en zeer ontwikkeld man, en zijn brochure verdient dus op wijde schaal verspreid, en vooral: *aandachtig gelezen te worden.*

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Onder de deugden, welke men den Duitschers toeschrijft, is fijngevoeligheid niet hun voornaamste karaktersieraad. Voor hun staatkundige gedragingen heeft de Buitenlandsche pers herhaaldelijk, en vaak terecht, gelegenheid hen van tactloosheid te betichten. Zoo noemt men het algemeen tactloos, doch met uitzondering van een zoo invloedrijk staatsman als Mussolini, dat de Rijksregeering, onder bedreiging niet te kunnen deelnemen aan de zooveelste Geneefsche conferentie, terwijl dit wordt geschreven, opnieuw bijeengekomen, doch als voorbereiding tot een volgende, wanneer niet Duitschlands recht op bewapeningsgelijkheid door de groote mogendheden wordt erkend. Zijn afgevaardigden zijn ook niet ter conferentie opgekomen.

Die eisch was voornamelijk gericht tegen Frankrijk, dat voorgeeft zijn bewapening, in welken vorm ook, reeds belangrijk te hebben verminderd. Doch de Fransche militaire begrooting wordt niettemin elk jaar hooger. Het gevolg daarvan is, dat de regeering voor het volgend jaar voor een tekort staat van tien milliard tegenwoordige franken. En geen wonder. In vier jaren tijds is het Fransche budget voor bewapening verhoogd tot 6 milliard 21 millioen francs en het is daarmee de natie, welke het meest voor dit jammerlijk doel uitgeeft.

Bewapeningspariteit voor het Duitsche volk! Daartegen is niet slechts van den Franschen kant een kreet van verontwaardiging opgegaan, doch ook uit de militaire kampen zijner satellieten: in het bijzonder en het luidst in Polen. De vrees voor een toekomstige bewapening van het Duitsche volk lijkt voornamelijk te

groeien in het kwade geweten zijner vroegere vijanden. In het bijzonder opnieuw Frankrijk c.s. Immers de Duitsche regeering beschuldigt zijn overwinnaars terecht van woordbreuk.

Ieder onpartijdige beoordeelaar kan zich zeer goed den geestestoestand der Duitsche vredesonderhandelaars van 1919 te Versailles voorstellen en dien van het Duitsche volk, algemeen onder den indruk van de nederlaag en wat daarop volgde: de instorting van het Duitsche keizerrijk en de vlucht van den voorheen zoo vaak blaffenden en bluffenden Wilhelm, dat zij, in de hoop, dat het nooit weer oorlog zou worden, toestemden zich te ontwapenen indien ook de vijanden, die hen hadden overwonnen, beloofden dit te zullen doen.

Daarvan is niets gekomen, men weet het. Het tegenovergestelde is waar. De bewapening is algemeen vermeerderd ondanks de vele besprekingen over vermindering te Genève. Vooral door den internationalen geestestoestand en de economische verscherping, waarin alle volken, niet een uitgezonderd, zijn millioenen wanhopige hongerlijders voortdurend in tal ziet vermeerderen, en de regeeringen in hun onverstand en machteloosheid in den nood trachten te voorzien door middelen, tariefmuren, een internationalen 'witten' oorlog dus van allen tegen allen, maatregelen, welke het tegenovergestelde bereiken. Zoo komt het, dat men het te Versailles nog ondenkbare: een nieuwe wereldoorlog, nog vreeselijker, nog verwoestender dan de vorige, nu met angstwekkende snelheid ziet naderen.

Niettemin, en het is goed, het kalmeert althans, gaat men te Genève voort te spreken over de mogelijkheden om in pariteit tot wapenvermindering te komen. Dit, begrijpt men het wèl, was de bedoeling van Duitschlands 'ontactvol' geheeten gestelden eisch. Niet wil het zijn bewapening uitbreiden, ofschoon het dan last gegeven heeft om aan een reeds vroeger voorgenomen bouw van een nieuwen pantserkruizer te beginnen. Hiervoor gevoelt het zich in staat de bedragen in vier jaar tijds af te zonderen. Wij zullen straks zien hoe. Maar het verlangt, dat zijn overwinnaars woord houden en er eindelijk toe komen om hun bewapening belangrijk in te krimpen, iets waarin geen der groote mogendheden, allen vredesbetuigingen ten spijt, zin heeft. 'Ontactvol' van Duitschland, dat het dezen eisch op dit oogenblik, even voor

Genève nog eens weer over bewapeningsvermindering zou gaan spreken, gesteld heeft, en wel onder bedreiging, reeds tot vervulling gekomen, anders niet aan deze nieuwe beraadslagingen mee te doen? Ja, 'ontactvol', beweren behalve Frankrijk, ook de overige overwinnaars. De Fransche pers, in de macht van het bewapeningskapitaal vindt 'ontactvol' zelfs een veel te zwakke kenmerking van Duitschlands eisch. 'Ontactvol', ten eerste omdat het bestaan van den Volkenbond er door wordt bedreigd; ten tweede omdat - en hier spreekt voornamelijk het Noord-Amerikaansche Gemeenebest - 'wij' zoo goed geweest zijn de fantastische Duitsche schulden, opgelegd door waanzinnig geworden staatslieden, kwijt te schelden tot een minimum, een bagatel in vergelijking met wat te Versailles bedacht werd. Dit bagatel, zou over drie jaren het Duitsche volk opnieuw moeten beginnen af te lossen. Doch het denkt er niet aan er een duit van los te laten. 'Wij vinden U lastig', zeggen de overwinnaars van gisteren. 'Niet tevreden, dat wij zoo goed zijn geweest ten minste vijf-en-negentig procent van de schulden, welke wij zijn begonnen op Uw rug van overwonnene te stouwen, kwijt te schelden, houdt gij ons nog aan ons gegeven woord, dat wij onze bewapening zullen verminderen. Terwijl gij even goed als ieder ander weet, dat wij die moèten vermeerderen met het oog op de naderende, nieuwe wereldkatastrophe.'

Aldus is dan de tegenwoordige, wat zonderlinge regeering van de Duitsche Rijksrepubliek niet vertegenwoordigd bij de z.g. 'ontwapeningsconferentie', van het oogenblik, voorbereiding van een later te houden grootere en algemeene, van den Volkenbond, om wiens bestaan het gaat. Want het is niet slechts Duitschland, dat nu reeds van de beraadslagingen weg blijft, een dergelijke bedreiging is ook al door de fascistische regeering van Italië geuit. Terwijl de 'Duce' in de Amerikaansche pers een opzienbarend artikel heeft geschreven, waarin hij de houding van Duitschland, 'ontactvol' genoemd, rechtvaardigt. Doch ook Japan is een lid van den Volkenbond, dat reeds met een been buìten de deur staat. Het gaat voor dit oorlogzuchtig land om de erkenning van het door de Japansche legers van China afgescheurde Mandsjoerije als 'zelfstandige' staat maar onder Japansche voogdij, en het rapport der Commissie Lytton is daar

voor deze conferentie tegen. Voornamelijk onder den invloed der belangen van de Vereenigde Staten. Om van Soviët-Rusland voor het oogenblik niet te spreken.

Een belangrijk artikel in de *New Chronicle* van den bekenden publicist Wilson Harris, verdedigde vorige maand den Duitschen eisch van pariteit, en erkende dat het groote en in zoovele opzichten waardeerbaar Duitsche volk te Versailles een groot onrecht was aangedaan. Niet enkel door het tot militaire machteloosheid te oordeelen, doch, grievender nog, door het van zijn voortreffelijk geadministreerde koloniën te berooven, onder het leugenachtige voorgeven, dat het niet in staat was behoorlijk te koloniseeren. Vier jaren geleden hebben de mogendheden, groot en klein, door het z.g. Kellogtractaat zich verbonden om geen veroveringen meer te erkennen, welke door wapengeweld worden verkregen. De groote mogendheden hadden immers daarvan de buik vol. Zij vergaten echter, dat er nog hongerlijders in hun midden waren, in het bijzonder Japan, wier landhonger allerminst is bevredigd. Negen mogendheden, waaronder, uit internationale hoffelijkheid uitgenoodigd, ook onze regeering wordt geteld, hebben de integriteit van China gewaarborgd en het eenige redmiddel voor die negen mogendheden, of hoeveel meer of minder thans opnieuw te Genève over den toekomstigen vrede en bewapeningsvermindering aan het beraadslagen zijn, waarin geen hunner eerlijk is en allen er op uit de overeenkomsten zòò op te stellen, dat niemand zich aan de bepalingen behoeft te houden, met Japan uit een slop op den goeden weg te geraken, is, dat ook dit land geen geld genoeg heeft, en ook zijn volk door het dolle militairisme ontbeert en honger lijdt. Hierop doelt de bedreiging der Vereenigde Staten om, als Japan niet toegeeft, zijn vlootbouw zòò uit te breiden, dat dit land geen mogelijkheid van mededinging er mede heeft. ‘Maar, zal Japan vragen en vragen ook wij, ‘is deze bedreiging wel te verwerkelijken? Staat de regeering der Vereenigde Staten, ondanks dat zij eerlang misschien “democratisch” zal worden en niet meer “republikeins” zal zijn - “lood om oud-ijzer” zou men van dit verschil kunnen zeggen, met uitzondering van de beruchte Drankverbodswet - er zòò goed voor, dat zij haar milliarden, kan werpen in het bodemlooze vat der militaire uitgaven? Leven ook in “Gods eigen Land”, in het “Land van de

Vrije menschen" niet millioenen en nog eens millioenen werkloozen en andere hongerlijders, die in opstand dreigen te komen?'

Ondanks Mussolini's in de pers openbaar gemaakte goedkeuring van Duitschlands pariteits-eisch is die door de Britsche regeering onomwonden afgekeurd. Het is wel door haar, dat de Duitsche regeering het scherpst van tactloosheid wordt beschuldigd. Zij acht het oogenblik, dat de groote mogendheden opnieuw te Genève bijeenkomen om te beraadslagen hoe voor haar-zelf vermindering van bewapening te verkrijgen en voor de kleine geen vermeerdering, voor de Duitsche bedreiging zeer slecht gekozen. Zij zegt dit voor een diplomatiek stuk zonder een blad voor den mond te nemen. 'Het zou waarlijk een tragische dwaasheid zijn', gaat dit voort, en daarin kan ieder behalve niets ontziende particuliere wapenfabrikanten, toe stemmen, 'een tragische dwaasheid, wanneer het resultaat der eerste Ontwapeningsconferentie, bij welken staat ook, een vermeerdering der bewapening en een feitelijke herbewapening zou zijn.' Ja, een tragische dwaasheid. Maar de 'dwaze' menschheid van heden, stuurverloren door de egoïstische kapitalistische productiewijs over heel de wereld, wordt door 'dwaze', immers machtelooze leiders geregeerd. Het is juist tegen die door anderen begane en volgehouden 'tragische dwaasheid', dat de Duitsche regeering in haar pariteits-eisch protesteert. Want ieder begrijpt toch wel, dat het Duitsche volk er door geldgebrek niet toe kàn en zal overgaan om aan een herbewapening in mededinging met zijn vroegere vijanden te beginnen. Het wil echter niet langer naakt blijven staan omgeven door de punten der bajonetten van vroegere vijanden, die er 'dwazelijk' op uit zijn een volk als het Duitsche tot eeuwige machteloosheid te doemen. Niettemin is de Britsche regeering, schijnt het, wel bereid om eenigermate aan Duitschlands onmiskenbaar gerecht verlangen naar pariteit in wapenvermindering tegemoet te komen, door een overeenkomst met zijn mede-overwinnaars geldende voor vijf jaar, om op een nog niet gevonden wijs tot die vermindering in bewapening te geraken. Maar zal men die wijs vinden? Japan verklaart de 'vredesmachinerie' van Genève nutteloos, en het kon daarin, helaas, wel eens gelijk hebben.

Intusschen is het in den gloednieuwen Duitschen Rijksdag, plechtig geopend door de bekende tachtigjarige Communiste Clara

Zetkin als oudste lid, tot tooneelen gekomen, welke men wèl tegen deze oude en nog strijdvaardige vrouw verwachtte, doch voor haar weg bleven, uitgesteld, naar het bleek, om er den tegenwoordigen Rijkskanselier Von Papen mee te verkwikken, die het door den Rijkspresident vooraf geteekende nieuwe ontbindingsbesluit, eerst had vergeten, doch door een toeval, tijdig genoeg, gelegenheid kreeg er zich mee te bewapenen op het oogenblik, dat de Rijksdagvergadering zich in vollen opstand bevond tegen zijn gezag als kanselier en hem uit zijn ambt vervallen had verklaard. De heer Von Papen heeft er zich niet aan gestoord. Sterk door het besluit van den Rijkspresident heeft hij, dezen pas gekozen Rijksdag naar huis gezonden voor een nieuwe verkiezing. Aldus bejegenen de tegenwoordige verantwoordelijke volkenleiders meer en meer de door het algemeen stemrecht gekozen Volksvertegenwoordigingen, en men vraagt zich af of deze hen daartoe niet dwingen?

Deze vraag leidt onze aandacht vanzelf op een belangwekkend werk ons door den Parijschen uitgever Marcel Giard toegezonden.

Terwijl, behalve in Engeland zelf, het land van zijn ontstaan, de volken van West-Europa er reeds over beginnen te denken hun parodistische navolgingen van het Engelsche parlementarisme, zooal niet te doen verdwijnen, dan toch te hervormen in dier voege, dat het parlement zich boven partijstrijd kan verheffen, wanen Oosterlingen, die zich met het bestuur van hun land inlaten, nog, dat er voor hun volk enkel heil van den parlementairen regeeringsvorm te verwachten is. Dit schijnt ook het geval te zijn met den heer A. El-Shorbagi, meester in de rechten, Egyptenaar, die bij genoemden uitgever het licht heeft doen zien wat een academisch proefschrift lijkt, getiteld ‘La Responsabilité des Ministres devant les Sénats et les Chambres Hautes’. Het wordt ingeleid door een voorrede van den heer Edouard Lambert, professor der faculteit van het Recht aan de Hoogeschool te Lyon, directeur van het ‘Institut de Droit Comparé’.

Terwijl El-Shorbagi in zijn werk, dat ongetwijfeld wetenschappelijk goed onderlegd is, een overzicht en een vergelijking geeft van de toepassing van het genoemde vraagstuk in de Vereenigde Staten, Duitschland, Egypte, Engeland en Frankrijk - maar zich met de kleinere staten van West-Europa als *quantités*

négligeables niet bemoeit, ofschoon het vraagstuk juist daar misschien het zuiverst en het leerzaamst werd en wordt toegepast - kan de verdienstelijkheid van zijn arbeid niet ontkend worden door hen, wier studie een gemakkelijk overzicht op de staatkundige machine in genoemde landen van dienst kan zijn. Natuurlijk is zijn geboorteland Egypte niet ontkomen aan het noodlot, dat zich over alle volken ter wereld, die ook maar een schijn van autonomie bezitten of deze geheel hebben verworven, voltrekt om de kinderziekte van het parlementarisme en zijn langzame verwording onder den invloed der demagogie te doorstaan. Oosterlingen, die het niet of slechts kwalijk kennen, voelen er geestdrift voor, en verkeeren in den waan, dat Volksvertegenwoordigers en ministers behooren tot de supérieure geesten van hun volk. Egypte bezit zoogenaamd een parlement, maar het volk staat nog in zekere mate onder voogdij van de Engelsche regeering, welke koning Fuad wenscht te handhaven. Er kan geen oogenblik twijfel bestaan, dat de Egyptenaren van hun land een republiek zouden maken, indien deze, sterk door Engelands wensch om in het land aan den Nijl ordelijke toestanden te behouden, het parlement en zijn ministers tezamen niet het zwijgen oplegde. Het spreekt van zelf, dat dit niet naar Shorbagi's zin is, en dit was misschien zijn drijfveer waardoor hij zijn belangwekkend proefschrift heeft geschreven. Misschien hooren wij nog wel wat van hem als volksleider in zijn land, misschien als staatsman, waarvoor hij niet te miskennen wetenschappelijke kennis bezit. Iets wat niet van alle politieke personen, waar ook, kan worden gezegd.

De zegeningen van de republiek kan ieder, die daarvan droomt, beter dan ergens elders, leeren kennen in het Duitsche Rijk waarvan een zeer belangrijk deel der bevolking rouwt over het feit, dat er de traditioneele en oude vorstenfamilies uit de macht zijn verjaagd. Het Duitsche gelaat van dit deel straalt van genoegen als het zijn in het land gebleven resten van keizerlijk en koninklijk ‘Militär’, al is het maar in zijn glimmende laarzen met sporen, in zijn midden mag zien. De jongste ‘Stahlhelm’ demonstratie in tegenwoordigheid van den ‘Kronprinz’ en zijn broeders en zonen, bewees dat het Duitsche volk, zooals Heinrich Heine het zei, nog steeds zoo ‘militair’ ‘recht òp van lijf en rechtòp van ziel’

is, omdat het den wandelstok van Frederik den Groote, waarmee hij zoo gaarne de ruggen mat zijner onderdanen, heeft ingeslikt. Wat er van den opnieuw te kiezen Rijksdag zal zijn, zal spoedig genoeg blijken. Er kan intusschen opgewezen worden, dat het Duitsche volk en de Duitsche regeering er ongedachte middelen op weet te vinden om economisch uit de put te geraken. Handgrepen is daarvoor een juister woord. Het tracht ten koste der overige volken, waarmee het economisch in verbinding staat - en het Nederlandsche is daar steeds het eerste en ergste slachtoffer van geweest door zijn redeloozen lust tot speculeeren - er weer boven op te komen. Het is misschien het eenige volk, waar de werkloosheid inderdaad afneemt. De nieuwste vinding der Duitsche regeering om aan geld te komen is, dat zij rentegevend en verhandelbaar schuldpapier in omloop brengt - natuurlijk met de waarschijnlijkheid, dat dit allengs naar het Buitenland, in het bijzonder naar de ‘steinreiche Holland’ wordt gespuid, waarmee het volk tot 1938 zijn belastingen mag voldoen. Voor twee milliard Mark aan waarde, dit papier, dat door niets in de Duitsche schatkist wordt gedekt. Maar dit komt er ook minder op aan. De omringende landen zullen het voor wat hun nog aan leveranties gegund is, misschien wel willen aanvaarden. Er zijn immers overal gewetenlooze bankiers, die hun cliënten, in het bijzonder de kleinere kapitalisten, als er die nog ergens zijn, papieren waarden, ofschoon zij die waardeloos weten, in de zak praten.

‘Mahatma’ Ghandi, de plechtstatige kwakzalver van het Hindoeïsme, in wien zijn volk en ook sommige Westerlingen, een soort van Heiland zien, dreigt thans de Britsche regeering met vrijwilligen hongerdood, als zij gevolg geeft aan haar voornemen om althans den millioenen Indischen Paria's in het Hindoe'sch verband een soort van politieke vrijheid te geven. Daarmee legt de Brahmaan Gandhi, de naar het Hindoeïstische bijgeloof als zoodanig ‘tweemaal geborene’, zijn innerlijkste wezen bloot, dat het in zijn strijd tegen de Britsche overheersching niet te doen is om de vrijmaking van de volken van Hindoestan, maar om overheersching, als het kan ook over de Muzelmaans, door Hindoe'sche volksmenners. Hij is een oud man, het leven kan voor hem persoonlijk niet van groote beteekenis meer zijn. Aan weinig voedsel gewoon, zal hij het, beweert hij, door water zoo lang mogelijk

rekken. Hij bedoelt met zijn vrijwilligen langzamen hongerdood een politiek beroeringsmiddel *in extremis,* dat nog zal nawerken als hij er niet meer zal zijn. Maar intusschen is het tusschen den leider der Paria's en hem tot een *modus vivendi* gekomen, waarop hij zijn ‘hongerstaking’ heeft opgegeven. De Britsche regeering, hoewel zij Gandhi's eigenaardige tegenwerking ongaarne in practijk ziet brengen, zou anders misschen hebben kunnen denken, dat deze vrijwillige hongerdood van den ‘Mahatma’ niet zoo ver in de toekomst zijn invloed zou doen gelden, als Jezus' niet-vrijwilligen kruisdood. Te minder wijl Oostersche volken, lang zooveel niet aan het aardsche leven hechten als de Westerlingen. Daarvoor zijn zij van veel fijner geestelijke geaardheid dan dezen.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk *(Vervolg van blz. 220.)*

Celle qui en revient.

In de reeks kleine boekjes, welke de Parijsche uitgever Ernest Flammarion uitgeeft onder den zeer goeden verzameltitel *Une heure d'oubli,* is van Colette verschenen een herdruk van eenige harer onvergelijkelijke *Dialogues de bêtes,* waaraan twee nieuwe zijn toegevoegd: *Celle qui en revient* en: *Les bêtes et la tortue.* Genoemde boekjes worden in den handel gebracht tegen 45 centimes, wat voor Holland, met den tegenwoordigen stand van de markt een bedrag maakt van.... wat denkt ge, lezeressen?.... Van tien cent!

Voor tien cent in het bezit te komen van zeven Dialogues, waaronder twee nieuwe, wie zou het zich willen laten ontgaan?....

Celle qui en revient, is een herdershond, die het oorlogsleven in de loopgraven heeft meegemaakt, en daardoor een geheel ander wezen geworden is, dat de ooren nog vol heeft van donderend en krakend gerucht, de oogen vol valsche, snelle en bliksemschelle schijnsels, en de zenuwen nog vol van schokken en trillingen, de hersens vol vreezen en onzekerheden.

O, hoe verstaat Colette de kunst zich in de psyche harer dieren in te denken. (Want dat dieren een psyche hebben, daaraan twijfelt op het oogenblik wel niemand meer.) Al de onrust, die in het gevoelige hart van den hond is achtergebleven maakt zij ons voelbaar, en het kleine verhaal is er een nieuwe proeve van, hoe verwoestend de oorlogstoestand ook op het zieleleven van alle levende wezens ingewerkt heeft....

Les bêtes et la tortue is een kostelijk genrestukje, dat ons op

de begrijpendste en geestigste wijze laat zien, hoe een paar honden en katten er op reageeren, als plotseling temidden van hen het onbekende beest, de schildpad wordt neergezet. Is het een beest? Het lijkt wel een doosje.... Neen, het is een keisteen.... zegt een ander.... en zij besnuffelen en bekrabben de harde schaal, tot er een panischen schrik ontstaat, als de schildpad pootjes en kop te voorschijn brengt....

Leest het zelve, lezeressen, en geniet van den verrukkelijken humor, die van van Colette's kostbaarste gaven is!....

La femme cachée.

La femme cachée is geen roman; het is wederom een bundel korte verhalen, en in het korte verhaal, dikwijls méér dan in haar romans, ligt Colette's charme en kracht.

Het eerste verhaal vertelt van een man, die onder een voorwendsel vertelt de stad te verlaten, terwijl hij incognito een gemaskerd bal bijwoont, en daar, door een toeval, zijn vrouw herkent.

O, neen, dit is heelemaal niet de bekende, geijkte, banale geschiedenis, van den man, die zijn vrouw betrapt op een avontuur. O, neen! dan zou Colette Colette niet zijn, de fijne, spiritueele, de psychologiste, de menschenkenster!

Het vrouwtje is naar het bal masqué gegaan, - waarom? Om er, onder het mom van haar masker, volkomen vrij te wezen, volkomen zichzelve te wezen, om vroolijk te zijn, om zich te amuseeren in een haar anders ontzegd pleizier.

Anders niets!

Maar de man, die haar volgt en haar gadeslaat, ontdekt in zijn vrouw *la femme cachée,* haar, die hij nooit heeft gekend! Een interessant onderwerp, nietwaar? En een, dat véél te denken geeft! Onwillekeurig peinst men: welke man, welke vrouw, is in den omgang volkomen vrij, volkomen *véridique?*....

Deze bundel van 22 schetsen, allen vluchtige krabbels, en de meesten toch geheel ‘af’ in hun complete kortheid, bevat een levensinzicht en een levenswijsheid, die alleen een Colette ons zoo poignant en zoo intens opdisschen kan. Deze ‘kruimels levens’, zooals ik ze zou willen noemen, hebben allen den preciesen smaak bewaard van de soort, waaraan ze zijn ontnomen: er is een geur

van weemoed aan, van wrangheid, van satire en ironie, van vervulling en vreugde, van desillusie en tragiek, en ik geloof, dat, onder alle heden ten dage schrijvende vrouwelijke auteurs, Colette bij uitstek de 'psycho-analyste' te heeten verdient.

Zij speurt de diepste zieleroerselen na, zij tast naar de verste verborgenheden in het menschelijke wezen, en niets is veilig voor haar peilenden blik. En Colette psychologeert niet alleen, zij heeft ook een groote, natuurlijke intuïtie, die 'weet zonder te kennen'. En het is misschien juist in deze minimale geheeltjes (meer nog dan in haar romans) dat Colette zich het grootste toont als schrijvend medium.

Niemand heeft haar nog ooit zoo genoemd, maar voor mij is Colette werkelijk een 'medium', die in clairvoyance in de onderbewustheden der haar omringenden weet te zien, en al het daar rustende, al het daar verdrongene naar boven brengt.

(Een enkele maal is een schets van Colette wel eens wat onbeduidend, als bijvoorbeeld *Le cambrioleur,* dat het bekende thema behandelt van den indringer, die betrapt in de kamer van een vrouw, zich voordoet als een verliefde, hetzelfde motief door Vicki Baum in haar *Menschen im Hôtel* tusschen baron von Gaigern en de danseres Grusinskaja met zooveel succes gebruikt.)

Le voyage egoïste.

In dezen bundel vieren al Colette's beste eigenschappen: haar geestigheid, haar gemoedsgevoeligheid, haar fijnheid, haar toegespitste ironie en haar natuurliefde, hoogtij.

Dit hier zijn niet zoozeer vertellingen, als wel beschouwingen over alles en nog wat.... herinneringen aan haar dierbaar geboorte-oord, waarheen altijd haar grootste en innigste teederheid is gegaan en nog gaat; en verder min of meer gedetailleerde overdenkingen, over alle mogelijke onderwerpen, die dagelijks zoo in het gesprek te pas komen: over reizen, over visites, over bezuinigingen, over vacantie, over de mode, over japonnen en hoeden, over mannequins, over poeder en schmink, over tuinen, over bont en over ziek zijn, over speelgoed, en..... ja, waarover niet?....

En aldoor lezen wij geboeid, nu eens met een glimlach om ongewilde geestigheden, en dan weer vol bewondernig om nieuwe en

zoo exact uitgedrukte opvattingen. Nu eens vertelt zij een curieuse anecdote, en dan weer slaat zij een ernstiger toon aan, maar altijd is het Colette, die spreekt, met andere woorden: een uitgesproken persoonlijkheid, een volstrekt-oorspronkelijke individualiteit.

Le voyage egoïste is uitgegeven in de aardige serie, welke Ferenczi et fils te Parijs, het licht doen zien onder den naam: *Le livre moderne illustré*, boeken in keurig formaat, goeden druk, en met origineele houtsneden versierd, die op het moment te krijgen zijn tegen den Hollandschen prijs van.... 45 cent! En, zooals ik reeds zei: wat vindt men er al niet in!

Met haar goed inzicht en haar gezond verstand, trekt Colette te velde tegen allerlei monstruositeiten der mode, tegen nouveautés, die het mooie en natuurlijke ómvormen tot er van het oorspronkelijke niets dan iets onherkenbaars is overgebleven.

'Vous prenez un marabout, vous le rasez. ....Le lapin et le marabout, tous deux rasés, s'apparentent paradoxalement à cet autre monstre, qui déshonora si longtemps nos chapeaux: l'autruche glycerinée....'

Ook de hoeden-mode behaagt haar niet. Nu eens dragen wij *la petite cloche, le petit chapeau concave;* dan weer: *la calotte hexogonale, le haut-de-forme, la moule à gateau; le seau renversé...* en ook spreekt zij het ware woord, dat de echte élégance niet gelegen is in het slaafsch en blindelings volgen der mode, maar:

....l'élégance suprême qui consiste à porter un vêtement à son heure, dans son milieu et dans son climat.

Over het verven, scheren en op andere manieren verminken van bont, zegt Colette ook het hare. (Ik voor mij heb het rose, blauw en mauve kleuren van bont eveneens een afschuwelijk en belachelijk horreur gevonden.)

- Voyez, madame, comme la couleur est égale d'un bout à l'autre de la nappe. C'est du très beau burnduck.

- Naturel, n'est-ce-pas?

- Oh! vous ne voudriez-pas, madame! Le vrai burnduck n'est pas solide; celui-ci est fait avec des petits visons ras. Si vous préférez, pour de beaux parements et un bas de manteau, cette panthère, vous en serez contente; nous ne sommes pas de ceux qui font de la panthère avec de mauvaises gazelles, je peux vous le garantir!

- Vraiment!

- Sur facture, madame! Toutes nos panthères sont faites sur véritables peaux de chevrette.

Is deze dialoog niet kostelijk?

En niet minder kostelijk is de opmerking, die Colette eens maakte tegen een Grand Couturier, nadat zij opgemerkt had, dat de mannequins zooveel leken op aankomende jongens, met hun vormloos, vleeschloos figuur:

- Que n'employez-vous quelques adolescents? L'épaule fringante, le cou bien attaché, la jambe langue, le sein et la hanche absents....

- J'entends bien, interrompit le jeune maître de la couture. Mais les garçons qu'on accoutume à la robe, prennent, très vite, une allure, une grâce exagérément féminine au voisinage desquelles mes jeunes mannequins femmes, je vous l'assure, ressembleraient toutes à des travestis.

Dan zouden de echte meisjes-mannequins allen..... op verkleede jongens gelijken!!

Histoires pour Bel Gazou.

Ik heb er in deze studie over Colette, wel eens mijn spijt over uitgesproken, dat Colette als moeder ons zoo weinig verteld heeft over haar opgroeiend kind, en ons dier geheele ontwikkelingsgeschiedenis, op enkele kleine, onbeduidende notities na, heeft onthouden. Haar bloedverwanten kennen wij allen goed: haar moeder, haar vader, haar zuster en broers. Maar wat weten wij van haar eigen kind, waarin wij, zooals vanzelf spreekt, juist zoo bizonder veel belang stellen?

Zoo dacht ik vaak; maar zie: daar ontdekte ik een uitgave: Histoires pour Bel-Gazou; (Colette's vader noemde haar zóó, zij weet niet precies waarom, maar vermoedt, dat dit koosnaampje een afkorting is van: Bel-Gazouillement (vogelgekweel), en ik dacht: Al heeft Colette dan ook niet *over* haar dochtertje geschreven, dan toch wel *voor*. En, nietwaar, uit de verhalen, die een moeder schrijft voor haar eigen dochtertje, kan men het kind toch óók wel leeren kennen. Dat dacht ik.

Maar!

Toen ik het boek, dat ik natuurlijk direct besteld had, inkeek, wat merkte ik toen?

Dat Colette eenvoudig uit al haar werken, die korte stukjes bijeen had gebracht, die wel in aanmerking konden komen, om ook door kinderen te worden gelezen!! Verhalen dus, die ik al lang kende, want aangetroffen had in *La paix chez les bêtes, La maison de Claudine, Aventures quotidiennes, La femme cachée, Dialogues de Bêtes en Les vrilles de la vigne.*

Dit was een groote teleurstelling voor mij. Maar nog bovendien kan ik een vertelling als de volgende niet zeer geschikt voor kinderen vinden:

Colette vertelt, hoe zij eens in een park een man ontmoette, met een zak op zijn rug, waaruit een kip en een haan te voorschijn kwamen, welke de man in het gras zette, waar zij konden rondpikken, omdat hij op een bovenhuis woonde, en de dieren dit noodig hadden. Hij deed dit bij goed weer, trouw elken dag.

Toevallig komt dan ook een andere man wandelen met een makke vos, die evenwel de kip en haan wel niets zal doen, omdat hij een tam huisdier geworden is. *Toch* ziet Colette op een gegeven oogenblik in den blik van dezen tweeden man de snelle, malicieuse begeerte, *dat* de vos zich eens aan den haan of de kip zal vergrijpen....

Dit verhaal is als in een flits de openbaring van het menschelijke gevoel, dat sluimert in haast elk aardsch schepsel, en dat *Schadenfreude* heet.

Maar.... is het wenschelijk, aan het jonge kind, dit leelijke gevoel, dat de besten onder ons vanzelf onderdrukken, duidelijk te maken? En dit stukje leven alleen als een grap te beschouwen, gaat óók niet aan, daar de inhoud daarvoor feitelijk veel te ernstig is!

Prisons et Paradis.

Alweer een bundel (de kleine notitie, de korte beschouwing is Colette's fort, meer dan de *short story* en zeker meer dan haar romans), maar een der beste, die deze interessante schrijfster ons nog heeft geschonken. Elk van deze beschrijvingen, ieder van deze geestige croquis heb ik met de meeste aandacht, instemming, bewondering en sympathie gelezen.

Waar heeft Colette het dan over? Zijn haar onderwerpen dan altijd even interessant?

O! wel neen! maar Colette, in haar beste momenten *maakt* het onderwerp interessant. Eerst krijgen we een reeks karakteristieken van dieren (en men weet, welk een meester Colette daarin is!) over slangen, pauwen, eekhoorntjes, hagedissen, panters, vleermuizen, luipaarden, gieren, apen, honden, katten.... dan over tuinen en bloemen en smakelijke gerechten, en over luxe en parfums en poeder en schmink, en over de mode, en over verschillende rechtszaken, en over bekende persoonlijkheden (Spinelly, Mistinguett) en over wijnsoorten en over waarzegsters, en over het leven op een yacht en over huwelijksgeluk, en, en, en.....

Genoeg, hoop ik, om u lust te geven, zèlf dezen bundel ter hand te nemen, lezeressen! de lectuur ervan zal u op alle mogelijke manieren bezighouden, u nu eens amuseeren, dan weer ontroeren, maar aldoor u boeien, en u in bewondering gevangen houden.

(Wordt vervolgd.)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 147. Deel 11]

Belangrijke mededeeling

Er zijn tegenwoordig vele periodieken en lichamen, die literaire prijsvragen uitschrijven, of prijzen toekennen, waarbij voor den winnaar een belangrijk bedrag wordt beschikbaar gesteld. Maar hoe aantrekkelijk deze wedstrijden ook zijn, zij vergen van de juryleden een omvangrijken arbeid, - een arbeid, dien 'De Nieuwe Gids' onmogelijk van zijn redactie zou kunnen eischen, in aanmerking genomen den enormen toevloed van ingezonden copie, welke zij reeds jaarlijks te beoordeelen krijgt.

Daarbij komt nog, dat het resultaat wel eens niet aan de verwachtingen zou kunnen beantwoorden, zoodat de prijs niet kon worden toegekend, en alle werk van deelnemers en jury dus vergeefsch zou zijn.

Ook de, door 'De Nieuwe Gids' ingestelde 'Nieuwe-Gids-prijs' voor het beste proza of dichtwerk binnen een bepaald jaar verschenen, en die reeds vier malen aan een letterkundige is toegekend, - aan Dr. P.C. BOUTENS, LOUIS COUPERUS, W.L. PENNING, STIJN STREUVELS, vordert van de commissieleden veel te veel moeite en tijd.

De Directie van 'De Nieuwe Gids' haren abonnés thans weder, zooals in 1922, een kostbaren prijs willende aanbieden, heeft daarom een ander plan gevormd, dat tegelijkertijd tegemoet komt aan de steeds toenemende belangstelling voor 'De Nieuwe Gids' van de zijde van het publiek: want dit feit kan met vreugde worden geconstateerd, dat, in dezen ontzettenden crisis-tijd, 'De Nieuwe Gids' waarschijnlijk het *eenige* tijdschrift is, dat bij elke jaarswisseling zijn abonné-aantal steeds zag *toenemen.*

Het plan nu der Directie is het volgende:

Zij heeft zich verstaan met den bekenden kunstschilder ANTOON VAN WELIE, en elke abonné, die een nieuwen abonné aanbrengt op den len halven jaargang 1933 ontvangt één bon en wie een abonné aanbrengt op den geheelen jaargang 1933 ontvangt twee bons op een pastel-portret van dezen meester, welk cadeau een handelswaarde vertegenwoordigt van tweeduizend gulden.

Voor den boekhandel wordt voor elk heel of half abonnement, hetwelk het aantal in 1932 overschrijdt, eveneens een of twee bonnen beschikbaar gesteld.

Om de kansen voor onze abonnés zoo groot mogelijk te maken, zullen er niet meer dan 300 bons worden uitgegeven, terwijl de deelneming blijft opengesteld tot 1 Januari 1933.

Het zal onnoodig zijn iets naders omtrent den heer VAN WELIE te vertellen, het is genoegzaam bekend hoe hij de eenige Hollander is, die 3 Pausen heeft geschilderd, Pius X, Benedictus XIV en den tegenwoordigen Paus Pius XI, hoe hij een Europeesche vermaardheid geniet, hoe hij tal van bekende figuren in binnenen buitenland heeft geportretteerd - onder de velen noemen wij slechts SARAH BERNHARDT (in het Luxemburg museum), GEMMA BELLINCIONI (Museum Belle Arti te Rome), Z. Ex. Mgr. S. NOLENS, Kard. VAN ROSSUM, THEO MANN-BOUWMEESTER, EDUARD VERKADE, ENNY VREDE, GABY DESLYS, IJVETTE GUILBERT, EDMOND ROSTAND (welk portret eveneens werd aangekocht door het Luxembourg), PAUL DESCHANEL, Dr. BREDIUS, Jhr. Dr. VAN KARNEBEEK, Dr. I.C.K. VAN AALST, Generaal SNIJDERS, Baronesse BENTINCK, Baronesse VAN BRIENEN, LOUIS COUPERUS, MUSSOLINI, - terwijl wij herinneren aan de beroemde collectie portretten van LOUIS BOTHA en de andere Boerengeneraals (eigendom van Dr. VAN AALST), en aan zijn bekoorlijke kinderportretten, - (van 'MADDY VEGTEL' zeide de bekende Engelsche kunst-criticus ANDREW MEW dat het ''t mooiste kinderportret was na Whistler') - en hoe hij Lid is van 't Academisch Corps te Antwerpen.

Onder zijn vele onderscheidingen vermelden wij zijn benoeming tot Officier in de Orde van Oranje Nassau, terwijl de Fransche Staat hem onlangs bevorderde tot Officier in het Legioen van Eer.

Overtuigd zijnde, dat het literaire publiek deze buitengewone aanbieding op hoogen prijs zal stellen, wachten wij gaarne tijdig de opgave der nieuwe abonnementen af.

DE DIRECTIE VAN 'DE NIEUWE GIDS'
Amalia van Solmsstraat 2-24
's-Gravenhage

Conspiratie door R. Blijstra.
(Slot van blz. 353.)

V.

De sluipmoordenaar. Het klonk als het begin van een sensatieroman, maar het was niet zijn schuld, dat het woord steeds in hem opkwam, ten slotte was het geen manier van doen een man, die rustig in de zon op het trottoir wandelde en zich verheugde in al het bezienswaardige op de wereld, zonder pardon, bruut en laf door zijn hoofd te schieten. Men kon dan theoretisch den moord verdedigen, maar dan moest die toch zeker in een opwelling van drift plaats hebben en niet zoo geraffineerd voorbereid zijn, dat er zelfs een auto voor den moordenaar klaar stond om hem een veilige vlucht te verzekeren. In de wereld bestaan ten slotte maar twee categorieën van menschen, moordenaars en niet-moordenaars. Wat de laatsten ook misdreven mochten hebben, ze hadden nog nooit een mensch gedood of als ze het gedaan hadden was het in een eerlijken strijd geweest. Peter gevoelde, dat zijn avontuur te ver ging, dat de werkelijkheid kouder en meedoogenloozer, misschien gemeener was dan de phantasie, dit was geen kwestie van survival of the fittest of zucht tot zelfbehoud of vandaag jij, morgen ik, dit was moord. Hij ging naar Sterneberg en zei hem dat hij Bernstijn wilde spreken; moest hij bij de organisatie blijven, dan wilde hij in geen geval de kans loopen een directe rol te moeten spelen in het meer vulgaire bedrijf, hij bleef wel evenzeer verantwoordelijk net als de anderen, maar goed, hij was oppervlakkig genoeg om niet gehinderd te zijn als hij maar geen bloed behoefde te zien. Sterneberg weigerde zijn

bemiddeling en Peter schreef Bernstijn een brief. Enkele dagen later kreeg hij antwoord, om tien uur moest hij zich vervoegen aan Villa Louise, bête naam trouwens, Bergerlaan 24. Peter herinnerde zich de wijk, hij kwam er weinig, want de eigenaars van de woningen, die hier stonden, hadden grootendeels eigen auto's. Toch was hij er wel eens voor zijn plezier doorgereden en had zich voorgesteld, dat hij in zijn eigen auto zat en voor zijn genoegen zelf stuurde. De huizen lagen betrekkelijk ver van elkaar en het was er voornaam en eenzaam, zooals dit past bij een buurt als deze. Men zag er zoo goed als nooit een politieagent, waarschijnlijk werd er door de chauffeurs der particuliere wagens hard gereden, en ze zouden wel nooit een bekeuring krijgen, maar goed, hij had daar niets mee te maken.

Op het afgesproken uur belde hij aan, werd tot zijn verwondering onmiddellijk binnengelaten bij den heer des huizes, die achter een schrijfbureau zat, dat zwaar op den grond rustte. Hij stond op en liep over den parketvloer naar hem toe, met de stappen van iemand, die gewend is lange afstanden in zijn huis af te leggen. Hij zag er zoo huiselijk uit, dat Peter het zichzelf bijna kwalijk nam hem lastig te vallen met zijn aangelegenheden en geneigd was te zeggen, dat hij alleen eens kwam zien hoe hij het maakte, maar op een vragenden blik van zijn ‘leider’ legde hij zijn bezwaren bloot, waarop de kamer verdween en alleen het bureau en de man die er achter zat en die zoo nu en dan zijn voorhoofd fronste overbleef.

‘En u bent er zeker van,’ zei hij toen Peter uitgesproken had, ‘dat u deze bezwaren niet gevormd hebt als een middel om een beslissing uit te lokken aangaande den duur van uw gewoon lidmaatschap? Indien dat het geval mocht zijn, mag ik u er wel op opmerkzaam maken, dat het initiatief daartoe niet van u uit moet gaan, maar van ons. Trouwens, het is niet de gewoonte, dat men mij te spreken vraagt, behalve dan in zeer dringende gevallen.’

Peter schrok weliswaar niet van zijn toon, maar bemerkte toch dat deze niets menschelijks had, het was geheel de zakenman of leider die sprak, een vrijwel mechanisch mensch geheel voortgedreven door zijn principe, door hemzelf geschapen. Ook hij zou zoo na jaren alle verhoudingen en aandoeningen uit het oog

verloren hebben en er alleen nog maar over praten zooals men ze in een boek las of eerder misschien in een krant, evenals bij sommige oudere menschen het woord dood geen enkele beteekenis meer heeft, of de beteekenis er van zich alleen maar uit doordat zij er veel over parten.

'Ik wilde u alleen maar zeggen, dat ik niet ongeneigd ben u te helpen bij het bereiken van uw doel, dat trouwens voor mij geen belangrijker doel is dan ieder ander, maar dat ik u op deze wijze niet meer van dienst kan zijn. Ik ben tot deze organisatie toegetreden uit zucht naar avontuur, maar....'

'U gelieve er aan te denken, dat wij het waren, die u uitnoodigden en dat er voor u geen keuze meer was, nadat wij onze keuze hadden vastgesteld,' antwoordde Bernstijn.

'Het is mogelijk, dat dit het geval was, maar ik heb me er mee verzoend door de gedachte, dat het met mijn toestemming gebeurde, maar nu u zoo, ik zou bijna zeggen, plomp, met zoo weinig gevoel van goeden smaak er den nadruk op legt, dat u mij er toe gedwongen hebt..... enfin,' zei Peter plotseling, 'het heeft geen zin hier te trachten elkaars moed of koppigheid, die toch ten slotte zuiver mechanisch achter uit den geest te voorschijn komt als de reactie op de woorden, die een ander gesproken heeft, tegen elkaar uit te spelen. Het getuigt niet van zelfbeheersching, wat ik daareven zei. Mijn bezwaar blijft echter bestaan, dat dit alles te veel op een wreed spel lijkt.'

Het scheen, dat Bernstijn door den toon van de laatste woorden eenigszins was tevreden gesteld, hij antwoordde bijna vertrouwelijk: 'Waarde heer ten Have, onder de eereleden van onze organisatie hebben wij alleen maar lieden, die zoozeer overtuigd zijn van de rechtvaardigheid van het ideaal dat wij ons voorstellen te bereiken, dat zij elk middel goedkeuren. En dit moeten zij ook onvoorwaardelijk doen, daar zij de geestelijke kern vormen; u geeft zelf toe, dat u niet tot hen behoort en dus moet u wel alleen al door uw gebrek aan geestdrift voor de goede zaak tot de anderen gerekend worden. In het beste geval is trouwens een avontuur alleen actief, wanneer het avontuur er is, daarna wordt hij weer een gewoon mensch met gewone scrupules en zou verslappend werken, wanneer hij zijn gemoedstoestand op intelligente wijze meedeelde aan zijn makkers.'

‘Maar, indien het een goede zaak is, dan zal men mij integendeel overtuigen,’ zei Peter, aarzelend, ‘trouwens, ik zou u veel beter van dienst kunnen zijn door een strategisch plan voor te bereiden, ik heb er al eens aan gedacht u voor te stellen uw invloed aan te wenden om de brievenbussen van glazen raampjes te voorzien....’

‘Nu,’ zei Bernstijn plotseling opstaande en hem in de rede vallend en hem bijna met een kinderlijken glimlach op zijn gelaat aanziende, ‘ik zal u geruststellen en u een inzicht geven in onze methodes. Herinnert u zich het bezoek van dien politiebeambte aan uw huis?’

‘Ja,’ zei Peter verwonderd.

‘Welnu, dat was een van onze mannen. Onze methoden zijn Amerikaansch. Wij stellen onze leden heel vaak op de proef. Uw houding was volkomen verkeerd, behalve dan dat u niet van plan was iets te verraden, de bedoeling was goed om zoo te zeggen, kijk,’ vervolgde hij, schoof een lade open en haalde uit een dunne map een stuk papier, ‘hier is uw rapport. “Niet geschikt om een kruisverhoor te ondergaan, laat zich gemakkelijk afleiden. Geschikt voor niet al te belangrijk werk, waarschijnlijk betrouwbaar.”’

‘En u gaat op de getuigenis van dezen enkelen man af om te bepalen voor welk soort werk ik geschikt ben?’ vroeg Peter verwonderd en bijna beleedigd. ‘Het is trouwens een kinderachtige methode,’ vervolgde hij.

‘En hier,’ vervolgde Bernstijn zonder op zijn woorden te letten en met het enthousiasme van een postzegelverzamelaar, die iemand een zeldzaam stuk wil laten zien. ‘Rapport van Sterneberg, vóór u aangenomen werd. ‘Bruikbaar voor gevaarlijk werk, waarin gehandeld moet worden, is dan doortastend, handelt naar den impuls van het oogenblik, niet in staat een plan langzaam voor te bereiden. Speculatie op eigenliefde geeft goede resultaten. Aan lager wal: dus gemakkelijk werktuig. En dan,’ vervolgde hij, Peter's verontwaardiging als met de hand wegwuivende, ‘ik zeg u, onze methode is Amerikaansch. Op het oogenblik van den moord bevonden zich vijf van onze handlangers gekleed in een lichte regenjas in de buurt van het slachtoffer. Op het oogenblik van den moord vluchtten zij naar verschillende kanten. Een er

van hebt gij vervoerd en dat was niet de moordenaar. Ik geloof, dat ik u nu wel bewezen heb, dat u nog niet in aanmerking kunt komen voor promotie.'

'Dit is voldoende,' zei Peter, 'ofschoon het mij eigenlijk niet mocht beleedigen, ben ik ijdel genoeg om zelfs door het oordeel van een paar, ik zal geen sterker term gebruiken, onbevoegden, mij vernederd te gevoelen. U hebt mij zelf door deze openbaring onmogelijk gemaakt. Het heeft geen zin meer met elkaar van gedachten te wisselen.'

'Wil dat zeggen, dat u verzet pleegt?' vroeg Bernstijn dreigend.

'Geen verzet,' zei Peter, 'of liever passief verzet. Een verzoek om ontslag.'

'Dat kunnen wij u niet verleenen, dat weet gij.'

'Ik weet het en zal de gevolgen dragen. Vermoedelijk is mijn eerewoord niet voldoende om u van mijn stilzwijgen op dit punt te verzekeren.'

'Neen,' zei de ander.

'Het is jammer,' zei Peter. 'Ik heb het gevoel in een uitverkoop te duur te hebben gekocht, men kan dan de goederen niet meer teruggeven. Goedendag, mijnheer Bernstijn. Er zijn misschien nog mechanische reacties, die *moeten* plaats hebben. Dat althans heb ik hier geleerd.'

De ander boog vormelijk en Peter vertrok met een hoog gevoel in zijn schouders, dat hem bijbleef onder het naar huis gaan en eerst langzamerhand verdween.

Het had Peter altijd verwonderd, dat de menschen, soms zelfs kunstenaars in kranten en tijdschriften schreven, dat ze te laat waren geboren, hiermede te kennen gevende, 'dat alles al geweest was', integendeel hij persoonlijk had gaarne den ondergang der wereld meegemaakt, en het idee, dat er na hem nog menschen zouden komen, was hem somtijds onverdragelijk en vooral nu, nu hij weldra niet meer in de gelegenheid zou zijn als een nieuwsgierig kind door de wereld te wandelen. Want dat was hij, evenals de kinderen zag hij elken dag iets nieuws en elken dag maakte een nieuwen indruk. Maar weldra zou het afgeloopen zijn, nu hij niets meer van Sterneberg's organisatie had gehoord en de brieven, die hij zond, ongeopend terugkwamen of onbeantwoord bleven.

Overdag maakte hij zich niet erg bezorgd, maar 's avonds achter zijn stuurrad wachtende op een passagier, soms in de mist, zoodat van elken kant een kogel zou kunnen komen, deed hij dit wel. Op zulk een avond had hij eens het gezelschap gezocht van een collega, die achter hem op de standplaats stond en na een gesprek over het weer, had hij plotseling gezegd: ‘Het meest, wat ik hier op de wereld bewonder, is dat goddelijk optimisme van ieder mensch om iederen dag de elasticiteit te vinden en opnieuw weer een reden te zoeken hun eentonig bestaan met een etmaal te verlengen. De man, die zich voorstelt morgen een paar nieuwe schoenen te koopen en zich daarover verheugt, terwijl hij weet, dat hij weldra zal sterven, is immers een held. Heb jij wel eens, alleen 's avonds in een kamer vertoevend, je been bekeken en plotseling beseft, dat datzelfde been weldra in een kist zal liggen? Je ziet het dan liggen nietwaar, en je bent er zoo hopeloos van overtuigd, dat de bezitter er van niet geweten heeft met welk doel dat been een been geweest is en geloopen heeft, en je wordt bang en dien angst overwin je pas na eenigen tijd. In dit licht beschouwd zijn alle menschen, die het besef van den dood met zich meedragen, zonder hoop op de toekomst, helden. De menschheid is heroïsch in zijn elasticiteit ten opzichte van het verdriet en den dood. Je moet in een bepaalde stemming verkeeren om het te kunnen begrijpen, soms overvalt het je, het gevoel, dat alles nutteloos is en dat je toch voortleeft met een zeker elan. Waar komt dat elan vandaan? Dat is het heldhaftige in ieder mensch.’

Zijn collega had lang en aandachtig geknikt en zei, dat hij hetzelfde gevoel gehad had, toen zijn vrouw hem verlaten had en zij praatten met lange monologen in den stillen nacht. Zijn kameraad vertelde hem, dat hij hoopte, dat ze bij zijn begrafenis niet zouden rooken en hij vertelde Peter van een begrafenis, waarbij hij zich er over had geëergerd, dat de rijtuigen aan de zijkanten weliswaar gesloten waren, maar dat zich een groot raam achter den koetsier bevond, zoodat het volle zonlicht naar binnen scheen. Hij was verwonderd (het was zijn eerste begrafenis geweest) en tegelijkertijd eenigszins geroerd, dat de stoet eerst rondom het blok reed en daarna even bleef staan voor het huis van den overledene bij wijze van hulde. Eigenlijk had het huis den doode

moeten groeten, maar hij was over dit gebaar toch al heel tevreden. Maar met een zwarte vlag bijvoorbeeld? Nadat het plechtige moment voorbij was, had een zwager van den overledene grappen verteld en ze hadden veel gerookt en gelachen. Zijn kameraad had zich afgevraagd, of de voorbijgangers de rookwolken niet konden zien ontsnappen en hij had later bij een ontmoeting met een begrafenisstoet altijd gekeken of hij ook rook zag. Maar hij lachte en rookte mee, omdat hij het misschien niet durfde laten, ofschoon hij het luguber vond, maar misschien vond hij dat ook wel aardig. De anderen schenen het echter heel gewoon te vinden of ze dachten net zoo, maar wilden het ook niet bekennen, ofschoon, de geliefde doode was niet erg geliefd geweest, maar het *was* toch een doode geweest. Op het kerkhof was het hem opgevallen, dat iedereen een onverschillig gezicht of liever strak gezicht trachtte te zetten en hij was bang geweest, dat er gesproken zou worden en dat hij misschien iets zou moeten zeggen, want het was een familielid. De overledene was hem geheel onverschillig geweest, maar het oogenblik was plechtig, ofschoon hij met zijn figuur verlegen was. Het was een zomersche dag en hij zag een madeliefje aan den rand van den grafkuil en hij had gedacht aan de tegenstelling tusschen dood en leven. Hij durfde niet over den rand van den kuil te kijken, omdat hij er misschien in zou kunnen vallen. Hij had evenals de anderen een schep aarde op de kist moeten gooien en het klonk dof, de schop had een langen steel. Hij had er nog nooit zoo een gezien en zich meer den vorm van een kolenschop voorgesteld, maar het leek eerder op het instrument, dat de straatreinigers gebruiken om papier en ander vuil van eenigen omvang weg te schuiven. Toen de anderen zich reeds verwijderd hadden, was hij nog even teruggeloopen, hetgeen eenigen opzien baarde. Het madeliefje was in de kuil gevallen en hij maakte er zichzelf een verwijt van dat hij dit had opgemerkt. Nadat hij instapte, waren de rouwkoetsten in vollen draf weggereden.

Peter had aandachtig geluisterd en het verhaal van zijn vriend had hem het gevoel gegeven alsof deze hem had willen troosten, en misschien had hij zijn doel bereikt. Toen hij weggereden was, had de ander hem terloops toegevoegd: ‘Ik zou morgen maar een dagje vrij nemen,’ en dit was het bewijs, dat hij een goed-

hartig man was. Later had Peter dit gesprek verteld op een avond bij kennissen, en zij waren er wel zeer van onder den indruk, dat hij hen ook onder de helden telde, maar vonden het antwoord van zijn makker niet erg belangwekkend, doch het was dien avond helder weer, wel donker, maar zonder maan en zonder mist.

Eens op een avond kwam het gesprek met zijn kameraad hem weer in de gedachten en als bij ingeving voelde hij, dat als hij er dan van overtuigd was, dat het leven niets anders was dan een misplaatste cynische grap, (van wien?), hij zich langzamerhand op den dood moest voorbereiden. Hij zou de organisatie van Sterneberg dan als zijn noodlot beschouwen en het eenige wat hem dan nog overbleef was als een man te sterven. Hij schreef gedachtenloos een 1 (van leven) op de beslagen ruit, maar wischte hem gauw weer af en zag door het op deze wijze ontstane gat een man naderen met den hoed diep in zijn oogen gedrukt en een koffertje in zijn hand. Hij kwam recht op hem toe en zei met afgewend gelaat: Bergerlaan 26 (2 × 13), waarop hij in de auto stapte. Peter herinnerde zich, dat dit een villa moest zijn naast die van Bernstijn gelegen. Was het oogenblik nu eindelijk gekomen, zonder dat hij zich behoorlijk had kunnen voorbereiden? Hij kon weigeren, maar moest hij dan voortaan niet alle passagiers weigeren? en bovendien het beteekende zijn ontslag en wat meer zegt voor zichzelf het verlies van zijn eer, een chauffeurseer weliswaar, maar toch de zijne. Hij zette zijn motor aan en dacht tijdens het rijden aan niets anders dan aan het behoorlijk signaalgeven en het goed nemen der bochten, en even dat de uitspraak survival of the fittest hem als een persoonlijke beleediging aan hemzelf voorkwam. Intusschen voelde hij wanhopige starheid in zijn geheele lichaam, die hij het best kon uitdrukken met de woorden: ‘ik zal er niet meer bij zijn.’ Hij wachtte zich wel dit hardop uit te spreken, maar kon toch niet helpen, dat hij ze voortdurend uitsprak zonder tong of lippen te bewegen, doch op de wijze zooals men leest. Aan het opgegeven adres aangekomen, stapte zijn passagier uit en vroeg hem te volgen om zijn koffertje te dragen, hetgeen Peter zeer verdacht toescheen, maar hij volgde als in een droom. Zonder twijfel zou men hem eerst het koffertje naar het huis laten dragen, dacht hij bitter, maar als men nu

eens op zulk een gedachte bij hem gerekend had? Hij keek wantrouwend de vestibule rond, toen hij daar aangekomen was; deze zag er gewoon uit, zonder dubbele deuren of een helsche machine. Zijn passagier gaf hem een normale fooi, en Peter bereikte zijdelings met zijn lichaam schuivend, den uitgang, zoodat hij den man, die nog steeds zijn gezicht niet behoorlijk vertoond had, en de deur in het oog hield. In de portiek aangekomen, sloot hij de deur stevig en staarde naar buiten. Hij kon zich niet voorstellen hoe de menschen wilden beweren, dat men alleen keek doordat het licht inwerkte op de oogzenuw, want hij wist, dat zijn oogen nu de duisternis letterlijk doorboorden. Plotseling herinnerde hij zich, dat het vorige slachtoffer door het achterhoofd geschoten was en hij keerde zich om naar de deur. Hij tastte met zijn vingers er langs, maar voelde niets verdachts. Hem restte alleen nog als een man te sterven, maar hoe stierf men als een man? Door zijn spieren op te zetten, te spannen, zoodat de kogel een scherp rond gat maakte en niet door het weeke vleesch scheurde als door een kwal. Met strakke ledematen deed hij een paar passen en voelde zich als een gespannen ballon, waarin aanstonds een gaatje geprikt zou worden. Hij bleef echter met gebalde vuisten doorloopen en keerde slechts eenmaal plotseling om, hij zag niets, maar zou ook niets gezien hebben, al was er iets geweest. Toch doorboorden zijn blikken de duisternis. Bij zijn wagen aangekomen, opende hij met stijve armen het portier om te zien of er intusschen iemand was ingestapt. Met één sprong zat hij daarna achter het stuur. Bestonden er eigenlijk zwarte tulpen? Hij had er wellicht iets over gelezen of er van gehoord in een film. Onmiddellijk daarna zat hij weer rechtop en reed met zijn rug tegen de leuning van de bank gedrukt de stad tegemoet. Elken boom, dien hij passeerde, was een mijlpaal naar het leven.

In het licht aangekomen reed hij met bestudeerde onverschilligheid eenige straten verder, daarna stopte hij zijn wagen voor een onaanzienlijk café, inderdaad, als hij zoo doorging, zou hij weldra een dagje vrij moeten nemen. En bovendien, als hij nu nog bang was, verdiende hij zoo gauw mogelijk te sterven, want dan was hij een lafaard, nu de organisatie zoo kennelijk bewezen had hem

niet te kunnen treffen, of wanneer dit geen mislukte aanslag was geweest, dan toch moest hij niet trachten te sterven, maar te leven als een man. In het café bestelde hij een cognac voor de toonbank.

Na het glas met een forsch gebaar geledigd te hebben, herinnerde hij zich hoe één zijner vrienden hem in de loopgraven eens gezegd had, 'dat hij nu den strijd tusschen hem en de tegenpartij tot een einde zou brengen' en daarop pogingen deed om den wal te bestijgen. Slechts met de grootste moeite had men hem kunnen weerhouden. Den volgenden dag was hij met verlof naar huis gezonden, waarschijnlijk door den invloed van hooggeplaatste vrienden. Het denkbeeld op zichzelf was natuurlijk volkomen dwaasheid, want hierdoor triompheerde de vijand, zij het ook slechts schijnbaar, maar toch, de eenige wijze om als een man te sterven, was die, waarbij men het oogenblik zelf bepaalde. Het was niet voldoende zich naar de omstandigheden, die door de tegenpartij waren geschapen, zoo flink mogelijk te gedragen. Peter weigerde het aanbod van den man achter de toonbank om een nieuw glas in te schenken; in gevallen als dit was het niet goed ook maar op eenigerlei wijze beïnvloed te zijn door een verdoovingsmiddel. Vastbesloten keerde hij zich om, zette den wagen aan en reed langzaam maar met een zekere onverzettelijkheid in zijn geest in de richting van één der Noordelijke voorsteden.

VII.

Den volgenden morgen las men onderstaand krantenbericht in de groote bladen:

'Werklieden, die in den vroegen morgen naar hun fabrieken gingen, zagen terzijde van één der landwegen ten Noorden der stad een taxi staan met brandende lantaarns. De wagen was blijkbaar leeg. Zij stapten er op af en het bleek, dat achter het stuurrad een doode chauffeur zat. Het lijk was reeds verstijfd, maar nog hield één hand krampachtig het stuur en drukte een voet de rem. Een dunne bloedstraal. die achter uit de pet kwam, duidde er op, dat de man een wond in het hoofd had en een op de treeplank van den wagen liggende revolver deed vermoeden, dat er geschoten was. Enkele minuten later was de politie aanwezig en stelde het eerste onderzoek in.

Het bleek nu, dat de chauffeur door kogels in het hoofd was getroffen. De schoten waren blijkbaar gelost door een passagier van de huurauto, door een man, die midden in den nacht den wagen had gehuurd, order had gegeven naar een der noordelijke voorsteden te rijden, tijdens den rit de ruit achter den chauffeur terzijde had geschoven en hem op een eenzaam punt van den weg een kogel in het hoofd had gejaagd. Instinctmatig had de stervende geremd en zijn wagen terzijde van den weg gestuurd. De moordenaar verdween langs den eenzamen nachtelijken weg. Zoowel uit de hooge cijfers, die de taximeter aanwees, als uit het feit, dat het lijk reeds geheel verstijfd was, moest men aannemen, dat de moord kort na middernacht moest zijn gepleegd.

De eerste indruk was dus, dat men te doen had met een gewonen moord, gepleegd op een man, die door nachtelijk werk in zijn levensonderhoud voorzag. De misdaad was des te weerzinwekkender, daar de chauffeur door de politieverordening verplicht was, iederen passagier, die hem requireerde, te rijden, waarvan de moordenaar gebruik had gemaakt om zijn slachtoffer te brengen naar de plaats, waar hij hem van kant wilde maken. Informaties, bij de garage, waar de huurwagen thuis behoorde, ingewonnen, toonden aan, dat de chauffeur een oppassend man was, die bij voorkeur des nachts reed om zijn verdiensten zoo groot mogelijk te doen zijn.

Wie was nu die nachtchauffeur? Zijn naam luidde: Peter Brand ten Have en hij behoorde dus eens tot een der eerste families. Hij was een oud-officier van het leger, maakte den geheelen oorlog mee en verwierf de hoogste onderscheidingen. Zijn bijzondere omstandigheden verhoogden nog de tragiek van het geval, daar zij van den vermoorde een armen ridder maakten, die niet tegen een der zwaarste beroepen opzag om in zijn levensonderhoud te voorzien.

Toch staat de politie sceptisch tegenover de vraag, of men hier wel met een gewonen moord heeft te doen. Het verdere onderzoek toonde namelijk aan, dat het slachtoffer zich allerminst den bescheiden arbeider gevoelde, dien hij scheen te zijn, toen men hem vermoord achter het stuurrad vond. Als hij des nachts gereden had en des morgens uitgeslapen was, begaf hij zich des

middags naar de fijnste hotels en dansgelegenheden. Om zich een paar uur deze luxe te kunnen veroorloven, werkte hij iederen nacht. Daar hij beleefd was, goede manieren had, bracht hij het tot vrij hooge nachtelijke verdienste, waarmee hij zijn uitgaven gemakkelijk kon bestrijden. In de namiddaguren was hij een Don Juan en zijn avonturen met schoone vrouwen waren ontelbaar. Zijn vrienden meenden, dat hij door een rijk huwelijk zijn financiën in orde wilde brengen, wat misschien in zijn bedoeling heeft gelegen. De politie staat voorloopig op het standpunt, dat men hier te doen heeft met een drama uit jaloezie, en zoekt den moordenaar onder de vrienden der vrouwen, aan wie ten Have het hof maakte.

(Nadruk verboden.)'

Kunstpsychologische beschouwingen door Dr. Jac. van Essen.
(Vervolg van blz. 370.)
II. De bewustwording[1)]

Kunst is een Bewustwording; zij is de Bewustwording van het Schoone; eerst in een aanvoelen van rythme, dan omhooggestuwd tot de synthese van het waarlijk Aesthetische.

We moeten er dan ook goed van doordrongen zijn dat de voorwerpen waarmede de primitieve mensch zich eventueel omgeeft nevens zijn overwinnings- en waarschuwkreten zoowel als zijn uitingen van liefdessmart, niets te maken hebben met wat wij als gecultiveerde menschen onder sieraad of klankenreeks in het bewuste gebruik van iets 'schoons' verstaan.

Zeer zeker is de allereerste bedoeling elkaars aandacht gaande te maken.

In dit laatste schuilt natuurlijk zonder meer een psychologisch moment van belangstelling zooals zulks ook in de Kunst valt te onderkennen. Maar belangstelling is een algemeene en redelijke uiting van den mensch, welke als zoodanig in directen zin niets met het Wezen der Kunst in haar doelstelling van het aesthetische uitstaande heeft. Zij is een moment in ons geestelijk benemen dat in een kunstpsychologische beschouwing zonder meer aanvaard

1) 'Wetenschap en techniek bedriegen den emotievolle.
En die emotioneele mensch zoekt naar dieper levenswaarden; streeft naar een affectief beleven van wat thans slechts koel bedisseld wordt met koele woorden.'
Jac. van Essen: 'Een Psychologie der Kunst'.

kan worden als gegeven. Maar dan ook als *noodzakelijk* gegeven. Immers, zonder belangstelling geen activiteit, geen ontwikkeling, geen liefde, geen scheppingsdrang, geen problemen.

De belangstelling van den mensch gaat in groote trekken allereerst uit naar het gewone. Want in het gewone als de natuurlijke rangschikking der dingen in de wereld van het beleven ligt de verzekering van het voortbestaan geïncarneerd. Het dier reageert dan ook op het on-gewone met waakzaamheid en vlucht. Wat dit laatste betreft onderscheidt zich de mensch in het bijzonder van het dier; want zijn waarneming van het on-gewone slaat niet in vlucht om, doch is belangstelling zonder meer. Hierin schuilt het psychologische moment van bewustworden, dat de mensch tot zijn hooge plaats in de wereld van al het levende deed opstijgen. Belangstelling voor het ongewone gaat bij den mensch zóó diep, dat zij tot een Bewustheid, tot een Beleving-op-zichzelf wordt, die met het ongewone an sich niets meer te maken heeft.

Het ongewone verschilt in wezen niet van het gewone. Het wordt slechts met andere oogen aangezien, het wordt op een andere wijze bewust.

De oermensch[1)] kende van geslacht op geslacht de evenals bij het dier in natuurlijke aanleg of instinct begrepen harmonie der natuur. Maar doordat zijn belangstelling zich ook intensief, en dat wil hier zeggen *bewust* op het ongewone kan richten, ervaart hij weldra dat die natuurharmonie zich niet alleen wel eens verstoort, doch in een voortdurend veranderen nimmer uit volkomen gelijkwaardige componenten is samengesteld.

Een volgende ervaring die zich aan het bovenstaande vastknoopt is voor ons echter van veel meer belang: de oermensch ontdekte dat hij zelf de harmonie der natuur, het zijn der dingen zooals ze zijn in hun spontaan gegeven onderlinge verhoudingen, kon verbreken en omvormen. De waarneming van het ongewone voerde tot een *bewustworden* van het ongewone, en daarin kwam de vroege mensch tot de bewustwording van zijn scheppend vermogen. Hierin vooral onderscheidt hij zich op duidelijke wijze

1) Dat het hier slechts om een hypostaseering gaat en niet om een eventueele biologische confessie, zal den lezer duidelijk zijn. Ik moet hier het begrip ‘oermensch’ invoeren om het evolueerende moment in de bewustwording van het schoone zoo duidelijk mogelijk uit te doen komen.

van het slechts door niet-bewuste drijfkrachten of instincten handelende dier.

Tot die bewustwording van zijn scheppend vermogen moet in het leven van den mensch een handelingscomplex de vormende aanleiding geven. Want slechts door te handelen kan hij de natuurlijke rangschikking der dingen verbreken, kan hij 'ervaring' opdoen.

Dit handelingscomplex kan in overeenstemming met de door den archaeloog Verworn gebruikte woordkeuze als 'Spiel mit der Technik' worden aangeduid: de vroege mensch had ongetwijfeld evenals het kind de onweerstaanbare neiging om alles wat in zijn directe omgeving voor het grijpen lag in zijn prachtige handen te nemen en er mee te 'spelen'. Spelen doet ook elk dier dat een overvloed aan vitaliteit, aan levensenergie bezit. En zoo is het vooral de uiting van het jong, waarvoor de nuttigheid van het spel daarin ligt, dat het als opgroeiend individu langzaam vertrouwd raakt met de zoo vreemde zaken welke hem omringen.

Het spel doet mensch en dier met hun omgeving verzoenen en is een door de natuur ingegeven drang tot handelen welke het individu in volwassen toestand aan zijn omgeving doet aangepast zijn. Het spel van kind en primitieve mensch heeft daarbij zonder meer de beteekenis van 'uitvinden', van ontdekken. Het is een *zinvol spel.*

In het spel leerde de vroege mensch zijn natuurlijke werktuigen (handen en voeten) gebruiken op een wijze die zijn natuurlijken, instinctief-dierlijken aandrang te boven ging. Maar tevens het nuttige gebruik van voorwerpen die *buiten* de controle van zijn wil in de directe omgeving aanwezig zijn. We mogen hierbij echter niet dadelijk aan iets specifiek menschelijks denken. Want ook vele dieren gebruiken werktuigen, en sommige apen kunnen een stok heel handig hanteeren om iets naar zich toe te halen, terwijl andere soorten zelfs steenen naar hun aanvallers werpen en zich met knuppels verdedigen.

Wanneer wij dan ook het menschelijke in de scheppende handeling willen opsporen, dan hebben wij weer vooral te letten op de begeleidende bewustwordingen. Maar ook hier is dan weer alle voorzichtigheid geëischt.

Wanneer zichtbaar doch buiten bereik in de omgeving van den

menschaap een banaan ligt en binnen zijn bereik bevindt zich een stok, dan loopt het dier langen tijd zenuwachtig rond.[1)] Totdat hem plotseling het verband tusschen stok en banaan duidelijk wordt; hem gaat, om het zoo uit te drukken, plotseling 'een licht op' en hij weet van den stok een doeltreffend gebruik te maken om de zoo begeerde vrucht naar zich toe te halen.

Deze 'Aha-Erlebnisse' zooals de psycholoog B ü h l e r het heeft aangeduid en welke uitdrukking zonder in een germanisme te vervallen niet doeltreffend is te vertalen, is het bewustwordingsproces dat ook aan alle menschelijke ontdekkingen in principe ten grondslag ligt. De mensch onderscheidt zich daarbij echter in het bijzonder van het dier doordat zijn prachtige, ruime hersenen hem in staat stellen een schier oneindige hoeveelheid Aha-Erlebnisse in zijn bewuste herinnering vast te houden, zoodat hij daarvan bij volgende handelingen een nuttig gebruik kan maken. Zal b.v. de vroege mensch door het toeval van het zinvolle spel tot de ontdekking zijn gekomen dat een tak slanker en dus bruikbaarder wordt wanneer het ding van zijn zijtakjes is ontdaan, dan zal hij zich deze onwillekeurige ervaring in zijn verdere leven altijd ten nutte maken wanneer hij een stok noodig heeft, hetzij om iets naar zich toe te halen, hetzij om zich te verdedigen. Zijn onwillekeurige handelen heeft daarbij een 'zinvolle' beduiding gekregen, het is 'Spiel mit der Technik' geworden, het is van de blinde toevalligheidscomponent ontdaan.

Zoo kunnen wij ons, zonder dat één enkele schakel ontbreekt, het ontstaan indenken van alle nuttige voorwerpen waarmee de oermensch zich omringde. De belangstelling van den vroegen mensch richtte zich niet alleen op wat zijn natuurlijke instincten hem ingaven, op het 'gewone', doch ook op wat hij in zijn ervaringsleven als nuttig leerde kennen, op het 'ongewone'. En zoo onderscheidde de mensch zich reeds vanaf de duistere tijden van zijn eerste bestaan principieel boven het dier. Kan het dier van de doode dingen om hem heen een nuttig gebruik maken zooals de vogel instinctmatig zijn nest bouwt en de menschaap vaag bewust zijn stokken en steenen ter verdediging hanteert, de *bewuste schepping* van het nuttige ding is slechts den mensch

1) Ik refereer hier de bekende experimenten van den Duitschen dierpsycholoog *Köhler*.

gegeven. Het zinvolle spel en de Aha-Erlebnisse worden tot een opzettelijk probeeren, tot een bewust geworden scheppen, tot een aan-zichzelf bewust geworden scheppen.

En hierin vond het nuttige ding zijn ontstaan.

Het ongewone, zoo merkten wij hierboven op, onderscheidt zich in absoluten zin van het gewone in wezen door niets; het wordt slechts met andere oogen aangezien, het wordt op een andere wijze bewust. En dit is wel zeer in het bijzonder het geval met het nuttige ding, dat zich door zijn bijzonderen aard verre verheft boven het ongewone-zonder-meer waaruit het zijn ontstaan vond. Want boven allen twijfel verheven staat het feit, *dat het nuttige ding altijd een element van rythmische schoonheid in zich bevat.* Het nuttige ding onderscheidt zich van het niet-nuttige allereerst doordat het als een in de materie geïncarneerde bestreving, als een *wilssymbool* wordt beleefd. In den 'vorm' als het 'wezen' van het nuttige ding wordt ten slotte één bestaansbedoeling gezien, namelijk daar waar het voor dienstig is. De stok die dient om iets dichterbij te halen of om door de lucht te worden geworpen, wordt daardoor dunner en verliest onnutte aanhangselen. De werpsteen ontwikkelt zich van een willekeurig afgeslagen steenklomp tot de knots die economisch van vorm is. De onwillekeurige, instinctieve, spontane geluiden verliezen langzamerhand hun zuiver indicatieve, aanwijzende beteekenis en worden meer descriptief, beschrijvend.

Daarmee wordt ten slotte aan de meest primaire grondwet der aesthetica voldaan: het nuttige ding krijgt steeds *harmonischer* vorm. Werd het eerst met bijzondere oogen aangezien omdat het als wilssymbool beleefd werd, thans voegt zich daaraan de ontdekking toe dat in zijn vorm als zijn inhoud zich het lustprincipe van het harmonische openbaart.

Zoo omringt zich de vroege mensch met het nuttige dat harmonisch is. En zoo leert de zelfbewuste mensch het schoone kennen in het nuttige.

Dit was van onoverzienbaar belang voor de uiteindelijke consolidatie van de zich ontplooiende kunstcultureele normen. Het was het Eerste Moment in de Bewustwording van het Schoone.

De beleving van het nuttige-als-schoon is dus een aesthetisch

oerbesef dat wij zonder bezwaar naar ontstaan zeer ver terug kunnen denken in de niet-geschreven geschiedenis der menschheid. Maar het gaat daarbij als met alle primaire beginselen van ons mensch-zijn. Zij bleef behouden als een der fundamenteele grondslagen van onze intellectualiteit. En zelfs wanneer wij de huidige menschheid als Geheel beschouwen, dan kunnen we overal de beleving van het nuttige-als-schoon nog ontdekken als een volkomen zelfstandige bewustzijnsinhoud waarin alle aesthetische besef van het onderhavige individu is vereenigd. Er zijn ook thans nog primitieven te noemen die de aesthetische gewaarwording nog geheel in den rythmischen opbouw, in de elementaire harmonie van het nuttige beleven en alles wat daar buiten voor ons ook schoon is, niet als zoodanig kunnen herkennen; zelfs behoeven wij dit laatste niet zoo ver te zoeken. Want in onze eigen Westersche maatschappij, ja, in onze directe omgeving zijn veelvuldig menschen waar te nemen voor wie schoon en nuttig een onverbrekelijke eenheid vormen. Maar in het algemeen is de massa gelukkig reeds veel verder in haar aesthetisch beleven en wordt de band tusschen nuttig en schoon nog wèl gevoeld, hoe kan dat anders, maar wordt het schoone óók herkend wanneer het zich van het nuttige heeft losgemaakt.

Aan dit laatste ligt een geestelijk evolutieproces ten grondslag waarvoor de moderne kunstpsycholoog wel zeer veel belangstelling heeft. Want we leven in een tijd waarin de natuurwetenschap aan een dusdanige omvangrijke techniek bestaan heeft geschonken, dat zij in korten tijd een integreerend deel van onze samenleving is geworden en waardoor het probleem van het nuttige-als-schoon, de vraag naar het schoone in het nuttige, weer zeer actueel is geworden. En niet alleen om massapsychologische redenen, maar in de allereerste plaats om kunstphilosofische.

Want de moderne westersche kunstenaar, die in zijn hart de tradities verder moet dragen van een eeuwenlange oude kunstcultuur, ziet zich in zijn pogingen om zich niet alleen practisch maar ook ideëel aan de nieuwe maatschappelijke omstandigheden aan te passen voor reusachtige problemen geplaatst, problemen van een omvang en fundamenteel belang waarvan alle voorgaande kunstenaarsgeslachten zich geen voorstelling hebben kunnen vormen.

Harmonie is de simultaniteitsdoorleving, de gelijktijdigheids-beleving van het successieve, opeenvolgende element in alle rythme. Opeenvolging, rythme, in één bewustzijnsmoment beleefd, noemen we harmonie.

Reeds eerder[1)] leerden wij de rythme kennen als primaire bron van animale, zinnelijke lustgevoelens. Het nuttige ding, waarin zich de eigenschap van nuttig te zijn steeds meer uitkristalliseert, wordt daardoor voortdurend meer rythmisch beleefd. En zoo de nuttigheid als 'idee' zelf al een bron van lust is, wordt dit laatste nog verhoogd wanneer die nuttigheid zich in het object rythmisch opbouwt tot een gesloten harmonie.

Die rythme-door-nuttigheid heeft echter een grens, welke gegeven is in de economie van het gebruik. Wordt de speer al te spits, dan buigt hij door of breekt af; wordt de werpsteen al te dun geslepen, dan blijkt hij te licht. Maar is die rythme-door-nuttigheid aan een practische beperking onderhevig, het streven naar rythme in het objectieve is als alle menschelijke streving naar lust onbeperkt! En zoo is het begrijpelijk dat de vroege mensch in zijn zinvolle spel ontdekte dat inkervingen of besmeren met gekleurde stoffen zijn gebruiksvoorwerpen, ja zichzelf en zijn liefdeobjecten 'aangenamer' deden beleven. Zoodat wij na zekere periode in de niet-historische geschiedenis der menschheid geen scherf meer kunnen oprapen of er is wel een of ander versierseltje aan. Ja, het werktuig wordt vaak zóó grondig onderhanden genomen dat het een vorm verkreeg die, zooals Dr. Pit terecht opmerkte, 'het gemakkelijk hanteeren zelfs tegengewerkt moet hebben'. Het bewust mededeelen van een niet-direct-economisch rythmisch element aan het nuttige ding brengt zoo een geheel nieuwen factor in het spel, die de aesthetische bewustwording in den loop der komende tijden volkomen zal gaan beheerschen.

Het maken van nuttige dingen in het algemeen immers gaat met moeite gepaard, in het bijzonder wanneer het nuttige ding pas na een langdurige bewerking aan de behoefte kan voldoen. Vooral ook toen de vroege mensch ervoer dat velerlei voedsel onder invloed van het eertijds zoo gevreesde vuur veel meer genot verschaft dan bij het consumeeren zooals de natuur het aanbiedt, trachtte hij zich met nuttige dingen te omringen.

1) Zie 'Doel en Wezen' in het Octobernummer van De Nieuwe Gids.

En alles wat de mensch met moeite verkrijgt wordt hem dierbaar. Zijn strijd- en jachtwerktuigen, zijn potjes en pannetjes werden den vroegen mensch dierbaar omdat ze hem nuttig waren en het hem moeite kostte ze te verkrijgen. En daarmee waren alle voorwaarden aanwezig waaronder zich in het grijze verleden dat oerwonder van een nieuw handelingscomplex kon voltrekken, n.l. dat de mensch wat hem nuttig en dierbaar was ging 'versieren' in die beteekenis van het woord, welke wij er ook thans nog aan toekennen. De *bewustwording* echter van de orneerende handeling, zoo moeten we nadrukkelijk betoogen, kwam pas nà die handeling zelf. Immers, zoo merkten we reeds op, het nuttige ding krijgt als symbool eener wilsbestreving reeds als het ware automatisch voortdurend meer rythmische vorming. De aanleiding daartoe was echter niet de *bewustwording* van het aesthetisch gefundeerde lustelement in die rythme, doch een instinctieve of in ieder geval een primitieve denkhandeling, welke via Spiel mit der Technik tot ontplooiing kwam. De stap van het harmonisch opgebouwde nuttige ding naar bewust geschapen alleen 'schoone' ding was zeker geen directe. En wel vooral ook daarom niet, omdat de werkelijk orneerende, bewust versierende kunstzinnigheid zich slechts daar kan openbaren waar de nuttigheid kan worden ondergesteld aan de dierbaarheid, d.w.z. daar waar *overvloed aan bezit* is. Want *overvloed,* het overcompleet van nuttige dingen, is de directe oorzaak van *weelde,* het bezit van niet-nuttige dingen, waarbij we dat begrip niet-nuttig hier natuurlijk slechts in directen zin mogen verstaan, d.w.z. als niet direct levensnoodzakelijk, als niet direct biologisch nuttig. Want ten behoeve van de beleving van het objectief schoone onafhankelijk van biologische nuttigheid is het weeldeding weer juist zeer nuttig. De bewustwording: 'Ik ga dit of dat voorwerp versieren', of: 'ik ga een "mooi" ding maken', zal zekerlijk pas helder zijn uitgekristalliseerd toen in de weelde van een groot bezit gepaard aan een niet al te grooten levensstrijd de scheppingsdrang van den vroegen mensch grooter werd dan zijn behoefte aan direct nuttige voorwerpen. De versiering van het direct nuttige voorwerp was reeds een onontbeerlijk element aan dit laatste geworden, vormde daarmede een onverbrekelijke eenheid. *Maar pas toen de versiering zich in het weeldeding los kon maken van*

de primaire nuttigheidsidee werd ze ten volle als een essentieel en zelfstandig element in de zinnelijke verschijningswereld herkend. En hiermee is in principe reeds aan het Aesthetische een groote, geheel zelfstandige plaats ingeruimd in het bewustzijnsleven van den mensch, wiens samenleven zich langzamerhand tot een cultuur ging ontvouwen.

Nuttigheid en dierbaarheid, overvloed en weelde deden de aesthetische gewaarwording boven den drempel van het bewustzijn stijgen.

Dit was een evenement in de vroege geschiedenis der menschheid dat in weergalooze belangrijkheid slechts wordt geëvenaard door het bewustworden van de logische scheidbaarheid van lichaam en ziel, door de ontdekking van het menschelijke individu aan zichzelf.

Pas nu eigenlijk ging de mensch zich in zijn handelen definitief onderscheiden van het dier. Het vogelnest, het teere spinneweb, het kunstige mierennest zijn niet de uiting van een kunstgevoel der dieren, doch veeleer, wanneer we het dan toch als zoodanig willen bestempelen, van dat van den Schepper aller dingen, die ook de vogels en vlinders en bloemen hun verrukkelijken tooi gaf zonder dat zij daarom, menschelijkerwijs gesproken, vroegen. Maar uit de gesloten rythme, de natuurlijke harmonie van het door den mensch geschapen nuttige groeide het heldere, volle besef van die hoogere trilling van den menschelijken geest waarin ook wij thans het Aesthetische herkennen.

Dit was het Tweede Moment in de Bewustwording van het Schoone.

De idee dat het nuttige altijd schoon is en dat het schoone daarbuiten geen bestaansrecht heeft, ja niet bestaan kán, loste zich op in het hoogere besef dat kunstige harmonie en rythme ook toekomt aan niet direct-biologisch nuttige dingen, dus dat het schoone van het nuttige in wezen onafhankelijk is. Dit opende den weg tot een lustbeleving in het objectieve welke vrij is van het nuttigheidsbesef; daarin verbergt zich een methode om te komen tot dien zeer verfijnden vorm van lustbeleving welke in het bijzonder ‘schoonheidsbeleving’ heet in een volkomen los gedacht zijn van de banaliteit van het levensnoodzakelijk nuttige.

Dit maakt het tevens begrijpelijk dat vooral het vrije en welgestelde deel der menschheid deze idee uitbouwde en uitbuitte. Het meest op den voorgrond tredende gevolg daarvan was dat het beoefenen van 'kunst' overging uit de handen van den ambachtsman in die van den 'kunstenaar'. Er ontwikkelde zich in het maatschappelijk verband een nieuw 'ambacht', (practisch vaak een nieuwe liefhebberij), waarvan de beoefenaars het schoone voortbrachten om het schoone. Daardoor onderging ook het begrip 'nuttig' een ongekende uitbreiding. Want nu werd onder nuttig niet alleen het voorwerp verstaan dat dienstbaar is in den directen levensnood, in den strijd om het bestaan of in de godsdienstsymboliek, maar ook het voorwerp dat uitsluitend door zijn aesthetische karakter gekenmerkt wordt en overigens geen biologische nuttigheid bezit. Het 'schoone' ontplooide zich in een voldoen aan een verfijnde behoefte aan lust. Deze weg echter liep dood.

Want dat besef, die bewuste beleving van het schoone-als-schoon, kon niet het eindpunt zijn in de ontwikkeling tot een Bewustworden van het Schoone, zooals wij zulks thans kennen in haar hoogst denkbaren vorm. Daartoe was noodig een nieuw besef, een nieuwe gedachte, een nieuw licht, een nieuwe openbaring.

'De kunstenaar is een filosoof', zei Just Havelaar. Er is naast den profeet dan ook geen mensch te noemen wien de roeping van het leven zóó na aan het eigen hart ligt als bij den Kunstenaar. Maar er is ook in het geheel geen mensch te noemen voor wien het probleem van het leven ook zoo verbijsterend is als voor den Kunstenaar. Want in de kleuren, de klanken, de woorden, die de Denker zonder meer als gegeven beschouwt en gebruikt, symboliseert zich voor den Kunstenaar het groote levensprobleem. Elke kleurnuance, elke klankwending, elke woordspeling is voor den Kunstenaar die er zich op heeft ingesteld de dringende manifestatie van het Probleem van het Leven. In de beelden die zijn oog voorbijgaan en de klanken die zijn oor beluistert beleeft hij het Geheim der Schepping. In zijn scheppenden arbeid onderzoekt. bestudeert de Kunstenaar het Schoone. Maar dan niet als een weten, doch als een vragen; niet als een kennen, doch als een zoeken. In zijn scheppenden arbeid beleeft de Kunstenaar zijn vragen aan het leven als uitbeelding van het schoone. In zijn uitbeelding van het schoone beleeft de Kunstenaar den drang tot

kennis van den geleerde, den drang tot wijsheid van den philosoof. het streven tot God van den geloovige. Want hij belijdt het Probleem van het Leven in de Schoonheid.

Om tot dit psychologisch verdiepte besef te komen was veel innerlijke bezinning noodig, hetgeen tevens gepaard ging aan een grooten maatschappelijken strijd. Want het besef van het schoone als bron van verfijnd zingenot had de massa in elke volgende tijdsperiode steeds heviger gepakt en zij had er den kunstenaar ten slotte in opgevoed tot mooie-dingen-maker en symbolenfabrikant. zij had den kunstenaar ten slotte slechts ingesteld op het zoetelijkzachte van het oude begrip ‘mooi’, leerde hem als woordkunstenaar slechts een handig manoeuvreeren met de ‘dichterlijke’ taal. De langzamerhand in kunstigheid verstarde Kunst vond haar hoogste uiting in het kalm zoetelijk picturale, een kunst die naar affectie en diepte juist afgepast is naarmate de beschaafde burger, beducht voor alles wat schokkend en geestelijk revolutionnair is, en daarom dadelijk bereid tot een Réveil, kan verdragen. De intellectueele massa zorgde er daarbij voor dat die kunstige kunst niet terugsloeg op het vulgaire ambacht, immers de kunstigheid, het schoone-om-de-nuttigheid, bij uitnemendheid. Neen, de kunst was langzaam maar zeker een speeldingetje geworden van moraal, van rijkdom, van verzamelgeleerdheid, en er werd angstvallig voor gewaakt dat ze dit zou blijven ook. De burgerij, uit welks midden de kunstenaar voortkwam die was aangewezen om de avondlandsche kunsttraditie verder te dragen, om de loutering van een eeuwenlang trachten voort te zetten en bewust te worden, had langzamerhand haar emotionaliteit gelegd in een verfijnd en verintensiefd rationeel en zinnelijk leven.

Maar het nieuwe besef groeide staag en nam steeds duidelijker vormen aan.

De menschheid schreide om een nieuw ideaal, om een nieuwe kunstontroering.

Dit laatste brachten de nieuw-romantici.

Trillend van emotie klonk Jacques Perk's Mathildelied uit boven de afgedofte gelegenheidsrijmelarij van sentimenteelen en woord-geleerden, hoogop vlamde de alle valschheid vernietigende kritiek van het laatste geslacht der negentiende eeuw: overweldigd werd het kunstenaarsoog door de grootschheid en sereene waarachtigheid van het plein-air.

Waarom hier al die mooie studies te herhalen waarin dat alles zoo keurig historisch en met veel smaak wordt behandeld? Ik ben er zelf niet bij geweest en dan kunnen wij menschen slechts gelooven. Maar wie zijn oogen den kost geeft en zijn ooren te luisteren legt, die zal den opgang van een nieuw besef beleven in een tijd van kunstcultureele decadentie.

De wetenschap was reeds eerder tot het uiterste overgegaan en verkondigde alom het materialisme. 'Stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeeren' lichtte zij uit het door traditie geheiligde boek en schreef zij in vlammende letters boven de poorten van haar tempels van on-geloof. De boei waarin een tot dogma verstarde vrijheidsgedachte na de renaissance uit de middeleeuwen opnieuw het leven had weten in te snoeren, jaar op jaar steeds nauwer en valscher, was verbroken geworden. 'Wij zullen Holland hoog opstuwen in de vaart der volkeren.' Hierin was de wereldidee van verlossende echtheid opgesloten. Dit was de in Hollandsche taal vertaalde strijdkreet van den nieuwen wereldgeest.

De eenheid van natuur en mensch werd inniger. Vóórdien had slechts het cultuurwezen gesproken tot de natuur, en zoo die soms toch haar luide stem verhief, school men weg in een schijn-emotie om haar niet te verstaan. Maar thans luisterde de kunstenaar weer naar de fluistering van de Wereld in en rondom hem. Hij begon weer te vrágen, terwijl hij voordien in een zich arrogant belangrijk voelen slechts had gewéten. Het schoone werd niet meer aanvaard omdat het een verfijnd zingenot schenkt, maar omdat Schoonheid de emanatie is van iets Wezenlijks in het Rondom, *omdat Schoonheid de diepzinnigste uitdrukking is van het Probleem van het leven.*

Er kwam een nieuwe verdieping. De psychologische verdieping.

En dit was het Derde Moment in de Bewustwording van het Schoone.

De overgeleverde en geschreven geschiedenis der menschheid omvat een lange spanne tijds. Maar het gelukt den historici steeds meer een gesloten opeenvolging in de cultureele gebeurtenissen vast te stellen. Wanneer wij zoo opklimmen van de oudste ons bekende beschavingen tot den huidigen dag, dan behoeven we aan ons denken en invoelen geen geweld aan te doen om ook aan

de beleving van het aesthetische in de achter ons liggende tijden een ontwikkeling, een voortgang, een ontplooiing waar te nemen. Zoo leerden wij als eerste Moment in de bewustwording van het schoone de beleving van het schoone in het nuttige kennen. Daaruit ontvouwde zich in een tweede Moment het besef dat het schoone wel altijd het nuttige vergezelt, doch ook elders, onafhankelijk daarvan, in de realiteit der zinnelijke verschijningswereld aanwezig kan zijn. Van dat besef getuigen de wonderwerken van kunstigheid die uit vroeger eeuwen bewaard zijn gebleven en tot ons kwamen en weer spreken zullen tot volgende geslachten. Dat besef doortrekt als een gouden draad het historische verleden der menschheid, om bij elk volgend geslacht vernieuwd en verlevendigd te worden.

Zoeken wij in de nalatenschap der voorgaande geslachten naar het derde Moment in de Bewustwording van het Schoone, naar een psychologisch verdiept besef van het Probleem der Schoonheid, dan vindt men ook daarvan de sporen terug, zelfs tot in het zeer verre verleden, al zijn die sporen dan vaak onduidelijk en hoogst zeldzaam.

Daarom gold het hierboven geschetste historische evolutieproces niet in den eigenlijken zin van het woord. Want de ware Kunstenaar uit alle tijden kende het Probleem van het leven in de Schoonheid en getuigde in zijn scheppingen van zijn diep doorwilde pogen om het levensprobleem der schoonheid zoo zuiver mogelijk uit te drukken. Maar hij bleef daarin altijd de Eenzame, de roepende in de woestijn, omdat zijn medemenschen hem nog niet ten volle konden begrijpen in zijn strevingen en bedoelingen; dit geldt zelfs nog voor onze Tachtigers.

Dat nu is in onzen zoozeer filosofeerenden en psychologiseerenden tijd geheel veranderd. De taal der Grooten uit het verleden zal door de massa, door de massa der kunstenaars, kunnen worden verstaan, zoo zij haar hart slechts open zet tot ontvangen. Want in de laatste vijftig jaren zijn alle oude scheppingsprincipes aan een nauwkeurig analytisch onderzoek onderworpen geworden, zijn alle eertijds zoo heilige kunsttradities de een na de ander omvergeworpen, zijn alle begaanbare en onbegaanbare wegen wat kunst-beginsel en kunsttechniek betreft geëxploreerd. De hedendaagsche kunstenaar is rijp om het Weten der Grooten te verstaan en in

zijn kunst en levenshouding tot uitdrukking te doen komen. Maar vooral niet in een slaafsch navolgen van hun kunsttechnische methode, van hun stijl; ook niet in een wereldvreemd imiteeren van hun maatschappelijk gedrag.

Maar hier juist raken wij aan het groote probleem van den nieuwen tijd.

Want moet de kunstenaar dan op een andere wijze pen of penseel vasthouden? Of moet hij zijn impressie verloochenen? Of moet hij dan toch maar de koude werkelijkheid omwerken tot den leugen van de heimelijk-picturale, kunstige kunst, van de decadente middelmatigheid?

Ach neen! Maar hij moet de wereld met andere oogen leeren beschouwen. Hij moet niet meer trachten te vertellen van wat hij wéét, maar weergeven van wat hij vráágt. Hij moet nóg radeloozer worden dan hij reeds is, nóg minder weten waaraan hij zich ten leste heeft te houden.

Want eerst dan kan uit zijn zelfinkeer een nieuw besef geboren worden.

Een besef dat de Kunstenaar, de Ware Kunstenaar, niet de handige meneer kan zijn die zijn grove percepties op zwierige manier te koop biedt.

Een besef dat de Kunstenaar geen mensch kan zijn die loert op eer en roem zonder de uiterste grenzen te kennen van zijn beeldende vermogen.

Een besef dat iedere Ware Kunstenaar zich verre houdt van verholen naijver en kliekgeest, doch de problemen van zijn Kunst in zichzelf tracht op te lossen.

De vraag naar een nieuwen stijl, de Nieuwe Stijl waar naar reeds geslachten lang wordt uitgezien, is allereerst een psychologisch en daarna, heelemaal achteraan, een kunsttheoretisch probleem.

Want een geestelijke leugen is nog nooit een kunstzinnige waarheid geweest!

De Kunstenaar is de mensch die het probleem des levens uitdrukt in de schoonheid. Daarom verkondigt hij ons in zijn vergeestelijkte zinnelijkheid een leer van de levende stof, een Al-bezieling. In het eenvoudigste object ziet hij het substraat van eigen subjectiviteit. Hij schept het meest banale om ons heen

om tot een diepzinnig getuigenis van zijn innerlijke, aesthetische beleven.

En wij, de naar levensverdieping snakkende massa, wij verwachten dat van hem. Wij verwachten van hem dat hij onzen blik verdiept en ons eindelijk nader voert tot daar waar een eeuwenlange woordenlogica vergeefs in heeft trachten door te dringen.

De kunstenaar, de moderne kunstenaar, zal ons de filosofie eener hoogere emotionaliteit verkondigen; de leer van het vergeestelijkte genot; de leer van het waarachtig aesthetische genot.

Want dat genot is de Groote Behoefte van onzen tijd.

Das ist mein Streit:
Sehnsuchtsgeweiht
Durch alle Tage schweifen,
Dann stark und breit
Mit tausend Wurzelstreifen
Tief in das Leben greifen,
Und durch das Leid
Weit aus dem Leben reifen
Weit aus der Zeit.

Rilke.

Colerus, biograaf van Spinoza door W.G. van der Tak, secretaris van het Spinozahuis.

De gedachtenisvieringen, welke naar aanleiding van de 300ste verjaring van Spinoza's geboorte thans allerwegen plaats vinden, hebben mede de herinnering verlevendigd aan zijn biograaf Joh. Colerus, den Lutherschen predikant te 's-Gravenhage uit het einde der 17de eeuw, wiens ‘Korte, dog waaragtige levensbeschryving van Benedictus de Spinosa’ tot voor weinige jaren de voornaamste bron voor onze kennis van des wijsgeers leven was. Colerus' mededeelingen hebben immer als zeer betrouwbaar gegolden. Wanneer toch een tegenstander; iemand, die de Spinozistische beginselen van ganscher harte verfoeit, nochtans een loffelijk getuigenis aflegt omtrent de zeden, gedragingen en karaktereigenschappen van den man, in wiens brein bedoelde gedachten zijn ontstaan, dan is er alle reden om aan te nemen, dat zijne mededeelingen overeenkomstig de waarheid zullen zijn. Bovendien, al mogen Colerus' berichten niet op eigen ervaring steunen, hij had deze toch uit de eerste hand ontvangen; namelijk van Hendrik van der Spyck, te wiens huize Spinoza de laatste zes jaren van zijn leven gewoond had en ook overleden was. Bij zijn vestiging te 's-Gravenhage had Colerus dezen Van der Spyck, die den wijsgeer derhalve uit een dagelijkschen omgang kende, onder de ouderlingen zijner gemeente aangetroffen. Wellicht is het deze omstandigheid geweest, die naast het feit, dat de predikant hetzelfde huis aan de Veerkade betrokken had, waar Spinoza aanvankelijk had gewoond, er inzonderheid toe heeft bijgedragen om Colerus' gedachten op den wijsgeer te

richten, wiens faam overigens nog volstrekt niet verdwenen was. Het onwraakbaar getuigenis van Colerus aangaande Spinoza's rechtschapenheid en ongereptheid van zeden, nog bevestigd door de ongekunstelde, ietwat naïeve bewoordingen, waarin het is vervat, zoomede de bevoegdheid van zijn zegsman, zijn oorzaak geworden, dat men ook alle door den predikant medegedeelde feiten vrijwel zonder critiek als juist aanvaardde: het Evangelium Coleri kon niet falen.

Nochtans heeft het historisch onderzoek van den jongsten tijd de onhoudbaarheid van enkele door Colerus verstrekte gegevens duidelijk in het licht gesteld. Wij weten thans, dat het niet Dr. Lodewijk Meyer was, die aan Spinoza's sterfbed gestaan heeft, maar Dr. Georg Hermann Schuller; wij weten ook, dat het ouderlijk huis van den wijsgeer niet datgene is, hetwelk de schrijver als zoodanig aanduidt. Mogen dergelijke onjuistheden hieraan kunnen worden toegeschreven, dat Colerus des wijsgeers leven eerst in 1704 of '05, dus ruim 28 jaar na diens overlijden te boek stelde; er is evenwel nog een andere omstandigheid, waarop tot dusverre nimmer werd gewezen, die wellicht mede het ontstaan van onnauwkeurigheden in de onderhavige biographie kan verklaren. Wij bedoelen, dat Colerus' Korte doch Waarachtige Levensbeschrijving van Spinoza, in geen geval kan zijn opgesteld in den vorm, althans in de bewoordingen, waarin zij tot ons is gekomen; hetgeen wij meenen hier te kunnen aantoonen. Sedert 1920 zijn wij vrij uitvoerig aangaande de persoon van Colerus ingelicht. In dat jaar toch promoveerde te Amsterdam de Heer J.E.B. Blase tot doctor theologiae op een proefschrift, dat tot titel en inhoud had: ‘Johannes Colerus en de groote twisten in de Nederlandsche Luthersche Kerk zijner dagen’. Het is dit werk, waaraan wij enkele bijzonderheden ontleenen nopens den Christelijken herder en leeraar, die zijn vermaardheid dankt aan een vrijdenker.

Johannes Colerus - eigenlijk heette hij Köhler en bezat hij nog een tweeden voornaam: Nicolaus - is den 5den Januari 1647 te Dusseldorf geboren en werd, na zijn opleiding achtereenvolgens te Solingen, Dortmund, Giessen, Worms en Strassburg genoten te hebben, in 1671 aangesteld tot predikant te Mühlheim, tevens hofprediker der Graven van Dhaun en Falkenstein.

Zeven jaren is hij als zoodanig werkzaam geweest; toen, dat is dan in 1678, aanvaardde hij een beroep naar Weesp. Tot zijn 32ste levensjaar derhalve is hij steeds in Duitschland geweest en, gelijk van zelf spreekt, onbekend gebleven met de Nederlandsche taal. Zulks vormde echter geen bezwaar om hier te lande te worden beroepen. Want, nadat de oorspronkelijke Luthersche Hervorming in de Nederlanden was verloopen en alom plaats gemaakt had voor de Calvinistische, zijn de later ontstane Luthersche gemeenten in onze streken vrijwel uitsluitend gevormd geworden door lieden van Duitsche origine, zoodat de kerkdiensten in de Hoogduitsche moedertaal der lidmaten werden gehouden. In de grootere gemeenten, en inzonderheid te Amsterdam, was echter een niet onbelangrijk, zich gaandeweg uitbreidend Nederlandsch, of zich niet meer Duitsch gevoelend, element. In verband hiermede werd van Colerus, toen hij binnen een jaar van Weesp naar Amsterdam werd beroepen, de belofte verlangd, dat hij zich het Nederlandsch eigen zou maken om ook in deze taal te kunnen preeken. Colerus is deze belofte niet nagekomen, hoewel men er hem verschillende malen aan heeft herinnerd, en toen hiervan, na gerezen moeilijkheden met het consistorie over zaken van anderen aard, een bepaalde grief is gemaakt, heeft de predikant, in stede van een tegemoetkomende houding aan te nemen, zich gegrond op zijn beroepsbrief, waarin bedoeld verlangen niet uitdrukkelijk geformuleerd was geworden. Dit geschiedde in 1685; Colerus was derhalve reeds 38 jaar oud. Hij bleef echter, in weerwil van velerlei oneenigheden, te Amsterdam in zijn bediening gehandhaafd tot 1693; in dit jaar beriep de Haagsche gemeente hem tot haar herder en leeraar.

Naar 's-Gravenhage werd Colerus bepaaldelijk als Hoogduitsch predikant beroepen. Een reden om zich thans alsnog het Nederlandsch eigen te maken, bestond dus niet meer. Bovendien was in de Haagsche gemeente het Duitsche element toen nog overwegend. Deze omstandigheden, in verband gebracht met 's mans kennelijken afkeer van het zich zetten tot een grondig aanleeren der Hollandsche taal, doen ons concludeeren, dat Colerus deze taal nimmer machtig is geworden. Natuurlijk zal hij gedurende zijn veeljarig verblijf hier te lande van onze taal wel zooveel bij

den weg hebben aangeleerd, om er zich in den dagelijkschen omgang gevoeglijk in te kunnen uitdrukken - hoewel hij uitderaard ook tehuis Hoogduitsch sprak; immers zijn vrouw, Margaretha Alberti, was een Duitsche - maar geenszins kan hij geacht worden ooit in staat te zijn geweest in het Nederlandsch een verhandeling of redelijk gestyleerd opstel te schrijven. Deze onze zienswijze wordt niet alleen bevestigd door de thans in het archief der Luthersche gemeente te Amsterdam nog voorhanden zijnde brieven van Colerus, die in een zeer gebrekkig Nederlandsch zijn gesteld, maar bovenal hierdoor, dat het van enkele zijner in het Hollandsch ter perse gelegde preeken bekend is, wie deze vertaald hebben. Een in 1694 te Gouda uitgesproken predicatie werd vertaald door Dominus Everwijn Swidde; de preek, die Colerus het jaar daarop te 's-Gravenhage hield naar aanleiding van den dood der gemalin van Prins Willem III, is in het Nederlandsch overgebracht geworden door het Haagsche kerkeraadslid Doctor Eugenius Eyben, een groot vereerder van den predikant. Aldus moet ook de Paaschpreek van 1704 over ‘de waarachtige verryzenis Jesu Christi uit den dooden; tegen B. de Spinosa en zyn aanhangers verdeedigt’ met de levensbeschrijving van den wijsgeer, welke bij het in druk geven daaraan werd toegevoegd, vooraf uit het Hoogduitsch in het Nederlandsch vertaald zijn geworden; wellicht door genoemden Dr. Eyben. Dat de preek in het Hoogduitsch werd opgesteld en uitgesproken - zij het in eenigszins verkorten vorm, want zelfs voor de 17de eeuw is zij buitengewoon lang - kan aan geen twijfel onderhevig zijn; immers Colerus preekte uitsluitend in het Hoogduitsch. Dat het daaraan toegevoegde levensbericht van Spinoza mede door een Hollander vertaald is, wordt nog bevestigd door het feit, dat daarin, zoomin als in de predicatie, vrijwel geene germanismen voorkomen; mogelijk zou slechts het gebruik van het woord ‘liefste’ voor echtgenoote in deze richting kunnen wijzen.

Het feit, dat wij het evangelium Coleri niet in den oorspronkelijken text zouden bezitten, is ten slotte niet uitdermate gewichtig, hoewel het nochtans der moeite waard scheen, er de aandacht op te vestigen. Belangrijker intusschen, en teekenend voor de hedendaagsche verwording van het denken, is het

ongetwijfeld, dat de kansel, waarop Ds. Colerus in 1704 predikte de waarachtige verrijzenis Jesu Christi tegen Spinoza, op Zondag, den 4den September 1932, werd ontwijd door den tegenwoordigen Lutherschen predikant J.W.K. Hoevers, die in de gewone godsdienstoefening van dien kansel een rede uitsprak ter verheerlijking van den wijsgeer. Dr. Blase, die het wel niet meer in alles met den door hem naar voren gebrachten Colerus eens zal zijn, nam echter twaalf jaren geleden onder zijne promotiestellingen de alleszins juiste thesis op: ‘Spinozisme en Christendom zijn niet met elkaar te vereenigen’.

Invallen. Door Frans Erens.

De hoog in kringen vliegende, langzaam rondcirkelende sperwer komt in Limburg niet meer voor. Vroeger zag ik hem dikwijls en wanneer hij in zicht kwam, herinner ik mij, hoe de hanen alarm sloegen, de kippen heen en weer liepen, duiven in groepen heen en weer vlogen en veiligheid zochten, want vooral op hen had hij het gemunt.

Het ratelen van de nachtzwaluw wordt in deze streken niet meer gehoord. Ik vond hem wel eens verborgen in de hei of loerend op een boomtak, niet dwars zittend, zooals de andere vogels, maar in de richting van den tak, de voeten achter elkaar er om heen geklemd.

De groote oranjegele vlinder met zwarte vlekken op zijn vleugels schijnt ook in het land van Limburg zich niet meer op te houden. Het was een prachtige vlinder. Maar ook toen ik jong was, vóór meer dan vijftig jaren, vond ik hem niet dikwijls. Ik was blij, wanneer ik hem zag, om den gloed van zijn kleur.

Ook het rekke-tek van den kwartel heb ik in jaren niet meer gehoord. Hij is een van de aardigste vogels. Hij vliegt niet rond met velen te zamen zooals de patrijzen, maar zit alleen op den akker. Hij is voor iemand, die hem dichtbij ziet of in de hand neemt, een toonbeeld van naïveteit; daardoor heeft hij iets aandoenlijks. Toen ik eens op jacht er een binnen mijn bereik had, kon ik niet op hem schieten; ik zou een grenzeloos medelijden met dat dier hebben gehad.

In de middagstilte van twaalf uur of op een warmen zomeravond tekt hij zijn slag, die een geluid van blijdschap is. Van andere vogels maakt het geluid soms triestig, zooals van de pluvier

of de muurnachtegaal. De specht stoot een kreet uit, die niet is te ontraadselen. Is hij blij? Is hij verschrikt? Zijn klank roept op de eenzaamheid der groote bosschen. De kwartel toont door zijn geluid, dat hij pret heeft; zijn *tek, tek, tek,* lijkt *pret, pret, pret.*

Zoo is de natuur in den loop der laatste halve eeuw ook in Limburg verarmd. Het is de mensch, die hier de vijand is van de natuur. Zelfs opzichters van jachten en veldwachters, zij schieten op de roofvogels.

* * *

Multatuli is een groot man, maar hij is besloten in beperktheid. Hij heeft niet vermocht over den muur van zijn materialisme heen te zien. Wel was zijn verstand buitengewoon scherp. Van Willem Paap en van Mimi, zijn tweede vrouw, heb ik veel over hem vernomen, dat niet is opgeteekend. Uit hetgeen zij vertelden, meen ik mij een juist denkbeeld van Decker's persoon te hebben kunnen vormen. Paap heeft niet genoeg van hem geprofiteerd; hij had meer van hem kunnen leeren. Hij heeft mij o.a. verteld. dat Multatuli hem eens zeide, dat een vrouw zelden of nooit royaal in haar overgave is, dat men dat alleen bij sommige mannen vindt. Er ligt in dat gezegde een zekere waarheid, doch het inzicht daarvan is niet voor iedereen duidelijk. Een vrouw zal zelden bekennen, dat zij ongelijk heeft: dit behoort ook tot de categorie van overgave.

Op een avond, dat ik met Mevrouw Decker alleen zat in de woning van Paap op de Leidschekade, kreeg ik door haar praten over Multatui een scherp afgeteekend beeld van hem. Zij was een buitengewone vrouw. Voor haar bestond niets dan haar man. Zoo was ook zij beperkt; doch dit was een beperking, die door concentratie haar eene onverwoestbare levenskracht verleende.

Ik ben blij, dat ik Multatuli eens in levenden lijve heb gezien en hem heb hooren spreken. Het was in Leidsche gehoorzaal op de Breestraat. Toen hij op het podium stond en wilde gaan spreken, begon hij zenuwachtig te hijgen en sloeg met de hand op de borst, zeggende: ‘Cette vieille carcasse.’

Duidelijk herinner ik mij, dat hij zijn toehoorders vasthield door zijn redeneering en zijn bewijzen. Hij boeide meer dan de een of

andere mooispreker. Hij had het over allerlei onderwerpen. Zoo bewees hij, dat het gezegde: 'Hoe grooter geest, hoe grooter beest', onmogelijk op waarheid kon berusten.

* * *

Als onze groote kritikus geldt nog altijd Busken Huet. Toch is hij op het oogenblik tamelijk verouderd en hij wordt niet meer herdrukt. Die hem wil hebben, moet hem op een auctie zien te krijgen. Dat hij niet meer druk wordt gelezen, komt daardoor, dat hij zich niet aan zuivere kritiek heeft gehouden. In plaats van ronduit met preciese woorden zijn opinie te zeggen, praat hij om zijn onderwerp heen en fantaseert er luchtig bij. Als zuivere kritiek kunnen zijn opstellen niet gelden; zij zijn echter mooie stukken proza, ja, zij behooren tot het mooiste proza, dat in de 19e eeuw in Nederland is geschreven. Doch op den huidigen dag zoekt hij, die hem ter hand neemt, niet het *hoe,* maar het *wat* en hij heeft geen tijd om al die slingerende volzinnen te ontwarren, waarvan het lezen hem te lang in beslag neemt.

Wat aangenaam aandoet bij Huet, is dat men ziet, dat hij onderlegd is. Zijn eruditie werkt als een geruststelling voor zijn lezers en zijn beschaving doet een sfeer van welbehagen ontstaan. Deze dingen worden tegenwoordig zoo dikwijls gemist.

Ik heb onlangs zijn befaamd of berucht Gids-artikel, 'Een avond aan het Hof', herlezen, dat in zijn tijd zooveel opzien heeft gemaakt en dat de oorzaak is geweest van groote oneenigheid in de redactie. Ik was verwonderd te constateeren hoe tam en onschuldig die bladzijden voor ons waren. Verplaats een ding uit het kader van zijn tijd in een andere lijst, en het is nauwlijks meer te herkennen.

The poetry of sir Walter Scott: Its influence on Van Lennep, Beets and Hofdijk. By Dr. J.A. Russell.

Sir Walter Scott, born at Edinburgh in 1771, died at Abbotsford on the 21st. of September, 1832. Criticism, on the whole, has dealt kindly with him, and the somewhat selfconscious offerings of this centenary year are not likely to disturb his assured position - if they cannot add anything to it. Even about Scott the man there is really nothing new to be known, after the monumental 'Life' of his son-in-law biographer, J.G. Lockhard. The perfect gentleman of literature, the breath of scandal never touched him. One of the sanest of mortals, his career was so orderly and circumspect that any pin-pricking is merely tentative: Mr. Donald Carswell comes off second best on such a 'subject' against his wife's, Catherine Carswell's, s u c c è s d e s c a n d a l e with 'Robert Burns'. Lacking the moral ill-balance of Byron, Burns, and Heine, Scott offers little scope even to the new writers of the picturesque biography in the manner of Lytton Strachey and M. Maurois. Perhaps only Dame Una Pope-Hennessy's 'The Laird of Abbotsford' has sufficient informality to be read with delight - and she has to fall back on the complicated relations of Scott and the publishing house of Ballantyne and the French extraction of the author's wife to supply the 'colour' of her story. Comparisons with Goethe are inevitable in this year of double-centenary, but again Scott the man fares badly when the Platonic experi-

ments of ‘the greatest European’ are considered. With Goethe, writers have a ridiculous habit of ‘setting him aside as a poet’ and so getting on to the easier aspect of the ‘novel’ of his life. With Scott, on the other hand, if he is set aside as a poet - as he might even be - it is assuredly not to the ‘novel’ of his own life that we would turn - but to the Waverley novels.

Henry James once referred to Scott as the greatest of all novelists - in one of his few fulsome moments. Few think that, of course. But as the greatest of historical novelists - and the essential creator of the historical novel - Scott's place is scarcely challenged. His genius, however, was naturally versatile, through his immense mental energy and his wide range of interests. Yet, we have to propound this paradox - that while, in a European sense, he would be just as important had he written nothing but the Waverley novels, his activities as poet, editor and translator, essayist and critic, seem to invest him with truer universality. Goethe, even as the author of ‘Faust’, is only a German author, but as the fore-runner of Darwin's evolutionary theory, in thinking in elemental principles, he becomes an Olympian figure; the first t o t a l man, as he has been supremely termed. Scott, on the other hand, with the example of Goldsmith, Milton, Dryden, Dr. Johnston, and Goethe himself, cannot even be called the first t o t a l author; yet he is perhaps the greatest of all in that sense. Here, however, we shall take stock only of the ‘supplement’ of his poetry, for in none of his lesser arts can Scott be divorced from his writing of the novel.

‘The critic of poetry,’ says Professor H.W. Garrod, must be a poet, but not a very good one.’[1] Scott, it may be said, never posed as a critic of poetry, but in his editorial capacity he was one by implication. Perhaps his greatest service to poetry was not in his own right at all, but through his skiful editions of ‘The Minstrelsy of the Scottish Border.’[2] He does not belong to the order of the great English poets, in spite of the bulk of his long narrative poems and the preservation in the best anthologies of a few lyrical gems. Of Wordsworth it has been

1) ‘Poetry and the Criticism of Life’, p. 149.
2) Mention may be made of the new four-volume edition of this work by T.F. Henderson.

remarked - with perhaps no very strict application - that he differed less than the other great ones of England from the ‘norm’ of his race; but it would, I think, be more correct to say that Scott showed less comparative difference from the average Scotsman. He possessed the strength of his northern countrymen in his vivid and characteristic transcripts of active life, in his concrete projections of strong romantic fancy, in his ennobling of national passions and ideals; he had also their weakness for flat, stale moralising and narrow, formalistic utterance, their failure to feel as well as think profoundly. Only in his assumption of aristocratic pretensions did he get away from the democratic spirit of the Scot.[1] Feudalistic and conservative, he looked backwards for his ‘golden age’; the 1930 Revolution in Paris stung him to anger, and during the agitation for parliamentary reform he urged the workers of his adopted Border country to oppose their own emancipation. He had no message for his own time, no vision of the future; the Industrial Revolution might never have happened as far as his writings are concerned.

Again, as Wordsworth said of him, he failed ‘to address himself to the immortal part of man’ and, as Mr. Carswell maintains, ‘his writings are as bare of ideas as his conversation was’. Also, let us grant that, unlike the great philosophic writers such as Shakespeare, Goethe, Shelley, he had no realization of the tragic ground-work of existence, and that his poetry - if we call it that and not v e r s e - is almost entirely of a fairly commonplace, narrational order, achieving only broad general effects; we can never read in it the signs of mental and spiritual life, nor detect any curiosity about the ultimate bases of creation.

Blake's apocalypse that religion and art are identical, Keats' unification of truth and beauty, were ideas left unpondered; Scott's poetry lacks even the virile greatness of Byron's and, indeed, when ‘the pilgrim of eternity’ awoke and found himself famous, ‘the wizard of the north’ accepted his supercession.

For what, then, can we value Scott's poetry? Why do we

1) Mr. G.M. Thomson speaks of him as ‘a pillar of baroneted loyalty’; and he himself maintained the fiction that he was ‘a gentleman of the legal profession with a hobby of scribbling’.

still find some enjoyment in reading ‘The Lady of the Lake’, ‘Marmion’, ‘The Lay of the Last Minstrel’ - for I cannot think that ‘Rokeby’, ‘The Lord of the Isles’, ‘Harold the Dauntless’, have anything like the same appeal, since even in their own time they were comparative failures. In the first place, they are all about Scotland, and more so even than ‘the Scotch novels’ of the prose Scott, they are the essential work of the poet. In them he is nearest to his own country, to his own people, and to himself. Stefan Zweig in his study of Verhaeren remarks that no writer is great who has not put into his work something of his nation. It is supremely true to say of Scott that no one has ever put more of his own nation into his work. From it his mind took its vast cargo of historic, legendary, and literary lore. ‘Scott’, says Professor Macneile Dixon, ‘had something more than genius; he had character’ - and that was the rugged character of Scotland itself. Humour, too, he had in abundance - the humour that must exist in a fairly rigid ‘insular’ condition of society where departures from convention are easily noted. As Professor Grierson sings,

> ‘It was not given him to invoke again
> The moving vision of great souls in pain,
> But o'er his humbler characters and scenes,
> An Edie Ochiltree or Jeannie Deans.’

Characterisation, of course, is not at its best in the poems, in which the personages - Marmion, William of Deloraine, Douglas, Roderick Dhu, James Fitz-James, Ellen of the Isle - are made rather to fit the idealizations of poetry than meet the sterner demands of life. The inter-play of the action is always made more important, and Scott displays superb ability in the ‘telling’ of his poems: especially in describing the wild energy of battle. Next to his narrational skill, we must note his power in describing scenery. Everyone knows his passages on Melrose Abbey and Loch Katrine. These pictorial accounts, written in the glow of patriotic fervour, are, indeed, what have kept Scott's name to the front more than anything else he has written. They may have much of the meretriciousness of an easy,

popular appeal and but for the essential soundness of their inspiration might even fail to rise above the banal, as: -

> ‘Breathes there the man, with soul so dead,
> Who never to himself hath said
> “This is my own, my native land!”’

and

> ‘O Caledonia! stern and wild,
> Meet nurse for a poetic child!
> Land of brown heath and shaggy wood,
> Land of the mountain and the flood,
> Land of my sires! what mortal hand
> Can e'er untie the filial band
> That knits me to thy rugged strand?’

But their very familiarity becomes a religious thing, they are exalted when statelier lines are forgotten. We come to-feel about them as D.H. Lawrence about the hymns he learned as a boy: ‘They mean to me almost more than the finest poetry, and they have for me a more permanent value, somehow or other.’ One last word must concern Scott's lyrical verse, which is more finished than his ‘novels in verse’. It includes ‘Bonnie Dundee’, Jock o' Hazeldean, ‘Lochinvar’, ‘Pibroch of Donuil Dhu’; which must rank as among the freshest and most musical of modern English lyrics. And if the lines,

> ‘Sound, sound the clarion, fill the fife!
> To all the sensual world proclaim,
> One crowded hour of glorious life
> Is worth an age without a name,’

are really Scott's own, then he has written one of the most memorable little poems in the entire language.

The part played by this poetry was, in Holland, by no means inconsiderable. Dr. Hendrik Vissink in his ‘Scott and his Influence on Dutch Literature’ has perhaps given us the best

account of it, his work being painstaking and scholarly and his English style correct if not very pleasing. It is an informative book but by no means a critical one; and as we have now made a survey of Scott's poetry, it is perhaps right that some attempt should next be made to assess the value of its Dutch imitations. Dr. Vissink takes Jacob Geel as the earliest translator of Scott's poetry, two fragments being published as ‘Proeve eener navolging van de Lady of the Lake’; these are of the hunt in the first canto and the sending round of the Fiery Cross to summon the clans in canto three. In the preface Geel hints at making a complete translation of all six cantos, but this he never did. Only when Jacob van Lennep published his ‘Nederlandsche Legenden in Rijm’ did the Netherlands begin to feel interested in the poetic romance, though these early tales cannot be said to do more than capture the outward characteristics of Scott's own metrical tales, while often they amount to one vast piece of plagiarism. Of this charge Van Lennep quits failed to clear himself by maintaining that his thefts were of slight importance compared with the national spirit of his work. Mention need only be made of his translation of ‘Lochinvar’, and his taking over of Norna's ‘Song of the Reimkennar’ from ‘The Pirate’, and his rendering of Vidal's song in ‘The Betrothed’ as ‘Vrouwenlof’. Van Lennep also adopted the versification of Scott, but if Scott is often no more than readable, his earliest Dutch disciple too often sinks to the level of sheer bathos; nor can it be maintained - high poetry apart - that, if Scott's verse is usually redemeed by vigour and variety in rhyming, Van Lennep's always justifies itself in like manner. Thus, it is surprising to find Dr. Vissink regarding lines like these as satisfactory: -

> ‘At once the knight's arrival is
> The noble Captain told,
> And presently the answer comes:
> “Let him be brought at once to me.”’

Of the poem in which they occur, ‘Eduard van Gelre’. he quite seriously remarks: ‘The whole of “Edward of Guelders” cannot

but make us regret that Van Lennep did not begin his “Dutch Legends” with work like this.’[1] Personally, I cannot find anything save the more superficial of the influences of Scott, which he professes to discover, in the poetry of Van Lennep, and would even opine that no true service was done Dutch literature thereby.

Van Lennep may at least be said to resemble Scott in that it was the advent of a younger rival which made him forsake the rhymed tale for that in prose. This was, of course, Nicolaas Beets (himself perhaps not unworthy to be called in his youth ‘the Byron of Holland’) with ‘Kuser’. It is a poem still largely in the manner of Byron's ‘Lara’ and ‘The Corsair’ and only very remotely Scott-like; but it is, at any rate, free from sheer plagiarism, and in the natural descriptions we see the poet attempting the same service for the landscape of the Hague forest that Scott had achieved for the Trossachs. Apart from this poem and ‘Ada’, Dr. Vissink makes out no strong case for Beets' successfully following Scott, and devotes many of his remarks simply to recording ‘mentions’ of Scott in the pages of ‘Camera Obscura’ and to the poet's studies of the English writer. It is perhaps not without significance that Beets was born in the year of the publication of ‘Waverley’. Though still at school, therefore, on Scott's death, he wrote his ‘Proeve van Hulde aan Sir Walter Scott’, and carried his devotion further two years later by editing ‘Proeven uit de dichterlijke werken van Walter Scott’. Then, in 1864, his study, ‘Walter Scott’, was read at Haarlem, and in 1871, during the centenary celebrations for the birth of Scott, he attended Edinburgh as Holland's representative, an account of this visit being given in his ‘Het Eeuwfeest van Sir Walter Scott, 1871, te Edinburgh’, an essay which very fittingly was prefixed to Dr. M.P. Lindo's new edition of ‘Ivanhoe’ the following year. It would seem, thus, that we must note Dr. Beets for his professed admiration arther than for any great personal success under Scott's tutelage.

Dr. Vissink also notes the influence exerted by Scott on W.J. Hofdijk; and I agree that in his ‘Jonker van Brederode’

1) ‘Scott and his influence on Dutch Literature’, p. 175.

he has most successfully assimilated his method and style. The earlier ‘Rosamunde’ and ‘Egmond 1004 en 1021’ are still much too jejune to merit serious criticism, and Dr. Vissink is fully justified in saying that ‘it will be seen at once how much the Dutch writer lacks the excellent preparation of the English poet.’[1] This time the passage quoted can be regarded as worthy of one who would write in the way of Scott. Thus, the beauty of Elwyne is described as being

‘Not of the sun in burning glow
  When rising in the sky;
Not of the swelling rose, as it
  Bursts from its opening bud,
And sparkles in the morning dew,
  Above each bloom and herb;
But of the silver moon, when all
  In lovely splendour she,
In silence of the summer night,
  Goes up above the lake;
But of the hawthorn delicate,
  When warmth of eastern sun
A rosy glowing light doth shed
  On snowy satin leaves.’

Even so, the lines are rather unequal and surely no one would seriously contend that Scott has not many better. Yet, Dr. Vissink on the strength of the passage in which they occur declares incautiously that Hofdijk was ‘a true romantic writer and s u r p a s s e d Scott’.[2] But after ‘De Jonker van Brederode’ the metrical tale fell into desuetude in Dutch, as in English, and Scott's régime was reserved for the novel.

1) ‘Scott and his influence on Dutch Literature’, p. 229.
2) ‘Scott and his influence on Dutch Literature’, p. 235.

Gesprek in den avond. Door Fred. Batten.

voor Doddy.

Dien avond toen wij samen stonden op het balcon, langoureus leunend om het houtwerk heen, heb ik geloofd dat alles terug kon komen wat ik verzwegen had. Op wie immers leek je in het donker niet? De populieren woeien ruischend naar elkaar en van alle huizen waren de ramen dicht, een zomeravond waarin menschen elkander vinden voor een oogenblik of voor *herinneringen.*

Wij stonden naast elkaar en spraken niet.

Wij zochten andere woorden, maar vonden niet.

Alleen het serre-licht was op en door het open raam scheen dat in het duister van de tuinen. Witte seringen waren te zien aan hooge trossen, de paarse lagen onzichtbaar in het donker, waar het licht niet kwam, en zóó de rozen in de kleine perken van opzij. De wingerd langs de ramen hing tusschen licht en schaduw in en sloeg verliefde armen om de spijlen van het houtwerk heen. Wij leunden onze armen kruiselings op de balustrade, wij stonden naast elkaar naar het duister te zien, waar het licht nièt kwam. Er glom een kleine maan in de wolken, maar liever was het lui te blijven hangen en naar den kring van het licht te zien, dien de lamp naar buiten zond. Ik ging snééuw op bergen zien en meren in een zoom van bloemen. Waaraan dacht jij? Je was gansch in het heldere wit gekleed, waarin kleine meisjes in den zomer gaan. In de parken zie je ze het eerst, en des avonds ging ik dikwijls in een speelsch geluk gelooven, als ik een meisje zóó passeeren zag, gansch in het wit gekleed. Ik vond een goed geluk terug, alleen als ik maar dacht dat het liefste

nog komen zoû. De rozen geurden en de paarse en de witte trossen woeien adems in den avond. Je werd liever, toen een wijsje begon dat iemand in de serre zong. Herinneringen komen in de stilten, waarin een klein geluid begint. Het slaan van de klimop tegen de gesloten ramen, het suizen van auto's in de verte, maar vooral des avonds op de wijsjes, die iemand in een kamer of op straat onverwachts begint.

Wij wisten al dat wij beminden, maar liever alles wilden raden. Wij hebben vaag gesproken, hoe 't zijn zoû als je blijven kon, zoolâng je wilde. Ik ging vergeten dat je weg zoudt gaan. Ik was zorgeloos en dacht niet aan een afscheid. Mijn armen lagen op de leuning heen, maar ik wist dat ze beter om je schouders rustten, en de nerven voelden van een ander lichaam. Waarom wachtten wij? Soms is ons zwijgen alleen een ongezegd verlangen dragen, dat zich niet uiten laat. Wat was ons zwijgen méér? Ik hoorde een klein schreien in mijn hart, de rozen geurden op dezelfde wijs, en een lieve zachtheid ving mij in een bries van droomen. In een glimlach ging ik korte verzen zeggen. - Als de herinnering òverkomt, zijn wij dan niet allen anders? Als oude menschen aan gebeurde dingen denken, krijgt hun stem dien milderen toon en kinderen gaan vertrouwelijker en nieuwsgierig naar hen toe. Mijn vader heb ik het intiemste lief gehad, als hij van den ouden tuin vertelde waar hij onder een palmboom zichzelven vond of als hij zich de lieve menschen weêr te binnen riep, die hij begraven moest of voorgoed verlaten. Ik legde dan mijn hoofd aan zijn slapen, zijn aderen voelde ik kloppen aan mijn huid en urenlang kon ik in zijn armen luisteren naar het rustig spreken van zijn stem die zachter en véél vertrouwder scheen. Herkende het kind in mij het kind in hèm, dat dèze stem gekregen had? Er ging een zachte droefheid door zijn spreken en soms voelde ik dat ik hem troosten kon door stil toe te luisteren en ook door kleine, snelle vragen. Waarom was ik de eenige, denk ik nu, aan wien hij heel zijn leven zeggen kon? Mijn broêr was zwijgzaam, en trok zich onverwachts terug als hem te veel vertrouwd werd, maar waarom was ìk het dan, die hem niets te geven had? Ik weet 't niet, maar wèl weet ik, dat de herinnering mijn vader overmande soms, en dat wij elkaar toen meer dan begrepen alleen.

De herinnering is het laatste en het eenige wat ons over is. Misschien is het dát ook, waarom wij nog een weinig in elkaar gelooven en elkaar passeeren zonder een woord van haat, maar zeker is het ook het eenige van een vermoeiden tijd, dat telkens de oorzaak wordt tot een hard verzet tegen alle versteening in de wereld. Daar is de herinnering of een verlangen -, angst geworden: het behouden van iets liefs is even moeilijk als het vervullen daarvan, als er twijfel is aan het heil van àlles.

Herinneringen zijn het, waarom wij anders spreken tot de oude menschen, en herinneringen, waarom de oude menschen staren naar de zorgeloosheid van kleine kinderen. Het zijn herinneringen, die nooit voorbijgaan, die wij nooit vergeten. Liefden, leed en menschen gaan in 't laatst moment voorbij, maar de smaak, de geur van woorden en gebaren die in ons leven langzaam mèt ons sterven....

Ik ging naast je verzen zeggen met een speelschen glimlach om een onverwachtsch gevoel en jij lachte zachtjes, maar zag mij niet aan. Mijn stem kreeg weêr dien lichten klank als vroeger. Kinderen, die met mij speelden toen ik klein was, zouden mij toen herkennen, op dezelfde stem waarmeê ik vroeger de liedjes zong in het rijstveld op onze lange tochten in de zon.

'Op zóó'n avond - zeide ik - 'zoû je moeten reizen naar de bergen, waar de zon in je handen ligt vóór het weggaan in zee. Wij zijn gauw tevreden. Wij blijven waar wij zijn.... Ik heb mij nooit verzet, maar ik weet niet of het wachten goed is voor iedereen, voor mij? Ik heb mij goed bewaard in de zon en de schaduw van een tuin en in de warmte later van een kamer, maar nog altijd bleef ik wachten, ik weet al zelf niet meer op wat -:

> 'Les souvenirs sont cors de chasse
> Dont meurt le bruit parmi le vent...'

Zouden al die menschen achter de gesloten ramen wachten of moê in slaap gevallen zijn....? Hierachter woont een mevrouw met zes of zeven kinderen, er gaat een ander komen. Zij is nog tenger en heel zeker lief geweest, maar gisteren heb ik haar de kinderen hooren roepen en dat was het schreeuwen van een kloek om kuikens. Heeft zij alleen op *dit* gewacht en is dit dan de

vervulling? Haar man draagt als de engeltjes aan 't plafond een krans van haren in den nek, rondom een zeer bol gezicht; hij is bijna nóóit te zien: het moet misschien vervelen dezelfde bleeke vrouw te zien, niet meer dan de herinnering van zichzelf. Hij is werkelijk nooit te zien.... Daar achter 't raam wonen twee dames in hetzelfde bed. Boven de hoofden is er een rommel van portretten, plaatjes en Maria-beelden. Gisteren toen ik leerde en daarheen zag, hebben ze het raam met een ruk gesloten, met nog één blik naar mij. Wachten zij elken avond op elkander of niet eens meer, zijn ze voor altijd verlaten? *Die* moeten boos zijn op de wereld die zoo dezelfde blijft! Waarom zijn ze niet blijven wachten? Haar gezichten zijn niet zoo vreugdig meer; ze moeten veranderd zijn op een verkéérde manier, zooals de prentjes aan den muur geler worden en zichzelf vervagen.

Links van hier wonen twee meisjes, die alleen in het vóórjaar buiten komen, en ik beeld mij in, om mìj terug te zien. Lach je? Ik was toch nooit gevleid.... Wachten zij op mij of minstens op een gelijkenis van mijzelf, óók zoo in het flanellen grijs van den zomer? Ik ging gelooven, dat ik ergens goed voor was, als zij mij steelsgewijze zagen....

Maar het liefste in den omtrek is het gezin van den conservator die naast ons woont. Hij voelt zich zeer eenvoudig en tevreden, hij kan zijn werk met deze grijze haren doen en in de schemering gaat hij met een lange tuinslang alle bloemen langs, vanaf de rozen tot aan de wilde dahlia's bij de schuur. Zijn vrouw is donker, tropisch, maar de witte haren hebben haar kleur veranderd en het donkere van haar oogen erg verzacht. Soms komt Mimi daar logeeren van de operette. In die dagen hoor je haar vroeg in den morgen de coloratuur probeeren, ik leg mijn ooren op de muur of anders loop ik naar het balcon, vanwaar haar stem in den tuin gaat langs de dauw der bloemen. De conservator is zeer verliefd. Hij lijkt mijn vader als hij met deze kleine vrouw in de tuinstoelen spreekt. Zijn handen over elkaar en de beenen kruislings, heb ik dikwijls geloofd, dat zijn stem eender werd, zijn gebaren dezelfde, dat ik hem dadelijk roepen zoû uit het donker waar ik stond. Hij doet zijn werk in Amsterdam en hij schrijft bijschriften voor een album van Droste. Zijn grootst geluk moet de kamer zijn, waar de lamp 's avonds over zijn boeken gaat, en waar hij de herinne-

ringen van zijn leven vindt. Zijn gebaren zijn van iemand die niets meer verlangt en niets meer verwacht omdat hij immers nòg verliefd kan zijn met Mimi in den morgentuin en tevreden met zijn bloemen en zijn boeken leeft....

Als ik wist dat ik zóó zoû worden, was ik misschien geruster, maar er is nòg een avontuur, ik weet het zeker. Houd-je van mij? *Dit* wordt het avontuur -'

Dien avond heb ik mijzelf terug-herkend, aan al de kussen die ik gaf. Herinnering maakt ons allen anders....

Ik wist dien avond de goedheid weêr van het slapen gaan met een bonzend hart op morgen.

Laat ons schreien, dat je later wègging.
Alles is herinnering: zijn wij verdeeld, zijn wij tezaam....?
Er is soms niets dan je kleine naam.

9 Oct. 1932.

Verzen door Fred. Batten.

Herinnering.

Aan alles denk ik, avonden als deze....
Mijn jeugd, die dikwijls eenzaam was.
Ik heb van 't leven nog alleen gelezen,
Mijn droomen stegen wáár ik làs.

Ik bracht mijn boeken in een leeg vertrek,
Waar wilde spinnen weefden aan hun webben.
Revolvers, rentjongs hingen aan een rek;
Soms schoot ik woest op roode snebben.

En als de nacht kwam, deed ik mij een deken
Langzaam om de naakte leden,
Als de regen buiten langs de treden
Ruischte, wachtend op een teeder teeken....

Klein lied.

voor E.

Mijn handen om een hoofd te binden....
Te denken aan de warme geur der winde-
blaren die ik bevend om je haren
bond met àl de kleine bloemen
die ik voor je vond....
De namen die ik zachtjes aan je ooren
Al in slaap verloren noemen zoû.
Er is een licht geluk te vinden
in de schaduw van een kleine winde
en een vrouw....

Rondeau sur un voyage manqué.

voor een meisje.

Wij zouden samen naar de Dolomieten
gaan en rusten in een roode maan.
Verlangen is een goed verdriet en
dáárom zijn wij niet gegaan....
Ik wist alleen dat daar 't riet en
alle bloemen hóóger staan,
als wij samen naar de Dolomieten
reisden in een roode maan.
Dat alles is zoo teeder niet en
rùstig als 't kleine lied en
't leven dat wij daar verstaan!
Zullen wij, wat wij achterlieten,
later vinden in een lichtere laan,
als wij van een kleine maan genieten,
als wij samen naar de Dolomieten
gaan....?

Kleine wijs - mineur.

voor D.

De toppen van de populieren
Wuiven op den blauwen wind....
Ik voel mij feesten vieren
Met 't hart dat mij bemint.
Mijn hart is niet meer hier en
Zwerft met wie 't vindt.
De wolken zijn gaan zwieren
En wuiven op den wind....
In 't bosch zijn alle dieren
Nu zachter dan een kind.
In de meren waaien wieren
Weeker dan een zijden lint,

En Orpheus neemt de lier en
Zingt voor wie bemint.
Onze smalle voeten zwieren
Lichter dan de populieren
Wuiven op den wind....

Dien zomeravond....

voor D.

Dien zómeravond op 't hoog balcon,
In blaren van de balustrade,
Wist ik dat ik van je houden kon,
Maar dat wij vreezend raadden.
Op zee zeeg al dë avondzon,
Ik sloeg je heimlijk gade.
Ik vroeg je, waar je zóo op zòn:
Wij gingen met onszelf te rade,
Dien avond op 't hoog balcon....
Een nevel steeg van zee en spon
Een webbe, langs de paden
Van 't oude bastillon.
Wij zwegen bijna vàstberaden,
Totdat een groot verlangen overwon,
Dien avond op 't hoog balcon....
Hoè kon ik niet mijzelf verraden:
Ik kuste nog, tot nà de
Stralen van de morgenzon....

Herfst door Hélène Swarth.

I. Storm.

De windgezweepte regen op de ruiten
Een doodenmarsch voor Zomer hoor ik trommen.
Als booze dieren dreigend donders grommen.
Daarboven gilt de orkaan met schril hoog fluiten.

Door 't zwarte zwerk hij jaagt in donkre drommen
De zieke blaadren, weerlooze arme buiten.
Verschrikte boomen, zachte zomerluiten,
Voor wreed geweld de kruinen leert hij krommen,

Zal, roze en goud, de dageraad doorvlammen
De lucht, nu woest doorwoeld, vol klamme geuren,
Aroom van bladersterven, gif van zwammen
En 't laatste loof, getooid met schoone kleuren,
Geklemd aan twijgen van geknakte stammen,
Met zon vertroosten om het herfstgebeuren?

II. Herfstboom.

Vóor 't kerkhof waakt een bronzen monstergod,
Een vreemde boom, die loert en grijnslacht wreed,
De mond gekorven tot een breede spleet
En de oogen hol, vol boozen donkren spot.

Demonisch lacht hij om ons harteleed,
Als 't éens geliefde in de aarde afzichtlijk rot
En hoont de ellende van ons menschenlot:
- ‘Pluk snel den dag, verblijd u, drink en eet!’

Nu 'k zie dien boom als wachter vóor het Graf,
Wend ik, vol afkeer, de oogen van hem af
En hef ze om hoop naar 't herfstlijk hemelblauw
En bid om troost van de Onbekende Sfeer
En roep mijn dooden niet tot wederkeer,
Doch droom hen zalig, boven onzen rouw.

III. Allerzielenbloemen.

Violen wil ik strooien over 't graf,
Mijn zonneknaap, waar rest geen enkl atoom
Van wien 'k vergoodde om lente's liefdedroom
En die, tot loon, mij hoon en tranen gaf -

Vergeet-mij-niet, als kinderoogen vroom,
Voor Vader, hoe mij 't leven leek een straf -
Voor 't zachte zusje, een blanken leliestaf
En zilverbladen van haar wilgeboom -

Voor wien 'k mij wijden wilde, in medelij,
Een parelstralend-witte kersemei,
Gelijk hij mij, dien lentemorgen, bood -

Den grijzen wijze, wien ik rozen bracht,
Die 't eenzaam droomkind te vertroosten placht,
Een rozenregen, purpr in avondrood.

Gandhi door Joannes Reddingius

‘Volmaakte wijze, koel, vrij van bederf’
Gods eeuwige adem machtig wiegt in Hem,
hij wil gerechtigheid en zijn groot hart
is open voor het lijden van de menschen.

Een bron van Liefde in wereld vol van haat,
een rots van wil in wereld van niet-willen,
een klaar verstand, dat alle sluwheid schouwt,
een held, die in zich weet het ware goud.

O wees gegroet, Mahatma, Groote Ziel,
O moog' het liefdevuur van de miljoenen
U sterken in een wereld vol van waan....

Gij heilige Offeraar, die zelf zich geeft,
Grootste der Grooten in een tijd, die is
geboorte gevend aan een Bodhisattwa.

25 September 1932.

Gedichten door H. Asder.

I.

Gelijk een veldgewas, voor het is uitgesproten,
al ongeboren leeft in ondergrondschen nacht
en vormeloos nog, in het sluim'rend zaad besloten,
met een gereede kiem de late lente wacht,

zoo heb ik heel dien tijd van winterige jaren
geweten dat er eens een wonder komen zou;
dat het een licht zou zijn om 't al te openbaren
en dat het stralen zou uit oogen van een vrouw,

die boven eigen lot uit draagt het onbewust,
zooals een baak het vuur houdt, hoog uit vreemde kust,
zooals een stengel reikt den bloei aan door het loover,
zoo, als jouw koele blik een gloed giet in mij over.

Gelijk een veldgewas het eerste zoele gloren
verbeid heeft van een zon, die 't nimmer zag te voren,
zoo heeft mijn ziel, tot jou ontgroeid in bloem en blad,
voor ik je ooit gezien had, je al liefgehad.

II.

Voor Julia.

De hand van Aeolus gaat wegen op de zee.
Oceanus, ontwaakt met snakkend ademhalen,
roert zich de leden eens; woelt in zijn legersteê.

Dan doet de wind zijn wicht gansch op hem nederdalen.

Het siddert daar. Het water wentelt, trekt krampachtig,
zoekt uitweg, wijkt, weerstaat, dringt op en vindt zich zelf
in d' uitgevierden nood; verheft zijn massa machtig;
stapelt zijn sterkten aan; zwelt in het wolkgewelf.

En ginds, afzijdig, vreemd, doemt Gaea's ruggeschim
achter het schip, dat in de branding tobt en jacht,
waar de vlamgolven laaien in haar grille pracht
en schuimvuur sprankelt voor de schemerige kim.

Zwaar valt der stormen drom op d' opgeploegde vlakte,
die steilte wordt en wand en - even stond in strakte
een kruin van glazig rots met wit gewas bevlokt,
voor 't gansch dan kanteld' en nóg plots'ling dondersmakte
tot puin, zoo dat rondom 't een baaierd openschokt.

Gevaarten springen daar in steigeringen voort
met gutsen staart en manen, zwaaiend over zwakte
van 't hach'lijk hooggeheven, neergesleurde boord.

Zij rukken 't om en om, slaan langs den boegsnuit neer,
die schichtig opdeinst, aarzelt, en dan toeduikt weer
in 't kroes en sluik van woest beruigde kopgedrochten,
de een gewrongen in des anders kronkelbochten.

Zij komen overeind en rijen zich uiteen
tot scharen krijgers, die reeds zegevierend pralen
met tintelende kuiven, tuimeldansend heen
over de wallen in de onverkende dalen;

en waar hun razernij noch buit noch tegenstander
vindt, overromp'len zij verraderlijk elkander;
tot wel een breede berg, verrijzend statig traag,
hen afstuwt, opneemt en weerom stort naar omlaag.

Zoo is het spel der goden, ver van 't wee en wel
van uitgemeten lot. Dit is der goden spel,

maar in dien boezem daar, aanzwoegend met zijn deinvloed,
dreigt mij een gruwelijk wild wezen dat-er-zijn-moet.

III. Morgenvlaag.

Voor Nini

Wat moet ik toch met deze harde messekling,
wel toegescherpte vlijm met al haar moog'lijkheden....
die uit mij snijden kan nu toekomst en verleden
van gansch de wereld - die dan mede zelf verging.

En nu ik grijp en hef dit starre doode ding,
is nader 't oogenblik, dat door een enk'le snede
zal zijn te niet gegaan al wat ik - ook in 't heden -
heb ooit gedacht, in tijds en ruimte's tuimeling.

Was ik daar gek zooeven - of is dat juist maar
een waan - en ben ik het eerst nu - of het geweest
altijd al eigenlijk - of is dat ook niet waar
omdat ik maal - althans voor mijn gekrenkten geest.

Nu ben ik gek, maar dan ook stapel-stapelgek
en snij opeens maar weer mijn eieren met spek.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCXV.

'k Liet nooit door iets bedriegen me in mijn Diepte, want daar zwiert
De Geest steeds, Die sterk-vast Zichzelf en alle Dingen wetend
Kalm proeft en peinst en vindt door eignen Wil 't Alpuurste, vretend
Zichzelf lang òp, totdat Hij heerlijk slaagt. Voorheen gemierd

In vreemde donkre Streken had 'k vóór 'k schreef, maar thans staeg kiert
Mijn gloênde Diepte omhoog naar breede Waarheid. Dus verbeten 't
Aanzien in nijd de zwakke halve Voelers, die dom meten 't
Verst Zijn van andren naar zichzelf of hebben, slecht bestierd

Door Eigenliefde en eng-ziende Eerzucht, levenslang gekweten
Zich van hun wensch 't stille Echte te verdelgen. O wat veeten
Ontrezen hun mij tegen, die naief was. Doch thans viert

Mijn allerdiepste Ziel haar Hoogtij vredig, daar ik wierd
Geheven uit mijn onderaardsche Ellende, toen 'k gezeten
Als eeuwige Eenheid zat woest-dondrend zonder raad te weten.

DCCXVI.

Billioenen eeuw-milliarden aêrs ik leek als thans, daar 't Punt,
Dat 'k voel als vasten Wil, hier aanving. Och, 't ondelgbaar Streven
Dat 'k weet, in 't Diepste, als 't Eigenst in dit aardsche rare Leven,
Dat kort is, maar waarin 'k mijn Best steeds doen bleef! 'k Heb gegund

Hier ieder 't Zelf-zijn ook, wen maar geen valsche Woordenmunt
Hij gaf mij voor mijn Echtheid weêr. Mijn Ziel, vreemd-stil gebleven
Zijt lang Gij soms, lijk reeds als kind Gij waart, toen vredig weven
Gij gingt al aan wat thans Gij schrijft en doet. Was 'k eens Leigh Hunt,

De vriend van Shelley, die geleek Hem lichtlijk, en daarneven
Hem Zèlf ook? Och, omdat geen enkle Sterver 't nog gekund
Heeft, 't Aanzijn te verstaan, vraag 'k, laat mij thans, die streng gemunt

't Heb levenslang er op, te weten, zonder psychisch Beven.
Ben 'k zèlf als Ziel een lichte Mengeling dier twee? Ja, Punt
Fijn sterk nog blijf 'k steeds in zwaar-geestlijk op en neder zweven.

DCCXVII.

Zoolang 'k nu leef reeds, deed 'k haast nimmer zichtbaarheftig. 'k Blijf
Alles stil voelen sinds mijn Kindsheid, zonder woord te mogen
Spreken, want dàt verbiedt mij Diepte, waar 'k omhoog-getogen
Uit wierd eens door een vluchtge Daad der Oudren. Och, mijn Lijf,

Nog altijd jong en slank gebleven door mijn Geest, doet stijf
Van kind reeds in zijn uiterlijk gebaren en mijn oogen
Blijven steeds klaar, behalve wen ik stilkens neergebogen
Mijn innerlijkst Bevroeden voel en kalmpjes-zingend schrijf.

'k Peins diepst-in eenzaam en naar buiten zocht ik nooit Gerijf
Dan dat wat ik behoef om levenslang mijn nooit vervlogen
Zielsdiep precies en haarfijn te uiten, 't eenige Bedrijf,

Waartoe 'k bestemd wierd, tegen-in wie weetloos-babblend logen
Voortdurend met hun woorden, daar niet zien zij. Zacht beklijf
'k Aan 't diepst-in Juiste, 't Waarste, wat 'k steeds stil heb opgezogen.

DCCXVIII.

Mijn diepste Ziel beheerscht mij. Heel mijn moeilijk Leven lang
Hield Zij mij stevig en dies eer 'k getrouw Haar, sinds 'k bespeurde
Dat telkens, na 't fel slaan der Kleinen, Zij me omhoog weer beurde.
Steeds deed zij rechtstaan me als een nooit geknakte stalen stang.

Doch, als ik niet gehinderd werd, ging 'k blij mijn stillen gang,
Terwijl 'k door alles heen mijn zangen hoog-op zong of neurde,
Ook zelfs toen lieden nijdig me uit elkander schijnbaar scheurden
Omdat zij misten zelf, 't niet duldend, mijn mystieken Drang.

Ik ben, 't Al-fijnste voelend, vreemdste Ziener: 'k wierd nooit bang
Al zag ik 't Zwaarste, ellendigste, vlak vóór mij vaak. Streng keurde
De Zijnsgrond me en vond goed mij. Wat voor vijftig jaar in zwang

Was om gedeund te worden en waarmeê men kleintjes geurde
Weerstond 'k wilskrachtig uit de Diepte en naar 'k stil hoop, nog lang
Niet sneef 'k, schoon 't ijdele gegrom dom om mij heen steeds zeurde.

DCCXIX.

Vind blijdschap in uw Kunst en Denken, Dichter! Veelal niets
Is Lof en Laking. Dwalend doen de menschen en ze ontvliedend
Liet 'k gaan hun lage Meeninkjes, terwijl ik stilkens spiedend
Bekeek 't àl om mij heen met oogen zacht maar sterk als Spiets.

Ja, diep-in eenzaam reeds als kind, liet 'k vlug als waar 't een Fiets
Al Slechtheid hollen om mij heen en streng mijn Wil bleef wiedend
Al kwaadheid uit mijn diepste Plannen, want onmiddlijk rieden 't
Mijn fijne Zinnen, wen 'k iets doen wou wat niet goed was. 's Riets

Beweeglijkheid van binnen nog steeds voel 'k, en laat in 's Lied's
Wijd Ruischen breed haar zwieren. En nog altijd rustig-biedend
Mijn Inzien blijf 'k aan Weten-willers, want niet vlug als Keats

En Shelley en al Grieken zingt mij 't Eigenst. Vreemdgeschiedend
Lijkt heel dit Aanzijn me. En neerstuwend als een's hoogen Vliet's
Sterkte wegspoel 'k al Wanen, zelf in diepste Waarheid ziedend.

DCCXX.

Zielszwaar-energisch reeds als knaap hier strevend zonder wild,
Jong-luid te doen ooit, leek den Liên 'k in al de zware jaren
Mijn's vreemden Aanzijn's een dier half-onnoozle, vage Baren,
Die hoù'n van 't Leven àf zich in een vaag-verdroomde Stilt'.

Maar, schoon 'k mij schijnbaar-onverschillig wèg-hield, of verkild
Mijn Zinnen en mijn arme Ziel voor 't wereldsch Warlen waren,
Of 'k als verdwaasde Kluiznaar op mijn navel zat te staren,
Wist 'k hoog-flink voelend 't al in 't Diepste. Veelal breedlijk-mild

Verduurde ik wat mijzelf gebeurde als Noodlot. Nooit gegild
Heb 'k met mijn mond om al de gruwlijkheên, de wonderbare,
Die me overvielen door de Weinig-diepen. Als een klare

Bepeinzer overwoog ik alles, totdat 'k deerlijk had gevild
Spontaan tot op hun naakte Binnenst de andren. Schijnbaar-garen,
Psychisch half-doffen toen haast delgden mij met zotte Maren.

DCCXXI.

't Al voel 'k hoe langs zoo meer van binnen in direkt Verband
Staan tot mijn Ziel, die rijst steeds hooger. Niet als kleine Jongen
Geneigd meer ben 'k tot spelen, doch behoedzaam saamgedrongen
Doe 'k toch, waar 'k kan, opeens als knaap nog, toen mijn rechte Stand

In 't Aanzijn sinds mijn Wording, somtijds òpjoeg snel het land
Aan Oudren, Jongren. O, wat gingen dan de radde tongen
Dier ijdle Kleinen dwaas te keer. Maar later zwijgend zongen
Mijn Binnengeestjes hoog dan uit hun wrange Pijn. Hart, hand

Waren nog niet in staat, te doen, te schrijven wat de Brand
De al-innerlijkste, durend aan mijn Ziel gebood. Gesprongen
Ben 'k echter in mijn Willen, Denken, Kunnen nooit den rand

Af van mijn wijden Geest, want dan vergaan waar' 'k. Och, mijn Longen,
Mijn Wil en Ziel zijn ruim en sterk, en dies nooit overmand
Wierd ik door 't glad Gesis, dat zelf verstikt zich in zijn Wrongen.

Hélène Swarth. Door Willem Kloos.

(Hélène Swarth. Kinderen. Uitgave van J.H. Kok, N.V. te Kampen. 1932.)

Volkomen rustig-voelend immers objektief kan ik zeggen: reeds langer dan een halve eeuw bestond ik in het Diepst mijns menschelijken Wezens, hoofdzakelijk voor de Letterkunde, dus streefde ik dagelijks naar het ingeboren Doel van mijn zich, gelukkig, nog nimmer algeheel vermoeid gevoeld hebbende Levenskracht, nl. om de verst hyper-psychische grondslagen, zoowel als alle uitings-soorten van mijn eigenlijkst vak, de Dichtkunst, dus van de waarachtige Poëzie, hoe langer hoe grondiger en fijner te leeren verstaan. En zooals ieder ernstig, degelijk beoefenaar, van welk geestlijk vraagstuk dan ook, indien hij tenminste stevige, dus konstant-voortgaande vermogens daartoe heeft meegekregen, natuurlijk zichzelf allengskens alles volkomen helder leert maken, wat eenigszins met die aangelegenheid in verband kan worden gebracht, zoo merk ik sterk - in alle bescheidenheid zij dit hier gezegd - dat, hoe 'n langer aantal jaren van volkomen intellektueele en lijflijke gezondheid ik mocht gaan tellen, ik ook telkens nóg dieper door te dringen wist tot dátgene, wat vóór alles bij het letterkundig produceeren en kritiseeren behoort, nl. tot de Metapsychische Oneindigheid, die de Grond is van alles, en inzonderheid van de menschlijke Ziel.

Och, als ons, zooals mij bv. die dit hier mag schrijven, een gestadig-energisch doch wisselend bewogen, maar altijd stilbestuurd Binnenste, want ook een alles in het eigenst Zelf logischgevoelig regelend psychisch Intellekt bij zijn wording is mee-

gegeven, zoodat men eindelijk in binnenst opzicht hoog-breed geworden het Wezen van zijn eigen Diepte vermag te doorgronden en ook uit de Verte te raden wat dáár nog achter ligt, dan voelt men zich op 't allerlaatst vrijwel weer één worden met die groote Achterafheid, waaruit alle levende wezens komen, al weet men zich daarnevens een eens weer onverbiddelijk vergaan moetende, dus slechts tijdelijk iets beteekenende menschlijke vorm te zijn.

En waarom ik dit hier nu op eens te berde breng, zooals het mij altijd diep-in vóórschemerde, maar ik het tháns pas uit te drukken vermag? Natuurlijk geenszins om mijn Dieperziendheid in het publiek te luchten. Want ik blijf van klein kind en jongen, persoonlijk liever een beetje in 't duister, of, duidelijker gezegd, ik houd er, vooral in de laatste jaren, het meeste van om, een goed deel van iederen dag, gelaten te zitten aan mijn schrijfbureau, en daar kalm te denken en te handelen, d.i.: te schrijven wat ik van binnen met mijn Geest ontdek, voor zooverre mijn zich steeds stil beheerschende reflektiefheid dat wenschelijk vindt om te doen.

Neen, al leef ik reeds sinds mijn kindertijd oplettend met alles mede, wat ik spontaan scherp op eens weet waar te nemen, - ik voel mij toch altijd het prettigste, want het meeste op mijn gemak in mijn vredig-peinzende en nu eens meer en dan weer minder scheppende Binnenziel, in welker zich uit zichzelve evolueerende wijdheid ik van onbewust voorzichtigen, dus soms een beetje beschroomd lijken kunnenden, en vrijwel altijd goedmoedigen Boy tot mijn tegenwoordigen nog steeds een beetje op dat vroegere gelijkenden ofschoon veel rijperen tijd, hoe langer hoe beter ben thuisgekomen, omdat ik er in en er mee gedurig psychisch bleef arbeiden. Of, juister gesproken: die Inmacht arbeidde voor mij, voor mijn altijd goed de maat houdende menschlijke Daagschheid, en maakte zich, hoe verder ik in mijn voorheen vrijwel altijd moeilijk leven kwam, ook hoe langer hoe vreedzaam-krachtiger in mijn Algeheelheid bewust.

En dus doende voel ik, van binnen-uit, mijn steeds kalm-bescheiden-doende, want geen exorbitante dingen voor zichzelve verlangende uiterlijke Menschlijkheid, - hoe meer mijn jaren vorderden ook hoe langer hoe meer vrij gekomen van haar melancholie, - als samensmelten met haar hyperpsychische Achter-

afheid, die zij levenslang spontaan in zich vermoedde, en altijd geheel bevroeden gaat, want krachtig voelt als zij dicht of diepdenkend schrijft, al weet tegelijkertijd mijn uiterlijkheid, die zich respekteert maar nooit veel aan zichzelf vond, zich een eens weer vergaan zullende Schijn te zijn en dus geenszins hetzelfde als de boven-natuurlijke Diepte achter haar, voor welke zij niets anders als een gehoorzaam medium wezen kan. En mijn altijd met eenige verwondering naar alles, ook naar zichzelf ziende Aardschheid heeft zich dan ook nimmer tegen iemand mal-trotsch of zelfs maar verwaand getoond. Want zij voelt, zooals ik zeide, zichzelf niets anders te wezen als de toevallige tijdelijke uitlooper eener ook voor mij, aardling, zelf vreemde en verrassende Binnenmacht, als van een durenden, metaphysischen Wil, die zich doorloopend-harmonisch te uiten wenscht, en die alleen maar wat ingetoomd moet worden door mij, wanneer zij al te ver over de grens van het door eenigszins psychisch-voelen en denken kunnende landgenooten onmiddlijk of na een poosje aanvaardbare want meevoelbare dreigt te gaan.

Mondeling uit ik mij over dat Diepere in mij zelf en in alles, dus over het achter den menschlijken geest zich bevindende schaars, al luister ik met bijzondere belangstelling er naar, wanneer anderen mij iets over hun opvatting of hun verbeelding van die allerdiepste Wezendheid vertellen gaan. Want och, praten daarover beteekent eigenlijk niet zooveel, omdat die andere er dan zoo licht toe komt, om een beetje fantastisch dus minder precies-juist te gaan spreken, doch daarentegen schrijven, kalm-gevoeld en waarheid-lievend over wat zich binnen-in, en los van ons daaglijksch willen, afspeelt, dát is waarlijk goed, immers dienstig, daar het uitsluitsel geeft over heel veel, waar de lezer tot dusverre niets van wist, zoodat hij heelemaal averechts oordeelen bleef. En ook den auteur-zelf kan het soms een nadere inlichting omtrent zijn eigen binnenst Ik verschaffen, want hem bijzonderheden er over laten merken, die tot dusverre in het duister lagen verscholen, maar die hem dan door zijn altijd willende en boven-bewuste Ikheid worden kenbaar gemaakt, want omhoog gestuurd.

Ik heb van kindsbeen als knaap, die in zijn ouderlijk huis, door den dommen weerzin eener stiefmoeder, die later, oud geworden, als waanzinnige is gestorven, altijd geheel alleen van binnen op

mijzelf gestaan. En dus kwam ik er reeds heel vroeg toe om mij destijds, natuurlijk nog op tamelijk primitieve wijze, naar mijn eigen Binnenste te wenden en daarmede om te gaan als met een mij onbewust troostenden vriend. Ja, dat in dien tijd reeds voor zichzelf geestlijk-bezige Essentieelere en mijn weinig-nerveuse vredige Alledaagschheid ontmoetten elkander toen reeds heel van zelf en dikwijls in mijn wel kleine, maar aan mijn prillen leeftijd menigmaal allergewichtigst lijkende moeilijkheidjes en leerden zoodoende gemoedelijk-streng, kalm-vriendschappelijk met elkander omgaan, natuurlijk zich niet bewust makend, dat zij zich gewenden om dat te doen, en waarom zij dat deên. En mijn schrale en bleeke, maar volstrekt niet opgewonden, neen, zich steeds bedaard gedragende Uiterlijkheid bedwong van zelf reeds mijn binnenst Leven als dit te woest wou gaan doen, vóórdat die neiging door de mij omringenden werd gemerkt, zoodat dat Diepere zich dan lichtelijk teleurgesteld terugtrok in zichzelf, doch zonder dat het daarom boos wierd. Want na een poosje kwam dat Diepste, dat eeuwig is dus door een tegenstrevende zich nooit liet afschrikken, weer heel anders, als een poos geleden, naar mij omhoog, en blies het mij iets vriendelijks of grappigs toe.

Zóó is het mijn heele leven lang van binnen met mij gebeuren blijven: mijn verste Indiepte en mijn koelere Buitenzijde staan elkander geregeld als twee bloedsbroeders bij. Maar mijn vroeger zich soms geruimen tijd in zichzelf afzonderende diepste Helft is gelukkig nu ik in de laatste jaren een meer gevorderden leeftijd ging bereiken, maar ik toch nog vóór mij een nieuw langdurig Bestaan meen te zien, een beetje minder kinderlijk-wild geworden want laat zij zich spoediger verrustigen, vooral sinds ik door mijn verbeterde uiterlijke omstandigheden een veel aangenamer leven dan vroeger ooit verkreeg en zij zich dus allengskens aangespoord voelde om mij meer geregeld dan vroeger te laten merken dat zij bestaat.

Ja, ik hoop nog lang te mogen voortleven, ook omdat ik van den mannelijken, oorspronkelijk-Duitschen kant mijner voorouders van menschen stam die allen hoog-oud zijn mogen worden, en aan beide zijden van exakt en juist-handelende, en toch diep-in volstrekt niet grof-geboetseerde wezens, die bovendien tot het einde van hun Bestaan in het volle bezit van al hun innerlijke geestes-

en gevoelsvermogens gebleven zijn. En daarom kon en kan het mij zeker wel vergund zijn - alle menschen, die mij persoonlijk kennen, zijn zich bewust dat ik nooit een malle zelfgenoegzame ben geweest, die zijn eigen persoonlijkheid op den voorgrond stelt - dat ik op mijn tegenwoordig wel verren maar nog altijd stevig gehersenden en gelukkig, ook lichamelijk jeugdig-doenden leeftijd, tegen-in de vele dwaze en een enklen keer zelfs onbewust-expresse onjuistheden, die in alle tijden van mijn leven door zonderlinge publicisten, die mij niet persoonlijk kennen en zelfs van mijn werk niets afweten, over die beide facetten van mijn geheelheid zijn uitgegooid, rustig de zuivere algeheele waarheid over mij laat zien, zooals dat iederen aangevallene natuurlijk veroorloofd is. Ik zelf alleen kan die waarheid volkomen weten, en met mijn tegenwoordige psychische rijpheid doorgronden. En bovendien ben ik nooit, in welk opzicht dan ook, een vluchtig te werk gaand en haastig babbelend wereldling geweest, daar ik altijd al het Bestaande, en ook mijzelf, tot zijn diepsten grond van dat oogenblik kennen leeren wou, vóórdat ik schreef of sprak.

* * *

Welnu dan: ik had den hierboven-genoemden nieuwen bundel van Hélène Swarth's ook hier weer echt-gevoelde en voortreflijk-gebouwde verzen ter beoordeeling ontvangen en dacht toen op een goeden avond: Ik zal hem thans, zooals ik dat met alles doe, diep-ernstig gaan lezen, dus heelemaal ‘er bij’. En dan ga ik er natuurlijk over schrijven. Want deze altijd ernstig te nemene Dichteres, een der zeer enkle overgeblevene en óók nog gestadig voortbrengende echte Tachtigers, verdient dit ten volle door haar onverwoestbare psychische dichterlijke Kracht.

Maar ik had reeds, zooals altijd, een langen werkdag achter me; gedurende welken ik, zooals haast van zelf spreekt, met heel andersoortige dingen, dus niet met verzen, was bezig geweest. En geenszins ontevreden met wat ik in 7 à 8 uren had mogen bereiken, ging ik op mijn gewoon avondplaatsje onder de lamp zitten en las ik gemoedelijk-gestemd, dus heel bedaard en voorzichtig, een aantal bladzijden van het boek, zooals ik dat, zonder uitzondering, altijd heb gedaan, en krachtens mijn egaal, zij het innerlijk, door

de bank heen, gevoelig-peinzend temperament, blijf doen met alle lektuur, die ik onder oogen krijg.

Want - en ik zeg dit hier kalm-nadrukkelijk - het is de als-heilige plicht van ieder, die een waarachtig-waardevol kritikus wil wezen, om in zijn beoordeelingen nooit over één nacht ijs te gaan.

Doch hoe ik op dien avond, een drie kwartier lang, mijn best mocht doen - ik trachtte weg te duwen al het andere, het vele wat op dien dag in mijn geest was gekomen - ik kwam niet volkomen in de verzen thuis. Ik las ze wel, d.w.z. ik liet mij meeglijden op den rhythmus en vond ze, zooals alles wat Hélène Swarth schrijft, uiterlijk volmaakt, doch, daar ik op het oogenblik, nog psychisch-koel ervoor bleef, hoorde ik tegelijkertijd mij van binnen tegen mijzelf zeggen: 'Nu ja, dat weten we wel, deze Dichteres is haar Kunst, wat den technischen kant er van betreft, volkomen meester natuurlijk, en als rhythmische praestaties zijn deze gedichten zelfs prachtig-sterk te noemen. Wezenlijk, in dat opzicht, dus als verzen alleen beschouwd vind ik dezen bundel eigenlijk nóg veel mooier dan de scheppingen harer vroegere jaren, doch mijn innerlijkste Psyche raken ze niet zoo zeer; zóó ver dringen zij nog niet door.'

En nadat ik, ondanks deze opkomende gedachte, nog een poosje stil was voortgegaan met het lezen, legde ik het boek eindelijk kalm op zij, en ging ik in mijn daaglijksche couranten het politieke nieuws bestudeeren, door wat de eene gezegd had te vergelijken met wat de andere zei, en dacht in het overige van den avond volstrekt niet meer aan eenigerlei poëzie, welke dan ook.

Maar den volgenden morgen, onmiddellijk na het ontbijt, weer in mijn gewoon overdagsch werkhoekje aan mijn schrijfbureau zittend, zag ik daar den bundel 'Kinderen' liggen, dien ik er gisteren, na afloop van mijn proefneming, had neergelegd, en herinnerde ik mij natuurlijk onmiddellijk wat er, onder het lezen er van, in mij was omgegaan.

En als plichtmatig mensch, want ik wou en zou er dus over schrijven, las ik de eerste twintig bladzijden, die mij gisteren niet zoo bijzonder sterk psychisch hadden vermogen te treffen, nog eens, even aandachtig als de eerste maal, bedaardjes door.

En wat gebeurde er, tot mijn genoegen, toen in mij? Ik ging

langzamerhand, terwijl ik aan het lezen was, een blijde verrassing in mij merken, want wat mij in den avond vriendlijk-koel had gelaten immers niet zoo bijzonder had ontroerd, trof mij thans op eens als iets waarachtig-dieps en schoons. En die indruk bevestigde zich hoe langer hoe meer hoe verder ik in de 83 bladzijden kwam.

En toen ik op het laatst den bundel heelemaal rustig-vriendlijk had uitgelezen, daaronderdoor al mijn eigene gedachten weghoudend, ging ik er over nadenken, hoe het mogelijk kon zijn, dat wat mij een half etmaal vroeger alleen aesthetisch had getroffen, mij thans ook diep-in psychisch interesseeren kon. En ik kwam toen tot de natuurlijke slotsom dat ik nú pas met mijn onbevangen kop, die den heelen nacht gezond had geslapen, in staat was om door de verzen heen te dringen met mijn geest, en daarachter in aanraking te komen met den geest van de Dichteres. Ja, tot mijn genoegen bleek ik heden in staat, om diep-in mijzelf Hélène Swarth te aanschouwen als de geniale vrouw, die gedurende een halve eeuw van meesterlijk dichten psychisch steeds gegroeid zijnde, zich thans stellig een paar maal sterker nog van ziel, dus van willen en kunnen, weet te toonen dan zij zich dit in den reeds prachtigen aanvang van haar geestlijke werkzaamheid heeft bewezen te zijn

Het kan goed zijn, hier dit vreedzame oordeel te laten hooren van een altijd voor zijn vak geleefd hebbenden kenner der Dichtkunst om voor nu en altijd, in de dagen der toekomst, een eind te maken aan de tallooze dilettantische dwaasheden, die men ook nù nog wel eens een enkelen keer toevallig onder oogen kan krijgen over de Tachtigers en wat deze gedaan hebben en nog altijd bezig blijven om te doen. Terwijl als de ondelgbare Waarheid in alle toekomstige tijden blijven zal dat Hélène Swarth sinds haar vroegste meisjesjeugd er altijd krachtig-psychisch naar gestreefd heeft, en er ook in geslaagd is, met haar diepste Onbewustheid, om Vorm en Inhoud van haar Verzen, dus den toonval en de beeldingen er van precies te doen saamvloeien met de muziek van haar eigen Binnenste, zoowel als met het denkende voelen harer allerdiepste menschlijke Wezendheid. En zoo was zij steeds, en is zij dat heden nog, in staat om ons de schoonheid te geven, die altijd duren zal. Want, och, al is haren Geest thans nog een diepere

ernst eigen geworden, en bezit dus haar rhythmus, in verband daarmeê, niet overal meer de lossere luchtigheid, die haar raddere ontboezemingen van voor veertig jaren algemeen geliefd maakte bij een meer haastig lezend publiek, - Hélène Swarth's dichterlijk vermogen, zeg ik naar volle waarheid, omdat ik het innerlijk hooren en zien en voelen kan, dus weten, is, door alle jaren heen, niet alleen even mooi dus geestlijk-fijn en melodisch voortgegaan, maar tevens kan gekonstateerd worden, dat haar werk van thans uit een nog dieperen geestlijken Ingrond dan haar jeugd-kunst doen kon, rijst en dat het dus lezers zal kunnen vinden bij de dieper-zienden wien het niet, vóór al het andere, te doen is om prettig te luisteren naar magnifiek-vloeiend meisjes-gezing en gespeel. Reeds in haar eersten tijd had mevrouw Swarth menigmaal van die diepere en hoogere oogenblikken en deze heb ik dan ook wel eens gesignaleerd, maar thans is die vastere, die bezonkene stemming meer geregeld haar deel geworden en mag men dus onder het lezen van haar werk niet alleen maar afgaan op zijn gehoor en verbeelding, neen, moet men haar ook volgen met het diepste deel van zijn eigenen Geest. Want zóó alleen kan men het genot smaken, dat de Dichteres zelve bij het schrijven dezer verzen in zich heeft ondervonden, en waaraan zij nu gulweg al haar medemenschen deelhebben laten wil.

Maar al is Hélène Swarth thans een volstrekt-volwassene dus volkomen ernstig te nemen vrouw geworden, toch is zij tegelijkertijd in haar Binnenst óók nog het kind gebleven, dus de waarachtige Dichteres, die zij in alle tijden van haar leven voortdurend is geweest.

Zij heeft de kinderen en hun kleine doeningen naief, dus het niet willend en niet wetend, waargenomen en geeft thans in vaste maar psychisch-warme verzen weêr wat zij met kinderlijk-preciese, onschuldige ziel van hen ziet. En nu ik dus dit nieuwe boek van onze groote tijdgenoote voor de derde maal heb gelezen, kan ik met het grootste recht verzekeren, want kwam ik tot de psychische slotsom: Deze bundel ‘Kinderen’ is een der mooiste onder alle andere die ik, in den loop der jaren, van haar las.

Dit is een bijzondere lof, want iedere bundel dezer gelukkig, levenslang onvermoeibaar met de haar aangeborene gaven strevende, en ook bereikende, om haar eigen zieleleven te bestendigen,

heeft zijn eigen voortreflijkheid, en, door de vele jaren heen, behielden zij deze natuurlijk, maar het je ne sais quoi dier mysterieus-geestlijke aandoening, die 'Poëzie' wordt genoemd, komt mij toch vóór allerongemeenst-krachtig te leven in deze schepping vol geestlijke rijpheid, die daarom mijzelf soms nog dieper dan al haar vorige getroffen heeft.

In onzen verwarden tijd van verdelging en strak-sprekend maar innerlijk-dol rumoer, waarin ieder, ook al moge hij heel goed weten wat hij zelf voor de wereld wil of wenscht, zich toch eigenlijk niet bewust is, wat hij van de totaliteit der dingen, die somtijds haast een mystieke chaos lijkt en haar toekomst moet denken, in dezen tijd van onstuur, zeg ik, is een niet heel klein deel der menschheid in haar opvatting der beteekenis van het woord Poëzie tamelijk ver van de wijs gebracht door allerlei vreemdsoortige want niets van het diep-psychische in zich bezittende noch het in andren begrijpende beweerders, die in hun koel-heftig streven naar heel iets anders, want naar de omverwerping van onze heele maatschappij en een Umwertung van alle Werte het pure besef der eenig waarachtige Dichtkunst, als zij dat ooit hebben bezeten, uit hun hersens hebben laten vagen, om dan daarvoor in de plaats te nemen het antipsychische idee van de praktische bedoeling of de strekking of met een paar buitenlandsche woorden gesproken: de sociale tendens. Want de eenig-waarachtige, immers haar waarde door alle eeuwen heen, behouden blijvende Poëzie heeft geen enkele partikuliere bedachtheid: zij laat eenvoudig maar de menschelijke ziel des Dichters zien, zooals deze in haar diepste Diepte waarachtig voelt en ziet en denkt.

En zóó doet, want schrijft ook Hélène Swarth. Zij heeft met haar waarste Wezendheid, dus uit zichzelf begrepen, dat alle maatschappelijke meeningen relatief zijn, want met de omstandigheden wisselen, en dat alleen bestaat het Eeuwige der Ziel, die in haar stijgend haar doet schrijven wat zij moet.

En wilt gij er een teeken van, lezer, wilt gij een prachtig voorbeeld van de wijze, waarop zij dat ook in deze verzameling 'Kinderen' doet?

Ziehier een op rustig-gevoelige wijze gezien, en scherp-indringend geteekend gezicht op den rand van het land langs de zee: (bl. 21).

De blijde kindren bouwen zandkasteelen
En laten, juichend, brooze bootjes varen
Bloemroze en blank in 't blauw der zomerbaren.
Hun beentjes blinken, dartelen en spelen,
Een zoele wind flapt òp de vlosse haren
En zoent de wangen bruin. Op 't blond-fluweelen
Gekuilde strandzand breede korven gelen
Waar vrouwen, droomend, naar de golven staren.

Op stuift het zand. Een wolk van gouden poeder
Omhult de kleinen, spel- en zeelucht-dronken.

De zee lijkt zacht, een goede reuzemoeder
Die dwergen duldt. Zij ligt in slaap verzonken.

Maar 't visscherskind weet hoe de zee als voeder
Neemt mannelevens - Vader is verdronken.

Zie, ik zelf ben altijd voor de eene de kleinere helft, een realist geweest: ik nam als kind reeds mijn huiselijke omgeving en alles wat ik op straat zag, zoo haar-fijn mogelijk waar, en dan verdiepte ik spontaan mij in mijzelf, om na te denken over wat ik had gezien, zooals ik ook in mijn latere leven met de werklijkheden en eveneens met alle realistische literatuur deed. En zoo kan ik met volle overtuiging, want naar waarheid zeggen, dat de Dichteres hier een ideëel soort van realisme geeft, want een, waarin alle onnoodige details zijn weggelaten, en toch het geheel der door mevrouw Swarth vermoedelijk zelve geziene werkelijkheid zuiver weergegeven wordt.

Alle poëzie kan eigenlijk realistisch genoemd worden, tenminste indien zij echt dus waarlijk-poëtisch is, want zij geeft wel een andere realiteit weer als die men in naturalistische romans vindt, maar toch eene, die niet minder reëel bestaat, nl. de werkelijkheid der Ziel, die sterker is en blijvender dan die van het uiterlijke schijnzijn, dat over een zekeren tijd weer verdwijnen of tenminste onherkenbaar veranderen gaat, terwijl de Realiteiten der Ziel door alle tijden der menschheid heen vrijwel eender blijven bestaan.

En onze waarlijk-nationale Dichteres Hélène Swarth zal door de dieper-psychischen dus ook fijner-aesthetischen onder de Nederlanders der latere tijden altijd hoog-gesteld blijven worden, omdat zij steeds levende met en uit haar onverdelgbaar psychische Wezenlijkheid, alles wat diep-innerlijk-zingende uit die zich ontvouwende Omsluiering rees, onbewust heeft gebeeldhouwd tot een schoonheid, die nooit vergaat.

[Erratum]

Noot. - In het stuk ‘Johan De Meester’ (vorige aflevering) staat op de eerste bladzij ‘gedachten’, wat natuurlijk zijn moet ‘geslachten’.

Maandelijksch overzicht[1)]
Letterkundige notities. XXI.

Een universeele geest.

Zou waarlijk het boek Gog van Papini, het verschrikkelijkste boek, dat misschien ooit over de menschheid en haar kwellingen, haar nooden, haar dwalingen en haar hunkeringen verscheen, alleen uit ‘verveling’ zijn ontstaan? Zoo ja, dan is de verveling, die, zegt men, het diepste fond is van de menschelijke natuur, een sterker drijvende kracht dan welke andere zielsbewogenheid ook.

Het boek Gog, dat lijkt op een wereldbeeld met duizend facetten, in elk waarvan zich een stukje menschelijke ellende, menschelijke vergissingen en verlangens, menschelijke smarten en vreemde vreugden weerspiegelt, - dit universeele boek is niet het werk van een krankzinnige, zooals Papini het wil doen voorkomen, neen! het is ontstaan door een *trop plein* van walging en minachting, van angst en onlijdelijk leed, - het is de luide, weergalmende klacht van iemand, die *te* folterend gepijnigd wordt, omdat hij te veel heeft gezien, te veel heeft waargenomen en geweten, te veel heeft gevoeld en begrepen.

Alle korte stukkken in dit werk zijn als de vlijmende kreten van een ziel-in-opstand, - die, na alle onderzoekingen, het uitschreeuwt van teleurstelling: ‘iets anders wil ik! *mi da noia,* het verveelt me!’

Het zijn de gespleten, afzonderlijke tonen van het ontzaglijke weedomsgekerm, dat dagelijks opstijgt van de aarde naar den dooven, gesloten hemel. Papini is de hyper-Freud, die al onze diepst verborgen kwalen en pijnen en abnormaliteiten en dierlijke driften onbarmhartig bloot wroet met de bistouri

1) In het Maandelijksch Overzicht van October j.l. is het artikel ‘De Mensch in de Leerschool van Moeder Aarde’ van de hand van den heer F.S. Bosman te Doorn.

en de troisquarts van zijn chirurgisch aangelegden geest, die vivisectie pleegt op zielen, op onbewustheden... en die daarbij lacht den hoonenden lach van super-cynisch sarcasme.

Papini lacht, en ook de lezer lacht dikwijls met hem samen, want ge wordt door hem meegesleept in een wervelenden dans, waarin de zotste figuren de dwaaste pirouetten maken. Ge *moet* lachen, of ge ilt of niet, want Papini's geest is ontembaar en zijn fantasie onbegrensd. Maar na de lectuur van het heele boek voleindigd te hebben, voelt ge uw hart omsnoerd als door een looden band en het ademhalen is u moeilijk geworden.

Waarom Papini zich verschuilt achter de fictie van den krankzinnigen Gog, nu hij, in een overdadige massa de waarheden uitstort, die hem te gloeiend en te lang op de ziel hebben gebrand? Waarom?....

Waarschijnlijk omdat hij in dit veridieke boek zooveel waarheden verkondigt, ‘die men anders niet zegt’, zoovele sluiers weg-scheurt, die men anders mis-standen en verkeerdheden bedekken laat, omdat hij in ongebreidelden hartstocht zooveel dingen uitkrijt, die men anders gaarne achter liefderijk zwijgen verbergt.... Daarom, dáárom had Papini het ‘masker’ noodig van den krankzinnige, wiens woorden niet (voor wie het niet wil, voor wie het niet aandurft) *au sérieux* behoeven te worden genomen, omdat ze immers gesproken worden door een redelooze.... maar met de doorzichtige, dubbelzinnige bijbedoeling, dat ‘gekken de waarheid zeggen’.

In zijn boek Gog, met als motto: Satan zal uit zijn kerker worden los-gelaten, en hij zal uitgaan en de volken verleiden. Gog en Magog.... (uit de Apocalyps XX. 7) dat in de zeer goede, vlotte vertaling en met een interessante inleiding van Ellen Russe uit het Italiaansch bij Teulings' Uitg Mtsch. te 's-Hertogenbosch verscheen, stelt Papini het voor, of hij, op bezoek in een krankzinnigengesticht, kennis maakte met den Amerikaanschen multimilliardair Goggins, (afkorting Gog) en dat deze hem een bundel memoires heeft ter hand gesteld. Zooals ik hierboven al zei, is de fantasie, dat het juist een krankzinnige moest zijn, zeer vernuftig gevonden.

Welnu, de reminis-cenzen van Gog, dezen genialen krankzinnige met zijn feillooze critiek, zijn juiste uitdrukkingswijze voor het haast niet uit te zeggene, zijn beknoptheid van stijl, zijn genadeloos oordeel, dat nooit door eenige sentimentaliteit vertroebeld wordt, - zijn met scherpte, nadrukkelijkste zekerheid puntjes zetten op de i's, zijn ongelooflijke kennis en belezenheid, vormen een bacchanaal van den geest, zóó grotesk soms en soms ook zóó grootsch, dat men er van siddert, zooals men sidderen zou voor een aardbeving of voor de eruptie van een vuurspuwenden berg. Het is haast te veel voor één menschelijken geest.... men voelt, dat op een gegeven oogenblik de manometer van Papini's zielsconstructie een waarschuwend sein heeft laten hooren, en dat vrijlating van het te óvervele in zijn psyché het gevolg wezen *moest.*

Papini is stellig een der veelzijdigste breinen van zijn tijd. Een onverzadelijke zucht naar kennis heeft hem gedreven, onderzoekingen te doen op alle velden van het menschelijke denken, weten, bevroeden, kennen; hij dringt zóó diep dóór in de intellecten van andere beteekenisvolle persoonlijkheden, dat hij gefingeerde interviews ten tooneele brengt, die de betrokken individualiteiten zelf verrast zullen doen opkijken. Verzonnen gesprekken zijn meestal weinig interessant en bijna altijd ergeren ze u, maar elk onderhoud van Papini (waarom zouden we Gog blijven zeggen!) is zóó juist van opvatting, zoo fijn spiritueel, zoo geestig van inventie, dat het hoogst belangwekkend is, om het te lezen, en te herlezen zelfs! Met genialen spot beïroniseert de schrijver de moderne beeldende kunst (men weet dat de futuristen alleen wilden schilderen met vergáánde verf) door een beeldhouwer te laten boetseeren.... in rook, en een musicus een symphonie-der-stilte te laten componeeren, waarbij geen geluid wordt vernomen! De zeventig hoofdstukken bevatten elk een element van hetgeen de menschheid ten diepste raakt, en onder de lectuur bevangen u de meest verschillende aandoeningen: nu eens schudt ge het hoofd om zóóveel schrandere speelschheid, dan weer barst ge spontaan in lachen uit, om een geniale trouvaille (als bijvoorbeeld het benutten van een ectoplasma als betrouwbaren huisgeest), dan weer doorhuivert u een ijskoude rilling om de verschrikkelijke werkelijkheid van

het zoogenaamde interview met Lenin, - hoe diep heeft Papini hier de waarachtige waarheid gepeild!..... Nu eens knikt men instemmend bij ‘Het wonder thuis’, dán weer wordt men geschokt door de wijze, waarop, volgens Gog, de te groote toename der menschen kan worden ingetoomd. Voortreffelijk is het bezoek aan Ghandi; Papini keert dikwijls de gewone inzichten óm (Ghandi pleegt geen verzet tegen de Engelsche overheid omdat hij te Indisch, maar omdat hij te.... Engelsch in zijn opvattingen is. Freud is niet degene, die de schunnigheden haalt uit de menschelijke ziel, neen, hij is juist degene, die gekweld wordt door geobsedeerden, hysterici, zenuwzieken, die hem met alle geweld hun schunnigheden willen toevertrouwen). Menigeen zal instemming voelen bij het hoofdstuk Maskers, en kostelijk van vinding is het voorstel om aan de tooneelspeelkunst een nieuwe belangrijkheid te geven; (geen roode inkt meer, maar echt menschenbloed, geen lijken, die na afloop van het stuk voor het voetlicht komen buigen, maar echte dooden, - waarvoor men dan ter dood veroordeelden of aspirant-zelfmoordenaars neemt - in één woord, alles op het tooneel echt, echt, echt! Om hier even den schrijver te overcyniseeren: het behoeft geen betoog, dat met deze methode alle schouwburgen werkelijk elken keer tot den nok tjokvol zouden zijn!) ‘De opvattingen van Benrubi’, - hoe de Jood staat tegenover de Westersche beschaving, zijn, in een kort bestek samengevat, de ontzettendste waarheden, waarvoor wij Europeanen meestal terugdeinzen in schrik, maar die in zekeren zin de illustratie zijn van Marsden's Protocols of the learned elders of Zion. In De Godenlaan krijgen wij een kernachtig resumé der verschillende godsdiensten; in Sir J.G. Frazer en de magie betoogt hij, dat aan alle geloof de magie ten grondslag ligt. In *Papier* geeft hij weer een van zijn beschouwingen, die geweldig zijn in hun samengevatte kortheid, dat heel onze beschaving aangewezen is op de meest broze materie, die er bestaat, - op het papier. (Banknoten, verdragen, obligaties en certificaten, couranten, contracten, documenten, boeken, enz.) en in: Bezoek aan Knut Hamsun, laat hij dezen dingen zeggen, die elk auteur moet beamen, die het ‘tout génie est martyre’ van Lamartine als aan den lijve heeft gevoeld:

‘Gij weet gelukkig niet, wat het zeggen wil: beroemd te zijn; dat u een dergelijk ongeluk steeds bespaard blijve! Beroemd worden beteekent tevens.... *oud en vervolgd worden.* Roem bereiken, beteekent tegelijk veranderen tot levend en geplunderd lijk. *De jongeren en de mededingers* beschouwen je *als een onbetamelijke, zichzelf overlevende man,* en behandelen je als zoodanig. Roem is een voorlooper van baar en graf. Ben je beroemd? Dan heb je reeds alles gegeven, wat je te geven had. En kan dus de autopsie, liever nog de vivisectie beginnen. Wij hebben je voldoende beloond door te erkennen, dat je beroemd bent, ruim dus nu het gekroonde en verzadigde kreng uit den weg, *om plaats te maken voor de onbekenden.*
Wat je ook doet, zal steeds minderwaardiger zijn, dan wat je je roem deed verwerven. De glorie is tevens een getuigenis van onmacht, je kan nu niets meer, *omdat je niet meer te kunnen behoeft!*
En wil je niets mededeelen over jezelf, over je omstandigheden, - geen nood, zij verzinnen maar wat, en wie zich verdedigt tegen onjuiste onzinnigheden wordt nog erger gehoond, en nog veel zwarter gemaakt! *Dat is de zegen van den roem,* die de pijn van miskenning en onbekend-zijn duizenden malen overtreft. Wie zou tot zulk een prijs beroemd willen zijn? Beroemdheid is een helsche, hondsche noodlottigheid, beroemdheid is in de oogen der impotenten en benijders een misdaad, waarvoor geen vergeving bestaat!

(Niet woordelijk citeerden we hier de expressies welke de groote Noor gesproken had kunnen hebben, maar wij gaven de quintessens er exact van weer.)

Gog is een boek, zoo rijk, zoo veelomvattend, zoo vol van de interessantste kwesties, zoo suggestief en zooveel eigen gedachten oproepend, dat het bijna te veel is, en men onder de lectuur telkens even pauzeeren moet, om niet verbijsterd te raken, door de veelheid van onderwerpen, en zich te voelen als in een kolkenden vortex, waar niets in te grijpen is. Maar als men behoedzaam tast, dan is er véél te grijpen, zóó ont-

zaglijk veel, dat niemand de lectuur zal staken, zonder te zijn geworden *a wiser,* en, helaas, in vele opzichten ook wel *a sadder man.*

N.G.

Moderne woning-inrichting.

Onze moderne woning-inrichting is een onderwerp, dat vrijwel iedereen belang inboezemt, en het nieuwe boek van Cornelis van der Sluys, dat bij de W.B. te Amsterdam, met veel afbeeldingen verlucht, verscheen, zal ongetwijfeld de aandacht trekken; want ook de Hollander is een *firm believer* van het Engelsche klassiek-geworden gezegde: *My home is my castle*, en.... Cornelis v.d. Sluys is een betrouwbare gids, dien wij reeds kennen uit zijn Binnenhuiskunst, en dien wij dus ook nu gaarne volgen op zijn tocht door het huis, de kamers, en langs de meubelen, de tapijten, de behangsels, de wandversieringen, verwarmings- en verlichtingsmiddelen, en wat dies meer zij.

De heer Van der Sluys heeft het juiste midden weten te bewaren tusschen het achter ons liggende en de toekomst. Hij is in het moderne zeer verstandig en gematigd, is niet dogmatisch en niet overdreven. Hij geeft uitmuntende wenken, en zijn beschouwingen verhelderen in menig opzicht on begrip. Hij maakt korte metten met de opvatting van gezelligheid, zooals die door ouderwetschen werd gehuldigd: dat een kamer zoo vol mogelijk moest zijn, om prettig te wezen. Hij breekt aldus met veel verouderde inzichten, en geeft er tal van nieuwe in de plaats. Hij vecht tegen overdaad en wansmaak, en predikt een aesthetischen eenvoud, waarmee iedereen het eens kan zijn.

Dit nuttige werkje is een boek, dat iedereen die het wèl meent met zijn interieur, (en wie doet dit *niet!*) zich moest aanschaffen, om het te kunnen raadplegen in gevallen van dubieusen aard, waarin men het ‘niet geheel eens is met zichzelf’. Iedereen kan er iets uit leeren; en een betrouwbare leiddraad in deze tijden van verwarring en ontwrichting, die ons meer dan ooit aan de intimiteit van ons eigen huis doet hechten, - is waarlijk alles waard!

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Op het oogenblik, dat dit wordt geschreven, verwacht een groep Nederlandsche intellectueelen de komst in ons land om er enkele lezingen te houden, van een der fijnste en doordringendste publicisten in Duitschland, dr. Emil Ludwig. Hier en daar in zijn autobiographie ‘Geschenke des Lebens’, noemt hij zich-zelf een ‘Menschenjager’. De karakteristiek lijkt wat vreemd, en niet juist. Want in plaats van het ‘groote wild’, waarop hij gewoon is uit te gaan, te dóóden, ziet de lezer zijner monographieën de ziel van het wild, dat deze jager voor hem neerlegt, trillen van innerlijk leven, zooals hij eigen ziel kan zien in de oogenblikken van inwendige aanschouwing. Aldus heeft Emil Ludwig in zijn werken in ‘Der Menschensohn’ - Jezus' zieleontwikkeling -, Goethe, Rembrandt, mede tot Mussolini, voor ons geschapen zoo echt, zoo warm, zoo innig-levend, dat Godzelf zou moeten erkennen, dat het ‘goed’ is. Een der fijnste, breedst-omvattende Duitsche publicisten van dit verbazingwekkend tijdvak, zijn er in het laatste kwart dezer eeuw, maar weinig mannen geweest, die in de wereldgebeurtenissen hebben ingegrepen, of het is hem gelukt hen ‘onder schot’ te krijgen om hen met zijn geestelijk doordringingsvermogen te doen zeggen hoe zij hun volk, tijd, gebeuren, verhouding tot andere volken hebben doorleefd, en welk hun deel was, dat zij gedwongen waren er aan te geven of te ontleenen. Emil Ludwig, Christen geworden Jood, na den moord op Rathenau weer heen gegaan uit de zich naar Christus noemende, maar, eeuwige Judas, Christus elken dag om een hand vol zilverlingen aan zijn vijanden uitleverende kerkelijke gemeenschappen, behoort met Walter Rathenau en

Maximilian Harden tot dat driemanschap geestesgewijde Joden, dat met hun corrosieve pen voor de ontwikkeling der denkbeelden in Duitschland meer heeft gedaan dan wele andere groep Duitsche intellectueelen ook. Beter dan staatslieden, hebben zij anderen het vuile werk der Westersche geschiedenis der laatste jaren laten verrichten en Emil Ludwig is er toen op uit getrokken om dezen te laten vertellen hoe zij dit hebben gedaan.

De Europeesche, de Westersche politiek is een Agiusstal, en ook Emil Ludwig is niet de Hercules der reiniging, taak welke zijn tot beschouwing geneigde geest ook niet denkt te ondernemen. Indien men haar wil omvatten in een notendop, dan kan men slechts zeggen, dat zij beheerscht wordt door het noodlottige kapitalistische wereldsysteem, dat heel de menschheid in een verderf heeft gestort, waaraan zij slechts met de grootste moeite zich kan ontworstelen, ongetwijfeld om van den eenen chaos in den anderen te vallen. Het giftigste kwaad van dit systeem is de particuliere wapen- en munitiefabricage. Dit weet men beter dan wie ook in de Volkenbondskringen, waarin futlooze, zoogenaamde staatslieden zwoegen onder de steeds zwaarder drukkende wereldvraagstukken. Dit weet men ook in verschillende kringen van ons bedrongen, maar nog steeds met moedig hart en opgericht hoofd strevend volk. Het is gebleken dat ook Nederlandsche belanghebbenden zoete winstjes trekken uit de leverantie, zoo niet van wapenen dan toch van munitie.

Men mocht hopen, dat de tijd voorbij was, waarin de Amsterdamsche reeder kan zeggen, dat hij uit winstbejag zijn schepen zelfs naar de hel zou zenden, al moesten hun zeilen er bij schroeien. Doch ook voor onze gemeenschap is die tijd nog niet voorbij.

Er is met dat al een komieke noot in de kakophonie, welke de Geneefsche Volkenbond geregeld de wereld inzendt, en dit is de mededeeling, dat een groot deel van zijn leden kwade betalers der contributie zijn, zoodat de noodzakelijke jaarlijksche tekorten moeten worden gedragen door grooter bijdragen van de prompte betalers, waartoe het brave Nederland natuurlijk behoort. China betaalt zoo goed als nooit, is van de 17 millioen Zwitsersche franken, welke op de Volkenbondsrekening open staan, er 9½ schuldig. De Zuid-Amerikaansche republieken zijn

onverbeterlijke kwade betalers, en Peru heeft zelfs nooit iets van de contributie afgedragen. Ook dit illustreert hoezeer deze ontijdige schepping van met huichelachtige politiek vermengden menschelijken goeden wil êer een herschenschim is dan een verwerkelijking.

De Volkenbond bestaat en het is goed, dat hij bestaat: gezegende onwetendheid van den president der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, Woodrow Wilson, die, evenals de overgroote meerderheid van zijn volk wel eens van Europa had vernomen, er misschien zelfs wel eens een 'trip' naar toe had gemaakt, doch die in de zelf-verheerlijking van 'Gods own country' volslagen onbekend was met de innerlijke constructie der Westersche natiën, zooals zij uit den bodem van haar land, uit de worsteling der tijden met den geest, uit nationale deugden, ondeugden, taal, vijandschappen onder leiding harer groote individuen, machtig van kwaad en van goed, waren gekomen tot dien titanenstrijd, waarin het tot dusver zelfgenoegzame Noord-Amerika tegen wil en dank werd meegesleept.

Noord-Amerika is ongetwijfeld een in vele opzichten eerbiedwekkende volksgemeenschap en onaanwijsbaar is het gezichtseinde van haar vruchtdragend toekomstig medeleven met de overige wereld. Maar om haar deel in de geestelijke ontwikkeling der wereld waardig te aanvaarden moet zij eerst een wel onderwezen nationale gedachte bezitten, verheven boven haar belachelijke zelfingenomenheid, zich uitende in onnadenkenden groet, dagelijks, aan de 'star spangled banner'. De Noord-Amerikanen zijn in meerderheid geen volk, dat eenigermate kan worden vergeleken met welk ander volk der wereld, men wil. Hun individuen zijn tot in het derde geslacht ontwortelden: zij spreken min of meer gebroken Engelsch met een bijmengsel er in van het internationale bargoensch, dat aan hun land van oorsprong herinnert. Doch gedwongen om in het dagelijksch omgaan gebruik te maken van wat ook hun wel onderwezenen soms 'des Konings Engelsch' noemen, zooals de eilandbewoners aan gene zijde van de Noordzee het aangenaam zeggen, onder den geestelijken invloed van het nawerkend Puritanisme der 'Pilgrim-fathers', zijn zij allengs tot volslagen onwetendheid vervallen van wat er leeft, gedacht en gedaan wordt in en door de volken,

waaruit hun onderscheidene individuen eens wegvluchtten naar het zoogenaamde ‘Land van de vrije menschen’ met zijn geestelijke slavernij en eenvormigheid, vervallen tot een zich heilig achtende zelfgenoegzaamheid, waarin zij langen tijd meenden zich Gods uitverkoren kinderen te mogen achten, zooals de voortijdige Joden dit deden. Doch de oorlog heeft althans dit goede gebracht, dat de beste Noord-Amerikanen het wèten, dat de overige deelen der wereld, in het bijzonder Europa, volken bezitten, wier leven waard is meegeleefd te worden. Al staat de Noord-Amerikaansche republiek dan ook buiten de schepping van haar even internationaal-onwetenden als goedwillenden president, wijlen Woodrow Wilson, door in den oorlog geestelijk benevelde Europeesche staatslieden droevig om den tuin geleid, het machtige gemeenebest begint te gevoelen, dat het op den duur slechts kan winnen, geestelijk wel te verstaan, door nauwere aansluiting bij de overige volken, in het bijzonder die van Europa. En zoo groeit er dan onder de intellectueelen der Staten een levendige belangstelling in buitenlandsche politiek, verwerkelijkt in twee instituten, de ‘Foreign Policy Association’ en de ‘Council of foreign relations’, waarvan de laatste een driemaandelijksch tijdschrift verspreid onder den titel van ‘Foreign Affairs’. Aldus, nadat Europa Amerika heeft ontdekt, ondekt Amerika Europa en beiden kunnen er op den duur slechts bij winnen.

Intusschen zitten de Europeesche staatslieden nog in den bijtenden pekel van de zoogenaamde ontwapeningsvraag, en weten zelfs niet hoe aan den natuurlijken eisch van het uit de vernedering der nederlaag opnieuw tot zelfinkeer gekomen Duitschland te voldoen, dat stààt op gelijk recht voor alle volken om zich relatief te bewapenen of te ontwapenen. Ontwapening voor Duitschland, waarin het te Versailles, noodgedwongen, had toegestemd, wijl de overwinnaars hun woord gaven, dat zij er ook voor zich zelf in toestemden. Zij hebben hun woord gebroken. De tegenwoordige Duitsche regeering, onder de opstuwende kracht van een uit het slijk der nederlaag opgestaan volk, weigert dus om verder deel te nemen aan besprekingen te Genève over het bewapeningsvraagstuk, zoolang niet zijn pariteitsrecht, in een conferentie, welke zij het liefst in een neutrale omgeving, zeg in Den Haag, zag gehouden, is erkend op een wijze, dat zij er

voegzaam aan kan deelnemen. En ofschoon de Fransche regeering, in het bijzonder de militaire overheid, zich als Laokoon kronkelt om uit de omslingering van het dreigend Duitsche monster van een toekomstig, doch misschien slechts hersenschimmig Duitsch militairisme te ontkomen, waarvan het den groei reeds ziet in zijn ‘Schupo's’, lijkt het toch wel of de burgerlijke leiding van het Fransche gemeenbest, bezield door Herriot, tot inkeer komt en beseft, dat er van haar kant iets moet geschieden om de dagelijks ernstiger verontrustende geesten der in de toekomst spiedende menschheid gerust te stellen. Maar.... ook Frankrijk stelt zijn eischen. Ongelukkig zijn die nauwelijks voor bevrediging vatbaar. Frankrijk wil zijn veiligheid gewaarborgd zien door de Vereenigde Staen, maar de regeering te Washington, welke doodstuipen krijgt, als zij maar het woord ‘entanglements’ hoort, denkt er niet aan daarin toe te stemmen, zelfs niet wanneer Frankrijk Noord-Amerika zou willen bijstaan tegenover Japan, iets waaraan niemand in Frankrijk denkt. Dan is er nog de vraag wat ‘leger’ is en wat niet. Volgens de Duitsche regeering van het oogenblik is deze vraag gemakkelijk te beantwoorden: ‘leger’ is dat militaire statuut, 't welk middelen bezit om tot den aanval op een mogelijken vijand over te gaan. En hoe gevaarlijk volgens den Franschen gedelegeerde te Genève Massigli ook de Duitsche ‘Schupo’ moge wezen, en hoe goed geoefend in Italië, dat voor de Fransche veiligheid eigenlijk nog benauwender is dan het ontwapende Duitschland, de fascistische militie zij, deze militaire organisaties bezitten geen vèrdragende kanonnen, geen tanks, geen dreigende luchtvaart, geen op den aanval gerichte en geoefende installatie. Het is duidelijk, dat de Fransche argumenten om de veiligheid van Frankrijk tegenover zijn omringende buren te verdedigen, daarmee worden vernietigd.

Intusschen denken de leidende staatslieden aan niets anders dan aan conferenties, voorbereidende conferenties, voorloopig-voorbereidende conferenties, conferenties, conferenties, conferenties und kein Ende. En het was goed, dat, terwijl de eminente afgevaardigden in die conferenties elkaar in welsprekende woorden verzoeken ‘passez moi le rhubarbe, je vous passerai le senné’, de merkwaardige De Valera, president van de pas tot bestaan

geroepen Zuid-Iersche republiek, voor 't eerst raadsvoorzitter in de laatstelijk gehouden Volkenbondsvergadering, bij de opening een woord sprak, dat aan hartigheid niet te wenschen liet. ‘Het oogenblik nadert’, zei hij, ‘waarop de Volkenbond een bewijs van kracht zal moeten geven, dat den volken toont, dat hij sterk is en tot daden bereid. Zoo niet dan zal de zwakheid van den Volkenbond als een voorbode van toekomstige ontbinding moeten worden beschouwd.’

Deze waarschuwing gold, hoewel hij dit niet zei, voornamelijk Japan en de noodlottige inwerking van dit land op Mandsjoerije. Ongelukkig is dit juist de toetssteen, waardoor blijkt, dat het Volkenbondsgoud slechts een waardelooze alliage is. Het ‘rapport-Lytton’, het rapport-Lytton van de machtige Noord-Amerikaansche republiek?! De Japansche regeering behandelt het als waardeloos papier. Mandsjoerije, beweert zij, wenscht zelf zijn onafhankelijkheid. Daaraan is niets meer te veranderen. Indien de Volkenbond dit rapport goed keurt en in dien zin stappen doet te Tokio zal de Japansche regeeriong uit den Volkenbond heengaan en een soort van ‘Monroe-leer’ verkondigen ten opzichte van Azië. Zelfs was Japans optreden in Mandsjoerije daarvan de eerste verwerkelijking.

De Valera zei nog meer, maar dit waren doekjes voor de bloedende wonden in het bloedzieke lichaam van den Volkenbond. Hij zei, wel, dat geen volk machtig genoeg is om zich op den duur tegen de in de gemeenschap van den Volkenbond vereenigde natiën te verzetten. Maar als over tien jaar, wat langer of korter, diezelfde Volkenbond en haar gedachte en haar bezieling slechts een schoone droom blijkt te zijn geweest, iriseerende zeepbel door een kinderlijk bezielden Machtige der Noord-Amerikaansche republiek opgeblazen, en ironisch toegejuicht door kwaadaardige Europeesche politici door den wereldoorlog met waanzin geslagen, en daarna verheerlijkt en bezongen door alle goede, eenvoudige zielen ter wereld, verbitterd, bedroefd en geslagen door het onbeschrijfelijk leed, dat aan het opblazen van die zeepbel was voorafgegaan, wat dan? De menschheid wordt onweerstaanbaar meegesleept in den stroom, welke uitloopt op den nog ongekenden, ongepeilden oceaan van een nieuwen wereldstrijd.

In Duitschland de broeiende strijd van vernieuwing ten koste

van de omringende volken, in het bijzonder van ons, er het dichtst bij betrokken. In Noord-Amerika de strijd om het ‘Witte Huis’ tusschen Hoover en Roosevelt, te vinniger, wijl de twee partijen gelijkmatig erkennen, dat in geen land ter wereld de economische chaos dreigender is dan in ‘God's own country’. Twee milliard dollars zijn er noodig om de gedurende den oorlog misleide, hèèl of slechts gebroken en gedeeltelijk terug gekomen oud-strijders te bevredigen, die nu door Hoover met traangas en militair geweld van de trappen van het Kapitool te Washington werden verdreven. De papieren der eertijds zulke prachtige dividenden gevende Noord-Amerikaansche ondernemingen, waarin ook Nederland zooveel van zijn kapitaal had gewaagd, staan als van nul en geener waarde op de Beurs in Wallstreet aangeschreven. Het is waar, dat er een lichte verbetering is te bespeuren in deze prijscourant van non-valeurs, Europa krijgt van dezen toestand de schuld, maar de werkelijke schuld ligt in het sinds een halve eeuw kunstmatige opgeschroefde materieele leven der Staten, dat te ergerlijker werd, naarmate het met meer Godsdienstzalf was ingesmeerd. In Britsch-Indië schijnt er voor Engeland eenig licht, en Gandhi's waarschijnlijke dood zal dit niet verduisteren. Er is een schijn van overeenstemming tusschen Hindoes, tusschen de ‘kasten’-Hindoes en de ‘onaanraakbare’ paria's, en de Mohammedanen, en de vrees voor de gebeurtenissen, welke men een tijd lang voor de volken van dit deel der wereld vreesde, schijnt er opgehelderd te zijn als wanneer, na een dier ontzettende tropische waterhoozen der moesson, opnieuw de Oostersche zon schijnt in aanbiddelijk licht.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk
(Vervolg en slot van blz. 447.)

Wij zijn genaderd aan het laatste gedeelte van onze beschouwing over Colette.

Voor deze studie heb ik al haar werken, die ik vroeger reeds gelezen had, herlezen, en het genot dier lectuur was niet minder, neen, in vele gevallen zelfs grooter dan de eerste maal.

Hoe dikwijls gebeurt het niet, dat het een ‘corvée’ is, boeken voor de tweede maal te lezen, als dit noodzakelijk is, omdat men er over schrijven moet en de eerste keer te lang was geleden. Maar bij Colette is het mij, in bijna alle gevallen een genoegen geweest de kennismaking te hernieuwen.

Ik heb eerst in dit essay de boeken behandeld, die men de ‘onpersoonlijke’ zou kunnen noemen - (ofschoon haast ál Colette's werk niet van haar eigen individualiteit kan worden gescheiden; zij schrijft zóózeer van binnen-uit, dat haar uitingen haast altijd, zij het in hoogeren zin, subjectief moeten worden genoemd), maar thans neem ik haar meer intieme werken tezamen, waarin zij direct met ‘ik’ tot den lezer spreekt. Het zijn: *La naissance du jour, La maison de Claudine* en *Sido.*

La naissance du jour.

Het is een curieus verschijnsel, dat, tegelijkertijd in verschillende schrijfsters een drang ontstond, om fictieve romans te vervangen door dagboeken of *romans vécus.* Ongeveer tezelfder tijd, dat van Colette *La naissance du jour* het licht zag, van

Pierre Loti *Prime Jeunesse* en van Anatole France *La vie en fleurs,* verschenen er in Nederland de dagboeken Maalstroom van Henriëtte Mooy en de dagboeken Jeugd en Een vrouwenbiecht van Jeanne Reyneke van Stuwe en het verrukkelijke Huisje aan de sloot van Carry van Bruggen. Het is het gevolg geven aan een eigenaardige behoefte tot oprechtheid, tot onverzwegenheid, die een auteur overvalt, en, voor *mijn* gevoel tenminste, zijn authentieke dagboeken het meest waardevol om te geraken tot een vollediger menschenkennis, een dieper inzicht in de psyche van het mannelijk of vrouwelijk wezen.

La naissance du jour. De eenvoudige geschiedenis, die geschiedt in dit boek valt vóor in Colette's huis, dat zij (in het jaar 1926) te Saint Tropez bezat.

Men zou dit boek kunnen noemen: een symphonie en een roman, - het werkelijke leven en de droom onscheidbaar dooreen gemengd.

Madame Colette noemt zich hier, zooals ik al zei, Colette. Zij is schrijfster, en toont zich hier niet in de een of andere vreemde gedaante, maar in haar eigene. Verschillende artiesten worden er met name in genoemd (Montherlant, Carco, Mac. Orlan, Segonzac, Léopold Marchand, Pierre Benoit, Cocteau, Dignimont etc.), en wij leven haar rustige leven mee, zooals zij *schaltet und waltet* in haar eenzame huis aan de zeekust, waar de tijd wordt verbruikt met baden in zee, buiten liggen droomen, visschen, lezen, eten klaarmaken, brieven schrijven. Het is een leven, dat, zooals Colette zich uitdrukt, iedereen na eenigen tijd ‘mooier maakt.’ (En heeft zij geen gelijk?)

Een zekere Vial, een gewone jongen, weinig origineel, kalm, evenwichtig, maakt haar het hof. Maar hij is veel jonger dan zij, en zij beschouwt hem als een knaap; zij vindt het dus beter hem uit te huwelijken aan een frisch, jong meisje, om aldus, over hem gerust gesteld, vrij, en nu voortaan gepantserd tegen dergelijke gevoelens, *la naissance du jour sur une vie nouvelle* af te wachten.

Laat ik hier even mogen aanhalen, wat André Billy in *L'Oeuvre* over dit boek heeft geschreven.

> ‘Ce livre singulier, pareil en cela aux plus beaux livres de

> Colette, est beaucoup plus un poème, c'est-à-dire une transcription lyrique d'états d'âme qu'un roman, c'est-à-dire une étude de moeurs ou l'analyse d'un conflit psychologique. Conflit, mettant aux prises une jeune fille amoureuse d'un homme qui aime une femme vieillissante, laquelle traverse une crise pathétique de dépouillement sensuel. L'art de Colette confère à ces divers éléments, - auxquels il convient d'ajouter le paysage, la maison, les animaux familiers, - une stylisation si drue, si forte, qu'ils en perdent toute réalité anecdotique.'

Het boek laat zich alleraangenaamst lezen, en méer nog dan haar andere interesseert het ons, omdat wij hier in direct contact komen met Colette 'pure et simple'. De waarde van dit werk wordt nog verhoogd, doordat er brieven van haar moeder in zijn opgenomen, *qui sont de pures merveilles,* zooals Claude Chauvière zegt in *Visages contemporains*.

La maison de Claudine.

La maison de Claudine, zegt Jean Larnac, est un chef d'oeuvre, - peut-être bien *le* chef d'oeuvre de Colette.

Kunnen wij het met deze uitspraak eens wezen? Ja! Meermalen hebben wij er op gewezen, dat Colette's herinneringen aan haar jeugd, haar dorp, haar landstreek tot haar diepste en liefste, haar treffendste bladzijden behooren. In de serie der Claudine's vinden we overal de dierbare souvenirs aan haar kindsheid, haar huis, haar ouders, onderwijzeressen en speelkameraadjes, - en in *La maison de Claudine* keert zij zich geheel naar haar verleden toe, en schrijft daarover haar *chef d'oeuvre.*

In zachten weemoed herdenkt zij het groote huis, waar zij geboren werd, den verwilderden tuin, waar alles naar hartelust groeien en bloeien kon, en de dierbare afgestorvenen: haar vader, de dappere zouaaf met het afgeschoten linkerbeen, die, toen de keizer hem vroeg een wensch uit te spreken, eenvoudig antwoordde: Ik zou graag een kruk hebben, Sire,[1] - de moeder

1) In *Les heures longues* heeft zij in *Un Zouave* een historische, liefderijke herdenking aan hem gegeven.

levendig, geestig, klein van gestalte, de broers, de oudere zuster, de schoolkennisjes....

Alles is waar en waarachtig in dit verrukkelijke boek, waarin Colette zich volkomen zonder terughouding uit: zij doet ons heel de frissche onschuld van haar jeugd mede gevoelen, die ongerept en puur in haar dankbaar herdenken is achtergebleven. Het is een eenig boek. Colette heeft altijd haar jonge jaren boven alles liefgehad, en telkens weer, in al haar bundels, kwamen reminiscenzen voor den dag aan dien onvergetelijken tijd. Zij praat er niet over met groote woorden, zij verliest zich niet in subtiele analyses, - eenvoudig roept zij het beeld op van het kind, het jonge meisje, dat zij eenmaal was, en zij zet dit in het encadrement van haar geboorte-oord, en met zoo'n meesterlijke directheid en duidelijkheid, dat wij de geuren van bloemen en vruchten ruiken, de kleuren van zonneschijn en schaduwen zien, - en medeleven in al zijn simpelheid het gewone dagelijksche leven van vrienden en familie, dat onder Colette's *doigts de fée* wordt tot een wonder van schoonheid en intense bekoring.

Men weet niet, wat meer te bewonderen: de volmaaktheid van den vorm, die van deze kleine verhalen ware kunstwerkjes maakt, even fijn geciseleerd als sonnetten, - of de intieme emotie, die uit elken volzin spreekt, ja, uit ieder woord. En men kan dit boek lezen, zoo dikwijls als men wil, - elken keer put men er nieuwe schoonheden uit.

Waarom dit boek La maison de Claudine heet, en niet La maison de Colette? Omdat de schrijfster niet precies weet, waar Claudine eindigt en Colette begint. Omdat dit huis, deze omgeving, deze tuin, de diepe bosschen, ons reeds afgeschilderd waren in den Claudine-cyclus. Hoe kan men Claudine, de heldin dezer boeken, afscheiden van Colette, de auteur? Colette heeft het geprobeerd in *Les vrilles de la vigne,* waar zij Claudine tegen Colette laat zeggen: 'Non, je ne suis pas ta sosie.... moi je suis Claudine et toi Colette.' Vergeefs! Claudine en Colette zijn in innigst wezen één en dezelfde.... Iedereen weet, dat het huis van Claudine het huis van Colette is.

'Na de twintig hoofdstukjes te hebben gelezen is ons niets meer onbekend van hen, in wier midden Colette haar jeugd heeft doorgebracht, en eveneens leert men er háár beter door kennen,

die eens een van de meest vooraanstaande schrijfsters zou worden, een der rijkste, meest verscheiden en meest origineele literaire temperamenten van ons tijdperk, zeide Edmond Sée, in Het Handelsblad, toen La maison de Claudine verscheen.

Sido.

Onmiddellijk bij het vorig-genoemde boek sluit zich Sido aan, geheel gewijd aan de nagedachtenis harer moeder (die Sidonie heette.) Ik heb er mij dikwijls over verbaasd, dat Colette in haar boeken nooit over haar moeder sprak, die toch zoo'n groote rol in haar leven blijkt te hebben gespeeld. Fransche critici hebben zich daar óok over verwonderd, en zijn tot de conclusie gekomen, dat het is, omdat Colette haar moeder te goed daarvoor achtte. Dit lijkt mij een tamelijk gezochte reden; ten eerste laat Colette wèl haar vader (in de Claudine's) optreden, en ten tweede hangt het er toch maar van af, op *welke* wijze men het doet! Hoe het zij, in Sido bevredigt Colette ons verlangen om méer van haar moeder te weten volkomen, en geeft zij ons *le plus tendre des fantômes, brillant des couleurs de la vie, évoqué amour.*

Simonne Ratel, in *Le courrier littéraire* zegt terecht:

Toute l'oeuvre de Colette, est une fugue en mineur sur le thème du souvenir.

Sido evenals La maison de Claudine is thans reeds klassiek geworden. O, de verrukking der jeugd, het heimwee naar die jaren.... en daartusschen-in de heldere, geliefde schim van Sido. Simonne Ratel, in hetzelfde opstel, merkt op, en hoezeer heeft zij gelijk, dat in de galerij der figuren in het werk van Colette slechts twee vrouwenportretten voorkomen, dat van haarzelve, en dat van haar moeder. In al haar vrouwengestalten: Claudine, Minne, Renée Néré, Léa, is iets van Colette en iets van Sido.

Colette schildert haar moeder, met een oneindige liefde en vereering; zonder eenige lyrische opwinding, zonder groote woorden, zonder opdringerige verzekeringen, - alleen door het weergeven van honderderlei kleine trekjes, nu eens innig, dan weer humoristisch, door het navertellen van simpele gesprekjes, door het mededeelen van gewone feitjes en onbeduidende herinnerinkjes, maakt zij de dierbare persoonlijkheid levend voor ons, en doet zij ons Sido liefhebben met een teedere reverentie.

Colette's levensloop.

Het was te Saint Sauveur en Puisaye[1)], (een dorpje in Bourgogne van nog geen 2000 inwoners) dat den 28en Januari 1873, Madame Jules Colette, geboren Sidonie Landoy, haar laatste kind ter wereld bracht: Gabrielle, die later schitteren zou onder den naam Colette.

Twee broers had zij, en een oudere zuster, (waarover wij in bovengenoemde boeken al het gewenschte kunnen vinden), en als jongste kind was zij de lieveling van haar vader, die haar Bel Gazou noemde, en van haar moeder, bij wie zij tot het laatst van haar leven heette Minet-chéri.

Zeer rustig ging de eerste kindsheid voorbij. Colette was haast altijd thuis, maar later tijdens verkiezingscampagnes nam haar vader haar mee; zij hield dan het paard vast, terwijl haar vader de huizen binnenging, of ook wel mocht zij mee in een herberg, waar men haar zooveel wijn liet proeven, tot zij ‘complètement ivre’ bij haar moeder, slapende, werd thuisgebracht. (Colette heeft zeer waardevolle en karakteristieke bladzijden geschreven over wijnen, die verschenen zijn in de aardige uitgave van het *Savoy* Cocktail Book.)

Later ging zij naar school, en het drietal: Yvonne, Marie en Gabrielle kennen wij door Anais, Marie Belhomme en Claudine. Colette las veel, alles wat haar onder handen kwam, zelfs Zola (wat zal ik haar Zola verbieden, zei haar moeder, 't kind kan er immers toch niets van begrijpen!); met haar broers deelde zij alle spelen, zij leerden haar boomklimmen, en ‘zich zeer doen zonder te schreeuwen als een mager speenvarken); en verder zwerft zij door de bosschen en over de velden, en leert houden van elk gewas, en van elken vogel, van kat en hond en eekhoorn en haas, van kikvorsch en boschduif, en vleermuis zelfs. In het jaar 1890 echter, nadat Colette haar brevet heeft gehaald (wij zouden zeggen eind-examen gedaan) treft de familie het fortuin-verlies; men vestigt zich nu bij den oudsten broeder, die dokter geworden is, te Chatillon-Coligny. Drie jaar later maakt zij daar kennis met Henry Gauthier-Villars, den zoon van een wapenmakker haars vaders, met wien zij in 1893 in het huwelijk treedt. “Willy”

1) Het Montigny des Claudines.

was toen 34 jaar, *un gros homme railleur et viveur, très versé en musique et gendelettre jusqu'au bout des ongles, et si Parisien,* en zij.... *une sauvageonne,* geheel onwetend van het steedsche leven....

Hoe zal het met dit huwelijk gaan? Hoe gedraagt Colette zich in het zoo veranderde leven? Wij komen heel veel te weten door de Claudines en door La Vagabonde.... Willy had van zijn jonge vrouw graag *la plus utile des collaboratrices mondaines* gemaakt, - hélas, jamais Colette ne sera la "salonnière intrigante" qu'il désire....

In 1904 publiceerde Colette haar *Dialogues de bêtes,* "pour amuser Willy". Het boekje werd algemeen gewaardeerd, maar wekte niet zulk een éclat als de Claudine-série. En toen in 1906 gebeurde, wat wel te voorzien was, een scheiding van Gauthier-Villars, zag zij zich genoodzaakt op andere wijze dan als schrijfster haar brood te verdienen. Zij werd mime en danseuse. En haar ondernemingen en lotgevallen daaromtrent kennen wij zeer goed uit *Le revers du music hall, La vagabonde* en *L'entrave.*

Na de *Vagabonde* blijft Colette drie jaar lang niets publiceeren; haar leven zal weer een groote verandering ondergaan door haar huwelijk met Bertrand, Henri, Léon, Robert de Jouvenel des Ursins, van wien zij in 1913 een dochterje kreeg, dat Colette werd genoemd.

Tot 1914 toe genoot Colette een matige belangstelling, daarna, toen zij geregeld het eene boek na het andere de wereld instuurde, vergrootte zich steeds haar roem, men spreekt van *notre Colette de génie, notre incomparable romancière,* enz. enz. en het lintje van het *légion d'honneur* versiert haar knoopsgat, *les journeaux s'arrachent sa collaboration....* En na haar tweede scheiding in 1916 bleef Colette nu eens op deze plaats, dan weer op die; zij reist en trekt, schrijft romans, geeft bundel na bundel uit, verdient, naar men zegt, schatten.... en als ooit iemand het leven van alle kanten heeft doorproefd, van alle hoogten en laagten heeft leeren kennen, dan is het Colette, *la grande vivante,* die terecht zou kunnen zeggen, dat, niets menschelijks haar vreemd gebleven is....'

Chéri en La vagabonde zijn op de film gebracht; haar dochter is assistente van den *metteur-en scène:*

‘Sur l'affiche on verra: Colette de Jouvenel assistente.... C'est moi qui sera fière.... zegt Colette, met haar stem, die door Claude Chauvière is gekarakteriseerd als een ‘angélus et un jazz’.

Colette wandelt, zwemt, *mène la barque et la luge, audacieuse toujours*.

- A qui ressemblez-vousdonc, Madame? vroeg haar eens Claude Chauvière.

- J'ai l'expression du capitaine (haar vader) mais je ressemble surtout à ma grand'mère maternelle. En een waarzegster heeft eens tegen haar gezegd: Vous êtes justement ce qui votre père a souhaité d'être, et, de son vivant, il n'a pas pu.

En hiermede, Colette tot op heden gevolgd hebbende, nemen wij afscheid van haar, die wij bewonderen en liefhebben in haar werk, zij, van wie Tristan Bernard heeft gezegd:

En lisant Colette on assiste à un miracle continu.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Bibliographie.

J.K. Rensburg. *Theorie der Evolutie.* - Amsterdam z.j. (1931). A.J.G. Strengholt.

'Rensburg is de laatste optimist van Nederland, misschien wel van heel West-Europa. Hij is de eenige dappere in ons midden. Hij is de poëet, de maker, de bouwer, op wien alle spot terugkaatst; die te midden van oorlog en revolutie zijn gedachtengang vasthoudt en zijn levenshouding geen moment voelt wankelen; die onbewogen honger kan lijden te midden van mensch-onwaardigen overvloed. Hij is de revolutionnair, die met het geweer in den aanslag op de barricade snelt, maar toch nooit ontevreden is en van het weinige, dat hij bezit.... ach, dat weet ik beter dan gij allen.... altijd de helft of meer missen kan voor hen, die armer zijn dan hij of althans armer schijnen, of althans zich armer voordoen.'

Zoo schrijft de heer d'Oliveira in zijn mooie inleiding tot dit boek, een inleiding, die ik met volkomen instemming heb gelezen. En niet slechts om het enkele feit, dat de heer d'Oliveira ten opzichte van den grooten Nederlander Rensburg blijkt geeft van zijn onomwonden waardeering. De inleider verklaart zich incompetent, de beteekenis van Rensburg wetenschappelijk te achterhalen - ik doe dat ook. De inleider gelooft in het verschijnsel-Rensburg - ik ook. Wie Rensburg kent, weet trouwens, dat niemand er met hem, in gewoon-wetenschappelijken zin, kòmt. Hij heeft bronnen, die voor de exact te werk gaande wereld gesloten zijn; hij slaat je dood met astrale en inter astrale theorieën en alleen de dwingende macht van zijn persoonlijkheid brengt je er toe, hem te gelooven. Hij is de apostel, de Ziener van onzen tijd. Daarom wordt hij ook uitgelachen; hij weet het en hij lacht er zelf om. Werkelijk, hij is de laatste optimist van Nederland.... Rensburg kent geen twijfel; hij kent alleen waarheid. Hij veegt het esperanto met één zwaai van zijn smalle, sterke hand van de tafel, hij, de overgegeven Francofiel, hij proclameert, dat het Fransch de wereldtaal wordt.... Hij stelt het zoo visionnair

voor, dat ge het gelooft, dat het de gewoonste zaak van de wereld wordt.

Veertig jaren werkte Rensburg aan dit boek. Hij beschrijft daarin de ontwikkeling van oerschrift en oertaal tot wereldschrift en wereldtaal. Men zal er om lachen, natuurlijk. Men lacht om alles, wat zeer geniaal is. Men heeft gelachen om Galileï, om Columbus, om president Wilson, om Kloos en Van Deyssel. Ik stel er een eer in, het boek van Rensburg ernstig aan te kondigen als een werk, dat wel boven mijn bevatting uitgaat, maar waarvan ik geloof, dat het van enorme beteekenis zal zijn op het cultureele voortschrijden van onzen tijd.

H.H.J. Maas. *De hoofdzonden van het land.* - Roermond, 1930. J.J. Romen en Zonen.

De heer Maas is geen veelschrijver. Ik las, jaren geleden, zijn roman ‘Verstooteling’ en ook ‘Het goud van de Peel’. Beide boeken hadden veel goeds, vooral het eerste; een realistisch opgezette roman, die indertijd nog al de aandacht trok en van dezen schrijver iets verwachten liet. Maar de auteur is in de schaduw gebleven. Inmiddels kondig ik den kleinen roman ‘De hoofdzonden van het land’ met genoegen aan. Het realisme schijnt den schrijver op den duur niet aan te trekken, althans niet in dien zin, dat hij de felste kanten van het landleven wil blijven belichten. Er is een zekere gemoedelijkheid in deze vertelling: ‘erge’ uiterlijkheden worden verdoezeld, met enkele woorden vermeld; men kan een kind dit boek in handen geven. Het is er niet slechter om. De heer Maas is een scherp waarnemer en hij kent het volkje van den Brabantschen zelfkant goed. Zijn typen komen allemaal flink uit de verf en vooral: hij kan schrijven. Er verschijnen bij ons te veel boeken van menschen, die hun vak niet verstaan.

Onwillekeurig dringt zich een vergelijking aan me op met de boeken van Antoon Coolen. Die zijn stellig beter; Coolen is meer ‘aangedaan met poëzie’, om een term van Van Deyssel te gebruiken. Het werk van den heer Maas is kroniek-matiger. Maar in zijn soort dwingt het waardeering af; het is eerlijk, eenvoudig en, wat den stijl betreft, zuiver-bééldend.

Herman Poort. *Van Kinderen.* Teekeningen van Jan Altink. - Assen z.j. Van Gorcum en Comp.

'Het kind' wordt in de litteratuur van onzen tijd langzamerhand een flinke boy. Mevrouw Boudier-Bakker, A.M. de Jong, mevrouw Zoomers-Vermeer.... ik noem maar eenige auteurs op, die me zoo te binnen schieten. Allemaal hebben ze, op hun manier, facetten van het kinderleven belicht. Over het kind in de moderne litteratuur moest eens een proefschrift worden geschreven. Het verschijnsel is bovendien typisch Nederlandsch; in niet één van de ons omringende landen is in de letterkunde zooveel werk gemaakt van het kind.

Herman Poort, die als scheppend artiest karig met geven is, brengt ook zijn offer aan Zijne Majesteit het Kind. Drie vertellingen van kinderen. Of eigenlijk twee. De derde is een vertelling van hem-zelf; het gaat er over, hoe een volwassene reageert op de uitingen van een kind.

Van de derde vertelling weet ik zeker, dat ze goed is en van de beide andere weet ik het met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid. Ik ga veel met kinderen om, en toch moet ik erkennen, dat ik het mysterie van de kinderziel niet volkomen versta. Maar voor-zoover ik er over kan oordeelen, heeft Herman Poort het kinderhart zuiver gepeild en behoort zijn boekje tot het beste, dat bij ons over kinderen geschreven is. Vooral ook, doordat hij er niet dat nare quantum sentimentaliteit aan heeft toegevoegd, dat in de bioscoop zoo snoezig wordt gevonden en waarbij men dan den gebruikelijken traan wegpinkt.

D.A.M. Binnendijk. *Commentaar.* - Maastricht, 1931. Leiter-Nypels.

In tijden van gering scheppend vermogen schrijft men veel over kunst. Het is een periodiek verschijnsel en wij beleven het ook nu. Dit behoeft niet te beteekenen, dat hetgeen men schrijft over kunstwerken, van weinig waarde moet zijn, en ik constateer dadelijk, dat het boek 'Commentaar' van den heer Binnendijk mij een van de beste werken lijkt, die in de laatste jaren op dit gebied verschenen zijn. De schrijver formuleert scherp en redeneert

met een opmerkelijk logisch vermogen. Zijn beschouwingen geven een helder overzicht van de voornaamste geestelijke stroomingen van onzen tijd: tooneel, litteratuur, film, dans. Een ernstige poging om den geest van het hedendaagsche kunstleven in een aantal korte essay's samen te vatten. Wat de heer Binnendijk schrijft over Jac. van Looy, lijkt mij het beste uit den bundel. Over tijdgenooten is zijn oordeel uit den aard van de zaak subjectief. Zoo zou ik niet graag zijn uitspraak onderschrijven over Victor van Vriesland, wiens bundel 'Voorwaardelijk Uitzicht' in dit boek besproken wordt: 'Moge hij dit bittere zelfbewustzijn eenmaal verliezen in den meesleependen stroom van den musischen waanzin, van den furor cordis!' Want m.i. ligt in dit 'bittere zelfbewustzijn' de grootste kracht van den hier behandelden kunstenaar. De essayist verwart hier mensch en artiest: hij wil den één redden zonder den ander te laten schieten, en dat lukt maar zelden.

Johan Fabricius. *Venetiaansch avontuur.* - 's-Gravenhage, 1931. H.P. Leopold's Uitgeversmij.

Johan Fabricius is een handig schrijver en hij moet er een beetje voor oppassen, dat hij niet aan zijn handigheid te gronde gaat. Gelukkig is het zoover nog niet. In zijn 'Venetiaansch Avontuur' heeft hij van een onmogelijk gegeven een uiterst leesbaar boek gemaakt: geestig, onderhoudend, boeiend - maar toch ook zoo, dat de lezer, als hij het boek uit heeft, zich reflecteerend afvraagt, of hij er door den beminnelijken schrijver niet min of meer tusschen is genomen. Een Weensch burgermannetje trekt naar Venetië, in de vage hoop daar een rijke vrouw aan den haak te slaan. Dat is op zich-zelf voor een normale fantasie achterhaalbaar, maar de manier, waarop de jonge man zijn ideaal verwerkelijkt, is zoodanig ondergeschikt gemaakt aan het toeval, dat de gebeurtenissen in de plaats treden van de personen, en de roman afdaalt naar het niveau van het avonturen-verhaal.

Walther, de hoofdpersoon, is geen figuur geworden; hij speelt geen grootere rol dan de voetbal bij een internationalen wedstrijd; een onmisbaar object, maar een ding waar willekeurig mee omgesprongen wordt.

Als avonturen-roman is het boek uitmuntend. Men verveelt zich geen oogenblik; de schrijver beschikt over geest en gratie; het eene tafereel volgt op het andere met een reeks van alleraardigste situaties, die den lezer vergeten doen, dat er zoo-iets bestaat als malaise. Juist een boek voor onzen tijd dus.

J.W. van Cittert. *De Heks van Gouda.* - Amsterdam, z.j. L.J. Veen.

Een roman kan men dit boek nauwelijks noemen. Daarvoor is hte te kroniek-matig. En het is ook inderdaad de bewerking van een oude kroniek, 'het manuscript van den geleerden Mr. Petrus Fraudensius (Pieter Fraudenier), rector der Latijnsche school binnen der Goude'.

De schrijver heeft het zich wel wat heel makkelijk gemaakt. Hij heeft weinig of geen moeite gedaan, het oude verhaal te herscheppen in een nieuw roman-verband. Daardoor is zijn werk ook een tamelijk dor relaas gebleven, al is in de uitbeelding van 'Dieuwer, jonkvrouwe van Vlist, de heks van der Goude' een zekere droge humor te savoureeren. Deze is trouwens het heele boek door goed, beheerscht volgehouden; de erbarmelijkheid van de hoogeerwaarde en edelachtbare heeren rechters wordt onder de juiste belichting gezet, en hierdoor krijgt het verhaal toch een aparte waarde, die het tekort aan scheppend vermogen vergoedt.

Franz de Backer. *De witte vijand.* Met houtsneden van Jan Franz Cantré. - Antwerpen, 1930. 'Lumière'.

Met deze wonderlijke geschiedenis begeeft de schrijver zich op het terrein van de uitzonderlijkste fantasie. Het verhaal is op geen enkele manier met eenige realiteit in overeenstemming te brengen; het kan even goed in de middeleeuwen spelen als in onzen tijd en het hoort alleen door de kleurige taal, waarin het is weergegeven, in Vlaanderen thuis. Toch boeit het. Deze zonderlinge schepping, waarin de Dood als een wezen, als een zich persoonlijk manifesteerende macht wordt geteekend, is stellig niet zonder waarde. Er gaat een eigenaardige suggestieve kracht van uit, die door de merkwaardige teekeningen wordt versterkt.

Jan Walch. *Galathea en Hans Bril.* Teekeningen van E. van Hoogstraten. - Amsterdam, 1931. Mij. tot verspreiding van goede en goedkoope lectuur.

Dr. Walch, die geen realist is en, voor zoover ik weet, geen enkelen 'gewonen' roman heeft geschreven, experimenteert in het litteraire op allerlei manieren. Dit prozawerk is weer zeer origineel van vinding. Een Duitsche kabouter en een Grieksche nimf komen, nadat ze honderden jaren weg geweest zijn, op aarde terug, te midden van de tegenwoordige menschenwereld. Dat zij zich hierin niet dadelijk op hun gemak gevoelen, is te begrijpen; vooral de kabouter, die zich incognito, als Professor Bril, beweegt, ondervindt allerlei onaangenaams. De opzet van het boek geeft den schrijver gelegenheid tot het scheppen van de onmogelijkste situaties, en Dr. Walch, die een beetje verliefd is op de dwaasheid, maakt daar een gretig gebruik van. Zoo werd het een boek vol grappige nonsens, over het algemeen nonsens van een zeer te waardeeren gehalte. Want de auteur is geestig en vervalt, ook waar zijn verhaal satyriek wordt, en dat is nog al vaak het geval, niet in den bekenden Hollandschen zucht tot moraliseeren. Hij blijft in den toon: de geest van het werk wordt bepaald door den zwevenden gang van de slanke nimf en de kromme sprongen van den kabouter. De satyre had m.i. uitgebheid kunnen worden, maar dat de auteur zich hier niet toe aangetrokken voelde, behoeft hem niet aangerekend te worden. Hij schreef een onderhouden boek, en daarmee is hij voldoende verontschuldigd; een boek waarmee hij zijn litteraire persoonlijkheid zeer naar behooren handhaaft.

Maurits Dekker. *Amsterdam* - Amsterdam, 1931. Andries Blitz.

De heer Dekker verstaat het métier van het schrijven uitmuntend; hij kent het kunstje van leesbaar te blijven. Op allerlei manieren brengt hij dat kunstje in practijk. In dezen roman pakt hij de zaak aan van den socialen kant. Men kan zijn boek eigenlijk nauwelijks een roman noemen; het is meer de kroniek van een Amsterdamsche huurkazerne gedurende zekeren tijd. De menschen, die deze kazerne bewonen, zijn scherp geteekend, met een creatief

sarcasme, dat op vele bladzijden stijgt tot de hoogte van een groot kunstwerk.

Dit kan niet gezegd worden van den roman als geheel. De schrijver heeft zijn arbeid min of meer bedorven door een reeks persoonlijke aanvallen, waarin hij lucht geeft aan de verbittering, die hij tegen sommige tijdgenooten koestert. Hij noemt ze zelfs met naam en toenaam, en gaat daarbij zoo over de schreef, dat hij zijn werk verlaagt tot het niveau van een pamflet. De heer Dekker moest dat niet doen; zijn bekwaamheid als schrijver is daarvoor te goed van gehalte. Hij is een van de weinige goede prozaschrijvers, die wij tegenwoordig hebben, en hij moet zich daar iets meer van bewust worden. Aan een talent als dat van den heer Dekker mag men den eisch stellen, dat het zich niet vergooit.

Jan van Epen. *De schaduw van het geluk.* Bussum, 1931. C.A.J. van Dishoeck.

Dit is het tweede der posthume werken van Dr. van Epen, die indertijd, met den roman ‘Durf te lachen’, zijn aangekondigd en ingeleid door Cor van der Lugt Melsert. Het boek ‘Durf te lachen’ kon ik met waardeering bespreken; voor dit nieuwe boek heb ik meer dan waardeering; ik bewonder het. Het wordt hoe langer hoe duidelijker, dat ons in Dr. van Epen een veelzijig genie ontvallen is. Het zuiver-menschelijke neemt in zijn werken een voorname, ja, de voornaamste plaats in. En bij zijn leven heeft hij den kunstenaar zoo op den achtergrond gehouden, dat hij, als alle bescheiden menschen, weinig is opgemerkt.

‘De schaduw van het geluk’ is een prachtig boek. Het behandelt het probleem van de liefde van een vader voor zijn kind. Dat probleem wordt uitgewerkt met een smettelooze zuiverheid, zonder overdrijving, zonder pathos, zonder sentimentaliteit; het is echt, natuurlijk en waar. De volmaakte vader moest dit schot lossen op den onwaardigen minnaar van zijn dochter, en daarmede de daad volbrengen, die hem van een geacht maatschappijmensch maakte tot een gevangenisboef. Het gegeven was uiterst verleidelijk om er iets drakerigs van te maken, maar het talent van den schrijver heeft hem daarvoor behoed.

Van Dishoeck, de kunstzinnige uitgever van Van Epen's werken, is onlangs ook overleden. De aanstaande uitgave van een derden nagelaten roman van den schrijver, 'De Zigeunerin', wordt in dit boek nog aangekondigd.

Frans Demers. *Eva. Spel uit de Tropen* - Antwerpen, 1931. Jos Janssens.

Van de Belgen komt de laatste jaren goed dramatisch werk, dat door Lode Monteyne, aan wien dit boek is opgedragen, in verschillende kronieken is behandeld en min of meer gecodificeerd. Er gaat van de Vlamingen een jeugd, een frischheid, een idealisme uit, dat met het min of meer af- of uitgeleefde Noordnederlandsche tooneel een eigenaardige tegenstelling vormt.

Ook het drama 'Eva' van Frans Demers heeft verdiensten. Deze auteur kan dialogen schrijven en tooneel-situaties scheppen, die het bij opvoering zeker zullen doen. Hij beschikt over niet geringe motorisch-dramatische krachten. Maar de compositie van zijn werk is zwak en hij werkt met middelen, die eigenlijk gezegd al lang afgedaan hebben en waar een grooter talent dan het zijne voor noodig is om er nog weer eens iets van te maken. De man, de vrouw, de vriend - deze driehoek is al zoo oneindig vaak bewerkt, dat men wel met heel bijzondere gegevens moet aankomen om er nog opnieuw interesse voor te wekken. Frans Demers is daar naar mijn meening maar gedeeltelijk in geslaagd. Hij mislukt, waar het op dramatische hoogtepunten aankwam; daar wordt hij, zonder het zelf te weten, smakeloos en rhetorisch. De stof groeide boven zijn bevattingsvermogen uit; wat hij in onderdeelen bereikte - het scheppen van atmosfeer, die de spanning van den lezer, en eventueel den toeschouwer, er in houdt - verliest hij bij de overkapping van het geheel. Toch is hij stellig een schrijver, die iets kan.

HERMAN MIDDENDORP.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 147. Deel 12]

Belangrijke mededeeling

Er zijn tegenwoordig vele periodieken en lichamen, die literaire prijsvragen uitschrijven, of prijzen toekennen, waarbij voor den winnaar een belangrijk bedrag wordt beschikbaar gesteld. Maar hoe aantrekkelijk deze wedstrijden ook zijn, zij vergen van de juryleden een omvangrijken arbeid, - een arbeid, dien 'De Nieuwe Gids' onmogelijk van zijn redactie zou kunnen eischen, in aanmerking genomen den enormen toevloed van ingezonden copie, welke zij reeds jaarlijks te beoordeelen krijgt.

Daarbij komt nog, dat het resultaat wel eens niet aan de verwachtingen zou kunnen beantwoorden, zoodat de prijs niet kon worden toegekend, en alle werk van deelnemers en jury dus vergeefsch zou zijn.

Ook de, door 'De Nieuwe Gids' ingestelde 'Nieuwe-Gidsprijs' voor het beste proza of dichtwerk binnen een bepaald jaar verschenen, en die reeds vier malen aan een letterkundige is toegekend, - aan Dr. P.C. BOUTENS, LOUIS COUPERUS, W.L. PENNING, STIJN STREUVELS, vordert van de commissieleden veel te veel moeite en tijd.

De Directie van 'De Nieuwe Gids' haren abonnés thans weder, zooals in 1922, een kostbaren prijs willende aanbieden, heeft daarom een ander plan gevormd, dat tegelijkertijd tegemoet komt aan de steeds toenemende belangstelling voor 'De Nieuwe Gids' van de zijde van het publiek: want dit feit kan met vreugde worden geconstateerd, dat, in dezen ontzettenden crisis-tijd, 'De Nieuwe Gids' waarschijnlijk het *eenige* tijdschrift is, dat bij elke jaarswisseling zijn abonné-aantal steeds zag *toenemen.*

Het plan nu der Directie is het volgende:

Zij heeft zich verstaan met den bekenden kunstschilder ANTOON VAN WELIE, en elke abonné, die een nieuwen abonné aanbrengt op den 1en halven jaargang 1933 ontvangt één bon en wie een abonné aanbrengt op den geheelen jaargang 1933 ontvangt twee bons op een pastel-portret van dezen meester, welk cadeau een handelswaarde vertegenwoordigt van tweeduizend gulden.

Voor den boekhandel wordt voor elk heel of half abonnement, hetwelk het aantal in 1932 overschrijdt, eveneens een of twee bonnen beschikbaar gesteld.

Om de kansen voor onze abonnés zoo groot mogelijk te maken, zullen er niet meer dan 300 bons worden uitgegeven, terwijl de deelneming blijft opengesteld tot 1 Januari 1933.

Het zal onnoodig zijn iets naders omtrent den heer VAN WELIE te vertellen, het is genoegzaam bekend hoe hij de eenige Hollander is, die 3 Pausen heeft geschilderd, Pius X, Benedictus XIV en den tegenwoordigen Paus Pius XI, hoe hij een Europeesche vermaardheid geniet, hoe hij tal van bekende figuren in binnen- en buitenland heeft geportretteerd - onder de velen noemen wij slechts SARAH BERNHARDT (in het Luxemburg museum), GEMMA BELLINCIONI (Museum Belle Arti te Rome), Z. Ex. Mgr. S. NOLENS, Kard. VAN ROSSUM, THEO MANN-BOUWMEESTER, EDUARD VERKADE, ENNY VREDE, GABY DESLYS, IJVETTE GUILBERT, EDMOND ROSTAND (welk portret eveneens werd aangekocht door het Luxembourg), PAUL DESCHANEL, Dr. BREDIUS, Jhr. Dr. VAN KARNEBEEK, Dr. I.C.K. VAN AALST, Generaal SNIJDERS, Baronesse BENTINCK, Baronesse VAN BRIENEN, LOUIS COUPERUS, MUSSOLINI, - terwijl wij herinneren aan de beroemde collectie portretten van LOUIS BOTHA en de andere Boerengeneraals (eigendom van Dr. VAN AALST), en aan zijn bekoorlijke kinderportretten, - (van 'MADDY VEGTEL' zeide de bekende Engelsche kunst-criticus ANDREW MEW dat het ''t mooiste kinderportret was na Whistler') - en hoe hij Lid is van 't Academisch Corps te Antwerpen.

Onder zijn vele onderscheidingen vermelden wij zijn benoeming tot Officier in de Orde van Oranje Nassau, terwijl de Fransche Staat hem onlangs bevorderde tot Officier in het Legioen van Eer.

Overtuigd zijnde, dat het literaire publiek deze buitengewone aanbieding op hoogen prijs zal stellen, wachten wij gaarne tijdig de opgave der nieuwe abonnementen af.

DE DIRECTIE VAN 'DE NIEUWE GIDS'
Amalia van Solmsstraat 2-24
's-Gravenhage

Voor den nieuwen, 48^{en} jaargang van de Nieuwe Gids.

In den aanstaanden jaargang van De Nieuwe Gids zal worden opgenomen - behalve werk der redacteuren -, de eerste, zeer knappe en psychologisch-boeiende roman van den jongen, veelbelovenden auteur H.W. Sandberg. Voorts liggen, voor het jaar 1933 aan belletristisch proza en tooneelstukken o.a. gereed werk van: Eva Asscher, Elisabeth Augustin, J. Broedelet, Willem Eges, Louise Franken, Dr. J.C. Hol, H.H.J. Maas, J. van Melle, Henriëtte Mooy, Dr. André Schillings, Ralph Springer, Marcella Vos, Hendrik v.d. Wal, Herman van Winsen, J. v.d. Woude e.a.

Gedichten van o.a. Fred. Batten, Camp de Basschaerde, Dr. J. Decroos, Emmy Wegener, J.J. van Geuns, William Groen, Albert v.d. Hoogt, Jan Janssen, Ernest Kan, L. de Man, G. v.d. Meulen, Pol de Mont, Bert Nuver, J.J. van Oosten, J. Peelen, W.A. van Ravestein, J. Reddingius, F. Reddingius-Salomonson, W. Reddingius, L. Rikmenspoel, H.W. Sandberg, Rud. Tempel, T. Zwaan, Fiena Wilkens e.a.

Artikelen over onderwerpen van verschillenden aard, o.a.:

Karel Damme: Atlantis, Dr. P. Dezaire: Kloos' Lenteavond; J. Eelssema: Ferdinand Brückner; Dr. Nelly Geerts: Hölderlin; R. Kaltofen: Streifzüge durch die uruguaïsche Litteratur en Chilenische Litteratur der Neuzeit; Max Kijzer: Het woord in de hedendaagsche letterkunde en wijsbegeerte; Dr. H.E.H. van Loon: Napoleon II; Mr. H. Maas: Over intellectueele vorming; André Peters: Gedachten van een mysticus; Mr. I. Prins: Rachel in Nederland; Boris Rapchinsky; Dostojewski en Toergenjew; Mr. D. Spanjaard; Aard en beteekenis der kunst van Balzac; Maurits Wagenvoort: Smyrna voor dertig jaren, e.a.

In het **Maandelijksch Overzicht** worden de brandende kwesties van den dag behandeld, terwijl een uitgebreide bibliographie aan verschillende, ter zake bevoegden, is toevertrouwd, en Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe in haar Dames-rubriek ditmaal hoopt te behandelen: Goethe's vrouwelijke roman-figuren, Goethe's Moeder en Bettina von Arnim.

En voorts zal in dezen jaargang een aanvang worden gemaakt met de publicatie der correspondentie van Willem Kloos **uit den eersten tijd van De Nieuwe Gids,** welke briefwisseling **ten hoogste belangrijk is** voor de nadere historische kennis van dit tijdschrift, daar uitsluitend **die** brieven uit het Copieboek zullen worden openbaar gemaakt, **die belangrijke bizonderheden bevatten over de werkwijze, de bedoelingen en opvattingen van het baanbrekende tijdschrift,** reden waarom wij op deze publicatie **met nadruk de aandacht vestigen van alle Bibliotheken, en van allen, wie de letterkundige geschiedenis van Nederland interesseert of ter harte gaat.**

* * *

Bovendien worden eventueele inteekenaren er attent op gemaakt, dat zij bij elk abonnement voor 1933 **twee** bons ontvangen op een geschilderd portret van den kunstenaar Antoon van Welie, dit een handelswaarde vertegenwoordigt van tweeduizend gulden.

Gaarne opgave van nieuwe abonnementen vernemend:

Directie De Nieuwe Gids.

N.V. LUCTOR ET EMERGO,

Amalia van Solmsstraat 2-24, 's-Gravenhage.

Conferentie door A.H. van der Feen.

Grâce à vous une robe a passé dans ma vie.

Simon Breigeest was een klein heertje van even zestig jaar; hij had een mager gezichtje met zwarte putten op de plaats, waar vroeger zijn wangen gebold hadden, een kleine breede neus, waaronder een sprieterige grijs-rosse knevel groeide en smalle, bleeke lippen, waarachter, zoo ze vaneen spleten, de verrassing was van een keurig valsch gebit, met kleine, porceleinig glanzende tandjes.

Hij droeg een ouderwetsche pince-nez, die gewoonlijk wat scheef stond en waarachter de fletse oogjes meestal vriendelijk knipperden met veel schijnbare verbazingen, door de telkens omhooggaande wenkbrauwen; zijn hoofdhaar was grootendeels verdwenen, maar dit gemis werd verheimelijkt door een peper-en-zout-kleurig toupetje, waarover een fraaie golving gefriseerd lag.

Het hoofd van Simon Breigeest werd gedragen door een mager halsje, waaruit de scherpe punt van den Adamsappel stak, tusschen twee leege huidplooien, die symmetrisch afhingen van de kinnebakken.

Zijn rechterbeen stond wat naar binnen gedraaid, waardoor hij mank liep met een vreemde lijfschokking, die hem al van verre kenbaar maakte. Dit laatste en eenigste lichaamsgebrek belette niet, dat Simon Breigeest toch een keurig heertje was, altijd met zorg gekleed, met zelfs iets overzorgvuldigs in boorden, dassen, slobkousen en uitgetipte zakdoekjes, dat naar het fatterige neigde.

Simon Breigeest was echter boekhouder-étaleur in de Heeren-

confectie-zaak van Eduard Baruch op de Haarlemmerdijk en de welverzorgdheid zijner uiterlijke verschijning, was dan ook zoowel een beroepseisch als een reclame. ‘The Westend Style House’ duldde geen personeel met plooilooze pantalons, bobbelende vesten, uitzakkende colberts, verfrommelde dassen of rafelende boorden.

Zoowel Jozep Lampetje, de stoepier der zaak, die op het trottoir de koopgraagte der voorbijgangers aan moest wakkeren, door te wijzen op de fraaie snijding der kleederen aan het eigen welgemaakte lijf, een elegant colbert costuum, een sportieve demi, een zwaar gevoerde winterjas of een aantrekkelijke Burberry, al naar het grillig wisselen der seizoenen, zoowel deze Jozep Lampetje als Eduard Baruch zelf, achter de toonbank in zijn onberispelijk toilette-de-ville, met een wat vette aanmoedigingslach op zijn geringbaard gelaat, gingen Simon Breigeest in die welverzorgdheid vóór, terwijl ook Roosie Baruch, de donkeroogige dochter van den patroon, met de karmozijnroode lippen in het witgepoederde ovale gezichtje, welke dochter de kleine heeren artikelen, als dassen, boorden, enz. verkocht, de sfeer van het Londensche Westend hielp handhaven door het dragen van een elegant zwart crêpe-Georgette japonnetje met taupe-kleurige kousen om de welgevormde beenen en lakpumps waarop enorme koh-i-noors in Oostersche weelderigheid fonkelden.

Het trekkende been van Simon zou nochtans een bezwaar geweest zijn om The Westend Style House behoorlijk te vertegenwoordigen, ware het niet, dat Simon nimmer als stoepier noch als verkooper in den winkel hoefde dienst te doen. Hoogstens hield hij als Lampetje's exuberante overredingskunst wat veel lieden tegelijk naar binnen lokte, een paar dier lieden even aan de praat, maar die laatsten zagen dan alleen maar het keurig verzorgde bovenlijfje, het magere gezichtje met de zwarte wangputten en de fraaie golving van het toupetje, want de rest van Simon placht zich dan te verschuilen achter de toonbank, waar hij niet vandaan kwam.

Overigens vertoefde Simon Breigeest den ganschen dag in het hokje, dat met een glazen loketdeur van de winkelruimte was afgescheiden en boven welk loket ‘Kassa’ stond.

Daar, aan zijn wat gammel bureau-ministre voerde hij de boekhouding van de zaak, nam het geld in ontvangst, betaalde de wissels, schreef de prijsetiketten voor de étalage-goederen, welke etiketten in The Westend Style House steeds twee bedragen vermeldden, nl. de 'oude' prijs, die echter even monsterachtig hoog was - en dan ook met een dikke roode streep was doorgehaald - als de 'thans'-prijs fabelachtig laag. Ook vervaardigde Simon met groote letterschablonen de reclamestrooken voor de ramen als: A l g e h e e l e O p r u i m i n g w e g e n s L i q u i d a t i e d e r Z a a k, of G r o o t e M a l a i s e U i t v e r k o o p en wat er verder in zijn of Eduard Baruch's brein aan pakkende vondsten mocht opkomen.

Jozep Lampetje deed aan die vondsten niet mee en waardeerde ze nauwelijks.

Voor de goederen buiten de étalage schreef Simon de etiketten met de uiterste prijs in het geheimschrift van het winkelwoord, want voor de stoepierklanten golden geen vaste prijzen; Lampetje's belangrijkste emolumenten bestonden juist in het hooge percentage van wat zijn radde en schuchtermakende tong wist te bedingen boven dien uitersten prijs, waarbij hij, soms met medewerking van Baruch zelf en zoo het geviel van Roosie als gast en Simon als edelfiguratie, navrante eenacters opvoerde, waarbij Baruch, zoo het een jas van veertig gulden uiterste prijs betrof, als woedend verontwaardigde patroon optrad, wijl Lampetje, die eerst zestig had gevraagd, als al te teerhartig gunstbewijs voor den sympathieken client, tien gulden had laten vallen en nu de jas voor vijftig gulden had verkocht.

Misschien verachtte Simon Breigeest deze handelsslimmigheidjes eigenlijk in den grond van zijn hart, al was de stage verwonderingsuitdrukking door zijn opgetrokken wenkbrauwen gewoonlijk een zeer passende grime in die kleine spelen, maar hij gaf daar nimmer blijk van; zijn belangstelling, nauwgezet en keurig, was steeds ijverig gericht op zijn administratieven arbeid.

Edoch de hooge dagen van zijn ambitie, welke dan verwant raakte aan scheppingsdrang, beleefde hij op de Vrijdagavonden, als de zaak om den Sabbath tegen donker gesloten werd en hij als de eenige niet-jood nochtans werkte als étaleur.

Die avonden lag de winkel in het vage duister van een enkele

spaarlamp, die gloeide boven het Kassaloket; voor de gesloten buitendeur was het luik gegrendeld, en voor de groote ruit van de étalagekast leefde Simon Breigeest dan zijn fantasieën uit en schiep.

Uit den winkel langs een drietredig trapje, door een smal deurtje stapte hij dan op het versleten tapijt, waaronder bij het betreden de planken dreigend kraakten en hobbelende schuddingen verwekten van al de dingen rondom. Die dingen rondom waren de rekwisieten voor de wekelijksche scheppingen van Simon Breigeest; zij bestonden uit een breede witte trap, die nergens heenvoerde, doch met een wijnrooden looper belegd was, uit een viertal wit geschilderde zuilen en even zooveel papieren palmen in potten en soms uit een echte plant, die zijn besten tijd verbloeid had in de uitstalkast van de bevriende bloemenzaak aan den overkant en voorts uit twee witte stoeltjes met vergulde leuningen en een rond wit tafeltje in den zelfden stijl.

Maar dan waren er de poppen, de zeven poppen, de Dramatis Personae van de pantomimes of Tableaux-vivants - zij het met levenlooze sujetten - die Simon dan bij het licht van een enkele 25 kaars gloeilamp ensceneerde.

Er ging voor hem een wondere bekoring uit van die avonden; dan was hij daar op dat tooneeltje heer en meester over alles; achter het neergelaten gordijn gingen de straatgeluiden, de ronkingen en het bellen der trams, de ventersroepen, het geroezemoes der stemmen, de schuifeling der voetstappen, maar hij stond daar veilig en onbespied in de vertrouwde omslotenheid der étalageopstanden.

Van lieverlede was hij er toe gekomen de poppen te beschouwen, niet als levenlooze voorwerpen, maar als gezellige trouwe medewerkers aan zijn opeenvolgende creaties; hij onderhield zich met hen, praatte, overlegde; zijn geestesoor hoorde hun antwoorden; hij berispte en prees ze en geen theater-regisseur ter wereld stond tegenover zoo'n uitnemend gedisciplineerde en altijd montere troep artisten als hij. Geen geroddel, geen gekanker, geen gezanik om voorschotten, geen ongelegen griepaanvallen; Simon Breigeest kon op zijn menschen aan, daar viel wat mee te bereiken.

De fraaiste en duurste pop was die met de fijne witte snor,

de keurige scheiding in het zilverwitte haar en de monôcle in den rechterooghoek; hij had een z.g. karakterkop; de bovenlip was met een voornaam soort minachting opgetrokken voor de witte tanden en het hoofd stond even scheef. Simon meende dat alle diplomaten er zoo uitzagen en geen zijner sujetten droeg met meer zwier een rok of smoking. Terwille van dat diplomatieke uiterlijk noemde Simon hem altijd: Sir.

Dan was er een soort salon-communist, met lange haren, woeste wenkbrauwen, een kleur als een Chinees en bruine oogen, die ook wel bruikbaar was als een soort reuzen-padvinder of als leider van een jeugd-centrale en die vooral heel gunstig uitkwam in een fluweelen of loden pak met een Schillerkraag. Simon placht hem altijd aan te spreken met: Lenin en had er een soort politiek-sadistisch vermaak in om hem en Sir eens even tegen elkaar aan te laten leunen. 'Mekaar niet bijten, heeren!' schertste hij dan.

Vervolgens was er de sport-lion, een heer met hemelsblauwe oogen en een gelaatskleur, die door de tallooze sporttournooien in de open lucht, chocoladekleurig was geworden. Hij droeg op zijn gelaat een glanzenden durflach en miste zijn linkeroor, welk van Gogh-achtig kenmerk tengevolge had, dat hij altijd 'en profiel' moest worden opgesteld, met een pijp in zijn mond en een hockeystick of tennisraquet in de hand. Hij placht gekleed te zijn in een trui, plus-fours, schotsche kousen en kanariegele platvoetschoenen. Simon noemde hem John.

Dan was er de kleine dikke man voor incourante maten, met een rond, blozend, lachend gezicht, twee onderkinnen, een gezellig kaal hoofd en een keurige dikke buik. Hij droeg onberispelijk zittende colberts en had een wandelstok in de hand. Simon noemde hem altijd: Dikkie.

Vervolgens was daar de neef van Sir, een sjieke, jonge, clean-shaven swell, in wien Simon altijd iemand zag van de haute-finance en dien hij daarom met een soort eerbied altijd aansprak met: Meneer de Baron, of kortweg Baron.

En eindelijk waren er de poppen voor livrei, chauffeurs- of kelners-uitrustingen, Louis, met een blomzoet gelaat en een te klein hoofd, zoo dat zijn hoofddeksels altijd op zijn neus zakten en Piet, de groom, die ook wel jongeheerenjasjes droeg, maar

meestal gekleed werd in een uniformpje met veel koperen knoopjes, terwijl er dan een rond kleploos petje met een kinband, scheef op zijn kinderhoofdje stond.

Dat er met een zoo beperkt aantal sujetten van massaregie geen sprake kon zijn, sprak natuurlijk vanzelf; op Simon's tooneel werden dan ook uitsluitend intieme kabinetsstukjes opgevoerd, maar waarin elk der zeven dan ook een rol kreeg, die hem waarlijk aan het lijf geschreven was.

De schrale toebedeeling van rekwisieten voelde Simon nochtans maar al te vaak als een pijnlijken hinder om zijn regisseurs-talent ten volle te kunnen ontplooien; een simpel boschdecor, een achtergrond met de illusie van een rococozaal, hij zou er wonderen mee gedaan hebben, maar Eduard Baruch wees alle voorstellen om dergelijke dingen aan te schaffen af met een verschrikt opgeheven hand en een bijna vies gezicht van verontwaardiging. Die kortzichtige schrielheid had nochtans dit goede gevolg, dat Simon nu wel gedwongen was zijn inventief brein tot het uiterste te scherpen; hij tooverde met het trapje, de consoles en stoelen, het tafeltje en de papieren palm, en slaagde er waarlijk in de suggestie te geven van een garden-party, een hoekje van een hôtel-lounge of een stukje foyer van een schouwburg; en niet zelden van een aantrekkelijke, zij het minder duidelijke combinatie van een paar dier omgevingen.

Soms, in de natte seizoenen, werd het tooneel, ontdaan van alle meubelen, plots herschapen in een ‘quality street’ met regen of sneeuw, waarin alle sujetten dan Burberry's of loden of gummi capes of regenjassen droegen en voorover gebogen, met de hoeden of petten op de oogen, optornden tegen de wolkbreuk, die Simon met een eindje kaars in felle schuine strepen op de ruit had getooverd, of tegen de sneeuwstorm der honderden dotjes watten, die aan onzichtbaar gespannen zwarte draadjes waren gekleefd.

Alleen het tapijt in die straat, dat niet weg kon, omdat het op de wiebelende planken zat vastgespijkerd, scheen dan een regiefout, maar slechts de zeer critisch aangelegde voorbijgangers van den Haarlemmerdijk merkten dit op.

II

Dien Vrijdagavond was Simon Breigeest voorspoedig met zijn regiewerk klaar gekomen.

Het tooneel stelde voor: ‘Een moeilijk oogenblik in het leven van een Diplomaat’.

Sir, onberispelijk in rok, zat in een stoeltje aan de tafel, waarop een uitgebloeide azalea stond en had op een waarlijk ongekunstelde wijze zijn eene been over het andere geslagen, wat niet belette dat zijn neef, de Baron, die in het andere stoeltje zat en een smoking droeg, met een onafgebroken verwonderde aandacht naar dat been staarde. Sir's linkerhand was uitgestrekt naar Piet, die met een wat vreemd gedraaid armpje een telegram toestak, terwijl Louis als chauffeur op den achtergrond, tusschen twee zuilen met palmen, stond te wachten op bevelen die, dat voelde men, het onmiddellijk gevolg van den inhoud van dit diplomatieke telegram zouden zijn. Maar.... links op den voorgrond grijnsde Lenin in een loden regenjas en keek loerend-dreigend naar de opgetrokken bovenlip van den Diplomaat, die dadelijk het fatale telegram zou openen en lezen. En met een dramatische lichtzinnigheid trad rechts op het tweede plan de sportieve zorgelooze John juist met een hockeystick in de hand en de nooit ontbrekende pijp in den mond, de trap op met de wijnroode looper, terwijl Dikkie daarnevens lachend naar hem opzag en schertsend met zijn wandelstok dreigde. Het verband tusschen dit luchthartige onderhoud en de dramatische zorgen van den Diplomaat scheen wat losjes, maar is het geen bekend verschijnsel, dat het publiek te luchthartiger is al naarmate de zorgen der diplomaten ernstiger worden? En dit laatste feit was wel nimmer zoo fel ten tooneele gebracht als in deze laatste schepping van Simon Breigeest.

Deze auteur, het hoofd wat achterover, bekeek nog met een laatsten critischen blik zijn jongste creatie, terwijl hij tegen het gordijn voor de étalageruit stond, en hij knikte tevreden.

‘Heel goed zoo.... dat pakt wel.... Lenin, de bovenste knoop van je Burberry los.... zoo.... ja dat moet wèl, hou je mond maar met je praatjes.... en Sir, niet om aanmerkingen te maken, maar dat dasje.... wacht es.... zoo ja.... nee, nu

zit het best, wat U, Baron?.... Hm.... Piet, die arm van je is net een worst.... nee schreeuw maar niet, ik doe je geen zeer.... allright.... nou.... Dikkie je hoofd iets meer naar dezen kant.... prachtig.... hm.... ja zoo kan 't wel.... Ik ga er vandoor. Bonsoir heeren, amuseer je....!'

Voorzichtig, om de hinderlijke wiebeling der planken, die nochtans eenige beroering brachten in dit moeielijke oogenblik van een Diplomaat, trad hij naar het deurtje, knipte het licht van de étalagekast uit en daalde langs de drie treedjes af in den schemerdonkeren winkel.

Even later liep hij op straat.

Het was een zwoele Septemberavond en langs de nog helder verlichte winkelkasten bewogen zich drommen wandelaars.

Simon, keurig in zijn nieuwe demi, met de grijze slappe hoed zooals gewoonlijk, maar zeker op alle Vrijdagavonden, wat artiesterig ingedeukt, zonder gleuf, maar met een ronde holling boven de kruin, stapte zoo vlug als zijn trekkend been het aangenaam toeliet, over het trottoir, ging den Nieuwendijk een eindweegs op, sloeg een steeg in en kwam zoo op het Damrak, dat als een breede Boulevard drok en rumoerig met feestelijke lichten en jolig bellende trams uitlag onder den rossen gloor van den avondhemel, waarin de sterren groenig pinkelden.

Elken Vrijdagavond kwam hij daar en elken Vrijdagavond, zoolang het weer het toeliet, ging hij in een café, buiten onder het zeil aan een tafeltje een glas Pilsner Urquell drinken, als feestelijk besluit van den welbesteden en geslaagden avond.

Het sloeg juist tien uur op de Beurs en hij had een tafeltje met vier stoelen voor zich alleen, waaraan hij tegen den glazen wand zat, plezierig beschut voor den avondwind, die in dezen tijd al een beetje vochtig kil kwam doortrekken.

Er gingen nog heel wat menschen over het breede trottoir, maar een heel ander publiek was het hier altijd dan dat der slenteraars door de Kalverstraat. Slenteraars waren hier niet; de menschen op het Damrak liepen altijd vlugger met de zichtbare bedoeling om gauw 'ergens' te komen, hetzij het Centraal Station, hetzij, als ze daar vandaan kwamen, hun woning.

En dat was het juist, wat Simon zoo plezierig vond: dat haasten en jachten van anderen, als hij zelf met zijn werk klaar was en kon doen en laten wat hij wilde.

Alleen de vrouwen en meisjes zonder geleide met haar luidruchtige lachjes zoo ze getweeën gingen en haar wulpsche lonkjes, als ze alleen op avontuur uit waren, brachten hem wel eens even uit zijn rustige sfeer. Ze beroerden zijn zinnen echter niet, waren slechts valsche gilletjes door het harmonisch ruischen van zijn eenvoudig levensgeluk.

Simon Breigeest was ongehuwd, een vrijgezel, zoomin uit beginsel als uit wanhoop; het begrip ‘vrouw’ had hem, na een korte periode in zijn jeugdjaren, toen een schuw verlangen hem wel eens gemarteld had, nimmer hinderlijk bezeten.

De vrouwen van middelbaren leeftijd vond hij soms nuttig, maar meerendeels wanstaltig en lastig en de jongere individuen wantrouwde hij in haar lachjes en overmoedige grapjes, maar zijn ervaring was nauw begrensd. In zijn ietwat vereenzaamd maar schokloos leven van een gezond doch dor heertje, dat met een behoorlijk inkomen niet meer van het leven vroeg dan het hem op een gemakkelijke wijze kon geven, kwam hij maar heel weinig en dan nog zeer oppervlakkig met vrouwen in aanraking.

Hij zocht ze niet en ze zochten hem evenmin; de eenige vrouwen in zijn leven waren: de werkvrouw die driemaal in de week zijn kamers kwam doen, want Simon deed zijn eigen huishouding en die hij alleen 's Zaterdags maar even sprak, als ze altijd met iets ruzieachtigs of iets lamenteerends in haar stem om haar geld kwam, de waschvrouw, die eens in de veertien dagen het schoone goed bracht en het vuile haalde en met wie hij, lichtelijk bevreesd voor haar overweldigende blanke struischheid, dan nauwelijks een woord wisselde, dan de ‘mevrouw’ van één hoog, die hij soms op de trap tegenkwam evenals de ‘juffrouw’ van driehoog, met iets ordinairs in haar wezen, welke beide vrouwen hem even weinig belang inboezemden als de gezinnen waartoe ze behoorden en waarvan hij nooit iets ervoer als wat vage praatgeluiden onder of boven hem, soms wat piano-geklimper of het nasale geneur van een goedkoope loudspeaker en ten slotte was er Roosie Baruch, die hij als een kind behandelde en het wijf dat den winkel deed, een gore harpij, uit een steegje naar de Houttuinen.

Dat waren ze en Simon Breigeest had er ruimschoots genoeg aan; hij ontbeerde ze niet bij zijn patience spelletjes waarvan hij

er twee en veertig kende, noch bij zijn postzegels, noch bij de lectuur van zijn bibliotheek-romans, noch tenslotte bij zijn tevreden genieten van de Pilsner Urquell op de Vrijdagavonden in zijn café op het Damrak.

Juist toen hij met een licht leedwezen, een gevoel, dat hem elken Vrijdagavond even bezat, de voorlaatste teug uit zijn glas wilde nemen, want het onderste restje was altijd lauwig en ietwat verslagen, trad er een dame van het trottoir onder het zeil en vroeg hem na een korte aarzeling of de twee stoelen tegenover den zijne vrij waren.

Simon voltooide de teug nu niet, neeg even met zijn correct bovenlijfje, zei 'Jawel, Dame,' en zette zijn glas neer.

Zijn overbuurvrouw ging zitten, belegde met haar tompouce den tweeden stoel en keek om naar den kelner.

Simon nam haar wat schichtig wantrouwig op; ze droeg een lichten zomermantel met een bruin bonten kraag en een donkeren hoed met vooruitstekende zijvleugels, zoodat het gelaat alleen zichtbaar was als ze recht vooruit keek. Maar Simon was, toen ze het gelaat wendde, te schuw om naar dat gelaat zijn blikken te richten; hij keerde het hoofd af en keek naar de twee menschenstroomen, die in tegengestelde richting langs het trottoir jachtten. Toch zag hij in zijn ooghoek den kelner even bij haar staan, hoorde haar 'Kop thee' zeggen en dan waren de witte vlekken van den kelner weg.

Ze kuchte en Simon schrok van dat kuchje, keek haar nu met onthutsing vlak in het gelaat.

Een rond vleezig gezichtje was het met donkere oogen en een klein breed neusje, iets Indisch, dacht hij zoo; onder den rand van het hoedje met de uitstekende zijvleugels was een dikke vlok donker haar in een keurige krul tegen het voorhoofd gelegd.

Simon kuchte nu ook even, bedeesd en beschaafd achter zijn hand.

De kelner bracht de thee en Simon zag, toen ze zich bediende van suiker en melk, dat ze keurig verzorgde handjes had en dat aan de pink, die elegant bij die bediening naar boven werd gestoken, een ring flonkerde, maar toen ze het melkkannetje neer wilde zetten, viel het om.

'Pardon' zei Simon en strekte een helpende hand uit.

‘Pardon’ lispelde ook de dame en deed desgelijks en toen raakten hun beider handen elkaar, lachte de dame en toonde een rij zuivere paarltandjes en lachte Simon met een tooning van zijn porceleinig gebit.

‘Die dingen zijn ook zoo....’ sprak ze.

‘Ja....’ zei Simon met een hiklachje en toen keek hij haastig weer op straat, doch nam in zijn ooghoek waar, dat ze het kopje naar haar mond bracht. Dat herinnerde hem aan zijn onderbroken teug en met iets in zijn houding, dat hij zelf heel flink en mannelijk vond, draaide hij zijn hoofd weer om, nam zijn glas op en dronk.

En toen, ineens, zei ze iets tegen hem.

‘Wablief?’ vroeg hij verschrikt.

‘Ik zeg.... U zal ook wel denken.... zoo'n dame alleen....’ sprak ze.

‘O nee.... ik.... Toch niet....’ antwoordde hij.

‘Dat komt, ik wacht op mijn broer’ legde ze uit.

‘O, juist.’

‘Maar die komt niet.... ik begrijp het niet....’ en ze rekte ineens het halsje en keek even met iets verwachtends naar de passeerende menschenstroomen.

Simon rekte ook zijn hals uit en keek eveneens.

‘Vervelend’ zei ze dan, weer rechtzittend.

‘Ja,.... als je op iemand wacht....’

‘Als U maar niks denkt....’

‘Hoe zegt U, Dame?....’ maar dan, als 't ineens nog tot hem kwam: ‘Nee, dat zie ik wel....’ en hij knikte haar bemoedigend toe.

Ze knipperde een beetje met haar oogen in een lachje van verlegen gevleidheid.

‘Mijn broer is anders altijd op tijd....’

‘O, komt U geregeld hier?’ vroeg hij verrast.

‘Vrijdagsavonds altijd.’

‘Gut.... ik ook.’

‘'k Heb U toch nooit gezien....’ zei ze en dan ongedurig met een zucht ‘Hè.... vervelend.... 'k wou dat hij nu maar kwam....’

‘Is U ongerust?’

‘Dat niet zoozeer, maar.... 't is zoo gek....’

‘Voor de menschen?’

‘Ja.... en toch.... ik weet niet...’ zei ze schokschouderend.

‘Dan zal ik zoolang wel voor uw broer spelen’ sprak hij plots en hij schrok na dit zeggen zelf zóó van deze driestheid, dat het bloed naar zijn hoofd vloog en hij haastig het glas aan zijn mond bracht.

Ze knipperde weer even met haar oogen en wiegde verlegen het hoofd.

‘O, 't zit hier altijd wel aardig’ zei ze dan.

‘Ja....’

Hij was blij dat ze maar niet op zijn driestheid inging en er kwam nu iets zeer ongekunstelds in hun toon; het werd een alledaagsch maar keurig praatje, over wat men pleegt te noemen koetjes en kalfjes, over onderwerpen althans, zoo oneindig ver staande van alle vleeschelijke verlokking, dat het Simon ten slotte zelfs een beetje begon te vervelen, al schreed met het toenemen dier verveling ook steeds fermer de zekerheid aan, dat hij hier zat tegenover een zéér nette dame, waardoor het heele geval zelfs niet raakte aan den zelfkant van het avontuurlijke.

Maar toen hij eindelijk de laatste lauwe teug uit zijn glas had genomen en den kelner wilde roepen om af te rekenen, want het was over half elf en hij wilde naar huis, kwam ineens nog een lichtelijk pikante verrassing.

‘Ja, gut.... meneer.... ik schaam me dood.... het is verschrikkelijk gek....’ sprak ze eensklaps ‘maar ik heb zoo vast gerekend op mijn broer.... ik heb geen geld bij me om de thee te betalen.... 't is ellendig.... wat zult U toch wel van me denken....!’

Even groefde er nu toch een rimpel van wantrouwen boven Simon's neus. Was dit een trucje? Maar op hetzelfde oogenblik begreep hij, dat ze om zoo'n onnoozel kwartje....

Hij lachte en zijn gebaar was even galant als nobel.

‘Nou maar.... laat U dat maar gerust aan mij.... Ik ben toch uw broer....?’

‘U kont volgende Vrijdag hier weer?’ vroeg ze nog, in zichtbare schaamte-verwarring.

‘Bij leven en welzijn, zeker,’ antwoordde hij.

‘Dan krijgt U 't eerlijk terug, want dan is mijn broer er vast....!’

Hij lachte, stond al, rekende af.

‘Maar verbeeldt U dat uw broer er dan weer eens niet was!’ schertste hij nu plots met een heerlijk gevoel van op zijn gemak te zijn. ‘Dan zou ik dat kwartje niet krijgen.... dan zou ik dat kwartje niet krijgen.... dat kwartje.... ha, ha, ha....!’

Die lach van Simon Breigeest was iets heel ongewoons; Jozep Lampetje noch Eduard Baruch zouden hem herkend hebben, als hij zoo lachte.

‘Dan tot Vrijdag!’ besloot hij zijn hoed lichtend en met nog een buiging.

‘Dag Dame, tot genoegen!’

‘Dag meneer.... dank U nog wel vriendelijk, hoor...’ zei ze.

Hij ging en in zijn plotseling pogen om zijn lichaamsgebrek te verbergen, liep hij wonderlijk stijf met vreemde springpasjes, welke hij meende dat het euvel verheimelijkten en zouden aangezien worden voor onschuldige uitingen van dartelheid.

Tot hij dacht, dat ze hem niet meer zien kon.

III

Dien volgenden Vrijdagavond wilde het regisseurswerk van Simon Breigeest niet vlotten.

Elke kunstenaar kent van die dagen dat Oscar Wilde's woord ‘All art is quite useless’ hem even juist als ontmoedigend voorkomt, maar voor Simon was die sensatie toch nieuw en het ondergaan daarvan maakte hem humeurig.

Het ‘moeilijke oogenblik in het leven van een diplomaat’ had nu een week lang de voorbijgangers op den Haarlemmerdijk in spanning gehouden en Simon voelde eigenlijk een sterke neiging om dit successtuk maar te prolongeeren, doch dan zou Eduard Baruch niet tevreden zijn en met reden.

De opgedragen taak luidde: Elke week een nieuwe opstelling en elke veertien dagen een nieuwe kleeding.

Dat laatste was nu tenminste een goed ding, want dat uit- en aankleeden van Sir en zijn medewerkers nam zooveel tijd in

beslag, dat Simon die Vrijdagavonden om de veertien dagen er altijd een uur vroeger aan beginnen moest. Nochtans stond hij nu met zijn rug tegen het neergelaten gordijn voor de étalageruit zenuwachtig aan de grijze stoppels van zijn snor te trekken, met in zijn brein de totale afwezigheid van iets, dat op inspiratie geleek en een gevoel van onmacht, dat hem wanhopig maakte.

In zijn knipperende oogen had de gewone uitdrukking van montere vriendelijkheid plaats gemaakt voor iets ongedurigverveelds.

'Ja, wat dan nou.... in Godsnaam....? wat dan nou....? Dikkie, schei uit met dat botte gegrinnik, want daar word ik gek van.... praat liever eens eindelijk een verstandig woord, waar ik wat aan heb..... En Sir, neem me niet kwalijk, maar van U gaat vanavond ook niet veel uit.... Hm, om te beginnen moet U maar eens opstaan en de Baron ook.... ja 't spijt me wel, maar dat kan niet anders.... moet U nou maar in berusten .... U hebt de heele week gezeten.... ho.... verduiveld.... wat kraakt die knie.... moet noodig geolied worden.... zoo.... enfin U blijft toch staan.... goed zoo.... hier maar...'

Hij pakte Sir om het middel en plantte hem dicht bij het raam weer neer.

'Zoo.... en nu U d'r bij, Baron.... Oom en neef.... de familie bij mekaar.... nou 's kijken.... tja.... Chauffeur.... vrind, kom jij ook maar een beetje naar voren.... ho, stommerd .... daar verlies je je pet weer.... die kop van je is ook veel te klein.... Hierzoo bij Lenin.... ja, leelijke bommengooier, je krijgt weer voor een week gezelschap.... Piet, jij d'r ook bij, knaapie.... geef dat telegram maar hier.... en armpje omlaag.... zoo.... kan je afluisteren wat die twee samen smoezen.... Zoo dats tat.... En nou John van het trapje af.... been recht.... ja, schreeuw maar niet.... dat hockeyding mag je houen.... ziezoo, ook maar op de voorgrond.... Watblief?.... Ja, Dikkie krijg je bij je. Hier is ie al.... ho lachebek.... verduiveld je bent zwaar met je zemelenbuik.... zoo.... kun je je moppen verder kwijt an John. Die lacht nou al.... idioot.... je bent toch minderwaardig, weet je.... poseur.... ladykiller van de koue grond.... je zal niet veel killen als ze je kaduuke oor zien.... Kijken wat we nou hebben....'

Hij zuchtte en schudde het hoofd.

‘'t Is niks.... Enfin die trap maar bij Sir en de Baron.... en de stoeltjes bij Lenin.... nee.... bij Dikkie en John.... kunnen jullie gaan zitten als je uitgelachen zijn.... flauwe kerels.... Ja Sir, daar hebt U wel gelijk in, die moeten de ernst van 't leven nog leeren kennen.... Blieft U?.... Denken te veel om de meisjes.... Best mogelijk.... hebben heele volksstammen last van.... maar stom is het.... hi, hi....!’

Simon Breigeest lachte even hardop, maar dat geluid klonk zoo vreemd en onwezenlijk over het schaars verlichte tooneeltje, dat hij er zelf van schrok en plots den indruk kreeg, dat de anderen hem er allemaal verwonderd om aanstaarden; het maakte hem woedend.

‘Nou.... wat is dat nou?.... Kijken jullie maar voor je, heeren. Ik lachte, ja, ik lachte.... ik was zoo vrij om even te lachen.... als jullie 't goed vinden.... maar 't is al over.... ik lach niet meer.... ik lach heelemaal niet meer.... ik wou, dat ik maar een ingeving kreeg.... aan jullie hulp heb ik niks.... ja, Sir, 't spijt me, maar wat waar is mag gezegd worden.... al die gevoeligheden kan ik niet ontzien.... Hm.... enfin.... dan moet het maar zoo blijven....’

Maar Simon Breigeest schudde ongeduldig en mistroostig het hoofd; het was niets; het waren drie groepen, zonder eenige onderlinge samenhang.

‘Spectable coupé....’ mompelde hij eindelijk....’ drie miniatuurstukjes.... elk op zichzelf pakkend.... nou ja.... toch zit er iets in.... de drie standen.... de heerschers.... de slaven.... hm, Lenin.... omdraaien maar, dat ze je kop niet zien.... zoo.... en Dikkie en John.... de.... de.... nou ja.... 'k weet niet.... ook iets.... 't kan me niet verdommen.... ja, potverdikkie.... ver-dom-men.... hoe laat is 't?.... Allemachtig.... daar heb je 't al.... over tienen.... Jullie kunnen naar de weerlicht loopen allemaal.... Nee, Sir, dat is niet tegen U en de Baron.... maar 't zit me ook tot hier.... 't zal aan mij ook wel liggen.... Bonsoir meneeren, volgende keer beter....!’

Met een zucht van verlichting, maar een klemmend gevoel van onvoldaanheid tevens, sloot hij even later de straatdeur en aanvaardde hij zijn wandeling naar het Damrak.

Maar niet zoo als anders genoot hij nu van dien avondlijken kuier; een gevoel van telaat-zijn, van haast, maakte, dat hij zich juist even boven zijn lichamelijke krachten inspande; hij hinkte sterker dan anders en het dwarse schokken van zijn lijf deed hem pijn en verkortte zijn ademhaling. Halfweg den Nieuwendijk bleef hij even staan, nam zijn hoed af en veegde het zweet van zijn voorhoofd....

'Wat deksel.... waarom jachtte hij ook zoo.... hij had de tijd toch aan zich zelf.... Was dat nu allemaal om dat ongelukkige kwartje weer binnen te krijgen? Belachelijk!.... Als hij per slot van rekening eens heelemaal niet ging.... j u i s t niet ging.... En in een café verderop zijn biertje pakte? Bovendien.... Ja,.... bovendien wàt eigenlijk....?'

Zijn gedachten vertroebelden een beetje en hij sloeg het steegje in naar het Damrak.

Ze zei, dat ze elken Vrijdag ook in zijn stamcafé kwam met haar broer, maar dan had het ook geen zin om nu niet te gaan.... zou maar uitstel van executie zijn.... Of hij moest voor goed van café veranderen.

Met een verachtelijk gebaar haalde hij zijn schouders op.

Nu leek hij toch wel heelemaal niet wijs! Omdat hij aan een dame, die haar portemonnaie vergeten had, een kwartje geleend had, zou hij nota bene een plezierige gewoonte moeten prijsgeven! Idioot! Kom, kom.... hoe was het nu eigenlijk? Zag hij nu waarachtig zoo verschrikkelijk tegen die plechtigheid van de teruggave van dat kwartje op? Tjonge, tjonge.... 't was de moeite waard! Of was hij misschien een beetje grieperig? 't Prikte overal zoo. Eigenlijk kon hij even goed naar huis gaan en rustig, voor hij naar bed ging, nog een molentje leggen of een zeven maal zeven. Nee....! Wat drommel was dat.... waarom....?

Aan het eind van de steeg was een delicatessenwinkel met een spiegel in de étalage. Daarvoor bleef hij staan en bekeek zichzelf over een schaal gebakken botjes heen, verschikte wat aan zijn das, zijn hoed....

Een oogenblik later liep hij in de hurrie van het Damrak, ging bedachtzaam met een strakhouden van het manke been, zoodat het, naar hij meende, er meer op leek of hij zoo, in leutige

gedachten, spelenderwijs, een schaatsenrijder, die beentje over reed, zoo'n beetje nabootste.

Maar zijn hart bonsde niettemin vervelend, toen hij den bekenden glazen tochtwand van zijn café gewaar werd en toen hij voor het zeil stond en eigenlijk al zàg, in bonte verwarring, nam hij nog gauw het besluit om net te doen of hij volkomen onbevangen, nergens meer aan dacht.

Maar toen rees daar ineens al een meneer met een lachend gezicht en zij zat er ook, precies gekleed als den vorigen Vrijdag.... en dan een stem: 'Ah.... gelukkig.... blij U te zien, meneer.... We waren al bang....'

Simon Breigeest drukte een toegestoken hand, plukte haastig aan zijn hoed, voelde ook haar hand even in de zijne en toen ineens zat hij tegenover die twee menschen aan het marmeren tafeltje.

'Ik.... e.... ik was het.... heelemaal vergeten....' meende hij tactvol te jokken.

'Nou maar, ik niet!' sprak de dame en de donkere oogen in het vleezige, ronde gezichtje glinsterden hem nu zoo vrijmoedig tegen, dat hij er bijna van ontstelde.

'Ja, me zuster heeft me verteld.... erg beleefd van U....' sprak nu de meneer, en dan met iets van een schok en een hoedlichting: 'Even voorstellen.... Bergman.'

'Breigeest' stamelde Simon, half rijzend, '... aangenaam...'

Meteen stond de kelner bij hem.

'Ober,' zei meneer Bergman, 'vraag es wat meneer gebruiken zal.'

Simon protesteerde, maar broeder en zuster hielden zoo hardnekkig vast aan deze beleefdheid, dat hij ten slotte zwichtte.

Bergman was iemand van een jaar of veertig en evenals zijn zuster keurig gekleed, met iets Duitsch' in zijn tyroler hoed met een fasantenveertje en zijn loden sportpak. Hij was gladgeschoren, zag wat grauwbleek, droeg een uilenbril; als hij lachte was er even ontstelling over het slecht onderhouden gebit; aan zijn hand glom de vlakke steen van een grooten zegelring.

'Prosit, dan' zei Simon, het gebrachte glas heffend en na dat gebaar voelde hij zijn rust terugkeeren en hij lachte plezierig mee bij het nog eens ophalen van het avontuur.

‘Nou ja, juffrouw, maar dàt zag ik toch dadelijk wel.... ik weet ook wel wat er in de wereld tekoop is....’ verzekerde hij, als Anna, want zoo bleek ze te heeten, nogeens haar vrees beleed, dat hij iets raars gedacht zou hebben van zoo'n dame alleen.

Het gesprek vlotte aangenaam en Simon voelde zijn zelfvertrouwen met sprongen rijzen, door de respectvolle en bewonderende wijze, waarop hetgeen hij zeide werd aangehoord en beaamd, terwijl zijn kleine schertsjes telkens een succes hadden, dat hem bijna opwond tot overmoed en er hem ten slotte ook toe bracht, nu op zijn beurt, den ober te laten vragen, wat de juffrouw en meneer gebruiken zouden, hetgeen, nu met hevige protesten van die zijde, erkentelijk werd aanvaard, terwijl hijzelf met een snel overwonnen aarzeling voor het eerst van zijn leven een tweede glas Urquell bestelde.

Bergman was mededeelzaam, vertelde dat hij chef was van de arbitrage-afdeeling op een Bank in den Haag, maar hier met zijn zuster samenwoonde, omdat hij toch veel in Amsterdam moest zijn.

Simon begreep dat ambt niet goed en zei daarom met een waardeerend hoofdknikken, dat het een lastige betrekking was.

‘Och, routine....’ sprak Bergman luchtig. ‘Heb je per slot van rekening in elk vak noodig.... in het Uwe net zoo goed. In de boekhandel zei U?’

‘Ik? Nee, in heeren-confectie,’ antwoordde Simon even verwonderd wijl hij zich niet herinnerde van een boekhandel gerept te hebben.

‘En woont U nog al dicht bij Uw zaak?’

Simon schudde het hoofd.

‘De zaak waar ik werk, is op de Haarlemmerlijk’ sprak hij.

‘Bij wie, zei U?’ vroeg Anna.

‘The Westend Style House,’ sprak Simon, niet zonder eenige plechtigheid, ‘bij Eduard Baruch.’

‘O, zoo, daar.... ja dat weet ik wel,’ sprak Bergman met voelbaar ontzag.

‘Altijd zoo van die wasfiguren in de étalage’ zei Simon, ‘is U mogelijk wel eens opgevallen....’

‘Ja, ja, zeker,’ antwoordde Bergman. ‘En woont U daar ook?’

‘Daar wonen? Op de Haarlemmerdijk? Nee, ik woon op de Hoofdweg.’

‘O, dat is in West,’ zei Anna. ‘Wij wonen in de Indische Buurt, Boniplein, als U dat weet.’

‘Gezegend eindje uit elkaar,’ lachte haar broer.

Het gesprek kwam zoo op de stadsuitbreiding en Anna en haar broer luisterden met groote aandacht en instemmend hoofdknikken naar een betoog van Simon over de demping van de Vijzelgracht.

‘Ja, wat U daar zegt is zéér juist,’ sprak Bergman ten slotte, ‘van die kant heb ik het eigenlijk nog nooit bekeken. Dat ze dat in de Gemeenteraad nou nooit eens naar voren hebben gebracht....’

Simon wiegde bescheiden het hoofd.

‘Och, 't is maar eens een ideetje van mij....’ sprak hij met een glimlach en dan plotseling met een rillinkje van knus welbehagen:

‘Toch gezellig, als je hier zoo es aanspraak hebt.’

‘Ja, alleen is ook maar alleen,’ gaf Anna toe, met een lieve toeknijping van haar mooie oogen, ‘daar weet ik alles van....’

‘Ja, daar kan ze maar niet aan wennen, hé zusje!’ lachte de broeder, terwijl hij Anna op den schouder klopte. “U moet rekenen, ik ben heele dagen weg. Maar wat zal je er aan doen....” Heb U kinderen?’

‘Kinderen? Ik?’ schrok Simon. ‘Nee, nee, ik ben niet getrouwd.’

‘Och.’

Anna scheen verwonderd te zijn.

‘Woont U gestoffeerd?’ vroeg haar broeder dan.

Simon schudde het hoofd, vertelde dat hij een étage bewoonde en zijn eigen huishouden zoo'n beetje deed en van de Coöperatieve keuken at en 's Zondags wel eens in de stad.

Bergman knikte en lichte.

‘Ik ken dat,’ sprak hij, ‘valt niet mee, dat altijd alleen eten. 't Is zoo, roef, roef, op, zonder dat je er smaak van hebt.’

‘Ik geloof, dat het erg ongezond is ook,’ sprak Anna. ‘Vooral als je wat ouder wordt. Je eet veel te gauw, als je alleen bent. Anders babbel je er nog eens tusschendoor.’

‘Goed praten juffrouw, maar àls je nu eenmaal alleen bent...’

Simon knikte en glimlachte even.

‘Waar eet U 's Zondags meestal?’ vroeg Bergman.

‘Och dan es hier en dan es daar, in de Poort of bij Dorrius.’

‘Moest U ons eens een genoegen doen, meneer Breigeest,’ sprak Bergman, ‘laten we samen Zondag eens gaan eten bij Dorrius.’

‘Hè ja.... dat moet U doen, meneer Breigeest!’ riep Anna uit.

Simon schrok even van het plotselinge, wist ook niet goed hoever de uitnoodiging eigenlijk strekte, maar het tweede glas bier werkte wel moedgevend.

‘Tja.... dat 's een idee,’ sprak hij nochtans weifelend.

‘Ik inviteer U,’ sprak Bergman nu duidelijker. ‘U is onze gast.... huiselijk weg natuurlijk.... geen oesters en champagne, bedoel ik.’

Simon lachte.

‘Ja, toe, meneer Breigeest, dat mag U niet weigeren!’ zei Anna weer met zoo'n lieve toeknijping van haar oogen en ineens legde ze even haar handje op Simon's hand, gaf er een drukje mee.

Er rilde iets door Simon, een rillinkje van wonderlijk welbehagen.

‘Nou, enfin, graag dan.... 't is erg vriendelijk van U, maar.... dan weet ik goed,’ vervolgde hij plots op meer levendigen toon, ‘dan inviteer ik U na afloop voor Tuschinsky, zal ik morgen plaatsen nemen?’

‘Dat doen we!’ zei Bergman.

‘Fijn!’ juichte Anna. ‘Ik ben dol op de cinema!’

Ze spraken het uur van samentreffen zorgvuldig af en dan maande Anna haar broeder dat het over elven was en tijd om heen te gaan en dat ze meneer Breigeest ook maar aan de praat hielden.

Maar voor het scheiden gaf Bergman nog onder veel gelach en allerlei grapjes aan Simon het kwartje terug en voegde er vijf cent bij voor de halve fooi: ‘Ja, ja,.... eerlijk duurt het langst....!’

Dan gingen ze en nogeens voelde Simon Anna's handje, dat een drukje gaf in de zijne, waarna de forsch-vriendschappelijke kneep van Anna's broeder volgde.

Er kwam een trieste leegte om Simon, toen ze weg waren en de klank van haar vroolijk nagroetje in zijn oor verstorven was.

Rustig denken kon hij niet meer; hij riep den kelner, rekende af met een bizonder royale fooi; in de tram viel hij bijna in slaap en de pendule op zijn schoorsteen sloeg middernacht, toen hij, toch wel erg moe, met een gloeiend hoofd en brandende ooren zijn kamer binnentrad.

IV

Nu waren er alweer vele weken verloopen na dien vroolijken maaltijd bij Dorrius, waarbij wijn gevloeid was, een zoete muscaat, terwille van Anna en het feestelijk besluit bij Tuschinsky, waar Simon wonderlijk ontroerd was geworden door een hartstochtelijk liefdeslied, dat het sympathieke hoofd eener Chicago'sche moordenaarsbende zong onder het raam van de engelreine dochter eens multi-millionairs.

Hij had naast Anna gezeten en in het beschuttend duister telkens even haar arm of hand gevoeld op de gemeenschappelijke leuning hunner stoelen en hij had van dat lied een prop in zijn keel gekregen en gemeend, dat misschien niemand in de stille, donkere zaal beter dat liefdeslied kon begrijpen dan hij.

Een mooi gevoel was dat geweest, een zalig gevoel, om zoo maar weg te smelten in tranen en verrukking, een heilig gevoel ook, zoo waarlijk verheven stemmend, dat de plotselinge roep van: ‘Norico-IJschocolaat!’ bij het opgloeien der lichten voor de entre-actes, hem even had doen grommen van ergernis.

Anna, zoo voelde hij het, was nu voorgoed in zijn leven gekomen; Anna, zooals hij haar sedert de pauze in Tuschinsky had mogen noemen, evenals hij nu ook Bergman, of nog intiemer, Gerrit zegde tegen haar broer, terwijl Bergman hem aaansprak met Breigeest, net als Anna, die dit echter reeds vaak verving door Simon.

Simon had weken geleefd als in een droom, een droom van geluk, van terugkeer naar dien pijnigend-zoeten tijd van liefdehunkering in zijn jeugd, toen een buurmeisje met een rond gezichtje en schelmsche bruine oogen een wreed minnehandeltje met hem had gedreven, dat tenslotte verkeerd was in smaad en martelende vernedering.

Hij had het weer doorleefd in heerlijke, slapelooze nachturen, vol zoete fantasieën, waarin de gestalte van het buurmeisje vervangen werd door Anna. Tot die zalig-martelende hunkering, vol twijfel, eindelijk was verkeerd in de volle rustgevende zekerheid van haar bezit.

Ze hield van hem; ze had het gezegd en met een kus op zijn wang bezegeld, dien laten Herfstmiddag in het Vondelpark, toen Gerrit in eens verhinderd bleek om mee te komen en ze dus maar getweeën thee gingen drinken in het Paviljoen waar op dat uur niemand in de holle, schemerdonkere zaal was, dan een verwonderde kelner.

En met die zekerheid van Anna's liefde was er iets in hem gekomen, een meerderheidsgevoel, een trots, welke hem de vrouwen en meisjes, die hij vroeger altijd vermeed aan te zien, nu met een onbeschroomde onverschilligheid deed opnemen, soms met een hooghartig glimlachje en iets triomfantelijks in zijn blik, dat wel de weerglans was van een ontwaakte zelfverzekerdheid: Ik heb jullie niet noodig, beste kinderen, ik ben voorzien!

In de zaak bij Eduard Baruch speurden ze ook wel dat er iets gaande was met Simon Breigeest, maar ze begrepen toch niet goed wàt het was. Maar ze spraken er schertsend over in zijn afwezigheid, Lampetje en Baruch zelf en Roosie, en schudden de hoofden en lachten.

‘Gisteren zat-ie zachies te zingen aan zijn bureau,’ vertelde Roosie, ‘zoo'n gek gehoor....!’ en Lampetje had gezien, dat Simon aan kwam hinken met een blommetje in zijn knoopsgat, dat hij er stiekum uit had getrokken, toen hij dichterbij kwam. ‘Ach,’ had Baruch gezegd, ‘laat die man.... hij zal verliefd wezen....’ waarop Roosie had gestikt van 't lachen bij de gedachte alleen: Die ouwe heer Breigeest nog verliefd....!

Simon vertelde niets en hij was ook zinnens het maar vóór zich te houden tot hij vrijaf moest vragen voor de trouwerij, want hij was een beetje bang voor de te verwachten grove gijntjes van Lampetje, de blikken van Roosie en de opgetrokken wenkbrauwen van Eduard Baruch. Het ging hem ook niet aan; hij was een vrij man.

Maar in de étalagefantasieën vierde Simon zijn vreugderoes vrijelijk uit.

Wel miste hij nu eigenlijk sterk een enkel vrouwenfiguur waaromheen hij zich heerlijk-romantische groepeeringen dacht, met iets pikants van een driehoeks-geval tusschen deze vrouw, den Baron en John, maar zijn levensblijheid deed hem in ieder geval grimmig-dreigende verbeeldingen als die van ‘Een moeilijk oogenblik in het leven van een Diplomaat’ geheel uit den weg gaan.

De lachende Dikkie vervulde nu telkens de hoofdrol, was het middelpunt in een spel van louter levenslustige heeren, waarin zelfs de boosaardige Lenin in een blauwgeruit colbertje iets pleizierig-gemoedelijks over zich had, terwijl de trotsche Sir, wiens monôcle glansde van jolijt, met een aantrekkelijk gebaar van kameraadschap zijn aristocratische hand op Dikkies ronde schouder legde.

Wel heel snel en soms een beetje verbijsterend volgden de gebeurtenissen elkaar nu op.

Anna kwam al telkens op zijn kamer, steeds met Gerrit, om de mogelijke praatjes van de buren, de toch altijd een beetje spiedende Mevrouw van één hoog en de meer in franke nieuwsgierigheid toekijkende juffrouw van drie en ze sleten er plezierige uren, waarin Gerrit heel kiesch weleens een poosje verdween om ergens in de buurt een boodschap te doen en ze dronken punch en aten banketletter en praatten en overlegden honderd uit.

En Simon kreunde soms bij het afscheid van liefdevreugd in Anna's stevige armen en snikte het soms uit van geluk, als ze dan weg was, maar er in de kamer nog de geur zweefde van haar kleeren.

Simon was nog niet bij Anna en Gerrit geweest; dat ontried Anna hem ook, wijl hun étage juist werd opgeknapt en de behangers en de schilders de heele boel overhoop hadden gehaald. En dan, het was zoo ver en niet eens met de tram te bereiken.

De trouwplannen hadden dan ook al spoedig een vasten vorm aangenomen.

Waarop zouden ze wachten?

Zeker, 't was een beetje sneu voor Gerrit, die nu zijn ‘home’ kwijt raakte, want Anna had vertrouwelijk tegen Simon gezegd,

dat ze Gerrit in geen geval bij hen in huis wilde hebben. Ze kende Gerrit en met alle waardeering voor zijn goede en lieve eigenschappen, vreesde ze toch, dat die samenwoning op den duur haken en oogen zou geven.

Bovendien zouden ze dan moeten verhuizen, met het oog op de ruimte en dat was te kostbaar; de étage van Simon was juist groot genoeg voor hen beidjes en mochten er nog kinderen komen, nu ja, eer die groot waren....

Ze moesten het geld ook niet over de balk gooien; Anna had van zichzelf wel iets, een kleine vijfhonderd gulden rente van haar vaders versterf, welk kapitaaltje Gerrit beheerde en dan met de twee duizend gulden salaris van Simon zou het net gaan.

Anna en Gerrit spraken over die dingen altijd frankweg, als ronde, eerlijke menschen, die niets te verbergen hebben en als verstandige menschen, die wel weten dat liefde in een hutje op de hei nimmer beklijft.

Het was op Simons kamer en ze zaten rond de tafel, Anna achter het theeblad al heelemaal wegwijs in Simons kasten en met die rustig-zekere gebaren bij het opschenken en het bedrijvig heen-en-weer loopen, die der huisvrouw zijn en de mannen nooden tot kalm-zorgeloos aanvaarden.

Het licht der hanglamp viel in warm-gouden koestering op het rood pluchen tafelkleed en glansde in het porcelein der kopjes en schoteltjes en ander theegerei. Over den trekpot was de gewatteerde cosy gedrukt, een geschenk van Anna en eigen werk, Russisch borduursel, zooals ze aan Simon gezegd had, die even onthutst had gekeken naar het sterk ontkleede vrouwenfiguurtje van biscuit, dat er bovenop genaaid zat en als handvat diende.

Simon zat in zijn eigen stoel met leeuwenkoppen aan de armleuningen, een oud vaderlijk meubel was dat, bekleed met groenig trijp en afgezet met rijen glimmend-koperen punaises en waarvan de veeren in de zitting een beetje knarsten en soms ook wonderlijk naknalden, als hij even was opgestaan. Gerrit zat dwars van de tafel in een rieten vouwstoel met leerdoeken kussens.

Het was huiselijk en genoegelijk en de weldoende rust was er

van een tevreden, eenvoudig gezin, knap in de meubeltjes en behagelijk in de zorgeloosheid van het verzekerd bestaan.

Toen zei Simon ineens:

'Ik heb ook nog een spaarduitje,' en hij keek naar Anna en naar Gerrit met iets van een ondeugende flikkering in zijn knipperende oogjes achter het scheeve lorgnet.

Gerrit knikte zonder veel belangstelling en grabbelde een sigaret uit het doosje, dat Simon voor hem op tafel had gezet.

'Dat is een goed ding.'

'Hier, Siem,' zei Anna; die afkorting bezigde ze nog maar sedert korten tijd, maar het klonk Simon in de ooren of ze dan zijn ziel kuste. 'Hier, Siem, je thee,' en met een knikje schoof ze hem den snorrekop toe.

Maar dan, als drong zijn mededeeling nu pas recht tot haar door: 'Wat zeg je nou? Een spaarduitje? Jouw ondeugende gierigaard en daar heeft hij nog nooit wat van aan zijn vrouw verteld!'

Simon lachte, gelukkig en een beetje verlegen.

'Ja, maar kindje.... weet je.... zooveel is het niet....'

Ze was opgestaan, trad op hem toe, ging ineens op zijn schoot zitten, zoodat zijn kleine schrale lijfje heelemaal schuil ging achter haar vleezige welgemaaktheid en toen begon ze hem met kleine vingerpikken te kietelen, zoodat hij in heesch-schokkende en grof-piepende lachgeluiden rilde van griezelig-onmachtig plezier.

'Ja.... ja.... leelijkerd.... stiekemerd.... spaarduitje.... spaarduitje.... waar zit het?.... Waar zit het.... Hier.... hier....!'

Simon kraaide.

'Schei uit... schei uit... ik zal... ik zal... 't zeggen...!'

Ze gaf hem nog een klapje tegen zijn wang, drukte even haar lippen op zijn voorhoofd en trok zijn toupetje, dat onder de kieteling opzij was gezakt recht, sprong van zijn schoot en ging weer achter het theeblad zitten.

'Zoo 'n leelijke potter....!' verweet ze nog.

'Ik zal je zeggen,' sprak Simon dan. 'Het is tienduizend gulden,' en hij nam zijn sigaar weer op, die hij bij Anna's plotselinge aanhaligheid gauw in het aschbakje had geworpen. Doch

hij zoog vergeefs en wat smakkend; Gerrit knipte een vlammetje aan zijn zakaansteker.

‘Bitte.’

‘Dankje.’

‘Nou.... mmmmmm.... dat 's nog zoo mis niet,’ sprak Gerrit dan, terwijl zijn blik even verdwaalde naar zijn zuster.

Maar die nipte behoedzaam, als een kat aan een schoteltje te warme melk, aan haar kopje thee.

‘En.... wat.... geeft.... dat....?’ vroeg ze onderwijl.

‘Driehonderd gulden,’ zei Simon en hij legde zijn schrale, dooraderde handjes over de leeuwenkoppen van den vaderlijken leuningstoel. ‘Een staatsschuldboekje.’

‘Staatsschuldboekje?’ herhaalde Gerrit op verbaasden toon. ‘Hoe kom je dáár toe?’

‘Nou. Is dat niet soliede?’

‘Soliede?.... Misselijk soliede!.... Zoo soliede, dat je elk jaar driehonderd gulden present geeft aan de schatkist.’

Simons oogen knipperden in niet begrijpen en zijn wenkbrauwen rezen hoog.

‘Hoezoo?’

‘Wel,’ antwoordde Gerrit, terwijl hij zorgvuldig de sigarettenasch aftipte in het bakje. ‘Da's nogal eenvoudig zou ik zoo zeggen. De staat maakt zelf 6% van dat geld. Dat is juist het groote schandaal, net als van de Rijkspostspaarbank. Die geeft nog geen drie. Ze klessen wel honderd uit over de spaarpenningen van de kleine man, maar juist die kleine man kan de rente het best gebruiken. En bovendien zou het zeker de spaarzin aanwakkeren van diezelfde kleine man, als hij wist, dat hij veilig, onder hoede van de Staat, een behoorlijke intrest van zijn spaarduitje kon maken.’

Simons mond bleef even openstaan in aandacht en met een gekromde wijsvinger krabde hij aan zijn kin.

‘Ja,.... ja.... waarachtig.... daar heb ik nooit aan gedacht....’ sprak hij.

‘'t Is schande,’ zei Anna. ‘Maar waarom veranderen ze dat niet?’

Gerrit haalde verachtelijk zijn schouders op.

‘Politiek.... allemaal vuiligheid. Je snapt toch zelf wel,

Simon. Hier Anna heeft acht mille. Als ze daar ook zoo'n woekerboekje van kocht, dan kreeg ze twee honderd veertig gulden rente en nou is ze even soliede uit met meer dan het dubbele.'

Anna knikte en dan half peinzend tot Simon:

'Ja, dan zou jij zes honderd kunnen maken, Siem. Een bankie van vijf en twintig in de maand meer, dat 's niet gering....'

'Nee,' antwoordde Simon, 'dat is zeker niet gering. Maar.... e.... Gerrit, waar beleg je dat dan in? Ik heb heelemaal geen verstand van effecten. Nooit kapitalist geweest.... hi, hi....'

'Nou,' sprak Gerrit, 'tien mille, dan ben je al zoo'n soort kapitalist, al is 't maar een kleintje. Maar waar je dat in beleggen kunt? Ja, God,.... Belgische sporen.... Fransche sporen, Hollandsche Bankaandeelen, Twentsche, Handelsmaatschappij, Nisu's, Aku's.... zoek maar uit.'

Simon schudde zijn hoofd, lachte wat onnoozel.

'Dat 's allemaal Spaansch voor me....'.

'Voor mij ook, hoor Siem,' viel Anna bij. 'Ik laat Gerrit maar scharrelen, als ik maar prompt me centjes krijg.'

'Och,' zei Gerrit. 'Ik zit er de heele dag in hè? Op de Bank hoor je niet anders. En ze moeten mij altijd hebben, als er belegd moet worden. Vorige week nog, enfin ik mag natuurlijk geen namen noemen, maar toen kwam er een dame van de Keizersgracht bij me. D'r was een hypotheek van d'r afgelost, een dikke ton.'

'Een dikke ton!' riep Simon uit. 'Dat wil nogal wat zeggen.'

'Bij ons gaan d'r millioenen om,' zei Gerrit, 'daar raak je aan gewoon. Maar afijn, die dame dan. Ze zegt, die hypotheek gaf 6%, 't was nog een ouwe, maar nou wil ik 8% maken. Ik zeg, Mevrouw, dat bestaat niet.... Ze zegt: Dan weet U 't niet. Ik heb een tip. Ik koop Lima Copper Mines. Kent U dat fonds? 'k Zeg, zeker Mevrouw, dat fonds ken ik opperbest, maar als U nou toch je geld weg wil gooien, gooi het dan liever naar de armen,'

Simon grinnikte.

'Dat was goed gezegd!'

'Dus U wilt ze niet voor me koopen?, zegt ze. 'k Zeg, Pardon, mevrouw, de Bank trekt er even goed zijn provisie van. Dus wil

U per sé Copper Mines, dan koopen we Copper Mines en hoe meer hoe liever. Ik wou U alleen maar waarschuwen. Goed. Ik doe het tòch, zegt ze.'

'Sssssss....!' deed Simon in ontzetting.

'Zoo'n vel hè,' zei Anna.

'Best mevrouw, zeg ik. Maar nou toch nog een raad en die krijgt U voor niks. Laat ik dan voor U een halve ton in die Copper Mines gooien, maar laat ik de andere helft mogen beleggen naar mijn idee en als U daar dan vandaag over zes maanden schade van gehad hebt, dan betaal ik er die bij uit mijn eigen zak.'

'Sssssss....!' deed Simon andermaal. 'En wat zei ze toen?'

'Nee, nou moet je verder hooren,' zei Anna.

'Nou, daar zei ze niet veel op, ze lachte eens, maar enfin 't was dan goed, of eigenlijk maar halfies geloof ik. Maar nou de vorige week, toen was 't net een half jaar geleden, is ze weer bij me geweest.'

'Ja, en toen....?' vroeg Simon gespannen.

'Zoodra we alleen waren,' vervolgde Gerrit met een lachje, 'nietwaar Anna, ik heb het jou nog verteld. Toen bukt ze zich. Ik denk, wat zullen we nou hebben, maar ineens grijpt ze mijn hand en die kust ze.... praten kon ze niet....'

'Gut....' stamelde Simon.

'Ja, verdomd, die kuste ze en huilen.... huilen.... De halve ton van de Copper Mines was foetsjie, maar de halve ton, die ik voor d'r belegd had, was op dat oogenblik al zestig mille waard.'

'Allemachtig!' kreet Simon.

'Ja, 's wel aardig hé?' sprak Gerrit, een nieuwe sigaret opstekend.

'Dat speculeeren....' sprak Anna hoofdschuddend. 'De menschen kunnen 't niet laten.'

'En ze worden allemaal ten slotte toch straatarm,' zei Gerrit. 'Zij ook.'

'Wie? Die dame van de Keizersgracht?' vroeg Simon verschrikt.

'Natuurlijk. Vandaag of morgen krijgt ze weer een tip en dan mot de rest er an!'

'Maar nou dat andere,' sprak Anna. 'Kun jij Siem dan niet aan goeie stukken helpen?'

‘Copper Mines?’ lachte Gerrit.

‘Nee, dat 's nu flauw,’ sprak Anna ontstemd, ‘ik bedoel natuurlijk net stukken als ik heb.’

Gerrit haalde zijn schouders op.

‘Moet Simon zelf weten. Aangeboden diensten.... hé....?’

‘Nou maar,’ zei Simon, ‘als ik werkelijk *f* 25. - in de maand meer kan maken....’

‘Dat kun je,’ zei Anna. ‘En hoor es.... dan hebben we waarachtig die lamme belasting, om zoo te zeggen, vrij....’

‘Nee, daar hou ik dan nog van over!’ zei Simon.

‘Nou, kijk es an!’ riep Anna uit. ‘Doe je 't, Gerrit?’

Gerrit lachte, gaf een knipoogje aan Simon.

‘Hoor haar es!... Ze is nou al de baas... Pas op, Breigeest!’

‘Nee, nee,’ zei Simon haastig en ernstig, ‘Anna heeft groot gelijk. Ik zou het erg prettig vinden, als je dat voor me in orde zou willen brengen. Wat moet ik dan doen?’

‘Jij? Dokken!’ lachte Gerrit.

‘Dat begrijp ik, maar zal ik je dan dat Staatsschuldboekje geven?’

‘En dan?’

‘Nou, als jij dat dan verkoopt en er van die andere.... dinges.... voor in de plaats neemt.’

Gerrit nam even zijn kin in de hand en scheen na te denken.

Anna gaf met een oogje en een schuin knikje naar haar broer een wenk aan Simon.

‘Meneer moet er zwáár over denken,’ fluisterde ze spottend.

‘Neu....’ zei Gerrit, ‘dat hoef ik niet. Ik wil het met plezier voor je doen, Simon. Maar.... e.... heb je dat ding hier?’

‘Dat boekje? Ja zeker.’

‘'t Is maar, àls je 't doet, moet je 't gauw doen. Want de Staatsfondsen staan nu hoog en de andere fondsen naar evenredigheid laag, dus 't is voor die transactie nou juist een goeie tijd.’

Simon stond op, hinkte naar de muurkast en haalde daaruit een ijzeren geldkistje, dat hij daarna op de tafel zette en opende met een wat omslachtig en gewichtig gerammel met zijn bosje sleutels.

‘Asjeblieft,’ sprak hij dan, terwijl hij Gerrit het boekje overhandigde.

Gerrit bekeek het met de onverschillige en vluchtige belangstelling, die de menschen van het vak eigen is.

‘O juist.... die dingen staan op naam....’ mompelde hij.... ‘moet je me ook nog een volmacht geven.... enfin, zorg ik ook wel voor. Ik zal je een voorloopige quitantie geven.’

‘Kom, ben je mal!’ lachte Simon, die weer terughinkte naar de kast met het gesloten kistje. ‘'t Is in goeie handen, hoor!’

‘Nou ja, zaken zijn zaken,’ sprak Gerrit, terwijl hij het boekje achteloos in zijn zak stak.

‘Kun je 't zoo niet verliezen?’ vroeg Anna verschrikt.

‘Dan gaf het nog niet,’ sprak haar broeder rustig. ‘Het staat op naam, niemand kan er wat mee doen, zoolang hij geen volmacht van Simon heeft.’

Er zou, zooals Simon berekende, van die driehonderd nog wel een goeie veertig gulden overblijven, als de belasting er af was en Anna begon dadelijk met echt zuinig, huisvrouwelijk overleg te rekenen, wat ze daar dan nog extra voor konden doen of koopen en 't was een meevaller, die elk jaar terug kwam.

‘Minstens een keer of tien op een winter saampies naar de schouwburg of naar de bioscoop,’ zei ze.

‘'t Zal wel uitdraaien op een nieuw japonnetje!’ sneerde Gerrit.

Anna stak haar tong tegen hem uit.

‘Nee, lillijke sjagrijn!’ schold ze.

Simon lachte en stond weer op.

‘Ik zal jullie nog eens wat laten zien,’ sprak hij met een geheimzinnig lachje.

‘Nog een spaarduitje?’ riep Anna.

‘Hoor zoo'n slokop!’ schold Gerrit.

Maar Simon stond gebukt bij het buffet en morrelde met een sleuteltje, dat ook aan zijn ring zat, aan het slot van een laadje, dat hij eindelijk open kreeg. En dan gewichtig, met een toegeknepen mond en een glansje in zijn oogen, kwam hij met een paar dingen in zijn handen terug en legde die dingen op tafel. Het waren twaalf apostellepeltjes en een gouden repetitiehorloge.

‘Moeten jullie es zien,’ sprak hij, ‘dat zijn nog es mooie dingen. Dat horloge is nog van mijn grootvader geweest, dat kan slaan, hoor maar....’

Hij drukte het knopje in en de zilveren tinkjes klonken door de stilte van de kamer..

‘Maar 't loopt niet meer en die lepeltjes zijn van een tante van me geweest; die zijn nog geld waard.’

‘Dat geloof ik,’ zei Anna er een paar in de hand nemend. ‘Maar ze zijn heelemaal zwart aangeslagen; ik zal ze eens poetsen. Van een tante van je?’

‘Ja.... die....’ wees Simon, op een vrouwenportret in ovale zwarte lijst duidend, dat aan den wand hing. ‘Een zuster van me vader. Tante Simonette, daar heet ik naar. En ze zeien vroeger altijd, dat ik op haar leek. Zien jullie dat nog?’

‘Nou,’ zei Gerrit het geval bestudeerend, ‘een beetje wel.... zoo bij je neus.’

‘Ja,’ vond Anna ook, ‘als je er lang naar kijkt,’ en dan, terwijl ze ineens in den lach schoot: ‘Ze zeggen ook, dat Gerrit en ik zoo op elkaar lijken. Kun jij dat zien?’

‘Jullie?’ vroeg Simon en hij keek beurtelings ernstig naar Gerrit en naar zijn zuster.

Nu begon Gerrit ook te lachen.

‘Een beetje.... zoo hier....’ zei Simon dan, om den mondstreek wijzend.

Anna proestte het eensklaps uit, maar Gerrit keek ernstig, fronste zijn wenkbrauwen.

‘Is dat nu zoo komiek?’ vroeg hij, zijn zuster aanziende.

Maar die was ineens niet tot bedaren te brengen en lachte zoo, dat Simon, die er even van onthutst was geweest, ook aangestoken werd en wat piepend begon te grinniken, terwijl ook Gerrit het niet meer houden kon en vuurrood werd van de pret.

‘Schei uit....!’ bracht Anna eindelijk met moeite uit, terwijl ze opstond en de handen pijnlijk naar de maagstreek bracht.

‘Ja, en waar lachen we nu eigenlijk om?’ vroeg Simon dan wat onnoozel.

‘Schei toch uit.... Gottegot.... ik sterf....’ gierlachte Anna opnieuw.

Gerrit was ineens weer ernstig.

‘Heb je 't of krijg je 't?’ vroeg hij plots gemelijk.

Toen bedaarde ze een beetje, liep achter Simon om, trok hem aan zijn oor.

‘Die Siem....’ zei ze nog met een nalachje.

Hij greep haar hand en streelde die, een beetje bevend.

Nog een kwartiertje bleven ze dan in rustige gezelligheid bijeen.

Simon had Anna geld gegeven voor allerlei inkoopen, lakens, sloopen, handdoeken en dergelijke dingen en Anna had die al zelf in Simon's linnenkast gelegd op keurige stapeltjes. De lits-jumeaux moesten ze nog bestellen, doch dat zouden ze wel doen na het aanteekenen.

Het begon waarlijk te spannen; nog tien dagen en dan waren Simon en Anna bruid en bruigom.

Op Vrijdagmorgen zou dat zijn; dan was Simon toch vrij en hoefde hij er Eduard Baruch niet in te kennen en 's avonds kon hij evengoed de étalage doen.

‘Siem,’ zei Anna, bij het heengaan, toen ze met hoed en mantel naast hem boven aan de trap stond, ‘dat 's waar ook. Geef mij dat sleuteltje van die la met je schatten, dan kan ik ze poetsen als ik hier kom en tijd heb.’

‘Goed, kind,’ zei Simon en haakte het sleuteltje af. En dan tot Gerrit, die, zooals steeds, kieschheidshalve reeds beneden in het portaal stond, om het afscheid der minnenden niet te storen, een beetje gedempt, om de buren:

‘Zeg.... denk aan.... je weet wel....’

Gerrit keek lachend omhoog en sloeg veelbeteekenend op zijn borst.

‘Ik zal er ook wel om denken,’ zei Anna nog. ‘Dag man.’. Ze kuste Simon nog vluchtig op zijn wang ten afscheid, ontsnapte aan zijn wat bevenden greep en liep vlug de trap af.

‘Daàg....’ zei Simon en trok aan het touw.

Hun wedergroet klonk gelijk met het dichtslaan van de deur.

V

Dien Donderdagmiddag barstte plotseling als een ontploffing een fel-kijvend misbaar los langs de trap in het rustige huis, waar Simon Breigeest woonde. De zwaarbeleedigde werkster, door Simon beticht van diefstal, spoog haar verontwaardiging in gillende krijschen en vloeken uit, schopte in redelooze woede

haar emmer met boenders en dweil van de trap, stormde die scheldend na en sloeg de voordeur dicht met een slag, die op alle étages schilfers plafondwitsel naar beneden deed vallen.

Toen kraakten gelijktijdig op een hoog en drie hoog deuren open en vroegen verschrikt-nieuwsgierige stemmen elkaar langs het trappenhuis om inlichtingen.

Maar dadelijk klonk buiten op de stoep opnieuw de scheldende stem der werkster tegen de meid van het benedenhuis en de juffrouw van drie hoog ruischte met nauw hoorbare raffeling van haar pantoffelvoeten al de trappen af naar de voordeur, waarvan ze snel het raampje openkierde en de mevrouw van een hoog kwam haar na met voorzichtige treden van haar bruinleeren pumps en een glimlach van lichte gegeneerdheid op haar gelaat.

En daar voor het raamkiertje op de vloermat vingen ze met luisterende monden fragmenten van het jammerlijk gebeuren.

‘Och, meneer, 't was dat U van d'r hieuw, en ze zeggen wel es, de liefde is blind, maar wuilie hebben al lang gezeed....’

Het was de juffrouw van drie hoog die zoo sprak, eenige minuten nadat de scheldende werkster eindelijk was heengegaan, waarna zij, de juffrouw, de trap weer op was gedraafd, doch toen in de openstaande deur van Simon's kamer gemeend had een uitnoodiging te zien om binnen te komen, waaraan ze gevolg had gegeven.

Simon was neergezakt in den vaderlijken leunstoel met de leeuwenkoppen, hij zag doodsbleek, zijn mager, smal hoofdje met het keurig gefriseerde toupetje hing voorover en knikte zachtjes, met korte snelle knikjes, waar geen eind aan scheen te komen, terwijl zijn knipperende oogen aldoor op dezelfde plek van het grijze koeharen karpet gevestigd bleven.

Och, ik weet wel, ze zee altijd, dat die knul d'r broer was, maar meneer Fransen, U weet wel, die bij mij gestoffeerd woont, die zee voor een paar dagen nog, toen-ie dat stel op de trap was tegen gekomen: Juffrouw zee-die, as dat die juffrouw d'r broer is, dan ben ik Uw zuster.... Net zoo.’

De spreekster was in haar haast en begeeren om het drama in zijn diepste wezen te peilen, niet eens gaan zitten, maar vlak

bij Simon blijven staan, die haar tegenwoordigheid dan ook slechts ervoer als een roodgebiesd stuk schort vlak bij zijn gezicht, terwijl ergens hooger een stemgeluid snerpte dat woorden zei, welker beteekenis niet doordrong in zijn verslagen brein.

‘Niet dadde wuilie d'r nou op loerden, maar as Uwe naar de zaak was, niewaar, nou de laatste week omtrent elken dag, dan kwam zij d'r eerst met de sleutel in en nog geen kwartier later, dan kwam dien andere binnen en die hoefde geeneens te bellen. Zoo, astie op de stoep sting, sprong de deur los. Nou, U begrijpt, dan had zij boven op de loer gestaan; afspraakjes, anders niet. Die knul scheen ook niks omhanden te hebben. En hebben ze U nou waarachtig bestolen....?’

Doch Simon's hoofd bleef knikken en zijn angstige oogen bleven op het karpet gericht, maar hij antwoordde niet; de blikken van de juffrouw gingen speurend door de kamer op zoek naar sporen van inbraak aan laden of kasten. En eer ze de vraag herhalen kon, kwam er stoornis, door het piepen van de kamerdeur, waarna ook de Mevrouw van een hoog voorzichtig binnentrad. Er was even een wisseling van wantrouwige blikken tusschen de twee vrouwen, maar als de juffrouw een hoofdknik gaf in de richting van het hoopje menschelijke ellende, dat Simon Breigeest heette en tevens haar mond plooide tot een half spottend medelijden, was er toch ook weer dadelijk een bondgenootschappelijk samengaan.

‘Maar meneer Breigeest, wat hoor ik nu toch?’ zei Mevrouw dan; haar stem klonk heel anders dan die van de juffrouw; het was het geluid van een dame met een lichte brauwing der r's en een kleine eu-klank in dat ‘hoor’ en in haar toon was ook een zachte meewarigheid, die eerder deed gelooven in oprechte deelneming dan de scherpe stem van de juffrouw dit vermocht te doen.

‘'t Is een ongeperremeteerd schandaal!’ snerpte die laatste er dadelijk overheen, zoodat de zachte sfeer weer bedorven werd.

Maar Simon hief nu toch het hoofd, keek even links en rechts in wat angstige verwondering naar de vrouwenfiguren naast hem, lichtte dan een handje van de leeuwenkop, welk handje hij dadelijk weer lammig liet vallen en zei dan wat schorrig:

‘Ze is weg.’

‘Ja, ze is weg,’ bevestigde de jufrouw tot de mevrouw. ‘Wuilie hebben ze zien trekken, om elf uur vanmorgen; zij droeg een koffertje en die knul ook en de sleutel heit ze in 't mandje geleid.’

‘Maar meneer Breigeest,’ sprak mevrouw dan, ‘hoe weet U eigenlijk dat ze niet terugkomt? U stond op trouwen, niewaar? En heeft ze heusch dingen meegenomen, die haar niet toebehooren?’

De juffrouw schudde afkeurend het hoofd en klemde de lippen op elkaar. Dat waren immers veel te veel vragen tegelijk. Zoo hoorde je heelemaal niks. En dat haar inzicht juist was, bleek, want Simon's hoofd zakte weer, begon opnieuw te knikken en het eenige wat hij weer zei, na een lange stootende zucht was: ‘Ze is weg.’

‘Ik zag al tegen meneer, 't was, dat-ie van d'r hieuw en dan zie je dat zoo niet, de liefde is blind zeggen ze wel es, maar wuilie hebben het zaakie nooit vertrouwd, 'k weet niet hoe Uwe d'r over dacht....’

‘Och,’ antwoordde de mevrouw, ‘je kunt natuurlijk geen notietsie nemen van alles wat er bij de buren gebeurt, maar ik vond haar ook niet sympathiek.’

‘As ze langs de trap was gegaan,’ zei de juffrouw, ‘dan stonk die met permissie nog wel een uur naar de lucht, die ze bij d'r had. Net 'n....’

De mevrouw vertrok even in pijnlijke schrik haar mond en zei dan haastig:

‘Ja,.... dat parfum.... Heb ik ook wel eens opgemerkt. Wel een beetje als van een lichte dame....’

‘Noh.... ja....’ zei de juffrouw, die dat een overbodig kiesche omschrijving vond van hetgeen ze zelf had willen opmerken, op een ietwat verachtelijken toon.

‘En wat heeft ze dan nu eigenlijk van U gestolen,’ vroeg de mevrouw dan meer categorisch.

‘Ja, precies,’ viel de juffrouw nu haastig bij.

Simon hief het hoofd.

‘Och.... ik weet niet....’ sprak hij op klagenden toon, ‘alles uit het laadje.... de apostellepeltjes....’

‘Was dat?’ vroeg de jufrouw, met een vies gezicht van onbevredigde nieuwsgierigheid, wijl ze nooit van dat artikel gehoord had.

‘En 't gouwen horloge....’ besloot Simon bevend.

‘Jezis, 'n gouwe horlozie....’ zei de jufrouw nu meer bevredigd.

‘Nog van mijn vader geweest....’ fluisterde Simon, half huilend.

‘Dus antiek,’ begreep de mevrouw.

‘Sssssss....!’ deed de juffrouw nu heerlijk ontzet.

‘En al 't nieuwe linnengoed....’ zei Simon nog, half voor zich heen.

‘'t Linnengoed ook!’ riep de mevrouw. ‘Maar U moet de justietsie er in mengen....!’

‘Sting U op trouwen?’ vroeg de juffrouw.

‘Volgende week zouden we aanteekenen....’ vertelde Simon nu wat bewuster, ‘en ze kwam telkens hier om op dat linnengoed lettertjes.... geloof ik....’

‘Monogrammen te borduren....’ begreep de mevrouw.

‘Merken voor de wast,’ zei de juffrouw.

‘Maar hoe weet U nu dat ze niet meer terug komt?’ vroeg de mevrouw dan. Simon gaf geen antwoord, maar een bevend handje diepte uit zijn binnenzak ritselend een papiertje op, dat hij de mevrouw zwijgend overhandigde.

Het waren eenige regeltjes potloodschrift, blijkbaar haastig neergegooid, op den achterkant van een afgetrokken scheurkalenderpapiertje. En de mevrouw las hardop:

Beste Simon.
Van trouwen ken toch niet komen. Ik zie er van af.
Later wel eens meer. Gegroet
Anna.

‘Tja, dat is duidelijk genoeg,’ sprak ze dan, terwijl ze het vodje weer aan Simon terug wou geven, maar de juffrouw rukte het uit haar handen en las het dan nog eens over met gretigfelle blikken.

‘Het is een minne, lage manier van doen,’ zei de mevrouw, ‘maar nogeens, ik ging er mee naar de polietsie.’

‘Mensch.... ik zat allang op 't bero!’ riep de juffrouw uit. ‘Zoo'n kreng!’ en dan rondkijkend met een nauw verholen begeerigheid naar nog meer ontstellende ontdekkingen: ‘Heit ze nog niet wat gegapt?’

Simon haalde zwakjes zijn schouders op.

‘'t Is zoo ook al welletjes,’ meende de mevrouw met een wat terechtwijzend lachje.

‘Hoe hiette die knul?’ vroeg de juffrouw dan.

‘Bergman.... Gerrit Bergman....’ zei Simon zacht.

‘Dus zij heette dan Anna Bergman,’ concludeerde de mevrouw. ‘Maar wist U dat zeker? Heb U wel eens papieren van haar gezien?’

Simon haalde mismoedig zijn schouders op en schudde het hoofd.

‘Ik weet het niet.... ik weet niets meer.... ik ben bedrogen .... laat U me maar....’

‘Zal ik effe naar 't beroo loopen?’ bood de juffrouw hartelijk aan.

‘Nee, nee....’ weerde Simon haastig af.... ‘Ik moet denken.... denken.... laat U me asjeblieft....’

De straatbel ging, snerpte door het trappenhuis.

‘Eens, voor Uwe,’ zei de juffrouw, ‘en bij mijn ister ook gebeld.... 't zal de eierenboer wezen. Nou meneer, as Uwe wat noodig het, met plezier hoor.’

‘Ja, als ik U met iets van dienst kan zijn....’ sprak de mevrouw, ‘want uw posietsie is heel onaangenaam.’

‘Dank U, dank U....’ sprak Simon haastig.

Dan gingen de twee vrouwen heen; op het portaal bleven haar stemmen nog even in scherpe fluistering waarneembaar, tot een hernieuwd bellen boven en beneden ze uit elkaar joeg.

Toen stond Simon op uit zijn stoel, sloop naar zijn kamerdeur, die op een kier was blijven staan, deed hem dicht en draaide den sleutel om.

Hij zuchtte diep en nochtans even verlucht, met een gevoel of hij juist bevrijd was uit een beklemmend gedrang; hij wist overigens al niet goed meer wat die twee vrouwen allemaal gezegd hadden en wat hij zelf had verteld; maar nu waren ze weg, in de kamer was de stilte en voor alles moest hij de stilte

hebben en het alleen zijn om te kunnen denken.... denken....

Heel snel filmde nu weer door zijn hoofd de opeenvolging dezer vreeselijke ervaringen; zijn thuiskomst, de werkster, die zooals gewoonlijk in de keuken stond te wachten op haar geld en iets klagerigs zei over de slechte tijden; toen, als hij even naar binnen ging om geld te krijgen uit de linnenkast eerst zijn verwondering over die bijna leege planken met hier en daar wat schrale stapeltjes van het eigen lijfgoed, terwijl al het pas aangeschafte huishoudlinnen verdwenen was, dan ineens, als bij ingeving, zijn blik naar het laadje van het buffet, dat niet heelemaal was dichtgeschoven en waar de sleutel opstak en uit welk laadje de lepeltjes en het horloge bleken verdwenen te zijn; toen zijn in eerste opwelling direct beschuldigend uitvallen tegen de werkster, met het onmiddellijk uitslaand, schreeuwend verweer vol woedende scheldwoorden en dan, als dit voorbij was en hij beteuterd en verdoofd van het lawaai weer in zijn kamer terugtrad de vondst van Anna's briefje....

Was dit mogelijk? Kon dit bestaan? Anna, een bedriegster, een dievegge? Was dit dan de opzet geweest van heel hun verkeer? Had ze dat dan altijd voor oogen gehad, ook in de zoetste, innigste uren van hun samenzijn? Och nee, och nee,.... zooiets kon toch niet; er waren toch dingen gebeurd en dingen besproken, befluisterd, die een vrouw alleen gedoogt van en toevertrouwt aan den man, dien ze liefheeft. Hadden die lieve lachende oogen dan altijd gehuicheld? En had haar stem met dien innigen klank dan altijd gelogen? Och nee, och nee....! En Gerrit....

Simon, die nog steeds na het omdraaien van den sleutel bij de deur was blijven staan, het smalle hoofd peinzend gebogen, hief dit hoofd plotseling op, want een angstgevoel beklemde ineens zijn adem met een jagend hartebonzen.

Het Staatsschuldboekje....!

Daaraan had hij nog geen oogenblik gedacht.

En ineens klonk terug in zijn ooren wat dat vreeselijke mensch van boven gezegd had. Ze geloofde niet, dat Anna en Gerrit broer en zuster waren en dat hij, Gerrit, ook blijkbaar niets omhanden had, wijl hij maar elken morgen hier bij Anna kon komen.

'God nog toe....!'

Hij fluisterde die woorden bevend uit, deed doelloos een paar stappen in de kamer, het draaide een beetje voor zijn oogen; hij greep zich vast aan den rug van zijn stoel.

Na dien Zondagavond, toen hij het boekje had meegegeven, had hij Anna nog niet weergezien; de afspraak was, dat ze vanavond met Gerrit zou komen. Maar al dadelijk, Maandagmorgen, was Gerrit even bij hem opgeloopen in de zaak om hem de machtiging te laten teekenen. En ineens schoot het Simon te binnen dat die volmacht in blanco was geweest. 'Zet er maar even je naam onder,' had Gerrit gezegd, 'de rest vul ik wel in.' Hoe laat was dat geweest? Half tien nauwelijks.... ja, ja.... want Gerrit was zoowat gelijk binnen gekomen met Lampetje en Jozep kwam altijd zoo tegen half tien. Maar moest Gerrit op dat uur dan niet op zijn Bank zijn in den Haag? Waar hij toch zoo'n belangrijke functie had. Welke Bank was dat? Kon hij hem opbellen?

Simon peinsde even, maar schudde dan het hoofd. Hij herinnerde zich niet, dat de naam van die Bank ooit genoemd was en hij had er trouwens ook nooit naar gevraagd. Maar Anna en Gerrit's adres hier in Amsterdam.... ja, ja, dat had hij, hier.... hier.... Anna had het zelf voor hem opgeschreven in zijn notitieboekje.

Hij haalde dat uit zijn binnenzak en zocht het blaadje op. Daar stond het, Boniplein 134 beneden. Nooit was hij daar nog geweest, omdat nog altijd de schilders en behangers daar bezig waren en Anna wilde niet, dat hij er kwam, voor alles weer netjes aan kant zou zijn. Telefoon hadden ze niet, maar hij kon er even heenrijden met een taxi.

Kom, kom.... daar moest toch immers hier een misverstand in het spel zijn.

Simon haalde opnieuw het briefje uit zijn zak, staarde er peinzend op en een treurige glimlach kwam op zijn bleek gezichtje... 'Van trouwen ken toch niet komen; ik zie er van af.' Nu ja, dat was hard, dat was heel, héél hard ook door het onverwachte, maar per slot van rekening, als ze toch dacht dat ze met hem, Simon, niet gelukkig zou worden.... zooiets had je te aanvaarden al deed het pijn....

veel pijn.... maar daar zat in ieder geval geen slechtigheid in.... Wie weet wat er gebeurd was.... een vroegere galant van haar die ineens was teruggekomen.... ze had hem eens iets verteld van een afgebroken verloving met een bankier, een vriend van Gerrit.... En 'later wel eens meer' schreef ze nog.

Hij haalde diep adem en rekte het lijf wat strakker.

Dat zinnetje trok nu pas goed zijn aandacht. Hij zou dus nader van haar hooren. 'Beste Simon' stond er ook boven het briefje en onderaan 'Gegroet'. Daat laatste was een beetje koud, maar er had ook heelemaal niets kunnen staan. En dan schoot hem nu ineens nog wat te binnen. Dat linnengoed, daar had ze van die dingetjes op geborduurd. Een monogram misschien, twee door elkaar gekronkelde B's; hij wist het niet precies, eigenlijk ook niet of het al gebeurd wàs. Maar als ze nu die heele rommel eens expres mee naar huis genomen had om die dingen er weer uit te tornen? En de apostellepeltjes om ze eens mooi te poetsen, zooals ze beloofd had? Dat zou juist allemaal heel lief van haar zijn!

De tranen sprongen Simon plotseling in de oogen.

Echt iets voor Anna, om dat nog voor hem te doen, al kon ze dan niet met hem trouwen.

Alleen dat horloge....! Maar misschien kende ze een adres van een horlogemaker bij haar in de buurt, die zulke antieke werken kon repareeren.

Och, och,.... Wat kon een mensch toch onberaden en onbeduusd te werk gaan en veel te haastig oordeelen. Maar in ieder geval moest hij nu probeeren om Anna en Gerrit zoo gauw mogelijk te spreken te krijgen. Dan werden alle pijnlijke onzekerheden ineens opgelost, vooral ook omtrent dat Staatsschuldboekje. In Godsnaam.... dan was de mooie droom uit, maar dan was er ook verder niets veranderd, bleef hij alleen zitten met een hoop onnut linnengoed. Dadelijk dan nu maar. Zes uur was het. Als ze kwamen van de Coöperatieve keuken, dan zouden ze het beneden wel even willen aanpakken, kon hij en passant vragen; die mevrouw van beneden was wel een vriendelijk mensch.

Een kwartier later reed Simon in een taxi naar het Boniplein.

't Was al heelemaal donker buiten en in de kille, vochte avondlucht geraakten de portierraampjes al dadelijk beslagen. Simon zat maar stil en meestal soezend zonder scherp omlijnde gedachten, schoon met telkens toch angstige hartebonzen en een prop in zijn keel, in het donkere hokje op de stijve leeren kussens en gaf zich nauwelijks rekenschap van den weg, dien de taxi volgde.

Achter de ook al beslagen voorruit was de silhouet van den chauffeurskop en telkens schoven gouden lichtbundels langs de raampjes, zetten die even in lichtelaaie; soms ook drong een fel schijnsel verblindend in Simon's oogen of verlichtte een korte klaarte de kleine donkere ruimte, waarin hij zat; dan zag hij ineens wonderlijk glanzend zijn schoenen en een ingescheurd taschje in het leerdoeken schot tegenover hem. Maar het ging snel en zacht verglijdend met slechts nu en dan een diep doorslaanden schok in de knarsende veeren onder hem.

Hij kende het Oosten van de stad niet meer, had slechts wat vage jeugdherinneringen van de Muiderpoort, de speeltuintjes in de Meer, Frankendaal.... en daar ergens, maar ver naar achter, nog over de spoorlijn moest de Indische buurt zijn.

Als Anna nu maar thuis was en ze niet in de stad waren gaan eten, maar die kans was niet groot, want dat deden ze in de week haast nooit.

O, hij zou het haar heusch niet moeielijk maken.... geen verwijten.... geen vragen, die ook overbodig waren.... het briefje was duidelijk genoeg. Alleen maar een bevestiging wilde hij hebben, dat hij alles goed begrepen had. Misschien, als ze alleen was.... Gerrit nog niet thuis.... ja, ja.... dan zou hij toch niet kunnen laten om haar te vragen of nu werkelijk.... onherroepelijk, alles tusschen hen voorbij was.... voor goed...! En als dan eens bleek, dat het alleen maar een bezwaar was van.... ja.... enfin een bezwaar dat hij kon overwinnen.... iets zakelijks.... maar dat stond buiten haar liefde voor hem.

Simon slikte plots een felle aandoening weg, hij hoestte, het klonk wonderlijk hol in de kleine ruimte.

Hij kon zich niet goed bezinnen, wat dat dan voor een bezwaar zou kunnen zijn, maar zijn gedachten sprongen over die onklaarheid heen en dan zat hij ineens naast haar op een divan en ze

huilde, maar ze zoenden elkaar toch weer en hij streelde haar hand en fluisterde allerlei lieve innige dingen....

Ineens stopte de taxi.

Simon schrok op uit zijn mijmering. Was hij er nu al? Maar dan zag hij. Ze stonden stil voor een spoorwegovergang, achter een kluwen andere auto's, karren en fietsen; een lange goederentrein schokte voorbij met regelmatig dreunenden kadans der wielen over een raillassching. Tot eindelijk een rood licht wegdreef langs de spoorbaan en vooruit het hangend traliewerk van den slagboom schuin omhoog zweefde.

Dan schokten ze verder over de ongelijke railsstrepen, gleden dan weer zacht en snel door een straat met fel verlichte winkels.

Simon moest weer een paar maal slikken tegen den prop, die zijn keel deed zwellen; telkens wees de roodgloeiende vinger van de taxi naar een zijstraat tot hij eindelijk voelbaar vaart minderde. Simon poogde naar buiten te zien, onderscheidde iets van een donker plein; de chauffeur hield nu scherp den trottoirband, zwenkte den heelen vierhoek rond, keek met afgewend hoofd blijkbaar naar de huisnummers.

Dan stopte de wagen. Waren ze er nu? Simons hart bonsde in zijn keel....

De chauffeur klom uit zijn zitplaats, liep om den wagen heen en opende het portier.

'U zee toch 134?'

'Ja.'

'Begrijp ik niet. Daarginder beginnen ze met een en hier is het end. Nummer 58. Daar kan nooit 134 zijn. Heb U geen abuis?'

Simon gaf niet dadelijk antwoord. Hij stapte uit, stond even huiverend op het donkere trottoir tegenover den chauffeur.

Honderd vier en dertig; ik weet het zeker, Boniplein.' sprak hij.

Ja, ja, Boniplein meneer.... daar zijn we. Bij wie mot U wezen?'

'Bij Bergman.'

'Een winkel?'

'Nee, nee, een gewoon huis, een étage.... geloof ik.'

De chauffeur haalde zijn schouders op.

'Bestaat niet meneer. Maar laten we effen kijken op 34 en anders op 43, maar as het daar ook niet is....!'

De chauffeur lachte met een grappig wanhoopsgebaar.

Simon stapte weer in en langzaam reden ze nog eens het vierkant om, stopten bij 34, bij 43, maar nergens stond op de deur de naam Bergman.

'Tja, wat wil U nou?' vroeg de chauffeur dan, als Simons een oogenblik als versuft naar die laatste woning bleef staren.

Hij schrok op bij die vraag, en er sidderde iets door zijn schrale lijfje.

'Rij me maar terug.... naar huis....' sprak hij dan dof... 'Hoofdweg 612....'

Als verdoofd viel hij achterover op de leeren kussens in de kleine donkere ruimte, op zijn borst drukte een beklemming, die zijn adem hijgend deed gaan. En voor zijn angstig starende oogen waren de lichtschampingen langs de beslagen portierraampjes nu telkens als dreigende bliksems, waardoorheen de gloeiend roode vingers onophoudelijk spottend den beschamenden terugweg wezen; het loeien der claxons klonk in zijn oor als het hoonroepen van een vijandige menigte, die hem joelend najoeg....

VI

Indien er na de verbijsterende ervaring op het Boniplein in Simon Breigeest's hart nog ruimte was gebleven voor twijfel aan Anna's kwade trouw, dan werd die toch wel geheel dichtgeknepen door hetgeen hem den volgenden dag ervoer.

Juist toen hij zich zonder eenigen eetlust aan den maaltijd wilde zetten - het diner van den vorigen middag, door de Mevrouw van beneden nog wel vriendelijk warm gehouden, was onaangeroerd weer teruggegeven - meldde zich een bediende van een damesmodemagazijn, die hem een quitantie aanbood van een gisterenmorgen aan Mevrouw Breigeest geleverd costuum van *f* 125.-.

'Er bestaat geen Mevrouw Breigeest,' zei Simon boven aan de trap, heesch.

'Bestaat er geen mevrouw Breigeest?' vroeg de bediende verwonderd.

'Nee,' zei Simon, 'ik ben niet getrouwd.'

'Is U niet getrouwd? Maar gisterenmorgen was er hier op

uw étage toch een dame,' sprak de man, 'en die heeft het costuum angepakt en gezegd, dat het goed was, maar dat d'r man niet thuis was en dat ik daarom vandaag maar terug moest komen om het geld.'

'Ik weet nergens van,' zei Simon moe en op doffen toon.

'Dat 's ook wat,' zei de man. 'Ken U die dame dan niet?'

Simon gaf geen antwoord.

'Ken U die dame dan niet?' herhaalde de man.

'Die dame is weg,' zei Simon.

'Weg? Waar naar toe?'

'Dat weet ik niet.'

'Zoo, dat 's een mooie boel,' mopperde de man. 'U mot ze toch kennen, want ze was in uw huis, toen U d'r niet in was. Dat zal toch wel geen vreemde geweest zijn....!'

Er kraakte boven een deur en beneden een deur; beneden werd de mevrouw even zichtbaar en boven hem, achter zich, voelde Simon de aanwezigheid van de juffrouw.

'Ik weet het niet.... ik heb er niets mee te maken....' stamelde Simon op een wanhopigen toon.

'Dat 's verdikke kinderpraat!' riep de man nu met ruzieachtige stemverheffing. 'U weet best wie d'r in uw huis was. En dan mot U, as fatsoendelijk man ook zeggen hoe die dame hiet en waar of ze uithangt, as ze niet meer hier is.... das goddoome flesschentrekkerij....!'

'Heusch.... ik weet het niet.... ik weet niets....' fluisterde Simon heesch, en dan ineens wendde hij zich om, ging terug naar zijn kamer en sloot de deur.

Dadelijk ging daarachter de suizende roffeling van de juffrouw van drie hoog langs de trappen en van beneden klonk weldra het geluid van een opgewonden conversatie met ruwe stemverheffingen en hooge krijschlachjes, tot de voordeur werd dichtgeslagen, er beneden nog een fluistering ging, waarna de stilte in de woning terugkeerde.

Dien avond om halfnegen trok Simon de buitendeur achter zich toe en stapte in den druilerigen avond naar de zaak.

Hij had weer niet gegeten, de schaaltjes opnieuw onaangeroerd in de bus teruggezet.

Na het vertrek van den man met de quitantie, was hij een tijdlang in de kamer op en neer blijven stappen, denkend, broedend, soms ineens hardop pratend, zoodat hij schrok van het geluid van zijn eigen stem, tot hij eindelijk aan de gedekte tafel op zijn stoel was neergevallen; en zonder dat hij snikte waren toen de tranen zoomaar uit zijn oogen gestroomd, zoolang, tot die oogen staken en brandden en hij met zijn hand het lamplicht af moest schutten. En zoo met die hand voor zijn oogen en den elleboog op de stoelleuning, was hij in slaap gevallen en pijnlijk wakker geschokt door de afglijding van dien elleboog.

Toen, klaar wakker, was heel even zijn eenige gedachte geweest: Vrijdag.... hij moest naar de zaak.... bijna half negen..., maar dadelijk daarachter kwam de ellende weer vol op hem aanstormen, snoerde zijn keel en kneep zijn borst samen.

De buitenlucht verfrischte nochtans zijn oogen als een koele betting; hij liep de Jan Evertsenstraat ten einde en kwam langs de de Clercqstraat op de Nassaukade. Daar ging hij in het donker langs den waterkant loopen, waar het heel stil en rustig was.

Het motregende een beetje, hij voelde het niet door den breeden rand van zijn hoed, maar zag de pikkeling der fijne druppels op het water in de sidderende gouden lichtstrepen der lantaarns van den overkant.

Zoolang hij door de drukke en helder verlichte winkelstraten liep, was zijn pijnigend denken latent gebleven of zijn geest te uitgeput was geraakt om nog verder te kunnen werken; de dingen waren hem voorbij gegaan als in een vagen droom. Maar nu met niets om zich heen als de stille donkere rust van de gracht en de verlaten kade met de matgeel verlichte raamvakken in den grauwen huizenwand, als doffe blinde oogen, begon alles weer bewuster in hem te knagen.

Maar nu werd tegelijk in zijn geest een gevoel van woede geboren, een nooit gekende lust om te vloeken, te schelden en zich te wreken.

Meng er dadelijk de politie in, hadden de twee vrouwen geraden. Toen had hem dit iets onzinnigs toegeschenen, iets monsterachtigs ook. Anna en Gerrit.... en de politie....!

Maar nu had hij spijt, dat hij dien raad niet dadelijk had opgevolgd.

Ha, ha,.... Anna en Gerrit gearresteerd.... Of meneer Breigeest eens even op het politiebureau wilde komen. O, zeker, met genoegen. Zijn dat de personen, die U bestolen hebben? Ja, zeker, meneer de Commissaris. O, ze hebben de valiezen nog bij zich. Doet U ze maar eens open. Juist, daar zijn de lepeltjes al en hier het horloge en al het linnengoed. Wat blieft U dame?... Is dat van U? Pardon, pardon, U vergist zich verschrikkelijk of beter gezegd, U liegt. Al dat goed is van mij en dat heb ik betaald; de gequiteerde rekening kan ik U toonen. Ja, ja, tranen zijn geen bewijzen van uw onschuld. 't Was beter dat U over iets anders schreide en deze heer, die zich valschelijk uitgaf voor uw broer, heeft me door listige kunstgrepen tien mille afhandig gemaakt. Meneer de Commissaris ik eisch, dat het recht zijn loop hebbe! En U, dame, ken ik niet meer.... mijn herinnering aan U is slechts.... verachting. Vaarwel.... en bah.... en nogeens.... bah.... bah....!

Hlij was nu op de brug bij de Raampoort gekomen en had dat verachtelijke Bah....! zoo luid gezegd, dat er menschen bleven staan en naar hem omkeken en een straatjongen tot een kameraad riep: ‘Hei jò.... die schillepad is mesjoege....!’

Toen Simon de deur van den winkel ontsloten had en die achter zich had dichtgedaan, overviel hem in het donker, waar hij nu tegenover stond, een wonderlijk gevoel van angst; hij kende dit gevoel niet en gaf er zich nauwelijks rekenschap van, maar het loerde ineens van alle kanten op hem en hij meende plotseling ook, dat er daar voor hem in dat zwarte, iemand stond en naar hem keek.

Een warme golf van schrik steeg over zijn rug en drong prikkend tot zijn schedel; een oogenblik was hij zinnens om de deur weer te openen en de straat op te loopen, maar dan kreeg het verstandelijk inzicht toch de overhand.

Hij liep met gesloten oogen rechtuit naar zijn kantoortje, stootte zich gevoelig aan de toonbank, maar even later wierp de spaarlamp haar rossig-schemerig licht en om zich heen ziende begreep Simon, dat hij hier toch alleen moest zijn.

Hij trok zijn jas uit en wierp die met zijn hoed op de toonbank, betrad het wankele étalagetooneeltje en draaide daar ook het licht op.

Rondom den lachenden Dikkie, als middelpunt van aller aandacht, stonden de poppen in een halven boog geschaard.

Simon keek er een oogenblik zwijgend naar en een treurig gevoel deed zijn keel weer zwellen, toen hij bedacht hoe opgewekt en hoopvol hij een week geleden deze voorstelling had geënsceneerd.

'Tja,...' sprak hij hardop met een diepe stootende zucht; hij schudde droevig het hoofd en dan, wijl hij zich zeer moe voelde, trok hij een der wit-met-gouden stoeltjes naar zich toe, nam daarop plaats, zakte een beetje in elkaar en staarde voor zich uit.

En stilaan rees uit het verdrietsgevoel toen weer de machtelooze woede om het gebeurde, om de vernedering ook, dat ze zoo met hem gespeeld hadden en als summum van brutaliteit nog een poging hadden gedaan om hem af te zetten voor die japon.

'Ja, ja,.... maar zoo gek ben ik niet,' sprak hij hardop. 'Nee, nee waarde Gerrit en Anna.... zóó gek ben ik heusch nog niet.... en ik ga naar de politie.... ja, ik gà naar de politie.... de gerechtigheid zal zijn loop hebben.... Wacht eens even.... een beschrijving van die dame, meneer de Commissaris.... haar signalement.... een oogenblikje....'

Simon haalde zijn portefeuille te voorschijn en kreeg daaruit een kleine foto, die Gerrit van hem en Anna gemaakt had, terwijl ze samen op een bankje in het Vondelpark zaten. Dat fototoestelletje was een der vele cadeautjes geweest, welke hij haar in den loop der laatste weken had gegeven. De foto was niet erg 'gelukt'. Simon was meer schim dan mensch, wijl hij volgens Gerrit bewogen had, maar Anna's gezichtje was heel goed herkenbaar met haar ronde bruine oogen, haar donker hoedje met zijvleugels en het coquette haarlokje, dat uit dat hoedje op haar voorhoofd krulde.

Simon slikte iets weg, toen hij het bekeek en voor zijn onvasten blik was het net of dat gezichtje leefde, de oogen knipten en de mond bewoog.

'Anna.... jij....' klonk Simons stem eensklaps schor en gebroken, 'hoe heb jij me.... dat kunnen.... aandoen....'

Maar dan ineens met een diepe ademhaling en een ferm gebaar van herstelling ging hij rechter zitten.

‘Zeker meneer de Commissaris, die foto kan best vergroot worden en als U ze dan laat afdrukken in het Politieblad en op de bulletins voor de sigarenwinkels.... Duizend gulden belooning.... Ja, Gerrit, die zoogenaamde broer van haar, zal wel in haar gezelschap zijn.... dat is eigenlijk de hoofdschuldige.... Of U die foto mag houden? Natuurlijk en ik begeer hem niet terug ook. Dank U.... Ik kan het ding niet meer zien.... Bah....!’

Simon zei dat ‘Bah’ weer even hard als straks op straat, maar nu klonk het hol terug in zijn eigen ooren.

En weer kwamen er tranen in zijn oogen, die de lichtstralen van het lampje wonderlijk braken en al de dingen rondom kregen vreemde vormen en gingen heen en weer.

Zoo zag Simon ook dat Sir en John en Dikkie en al de anderen het hoofd naar hem wendden en hem aanzagen, terwijl hun oogen en monden bewogen.

‘Ja, heeren,’ sprak Simon dan wat moeielijk, ‘ik ben leelijk bedrogen, maar ze zullen een kwaaie aan me hebben....’ vervolgde hij met een dikke stem, ik zal niet rusten voor ze allebei in de gevangenis zitten....’

‘Is het zoo erg?’ vroeg Dikkie.

‘Ja, meneer zoo erg is het,’ antwoordde Simon. ‘Of noemt U dat een grapje, als ze je alles afstelen, geld.... linnengoed.... lepeltjes.... een goud horloge....’

‘Kom, kom,’ sprak Lenin.... ‘Alle eigendom is diefstal; die dingen zijn alleen van plaats veranderd.’

‘Zoo.... dat zeg je ook maar, omdat je zelf niks bezit,’ sprak Simon. ‘Die tien mille zijn mijn spaarduitjes.... heb ik jaren voor gezwoegd en ze zoo solied mogelijk belegd....’

‘Tja,’ sprak de Baron nu met een bedenkelijk gezicht. ‘Maar had die soliede belegging dan ook gehandhaafd. De jacht naar hooge rente is veel menschen noodlottig. Denk U maar eens aan die dame van de Keizersgracht....’

‘Maar Baron, die is me juist als afschrikwekkend voorbeeld voorgehouden,’ riep Simon uit. ‘En ik geloof nu niet eens meer dat ze bestaat. Maar in ieder geval is het een schurkenstreek om mij te verleiden dat boekje af te geven. Wat zegt U, Sir?’

‘Verleiden is altijd afkeurenswaardig,’ gaf Sir toe, ‘maar,’

en hij trok zijn lip bizonder hoog op, toen hij dit zei, ‘maar men kan alleen de moreel zwakken verleiden....’

‘Die kun je in je zak steken,’ lachte Dikkie.

‘Ja, lachen om iemand zijn ongeluk is erg nobel,’ zei Simon, en dan, in de hoop op een vriendelijker meegevoel, tot John: ‘Vind jij het geen smerige streek?’

‘Nou, zàg....’ sprak John, ‘ik vind een knul, die zich door een meid laat beduvelen, maar een akelig eindje mensch. Ze zijn natuurlijk al lang de grens over. Had die vent geen wagen?’

‘Nee,’ zuchtte Simon, ‘niet dat ik weet. Maar hij kon wel chauffeeren, ten minste dat zei hij,’

‘Ja, dat zeggen ze allemaal,’ sneerde Louis, ‘lantaarns en boomen omrijen....’

‘Gerrit was anders pienter genoeg,’ sprak Simon.

‘Pienterder dan zeker iemand....’ hoonde Lenni.

Kleine Piet begon te proesten.

‘Als jij je fatsoen niet kunt houden ga je er uit,’ snauwde Simon. ‘'t Is eigenlijk ook geen onderwerp voor kinderen.... Als ik maar wist hoe ik me het beste kon wreken....’

‘Ik betwijfel een beetje of die lust wel erg diep wortelt....’ sprak Sir.

‘Wat blieft U?’ vroeg Simon verontwaardigd en onthutst. ‘Denkt U soms dat ik het er bij zal laten zitten?’

‘Dat beweert Oom niet,’ zei de Baron. ‘Oom gelooft alleen maar niet, dat Uw wraaklust, als het er op aan komt, erg groot zal zijn.’

‘De gerechtigheid moet zijn loop hebben!’ riep Simon uit.

‘Nou laat die dan loopen!’ grinnikte Dikkie.

‘Met jou is niet te praten,’ zei Simon.

‘Gerechtigheid is een mooi woord,’ sprak Sir dan, ‘maar er is moed voor noodig om ze uit te oefenen.’

‘Die moed bezit ik,’ sprak Simon op fermen toon.

‘Om ze te l a t e n uitoefenen,’ sprak de Baron, ‘maar durft U ook het beulswerk te verrichten?’

‘Beulswerk?’ stamelde Simon.

‘Juist, citoyen Baron,’ riep Lenin. ‘Rijg ze aan de bajonet! beveelt de generaal. Maar als het gebeurt draait-ie zijn hoofd om.’

‘Ik zal heusch geen doodstraf eischen,’ zei Simon verschrikt.

‘Celstraf is nog veel erger, zàg!’ riep John. ‘Daar worden de lui gewoon gek van, zàg!’

‘Ja, de cel is het moderne folterwerktuig,’ sprak de Baron.

‘Durft U Anna daaraan blootstellen?’ vroeg Sir. ‘En durft U tegen haar getuigen wanneer U ze in de beklaagdenbank ziet zitten?’

Simon zweeg en keek starend voor zich uit.

‘Maar de gerechtigheid....’ stamelde hij dan.

‘Dat weten we al, die zou je laten loopen,’ grinnikte Dikkie.

‘Kwaad met goed vergelden is ook een vorm van gerechtigheid,’ zei Sir.

Simon zuchtte en schudde het hoofd.

‘Wat dee je eigenlijk met die apostellepeltjes, zàg?’ vroeg John, ‘en met die gouwe klok, die niet meer liep? In een donker laadje bewaren? Je zal ze erg missen, zàg!’

‘Nee, dat zal ik niet,’ beefde Simon. ‘Ik zal er zelfs niets van merken.’

‘Maar dat linnengoed!’ proestte Dikkie dan ineens. ‘Twaalf sloopies.... twaalf vaatdoekies.... twaalf pottedoekies.... twaalf anpaklappies.... die zul je missen.... hi, hi, hi!’

‘Nou ja, nou ja,’ weerde Simon af, maar mijn geld. Je kunt alles wel wegcijferen, maar die tien mille niet....’

‘Die zal Gerrit al wel weggecijferd hebben!’ riep Louis uit.

‘Een, twee, drie,.... foetsjie....!’ juichte Piet.

‘Hou je mond, snotneus!’ snauwde Simon.

‘Nee, maar er is iets anders,’ sprak de Baron dan. ‘Heeft U ooit gehoord dat een dief, als hij gepakt wordt, anders dan op heeterdaad, het gestolene nog bij zich draagt?’

‘Dat.... dat.... weet ik niet....’ stamelde Simon.

‘En dan Gerrit nogal, die zoo pienter is!’ lachte Dikkie.

‘Dat geld is natuurlijk al lang opgefoven met die meid, zàg,’ riep John.

Simon zweeg.

‘Mag ik U eens een délicate vraag doen?’ zei Sir dan op zachten toon.

‘Natuurlijk,’ antwoordde Simon, maar zijn stem klonk wat benepen.

‘Als Anna nu eens hier voor U stond en zei, dat Gerrit haar

verlaten had en alles had meegenomen, maar dat ze graag bij U wilde terugkomen....'

'Wees niet gek.... die meid beduvelt je, zàg!' riep John.

'Hou je mond, mispunt!' schreeuwde Simon.

'Wat zou U dan doen?' vroeg Sir op zachten toon.

Er viel een stilte; Simon boog het hoofd, omving zijn mond en kin met zijn kleine dooraderde hand en op de knokels van zijn vingers drupten de tranen.

'De gerechtigheid is op den loop,' grinnikte Dikkie zachtjes.

'Eer ik me toch door zoo'n meid... zàg...!' fluisterde John.

'Laat de rechtbank er buiten.... klassejustitie....' gromde Lenin.

'Kom, leven en laten leven....' zei Louis gemoedelijk.

'U wordt er in ieder geval niet beter van, als de justitie ingrijpt,' sprak de Baron. 'Alleen, dat is niet te ontkennen, de gerechtigheid....'

'Ik herhaal,' sprak Sir, 'kwaad met goed vergelden is ook een vorm van gerechtigheid en lang niet de slechtste....'

Simon zweeg nog even, maar dan ineens snikte hij het uit....

'Ik hield van haar.... en nog.... zooveel.... zooveel.... O, Anna.... Anna.... hoe heb je dit kunnen doen....!'

Dien avond, toen Simon heel laat thuis kwam, rechtstreeks van de zaak en hij licht in zijn kamer had gemaakt, trad hij dadelijk toe op de geplunderde linnenkast en nam uit een der laadjes de paperassen van zijn postgiro-rekening.

Hij zette zich aan tafel en begon te schrijven.

En terwijl hij dat deed, vloeiden weer even als den dag tevoren de tranen zoomaar uit zijn oogen, langs zijn holle wangetjes, zonder dat hij snikte.

Als een kind, dat schreit, ving hij er enkelen van op met zijn tong, maar ook drupten er een paar van zijn wangen af, vielen neer op het papier en vlekten de laatste woorden, die hij met zijn bevend handje op het formulier schreef: 'Voor de gisteren aan Mevrouw Breigeest geleverde japon.'

Verzen door Hélène Swarth.

I. Hoop.

Hoe zal door 't rouwfloers van zóo donkre dampen
Die, mensche'-ellende ontrezen, de aarde omringen,
Een heelende Engel tot hun woning dringen
En wuiven weg de smart der booze rampen?

Zij lezen wel van blanke Hemelingen,
In heilig Boek, bij schijn van avondlampen,
Zij volgen wel gelok van klokketampen
En knielen hoopvol, bidden mee en zingen.

Doch zal gebed de felle smart verdooven,
't Gekrookte riet den storm, die 't brak, nog loven
Of, zoet bedwelmd, omwolkt van wierookwalmen,
Een wonder wachten van de Macht daarboven
En Wet onwrikbaar? - Engel, kom verkalmen
't Gewonde hart en eeuwig heil beloven!

II. Vóor de ledige woning.

Vóór de ledige woning bleef ik staan.
Dof staarden ontsluierde ruiten mij aan,
  Als blindenoogen zonder blik -
  En 't was even als hoorde ik je vingertik,
Die mij noodde: ‘Kom binnen!’ al tegen de ruit.
Maar 't was enkel mijn hart, dat er klopte zoo luid.
En ik zag een gelaat als van witte was -
Maar de kamer lag leeg achter 't spiegelend glas
En 't was enkel het beeld van mijn bleek gelaat.
En zeer ijlings ontvlood ik de doode straat.
En 't leek aldoor, terwijl ik mij repte zoo rap,
Of ik achter mij hoordë een dreigenden stap.
En ik dorst er niet ómzien, aleer ik bevond
Dat aan 't einde der straat ik alleenig stond.

En sedert herken ik, in slaaploozen nacht,
Na den eenzamen dag, die geen vreugde mij bracht,
Aan mijn celwand je noodenden vingertik,
Alsof je wou duiden: - ‘Schrik niet! dat doe ik!
Treed binnen, vermoeide, in mijn kamerkijn.
Daar zal je wel slapen en veilig zijn.’

III. Het zilv'ren koord.

Naar 't land verloren, waar zij thuis behoort,
Gevangen Ziel blijft bevend handen strekken,
Bevreesd, haar glanzend blank gewaad te vlekken,
De wanden mijdend van haar lijdensoord.

Zoo droom haar troost, de beul komt wreed haar wekken,
Wijl in haar slaap hij Vader! roepen hoort.
Sterk aan de cel haar bindt een zilvren koord,
Dat rekt, niet rijt en nooit zich los laat trekken.

Gedwee volbrengt zij wat de beul gebood,
Die wond haar mond slaat - loon voor heimweezangen,
Tot in de cel, die lang haar hield gevangen,
Ten lest dringt binnen, stralend, de engel Dood
En breekt het koord en brengt, in morgenrood,
Bevrijde Ziel naar 't Land van haar verlangen.

Het afscheid van de boomen door Hein Boeken.

Zij waren groen den ganschen zomertijd.
Na 't al-belovend licht der lente-kleuren
Van heur, wier aadmen was bedwelmend geuren,
Na 't nacht-doorwakend, dagelang jolijt,

Na zang en lach en klacht zacht uitgeschreid
Kwam zomer's meer ééntonige gebeuren
En mocht ook vaak een wilde vlaag het steuren,
Wie dacht dat ons nog werd zoo'n feest bereid?

Wie pruilden daar, nu 'k door de lanen liep,
Die daar in 't goud en purperen gewaad
Daar onder 't blauw als zomerhemel diep
Met lach in tranen nu 't op scheiden staat?

De boomen zijn 't die zomerlang al spaarden
Wat nù den ééns gestemde ze openbaarden.

Michel Angelo op het punt een lijk te ontleden *(zooals de teekening van een onbekend meester dat te zien geeft).* door Hein Boeken.

Voor Dr. J.A.F. Orbaan.
die mij de teekening toonde.

Hij zag den dood om 't leven er te erkennen:
De veez'len, spieren en het gansch geraamt',
Waardoor, zoo lang de macht der longen aêmt,
De gaven-draagren, leven spillend, rennen.

En toch, komt maar geen vreemd geweld het schennen,
Een vreê-rijk is 't, van tegenheên verzaemd,
Doende ons, door 't glanzend vlak der huid omvaemd,
In liefde's leed èn hel èn heemlen kennen.

O dood en leven! Zal wie 't lichaam ziet,
Uit dood zelfs purend leven's heerschers-standen,
Met liefde's dieper inzicht 't al bespiedt,

Dan eindlijk aan de zaalge kusten landen,
Waaruit reeds straal hem Liefste's oog verried,
Waarvan hem scheiden leven's kerker-wanden.

14 Oct. 1932.

Verzen van Jan J. Zeldenthuis

Zeil-tocht

Wij zeilden uit, door het kanaal, dat, smal,
Met tegen-wind, schier onbevaarbaar was,
Einddoel het meer, waar volle wind ons ras
Bevangt, en aandacht op wat komen zal,
Vergeten laat het varen langs den wal.
Er loopen witte koppen op de plas;
De golven schuimen over 't oever-gras
En rijzen op en vallen, berg en dal;
De boot snijdt snel de golven en ons slaat
Een fijne water-regen in 't gelaat;
Een stoet van wolken vaart hoog met ons mee;
En voor en achter ons en links en rechts
Is deinend water, aan den einder slechts
Een toren en de masten van een ree.

De visscher

Wij keerden naar de stad terug;
Hij stond nog op de laatste brug
In 't water weg te turen;
Een hengel in gebruinde hand,
Stille gestalte, zon-verbrand,
Geduldig eind'looze uren.

Hij stond alleen, - niet eens zijn beeld
Weerkaatste 't water, - onverdeeld
Is al zijn aandacht echter
Bij het beloeren van de visch,
Die wellicht in nabijheid is;
Het dobbertje staat rechter,

Gaat onder, op, en eensklaps slaat
Hij strak het snoer en langzaam gaat
De hengel hoog, bewegen
Komt in het water en een wit
Visch-lichaam slaat en siddert, zit
Strak aan het snoer geregen;

De visscher zwaait hem voor zijn voet
En met zijn vlugge handen doet
Hij 'm los en maakt in orde
Weer aas en haak en op de brug
Blijft hij alleen, - wij gaan terug, -
En is weer beeld geworden!....

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCXXII.

'k Hield me in mijn wijde Binnendiepte omhóóg steeds, daar dit móest.
Nooit voelde of dacht 'k, lijk andren 't wenschten, neen, geleidlijk groeiend
Door vreemde elektrisch-stalen Inkracht, Die, mijn speurzin boeiend,
Heel 't Leven door mij richt, mij stuwt, weet 'k mij van-binnen woest

Zoodat 'k als rustge klare Boy reeds telkenmale ‘koest’
Ging roepen naar mijn Ikheid, wen dees veel te dol opgloeiend
Wierd door den tegenstand van aêrs-geäarden. Streng-bemoeiend,
Ziel, blijft met elk en alles Ge U, als Eenheid, en kalm proest

Ge, als kind en knaap en man, gelaten ziend, hoe wreed steeds stoeiend
Om niets, de Dwaasheên wild-weg worstlen. Want, oneindig-broeiend,
Ontzettend in en achter alles, heerscht een Wil. Kalm soest

Mijn Geest, 't al ziend en voelend, die gestaêg onmerkbaar-loeiend
Van wanhoop over zijn Bestaan was. Maar mijn hair nog kroest
Vol-sterk, en 'k sta, tot 'k zijg op 't Eind, in Eeuwgen Geest vervloeiend.

DCCXXIII.

Kalm-oogig 't àl beturend in mijn taaien kindertijd,
Voelde ik stil-diep breed-fijntjes trillen mij bij 't minst gebeuren,
Dat mijn oplettend Zieltje weetloos ging van-zelf bespeuren,
Hetzij met wijde vreugd of met haast even vreedgen spijt.

Zóó klein, reeds was ik durend bezig in bedaarde vlijt
Getroost te leeren 't ‘saaie’, dat 'k moest weten en plots neuren
Hoorde ik 't als uit een verre streek, wen 'k slaagde om scherp te keuren
Woordloos, beweegloos 't geen eerst zwaar scheen. Heel dien jongen tijd

Bleef 'k eenzaam-psychisch, moest 'k tevreên zijn met mij zelf, want zeuren
Over iets ‘naar's’ nooit deed ik: 'k ging maar weer mijn gang, niet blijd
Doch schaars verdiepend me in mijn innerlijkste Droevigheid,

Zelfs niet, wen 'k heel alleen zat, want dát was mij 't liefste. Scheuren
Voelde ik dan zacht mij open tot mijn diep-fijnste Innigheid,
Tot 'k rustig al mijn rampen zien ging als Noodlottigheid.

DCCXXIV.

Ik voelde reeds als knaap bevreemd me in 't aardsch Krioelen: spelen
Ging 'k nooit onmiddlijk wild met de andren meê. Neen, 'k stond op zij
Schraal-lang, stijf-recht te kijken, zonder dat 'k iets hoorbaars zei.
Wen raddre vriendjes riepen me, om flink meê te doen. Diep schelen

Niet kón 't mij, ja, wen 't zien dier snelheid me eindlijk ging vervelen,
Trok ik terug me in 't zwaar geboomte en dacht aan velerlei
Dingen, die 'k daar bespiedde, voelend somtijds me angstig-blij,
Wanneer 'k er zag een griezlig diertje als een gewrongen gele

Kruiping.... is worm of rups dat trage wriemlen?.... Peinzerij.
Droef-diepe en breede, maar nog vage, dan geleidlijk mij
Beving, tot 'k snel terugvloog, houdend op mij te verhelen.

Maar als 'k ze op 't laatst had weergevonden, zaten op een rij
Allen en praatten. 'k Ben heel anders, voelde ik. Ganschlijk vrij
Wil 'k zijn, diep vredig toevend in mijn eigene gareelen.

DCCXXV.

Als lange, fijne Jongen keek diep-stug 'k naar al wat kwam.
'k Wist onbewust reeds véél en dies wierd 'k plots soms licht benepen,
Wen andre knapen leêg-grof scholden en elkaêr woest grepen
Snel aan, fel-smakkend op den vloer. Schijnbaar beschroomd, nooit tam

In 't Diepste, hield 'k me apart meest en sprak kalmpjes. Want gezwam
Van ijdle woorden altijd was me een gruwel. Psychisch-leepe,
Gelaten Droomer streefde ik en mijn Zielskracht ging mij zweepen
Tot goed-zijn jegens vagren. Doch - 't verbaasde mij, hoe 't kwam -

Soms zeggend méér van 't fijnste dan de lui verdienden, nam
Men 't aan, 't flauw voelend, trotsch dan zélf er over. Heele repen
Van mijn verst Inzijn leest men links en rechts dies. Hoogren Dam

Nog hief 'k dus om den stuw mijn's sprekens, maar diep schrijf ik. Slepen
Nooit liet 'k door Waan of Waners meê mij. 'k Leef als Geest, die gram
Niet wordt, door wat Hij merkt, daar 'k sterk van klare Kalmen stam.

DCCXXVI.

Een wolk is dit dwaze Aanzijn, zagen de Ouden, en diep-strevend
Van vroegste kinderdagen, onbewust eerst, zie 'k nu klaar
Dat heel dit Aardsche een Waan is, waar zich houdend aan elkaêr
Klein-vast de velen van gehoorde woorden slechts zijn levend.

Zelf gaf 'k een deel mijn's Geestes gul aan andren: 'k was nooit klevend
Aan eigen goed of schoonheid, neen, ik schonk, en thans nog spaar
'k, Zoomin als vroeger, tijd of moeite, schoon ik veelal zwaar
Gebukt loop onder 't mijmren over 't Eeuwge, dat stil zwevend

Vloeit door mijn Ziel en leên. Och, 'k leek aan vreemden veeltijds raar,
Omdat 'k niet wilde en deed in alles lijk het Gros, dat gevend
Slechts was om wat de vroegren leerden. Maar ik hoopvol staar

Steeds naar 't Diep-Verste, dat houdt streng verband met 't Eéne en stevent
Lievend naar alle Zielen, die zich oopnen. En zóó vaar
'k Eens lievend óók ter Eeuwigheid, Die sterkt me in al gevaar.

DCCXXVII.

Mysterie steeds bleef 't Leven iedren Diepre, doch niet muit
Ik tegen mijn geboren-zijn. 'k Ben vredig-wijd gaan peizen,
Als knaap al, over dit mij plagend Aanzijn, en wat wijze
Aloude' en nieuwren zei'n doorvoelde ik reeds als jonge guit,

Gemoedlijk-eenzaam, doch werd, vordrend, telkens weer gestuit
In mijn bewondring voor wat 'k leerde en korten tijd ging prijzen.
Och, zijnslang bleef 'k door al ideeën dezer menschheid reizen,
Die elke iets anders meenen, en dus wierd ik niet hun Buit.

Maar toch was 'k nooit anarchisch: zittend voor de zuivre Ruit,
Waardoor 'k naar eigen wijd-gebreiden Geest zie, deizen
Niet ging ik voor wàt wreede slotsom ook. Doch nimmer luid

Mijn donkre Waarheid ik verklap aan wezenloozen. 'k Fluit
Geen Wanen aan, neen, stil-verdiept ik zwijg. Ik haat al krijschen.
'k Zal stil weer naar 't Mysterie wijken eens als eindlijk-grijze.

DCCXXVIII.

Is Willem Kloos mystiek? hoor 'k vragen. Ja. maar in den zin
Niet, dien gij daaraan hecht. Want gij bedoelt mystiek-in-beelden,
In 't schijnbaar-klaarste wat bestaat, maar die heel gauw verveelden.
Mijn Ziel, daar dan 't Mystieke een waan wordt. Stilkens onder kin

Mijn hand voorheen vaak houdend en mij peinzend heel forsch in
De alzwaarste vragen: God en 't Eeuwge, allerstilst er kweelde
Diep in mijn binnenst Wezen klaaglied: 'k hoorde 't. Buiten geelden
De blaeren, wen mijn Ziel zoo voelde en 'k zag ter hoogste tin

Der kerk soms op en óók ten Hemel, maar een diep gewin
Vond ik ook dáár niet: zwaar gedachte na gedachte teelde
Zich telkens voort in mij, tot in puur-gloeiend voelen speelde

Mijn indiepst Denken zingend naar me omhoog. Dát was 't begin.
'k Ontving 't in goddlijkst weten van al smart en hooge weelde
En sinds dien tijd voel 'k daaglijks dat 'k diep-in den Geest bemin.

Invallen door Frans Erens.

Hier wensch ik slechts wat te babbelen over litteratuur; het voor en tegen duiken dan beurtelings op. Een absolute decisie wensch ik daarom niet te geven, maar ieder die dit leest, doe zijn keuze en ga door op de een of andere uiting. Litteratuur is een zaak van smaak en gevoel en nogmaals zij het gezegd: een absolute uitspraak, vaststaand voor altijd, is hier niet te geven.

Roem is grillig verdeeld. Waarom kent iedereen Schiller en maar weinigen Kleist? En toch was Kleist een even groot talent als Schiller. Komt die bekendheid voort uit de grootere productie van Schiller? Enkele stukken van Kleist kunnen het met die van den dichter van Wallenstein opnemen. Het is de gewoonte een niet algemeen door de opinie als groot erkend man te vergeten. Daarin ligt de fout. En toch kan een minder bekend dichter even veel genot geven als zelfs Goethe.

Goethe is slechts een paar maal ‘aus sich heraus’ gekomen: in Werther en vooral in Faust, en daardoor staat hij boven alle andere Duitsche dichters. Zeker, zijn verzen zijn altijd onberispelijk, doch daarin ligt het niet. Ik moet hebben van een dichter de zuivere emotie. Goethe bezit zichzelf steeds volkomen, doch dat zelfbezit geeft niet altijd de emotie. Dat zelfbezit is goed voor hemzelf, maar niet voor mij. Ik heb alleen wat aan het gedicht, dat vóór mij ligt. Iedere gedachte en iedere emotie staan op zichzelf. Zoo vind ik de ontroerende schoonheid vaak meer bij Heine dan by Goethe. Toen onlangs een enquête over Goethe werd ingesteld kwam van iemand het antwoord, dat de gedichten van Heine hem heel wat beter bevielen.

Wel is Goethe's werk in zijn geheel genomen meer omvattend dan dat van Heine en daarom zou men hem grooter noemen dan den dichter van het Buch der Lieder, doch let wel: op grootheid

komt het niet aan. Verwerp dus niet de minder bekende dichters. Zoek. Neem den dichtbundel, die iets zegt, die toespreekt, die in het hart boort.

Aan Baudelaire is het gelukt in de tachtiger jaren over de Fransche dichtkunst de alleenheerschappij te veroveren. Het is wel eigenaardig, dat deze zieke stakkerd het zóó ver gebracht heeft. In 1882 herinner ik mij, werd hij voor Frankrijk's grootste dichter der 19de eeuw gehouden. Ik hoor Georges Lorrain een gedicht van Paul Verlame voorlezend, nog zeggen: 'C'est bien le plus fort après Baudelaire,' wat toen de hoogste lof beduidde.

Chateaubriand's grootste roem zijn zijne 'Mémoires d'Outre-Tombe'. Zij hebben meer tot zijn glorie bijgedragen dan 'Les Martyrs' en 'Les Natchez'. Het persoonlijke en de prachtige stijl van les Mémoires d'Outre-Tombe maken Chateaubriand tot den grootsten proza-schrijver der 19de eeuw in Frankrijk. Aan dat werk kan men nagaan, wat een schrijver vermag. Hier is hij de groote toovenaar, hier meer dan in zijn scheppend werk.

Men leze als voorbeeld van den hyper-Chateaubriandschen stijl 'La vie de Rancé', een van de merkwaardigste stijlproeven ooit in de Fransche taal geschreven. Hier heeft hij zeker niet de zuivere schoonheid bereikt, maar geen enkel Fransch schrijver van vroeger noch van heden zou een dergelijk werk kunnen verrichten.

Een tegenstelling met Chateaubriand is Stendhal. Bij Chateaubriand de grootheid van allure. Hij was de trotsche, de hoovaardige, de man die over de anderen heenkeek. Hij wierp zijn verbluffende zinnen op nonchalante wijze over zijn luisteraars.

Bij Stendhal vinden wij het tegenovergestelde. Bij hem geen mooie woorden, maar de scherpe, korte uiting. Hij was immers de man, die voor hij aan het werk ging, eenige artikelen van den Code Civil las, het meesterstuk der Fransche wetgeving, een heel wat kraniger werk dan ons tegenwoordig Burgerlijk Wetboek, opgelapt door allerlei nieuwe wetjes, die soms in elkaar zijn gezet door kamerleden zonder cultuur.

Stendhal en Chateaubriand staan in de 19de eeuw als twee contrasten tegenover elkaar. Vergelijken is altijd gevaarlijk. Niet zonder reden zeiden de Ouden: Omnis comparatio claudicat.

‘Gustaaf’ door Willem Kloos.

(Gustaaf. Een Idylle door Constant van Wessem. Amsterdam, P.N. van Kampen en Zn., N.V.)

Als geleidlijk en onverbidlijk-logisch-psychisch-peinzende doch nog al vaag-spierige ofschoon toch alle mogelijke ziekten, die zoovele andere sterkere kinderen deden verdwijnen, gelaten verdurende en telkens weer overwinnende, want blijkbaar innerlijk-gestelskrachtige dus gezonde knaap van 14 jaren en later, dacht ik, mijmrend over mijn toekomst, er wel eens aan, of ik misschien een soort van komponist zou kunnen worden mettertijd. Want het werd mij dikwijls, als ik op regenachtige Zondagmiddagen geheel alleen thuis zat, dus geen duidelijker geluid dan mijn eigen ademhaling hoorde, of ik in mij, ja, als vèr achter mij, nog iets anders, iets vreemder's met heel mijn lichamelijk Wezen, dus óók met mijn ooren vernam. Het waren wel geen wezenlijke klanken, maar het leek er toch, voor een onzeglijk-klein deeltje. naar, en na een poosje van pogen, om er aandachtig naar te luisteren, doch mijn fijn-gevoelig gehoorsvermogen kon het maar niet te pakken krijgen, greep ik op 't laatst teleurgesteld weer mijn geschiedenis-schoolboek of mijn roman, en hervatte ik mijn lektuur. Doch daaronderdoor, tot mijn verwondering, bleef die zonderlinge innerlijke gewaarwording voortruischen, ja werd zij somtijds zelfs sterker. En dus kalmpjes, schoon voor mijn mijmrende geestlijkheid geheel en al onverwacht, opstaande, ging ik vreedzaam door de kamer heen en weer loopen, terwijl ik mij onbepaald-ontroerd voelde, en begon ik eerst zacht-vaag maar daarna allengskens luider te zingen, met een van binnen-uit komende neiging om

mijn keel-geluid hoe langer hoe hooger op te drijven. Want ik had destijds reeds een wel krachtige, waar het noodig was, maar overigens natuurlijk nog wat dunne want jonge-jongensachtige stem. En dat wonderlijke, muzikale achtergeluid, dat mijn eigen allerdiepst Binnenste mij te voorschijn bracht, was volstrekt geen herhaling der toen reeds gelijk vele jaren later vrij geregeld door mij bijgewoonde en duidelijk herinnerde klassieke Donderdagavond-concerten in het Paleis voor Volksvlijt, waar ik, boven op de schemerige 'galerij' zittend, mij heelemaal verrukt wegdroomde in de tonen van Beethoven, Mozart en Bach. Neen, zij was van mijzelf, voelde ik heel duidelijk, als ik, een beetje vermoeid, met die stemoefeningen even ophield en dan onmiddellijk over dat mij verrassende verschijnsel, want over die zonderlinge uiting van mijn anders altijd rustig-somber geestje nadenken ging.

Ja, die allerhoogste tonen kon ik slechts zelden halen, al was mijn stem helder en had ik als vijftienjarige natuurlijk nog volstrekt niet den baard in de keel. Het lukte mij slechts een heel enkelen keer, en dan voor een halve minuut.

Dat vocaal-fantaseeren nu herhaalde zich iedren Zondag - ik werd er hoe langer hoe geöefender in - wanneer ik, door aanhoudend en wild gieten, er geen pleizier in kon vinden, om eerst door de stad heen en dan naar naburige dorpen heelemaal in mijn eentje aan het wandelen te gaan, zooals ik dat toen dikwijls deed.

Zooals ik zei, de doffere en zwaardere tonen, die van tijd tot tijd telkens weer uit mijn strot te voorschijn kwamen, ontnamen allengskens aan mijn wel schrandere en inwendig soms puntige, maar toch zeer naïeve kinderlijkheid hoe langer hoe meer de hoop, dat ik bestemd zou zijn voor muziek of zang. En ik wanhoopte dus een tijdje lang aan mijn toekomst. Doch toen begon ik op een goeden dag mij op eens het volgende bewust te worden. Omdat ik bij mijn omgeving nooit ook maar één enkel aanknoopingspunt had kunnen vinden, voor wat er gedurig in mij omging, was ik er onwillekeurig aan gewend geworden, fijn-oplettend naar alles wat er in mijn eigen Binnenste gebeurde, te gaan zien. Zoodra ik mij diep-in een beetje anders ging voelen dan ik, als in doorsneê kalm-vriendelijke jongen, gewoon was te zijn, observeerde ik spontaan en overwoog ik alles wat ik wou zeggen en doen. En zoo kwam ik er dus toe op de volgende wijze te mediteeren: ik kan niets

fraai's dus aangenaam's vinden in die minder klare tonen die van zelf uit mijn mond komen, en die méér van wiegelend spreken hebben dan van waarachtig zingen: mijn stem lijkt niet geschikt om die lagere geluiden fraai te doen hooren, en ik kan dus geen zanger worden. Maar toch heb ik gemerkt, dat ik onder dat suffere geluid door, even wezenlijk en waarachtig-innerlijk voel en vaag blijf denken, als ik gedurende het hoogere zingen doe, dus bij dat lichtere geluid. Want ik merkte, dat ik op zoo'n moment van eigenlijk niet vol-op zingen-kunnen een heel klein beetje gedrukt, want zwaarder en dieper denkend van binnen-uit ben, zooals ik dat geenszins bij de spontane hoogere tonen ben. Immers, onder al die eenzame zangpretjes zie ik verbeeldinkjes in mij, en krijg ik gedachtetjes, zooals ik ze in mijn een beetje eentonig daaglijksch-zakelijk leventje van leeren en onbeteekenende dingetjes verrichten óók wel eens in mij gewaar begin te worden, doch dan tracht ik deze - ik wil door de bank heen zoo praktisch-nuchter mogelijk blijven - dadelijk van mij af te zetten. Maar, vreemd, nu die inwendige beweginkjes óók, en sterker onder het zingen in mij rijzen, vind ik ze behagelijk, en houd ik ze volstrekt niet onder den duim.' En ik redeneerde toen verder: 'Wat zou nu eigenlijk dat inwendige vanzelf gebeurende voelen en denken wel zijn? Waar komt het bv. vandaan?'

Op zoo'n wijze begon ik mijzelf na te speuren toen ik tusschen de zeventien en achttien was. Doch verder kwam ik nog niet: ik begreep niet wat dat zonderlinge in mij geschiedende was, dat ik bewust was gaan merken. En daar ik gewoonlijk heel andere dingen had te doen: ik moest vóór alles zorgen, dat ik behoorlijk door mijn eindexamen 5-jarige H.B.S. zou kunnen komen, dacht ik voorloopig maar niet langer over dat kwestietje, waarvan ik het belang nog niet kon inzien, ofschoon het in werkelijkheid het eerste begin vormde van mijn levenslang kritisch nadenken over mijzelf, evenals over alles wat met mij in verband kwam te staan, bv. de vele boeken die ik las. En ik werkte dus toen maar weer rustig verder, zoo goed als het gaan wou, dus tamelijk geregeld, - inwendig onthield ik gelukkig alles precies, zooals het geweest was, als ik iets had gedacht, of gelezen, of iets reëels van anderen had bijgewoond - ik arbeidde dóór, zeg ik, naar dat groote

Doel, het examen, waarachter mijn voor mijzelf nog niet zoo geheel en al vaststaande toekomst lag. Ja, ik dacht toen, tenminste bewust, er nog volstrekt niet aan, dat ik in lateren tijd misschien een schrijver, laat staan dan een dichter worden kunnen zou. Immers, ik had toen vlug-weg wel eens een onschuldig spottend versje gemaakt, dat sloeg op den een of anderen jongen over wien ik iets grappigs gehoord had, en mijn schoolopstellen waren, merkte ik een enklen keer, coulanter en ook korrekter geschreven dan die van de meeste andere knapen in de klas - ik deed er vermoedlijk, van binnen uit, dus van zelf, méér mijn best op - en ook als ik mijn thuiswerk klaar had, zat ik zoo aandachtig mogelijk velerlei romans te lezen, bv. Georg Ebers, Marlitt, Freitag, Gutzkow, de Beaumont en Victor Hugo, Walter Scott en Bulwer en allerlei andere Engelschen (de laatstgenoemde in vertalingen, want dat spraakeigen viel mij nog wat moeilijk, al begon ik het op mijn 10e jaar reeds te leeren door de hulp van een lieve tante, die lang in Engeland had vertoefd en die ging lachen, toen ik haar meedeelde, dat de Instituteur bij wien ik toen had schoolgegaan, ‘house’ als hausie uitsprak. En ook las ik wel eens verzen, hollandsche, maar daar vond ik niet veel aan, want met hun redenaarsachtige uitdrukkings-wijs waarbij men geen sikkepit voor het inwendige oog kreeg, begreep ik er eigenlijk geen stom woord van als de in dát soort van dingen natuurlijk nog volkomen ongeschoolde knaap die ik was. En eigenlijk, om de komplete waarheid te zeggen: ik interesseerde mij in dien jongenstijd en later, tot mijn 18e jaar eigenlijk nóg meer voor het exakte gedeelte van het schoolonderwijs, nl. wiskunde, physica en chemie dan voor de literatuur. Immers de dichters, van welke ik op de H.B.S. bv. enkele gedeeltetjes te lezen kreeg, bv. Racine en Corneille, Schiller en Bürger, de Cid van Herder Felicia Hemans en Wordsworth en Thomas Moore, of die mij door de leeraars werden aangeprezen; ik kocht, uit onwillekeurigen aandrang, vele dier poëten aan ‘kraampjes’, dus tweedehandsch, op de toenmalige Amsterdamsche ‘Botermarkt’ in op zichzelf reeds uiterst goedkoope Dick's editie's[1] voor de helft van den prijs - die dichters, zeg ik pakten mijn aandacht

1) Een heele Shakespeare bv. zoowel als een Byron, uiterst klein gedrukt op dun papier kostte, nieuw, een shilling en anderen 30 cent.

eigenlijk even weinig als mijn Handleiding tot het Boekhouden door W.N. Dinger en de problemen der mechanica of der economie, wanneer ik er op school over gehoord had en mij thuis dan neerzette, om wat ik er van geleerd had, nog eens dunnetjes voor mijzelf over te doen. Want ik zat daar op mijn vast plaatsje, waar ik niet vandaan mocht, altijd te kijken in boeken, daar mijn suffe eentonige omgeving mij slechts heel weinig interesseerde, omdat er iedren dag kleinigheden gebeurden, die mij vervelend hinderden diep-in. En daarom had ik vroeger al, toen ik twaalf jaar was, tallooze ‘romans’ van Aimard gelezen, die ik van jongens op school teleen kreeg, en daarna was ik ‘De wandelende Jood’ van Eugène Sue gaan huren bij den heer Eelkema in de Warmoesstraat - de zeven deelen der Hollandsche vertaling voor een stuiver per week - nadat dit stijf-vriendelijk maar eenigszins streng-doende heertje mij eerst een beetje bedenkelijk had aangezien en gevraagd of die ‘zware roman’ niet te ‘hoog’ voor mij zou zijn. Want onder het genieten van al die ‘heerlijkheden’, raakte ik heelemaal wèg van mijn mij altijd door zielloos-treiterende omgeving.

Zoo ben ik verder al-mijn-jongensjaren-door romans blijven genieten, stellig in het geheel wel een honderd à honderd vijftig, totdat eindelijk de van tijd tot tijd in mij opruischende harmonie van mijn inwendigst geestlijk Wezen zich omzette in verzen, rijmende en rijmlooze, die ik nooit ‘maakte’ of ‘maak’, neen, die van zelf in mij rezen en rijzen, welke muzikaal-psychische gesteldheid van mijn allerbinnenst Wezen, die zich hoe langer hoe minder door uiterlijke omstandigheden heeft laten terugdringen, steeds sterker en dieper is geworden, en dit, hoop ik, zal blijven doen, totdat ik eens, als alle anderen, weer terugval in het groote Geheim.

* * *

Ik kwam plotseling tot deze klare levensherinnering, door het als altijd aandachtig doorvoelend lezen der eerste bladzijden van Van Wessem's boek, welks titel hierboven staat. En daar op het oogenblik, na de uitnemend-fijne en degelijke studie, die onze knappe landgenoot Khouw Bian Tie verleden jaar bij de Leidsche Uitg.-maatschappij deed verschijnen ‘Over Willem Kloos en de

Dichtkunst' ook nog twee andere bekende Nederlandsche letterkundigen, Dr. K.H. De Raaf en H.H.J. Maas, die eveneens alles van mij lazen en blijven lezen, bezig zijn hun objektieve bevindingen over mijn levenslang willen en eindelijk volkomen bereiken bij elkaêr te brengen, ieder van hen tot een boek, nu overschrijd ik voorzeker niet de grens der aan elk mensch passende bescheidenheid, als ik zelf ook eenige bijzonderheden vermeld, uit mijn levenslang telkens met mijn moeilijke omstandigheden en den onwil of het onvermogen van anderen, om juist te willen begrijpen, worstlen moetend letterkundig Bestaan.

Ik voel mij in mijzelf en gedraag mij tegen andren altijd behoorlijk-diskreet. Ik spreek nooit over mijn werk, noch over mijn steeds op gemoedelijke en ernstige wijze rustig door mij gevoelde persoonlijkheid, en als mij over het een of ander van die tweezijdige Eenheid toevallig door iemand, met wien ik converseer, iets gevraagd wordt, antwoord ik, door de bank heen, slechts vriendlijk-kort, omdat ik steeds van nature weinig gepraat heb, en nooit iets uit mij heb laten gaan, wat ik, niet in essentie, mijn heele verdere leven door, handhaven kunnen zou. Maar daar allerlei minder-diepe naturen, die mij persoonlijk in het geheel niet of hoogst-onvolledig kennen, levenslang er naar gestreefd hebben, onbewust gestreefd, om het willen en het doen mijner menschlijkheid geheel en al anders voor te stellen, als het waarlijk was en blijft, nu kan het dienstig zijn voor den objektieven begripswil van dit en de latere geslachten, als deze laatste zich tenminste om mij bekommeren willen - of zij dat doen zullen, interesseert mij zelfs niet meer, als ik eenmaal wezenloos terneerlig, - dat zij een degelijken houvast krijgen, waaruit zij te weten kunnen komen, hoe ik als mensch en steeds ernstig werkend psychisch-Intellektueele altijd ben gebleven het heele leven door, zooals ieder getuigen kan die mij niet ongenegen is, en in de eerste plaats mijn fijn- intelligente vrouw, met wie ik thans reeds langer dan het derde deel eener eeuw, alle vier en twintig uren van ieder etmaal, in nooit ook maar voor een minuut verstoorden vertrouwlijk-hartlijken omgang verkeeren blijf. Ik weet mij te zijn een gewetensvolle en rustige Wezenlijkheid, die niet veel anders verlangt, als ijverig voort te mogen blijven werken voor mijn mij bij de geboorte meegegeven Levensdoel en dus wensch ik met rust

te worden gelaten door de kwasi-intelligenten wien het nog belieft, het eerste het beste over mij onder de oogen van het publiek te brengen wat in hun gallig hart verrijst, zoodra zij als vlotte en slecht-onderrichte journalisten melding van mij willen maken. Tegenwoordig stoor ik mij daar niet meer aan: nu ik eindelijk den leeftijd heb mogen bereiken waarop ik zelf, gelukkig, nog in alle opzichten flink en als jeugdig, want ijverig en gezond omhoog weet te staan, terwijl bovendien de, in psychisch opzicht zeer sterk met mij kontrasteerende auteur, die geen enkel middel onbeproefd heeft gelaten om zoowel mijn zuivere menschlijke Eigenheid als mijn robuuste psychische Inkracht voor goed te fnuiken want achteraf en in het publiek over mij steeds andersom sprak als ik wezenlijk altijd geweest ben en ook nog heden mag zijn, nu die vreemde mensch, zeg ik, van vage ontwikkeling en verkeerden zielswil eindelijk zichzelf verliezend, gelukkig voor hem, hoop ik, het Tijdelijke met het Eeuwige heeft moeten verwisselen, nu heeft mijn vroegere maatschappelijke naiefheid dit Aanzijn en het Inzijn, dat daarachter schuilt, beter leeren verstaan, voor zoover dat goed begrijpen voor eenig mensch mogelijk is, en zie ik de toekomst weer met stil vertrouwen uit mijn, gelukkig, nog sterken en donkeren kop tegemoet, want durf ik hopen, nog tal van jaren lang, bescheiden te mogen voortwerken met mijn beste innerlijkste krachten, en dit niet in de eerste plaats voor mijzelf, neen, voor het durende welzijn der Nederlandsche literatuur.

* * *

Zie zoo, zeg ik, als altijd kalm-eenvoudig en ongedwongen-natuurlijk, dus nooit voor den uiterlijken schijn geleefd hebbend mensch, hier gaf ik weer, zooals ik heel mijn leven lang, een enkelen keer, deed, en zooals vele tot rijperen leeftijd gekomenen dat eveneens plegen te doen, een aantal authentieke bijzonderheden uit mijn vroeger zoowel als uit mijn tegenwoordig menschlijk dus ook letterkundig Bestaan.

En ik kan mij thans gaan zetten tot het aankondigen van de hierboven vermelde belangwekkende psychologische novelle.

Zij geeft in 95 bladzijdjes het leven weer, naar ik, meen ik, ergens gelezen heb, van den grooten musicus Gustaf Mahler. En

met krachtig-psychisch oplettende belangstelling ieder woord er van proevend, zooals ik dat, van nature, met alles doe wat ik onder handen neem, volgde ik de eerste bladzijden. Doch, al spoedig toen, voelde ik iets aangenaam-vreemds, iets als het ware achtergeestlijks in mij omgaan: 't was niet sterk en evenmin bepaald, dus geen waarlijk zoo geheeten voelen en nog minder een denken, maar iets heel verafs, wat diep-in als uit een verste Verte in mij rijzen ging en zacht-prettig me aandeed. 't Was me eenigszins toen ik die inwendigste gewaarwording te benaderen trachtte, of ik een vage afschijning van mijn eigenst. mijn diep-in wezenlijkst Zelf begon terug te vinden in een mij volkomen vreemde omgeving en een heel andere streek, zooals mij dat eindloos vele jaren geleden - ik maakte hier vroeger, geloof ik, al eens gewag van - ook gebeurde als ik eenzaam-loopend door de straten van buitenlandsche steden, sommige voorbijgangers vluchtig aanzag en dan plotseling stilstond om te kijken, met preciesturende oogen naar de heel anders als bij ons zich voordoende gevels van de huizen, die zich verhieven uit en tot ver boven het trottoir.

Kortom, ik voelde mij al heel gauw thuis in dit boek want in dezen mensch, wiens muziek mij óók wel eens, als ik een heel enkelen keer iets uit zijn werk hooren mocht, eveneens vreemd en toch als iets niet geheel onvertrouwds getroffen had. Ik herkende erin iets van mijzelf. Dit aardsche Aanzijn, waar ik geplaatst werd, en altijd met mijn beste vermogens blijf werken, heeft mij, van kindsbeen reeds, een vreemde historie geleken, maar dat dáárachter iets anders bestaat, wat er in geen enkel opzicht, ook niet in het kleinste op lijkt, wist ik van jongen reeds, dus zoodra ik onderzoekend denken ging, omdat ik merkte dat ik verreweg de meeste dingen heel anders opvatte als alle andere menschen. Ja, dáárvan, zeg ik, van dat Achterbestaan, ben ik zoo diep-in willend en denkend overtuigd, als eenig ander der oktililarden geleefd hebbende en weer vergane Stervers maar ooit heeft kunnen wezen. Maar wat Dat is, wat het Al-Eenige is, dat blijvend bestaat en al het door ons gewaargewordene en ondervondene en gedane van zich uitzendt, welk sterflijk Wezen kan dát bepalen? Het eenige wat de verganklijke mensch er over uit kan zeggen is, dat Het bovenbegrippelijk blijft, maar door sommigen duidelijker en veel-

vuldiger heen, schijnt, dan door anderen, als onbewust Weten of Kunst.

Ja, in ‘Gustaaf’ vond ik heel in de verte iets van mijzelf weergegeven, nl. de boven het gewone menschlijke uitgaande gevoeligheid en de innerlijkste afkeer, dien ik als kind reeds in mijn psyche voelde, om snel te wisselen van innerlijke belangstelling voor menschen of dingen, vóórdat ik diepgaande dus ernstige redenen daarvoor kreeg, die ik dan in mij zelf ontleedde totdat ik er zeker van was. Op zwakke geestlijke eigen voeten staande mtelligentie's - dit is op het einde van hun leven voldoende voor ieder gebleken - hebben mij dus wel eens als inaktief dus makkelijk omver te werpen beschouwd en kleine metten met mij pogen te maken, als zij meenden, dat mijn aan het hunne geheel en al tegenovergesteld temperament hun in den weg ging staan, doch dan hield mijn diepere Geestlijkheid van zelf sterk stand, zonder hoogmoed, dus dood-eenvoudig, zoodat zij door hun vlakke begriploosheid niets meer konden doen. En zoo ben ik voortgegaan door het leven, nimmer baatzuchtig, maar toch altijd geheel mijzelf blijvend en sta ik thans, zuiver-eerlijk en rustig dus langzaam vorderend, op de eenvoudige plek, die mij past, maar welke te bereiken - ik zag haar als jongen reeds soms schemerig vóór mij - mij waarlijk door mijn omstandigheden en mijn soms driftigwordend temperament en inzonderheid door mijn tegenstanders volstrekt niet makkelijk gevallen is.

De ‘Gustaaf’ van Van Wessem had in zijn eigen geestlijke sfeer tot hetzelfde kunnen komen, indien zijn psychische en lijfelijke gesteldheid maar steviger in elkaêr hadden gezeten, maar, och, wat zou 't, hij heeft toch eigenlijk óók bereikt wat hij wilde, want zijn onbewuste Diepte verlangde te worden een wereldberoemd artiest. Waar ik zelf natuurlijk nooit naar gestreefd heb want voor een hollandsch auteur is dat niet weggelegd en mijn eigene Onbewustheid heeft, daar zij redelijk is, altijd alleen naar het voor haar mogelijke gestreefd, nl. om tijdens haar Bestaan hier, beschouwd te kunnen worden niet, gelijk in den eersten aanvang als een onnoozele, zelfs niet ‘stellen’ kunnende Kwant, maar als een auteur, die meetelt want door de Besten wordt erkend.

Ik kan een werker genoemd worden in den Wijngaard der Dichtkunst: jonge planten, zoowel als oudere voedend, zwakkere

gewassen steunend en leidend en, altijd uiterlijk-rustig, niet heel veel anders voor mij zelf verlangend, en als ik eindlijk weer naar het groote Oorsprongshuis moet vertrekken, en dan, zooals ik hoop en verwacht, nog bewustheid bezit, vreedzaam, want ongeschokt een paar oogenblikken lang te kunnen terugdenken aan het vele wat ik verricht want geplant heb, en wat nog in latere eeuwen vrucht dragen zal.

* * *

Ik zal nu uit dit uitnemend boek een paar aanhalingen doen, die ook op mijzelf van toepassing kunnen zijn.

'Hij' (dat is Gustaaf) 'is niet zelfzuchtig, niet stug in dat hunkerende Innerlijk, maar het blijft een lange onmachtige kwelling, en hij moet het uitlijden: het leven wil nu eenmaal niet sneller gaan met zijn verwerkelijkend gebeuren. En Gustaaf verzet zich, nerveus krampen de spieren van zijn kaken in verbittering. Hij voelt zich zoo oud en zoo moe, als alleen deze smartenperiode der jeugd dit kent. Maar het innerlijke leven wordt dringender. Gustaaf leeft samen met het diepst besef van de mogelijkheid, die hij is, en juist dit maakt al zijn begeerte, al zijn teleurstelling, al zijn twijfel aan eigen kracht uit.

Maar diep-in onerkend, welt de zekere verwachting op, de eeuwige bron der sterkte.'

De hier aangehaalde passage gaf mij, onder het lezen er van, een aangenamen psychischen schok. Want zij bracht mij den tijd voor oogen toen ik, in 1884, op mijn Belgisch-gemeubelde kamer in de Brusselsche 'Rue Souveraine' zat en in mijzelf dagelijks naging, hoe het toch wel, in de toekomst, zou vergaan met de Nederlandsche literatuur. Alles daar was mij gebleken dood, want versuft te zijn geworden. En zoo vestigde zich, waar ik reeds vroeger soms aan gedacht had, sterker en sterker het voornemen in mijn Wezen, om een tijdschrift te stichten, dat de lezende menschen, mijn koelere landgenooten, weer levend zou maken. Avond aan avond zat ik daar zoo, en 's morgens, bij het ontwaken, kwam het vanzelf weer in mij op, zoodat ik op een goeden dag naar Holland vertrok, en na een klein half jaar, op 1 October 1885, verscheen de eerste aflevering van 'De Nieuwe Gids', die nu reeds 47 jaren door alle kinderachtige bisbilles heen, en ondanks

den nu reeds haast een halve eeuw onverdroten voortgezetten weerstand van een paar organen stand kon blijven houden, omdat hij altijd wist wat hij wou. Ik verhef mij daar geenszins op: ik voel, want weet dat alle dingen met mij, evenals mijn geboorte, eigenlijk, in hun diepsten grond, achterom mij zijn gebeurd; ik heb zelfs niets anders mogen wezen als het medium, dat naar de Diepte, dus naar den aard der dingen luistert, die stil in mij zingt, en waarnaar ik dan handel. Ja, ik heb mij als kind reeds altijd vrijwel precies gevoeld als deze Gustaaf. Dat kind, door Van Wessem voortreflijk beschreven, had vroegtijdig reeds stil want teruggetrokken geleefd. En heel klein, was ook ik reeds altijd mijmerend, schoon inwendig woest en driftig, doch van uitbarstingen dier diepe bewogenheid werd ik door mijn aangeborene zelfbeheersching weerhouden. De uitzonderingen daarop geschiedden gewoonlijk maar éens in de een of twee jaar. En dan werd ik teedere, zwakke en stille jongen door mijn stiefmoeder geslagen of minachtend kort getrapt, omdat zij 't niet kon hebben dat ik vlugger en beter leerde dan haar eigen zoon gedaan had, toen deze zoo oud was als ik nu nog moest zijn.

Gustaaf had het, gelukkig voor hem, niet zoo hard te verantwoorden als ik. Hij bezat een omgeving, die hem liefhad. Maar zijn eigenlijkste kracht vond hij toch in zijn binnenst Wezen, want in zijn muziek, zooals ik zelf steeds de mijne heb gevonden in mijn binnenst willend denken, en in wat ik diep-in hoorde, ja, hoe meer jaren ik ging tellen, ook hoe langer hoe geduriger ging vernemen, de muziek, de ver-affe van mijn diep-in zingenden Geest, die zich dan plasticeert tot psychische Poëzie.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XXII.

Holland's schoonheid.

‘Wij weten te goed, dat wij niet naar het buitenland behoeven te gaan, om er grooter schoonheid te zoeken dan die waaraan ons eigen land al zoo rijk, zoo overvloedig-, zoo onuitputtelijkrijk is....

.... ons kleine landje met zijn weergaloos grootsche natuur .... de eindelooze polders met hun hoeven en molens, hun koeien en wilgen.... de even eindelooze hittige heiden, de welige tuinen, de wuivende korenvelden, de wit-en-rose bloesemende boomgaarden en de donker-welvende wouden.... de zilte stranden en de moerassige venen.... de golvende heuvel-klingen.... de machtig-stuwende stroomen.... de riviertjes, vredig vlietend tusschen lisch en riet.... vaartjes en sloten.... stil droomende poelen, plassen en vijvers.... onstuimig klotsende meren en de wijde, wondere zee....

Als wij trekken door 't land in de blinkende zon onder blauwe lucht, in zilvrigen mist, en in den waaienden wind onder de wilde jacht van Holland's wolken.... altijd en overal zullen wij er schoonheid vinden....’

Aldus Nico van Suchtelen in zijn boek: Zwerftochten, dat in de serie W i j z i j n j o n g , met 64 foto's bij de N.V. Maatsch. tot verspreiding van goede en goedkoope lectuur te Amsterdam verscheen. Een boek om van te houden en het telkens en telkens weer ter hand te nemen, om er weer opnieuw van te genieten!

Er zijn wel meer uitgaven in het licht gezonden, die de schoonheid van Holland roemen; maar deze ‘Zwerftochten’ van Nico van Suchtelen ‘spreken’ bizonder aan; is het door den geest, die er uit opstijgt, en die ons de gewaarwordingen en ondervindingen zoo duidelijk meevoelen doet? is het de leven-

digheid en aanschouwelijkheid van het verhaal? of is het de bekorende stijl van den schrijver? Ik denk alles tezamen. Maar hoe het zij, deze Zwerftochten, waarin feitelijk niets 'gebeurt', waarin ons niets anders verhaald wordt dan het simpelste, primitiefste vie de jour en jour is boeiender lectuur dan de avontuurlijkste en gepassionneerdste detective-roman. Ja, natuurlijk: om dit effect te bereiken moet er van den auteur een suggestieve kracht zijn uitgegaan, die ons greep en vasthield.... en, deze kracht ontledend, komen wij tot de volgende analyse: de vatbaarheid-voor-indrukken, de gevoeligheid voor het schoone, het uitstekende plastische uitbeeldingsvermogen van den schrijver, zijn geestigheid, zijn gemoedelijkheid, zijn humor.... dàt zijn de factoren, waardoor Nico van Suchtelen zijn publiek pakt en gevangen nemen blijft.

In zijn inleidend woord: Aan de jeugd van dezen tijd lezen wij o.a. met instemming:

'Ge zegt wel, - niets erg, wij ouderen zeiden het ook, - dat ge nieuwe menschen zijt met nieuwe idealen, maar.... enfin, ik heb van een wezenlijke verandering nergens iets bespeurd. Hier en daar zijn bepaalde toestanden min of meer gewijzigd, maar de menschen bleven precies dezelfde. Hun gedachten en gevoelens, hun wijsheid en hun dwaasheden, hun verlangens en genoegens: alles werd misschien hier en daar iets anders geschakeerd, kreeg een ander accent, maar in wezen bleef het even menschelijk, als het altijd was geweest. En ook de jeugd bleef de eeuwige jeugd, ondanks enkele wijzigingen in haar uiterlijke omstandigheden.'

Inderdaad zoo is het. En omdat het zoo is, zal dit mooie, natuurlijke boek van Nico van Suchtelen, met zijn prettigen, pittigen tekst en zijn voortreffelijke scherpe natuur-opnamen, ook door de moderne jeugd worden gewaardeerd. Maar ook ouderen en zelfs heel ouden zullen er een waarachtige vreugde in vinden!....

N.G.

Dertig jaren of het leven van een rebel.

Dagboeken, mémoires, authentieke brieven, getrouw opgeteekende gesprekken, zijn altijd interessant. De spontane, eerlijke,

ongekunstelde uitingen omtrent het innerlijke leven zijn hoogst belangrijk voor de grootere kennis der menschelijke psyche; ze zijn de zuiverste auto-analyse, die argeloos, bijna onbewust, in een onbedoelde, maar waarachtige biecht wordt gegeven. Door verschillende pedagogen en psycho-analitici wordt dan ook met ontzaglijke belangstelling gevraagd naar echte dagboeken, vooral van jonge menschen, om daaruit hun karakter, hun mentaliteit, hun intellekt, hun neigingen, hun aard en aanleg te kunnen vaststellen. In Duitschland verscheen onlangs een derde druk van Charlotte Bühler's belangrijk werk: Das Seelenleben der Jugendlichen, in hoofdzaak het resultaat der bestudeering van een twintigtal dagboeken, die zij te harer beschikking had, en Stekel, Adler, Spranger, Freud hebben, en terecht, veelvuldig van dagboeken gebruik gemaakt. Dus telkens als er, door bizondere menschen, in hun geschriften autobiografische bizonderheden en authentieke herinneringen worden gegeven, zijn wij daar ontzaglijk blij mee, en verzamelen ze als een kostbare schat. En wanneer iemand aankomt met een levensverhaal, in volkomen oprechtheid en onomwondenheid geschreven, - zooals nu bijvoorbeeld In opstand van Alexander Cohen, verschenen bij Andries Blitz te Amsterdam, - dan juichen wij dit toe en gaan dit boek met de grootste belangstelling lezen. Of wij het met den geest van het boek, den zakelijken inhoud, de levensopvatting van den schrijver ééns zijn, doet niets ter zake. Wij leeren een mensch kennen in al zijn ups and downs, zijn goede en verkeerde aandriften, zijn betere en minder goede daden, - is één woord, een mensch ‘aan wien niets menschelijks vreemd is gebleven’ en die in zuivere eerlijkheid, zonder terughouding en zonder restrictie zijn levensloop vertelt.

Dertig jaren uit het leven van een rebel worden ons hier voor oogen gelegd. De schrijver, de bekende Alexander Cohen, die in alle opzichten steeds veel van zich heeft doen spreken, stelt zijn levensherinneringen te boek en hij doet dit in een zoo levendigen stijl, met zooveel onschuldige satire en zooveel kostelijken humor, dat iedereen, ook zij, wier levensinzicht diametraal tegenover dat van den schrijver staat, hem toch met belangstelling en soms zijn overtuiging deelend, kunnen lezen.

Op blz. 136 vertelt de schrijver in naïeve oprechtheid, waarom hij zich bij Domela Nieuwenhuis en de socialisten voegde:

'Bij de socialisten moest ik wezen! Dáár was mijn plaats! N i e t om hun doctrine, waarvan ik nog niets afwist, en die mij weldra, voornamelijk door haar grof materialisme, met een onoverkomelijken en blijvenden afkeer zou vervullen, maar om hun rebellie.'

Is, wat Alexander Cohen hier zoo ruiterlijk erkent, niet voor veel jonge, onontwikkelde menschen de reden om zich te voegen bij de 'rooden', waarvan zij de leer niet kennen, en welke zij, met hun beperkt intellect ook volstrekt niet in vollen omvang en in algeheele diepte k u n n e n begrijpen? (We herinneren, in dit verband, aan het feit, dat een opgeschoten jongen, bij de opstandjes voor Sacco en Vanzetti, in arrest genomen, desgevraagd, v o l s t r e k t n i e t b l e e k t e w e t e n , w a a r o m h e t g i n g , en wat Sacco en Vanzetti hadden gedaan en wat er met hen was gebeurd!!)

Op blz. 148 zegt Alexander Cohen:

'Ik ben a l t i j d demophiel geweest. Democraat nooit!' En waarschijnlijk zal hij het dus wel eens wezen met Timoleon's uitspraak:

Causa cur potentia in bello Peloponnesiaco ruinam dederit, potius repetenda est ex eo quod plebs rempublicam bene gubernare nesciverit, quam ex insidiis oligarchorum Atheniensium.

Dit nieuwe boek van den geboren rebel, die nooit dwang, materieele of geestelijke, heeft kunnen velen, is ontzaglijk interessant. Het is sterk, en met gloed en overtuiging geschreven, en met een hartstochtelijken afkeer van alle conventie en maatschappelijke huichelarij. In zijn levensloop maakte hij kennis met verschillende bekende figuren, waarvan het merkwaardig is iets naders te weten te komen, en hij vertelt daar boeiend van. Vooral zijn gesprekken met Aristide Briand zijn hoogst interessant, in het bizonder het antwoord, dat de groote staatsman hem geeft, nadat Alexander Cohen hem er attent op durfde maken, dat een revolutionair 'grèvegénéraliste' en voorzitter van den ministerraad wel zeer tegenovergesteld aan elkander staan! Voorts ontmoette hij persoonlijk Domela

Nieuwenhuis, Louise Michel, generaal Boulanger, Emile Henry en nog vele anderen.

Wie en wat Alexander Cohen ook moge zijn of zijn geweest, wat hij ook moge hebben gedaan of nagelaten, hoe zijn opvattingen en handelwijzen ook waren, - al zijn we het er niet of wèl mee eens, - hij was, en is, in elk geval een persoonlijkheid, en het is enkel en alleen aan de uitgesproken individualiteit van een krachtige psyche te danken, dat de wereld kans heeft, zich meer te ontwikkelen en zich beter bewust te worden.

N.G.

Spinoza-boeken.

Er zijn namen, die ons van onze jeugd af familjaar zijn, - maar dikwijls vergenoegen wij ons met het in hoofdzaak weten van den n a a m . Evenwel, wanneer er voor een aldus algemeen gekende persoonlijkheid een herdenking plaats heeft, dan wordt onze belangstelling opnieuw gaande gemaakt, en beseffen wij plotseling, dat wij van de desbetreffende persoon t e w e i n i g weten, en voelen wij eensklaps een verlangen om beter van hem op de hoogte te komen.

Zoodanig is het ook het geval met Spinoza, die precies driehonderd jaar geleden (24 Nov. 1932) geboren werd. Spinoza, een universeele geest, die zich bezighield met alle mogelijke maatschappelijke en geestelijke vraagstukken, heeft zeer stellig een grooten invloed uitgeoefend op het wijsgeerig gedachteleven der laatste eeuwen en ook nog van de tegenwoordige. De Wereldbibliotheek, altijd o n t h e a l e r t , geeft te dezer gelegenheid twee boeken uit, die stellig de aandacht zullen trekken, en menigeen tot groot nut zullen kunnen verstrekken. De hr. Nico van Suchtelen liet, na zijn reeds vroeger verschenen vertaling van Spinoza's Ethica, thans een bloemlezing uit diens overige werken verschijnen en van Dr. A. Vloemans zag het licht, - op verzoek van de Directie der W.B. geschreven, - een studie over de wijsbegeerte van Spinoza, die den bescheiden kenner en zelfs den leek een duidelijke uiteenzetting geeft van den wil en de bedoelingen van onzen grooten Nederlandschen philosoof.

N.G.

Muziek-geschiedenis.

De nieuwe muziek-geschiedenis van Dr. K.Ph. Bernet Kempers, die een beknopt volledig overzicht geeft der muziek van alle tijden, de opkomst van den minnezang, het ontstaan der verschillende Nederlandsche scholen, de eerste sonaten en kwartetten, en beschrijving van verschillende muziekinstrumenten en een karakteristiek van de voornaamste componisten en musici, en nog véél meer, - alles verlucht met vele afbeeldingen, zal velen welkom zijn, en de firma Brusse deed met deze uitgave al een zeer gelukkigen greep. Muziekliefhebbers zullen ook verheugd wezen met het bezit van het nieuwe werk: D e S t e m v o r k (Querido, Amsterdam) van den zeer modernen componist en muziekkenner Willem Pijper; zijn opstellen over muziek brengen ons nader tot het wezen van deze 'heilige kunst', en vooral van de hedendaagsche muzikale uitingen, die ieder, door wien zijn tijd met goed inzicht begrepen wordt, belang inboezemen, en die hem gelukkig bewijzen, dat Koning Jazz nog niet geheel-en-al de wereld veroverd heeft.

'Het papieren gevaar' is een beschouwing over de krantencritiek, waarmee ook anderen dan alleen musici het volkomen eens zullen zijn. 'In den transformator der redactiebureaux worden alle phenomenen van het geestelijke leven tot uniforme eendagswaarden gereduceerd'. Kan het beter, beknopter en eenvoudiger worden gezegd? Doch lees zèlf dit opstel, - iedereen kan er veel uit leeren, en een beter begrip krijgen van hetgeen de dagelijksche pers waard is en beteekent tegenover de waarachtige kunst!....

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Vijf-en-vijftig jaar geleden, bij de opkomst in Nederland van de sociaal-democratische gedachte, woonde ik in Amsterdam een volksvergadering bij, waarin de Belg Anseele het evangelie van Karl Marx verkondigde met Vlaamsche beweging, en de nadrukkelijkheid van een, die aan eigen beweringen gelooft. En sprekende over de vorsten van dien tijd, van wie men telkens las, dat zij deze of die belangrijke gift hadden geschonken voor dit of dat doel, vroeg hij zijn toehoorders hoe de koningen daarvoor aan het geld kwamen? Wijl niemand op deze vraag antwoord gaf, deed hij het zelf en riep: 'gestolen! gestolen!'

Zou ik mij geroepen gevoelen de vorsten van dien tijd tegen deze betichting te verdedigen? De tegenwoordige vorsten zijn in getal herleid en bezitten nauwelijks meer de maatschappelijke en economische beteekenis van weleer. Zij worden daarin verre overtroffen door de 'koningen' in het 'Land - de republiek - der vrije menschen', Noord-Amerika. Dààr zijn de 'koningen' talrijk. Zij beheerschen ieder een 'trust' zooals de 'Zonnekoning' van Frankrijk zei: 'de Staat ben ik.' Men kent er een staalkoning, een spoorwegkoning, een koolkoning, een autokoning, en tientallen andere koningen meer, en zij beheerschen door zetbazen tientallen van duizenden werklieden en dier levensheil met de hardheid, de ongevoeligheid en den hoogmoed, waarmee de feodale baronnen der middeleeuwen wel en wee hunner lijfeigenen beheerschten. Maar wetenschappelijker, efficiënter. Dermate efficiënt, dat dezen vooraf geoefend worden hoe, zelf machines geworden, met een minimum van vinger- of lichaamsbeweging het maximum machi-

nalen arbeid te produceeren, arbeid, die, in tijden van voorspoed, tamelijk werd beloond, doch den arbeider in korten tijd versleet. Dan, waardeloos geworden voor zijn arbeid, werd hij ‘gevuurd’ (‘fired’), en kreeg ontslag.

Die koningen hebben hun millioenen dollars op elkaar gestapeld als spelende kinderen damstukken, en om te voorkomen, dat de aldus opgebouwde millioenen-toren door eigen zwaartekracht omviel, namen zij wat bovenste millioenen er af, en stichtten daarmee, opdat zij als weldoeners der menschheid geroemd zouden worden, hièr een hospitaal, dààr een universiteit, ginds een museum, verder een sterrenwacht, of een vredespaleis. Hoe zijn zij aan al die millioenen gekomen? Anseele's roep geldt in strenger mate voor hen dan voor de koningen in Europa, een halve eeuw geleden: ‘gestolen! gestolen!’ Zij deelen hun schatten uit, wijl bevreesd anders door de instorting van hun millioenenbouwsel verpletterd te zullen worden.

De tegenwoordige angstwekkende economische wanverhoudingen in de Vereenigde Staten, chaotischer geworden door de economische crisis der wereld, zullen zeker niet geordend worden door de nederlaag der republikeinsche partij en de niet-herkiezing van president Hoover, straks door den democraat Roosevelt in functie opgevolgd. Want de eene zoowel als de andere partij heerscht slechts door omkooperij, van hoog tot laag, welke zelfs het vroegere Turksche ‘baksjis’-systeem overtreft: de smokkelstrijd tegen de ‘Vollstead’-wet op het gebruik van alcoholiën, was daar de onzedelijkste toepassing van. Dit goede zal slechts de vervanging van Hoover door Roosevelt hebben, dat deze goed-bedoelde maar dolle drankbestrijding in Noord-Amerika in haar waanzin althans gematigd zal worden. De nieuwe president zal echter op de langzame verwording van het economische leven der wereld even weinig invloed kunnen doen gelden als de tamelijk onbeduidende heer Herbert Hoover bezat: in den winter vallen de bladeren van den boom, en wààr leeft de Machtige, die dit kan keeren?

Misschien is de opkomst van Roosevelt als president van de Noord-Amerikaansche republiek der Vereenigde Staten voor dit derde van een heel werelddeel zelfs van nog geringer belang dan het heengaan als Rijkskanselier in Duitschland van den heer Franz von Papen. Bij de allerjongste verkiezingen voor den

Rijksdag mag men in en buiten Duitschland gejuicht hebben omdat de beweging van Adolf Hitler een aanmerkelijk aantal stemmen had verloren, de heer Von Papen is in zijn kanseliersloopbaan van nog geen halfjaar niet ver genoeg gegaan om het doel te kunnen bereiken, dat hem, Mussolini's tienjarig 'Fascisme' tot voorbeeld, misschien voor oogen stond, doch dat Adolf Hitler mogelijk eêr kan bereiken dan hij: een dictatuur, gloeiend brandijzer, dat Duitschlands reeds eeuwenoude wonden, door de nederlaag verergerd, in zijn overschotten van half-rottende feodale toestanden zou kunnen cicatriceeren. Ook het Nederlandsche volk is jammerlijk verdeeld in partijen, kerken, vijandschappen, zelfs over de onbenulligste vraagstukken. Maar staatkundig is het althans een eenheid, terwijl het Duitsche Rijk, machtig en sterk als Gulliver in banden, in zijn eeuwenoude staatkundige verdeeldheid met haar belachelijke enclaven en binnenlandsche grenzen, even zoovele regeeringen kent als er voorheen vorsten en vorstjes waren.

Mussolini en zijn Fascisten hebben de afgeloopen maand doorleefd in een ongekende roes van zelfverheerlijking: snorkende toespraken, plechtige inwijdingen van grootsch-ontgonnen hervormingen. Dit alles om het tienjarig bestaan van het Fascisme te vieren, dat zich nu sterk genoeg begint te gevoelen om genadig te zijn jegens zijn tegenstanders. Dit echter moet men hem nageven, dat hij misschien de sterkste man is van heel de wereld van het oogenblik, en dat de volken er misschien beter aan toe zouden zijn, indien zij, ieder naar eigen landaard en nooden, uit eigen volksleven en eigen democratie, maar in de verhevenste beteekenis dier benaming, een man zagen opstaan, die den moed bezit verantwoordelijkheid te dragen en te keeren wat aan de volkskracht zijner natie schaadt. Het spreekt van zelf, dat zulk een man niet in tien jaren tijds al het onkruid kan wieden gedurende langen tijd in den nationalen tuin opgeschoten.

Intusschen beraadslaagt men opnieuw over 'ontwapening' en 'veiligheid' te Genève, waar onder den rook van de Volkenbondsschoorsteenen ergerlijke communistische onlusten plaats hadden, welke de overheid op hardhandige wijs wist te onderdrukken. En ofschoon dan de Fransche regeering van het oogenblik niet meer zoo star staat tegenover Duitschland's gerecht-

vaardigden eisch van pariteit in bewapening, en een nachtpitje herziening toegeeft van wat te Versailles werd misdaan, op de gewone élégante manier, die wij van Marianne kennen, houdt zij in het nastreven der toekomstige veiligheid tegenover Duitschland en de overige volken, waarmee het tot strijd kan komen, alle slagen om den arm, zoodat de jongste voorstellen van dien kant om tot ontwapening der wereld te komen evenmin tot iets goeds kunnen leiden als de vorigen.

Op dit oogenblik beleeft de Volkenbond in zijn beraadslagingen een critisch moment, waarvan mogelijk zijn toekomst afhangt. China tegen Japan, Japan tegen China strijden daarin om Mansjoewko: de een bezigt het bekende rapport-Lytton onder de auspiciën van den Bond opgesteld, als een vesting, waartegen de ander stormenderhand opdringt, en het is duidelijk, dat dit rapport het papier niet waard is waarop het is geschreven. Want Japans juridische en practische positie is sterker dan alle pacifistische ideologen ter wereld tezamen, terwijl de chaos, waarin China sinds welhaast twintig jaar verkeert, het belet op andere wijs tegen de thans in Mandsjoewko bestaande orde van zaken te strijden dan met spitsvondige of verontwaardigde protesten. Misschien heeft de Engelsche *Daily Telegraph* gelijk, die zegt, dat het een misdaad jegens de menschheid zou zijn, wanneer men Mandsjoerijë zou willen laten terugvallen tot den toestand van anarchie, waarin het overige China verkeert, enkel om het gezag van den Volkenbond te redden. Maar heeft die brave Volkenbond nog eenig werkelijk gezag? Het zou het noodlottigste zijn wat der menschheid kan overkomen, indien hij werd ontbonden of uiteen spatte. Zoolang men te Genève praat, blijven de wapenen zwijgen. Maar men moet van een eigenaardig half-barbaarsche, half-Oostersch-beschaafde natie als het strijdlustige Japan, telaat op de Westersch-kapitalistische school gekomen om haar leer te vereenzelvigen met Christelijke frasen van ‘wat lieflijk is en welluidt’, niet verlangen, dat zij eerbied gevoelt voor de Geneefsche pacifistische kersenbloesems na den harden oorlogswinter tot bloei gekomen onder den verwarmenden adem van een Noord-Amerikaanschen idealist, die te goed was voor deze wereld en derhalve spoedig stierf. Deze bloesems, weet men in het land zelf van de kersenbloesems, dragen geen vrucht.

Is een verwerkelijking van de vredesgedachte onder de geestelijke, economische en historische tegenwoordige wereldtoestanden mogelijk? Met uitzondering van het op kunstmatige wijze bevolkte Noord- en in zekeren zin ook Zuid-Amerika, bestaan in alle werelddeelen, in Azië zoo goed als in Afrika, om van Australië niet te gewagen, even groote ethnische, taalkundige en natuurlijke verschillen als in Europa. Kan het dan ooit, in het bijzonder onder de overheersching van het tegenwoordige economische stelsel met zijn koloniale Westersche expansiën, tot een hoog strevende en harmonische eenheid komen, waarin het eene individueele en nationale initiatief harmonisch naast en met het andere zou kunnen arbeiden? Het is ontegenzeggelijk een bewijs van de geestelijke evolutie der denkende en strevende menschheid, dat er te Genève een Volkenbond bestaat, welke deze harmonie zoekt te bereiken. Maar een oogenblik nadenkens over leven en streven der huidige menschheid is voldoende om te beseffen, dat haar nooden niet gelenigd kunnen worden door het streven alleen naar vermindering der oorlogsbewapening, ofschoon die het edelste merg uitzuigt van elke nationale kracht ten bate van een krankzinnig streven om sterker en machtiger te zijn dan elk ander volk.

Daar is ook het beangstigend vraagstuk van de ongebreidelde toeneming der bevolkingen van heel de wereld. Hoè, indien vooral de Westersche volken hun materialistische levenseischen niet weten te matigen, en zelfs klimaat en natuurlijke omgeving van hun bestaan hen drijft naar versterking daarvan, hoe moeten dan al die millioenen menschen van alle natiën gevoed, gekleed, gehuisvest, geordend en, oud en der dagen zat, naar hun zoo mogelijk rustig graf geleid worden? Tegenwoordige godsdienstige en politieke levensopvattingen moedigen een ongebreidelde toeneming der bevolking aan, en verklaren zich met vloek en straf tegen een propaganda voor geboortebeperking op wetenschappelijke en hygiënische wijs. Maar dit is een andere zijde van de duistere toekomst der zoogenaamde beschaafde wereld, niet minder dreigend dan een waarschijnlijk snel naderende oorlog, ook hierdoor noodzakelijk: gevaar, dat de goede wil der menschheid, te Genève vereenigd, toch wil keeren. Tot welke gruwelen zal zij noodzakelijk terugkeeren, indien haar geweten, misleid door godsdienst en nationaal streven, zich niet verzoent met de gedachte, dat een der

directste wegen om te komen tot een hooger en edeler gezinde menschheid, die is der wetenschappelijke geboortebeperking. De economische uitzichten der kapitalistische wereld mogen op dit oogenblik een schijn van opleving bezitten, waar millioenen mannen en vrouwen voor het maatschappelijk leven en streven opgeleid, reeds nu geen enkele kans meer hebben om in hun levensbehoeften te voorzien, en slechts ziel bij lichaam kunnen houden door eenigen overheidssteun en kunstmatige werkverschaffing, waarvoor nog de meesten ongeschikt zijn, daar vraagt men zich af of dit op iets minder angstigs kan uitloopen dan op een noodlottigen onderlingen individuen-oorlog, in het bijzonder van de jongeren tegen de ouderen: moord, doodslag en vernietiging van waarden, materieele en idealistische, op ongekende schaal? Verloochening van het verhevenste menschelijke streven, van de hoogste idealen, komt men met dit onverteerbaar vraagstuk op zijn geweten tot de erkenning, dat een toekomstige vernietigingsoorlog tusschen de volken, ook om die reden, onafwijsbaar en zelfs verlossend is.

De pas gekozen president der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, de zes-en-dertigste in de rij der presidenten, wier macht die der Constitutionneele vorsten der Oude Wereld overtreft, door den gemiddelden Amerikaan, onwetend als slechts een ‘Yankee’ kan zijn, nog steeds tyrannen geacht, sprak in een zijner zelf-aanbevelende verkiezingstoespraken over ‘the forgotten man’ - onze populaire volkszanger Louis Davids zou hem ‘de kleine burgerman’ hebben genoemd - hem, die door deze overbevolking allengs afdaalt tot pauper, tot armlastige, tot minimumlijder. Doch indien Kerk en Overheid, ieder door eigen wereldinzicht daartoe geleid, het eugenetische streven van hen, die de mogelijke, de waarschijnlijke katastrophe der overbevolking trachten te keeren, tegengaat, dan zal de ‘vergeten man’, door Roosevelt bedoeld, het den leiders der volken toeroepen, dat hij er nog is en voor zijn erfdeel in het leven opkomt.

Deze beschouwing heeft den schrijver geleid tot veronachtzaming van de in verhouding tot een dergelijke noodzakelijke toekomst Lilliputtersche kleinheid der overleggingen en moeilijkheden der tegenwoordige staatslieden. Het lijkt wel of nooit grooter vraagstukken aan kleiner mannen ter oplossing werden

gegeven. Hij vergeleek laatstelijk de eenen met de anderen, en vermat zich te beweren, dat de wereld er heden misschien niet slechter aan toe zou zijn, indien de advocaten, de schoolmeesters, de beroepspolitici, verdwaald uit eerzame ambachten in de kuiperijenpoel der heerschende partijpolitiek der volken, maar bij hun practijk, hun school, hun ambacht waren gebleven. Het is waar, dat laatstgenoemden althans de verontschuldiging bezitten, dat er, helaas, thans niet meer van eenig eerzaam ambacht sprake kan zijn. Immers alles fabriekswerk. Maar hij was onrechtvaardig in zijn geringschatting voor de tegenwoordige leiders der volken, die te Genève zweeten op vraagstukken, economische en politieke, die zij noch kunnen overzien noch kunnen bemachtigen. Wie is daar geestelijk tegen opgewassen? Zelfs Mussolini, op dit oogenblik geestelijk de sterkste volksleider ter wereld, beweert dat zijn schepping, het Fascisme, dertig jaar noodig heeft voor de vervorming in zijn geest van het Italiaansche volk. 'De wereld kan niet door conferenties gezond worden gemaakt', zei hij, 'doch slechts door besluiten en daden. ....Over een eeuw zal geheel Europa fascistisch of door het fascisme bezield zijn. Moskou en Nieuw-York zullen dan naar Rome zien als wegwijzer.'

Wie anders zal hem voor het oogenblik tegenspreken als een dier schreeuwende beroepspolitici, die, opgeduwd door de demagogie, in openbaar debat een grooten mond zouden durven opzetten tegen God den Vader-zelf. Maar wijl ook Mussolini, groot volksleider toch, om Italië voldoende 'kanonnenvleesch' te geven, de noodzakelijkheid der wetenschappelijke en hygiënische geboortebeperking niet erkent, haar integendeel voor zijn land tegengaat, is het mogelijk, dat er over een eeuw in de wereld heel iets anders bestaat dan het Italiaansche Fascisme. Als Rome-zelf dan nog bestaat.

Moderne Duitsche literatuur

Vicki Baum: *Menschen im Hotel*; Ullstein Verlag 1929.

Eigenaardig is het wanneer een auteur eerst de algemeene belangstelling trekt na het verschijnen van een boek, dat ten achter staat bij heel veel vroeger werk, waaraan het lezende publiek min of meer gedachteloos is voorbijgegaan. Vicki Baum schreef o.a. een kleine novelle 'Der Weg', die het best vergeleken kan worden bij het vertel-werk van Ina Boudier-Bakker, en bovendien een roman 'Feme', die een geheel nieuw gegeven allergelukkigst ontwikkelde. Toch bleef de groote belangstelling hier uit. Eerst na het verschijnen van den 'Unterhaltungs'-roman 'Hell im Frauensee' en van 'Menschen im Hotel', dat hier en daar pijnlijk veel op een colportage-boek, met gemeenigheidjes over een zeer bekende persoonlijkheid in het internationale kunstleven, is gaan lijken, wijdde men in ons land algemeen aandacht aan de schrijfster. Zelfs een dominé voelde zich geroepen om over 'Menschen im Hotel' per radio een rede te houden, terwijl een Nederlandsche vertaling reeds uitgegeven werd.

Om nu tot de eigenaardigheid van deze late belangstelling te komen, ik geloof toch, dat de verklaring te vinden is.

In 1922 verscheen van Vicki Baum een bundel, bevattende vijf groote novelles, welke bundel, getiteld 'Die andern Tage', opgedragen was aan Thomas Mann. Deze novellen zijn goed, zijn echter geheel doordrenkt met de levensopvatting van dien tijd. zooals die zich demonstreerde bij de joodsche auteurs Thomas en Heinrich Mann, Wassermann, Schnitzler enz., n.l. wat levensmoeheid, wat uitzonderlijke superioriteit, een zwoele sensualiteit en eene koele ironie, die nooit tot hartstocht of verbittering zich ontwikkelde. Wat Vicki Baum schreef, paste geheel in dit kader, maar verhief

zich er echter ook niet boven uit, evenmin cultiveerde zij op bijzondere wijze een eigen zienswijze. Op een zeker oogenblik heeft Vicki Baum dit blijkbaar ingezien, en waar zij voor alles een schrijfster is, die het succes, bestaande uit de belangstelling van het lezende publiek, een hoog oplage-cijfer en een daaraan evenredig honorarium, boven alles zocht, wendde zij zich tot den Unterhaltungsroman. 'Hell in Frauensee' heeft niets van een literair boek, het is een gezellig, prettig geschreven verhaal van liefde en honger, dat een langen treinreis, een miezerigen namiddag met regen of iets dergelijks doet verkeeren van iets vervelends in iets, dat eigenlijk voorbij is voor men opgehouden heeft te lezen. Maar vraag een maand later niet meer naar den inhoud. Het miezerige is vergeten, het verhaal echter ook.

Op een iets hooger niveau staat de roman 'Menschen im Hotel', er is met meer zorg gewerkt aan de milieu-teekening, maar, op den keper beschouwd, zijn deze uitzonderingsmenschen, die eigenlijk toch innerlijk dood-gewone doorsnee-typen zijn, ons niet nader gebracht. Het is alles verhaal, typeering, milieu-schildering, vlotte schrijf-wijze, maar, en nu komt datgene, waarmede de kunstwaarde valt, het boek verraadt nergens de innerlijke ontroering van de schrijfster, er is alleen koele, soms zelfs hatelijk-cynische *observatie,* er is geen mededoogen in dit boek. 'Menschen im Hotel' is het boek van een schrijfster, die ongetwijfeld handig is, het 'vak' verstaat, maar die zelf de innerlijke diepte mist, welke noodig als niets anders is om een kunstwerk te scheppen. Waar niet is, heeft de keizer het recht verloren, dit geldt ook hier. Dat het groote, lezende publiek de romans van Vicki Baum thans verslindt bewijst alleen, dat een habiel auteur, die zijn onderwerp niet te ver weg zocht van het dag-gebeuren en bovendien den sensatie-zucht van het publiek, - God beware den Kunstenaar voor deze nooit te verzadigen, tegen verveling strijdende menigte! - weet te bevredigen, sensatiezucht, die het erotische, het perverse en het scabreuse niet verwerpt, van succes verzekerd is.

Het dacht mij goed, door deze korte bespreking, op dit ongezond succes te wijzen.

JAN J. ZELDENTHUIS

Bibliographie.

K. de Josselin de Jong. *Het antwoord.* J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Deze jonge, veelbelovende schrijfster blijkt een ernstige werkster te zijn. De roman *Het antwoord* getuigt van een sterk verantwoordelijkheidsbesef tegenover de schrijfkunst, en dus is deze sympathieke auteur nergens oppervlakkig; zij verwaarloost geen enkel detail, zij verdiept zich serieus in de psyche harer personen en laat zich nooit verleiden tot nuttelooze uitweidingen. *Het antwoord* is een krachtig, goed-geschreven boek, met een voortreffelijke levensbeschouwing, dat wil zeggen: Kitty de Josselin *ziet* het leven zooals het *is* en verwringt het niet naar den willekeurigen, literairen wensch eener vooropgezette idee. De gevoelens en ondervindingen van Veronica, de misdeelde, aan wie tóch 's lots rijkste deel wordt gegund, zijn met een groote fijnheid en een treffend juist inzicht gegeven, ook in zake het zoo natuurlijke moederverlangen der vrouw. En ‘het antwoord’ op de vraag: Est-ce possible? bevredigt ons in alle opzichten.

Ook het technische zakenbedrijf heeft voor deze schrijfster geen geheimen. En wie zal op blz. 107 de uitspraak niet beämen: ‘Werkeloosheid is een spook, een afschuwelijke noodzaak. Maar die moedwillig te scheppen (door een staking) onbekommerd wijl steun verzekerd is, staat gelijk met een misdaad.’

Kitty de Josselin de Jong bezit een natuurlijk talent dat zich op zeer gelukkige wijze blijkt te ontwikkelen.

Helma Wolf-Catz. *Wouter.* v. Dishoeck, Bussum.

Een zeer modern geschrift. De indruk, dien de lezer krijgt, wordt evenzeer bereikt door hetgeen de schrijfster *zegt* als door hetgeen zij *niet* vermeldt.

Is het uit het in het boek voorafgaande een logische consequentie, dat Wouter en Evelien elkander vinden? Wat Wouter betreft ja, maar van Evelien vernemen we te weinig, dan dat we daarover zouden kunnen oordeelen. Aan het slot worden wij, *up to date,* in het onzekere gelaten, wàt er nu verder gebeuren zal, en hoè dat gebeuren zal. (‘Le reste c'est ordinaire, c'est banal, c'est fait divers. A quoi bon le conter. Le lecteur ne peut-il l'imaginer?’ zooals Jean Larnac zegt à propos van Colette's *Mitsou*). In elk geval, indien dit kleine boekje een debuut is, dan is het een sympathieke aanvang, want bescheiden, rustig, en aangenaam ‘beschränkt’.

Martha de Vries. *Joop.* Van Dishoeck, Bussum.

Martha de Vries is voor het lezend publiek geen onbekende. Zij heeft ons al méér van haar ‘kleuters’ verhaald, van haar fröbel-leerlingetjes, en ook nù weer vertelt zij er van, met in het bizonder één uitgewerkt beeld, dat van den kleinen Joop, aan wien de schrijfster zóó veel liefs te danken heeft, dat zij hem haar boek opdraagt met deze woorden: *Dank*, *kleine Joop* Ofschoon Martha de Vries de neiging heeft om, misschien wat al te lief, ‘tooverfeetjes’ en ‘sprookjes’ en al die vroeger zoo geliefde termen te gebruiken, heeft zij toch zóóveel humor en zóóveel realiteitszin, dat we ons op vele bladzijden kostelijk amuseeren. De schrijfster observeert uitstekend, en we zullen maar niet vragen, of de vijfjarige Joop in sommige opzichten niet wat te wijs is? want Martha de Vries, die Joop zèlf heeft gekend, weet dat beter dan wij. Iedereen, die belangstelt in de ontwikkeling van een kinderkarakter, moet dit boek lezen, het geeft er alle diepten en hoogten van, en dus kan het ons weer wat verder brengen in de zoo ontzaglijk interessante ‘psychologie van het kind’.

Net Houwink. *De verzwegen zonde.* Querido, Amsterdam.

Dit nieuwe boek van Net Houwink heeft mij bizonder getroffen. Het is heelemaal goed en af. Het boek is in den ikvorm

verteld, wat er een groote waarachtigheid aan geeft. De hoofdpersoon is assistente in een observatiehuis voor jongens, en haar verhouding aldaar en haar werkzaamheid lijkt mij uitmuntend weergegeven. De psychologie van het meisje, van den vader, van de moeder, is volkomen zuiver. Nergens plaatsen we een vraagteeken, of schudden ontkennend het hoofd. Ik heb van dezen roman genoten; hij behandelt een geheel nieuw thema op absoluut moderne wijze; er is nergens een te veel, er is nergens een te weinig; de intuïtie van de schrijfster over wat wèl en wat niet moet worden gezegd, heeft haar wonderbaar-nauwkeurig geleid. De jonge schrijfster Net Houwink heeft met *De verzwegen zonde* een zoo kranige prestatie geleverd, dat menig geroutineerde auteur haar die mag benijden. Een mooi, een ernstig, een overdenkenswaardig boek.

Henriëtte Baart de la Faille-Wichers Hoeth. *Beschadigde levens?* N.V. De Tijdstroom, Lochem.

Dit boek maakt sterk den indruk van een *roman vécu.* Het levensverhaal van Miep lijkt ons ‘op waarheid gegrond’, en, aldus beschouwd, meer als *document humain* dan als *document littéraire* heeft het zeer zeker waarde. Ieder kent er in zijn omgeving wel voorbeelden van, hoe, door een noodlottige ziekte, een oorspronkelijk rein en veerkrachtig temperament tot willekeurige, capricieuse willoosheid kan verworden. De trouwe, brave, krachtige, sympathieke Miep, die ten slotte, gekweld door een *ideé fixe* haar zoon door een ongeoorloofde daad tot flauwvallens toe doet ontstellen, wenschen wij van ganscher harte de genezing van haar geschokt evenwicht toe. De slotzin, zeer mooi gevoeld, geeft recht daarop te hopen.

Eva Raedt-de Canter. *Huwelijk.* E. Querido, Amsterdam.

Een bundel losse verhalen (uitgegeven onder den verzameltitel *Huwelijk*), die doen denken aan het bewonderenswaardige schrijf-gemak, waarmee in Frankrijk een Colette en ten onzent een Carry

van Bruggen[1)] haar *aventures quotidiennes* tot boeiende literaire gevallen maken kan. Eva Raedt-de Canter bezit een aangeboren en zeer natuurlijk schrijftalent, dat de eenvoudigste levensepisode nog tot iets belangrijks te maken weet. Onbewust beeldt zij, onopzettelijk vertelt zij.... en de grepen, die zij deed in het volle leven, zijn door haar interpretatie vanzelf interessant geworden. Zij observeert uitstekend en weet ook innerlijke gevoelens zeer helder en subtiel te analyseeren. Over menschen schrijft zij, over mannen en vrouwen, kinderen en dieren, soms elliptisch, soms alsof er, hoewel niet expres, dingen ons worden verzwegen, die we feitelijk behoorden te weten, om van Eva Raedt's verhalen een completer geheel te maken, - maar.... zooals gezegd, zij boeit ons, ondanks onszelf houdt zij ons vast.... en we zullen steeds gaarne méér van haar hooren, daar wat zij vertelt ons altijd niet alleen *vrai,* maar ook *vraisemblable* lijkt.

Augusta de Witt. *God's goochelaartjes* E. Querido, Amsterdam.

Augusta de Wit, de *pur sang* artieste, die altijd haar zelf, haar nobele, trotsche, sterke zelf is gebleven, heeft steeds mijn gróóte liefde en bewondering gehad. Bij háár treffen wij in volmaakten vorm een schrijfster aan, die tegelijk heerscheresse èn dienaresse is der kunst, die zóózeer aristocrate is in het wezen van den geest, dat zij in haar werk onbewust altijd de zuivere leuze *l'art pour l'art* heeft betracht. Augusta de Witt is waarlijk een geïnspireerde, die in haar stijl, haar schoonen, eenvoudigen stijl, de hoogste schilderachtigheid bereikt. Er zijn vele, vele schrijfsters in Nederland, - niet allen zijn kunstenaressen. Doch Augusta de Wit *is* er eene, - een kunstenares ‘bij God's genade’. Lees, of liever *zie,* (want zien wij niet door de zwarte letters heen voortdurend het kleurrijke, levende beeld, door Augusta voor ons opgeroepen, en sindsdien onvergetelijk?) zie, hoe zij voor ons de vlinders laat zien in al hun broze schoonheid, hun luchtige gratie als van bloemen, wiegend op den steel, ‘zinnebeeldjes der ziel’... Met teederheid, toewijding en eerbied behandelt Augusta de Wit

1) Zooeven bereikt ons het ontstellende bericht van het overlijden dezer door velen, en ook door mij, hoogst bewonderde schrijfster.

haar onderwerpen, haar warm en diep gevoel ontdekt schoonheid en waarde in de simpelste dingen, de geringste omstandigheden... en elk boek van deze groote en machtige auteur is een nieuwe verrijking van ons intellectueel bezit.

Top Naeff. *Offers.* Van Holkema en Warendorf, Amsterdam.

Ziehier, evenals Augusta de Witt, een schrijfster, die zichzelve altijd gelijk gebleven is, maar....

Zichzelf gelijk blijven kan twee beteekenissen hebben: van *alle* tijden zijn, of.... van één tijd wezen.

Zie ik het goed, dan stelt Top Naeff er een eer in van één tijd te zijn.

Dit tenminste blijkt ten duidelijkste uit het, dezen nieuwen roman vergezellende prospectus.

Wie het geschreven heeft? Dat blijft ons onbekend, daar het niet onderteekend is. Maar *wie* deze karakteriseering van Top Naeff dan ook op schrift mag hebben gesteld, - het moet iemand wezen, die het geestelijke type van deze schrijfster psychisch onverbeterbaar voortreffelijk heeft gepeild, doorvoeld en begrepen.

Niet met ronde woorden wordt het gezegd, maar ten duidelijkste wordt te kennen gegeven, dat de roman *Offers* den modernen mensch ietwat ouderwetsch kan aandoen, en dat de figuren in veler oogen 'niet meer van onzen tijd' kunnen schijnen. Wel, - en dit heet dan ten nauwste samen te hangen met het karakter van de schrijfster, die vóór alles een kind van haar tijd (met wèl den sterken nadruk op 'haar'! J.K.) wenscht te zijn (d.w.z. van de generatie van 1890).

Nu vragen wij: wat is daar voor bizondere verdienste aan, niet met den tijd méé te gaan, maar de kenmerken te willen blijven dragen van een voorbije periode?.... Dit mag eenige standvastigheid bewijzen, het mag consequent zijn, maar! Wie is er mee gebaat, als de kunstenaar, dus juist degene *die de menschheid verder brengen moet,* op het eenmaal gewonnen standpunt blijft staan?

Gesteld nog bovendien dat dit mogelijk ware! Want naarmate de tijden veranderen, veranderen de menschen mede; geleidelijk

voltrekt zich in de wereld de evolutie, en *niets* is er, wat daardoor onberoerd blijven kan. De literatuur van vóór 80 is, door den reinigenden arbeid der Nieuwe-Gidsers, voor den modernen lezer volkomen ongenietbaar; bij het hartstochtelijke, geniale Te Deum van Alphons Diepenbrock doet de kerkmuziek van b.v. Händel ouderwetsch aan, en de schilderijen van Signac, Seurat, Cézanne, van Gogh, die een veertig jaar geleden het publiek van de kook brachten, vindt de mensch van heden absoluut 'gewoon'. En nog bovendien. *Is* het mogelijk om kunst, echte, waarachtige kunst, aan een bepaald tijdperk te binden? *Is kunst niet van alle tijden?*

Natuurlijk. En ook Top Naeff, zèlfs Top Naeff, heeft kunst van alle tijden geschonken in b.v. *Voor de Poort.* Maar in *Offers* (de titel is óók al ouderwetsch) gaf zij een boek van háár tijd.

De gedragingen en gedachten der handelende personen zijn ouderwetsch; de compositie van den roman (het terug-vertellen) is ouderwetsch; de samenvattende zin aan het slot is ouderwetsch:

> En zijn ziel knielde voor haar, die met haar twee kleine voeten pal had willen staan op het wrak van een oude aarde, - en verging, toen een god, machtiger dan de goede wil, machtiger dan de heilige geest, haar met zijn vleugel had aangeraakt.

Ja, het is niet anders. *Offers* doet ouderwetsch aan, en we kunnen dit de knappe schrijfster onmogelijk aanrekenen als een *deugd*!....

En dan is er nog iets. De zakelijke inhoud van den roman is niet toereikend voor den omvang van het boek en moet dus worden aangevuld met alle mogelijke soort van 'padding', zooals de Engelschen zeggen. Top Naeff heeft eens verteld, hoe zij, als zij begint te schrijven, niet weet of haar verhaal een roman of een novelle zal worden. Deze omstandigheid, die ontwijfelbaar bewijst, dat Top Naeff *te vroeg* begint te schrijven, namelijk nog vóór het geestelijke wordingsproces zich in haar voltrokken heeft, waarna zij wel *degelijk* zou weten, of haar verhaal een novelle of een roman worden zou!.... lijkt mij ook te hebben plaats gehad bij *Offers.* De schrijfster verstaat haar métier en heeft het lief; geen enkele noodzaak verplicht haar tot spoedige aflevering van werk-op-bestelling; welnu.... zij laat haar pen dus maar

gaan, en.... wat stof voor een kleine novelle bevatte, wordt door de hulp van talent en routine, een geheele roman....

Top Naeff is een schrijfster met een zeer uitgesproken, oorspronkelijke begaafdheid, en een volstrekt eigen uitdrukking, en haar oeuvre heeft voor mij dan ook altijd een zeer aparte charme gehad. Zij heeft werk geleverd, dat onvergankelijk in de Nederlandsche letterkunde zal blijven omhoog staan, en vrouwenfiguren geteekend, die welhaast klassiek zullen zijn (Liesbeth, Letje), maar, het spijt mij, dat ik het zeggen moet: *Offers* is niet haar mooiste boek. Ware het onder een anderen naam verschenen, dan zouden we het in vele opzichten sterk kunnen waardeeren, want het heeft natuurlijk vele uitstekende qualiteiten, maar aan een Top Naeff stellen wij, - en wij mogen dat doen! - *hoogere* eischen.

Amy Groskamp-Ten Have. *Zon in de vensters.* J. Ploegsma, Zeist.

Wilt ge met de aanstaande feesten op een bij uitstek geschikt ‘cadeauboek’ attent worden gemaakt, lezeressen? Welnu, wat ge zoekt: een, van uiterlijk, allerkeurigste, aantrekkelijke uitgave, en van innerlijk een pittige, bekorende, behartigenswaardige inhoud, die wat opwekking brengt in uw ziel, en in overdrachtelijken zin ‘wat zon in de vensters’, - dat vindt ge in het nieuwe boek van Amy Groskamp-Ten Have, wier fraai en entraînant portret u al een aanduiding is van de stuwende kracht, die er uitgaat van haar woorden, in kleine, maar elk op zichzelf complete hoofdstukjes vervat.

In den tegenwoordigen tijd heeft de mensch, méér dan ooit, behoefte aan wat ‘zon’. Schaf u dus dit zonnige boekje aan, ge zult me dankbaar zijn, er u opmerkzaam op te hebben gemaakt!

Jeanne van Schaik-Willing. *Uitstel van executie.*. Querido, Amsterdam.

Bij de jongeren en allerjongsten doet zich het bizonder eigenaardige verschijnsel voor, dat.... onder hen zoo heel weinig vrouwelijke auteurs worden geteld. Twee of drie namen komt

men tegen, en.... daar blijft het bij. Eén van die drie namen is Jeanne van Schaik-Willing, die opeens voor den dag komt met een grooten roman, zóó goed gecomponeerd, zóó uitstekend van karakteruitbeelding, dat iedereen absoluut begrijpt, dat deze schrijfster bij de jongste literatuur 'mag' worden meegeteld! *Uitstel van executie* slaat niet alleen bij de jongeren en allerjongsten een goed figuur, maar ook ouderen zullen dit boek kunnen waardeeren, ja, vergeleken met de moderne romans uit het buitenland, kan het zelfs dáármee den toets doorstaan! Onder de zéér Hollandsche romans van zéér Hollandsche auteurs doet *Uitstel van executie* aan als een, een beetje 'vreemde eend in de bijt'.... maar die, juist door zijn onnederlandsche allure, een hoogst interessanten indruk maakt. Dit boek is knap van opzet, knap van uitwerking, knap van psychologie, knap van stijl, en zal zijn weg wel vinden.

(Eenige germanismen of geheel Duitsche woorden moeten bij een eventueelen herdruk noodzakelijk verbeterd worden. 'Ueberlegen', 'biber', 'honds moede', 'kunstenaarsbegaving', de stemmen leken 'belegd', enz. Bovendien mag de Amsterdamsche sfeer en omgeving wel wat duidelijker worden aangegeven; niemand kan in de beschreven stad Amsterdam herkennen. Het zonderlinge hôtel b.v. met de vlaggen en de negergrooms kan men zich wel in een stad als Berlijn voorstellen, maar moeilijk in Amsterdam! Of bestaat daar zooiets werkelijk?!)

Bali, **beschreven door J.C. Lamster. Droste, Haarlem.**

Een prachtig boek. Het reusachtig succes, dat de Balineesche dansers te onzent mochten hebben, is het beste bewijs, *hoezeer* onze Hollandsche belangstelling gaat naar deze, onze overzeesche bezitting. 'Een der schoonste tropenlanden' noemt de heer Lamster dit kleine eiland, en inderdaad, als wij de talrijke illustraties bekijken, die het knappe werk zijn van G.S. Fernhout, erkennen wij, dat Bali een gewest is van bijna 'paradijschachtige schoonheid.'

De tekst is uitmuntend verzorgd, en met groote kennis van zaken gegeven; en de uitvoering van dit album is in één woord

schitterend. Rood en geel zijn de bij uitstek geëigende kleuren van den band, en de druk is grafisch onberispelijk. Dit album getuigt in alle opzichten van een even artistieke als realistische opvatting der ontwerpers en samenstellers, en, eenmaal in ons bezit, zouden wij deze magnifieke uitgave voor geen geld willen missen. En dan te bedenken, hoe gemakkelijk men in het bezit van dit prachtwerk komen kan! De firma Droste verplicht op deze wijze haar cliëntèle wel zeer aan zich!

Elise Soer. ***Sterke levens.*** **L.J. Veen.** ***Amsterdam.***

Thans, nu de algemeene aandacht gevestigd is op Prins Willem I, den 'Vader des Vaderlands', zal een boek over dien Groote de belangstelling wekken van allen, die nog iets voelen voor Nederland en Oranje, en hun aantal is véél en veel grooter dan wel eens wordt gedacht! Wij heeten het nieuwe romantische verhaal van Elise Soer daarom zéér welkom; wij kennen haar als de degelijke kundige werkster, die zich goed op de hoogte stelt van haar onderwerp en genoeg fantasie bezit om de authentieke historie te maken tot een boeienden roman. De band in nassaublauw en oranje gehouden, is zeer aantrekkelijk.

Nanda Sandbergen. ***Open poorten.*** **Van Gorcum en Co., Assen.**

Nanda Sandbergen heeft haar eigen publiekje, dat van haar houdt en ook dit bundeltje weer met genoegen zal lezen.

Anna van Gogh-Kaulbach. ***De vreemde vogel.*** **L.J. Veen, Amsterdam**

Anna van Gogh is de auteur, die zich telkens een geheel nieuw onderwerp weet te kiezen, zich daarin verdiept en niet rust vóór zij het volkomen machtig is. Dán eerst gaat zij schrijven, en het gevolg van deze voortreffelijke methode is, dat wij van haar altijd een boek krijgen, dat gaaf en doorwerkt is en dat wij èn om de keuze van intrige èn om de zorgvuldige uitvoering met de uiterste belangstelling lezen. Zulks is ook weer het geval met *De vreemde vogel.* De psyche van het fantastische zigeunerkind, dat eigenlijk

altijd tusschen het natuurlijke en supernatuurlijke leven zweeft (gelijkt op het rozeblad van J. Winkler Prins, dat op het water drijft....:

....en blijft er zweven een pooze....
En drijft zoo tusschen twee werelden in
Het eindige en 't eindelooze.)

Een hartelijk woord van sympathie vergezelle dit knappe, diepe en zuiver doorvoelde boek!

Alie van Wijhe-Smeding. *De naakte waarheid.* Nijgh en van Ditmar, Rotterdam.

De sombere kop op den omslag is als het symbool van de diepe tragiek in dit boek....

De knappe, ervaren schrijfster, die Alie van Wijhe-Smeding is, heeft, in dit nieuwe boek van haar, 'de naakte waarheid' wel zeer onbarmhartig gegeven. Met een huivering legt men, als men de lectuur beëindigd heeft, dit boek uit de hand, dat ons heeft vastgehouden van bladzijde tot bladzijde met een beklemmende macht. Ook in dit boek, evenmin als in *De Zondaar*, neemt de auteur een blad voor den mond, maar anders dan het eerstgenoemde boek, is *De naakte waarheid* een volkomen gaaf, harmonisch geheel geworden. Wat in *De Zondaar* zoo akelig onaesthetisch en opzettelijk aandeed, is in *De naakte waarheid* een natuurlijk uitvloeisel van het onderwerp, en door de rauwe onomwondenheid der behandeling van vele precaire toestanden wordt men niet ongeduldig, want gehinderd, men schudt alleen het hoofd om al deze onontkoombare verschrikkelijkheid, - omdat Liz door haar afkomst en haar milieu was voorbestemd om een 'verongelukte' te zijn. Ondanks de bedenkingen, die men tegen dit boek zou kunnen aanvoeren 'uit zedelijk oogpunt', moet men de zeer mooie realistiek er van roemen en erkennen, dat het een diep-ernstig boek is geworden, en, méér dan een fictie, een waarschuwing en een klacht....

Jeugd-lectuur.

Bij feestelijke geschenkdagen is het toch altijd maar de firma Kluitman, die bovenaan staat, met haar kloeke, aantrekkelijke

jongens- en meisjesboeken. Nu weer verrast zij ons met *Harriët,* door Ems van Soest, een alleraardigste, boeiende bakvisschenroman, die weder in Indië speelt, dus in een voor Hollandsche lezeresjes dubbel interessant milieu. Harriët is een flinke, sterke meid, een 'karakter', aan wie teleurstellingen natuurlijk niet worden bespaard, maar die zich overal kranig doorheen slaat tot aan de *happy ending.* Een echt jong-geschreven, jong-gevoeld en jong-begrepen boek, dat de jonge meisjes, voor wie het is bestemd, knal en knal zullen vinden!

En verder zijn drie extra-extra jongensboeken onze winst. Jac. Berghuis heeft zijn sporen al verdiend, maar in 'Hier radio Mars!' overtreft hij zichzelf. De heer Berghuis wordt nooit te geleerd, hij teekent echte jongens, die even graag padvinden als technisch knutselen, en de intrige is zóó aardig gevonden, dat zelfs volwassen lezers reuzeschik zullen hebben in dit vernuftige, knappe boek, waaraan wij een groot succes voorspellen. En o, hoe heerlijk vertelt in *Tusschen de roode en zwarte tonnen* Stamperius van een reis in vaderlandsche wateren, waarvoor men geen zeereis zou willen ruilen. Dit 'echte stukje werkelijkheid' zal steeds zijn waarde behouden. En Bieger's *Avonturen op Zonnehoek,* van den eenvoudigen jongen, die in een welvarende omgeving wordt overgeplaatst en daar tal van ondervindingen opdoet, die een karaktervormenden invloed op hem hebben, verdient een speciale 'bonne marque'.

De illustrators Annie v.d. Ruit, Hans Borrebach, Pol Dom, kweten zich weer bizonder goed van hun taak.

J.C. de Boone-Swartwolt *De kleine Columbus en het circusjongetje.* J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Wat een lief, aardig boek is dit. Ik kende den naam van mevr. de Boone niet, maar als dit haar eerste kinderboek is, dan mag het er zijn. Uitstekend blijkt zij de kinderpsyche te kennen, en zoo is er een eenvoudig, boeiend en zeer natuurlijk verhaal ontstaan. De levendige illustraties van Ella Riemersma ondersteunen den tekst op zeer gelukkige wijze.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Ontvangen bloemlezingen, vertalingen, herdrukken, brochures, enz.

O. Gunning. Goud. Een sprookje voor volwassenen. A.J.G. Strengholt, Amsterdam.
Ch. Ashleigh. Een mensch ontwaakt. Vert. Yge Foppema. J. Schuyt Jr., Alkmaar.
Mary Webb. Kostbaar gif. W.-B., Amsterdam. Vert. J.C. Bloem.
E. Zamacois. Levend dooden. Vert. Dr. M. Brouwer. N.V. Leidsche Uitg. Maatschappij, Leiden.
R.M. Jones. Hebreeuwsche helden. Vert. Mevr. Thomson-Wentholt. Van Gorcum en Co., Assen.
Dr. E. Rijpma. Bloemlezing uit de Ned. Lett., 4e dr. Wolters, Groningen-Den Haag.
Drs. Wittop Koning en Herman Poort. De bottende Bongerd. Dl. I. Wolters, Groningen-Den Haag.
André Maurois. Atmosferen, vert. J. Schuyt Jr., Alkmaar.
F.M. Dostojewski. De Gebroeders Karamazow. Vert. Dr. A. Kosloff. Van Holkema en Warendorf, Amsterdam.
Memorie, bepleitende een wijziging in de encadreering van het vredesleger. Ons Belang, Amersfoort.
Index translationem. Rue de Montpensier, Paris.
Adacee en C.A. de Roo Jr. Frissche pluk. Bloemlezing. W.-B.-reeks. Wij zijn jong.
Van Gorcum's Volksboekerij: Fannie Hurst. Hier komt de bruid. M. Halbe. Strijd. A.A. Fokker. De kleine dennenboom. A. Bax-Buining. De dramatische methode op de Zondagschool. Alles: v. Gorcum en Co., Assen.
Het Vondelmuseum. R.W.P. de Vries, Amsterdam.
Lion Fechtmanger. De Jood van Rome. E.M. Querido, Amsterdam.
Mr. Linthorst Homan. Drenthe's rechtsgroei. Van Gorcum, Assen.
Dr. Hope. Rheumatiek en Jicht. J.C. auf der Heide, Hilversum.
Guillermo Mir. De hof der oranjeboomen. W.-B., Amsterdam.
Zal ik medicus worden? N.V. Hollandia Drukkerij, Baarn.
Het rapport Welter en de verdere legerverzwakking. Ons Belang, Amersfoort.
Prof. Burger. De Ned.-Belg. betrekkingen. Ellerman, Harms, A'dam.
Bloemlezing uit de gedichten van A. van Collem, Querido, Amsterdam.
v. Gelderen en van Beckum. Ned.-Duitsch Woordenboek, 7e veel verb. en verm. druk. J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
E. Zamacois. Met spade en dolk. N.V. Leidsche Uitg. Mtsch., Leiden.
Elementos de Instruccion civica, door Mariano Trabanino, Guatemala, C.A.
Dr. J.L. Snethlage. De religie van het Bolschewisme. Van Gorcum, Assen.
Jaarverslag der vereeniging tegen de tuberculose. Gebr. v. Langenhuysen, Den Haag.
Hoogeschool voor toegepaste wetenschappen. Ver. Ned. Centr. Instituut v.d. kennis van het buitenland.

Een boodschap. G. Rensink, Bredevoort.
G. Papini. Jeugdstorm. Vert. E. Russe, Teulings, Den Bosch.
A. Rachmanowa. Liefde, tsjeka en dood. Vert. S. Eggert. Teulings, Den Bosch.
A. de St. Exupéry. Nachtvlucht. Vert. A. Viruly. Andries Blitz, A'dam.
J.W. Suyver-Landré. Wasschen en opmaken van allerlei stoffen voor kleeding en huis, 2e dr. Nijgh en v. Ditmar, Amsterdam.
Dr. J. v. Ham en Dr. Hofker. Een nieuwe Ned. spraakkunst, 2e dl., 4e dr. Wolters, Groningen-Den Haag.
W.L.M.E. van Leeuwen. Korte schets v.d. ontwikkeling der Ned. Letterkunde. 2e verm. dr. Wolters, Groningen-Den Haag.
W.L.M.E. v. Leeuwen. Epiek en lyriek. 2e dr. Wolters, Groningen-Den Haag.
Index translationum. Institut international de coopération intellectuelle, Paris.
Lucio d'Ambra. Maria Protoka. G.B. van Goor Zonen, Den Haag.
Een stel bouwplaten van Das rauhe Haus.

Twee vertaalde boeken.

Ofschoon vertaalde boeken slechts bij uitzondering worden besproken, willen wij de twee navolgende, buiten ons boekenlijstje, afzonderlijk vermelden: het prachtige, levensvolle, sterke, gevoelige boek: *De groote prijsvraag* van Nini Roll Anker, in de vlotte vertaling van Mevr. Quanjer-Steltman (Uitgave P.N. van Kampen en Zn., A'dam) en de 'nieuwe Oterdahl' *Jonge Levens,* vertaald door Mevr. Basenau-Goemans, uitgegeven bij J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Hoe diep peilt Nini Roll Anker de menschelijke gemoederen, en op welk een meesterlijke wijze beeldt zij den strijd tusschen mensch en mensch, die nu eenmaal altijd in de wereld schijnt te moeten worden gevoerd! Met de beste bedoelingen heeft iedereen toch te kampen met vooroordeel, koppigheid, onwil en misbegrip der anderen. Heil dengene, die de worsteling niet opgeeft, maar volhardt tot het laatste, soms zoo bittere eind. Eli kende dagen van volmaakt geluk, en mocht zij in haar gedachten in 's levens strijd ook de nederlaag hebben geleden: *....nederlagen zijn als verdord loof, - zij vormen een goeden bodem voor onzen groei.* Met dit mooie, ernstige woord als staaltje van het boek, bevelen wij *De groote prijsvraag* met warmte ter lezing aan.

Ditzelfde doen wij met *Jonge Levens,* dat, zonder eenige pretentie, levensbeeld na levensbeeld geeft van de opkomende jeugd, en dit doet met zóóveel begrijpen, en zóóveel liefde, en zóóveel gemoedelijkheid, humor en fijngevoeligheid, dat de lectuur van dit boek voor oud en jong tot een ware genieting wordt. In beide werken wordt het probleem van de echtscheiding der ouders en de verdeeling der kinderen (in Jonge Levens) aangestipt, en (in De groote prijsvraag) uitvoerig behandeld; een les houden deze bladzijden in, die vele ouders ter harte mogen nemen.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.